

The Project Gutenberg eBook of Maamiesajoiltani, by Fritz Reuter

This ebook is for the use of anyone anywhere in the United States and most other parts of the world at no cost and with almost no restrictions whatsoever. You may copy it, give it away or re-use it under the terms of the Project Gutenberg License included with this ebook or online at www.gutenberg.org. If you are not located in the United States, you'll have to check the laws of the country where you are located before using this eBook.

Title: Maamiesajoiltani

Author: Fritz Reuter

Translator: Nikodemus Hauvonen

Release date: June 8, 2015 [EBook #49169]

Language: Finnish

*** START OF THE PROJECT GUTENBERG EBOOK MAAMIESAJOILTANI ***

Produced by Juhani Kärkkäinen and Tapio Riikonen

MAAMIESAJOILTANI

Kirj.

Fritz Reuter

Alasaksasta suomentanut Nikodemus Hauvonen

Viipuri, Clouberg & Kumpp. jaettavana.
Östra Finland'in kirjapaino 1885.

Luku 1.

Kuinka vahvakin mies avisionin ja hautajaisten kautta voi perikadon partaalle joutua. Koirat hyppivät yli matalan aidan. Kuinka rehellinen mies luopuu viimeisestänsäkin eikä kuitenkaan epäile, vaan ottaa lapsensa käsivarrellensa ja lähtee typityhjänä mailmaan.

Juhannuksen päivänä vuonna 1829 istui eräs mies suurimmassa surussa saarnipuiden siimeksessä kokonaan rappiolle joutuneessa puutarhassa. Maatila, johon puutarha kuului, oli arentitalo Peenen varrella Anklamin ja Demminin välissä, ja mies, joka istui lehvikön viileässä suojassa, oli arentimies, se tahtoo sanoa, hän oli tähän saakka ollut se; mutta nyt oli hän siitä luovutettu ja tänään oli huutokauppa

hänen talossansa ja hänen omaisuutensa kulki kaikille ilmansuunnille.

Hän oli kookas, harteava, neljänviidettä vuoden vanha mies, hänen tukkansa oli tummanruskea, ja mitä työ voi tehdä ihmisestä, sen oli se tehnyt tästä aineesta, ja parempaa ainetta oli sillä tuskin milloinkaan ollut käytettävänä. Työtä osottivat hänen rehelliset kasvonsa, työtä hänen uskolliset kätensä, jotka nyt lepäsivät joutilaina hänen sylissään ja olivat ladotut ristiin — arvattavasti rukoukseen.

Jaa, rukoukseen! Sillä koko meidän rakkaassa Pommerin maassamme ei ollut kai kenelläkään niin suurta syytä puhella Herransa ja Jumalansa kanssa kuin tällä miehellä.

Se on kova koetus jokaiselle, kun näkee huonekalunsa, jotka hän hiellä ja työllä vähitellen on hankkinut itsellensä, kulkevan kaikkeen mailmaan. Se on kova koetus maamiehelle, kun hänen täytyy jättää karjansa, jota hän huolella ja vaivalla on elättänyt, vierasten valtaan, jotka eivät tiedä mitään niistä tuskista, jotka häntä koko elinaikansa ovat ahdistaneet. Mutta se ei ollut tämä, joka hänen sydäntänsä niin kovin ahdisti, oli vielä toinen kova onnettomuus, joka sai hänen panemaan uupuneet kätensä ristiin ja kohottamaan väsyneet silmänsä korkeuteen.

Eilisestä päivästä oli hän leskimies; hänen vaimonsa lepäsi viimeisellä vuoteellansa.

Hänen vaimonsa! Kymmenen vuotta oli hän kosinut häntä, kymmenen vuotta oli hän työtä tehnyt ja puuhannut, mitä ihmisvoimat vaan jaksavat, voidaksensa naida hänen ja hankkiaksensa kotia sille syvälle, voimalliselle rakkaudelle, joka tunki koko hänen olentonsa läpi, ikäänkuin pääsiäiskellojen ääni yli vihreäin peltojen ja kukkivien hedelmäpuiden. Neljä vuotta takaperin oli hän pyrintönsä perille päässyt; hän oli haalinut kokoon kaikki, mitä hänellä oli; eräs hänen tuttavistansa, joka vanhemmiltansa oli perinyt kaksi maatilaa, oli antanut hänelle toisen vuokralle — kovilla, hyvin kovilla ehdoilla — sen tiesi hän itse parhain, mutta rakkaus antaa rohkeutta, sulaa rohkeutta, että saattaa toimeen tulla. Ja hän olisikin toimeen tullut, varsin hyvin toimeen tullut, jos ei onnettomuus olisi häntä kohdannut, jos ei hänen pienen rakkaan vaimonsa olisi täytynyt nousta ennen päiväkoittoa, tekemään askareitansa, ja jos ei hänen vainionsa olisi saanut noita hehkuvia punasia pilkkuja poskillensa. Niin, kyllä olisi hän toimeen tullut, varsin hyvin toimeen tullut, jos talon omistaja ei olisi ollut ainoastaan tuttava, vaan myöskin ystävä — mutta sitä ei hän ollut: tänään antoi hän pitää huutokauppaa hänen kalustostansa.

Ystäviä? Semmoisella miehellä kuin hänellä, joka istui saarnipuiden siimeksessä, eikö olisi ystäviä? Ah, hänellä oli kyllä ystäviä ja hänellä oli sukulaisia; mutta heillä ei ollut mitään annettavaa, ei lainattavaa. Minne hän silmänsä loikin, kaikkialla kohtasi niitä kolkko seinä ja ahdisti ja ahtasi häntä niin, että hän olisi täyttä suutansa tahtonut huutaa meidän Herraamme, pelastamaan häntä tästä hädästä. Ja hänen päänsä päällä saarnipuun oksilla lauloi tikli ja peiponen, ja niiden kirjavat höyhenet loistivat auringon valossa, ja tuon huonosti hoidetun puutarhan kukat tuoksuttivat lemuansa turhaan, ja saarnipuut levittivät turhaan viileätä varjoansa, ja kuitenkin olisi kaunihin morsiuspari mailmassa voinut istua sen suojassa eikä olisi ikipäivinään unhottanut tätä päivää eikä tätä paikkaa.

Ja eiköhän hänkin ollut ennen istunut tässä varjossa, pitäen pehmeätä kättä omassa kovassa kourassaan? Eivätkö linnut olleet laulaneet, eivätkö kukkaset tuoksuneet hänellekin? Eikö hän ollut uneksinut tässä lehvikössä viileistä siimeksistä vanhoille palvilleen? Ja ken oli tuonut hänelle virvottavaa juomaa päivän raskaan työn perästä? Ken oli uskollisesti jakanut hänen vaivansa ja murheensa ja häntä lohdutellut?

Mennyt — kaikki mennyt! Hänen vaivansa ja huolensa olivat huutokauppana ja tuo pehmeä lämmin käsi oli kylmä ja kangistunut. Ja silloin voipi kyllä ihmisen mielestä tuntua, että eivät linnut enää laula hänelle, eivät kukkaset enää tuoksu hänelle, eikä aurinko enää loista hänelle; ja jos sydän parka vielä kuitenkin tykkimistään tykkii, silloin kohottaa hän kätensä korkealle yli lintujen ja kukkasten, yli kultasen auringon ylös lohduttajan luo, joka ei paljon välitä maallisen elämän iloista, mutta jonka edessä ihmisen sydämen kerran on kestäminen.

Niin istui Hawermann siinä yksinään Jumalansa edessä, ja hänen kätensä olivat ristissä ja hänen rehelliset siniset silmänsä tähtäsivät korkeuteen ja niistä säteili vielä kauniimpi valo kuin Jumalan auringosta. Niin tuli pieni tyttö hänen luoksensa ja pani tuhatkaunosen hänen polvillensa, ja hänen rukoilevat kätensä erkanivat toinen toisistansa ja sulkiivat syliinsä lapsen — se oli *hänen* lapsensa — ja hän nousi ylös penkiltä ja otti lapsen käsivarrellensa, ja kukkasta piti hän kädessään, ja lapsensa kanssa meni hän alas pitkin puutarhan käytävää.

Hän tuli erään nuoren puun luo, jonka hän itse oli istuttanut; olkiköysi, jolla se oli sidottu tukeensa, oli hellinnyt ja nuoren puun latva nuokkui alaspäin. Hän kohotti sen pystyyn ja satoi sen kiini uudestaan, sitä sen enempää ajattelematta, sillä hänen ajatuksensa olivat kaukana muualla, mutta huolenpito ja auttaminen kuuluivat hänen luontoonsa.

Mutta jos ihmisen ajatukset niin ajelevatkin avaruudessa, vaikkapa itse taivasta tavottaisivat, kutsuu

kuitenkin joku jokapäiväinen tehtävä, joka sattuu hänen silmiinsä, tai joku askare, johon hän vanhastaan on tottunut, ne takaisin taivaalta ja osottaa hänelle, mitä hänen lähellensä tapahtuu ja missä häntä tarvitaan. Ja että niin on laita, on suuri Jumalan siunaus.

Hän käveli edestakaisin puutarhassa, ja hänen, silmänsä näkivät, mitä hänen ympärillensä tapahtui, ja hänen ajatuksensa palasivat takaisin maahan; ja vaikka ne kohosivatkin mustina, synkkinä pilvinä hänen vastaisuutensa taivaalle, yhtä pientä sinistä pilkkua taivaalla eivät ne kuitenkaan voineet pimentää, hänen pientä tytärtänsä, jota hän kantoi käsivarrellansa ja jonka pehmeä lapsenkäsi siveli hänen tukkaansa. Hän oli asemaansa arvellut; vakaasti ja totisesti oli hän tarkastellut noita mustia pilviä, hänen oli pitäminen huolta siitä, ettei tämä puuska häntä ja hänen lastansa maahan masentanut.

Hän kävi puutarhasta talon pihaan. Hyvä Jumala, mille mielelle hän oli tuleva! Välinpitämättöminä ja ainoastaan omaa etuaan ajatellen, tunkivat ihmiset pöydän ympäri, jonka ääressä vasaramies seiso, ja kappale kappaleelta lyötiin hänen vuosikautisten vaivainsa hedelmät enimmäntarjooville, kaupittiin pois hänen tarpeellisimmat huonekalunsa, ja mitä hän surulla ja vaivalla kappale kappaleelta oli taloon hankkinut, kulki nyt naurun ja ivan vallitessa kaikkeen mailmaan. Tämän kaapin oli hän perinyt vanhalta äidiltänsä, tuon piirongin oli hänen vaimonsa tuonut tullessaan ja tämän pienen ompelupöydän oli hän kerran lahjottanut kullallensa, ollessansa vielä sulhasena. Pitkässä rivissä seiso karja, kiinitettynä aitaan, ja ammui, laitumelle päästäksensä; tuo ruskea hieho, valkonen tähti päässä, jonka hänen vaimo parkansa itse oli kasvattanut ja josta hän enimmästi oli pitänyt, seiso toisten joukossa; hän kävi sen luoksi ja silitteli sen selkää kädellensä.

"Ah, herra", sanoi renkivouti Niemann, "tämä on surkeaa". — "Jaa, Niemann, se on surkeaa; mutta mikä sitä voi auttaa?" vastasi hän ja kääntyi pois päin ja lähestyi väkijoukkoa, joka tunki avisionipöydän ympärille.

Kun ihmiset havaitsivat, että hänen mielensä oli päästä pöydän ääreen, tekivät he hänelle kohteliaasti ja ystävällisesti tilaa, ja hän kääntyi avisionin pitäjän puoleen ja kysyi, voisiko hän saada puhua hänelle pari sanaa. — "Het, herra Hawermann", vastasi tämä, "het paikalla! Huonekalut ovat kohta lopussa, sitte... — yksi piironki! Kaksi taaleria ja neljä killinkiä! Kuus killinkiä! Kaksi taaleria ja kahdeksan killinkiä! Ensimmäinen kerta, toinen — kaksi taaleria ja kaksitoista killinkiä! Eikö kukaan tarjoo enempää? Ensimmäinen kerta, toinen ja — kolmas kerta. Kenen oli huuto?"

"Räätäli Brandtin", kuului vastaus.

Juuri samassa tuokiossa tuli joukko maamiehiä ratsastaen kartanolle; heidän tulonsa arvattavasti tarkotti karjaa, jonka vuoro nyt oli astua esille. Joukon etunenässä ratsasti paksu, punaverinen mies, jonka leveällä, lihavalla naamalla ylpeys sai kyllin tilaa rehennelläksensä. Semmoisista miehistä ei ole puutetta, mutta mikä hänen erotti hänen muista tavallisista tovereistansa, olivat nuo pienet kavalat silmät, jotka tirkistelivät yli noiden paksujen poskien, ikäänkuin tahtoisivat ne sanoa: teidän on hyvä olla, mutta meitä te siitä saatte kiittää, me ymmärrämme valvoa teidän parastanne. Näiden silmien omistaja oli myöskin sen maatilän omistaja, joka Hawermannilla oli ollut arennilla. Hän ratsasti ihmisjoukon luo ja nähdessänsä onnetoman arentimiehensä seisovan väentungoksessa, juolahti hänen mieleensä, että hän kenties ei saisi ulos koko arentisummaa ja nuo kavalat silmät, jotka niin hyvin ymmärsivät pitää huolta omasta edustaan, sanoivat ylpeydelle, joka asui suun ympäri ja tuolla leveällä naamalla: nyt, veikkonen, on aika rehennelläksesi, eikä se maksa mitään! Ja ajaen hevosensa lähemmäksi Hawermannia, huusi hän niin että kaikki sen hyvin kuulivat:

"Niin, semmoisia ovat ne viisaat Meklenpurilaiset, jotka tahtovat opettaa meille maanviljelystä! Mitä ovat he meille opettaneet? Juomaan punaviiniä ja selailemaan kortteja, sitä ovat he meille opettaneet, mutta maanviljelystä? — *Pankruttia* tekemään, sitä voivat he meille opettaa".

Kaikki hiljenivät, nämä kovat sanat kuultuaan, ja silmäilivät milloin häntä, joka ne oli lausunut, milloin sitä, ketä ne tarkottivat. Hawermann oli ensialussa, äänen ja sanat kuullessansa, vavahtanut, ikäänkuin olisi puukko pistetty hänen sydämeensä; nyt seiso hän tyynenä ja katseli ääneti eteensä, ikäänkuin olisi hän valmis kuulemaan mitä hyvänsä; mutta kansan joukosta kuului murina:

"Hyi! Hyi! Ettekö te häpee? — Se mies ei ole punaviiniä juonut eikä kortteja selailut. — Se mies on viljellyt maatansa kuin mies".

"Mikä suurisuinen löpöttelijä se on, joka niin sanoo?" kysyi vanha talollinen Drenkhahn Liepenistä, tunkeissaan vähän lähemmäksi myhkyräsauvansa kanssa.

"Se on se mies", sanoi Stolpen seppä, "jonka väki käy meillä penikulman päässä kerjäämässä".

"Joilla ei ole vaatetta yllä", huusi räätäli Brandt Jarmenista, "ja joiden täytyy tehdä työtä, juhlatakki päällä".

"Niin", lisäsi nauraen seppä, "se on se mies, joka on niin iloissaan siitä, että hänen väkensä käyttää työnteossa hienoja verkatakkeja, kun eivät voi hankkia itselleen liinaista nuttua".

Avisioninpitäjä oli kavahtanut ylös ja käynyt likemmäksi talon omistajaa, joka hävyttömimmällä uhkamielisyydellä kuulteli näitä pilkkapuheita: "Jumalan tähden, herra Pomukkelskopp, kuinka te voitte semmoista sanoa!"

"Niin", lausui eräs hänen seuralaisistansa, joka oli tullut ratsastaen hänen kanssansa, "kansa on oikeassa! Sinun pitäisi hävetä! Hyi! Sinä tahdot vielä häpäistä miestä, joka mielellään antaa kaiken omaisuutensa, tyydyttääksensä sinua, ja jonka huomenna on lähteminen typtyhjänä mailmaan mieron tielle!"

"Ah, Jumalani", sanoi avisioninpitäjä, "jospa siinä olisi kaikki! Mutta eilen kuoli myös hänen vaimonsa ja lepää nyt viimeisellä vuoteellaan, ja tuolla hän nyt seisoo pienokaisensa kanssa, ja mitä toiveita on enää miehellä?"

Murina kulki nyt kansasta herra tilanomistajan omaan seuraan, eikä kauvan viipynyt, niin jäi hän yksin siihen hevosensa kanssa, hänen seurakumppaninsa olivat siirtyneet syrjempään hänestä.

"Kuinka minä voin sitä tietää", sanoi hän häpeissään ja pahoilla mielin ja ratsasti pois kartanolta; ja nuo pienet kavalat silmät sanoivat rehentelevälle ylpeydelle: veikkonen, tällä kertaa pistimme päämme pussiin.

Avisioninpitäjä kävi Hawermannin luoksi: "Herra Hawermann, teillä oli jotakin minulle sanottavaa?" — "Niin — niin", vastasi Hawermann ikäänkuin ihminen, joka hirmuiset tuskat kärsittyänsä taas tulee tunnollensa, "niin, minä pyytäisin teitä myymään pois myös ne kalut, jotka laki sallii minun pitää, sängyn ja ne muut tähteet". — "Aivan kernaasti; mutta huonekaluista on maksettu huonosti, ihmisillä ei ole rahoja, ja jos jotakin myydä tahdotte, olisi parempi että myisitte niitä vähitellen." — "Siihen ei minulla ole aikaa, ja minä tarvitsen pikkusen rahoja". — "No, jos niin tahdotte, niin panen minä kalut huudolle", ja avisioninpitäjä meni toimiinsa.

"Hawermann", sanoi arentimies Gert, joka ratsastajain seurassa oli paikalle tullut, "te olette yksinänne täällä kovan onnenne kanssa, tulkaa minun luokseni pienen tyttösenne kanssa ja viipykää meillä joku aika, minun vaimolleni olisi se suureksi iloksi". — "Kiitoksia paljon hyvästä tahdostanne; minä en voi minulla on vielä vähän täällä toimimista".

"Hawermann", sanoi arentimies Hartmann, "te tarkotatte rakkaan vaimonne hautaamista. Milloinka aiotte sen toimeen panna? Me tahdomme kaikki mielellämme osottaa hänelle viimeisen kunnioituksen. — Myöskin siitä saan teitä vaan kiittää; minä en voi ottaa teitä vastaan, niinkuin pitäisi, ja vähitellen olen nyt tullut oppimaan, ettei pidä lentää korkeammalle kuin siivet kantavat".

"Vanha ystävä, hyvä naapuri ja maanmieheni", sanoi pehtori Wienk ja taputti häntä olkapäälle, "älkää heittäkö itseänne noin epätoivoon! Kaikki voi vielä muuttua hyväksi mailmassa".

"Epätoivoon, Wienk?" sanoi Hawermann vakaisesti, puristi lastansa likemmäksi ja katseli pehtoria levollisesti rehellisillä, sinisillä silmillänsä. "Voiko sitä sanoa epätoivoksi, kun rohkeasti katsoo vastaisuuteensa ja ainoastaan ajattelee, kuinka kohtalonsa saisi kääntymään? Mutta tänne en voi jäädä; sitä paikkaa kavahtaa kukin, kussa laivansa on karille karahtanut; minun täytyy siirtyä täältä edemmäksi ja alkaa taas siitä, mihin jo kerran olin lopettanut; minun täytyy uudestaan palvella ruokani edestä ja syödä vieraan leipää. Ja nyt jääkää kaikki hyvästi! Te olette aina olleet hyviä naapureita ja ystäviä minulle. Hyvästi! Hyvästi! Anna kättä, käpyseni. Hyvästi! Ja sanokaa paljo terveisiä kotia kaikille; minun vaimoni — —". Hän aikoi vielä jotakin sanoa, mutta mielenliikutus mahtasi hänen, hän kääntyi äkkiä ympäriinsä ja lähti.

"Niemann", sanoi hän renkivoudillensa, tultuansa pihan toiseen päähän, "sano väelle, että huomenna varhain kello neljä tahdon minä haudata emännän". Niin puhein meni hän huoneesen, makauskamariinsa.

Kaikki oli sieltä tyhjennetty, sekä sänky että muu romu, mitä hänen omaksensa oli jätetty; mitään muuta ei siellä ollut kuin paljaat seinät! Ainoastaan nurkassa akkunan vieressä oli vanha kistu, ja sen päällä istui nuori päivätyöläisen vaimo, silmät veristyneinä itkusta, ja keskellä huonetta oli musta arkku ja arkussa näkyivät kalpeat, tyynet, juhlalliset kasvot, ja nuorella vaimolla oli vihreä oksa kädessä, jollahan torjui kärpäsiä pois noista tyynistä kasvoista.

"Mene kotia, Stiina", sanoi Hawermann, "minä jään tänne". — "Ah, herra, antakaa minun olla". — "Ei, Stiina, minä jään yksin tänne". — "Enkö saa ottaa pienokaista myötäni?" — "Et, anna olla, hän nukkuu kyllä".

Nuori vaimo meni. Avisioninpitäjä tuli ja antoi hänelle rahat, jotka hän oli saanut hänen kaluistansa. Väki hälpeni kartanolta ja ulkona tuli yhtä hiljainen meno kuin sisällä. Hawermann laski lapsen lattialle ja luki rahat akkunalaudalla: "Tämän saa nikkari arkusta. — Tällä ostetaan risti haudalle. — Tämä on hautajaisia varten. — Tämän saa Stiina ja näillä pääsen minä kyllä sisareni luoksi". Tuli ilta, se nuori päivätyöläisen vaimo toi valkean, asettui arkun ääreen ja katseli kauvan noita kalpeita kasvoja, kuivasi silmänsä esiliinallansa ja sanoi: "Hyvää yötä sitte!" ja Hawermann oli taas yksin lapsensa kanssa.

Hän aukaisi akkunan ja katseli ulos yöhän; oli pimeä täksi vuodenajaksi, ei yhtään tähteä näkynyt taivaalla, kaikki oli peittynyt pimeyteen ja lämpimästi puhalsi hiljainen, kostea tuulihenki ja huokaili etäällä. Ulkona pellolla vihelteli peltopyy ja ruisräkkä ennusti sadetta, ja hiljakseen putosivat ensimmäiset pisarat janoovaan maahan, joka kiitollisuudesta antoi ihanimman lemun, minkä maamies tuntee, sen kostean maahöyryn, josta hänen vaivansa ja työnsä siunaus uhkuu. Kuinka monesti oli se hänen mieltänsä virkistänyt ja hänen huolensa karkottanut ja hänessä toivon herättänyt hyvästä vuodesta! — Nyt oli hän päässyt huolista, päässyt iloista myöskin; yksi suuri ilo oli häneltä kadonnut ja vienyt muut pienet muassaan. Hän sulki akkunan, ja kun hän kääntyi, seisoi hänen pieni tyttärensä arkun ääressä ja kurotteli turhaan käsiänsä, voidaksensa silitellä noita kalpeita kasvoja. Hän kohotti lapsen korkeammalle, niin että hän voi koskea niihin, ja tuo pieni tyttö silitteli ja hyväili lämpimillä käsillensä työntä äitiänsä ja pakisi rakkauden sanoja kylmälle kuolemalle ja katsahti sitte isäänsä suurilla silmillänsä, ikäänkuin tahtoisivat hän selkoa jostakin käsittämättömästä, ja sopersi: "Mamma — huh!"

"Niin", sanoi Hawermann, "maman on vilu" — ja kyynelet purskahtivat ulos hänen silmistänsä; hän istui kistulle, otti tyttärensä syliinsä ja itki katkerasti. Ja pienokainen rupesi myös itkemään ja itki hiljakseen siksi että hän nukkui; isä veti hänen hellästi likemmäksi, kääri lämpimän takkinsa hänen ympärillensä, ja niin istui hän koko yön siinä ja vartioitsi uskollisesti vaimonsa ruumista ja kadonnutta onneansa.

Kello neljä seuraavana aamuna tuli renkivouti muiden päivätyöläisten kanssa; arkun kansi ruuvattiin kiini ja joukko lähti hiljakseen liikkeelle pientä kirkkotarhaa kohden; ainoina saattajina oli hän ja hänen pieni tyttärensä. Arkku laskettiin hautaan — hiljainen isämeidän rukous — kourallinen multaa — ja sen kuva, joka vuosikautia oli häntä virvottanut ja lohduttanut, ilahuttanut ja virkistänyt, katosi hänen silmistänsä, ja jos hän sitä uudestaan nähdä tahtoi, täytyi hänen aukaista sydämensä ikäänkuin kirja, lehti lehdeltä, kunnes sekin kerran suljettaisiin, ja sitte? — Jaa, sitte oli tuo rakastettu kuva taas ilmaantuva kauniina ja ihanana hänen silmänsä eteen.

Hän meni väkensä luoksi, antoi jokaiselle kättä, kiitti heitä tästä viimeisestä palveluksesta, jonka he hänelle olivat tehneet, ja sanoi heille jäähyväiset, antoi renkivoudille rahaa arkun, ristin ja hautajaisten maksuksi ja lähti syvissä ajatuksissa matkalle synkkää vastaisuutta kohden.

Kun hän tuli sen pienen kylän viimeisen asunnon kohdalle, seisoivat se nuori päivätyöläisen vaimo, lapsi käsivarrella, majansa ovella. Hawermann kävi hänen luoksensa ja sanoi:

"Stiina, sinä hoidit niin uskollisesti minun vaimo parkaani hänen viimeisen tautinsa aikana — kas tässä Stiina!" ja hän tahtoi pistää pari taaleria hänen käteensä.

"Ah, herra, herra", huudahti se nuori vaimo, "älkää tehkö minulle tätä mieliharmia! Kuinka paljon hyvää olette te tehneet meille hyväin päivänne aikana? — Ah, herra, minulla olisi pyyntö teille: jättäkää lapsenne tänne minulle. Minä tahdon hoitaa ja holhoa sitä kuin omaa lastani. Ja eikö hän olekin kuin oma lapseni? Olenhan minä sille rintaa antanut, kun rouva silloin oli niin heikko. Jättäkää lapsi tänne minulle!"

Hawermann seisoivat syvissä mietteissä.

"Herra", sanoi vaimo uudestaan, "sen verran kuin minä ymmärrän, on teidän vihdoin kumminkin luopuminen tuosta pienestä raukasta ja — kas, tässä tulee Jokkum, hän on teille sitä samaa sanova".

Päivätyöläinen tuli paikalle ja kuultuansa mistä kysymys oli, sanoi hän: "Jaa, herra, hän on holhottava kuin prinsessa, ja me olemme terveet ja hyvissä varoissa, ja mitä te olette tehneet meille, pitää hänelle runsaasti korvattaman".

"Ei", sanoi Hawermann ja kavahti ylös aatoksistaan, "se ei käy laatuun, minä en voi. Se olkoon väärin, että otan lapsen mukaani teille tietämättömille; mutta minä olen jättänyt tänne niin paljon, että viimeisestääni en voi luopua. En, en! Minä en voi", huudahti hän äkkiä ja kääntyi pois, "*minun lapseni* pitää olla, niissä minä olen. Hyvästi, Stiina! Hyvästi, Rassow!"

"Jos te ette tahdo antaa meidän pitää lasta", sanoi päivätyöläinen, "niin tahdon minä kumminkin käydä kanssanne ja kantaa häntä".

"Ei, ei", vastusteli Hawermann, "se ei ole minulle miksikän rasitukseksi"; mutta sitä hän ei voinut kieltää, että se nuori vaimo hänen tytärtänsä silitteli ja suuteli, ja uudestaan suuteli, ja että nuo molemmat uskolliset palvelijat kauvan katselivat hänen jälkeensä, kun hän meni matkojansa. Vaimo, kyynel silmissä, ajatteli enemmän lasta, päivätyöläinen vakaisissa aatoksissaan enemmän miestä. — "Stiina", sanoi hän. "semmoista isäntää emme saa toista". — "Emme, Jumala nähköön!" vastasi vaimo, ja molemmat palasivat surullisina päivätyöhönsä.

Luku 2.

Yksi lapsi, hiukka-lapsi; kaksi lasta, leikki-lastaa; kolme lasta, liika-lastaa. — Nuoret ja vanhat kaksoiset. — Mitä pehtori Bräsig vanhan mummun myssylle tekee, ja minkätähden vanha mummu tahtoo lyödä pikku Lovisaa korville. Kuinka kaksi vanhaa jesuviittia kertoo salaisuuksiansa, ja mitä rouva Nüssler selittää Kaarlo-veljellensä.

Noin kahdeksan penikulmaa siitä paikasta, johon Hawermann oli haudannut vaimonsa, oli Meklenpurissa vähänlanta talo, joka oli hänen langollansa. Jokkum Nüsslerillä, arenilla. Talo oli huonosti rakettu ja jotenkin pahasti rappiolle joutunut, ja kartanolla näkyi siivottomuutta: siellä täällä pieniä tunkioita, ajopelejä ja pellonkaluja kirjavassa sekasorrossa toinen toisensa kanssa, ikäänkuin talonpojat markkinoilla; ja sontarattaat sanoivat kääsille: veikkonen, kuinka sinä tänne olet tullut? ja aura halasi viikatetta uumilta ja sanoi: käydäänpä, kultaseni, tanssimaan. Mutta musiikkia ei ollut, vaan kartanolla oli kaikki hiljaa, ihan hiljaa. Kaikki olivat näin kauniilla ilmalla ulkona niityillä heinänteossa, eipä edes tuon pitkän, matalan, oljilla katetun asuinrivin pienistä avonaisista akkunoistakaan kuulunut mitään ääntä, sillä nyt oli iltapuolipäivää, ja kyökkipiika oli lopettanut askarensa kyökissä ja sisäpiika luutimisensa tuvassa, ja molemmat olivat muassa niityllä, ei edes itse emäntäkään, joka muuten kyllä osasi kieltänsä käyttää, hiiskunut hivaustakaan, sillä hänkin oli mennyt pois kartanosta haravan kanssa; heinän piti tietysti ennen iltakastetta olla ruoissa.

Mutta elämää oli kuitenkin talossa, vaikka kyllä pientä ja hiljaista. Huoneessa etehisen oikealla puolella, asuinhuoneessa, jossa siniseksi maalattu nurkkakaappi seiso ja jossa sohva mustine kiiltoapäällyksineen, jota joka lauantai saapasmusteella uudestaan kiillotettiin, ja tammipiironki keltasine messinkiheloineen oli, istui kaksi pientä kolmevuotista, pyöreäpäistä, pellavatukkaista ja punaposkista tyttöä; he leikkittelivät hietäläjässä, tekivät juustoa äidin sormustimella, täyttivät pari pientä savikuppia märällä hiedalla, kaasivat ne nurin ja nauroivat ja iloitsivat, jos töttöro pysyi koossa.

Ne olivat Nüsslerin pikku Liina ja Miina, jotka punasten poskiensa ja keltasten tukkainsa kanssa näyttivät niin yhdennäköisiltä kuin kaksi pientä omenaa samalla oksalla; ja sitä he olivatkin, sillä he olivat kaksoiset, ja ken ei tietänyt, että Liina ei ollut Miina, eikä Miina Liina, hän ei ikipäivinä tullut siitä viisaammaksi, sillä näitä nimiä ei ollut kirjoitettu heidän kasvoihinsa, ja jos ei äiti olisi merkinnyt heitä erivärisellä nauhalla ympäri käsivarren, olisi suuria erehdyksiä tapahtunut, ja isä Jokkum Nüssler väittikin vielä yhä, että Liina oikeastaan oli Miina, ja Miina Liina, he olivat muka jo lyhyen elämänsä alussa tulleet heti vaihdetuiksi. Tätä nykyä ei se kuitenkaan mitään haittanut, sillä nyt oli äiti sitonut sinisen nauhan Liinan pieniin hiussuortuviin ja Miinan hapsiin punasen; ja ken vaan tahtoi vähänkin silmiänsä käyttää, voi selvästi nähdä, että Jokkum Nüssler oli väärässä, sillä Liina oli puolta tuntia vanhempi kuin Miina, ja vaikka erotus oli pieni, tuli esikoisoikeus kuitenkin voimaansa, sillä Liina opasti ja nuhteli yksivakaisesti Miinaa, mutta hän lohdutti myös pientä sisartansa, kun hänelle joku kommelus sattui.

Paitsi näitä pieniä kokemattomia kaksoisia oli tuvassa vielä toinen kaksoispari, vanha, kokenut ja hyvin arveleva pari; se katseli piirongin päältä alas noita pieniä lapsia ja ravisteli lakkaamatta päätänsä tuossa hienossa tuulen hengessä, joka huokui sisään avonaisista akkunoista; ne olivat isoisän varatukka ja isoäidin juhlamyssi, jotka oli asetettu sinne vaarnoihinsa huomispäivän, sunnuntain varaksi, jolloin niiden piti tulla näkyviin kaikessa loistossaan.

"Kat tuolla, Liina", sanoi Miina, "on itoitän varatukka". Hän ei vielä osannut s:ää ääntää.

"Tinä tanot aina itoitä; tinun pitää tanoa *itoitä*", sanoi Liina, vaikk'ei hän vielä itsekään voinut s:ää ääntää, mutta hän oli kumminkin vanhempi ja hänen täytyi opastaa pientä sisartansa oikealle tolalle.

Tuo pieni kaksoispari oli näin puhein noussut ylös ja seiso piirongin edessä ja katseli vanhaa kaksoisparia tuolla vaarnoissa, ja Miina, joka vielä oli hyvin varomaton, kurotti ylös ja otti alas isoisän varatukan ja pani sen päähänsä hyvin miellyttävästi, asettui peilin eteen ja teki kaikki juuri niin, kuin isoisä teki sunnuntaina. Nyt olisi Liinan pitänyt käyttää viisauttansa, mutta sen sijasta rupesi hän nauramaan eikä voinut haluansa pidättää, vaan otti alas toisesta vaarnasta mummun myssyn ja teki ihan samoin kuin mummulla oli tapana sunnuntaina; ja nyt nauroi Miina ja niin nauroivat he molemmat

ja tarttuivat toinen toiseensa kiini ja tanssivat pyörivät ympärinsä ja lauloivat: "Kitkat, katkat, pitkät matkat", ja päästivät toisensa irti taas ja nauroivat uudestaan ja tarttuivat taas toisiinsa ja tanssivat.

Mutta Miina oli todellakin liian varomaton, hän oli pitänyt savikuppistansa kädessään ja juuri kun ilo oli korkeimmallansa, pudotti hän sen — ploiskis! — maahan, ja kuppi meni rikki ja ilo samalla tavalla. Nyt rupesi Miina kovasti poraamaan kuppinsa tähden ja Liina porasi myös kuin paha veräjä. Mutta kun tätä vähän aikaa oli kestänyt, aikoi Liina lohdutella sisartansa: "Älä itke, Miina! Kyllä nikkari sen parantaa". — "Niin", sanoi Miina, hiljentäen poruansa, "kyllä nikkari sen parantaa"; ja niin menivät nuo molemmat pienet kovaonniset ulos ovesta ja unohtivat kokonaan, että keillä oli isoisän ja mummun juhla-koristeet päässään.

Nyt voipi moni luulla, että Liinan ajatus nikkarin tehtävästä oli tyhmä; mutta ken oikean nikkarin maalla on tullut tuntemaan, hän tietää semmoisen miehen osaavan kaikkia. Jos oinas on teurastettava, kuuluu heti: noutakaa nikkari! Jos akkunaruuu on rikki mennyt, täytyy nikkarin lyödä lauta eteen, ettei ilma ja tuuli sisään pääse; jos jonkun vanhan tuolin jalka on nyrjähtynyt, saa nikkari olla lääkärinä; jos jollekin naudalle on voide valmistettava, saa hän olla apteekarina. Sanalla sanoen, kaikki täytyy nikkarin parantaa, ja senpä tähden johtui Liinankin järkevään mieleen heti nikkari, kun kuppi meni rikki.

Kun nämä pienet tytöt pihalle tulivat, astui veräjältä kartanolle vähänlanta mies, jolla oli punertavat posket ja oikein komea punanen nenä, jota hän piti korkealla ilmassa; päässä oli hänellä nelikulmainen hattu, tupsu etupuolella, mutta mitään erityistä väriä ei sillä ollut; yllä oli hänellä harmaa, pitkäliepeinen liinatakki, ja hänen lyhyitä koipiansa, jotka olivat hyvin harillaan ja näyttivät siltä, kuin olisi ne nurinpäin pistetty tuohon pitkään ruumiiseen, verhosivat lyhyet, siniraitaiset reivashousut ja keltavartiset, suuret saappaat. Hän ei ollut juuri lihava, mutta laiha hän ei myöskään ollut, ja voi jo nähdä, että hän alkoi kasvattaa pientä mahaa.

Noiden pienten tyttösten täytyi matkallaan tulla häntä vastaan, ja kun he olivat niin lähellä, että herra pehtori, sillä semmoinen ammatti oli tuolla lyhytsäarisellä miehellä, voi nähdä heidän kujeensa, seisautui hän ja veti ruskeat tuuheat silmäkarvansa niin korkealle, että ne tulivat olemaan ihan tuon nelikulmaisen lakin lipun alla, ikäänkuin olisivat nämä silmäkarvat hänen kasvojensa kauniin koristus, jotka ennen kaikkia olivat ensimmäiseksi suojeltavat näin arveluttavassa asiassa, kuin hän tässä nähdä sai.

"Jumala varjelkoon meitä!" huudahti hän. "miltä te näytätte? Mitä kummitusta tämä on? Häh? Onhan teillä molempain vanhusten koko sunnuntaihemmut päässänne!" Ne molemmat pienet tytöt luopuivat varsin mielellään pääkoristeistaan ja näyttelivät särkyneen kuppisen palasia ja sanoivat, että nikkari oli sen kyllä parantava.

"Mitä?" sanoi herra pehtori Bräsig — sillä niin oli hänen nimensä — "kuinka voi semmoista tyhmyyttä mailmassa löytyä! Liina, sinä olet kumminkin vanhin, minä olisin pitänyt sinua järkevämpänä; ja sinä, Miina, heitä se itkeminen, sinä olet minun pikku ristilapseni, minä annan sinulle kesämarkkinoiksi uuden kuppisen. Mutta nyt, mars! ja käykää sisään taas". Ja niin ajoi hän nuo pienet tytöt edellensä ja seurasi itse perästä, varatukka toisessa ja myssy toisessa kädessä.

Kun hän, tupaan tultuansa, ei siellä ketään tavannut, sanoi hän itseksensä: "Ovat kai kaikki heinässä. — Niin, pitäisi minunkin oikeastaan mennä katsomaan heiniäni; mutta nuo pienet veitikat ovat niin rypistelleet nämä koruset, että heidän paha perii, jos vanhukset saavat nähdä ne tässä tilassa; minun täytyy vähän auttaa näitä pörröpäitä".

Hän veti samassa esiin pienen taskukamman, hänellä oli semmoinen aina muassa, sillä hän oli jo vähän kaljupäinen ja täytyi kammata hiuksensa takaraivalta etupuolelle — ja alkoi sukia varatukkaa. Se onnistui varsin hyvin; mutta nyt tuli myssyn vuoro.

"Tuhat tulimmaista! Liina, kuinka olet sinä tätä repinyt? Mitään oikeata kuosia on ihan mahdoton sille enää saada. Annappas olla, minun täytyy miettiä, kuinka eukko tavallisesti näyttää sunnuntai-iltapuolina. Edessä on hänellä molemmin puolin kelvollinen kihermä silkkikiehkuroita, ja myssyn etupuoli ulottuu kai noin kolme tuumaa niiden ylitse; siis täytyy tätä riiviötä venyttää vähän eteenpäin. Yläpuolella ei ole sillä mitään erityisiä varustuksia, sieltä hohtaa hänen kalju kallonsa aina läpitse; mutta takapuolella on hänellä aina kelpo kuhmu, jonka hän täyttää rohtimilla, ja sen on tuo tyttö tevana turmellut tuhoksi, sitä pitää pöhistää enemmän", ja niin puhein pisti hän nyrkkinsä myssyyn, laventaaksensa sen kuhmua. Mutta se oli takaa pingotettu nauhalla, ja kun hän tahtoi tehdä asiansa oikein hyvin, katkesi nauha ja koko kuhmu ratkesi.

"Kas perhanaa", sanoi hän ja silmäkarvat nousivat taas pystyyn. "Olipa se hyvin kelvottomasti kiinnitetty — langalla! Ja solmia kiini sitä ei käy laatuun. Jumala minua varjelkoon! Mitäpä oli minulla tämän myssyn kanssa tekemistä! Mutta maltappas, kyllä sinusta vielä selvän teen". Ja samassa veti hän

kourallisen rihmoja ja nuoria ulos taskustaan — semmoisia pitää jokaisella oikealla pehtorilla olla varalla — ja levitti ne esille.

"Säkkinauha on liian paksua; mutta tämä tässä on sopivaa". Ja niin rupesi hän vetämään jotenkin tukevaa seililankaa läpi silmuksen. Se toimi edistyi hyvin hitaasti ja kun hän tuskin oli puoliväliin ehtinyt, kolkutti joku ovea. Hän viskasi työnsä lähimmälle tuolille, sillä hän vähän häpesi tointansa, ja sanoi: "Sisään!"

Ovi aukesi ja Hawermann astui sisään, kantaen pientä tytärtään käsivarrellaan. Pehtori Bräsigt hymähti ylös:

"Kaarlo Hawermann! Mistä sinä tulet?"

"Hyvää päivää, Bräsigt", sanoi Hawermann ja laski lapsen alas.

"Kaarlo Hawermann", huudahti Bräsigt vielä kerran, "mistä sinä tulet?"

"Paikasta semmoisesta, Bräsigt, jossa minulla ei enää ole mitään tekemistä", vastasi hänen ystävänsä. — "Eikö sisareni ole kotona?"

"Kaikki ovat heinässä; mutta kuinka pitää minun sinua ymmärtää?"

"Että minä olen hukassa: toissapäivänä myytiin kaikki minun omaisuuteni huutokaupalla, ja eilen aamulla" — hän kääntyi pois päin akkunaa — "eilen aamulla hautasin vaimoni".

"Mitä sinä puhut? Ah, Jumalani!" huudahti tuo vanha hyvänluontoinen pehtori. "Sinun vaimosi? Sinun pieni, kiltti vaimosi?" — ja kyönelet vuosivat alas pitkin hänen punasia poskiansa — "Ystävä, vanha ystäväni, kerro kuinka se on tapahtunut?"

"Min, kuinka se on tapahtunut?" sanoi Hawermann ja istui alas ja kertoi lyhyesti hänelle onnettomuutensa.

Sillä aikaa olivat Liina ja Miina menneet likemmäksi sitä vierasta lasta, ja verkkaan ja ujustellen, hiiskumatta sanaakaan, tulivat he aina hiukan lähemmäksi, kunnes Liina vihdoinkin rohkaisi mielensä ja piteli hänen takkinsa hihaa ja Miina näytteli hänelle kuppisensa pirstaleita: "Kas, minun kuppini on rikki".

Mutta tuo pieni vastatullut katseli ujustellen ympärillensä suurilla silmillänsä ja tähtäsi vihdoinkin katseensa yksivakaisesti isäänsä.

"Niin", lopetti Hawermann lyhyen kertomuksensa, "minun on käynyt huonosti, Bräsigt, ja sinulle olen minä myös velkaa 200 taaleria; mutta älä minua ahdistaa, jos Jumala minulle ikäpäiviä antaa, olet sinä ne rehellisesti takaisin saava".

"Kaarlo Hawermann — Kaarlo Hawermann", sanoi Bräsigt ja kuivasi silmiänsä ja niisti uljasta nenänsä, "sinä olet — sinä olet pöllöpää! Niin", sanoi hän ja pisti ylpeästi niistinliinan taskunsa ja kohotti nenänsä kopeasti ilmaan, "sinä olet vielä sama pöllöpää kuin ennenkin!" Ja kun hänen mieleensä samassa johtui, että hänen vanha ystävänsä oli saatettava toisille ajatuksille, otti hän Liinan ja Miinan nurkasta ja pani heidät molemmat Hawermannin polville: "Kas tässä, te pienet tallukat, hän on teidän enonne!" — aivan kuin olisi Liina ja Miina ollut leikkipajuja ja Hawermannin pieni lapsi, jota tällä tavalla täytyi lohdutella onnettomuudessaan; ja hän itse otti Hawermannin pienen Lovisan käsivarrellensa ja tanssi sen kanssa ympäri tuvassa ja samassa juoksivat taas kyönelet virtana pitkin hänen poskiansa, ja päälle päätteeksi pani hän sen pienen tytön tuolille, tietysti juuri sille tuolille, johon hän oli viskannut tuon puolitekoisen päähineen.

Sillä aikaa tuli talonväki kotia heinänteosta ja ulkoa kuului heleää naisen ääni, joka ukitti piikoja rientämään paremmin: "Joutukaa, joutukaa kiulujen ja sankojen kanssa, aurinko tekee laskua ja tänä vuonna on lypsipaikka kaukana, meidän on muitten vielä lypsäminen pimeässä. Menkää nyt kohta, minun täytyy ensin katsoa pienosiani".

Ja huoneesen tuli komea vaimo, noin viidenkolmatta vuoden vanha, täynnä eloa ja henkeä kasvoissa ja ruumiissa, posket punasina terveydestä ja työstä ja kesäpäivästä, tukka ja silmät vaaleat, ja otsa valkea kuin lumi, niin pitkältä kuin olkihattu oli suojellut sitä auringolta. Ensi silmäykseltä voi havaita yhtäläisyyttä hänen ja Hawermannin välillä; mutta kasvoin juonteet ja silmäin luonti, jotka Hawermannissa tähtäsivät sisään päin, tähtäsivät hänessä reippaasti ulos mailmaan, ja hänen koko olentonsa osotti, että hän luonnosta oli yhtä utterta ja toimielias kuin hänen veljensä kunnian puolesta ja velvollisuudesta.

Heti kun hän sai veljensä nähdä, juoksi hän hänen luoksensa: "Kaarlo, minun veljeni Kaarlo, minun

toinen isäni!" huudahti hän ja halasi häntä kaulasta; mutta kun hän katsoi häntä likemmin silmiin, sysäsi hän hänet pois luotansa: "Sinulle on jotakin tapahtunut, joku onnettomuus tapahtunut! — Mitä se on?"

Mutta ennenkuin Hawermann ehti vastaamaan, tuli hänen sisarensa mies, Jokkum Nüssler, ovesta sisään ja kävi Hawermannin luoksi, antoi hänelle kättä, ja lausui vitkalleen kuin puntarilla punniten: "Hyvää päivää, lanko; tee hyvin ja istu".

"Anna hänen toki kertoa, mitä hänelle on tapahtunut", huudahti hänen vaimonsa levottomana.

"Niin", sanoi Jokkum, "istu ja puhu. — Hyvää päivää myös, Bräsig, istu sinä kans, Bräsig".

Ja niin puhein siirtyi Jokkum Nüssler eli niinkuin häntä tavallisesti sanottiin, Nuori-Jokkum nurkkaansa uunin ääreen, jonka hän talostaan oli ottanut erityiselle arennille itseänsä varten. — Hän oli laiha, pitkä mies, piti niskaansa vähän köyryssä ja näytti siltä, kuin tahtoisivat hänen jäsenensä tehdä kaikella tavalla vastusta, kun hän aikoi käyttää niitä luonnolliseen tarkotukseensa. Hän oli noin neljänkymmenen; hänen kasvonsa olivat vaaleat ja yhtä pitkäveteiset kuin hänen puheensa, ja hänen hieno, tummanruskea tukkansa riippui edestä ja takaa yhtä pitkältä yli otsan ja takinkauluksen, ja jakausta ja kiehkuroita ei hän ikipäivinänsä ollut käyttänyt, sillä äiti oli pienestä saakka kammannut hänen tukkansa alas kasvoihin ja semmoisena oli se jäänyt olemaan, ja jos se näyttikin vähän pörhöiseltä, oli äiti sanonut: "Ei haita ensinkään, Jokkum, takkuravarsoista tulee kiiltävimmät hevoset". — Joko syynä oli se, että hänen silmänsä aina oli täytyntä tirkistellä tuon pitkän tukan läpitse, taikka oli se hänen luonnossaan, hänen katseensa oli vähän pelkurimainen, ikäänkuin ei hän milloinkaan voisi tarkastaa mitään täydelleen ja tulla mihinkään päätökseen; ja jos ei hän ollutkaan vasenkätinen, niin oli hän kumminkin vasensuinen. Siihen oli syynä tupakan polttaminen, sillä se oli ainoa toimi, jota hän teki halusta, ja koska hän aina piti piippua vasemmassa suupielessään, oli se vähitellen venynyt alaspäin, ja oikealta puolelta katsoen, näytti hänen suunsa, kuin ei voisi hän pahaa sanaa sanoa, mutta vasemmalta puolelta näytti se, kuin olisi hän valmis syömään lapsia.

Nyt istui hän tuolla erityisessä uuninurkassaan; ja puhalteli savuja omituisesta suupielestään, ja sillä aikaa kuin hänen eloisa vaimonsa surusta ja säälistä Hawermannin kertoessa oli itkuun pakahtua ja suuteli ja lohdutteli milloin veljeänsä, milloin hänen pientä tytärtänsä, istui hän levollisesti ja katseli karsasteli ohitse päähenkilöjen Bräsigiin, ja tupakan savun kanssa pursueli silloin tällöin joitakuuta katkonaisia, sanoja hänen suunsa vasemmalta puolelta: "Jaa, niin se on, on kai. Kyllä kai se niin on. — Mitä siihen voi tehdä?"

Mutta pehtori Bräsig oli nuoren Jokkumin suora vastakohta; sillä joko juoksi hän ympäri huoneessa, tahi istui jollekin tuolille eli pöydänreunalle ja sätki ja telmi paljaasta mielenliikutuksesta ja levottomuudesta lyhyillä sääriillään kuin kankaankutoja, ja jos rouva Nüssler otti tuon pienen lapsen käsivarrellensa ja sitä hyväili, otti hän sen häneltä ja kantoi sitä ympäri huoneessa ja laski sen taas tuolille, mutta tietysti taas keskelle mummun myssyä.

"Mutta, herranen aika!" huudahti emäntä vihdoin, "minähän pian olin unhottaa kaikki? Bräsig, teidän olisi pitänyt minua muistuttaa. Ettehän ole vielä saaneet juomaa, ette ruokaa". Ja niin puhein riensi hän tuon sinisen kaapin luoksi ja otti esille kaunista, valkeata vehnäleipää ja tuoretta voita ja juoksi ulos ja toi lihamakkaraa ja juustoa ja pari pulloa väkevää olutta, jota isoisää varten vartavasten oli tehty, ja astian maitoa pienosille, ja kun kaikki oli koreasti levitetty puhtaalle valkealle pöytäliinalle, veti hän veljensä pöydän päähän ja otti tuolin tuon pienen tytön keralla ja täytti maljat, ja käsi liikkui, ja kieli liikkui, ja veitset ja kahvelit välkkyi ja kiilsi ja silmät välkkyi ja kiilsi, ja puhdas ja valkea oli pöytäliina ja puhdas ja valkea sydän myös!

"Te saatte myöskin osanne", sanoi hän pienelle omenaparilleen ja silitti heidän pellavatukkaansa, "mutta ensin saa pieni orpananne. — Istukaa tekin, Bräsig — Saa saapuville, Jokkum".

"Eipä taida muuta neuvoa olla", sanoi Jokkum, veti viimeisen pitkän savun piipustaan ja tulla tallusti tuolinsa kanssa likemmäksi.

"Kaarlo", sanoi Bräsig, "tämän, lihamakkaran voin minä sulkea suosioosi; sen teossa on juuri sinun sisaresi mestari, ja minä olen aina sanonut meidän emännöitsijälle, että hän hankkisi itselleen sen reseptin, sillä se vanha eukko haalii kokoon kaikenlaisia luonnottomia aineksia, jotka eivät ensinkään yhteen sovi, sanalla sanoen, siinä ei ole mitään suuntaa, ei suhtaa, vaikka ainekset kyllä ovat niin hyviä kuin säännönmukaisesti herneillä syötetystä siasta saada voidaan".

"Äiti, täytä Bräsigin malja", sanoi Jokkum.

"Kiitoksia, rouva Nüssler; minä pyytäisin ennemmin saada pienen pikarillisen kuminaviinaa. Kaarlo, aina siitä asti kun minä sinun ja tuon veijarin, Pomukkelskopin, kanssa olin palveluksessa vanhan Knirkstädtin luona, olen minä tottunut aamusin ja iltasin ottamaan pienen kulauksen kuminaviinaa, ja

se tekee minulle hyvää, Jumalan kiitos! — Mutta, Kaarlo, kuinka rupesit sinä kauppoihin tuon lurjuksen Pomukkelskopin kanssa? — Siinä sanoin sinulle jo silloin: se roisto ei kelpaa; hän on kettu, salakavala koira, sanalla sanoen, hän on jesuviitti".

"Äh, Bräsig", sanoi Hawermann. "älkäämme siitä enää puhuko. Mahdollista kyllä, että hän olisi voinut menetellä minun kanssani toisella tavalla; mutta se oli kuitenkin oma vikani, miksikä suostuin hänen ehtoihinsa. — Minulla on nyt ihan toista ajateltavana: miten saisin taas paikan itselleni!"

"Tietysti täytyy sinun saada taas paikka! — Minun armollinen herrani, kreivi, etsii kyllä kelvollista pehtoria pääkartanoonsa, mutta, Kaarlo, älä pane pahaksi, sinä et siihen sovi. Sillä näetkös, siellä täytyy sinun joka aamu käydä kiiltosaappaissa ja hännystakissa raportilla ja puhua kreivin kanssa yläsaksaa, sillä alasaksaa pitää hän raakuuden merkinä; ja sitte saat sinä vielä kaiken naisväen niskoillesi, sillä ne hallitsevat myös. Ja jos sinä tulisitkin toimeen mitä saappaisiin, hännystakkiin ja yläsaksaan tulee — sillä osasithan sinä ennen sitä vähän, vaikka nyt olet ollut ilman harjotusta — mutta naisten kanssa olisit huutavassa hukassa, sillä armollinen kreivinna käydä nuuskii navetat ja sikaläätit — sanalla sanoen, siellä on semmoista hallintoa kuin — niin, kuinka piti minun sanoman — kuin Sodomassa ja Gomorrassa".

"Herran Jestan", huudahti talon emäntä, "nyt johtuu mieleeni jotakin; Pümpelhagenin pehtori muuttaa pois Juhannukseksi; se olisi sinulle luotuisa paikka, Kaarloseni".

"Rouva Nüssler on aina oikeassa", sanoi Bräsig. "Mitä Pümpelhagenin herraan, kamarineuvokseen, tulee" — hän äänsi tuon ylhäisen herran arvonimitystä niin tuttavallisella tavalla, kuin olisivat hän ja kamarineuvos yhdessä sotapalvelusta tehneet, eli kumminkin syöneet samasta vadista samalla lusikalla — "mitä herra kamarineuvokseen tulee, niin on hän vanhan ajan miehiä, pitää väkeänsä hyvästi ja antaa runsaan palkan. Ja hän tuntee sinun jo vanhastaan, Kaarlo. Se olisi sopivin paikka sinulle, ja huomenna seuraan minä sinua sinne. Mitä sinä asiasta! arvelet, Nuori-Jokkum?"

"Niin", sanoi Nüssler, "kyllä kai se niin on, on kai".

"Herranen aika!" huudahti tuo nuori emäntä ja levottomuus levisi hänen kauniille kasvoilleensa, "minäpä unhotan tänään kaikki. Jos isoisä ja isoäiti saavat tietää, että me täällä yhdessä syömmе illallista ja he eivät ole tässä, niin he eivät sinä ilmoisna ikinä minulle lepy. — Lapsi-kullat, siirtykää vähän syrjempään! Sinä olisit voinut sitä myös ajatella, Jokkum".

"Niin, minä olisin voinut sitä myös ajatella", sanoi Jokkum, kun emäntä jo oli ulkona ovesta.

Eikä kauvan viipynytäkään, kun molemmat vanhukset jo tulla tallustivat nahkasilla tohveillaan emännän kanssa tupaan. Molempien kasvot osottivat semmoista väijyvää varovaisuutta ja epämääräistä tarkkuutta, jota hyvin huonokuuloisissa ihmisissä havaitaan ja joka hyvin helposti muuttuu tyhmyyden ja epäluulon tunnusmerkiksi. — Syystä sanotaan, että aviopuolisot, jotka kauvan ovat yhdessä eläneet ja aina ajatelleet ja puuhanneet ja toimineet samoja asioita, vihdoin tulevat yhdennäköisiksi, ja jos ei sitä aina voi sanoakaan kasvojen ulkomuodosta, niin pitää se kumminkin paikkansa, mitä yleiseen luonteeseen tulee. Molemmat näyttivät niin äreämielisiltä, kuin eivät he milloinkaan olisi suoneet toinen toiselleen mitään iloa tai huvitusta, joka maksoi rahaa, molempain verhot olivat niin kuluneet ja likaiset, kuin tarvitsisi heidän vielä yhä säästää ja saivartaa joka äyriä, ja ikäänkuin olisi vesi heille liian kallista tavaraa. Ei mitään mielihyvää vanhoilla päivillä, ei mitään iloa loistanut heidän silmistänsä, sillä heillä oli koko elinaikansa ollut vaan yksi ilo, nimittäin Heidän Jokkuminsa ja hänen hyvä toimeentulonsa; nyt olivat he valjaista riisutut, ja ikävyys oli koko heidän olennossaan ja heidän ainoassa ilossaankin, sillä heidän Jokkuminsa oli hyvin ikävä kumppani; mutta hänen toimeentulostansa oli heillä vielä uhkaa ja puhkaa, se oli heidän elinpäivänsä viimeinen tarkotus. Ukko oli jo hieman lapsi uudestaan; mutta eukko tiesi vielä kyllä tehdä tilin töistään ja toimistaan ja hänen silmänsä vilahtelivat tuvan kaikkiin nurkkiin, ikäänkuin kaksi veijaria, jotka etsivät sopivaa tilaisuutta.

Hawermann nousi istuimeltaan ja antoi molemmille vanhuksille kättä, ja hänen sisarensa seisoi lähellä ja katseli levottomuudella heidän silmiinsä, minkä vaikutuksen vierasten läsnäolo oli heihin tekevä. Sillä syyn veljensä tuloon oli hän jo ennakoita ilmoittanut heille, ja sentähden kai näyttivät noiden vanhusten kasvot vielä äreämmiltä kuin tavallisesti; mutta syynä voi siihen myöskin olla tuo runsas illallinen, jonka he näkivät pöydällä. — Vanhukset istuivat pöytänsä.

Hawermannin pieni tyttö sattui eukon silmiin. "Onko tuo hänen?" kysäisi hän.

Nuori emäntä nyökkäytti vastaukseksi.

"Jääkö se tänne?" kysyi eukko vielä.

Nuori emäntä nyökkäytti uudestaan.

"Vai niin!" sanoi eukko ja vetää venytti sanaa niin pitkäksi, kuin tahtoisihan sillä korvata kaiken vahingon, mitä hänen Jokkumillensa voisi tästä syntyä. "Jaa, jaa, ajat ovat huonoja", lisäsi hän, ikään kuin asiaa ajoissa vastustelleiksensa, "ja jokaisella on tekemistä kyllin itsestäänsä".

Ukko oli sillä aikaa yhä pitänyt silmällä olutpulloa ja Bräsigin lasia: "Onko tuo *minun* oluttani?" kysyi hän.

"On", ärjäisi Bräsig hänen korviinsa, "ja se on oikea virkistys ihmisen heikolle vatsalle!"

"Liikaa tuhlausta, liikaa tuhlausta!" jupisi ukko itseksensä.

Eukko söi, mutta silmät vilkkuivat yhä yli pöydän piirongin päälle.

Nuori emäntä, joka varmaankin tunsikin eukon tavat perin juurin, otti vaarin hänen katseestansa ja havaitsi kauhuksensa myssyn olevan poissa vaarnasta. Hyvä Jumala! Mihinkä myssy oli joutunut? Olihan hän itse sen aamulla silittänyt ja ripustanut vaarnaan.

"Missä on minun myssyni huomiseksi?" kysyi eukko vihdoin.

"Olkaa huoletta, anoppi", huusi nuori emäntä ja kallistui lähemmäksi eukkoa, "kyllä sen saatte myöhempään".

"Onko se jo silitetty?"

Miniä vastasi nykäsemällä ja luuli mummun jo viihdyttäneensä, mutta vanhuksen silmät vilkkuivat vilkkaammin ympäri huoneessa, kuin ne viisikymmentä vuotta sitten olivat nuoriin miehiin tehneet. Pehtori Bräsig tuli tunnon vaivoille, myssystä puhuttaissa, ja hän katsahti myöskin muutaman kerran hätäisesti ympärinsä, mihinkä se peijakas oli joutunut, mutta ei viipynyt kauvan, ennenkuin eukon kasvoille levisi katkeran-imelä irvistely, ja hän näytti muodoltaan kuin vanha homettunut, myrkkyyntä kastettu sämpylä, jolla kärpäsiä tapetaan.

"*Hänenkin* pitää sitä kai silitellä?" sanoi eukko ja osotti sormellaan Hawermannin pientä Liisaa.

"Hyvä Jumala, mitä se on?" huudahti nuori emäntä ja hypähti ylös ja näki samassa myssynauhan pään pilkistävän esille lapsen vaatteiden poimusta. Hän nosti tytön ylös ja aikoi ottaa myssyn käsiinsä; mutta eukko oli vikkelämpi. Pikaisesti tempasi hän pahoin runnellun korumyssynsä luoksensa, ja kun hän havahti sen litistyneen takapuolen ja pehtori Bräsigin puolitekoisen työn, puhkesi myrkkyyntä ulos ja hän kohotti myssynsä ilmaan: "Pahanpäiväinen penikka!" huusi hän ja näytti siltä, kuin olisi hän aikonut lyödä lasta myssyllä korville.

Mutta Bräsig tarttui hänen käteensä ja huusi: "Mitä se lapsen syy on?" ja itseksensä jupisi hän: "vanha naaras!" Ja isoäidin tuolin takana alkoi suuri poru, ja Miina itki: "En temmoitta enää tee! En temmoitta enää tee!"

"Jumala nähköön!" huudahti nuori emäntä, "sen ovat pikku tytöt toimeen saaneet. — Äiti kulta, sen ovat meidän omat lapset tehneet".

Mutta eukko oli koko elinaikansa ymmärtänyt pitää huolta omasta edustaan, niin että hän vanhoilla päivilläänkin osasi käyttää kuurouttansa hyväksensä: niitä hän ei tahtonut kuulla, sitä ei hän kuullut, ja *tätä* hän ei tahtonut kuulla. Hän huusi ja viittasi miehellensä: "Tule!"

"Äiti kulta, äiti kulta", rukoili nuori emäntä, "antakaa minulle myssy, kyllä minä sen taas kuntoon panen".

"Ken on lypsämässä?" kysyi eukko ja kävi vanhan Jokkumin kanssa ulos ovesta.

Nuori Jokkum sytytti taas piippunsa.

"Jumala nähköön!" huudahti nuori emäntä, "vanha muori on oikeassa, minun pitää mennä lypsämään. Niinpä kyllä, muori ei minulle lepy koko kuukautena".

"Julmio", sanoi Bräsig, "oli vanha koira, hänenkin täytyi viimein leppyä".

"Älkää enää itkekö, lapsukaiset", sanoi äiti ja kuivasi pienten tyttösten silmät: "Se ei ole teidän syyne, te olette vielä liian tyhmiä. Ja olkaa nyt kilttejä ja leikitelkää pienen orpananne kanssa; minun täytyy mennä. Jokkum, pidä vaaria lapsista", ja niin puheina pisti hän olkihatun päähänsä ja meni lypsämään lehmiä.

"Anopit", sanoi Bräsig, "ovat pirun perintöä. Mutta sinä, nuori Jokkum", sanoi hän talon isännälle, joka istui levollisena, ikäänkuin ei vanha muori eikä nuori emäntä häneen mitään koskisi, "sinun pitäisi

vähän hävetä, että annat vanhan eukon niin pahasti kohdella vaimoasi".

"No, mitä pitäisi minun kai hänen poikanansa siihen tehdä?" sanoi nuori Jokkum.

"Lyödä häntä ei sinun ole tarvis", sanoi Bräsig, "sillä he ovat kuitenkin sinun vanhempasi; mutta lapsellisen varoituksen voit sinä silloin tällöin antaa hänelle ja tottelevaisena poikana sanoa heille, että piru heidät perii, jolleivät pidä rauhaa talossa. — Ja sinä, Kaarlo Hawermann, älä pane mielees semmoista pientä häirinköä, sillä sinun rakkaalla sisarellasi on hyvä luonto ja iloinen mieli; hän on sen pian unhottava ja noiden vanhain äkäpussein täytyy toki viimein leppyä, sillä ilman häntä eivät he voi toimeen tulla, nuori, emäntä on näet kaikki kaikkena talossa. Mutta" — tässä veti hän esille taskustansa kelvollisen kolmepuuttisen kellon, oikein tuommoisen pulskean nauriin, "todellakin, jo lähellä seitsemää! Minun täytyy rientää väkeäni katsomaan".

"Odota", sanoi Hawermann, "minä seuraan sinua kappaleen matkaa. Hyvästi niin kauvaksi, Jokkum".

"Hyvästi, lankoseni", sanoi Jokkum ja jäi istumaan nurkkaansa.

Kun he olivat tulleet ulos, sanoi Hawermann: "Mutta Bräsig, kuinka voit sinä pojan lässäollessa puhua sillä tavalla vanhuksista!"

"Siihen on hän tottunut, Kaarlo. — Kukaan ihminen ei voi kärsiä niitä molempia vanhoja tuittupäitä. He elävät riidassa kaikkein naapurien kanssa, ja mitä palvelioihin tulee, juoksevat ne virstan matkaa pois heidän tieltänsä".

"Taivaan pyhät", huudahti Hawermann, "minun onneton sisareni! Hän oli niin iloinen lapsi, ja nyt olla semmoisessa pesässä semmoisen nahjuksen vaimona".

"Siinä olet sinä oikeassa, Kaarlo, hänen miehensä on kelvoton nahjus ja Nüssler on hänen nimensä, mutta sisarellesi ei hän mitään pahaa tee, ja vaikka hän muuten on vanha pöllöpää ja vetelys eikä ripeyttä hänessä ole rahtuakaan, ei hän kumminkaan ole niin tyhmä, ettei hän huomaa sinun sisaresi kaikki hallitsevan".

"Tyttö parka! Minun tähteni, ettei hän olisi minulle rasiukseksi, niinkuin hän sanoi, ja meidän vanhan äitimme tähden, joka tahtoi nähdä kumminkin yhden lapsistaan naituna, ennen kuin hän kuoli, otti sisareni sen miehen".

"Minä tiedän kaikki, Kaarlo, minä tiedän omasta kokemuksesta. Muistatko vielä? Oli ruisleikon aika ja sinä sanoit minulle: Sakari, sanoit sinä, piruko sinua riivaa, ajathan elosi märkänä sisään, ja minä sanoin: kuinka niin? Edellisenä sunnuntaina oli meillä ollut tanssijaiset, ja sinun sisaresi oli ollut muassa, eikö minun silloin pitänyt ajaa elojani sisään semmoisella ilmalla? Ja sitte sanoin minä sinulle, jos minä naimaan menen, en nai minä kaikista kolmesta morsiamestani ketään toista kuin sinun sisaresi. — Silloin nauroit sinä niin ivallisesti ja sanoit: hän on vielä liian nuori. — Mitä on nuoruudella sen kanssa tekemistä? kysyin minä. — Silloin lisäsit sinä vielä, että minun molemmilla toisilla morsiamillani oli etuoikeus ja nauroit uudestaan, sillä sinä et uskonut minun totta puhuvan; ja niin kului muutama aika tyhjään, koska minun armollinen herrani, kreivi, ei pitänyt sanaansa eikä tahtonut huolia naineesta pehtorista. Ja sittemmin oli liian myöhäistä, nuori Jokkum oli sisartasi kosinut ja äitisi oli hänen saanut kauppaan suostumaan. — No niin, se oli kai niin sallittu", sanoi se vanha, kunnon poika ja katseli alas pitkin nenäänsä, "mutta kun minä näen hänen pienet tyttönsä ja ajattelen, että niiden oikeastaan pitäisi olla minun, kuuleppas, Kaarlo, silloin tuntuu minusta, kuin pitäisi minun tallata vanha muori, vanha Jokkum ja nuori Jokkum maan uumeniin. Mutta niille vanhoille jesuviiteille on se oikea onnen potkaus, että sinun sisaresi on tullut taloon lempeän sydämensä ja iloisen luontonsa kanssa, sillä jos he olisivat saaneet jonkun toisen miniän, niin olisi siellä jo aikaa tukka löyhynyt ja kurkku kurissut".

Näin puhellessaan olivat he tulleet ulos kylästä ja kun he kiersivät puutarhan kulmaa, sanoi Hawermann: "Hyväinen aika, kas tuollahan ovat kai molemmat vanhukset töyräällä?"

"Niin", nauroi Bräsig oikein ilkeästi itseksensä, "siellähän ne molemmat jesuviitit taas piileskelevät salaisessa kokouspaikassaan".

"Piileskelevät?" kysyi Hawermann, "tuolla ylhäällä töyräällä?"

"Ihan siellä, Kaarlo. Ne vanhat konnat eivät luota keneenkään ihmiseen, ei edes omiin lapsiinsa, ja kun heillä on jotakin sanomista toisillensa, johon heidän tavalliset muikistelemissensä ja irvistelynsä eivät riitä, menevät he aina ylös tuonne töyräälle, että voivat nähdä ympärillensä, ettei kukaan heitä kuule, ja sitte ärjyvät he salaisuksiensa toinen toisensa; korvaan. Niin, nyt on taas tuolla kärmeiden keräjät täydessä vauhdissa, ja eukko on kai synnyttänyt jonkun pirun sikiön, jota nyt hierotaan, haudotaan yhdessä".

"Ovatpa oikein kuumassa kiihkossa", sanoi Hawermann. "Katsoppa vaan, kuinka vanha muori sättii käsillään! Mitäpä lienee heillä tekeillä?"

"Minä tiedän varsin hyvin, inistä he kiistelevät ja melua pitävät; minä tunnen tuon leikin jo vanhastaan. — Jaa, Kaarlo", lisäsi hän, vähän aikaa arveltuansa, ja kohotti silmäkarvansa korkealle ilmaan, "paras on että saat tietää kaikki heti, että sen jälkeen voit asettaa asiasi: he puhuvat sinusta ja sinun lapsestasi".

"Minusta ja minun pienestä työstäni?" kysyi Hawermann kummastuen.

"Niin, Kaarlo. Näetkös, jos olisit tullut, tuoden tullessasi kukkaron täyden kolikoita, niin olisivat kyllä herttaisesti sinun vastaan ottaneet, sillä raha on ainoa, jolle he arvoa antavat, mutta nykyisessä pulassasi pitävät he sinua ja sinun tyttöäsi nurkkavieraina, jotka vievät leivän heidän ja heidän kelvottoman Jokkuminsa suusta".

"Jumalan tähden", huudahti Hawermann, "miksi en jättänyt lasta Rasswordille? Minne nyt sen vaivaisen panen? Etkö tiedä mitään neuvoa? Tänne en häntä jätä, tänne en voi häntä jättää sisareni tähden".

"Mutta tietysti tahtoisit pitää häntä näillä likitienoilla. Minulla on jotakin sanomista sinulle, Kaarlo, tämän yön täytyy sinun vielä olla Nüsslerein luona; huomenna menemme herra kamarineuvoksen luo Pümpelhageniin. Jos asiamme onnistuu, niin etsimme paikkaa lapselle naapuristosta; mutta jos ei onnistu, sitte menemme kaupunkiin ja siellä kai joku tilaisuus aukenee, jos ei muualla niin kauppias Kurzin luona. Ja nyt hyvästi, Kaarlo! Älä pane asiaa liian paljo mieleesi, kyllä kaikki vielä tulee hyväksi". Ja niin puheini meni hän.

"Niin, jos kaikki olisivat niinkuin sinä", sanoi Hawermann, palatessaan takasin sisarensa taloon, "niin pääsisin kyllä taas aidan päälle. Ja sen päälle pitää ja täytyy minun päästä", lisäsi hän vakavasti, ja hänen reipas mielensä, jota työ ja velvollisuuden tunne oli karaissut, hajotti surut, niinkuin aurinko sumupilvet; "sisarelleni ei saa tulla mitään haittaa minun kauttani ja lapsestani tahdon minä yksin huolta pitää".

Illalla, kun maito oli siivilöity, käveli Hawermann sisarensa kanssa edes takaisin puutarhan käytävällä, ja edellinen puhui jälkimäisen ja jälkimäinen edellisen asemasta.

"Ei, Kaarloseni", sanoi sisar, "minun tähteni ei sinun tarvitse levoton olla. Minä olen siihen jo tottunut. Totta kyllä, että vanhukset ovat hyvin omituisia ja juonikkaita; mutta jos he ovatkin minulle äreissään viikon päivät, unhotan minä sen pian taas, ja Jokkumin kunniaksi voin minä sanoa, ettei hän lisää silloin kuormaani, hän ei ole vielä kertaakaan pahaa sanaa minulle sanonut. Kun hän vaan olisi vähän toimeliaampi ja virkumpi! Mutta siksi häntä ei voida saada. Jumala nähköön, minulla on kyllin tekemistä sisääskareista, ja jos minä tahtoisinkin pitää huolta ulkoaskareista, niin mitäpä naisihminen niistä ymmärtää; mutta siinä kohden on Bräsig minulle oikea tuki, sillä hän luo silmäyksen tuontuostakin tiluksille ja talon toimiin ja panee Jokkumin silloin tällöin vähän vauhdille".

"No, meneekö talous ylimalkaan niin hyvin, että tulette toimeen?" kysyi veli.

"Niin kuin pitäisi, ei se mene. Siksi olemme liian säästäviä, ja vanhukset eivät suvaitse, että käytämme mitään varoja talon tarpeisiin ja teemme uusia parannuksia. Toimeen kyllä tulemme, ja arennin olemme aina maksaneet ajoissa; mutta Jokkumilla on kaksi vanhempaa sisarta, toinen naimisissa kauppias Kurzin kanssa, toinen rehtori Balderjahnin — niin, he ovat saaneet vaan pienet myötäjäiset — ne ahdistavat vanhuksia ja meitä nyt yhä, saajaksensa ulos perintöönsä. Rehtori Balderjahn ei sitä juuri tarvitsisi, mutta hän on semmoinen vanha saitur; Kurz sitä vastaan voi tarvita rahansa, sillä hän on kauppias ja tahtois mielellään laventaa liikettänsä. Mutta molemmat vanhukset tahtovat antaa Jokkumille pian kaikki ja siitä, mitä he itsellensä ovat pidättäneet, eivät he voi luopua, ja vanhalla muorilla on semmoinen vanha ilkeä sananlasku, jota hän aina jupisee, kun häntä semmoisella anomuksella lähestyvät:

"Ken kaikki antaa lapsillensa,
Niin että itse on nälissänsä,
Se saakoon hyvästi selkähänsä.

"Mutta se on väärin, ihan väärin, ja siunausta ei siitä milloinkaan lähde, sillä toinen lapsi on yhtä hyvä kuin toinenkin; ja sen olenkin minä alussa suorastaan vanhuksille sanonut. Mutta kah, mikä elämä siitä nousi! He olivat muka itse kaikki ansainneet ja olinko minä jotakin tuonut tullessani? Polvillani pitäisi minun rukoilla Jumalaa, että he tahtoivat tehdä Jokkumista miehen. Mutta minä olen kuitenkin saanut Jokkumin vähitellen antamaan Kurzille noin 1,500 taaleria. Vanha muori on sen kyllä huomannut ja siitä minua usein pistellyt; mutta asian oikeata laitaa hän ei kuitenkaan tunne, sillä, koska Jokkum on liaksi hidasteleva ja hän laskemisessa ei ole oikein harjaantunut, on kassa minun hallussani ja siihen en anna

minä isoäidin millään ehdolla tirkistää. Ei, isoäiti, niin tyhmä en minä ole! Koska minulla on oma talouteni, niin pitää minulla myös olla oma kassani. Ja tämäpä se juuri on, joka vanhuksia enimmästi harmittaa, ettei Jokkum enää ole heidän holhouksensa alainen; mutta Jokkum on lähes neljäkymmenen ikäinen ja jos ei hän tahdo itse hallita itseänsä, niin tahdon minä häntä hallita, sillä minä olen hänen vaimonsa ja minulla on siihen lähin oikeus, niinkuin meidän pastorimme rouvalla on tapa sanoa. Sanoppa, Kaarlo, olenko minä oikeassa vai olenko minä väärässä?"

"Sinä olet oikeassa", sanoi Hawermann.

Sitte sanoivat he hyvää yötä toinen toisellensa ja menivät levolle.

Luku 3.

Mimmainen mies Bräsigin kamarineuvos oli ja minkätähden Bräsig oli vääntämäsillään selkensä. — Kuinka Hawermann sai paikan; miten papinpenkki kirkossa oli rojahtanut rikki. Kuinka pikku Liisa sai uuden kodin, ja miksikä Mooses käytti vaan yhtä henskeliä eikä vararikkoasioissa turvannut Preussin tuomioistuimiin.

Seuraavana aamuna tuli Bräsig ajoissa noutamaan Hawermannia Pümpelhageniin. Nuori emäntä istui etehisessä ja palkkasi väkeä; Jokkum istui kyllä hänen vieressänsä ja poltti tupakkaa, mutta raha-asiat toimitti emäntä. Kumpikaan vanhuksista ei vielä ollut tullut näkyviin, sillä isoäiti oli sanonut miniälle, että hän ei suinkaan voinut tulla alas tänään, sillä hänellä ei ollut mitään päähän pantavaa, ja isoisa oli sanonut, että ilman häntäkin voitiin kyllä hauskaasti elää.

"Sepä on varsin kiltisti vanhuksilta", sanoi Bräsig, "etteivät turmele meiltä ruokahalua päivällispöydässä, sillä, rouva Nüssler, minä jään tänne päivälliselle Kaarlon luoksi. Mutta nyt, Kaarlo, täytyy meidän lähteä. Hyvästi, pikku sirkkuset!"

Kun tulivat ulos pihalle, seisahtui Bräsig.

"Näetkös, Kaarlo, eikö täällä näytä kuin Saharan erämaassa? Tuolla pieni tunkio, täällä pieni tunkio! Ja kas, tämän ojan on vanha Jokkum vielä kaivattanut, että se hiukkanen tadevettä, mitä talossa on, kaiken mokomin juoksisi kylän lampeen. Ja katot sitte!" sanoi hän ja kävi edelleen. "Heillä on olkia kyllä uusiksi katoiksi, mutta vanhukset eivät raskitse palkata kattajia. — Minä käyn täällä oikeastaan kahdesta syystä, vatsani tähden ja sydämeni tähden; sillä minä olen havainnut että se tekee minulle hyvää, jos vähän liiaksi syötyäni saan syytä pikkusen suuttuakseni. Ja mitä sydämeeni tulee, käyn minä täällä sisaresi ja noiden pienten sirkkusien tähden, että voisin häntä vähän auttaa; sillä nuoresta Jokkumista ei ole sen enempää apua kuin rattaasta reen alla talvella. Tulimmainen, minä tahtoisin nähdä hänen kerran valjaissa sontarattaitten edessä ja istua itse takana, piiska kädessä!"

"Kas", sanoi Hawermann, kun tulivat pellolle, "tässä on heillä kuitenkin varsin kaunista nisua".

"No niin, se näyttää kyllä kauniilta; mutta mitä luulet että he aikoivat kylvää tähän? — Ruista! — Ja miksikä? — siksikä että vanha Jokkum yksikolmatta vuotta perätysten oli viljellyt ruista tässä".

"Ulottuuko heidän peltonsa aina tuonne mäen toiselle puolelle?"

"No no, Kaarlo, ammu vähän hiljemmin: suuri pala suun repäisee, pieni kylläisnä pitää; ei, Kaarlo, tuo tuolla mäen toisella puolella on jo minun peltoni".

"Kah, kuinka paljo voi kumminkin muutamassa vuodessa unhottaa! Aina tänne astiko ulottuvat sinun tiluksesi?"

"Niin, Kaarlo, sillä Warnitz pistää pirun pitkälle; tätä ilmaa ulottuu se aina tänne asti ja toiselle suunnalle antaa se lähemmäksi Haunerwiemiä. Mutta tältä töyräältä, näethän, voin näyttää sinulle kaikki maiseman eri osat. Tämä tässä, jossa nyt seisomme, on lankosi maa, ja se ulottuu oikealle kädelle minun: nisupeltooni asti ja vasemmalle kädelle tuonne pieneen kuusikkoon, sillä Reksow on ainoastaan pieni tila, ja kylän toisella puolella on vaan pieni pellontilkku. Oikealla kädellä nisupellon takana on siis Warnitz ja suoraan edessämme, missä kesanto alkaa, on Pümpelhagen, ja vasemmalla puolella tuolla pienen kuusikkomäen takana on Gürlitz".

"Warnitz on kai niistä suurin?"

"Ei, Kaarlo, sitä ei se ole! Pümpelhagenissa kylvetään 30 tynnyriä enemmän ja on se perutila, ja myöskin maan laadun puolesta paras; 140 tynnyrialaa oivallisinta vehnämaata. Niin, jospa vaan kaikki muu olisi samanlaista! No, kamarineuvos on hyvä mies, myöskin hyvä maamies; mutta näetkö, hän istuu

Swerinissä eikä voi pitää kunnollista huolta Pümpelhagenista — ja useinpa on hänellä ollut siellä jos jonkinlaisia pehtoreita! — ja tilan osti hän päälle päätteeksi kalliisen aikaan, ja sentähden rasittaa sitä koko joukko hypoteekkilainoja, niin että hänellä monasti kyllä on pää pyörällä, ja sanotaanpa vielä lisäksi kamarineuvoksen rouvan olevan varsin pohjattoman vierastelemisessä ja huminoitsemisessa. Mutta kamarineuvos on kunnan mies ja pitää väkensä hyvin, ja vaikka Rambowin herrat ovat vanhaa sukua — sillä minun isäntäni kreivi kutsuu hänen usein päivälliselle ja hän pitää seuraa ainoastaan vanha-sukuisten aatelisten kanssa — on hän kuitenkin hyvin sävyisä herra ilman pitkittä mutkitta".

Hawermann kuulteli tarkasti näitä uutisia, sillä ne asiat saattoivat hyvän onnen sattua koskea hänen omaan tulevaisuuteensa; mutta kuinka paljon ne häntä viehättivät, yhä palasi hän ajatuksissaan nykyiseen tilaansa.

"Bräsigt", sanoi hän, "oletko ajatellut minun pientä tyttöäni?"

"Kuinkas sitten, Kaarlo! Mutta — pentele tiesi! — minä luulen, meidän täytyy sittekin mennä kaupunkiin kauppias Kurzin luo. Hän, nimittäin Kurzin rouva, on kelvollinen ihminen, mutta kauppias itse — no, hän on semmoinen veitikka, jommoisia kauppiaat kaikki ovat. — Aatteleppa vaan, menneenä kesänä houkutteli hän minun ostamaan jonkinlaista housukangasta, jota aikomukseni oli pitää sunnuntaisin — se oli semmoista sjuklanväristä verhoa — ja aatteleppa, kun minä aamulla kasteessa kävelin apilasmaan läpitse, tulivat housuni aina polviin saakka punasiksi kuin kravut, ihan tulipunasiksi! Ja viina sitte, jonka hän lähetti minulle, tuommoista preussiläistä makeata lientä, jota he tekevät kaikenlaisista rohdoista. Sen lähetin minä hänelle takasin hyvällä kyydillä, mutta housuja hän ei tahtonut ottaa takasin: ne eivät sopineet hänelle, sanoi hän. No, luuliko hän kai, että punaset housut sopivat minulle paremmin? — Kas, Kaarlo, tämä tässä vasemmalla kädellä on Gürlitz".

"Tuo on kai Gürlitzin kirkontorni?" kysyi Hawermann.

"Niin, Kaarlo", sanoi Bräsigt ja seisautui, kohotti nenänsä korkealle ilmaan, nosti silmäkarvansa aina ylös hatun reunaan asti — sillä sunnuntaisin käytti hän hattua — levitti suunsa ammollensa ja katseli Hawermannia silmäyksillä, jotka tähtäsivät; suoraan hänen läpitsensä ja katosivat kauvaksi etäisyyteen. "Kaarlo!" huudahti hän vihdoin, "mitähän sinä puhut kirkontornista! Kirkas tuli ja leimaus! Gürlitzin pastori on sinun pienen tyttösi ottava".

"Pastori Behrens?" kysäisi Hawermann.

"Niin, pastori Behrens, joka minulle ja sinulle antoi kotiopetusta, ollessamme vanhan Knirkstädtin luona".

"Ah, Bräsigt, minä tahdon ilmottaa sinulle, että minä melkein koko yön olen sitä ajatellut, olisiko se mahdollista, jos minä tulen jäämään tähän likiseutuun".

"Mahdollista? Hänen täytyy! Hän voi kiittää onneansa, että hän saa semmoisen pienen kääpyräisen: ympärillensä, saa sen ilman mitään vaivaa; hänellä näet ei itsellä ole mitään lapsia ja peltonsa on hän vourannut pois ja hän ei nyt muuta tee kuin lukee ja tutkii kirjojansa, niin että muiden jo mustuu mustaksi mailma silmissä, sitä kaukaa katsellessa. Se on; hänen onnensa! Ja pastorin rouva pitää paljon lapsista, jonka tähden kaikki kylän mukulat juoksevatkin hänen perässensä, ja ilman sitä on hän toimellinen ja puhdas ihminen ja aina iloinen ja sopii hyvin yhteen sinun sisaresi kanssa".

"Niin, jospa se kävisi laatuun!" huudahti Hawermann. "Kuinka paljon tulee meidän molempain kiittää sitä miestä, Sakari! Muistatko vielä, kuinka hän ollessaan kandidaattina vanhan Knirkstädtin luona, luetti meitä talvi-illoilla ja opetti meitä kirjottamaan ja laskemaan, ja kuinka ystävällinen hän oli meitä molempia tyhmiä pojan-könttejä kohtaan".

"Niin, Kaarlo, ja kuinka Samuli Pomukkelskopp makasi uunintakana ja kuorsasi, niin että hirret vapisivat, sillä aikaa kun me harjoittelimme tieteitä. Muistat kai vielä, kun tulimme renkulatriian.[1] Oli etsittävä kolmas tuntematon suuruus — ensin pantiin luvut järjestykseen ja sitte laskemaan! Minä olin vikkelmämpi sinua, mutta sinä olit tarkempi, myöskin oikokirjotuksessa; mutta kaunokirjotuksessa, kirjeenkirjottamisessa ja yläsaksassa voitin minä sinun, ja näissä tiedon haaroissa olen minä vielä, enemmän edistynyt, sillä jokaisella ihmisellä on hänen mieliharrastuksensa; ja aina kun tulen pastorin luoksi, kiitän minä häntä yhä vielä, että hän on antanut minulle sivistystä, mutta silloin myhäilee hän itseksensä ja sanoo: hänen tulee ennemmin kiittää minua, että minä autin häntä saamaan vouratuksi pois peltonsa hyvillä ehdoilla ja että hän nyt voi elää huoletonna hyvän kontrahdin turvissa. Hän pitää minusta paljon, ja jos sinä saat täällä paikan, menemme hänen luoksensa, ja saatpa nähdä, että hän sen tekee".

He olivat sillä aikaa saapuneet Pümpelhageniin, ja Bräsigt otti nyt Hawermannin kokonaan köliveteensä, kun hän tuli kartanolle, ja laskei täysissä purjeissa erästä palveliaa kohden, jolta hän kysyi, oliko kamarineuvos kotona ja voiko päästä hänen puheilleen. Palvelia vastasi, että hän oli ilmottava

herrain tulon; eikö hän ollut pehtori Bräsigt?

"Olen", sanoi Bräsigt. "Näetkö, Kaarlo hän tuntee minun ja kamarineuvos tuntee myös minun. Ja — huomasitko sitä? — oikein säännöllinen ilmoitus! Ilman semmoista temppeä ei aatelisten puheille päästä; minun armollinen isäntäni, kreivi, antaa aina ilmoitusten kulkea kolmen suun kautta, s.t.s. yksi ilmottaa aina toiselle, kunnes kamaripalvelia viimein ilmottaa sen hänelle itselle, jolloin useasti tapahtuu hullunkurisia erehdyksiä, niinkuin nykyään kamarijääkäriin kanssa. Ensimmäinen ilmotti toiselle kamarijääkäriin sijasta ylijääkäriin, toinen lisäsi siihen mestari, ja kolmas ilmotti herra kreiville ylihovijääkärimestarin, ja kun nyt minun armollinen herrani, kreivi, tahtoi ottaa tuon vieraan herran kaikella kunnialla vastaan, olikin se vaan vanha hiirenhirttäjä Tibäul".

Palvelia tuli takasin ja vei heidän suureen huoneeseen, joka oli säädyllisesti, mutta ei suinkaan liian hienosti sisustettu: keskellä huonetta seiso i iso, yksinkertainen pöytä, täynnä papereita ja laskuja. Pöydän takaa nousi, heidän sisäänastuessaan, jotenkin kookas, laiha mies, jonka kasvot osottivat aattelevaisuutta ja koko hänen olentoansa vallitsi hiljainen yksivakaisuus; vaikka hän oli täydessä asussa, lähteäksensä ulos, osotti kuitenkin hänen pukunsa samaa yksinkertaisuutta kuin huonekalut. Hän saattoi olla viidennenkymmenennen alussa, ja hänen musta tukkansa vedähti jo hyvästi harmaalle; hän oli arvattavasti likinäköinen, sillä käydessään ympäri pöydän, ottaaksensa vastaan vieraitansa, kurotti hän ensin lornettiansa, jota hän ei kuitenkaan käyttänyt, vaan kävi suorastaan heitä vastaan: "Kah, herra pehtori Bräsigt!" sanoi hän tynesti. "Mitä on teillä asiaa?"

Mutta vanha pehtori Bräsigt oli niin pahasti kietounut herrastapaisiin puheenparsiinsa, ettei hän niistä niin vähällä selvinnyt; huolimatta hänestä siis sen enempää, katseli tarkasteli kamarineuvos Hawermannia ihan läheltä ja sanoi: "Teidän asianne...? Mutta", keskeytti hän puheensa, "minä olen teidän tuntevinani. Vartokaapa — ettekö te kymmenen tai kaksitoista vuotta takaperin olleet minun veljeni luona palveluksessa?"

"Olin, herra kamarineuvos, ja minun nimeni on Hawermann".

"Oikein, oikein! Ja mikä tuottaa minulle kunnian, nähdä teidän luonani?"

"Minä olen kuullut, että herra kamarineuvos tarvitsee pehtoria, ja koska mielelläni ottaisin semmoisen paikan —"

"Mutta onhan teillä arentitila Pommerissa, niinkuin muistelen kuulleen", puuttui kartanonhaltia hänen puheesensa.

Nyt oli aika täpärällä Bräsigin ryhtyä asiaan, jos hän ylimalkaan jotakin tähdellistä tahtoi saada sanotuksi: "Ihan oikein, herra kamarineuvos von Rambow, hänellä on ollut, mutta sillä hän ei enää pitkälle potki. Hän on niinkuin moni muu maanviljelijä joutunut huonoille rattaille ja hänen isäntänsä ilkeys ja ahneus on saattanut hänen Kankkulan kaivolle. Mitä siihen sanotte, herra kamarineuvos?"

Tuon kunnan pehtorin selän takana kuului, hänen näin puhuttuansa, hepakka nauru, ja kun hän katsahti taaksensa, näki hän kymmenen tai kahdentoista vuotisen pojan, jonka kauniit kasvot näyttivät siltä kuin tahtoisivat ne sanoa: "Varro nyt, siitä tulee vielä jotakin". Kamarineuvoskin veti vähän suutansa nauruun; mutta onneksi ei pehtori Bräsigin mieleen milloinkaan voinut johtua, että semmoinen nauru voi merkitä muuta kuin luonnollista mielihyvää hänen hyvinvalittuun puheesensa, hän päätti sentähden varsin vakaisesti: "Ja siihen hän on pudonnut päistikkaa".

"Minä surkuttelen teitä sydämestäni", sanoi kamarineuvos; "niin", lisäsi hän pienellä huokauksella, "ajat ovat olleet kovia maamiehelle; mutta meidän pitää toivoa niiden paranevan. Mitä nyt teidän pyyntöönne tulee — Aksel juokseppa katsomaan, joko aamiainen on valmisna — niin on teidän arvelunne on oikea: minun on äkkiä täytynyt erottaa pehtorini — niin, kuinka sitä sanoisin — huolimattoman kirjanpidon tähden, ja tarvitsen sopivaa miestä hänen sijaansa. — Mutta", sanoi hän, kun hänen poikana aukaisi oven ja ilmotti aamiaisen olevan valmisna, "herrat eivät kai vielä ole suurustaneet? Tämän asian suoritamme parhaiten ruokapöydässä".

Niin puhein meni hän ovea kohden, seisautui ja viittasi vieraitansa astumaan sisään.

"Kaarlo", kuiskasi Bräsigt, "eikö niin? Ihan kuin joku meikälainen!"

Mutta kun Hawermann kutsumusta seuraten levollisesti kävi pois, kohotti Bräsigt korkealle silmäkarvansa ja kurotti kättänsä, ikäänkuin vetääksensä veikkoansa takasin takin liepeestä, levitti samassa lyhyet, nurinkuriset koipensa harilleen ja kumartui köyryyn kuin linkkuveitsi: "Ah, kuinka se olisi mahdollista! — Pyydän nöyryimmästi! — Herra kamarineuvoksella on aina etusija!" Ja hänen kumarruksensa eivät olleet huonompaa laatua, sillä hänellä oli pitkä ruumis ja lyhyet raajat, ja semmoinen mies tekee aina parhaimman nojon.

Kamarineuvoksen täytyi vihdoinkin väistyä syrjään hänen kumarruksiltaan, ettei tuo kunnan pehtori vääntäisi selkäänsä pois sijaltansa. Aamiaispöydässä nyt asiaa keskusteltiin ja päätettiin loppuun; Hawermann otettiin pehtoriksi hyvällä riittävällä palkalla jota joka viides vuosi oli korotettava, ja ainoa ehto, jonka kamarineuvos teki, oli se että hän kohta ryhtyisi virkaansa. Siihen uusi pehtori mielellään suostui, ja kun seuraava päivä oli määrätty talouden vastaanottopäiväksi, että kamarineuvos vielä ennen lähtönsä voi osottaa hänelle sitä ja tätä ja ilmottaa hänelle tahtonsa, ja kun Bräsig päätteeksi lyhyesti oli kertonut sen vanhan, viisitoistatalvisen puhdasverisen valakan "surullisen elämäkerran", joka juuri sivuhevosena sattui tekemään tehtävänsä kartanolla, ja että hänellä oli "kunnia tuntea se vanha kaakki ennen sen syntymää", että eläin nuorempana "oli ollut oikea varsa, niinkuin varsan säännön jälkeen olla pitää", mutta että se sittemmin oli saanut patin jalkaansa ja monta muuta kummelusta, jonka tähden hän nyt kärsi rankaistustansa sontarattaiden edessä, sanoivat molemmat pehtorit kamarineuvokselle jäähyväiset.

"Bräsig", sanoi Hawermann, kun taas olivat ulkona, "minun putosi raskas kivi sydämeltäni. Jumalan kiitos! minulla on taas työtä ja se on saattava minun toisille ajatuksille. Nyt Gürlitziin! Jospa sielläkin kävisi yhtä hyvin!"

"Niin, Kaarlo, sinä olet onnen myyrä, sinä, sillä — älä pane pahaksi — sinulta puuttuu elämän tottumusta ja sitä hienoa käytöstä, jota tarvitaan aatelisten kanssa seurustellessa. Kuinka voit sinä niin tyhmästi tehdä, että menit kamarineuvoksen edellä ruokasaliin?"

"Bräsig, kun hän minua siihen kehotti, olin minä hänen vieraansa eikä hän ollut vielä minun herrani; nyt en sitä enää tee, ja sinä voit olla varma, ettei hänkään sitä enää tee".

"No, Kaarlo, minä en mitään pahaa tarkottanut, mutta kun tulemme pastorin luoksi, niin anna, minun puhua; siihen asiaan pitää puuttua hienolla aistilla".

"Olkoon niin, Sakari, Jumalan nimessä. Jos ei se olisi pienen tyttörukkaseni tähden, minulla ei olisi rohkeutta käydä kenenkään ihmisen puheille semmoisessa asiassa. Jos sinä tahdot ottaa sen tehdäksesi, niin pidän minä sitä todellisen ystävyuden osotuksena".

Kun tulivat lähelle Gürlitzin kirkkoa, kuulivat veisusta, ettei jumalanpalvelus vielä ollut loppunut, ja saavuttuansa pappilaan, astuivat asunhuoneeseen, jossa vähänlanta, virkku, ymmyrkäinen, noin neljäkymmenen vuoden vanha rouva tuli heille vastaan. Kaikki oli hänessä pyöreätä: käsivarret, kädet ja sormet, pää, posket ja huulet, ja silmät loistivat niin pyöreinä ja kirkkaina noista pyöreistä iloisista kasvoista, ikäänkuin ei mikään suru ja kärsimys milloinkaan olisi rasittanut silmäluomia, ja kaikki hänen liikenteensä ja koko hänen muotonsa osotti niin hilpeätä luonnetta, että melkein voi silmin nähdä, kuinka tuo raitis, punanen veri kuohui läpi lämpimän sydämen.

"Hyvää päivää, pehtori Bräsig, no istukaa! Tehkää hyvin ja istukaa! — Ei auta tässä muuta! Pastori on vielä kirkossa, hän minua pahoin toruisi, jos päästäisin teidät menemään. Istukaa toki tekin, herra — niin, mikä on teidän nimenne? — Minä olisin myöskin mennyt mielelläni kirkkoon tänään, mutta aatelkaapa, papinpenkki rohjahti rikki edellisenä sunnuntaina. — Jumala nähköön, kaikki ihmiset pyrkivät sinne niin mielellään ja vaikea on heiltä sitä kieltää; — ja meidän vanhan nikkarin Prusshawerin piti se taas parantaa, mutta se mies raukka on saanut kuumeen". Niin pyörivät sanat ulos hänen pienestä pyöreästä suustansa kuin kirjavat, kiiltävät biljardipallot, joita leikkisä lapsi lykkelee edes takasin yli vihreän pöydän.

Bräsig esitteli nyt Hawermannin rouva Nüsslerin veljenä.

"Te olette hänen veljensä? Hänen Kaarlo-veljensä? — No, istukaa, tehkää hyvin ja istukaa! Kuinka on pastori iloitseva! Aina, kun rouva Nüssler on meillä, puhutaan teistä — aina hyvää — herra pehtori tietää sen. — Mutta hyvänen aika, Bräsig, mitä teillä minun virsikirjani kanssa on tekemistä! Antakaa minun kirjani olla! Te ette kumminkaan sitä lue, te paatunut pakana. Ne ovat kuolinvirsiä, ja mitä te kuolinvirsistä välitätte? Aiottehan te elää ijankaikkisesti? Te ette ole parempi kuin Jerusalemin suutari. Hyvä Jumala, täytyyhän toki toisinaan muistella kuolemaakin, ja koska meidän kirkonpenkki on mennyt rikki ja vanhalla nikkarilla on kuume, niin olen minä lukenut itsekseni muutamia kuolinvirsiä". Ja hän pyöri samassa edes takasin kuin elohopea, pani kirjat pois näkyvistä, pyyhki pois pölyä, missä ei mitään pölyä ollut, ja siivoeli ja silitteli ympäri huoneessa, joka oli niin kirkas ja puhdas kuin nukkekaappi. — Yht'äkkiä seisahtui hän, kuulteli kyökkiin päin ja huudahti: "Kas niin! Nyt antavat keitoksen kiehua ylitse!" Ja samassa oli hän ulkona.

"Eikö totta, Kaarlo", sanoi Bräsig, "sitä voi sanoa kuranssiksi, sitä? Ja semmoinen rautainen terveys kuin kalalla! — Mutta anna minun toimia, kyllä, minä asian pian panen varteen", ja meni pastorin rouvan perästä.

Hawermann katseli ympärilleen tuvassa; kuinka puhtaalta, miellyttävältä ja iloiselta näytti kaikki!

Tuolla riippui kaunis Kristuksen kuva seinässä sohvan yli, ja sen ympärillä ja alapuolella pastorin ja pastorin rouvan vanhempain ja sukulaisten kuvat, mitkä pieninä, mitkä suurina, ja meidän herramme Kristus oli kohottanut kätensä siunaukseen, ja sentähden oli pastorin rouva latonut koko sukunsa sen alle, että he saisivat parhaimman osan siunauksesta, sillä hän arveli heillä olevan siihen lähimmän oikeuden. Oman kuvansa nuoremmalta iältään ja pastorin kuvan oli hän kainostellen ripustanut vähän syrjempään akkunan viereen; mutta Jumalan aurinko, joka tirkisteli sisään noiden lumivalkosten akuttimien raosta ja kultasi nuo toiset kuvat, tähtäsi näihin molempiin ensiksi. Siellä seisoi kirjakaappi täynnä hengellisiä ja maallisia kirjoja, jotenkin kirjavassa sekasotkussa, mutta hyvin kauniilta ne näyttivät, sillä ne oli järjestetty enemmän kansien kuin sisällön jälkeen. Ja jos joku luuli, että pastorin rouva, joka puhui alasaksaa, ei mitään välittänyt tahi ei mitään ymmärtänyt yläsaksan kielestä, hänen oli tarvis vaan aukaista joku kirja, jossa viiva oli, ja hän oli havaitseva että nuo viivotetut paikat myöskin koskivat hänen sydämeensä, jos hänellä nimittäin sydäntä oli niin paljon kuin pastorin rouvalla; ja jos hän olisi aukaissut vaikka kyökkikirjan, niin olisi hän nähnyt, että pastorin rouva osasi tutkia yhtä hyvin kuin herra pastori itse, sillä hän oli ihan samalla tavalla kuin pastori kirjottanut muistutuksiansa reunaan, ja missä ei mitään kirjoitettu ollut, silloin voit olla varmaa, että ne paikat koskivat pastorin mieliruokia, "ja niiden tähden", oli pastorin rouvan tapana sanoa, "ei minun tarvitse kynää käyttää, ne tunnen minä ulkoa".

Ja tässä rauhallsuudessa, tässä puhtaassa, suloisessa kodissa oli Hawermannin lapsi, jos Jumala siunauksensa antoi, viettävä nuoruutensa! Tuon Kristuksen kuvan siunaavat kädet olivat kohotetut myöskin! hänen lapsensa yli, tämä Jumalan aurinko oli myös häntä valaiseva, ja se mitä suuret ja hyvät miehet olivat ihmiskunnan hyväksi noihin kirjoihin kirjottaneet, oli kerran herättävä hänenkin sielunsa lapsuuden unelmista ja sitä virvottava ja ilahuttava. — Hän tuli varsin liikutetuksi.

Mutta hänen vielä siinä istuissaan näin toivon ja pelon vallassa, tuli pastorin rouva ovesta sisään, silmät veristyneinä itkusta: "Älkää puhuko enää mitään, herra Hawermann, älkää puhuko enää mitään! Bräsig on sanonut minulle kaikki, ja Bräsig on paatunut pakana, mutta hän on hyvä ihminen ja teidän; uskollinen ystävä, ja minun pastorini ajattelee juuri samoin kuin minä, sen minä tiedän, sillä me pidämme aina yhtä, ja se pieni tyttönen? Jumala nähköön! Ne vanhat Nüsslerit ovat kovasydämistä sukua", ja niin puhehin polki hän jalosti jalkaa.

"Eukko", sai Bräsig tällä väliajalla hätäisesti sanoneeksi, "on oikea ahmatti".

"Oikein, Bräsig, se hän on; mutta minun pastorini on niiden molempain vanhusten tunnon pehmittävä; ei sen pienen tytön tähden, sillä hän tulee tänne meille, jos minä pastorini oikein tunnen!"

Sillä aikaa kun nyt Hawermann lausui sulimmat kiitoksensa, tuli pastorin rouvan pastori kotia; hän näet kutsui häntä aina, kun hänen miehestänsä puhetta oli, *pastoriksensa*, koska hän todellakin ruumiin ja sielun puolesta oli hänen *omansa*. Pastori tuli käyden paljain päin yli kirkkotarhan pappilaa kohden, sillä semmoiset korkeat samettilakit, joita meidän protestanttiset papit käyttävät venäläisten pappien tapaan, eivät silloin vielä olleet muotissa, ei kumminkaan maalla, ja noiden suurten kaularöyhelöin sijasta, jotka näyttävät kuin se valkea porsliinitalrikki, jolla Herodias tarjosi isäpuolelleen Juhannes Kastajan päätä, oli hänellä leuan alla pari pientä viatonta lippua, jotka hänen rakas puolisonsa Regina kaikessa kristillisessä nöyryydessä itse oli ommellut, tärkännyt, silittänyt ja hänen kaulaansa sitonut; sillä näitä pieniä sirkuksia piti hän syystä papin varsinaisena pukimena, vaan ei tuota vanhaa viittaa, joka hänen takanansa heilui; "sillä", sanoi hän, "semmoinen viitta on meidän lukkarillakin, mutta papinkaulusta ei hän saa käyttää; ja kun minä näen pastorini säätynsä koristeella kaunistettuna saarnatuolissa, silloin näyttävät minusta nuo molemmat pienet valkoset liuskat, jotka hänen puhuissaan milloin nousevat, milloin laskevat, pieniltä enkelin siiviltä, joilla voisi suoraa päätä lentää taivaasen, sillä erotuksella vaan, että minun pastorillani on siivet etupuolella ja enkeleillä on ne takapuolella".

No, mikään *enkeli* ei hänen pastorinsa ollut, ja itse oli pastori viimeinen, joka siksi itseänsä luuli, mutta sen suoruuden ohessa, joka loisti hänen kasvoistansa ja joka ei näyttänyt tuntevan mitään mutkia, oli niissä havaittavana semmoinen lempeys, semmoinen hiljainen hyväntuotoisuus, että jokaisen kohta ensisilmäykseltä täytyi tunnustaa, että hän oli kelpo *mies*; ja jos hänestä voi nähdäkin, että hän koko elinaikansa oli työskennellyt vakaisissa toimissa, niin saattoi kumminkin — tietysti vasta sitte, kun rouva oli riisunut häneltä kaban ja kauluksen — nähdä hänen silmistään loistavan iloisen mielen ja hänen huulillaan pyörivän viattoman leikkipuheen; ja riisuttuansa pois papin pukimen, seisoi hän siinä miehenä, joka kyllä maallisissakin asioissa voi antaa hyviä neuvoja ja tarjota avullista kättä.

Kun hän tuli sisään tupaan, tunsu hän Hawermannin heti paikalla ja kävi hänen luoksensa. "Hyvää päivää, rakas ystävä, mitä? tapaammepa vielä kerran toinen toisemme? Kuinka jaksatte? — Hyvää päivää, herra pehtori!"

Ja kun Hawermann nyt tervehti häntä takasin ja Bräsig jo aikoi alkaa kertoa syyt heidän käyntiinsä, juoksi pastorin rouva väliin ja riisui pastoriltansa papillisen puvun pois ja huudahti samassa: "Ei mitään, ei mitään, Hawermann! — Olkaa vaiti, Bräsig! — Minä tahdon itse kertoa sinulle kaikki", sanoi hän

miehellensä, "sillä jos aika onkin surullinen! — niin, herra Hawermann, aivan surullinen! — niin on se sinulle kumminkin iloinen sanoma. Tule, tule!" ja samassa veti hän pastorin lukukamariin. "Minullahan on siihen lähin oikeus!" huusi hän ovesta ikäänkuin puolustukseksensa.

Vähän ajan perästä tuli pastori taas tupaan rouvansa kanssa ja kävi vakaisilla askeleilla ja lujannäköisenä Hawermannin luo: "Niin, hyvä Hawermann, no niin! Me tahdomme sen tehdä, ja mitä meihin tulee, *mielellämme* tehdä", ja pusersi hänen kättänsä; "mutta", lisäsi hän, "meillä ei ole mitään kokemusta lapsen hoidossa, mutta kyllä mar sen opimme. Eikö niin, Regina, kyllä sen opimme", ikäänkuin olisi hän tällä pienellä pilapuheella tahtonut lieventää sitä syvää liikutusta, joka oli havaittavana Hawermannin kasvoissa ja koko olennessa.

"Herra pastori", puhkesi hän vihdoin sanomaan, "te olette jo ennen tehneet minulle niin paljon hyvää, mutta tämä — —!"

Ja tuo pieni pastorin rouva tarttui siihen lohdutuskeinoon, johon hän jokaisessa äkkinäisessä ilon ja surun kohtauksessa otti turvansa, nimittäin pyhjinriepuunsa, ja pyyhki siellä ja pyyhki täällä ja olisi varmaankin pyyhkinyt pois Hawermannin kyynleet; jos hän ei olisi kääntynyt pois päin, ja ulos ovesta huusi hän palveluspiialle: "Riikka, riennä heti kankurin luoksi ja käske akan lähettää tänne kehtonsa — sillä hän ei sitä tätä nykyä tarvitse", lisäsi hän Bräsigiin päin kääntyen.

Ja Bräsig vastasi hyvin vakavasti, ikäänkuin olisi hänen tullut edustaa koko Hawermannin suvun kunniaa: "Rouva kulta, mitä te ajattelette, se pikku tyttö ei ole enää mikään kapalolapsi!"

Ja pastorin rouva juoksi taas ovelle ja huusi tytölle takasin: "Riikka! Riikka! Ei *mitään* kehtoa, vaan pienen sängyn saa hän lainata minulle, ja juokse samassa lukkarin tyttären luoksi ja pyydä häntä tulemaan tänne tänään iltapuolella — ah, Jumalani, tänään on sunnuntai! Mutta kenellä on aasi ja jos se sabattina kaivoon putoo, ja niin edespäin — niin, sano hänelle, eikö hän tahtois tulla auttamaan minua ompelemaan pari pientä polstaria. Tämä ei ole pakanallista tämä, Bräsig, se on hätätilan tarve ja peräti toista, kuin jos te sunnuntai-iltapuolina ajatte riiheen Kreivin eloja. — Ja vielä tänään, herra Hawermann, pitää sen pienen tytön tulla meille, sillä. Frans", sanoi hän miehellensä, "vanhat Nüsslerit eivät suo sille pienelle vaivaselle edes ruokaa, ja, Bräsig, te tiedätte että se leipä, jonka jumalaton antaa...", tässä hän vähän veti henkeänsä ja Bräsig puuttui heti puheeseen: "Niin, rouva kulta, jumalattoman leipä lihottaa kyllä, mutta semmoisen lihavuuden piru periköön!"

"Te paatunut pakana, kuinka julkeatte te kirotta, kristillisessä pappilassa!" huudahti pastorin rouva. "Mutta pääasia on, että se pieni tyttö tulee jo tänään tänne".

"Niin, rouva kulta", sanoi Hawermann ylenonnellisena, "minä tuon sen teille jo tänä päivänä. Minun sisar-raukkaani se kyllä on huolestuttava; mutta niin on parempi hänelle ja hänen huonerauhallensa ja minun lapselleni...!" Hän lähestyi pastoria ja pastorin rouvaa, kiitti heitä molempia niin sydämellisesti, kuin hänen kiitollinen mielensä voi, ja kun he olivat sanoneet hyvästi ja olivat ulkona, hengähti Hawermann syvästi ja lausui Bräsigille:

"Tänään aamulla näytti mailma minusta vielä niin mustalta, ja nyt paistaa aurinko taas niin kirkkaasti sydämeeni, ja minulla on kumminkin vielä tänäpäpä vaikea vaellus tehtävänä; mutta tämä on onnen päivä ja kyllä kai sekin seikka vielä selkenee". "Mihinkä sinun vielä on mentävä?" kysyi Bräsig.

"Minun on meneminen Rahnstädtiin vanhan Mooseksen luo, hänellä on puolentoista vuotta ollut viidensadan taalerin vekseli minulta; hän ei minun vararikossani saantiaan ensinkään ilmottanut ja minä tahtoisin nyt saada sen asian selville".

"Se tulee sinun tehdä, Kaarlo, semminkin kun vanha Mooses ei likimaillekaan ole miesten pahimpia. Nyt minä tahdon ehdotella sinulle ohjelman tämän päivän retkillemmme: me menemme nyt yhdessä Reksoviin takasin ja olemme siellä päivällisellä, iltapuolella pitää nuoren Jokkumin valjastaa hevonen, ja sinä tuot pienokaises Gürliitziin, ajat sieltä kaupunkiin ja tulet illalla minun luokseni Warnitziin ja viivyt siellä yötä, ja voit sitte jo seuraavana aamuna mennä Pümpelhageniin, koska herra kamarineuvos odottaa sinua mitä pikemmin tulevaksi".

"Oikein", sanoi Hawermann, "niin pitää tehdä".

He tulivat perille, päivällistä syötiin ja Bräsig kääntyi nuoreen Jokkumiin kyyti-asiassa. — "Sehän on selvä", huudahti rouva Nüssler. — "Niin, sehän on selvä", sanoi Jokkum ja menipä vielä itse ulos toimittamaan valjastamista.

"Kaarlo", sanoi Hawermannin sisar, "minun rakas veljeni, kuinka mielelläni, kuinka herttasen mielelläni...! Sinä tiedät asian laidan, Bräsig on sen kyllä sinulle sanonut. Mutta, Jumala nähköön, kotirauhan tähden! Älä kumminkaan luule, että Jokkum ajattelee toisin kuin minä; hänessä ei ole vaan

miestä mihinkään ryhtymään ja hänen on vaikea saada sanoja suustansa. Mutta minä tahdon käydä sinun lastasi katsomassa, juuri kuin olisi se omani, vaikka se pastorin luona ei ole tarpeesen".

Vaunut vierivät portaiden eteen.

"Mitä vietäviä!" huudahti Bräsig, "nuori Jokkum, olethan pannut parhaimpasi, nuo vanhat, keltapyöräiset vaunut!"

"Niin, herra", sanoi Kristian, joka istui edessä kuskina, "kun vaan eheällä nahalla pääsisimme näillä ramuilla kotia, sillä ne ovat pahanpäiväisessä kunnossa ja nuo vanhat pyörät huljuvat ja tuljuvat kuin hammuloukut".

"Kristian", sanoi Bräsig, "sinun pitää ensin ajaa kylän lampeen ja sitte Gürlitzin puroon ja ennen Rahnstädtiin tuloasi konnalammikkoon, että nuo ravistuneet pyörät turpoovat".

"No, siitpä tulee oikea meriretki", sanoi Kristian. — Kun Hawermann oli jäähyväiset sanonut ja hänen pieni tyttänsä istui vaunuissa, tunkihe nuori Jokkum semmoisella vauhdilla läpi seuran, että kaikki väistyivät hämmästyen pois tieltä ja hänen vaimonsa huudahti: "Mikä nyt on?" — "Se!" sanoi Jokkum ja pisti pikku Liisan kouraan naulan "Tunnustusta", sillä muuta hän ei polttanut; mutta sitä se oli ainoastaan ulkopuolelta, sillä kun Hawermann kääryä likemmin tutki, löysi hän siitä ison nisuleivän palasen, jonka nuori Jokkum oli käärinyt tupakkapaperiin, kun ei muuta sattunut saatavissa olemaan. — Ja niin lähdettiin.

Kristian noudatti tarkasti neuvoa lammen ja puron suhteen; Gürlitzissä jätettiin pienokainen uuteen kotiinsa, ja ikinä en tahdo siitä muuta kertoa, kuin että se pieni, sievä tyttö, suudelmilla ja taputteluilla vastaanotettuna, kulki kädestä käteen ja viattomassa tietämättömyydessään näytti hyvin mieltävän noihin vieraisiin ihmisiin. — Hawermann ajoi Rahnstädtiin Mooseksen luo.

Mooses oli lähes viidenkymmenen vuoden mies; hänellä oli suuret, älykkäät silmät ja tuuheat mustat kulmakarvat, vaikka hänen päänsä muuten oli jo meikein ihan valkea; nuo paksut silmäluomet ja tummat ripset tekivät hänen lempeänmuotoiseksi; hän oli keskinkertainen kooltansa ja kohtalaisen lihava; hänen vasen olkansa oli vähän korkeampi kuin oikea ja syynä siihen oli totuttu tapa. Kun hän nimittäin nousi istuimeltansa, pisti hän vasemman kätensä vasenpuoliseen takintaskuunsa ja tarttui housuin ruokivyyöhön, etteivät ne luistaisi alas vasemmalle puolelle, sillä hän käytti ainoastaan yhtä henskseliä, oikealla olallansa. — "Miksikä?" sanoi hän Nuppusellensa, kun tämä tahtoi hankkia hänelle toisen henskelin, "kun olin nuori ja köyhä ja minulla ei ollut rahaa, tein minä kauppoja yhdellä henskelillä, ja nyt kun olen vanha ja rikas ja minulla on rahaa ja Nuppunen, mitä tekisin minä kahdella henskelillä?" Ja sitte taputti hän Nuppustansa, pisti kätensä vasempaan takintaskuunsa ja meni taas toimiinsa.

Kun Hawermann tuli sisään hänen luoksensa, hypähti hän ylös: "Oikeinpa totta! toden totta, se on Hawermann! Enkö ole sinulle aina sanonut", lisäsi hän kääntyen poikansa puoleen, "Hawermann on hyvä, Hawermann on rehellinen mies".

"Niin, Mooses", sanoi Hawermann, "rehellinen kyllä, mutta..."

"Nouse istuimeltasi, Taavetti, anna herra Hawermannille sijaa tänne minun viereeni, herra Hawermannilla on minulle jotakin sanomista, ja minulla on jotakin sanomista herra Hawermannille. — Näetkö?" kääntyi hän poikaansa, "Taavetti, mitä olet sinä sanonut? Minun pitäisi ilmottaa saantini Preussin oikeuksissa. Ja mitä olen minä sanonut? Minä en sittenkään ilmota sitä Preussin oikeuksissa; herra Hawermann on rehellinen mies. Minä olen *kerran* ennen ilmoittanut saantini; asia koski erästä preussilaista kannetaattia,[2] ja kun minä vaadin häneltä, velkaani, kirjotti hän minulle kirjeen, jossa hän kehotti minua lukemaan erään värsyn kristittyin virsikirjasta, — Taavetti, kuinka se taas kuului?"

"Se oli varsin hävytön värsy", sanoi Taavetti:

"Tunton' ei mua enää vaivaa,
Mooses ei voi valittaa,
Se ken antaa mulle hoivaa,
Se mun velast' vapahtaa".

"Niin", huudahti Mooses, "niin se kuului! Ja kun minä nyt näytin kirjeen, niin nauroi Preussin oikeus, ja kun minä näytin velkakirjani, niin nykyttivät herrat olkapäitönsä ja nauroivat uudestaan. Jahah! sanoin minä: te arvelette, että paperi on hyvä, mutta mies on kelvoton. Niin sanoivat he, minä olin oikeassa, sanoivat he; minä voin heittää hänen vankeuteen, mutta minun oli häntä elättäminen. — Juu perunia! Pitäisikö minun maksaa kustannukset, koko oikeuden käynti ja vielä päätteeksi antaa eläkerahaa semmoiselle lurjukselle? Menkään hän menojansa! sanoin minä. — Ei, poikaseni,

Hawermann on parempi kuin Preussin oikeustot".

"Se on kyllä totta, Mooses", sanoi Hawermann alakuloisena, "mutta maksaa en minä voi, en tätä nykyä kumminkaan".

"Vai niin", sanoi Mooses ja loi häneen vähän uteliaan silmäyksen, "teille on toki jäänyt jotakin ylitse?"

"Ei äyriäkään", sanoi maamies huolissaan.

"Taivaan pyhät!" huudahti Mooses, "ei äyriäkään", ja hypähti ylös ja tiuskaisi pojallensa: "Taavetti, mitä sinä siinä seisot ja töllistelet? mitä sinä kuultelet? Mene ja tuo *kirja* tänne". — Sitte rupesi hän levottomasti astumaan edes takasin huoneessa.

"Mooses", sanoi Hawermann, "antakaa minulle vaan aikaa, niin teidän pitää saada rahanne takasin kasvujen kanssa viimeiseen penniin".

Mooses seisautui ja kuunteli aatoksissaan näitä sanoja.

"Hawermann", sanoi hän vihdoin, "te olette kumminkin rehellinen mies!" ja kun Taavetti samassa tuli kirjan kanssa, sanoi hän: "Mitä teen minä kirjalla? Vie pois kirja. — Niin, mitäpä sille tekee?" lisäsi hän kääntyen Hawermanniin, "minä olen alkanut tyhjästä, te olette alkaneet myös tyhjästä, minä olen tehnyt kauppaa, te olette myös tehneet kauppaa, minulle on se onnistunut, teille ei ole onnistunut; minä olen kelpo mies, te olette myös kelpo mies, sillä te tunnette asianne. Mitä ei ole tänäpäpä, voi olla huomenna; jos saatte taas paikan, niin te maksatte minun, sillä te olette rehellinen mies".

"Paikka", sanoi Hawermann paljon keveämmällä mielellä, "on jo minulla, ja paikka on hyvä".

"Missä?" kysyi Mooses.

"Pümpelhagenin kamarineuvoksen luona".

"Hyvä, Hawermann, hyvä. Hän on kunnan mies! Vaikka hänkin on saanut kärsiä huonojen aikain tähden, hän on kuitenkin hyvä mies; vaikk'ei hän teekään mitään kauppaa minun kanssani, on hän kuitenkin hyvä mies. — Nuppuseni!" huusi hän ulos ovesta, "herra Hawermann on täällä. Tuo kaksi kuppia kahvia!" ja kun Hawermann teki estelyltä kahvin suhteen, lisäsi hän: "Antakaa minun toimia herra Hawermann! Kun olin nuori ja minun täytyi matkailla laukkuini kanssa ympäri maata ja ilma oli kylmä, antoi teidän äitinne minulle usein kupin lämmintä kahvia; kun te olitte pehtorina, kyyditsitte te minua usein ilmaiseksi. Niin, me olemme myöskin ihmisiä. Juokaa, herra Hawermann, tehkää hyvin ja juokaa!"

Niin tuli sekin asia ajetuksi, ja kun Hawermann illalla tuli Bräsigin luoksi, oli hänen sydämensä keveämpi, paljon keveämpi, ja kun hän levolle mentyään ajatteli päivän tapauksia, tuli hänen mieleensä, eiköhän joku lempeä ääni tuolla ylhäällä ollut rukoillut hänen edestänsä, ja eikö eräs rakas käsi ollut selvittänyt hänen vastaisuutensa sekanaista solmua, niin että hän tästä lähin voi tyyneesti kulkea elämänsä polkua.

Seuraavana aamuna muutti hän Pümpelhageniin, ja kun kamarineuvos parin päivän perästä matkasi pois pienen poikansa kanssa, oli hän kokonaan perehtynyt uuteen virkaansa ja oli täydessä puuhassa; ja siellä eli hän hiljaisuudessa ja tyytyväisenä monta vuotta, kova onni oli lakannut riehumasta, ja se ilo, mikä hänellä oli, oli sitä laatua, jota ei ihminen nauti yksinään, vaan jota hänen pitää jakaa muiden ihmisten kanssa.

Luku 4.

Kuka oikeastaan antaa ihmisen lentää hyristä langassa kuin hörriäinen ja silloin tällöin vetää lankaa piukempaan. Kuinka Bräsigiä, molempia valtavanhempia, Jokkum Nüssleriä, herra pastoria, Moosesta, Hawermannia ja pikku Liisaa hallitaan tällä langalla. Miksikä herra kamarineuvos tuli niin puheliaaksi ja minkälaisia naapureita Hawermann saa. Mitä kamarineuvoksella oli Mooseksen kanssa tekemistä, ja miksikä kyrassieriluutnautti käy isänsä jälkiä, mutta Taavetti ei.

Myllyn vieressä olevalla pellolla kasvoi taas nisua niinkuin sinä vuonna, jolloin Hawermann muutti kartanoon. Yhteentoista lohkoon oli peltomaa jaettu; yksitoista vuotta oli siis kulunut. Pehtori tuli kirkosta, sillä tänään oli sunnuntai, ja hän oli kuullessut pastorin saarnaa ja käynyt tervehtimässä nuorta tytärtänsä; hän kävi jalkasin pitkin kirkkopolkua, sillä se tie oli lyhyt ja päivä oli kaunis, niin kaunis kuin ainoastaan Juhannuksen aikana voi olla; hän kävi nisupeltonsa poikki ja nautti puhtainta iloa, mitä maamies nauttia voi, kun hän näkee Herran antaneen siunauksensa sille, mitä me ihmisellisessä

toivossa, mutta myöskin ihmisellisessä ymmärtämättömyydessä olemme kylväneet. *Hänellä* ei ollut mitään osaa tästä siunauksesta, se kuului hänen isännällensä; mutta ilo oli hänen ja se lavensi hänen sydämensä ja virkisti hänen mieltänsä ja iloisia ajatuksia välähteli hänen mielessänsä, kuin kalat kirkkaassa lammessa. Hän vihelsi lystiä säveltä itseksensä ja oli miltei nauruun purskahtaa, kun hän kuuli oman vihellyksensä, sillä semmoinen lystillinen mielen-ilmaus tapahtui hänelle harvoin. "No niin", sanoi hän, "kerran olen nyt näinä viitenätoista vuotena kiertänyt pellon ympäri ja pahimmasta on päästy, vielä kerran sama retki, niin on maanviljelys täällä toisen-näköinen". — Hän johti kulkunsa läpi puutarhan, joka sijaitsi ylhäisellä paikalla ja koski pieneen tammi- ja pyökkipuistoon, jonka käytävät ja polut olivat puhtaiksi siivotut ja haravoitut, sillä kamarineuvoksen piti tulla tänään perheineensä ja hän oli ilmottanut saapuvansa iltapuolella päivää. — Tultuansa töyräälle, seisautui hän, katsahti taaksensa nisupeltoansa ja myhäili itseksensä: "Niin, näyttääpä tuo nyt toisemmalta kuin se, jonka yksitoista vuotta sitte leikkautin; mutta sehän onkin luonnollista. Nyt on ollut parempi vuosi. — Saapa nähdä, mitä vanha herra siitä sanoo! Leikkoon on vielä kuitenkin monta aikaa; mutta turnipsi on jo toki ikäänkuin tallessa. — Kun sitä ei vaan olisi taas edeltäpäin myyty!" huokasi hän. "Hitto tiesi, miten lieneekään!" jupisi hän, muistelllessaan mitä suuria summia hän näiden yhdentoista pitkän vuoden kuluessa oli pois lähettänyt, "vanha herra ei pääse edemmäksi, ei askeltakaan; mutta, Jumala nähköön, hänellä onkin viisi tytärtä ja kaksi vävyä, jotka häntä lypsävät, ja tuo armollinen rouva sitte, joka luulee kai rahojen olevan pyöreitä vaan sentähden, että sitä paremmin pois pyörisivät, ja poika vielä lisäksi, jonka elättäminen Preussin ratsuväessä ei suinkaan ole mitään leikintekoa! — Niin, ajat ovat tulleet paremmiksi, paljoa paremmiksi kuin minun aikani; mutta ken kerran on joutunut pulaan, hän on pulassa, ja vanha herra näyttää tätä nykyä niin vanhentuneelta". — Hänellä oli vielä aikaa, päätettiin viivyttää päivällisatriaa, siksi kun kamarineuvos tuli, Vaikk'ei hän sitä ollut käskenyt; se kuului asiaan. oli Hawermann sanonut. — "Niin", sanoi hän uudestaan ja istui viileään lehvikköön, "hän on kyllä iloitseva nisusta ja apua on hänelle siitä lähtevä, sillä se on nyt hinnassa, ja ajat ovat tulleet paremmiksi".

Niin, ajat olivat tulleet piukemmiksi, sillä niitä ovat ajat Pohjoissaksan maanviljelijälle ja ylimalkaan ihmisille muuta kuin pitkä, hyvin pitkä lanka, jonka toinen pää on kimitetty etäälle Englantiin ja Amerikkaan ja yli koko maan ja jonka toisessa päässä hän itse sätkii? Toisinaan lerppuu lanka ihan höllässä, niin että hän ja kaikki mitä siihen on sidottu — ja se merkitsee meillä melkein koko maa — ei voi liikkua paikaltansa, ja välistä tempaistaan se taas piukkaan, niin että kaikki hyppii lystisti sikin sokin ja tekee kuperkeikan aina perimmäiseen soppeen asti Meidänkin pienessä nurkassamme oli lankaa tempaista piukempaan ja seurauksena oli, että nuoren Jokkumin porsliininen piipunkoppa ja lyijynen holkki ja hänen sininen nurkkakaappinsa ja kiillotettu sohvasa viskattiin ulos huoneesta ja nuo vanhat keltapyöräiset vaunu-rutiskat ulos vajasta, ja niiden sijaan tulla röyhenteli hopeaheloilla varustettu, merivahainen piipunkoppa ja mahonkinen piironki ja oikein aimoilinen divanin venkale sisään tupaan, ja vajassa seisovat nyt kuomivaunut, joita Bräsig aina sanoi kummitukseksi, sillä hän oli rätingissä lukenut muutama puustavit väärin: ja hän oli oikeassa, sillä ne näyttivät todellakin kuin joku kummitus unissa. Ja sama lanka oli myöskin hallinnut Bräsigin herraa, kreiviä, kun hän nyt lähes kahdenkymmenen vuoden perästä antoi hänelle kirjallisesti luvan mennä naimisiin, jos hän niin tahtoi, ja riittävän eläkkeen hänen vanhoille päivilleen. Ja tähän lankaan, kun se höllässä oli, oli tuo pieni pastorin rouvakin kietoutunut kuin hörriäinen, jonka lapset sitovat, ja kun sitä nyt vedettiin pyöri hän pastorinsa ympärillä ja hörisi hänen korviinsa joka päivä: kun pappilan pelto taas tulee vourattavaksi, voivat kylä vaatia kahdenkertaisen hinnan ja kun Mooses päätti vuoden tilikirjan ja sen loppuun kirjotti pienen yhden merkin ja neljä suuri nollaa, silloin tempasi lanka häntä käsivarresta ja niistä neljästä nollassa tuli viisi: "Taavetti", sanoi hän, "pane kirja pois, laskut ovat oikeat".

Mutta tällä langalla, olkoonpa se kiinnitetty kuinka etäälle hyvänsä ja vedettäköön sitä kuinka piukkaan tahansa, hallitaan ainoastaan maallisia ja ihmisellisiä asioita, ja vaikka meidän Herramme piiliikin sen takana ja pitää silmällä, että sitä höllennetään ja piukennetaan kohtuudella, ettei ihmiskunta istu ihan joutilaana ja laiskana yhdellä laidalla tai juokse nurin niskoinsa toisella niinkuin herneet säkin revetessä, yksityisellä ihmisellä on tässä langassa kuitenkin sen verran vapautta kuin hörriäisellä, lasten sen kanssa leikitellessä, hän voi lentää rapistella vähän sinne ja tänne. Mutta löytyy vielä toinen lanka, joka hallitsee mailmaa, se kulkee ylhäältä alaspäin, ja meidän Herramme pitää itse kiini sen toisesta päästä ja mikään hörriäinen ei voi siinä, pyöriä millin tahansa, ja mikään lastenleikki ei se myöskään ole. Herramme oli vaan pikkusen nykyttänyt sitä ja Sakarias Bräsig oli saanut leinin jalkoihinsa; hän oli temmannut sitä vähän piukempaan, ja nuo molemmat vanhat Nüsslerit viskattiin kuolinvuoteelle, hän oli vetänyt solmun heidän lankansa päähän ja he laskettiin hautaan.

Sakarias Bräsig nosti kamalan melun, kun hän huomasi nykyksen, vaan sokeudessaan ei nähnyt lankaa, sillä hän pani noiden uudenmuotisten, ohutpohjaisten lankkisaapasten ja kostean, kylmän kevään syyksi, mistä hänen oikeastaan olisi pitänyt syyttää liian rasvaisia ja runsaita atrioitansa ja noita tavallisia, pieniä kuminanaukkujaan. Hän oli äkäinen kuin ampiainen, ja Hawermann tapasi joka kerta, kun hän semmoisella ajalla, tuli hänen luoksensa, hänen lukemassa kirjaa, jonka hän naimis-asian ja eläkkeen suhteen oli kreiviltä saanut, ja silloin oli Bräsig pahalla päällä, kovin pahalla päällä, ja

siiloin sanoi hän: "Aatteleppa vaan, mihinkä tukalaan tilaan tuo kreivin armollinen kirjoitus minun on saattanut! Jos minä tahdon naida, sanoo minun armollinen kreivini, olen minä vielä liian nuori eläkettä saamaan, ja jos minä vaadin eläkettä, täytyy minun sanoa itselleni: minä olen liian vanha naimaan. Ah, minun armollinen herrani, kreivi, ei ole paljoa parempi kuin muut jesuviitit; suuta hänellä kyllä on, sitä hänellä on, ja hän on olevinansa, niin hyvänsuopa; mutta kirjallisesti panee hän paperille kaikenlaisia penteleen paragraaffeja, niin että mies, joka *kahdeksankolmatta vuotta* on vaivannut luitansa hänen palveluksessa, ei edes voi syödä eläkettensä personallisesti itseänsä häpäisemättä, ja että mies, jolla jo kaksikymmentä vuotta sitte oli *kolme* varsinaista morsianta, viidenkymmenen vuoden iässä ei voi naida *yhtäkään!* Armollisesta kreivistä ja hänen paragraaffeistansa minä viisi veisaan!"

Eri tupa, eri tapa. Bräsig oli pahoillaan, että lankaa oli nykäisty; mutta, nuoren Jokkumin huoneeseen oli solmun vetämisen perästä saapunut vieras, jota nuori emäntä kyllä aina oli mitä kohteliaimmalla tavalla koittanut houkutella sisään, mutta joka ei koskaan ollut tahtonut astua yli kynnyksen, se oli kotirauha. Nyt oli hän asettunut istumaan oikein mukavasti tuolle uudelle sohvalle ja komensi sieltä koko taloutta. Nuori emäntä hyväilikin häntä niin hellästi, ikäänkuin olisi joku likeinen sukulainen tullut taloon, ja nuo molemmat pienet kaksoisomenat tekivät kaikkia, ollaksensa hänelle mieliksi, ja nuori Jokkumikin kestitsi vierasta ja antoi asiain muuten mennä menoansa, tehden mitä hän perheen isäntänä tehdä voi. Harvapuheinen oli hän tosin ja muuta tupakkaa kuin "Tunnustusta" ei hän polttanut ja holhoudenalaisuudesta ei hän ollut päässyt, sillä vanhusten kuoltua olivat Hawermann ja Bräsig ottaneet pitääksensä huolta ulkoaskareista ja olivat panneet pellon uuteen jakoon ja talon kaluston kuntoon ja olivat höystäneet ja lannoittaneet maata mehusaven ja mullan sekoituksilla, ja koska vanhuksot olivat unhottaneet ottaa myötänsä päänalasiensa alle, sukkavarsiin ja uunipesään ynnä moneen muuhun paikkaan kätkeytyä rahasummiaan, edistyi asia varsin hyvästi ja ilman pitkittä mutkitta, ja kun kaikki oli kunnossa, sanoi nuori Jokkum: "No, mitä minä sulle teen?" ja antoi asiain mennä menoansa. Mutta se suloisuus ja varallisuus, joka karttui hänen ympärillensä, teki hänen iloisemmaksi ja hänen synnyttänyt hyvänluontoisuutensa, joka, niin kauvan kuin vanhat haltiat ohjia pitivät, oli ollut huopahatun peitossa, kulki nyt avopäin, ja jos päätä vähän vilustikin, niin "eihän siitä haittaa", sanoi koulumestari, kun hän punasessa liivissä tuli maahanpaniaisiin, "kun vaan sydän on musta".

Ja kuinka oli nyt pappilan rouvan pastorin laita? Siellä ei meidän Herrallamme ollut paljon nykäistävää, hän oli tehnyt niinkuin nuori Jokkum, hän oli sanonut: "mitä voin minä sulle tehdä? Antaa asian mennä menoansa!" Ja jos pastori saarnaa valmistaessaan silloin tällöin tunsikin pienen hiljaisen nykäyksen käsivarressaan ja hän taaksensa katsahti, silloin seisoivat vaikkei hänen pieni ystäväallinen rouvansa hänen takanansa, pyhjinriepu kädessä, ja pyyhki hänen nojatuoliensa ja kysyi, tahtoiko hän kalan paistina tai keittinä, ja jos hän sattui juuri kirjottamaan Pietarin kalansaaliista tai niiden kahdentoista tuhannen miehen ravitsemisesta kalalla, silloin johtui hänen mieheensä kaikenlaisia kiusallisia ja epäkristillisiä ajatuksia paistetusta kalasta, piparuutista ja voista, niin että hänen oli vaikea pitää sitä papillista arvoisuutta, jota saarnaa tehdessä vaaditaan. Mutta mitä merkitsivät nämä pienet kärsimykset, joihin hänen Reginansa jo alusta oli hänen totuttanut, hänen suurten ilojensa rinnalla? Jumala nähköön! Minun ystäväni, Puutarhuri Jühlke Erfurtissa, on lähettänyt minulle kauniin liljalöökin, joka nyt tekee ensimmäisiä lehtiänsä kevätaurinkon paisteessa, ja minun ensimmäinen työni aamusilla on käydä katsomassa, kuinka monta lehteä siihen on tullut yöllä lisään, ja minä tongin ja kaivan sen ympäri, että juuret pysyvät tuoreina, ja minä kantelen sitä kylmältä akkunalta lämpimällä uunille ja pimeältä uunilta valoisalle akkunalle Jumalan aurinkoon, ja se on kuitenkin vaan vihreä vesa, joka nousee maasta ilman nuppusta, ja se on ainoastaan kasvi eikä mikään ihmisalku, ja kuinka suuri ilo on minulla kuitenkin sen kasvamisesta ja vihannuudesta! Ja pappilan rouvan pastori oli myöskin saanut kauniin liljalöökin ystävältänsä puutarhurilta, meidän Herraltamme taivaassa, ja hän ja hänen rouvansa olivat sitä hoitaneet ja vaalineet ja nyt oli se kasvanut nuppuseksi, ihmisnuppuseksi, ja lämmin kevätaurinko paisti hänen päällensä, ja pastorin rouvan ensimmäinen tehtävä aamulla oli käydä hänen luoksensa ja keskipäivällä pyöri hän hänen ympärillensä ja iloitsi hänen hyvästä ruokahalustansa ja täytti vielä kerran hänen talrikkinsä, sillä sanoi hän: "ei tyhjä säkki pystyssä pysy;" ja iltasin, kun istuttiin lehmuksen alla ulkona, kääri hän itsensä ja tuon nuoren tytön samaan vaippaan, että molemmat pysyisivät lämpiminä, ja kun aika oli levolle mennä, antoi hän hänelle suudelman ja sanoi: "Jumala siunatkoon sinua, tyttäreni; mutta aamulla varhain, kello viideltä, tulee sinun taas olla jaloillasi!"

Ja pastorin ensimmäiset askelet aamulla kävivät hänen luoksensa ja hän piti silmällä tytön kasvamista ja kehittymistä, lehti lehdeltä, ja tuki häntä tyngöllä sivulta, että hän kasvaisi suoraan ylöspäin, ja poisti hänestä rikkaruohon ja syöpäläiset, ja kun hän illalla kävi levolle, sanoi hän toivollisena kuin lapsi: "Regina, nyt on hän pian kukkiva".

Ja niin oli tapahtunut, että Lovisa, kenenkään pappilalaisten ja hänen itsensä huomaamatta, oli tullut siksi keskustaksi, jonka ympäri kaikki pyöri, pyöri mielellään ilman nurkumatta ja narisematta, ilman kirinää ja pakkoa. Kun hän yksinkertaisessa puvussaan, tuo pieni silkkihuivi kaulassa, posket

punasina ja hiukset hajallaan, juosta löyhytteli ympäri huoneessa, silloin tarttui hänen iloisuutensa kaikkiin, ja kun hän istui hiljaa kasvatusisänsä vieressä oppimassa ja katseli pastoriin suurilla silmillänsä, ikäänkuin odottaisi hän vielä jotakin kauniimpaa tulevaksi, ja vihdoinkin syvällä huokauksella löi kirjan kiini, ikäänkuin pahoillaan siitä, että se oli lopussa, ja samassa hyvillään, että se oli lopussa, sillä enempää ei hänen pieneen sydämeensä mahtunut, silloin seisoi pastorin rouva sukkasillaan hänen takanansa ja piti pyhjinriepua takanansa ja oli jättänyt toivelinsa oven eteen: "sillä", sanoi hän, "lapsien opettaminen on toista kuin saarnan teko; vanhoihin voi vaikuttaa ainoastaan uhkaamalla heitä helvetin rankaistuksilla; mutta lapsien sielu...! Sitä tarvitsee vaan viitata kukkasen varrella, siihen ei mitään seivästä tarvita".

Hawermannin pieni tytär oli aina kaunis, mutta kaunein oli hän silloin, kun hän, taluttaen isäänsä kädestä, toi hänen pappilaan, jossa pappilan herrasväki istui suuren lehmuksen siimeksessä, silloin loisti hänen kasvoistansa kaikki ne hyvät avut, jotka muuten lepäävät hiljaa ihmisen sydämessä ja ainoastaan silloin tällöin ja yksitellen tulevat näkyviin: rakkaus, kiitollisuus, ilo ja uljuus; ja sillä aikaa kuin Hawermann astui hiljaa ja puoliksi surullisena hänen vieressään, että hän niin vähän voi tehdä oman lapsensa hyväksi, silloin oli hänen tyttärensä silmissä nähtävänä juhlapäivän ilo, ikäänkuin voisi hän maksaa kaiken kiitollisuuden velkansa hyvälle kasvatusvanhemmillensa näyttämällä heille isänsä. Hän kävi nyt kolmattatoista vuottansa ja hänen nuori sydämensä ei tietänyt tehdä mitään selkoa tunteistansa ja taipumuksistansa, hän ei ollut milloinkaan tiedustellut, miksi hänen sydämensä oli kiintynyt hänen isäänsä. Pappilan herrasväen laita oli toinen, siellä voi hän joka päivä nähdä, kuinka uskollisia ja hyviä he hänelle olivat, joka päivä oli hän tilaisuudessa palkitsemaan heille heidän rakkauttansa pienillä ystävyyden osoituksilla ja palveluksilla; mutta täällä? Hän tiesi vaan: se oli hänen isänsä, hän puhui usein tyttärelleensä sanoja, joiden täytyi tulla sydäimestä, ja katseli häntä toisinaan hiljaisella, vahaisella katseella, jonka täytyi mennä sydämeen. Jos Lovisa voikin ehkä laskea, että hän oli suuremmissa kiitollisuuden velassa pappilan herrasväelle, niin kuitenkin...! Jumala on kai tuolla ylhäällä niin solminut muutamia! ihmisten elämänlangat yhteen, että ne juoksevat rinnatusten, kietouvat täällä maan päällä toinen toisiinsa eivätkä ole täällä irtisaatavat.

Tänään, kun Hawermann istui viileässä lehvikössä, oli taas hänen lapsellansa ollut semmoinen juhlapäivä, ja hänen itsensä laita oli sama. Hän voi yhdellä silmäyksellä nähdä koko seudun. Kevät oli mennyt, kesäaurinko paisti lämpimästi keveäin, valkosten pilvien välistä, hieno tuulenhenki vilvotti ilmaa ja sai vihreän viljavainion lainehtimaan auringon paisteessa, ikäänkuin liehuttaisi maa komentajansa auringon, edessä vihreätä silkkistä lippua. Rykmentin soittokunta, nuo tuhannet laulavat linnut, oli vaiennut kevään mentyä, ainoastaan käen kukunta peltopyyntä vihellys kuului vielä juuri kuin kaukainen vaskirummun ääni, jonka tuulenhenki silloin tällöin tuo etäältä rauhalliseen maisemaan; mutta soiton ja laulun sijasta kantoi tuuli yli peltojen suloisen hajun joka kyllä tuli tappelutanterelta, jossa tuhannen tuhansia kaatuneita makasi riveissä ja läjissä, mutta joka ei tietänyt mitään verisistä töistä, vaan oli ilo ihmisille: heinänteko oli alkanut, ja Hawermann istui töyräällä viileässä lehvikössä ja katseli peltojansa.

Se maisema on kyllä kaunis, jossa pellot tuhansina vihreinä ja keltasina juovina ja suikaleina kohoavat ylöspäin ja leviävät lavealle kuin kirjava vaate, jonka ihmisen ahkeruus on kutonut maan peitteeksi, mutta se näyttää levottomalta ja tuskalliselta, juuri kuin olisi koko maisema viskattu mullin mailin, ja jokainen tempaissut itselleen siitä osansa ja uhkasi ja puhkasi nyt kukin, kuopustaakseen itselleen kurjan voittonsa maatilikustaan, ja ikäänkuin olisivat kaikki näillä juovilla ja suikaleilla piirtäneet maahan köyhyytensä todistuksen. Minä tiedän kyllä, sen laita *ei ole* semmoinen, se *näyttää* vaan siltä. Meillä on laita toinen: etäälle aina sinertävään metsään asti ulottuvat samaa viljalajia kasvavat pellot; ikäänkuin suuri järvi auringon kultaisissa säteissä aamulla leviävät turnipsivainiot; avarilla laitumilla ja aitauksissa käy kirjavia karjalaumoja ja viilten yli vihantain niittyjen astuu pitkä jono niittäjiä valkeissa paitahihoissaan; kaikki on ikäänkuin tehty samassa valimessa, kaikki toimii ja puuhaa samassa tarkoituksessa; ja minne hyvänsä silmäsi luot, näet sitä levollisuutta ja vakavuutta, jonka rikkaus tarjoo. Minä tiedän varsin hyvin, sen laita *ei ole* semmoinen, mutta se *näyttää* siltä. Mutta se ei kuulu tähän, silmä näkee vaan rikkauden ja levollisuuden ja nämä vaikuttavat suloisesti sydämeen viileässä siimeksessä mehiläisten höröstessä ja perhosten leikitellessä. Niin oli Hawermannin laita tänään; hän oli niin levollinen, niin onnellinen, ja kiitollisella sydämellä muisteli hän viimeksi kuluneita yhtätoista vuotta, kaikki oli tullut hyväksi ja paremmaksi, hän oli maksanut velkansa Bräsigille ja Moosekselle, ja isäntänsä kanssa eli hän parhaimmassa sovussa — heidän välinsä oli melkein tuttavallinen — sillä, vaikkei kamarineuvoksen tapana suinkaan ollut jokaiselle ilmotella yksityisiä asioitansa, oli Hawermannin käytös kuitenkin niin luotettavan varma ja hän osasi pitää itsensä niin tarkasti rajojensa piirissä, että kamarineuvos usein puhui hänen kanssansa asioita, jotka enemmän koskivat häntä itseä kuin maanviljelystä; perheellisistä asioistansa ei hän kuitenkaan ollut sinä illoina ikinä puhunut. Tänään oli tässäkin muutos tapahtuva.

Kun pehtori tuokion aikaa oli istunut, kuuli hän ajettavan kaksilla vaunuilla kartanolle. — "Herranen aika, johan nyt tulivat!" huudahti hän ja hypähti pystyyn ja kävi ottamaan vastaan herrasväkeä.

Kamarineuvos tuli rouvansa, kolmen tyttärensä ja poikansa kanssa; heidän aikomuksensa oli viipyä, kuusi viikkoa kartanossa nauttimassa raitista maailmaa.

"Hyvä Hawermann", sanoi hän, "me tulemme tosin liian varhain, mutta minun virkatoimitukseni Rostockissa loppuivat pikemmin kuin olin luullut. — No, kuinka täällä voidaan? — Onko kaikki valmisna rouvasväkeä varten?"

"Kaikki on kunnossa!" sanoi Hawermann; "mutta minä pelkään, että herrasväen täytyy vähän odottaa, päivällistä".

"Ei haita mitään, rouvasväki voi sillä aikaa muuttaa vaatetustansa ja te voitte näyttää minulle nisujamme. Aksel", sanoi hän, kääntyen poikaansa, nuoreen uljaasen mieheen, joka kauniissa univormussa seisoi hänen vieresssänsä, "sinä voit sillä aikaa viedä äidin ja sisaresi vähän puutarhaan, sillä taloudesta" — tässä teki hän heikon yrityksen, vetääksensä suutansa nauruun — "et sinä kuitenkaan väliä pidä".

"Isä kulta, minä..." sanoi poika vähän hämillään.

"Jätetään se asia, poikaseni", sanoi isä ystävällisesti. "Tulkaa, herra Hawermann! Nisumaa on kai tässä puutarhan takana".

Hawermann seurasi häntä. — Jumala nähköön, kuinka se mies parka oli vähässä ajassa vanhentunut, ja ikä valitettavasti yksistään ei häntä ollut köyristänyt, oli vielä jotakin muuta, joka näytti häntä rasittavan. Kun hän sai nähdä nisunsa, tuli hän kuitenkin vähän iloisemmaksi ja huudahti: "Hyvä! Hyvä! Semmoista nisua en muista nähneeni Pümpelhofissa".

Se miellytti kyllä Hawermannia, mutta pehtorein tapa on nyt kerran semmoinen, etteivät ole huomaavinansa, ja sillä aikaa kuin hän sydämestänsä riemuitsi, kynsi hän korvansa taustaa ja sanoi, ettei ollut vielä loppu käsissä, vielä oli monta vaaraa tarjona ja tuolla alhaalla niityn reunalla teki paholainen vielä yhä tuhojansa tuolla kirotulla ruosteella.

"Mitä vielä tulla voi, sitä emme voi estää", sanoi kamarineuvos. "Se on oikein todellinen ilo, jonka te olette minulle tänään valmistaneet, herra pehtori. Ah", lisäsi hän vähän ajan perästä, "miksi emme tulleet tuntemaan toisiamme jo kaksikymmentä vuotta takaperin? Se olisi ollut sekä minulle että teille hyödyksi!"

Hawermann ei enää kynsinyt korvansa taustaa, se pieni veitikkamaisuus, joka hänenkin vakaisessa luonteessaan välistä tuli näkyviin, oli kadonnut, ja hän katseli isäntäänsä surullisena. He olivat saapuneet Gürlitzin rajalle.

"Nisu tuolla toisella puolella ei näytä niin hyvältä kuin meidän", sanoi kamarineuvos.

"Niin", sanoi Hawermann; "maa on kyllä yhtä hyvä kuin meidän, se on Gürlitzin pappilan pelto; mutta se ei ole saanut, mitä se olisi tarvinnut".

"Kuulkaapa", puuttui kamarineuvos hänen puheesensa, "tiedättekö, että Gürlitz on myyty? Muutamia päiviä sitte myytiin se Rostockissa 173,000 taalerista. Maatilat nousevat hinnassa, eikö niin, Hawermann, maatilat nousevat suuresti? Jos Gürlitzistä maksetaan 173,000 taaleria, niin on 240,000 taaleria Pümpelhofista huokea hinta;" ja samassa katsoi hän Hawermannia hyvin tarkasti silmiin.

"Sitä se on, herra kamarineuvos; mutta teille merkitsee Gürlitzin myyminen vielä muutakin, pappilan pellon arentikontrahti kadottaa voimansa myymisen kautta, teidän pitää nyt arenteerata pappilan maa, se pistää kuin vaaja meidän peltomme väliin!"

"Ah, hyvä Hawermann, minä arenteeraamaan!" huudahti kamarineuvos ja kääntyi ympärinsä ja palasi vitkalleen takaisin, ikäänkuin ei hän olisi tahtonut nähdäkään tuota kaunista peltomaata, "minulla on jo liiaksi niskoillani, minun ei tee mieleni saada uusia huolia".

"Niitä ei teidän pidä saadakaan. Jos annatte minulle vallan, niin sovin minä pastorin kanssa asiasta".

"Ei, ei, Hawermann, se ei käy laatuun! Uudet ulosteot, arennin maksu edeltäpäin, enentyvä kalusto! Minulla on ilmankin jo niin paljon maksamisia; minua hirvittää, sitä ajatellessa", ja samassa laahusti se mies parka niin vaivaloisesti ylös ahdetta myöden ja kompastui joka kiveen, niin että pehtorin täytyi juosta hänen avuksensa ja tarjota hänelle kättänsä; mutta lähellä puutarhaa rupesi kamarineuvoksen päätä pyörryttämään, niin että Hawermannin täytyi häntä tukea ja häidin tuskin sai hänen viedyksi lehvikkoon. Täällä viileässä ilmassa toipui hän kyllä taas pian; mutta hänen olentonsa oli niin muuttunut, että pehtorin oli vaikea tuntea tätä alakuloista, sortunutta miestä siksi levolliseksi, vakaaksi herraksi, kuin hän ennen oli ollut. Mies tuli niin puheliaksi; näytti siltä, kuin täytyisi hänen kerran tyhjentää sydämensä.

"Hyvä Hawermann", sanoi hän ja tarttui hänen käteensä, "minulla olisi pyyntö teille: minun veljenpoika Frans — te tunnette hänen jo ennakolta — Oli päässyt kymnasiosta ja on kerran ottava molemmat maatilansa haltuunsa; hän tahtoo seurata minun neuvoani — minun velivainajani on määrännyt minun pojan holhoojaksi — hän tahtoo tulla käytännölliseksi maanviljelijäksi, ja minä olen valinnut teidän hänen opettajaksensa. Teidän pitää ottaa poika tänne luoksenne, hän on ymmärtäväinen ja hyvänluontoinen nuori mies".

Kyllä vaan Hawermann sen tahtoi tehdä mielellään, ja hän lupasi tehdä parastansa, hän tunsikin hänen jo pienestä asti ja poika oli aina ollut ystävällinen häntä kohtaan.

"Ah", huudahti kamarineuvos, "miksi ei minun oma poikani valinnut samaa tietä! Miksi olin minä niin heikko, että parempaa tietoa vastaan annoin vaimolleni myöden! Ei auttanut mikään, hänen täytyi ruveta sotamieheksi. — Mutta nyt saadaan nähdä seuraukset, vanha ystäväni, nyt on meillä velkoja enemmän kuin voimme ja uskallamme tunnustaa, sillä näenhän minä hänen alakuloisesta, arostelevasta katseestaan, ettei hän ole tunnustanut minulle kaikkia. Jospa hän sen vaan tekisi, niin tietäisin kumminkin, millä kannalla olen, ja voisin pelastaa hänen koronkiskojaani käsistä — vaikka itse joutuisinkin niiden kynsiin", lisäsi hän vähän ajan perästä heikolla äänellä ja kolkosti.

Hawermann hämmästyti näistä sanoista ja tästä äänestä, mutta vielä enemmän hämmästytti häntä hänen isäntänsä ulkomuoto. "Niin pahasti ei ole kai laita", sanoi hän, sanoaksensa jotakin, "ja onhan kamarineuvoksella vielä mitä saadaan noin 600:sta tynnyristä turnipsia, sillä niin korkealle olen minä arvostellut tulon".

"Ja 700:sta tynnyristä, jotka minä olen myynyt olen jo saanut rahat ja ne ovat jo menneet; mutta se ei ole pahin seikka, sen voisi vielä kestää. Mutta mitä auttaa tässä tuskitteleminen!" huudahti hän, ikäänkuin tahtosi hän hetkeksi heittää takkansa pois hartioiltansa. "Minun asiani Rostockissa eivät ole päättyneet, niinkuin minä perheeni tähden teille sanoin, minä olen ottanut maksaakseni toisen vävyäni velan, joka nousee 7,000:ään taaleriin, enkä voinut saada rahoja Rostockista, ja kolmen päivän kuluessa on velka maksettava, rahat ovat suoritettavat Gürlitzin uudelle omistajalle, jonka ylihuomenna tulee maksaa kauppasumma. Neuvokaa te minua, vanha ystävää! Te olette olleet samanlaisessa tilassa, te tiedätte, kuinka pulasta pääsitte — älkää panko pahaksi! Te olette olleet ja pysyneet rehellisenä miehenä; mutta minä en voi kestää sitä, että minun omaisuuteni, minun kunniallinen nimeni on epävarma".

Niin, Hawermann oli usein ollut semmoisessa tilassa, ja hän oli sortunut muutamasta sadasta taalerista; mutta tämä teki seitsemän tuhatta.

"Oletteko puhuneet Gürlitzin uuden omistajaa kanssa?" kysyi Hawermann, hyvän aikaa asiaa arveltuansa.

"Olen", kuului vastaus, "ja minä olen peittelemättä ilmoittanut hänelle, missä pulassa tätä nykyä olen".

"Ja mikä oli vastaus?" sanoi Hawermann. "Mutta voinhan arvata: hän kai tarvitsee itse rahansa välttämättömästi".

"Ei juuri sitä, niinkuin minusta näytti, mutta mies tuntui minusta jotenkin ilkeämäiseltä, hän oli liian röyhkeä ja julkea, ja kun hän havaitsi minun pulani, teki hän ehdottelujansa niin kavalasti, että minä keskeytin kaiken keskustelun, sillä minä toivoin vielä saavani rahoja muualta. Mutta se toivo on rauennut tyhjään ja minä olen suurimmassa pulassa".

"Tässä hopussa tiedän minä vaan yhden neuvon", sanoi Hawermann, "teidän täytyy turvata Moosekseen Rahnstädtissä".

"Koronkiskojaanko?" kysyi kamarineuvos. "En sinä ilmoisna ikinä!" huudahti hän. "Minä en voisi kestää sitä häpeätä, että olen semmoisen miehen käsissä. Ei, ennemmin kärsin minä herra Pomukkelskopin hävyttömyyksiä".

"Kenenkä?" huudatti Hawermann ja vavahti ikäänkuin olisi ampiainen häntä pistänyt.

"Gürlitzin uuden omistajan, josta puhuimme", sanoi kamarineuvos ja katseli Hawermannia, ikäänkuin ei hän oikein ymmärtäisi hänen käytöstänsä.

"Ja onko se eräs pommerilainen Peenen tienoilta lyhyt ja tanakka, paksuposkinen mies?"

"On", sanoi kamarineuvos.

"Ja hän tulee meidän naapuriksemme täällä. Ja hänen kanssansa aiotte te ruveta raha-asioihin? Ei ei, herra kamarineuvos, minä pyydän, minä rukoilen teitä, älkää ruvetko sen miehen kanssa mihinkään asioihin. Te olette minun todistajani, etten minä ole lausunut hyvää, en pahaa sanaa siitä miehestä, joka

minun on häviöön saattanut; mutta *nyt, kun te* olette vaarassa, nyt katson minä sen velvollisuudekseni: *se sama* mies on syyppää minun onnettomuuteeni", ja samassa hypähti hän pystyyn ja hänen muuten niin levollisista, ystävällisistä silmistänsä välähteli vihan säkeniä, niin että kamarineuvoskin, vaikka hänellä kyllä oli omastakin asiastansa tekemistä, hämmästy.

"Niin", huudahti pehtori, "niin! *se* mies on kerran ajanut minun pois talostani ja kodistani, *se* mies on kerran tuottanut minulle ja minun vaimo paralleni kaikki tuskat ja huolet, ja ne ovat vieneet vaimoni hautaan! Varokaa, varokaa ja karttakaa sitä miestä!"

Varoitus oli liian ankara, ettei kamarineuvos voinut sitä siksensä heittää: "Mutta kukapa auttaa?" kysyi hän.

"Mooses!" vastasi Hawermann vakaasti ja lujasti.

Kamarineuvos tahtoi tehdä vastaväitteitä, mutta Hawermann asettui hänen eteensä ja sanoi vielä kiivaammin ja hartaammin: "Mooses, herra kamarineuvos! Päivällisen jälkeen matkaamme hänen luoksensa ja sen verran kuin minä häntä tunnen, ette milloinkaan ole sitä katuva".

Kamarineuvos nousi seisaalle ja tarttui Hawermannin käteen; hän ei ainoastaan nojannut siihen, ei silminnähtävästi piti myöskin pehtorin vakaa neuvo häntä pystyssä, sillä jos rauhallinen ja hiljainen mies kerran on heittänyt tavallisen levollisuutensa, tekee hän suuren vaikutuksen toiseen ihmiseen, jonka ei ole tarvis ollakaan niin heikko ja semmoisessa pulassa, kuin kamarineuvos, ja säätyeroitus väistyy hyvin helposti semmoisissa tiloissa pois persoonallisuuden tieltä.

Keskustelu päivällispöydässä kävi hyvin hitaasti, jokaisella oli itsensä kanssa tekemistä. Hawermann ajatteli uutta, arveluttavaa naapuruuttansa, kamarineuvos raha-asiaa, ja kyrassieriluutnantti näytti myöskin semmoiselta, kuin olisi hän sekaantunut korkolaskun mutkiin eikä voisi niistä selville päästä, ja jos ei armollinen rouva olisi ottanut korkeat sääret selkäänsä ja kerskaillut ylhäisistä vierastelemisistaan naapuristossa ja jos eivät nuo kolme ryökynää olisi edeltäpäin ahmanneet vastaisista maalaisista huvituksista ja viskelleet ympärillensä ruusuja ja ruohoja, niin olisi seurassa vallinnut kuoleman hiljaisuus.

Päivällisen jälkeen ajoi kamarineuvos pehtorin kanssa Rahnstädtiin. Kun he astuivat Mooseksen kynnyksen yli, tuntui kamarineuvoksesta, ikäänkuin olisi hän pudottanut kultarahan lokaan ja hänen täytyisi itse ottaa se ylös puhtailla, valkeilla käsillään. Jo porstuassa tunki tunkkeinen ilma häntä vastaan sillä maantuotteiden kauppa kajahtaa harvoin ruusuöljyltä, ja villa, joka vast'ikään on lähtenyt lampaan rehottavasta selästä, haisee tuorekselta peräti toiselta kuin sittemmin, kun se on vähän mailmaa nähnyt ja on tuuletettu ja lepää kirjavana mattona ylhäisen naisen kammiossa ja pirskotellaan laventelivedellä. Ja kuinka siivottomalta näytti etehinen ja itse tupakin! Sillä Nuppunen oli kyllä hyvä ihminen, mutta saamaan kauniiksi sisäänkäytävän ja konttooria lehmänahoilla ja lampaanluilla, sitä ei hänkään ymmärtänyt, ja Mooses väitti kuitenkin, että se kuului asiaan, ja poika Taavetti pani samoin yhä uusia esteitä Nuppusen tielle ja teki talosta varsinaisen hiirien pesän, sillä karvakaupasta ja villasta lähtevä lemu vetää näitä viehättäviä pikku eläimiä puoleensa, kuin hernesäkki kyhkysii.

Asuihuoneessakaan ei kamarineuvos tullut juuri paremmalle mielelle, sillä Mooses oli vanhauskoinen juutalainen ja kristittyin sunnuntaina veti hän tavallisesti yllensä likaisimman takkinsa, pitääksensä lakia voimassa noita koreasti puetuita uskomattomia vastaan, ja kun hän nyt, kääpästen kädellään vasempaan takintaskuunsa, hypähti ylös ja kävi kamarineuvosta vastaanottamaan: "Toden totta, herra kamarineuvos! — semmoinen kunnia!" ja ärjäsi Taavetille, joka oli käyttänyt sunnuntai-iltapuolen seisahdusta kauppa-asioissa, vähän loikoaksensa sohvalla: "Taavetti, mitä sinä siinä hoipertelet? Sinä? Nouse ylös ja anna herra kamarineuvoksen istua!" ja kun hän nyt kehotti kamarineuvosta ottamaan sijansa paikalla, jonka Taavetti niin hyvästi oli lämmittänyt, silloin olisi kamarineuvos mielellään antanut kultarahan virua loassa, mutta — hän tarvitsi sitä välttämättömästi.

Hawermann ennätti apuun ja asetti kamarineuvokselle tuolin avonaisen akkunan viereen ja otti pannaksensa asian alkuun, ja kun Mooses huomasi, mistä kysymys oli, ajoi hän ensin poikansa Taavetin ulos ovesta, sillä, vaikka hän maantuotteiden kaupassa antoikin hänen vehkeillä jotenkin omin päinsä, ei hän kuitenkaan raha-asioissa pitänyt häntä kylläksi kokeneena, vaikka hän jo oli viidenneljättä vuoden vanha, ja kun nyt ilma oli puhdistettu — nimittäin Taavetin läsnäolosta — laverteli hän laveasti siitä suuresta kunniaista, että sai tulla asioihin kamarineuvoksen kanssa.

"Enkö ole sitä aina sanonut, herra Hawermann? Herra kamarineuvos on hyvä mies, herra kamarineuvos on hyvä. — Enkö ole sitä aina sanonut, herra kamarineuvos? Herra Hawermann on rehellinen mies; hän on otsansa hiessä työtä tehnyt, maksaaksensa minulle velkansa viimeiseen penniin".

Mutta kun hän kuuli, kuinka suuresta summasta kysymys oli, kävi hän sitkeämmäksi, kiemuroi ja teki

verukkeita, ja jos ei hän olisi pitänyt niin paljo Hawermannista ja nähnyt hänen päältänsä, että hän yksivakaisesti kehotti häntä tähän kauppaan, ei olisi luultavasti tullut mitään koko asiasta. Ja ken tiesi, kuinka asia sittenkään olisi päättynyt, jos ei olisi tullut puheeksi, että rahat piti käytettävän Gürnitzin maksamiseen ja että kamarineuvoksen muuten oli rupeeminen asioihin Pomukkelskopin kanssa. Mutta kun *tämä* nimi mainittiin, veti Mooses kasvonsa irviin, ikäänkuin olisi joku pannut palasen lain mukaan saastaista sianlihaa hänen talrikillensa, ja huudahti: "Pömökkelskopin kanssa?" sillä niin äänsi hän sitä nimeä. "Tiedättekö mikä mies hän on?" ja samassa teki hän liikenteen, ikäänkuin heittäisi hän tuon saastaisen lihapalan yli olkapäänsä. "Taavetti, enkö ole sanonut, älä rupee mihinkään asioihin Pömökkelskopin kanssa! Mutta mitäpä nuorista! Taavetti osti häneltä villoja. Hyvä! sanoin minä; sinä saat nähdä, sanoin minä. Ja mitä teki hän? Hän sekotti pestyin villain joukkoon pesemättömiä, hän sekotti siihen itsekuolleiden lammasten villoja, hän sekotti siihen teurastettuina oinasten tahratuita villoja ja hän pani siihen lisäksi kaksi suurta kiveä. *Kaksi suurta kiveä* pani hän villain joukkoon! Sitte tuli hän noutamaan rahojansa — hyvä! sanoin minä — minä maksoin velkani hänelle Preussin setelirahassa, tein niistä pieniä tukkuja, joissa kussakin oli sata taaleria, ja pisteilin aina joukkoon vääriä seteleitä ja semmoisia, jotka eivät enää käyneet rahasta, ja viimeiseen tukkuun panin minä kaksi vedettyä arpajaislippua — ne ovat ne kaksi kiveä, sanoin minä. Kah, sitä mellua, minkä hän nosti! Hän tuli tänne notarius Slusuhriin[3] kanssa — hän on myöskin mies mokoma!" — tässä viskasi hän taas kappaleen saastaista lihaa yli olkapäänsä — "näyttää semmoiselta kuin joku Taavetin rotista — noin seisovat korvat hänen päässänsä — tahtoo elää hänkin — ja hän elää myöskin rotan tavalla kaappeista ja likaisuudesta ja nakertelee muiden rehellisten ihmisten nahat rikki. Kah, mitä melua he pitivät! Tahtoivat laittaa minulle prosessin niskoilleni. Prosessin? sanoin minä; minä en tarvitse mitään prosessia. Mimmoinen tavara on, semmoinen on maksukin. Ja tiedättekö mitä, hyvät herrat, sanoin minä, herra notarius ja herra Pömökkelskopp ja minä olemme *kolme* juutalaista, mutta voimme myöskin olla *neljä*, jos te molemmat herrat tahdotte käydä *kolmesta*. Kah, sitä melua kuin he nyt pitivät ja parjasivat minua koko kaupungissa! mutta pormestari sanoi: Mooses, te harjotatte suurta kauppaa, mutta teillä ei ole vielä koskaan ollut prosessia, antakaa heidän vaan tulla! — — Herra kamarineuvos, te saatte rahat vielä tänä päivänä odottajaisia ja korkoa vastaan, sillä te olette hyvä mies ja te pidätte väkenne hyvin ja teidän nimenne on tunnettu maassa ja teidän ei ole tarvis ruveta mihinkään asioihin Pömökkelskopin kanssa".

Rahan lainaaminen on tukala toimi ja se, joka tätä kirjottaa, tietää sen monivuotisesta kokemuksesta ja tietää kertoa siitä, mutta se on kuitenkin ihan toista, jos turvaat jonkun vanhan ystävän hyväntahtoisuuteen, taikka mieheen, jonka varsinaisena tehtävänä on rahan lainaaminen. Kamarineuvos oli velassa, jotenkin suuressa velassa, mutta hänellä ei ollut mitään suurempia vekselivelkoja ja hänen raha-asiansa olivat jotenkuten tähän asti tulleet suoritetuiksi asianajajain ja kauppamiesten välityksen kautta, tämä oli ensimmäinen kerta, jolloin hän ei voinut päästä pulasta vanhalla tavalla, hänen oli täytynyt turvata koronkiskojaan, niinkuin hän kutsui tällaisia miehiä; ne vastukset, jotka kohtasivat häntä tällä matkalla, se peräti toisenlainen mielenlaatu ja menetystapa, jota hän täällä sai tuntea, se harmi, jonka Mooseksen vastusteleminen ensi alussa hänessä herätti, ja nyt lopuksi tämä äkkinäinen apu, joka pelasti hänet hänen tukalasta tilastansa, mahtasivat kokonaan tämän heikon miehen, hän vaipui kalpeana tuolillensa ja Hawermann käski noutamaan lasillisen vettä.

"Herra kamarineuvos", huudahti Mooses, "ehkä saisi olla pieni ryyppy viiniä, minä tuotan heti pullon viiniä kauppiaalta".

"Ei, vettä! vettä!" huudahti Hawermann ja Mooses juoksi ovelle ja oli melkein työtätä Taavetin kumoon, sillä Taavetti oli vähän kuullessut oven takana, tullaksensa viimeinkin kokeneeksi raha-asioissa: "Taavetti, mitä sinä täällä seisot, miks'et sinä tuo vettä?"

Ja Taavetti tuli, ja kamarineuvos joi vettä ja tointui, ja Mooses luki rahat pöydälle ja kamarineuvos otti ne ylös loasta ja katseli käsiänsä ja ne näyttivät hänestä yhtä puhtailta kuin ennenkin, ja kun hän nousi vaunuihinsa ja loi silmäyksen takasin Mooseksen etehiseen, tuntui hänestä, kuin viruisi Mooseksen vuotien ja lampaanluiden päällä vielä suuri romutukku lisänä ja ne olivat hänen omat huolensa. Ja Mooses seisoi ovensa edessä ja kumarsi kumartamistaan ja katseli ympärillensä, huomataksensa, näkivätkö naapuritkin, että kamarineuvos oli ollut hänen luonansa. Mutta se suuri kunnia ei häntä kuitenkaan kokonaan hurmannut, hän piti päänsä pystyssä, vei Hawermannin syrjään ja sanoi: "Herra pehtori, te olette rehellinen mies, kun minä rupesin tähän asiaan, en tietänyt minä miehen olevan niin heikon. Teidän täytyy luvata minulle, että velka kiinitetään kartanoon — kuoleman tapauksen tähden. Sairas mies ja vekseli, mitä minä niillä teen!"

Kamarineuvos pääsi pulastansa, mielenkiihotus asettui, hänen terveytensä parani, hän katseli mailmaa toisilla silmillä, ja kun Hawermann parin päivän perästä taas otti pappilan maan arendeeramisen puheeksi, suostui hän siihen ja Hawermann sai luvan sopia asiasta pastori Behrensin kanssa. Sen hän tekikin, ja tuo pieni pastorin rouva hyrisi ympäri huoneessa, tätä kauppaa hierottaissa, ja yhä oli kuuluvinaan pastorin ja Hawermannin korviin: "Enemmän rahaa! Enemmän rahaa!"

"Tietysti", sanoi Hawermann, "se on oikeus ja kohtuus, rouva kulta, arentisumma on korotettava, ajat ovat muuttuneet, mutta tästä asiasta voidaan helposti sopia: hyöty on kahdenpuolinen".

"Regina", sanoi pastori, "minun muistuu mieleeni, kukkasia ei ole vielä kasteltu".

"Hyväinen aika, minun kukkaseni!" huudahti pastorin rouva ja pyörähti ulos huoneesta.

"Kas niin", sanoi pastori, "nyt kulkee asia sukkelammin. Minun täytyy tunnustaa, että minä mieluisemmin otan arentimiehen etäältä kuin samasta kylästä, liian likeinen naapuruus antaa syytä moniin pieniin yhteensattumisiin ja tekee välin kiusalliseksi ja tukalaksi, ja niin ei pidä olla laita kartanon isännän ja papin kanssa. Ja ilman sitä pidän minä persoonallisesti paljon enemmän kamarineuvoksesta kuin Gürlitzin uudesta isännästä; tunnenhan minä kamarineuvoksen jo vanhastaan. Ja te luulette, että minä voin vaatia korkeampaa hintaa?"

"Aivan hyvästi, herra pastori! ja minä olen saanut luvan, tarjota teille puolta enemmän. Jos minä itse tahtoisin vourata pellon, voisın tarjota teille vielä enemmän, mutta..."

"Me ymmärrämme toinen toisemme, hyvä Hawermann", puuttui pastori puheeseen, "minä suostun tarjomukseen".

Ja kun pappilan rouva taas pienen Lovisan Kanssa pyörähti sisään ja huudahti: "Se ei olisi ollut tarpeesen! Lovisa oli sen asian jo toimitannut", silloin oli myöskin hänen pastorinsa asia jo toimitettu ja pikku Liisa heittäytyi isällensä kaulaan: "Isä kulta, isä kulta, sepä on hauskaa!" huudahti hän. Mikä syy oli hänellä halata isäänsä? Mitä oli hänellä tekemistä arentikontrahdin kanssa? Paljo, hyvin paljo! Hänen isänsä täytyi nyt kyntää ja niittää ihan pappilan puutarhaan asti ja Liisa sai siten hänen useammin, nähdä.

Kun Hawermann palasi takasin Gürlitzin kirkkopolkua, kohtasi hänen Sakarias Bräsig, joka kovin epäfilosofisesta leinipuuskastaan onnellisesti oli tullut filosofiselle mielialalle, sillä semmoiselle tuli hän aina, kun tuskat loppuivat.

"Hyvä päivää", sanoi hän, "minä olen kotvasen aikaa odottanut sinua kotonasi. Aika tuli minusta kuitenkin liian pitkäksi ja kävin sillä aikaa kamarinneuvosta tervehtimässä. Hän iloitsi, että sai nähdä minun, ja kohteli minua erinomaisella ystävällisyydellä; mutta millaiselta se mies näyttää!"

Niin, sanoi Hawermann, hänen herransa oli — Jumala paratkoon — tullut hyvin vanhaksi ja heikoksi ja hän puolestansa pelkäsi pian kadottavansa miehen, josta hän piti niin paljon.

"Niin", nyökkäytti Bräsig, "mikä on elämä, Kaarlo? Mikä on ihmisen elämä? Näetkös, Kaarlo, jos sen käännyt ylös alasin niinkuin tyhjän rahakukkaron, niin ei siitä putoo äyriäkään".

"Bräsig", sanoi Hawermann, "minä en tiedä kuinka muut ihmiset siitä ajattelevat, mutta minusta tuntuu, ikäänkuin olisi elämä ja työnteko sama asia".

"No noh, Kaarlo! Älä nyt liikoja laske; tämän mietelmän olet sinä saanut pastori Behrensiltä. Hän on minunkin kanssani välistä puhunut tästä asiasta ja on antanut minulle semmoisen kuvauksen ihmiselämästä, ikäänkuin ajaisimme me täällä maan päällä yhä vaan sontaa ja kristillinen usko olisi se aurinko ja sade, jotka panevat touvon kasvamaan, ja tuolla ylhäällä vasta, korkeammassa ilmoissa, olisi leikon aika odotettavana; mutta ihmisen pitäisi vaan työtä tehdä ja puuhata. Mutta, Kaarlo, ei sen laita ole niin, se on raamattua vastaan. Raamatussa kerrotaan kukkasista kedolla: ne eivät tee työtä eivätkä kehrää ja meidän taivaallinen isämme ruokkii niitä kuitenkin. Ja jos Jumala niitä ruokkii, niin elävät ne myöskin eivätkä kuitenkaan tee työtä, ja kun minua kiusaa tuo kirottu leini enkä tee mitään — en mitään; muuta, kuin torjun pois kasvoistani noita penteleen kärpäsiä — teenkö minä silloin työtä? Mutta elää pitää minun kuitenkin, elää mitä kurjimmassa tuskissa. Ja kas tuolla, Kaarlo", lisäsi hän ja viittasi oikealla kädelle yli pellon, "näetkös noita molempia kukkasia, jotka tuolta tulla keikkailevat, sinun armollinen herra luutnanttisi ja nuorin ryökynä; oletko koskaan kuullut, että kyrassieriluutnantit työtä tekevät, ja että armolliset ryökynät kehräävät? Ja kumminkin tulevat he tuolla ihkasen elävinä yli sinun turnipsimaasi".

"Seisahdetaan tähän, Sakari", sanoi Hawermann, "he pitävät meitä kohden, he tahtovat kenties puhutella meitä".

"Olkoon menneeksi!" sanoi Bräsig. "Mutta näetkö ryökynää, kuinka hän kahlaa turnipsin sängessä pitkällä hameenliepeillensä ja hienoisilla pieksuillansa. Ei, Kaarlo, elämä on kärsimystä! Ja se alkaa aina raajoista, sääristä, ja sen voit sinä nähdä minussa tuon kirotun leinin aikana ja ryökynässä, hänen kahlatessaan turnipsin sängessä hienoilla jalkimillaan. — Mutta mitä minun piti taas sanoa, Kaarlo — parhain aikasi on nyt ollut ja mennyt täällä, sillä kun herra kamarineuvos kerran kallistaa päänsä, silloin saat nähdä, mikä leikki sinulle alkaa armollisen rouvan, noiden kolmen naimattoman tyttären ja

herra luutnantin kanssa. — Kaarlo", lisäsi hän vähän aikaa arveltuansa, "minä sinun sijassasi rupeisin nyt jo pitämään yhtä perintöprinssin kanssa".

"No, mitäpä joutavia sinä pakiset, Bräsig?" puhkesi Hawermann äkkiä sanomaan, "minä menen suoraa tietä".

"Oikein, Kaarlo, niin teen minäkin ja sen tekee jokainen, joka ei ole mikään jesuviitti! Mutta katsoppa tuota armollista ryökynää likemmin! Hän menee myöskin suoraa tietänsä, mutta turnipsin sängessä, Kaarlo — —"

Mutta nyt olivat nuo molemmat siskokset jo liian lähellä, hän ei voinut enää pitkittää, vaan lausui Vielä kuitenkin ikäänkuin itseksensä: "Jesuviitti? Ei mutta luikari on hän".

"Minä kiitän teitä, herra Hawermann, että olette odottaneet minua tässä", sanoi Aksel von Rambow, paikalle tullessaan, "minun sisareni ja minä olimme lähteneet eri tarkoituksissa kävelylle: hän peltoruusujen tähden ja minä varsojen; hän ei ole löytänyt peltoruusuja enkä minä varsoja".

"Armollinen ryökynä", sanoi Bräsig, "jos te peltoruusuilla tarkotatte meidän tavallisia ruiskukkia — mutta" — keskeytti hän itsensä — "kah kuinka tuo ilkeä turnipsinsänki on turmellut teidän kauniin leninkinne ja repinyt rikki kaikki vivustimet!"

Hän kumartui alas, ikäänkuin tahtoisihan tehdä kamarineitsyn palvelusta ryökynälle.

"Ei haita mitään!" huudahti ryökynä, astuissaan askelen taaksepäin, "se on vanha leninki. Mutta mistä löydän minä peltoruusuja?"

"Niitä voin minä teille näyttää, niin paljon kuin mielenne tekee, tässä ihan lähellä Gürlitzin pellolla siellä on ruiskukkia, unikukkia, pillikkeitä ja karrikkeita, lyhyesti sanoen rikkaruohoa kaikenlaista".

"Sehän sopii hyvin, Fidelia kulta", sanoi luutnantti: "sinä menet pehtori Bräsigin kanssa ruiskukkia etsimään, ja minä pyydän herra Hawermannia viemään minua varsojen luoksi. Sillä, tiedätekö", sanoi hän Hawermannille, "minun vanha, hyvä isäni oli tänä aamuna niin hyvällä päällä, että hän antoi minulle luvan, valita paras neljätalvisista varsoista ratsashevosekseni".

"Varsin kernaasti", sanoi Hawermann, "tahdon minä näyttää teille eläimet, ja niiden joukossa on koreita orhia".

Niin meni kumpikin seurue eri haarallensa, Hawermann kuuli vaan, kuinka Sakarias Bräsig sanoi Fidelia ryökynälle, että häntä ilahutti suuresti tulla hänen kanssansa tutuksi, sillä hänellä oli kerran ollut koira, jonka nimi myöskin oli 'Fidele' ja oli ollut koko perhana hiiriä tappamaan.

Hawermann meni herra luutnantin kanssa varsojen aitaukseen. He haastelivat toinen toisensa kanssa — tietysti maanviljelystä koskevista asioista — luutnantti oli varsin hyväpäinen mies, ja Hawermann tunsikin hänen jo pienestä lapsesta saakka, mutta hän ei ollut mitään lisää oppinut, kaikki hänen ajatuksensa olivat, hyvin pintapuolisia, mikään hänen kysymyksistään ei sattunut asian ytimeen, niin että Hawermann arveli itseksensä: hyvänluontoinen on hän, varsin hyvänluontoinen, mutta hän ei ymmärrä mitään, ja — Jumala nähköön — kun vanha herra kerran jättää nämä ilmat, silloin täytyy hänen toki ottaa kartano haltuunsa ja syödä siitä leipänsä!

Kun he olivat saapuneet aitaukseen ja olivat tarkastelleet jokaista varsaa erikseen, astui luutnantti Hawermannin eteen ja kysyi: "No, mitä te sanotte? Mikä pitää minun ottaa?"

"Ruskea", sanoi Hawermann.

"Minä valitsisin mieluisemmin mustan, näettekö sen kaunista kaulaa ja hienoa päätä!"

"Herra von Rambow", sanoi Hawermann, "hevosen päällä ja kaulalla ette ratsasta, te ratsastatte sen selässä, ja koipia siihen myöskin tarvitaan; te tahdotte valita ratsashevosen, tuo ruskea ottaa voiton kolmesta tuommoisesta mustasta".

"Mutta musta on silminnähtävästi englantilaista rotua".

"Se on totta, se on Wildfiren kantama; mutta ruskea on vanhaa meklenpurilaista rotua, ja se on häpeä, että sen annetaan hävitä sukupuuttoon, ettei huolita siitä hyvästä, mitä isänmaa tarjoo, vaan vaihdetaan, ne englantilaisiin pikajuoksioihin".

"Se voi olla totta", sanoi Aksel, "mutta meidän rykmentissä on minun kumppaneillani ainoastaan mustia hevosia; minä valitsen mustan".

Se oli semmoinen syy, jota ei Hawermann oikein voinut ymmärtää, hän vaikenen siis, ja heidän takasin

tullessaan kävi keskustelu jotenkin hitaasti; mutta kun jo olivat ihan lähellä kotoa — juuri portin edessä, ikäänkuin olisi hän tahtonut säästää sitä viimeiseen asti — pidätti luutnantti pehtorin ja syvällä huokauksella, ikäänkuin tahtoisi hän vierittää raskaan taakan pois sydämeltänsä, sanoi hän: "Hawermann, minä olen kauvan toivonut saada puhua teidän kanssanne kahdenkesken. Hawermann, minulla on velkoja — teidän täytyy auttaa minua. Yhdeksänsataa taaleria *täytyy* minun maksaa, *täytyy* minun saada".

Se oli ikävä asia Hawermannille; mutta todellisesti yksivakaisissa asioissa on vanhuus mahtavampi hän katsoi tuota nuorta kolmenkolmatta-vuotista miestä rohkeasti silmiin ja sanoi lyhyesti: "Herra von Rambow, sitä *en* minä tee".

"Hawermann, hyvä Hawermann, minä tarvitsen ne rahat varsin välttämättömästi".

"Sitte täytyy teidän ilmottaa se isällemme".

"Isälleni? Ei, ei! Hän on jo maksanut minun edestäni, ja nyt on hän kipeä, se voisi huolestuttaa häntä liiaksi".

"Ja sittenkin täytyy teidän ilmottaa se hänelle. Semmoiset asiat ovat suoritettavat isän ja pojan välillä, vaan ei vierasten ihmisten kanssa".

"Vierasten ihmisten!" kysäisi Aksel ja katseli häntä oikein rukoilevasti ja sydämellisesti silmiin "Hawermann, olenko minä teille niin vieras?"

"Ette, herra von Rambow, ette!" huudahti Hawermann ja kurotti sen nuoren herran kättä, vaan ei tarttunut siihen kuitenkaan. "Te ette ole minulle vieras! Ja mitä minä teidän hyväksenne voisin tehdä, tekisin minä juuri *teidän* tähtenne. Asia *itsestään* on hyvin vähäpätöinen, ja mitä minulta puuttuu, sen minun ystäväni Bräsig kyllä voisi lisätä! mutta, herra von Rambow, teidän isänne on luonnollisin auttaja, hänen ohitsensa emme saa mennä".

"Isälleni en voi sitä ilmottaa", sanoi Aksel ja nyppi erästä pajupensasta.

"Teidän *täytyy* se hänelle ilmottaa", huudahti Hawermann niin hartaasti kuin hän voi. "Hän aavistaa, että te olette salanneet häneltä velkojanne, ja se ajatus huolestuttaa häntä".

"Onko hän puhunut siitä teidän kanssanne?"

"On", sanoi Hawermann, "mutta ainoastaan hänen oman suuren pulansa ohessa, jonka te kai tiedätte".

"Minä tiedän", sanoi Aksel, "ja minä tiedän myöskin lähteen, josta hän on ammentanut. No niin, mitä isäni teki, voin minäkin tehdä", lisäsi hän kylmäkiskoisesti ja lyhyesti ja astui portista sisään.

"Herra von Rainbow", huudahti Hawermann ja seurasi häntä kiivaasti, "minä pyydän teitä Jumalan tähden, älkää tehkö sitä, se on turha yritys, tahi saattaa teidän vielä pahempaan pulaan".

Aksel ei häntä kuullut.

Pari tuntia myöhempään seiso luutnantti von Rambow Mooseksen kanssa villasäkkien ja vuotien keskellä juutalaishuoneen etehisessä, jossa myöskin Taavetti tonki lampaanluiden seassa niin iloisena kuin hiiri eloaumassa; luutnantti teki silmännähtävästi vielä viimeisen, vimmatun rynnäkönn Mooseksen hyvin suojeltuun rahakukkaroon; mutta Mooses piti uljaasti puoliansa: "Toden totta, herra paroni, minä en voi! Niin, miksi en minä muuten sitä tekisi? voisinhan minä ansaita tästä kaupasta koreat summat. Näettekö, herra paroni, tuolla on Taavetti. — Taavetti, mitä sinä siellä seisot ja ällistelet? Tule tänne, Taavetti. — Näettekö, herra paroni, nyt seisoo hän täällä, nyt seisoo hän teidän edessänne ja seisoo minun edessäni, minä en tahdo hänelle mitään sanoa, en tahdo hänelle viitata, en vilkuttaa, minä menen sisään tupaan, nyt kysykää Taavetilta". Ja niin puheihin siirtyi hän, henskeliä kantava oikea olkapää etumaisena, tupaan sisään.

Luutnantti paran asia mahtoi olla hyvin huonolla kannalla, kun hän edes voi ruveta mihinkään keskusteluun Taavetin kanssa, jonka ulkomuoto näytti niin kuluneelta ja viheliäiseltä, kuin vetäisi hän ruoppakärryjä perässään, mutta luutnantti sitä vastaan loistavassa univormussaan näytti, kuin olisi hän valjastettu kuninkaan lasivaunujen eteen. Tässä asiassa ei kuitenkaan tullut niin paljon uljas ulkomuoto kysymykseen kuin se seikka, kumpi voi parhaimmin vetää kuorman ylös loasta, ja siihen toimeen oli Taavetti helkkusan sukkela. Hänellä oli kolme asiiani kaaraa apunansa: ensiksi oli hänellä tavattoman komea juutalaisluikarin naama, ja kun hän siinä nyt seiso luutnantin edessä ja pureskeli kanelinkuorta, jota hän ammattinsa pahan hajun tähden aina salaa näpisteli mammosensa ruokakammioista, ja pää kallellaan, toinen käsi housuin taskussa, häntä katsella tirkisteli, silloin näytti hän niin ilkeältä, kuin olisi kaikkein tuon monivuotisen tuotekaupan aikana tapettu henki mennyt häneen; ja toiseksi

oli hän sitkeä, paljoa sitkeämpi kuin hänen taattosensa, ja se oli varsin välttämätön seuraus hänen jokapäiväisestä seurustelemisestaan kaikkein sitkeimpäin aineitten kanssa mailmassa, villan, nahan ja hampun kanssa; kolmanneksi oli hänellä se ominaisuus, että hän varsin tyynesti voi hajullansa karkottaa jokaisen pois luotansa, josta hyvästä lahjasta hän sai kiittää osaksi omaa luontoansa, osaksi ammattiansa.

Niin hyvillä avuilla varustetun miehen kanssa ei luutnantti tietysti voinut vetää väkikapulaa; hän lähti pienen ajan perästä raskaalla sydämellä ulos ovesta, ja Taavetti iloitsi niin suuresti omasta menettelytavastaan, että hän oikein tuli säälivälle mielialalle ja että hän vielä päälliseksi antoi luutnantille kristillisen neuvon matkalle, hänen pitäisi kääntyä notarius Slusuhriin: "Hänellä on", sanoi hän, "ja hän antaa".

Tuskin oli tämä nuori mies sulkenut oven jälkeensä, kun Mooses juoksi ulos tuvasta: "Taavetti, onko sinulla mitään tuntoa? Minä tahdon sanoa sinulle jotakin uutta: sinulla ei ole mitään tuntoa! Kuinka voit sinä lähettää sen nuoren miehen pyövelien luoksi?"

"Olenhan minä lähettänyt hänen vaan hänen omain vertaistensa luoksi", sanoi Taavetti vihastuen; jos hän on sotamies, niin on hän myös pyöveli. Jos notarius nylkee hänen, niitä se *teihin* koskee? Jos hän nylkee notariuksen, mitä se *minuun* koskee?

"Taavetti", sanoi vanhus ja ravisteli päätänsä, minä sanon: "sinulla ei ole mitään tuntoa".

"Mitään tuntoa?" jupisi Taavetti itseksensä; "kun te teette kauppaa, ajatte minun pois, kun ette tee mitään kauppaa, kutsutte minun sisään".

"Taavetti", sanoi vanhus, "sinä olet vielä liian nuori", ja meni tupaan.

"Olenko minä liian nuori", sanoi Taavetti äkäisesti, "pysynkö minä aina liian nuorena? Mutta minä tiedän paikan, jossa en ole liian nuori". Niin sanoin viskasi hän toisen takin yllensä ja meni samaa tietä, kuin luutnantti, notarius Slusuhriin luoksi.

Mitä hänellä siellä oli tekemistä, mitä siellä ylimalkaan toimittiin, en minä tiedä; mutta sen tiedän, että nuori herra von Rambow sinä iltana kirjotti paljo kirjeitä Pümpelhagenissa ja kiinitti sinetillä lihalähetyksiä, ja että hän, sen toimen tehtyänsä, hengähti syvästi, ikäänkuin olisi hän päässyt raskaan takan alta. Ensimmäisestä pulasta oli päästy; mutta hän oli tehnyt niinkuin entinen akka, joka pilkkoi kaukalonsa poltinpuiksi, lämmittääksensä taikinaansa.

Luku 5.

Kuinka ritariskartanon omistaja Pomukkelskopp iloitsee lapsistansa, ja miksikä hänen Kanasensa kiukuttelee hänen tähtensä. — Ompelukoulu pappilassa ja pieni pakina Jokkum Nüsslerin opettajattarista. Ukko Pomukkelskopp tekee Kanasensa kanssa ensi käyntinsä pappilassa ja perhe lähtee sieltä kuin vuosi 1822. Miksikä Bräsig vihelsi ritariskartanon isäntää suorastaan silmiin ja sittemmin tahtoo asettaa hänen tulivuorelle; miksikä Kristian Kohlhaas on koko nauta eläimeksi ja Bräsig pelkää saavansa leininsä.

Paria päivää myöhemmin pilkisti aurinko aamupuolella noin k:lo kymmenen aikaan sadepilven takaa ja tähtäsi katseensa suorastaan Gürlitzin herraskartanon puutarhaan. Hänen tyttärensä, maa, oli toimittanut ison pesun, ja hän tahtoi nyt vähän auttaa lastansa kuivaamaan riepujansa. No, sitä oli silloin, niinkuin vielä tänäänkin, hauska nähdä, kuinka eukko puuhaili toimissaan ja kurkisteli leveän, ystävällisen naamansa kanssa milloin sieltä, milloin täältä valkeain pilvenrepaleiden välistä ja tarttui taas vesikannuunsa, valkaistavaansa hieman kostutellaksensa. Tämmöisessä tilaisuudessa on akka aina hyvin lystillinen, hän saa päähänsä mitä kummimpia kujeita ja panee vanhoilla päivillään toimeen kepposia, joita tuskin voisi odottaa nuorelta, ensi kerran rakastuneelta tytöltä; hän milloin on kyyneliin upota, milloin nauruun pakahtua.

Tänään täytyi eukon kuitenkin nauraa sydämen pohjasta, katsellessansa alas Gürlitzin puutarhaa: "No katsoppa vaan!" huudahti hän ja veti leveän myhäilyn yli niittyjen ja toukojen, "mitä kaikkia tässä tyhmässä mailmassa nähdä saa! Monta monituista vuotta olen tuolla aina nähnyt seisovan kauniin valkean ukon, joka piti viisaria, että nuo nälkäiset, maan matoiset ihmislapset toki tietäisivät, milloinkaa aika oli päivällistä syödä, ja nyt seisoo siellä tuommoinen paksu iletys hänen paikallansa, vihreänraitaiset housut jalassa ja piippu suussa. Missäkään ei niin hullunkurisia asioita tapahdu kuin mailmassa!" ja samassa nauroi eukko oikein makeasti ritariskartanon omistajaa, herra Pomukkelskoppia, joka, keltanen nankkinitakki yllä ja vihreänraitaiset housut jalassa, seisoi tiimatukin vieressä, ihan samassa asemassa kuin kaunis pakanain jumala, Apollo, sillä erotuksella vaan, että

Apollolla oli lyyra, mutta hänellä piippunysä kädessä. Toisinaan vilahti kuitenkin ikäänkuin joku varjo eukon kasvoille, kun hänen silmänsä sattui kauniiseen, ystävälliseen sihteerinsä, joka niin monta vuotta oli puikollaan muistiin pannut hänen tekojansa ja joka nyt virui maassa nokkosien ja karrikkeiden keskellä. Mutta nauraa täytyi hänen kumminkin taas.

Pomukkelskopp nauroi myöskin; hänen kasvoissansa ei tosin vielä mitään iloisuutta ollut nähtävissä, mutta kun hän katseli ympärillensä, niin kauvaksi kuin hänen lyhyt vartalonsa ylettyi, nauroi hän oikein makeasti sydämessänsä: "Kaikki minun! Kaikki minun!" Sitä auringon sädettä, joka valaisi mailmaa, sitä ei hän nähnyt, se ei liikuttanut hänen sydäntänsä eikä hänen kasvojansa; mutta se auringon säde, joka hänessä oli syttynyt ja joka oikeastaan oli vaan tavallisen luvunlaskun tulos, se valaisi hänen sydämessänsä; mutta hänen kasvoissansa ei ollut mitään nähtävänä, sillä jos hänen oli ulkonaisesti nauraminen, täytyi siihen olla syynä joku pila, oikein oiva pila! ja sitä ei myöskään tällä hetkellä pitänyt häneltä puuttua.

Hänen molemmat nuorimmat lapsensa, Natti[4] ja Filip, tulivat paikalle. Filip oli vääntänyt itselleen ruoskan karrikkeista ja nokkosista ja suomi tuota vaivasta pakanain kalpeata jumalaa, niin että isä Pomukkelskopp oli nauruun pakahtua, ja Natti juoksu kyökkiin ja toi hiilen, maalataksensa viikset sen suuhun, mutta sitä ei isä sallinut: "Nattiseni", sanoi hän, "älä tee sitä, se voisi hänen rumentaa, ja me voimme mahdollisesti vielä myydä hänen. Mutta piestä saatte häntä". Ja pojat pieksivät häntä, ja isä Pomukkelskopp nauroi, niin että maha hytkyi noissa vihreänraitaisissa housuissa.

Sillä aikaa tuli myöskin rouva, Pomukkelskopin kuivempi puoli, käyden paikalle. Hän oli pitkä kuin humalarieku ja laiha kuin kuningas Pharaon seitsemän laihaa lehmää, hänen otsansa oli vetäynyt ylöspäin ryppyihin, ikäänkuin olisi koko mailman surua laskettu hänen sielunsa kannettavaksi, tahi oli se rypistynyt kokoon äreännäköisiin laskoksiin nenän yläpuolelta, juurikuin olisivat kaikki ne astiat, jotka palvelusväki pitkän vuoden kuluessa tässä mailmassa rikkoo, olleet hänen omansa, ja hänen suunsa näytti niin muikealta, kuin olisi häntä koko elinaikansa juotettu etikalla ja syötetty suolakkeilla. Hänellä oli yllä tänä kauniina lämpimänä vuodenaikana aamusilla musta, hienovillainen päällystakki, joka kerran kuoleman tapauksessa oli hankittu ja jota nyt tietysti piti kulutettaman, ja päivällä käytti hän karttuunista tehtyjä, lepänkuorella vihreiksi painettuja vaatteita, ja ainoastaan juhlallisimmissa tilaisuuksissa, jolloin Pomukkelskopp ilmaantui sinisessä hännystakissaan kiiltävine nappineen, silloin haali hän päähänsä; niin paljo nauhoja ja myssyn koristeita, että hänen surullinen naamansa pilkisti niistä näkyviin, kuin puolikuollut hiiri rohdintutista, ja muun ruumiinsa ympäri kääri hän vaipan vaipan päälle, kunnes hänen vaivaset hoikat koipensa näyttivät sukkavartailta, jotka vahingosta ovat joutuneet tilkalaatikkoon. Mutta *silloin* ei ollut millekään palveluspiialle terveellistä tulla häntä likelle, sillä vaikka hänen kuivat luunsa lentää löyhyttelivät keveästi sametti- ja silkiksiivillään, painoi hänen ostoista ja kulutuskulungeista raskautettu sielunsa kovasti hänen ympäristöänsä.

Hän oli äiti, jonka vertaista tuskin oli toista; hän ajatteli päässään yöt päivät, kuinka hän Mallan pidetystä leningistä saisi Filipille vielä jakun; hän rakasti lapsiansa raamatun jälkeen ja sentähden kuritti hän heitä, ja Natti voi usein jokaisesta pilkusta takissaan näyttää kaksi selässään ja jokaisesta pilkusta housuissaan kaksi niiden sisäpuolella. Hän oli kova itseänsä kohtaan ja kova omaa lihaansa ja vertänsä kohtaan, mutta hän voi myöskin iloita, iloita raamatun jälkeen, *kohtuudella*; ja kun hän tänään nyt havaitsi nuorimpain sikiöinsä lystillisen askaroimisen, silloin lensi hänenkin kasvoillensa toivon kipinä, niinkuin auringon säde Helmikuussa sattuu jäätyneeseen maanpintaan ja virkkaa sille: "Kas niin vaan! Tästä nousee vielä aikansa perunan varsi!"

Aviopolisona oli hän myöskin nuhteeton; kukaan naapuri ei voinut hänestä sanoa, että hän milloinkaan töissä, sanoissa eli ajatuksissa oli laiminlyönyt pienintäkään velvollisuuttansa, vaikka Pomukkelskopp oli niin ja näin, sillä hän oli eukon mielestä hyvin kevytmielinen, koska hän usein voi oikein makeasti nauraa jollekin oivalliselle leikinlaskulle, mikä ei sovi huolelliselle perheen isälle, mikä ajan pitkään oli saattava heidät perikatoon ja lapsineen päivineen kerjäläissauvan nojaan. Eukko teki siis vielä enemmän, kuin mihinkä pappi vihittäissä oli hänen velvottanut, hän hillitsi tätä liikaa iloisuutta ja antoi pienellensä joka päivä omasta etikastansa juotavaksi ja suolakkeistansa syötäväksi, hän morkki häntä hyvänpäiväisesti — s.t.s. kun he kahdenkesken olivat — juurikuin nuorinta lastansa, pikku Filippiä, ja käytti itseänsä ylimalkaan sillä tavoin, kuin olisivat Pomukkelskopin vihreäraitaiset housut vielä takaa kiinipantavat; sanalla sanoen, akka johti häntä oman mielensä mukaan. Hän ei miestänsä lyönyt — Jumala varjelkoon! Kaikki tapahtui sanan voimalla. Paljaalla pakisemisella osasi hän saattaa miehensä samalle mielialalle, kuin hän itse oli: jos ukko käytti itseänsä kevytmielisesti, silloin puhutteli akka häntä kovasti ja lyhyesti hänen nimensä viimeisellä tavulla ja nimitti häntä tuimasti vaan "Kopp!" Tavallisesti puhutteli hän häntä nimen keskimäisillä tavuilla: "Mukkel", ja kun ukko oli oikein akan mielen jälkeen ja istua törötti äkäisenä sohvankulmassa ja sivalteli karpäsiä, silloin puhutteli akka häntä ensimmäisellä tavulla ja ystävällisellä äänellä: "Poku".

Tänään ei akka puhutellut häntä Pokun nimellä: "Kopp!" sanoi hän tyyliä ukon kevytmielisen ilon tähden lasten leikistä, "Kopp, mitä sinä täällä seisot ja suitset kuin leivinuuni? Siinä arvelen, meidän

pitäisi mennä pastorin luo".

"Kanaseni", sanoi Pomukkelskopp ja sieppasi ehdottomasti piipun pois suustansa, "voimmepa sinnekin mennä. Minä pistän paikalla hännystakin päälleni".

"Hännystakin? Kuinka niin? Luuletko sinä kai, että minä aion pukea itseni mustaan silkkileninkiini? Onhan hän vaan *meidän* pappimme". Hän äänsi samassa sanaa '*meidän*' semmoisella painolla, ikäänkuin olisi hän puhunut lampuristaan ja kuin olisi hänen mielestään pappi hänen yksityisessä palveluksessaan ja söisi hänen leipäänsä.

"Kanaseni", sanoi Pomukkelskopp, "tapahtukoon sinun tahtos; voinhan ottaa ylleni ruskean takkini. Filip, heitä jo se piekseminen; äiti ei sitä suvaitse"!

"Kopp! pidä huolta itsestäsi, äläkä huoli lapsista. Sinä pidät ylläsi nankkinitakkisi, se on puhdas ja hyvä kyllä".

"Kyhkyseni", sanoi Pomukkelskopp, sillä ollessansa toista mieltä kuin hänen rakas vaimonsa, koetti hän ensin mielitellä kanasella ja tuli vihdoin kyhkyyseen, "Kyhkyseni, arvossa tulee aina itseään pitää, armas kyhkyseni! Jos emme teekään sitä pappilalaisten tähden, niin täytyy meidän tehdä se kumminkin itsemme tähden. Ja jos Malla ja Salla tulevat muassa, pitää heidän tuki siivota ja koristaa itseänsä, ja siten eroamme me heistä liaksi".

Tämän viimeisen seikan tähden sai Pomukkelskopp luvan, vetää yllensä ruskean takkinsa. Hänen sielunsa iloitsikin nyt siitä, että hän sai asian käymän mieltänsä myöden, joka muuten ei juuri helposti tapahtunut; hän tuli oikein kiitolliseksi siitä ja tahtoi sitä palkita Kanasellensa, antaen hänen ottaa osaa omaan iloonsa, sillä kukaan ei saa luulla, että Pomukkelskopp oli niin epäkohtelias, että hän omassa huoneessaan olisi ollut röyhkeä, ei! siellä oli hän nöyrä ja alamielinen. Hän oikaisi sentähden kätensä yli peltojen ja sanoi: "Kanaseni, näetkös, tämä on kaikki meidän!"

"Mukkel, sinä näytät liian kauvaksi", sanoi akka lyhyesti; "tuo tuolla takana on jo Pümpelhagenia".

"Sinä olet oikeassa, Kanaseni, se on jo Pümpelhagenia. Mutta", lisäsi hän ja nuo pienet silmät vilkkuivat hyvin halukkaasti Pümpelhageniin päin, "ken tiesi? Jos Jumala minulle elopäiviä antaa ja minä Pommerissa kaikki saan hyvästi kaupaksi menemään ja ajat pysyvät hyvinä ja vanha kamarineuvos kuolee ja poika tekee velkoja..."

"Niin, Mukkel", keskeytti hänen rakas vaimonsa häntä ja hänen kasvoillensa ilmaantui pilkallinen irvistely, jota mailma kaikissa tapauksissa sai pitää myhäilynä, koska muuten näiden kasvojen ei milloinkaan olisi nähty vetäyvän nauruun, "juuri ihan niin, kuin Matti Mitätön sanoi: jos olisin kymmentä vuotta nuorempi enkä olisi raajarikko eikä minulla olisi vaimoa, sitte saisitte nähdä, mikä mies minä olisin!"

"Kanaseni", puuttui Pomukkelskopp puheeseen ja veti suunsa vinoon, ikäänkuin olisi hän tuntenut itsensä syvimmästi loukatuksi, "kuinka voit sinä niin sanoa! Minäkö toivoisin pääseväni sinusta? Ilman niitä 30,000 taaleria, jotka sinä perit isältäsi, en olisi ollut mies ostamaan Gürlitziä. Ja mikä ihana kartano on Gürlitz kuitenkin! Näetkös? Tämä kaikki on Gürlitziä!" ja samassa osotti hän taas yli pellon.

"Niin, Kopp", sanoi hänen vaimonsa tylästi "paitsi pappilan maata, jonka sinä annoit riistää pois kynsistäsi".

"Hyväinen aika, kyhkyseni", sanoi Pomukkelskopp, kun kävivät ulos puutarhasta, "ainahan sinä puhut pappilan maasta! Mitä minä sille voin? Näethän, minä olen suora, rehellinen mies; mitä minä sille voin, että minulla on tekemistä semmoisten veijarien kanssa, kuin Hawermann ja pastori ovat. Mutta ei ole vielä ilta, vaikka hämärtää, munsöri Hawermann! Me tapaamme vielä toisemme, herra pastori!"

Gürlitzin pappilassa istui tänä aamuna kolme pientä, sievää tyttöä pastorin rouvan puhtaassa, kiiltävässä tuvassa ja kädet ja suut kävivät kiireesti, sillä he eivät ainoastaan ommelleet, vaan pakisivatkin kilpaa ja näyttivät tuota valkeata liinakangasta vastaan niin punaisilta ja terveiltä, kuin mehuisat mansikat valkosella talrikilla; ne olivat Lovisa Hawermann ja nuo molemmat kaksoisomenat, Liina ja Miina Nüssler.

"Lapset", sanoi pastorin lyhyt, pyöreä rouva, kun hän tuontuostakin pyörähti kyökistä tupaan, "te ette voi arvata, mikä ilo minulla on vanhoilla päivilläni, pannessani puhtaita liinavaatteitani säilyyn; kun samassa muistelen kustakin kappaleesta, milloin sen olen kutonut, milloin sen olen ommellut! Ja kuinka varovasti niitä pitelen, kun tiedän mitä vaivaa niistä olen nähnyt. — Miina, Miina, se sauma on väärä, Herranen aika, Liisa! minä luulen, että sinä katselet kaikkialle ympärilles ja ompelet ompelemistäsi, huomaamatta, että langassa ei ole solmua. — Nyt minun on meneminen panemaan perunat tulelle, sillä pastorini tulee kai pian!" Ja niin lensi hän kyökistä tupaan ja tuvasta kyökkiin, kuin kellon heiluri, ja piti

kaikki hyvässä käymisessä.

Mutta kuinka olivat Liina ja Miina Nüssler tulleet pappilan rouvan ompelukouluun? Sen laita oli näin. Kun ne molemmat pienet tyttöset olivat niin pitkälle tulleet, että he voivat ääntää s:n eivätkä enää tahtoneet leikitellä hiedassa, ja päiväkaudet juoksivat rouva Nüsslerin perässä ja kysyivät: "Äiti, mitä pitää meidän nyt tehdä?" silloin sanoi rouva Nüssler nuorelle Jokkumille, että nyt oli aika panna lapset kouluun; heidän täytyi saada joku koulumamseli kotiansa. Jokkumilla ei ollut mitään sitä vastaan, ja hänen lankonsa, rehtori Baldrian, sai toimekseen hankkia semmoisen. Kun koulumamseli oli puolen vuotta ollut Reksowissa, sanoi rouva Nüssler hänestä, että hän oli semmoinen vanha kiukkupussi, joka kiisteli päiväkaudet lasten kanssa ja sai heidän päänsä niin pyörälle, ettei hän enää voinut tuntea heitä omiksensa; mamselin täytyi siis lähteä tiehensä.

Kauppias Kurz hankki heille uuden, ja muutamana päivänä, jolloin Reksowissa ei kukaan mitään pahaa aavistanut, astui eräs naamaltaan kellastunut krenatööri ovesta sisään, pikimustine silmäkarvoineen ja lasisilmät päässä, ja ilmotti olevansa uusi opettajatar. Hän puhutteli noita pieniä tyttösiä heti franskan kielellä, ja havaitessaan pienokaisten vielä olevan niin viattomia, etteivät siitä sanaakaan ymmärtäneet, kääntyi hän franskallansa nuoreen Jokkumiin. Semmoista ei ollut Jokkumille vielä ikipäivinä tapahtunut; hämillään ollen antoi hän piippunsa sammua ja koska juuri juotiin kahvia, sanoi hän, jotakin sanoaksensa: "Äiti, kaada uudelle koulumamselille kuppi kuumaa". Tämä otti nyt komentaaksensa koko taloutta, ja kun rouva Nüssler jonkun aikaa oli tätä urhollisesti syrjästä päin katsellut, lausui hän vihdoin: "Seis! Se ei käy laatuun; jos täällä komennettaman pitää, niin on minulla lähin oikeus siihen, niinkuin pappilan rouva sanoo", ja rummutti krenatöörille lähtömarsin.

Nyt otti pehtori Bräsigt ajaaksensa asiaa ja hankki uuden opettajattaren "joka oli oikein koko perhana", niinkuin hän sanoi, "aina iloinen ja varsin väsymätön klaveria pelaamaan". Ja Bräsigt oli oikeassa. Eräänä talvi-iltana tuli Reksowiin kalpeaposkinen, puolikasvuinen, hyvin lystillinen olento, joka heti ensi työksensä istui tuon uuden, huutokaupassa ostetun pelivärkin ääreen ja alkoi hakata rämpyttää sitä voimainsa perästä ja rehki toimessaan kuin Remu riihellä. Kun opettajatar oli mennyt levolle, aukasi nuori Jokkum klaverin, ja nähdessänsä kolme kieltä rikkihakatuksi, sanoi hän: "Niin, mitäpä sille voi tehdä!"

Taloon tuli nyt hauska elämä; nuori opettajatar piti semmoista melua ja meteliä noiden molempain pikku tyttöjen kanssa, että rouva Nüssler viimein tuli siihen päätökseen, että hänen vanhin tyttärensä, Liina, tosiaankin oli paljoa järkevempi kuin koulumamseli. Hän tahtoi siis saada selkoa siitä, mitä mamseli koulutuntien aikana oikeastaan lasten kanssa toimi, hän vaati sentähden nähdäksensä jonkinlaista oppiohjelmaa, ja seuraavana päivänä tulikin Liina suuren arkin kanssa, jossa oli lueteltu jos jotakin lajia. Siinä oli saksan kieltä, franskan kieltä, oikokirjotusta, kaunokirjotusta, maantiedettä, uskontoa, raamatun historiaa ja yleistä historiaa, vieläpä raamatun luonnon historiaakin ja lopuksi aina soitantoa ja soitantoa ja yhä vaan soitantoa. "Minun puolestani", sanoi hän Jokkumille, "saavat he kyllä soitella, niin paljon kuin tahtovat, kun vaan uskontoa ei syrjään sysätä. Vai kuinka, Jokkum?"

"No niin", sanoi Jokkum, "kyllä kai se niin on, on kai".

Ja sillensä se olisi kai jäänytkin, jos ei rouva Nüssler sattumalta olisi Liinalta saanut kuulla, että he raamatun historian tunnin aikana olivat heitelleet palloa mamselin kanssa, ja kun hän vielä lisäksi kerran uskonnon opetuksen aikana kuuli hepakkaa naurua, astui hän äkkiarvaamatta sisään huoneeseen, nähdäksensä mitä uskonnon opetusta siellä harjotettiin, ja katso! koulumamseli oli sokkosilla lasten kanssa. No, tällöisestä hauskestä uskonnosta ei rouva Nüssler mitään pitänyt, ja mamseli 'Hoppelin' sai marssia matkoihinsa krenatöörin perässä.

Tämä oli kyllä kiusallista, koska lukukausi oli juuri puolilla, ja kun rouva Nüssler valitti, että lapsilla ei ollut mitään tekemistä, sanoi Jokkum vaan: "No, mitä minä sille voin!" mutta rupesi samassa erinomaisen ahkerasti lukemaan Rostockin sanomia, ja muutamana päivänä laski hän sanomalehden syrjään ja käski Kristianin valjastaa hevoset 'kummituksen' eteen. Hänen vaimonsa tuli vähän levottomaksi, koska hän ei tietänyt, mikä Jokkumin aikomus oli; mutta tarkasteltuansa häntä piipunpuoliselta sivulta ja havaittuansa, että hänen vasempi suupielensä oli vetäynyt milt'ei korvaan asti, joka hänessä merkitsi ystävällistä myhäilyä, silloin rauhottui hänen mielensä ja hän sanoi: "No, antaa hänen olla! Hänellä on jotakin hyvää aikeissa".

Kolmen päivän perästä tuli Jokkum takasin, tuoden muassaan ikäpuolisen, melkein läpihohtavan naisen, ja koko seudussa kulki heti kuin kulovalkea tämä uutinen: "Aatelkaapa vaan! Nuori Jokkum on itse hankkinut itselleen opettajattaren".

Bräsigt tuli seuraavana sunnuntaina ja tarkasteli häntä; hän oli noin jotenkuten tyytyväinen häneen, "mutta", lisäsi hän, "saatpa nähdä, nuori Jokkum, hänellä on hermoja".

Bräsigt ei ollut ainoastaan hevostuntia, hän oli myöskin ihmistuntia, hän oli oikeassa: mamselilla oli

todellakin hermoja, hänellä oli paljo hermoja. Noiden molempain pienten kaksoisomenain täytyi hiipiä varpaisillaan, mamseli otti Miinalta pois hänen pallonsa, koska hän kerta oli vahingosta viskannut sen mamselin akkunaa vastaan, ja klaverirämyskä lukittiin kokonaan, ettei Liina enää voinut pelata "Ukko Noak, ukko Noak oli kunnan mies", ainoa kappale, jonka hän oli oppinut mamseli Hoppeliniltä. — Aikaa voittain sai mamseli hermojensa lisäksi vielä vetotaudin puuskia, ja rouva Nüsslerin täytyi juosta edestakasin rohtopullojen kanssa, ja Wiikka ja Karoliina saivat valvoa hänen luonansa yökaudet molemmat yhdessä, koska ei kumpikaan yksikseen hirvinnyt tehdä.

"Nyt minä hänen lähettäisin pois", sanoi pehtori Bräsigt; mutta rouva Nüssler oli liian hyvänlaitainen ihminen, hän tuotatti ennemmin hänelle lääkärin. Tohtori Strumpf Rahnstädtistä kutsuttiin saapuville ja kun hän tarkasti oli tutkinut sairaan tilaa, sanoi hän tämän olevan erinomaisen viehättävän kohtauksen, sillä hän oli viime aikoina paljo puuhaillun ihmisluonnon varjopuolien kanssa. Nuori Jokkum ja hänen vaimonsa eivät tässä mitään pahaa aavistaneet, arvelivat vaan että tohtorin viime aikoina oli aina yölliseen aikaan täytynyt jättää vuoteensa; mutta toista oli siitä vielä tuleva.

Eräsnä päivänä, kun tohtori taas oli mamselin luona, töyttäsi Karoliina sieltä alas: "Rouva, rouva! Nyt on hitto merrassa. Tohtori siveli yhä mamselin kasvoja kädellään ja nyt nukkuu mamseli ja ennustaa unissaan. Minulla sanoi hän olevan sulhasen".

"Taivaan pyhät minua varjelkoot", huudahti Bräsigt, joka juuri sattui lässä olemaan, "mitä vietäviä sillä naisella on tekeillä!" ja niin meni hän rouva Nüsslerin kanssa ylös. Tuokion ajan perästä tuli Bräsigt taas alas ja kysyi: "No, mitäpä nyt sanot, nuori Jokkum?"

Jokkum arveli vähän aikaa ja sanoi sitte: "Niin, ei hän sille voi mitään tehdä, Bräsigt".

"Jokkum", sanoi Bräsigt ja käveli pitkällä askelilla edes takasin huoneessa, "minä olen *ennen* sanonut sinulle, sinun pitää lähettää hän pois; nyt sanon minä: *älä* lähetä häntä pois! Minä olen häneltä kysynyt, sataako huomenna, ja hän vastasi minulle horroksisessa tilassaan: huomenna tulee roikkasade. Jos huomenna sataa rajusti, niin heitä hiiteen tuo poromeeteris[5] tuolta seinästä — poromeeterit eivät kelpaa mihinkään, sinunkin on jo kaksi vuotta aikaa yhä osottanut kaunista ilmaa — ja ripusta mamseli sen sijaan; sinä teet sen kautta itsesi ja koko lähiseudun onnelliseksi".

Nuori Jokkum ei virkkanut mitään; mutta kun seuraavana aamuna rupesi oikein roimasti satamaan, ei hiiskunut hän sanaakaan, vaan ihmetteli tätä kolme päivää perätysten hiljaisuudessa. Lähiseuduille levisi kuitenkin sanoma, että nuori Jokkum oli hankkinut itselleen ennustajan, joka oli edeltäpäin ilmoittanut sen suuren roikkasateen tulon lauvantaina ja että Karoliina Krüger ja pehtori Bräsigt vielä ennen vuoden kuluttua menisivät naimisiin. Tohtori Strumpf teki myöskin parastansa, saadaksensa tätä erinomaista tapausta niin etuisaan valoon kuin mahdollista, eikä kauvan viipynyt, niin muuttui rouva Nüsslerin rauhallinen maja vaelluspaikaksi, johon kaikki, mitä uteliasta, tieteellistä ja luonnontieteellistä olemassa oli, kokoontui; ja koska ei rouva Nüssler tahtonut asiaan puuttua ja Jokkum ei mitään sille voinut tehdä, niin otti Sakarias Bräsigt asian huoleksensa, tohtorin poissa ollessa, ja hän johti vieraita aina joukottain ylös mamselin huoneeseen ja selitti tuon horroksisen tilan; ja vuoteen ääressä mamselin luona istui kuski Kristian, joka ei pelännyt itse pihakaan, sillä Karoliina ja Wiikka eivät tohtineet olla siellä enää edes päivälläkään, eivätkä he pitäneet sitä heille soveliaanakaan, sillä Bräsigin pakinan horroksissaolosta ymmärsivät he, kuin puhuisi hän haureellisuudesta.

Niiden vieraiden joukossa, jotka kävivät tätä ihmettä katsomassa, oli myöskin nuori paroni von Mallerjahn Suontaustasta; hän tuli joka päivä tätä omituista luontoa tutkimaan eikä ollut millänsäkään, mennäksensä ilman Bräsigiä ylös mamselin luo. Rouva Nüssler oli kovin pahoillaan tästä hävyttömyydestä, ja vaati Jokkumia tekemään loppua siitä, johon Jokkum vastasi, että sehän oli Kristianin virka; mutta kun Kristian eräsnä päivänä tuli alas ja sanoi, että paroni oli ajanut hänen ulos, sentähden että hän hajahti vähän tallilta, silloin puhkesi rouva Nüsslerin mieliharmi ulos kirkkaisiin kyyneliin, ja jos ei Bräsigt olisi sattunut samassa tulemaan, olisi hän itse kyydittänyt paronin ulos; mutta nyt riensi Bräsigt ritarillisesti väliin ja otti tämän asian toimittaaksensa. Hän meni ylös ja lausui hyvin kohteliaasti ja vakaasti: "Armollisin herra paroni, tehkää hyvin ja käykää katsomaan, miltä ovi ulkopuolelta näyttää!"

Arvattavasti oli tämä paronista liian hienosti sanottu, hänen sitä ymmärtääksensä, hän naurahti vähän oudoksuen ja sanoi juuri olevansa mamselin kanssa maneetisessa raportissa.

"Missä vietävän portissa!" huudahti Bräsigt, "me emme tarvitse teidän maneettejanne emmekä teidän porttejanne". Ja samassa oli Bräsigt kuitenkin, tietämättänsä, itse maneetisessa raportissa, sillä kun rouva Nüssler rupesi itkemään, joutui Bräsigt raivoon ja vimmoissaan huusi hän paronille: "Herra, pötkikää tiehenne heti paikalla!"

Paroni tietysti hämmästyti näistä sanoista ja kysyi vähän ylhäisesti, tokko Bräsigt tiesi, että hän on raaka.

"Tätäkö te sanotte raakuudeksi?" huudahti Bräsigt ja tarttui paronin käsivarteen, "no, sittepä minä tahdon heti kohdella teitä toisella tavalla!"

Tästä metelistä täytyi toki mamsellinkin herätä unestaan, hän hypähti ylös sohvalta ja sai paroniin kiini toisesta kädestä ja sanoi täällä ei tahtovansa enää olla, täällä ei kukaan häntä ymmärtänyt, paroni yksin ymmärsi häntä, hänen luonansa tahtoi hän olla.

"Se onkin paras, se", sanoi Bräsigt. "Matkustavia ei saa pidättää. Kaksi kärpystä yhdellä iskulla!" ja hän opasti heitä portaita alas.

Paronin vaunut olivat valmiina ja tulivat paikalle, paroni itse oli pahassa pulassa, mutta mamseli ei hellittänyt.

"Niin", sanoi nuori Jokkum, kun hän tuvan akkunasta katseli lähtöä, "siin'ei auta juonijutku".

"Nuori Jokkum", sanoi Bräsigt, kun pariskunta ajoi pois talosta, "kyllä se niin on, on kai, mamseli pitää kiini kuin takkiainen. Ja rouva kulta", sanoi hän rouva Nüsslerille, "älkää olko millännekään, paroni katsokoon nyt itse eteensä, kuinka hän pääsee maneetisesta aarteestaan".

Hawermann oli viime aikoina ollut paljon matkoilla herransa asioissa, ja kun hän päiväksi tai kahdeksi tuli kotia, oli hänellä niin paljon talouden toimista tekemistä, ettei hän juuri ehtinyt mitään muuta ajattelemaan. Ensimmältä oli hän hyvin usein käynyt sisarensa luona ja oli lohdutellut häntä ja sanonut, että mamseli kai vaan oli kipeä ja että hän kyllä siitä toipui; mutta kun hän nyt kerran taas tuli kotia, niin hoettiin kaikkialla: Nuoren Jokkumin unimamseli oli karannut paroni von Mallerjahnin kanssa ja oli sitä enemmän jättänyt Bräsigiin ennustuslahjan ja Kristianiin unen, niin että edellinen ennusteli, missä hyvänsä hän kävi ja liikkui, ja jälkimäinen nukkui seisaallakin.

Hawermann meni pastori Behrensille ja kysyi häneltä, mitä hän tiesi asiasta ja pyysi häntä käydään hänen kanssansa hänen sisarensa luo. "Aivan kernaasti, hyvä Hawermann", sanoi pastori; "mutta itse asiasta en ole mitään välittänyt, periaatteellisista syistä. Minä tiedän kyllä, että meidän rakkaassa isänmaassamme moni minun virkaveljistäni on koetellut parantaa riivatuita ja ajaa ulos perkeleitä; mutta minun ajatukseni on, että semmoiset kohtaukset ovat jätettävät lääkärin, eli", hän myhäili vähän ivallisesti, "kruununmiesten haltuun".

Kun he saapuivat Reksowiin, oli tuo reipas, toimelias rouva Nüssler, joka muuten helposti heitti hartioiltansa pahimmankin onnettomuuden, kovimmankin mieliharmin, kokonaan haltioissaan. "Herra pastori" sanoi hän, "Kaarlo veljeni, se viimeinen nainen oli hieman hupsu ja niin ovat kaikki toisetkin olleet, harmittanut on se minua kyllä, mutta siitä ei se enempiä haittaa, niistä nyt olen päässyt. Mutta minua harmittaa että nuo molemmat pienokaiset eivät tiedä mitään, eivätkä opi mitään. Ja kun minä ajattelen, että minun molempain pienten tyttösteni täytyy istua heidän ikäistensä ja heidän säätyistensä tyttöjen keskellä kuin pataässä, eivätkä tiedä edes mistä puhutaan, eivätkä osaa edes kirjettä kirjoittaa! — — Niin, herra pastori, te, joka olette niin paljon oppineet, te ette voi tietää, kuinka tämä käy mielelle — mutta minä tiedän sen, ja Kaarlo, sinä tiedät sen myöskin. Mutta vaikka sydäntäni kirventelisikin ja vaikka huoneeni tulisikin niin suureksi ja tyhjäksi että Jokkumin kanssa kävelisin siinä kuin unissa, enemmän lähetän toki nuo pienet tyttöset pois kotoa kuin että he elinajaksensa jäävät tolliskoiksi. Näettehän kun Lovisa tulee tänne, voi hän toki kunnollisesti vastata, kun häneltä kysytään, ja voi jo lukea sanomalehtiä Jokkumille. Lukea osaa Miinakin mutta kun joku vieras sana tulee, silloin rupee hän sopertamaan. Muutama päivä sitte luki Lovisa Burdoo, niinkuin sitä kaupunkia kai tosiaan nimitetäänkin, mutta Miina luki Bo-ur-de-aux. Mitä hyvää on heillä Bo-ur-de-auxista, kun kaupungin nimi on Burdoo?"

Tämän pitkän puheen aikana oli pastori noussut istuimeltaan ja käveli ajatuksissaan edes takasin huoneessa, vihdoinkin seisahtui hän rouva Nüsslerin eteen, katseli tarkasteli häntä vähän mieltävällisesti ja lausui: "Minä tahdon ehdotella teille yhden asian, rakas naapuri. Lovisa saattaa olla vähän edistyneempi, mutta se ei haitta mitään, teidän ei ole tarvis lähettää lapsianne muualle, antakaa ne minun opetettavakseni".

Joko oli rouva Nüssler jo joskus ajatellut tätä apukeinoa ja lankesi tämä tarjous nyt hänen syliinsä kuin suuri voitto arpajaisissa, tahi tuli se niin arvaamatta, kuin olisi hän yhtäkkiä astunut varjosta auringon paisteeseen, hän katseli pastoria sinisillä, kirkkailta silmillänsä: "Herra pastori!" huudahti hän ja hypähti ylös tuoiltaan: "Jokkum, Jokkum! kuulitkos, herra pastori tahtoo lukea meidän tyttöstemme kanssa".

Jokkum oli sen kuullut ja oli myös noussut istuimeltaan ja tahtoi jotakin sanoa, mutta ei sanonut mitään, vaan haparoi pastorin kättä, kunnes hän sen tavotti ja puristeli sitä ja veti hänen sohvalle illallispöydän taa, ja kun rouva Nüssler ja Hawermann olivat ilmottaneet sydämellisen ilonsa, silloin oli Jokkumkin ehtinyt niin pitkälle puheensa kanssa että hän voi sanoa: "Äiti, täytä toki pastorin lasi".

Sillä tavoin olivat Miina ja Liina tulleet jokapäiväisiksi vieraisiksi Gürlitzin pappilassa, ja olivat vielä molemmat ihan toinen toisensa näköiset, ainoastaan sillä erotuksella, että Liina, joka oli vanhempi, oli tuskin puolta tuumaa Miinaa pitempi, ja Miina taas runsasta puolta tuumaa paksumpi, ja että — jos tarkasti heitä katseli — Miinan nenä oli vähän tylsempi kuin Liinan.

Ja niin olivat he nyt sinäkin päivänä, jolloin Pomukkelskopp aikoi tehdä ensimmäisen käyntinsä pappilassa, pastorin rouvan luona ompelukoulussa, koska hänkin tahtoi tehdä parastansa lasten hyväksi, sillä aikaa kuin hänen pastorinsa oli pitäjällä virkatoimissaan.

"Taivaan pyhät!" huudahti pastorin rouva, syöstessään sisään tupaan, "lapsi kullat, heittäkää ompelunne syrjään; Lovisa, kanna kaikki makaushuoneeseen, Miina, kokoo tilat ja langanpäät, Liina, pane tuolit järjestykseen! Uusi tilanhaltia tulee rouvineen ja tyttärineen juuri läpi kirkkotarhan pappilaan päin — herranen aika! ja minun pastorini on Warnitzissa lasta kastamassa!" ja samassa tarttui hän ehdottomasti pyhjinriepuun, mutta täytyi jättää se sillensä, sillä jo koputettiin ovelle ja hänen lausuttuansa "Sisään!" viilsi samassa Pomukkelskopp rouvansa ja molempain tytärtensä, Mallan ja Sallan, kanssa ovesta sisään.

"Saan kunnian" — sanoi Pomukkelskopp jaa yritti tehdä kohteliasta kumarrusta, joka kuitenkin hänen ruumiinrakennuksensa tähden ei oikein tahtonut onnistua — "tervehtiä herra pastoria ja pastoria rouvaa, tehdä tuttavuutta — naapuruutta —". Pomukkelskopin rouva seiso i sillä aikaa niin jäykkänä ja suorana, kuin olisi hän aamueineeksensä nielaissut aidan seipään, ja Malla ja Salla katsella tuijottelivat kirjavissa silkkivaatteissaan noita kolmea pientä tyttöä pesusta kuluneissa karttuunileningeissään kuin papukaijat koturivarpusta.

Pastorin rouva oli tuttaviansa kohtaan mitä ystävällisin ihminen, mutta jos hänellä oli vierasten ihmisten kanssa tekemistä ja hänen pastorinsa ei ollut kotona, että hän itse olisi voinut edustaa arvoisuuttansa, silloin otti hän miehensäkin arvon hartioillensa ja oikaisi itsensä suoraksi ja seiso i niin pyöreänä ja täysinäisenä kuin kärjelleen pystytetty hanhen muna, ja hänen pienen arvoisan leukansa alla värähtelivät nuo molemmat myssynnauhat jokaisesta sanasta, jonka hän lausui, niin arvokkaasti edes takasin, kuin tahi toisivat ne ilmottaa jokaiselle: "Älä käy liian lähellä minua!"

"Kunnia on kokonaan meidän puolellamme", sanoi hän, "pastorini valitettavasti ei ole kotona. Ettekö tee hyvin ja istu vähän?" ja niin puhein kehotti hän molempia vanhoja Pomukkelskoppeja istumaan sohvalle kuvien ja noiden siunaavien Kristuksen käsien alle, jotka samoin kuin sade ja auringon paiste olivat levitetyt vanhurskasten ja jumalattomain yli.

Sillä aikaa kuin nyt vanhemmat vanhan tavan mukaan suurella hartaudella puhelivat jokapäiväisistä, asioista ja kukin oli varoillansa, ettei toinen saanut voittoa toisesta, kävi Lovisa ystävällisesti, ikäänkuin kuuluisi se asiaan, noiden molempain nuorten naisten luoksi ja antoi heille kättä ja nuo molemmat pienet kaksoisomenat vierivät perästä, ikäänkuin kuuluisi sekin asiaan. Malla ja Salla olivat vasta kahdeksantoista ja yhdeksäntoista vuoden vanhat, mutta he eivät olleet kauniita; Sallalla oli harmaa iho ja liian paljo pisamia kasvoissa ja Mallassa oli liian paljo Pomukkelskoppimaisuutta, johon hän tietysti itse oli viaton, ja ilman sitä olivat he — Jumala nähköön — sivistyneitä ja olivat viime aikoina niin paljo nähneet Rostockin helluntaimarkkinoilla ja kolminaisuuden paalissa, että heidän ja noiden pienten tyttösten välillä todellakin oli erotus liian suuri, ja koska he eivät myöskään olleet ystävällisiä luonteeltaan, eivät he paljon välittäneet näistä pienistä tytöistä. Ja nämät taas, jotka eivät olleet tätä ollenkaan huomaavinansa tahi arvelivat sen kuuluvan asiaan, he eivät tulleet hämille noista ynseistä vastauksista, vaan Lovisa sanoi suurissa ihastuksissaan Mallalle: "Kah, kuinka kaunis leninki teillä on!"

Semmoinen miellyttää sivistyneintäkin naista ja Malla tuli vähän ystävällisemmäksi ja sanoi: "Se on vaan vanha, uusi leninkini maksaa reunuksen ja ompelian palkan kanssa runsaasti kymmenen taaleria enemmän".

"Sen lahjotti isä meille kolminaisuuden paaliksi. Kah, kuinka siellä meitä tanssitettiin!" lisäsi Salla siihen.

Lovisa oli kyllä kuullut puhuttavan saarnoista ennen ja jälkeen kolminaisuuden päivän; mutta kolminaisuuden päivästä ei hän mitään tietänyt, pait sitä oli hänellä hyvin hämäräinen käsitys paalista ylimalkaan, sillä pastorin rouva, joka silloin tällöin puheli yhtä ja toista nuoruutensa ajoilta, oli kyllä näissä: kertomuksissaan tullut koskemaan paalisaliakin, mutta muistaen nykyistä hengellistä asemaansa oli hän aina Lovisan kysymykseen, mitä paalissa oikeastaan toimittiin, vastannut lyhyesti: "Paljasta turhuutta!" Liina ja Miina taas eivät tietäneet paalista mitään, sillä heidän äitinsä oli kyllä nuorempana tanssinut, mutta ainoastaan elojuhlissa; ja nuori Jokkum oli kyllä kerran ollut paalissa, mutta tultuansa salin ovelle saakka, rupesi häntä niin pelottamaan, että hän pakeni tippusen tiehensä; ja pehtori Bräsigin kertomuksesta olivat he saaneet vaan jonkinlaisen sekavan kuvan monista valkeista vaatteista vihreine, punasine nauhoinen, klarineteista ja viuluista, valseista ja katrilleista ja monista lukemattomista punssilaseista. Ja kun pehtori Bräsig tätä kertoessaan lyhyillä pienillä säärillään koetti

tehdä heille selväksi erotusta polkan ja masurkan välillä, oli heidän aina täytynyt nauraa sydämensä pohjasta.

Miina, joka arveli paalin ja pallin välillä olevan jotakin yhteyttä, kysyikin sentähden varsin viattomasti: "No, koska siellä tanssitaan, lyödäänkö siellä myös pallia?"

Miina oli todellakin pieni ymmärtämätön lapsi, semmoista kysymystä hänen ei olisi pitänyt tehdä, mutta siihen nähden, että hän oli nuorin ja vähimmin kokenut, ei noiden molempain Pomukkelskopin mamselien olisi pitänyt purskahtaa niin hepakkaan nauruun, kuin he tekivät:

"Ei", sanoi Salla, "hän on todellakin liian tyhmä!"

"Niin, Jumala nähköön, vaan maalla kasvanut tyttö raukka!" lisäsi Malla ja näytti samassa niin kopealta kaupunkilaiselta sivistyneeltä ryökynältä, ikäänkuin olisi hän jo kehdestä katsellut Rostockin kirkontornia ja kuin olisi Rostockin ensimmäinen pormestari lapsena ollut hänen lähin leikkikumppaninsa. Pikku Miina lensikin nyt tulipunaseksi kasvoiltaan, sillä hän aavisti että hän oli sanonut jotakin hyvin tyhmää, ja Lovisa punastui myöskin, harmista, sillä häneen vaikutti pilkka kuin muutamiin ihmisiin pyörtymys: itse voivat he kyllä lähestyä huimaavaa paikkaa, mutta jos joku hyvä ystävä astuu lähelle sitä, silloin värisyttää heidän koko ruumistansa.

"Miksikä te nauratte?" huudahti hän pikastuen, "miksikä te nauratte, ettemme tiedä mitään paalista?"

"Kas, kas! Kuinka kiivas!" nauroi Malla. "Lapsi kulta..." Hän ei kuitenkaan päässyt pitemmälle viisaassa puheessaan, sillä sohvasta päin kuului myöskin pikaisia sanoja:

"Rouva Behrens, minä pidän sitä vääryytenä; minä olen Gürlitzin omistaja, ja jos pappilan pelto on pois arenteerattava..."

"Sen on pastorini tehnyt ja kamarineuvos on meidän vanha ystävämme ja kuuluu samaan seurakuntaan ja pelto sattuu yhtä hyvin hänen kuin Gürlitzin tiluksiin, ja pehtori Hawermann..."

"On vanha kettu", puhkesi Pomukkelskopp sanomaan. "Joka jo kerta ennen on meidät pettänyt", lisäsi hänen Kanasensa.

"Mitä?" huudahti pieni pappilan rouva, pikastuen, "mitä?" Mutta hänen vanha hyvänluontoisuutensa, joka tässä silmänräpäyksessä muisteli pientä Lovisaa, sai voiton hänen kiukustansa, ja hän rupesi iskemään silmää ja viittailemaan. — Mutta se oli liian myöhäistä; lapsi oli kuullut isänsä nimen, oli kuullut sitä häpäistävän ja seisoi nyt tuon pöyhkeilevän miehen ja hänen kovasydämisen vaimonsa edessä: "Mikä on minun isäni? Mitä on minun isäni tehnyt?" Hänen silmänsä säkenöivät ja leimahtelivat noita molempia vastaan, jotka olivat solvaiseet hänen isänsä nimeä, ja tuo nuori olento, joka tähän asti oli elänyt aikansa rauhassa ja ilossa, vapisi kokonaan. — Sanotaan kauniin, rauhallisen, vihannan maan toisinaan vapisevan ja tulen ja liekkien puhkeevan siitä ulos ja ihmisasuntojen ja Jumalan huoneitten hautaantuvan tuhkaan. Niin oli nyt Lovisankin sydämen laita, se puhdas Jumalan huone, jossa hän niin usein rakkaudella ja hartaudella oli rukoillut, oli hautaantunut tuhkaan, ja hänen surunsa tämän häviön tähden puhkesi kyyneliin, kun hänen hyvänlaitainen elatus-äitinsä tarttui hänen käteensä ja talutti hänen ulos huoneesta.

Mukkel silmäili kyhkystänsä, ja kyhkynen silmäili Mukkeliansa; hän oli hyvin hämmästynyt. Tämä oli jotakin toista, kuin jos joku hänen päivätyöläistensä vaimoista tuli hänen luoksensa, veriset kyynelät silmissä, valittamaan kurjuuttansa ja hätänsä, semmoisen hän kyllä ymmärsi; mutta tämä oli hänestä käsittämätöntä; ja kun hän pulassansa katseli ympärillensä ja havaitsi seinässä Kristuksen kuvan siunaavat kädet, silloin tuntui hänestä, ikäänkuin säteilisivät Lovisan tuliset silmät noiden käsien takaa, ja nuoruutensa ajasta johtui hänen mieleensä, että tämän miehen sanottiin kerran sanoneen: "Antakaa lasteni tulla minun tyköni, sillä senkaltaisten on taivaan valtakunta". Hänen oli hyvin hankala olla. Ja hänen urhollinen, reipas kyhkysensäkin oli varsin hämillään; hän oli kyllä kuullut omien lapsiensa usein poraavan, kun hän piti heitä kurissa, mutta tämä oli toista; hänen Mallansa ja Sallansa silmät olivat kyllä useasti iskeneet tulta ja he olivat polkeneet jalkaakin, mutta tämä oli toista. Hän rohkaisi kuitenkin pian mielensä ja sanoi: "Kopp, älä näytä niin pöllömäiseltä! Mitä puhui hän isästänsä? Onko Hawermann hänen isänsä?"

"On", vastasivat Miina ja Liina itkein; "onhan hän Lovisa Hawermann", ja niin puheihin menivät he ulos ovesta, itkemään pienen koulukumppaninsa kanssa, sillä vaikka he eivät ymmärtäneetkään kuinka kipeästi heidän pienen orpanansa sydän oli loukattu, pitivät he ilossa ja surussa hänen kanssansa yhtä.

"Kuinka minä voin sitä tietää!" sanoi Pomukkelskopp; ihan samat sanat, kuin hän monta vuotta sitte oli lausunut Hawermannin vaimon maatessa paarilla.

"Huonosti kasvatettu lapsi!" virkkoi Kananen. "Malla ja Salla, tulkaa, me menemme pois, pastorin

rouva ei tule enää kumminkaan sisään".

Ja niin lähtivät he matkoihinsa kuin vuosi 1822, jossa Kananen edusti 1:tä laihuutensa vuoksi ja koska hän aina oli numero 1, Pomukkelskopp 8:aa lihavuutensa ja pyöreytensä tähden, ja molemmat tyttäret noita molempia 2:ta, sillä kahden merkki on minusta aina näyttänyt hanhelta, joka uiskentelee veden pinnalla.

Kun he kävivät ulos ovesta, tuli pastori samassa takasin virkatoimistaan Warnitzista ja pehtori Bräsig oli hänen muassaan. Hän ymmärsi heti että tämä Pomukkelskoppien retki oli heidän vieraisakäyntinsä pappilassa ja hän hyppäsi alas vaunuista, saadaksensa vielä ajoissa siitä osansa.

"Aa, hyvää päivää! Kuinka te voitte? Mutta", lisäsi hän hämmästyen, "missä on minun vaimoni?"

"Hän jätti meidät", sanoi Pomukkelskopp tylästi.

"Se mahtaa olla erehdys! Tehkää hyvin ja käykää taas sisään, minä olen heti paikalla taas täällä", ja niin riensi hän huoneeseen.

Sillä aikaa lähestyi Bräsig nuoruutensa kumppania Pomukkelskoppia:
"Hyvää päivää, Samuli, kuinka sinä jaksat?"

"Saan kiittää teitä, herra pehtori, varsin hyvin", kuului vastaus.

Bräsig kohotti kulmakarvansa korkealle ilmaan, katseli häntä suorastaan silmiin ja vihelsi häntä vasten naamaa, ja kun Pomukkelskopp aikoi tehdä hänelle hyvin ylhäisen nojan jäähyväisiksi, voi hän sen kyllä tehdä, mutta silloin olisi hänen täytynyt tervehtiä Bräsigin takapuolta, sillä hän oli kääntynyt pois päin ja meni sisään pappilaan.

"Tule, Kopp!" sanoi Kananen häijymäisesti, ja retkikunta lähti tiehensä.

Kun pastori tuli huoneisinsa, ei tavannut hän siellä yhtään elävää sielua, hän meni sentähden puutarhaan ja huusi, eikä kauan viipynytäkään, niin tulivat nuo molemmat pienet kaksoisomenat erään vadelpensaston takaa näkyviin ja osottivat puutarhan perässä olevaan lehvikköön niin tuskallisilla katseilla, kuin pitäisi pastorin kaiken mokomin mennä sinne, siellä olisi hän näkevä koko kurjuuden. Hän meni lehvikköön, siellä istui hänen Reginansa, Lovisa sylissä, ja lohdutteli häntä, ja kun hän näki pastorinsa, laski hän lapsen hiljaa penkille, vei pastorinsa ulos lehviköstä ja kertoi hänelle asian laidan.

Pastori Behrens kuunteli ääneti; mutta kun hänen vaimonsa kertoi ne kovat sanat, jotka kartanon isäntä oli lausunut, silloin leimahti hänen järkeville; ja levollisille kasvoillensa katkeran vihan tuli ja hänen kirkkaista silmistänsä loisti sydämellinen sääliväisyys; hän käski vaimonsa mennä sisään, itse tahtoi hän puhua lapsen kanssa.

Se oli siis kuitenkin tapahtunut, myrkyllinen mato oli pistänyt hänen kaunista ihmistaimeansa, armoton mailma oli koskenut tuota hellää, puhdasta sydäntä kovalla, känsäisellä ja likaisella kourallaan, ja sormien jäljet tulivat pysymään siinä koko elinajan, nyt oli se temmattu siihen suureen, ikuiseen taisteluun, jota täällä maan päällä taistellaan, niin kauvan kuin yksikin sydän tykkii. Tulla sen täytyi — jaa, tulla sen täytyi, sen tiesi hän kyllä, mutta hän tiesi myöskin, että sen, joka tahtoo johtaa ihmissielua, tulee suurimmalla viisaudella, niin kauvan kuin mahdollista, koettaa estää sitä kovaa kouraa koskemasta tuota hienoa sydäntä, kunnes sekin on koventunut, ja jos sitte tuo raaka koskeminen tuntuukin paljoa kipeämmältä, eivät sormien likaiset jäljet tunge kuitenkaan niin syvälle sydämeen, joka ei tähän asti vielä ole tietänyt mitään tästä suuresta, ikuisesta taistelusta.

Pastori meni lehvikköön. Sinä olet vielä onnellinen, Lovisa; onnellinen se ihminen, jonka turvana tällöisenä hetkenä on uskollinen ystävä.

Pastorin rouva oli sillä aikaa käynyt tupaan ja oli tavannut siellä Bräsigin. Bräsig, joka ei ollut istunut sohvaan taulujen alle eikä millekään mukavalle tuolille, vaan pöydän reunalle, sätki taas harmissaan Pomukkelskopin ylhäisen "teittelemisen" tähden koivillaan kuin kankuri.

"Onko semmoista ennen nähty taikka kuultu?" huudahti hän vimmoissaan.
"Mokoma jesuviitti!"

Pastorin rouvan tullessa tupaan, hyppäsi hän alas pöydältä ja huudahti: "Rouva kulta, miksikä *sitä* pitää sanoa, kun toinen toisen kanssa on kymmenen vuotta joka päivä tapellut, kun toinen toista on neljäkymmentä vuotta sinutellut, ja toinen sitte tapaa toisen ja toinen sanoo toista teiksi?"

"Ah, Bräsig..."

"Se on minulle äsken tapahtunut Pomukkelskopin kanssa".

"Mitäpä siitä miehestä! Hän on täällä saanut toimeen vielä hullumpia", ja hän kertoi Bräsigille, mitä oli tapahtunut.

Bräsig oli vihainen, silmittömästi vihainen loukkauksesta, joka häntä oli kohdannut, eikä kukaan voinut häntä sentähden moittia; mutta kun hän tämän sai kuulla, tuli hän kokonaan haltioihinsa, hän ähkyi ja puhisi ympäri huoneessa ja käytti semmoisia sananparsia, että pastorin rouvan, jos ei hän itse olisi ollut niin suuttunut, olisi täytyntä yksivakaisesti häneltä ne kieltää; vihdoinkin heittäytyi hän äänettömänä sohvankulmaan ja katsella tuijotteli eteensä, hiiskumatta sanaakaan.

Pastori tuli sisään; hänen Reginansa katseli kysyvillä silmäyksillä häneen.

"Lovisa kastelee nyt kukkasia", sanoi hän, ikäänkuin lohduttaaksensa vaimoansa, ja astuskeli tyynellä tavallaan edes takasin huoneessa; vihdoinkin kääntyi hän Bräsigiin: "Mitä te ajattelette, hyvä ystävä?"

"Helvetin rankaistuksia! Minä ajattelen helvetin rankaistuksia, herra pastori".

"Miksikä juuri *niitä*?" kysyi pastori.

Mutta vastauksen sijasta hypähti Bräsig ylös ja kysäisi: "Sanokaa minulle, herra pastori, onko tosiaankin totta, että löytyy vuoria, jotka syöksevät tulta?"

"Ihan totta", sanoi pastori.

"Ja ovatko ne hyväksi vai vahingoksi ihmiskunnalle?"

"Ihmiset, jotka asuvat niiden läheisyydessä, pitävät niitä hyödyllisinä, koska maanjäristykset silloin eivät ole niin hirmuisia".

"Vai niin, vai niin!" sanoi Bräsig, silminnähtävästi vähän tyytymättömänä vastaukseen. "Mutta", kysyi hän uudestaan, "se on kai totta, että liekit syöksevät ulos semmoisesta vuoresta kuin meillä lieska ulos uuninpiipusta?"

"Jotenkin siihen tapaan", sanoi pastori, arvaamatta vielä, mikä Bräsigin tarkoitus oli.

"No", sanoi Bräsig ja polki lattiaa, "minä näkisin mielelläni, että piru iskisi kyntensä Samuli Polmukkelskopin kaulukseen ja asettaisi hänen semmoisen tulta syöksevän vuoren kitaan, että hän hyvästä siinä korventaisi".

"Hyi!" huudahti pastorin pieni rouva, "Bräsig, te olette pakana. Kuinka voitte te lausua niin epäkristillistä toivomusta pappilan huoneissa?"

"Rouva kulta", sanoi Bräsig ja heittäytyi uudestaan sohvankulmaan, "onhan se ihmiskunnan hyväksi, ja semmoista hyvää suon minä Samuli Pomukkelskopille kaikesta sydämestäni".

"Hyvä Hawermann", sanoi pastori, "meidän täytyy otaksua, etteivät nuo ihmiset tahallansa lausuneet niitä hävyttömiä sanoja".

"Se on minulle yhdentekevää", huudahti Bräsig, "joko tahalla tahi tahdotta! Minua on hän suuttanut tahallansa; mutta mitä hän täällä on toimeen saanut ilman aikomusta, on tuhat kertaa hullumpaa. Herra pastori, harmia pitää olla, ja jokaisen oikean maanviljelijän tulee suuttua joka päivä pari kolme kertaa, se kuuluu ammattiin; mutta suuttumuksen tulee olla vieno, semmoinen, jota minä sanon torpparirengin suuttumukseksi. Esimerkiksi eilen; minä ajatin savea kesantopellolle ja olin terottanut noiden juupelein torpparirengien mieleen, ajamaan kuormia vuorotellen ja hyvässä järjestyksessä. Minä seisoin itse savikuopassa ja kaikki meni hyvin. Mutta silloin tulee tuo luikari Kristian Kohlhaas — oikea nauta eläimeksi — takasin kuoppaan täyden savikuorman kanssa. Perhanan lurjus, sanoin minä, aiotko täyttää kuopan taas? Näettekö, silloin töllistelee tuo ällö minua suorastaan silmiin ja sanoi, ettei hän ollut ehtinyt tyhjentämään kuormaansa kylliksi pian ja oli kuitenkin tahtonut pysyä rivissä. No, eiköhän minulla ollut syytä suuttua? Minä suutuinkin: mutta suuttumukset ovat eri lajia. Tämä oli oikea torpparirengin suuttumus, ja semmoinen tekee minulle hyvää, erittäinkin heti päivällisen jälkeen; mutta tässä on laita toinen — enhän voi kahdella Pomukkelskoppia kuin torpparirengiä. Tässä ei voi tehdä mitään, ei yhtäkään mitään! Ja te saatte nähdä, rouva kulta, huomenna on minulla taas tuo perhanan leini".

"Bräsig", sanoi pastorin rouva, "tehkää nyt minulle mieliksi niin hyvin ja älkää puhuko asiasta mitään Hawermannille".

"Ah, mitäpä minä tekisin, rouva kulta! Mutta pikku Lovisan luoksi tahdon minä mennä ja tahdon häntä lohduttaa ja sanoa hänelle, että Samuli Pomukkelskopp on ilkein ja hävyttömin jesuviitti auringon

alla".

"Ei, ei!" puhkesi pastorin rouva pikaisesti sanomaan, "älkää sitä tehkö. Lapsi on kyllä sen unhottava ja kaikki tulee taas hyväksi".

"No, hyvästi sitte!" sanoi Bräsigt ja kurotti lakkiansa.

"Herranen aika, Bräsigt, ettekö tahdo olla meillä päivällisellä?"

"Kiitoksia paljo, rouva kulta! Kaikilla on aikansa; harmia pitää olla, mutta jos sitä pitää olla, niin pitää sitä olla *jälkeen* päivällisen, ei *ennen*, sillä se ei tee minulle hyvää. Minä tahdon mielummin heti mennä savikuopalle! No, hyvästi vielä toistamiseen!" Ja niin puheinkin lähti hän.

Luku 6.

Kuinka Pomukkelskopp pitää itseänsä meklenpurilaisena lainsäätäjänä ja ilmaisee toivonsa olevan, että Kanasen aika voitain voipi tulla armolliseksi *von* Pomukkelskopiksi, ja minkätähden hän ei alenna itseänsä. Kuka Frans von Rambow oli ja kuka Fritz Triddelfitz oli. Kuinka Bräsigt katsastelee molempia nuoria herroja ja miksi hän pitää Fritzia vintiönä.

Hawermann ei saanut mitään tietää tästä tapauksesta; hänen lapsensa ei siitä mitään virkkanut, vaan tuli vielä rakkaammaksi ja herttaisemmaksi isäänsä kohtaan, ikäänkuin pitäisi hänen suuremmalla rakkaudellaan korvata sitä vääryyttä, minkä pahanilkiset ihmiset olivat tehneet hänelle. Rouva Nüssler, joka oli kuullut asian molemmilta pieniltä tyttäriltänsä, ei myöskään voinut millään ehdolla hiiskahtaa Kaarlo-veljellensä mitäkään, joka pahettaisi hänen mieltänsä ja suututtaisi häntä; pappilan herrasväellä oli sama syy vaieta ja vielä lisäksi toivomus saada elatustyttärensä unhottamaan koko asian; Jokkum Nüssler ei tapansa mukaan virkkanut mitään ja itse Bräsigtkin piti suunsa kiinni, s.t.s. Hawermannin edessä, mutta hän korvasi vaikenemisensä ja leinin puuskansa, jonka hän todellakin oli saanut päivää jälken tämän tapahtuman, siten että hän yllytti koko seudun Pomukkelskoppeja vastaan, ja koska näillä ei ollenkaan ollut lahjoja, hankkimaan itsellensä kunnioitusta ja rakkautta, niin ei viipynytäkään viikkoja, sen kun heidän kanssakäyntinsä naapuristossa näytti niin kirkkaalta ja paljaalta kuin minun vaimoni tuvan lattia helluntaina.

Pomukkelskopp piti jokapäiväistä kanssakäyntiä ainoastaan puutarhana, jollon hän saattoi istuttaa kerskauspapujansa; tarjosiko se hänelle siimestä ja kasvoiko siinä hänelle kukkia, oli hänestä kokonaan yhdentekevä, kun hänellä vaan oli alue, jota hän voi lannottaa tyhmällä itserakkaudellansa, että hän itse ja kaikki, mikä *hänen* oli, voi siinä hyvästi rehottaa. Hän oli muuttanut Meklenpuriin, ensiksi sentähden että hän piti Gürlitzin ostoa hyvänä kauppana, ja toiseksi myöskin sentähden että hänellä oli epäselvä käsitys vastaisesta arvostansa valtiopäivämiehenä.

"Kanaseni", sanoi hän vaimollensa, "täällä Pommerissa pitää jokainen meitä koiranansa ja maani neuvoskunta sanoo: niin pitää olla; mutta Meklenpurissa olemme itse lainsäätäjiä, *minä* aina muiden muassa. Ja niinkuin olen kuullut, lienee siellä myöskin tapa semmoinen, että *rikkaat* aatelittomat, jotka aina pitävät yhtä aatelin kanssa, aikaa myöden itse tulevat aatelisiksi. Kyhkyseni, aatteleppa, että sinua vielä kerran pitää nimitettämän armolliseksi rouvaksi *von* Pomukkelskopp — mutta ei pidä alentaa itseänsä! ei pidä alentaa itseänsä!"

Ja hän ei itseänsä alentanutkaan; parhaimmastakin huvituksestansa, kerskailemisestaan ja rehentelemisestään rahoillaan, luopui hän, välttääksensä joutumasta lähiseudun arentimiesten ja pehtorien seuraan; sentähden oli hän käynyt vieraisissa ainoastaan Bräsigin herran kreivin luona. Sinisessä hännystakissaan kiiltävine nappineen ja kiiltävillä vaunuillaan, neljä ruunaa edessä, oli hän ajanut helskytellyt Warnitziin ja oli otettu siellä vastaan kuin — sika juutalaishuoneessa. Kun hän tuli kotia, istui hän äkäisenä sohvankulmaan ja sivalтели karpäsiä, ja koska hänen rakas puolisonsa, aina kun hän oli äissään, kävi helläksi, kysyi hän nytkin:

"Poku, mikä sinun on?"

"Mikäpä minun olisi?" jupisi Pomukkelskopp. "Minun ei ole mikään, mutta nuo kiroitut aateliset, jotka ovat niin ystävällisennäköisiä, mutta perästäpäin ei ole siitä mitään. Kyllä mar, hän tarjosi minulle tuolia, ja sitte kysyi hän niin erinomaisen kohteliaasti, millä hän voi minua auttaa — minä en hänen apuansa tarvitse, minä olen paremmissa varoissa kuin hän — mutta en siinä tuokiossa myöskään juuri mitään tietänyt sanoa, ja sitte tuli niin hiljainen meno meidän välillemme, että minun täytyi lähteä tieheni".

Pomukkelskopp ei kuitenkaan alentanut itseänsä, mitäpä vielä! Hän killui aatelisten perässä kuin

häntä lampaan takana, ja vaikk'ei hänellä ollut antaa edeltäpäin äyriäkään omalle väellensä ja vaikka köyhät käsityöläiset kaupungissa vuosikautia saivat odottaa hiellä ja työllä ansaittua palkkaansa, jokaiselle hävinneelle aatelisjunkkarille oli hänellä rahaa kumminkin kyllä; ja jos joku köyhä mies parka kävi yli hänen toukomaansa, sakotti hän hänen ilman armotta, mutta Bräsigin armollinen herra kreivi sai syksyllä koko jahtijoukkoneen ajaa yli hänen kylvöjensä, ja vaikka hän oli pettänyt oman pappinsa mitä hävyttömimmällä tavalla, lähettäen hänelle kaikkein viheliäisimmän pääsiäislampaan, saivat kuitenkin kreivin jahtimiehet kaataa kauriita ihan hänen ovellansa, ilman että hän hiiskui siitä sanaakaan. — Ei, Samuli Pomukkelskopp ei alentanut itseänsä!

Hawermann väisti häntä, hän ei rakastanut riitaa ja toraa ja oli niin tyytyväinen asemaansa, ettei hänen kaiuttanut tietää mitä merkillistä muualla tapahtui. Hänestä tuntui ikäänkuin miehelle, joka kovan rajuilman kestätyänsä istuu kuivana lämpimän uunin edessä ja hänen ainoa surunsa oli hänen hyvän herransa asiat.

Muutama aika sitte oli hän saanut vieraan käden kirjottaman kirjeen, joka oli kiinitetty mustalla lakalla, ja kirjeessä ilmotti kamarineuvos hänelle, että hän oli saanut halvauksen ja ettei hän vielä voinut käyttää oikeata kättänsä; mutta suurin onnettomuus, mikä häntä oli kohdannut, oli että hänen vaimonsa oli kuollut, äkkiä, ihan terveenä ollessaan. Ja jälkikirjotuksena oli liitetty vielä, että hänen veljensä poika Frans Mikon-aikana oli saapuva Pümpelhageniin, oppiaksensa siellä maanviljelystä, "mutta hänen oma tahtonsa on, alkaa ihan alusta ruveten ja tehdä kaikki alhaisimmatkin askareet itse; ja minä pidänkin sen parhaana", niin kuuluivat kamarineuvoksen omat sanat. Paria viikkoa myöhemmin sai hän taas kirjeen, jonka kautta kamarineuvos antoi ilmoittaa hänelle, että hän oli luopunut virastaan Swerinissä ja että hänellä oli aikomus, tulevana pääsiäisenä muuttaa kolmen naimattoman tyttärensä kanssa kokonaan Pümpelhageniin; talven täytyi hänen vielä viettää Swerinissä sairautensa tähden. Hawermannin tuli sillä aikaa panna herrasasunto mitä täydellisimpään kuntoon.

Semmoiset muutokset tulivat tietysti vaikuttamaan Hawermanninkin asemaan, ja vaikk'ei hänen tarvinnutkaan arostella isäntänsä silmiä ja hän mielellään tahtoi tehdä parastansa hänen mukavuudeksensa, oli hänen kumminkin myöntäminen, että se hiljainen rauhallisuus ja yksinkertaisuus, jossa hän tähän asti oli elänyt, nyt oli lopussa, ja ken tiesi, kuinka kauvan enää oli viipyvää, kun vielä suurempi muutos oli tapahtuva?

Mikonpäivä tuli ja sen kanssa Frans von Rambow. Hän ei ollut mikään kaunis mies; mutta hän oli terve ja voimakas, ja jos likemmin häntä tarkastelit, voit kaiken yksivakaisuuden ohessa, joka hänessä asui, havaita hänessä suuren hyvänluontoisuuden, ja toisinaan lensi hänen kasvoillensa vilaukseen alakuloisuutta, johon kai oli syynä, että hän jo nuorena oli kadottanut vanhempansa ja oli elellyt orpona yksin mailmassa. Ei hän myöskään loistanut nerollansa; hänellä oli terve, luonnollinen järki ja oli oppinut, mitä hänen piti, mutta hänen oli täytynyt lukea ahkerasti, päästäksensä koulun kaikki luokat läpitse ja saadaksensa hyvän lähtötodistuksen yliopistoon, ja tässä tilaisuudessa oli hän oppinut, mikä elämässä on tärkein, nimittäin *työtä tekemään*. Hän oli kuin nuori puu, joka taimistossa on kasvatettu laihalla pohjalla, hänen runkonsa oli kasvanut hitaasti, mutta lujaksi, hän ei ollut lykännyt mitään hyötyvesoja korkeuteen, hänen oksansa versoivat vaan leveälle, ja kun hän istutettiin toiseen maahan, ei häntä tarvinnut liioin karsia, ja puutarhuri oli sanonut: "Antaa hänen seisoa sillänsä, hän on kyllin tukeva, hän ei tarvitse mitään tynköä".

Tätä nykyä oli hän kahdenkymmenen vuoden vanha ja hän, jonka Hawermann oli tuntenut pienenä kolmenvuotisena lapsena, oli nyt kasvanut vakavaksi, nuoreksi mieheksi, semmoisilla vastaisuuden toiveilla, jommoisia ei monella ollut koko maassa. Kaksi kaunista, isoa maatilaa, jotka hänen alaikäisyytensä aikana tunnokas holhoja oli vapauttanut veloista, oli hänen omansa. Hawermann oli tosin ollut hänen isällensä pehtorina niin kauvan aikaa takaperin, ettei hän sitä enää muistanut, mutta hänelle oli kerrottu, että pehtori aina oli ollut hyvin ystävällinen häntä kohtaan, ja jos yksinkertainen, hyvänlaitanen ihminen tietää, että toinen on kantanut häntä käsivarrellaan, silloin hiipii luottamus vaivihkaa sydämeen ja hänestä tuntuu, ikäänkuin näkisi hän kätkyensä pienen päänalaisen uudestaan ja voisi uudestaan laskea päänsä sille ja uneksia uudestaan lapsuutensa unelmia.

Ja Hawermann palkitsi tätä luottamusta täydestä sydämestänsä ja suurella ilolla. Vakaalla, levollisella kädellä johti hän sitä nuorta miestä näissä uusissa, tottumattomissa askareissa, hän opasti häntä sisä- ja ulkotöissä, sanoi hänelle syyn, miksi se ja se työ oli tehtävä ja miksikä se piti tehtävän juuri tällä eikä millään muulla tavalla ja samassa tahtoi hän säästää häntä; mutta kun hän huomasi, että hänen, oppilaansa ei tahtonut säästää voimiansa, että hän tahtoi tehdä tehtävänsä siinä kuin toinenkin, antoi hän hänen toimia mielensä mukaan ja sanoi itseksensä niinkuin puutarhuri: "Antaa hänen olla sillänsä, hän ei tarvitse mitään tukea eikä tynköä".

Mutta tähän rauhalliseen seuraan oli pian saapuva vielä toinenkin vieras, joka toi elämää taloon, se oli Fritz Triddelfitz.

Pastorin pienen rouvan lanko oli apteekari Triddelfitz Rahnstädtissä, ja kun hän kuuli, että

Hawermann opasteli nuoria maanviljeliöitä, sai hän päähänsä, että hänenkin Fritzinsä, joka oli seitsentoistavuotias poika tolvana, kaiken mokomin pitäisi Hawermannin ruoskan alla maanviljelystä oppia. "Korkeampaa maanviljelystä", sanoi Fritz, "sillä tavallisen tunnen minä jo ennen, sillä minä olen kaksi kertaa ollut loma-aikana myllärin luona Bolzissa ja olen ajanut siellä heiniä".

Pastorin pieni rouva ei oikein mielellään tahtonut ruveta välittäjäksi, sillä hän tunsisi sisarensa pojan aika vintiöksi eikä tahtonut saattaa häntä Hawermannin niskoille; mutta lanko ei hellittänyt, ja asia piti pantanaan toimeen, Hawermann olisi pappilalaisten puolesta mennyt vaikka tuleen; mutta omalla edesvastauksellansa ei hän kuitenkaan voinut tätä tehdä, hän kirjotti sentähden isännällensä, että nuori Triddelfitz oli koulua käynyt kolmanteen[6] luokkaan, asti, hänellä oli tosin monta juonta päässä, mutta oli muuten hyvänlaitanen, ja hänen parhaimpana ansionansa oli, että hän oli pastorin rouvan sisaren poika, ja hänelle oli Hawermann, niinkuin herra kamarineuvos hyvin tiesi, suuressa kiitollisuuden velassa; muuten oli isä valmis maksamaan kahden vuoden kuluessa 100 taaleria elatusrahaa. Hän kysyi nyt siis, tahtoiko herra kamarineuvos suostua siihen, että Fritz Triddelfitz sai olla maanviljelystä oppimassa Pümpelhagenissa. Kamarineuvos vastasi seuraavassa postissa, että elatusrahasta ei mitään puhetta voinut olla, ne 100 taaleria olivat oppirahoja ja niiden kanssa ei hänen mitään ollut tekemistä, se oli Hawermannin oma asia; jos hän sen katsoi hyväksi, sai hän Herran nimessä ottaa sen nuoren miehen oppiinsa. Tämä oli suuri ilo Hawermannille; elatus- ja oppirahoista ei enää tietysti ollut mitään kysymystä, sillä nyt hän saattoi maksaa kumminkin pienen osan sitä suurta velkaa, jossa hän oli pappilan herrasväelle.

Fritz Triddelfitz tuli, mutta kuinka hän tuli! Hän oli äitinsä ainoa poika — sisaria oli hänellä vielä pari — ja äiti oli varustanut hänen uutta asemaansa varten niin, että hän voi käydä oppilaasta, kirjurista, isännöitsiästä, pehtorista, arentimiehestä ja aatelisesta tilanomistajasta, aina sen mukaan kuin vaadittiin, taikka sen mukaan kuin hänen itse halutti. Hänellä oli lankkisaappaat, hänellä oli rasvanahkaset saappaat, vesisaappaat, kaulussaappaat ja pollussaappaat; hänellä oli aamukengät, tanssikengät ja pieksukengät; hänellä oli polvisäärystimet, ratsassäärystimet ja muut säärystimet; hänellä oli hännystakkeja ja liinanuttuja ja verkatakkeja ja karvatakkeja, hänellä oli päällystakkeja ja alustakkeja ja sadetakki, housuista kaikenkaltaisista, pitkistä ja lyhkäisistä, puhumattakaan. Nämä maanviljeliän varustukset saapuivat muutamana päivänä useammissa kistuissa ja laukuissa täydellisen pehmeän vuoteen ja aimollisen monilaattikkoisen kirjutuspöydän kanssa Pümpelhageniin, ja ajuri ilmotti sen iloisen sanoman, että nuori herra oli tuleva kohta perästä, hän oli jo matkalla, hän tuli ratsastaen ja oli vaan tiellä joutunut vähäiseen riitaan isänsä vanhan rautikon kanssa, joka ei tahtonut mennä Gürllitzin pappilaa edemmäksi, sillä hän ei ollut koskaan ollut kauempana mailmassa. Kuinka riita oli päättyvä, ei ajuri sanonut tietävänsä, sillä hän oli siinä ajanut hänen ohitsensa; mutta tuleva oli nuori herra.

Ja niinkuin sanottu, hän tulikin, mutta mitenkä hän tuli! Tällä kertaa tuli hän kahden ison, kreivillisen kartanon pehtorina, joka on saanut kunnian ratsastaa ajajahdissa armollisen herransa kreivin kanssa: vihreä jahtitakki yllä, valkeat nahkahousut ja pitkävartiset, keltasilla kauluksilla ja kannuksilla varustetut saappaat jalassa, ja näiden kaikkein päällä sadetakki, ei sentähden että sateelta näytti, vaan sentähden että semmoinen siihen aikaan vielä oli varsin uutta ja hän tahtoi toki kuulla mitä ihmiset siitä sanoivat. Ja isänsä rautikon selässä tuli hän, ja heistä molemmista voi selvästi nähdä, että heidän keskinäinen välinsä ei ollut kaikessa sovussa ratkaistu. Edemmäksi sitä suurta lammikkoa Gürllitzin pappilan edessä ei rautikko ollut tahtonut mennä, ja Fritz oli siinä tepastellut kumminkin kymmenen minuttia pastorin pienen rouvan hirmuksi ja kauhuksi, kunnes hän kannusten ja ruoskan avulla vihdoin pääsi voitolle; kun hän nyt Pümpelhagenissa hyppäsi alas rautikon selästä, näytti hän siltä, kuin olisi itse paholainen lasieerannut hänen takkinsa liejulla. Ja rautikko seisoi nyt Pümpelhagenin ulkokuoneen edessä ja katsella tujotteli yhteen pilkkuun ja ajatteli itseksensä: "Olenko *minä* tyhmä vai onko *hän* tyhmä? *Minä* olen seitsemäntoista vuoden vanha ja *hän* on myös seitsemäntoista vuoden vanha; *minä* olen vaalea rautikko, *hän* on myöskin vaalea rautikko. Tällä kertaa on *hän* tullut voitolle, tulevalla kerralla tulen *minä* voitolle. Jos *hän* ukittaa minua ruoskalla, kannuksilla ja kankisuitsilla, niin lasken minä tulevalla kerralla varsin tyynesti hänen kanssansa maata lammikkoon".

Hawermann istui juuri päivällispöydässä nuoren herran von Rambowin ja emännöitsiän Mari Möllerin kanssa, kun Fritz Triddelfitz astui ovesta sisään, ja vanha pehtori, joka ei häntä koskaan ennen ollut nähnyt, hämmästytti hieman. Fritz oli vihreässä jahtitakissaan porsaheinän näköinen, joka juuri alkaa tehdä terää, ja oli niin hoikka ja heikko ruumiiltaan, että helposti olisi hänen voinut lyödä kahtia hänen omalla ruoskallansa. Hän oli vaalea rautikko, niinkuin rautikko tuolla ulkona oli sanonut, hänellä oli korkeat, ulkonevat poskiluut ja kasvoissa pisamia, jotka eivät luopuneet hänestä talvellakaan, ja koko hänen olentonsa näytti niin rohkealta ja ujostelemattomalta, että Hawermannin oli ajatteleminen itseksensä: "Jumala varjelkoon! Tuoko tulee minun oppiini? Näyttäähän jo, kuin olisi hän minun päällikköni". Mutta tästä syvästä miettimisestä tempasi hänet toisaalle oikein hepakka nauru, johon Frans von Rambow oli purskahtanut ja johon Mari Möllerin salaisesti yhtyi, pitäen salvea suunsa edessä. Fritz oli juuri alottanut: "Hyvää päivää, herra pehtori, kuinka voitte?..." kun tämä nauru hänet

keskeytti, ja kun hän katsahti sitä kohden, näki hän entisen koulukumppaninsa Parchimista, Fransin, joka oli pakahtua naurusta; Fritz katseli häntä ensin vähän paheksuen, mutta ei kauvan viipynyt, kun jo hänkin yhtyi nauramaan, eikä nyt enää vanha vakava Hawermannkaan voinut pidättää itseänsä, hän nauroi, niin että vedet tuli silmiin.

"Veikkonen", huudahti Frans, "kuinka olet sinä itsesi pukenut!"

"Aina uljaasti tietysti!" vastasi Fritz ja Mari Möller katosi taas salvetin taa.

"No, Triddelfitz", sanoi Hawermann, "tehkää hyvin ja istukaa ja syökää meidän kanssamme päivällistä".

Sen Fritz tekikin, ja se täytyy tunnustaa, että sillä lurjuksella oli onni: hän oli astunut uuteen asemaansa juuri lihavan kuun aikana, ihan keskellä hanhenpaistin aikaa, ja koska juuri sattui olemaan sunnuntai, virui kaunis kärvennetty hanhi pöydällä hänen edessänsä, ja hän voi siis mielihyvällä alottaa opintojansa maanviljelyksessä. Hän ei säästänytään hanhenpaistia missään suhteessa, ja Hawermannin oli itseksensä myöntäminen, että jos Fritz istui niin taneasti hevosen selässä kuin pöydässä, jos hän piti niin tarkalla silmällä renkejä ja renkipoikia kuin hanhenpaistia, jos hän apetti yhtä hyvin hevosia kuin itseänsä ja teki yhtä puhdasta kaikissa muissa suhteissa kuin talrikkinsa suhteen, niin voi hänestä tulla jotakin erinomaista.

"No niin", sanoi Hawermann, kun ruualta oli päästy, "Triddelfitz, menkää nyt kamariinne ja ottakaa toiset vaatteet päällemme ja säilyttäkää rastaspukuanne niin, etteivät koit siihen koske, sillä ensimmäiseen kahteen vuoteen ette kai sitä enää tule tarvitsemaan. Me emme täällä ratsastele ensinkään, me käymme täällä aina jalkasin; ja jos joskus ratsastus on tarpeesen, niin toimitan minä sen itse sivumennen".

Kauvan ei viipynytään, kun Fritz taas tuli näkyviin, oivalliset rasvanahkaset saappaat ja lyhkäset housut jalassa ja ruohonpäinen nuttu yllä. "Se on hyvä", sanoi Hawermann, "tulkaa nyt, niin annan minä teille ensialuksi muutamia ohjeita".

He menivät ulos, ja seuraavana aamuna seisoi Fritz Triddelfitz seitsemän renkipojan ja piian kanssa Rahnstädtiin vievällä tiellä ja johti vettä ulos lammikoista — hupainen toimitus erittäinkin marraskuussa, kun koko päiväkauden hiljaa sataa tihittää. "Pentele kans!" sanoi Fritz Triddelfitz, "tätä olin minä peräti toisellaiseksi ajatellut".

Pari viikkoa hänen tulonsa jälkeen tuli pehtori Bräsig sunnuntai-iltapuolella kartanoon ratsastaen, ja Hawermann ja tuo ykstoikkonen työskenteleminen ynnä nuo ijankaikkiset sadeilmat olivat jo sen verran masentaneet Fritzia, että hän noin puolittain jo rupesi käsittämään asemansa oppilaana ja että hän todellisesta hyväntahtoisuudesta toimitti kaikenlaista pientä palvelusta. Hän töyttäsi sentähden ulos ovesta, ottaaksensa Bräsigin hevosta vastaan; mutta Bräsig ärjäisi: "Menkää tiehenne! Älkää koskeko minuun! Pysykää kymmenen askelen päässä minusta! — Kaarlo Hawermann tulkoon tänne".

Hawermann tuli: "Herranen aika, Bräsig, miks'et sinä astu alas?"

"Kaarlo — joudu pian — nouda minulle oikein pehmeä tuoli, että pääsen alas hevosen selästä, ja pane tuolin eteen tyynyjä eli lammasnahkoja tahi muuta pehmeätä, sillä minulla on taas tuo perhanan leini".

No, tehtiin niin; tuolin alle pantiin vuotia ja Bräsig rämpi alas hevosen selästä ja käydä horjui sisään tupaan. "Hyväinen aika, Bräsig, miks'et ole antanut minulle siitä tietoa, olisinhan mielelläni tullut sinua katsomaan", sanoi Hawermann.

"On minulle yhdentekevä, Kaarlo, minun täytyi kumminkin kerran lähteä liikkeelle luolastani. Mutta mitä minun piti sanoa, minä olen ne heittänyt siksensä".

"Mitkä olet sinä heittänyt siksensä?"

"Naimistuumat. Minä otan eläkkeen armolliselta herraltani kreiviltä".

"Bräsig, niinä luulen että sen minäkin tekisin sinun sijassas".

"Sitä sinä kyllä voit sanoa, Kaarlo; mutta raskas oli minun ikäisen miehen sanoa jäähyväiset rakkaalle toivolle ja lähteä kylpylaitokseen; sillä sinne tahtoo tohtori Strumpf lähettää minun. Tohtori Strumpf on nimittäin minun lääkärini, ei sentähden että minä luulisin hänen siitä mitään ymmärtävän — ei, vaan sentähden että hänellä itsellä on tuo kirottu leini ja että hän istuu minun luonani ja puhelee niin viisaasti polchikumista ja kolchikumista, kas! se miellyttää minua, ja se on minulle pieni lohdutus, että niin viisaalla miehelläkin on leini".

"Vesiparannuslaitokseen sinun siis täytyy mennä?"

"Niin, Kaarlo, mutta vasta kevätkuoleen. Minä olen asiaa, näet, näin arvellut: tämän talven kidun vielä täällä, keväällä menen kylpylaitokseen ja Juhannukseksi otan eläkkeen ja muutan vanhaan myllytaloon Hannerwiemissä. Ensin aion muuttaa Rahnstädtiin, mutta siellä ei minulla olisi ollut vapaata asuntoa eikä vapaita poltinturpeita, ja siellä olisi minua pidetty pohattana ja verotettu sen jälkeen, ja se olisi minulle tullut liian kalliiksi".

"Sinä olet oikeassa, Bräsig, pysy maalla, se on parempi sinulle, ja pysy tässä meidän läheisyydessämme, minulle olisi liian suuri kaipaus, jos en joka toinen päivä saisi nähdä sinun vanhoja rehellisiä kasvojas."

"Mitäpä vielä, onhan sinulla seuraa kyllä, noista molemmista nuorista miehistä nimittäin, ja mitä minun piti sanoa, vanha Bröcker Kniepistä ja Schimmel Rad'bomissa antaisivat myöskin mielellään poikansa sinun haltuusi. Sinun sijassasi ottaisin minä heidät vastaan ja rakentaisin vielä yhden kerroksen tuon vanhan väkipytingin päälle, että saisin enemmän tilaa ja perustaisin oikein täydellisen maanviljelysopiston".

"Niin, sinä lasket vaan leikkiä, Bräsig. Minulla on näistä molemmista jo kylliksi".

"Vai niin? No, onko niistä mihinkään?"

"On niinkin, Bräsig, tunnethan sinä heidät molemmat, ja minä olen usein aikonut kysyä sinulta, mitä sinä heistä pidät".

"Sitä en minä näin tässä hopussa voi sanoa. Kaarlo, minun täytyy nähdä ensin heidän käyntinsä. Nuoren maanviljelijän laita on ihan sama kuin varsan; karvaan ei ole ensinkään katsomista, vaan säännölliseen käyntiin. Kas, tuollahan menee nuori aatelismiehesi: kutsuppa häntä vähän lähemmäksi, että voin häntä likemmin katsastella".

Hawermann nauroi, mutta suostui Bräsigin ehdotukseen ja huusi sitä nuorta miestä.

"Hm", sanoi Bräsig, "vankka käynti, ei liian nopea, ei katsele karsastele syrjään, ja hänellä on vakava ryhti. Kaarlo, siitä tulee jotakin. No toinen!"

"Herra von Rambow", kysyi Hawermann, kun se nuori mies oli tullut lähemmäksi, "missä on Triddelfitz?"

"Kamarissansa kai", kuului vastaus.

"Hm", sanoi Bräsig, "lepää kai pikkusen".

"Sitä en tiedä".

"Sanokaa hänelle", sanoi Hawermann, "että hän tulee tänne, tulkaa te myös, kahvi on kai jo pian valmistuva".

"Kaarlo", sanoi Bräsig, kun he kahdenkesken olivat, "saatpa nähdä, että apteekarin poika vetää edeltäpäin vähän unta poskeensa tänä iltapuolena".

"Vetäköön, Bräsig, hän on vielä nuori ja on tänään aamulla varhain ollut hevosille apetta antamassa".

"Se ei käy laatuun, Kaarlo; iltapuolella makaaminen tulee pian tavaksi nuorille. Kas, tuossa hän tulee. Anna hänen nyt käydä akkunahan ohitse, että minä voin katsella häntä sivulta päin".

"Triddelfitz", huusi Hawermann akkunasta, "menkääpä talliin ja sanokaa Jokkum Boldtille, että hän pitää itsensä valmisna, hänen pitää myöhempään ajaa pehtori Bräsig kotia".

"Bong!" sanoi Fritz Triddelfitz ja käydä luikerteli pitkin pengertä tallia kohden.

"Tuhat tulimmaista", huudahti Bräsig, "mitä penteleen temppuja on sillä vietävällä säärissä! Katsoppa vaan, kuinka hän laahaa takajalkojansa ja kuinka hoikka hän on lantioilta! Kaarlo, sinä saat syöttää häntä hyvän aikaa, ennen kuin häneen kunnollista vartta saat. Näetkös, kuinka hän horjuu sinne tänne! Hän on vetelys, Kaarlo, oikein aika vintiö, ja saatpa nähdä! hänestä saat vielä tekemistä".

"Joutavia, Bräsig, hän on vielä niin nuori, kyllä hän vielä ehtii vakaantumaan".

"Vakaantumaan? Makaa päivällisen päälle? Sanoo 'bong' sinulle? Ja nyt katsoppa — todellakin — tulee takasin taas, ei ole tallissa lainkaan käyntykään!"

Ja todellakin tuli Fritz takasin ja asettui akkunahan eteen ja huusi:
"Herra pehtori, ettekö sanoneet, että Jokkum Boldtin pitää ajaa?"

"Sanoin", huusi Bräsig äkäisesti, "Jokkum Boldtin pitää ajaa eikä saa unhottaa, mitä hänen on käsketty tehdä. — Näitkö, että minä olin oikeassa, Kaarlo?"

"Kyllä vaan, Bräsig", sanoi Hawermann vähäni närkästyneenä Fritzin tyhmyyden tähden, "olkoonpa niin! Kaikki ihmiset eivät ole yhdenlaisia, ja vaikka, vähän vaivaa näkisinkin, hänestä pitää kuitenkin tulla jotakin".

Närkästys oli Hawermannilla harvinainen vieras, ja jos se jolloinkulloin ilmaantuikin, karkotettiin se pois jo kohta ovelta; todellisia suruja ja sydämentuskia hän kyllä päästi sisään, kun ne häntä ahdistivat; mutta tämän hävyttömän nurkkavieraan, joka lainaa verhoja noilta toisilta ja mielellään päiväkaudet tyytyttää ihmisten korviin kaikenlaisia valheita ja juonia, sen paiskasi hän nurinniskoin ulos ovesta; ja niin ei nytkään kauvan viipynyt, kun taas istuivat tuttavallisessa ja iloisessa keskustelussa toinen toisensa kanssa, kunnes Bräsig lähti.

Luku 7.

Kuinka Fritz Triddelfitz pian tuli Mari Möllerin kanssa ystävälliseen keskuuteen, ja kuinka Hawermann vei Fransin jouluilaksi pappilaan. Joululahjoista ja surkuttelevista silmistä, mesileivistä ja ristilapsista ja kuinka Jokkum Rührdanz tahtoo pettää ja on olevinansa ristilapsi. Kuinka Pomukkelskopp vietti joulua ja minkä tähden Jokkum Nüssler ajoi Pümpelhagenin kartanoon. Kyösti Prehberow ilmottaa Fritz Triddelfitzille maanviljelyksen salaisuudet, ja Fritz riitaantuu sentähden rautikon kanssa tykkönään; hän on kuitenkin perhanan sivistynyt poika, jonka tähden hänen tätinsä pastorin rouva hieroo hivuttaa tuoliansa. Uusi vuosi 1839.

Talvi sai kuluneeksi ilman erityisiä sattumia; Hawermann oli tähän ykstoikkoisuuteen tottunut eikä muuta vaatinutkaan, nimittäin itse puolestansa; mutta noita nuoria miehiä hänen usein tuli surku heidän yksinäisyydessään, erittäinkin nuorta herraa von Rambowia, sillä Fritz Triddelfitzillä oli lähellä tätinsä ja vähän edempänä rakas äitinsä Rahnstädtissä ja ihan vieressään Mari Möller, emännöitsiä, joka tuontuostakin lohdutteli häntä hänen ikävyydessään hanhenpaistilla ja makkaran pätkillä, niin että heidän välillensä pian syntyi jonkinlaista tuttavuutta. Toisinaan seurustelivat he toinen toisensa kanssa kuin äiti ja lapsi, sillä Mari Möller oli seitsemää vuotta vanhempi, hän oli jo neljäntoista vuoden vanha, toisinaan sai tämä seurusteleminen taas vähän hellemmänkin muodon, sillä Mari Möller oli *vasta* neljäntoistavuotias ja Fritz oli koulussa latinan kieliopin sijasta ahdannut romaneja ja oli aina juoksennellut lainakirjastoissa, niin että hän tiesi ulkoa kaikki, mitä tämmöiseen seurustelemiseen kuului. Ja koska hänen isänsä oli hyvästijätöksi hänelle sanonut: kaikki mihin ihminen ryhtyy, pitää hänen tehdä käytännöllisesti, ja koska Hawermannkin sitä joka päivä hänelle tyrkytti, ajatteli hän, että hänen täytyi käyttää nämä hyvät tietonsa rakkauden asioissa hyödyksensä, ja sen hän tekikin, mutta — ymmärtäkää minua oikein, etten tässä mitään liikoja laskisi — vastaiseksi vaan hanhenpaistin ja makkaran vuoksi.

Fritzistä ei Hawermannin siis tarvinnut paljon huolia, mutta sitä enemmän oli hänen sääli Fransia. Pappilaan oli hän jo silloin tällöin vienyt hänen, ja kun joulukuusi tuli, ehdotteli hän Fransille, että vietettäisiin jouluiltaa pastorin luona. Nuori herra suostui siihen, — Fritz oli mennyt Rahnstädtiin rakkaan äitinsä luoksi — ja kun he illalla tulivat reellä ajaen pappilaan, sillä nyt oli mitä ihanin rekikeli, seisoi pastorin pieni pyöreä rouva pappilan salin oven edessä ja puolusti sitä käsin ja jaloin: "Ei, Hawermann, ei! Tähän ette pääse sisään. Herra von Rambow, tehkää hyvin ja astukaa minun pastorini huoneeseen".

Ja kun he olivat astuneet sinne sisään, juoksi Lovisa isällensä vastaan ja suuteli häntä ja kuiskasi hänen korvaansa, mitä kaikkia hän aikoi lahjottaa ja mitenkä hän oli ne pannut pakkoihin ja kätkenyt ne ja kuka joululahjat oli sisään viskaava, ja hänellä tuskin aikaa pikaisesti niaista herraa von Rambowille. Mutta sen taas pastori kyllin korvasi, hän puristeli sen nuoren herran kättä ja sanoi iloitsevansa, että sai hänen kanssansa viettää tätä iloista juhlaa. "Mutta", lisäsi hän, "meidän täytyy olla mielin kielin, tänään on Reginani hallitsia ja hän ei ole milloinkaan itsevaltiaampi ja oikullisempi kuin joulukuusi".

Ja siinä hän oli oikeassa, sillä joka silmänräpäys pisti rouva päänsä sisään ovesta: "Odottakaa! vaan vielä silmänräpäys! Istukaa ihan hiljaa! Kohta kilistetään kelloa!" Ja samassa siepsahti hän läpi huoneen, sininen paketti esiliinan alla, ja taas kuului hänen heleä naurunsa viereisestä huoneesta.

Vihdoin viimeinkin kuului kellon kilinä, ovi aukesi ja — kah! — siinä seisoi joulukuusi keskellä salia pyöreällä pöydällä, ja kuusen alla oli niin monta astiaa, täynnä omenia, pähkinöitä ja mesileipiä, kuin talossa oli asukkaita, ja vielä kaksi päälliseksi, yksi Hawermannia ja yksi nuorta herraa varten, ja pastorin rouva pyöri ympäri pöydän ja otti Hawermanniin ja herra von Rambowiin kädestä kiini ja talutti heidät pöydän luoksi: "Ja tämä on *teidän* astia, ja tämä on *teidän*, ja Lovisa ja pastorini löytävät

kyllä omansa", ja hän käännähti ympäri ja huusi: "Tulkaa nyt paikalle!" sillä pastorin renki, Yrjö, ja pastorin rouvan palvelustyöt, Riikka ja Dorothea seisoivat ovella, valmisna ottamaan joululahjojansa: "Tulkaa esille vaan! Ja missä kirkas taaleri välkkyi omenassa, se on teidän, ja niissä punaset liinat killuvat, ne ovat molempain tyttöjen, ja missä punanen liivi on, se on Yrjön. Ja Lovisaseni..." — Ai jee, ai jee! — Puheessaan ei päässyt hän pitemmälle, sillä Lovisa halasi häntä ja otti suudelmalla pois sanat hänen suustansa ja piti ihmeenkaunista, tummanpunasta villaista vaatetta kädessään: "Äiti kuita, tämä on sinulta!"

Ja tässä täytyy minun valitettavasti ilmoittaa, että tuo pieni pastorin rouva siihen määrään tällä hetkellä unhotti papillisen säätynsä, että hän alkoi valhetella, ei juuri suorastaan sanoilla, mutta kuitenkin pään nyykäyksillä ja viittauksilla pastoriinsa päin, ja Lovisa juoksi elatusisänsä luo ja huudahti: "Se on sinulta!"

Mutta pastori puristeli päätänsä ja sanoi olevansa viaton, ja Lovisa syleili omaa isäänsä ja sanoi: "No sitte se on sinulta!"

Tuon vanhan, hyväntahtoisen pehtorin mieli kävi varsin haikeaksi, kun hänen täytyi luopua lapsensa sydämellisestä kiitoksesta, jonka muut ansaitsivat, hän silitti hänen kiiltävää tukkaansa ja hänen silmänsä, kävivät kosteiksi, kun hän vei häntä kädestä pastorin, rouvan luo: "Ei, Liisaseni, ei! Tässä on se, jota sinun tulee kiittää".

Mutta pastorin rouvalla ei *nyt* suinkaan ollut mitään aikaa kiitoksia vastaanottamaan, hän oli juuri vetämässä takkia pois pastorinsa yltä, nähdäksensä, kuinka uusi yönuttu sopi hänelle, ja onneksi johtui, hänen mieleensä vaan yönuttu eikä uusi housupari, sillä, tämän illan ilossa ja kiireessä olisi hän pian unhottanut, mikä oli soveliasta, mikä ei. Ja koska nuttu sopi hyvin, astui pastorin rouva pari askelta taaksepäin ja katseli pastoriinsa, kuin lapsi, joka on pannut uuden vauvasensa sohvankulmaan istumaan, ja kun hän käännähti ympärinsä, näki hän talrikillansa sinisen paketin, jonka hänen pastorinsa vaihikka oli siihen sysännyt, ja kun hän pikaisesti oli sen nuorista riisunut ja sillä aikaa lakkaamatta pakissut pajattanut: "mitähän tässä mahtanee olla, se tuntuu niinä kummalliselta, joku tehnee varmaankin minusta pilkkaa", niin ilmaantui sieltä vihdoinkin kaunis, musta, silkkinen leninkikangas.

Nyt oli ilo ylimmällänsä! Hawermann oli löytänyt talrikillansa uuden piipun, sitä piti hän nyt hampaissaan ja imeskeli mielihyvillään sitä, vaikka vaan kylmältä, pastori loikoi uudessa yönutussa kuin nukke sohvankulmassa ja iloitsi muiden ilosta, ja pastorin rouva ja Lovisa kävelivät edes takasin huoneessa ja pitivät noita uusia leninkiaineiksia edessään ja katselivat niitä pitkin alas, kuinka ne sopisivat, ja silittelivät niitä, ikäänkuin olisivat ne jo valmiina leninkeinä heidän yllänsä.

Mutta Frans? Hän istui vähän syrjempänä ja vieno alakuloisuus oli hänen vallannut, että hänen pienestä saakka oli täytynyt olla ilman semmoisia iloja, hän istui, pää käsivarren nojassa, ja kaikki ne jouluillat, jotka hän oli nähdä saanut, johtuivat hänen mieleensä: hyvät ystävät ja sukulaiset toivat hänelle lahjojansa, mutta ne molemmat kasvot, jotka riippuivat kukkaisseppeleen alla hänen kamarissansa, eivät olleet niiden joukossa. Hän ei tänään kuulunut tänne, sen tunsin raskaasti; mutta häiritä ei hän tahtonut heidän iloansa, hän maltti mielensä, ja kun hän taas katsahti ylös, näki hän kaksi suurta, kaunista, lapsellista silmää, jotka mieltäväänä ja surkutellen tähtäsivät häntä, ikäänkuin olisivat ne arvanneet hänen sydämensä ajatukset.

"Joululahja!" kuului Riikan kimakka ääni ja eräs paketti lensi ovesta sisään: "rouva Behrensille;" se oli sievä jakkara, eikä kukaan tietänyt, mistä se tuli.

"Joululahja!" kuului uudestaan, ja sisään paiskattiin uusi, virkattu tyyny pastorin nojatuolia varten, mutta kukaan tietysti ei ollut sitä tehnyt — ah, kuinka pappilassa tänään valheteltiin!

"Joululahja!" taas ja näkyviin tuli kirje, jossa oli seteli ja se seteli osotti toiseen seteliin ylhäällä ullakossa, ja se taas vuorostaan alas kellariin ja sieltä taas muualle, niin että pastorin rouvan oli käyminen talon kaikki huoneet läpitse, saadaksensa sitä koreata, virkattua kaulusta, joka hänelle oli aiottu ja jonka hän vihdoinkin löysi ihan vierestään pastorinsa saappaan varresta.

Ja taas "joululahja!" Kah, se oli suuri paketti! "Herra pastorille", ja kun hän oli repinyt pois kääreen, olikin se hänen rouvallensa, ja sitte Yrjölle, ja sitte Riikalle, ja vihdoinkin Lovisalle, ja kun hän oli riisunut sen päältä viimeisen paperin, tuli ilmi pieni sievä ompelupöytä, ihan samanlainen ompelupöytä, kuin Hawermann monta vuotta takaperin oli vaimovainajallensa lahjottanut. Kukaan ei tietänyt sitä paitsi hän yksin. — Ja "joululahja!" Kirjoja Lovisalle. Ja "joululahja!" Virkattu jalkapeite Hawermannille. Riikalla oli paljo tekemistä. Mutta nyt oli loppu, Riikka tuli sisään ja kokoili käärepaperit ja nauhat, sitte aukeni ovi vielä kerran ja heleä, soiva ääni huusi vielä kerran "joululahja!" Ja kun tarkasteltiin pakettia, oli se "Korkeasukuiselle herra Frans von Rambowille", ja pastorin kamarin ovesta hiipi hiljaa varpaisillaan lapsi sisään ja suuri ilo loisti hänen silmistänsä.

Frans oli varsin hämillään; mutta avattuansa paketin, löysi hän sieltä kirjeen nuorimmalta orpanaltansa, Fidelialta, ja kamarineuvoksen kolme naimatonta tytärtä lähettivät hänelle lahjoja jouluillaksi. Albertina selkätyynyn — Frans ei milloinkaan loikonut sohvassa, Bertha satulaloimen — Frans ei vielä pitänyt ratsashevosta, ja Fidelia sikarilaatikon — Frans ei kuitenkaan polttanut. Mutta mitä se haittaa? Josko niitä voi käyttää tahi ei, on yhdentekevä; ei lahja, vaan lahjottaja ja hyvä tahto on pääasia jouluiltana. Fransista ei tuntunutkaan olonsa enää niin hylätyltä, ja nähdessänsä mikä suuri ilo Lovisan silmistä loisti; tarttui se häneenkin, hän nauroi ja laski piloja lahjoistaan, ja Lovisan täytyi, joko hän tahtoi tahi ei, ottaa vastaiseksi vastaan kiitos niistä, sillä Frans oli; selvästi tuntenut hänen äänensä.

Riikka tuli taas sisään saliin ja sanoi: "Rouva, nyt ovat kaikki täällä". "No mennään sitte ulos", kuului rouvan vastaus. — "Ei, Regina kulta!" sanoi pastori, "antaa heidän tulla sisään!" — "Ah, pastori! he tuovat salin täyteen lunta tullessaan". — "Ei haita mitään! Eikö niin, Riikka, sinä nouset huomenna! vähän varhemmin ylös ja peset lattian?"

Sen Riikka lupasi mielellään tehdä ja ovi aukaistiin, ja sisään tunki nyt päitä kuin pilveä, liinatukkia ja mustatukkia, kylän kaikki pienet mukulat, he seisoivat nyt siinä ja pyhkeilivät neniänsä ja silmät suurenivat suurenemistaan ja katselivat omenia ja mesileipiä, suut ammollansa, ikäänkuin tahtoisivat he osottaa omenille ja mesileiville tien, jota myöden ne turvallisesti voivat kulkea.

"Kas niin", sanoi pastorin rouva, "nyt ristilapset ensiksi paikalle! Hawermann", lisäsi hän, "lähinnä vanhempia olemme me, minun pastorini ja minä, ristilapsiemme lähimmät holhoajat".

Ja enemmän kuin puoli joukosta tunki esille, sillä runsaasti puolelle kaikista kylän lapsista oli pastori ja hänen rouvansa ollut kummina. Ja eräs nurkkavieras, Jokkum Rührdanz, oli tunkeunut heidän sekaansa; hän oli nimittäin viime jouluna nähnyt, että ristilapset saivat enemmän kuin muut; mutta Stiina Wasmuth huomasi sen ja nyhjäsi hänen takasin: "Poika, ethän sinä ole ristilapsia;" joten hänen täytyi luopua hävyttömästä vaatimuksestaan.

Nyt tuli pastori, kirjat kainalossa, ja kaikki ne ristilapset, jotka talven kuluessa kävivät hänen luonansa rippikoulua, saivat kukin virsikirjan ja toiset saivat kirjoitusvihkoja ja tauluja, aapiskirjoja ja katkismuksia, aina sen mukaan kuin hän näki hyväksi; ja kukin pienistä lapsista sanoi: "Kiitoksia, kummi!" mutta ne, jotka virsikirjan olivat saaneet sanoivat: "Kiitoksia paljo, herra pastori!" Se oli vanha tapa.

Ja nyt tuli pastorin rouva: "Kas nyt! Minä otan pähkinät, sinä, Lovisa, otat mesileivät, ja te, herra von Rambow, otatte omenakorit, ja nyt jakamaan järjestänsä kullekin! Asettukaa nyt riviin ja pitäkää astianne valmisna!"

Mutta ihan rauhassa ei se kuitenkaan tapahtunut; siitä syntyi nyt tunkimista ja nyhjimistä, sillä jokainen pyrki päästä ensimmäiseen riviin, ja jokainen kurotti nyt astiaansa, johon hän aikoi koota joululahjansa: pienet tyttöset käyttivät helmojansa; mutta pojat olivat tuoneet tullessaan kaikkia lajia, missä vaan kuoppa oli, yhdellä oli vati, toisella vakka, kolmannella, isänsä hattu ja muutamat olivat ottaneet myötänsä karpionsäkkejä ja näyttivät olevan varsin varmoja siitä, että he saisivat ne täytetyiksi.

Nyt alkoi jakaminen! "Kas tässä! — tässä — tässä. — Maltappa!" huusi pastorin rouva, tullessaan erään pienen ilkeäntalon nulikan luo, "herra von Rambow, *tämä* ei saa omenia, hän on jo kesällä itse ottanut niitä puutarhasta".

"Ah, rouva kulta..."

"Poika, enkö minä itse karistanut sinua seipäällä alas siitä suuresta omenapuusta, joka kasvaa muurin vieressä?"

"Ah, rouva kulta..."

"Pois! joka varastaa omenia, ei saa yhtään jouluksi..."

Jakamista pitkitettiin, mutta kun hän tuli Jokkum Rührdanzin luo, seisahtui hän taas: "Etkö sinä tapellut viime viikolla Kristian Kasbomin kanssa pappilan edessä, niin että meidän Riikan täytyi erottaa teidät toisistanne?"

"Kyllä, rouva kulta, mutta hän sanoikin minulle..."

"Hiljan! Lovisa, hän ei saa mesileipiä".

"Niin, rouva kulta, mutta me olemme ystäviä taas".

"No, Lovisa, anna hänelle sitte mesileipiä myöskin"

Niin oli nyt vihdoinkin päästy loppuun, ja lapset menivät tiehensä lahjainaan kanssa: "Hyvää yötä! Hyvää yötä!" sanoivat he, sillä kiittäminen ei ollut tälle suvulle vielä tavaksi tullut, ja heidän mentyönsä, tuli ihan toisenlainen polvi ovesta sisään ähkyen ja ontuen; ne olivat kylän vanhoja kehuammia, luodansitojia, puusuutareita ja semmoisia, jotka eivät enää kyenneet mitään tekemään. Heille puhui pastori muutamia kristillisiä sanoja, joita he kyllä tarvitsivat, ja pastorin rouva antoi jokaiselle suuren nisukakun, jota he myöskin tarvitsivat, ja kun lähtivät, toivottivat he Jumalan siunausta pappilan haltioille.

Noin kello yhdeksän aikaan ajoi pastorin Yrjö Hawermannin reellä kuistin eteen ja nuo molemmat vieraat sanoivat jäähyväiset, ja kun Hawermann tuli ulos, kävi hän hevosten luo ja otti kulkuset pois, sillä ylhäältä kirkontornista kuuluivat toiset kellot, ne soivat koko avaralle mailmalle, mutta hevosten helistimet ainoastaan maantielle. Askel askelelta ajoivat he läpi kylän, ja sieltä täältä nousi hurskas jouluvirsi noista matalista, köyhistä päivätyöläisten majoista ylös hiljaista taivasta kohden ja korkeudessa oli Jumala sytyttänyt suuren joulupuunsa tuhansine tulineen ja maa levisi sen alapuolella joulupöytänä, jonka talvi oli kauniisti peittänyt valkealla lumivaipallaan, että kevät, kesä ja syksy voivat levittää sille antimensa.

He ajoivat hiljaa ulos kylästä, ja saavuttuansa tien käänteeseen, sattui Frans luomaan silmänsä Pomukkelskopin herraskartanon valkeihin akkunoihin: "Tuollakin vietetään joulujuhlaa", sanoi hän. Niin, lahjoja jaettiin sielläkin; mutta joulujuhlaa ei siellä ollut.

Pomukkelskopp ei ollut ostanut mitään Rahnstädtistä, kaikki oli hän tuottanut Rostockista: "Aina uljaasti!" sanoi hän, ja hän sanoi myöskin, mitä Mallan ja Sallan vaatteet maksoivat, ja kun Salla kuuli, että Mallan leninki oli kahta taaleria kalliimpi, ei hän tahtonut enää huolia omastansa ja Malla piti itseänsä Sallan suhteen paljoo parempana. Ja Filip ja Natti joutuivat riitaan sokerikakusta, ja kun Pomukkelskopp määräsi kakun kuuluvaksi lemmitisellensä, Filipille, suuttui Natti pahanpäiväisesti ja aikoi paikata pelirasiolla Filipiä päähän, mutta viskasikin ohitse suureen peiliin, niin että peili meni palasiksi ja sirpaleet lensivät lattialle. Kananen piti kuria talossaan, hän otti kepin kaapin takaa ja suomi ensin Nattia hänen pahantekonsa tähden, sitte Filipiä ja päälliseksi muitakin lapsia seuran vuoksi. Kertaakaan ei hän sanonut miehellensä "Poku;" silloinkin, kun Pomukkelskopp toi hänelle suurilla höyhenillä varustetun uuden talvihatun, sanoi hän vaan: "Kopp, tahdotko tehdä minusta tarhapöllön?"

Kun Frans illalla meni levolle, oli hänen tunnustaminen, että semmoista jouluiltaa ei hän vielä koskaan ollut viettänyt, ja kun hän rupesi ajattelemaan, mikä siihen oikeastaan oli syynä, tuli hänen mieleensä Lovisa Hawermannin viehättävä kuva noiden herttaisten silmien kanssa, ja hän pakisi itseksensä: "Niin, niin! Semmoinen viaton, iloinen lapsi kuuluu myöskin oikeaan jouluiltaan".

Joulun ja uudenvuoden välillä tapahtui jotakin erinomaista. Jokkum Nüsslerin sininen viitta seitsemine kauluksineen tulla reuhtoi 'kummituksessa' Pümpelhagenin kartanolle, ja kun Hawermann tarkemmin sitä tutkisteli, istui Jokkum Nüssler itse ilmeisenä viitassaan. Astua alas vaunuista ei hän saattanut, sillä hän oli jo ollut puolentoista tuntia poissa kotoa, oli ollut pappilassa ja pappilan herrasväki oli tuleva uudenvuoden illaksi Reksowiin ja Bräsig myös, ja niin täytyi myös hänen lankonsa tulla ja ottaa molemmat nuoret herrat mukaansa, ja mitä hän isäntänä tehdä voi, sen oli hän tekevä, hän aikoi panna hyvät punssit toimeen. Pidettyänsä tämän pitkän puheen, vaikenen hän yht'äkkiä, ja kun Hawermann oli luvannut tulla ja Kristian oli kääntänyt hevoset, kuului vielä jotakin jupinaa noiden seitsemän kauluksen sisältä, jotakin sinne päin kuin: "Hyvästi, lankoseni!" Mutta Kristian käännähti vielä taaksensa ja sanoi: "Mutta jo kahvin ajaksi, herra pehtori! Sen käski rouva minun nimenomaan sanoa".

Frans lähetti nyt Fritzille, joka vielä viipyi äitinsä luona Rahnstädtissä, tämän kutsumuksen ja kirjotti hänelle, että koska hänen loma-aikansa nyt kumminkin oli lopussa, voisi hän uudenvuoden edellisenä päivänä tulla suorastaan Reksowiin ja sieltä sitte illalla matkata toisten muassa Pümpelhageniin.

Kun Hawermann Fransin kanssa määrättyinä päivänä tuli Reksowin hirveän liejuselle kartanolle — ilma oli näet muuttunut suojaksi — seisoi Jokkum Nüssler, joka oli nähnyt vaunujen tulevan, mustassa verkatakissa ja mustissa housuissa, jotka hänen vaimonsa oli hänelle jouluksi lahjottanut, polvet väärässä ovella, ja koska hän oli pystyttänyt päähänsä sen punasen tyytylakin, jonka Miina oli hänelle jouluksi virkannut, näytti hän kaukaa katsellen ihan topatulta punapulmuseita. Bräsig sysäsi hänen ulos pihalle ja sanoi: "Sinun pitää olla kohtelias, Jokkum, ja tehdä kunnioitusta, että Kaarlön nuori aatelismies saa sinun tavoistas hyvän ajatuksen".

Kun Jokkum jotenkuten oli suorittanut isännän ensimmäisen velvollisuuden ja oli tervehtinyt pastoria ja hänen rouvaansa ja Lovisaa, otti rouva Nüssler Kaarlo veljensä erillensä ja antoi hänelle tietoa taloutensa tilasta; pastori oli pian joutunut keskusteluun nuoren herran von Rambowin kanssa ja

pastorin rouva puheli noiden pienten tyttöjen kanssa heidän joululahjoistansa. Jokkum istui tavallisella paikallaan, uunin ääressä eikä virkkanut mitään, ja Bräsig astuskeli, suuret hylkeennahkaset saappaat jalassa, joiden varret ulottuivat aina mahaan asti, toisen luota toisen luoksi, ikäänkuin olisi tänään taas jouluilta ja hänen täytyisi olla joulupukkina ja pelottaa lapsia. Aurinko pilkisti tuontuostakin sisään akkunasta, huoneessa oli suloisen lämmin, kahvihöyry kohosi hienona pilvenä korkeuteen ja sekaantui pastorin valkean tupakansavun kanssa; huoneessa tuntui niin ystävälliseltä kuin kesäiseen aikaan ulkona, jolloin valkeat pilvenhattarat häilyvät auringon paisteessa, ainoastaan uunin takaa uhkasi synkkä ukkosen pilvi, sillä siellä istui Jokkum ja puhalteli poskistaan savuja kuin kuokkamaa. Ja sitä oli hänen tekeminen, sillä hänen vaimonsa oli heittänyt pois tupakkalaatikosta kaiken hänen "Tunnustuksensa" ja sijaan pannut naulan hienon hienoa 'Vaakunaa', ja tällä heikolla tavaralla ei, Jokkum voinut haluansa tyydyttää, muuten kuin että hän kulutti sitä kahta vertaa enemmän. Ulkona uhkasi myöskin ukkosen ilma, ei ylhäällä taivaalla, ei, vaan alhaalla maan päällä, ja se oli hetkeksi häiritsevä nyt huoneessa vallitsevaa iloisuutta.

Rouva Nüsslerin sisäpiika tuli ja ilmotti, että kartanolla oli mies käsirattaiden kanssa, hän oli tuonut matkalaukun apteekarilta Rahnstädtissä ja kysyi, mihinkä se nyt oli pantava.

"Herranen aika!" huudahti pastorin rouva, "se on Fritzin laukku. Saatpa nähdä, pastori, että minun lankoni on taas ollut niin varomaton ja on antanut pojan ratsastaa. Sen hurjan rautikon selässä, Hawermann, jolla ei vielä kukaan muu ole ratsastanut".

"Oh, rouva kulta, älkää pelätkö", sanoi Hawermann hieman myhäillen, "rautikko ei ole niin vaarallinen".

"Ah, hyvä Hawermann, olenhan minä itse nähnyt, kuinka Fritz silloin ratsasti Pümpelhageniin; eihän rautikko tahtonut mennä pois paikaltaan".

"Rouva kulta", sanoi Bräsig, "se ei mitään vaarallista ole, jos semmoinen eläin on vikuri, mutta jos se peijakas rupee karkaamaan, silloin putoavat tavallisesti tuommoiset latinalaiset ratsastajat pois selästä".

Mutta pastorin pieni rouva ei voinut rauhottua, hän aukaisi akkunan ja kysyi mieheltä, joka oli lykännyt rattaat tänne, tuliko Fritz ratsastaen ja oliko rautikko hyvin hurja.

"Niinkuin lammas", kuului vastaus, "ja jos hän ei tee mitään rautikolle, ei rautikko varmaankaan tee mitään hänelle. Hän onkin jo kohta täällä".

No se kuului vähän lohdulliselta ja pastorin rouva istui taas sohvaan, huokaillen: "Ah Jumalani, minä olen niin levoton sisareni tähden, aina kun minä sen pojan näen. Hän tekee aina tyhmyyksiä".

"Niitä hän kyllä on tekevä", sanoi Bräsig.

Ja minä luulen, että hän oli niitä tehnyt; sillä lyhyellä ajalla joulun ja uudenvuoden välillä oli hän Rahnstädtissä saanut niitä koko joukon aikaan ja ne kaikki pehtorin puvussa, sillä vaikka ilma oli kylmä ja kolkko, ei hän kuitenkaan päiväksikään ollut luopunut vihreästä jahtitakistaan, valkeista nahkahousuistaan ja noista keltavartisista kaulussaappaistaan, ja toisinaan ei yöksikään; kumminkin kerran, kun hän myöhään oli tullut iloisesta, sivistyneestä maanviljeliäin seurasta, oli palvelustyttö aamulla nähnyt hänen makaavan vuoteellaan, saappaat ja kannukset jalassa. No tästä voisi nyt joku laskea vähän pilkkaa, mutta se olisi väärin, sillä Fritz oli näissä iloisissa seuroissa tavannut vanhan lapsuuden ystävänsä, Kyösti Prebberowin, joka oli käyttänyt keltasia kaulussaappaita puoltatoista vuotta kauvemmin kuin hän, ja yhteensattumisen ilo ja nuo sivistyneet, maanviljelystä koskevat keskustelut olivat hänen vallanneet. Kyösti Prebberow oli antanut hänelle kaikenlaisia hyviä neuvoja, kuinka hänen tuli kohdella "vanhustansa" — sillä tarkotettiin Hawermannia —, hän oli opettanut hänelle kaikenlaisia sukkelia keinoja, kuinka hän voisi vetää vanhusta nenästä ja pettää häntä, ja oli oman elämänsä kokemuksesta antanut hänelle oivallisimpia osviittoja, kuinka renkejen kanssa piti menetellä, joissa opastuksissa potkuilla ja selkäsaunoilla oli etusija. Ja kun nyt varsinainen maanviljelys ja taloudenpito tällä tavalla oli perinjuurin tullut keskustelluksi, olivat he ruvenneet puhumaan hevosista ja silloin oli Fritz kertonut hänen ja rautikon keskinäisen välin: rautikko oli luonnostaan oikeastaan hyvälahjainen ja muutenkin säisevä hevonen, mutta apteekari, Fritzin isä, oli alusta alkain pidellyt sitä väärin eikä ollut välittänyt mitään sen kaikenlaisista pahoista kureista. Ja nämä olivat nyt rautikon pitkän elämän aikana niin juurtuneet häneen, ettei hän, Fritz, enää tietänyt mitä hänen piti hänen kanssansa tehdä, sillä hän oli ottanut toimeksensa, saattaa rautikko toiselle mielelle. Rautikon suurin vika oli, ettei hän millään ehdolla mennyt edemmäksi, kuin hän tyhmässä päässään oli päättänyt, eikä siinä auttanut kankisuitset, ei ruoska eikä kannukset.

"Ja semmoista sinä suvaitset?" sanoi Kyösti Prebberow. "Ei, veikkonen, siihen minä neuvon tiedän.

Näetkös, sinä istut selkään ja otat ison saviastian ja täytät sen vedellä ja ratsastat hiljaa eteenpäin etkä ole mistään tietävinäs, mutta kun sitte tulette sille paikalle, jossa rautikko ei tahdo mennä edemmäksi — kuuleppa — silloin sivallat häntä ohjaksilla takapuolelle, isket kannukset hänen kupeisinsa ja heität läiskäytät samassa vesiastian hänen korviinsa — kaikki yhtä haavaa! — niin että pirstaleet lentävät ympäri päätä ja vesi pirskuu silmiin".

Fritz pani mieleensä tämän hyvän neuvon ja kun hän tänäpäpä pehtoripukunsa kaikessa loistossa lähti matkaan rautikon selässä, oli hänellä ohjokset vasemmassa kädessä, ruoska vasemmassa kainalossa ja oikeassa kädessä iso saviastia, täynnä vettä. Juosten ei hän voinut ajaa, sillä silloin olisi vesi läikkynyt ulos astiasta, ja koska ei rautikkokaan ollut juoksuun taipuisa, niin kuljettiin askel askelelta parhaimmassa sovussa, nimittäin Reksowin kartanolle asti.

Tässä aikoi nyt Fritz ajaa leiskauttaa juoksussa portaiden eteen ja iski kannukset rautikon kupeisiin; mutta joko oli rautikolla paha luonto tai oli hän kavala lurjus, joka ei vielä ollut unhottanut entistä tepastelemista pappilan lammikolla, hän seisahti kokonaan. Nyt oli aika! Ohjokset piukkaan! Kannukset kupeisiin ja loiskis! astia ylös alasin korville! "Öh!" ähkyi rautikko ja rapisteli korviansa merkiksi, ettei hän aikonut mennä edemmäksi, mutta paiskauksesta oli hän kai ihan huumaantunut, sillä hän laski varsin tynesti maata. Fritzin oli tietysti seuraaminen muassa ja jos hänellä olikin vielä sen verran tajuntaa jälillä, ettei hän joutunut rautikon alle, niin ei riittänyt sitä kumminkaan niin pitkälle, että se olisi estänyt häntä kaatumasta rautikon viereen.

Rouva Nüsslerin vieraat olivat nähneet tuvasta koko kähäkän Fritzin ja rautikon välillä, ja vasta silloin kun Fritz kohosi jalustimille ja tuolla suurella saviastialla rupesi jyhkimään vastustajaansa, pelkäsi, pastorin pieni rouva sisarensa pojalle onnettomuuden tapahtuvan, mutta kun hän näki rautikon pysyvän levollisena, ja että Fritz nyt lepäsi pehmeästi, vaikka vähän kylmästi "kunnian kentällä", jonka taivas oli pehmittänyt suojailmalla ja sateella ja Jokkum Nüssler höystänyt sontarattaista valuvalla lannalla, silloin täytyi hänenkin yhtyä tuohon yleiseen nauruun ja sanoa pastorillensa: "Sepä tekee hänelle hyvää!"

"Niin", sanoi Bräsig, "ja kelpo nuha ei myöskään hänelle ole vahingoksi. Miksikä hän viitsii tepastella tuon vanhan juhdan kanssa!"

Fritz tuli nyt köntysteli kuin puolikuu, toinen kylki vielä täydessä loistossaan, toinen musta ja pimeä.

"Sinäpä näytät korealta, poikaseni", huusi pastorin rouva ulos avonaisesta akkunasta. "Älä tule semmoisena huoneeseen! Onneksi on sinun matkalaukkusi jo tullut perille, nyt voit kumminkin ottaa toiset vaatteet yllesi".

No, sen Fritz tekikin ja tuli vähän ajan perästä sisään parhaimmassa puvussaan, sinisessä hännystakissa ja mustat, pitkät housut jalassa ja käveli edes takasin salissa nuorena tilanomistajana, mutta hän oli kovin pahalla päällä, ja siihen oli hänellä kyllä syytäkin Bräsigin pistopuheiden ja pastorin rouvan muistutusten tähden. Frans sitä vastaan oli hauskimalla mielellään, hän laski leikkiä noiden kolmen pienen tytön kanssa, katseli noiden molempain kaksoisten joululahjoja ja oli nauruun pakahtua, kun nuo molemmat pienet tyttöset viimein vetivät kumpikin esille suuren jalkapussin, jotka he olivat saaneet pehtori Bräsigiltä joululahjaksi, "että pienet sirkukset voisivat pitää töppösensä lämpiminä, eivätkä ennen aikojaan saisi tuota kirottua leiniä".

Frans ei ollut koskaan ollut tilaisuudessa seurustelemaan tyttösten kanssa, jotka olivat häntä itseään nuoremmat, ja nyt teki tämä tuttavallinen pakina ja tämä lapsellinen ilo asioista, jotka hänen silmissänsä eivät olleet minkään arvoisia, semmoisen vaikutuksen häneen, että hän illalla, ruoalle mentäissään, istui näiden pienosten seuraan ja hylkäsi ehdottomasti rouva Nüsslerin kutsumuksen, aatelismiehenä asettua ylhäisimmälle sijalle.

Se oli hauska illallinen, leikki- ja kokkapuheita laskettiin ja jokainen antoi niihin osansa, paitsi Fritz ja Jokkum. Fritzin mieli oli kuin maansa myyneen talonpojan ja häntä harmitti, ettei hän voinut olla yhtä iloinen kuin Frans. Jokkum ei tosin myöskään mitään sanonut, mutta hän oli mies nauramaan, ja joka kerta kun Bräsig vaan aukaisi suunsa, vetäytyi Jokkuminkin vino suupieli lähes korvaan saakka, ja kun punssi tuli pöydälle ja Liina, kaksoisista ymmärtäväisimpänä, otti edesikäyvän virkaa toimittaaksensa, sai Jokkumikin kielenkantansa liikkeelle ja tahtoi tehdä, mitä hän isäntänä tehdä voi, ja pakisi tuontuostakin hiljaa itseksensä: "Liinaseni, täytä toki Bräsigin lasi!"

Fritzinkin suun sai punssi aukeamaan; äissään oli hän tosin vielä yhä, erittäinkin Fransin sivistymättömän lörpötyksen tähden, sillä vaikka nuo pienet tytöt hänen silmissänsä eivät vielä olleet muuta kuin puolikasvaneita tyttölapsia, täytyi heitä kumminkin hänen ajatuksensa jälkeen jo vähitellen totuttaa korkeampaan kansapuheeseen; hän aloitti sentähden samaan tapaan, kuin hän Rahnstädtissä paalissa oli tehnyt, tanssiessansa pormestarin viidenkolmattavuotiaan tyttären kanssa, ja puhutteli Lovisaa ryökynä Hawermanniksi. Tuo pieni tyttö katseli häntä kummastellen ja kun Fritz vielä

toistamiseen nimitti häntä ryökynäksi, nauroi Lovisa häntä vasten silmiä: "Minä en ole mikään ryökynä, minä olen Lovisa Hawermann", ja Fransin oli myös nauraminen.

Tämä harmitti taas Fritziä, mutta hän tiesi hyvin olevansa oikealla sivistyksin tiellä ja että keskustelua naisten kanssa oli tällä tavoin alottaminen; hän ei siis ollut millänsäkään, vaan kertoi kaikki, mitä hän tiesi paalista Rahnstädtissä, mitä hän oli sanonut pormestarin tyttarelle ja mitä pormestarin tytär oli sanonut hänelle, ja samassa ryökynöitsi hän myös noita molempia pieniä kaksoisomenia ehtimiseen. Ja kun tuossa pienessä seurassa tästä nyt syntyi suuri ilo ja nauru, täytyi hänen yhä korottaa ääntänsä, että häntä kuultaisiin, kunnes vihdoinkin koko seura vaikenä ja katsella tuijotteli häneen. Jokkum, joka istui häntä lähinnä, oli kallistunut vähän syrjään päin ja ällisteli häntä, kuinka voi olla mahdollista, että yksi ihminen voi niin paljon puhua, ja Bräsig katseli Jokkumin ohitse erinomaisen ihastuneena omaan ihmistuntemiseensa ja vilkutti tuontuostakin Hawermannille silmää, ikäänkuin tahtoisivat hän sanoa: "Enkö minä sitä sanonut, Kaarlo, hän on lärvi, oikein aika vintiö!" Hawermann katseli suutuksissaan alas talrikillensa, rouva Nüssler oli suurella pulassa, tokko hänelle emäntänä oli soveliasta, tehdä loppu tästä löpötyksestä ja pastori häälytti hiljakseen päätänsä edes takasin; mutta kaikkein suurimmassa tuskassa oli pastorin pieni rouva, hän nytkäytti päänsä niskaan, niin että myssynnauhat värisivät leuvan alla ja siirtelihe tuolillaan edes takasin, juuri kuin olisi hänellä liian lämmin, ja kun Fritz juuri kuvaili elävästi polkkamasurkan temppuja, kuinka herran siinä tulee tarttua naiseen uumilta kiini, ei voinut pastorin rouva enää hillitä itseänsä, vaan hypähti ylös ja huusi: "Vaietkaa kaikki hiljaa! Minulla tätinä on tässä lähin oikeus! Fritz, tuleppa tänne vähän!" Ja kun Fritz nyt vitkalleen nousi istuimeltaan ja ylpeästi ja kylmäkiskoisesti lähenevänsä, tarttui tati häneen tilanomistajan takinpielestä kiini ja äyhkäisi: "Minun kultapoikaseni, tuleppa vähän ulos!" Ja niin siirtyivät he yhdessä porstuaan. Sieltä kuuli seura, joka sisässä oli, katkonaisesti ankaraa nuhdesaarnaa, jota eivät mitkään vastaväitteet voineet keskeyttää, ja kun ovi taas aukeni, veti pastorin rouva taas Fritziä perässään sisään ja näytti hänelle istumapaikan ja sanoi: "Tuohon istut sinä nyt levollisesti ja puhut järjellisen ihmisen tavalla".

No, sen Fritz nyt tekikin, nimittäin että hän istui, toista käskyä ei hän täyttänyt, eikä kukaan voinut häneltä sitä vaatiakaan, sillä sivistyneen keskustelun perästä tuntuu järjellinen puhe hyvin laihalta, ja miksikä olisi hänen pitänyt turmella kaunista alkua huonolla lopulla? Sillä aikaa kun nyt Frans taas vähitellen tuli iloiseen pakinaan nuorten tyttöjen kanssa ja vanhat ihmiset — paitsi pastorin rouva, joka piti jonkinlaista poliisihoidoa pahantekijästä — hiljaa vierivät järjellisen kanssapuheen vanhalla tasaisella tolalla ja ainoastaan silloin tällöin vähän riehkoontuivat, kun Bräsig ajaa karahti kivellet, istui Fritz ääneti ja kiukutteli itseksensä ja koetti upottaa vihaansa punssiin, joka valui kuin öljy hänen tulistuneeseen mieleensä, ja sydämessään nimitti hän Fransia 'kavalaksi ketuksi' ja noita kolmea tyttöstä 'tyhmiksi tölleröiksi', jotka eivät ymmärtäneet panna mitään arvoa helmille, joita hän heille heitteli. Mutta yhtä kaikki ja huolimatta siitä suuresta ylenkatseesta, jota hän osotti tuommoiselle lasten keskustelulle, heräsi hänessä kiukkunsa ohessa myöskin jonkinlainen kateus, ettei hän ollut korkein kukko tunkiolla, ja kun hän oli huomaavinaan, että Frans enimmästi seurusteli Lovisa Hawermannin kanssa, vannoi hän sydämessään, että siitä seikasta oli pian loppu tuleva, hän itse, Fritz Triddelfitz, tahtoi näyttää heille, mitä hän voi toimeen saada, ymmärrettävästi hänen tätinsä, poissa ollessa.

Sillä aikaa oli ilta kulunut, eikä kukaan ollut ajatellut, että jo oli niin myöhäinen; silloin ilmaantui yht'äkkiä huoneeseen hirmuinen olento, joka kiireestä kantapähän oli peitetty kaikenlaisilla lämpimillä verhoilla; hän puhalsi lehmänsarveen, joka kuului hirveältä, hän rupesi sitte laulamaan ja se kuului vielä hirveämmältä. Se oli Kyösti Stöwsand, joka oli hieman mielen viassa ja jonka Jokkum Nüssler sentähden oli pannut yövartiaksi, koska ei hän muuhun toimeen kelvannut. Ja huoneen ovesta kurkistelivat rengit ja piit, he tahtoivat myöskin nähdä, kuinka Kyösti toimitti asiansa, ja nauroivat ja nyhjäivät toinen toisiansa ja tunkivat eteen ja taaksepäin. Ja nyt alkoi onnitteleminen, ja jokainen toivotti toisellensa onnea uudeksivuodeksi, ja kun kaikki taas oli ääneti, piti pastori lyhyen puheen, joka alkoi vähän leikkillisesti, mutta loppui hyvin vakaisesti, sillä hän huomautti siihen, kuinka ihminen joka vuosi astuu suuren askelen lähemmäksi hautaansa, ja että hänellä samassa pitäisi olla se lohdutus, että joka vuosi vedetään uusi solmu, joka, ystävytydessä ja rakkaudessa sitoo likemmin ihmiset toinen toisiinsa. Ja kun hän puhuttuansa katseli ympärinsä, oli hänen pieni rouvansa laskenut kätensä hänen uumillensa ja Jokkum seisoi vaimonsa vieressä ja Hawermann ja Bräsig olivat tarttuneet toinen toisensa käteen, ja Frans seisoi Lovisan luona. Fritz ei ollut näkyvässä, hän oli kai kiukuissaan mennyt ulos. Niin loppui vuosi 1839.

Luku 8.

Bräsig matkaa kylpylaitokseen ja kamarineuvos tulee Pümpelhageniin. Pomukkelskopin vaakunasta ja mitä päivätyöläiset siitä luulevat. "Egeleistä" ja "Äseleistä". Miksikä ryökynä Fideliaa sanotaan peijakkaaksi, ja miksikä pastori Behrens puristeli päätänsä, Bräsig palaa kylpylaitoksesta ja kertoo Hawermannille vesiasioista. Kuinka hänen siellä on käynyt. Kuolema ja tuska. Kuinka Daniel

Sadenwater istuu, kahveli kädessä.

Kun uutena vuotena pääsiäinen tuli, matkasi Bräsig kylpylaitokseensa, ja Pümpelhageniin saapui kamarineuvos kolmen tyttärensä, Albertinan, Berthan ja Fidelian kanssa.

"Siitä miehestä ei enää mitään tule, hän menee loppuansa kohden", sitä sanoi Hawermann itseksensä ja samaa sanoi Frans itseksensä, ja kun he molemmat ensi iltana kamarineuvoksen tulon jälkeen istuivat yhdessä, oli keskustelu hyvin surullinen heidän välillensä; ja seuraavana päivänä, kun Frans, niinkuin luonnollista oli, muutti setänsä luoksi herraspytinkiin ja rupesi syömään setänsä tyttärien kanssa, tuntui Hawermannista yksinäinen olonsa varsin ikävältä tuossa vanhassa pehtorinasunnossa, hän oli jo niin tottunut tuon nuoren miehen likempään kanssakäymiseen, josta hän paljon piti.

Ennen kun viikko oli ympäri vierähtänyt, tuli Pomukkelskopp vieraisille kamarineuvoksen luoksi sinisessä hännystakissaan kiiltävine nappineen ja noissa kiiltävissä vaunuissa, jotka näyttivät vielä rahtusen komeammilta, sitte kun ne oli koristettu vaakunalla, jonka hän Wienistä oli tilannut puolella louisdorilla ja johon siniselle pohjalle oli kuvattu turskanpää[7] — Tyhvät päivätyöläiset, jotka eivät tietäneet mitään turskasta eivätkä ymmärtäneet tuon sinisen värin merkitystä, luulivat sen tarkettavan Pomukkelskoppia itseä ja se vivahti todellakin vähän hänen muotoonsa. Bräsigin herran kreivin kanssa ei hän enää seurustellut, muita aatelismiehiä ei asunut likitienoilla, ja niin tuli kamarineuvos ihan kuin kutsuttu; mutta hänellä oli paha onni. Kun hän Daniel Sadenwaterille, kamarineuvoksen vanhalle palvelialle, surullisella äänellä oli selittänyt halunsa olevan, *personallisesti* saada tiedustella, kuinka kamariherra jaksoi, ja siihen oli lisännyt, että hän tunsu herra kamarineuvoksen aivan hyvin Rostockin ajoilta, kävi Daniel vakaisen näköisenä, niinkuin aina, sisään kamarineuvoksen luoksi, Pomukkelskoppia ilmottamaan, mutta tuli takasin taas yhtä vakaisena ja sanoi, että kamarineuvoksen terveyden tila valitettavasti ei sallinut hänen ottaa ketään vierasta vastaan. Tämä taas harmitti Pomukkelskoppia ja hän istui iltapuolella taas sohvankulmassaan ja kiukutteli, ja hänen rakas vaimonsa, joka silloin aina tuli iloiseksi ja leppeäksi, kutsui häntä tänään iltapuolella yhä Pokuksi, joka ymmärrettävästi kyllyiksi korvasi hänen harminsa.

Kamarineuvos ei nyt sairaana ollessaan tosiaankaan tarvinnut mitään muuta seuraa, kuin mitä hänen läheisyydessänsä oli. Molemmat vanhemmat ryökynät eivät aamusta iltaan muuta ajatelleet, kuin kuinka he parhaiten häntä voivat hoitaa ja miellyttää, ja nuorin ryökynä, koko perheen sylilapsi, jota oli liiksi hemmoteltu ja joka hänen iäkseen oli liian nuoreksi jäänyt, koetti voimainsa perästä lapsellisella iloisuudellaan pitää isäänsä hyvällä päällä. Frans oli heti hyväntahtoisuudessaan ruvennut hänen sihteerikseen ja sovitti paitsi sitä kaikki ne pienet rettelöt, joita talossa, erittäinkin jos isäntä on sairas, ei voida välttää. Mutta ennen kaikkia rakasti kamarineuvos Hawermannin seuraa, ei ainoastaan sentähden että hänen tuli tehdä hänelle tiliä talouden toimista, ei, vaan myöskin muissa asioissa, jotka eivät siihen koskeneet, kysyi kamarineuvos häneltä neuvoa ja keskusteli hänen kanssansa. Sentähden ei Hawermannilla ollut aikaa, käydä pappilassa katsomassa, ja jos Lovisa tahtoi tavata isäänsä, täytyi hänen etsiä häntä kiireenä elonaikana ulkona pellolla eli päivällisen aikana kartanossa. Tällaisilla retkillään ei hän voinut välttää, että hän sattumalta tapasi ryökynä Fidelian, ja vanhasta kokemuksesta tiedetään, että nuoret tytöt, jotka oikeastaan jo ovat vanhoja; piikoja eli kumminkin häälyvät niillä vaiheilla, aina pitävät enemmän nuorten seurasta, ikäänkuin tahtoisivat he uudestaan virvottaa itseänsä toisten nuoruudesta. Niin oli tässäkin varsin luonnollista, että ryökynä Fidelia suuresti mieltä Lovisaan, eikä kauvan viipynytkään, ennen kuin he molemmat olivat yksi sydän ja yksi sielu. Josko ylimalkaan on hyvä, että nuori tyttö saa niin paljoa vanhemman ystävän, siihen en tahdo kaikissa tapauksissa myöntävästi vastata; tässä riippuu niin paljo vanhemman naisen luonteesta ja tavoista. Lovisalle ei kuitenkaan siitä mitään vahinkoa ollut, sillä ryökynä Fidelia oli varsin hyväsydäminen ihminen, häneen oli ainoastaan pikku hiukkasen tarttunut sitä turhamaisuutta ja ylhäistä; pöyhkeilemistä ilman varsinaista sisältöä, jonka korkeammassa säädäyissä muuten sanotaan olevan niin tavallista, ja jos hänen äitivainajansa — vanha armo, niinkuin Daniel Sadenwater häntä nimitti — olikin voimainsa perästä koettanut saada häneen puhalletuksi ylpeyden henkeä, oli kamarineuvos sitä vastaan menestyksellä kitkenyt pois lemmityisestänsä tämän rikkaruohon juurineen. Mutta tietämättänsä oli kamarineuvos syypää nuorimman tyttärensä lapsimaisuuteen ja siihen, ettei hän tahtonut tulla vanhemmaksi; Fidelian oli pienestä asti täytynyt naurulla ja leikinlaskulla haihduttaa kamarineuvoksen suruja ja huolia, ja hän oli nyt jäänyt semmoiseksi, sitä sen enempää ajattelematta. Tähän toimeen kuluikin nyt Fidelian aika niin, ettei Lovisa Hawermann voinut ajatellakaan, hänelle siinä vertoja vetää; ja se mikä muuten mahdollisesti olisi voinut tarttua, tuli nyt varokeinoksi tarttumaa vastaan: Lovisa tuli vielä vakavammaksi ja hänellä oli ymmärrystä kyllä, valita itselleen ryökynä Fidelian ramukulustosta ne tavat, jotka hänelle sopivat. Mutta hän ei ainoastaan ottanut, hän antoi myöskin.

Jos Lovisa ei tuntenutkaan ylhäisten tapoja, niin tunsu ryökynä Fidelia vielä vähemmän niiden ihmisten tapoja, jotka elivät ja liikkuivat hänen ympärillensä, ja näistä voi taas Lovisa selvän tehdä. Mutta ensin oli erään oikein harmillisen seikan nyhjäseminen ryökynä Fideliaa kylkeen, ennen kuin hän huomasi semmoisia ihmisiä ylimalkaan löytyvän mailmassa.

Asia oli nimittäin seuraava. Kamarineuvos oli ryökynän nimipäiväksi tuottanut hänelle erinomaisen kauniin leningin Swerinistä, ryökynä Albertina oli hankkinut uuden kesähatun ja ryökynä Bertha kauniin saalin, ja kun nämä lahjat nyt oli annettu, rupesivat nuo molemmat vanhemmat sisaret heti koettamaan, kuinka uudet vaatteet sopivat Fidelialle, ja seisivat nyt hänen ympärillensä ja katselivat tarkastelivat häntä joka taholta ja ihastelivat hänen kauneuttansa ja ryökynä Bertha huudahti: "Kah, niin kaunis kuin keijukas!"

Mutta nyt sattui samassa Karoliina Kegel, sisäpiika, menemään läpi huoneen, ja kyökkiin tultuansa, alkoi hän heti kertoa: "Tytöt, tiedättekö mitä? Ryökynä Bertha sanoo, että meidän nuorin ryökynä on koko peijakas".

No, tämä pila sattui tietysti hyvään maahan, eikä kauvan viipynyt, kun ryökynä Fideliaa väkituvassa kutsuttiin vaan 'peijakkaaksi'. Sitä kesti aikansa; mutta viimein tuli se kumminkin herrasväen korviin ja siitä syntyi nyt suuri hälinä ja suuri tutkistelu, ja Karoliina Kegelin piti, rukouksista ja kyynelistä huolimatta, lähteä talosta.

Samana päivänä sattui Lovisa tulemaan Pümpelhageniin, ja portailta tapasi hän Karoliinan, itku suussa, ja sisällä tuvassa itki nyhkytti ryökynä Fidelia. No, puhuen asiat selvenevät, ja kun Lovisa sai tietää, mitä oli tapahtunut, tuli hänen sääli kumpaistakin ja laski kätensä ryökynän olkapäälle: "Ah, eihän väki sillä mitään pahaa ole tarkottanut".

"On aina, kun onkin", huudahti ryökynä kiivaasti. "Nuo raa'at, sivistymättömät ihmiset!"

"Ei, ei! Älkää niin sanoko!" huudahti Lovisa oikein tuskastuneena. "Meidän palveliamme eivät ole raakoja; heillä on yhtä paljo tuntoa kuin ylhäisillä. Minun isäni sanoo: heitä pitää ensin tuntea, ja se ei ole mikään helppo asia: kieli erottaa heidät heidän herroistansa".

"Se on yhdentekevä!" huudahti Fidelia. "Peijakas on raaka, paha sana".

"Se on hairahdus", sanoi Lovisa, "sana 'keijukas' on heille enimmille tuntematon, ja sentähden ovat he ottaneet toisen vähän sinnepäin kuuluvan ja se on heistä näyttänyt lystilliseltä. Mitään loukkaavaa tarkotusta ei heillä ole ollut. Olettehan te, hyvä ryökynä, kaiken palvelusväen lemmitty".

Tämä viimeinen makea mesi, jota Lovisa ihan ilman mairittelematta antoi ryökynän maistaa, karkotti jo osaksi tuon 'peijakas' sanan katkeruuden, ja kun Lovisa hartaasti ja sydämellisesti kertoi, mitä pastori, jolla ilossa ja surussa oli tekemistä rahvaan kanssa, ajatteli heidän rehellisyydestänsä ja syvästä tunteellisuudestaan, tuli ryökynä levollisemmaksi ja vihdoinkin hyväntahtoisessa kiihkossään oikein uteliaaksi, tulla likemmin tuntemaan näitä ihmisiä, ja Karoliina Kegel otettiin taas armoihin.

Ryökynä Fidelia kyseli Fransilta, ja Frans kiitteli Pümpelhagenin väkeä ehdottomasti, ja kamarineuvoskin antoi heistä parhaimman todistuksen ja kertoi samassa, että heidän esivanhempansa aina muinaisista ajoista asti olivat palvelleet hänen esi-isiänsä. Ensimmäisellä herralla von Rambow, josta historia tietää, oli ainoastaan kaksi palveliaa, joista toisen nimi oli Äsel ja toisen Egel — niin kumminkin kerrotaan. Näillä oli ollut paljo lapsia ja niin oli nyt tästä vähitellen syntynyt suurta sekaannusta Egelien ja Äselien välillä, sillä tavalla nimittäin että *toinen* Egel useasti oli saanut vakkasen jyviä, joka kuului *toiselle*, ja *toinen* Äsel selkäsaunan, joka oikeastaan *toiselle* Äselille oli aiottu. Tämä sekaotku oli viimein erään hänen esi-isänsä aikana, joka — sukunsa häpeäksi oli kamarineuvoksen se tunnustaminen — oli päästään ollut vähän yksinkertainen, lisääntynyt siihen määrään, että senaikuisen rouva von Rambowin, joka oli paljoa viisaampi kuin hänen miehensä, oli täytynyt puuttua asiaan. Hänen juolahti eräs keino päähänsä, ja koska hänellä oli hallinnon ohjaket käsissään, pani hän myös tuumansa toimeen. Muutamana sunnuntai-aamuna kutsuttiin koko kylän perheenisät kokoon ja kunkin täytyi sanoa esi- ja sukunimensä, ja nämä kirjotti rouva kirjaansa, sillä kirjottaa osasi hän myöskin, ja otti nyt ensimmäisen kirjaimen esinimestä ja liitti sen sukunimeen ja risti sillä tavoin uudestaan koko kylän väen, ja niin saatiin nyt Kaarlo Egelistä 'Kegel', Paul Egelistä 'Pegel', Florian Egelistä 'Flegel' ja Wolrath Äselistä tuli Wäsel', Pietari Äselistä 'Päsel' ja David Äselistä 'Däsel' ja niin edespäin. "Ja — lisäksi kamarineuvos vielä; — kummallista on, että vanhain kertomusten mukaan oli Egelin esi-isällä ollut valkea tukka ja Äselien esi-isällä musta tukka, ja niin on laita vielä tänä päivänä heidän kummankin jälkeläisissään". Mutta ei ainoastaan nämä ulkonaiset omituisuudet, vaan myöskin sielun omaisuudet ovat tähän päivään asti kulkenut perintönä: vanhain tarinain mukaan oli Egelien esi-isä ollut erinomaisen taitava kauhain, puulusikkain, haravain ja puukenkäin tekiä ja Äselien esi-isällä oli ollut oikein oivallinen kurkku laulamaan, ja se oli semmoisena olemaan jäänyt, ja sentähden olivat hänen esi-isänsä ja hän, kamarineuvos itse, pitäneet tarkalla silmällä, että yövartiat valittiin Äselien suvusta ja vaunumaakarit Egelien. "Ja sen voit sinä vielä tänä päivänä", lisäsi hän Fideliallensa, "nähdä yövartiasta David Däselistä ja vaunumaakarista Fritz Flegelistä."

Tämä tarina miellytti ryökynä Fideliaa erinomaisesti, ja tulisessa malttamattomuudessaan alkoi hän nyt mitä kiireimmin juoksennella kaikkien päivätyöläisten mökeissä, viivytellen perheenemäntiä heidän

työssänsä pitkällä loruillaan ja lahjottaen lapsille kulutettuja verhoja, ja jos ei Lovisa olisi saapuvilla ollut, olisi hän antanut Päselin yhdentoistavuotiaalle Marille vanhan hunnun ja höyhenillä koristetun herrasväen hatun ja Däselien Stiinalle, joka paimensi hanhia lammikolla, ihmeenihanat, vaalean siniset silkikengät.

Kylän vanhat ukot ravistelivat tosin näille hommilta vähän päätänsä; mutta akat pitivät niistä ja sanoivat: vaikk'ei hän ollutkaan oikein viisas päästään, oli hänen tarketuksensa kuitenkin hyvä, ja puhuessansa ryökynästä, kutsuivat he häntä entisen peijakkaan sijasta nyt koko vietäväksi.

Pastori Behrens puristeli myös päätänsä, kun hän sai kuulla tällaisesta hyväntekeväisyydestä, hän sanoi että Pümpelhagenin väki oli paras hänen seurakunnassaan ja siihen oli syynä se, että heillä vielä yhä oli vanhat isäntänsä, jotka kohtelivat heitä hyvin. Gürlitziläiset olivat isäntien muutosten kautta tulleet turmiolle; mutta mikään ei pilaa ihmistä pikemmin kuin ajattelematon ja ansaitsematon hyväntekeväisyys; hän tahtoi puhua tästä asiasta ryökynän kanssa. Ja sen hän tekikin ensimmäisessä tilaisuudessa. Hän selitti ryökynälle, kuinka Pümpelhagenin väki oli siinä asemassa että — jos ei sairaus ja eläinrutto tahi joku muu onnettomuus heitä kohdannut — kunnan mies ja kelpo vaimo tulivat omin voimin toimeen, ja että semmoinen hyväteko, joka tuli heille kuin pilvistä, oli vaan totuttava heitä luottamaan vierasten apuun. Senkaltaisten ihmisten tuli yhtä hyvin kuin jokaisen toisenkin kulkea omaa, vapaata tietänsä, eikä kukaan saa — ei edes hyvässäkin tarkoituksessa — sekaantua heidän asioihinsa.

Ilokseni saatan ilmoittaa, että ryökynä Fidelia älysi tämän ja että hän tästä lähin osotti hyväntekeväisyyttänsä ainoastaan vanhoille ja sairaille, jotka eivät itse voineet auttaa itseänsä, ja että hän näille peijakkaasta muuttui taas keijukkaaksi. Lovisa autti häntä tässä armeliaisuuden toimesta, ja Frans, joka silloin tällöin kohtasi hänen näillä retkillä, havaitsi ihmeeksensä, että tuo pieni, lystikäs tyttö myöskin saattoi näyttää hyvin vakaiselta ja toimia peräänajatuksella ja maltilla ja että nuo kauniit silmät voivat tähdätä yhtä sääliä ja sydämellisesti vanhaan sairaasen päivätyöläisvaimoon kuin häneen itseensä jouluiltana. Hän iloitsi siitä, vaikk'ei hän tietänyt minkä tähden.

Kevät oli mennyt, kesä oli tullut; silloin sai Hawermann eräänä sennuntai-iltapuolena kirjeen Bräsigiltä Warnitzista, että hän pysyisi sen päivän kotona; Bräsig oli näet tullut taas kotia ja aikoi tulla iltapuolella häntä katsomaan. Ja se tapahtuikin; Bräsig tuli ratsastaen Liisa nimisellä hevosellaan ja hyppäsi semmoisella vauhdilla alas selästä, kuin olisi hän aikonut tehdä molemmilla töppösillään kuopan tantereeseen.

"Hoho!" huudahti Hawermann hänelle vastaan, "sinäpä olet perhanan rohkea, sinä olet vikkeli kuin kärppä".

"Uudessa kengässä, Kaarlo! Nyt minä alotan elämäni uudestaan taas".

"No, kuinkas on sinun käynyt, vanha poika?" kysyi Hawermann, kun olivat istuneet sohvalle ja piiput olivat sytytetyt.

"Kuuleppa, Kaarlo! Olla kosteassa, kylmässä ilmassa läpimärkänä, kas se ei ole mitään siihen verraten. Siellä tehdään ihminen kokonaan sammakoksi, ja ennen kuin ihmisluonto tottuu sammakon luontoon, täytyy ihmisraukan kärsiä ja kestää niin paljo, että hän usein toivoo että olisi syntynyt mailmaan sammakkona; mutta terveellistä on se! Ensiksi alotetaan aamulla tavallisella hioskylvyllä. Sitte kääritään sinä kylmiin lakanoihin — ihan märkiin — ja sitte villaisiin vaippoihin ja puserretaan sinua niin kokoon joka taholta, ettet koko syntisestä ruumiistasi voi liikuttaa muuta kuin varpaita. Sitte käyvät sinuun kiini tässä tilassa ja taluttavat sinun kylpyhuoneeseen ja soittavat yhä kelloa edelläsi, että naiset pakenevat pois tieltäs häveliäisyyden vuoksi. Ja sitte panevat sinun, semmoisena kuin Jumala on sun luonut, kylpyammeeseen ja kaatavat kolme sangollista vettä yli kaljun pääsi, jos sinulla semmoinen on, ja sitte saat mennä menoikasi. Nyt luulet kai, että kaikki on loppu? — Sitä sinä luulet, Kaarlo, mutta vasta nyt alkaa oikein toden perästä; mutta terveellistä on se! Nyt täytyy sinun mennä kävelemään paikalle, jossa ei sinulla ole mitään tekemistä. Minä olen elämässäni paljo kulkenut kyntäissäni ja ladatessani, sontaa levittäissäni ja herneitä kylväissäni, mutta minulla on aina silloin ollu jotakin tekemistä; mutta täällä ei rahtustakaan! Ja samassa pitää sinun juoda vettä, yhä vettä ja vettä! Kaarlo, siellä oli muutamia, jotka ammoivat vettä sisäänsä kuin taivaankaari ja seisovivat siinä ja ähkyivät: 'Ah, sitä ihanaa vettä!' Älä usko heitä, Kaarlo, he viekastelevat; vesi ulkonaisesti on jo paha, hyvin paha, mutta sisällisesti käytettynä on sillä varsin hirveä vaikutus; mutta terveellistä on se! Sitte tulet sinä istuntakylpyyn. Tiedätkö, miltä tuntuu neljän asteen kylmä vesi? Ihan semmoiselta kuin jos olisit helvetissä ja piru panisi sinun istumaan tulikuumalle rautaiselle tuolille ja kohentaisi yhä uutta tulta allesi, kas niin se polttaa; mutta terveellistä on se! Sitte käydä marsit taas puolipäivään asti ja sitte syöt päivällistä. Mutta, Kaarlo, siitä ei ole sinulla aavistustakaan, mitä ihminen voi mänkkiinsä ajaa kylpylaitoksessa! Se mahtaa olla varmaankin totta, että vesi hiukasee. Kaarlo, minä olen nähnyt naisia, hoikkia ja heikkoja kuin taivaan enkelit, ja häränpaisteja, suuria kuin pesusammiot, niitä olen minä nähnyt heidän syövän suuhunsa kolme kappaletta — ja perunia sitte? Jumala nähköön! niillä olisit

voinut kylvää hyvästi kapanalan maata. Sentähden tuleekin sääli noita vesitohtori parkoja, sillä he syödään ihkasan paljaiksi. — Iltapuolella päivää vedetään taas vettä nahkaan, ja silloin voit myös pakinoida säädyllisesti naisten kanssa, sillä aamulla et heistä mitään tolkkua saa, silloin juoksevat he ympäri kesyttömässä luonnon tilassa, muutamat märillä sukillaan, juurikuin tulisivat krapustamasta, toiset märät kääreet päässä, mutta kaikki hapsat hajallansa ja vatsavyö uumilla, joka ei kuitenkaan ole näkyvissä. Sinä voit puhua heidän kanssansa, mitäs tahdot, mutta saat vaivoin vastausta, jollet aloita haastella heidän sairauden tilastansa, kuinka usein heillä jo on ollut nyppylöitä yli koko ruumiin ja pukamia ja veripaisumia; sillä tämä on kylpylaitoksessa mitä sivistyneintä keskustelua. Kun tällä tavoin olet itseäs huvitellut, sitte menet ruiskusaunaan, sinä et saa kuitenkaan ajatella, että siellä mikään tulipalo ja hengen hätä on, jossa ruiskuja tarvitaan, ei, vaan paljas puhdas vesi; mutta terveellistä on se! Sen saat ottaa huomioosi, Kaarlo, että kaikki, mikä pahalta maistuu, mikä ihmistä ilettaa ja tuntuu hänestä äitelältä, on terveellistä ihmisen ruumiille".

"No, sitte olet sinä kai kokonaan päässyt leinistäsi, sillä sinä olet aina inhonut kylmää vettä".

"Sen voi heti kuulla, Kaarlo, ettet sinä milloinkaan ole kylpylaitoksessa ollut. Näetkös — tohtori on minulle sen selväksi tehnyt — tuo perhanan leini on ensimmäinen kaikista taudeista, se on juuri ja alku, josta kaikki muut kivut lähtevät, ja se tulee kolotuksesta luissasi, ja tämä kolotus taas saa alkunsa myrkyllisistä aineista, joita ihmisellisenä ravintona, esimerkiksi kuminaviinana ja tupakkana olet nauttinut eli apteekista tuottanut. Näetkös, nyt täytyy sen, jolla leini on, niin kauvan hikoilla märissä lakanoissa, kunnes hän on hikoillut pois kaiken sen tupakan, mitä hän eläissään on polttanut, ja kaikki ne pienet kuminanaukut, jotka hän elämässään on ottanut. Kas tällä tavalla lähtee myrkkyyne ruumiista ja sen keralla kolotus ja tuo perhanan leini".

"No, oliko sinun laitasi semmoinen?"

"Ei".

"No, miks'et jäänyt enemmän aikka sinne? Minä olisin ollut loppuun asti".

"Sinäpä puhut kuin pölkyn päästä, Kaarlo! Sitä ei kukaan ihminen kestä eikä ole vielä kenkään tähän asti kestänyt. Yksi oli siellä kerran, joka oli hikoillut niin kauvan, että hän haisi ihan kuin Justuksen tupakka Hampurista; no, silloin kutsui vesitohtori kaikki sairaat kokoon, että he kukin omalla nenällänsä voivat tuntea hajun, ja hän painatti myös tämän tapauksen vesikirjoihin; mutta perästäpäin tuli ilmi, että se kanalja oli salaisesti polttanut sikarin, joka on kielletty — kuminaviinakin on kielletty. Mutta kuuleppa vielä! Ruiskusaunan perästä saat marssia taas, kunnes ilta tulee. Nyt voit vielä käydä luikeroida pimeässä, jota useat tekevätkin, sekä herrat että naiset, mutta voit myöskin mennä sisään ja virvottaa sieluasi lukemisella. Minä silloin aina tutkiskelin vesikirjoja, jotka eräs Rausse, jonka nimi oikeastaan on Frank, on tehnyt, ja hän on etevin kaikista vesitohtoreista. Kaarlo, niissä on kaikki, kaikki lyhyesti ja pontevasti kirjoitettuna! Mutta vaikea on ihmisen niitä ymmärtää; minä en niissä päässytkään kahta ensimmäistä sivua edemmäksi ja minulla on jo niistä kyllä, sillä luettuani ne, rupesi minua niin pyöryttämään, kuin olisi joku pitänyt minua puolen tuntia päälläni seisomassa. Sinä luulet, Kaarlo, että raitis ilma on raitis ilma? — mitäpä vielä! — ja sinä luulet, että vesi kaivossa on vettä? — ei sinnepäinkään! Näetkös, raitis ilma jakauu kolmeen osaan: happeesen, tukoon ja mustaan hiilihappoon; ja kaivovetesi jakauu kahteen osaan: happeesen ja vetyyn. Veteen ja ilmaan on nyt koko kylpylaitos perustettu. Ja näetkös, kuinka viisaasti luonto on kaikki laittanut: kun ihminen kävelee raittiissa ilmassa, ottaa hän tavallisen henkikurkun kautta mustaa hiilihappoa ja tukoa ruumiisensa, ja näitä molempia ei luontososi voi suvaita, mutta silloin tulee kylpylaitos sinulle avuksi ja vapauttaa sinun näistä molemmista ilkeistä höyryistä, sillä tavalla nimittäin, että kaivovetesi hape kimittaa mustan hiilihapon, ja vety hiestämällä ajaa tukoaineen ulos ruumiistas. Ymmärrätkö minua, Kaarlo?"

"En", sanoi Hawermann ja nauroi sydämensä pohjasta, "sitä et voi vaatia".

"Älä naura, Kaarlo, asioita, joita et ymmärrä. Näetkös, sen ulosajetun tukoaineen olen minä hikoillessani itse haistanut; mutta mihinkä jää tuo kimitetty musta hiilihappo? Kas siinäpä juuri temppu onkin, ja edemmäksi en ole tullut vesitiedoissa, ja luuletko sinä pastori Behrensin jotakin siitä tietävän? Minä kysyin sitä eilen häneltä, mutta hän ei tietänyt mitään. Ja saatpa nähdä, Kaarlo, että se musta hiilihappo piilii vielä minun luissani ja sentähden olen minä vielä saava takasin tuon kirotn leinin".

"No mutta, miks'et viipynyt vielä vähän kauvemman aikka kylpylaitoksessa, kunnes täydellisesti olisit parantunut?"

"Kaarlo", sanoi Bräsig ja loi silmänsä alas ja näytti hyvin nololta, "se ei käynyt laatuun! Minulle tapahtui siellä jotakin. Kaarlo", sanoi hän ja katseli Hawermannia rohkeasti silmiin, "sinä tunnet minun pienestä nallikasta, oletko koskaan havainnut minun käyttäneen itseäni säädyttömästi naisia kohtaan?"

"En, Bräsig, sen todistuksen voin minä sinulle antaa".

"Ja kuitenkin! arvaappas, kuinka se tapahtui! Perjantaista viikko takaperin sain minä taas tuommoista pirun pistelemistä isoihin varpaisiini, sillä äärimmäisistä päistä se aina alkaa, ja vesitohtori sanoi: 'Herra pehtori, meidän täytyy kääriä teidät lakanoihin, tohtori Strumpfin saakelin kolchikum tulee ilmi, se pitää ajaa ulos'. No, se pannaan toimeen, hän käärii minut itse ja niin piukkaan, että tuskin voin henkeäni vetää, jota tehdessään hän sanoo ilman olevan minulle vähemmän tarpeellista kuin veden; ja samassa aikoo hän sulkea vielä akkunankin. 'Ei', sanoin minä, 'sen verran ymmärrän minäkin siitä, raitis ilma on välttämätön, antakaa akkunan olla auki', ja hän antaa sen olla ja menee tiehensä. Niin lepään minä nyt levollisesti kurjassa asemassani enkä aavista mitään pahaa, kun yht'äkkiä kuulen kummallista suhinaa ja hörinää ympärilläni, ja kun katsahdan ylös, lentää hyrisee kokonainen mehiläisparvi sisään akkunasta, emo ensimmäisenä — sillä minä tunnen hänen, Kaarlo, sinä tiedät että minä olen mehiläishoitaja: oli minulla kerran Zittelwitzissä koulumestarin kanssa yhdessä keväällä viisikahdeksatta mehiläispesää — ja tämä emo pyrkii nyt suorastaan villavaippaa kohden, jonka tohtori oli vetänyt minun pääni päälle. No, mitä piti minun tehdä? Liikuttaa en voinut itseäni; minä puhaltelin siis häntä kohden, minä puhaltelin, kunnes hengästyin; mutta turhaan, ihan turhaan! Se peijakas istahtaa vihdoon juuri minun kaljulle pääläeläni — sillä varatukan otan minä aina pois, säästääkseni sitä — ja nyt tulee koko parvi ja läheilee kasvojani. No, nyt oli hukka merrassa! Minä vieritin itseni ulos sängystä. Putosin leiskahdin maahan ja vieritin nyt itseäni pitkin lattiaa ovelle saakka, päästäkseni vapaaksi tuosta villavaipasta ja noista märeistä lakanoista, ja pääni päällä oli piru valloillaan, itse ilmeinen perkele! Ja niin juoksin minä nyt ulos ovesta ja huimin ympärilläni noita takaa ajavia mehiläisiä silmittömästi ja hurjasti, ja huusin apua. Jumalan kiitos ja kunnia, vesitohtorin apulainen — hänen nimensä on Ehrfurt — kohtasi minun ja vei minun toiseen suojaan ja siellä sain tarpeelliset vaatteet päälleni, niin että muutaman tuntisen levon perästä voin mennä ruokahuoneeseen, jota sanotaan salongiksi, ja kymmenkunta mehiläispiikkiä oli ruumiissani. Minä rupesin puhumaan herrojen kanssa, ja he nauramaan. Miksikä he nauroivat, Kaarlo? Sinä et sitä tiedä enkä minäkään sitä tiedä. Minä käännyin sitte ystävällisimmällä tavalla erääsen naiseen ja aloin puhua ilmasta; hän punastui. Miksikä hän punastui ilmasta puhuttaissa? Sitä en tiedä etkä sinäkään sitä tiedä. Minä käännyin erääsen, joka oli laulajatar, ja pyysin nöyrästi, että hän tekisi hyvin ja laulaisi vielä kerran laulun, jonka hän joka ilta oli laulanut. Mitä luulet että hän teki, Kaarlo? Hän käänsi minulle selkänsä. Ja kun minä nyt arvelin ajattelin itsekseni tätä kummaa, tuli vesitohtori ja sanoi hyvin kohteliaasti minulle: 'Herra pehtori, älkää panko pahaksi, te olette tänään iltapuolella päivää liiaksi vetäneet huomiota puoleenne'. — 'Kuinka niin?' kysyin minä. 'Niin', sanoi hän, 'kun te juoksitte ulos ovesta, sattui neiti von Hinkefusz[8] juuri käymään käytävässä ja hän on kaikessa salaisuudessa kertonut sen toisille'. — 'Ja sentähden', sanoin minä, 'tahdotte te riistää minulta luonnollisen sääliväisyyden? Sentähden nauravat herrat ja antavat naiset minun ihastella suloisia takapuoliansa? Ei, sentähden en ole minä tullut tänne! Jos neiti von Hinkefusz olisi tullut minua vastaan, kymmenkunta mehiläispiikkiä nahassa, olisin minä joka aamu kaikessa nöyryydessä tiedustellut hänen terveytensä tilaa. Mutta antaa hänen olla! Ihmisellisiä tunteita ei voi kukaan ostaa torilta. Mutta tulkaa nyt, herra tohtori ja vetäkää nuo mehiläispiikit pois ruumiistani'. Näetkös, Kaarlo, hän ei siihen kyennytkään. Mitä?' sanoin minä, 'ettekö osaa vetää edes mehiläispiikkiä pois nahastani?' — 'En', sanoi hän, 'kyllä sen juuri osaisin, mutta minä en uskalla, sillä semmoiset toimet ovat kirurgin tehtäviä, ja niihin ei ole minulla Meklenpurin hallitukselta lupaa'. — 'Mitä?' sanoin minä, 'te tahdotte ajaa leinin pois luistani, ettekä uskalla laillisesti vetää mehiläispiikkiä ulos nahastani? Te ette uskalla koskea ihmisen ulkopuoliseen nahkaan ja tahdotte kuitenkin viruttaa minun tutkimattomat sisukseni puhtaksi teidän saakelin vedellänne? — Kiitoksia paljon!' — Ja näetkös, Kaarlo, siitä hetkestä asti kadotin kaiken luottamuksen vesitohtoriin ja sitä ilman eivät he voi mitään aikaan saada, sitä saarnaavat he jokaiselle, joka sinne tulee. Minä lähdin sentähden heti tieheni ja annoin vanhan Metzlin Rahnstädtissä vetää mehiläispiikit ulos. Ja siihen loppuu tarinani olostani kylpylaitoksessa; mutta hyvää tekee se kuitenkin. Ihminen saa ihan toiset ajatukset ja vaikk'ei tuo saakelin leini lähdekään pois ruumiista, saa siellä kuitenkin käsityksen siitä, mitä kaikkia ihmisen ruumis voi kestää, ja kas tässä, Kaarlo, olen sinulle tuonut tullessani vesikirjan, josta talvi-illoilla voit opiskella tiedettä".

Hawermann kiitti ja puhe kääntyi nyt maanviljelykseen ja vähitellen myöskin maanviljelysoppilaisiin.

"No, Kaarlo, kuinka sinun nuori aatelismiehesi edistyy?"

"Varsin hyvin, Bräsig, hän on yhtä hyvä kaikkiin; minun on vaan mieleni paha, etten enää saa pitää häntä luonani. Hän tekee velvollisuutensa joka askareessa ja vielä enemmänkin. Minä olen kuullut Daniel Sadenwaterilta, että hän usein on valvonut yöllä kipeän, vanhan herran luona, vaikka hän on ollut kyllä väsynyt. Hän on nuori mies, jonka vertaista saa etsiä, virkku työhön ja sydän oikealla paikalla".

"No mutta sinun vintiösi?"

"Ei hänkään juuri pahimpia ole; hänen päässään on paljo juonia, aivan paljo! mutta pahanluontoinen ei hän ole. Hän tekee myöskin, mitä hänen käsketään, ja jos hän toisinaan sen unhottaakin — no niin, olemmehan mekin nuoria olleet".

"Paras omaisuus molemmilla nuorilla oppilaillasi on, että he ovat vahvoja. Näetkös, minä olin Kristian Klockmannilla, hänellä on oppilas, tuommoinen heikko raukka, neljäntoistavuotias, vast'ikään ripille päässyt! hän on päiväkauden väsyksissä, nukkuu käydessään! ja ruoalla oltaissa, ei syö hän mitään, ja kun hän pellolle lähetetään, viluttaa häntä".

"No semmoisia eivät toki ole minun nuoret herrani", sanoi Hawermann.

"Ja aatelismiehesi valvoo yöllä, vanhan herran luona?" kysyi Bräsig. "Pidän paljo siitä nuoresta miehestä! Kamarineuvos on kai jo hyvin heikko? Tervehdä häntä minulta, Kaarlo, sillä minä aion nyt lähteä, minun täytyy mennä armollisen herrani, kreivin, luoksi, hän tahtoo puhutella minua eräässä tärkeässä asiassa". Ja niin ratsasti hän tiehensä.

Ja kamarineuvos oli todellakin viimeisinä päivinä käynyt hyvin heikoksi; hän oli taas saanut pienen halvauksen, onneksi voi hän kumminkin vielä puhua, ja samana iltana tuli Frans ja pyysi Hawermannin tulemaan ylös, kamarineuvos toivoi saada puhua Hänen kanssansa.

Kun pehtori astui huoneeseen, oli Fidelia siellä ja pakisi pajatteli lapsimaisella tavallaan vanhalle herralle niitä ja näitä — hyväinen aika! eihän se lapsi raukka tietänyt, kuinka kauvan hän enää sai haastella hyvän isänsä kanssa. Kamarineuvos käskei hänen jättää hänet yksinään Hawermannin kanssa, ja kun Fidelia oli mennyt, katseli hän pehtoria surullisilla silmillä ja lausui heikolla äänellä: "Hawermann, hyvä Hawermann, kun kaikki se, mikä ennen meitä ilahutti, ei enää meitä miellytä, silloin on loppu lähellä". — Hawermann loi pikaisen silmäyksen häneen, hän ei voinut salata itseltään pahinta, sillä hän oli nähnyt monta ihmistä kuolinvuoteella, hän loi surullisena silmänsä alas ja kysyi: "Eikö lääkäri ole tänään käynyt täällä?"

"Ah, hyvä Hawermann, *lääkäri!* Mitä hänestä? Minä tahtoisin mieluisemmin nähdä vielä kerran pastori Behrensin luonani. Mutta sitä ennen on minun vielä puhuminen teidän kanssanne muista murheista. Istukaa tähän minun viereeni".

Kun pehtori sen oli tehnyt, puhui hän pikaisesti ja tuontuostakin pysähtyen, ikäänkuin olisi hänellä ollut yhtä suuri puute ajasta kuin ilmasta.

"Testamenttini on Swerinissä. Minä olen muistellut kaikkia, mutta — jos ei sairauteni olisi tullut niin äkkiä — vaimoni kuoli äkkiä — minä pelkään, minun asiani eivät ole niin hyvällä kannalla kuin niiden pitäisi". Vähän ajan perästä tointui hän taas vähäsen. "Minun poikani saa kartanon, molemmat naidut tyttäret ovat saaneet osansa; mutta nuo kolme naimatonta — ne lapsi raukat! — heille ei ole paljo jäänyt. Akselin tulee pitää heistä huolta — ah Jumalani, hänellä on kyllä tekemistä itsestänsäkin. Hän kirjottaa minulle, että hänen mielensä on vielä palvella muutamia vuosia sotaväessä — hyvä, varsin hyvä, jos hän säästävästi elää — sitte voi jäädä jotakin talon tuloista ylitse — velkojen maksamiseen. — Mutta juutalainen, Hawermann, juutalainen! Onko hän odottava? — Sanoitteko jotakin?"

"En, herra kamarineuvos; mutta Mooses on odottava; minä toivon sitä varmaan. — Ja jos ei hän odottaisikaan, niin on maassa paljo rahaa, paljon enemmän kuin vuosi takaperin".

"Jaa todellakin! ja maatilat ovat nousseet hinnassa. Mutta mitäpä siitä? — Aksel ei ymmärrä mitään maanviljelyksestä — minä olen Fransin kautta lähettänyt hänelle kirjoja, maanviljelystä koskevia kirjoja — niitä pitää hänen tutkia — se voi häntä auttaa, eikö niin, Hawermann?"

Ah, hyvä Jumala, ajatteli Hawermann, sitä ei sinun vanha herrasi, joka itse aina oli niin käytännöllinen ja viisas, ollut toivonut terveenä ollessansa; mutta mitä hyötyä siitä olisi, jos hän ottaisi häneltä tämän toivon, hän sanoi siis: jaa, sitä hänkin toivoi.

"Ja, rakas ystävä, te pysytte hänen luonansa", huudahti kamarineuvos sydämellisesti, "antakaa minulle kätenne, te pysytte hänen luonansa".

"Pysyn", sanoi Hawermann ja kyynelät tulivat hänen silmiinsä, "niin kauvan kuin minä voin olla teille ja teidän perheellenne hyödyksi, en lähde minä Pümpelhagenista".

"Minä tiesin sen", sanoi hänen herransa ja vaipui väsyneenä takasin vuoteellensa, — "mutta — Fidelian pitää kirjottaa — nähdä Aksel vielä kerran — nähdä teidän kanssanne yhdessä". Hänen voimansa loppuivat, hän hengitti raskaasti ja korisi pahasti.

Hiljaa nousi Hawermann istuimeltaan ja veti kellon nuoraa, ja kun Daniel Sadenwater tuli, vei hän hänet esihuoneeseen ja sanoi: "Sadenwater, meidän herramme on tullut huonommaksi, minä pelkään, ettei hän elä enää kauvan, kutsukaa ryökynöitä ja nuorta herraa; mutta älkää sanoko vielä mitään varmaa".

Tuon vanhan palvelian levollisille kasvoille lensi vieno surun ilmaus, niinkuin ilta tuulen henki karehtii

lammen tyynellä pinnalla, hän katsahti taaksensa tuota raollaan olevaa sairashuoneen ovea kohden, ikäänkuin puhaltaisi tuo tuuli sieltä, ja jupisi itseksensä, ikäänkuin olisi hänen pyytäminen anteeksi: "Hyväinen Jumala, siitähän on nyt yli kolmenkymmenen vuoden..." käännähtihe ympärinsä ja meni.

Frans ja ryökynät tulivat. Nuo tyttö parat eivät aavistaneet, että kivi niin pikaisesti vieräsi alas vuorta myöden, olivathan he aina toivoneet, että joku sitä pidättäisi, lääkäri tahi, jos ei hän voinut, meidän Herramme itse. He olivat viime aikoina vuorotellen valvoneet isänsä luona, ja nyt tuntui heistä niin tuskalliselta, kun tapasivat täällä toisensa kaikki yhtä aikaa ja Fransin ja Hawermannin ja Daniel Sadenwaterin.

"Jumalan tähden, mitä täällä... mitä täällä on?" kysäisi Fidelia vanhalta pehtorilta.

Hawermann tarttui hänen käteensä ja puristi sitä: "Teidän isänne on tullut huonommaksi, hän on hyvin sairas, hän mielisi puhua teidän veljenne kanssa. Herra von Rambow, kirjottakaa hetimiten pari sanaa, minä lähetän noutamaan lääkäriä, kuski voi ottaa kirjeen myötänsä postiin. — Kolmen päivän kuluttua voi veljenne olla täällä".

"Hän ei elä kolmea tuntia", kuiskasi Sadenwater Hawermannille, tullessaan ulos sairashuoneesta.

Ja sairashuoneessa seisoivat ne kolme tytärtä isänsä vuoteen ääressä ja itkivät ja valittivat hiljaa itseksensä ja olisivat mielellään pitäneet sen tuen, joka heillä niin kauvan oli ollut, ja vaivasivat kukin päätänsä, niillä voisi lieventää, millä auttaa, ja nuo kolme sydäntä tykkivät yhä tuskallisemmin, yhä tulisemmin, sillä aikaa kuin tuo *yksi* sydän hiljensi hiljenemistään.

Ja etuhuoneessa istui Frans ja kuunteli jokaista, ääntä ja nousi ylös ja meni sairaan huoneeseen ja tuli takasin taas. Hän ei koskaan ollut nähnyt eikä kuullut ihmisen hengen lähtevän, ja ajatteli omaa isäänsä, jota hän aina oli kuvailut mielessään setänsä kaltaiseksi, ja hänestä tuntui, ikäänkuin kuulisi hänen oma isänsä toistamiseen. Ja hän ajatteli myös setänsä poikaa, joka ei ollut saapuvilla ja jonka sijassa hän oli, ja hän ajatteli, että hänen täytyi sentähden rakastaa häntä koko elinaikansa.

Hawermann seiso avonaisen akkunan luona ja katseli ulos yöhön, yhtä sumuiseen ja pimeään yöhön, kuin se oli, jolloin hänen sydämensä oli saanut haavan, joka ei koskaan parantunut. Silloin kuuli hänen vaimonsa, nyt teki lähtöä hänen ystävänsä, kenenkä vuoro tuli sitte? Tuliko nyt hänen oma vuoronsa? vai tuliko... Ei, ei, se ei voinut olla Jumalan tahto, olihan hänen oma aikansa sitte likimpänä.

Ja uunin ääressä istui Daniel Sadenwater ja teki, mitä hän jo kolmekymmentä vuotta oli joka ilta tehnyt: hänellä oli sylissään korissa hopealusikoita ja kahveleita ja tuolilla hänen vieressään oli pyhjinrietu ja siniraitainen niistinliina, ja hän pyyhki huolellisesti riedullaan lusikoita ja kahveleita ja niistinliinalla silmiänsä, ja kun hän otti käteensä hopealusikan, johon oli piirretty hänen herransa nimi ja jota hän yli kolmenkymmenen vuoden joka ilta oli pyyhkinyt, silloin tulivat hänen silmänsä niin sumeiksi, ettei hän enää voinut nähdä, oliko se kirkas vai eikö, ja hän laski korin pois ja katseli kahvelia, kunnes hänen silmänsä kokonaan täyttyivät kyynelistä, ja kun hän arveli mielessään, mitä hän oikeastaan oli ajatellut, oli se tämä: kukapa nyt oli syövä tällä kahvelilla?

Ja kaiken tämän levottomuuden ja sydämen tuskan aikana kävi pöytäkellon heiluri tavallista käyntiään, ikäänkuin istuisi aika kehdon ääressä ja tuudittaisi lastansa hiljaan ja varmaan uneen, viimeiseen uneen. Ja lapsi nukkui, kaksi silmää sulkeutui iäksi päiväksi, synkeä esirippu ajan ja ijankaikkisuuden välillä putosi hiljaa alas, ja tällä puolella seisoivat nuo tyttö-raukat ja valittivat katkerasti ja kurottivat turhaan käsiänsä sitä kohden, joka ollut oli, ja voivottelivat sitä, mitä tapahtunut oli. Fidelia heittäytyi yli isänsä ruumiin ja vaikeroi ja itki, kunnes hän meni tainnuksiin. Frans otti hänen säälien syliinsä ja kantoi hänen ulos huoneesta, molemmat toiset sisaret seurasivat levottomina lemmittynsä tähden, ja Hawermann jäi yksin Daniel Sadenwaterin kanssa, ja kun hän oli sulkenut kuolleen silmät kiini ja vähän ajan perästä lähti pois raskaalla sydämellä, istui Daniel vuoteen ääressä ja katseli levollisilla silmillään herransa kasvoihin, jotka olivat vielä levollisemmat, ja kahveli oli vielä hänen kädessään. — —

Luku 9.

Mitä Aksel sanoi tähän onnettomuuteen, ja onko neljäntoistavuotinen tyttö vielä lapsi vai jo nuori neito. Kuinka Pomukkelskopp kulkee herra kreivin perässä ja tuntee hyvän hajun. Kuinka ne kolme naimatonta tytär-raukkaa rakentelevat vastaisuuttansa, ja kuinka Pomukkelskopp tarttuu rohkeasti nokkosiin. Taavetin sormuksesta ja kellonvitjoista ja hänen sääristönsä ja varpaankänsistönsä. Kuka notarius Slusuhr oikeastaan oli, ja mitä asioita hän ajoi Pomukkelskopin kanssa. Kuinka Taavetti ensin sai likaisia villoja ja kuinka hän sittemmin ei enää niitä saanut.

Kolme päivää sen perästä tuli Aksel vartavasten tilatuilla postivaunuilla kartanoon, liian myöhään, kuullaksensa isänsä viimeisiä sanoja, mutta aikaseen kumminkin, osottaaksensa hänelle viimeistä kunnioitusta. Postimies puhalsi lystillistä säveltään, ajaessaan kartanolle, ja herraspytingin ovesta astui ulos kolme kalpeata hahmoa mustissa murhevaatteissa. — Mitä mailman on tekemistä meidän murheemme kanssa? — Nuori herra tiesi nyt, mitä oli tapahtunut, ja yht'äkkiä johtui hänen mieleensä kaikki, mihin hän oli syyllinen ja syytön: Jumalan sallimus, hänen oma järjettömyytensä ja huikentelevaisuutensa, hänen sisariensa toivoton tila, hänen oma kykenemättömyytensä heitä auttamaan, ja ennen kaikkia isänsä hyvät työt häntä kohtaan, jotka eivät olleet tauonneet, olivat ajat hyviä tahi huonoja. Hän oli varsin haltioissaan. Hänen luontonsa oli nyt semmoinen, että hän syttyi liekkiin ja tuleen jokaisessa tilaisuudessa, saatikka sitte tämmöisessä yksivakaisessa, joka nyt oli edessä. Hän itki ja voivotteli ja syytti itseänsä ja kysyi yhä uudestaan pienimpiäkin seikkoja, ja kun hän sai Fransilta tietää, että hänen isänsä oli puhunut Hawermannille viimeiset sanansa, vei hän vanhan pehtorin eriksensä ja tiedusteli häneltä sitä, ja Hawermann puhuikin suunsa puhtaaksi ja sanoi että ne viimeiset surut, jotka Akselin isää täällä maan päällä rasittivat, koskivat hänen poikansa vastaisuutta ja kuinka Aksel ja hänen sisarensa järjellisellä talouden pidolla voisivat maatilallaan tulla toimeen.

Ah, sitäpä Aksel juuri tahtoikin! Sen vannoi hän tehdäksensä tuon sinisen taivaan alla, kun hän yksinään käveli puutarhassa; hän aikoi tehdä killingit taalereiksi, hän aikoi vetäytyä pois mailmasta ja kumppanien seurasta. Ja sen hän voikin tehdä, varsin hyvin voi hän sen tehdä, mutta kohta luopua sotaväestä, ja mennä johonkin kunnollisesti maanviljelystä oppimaan, niinkuin Hawermann oli hänelle ehdotellut, sitä ei hän voinut, siksi oli hän jo liian vanha ja hänen kunniansa upseerina ei sitä sietänyt; mutta se ei ollutkaan juuri tarpeesen. Kun hän nyt otti kartanon haltuunsa, oppi hän sen itsestään; mutta säästäväisesti tahtoi hän elää, velkansa tahtoi hän maksaa ja ahkerasti tahtoi hän myös lukea maanviljelyskirjoja, johon hänen vanha isänsä niin hartaasti häntä oli kehottanut.

Niin voi ihminen valhetella mielessänsä; eivät, edes vakaisimmat ja pyhimmätkään hetket ole ta'atut valheesta.

Seuraavana päivänä oli hautajaiset. Kartanon alustalaisia ei niihin ollut kutsuttu; mutta kamarineuvosta olivat alamaisensa niin rakastaneet, että paljo väkeä ympäristöstä oli tullut häntä saattamaan. Bräsigin herra kreivi oli myös tullut, mutta näytti siltä, kuin etsisi hän täällä itse kunniaa, jossa hänen piti sitä toiselle osottaa. Bräsig itse oli tullut ja seisoi porstuassa arkun vieressä, ja kun toiset painoivat alas silmäkarvansa ja loivat maahan silmänsä, aukaisi hän silmänsä selälleen ja kohotti silmäkarvansa korkealle kaareen, ja kun Hawermann kävi hänen ohitsensa, tarttui Bräsig häneen takinliepeestä, puristeli päätänsä ja kysyi häneltä hartaasti: "Kaarlo, mikä on ihmisen elämä?" Mutta sen enempää ei hän siitä virkkanut, ja hänen vieressänsä seisoivat Jokkum Nüssler ja jupisi hiljaa itseksensä: "Niin, mitäpä sille voi tehdä?" Ja heidän ympärillänsä seisoivat päivätyöläiset, kaikki Pegelit ja Degelit, Päselit ja Däselit, ja kun pastori Behrens tuli ulos salista, taluttaen nuorinta tytärtä kädestä, ja asettui arkun ääreen, piti hän puheen, joka olisi mennyt vieraankin ihmisen sydämeen, ja silloin vieri monta kyyneltä vanhoista silmistä tuon hyvän isäntä-vainajan tähden. Kiitollisuuden kyyneliä siitä, mitä vanha herra oli heille ollut, ja pelon kyyneliä siitä, mitä nuori herra oli heille tuova.

Kun puhe oli loppunut, lähti saattojoukko liikkeelle Gürlitzin kirkkotarhaa kohden. Arkku nostettiin avonaisiin vaunuihin ja vieressä istui Daniel Sadenwater niin jäykkänä ja järkähtämättömänä vanhoine levollisine kasvoineen, ikäänkuin olisi hän jo eläissään asettanut itsensä muistopatsaaksi herransa haudalle. Sitte tulivat vaunut noiden neljän lapsen kanssa, sitte herra kreivin vaunut, sitte pastori Behrens ja Fransin, joka mielellään olisi ottanut Hawermannin viereensä, mutta Hawermann ei tahtonut, hän tahtoi käydä päivätyöläisten kanssa; sitte se ja se ja se ja Jokkum Nüssler ja vihdoin Hawermann Jalkasin Bräsigin ja päivätyöläisten kanssa.

Lähellä Gürlitziä kallistui Bräsig Hawermannia kohden ja kuiskasi hänelle: "Kaarlo, minulla on se nyt".

"Mikä on sinulla, Sakari?"

"Eläke armolliselta herraltani kreiviltä; kun minä viimen luonasi olin, ratsastin minä hänen puheillensa, ja silloin sain minä sen kaikessa armossa pykälä pykälältä: kaksisataaviisikymmentä taaleria, kymmentuhatta turvetta, vapaat huoneet myllytalossa Haunerwiemissä — myöskin pieni puutarha seuraa muassa vihanneksien kasvattamista varten, ja vielä lisäksi pieni perunamaa".

"No, Sakari, se ilahuttaa minua, nyt sinä voit elää huoletonna vanhoilla päivilläsi".

"Jaa, jaa, Kaarlo, sitä minä voin, ja jos minä siihen lisään muut varani, korot rahoistani, jotka olen työlläni ansainnut, niin ei puutu minulta mitään. Mutta mikä liike tuolla on etupäässä?"

"Aa, he aikovat kai tässä ottaa ruumiin alas vaunuista", sanoi Hawermann ja käännähtihe päivätyöläisiä kohden: "Kegel, Päsel! Nyt täytyy teidän mennä, miehet, nostamaan arkkua". Ja niin

puhein meni hän miesten kanssa joukon etupäähän, antamaan tarpeellisia käskyjensä; Bräsig seurasi häntä.

Sillä aikaa, kuin tätä toimitettiin, oli ruumiin saattojoukko astunut alas vaunuista, ja kun Aksel kolmen sisarensa kanssa oli astunut maahan, tuli pastorin pieni rouva ja Lovisa Hawermann surupuvuissa heidän luoksensa ja pastorin rouva antoi kättä molemmille vanhemmille tyttärille, joista hän muuten aina oli pysynyt erillään heidän aatelisuutensa tähden, ja puristi heidän molempien käsiä niin tuttavallisesti ja sääliväisesti — sillä kuolema ja sydämen suru tekee kaikki yhdenkaltaisiksi, ylhäiset nöyryttävät itsensä Jumalan käden alla, sillä he tietävät, etteivät he hänen edessänsä mitään ole, ja alhaiset kohottavat päätänsä pystyyn, sillä he tietävät, että se sääliväisyys, joka heitä liikuttaa, on Jumalasta. Tänään olisi David Däsel huoletti voinut puristella noiden armollisten ryökynäin kättä, ja he olisivat mielihyvällä hänen vetisistä silmistään nähneet hänen uskollisen sydämensä. Lovisa piti ystävänsä Fidelian kädestä kiini eikä tietänyt, mitä hänen piti sanoa ja tehdä: "Tässä!" huudahti hän syvästi huo'aten ja pisti kimpun valkeita ja punasia ruusuja hänen käteensä, ikäänkuin tahtoisi hän tällä tavalla osottaa kaikkea sitä rakkautta ja sääliväisyyttä, mitä hänen rikkaassa sydämässään asui.

Kaikkein silmät tähtäsivät tuota neljätoistavuotista lasta — vai oliko hän enää lapsi? Kun nuori koivu lämpimän kevätateen jälkeen rehoittaa vihreänä, onko se vielä silmikolla vai onko siinä jo lehtiä? Ja ihmissielulle voipi jokainen hellä liikutus, kun aika on tullut, tulla lämpimäksi sateeksi, joka saa lehdet puhkeemaan ulos silmikoista.

"Kuka hän on?" kysyi Aksel Fransilta, joka katsella tuijotteli lasta. — "Kuka on tuo nuori tyttö, Frans?" kysyi hän vielä toistamiseen ja tarttui hänen käteensä.

"Tuo nuori tyttö?" kysäisi Frans, ikäänkuin vedettäisiin häntä pois paikasta, josta hän ei mielellään tahtonut lähteä, "tuota *lastako* tarkoitat? Hän on pehtori Hawermannin tytär".

Hawermann oli myöskin katsellut lastansa ja hänen mieleensä johtuivat samat ajatukset kuin sinä yönä, jolloin kamarineuvos kuoli. "Ei", sanoi hän taas, "se ei voi olla Jumalan tahto". — Naurettavaa! Eipä hänen tyttärensä kipeäkään ollut; mutta nuo punaset posket! Semmoinen menee perintönä, ja hänen vaimo parallansa oli myöskin ollut kauniit, punaset posket.

"No, mikäs sinun on?" sanoi Bräsig ja herätti hänen hänen ajatuksistansa. "Todellakin! Näetkös, Kaarlo, Samuli Pomukkelskopp! Tänäpänä mustissa vaatteissa!"

Ja totta se oli. Pomukkelskopp astui lähemmäksi ja teki ryökynöille semmoisen nöyrän, surua osottavan kumarruksen, kuin hän jokin lyhyillä raajoillansa aikaan voi saada, ja kääntyi sitte herra luutnantin puoleen: "Suokaa anteeksi — naapuruus — *sydämellisin* osanotto tähän surulliseen tapaukseen — — *suurin* kunnioitus vainajaa kohtaan — toivomus myöskin vastaisesta, hyvästä sovusta Pümpelhagenin ja Gürlitzin välillä" — lyhyesti sanoen, mitä tässä tuokiossa hänen mieleensä tuli, sanoi hän, ja kun luutnantti kiitti häntä hänen ystävällisyydestään, oli Pomukkelskopin mieli niin keveä, kuin olisi hän ammentanut sydämensä tyhjäksi kaikista sääliväisistä, ihmisellisistä tunteista, mitä siinä olla voi. Hän katseli ympärilleen saattojoukkoa, ja kun hän ei niiden seassa havainnut ketään muuta tilanomistajaa kuin kreivin, sovitti hän itsensä niin, kirkkotarhaan kuljettaissa, että hän kumminkin kävi herra kreivin *perässä* ja astui nyt aina tarkkaan hänen jälkiinsä, joka armolliselle herra kreiville oli ihan yhdentekevä, mutta Pomukkelskoppille suuri nautinto.

Ruumis oli haudattu. Surevat kokoontuivat vähäksi ajaksi pappilaan ja nauttivat hieman virvoituksia. Pastorin pieni rouva oli ihan kahtaalle jaettuna, toinen puoli hänestä olisi mielellään mennyt sohvalle noiden kolmen tyttären väliin, lohduttamaan heitä, ja toinen puoli olisi mielellään pyörinyt ympäri huoneessa, tarjoomassa viiniä ja voileipiä, ja kun nyt Lovisa otti tämän jälkimäisen toimen tehdäksensä ja hänen pastorinsa edellisen, silloin oli hän vasta onneton ja istui nojatuolillaan niin surullisena, kuin olisi vanha kirurgi Metz Rahnstädtissä ommellut kiini nuo molemmat puoliskot ja kärsisi hän vielä tuskia siitä.

Lovisa oli toimittanut tehtävänsä hyvin, sillä ei kauvan viipynyt, kun yksi toisensa perästä saattoväestä meni matkoihinsa. Jokkum Nüssler oli viimeinen ja, tehtyänsä luutnantille jonkinlaisen nurinperäisen kumarruksen, kävi hän pastorin rouvan luo ja antoi hänelle kättä ja puristi sitä niin sydämellisesti, kuin olisi pastorin rouvan oma isä kuollut, ja sanoi hyvin surullisella äänellä: "Jaa, niin se on, on kai".

Myöskin hänen pastorinsa oli voimainsa perästä tehnyt tehtävänsä, nimittäin lohdutustyötä; mutta helpompi on täyttää tyhjä vatsa voileivillä ja viinillä, kuin tyhjä sydän toivolla ja elämän halulla; mutta hän oli alottanut oikeasta päästä, oli vienolla kädellä ohjannut ajatukset siitä, mikä ennen oli ollut niin kaunista ja varmaa ja nyt iäksi päiväksi mennyttä, siihen, mikä lähimmässä vastaisuudessa oli tarpeesen, kuinka toimeen tulisivat, kuinka uuden elämänsä alottaisivat, ja hän osasi saattaa noiden tyttö raukkain ajatuksen ja mielen siihen, mikä oli järjellisintä tehdä ja missä heidän tuli asua, niin että

he, matkatessaan veljensä kanssa kotia, jo rohkenivat levittää vastaisuutensa eteensä kuin kappaleen kangasta ja tarttua saksiin ja leikellä siitä itsellensä ja asetella sitä niin ja näin, kuinka se parhain sopisi, ja millä tavalla täydellisin puku siitä olisi saatava.

Mutta löytyi myöskin toisia, jotka vastaisuutta aprikoivat ja tuumivat, mitä nyt voi ja täytyi tapahtua, Kamarineuvoksen haudalla ei kasvanut ainoastaan surukukkia, ei, vaan Pümpelhagenin kadonneen onnen porosta versoi myöskin takkiaisia, nokkosia ja villikaalia, ja kullankarvainen hyötyheinä muodosti kauniin kehän tämän rehottavan rikkaruohon ympäri. Ken tästä tahtoi kukkia poimia, ei tosin saanut pelätä villikaalin myrkyä, eikä takkiaisten tarttumista, eikä myöskään nokkosien polttamista. Kenellä nokkosten kanssa on tekemistä, hänen täytyy rohkeasti käydä kiini, ja se mies, joka tänään, vihreäraitaiset housut jalassa, seisoi Gürlitzin puutarhassa ja katseli Pümpelhagenia kohden, *tahto* rohkeasti käydä kiini; mutta otollista aikaa oli hänen odottaminen, hänen kauniin, kullankarvaisen hyötyheinänsä oli ensin rupeaminen orastamaan.

"Siitä esteestä on siis päästy", lausui hän hyvillä mielin itseksensä, "ja se oli kulmakivi. Ken on jälillä? Herra luutnantti? No, häntä me syötämme hypoteekeillä, vekseleillä, koroilla ja odottajaisilla, kunnes hän on lihonnut, ja sitte teurastamme hänen. Vai olisiko mahdollista? Malla on kaunis tyttö ja Salla myöskin. Herra von Zwippelwitz sanoi nykyään, kun minä myin hänelle velaksi rautikkovarsani, että Sallan silmät ovat kuin — niin, mitä hän niistä sanoi? — kuin kaksi tulipyörää eli kuin kaksi kanunansytytintä. No, Sallapa sen itse tietää. Mutta äläpäs vielä! Tunnen minä mokomat miehet, minä en heihin suostu. Suurimmassa hädässä ehkä kurottavat he meikäläisiinkin; mutta paras on aina olla varullansa! — No, jos hän toden perästä tahtoo, niin voidaanpa siitä vielä aikaa myöden puhua; mutta ensin täytyy hänen lihota. — Mutta kukapa vielä? Hawermann. Se penteleen kavala kettu! Kuinkas kävi tänään aamulla? Ei tervehtinyt minua! Ajattelee kai, että minun pitäisi häntä ensiksi tervehtiä? Mokoma renki! Mitä hän muuta on kuin renki? No, maltappa, kun minulla on ensin luutnantti kourissani, niin saat sinäkin tanssia! — Ja Bräsig sitte? Se narrittelia! Tahdotko sinäkin panna esteitä eteeni? Hi, hi, hi! lystiä, se narri ei tiedä, että minä oikeastaan olen karkottanut hänen Warnitzista, että notarius Slusuhr minun kehotuksestani kuiskasi herra kreivin korvaan, kuinka huonoa taloutta Warnitzissa pidettiin. Niin, mätäne sinä vaan siellä Haunerwiemissä! — Ja herra pastori sitte? Niin, herra pastori! Minun piti aamulla poiketa pappilaan ja hän oli niin ystävällinen — juu perunia, kyllä minä tunnen sinun ystävyytesi! Tuossa on pappilan pelto minun silmäini edessä! Mitä? Ei suo minulle sitä etua ja puhuu kuitenkin *ystävyydestä*? Oo, malttakaa vaan pikkusen, kyllä minä teidän vielä kukistan kaikki, minä voin sen tehdä. Minulla on *rahoja*". — Ja samassa löi lämäytti hän ylenonnellisena lihavalla kädellään housuintaskuansa, niin että kultaiset kellonripsulot tanssia hyppivät hänen mahallaan. Mutta samassa tuokiassa vaikeni hän, sillä luinen koura laskeutui hänen olallensa ja hänen Kanasensa sanoi:

"Mukkel, joku on etehisessä".

"Ken on siellä, kyhkyseni?" kysyi Pomukkelskopp erinomaisen hiljaisella äänellä, sillä hänen vaimonsa läheisyys masensi aina hänen mielensä.

"Notarius Slusuhr ja vanhan Mooseksen Taavetti".

"Hyvä, hyvä!" sanoi Pomukkelskopp ja laski kätensä Kanasensa uumille, joka näytti siltä kuin kiemuroitsisi kurpitsi ylös pitkin humalariekua. "Mutta katsoppa vaan Pümpelhagenia, noita kauniita vainioita! Eikö ole synti ja häpeä, että se on semmoissa käsissä? Ja että nuo molemmat juuri *tänään* tulivat — eikö heitä johda Jumalan sormi, kyhkyseni?"

"Älä lörpöttele joutavia, Kopp! Tule pikemmin sisään haastelemaan vierasten kanssa. Semmoinen tuuma, jonka nyt olet päähäsi saanut, vetää liian paljo aikaa".

"Hiljaa kauvas ehditään! Hiljaa kauvas ehditään, kyhkyseni!" sanoi Pomukkelskopp käydessään vaimonsa perässä vierashuoneeseen.

Pomukkelskopin salissa seisoi ja odotti sillä aikaa notarius Slusuhr ja Taavetti. Taavetti oli saanut kestää hirmuisia tuskia, sillä kovaksi onneksensa oli hän puolipäivän aikaan, kotoa lähteissään, pistänyt sinettisormuksen sormeensa ja kimittänyt kultaiset kellonvitjat liiviinsä. Ja kun hän nyt tuli saliin ja huolimatta kaikesta loistostaan nöyrästi asettui selin akkunaa päin, huomasi Filip Pomukkelskopp tuon kiiltävän sormuksen ja Natti nuo kiiltävät kellonvitjat ja juuri kuin kaksi haukkaa syöksivät he molemmat Taavetin kimppuun ja väänsivät sormusta ja tempoivat vitjoja ja Natti astui hänen jalkapöydillensä ja Filip, joka rämpi polvillaan tuolilla, potki häntä sääriin, ja nämä osat olivat hänen ihmisellisestä ruumiistaan heikoimmat; hänen jalkapöytänsä sitä vastaan näyttivät kuin hernemaa maaliskuussa, johon paholainen herneiden sijasta on kylvänyt varpaankänsiä, mutta sääriluitansa oli hänen varovasti käyttäminen, jos niiden piti hänen elinaikansa kestää, siliä niiden yksin oli häntä kantaminen, koska luonto ei ollut hänelle pohkeita antanut.

Ja toisen akkunan vieressä seisoi herra notarius Sallan edessä, joka istui tuolilla, virkaten isälleen

selkätyynyä. Siihen kuvaili hän maisemaa pitkän ladon ja luumupuun kanssa, jossa siniset luumut killuivat nyrkinkokoisina; ja ladon edessä käveli komea kirjava kukko ja kuopusti kanojen keralla ja tadevedessä uiskenteli ankoja ja hanhia, kauniita kuin joutsenet, ja kaikkein etumaisinna loikoi tällä kankaalla mitä suloisin, puhdas, viaton, hyvin syötetty porsas.

Vanha Mooses oli oikeassa; herra notarius näytti rotalta ja hänen korvansa seisoivat pystyssä kuin rotan korvat, hän oli lyhytläntä ja laiha, niinkuin kaikki Rahnstädtin rotat olivat, jotka eivät vielä olleet ehtineet lihota Taavetin villakaupasta; hänen kasvonsa olivat harmaat, hänen silmänsä harmaat, hänen hiuksensa harmaankellertävät ja hänen viiksensä harmaankellertävät; mutta Malla ja Salla Pomukkelskopp sanoivat hänen olevan erinomaisen viehättävän, hän osasi kertoa paljon — itsestensä ja omasta hävyttömydestensä, sanoi Bräsig. Mutta olihan se luonnollista, että herra notarius ennemmin puhui omasta sukkeluudestansa kuin muiden ihmisten tyhmyydestä. Ei kukaan viisas mies näytä muille peltoa, josta hän ilman vaivaa ja työtä voi leikata nisua. Ja mitä voi notarius sille, että hänen neronsa loisti niin heleästi, ettei sitä kauvemmin voitu pitää vakkasessa? Mitä hän sille voi, että se tuli niin suureksi, ettei sillä enää ollut tilaa vakkasessa, jos ei hän viskannut pois tuota tyhmää rehellisyyttä? Sitä me yksinkertaiset ihmiset emme voi ensinkään arvostella — rotat ovat rottia — ja Taavetti sanoi itse, kun rotista tuli kysymys, niiden olevan häntä mahtavimmat.

Tänään iltapuolella kertoi hän nyt sanomattomalla mielihyvällä Sallalle, kuinka hän oli luvannut hankkia eräälle erinomaisen tyhmälle miehelle rikkaan vaimon, ja kuinka hän noilla erityisillä naimaretkillä oli nykyntä sulhaselta yhden lauluhöyhenen toisensa perästä, kunnes tuo vaivanen viimeisellä naimaretkellään ei näyttänyt juuri paljoa paremmalta kuin kaltattu kukko.

"Erinomaisen hauskaa", sanoi Salla. Pomukkelskopp astui sisään: "Ah, sangen ilahuttavaa, herra notarius! Hyvää päivää, herra Taavetti!"

Salla nauroi vielä yhä nauramistaan, mutta kun isä Pomukkelskopp nykäytti päätään ja osotti ovea kohden, kokosi Salla luumunsa, kanansa, hanhensa ja porsaansa ja sanoi: "Natti ja Filip, tulkaa, isä tahtoo *tehdä työtä*", ja lähti heidän kanssansa ulos. Tätä lausetta käytettiin nimittäin aina, kun Pomukkelskopp tahtoi huvitella itseänsä kullankarvaisella hyötyheinällään.

"Herra Pomukkelskopp", sanoi Taavetti, "minä tulen vuotien tähden ja samassa tahtoisin kysyä villain hintaa — minä olen saanut kirjeen..."

"Mitä vietäviä? Vuodat ja villat?" huudahti herra notarius, "niistähän voitte jälistäpäin puhua. Me olemme tulleet tänne asiassa, jonka tiedätte".

Tästä voi nähdä, että notarius oli uudenaikainen asiamies, joka ei pitänyt pitkiä puheita, hän kävi suorastaan asian varteen kiini, ja Pomukkelskopp piti paljo semmoisista miehistä, jotka rohkeasti tarttuivat hänen nokkosiinsa, hän kävi sentähden likemmäksi notariusta, puristi hänen kättänsä ja pakotti hänen istumaan sohvalle.

"Jaa", sanoi hän, "se on tukala, pitkällöinen tehtävä".

"Pitkällöinen?" kysäisi herra notarius. "Mitä? Riippuhan se vaan meistä, kuinka pitkälle tahdomme sitä venyttää. Ja tukala? Minulla on ollut tukalampia asioita ajettavana. Taavetilla on kaksituhatta viisisataa vekseleissä; minä itse olen viime aikoina lähettänyt hänelle kahdeksansataa kolmekymmentä. Tahdotteko ostaa ne? Tässä ne ovat".

"Ne ovat hyviä papereita", sanoi Pomukkelskopp hiljaa ja levollisesti, nousi istuimeltaan ja toi rahat kaapista.

"Tahdotteko ostaa minunkin paperini?" kysyi Taavetti.

"Nekin ostan minä", sanoi Pomukkelskopp ja nykäytti päätään niin arvokkaasti, kuin tekisi hän suuren hyvän työn ihmiskunnalle. "Mutta, hyvät herrat", sanoi hän, ruvetessaan lukemaan rahoja, "minä panen yhden ehdon. Te teette minulle velkakirjan, että olette minulle velkaa tämän summan ja pidätte vekselinne ja hätyytätte häntä niillä. Häntä pitää vaan hätyyttää, sillä jos hän saa olla rauhassa ja asiaa järjestellisesti punnita, voi hän saada rahoja lainaksi mistä hyvänsä, ja otollinen aika ei ole vielä käsissä".

"Jaa", sanoi notarius, "se ehdotus ei ole hullumpi ja sen voimme me tehdä; mutta Taavetilla olisi vielä jotakin sanomista teille".

"Niin", sanoi Taavetti, "minä olen saanut kirjeen P:stä, jossa hän on sotapalveluksessa, Markus Seeligiltä, hän kirjottaa minulle, että hän siellä helposti voi ostaa kahdentuhannen markan edestä luutnantin velkakirjoja — haluttaako teidän saada nekin?"

"Hm!" sanoi Pomukkelskopp, "vähän liiaksi yhdellä haavaa — mutta — ostakaa ne kuitenkin minulle".

"Mutta minulla on myöskin yksi ehto", sanoi Taavetti. "Teidän pitää myydä minulle villat".

"Niin, miks'ette sitä tekisi?" sanoi herra notarius ja astui herra kartanonomistajan varpaille. "Miks'ei voisi Taavetti käydä niitä katselemaan?"

Ja Pomukkelskopp ymmärsi yskän ja saatti Taavetin ulos ovesta, katselemaan villoja, ja kun hän taas istahti notariuksen viereen sohvalle, purskahti notarius nauruun ja sanoi: "Me tunnemme toinen toisemme".

"Kuinka niin?" kysäisi Pomukkelskopp, ikäänkuin olisi hän kiiltävistä vaunuistaan astunut leijuun.

"Hyvä ystävä", sanoi notarius ja taputti häntä olkapäälle, "mikä teidän tarkoituksenne on, olen minä jo aikaa tietänyt, ja jos vedätte minun kanssani yhtä köyhtä, niin se kyllä onnistuu".

Herran Jestan, kuinka se mies oli viisas! Pomukkelskoppia oikein hämmästytti.

"Herra notarius, minä en kiellä —"

"Ette suinkaan, sen kyllä jätätte tekemättä. Meidän molempain välillämme on se salaisuutena pysyvä. Jos käy niin, kuin käydä pitää, saatte te aikaa voitain Pümpelhagenin ja *Taavetti* saa lailliset korkonsa, ja *minä* — hyväinen aika, minä voisin sen asian itsekin toimittaa, mutta se on minulle liiaksi suuri — ja minä tyydyn mieluisemmin johonkin myllyyn eli talonpojan taloon, jonka teen sittemmin ritariskartanoksi. Mutta paljo rahaa menee siihen teiltä".

"Niin, niin! Jumala nähköön, paljo rahaa; mutta se ei haita. Minun sydäntäni kirventele, nähdessäni tuota kaunista kartanoa; eikö ole synty ja häpeä, että se on semmoisissa käsissä?"

Notarius kurkisteli häntä sivulta päin, ikäänkuin tahtoisi hän sanoa, ajatteletko sinä todellakin niin.

"Te katselette minua niin kummallisesti", sanoi Pomukkelskopp.

"Niin", virkkoi notarius ja nauroi, "ja te näytätte minusta varsin lystilliseltä. Ken ottaa pahan paattiinsa, soutakoon sen maalle. Ettehän kai luule, että muutamalla viheliäisellä tuhannen taalerin vekselillä pakotatte semmoisen kartanon, kuin Pümpelhagen on, konkurssiin? Ei, teidän täytyy ruveta ihan toisiin toimiin; kaikki viimeiset hypoteekit pitää teidän ostaa".

"Sitä minä aionkin", kuiskasi Pomukkelskopp, "mutta Mooseksella on seitsemäntuhannen taalerin velkakirja ja hänestä ei saa mitään urakkaa".

"Minulla ei ole mitään Mooseksen kanssa tekemistä enkä tahdokaan hänen kanssansa mitään tehdä, mutta onpa Taavetti olemassa, hän voi ottaa sen asian huoleksensa. Mutta siinä ei ole vielä likimaillekaan kaikki, mitä tehdä pitää. Teidän pitää lähestyä luutnanttia likemmäksi, teidän pitää *ystävällisesti* auttaa häntä, kun hän sattumalta joutuu rahanpulaan; myytte sitte taas hänen velkakirjansa, myöskin satunnaisessa rahanpulassa — esimerkiksi minulle, että minä voin häntä hieman ahdistella, ja sitte viimein, kun kaikki rupee horjumaan, sitte..."

"Herran Jestan", kuiskasi Pomukkelskopp vielä kiihkeämmin, "sitähän minä juuri tahdonkin, sitähän minä juuri tahdonkin; mutta minä soisin ensin saavani hänet *tänne*. Ja juuri sentähden täytyy teidän hätyyttää häntä noilla vekseleillä, ettei hän enempää aikaa voi sotaväessä viivytellä".

"Se on pieni asia se, jos ei mitään muuta ole..."

"On mar, on mar vielä vähän muutakin", kuiskaili Pomukkelskopp niin vaivihkaa, kuin olisi koko valtakunnan onni ja onnettomuus kysymyksessä, "*on vielä Hawermann*; ja niin kauvan kuin luutnantilla on tuo kavala kettu, emme pääse hänen kimppuunsa".

"Ah, mitä tyhmyyksiä!" nauroi notarius häntä vasten silmiä. "Oletteko milloinkaan kuulleet, että nuori mies, joka on rahanpulassa, kääntyy vanhempaan ystävään ja puhuu hänelle suunsa puhtaaksi? Ja hyvä on, että niin on laita, sillä mistähän muuten meikäläinen eläisi? No, sen puolesta saisi Hawermann kyllä pysyä vielä kauvan Pümpelhagenissa; mutta, jos mahdollista on, pitää hänen pois! Hänen sanotaan olevan hyvä isännöitsiä, ja jos hän saa Pümpelhagenin pelloista lähtemään, mitä hän niistä tähän saakka on saanut, niin voipi luutnantti antaa meidän kauvan sätkiä".

"Hyvä isännöitsiä? Hän? Eipä hän ole voinut hoitaa omaakaan talouttansa".

"No, no! Antaa sen asian olla sillänsä. Jokainen arvostellaan ansionsa jälkeen. Mutta pois pitää hänen".

"Jaa, mutta kuinka?" kysyi Pomukkelskopp.

"Minä en sille mitään voi", nauroi notarius, "mutta te? — Mitä? kun kerran olette antaneet herra luutnantin nähdä kiiltävät, kirkkaat taalerinne, etteköhän sitte voisi saada lähtemään talosta tuommoista vanhaa, kulunutta pehtoria? Olisipa se kumma, se".

"Niin, niin!" huudahti Pomukkelskopp kovin pahoillaan, "mutta se viettää liian paljon aikaa, ja minun vaimoni on niin kiireissään".

"Hänen täytyy kuitenkin odottaa", lausui herra notarius hyvin levollisesti, "tuossa hopussa ei perille päästä. Ajatelkaapa vaan, kuinka kauvan Rambowin suku on hallinnut Pümpelhagenia, semmoiset siteet, eivät tuossa tuokiossa heltiä. Mutta nyt — hiljan! Taavetti tulee; ja mitä me tässä olemme puhuneet, ei ole hänen tarvis tietää. Kuuletteko! Ei kuiskaustakaan hänelle muusta kuin hänen omista raha-asioistansa".

Taavetti tuli, ja kun hän astui ovesta sisään, kohtasi häntä kaksi nauravaa naamaa, Pomukkelskopp nauroi, ikäänkuin olisi herra notarius päästänyt erinomaisen hauskan kokkapuheen, ja herra notarius nauroi, ikäänkuin olisi Pomukkelskopp kertonut jotakin varsin hullunkurista. Mutta Taavetti ei ollut niin tyhmä, kuin hän tällä hetkellä näytti; hän tiesi varsin hyvin, että häntä oli narrattu ja että hänen, molemmat virkaveljensä olivat puhuneet ihan toista kuin pilaa. — "Heillä on *heidän* salaisuutensa", pakisi hän itseksensä, "ja minulla on *minun*". Ja samassa istui hän pöydän ääreen niin tyhmännäköisenä, kuin milloinkin mikäkin juutalaisluikari on näyttänyt, ja nyykäytti päätään Pomukkelskoppille ja sanoi: "Minä olen nähnyt".

"No?" kysyi Pomukkelskopp.

"Niin", sanoi Taavetti ja nyykäytti olkapäitään, "te sanotte niiden olevan puhtaiksi pestyjä — niin, minun puolestani saavat ne kyllä sitä olla".

"Mitä? Ettekö usko sitä? Eivätkö ne ole valkeita kuin joutsenen untuvat?"

"No, jos niiden pitää olla joutsenen untuvia, niin olkoot vaan minun puolestani joutsenen untuvia".

"No, mitä te tarjotte niistä?"

"Näettekös tässä! Me olemme saaneet kirjeen Löwenthalilta Hampurista — siltä suurelta kauppahuoneelta Löwenthal Hampurissa — puolenviidentätoista taaleria leiviskältä".

"Niin, sen minä kyllä arvaan; semmoisia te vejarit kyllä hankitte itsellenne".

"Semmoinen kauppahuone kuin Löwenthal ei kirjota millekään vejarille".

"A veikkoset", puuttui notarius puheeseen, "tämä ei ole kaupantekoa, tämä on riitaa. Pomukkelskopp, tuottakaa sisään pari pulloa viiniä, jokaiseen kaupantekoon kuuluu harjakannut".

Notarius oli jo hyvin rohkea herra ritariskartanon omistajaa kohtaan; herra ritariskartanon omistaja soitti kelloa, ja kun Dorothea tuli sisään, sanoi hän hyvin tuttavallisella ja ystävällisellä äänellä hänelle — sillä Pomukkelskopp oli kotonaan aina ystävällinen, erittäinkin naisväkeä kohtaan, Kanasestansa ruveten aina lastenpiikaan asti: "Dorothea, kaksi pulloa viiniä, sitä lajia, jolla on sininen korkki".

Ja kun viini oli pöydällä, täytti Pomukkelskopp lasit ja joi omansa pohjaan ja Taavetti haisteli vaan vähän syrjästä, ja kun herra notarius oli tyhjentänyt lasinsa, lausui hän: "No, hyvät herrat, nyt tahdon minä sanoa teille jotakin", ja hän vilkutti silmää Taavetille yli pöydän ja polki pöydän alla Pomukkelskoppia varpaille. "Te, Taavetti, maksatte viisitoista taaleria täyteen leiviskältä, ja te, Pomukkelskopp", — ja hän polki häntä taas — "te ette tätä nykyä tarvitse rahaa, ja jos te ennen tammikuun puoliväliä voitte saada hyviä arvopapereita, niin on se teille mieluisempi".

"Hyvä", sanoi Pomukkelskopp, joka ymmärsi notariuksen tarkoituksen, "jos te isältänne voitte hankkia minulle Pümpelhagenin vekselit, niin annan minä teille villat tarjoomastanne hinnasta".

"No, miksipä ei?" sanoi Taavetti, "mutta mitenkäs on takkujen laita?"

Sitä ei kukaan tässä tuokiossa kuullellut, ja Taavetti uudisti kysymyksensä: "Kuinkas on takkujen laita?"

"Takut", sanoi Pomukkelskopp, "ne saatte tietysti puolella..."

"Seis'!" huudahti notarius väliin, "takut saatte kaupan päällisiksi, kun tuotte vekselit".

"No miksipä ei?" sanoi Taavetti. Ja kun olivat juoneet viininsä ja aikoivat nousta vaunuihin, virkkoi

notarius vaivihkaa ja helkkarin sukkelamaisesti Pomukkelskopille: "Huomenna ahdistakoon Taavetti luutnanttia ja toisella viikolla käyn minä hänen kimppuunsa".

Ja Pomukkelskopp puristi uudestaan hänen kättänsä, ikäänkuin olisi notarius pelastanut hänen Filippinsä hukkumasta, ja istahti, vierasten pois mentyä, Kanasensa viereen ja keikkaili ja sovitteli hyvillä mielin vastaisuuden vaatetta. Ja vaunuissa istui notarius ihastuksissaan, sillä hän oli hyvin tyytyväinen itseensä, olihan hän viisaampi kuin nuo molemmat toiset, ja Taavetti istui hänen vieressänsä ja jupisi itseksensä: "Olkoon menneeksi! Heillä on heidän salaisuutensa, ja minulla on takut".

Mutta takkujen laita ei ollut vielä varsin selvillä: sillä kun Taavetti kotia tultuaan kertoi isälleen kaupasta ja pyysi saada Pümpelhagenin vekselit, katsella karsasteli vanhus yli hänen olkapäänsä ja sanoi: "Vai niin? Oletko sinä ollut notariuksen, sen pyövelin, kanssa Pomukkelskopin luona, joka myös on pyöveli, ja olet villoja ostanut, no sitte maksat ne *omillas*, vaan et *minun* velkakirjoillani. Jos sinulla on tekemistä rottien kanssa, minä en tahdo pitää mitään yhteyttä rottien kanssa". — Se oli hyvin, paha asia Taavetille ja hänen takuillensa.

Luku 10.

Herra luutnantti pulassa. Kuinka Taavetti ensiksi hätyyttää häntä ruoskilla ja Slusuhr sittemmin skorpioneilla. Hän väistyy pois niiden tieltä ja säästää ja tutkii maanviljelystä. Kuinka paholainen ensiksi ajoi professori Liebigiä, että hän kirjotti pirullisen kirjan, ja sitte Akselia, että hän tahtoi tehdä ihmiskunnan onnelliseksi, ja vihdoin vanhaa everstiä, että hän kirjotti käytösluettelaita. Kuinka herra von N:llä oli kaunis tytär ja että hänen nimensä oikeastaan oli "herra von Satrup Seelsdörpistä". Aksel antaa vihkiä itsensä mustassa hännystakissa.

Mutta vielä pahempi, paljoa pahempi oli luutnantti paralle, että Taavetti seuraavana aamuna astui hänen kamariinsa. Kaunis ei Taavetti koskaan ollut, sitä ei kenkään voinut sanoa, ei edes hänen oma äitinsä, mutta kuinka oli se mies muuttunut sillä ajalla, kun luutnantti häntä ei ollut nähnyt! Silloin, kun hän notariuksen luona oli lainannut luutnantille rahaa, oli todellakin hänen olennossaan ollut havaittavana jonkinlaista ihmisystävyyttä, mutta nyt, kun hän tahtoi rahansa takasin, näytti hän niin tahmealta ja likaiselta, että luutnantti vaistomaisesti veti hanskat käteensä, ennen kuin hän rupesi hänen kanssansa asioihin. Ja kun hänen nyt kumminkin täytyi ruveta hänen kanssansa asioihin, näytti hänen naamansa semmoiselta, kuin olisi itse Mooses ja kaikki muut profetat kurkistelleet hänen takapuoleltaan, ja kun Taavetti sanoi hänelle: "Riisukaa hanskat pois, herra luutnantti, ja kirjottakaa!" silloin veti Aksel todellakin hanskat pois käsistään ja kirjotti poikittain nimensä[9] ja Taavetin naama näytti taas niin ihmisystävälliseltä kuin silloin, jolloin he ensi kerran tuttavuutta tekivät.

"Jumalan kiitos ja kunnia!" sanoi luutnantti, "siitä siis päästiin".

Mutta muutamia päiviä sen perästä ajoivat eräät vaunut kartanolle ja vaunuissa istui notarius Slusuhr ja Hawermann ravisteli päätänsä ja sanoi: "Jumala varjelkoon, myöskin *hänen* kanssansa?" — Ja kun notarius astui herra luutnantin kamariin, virkkoi jälkimäinen samoin: Jumala varjelkoon, vielä hänkin. Hänen kanssansa oli kuitenkin paljoa parempi keskustella kuin Taavetin; notarius näytti sivistyneeltä mieheltä, jonka kanssa voi haastella, hänellä oli aina puhtaat vaatteet yllä, niin että hänen ulkomuotonsa oli jotenkin uljas, ja puheessaankin osasi hän säilyttää tätä petollista arvoisuuttansa — niin kauvan kuin hän tahtoi, tahi oikeimmin: niin kauvan kuin hänen oli teeskenteleminen. Ja edellistä tahtoi hän nyt tässä; luutnantti kehotti häntä istumaan sohvalle ja antoi tarjota kahvia, ja näytti todellakin siltä, kuina haastelisivat he keskenänsä kaikessa ystävyydessä ilmasta, naapureista ja ihmisten pahanilkisyydestä — viimeksi mainitusta tiesi notarius aina kertoa paljo, koska hänen tapansa oli aina kurkistella muiden toimiin, vaan ei milloinkaan omaan itseensä.

"Jaa", sanoi hän ja kertoi tämän ystävällisen keskustelun aikana eräästä kauppamiehestä Rahnstädtissä, "aatelkaapa, herra von Rambow, kuinka pahoja ihmiset ovat! Tälle kauppiaille lainasin minä paljaasta hyväntahtoisuudesta — s.t.s. samaa korkoa vastaan, jonka minun itse täytyy maksaa, sillä minulla ei ollut niin paljo rahoja takanani, minun täytyi itse lainata — hänelle lainasin minä rahat, pelastin hänen pulasta ja hän oli niin kiitollinen — ja nyt? — nyt, kun minä vaadin niitä takasin, kun minun täytyy ne saada — tuli hän hävyttömäksi, uhkasi vetää minut oikeuteen liiallisen koron kiskomisesta".

Tietysti ei tässä tarinassa ollut sanaakaan totta, ja notarius lähetti sen vaan koukona edeltäpäin, pelottaaksensa luutnanttia, ja luutnantti pelästyikin. Kääntääksensä puhetta toiselle tolalle, kysyi Aksel, mitä kauppaa se kauppamies oikeastaan teki? Mutta nyt arveli notarius jo kylliksi tuhlanneensa hienoja tapojansa, hän ei siis vastannut kysymykseen, vaan jatkoi puhettansa: "Mutta minä olen vetänyt hänet

oikeuteen, nyt olkoon hän varuillansa! Hänen luottamuksensa on mennyt — ja häpeän saa hän päälliseksi! Häntä ei ole koskaan ennen oikeuteen haastettu, mutta tämä on hänen oma vikansa. Mitä te siitä arvelette?"

Notarius pani luutnantin kamalan ahtaalle, ja luutnantti parka rupesi jo aavistamaan, että tämä vaan oli alkutanssia siihen myrskyyn, joka hänen päällensä oli tuleva. Hän yski ja ryki hämmennyksissään, vaan ei sanonut mitään, sillä hän ei tietänyt, mitä hänen olisi pitänyt sanoa. Ja se olikin ihan tarpeetonta, sillä herra notarius pitkitti puhettansa ja tuli häntä yhä lähemmäksi: "Mutta, Jumalan kiitos! minulla ei aina ole semmoisten roistoin kanssa tekemistä, se mies on vaan poikkeus. Ja koska nyt sattumalta puhumme raha-asioista" — tässä otti hän lompakon taskustansa — "niin suvaitsette kai minun antaa teille takasin vekselinne", ja samassa kurotti hän luutnantille tuota 830:n taalerin vekseliä, ja rotankorvat kohosivat pystyyn ja tuosta keltasenharmaasta naamasta tuijottivat nuo harmaat silmät ulos ja hänen kuivilla huulillansa pyöri semmoinen myhäily, — kuin olisi joku hänen nelijalkaisista vertaisistansa saanut sieramiinsa sianlihan hajun.

Luutnantti parka otti vekselin käsiinsä ja koetti pitää velkojaa vähän etäämpänä näyttämällä välinpitämättömältä. Jaa, sanoi hän, herra notarius voi ottaa vekselin takasin vastaiseksi, hän oli lähettävä hänelle rahat; hänen oli ollut matkaaminen tänne niin äkkiä ja matkan syy oli niin surullinen, ettei hän ollut voinut tämmöisiä asioita ajatella.

Jaa, vastasi notarius, sen hän kyllä uskoi, sillä hän tiesi sen itsestensä, kun *hänen* isänsä oli kuollut, ihminen ei semmoisessa tilaisuudessa ajattele mitään muuta, kuin mitä hän on kadottanut — ja samassa tuli hän niin surullisen näköiseksi, että luutnantti taas rohkaisi mieltänsä — mutta, sanoi notarius, hän oli viime aikoina yhä ajatellut tätä vekseliä ja hänen oli sitä tehdä täytynyt, sillä hän oli antaunut suuriin sitoumuksiin ja hänen täytyi haalia kaikki kokoon — rahaa täytyi hänen saada.

"Mutta onhan tämä vaan pieni asia", puhkesi Aksel sanomaan.

"Niin, niin — kyllä vaan!" sanoi notarius ja veti vielä esille papereita lompakostaan, "ja sitte vielä tämä pieni asia", ja samassa laski hän pöydälle sen kahdentuhannen taalerin vekselin, jonka Taavetti oli ostanut luutnantin karnisonista.

Luutnantti hämmästyi, välinpitämättömyydestä tuli loppu. "Kuinka te nämä paperit saaneet olette?" huudahti hän.

"Herra von Rambow, minä luulen että sana 'vekseli' oikeastaan merkitsee vaihtoa ja että semmoiset paperit usein vaihtavat omistajaa; se ei siis mahda teitä kummastuttaa, että minä olen ottanut ne vastaan rahan asemasta, semminkin, kun sen kautta vältin paljon kirjottamista ja postimaksuja".

Luutnantti joutui yhä enemmän hämille, mutta että tämä oli ennakolta sovittua vehkeilyä, ei johtunut ensinkään hänen mieleensä. "Mutta, hyvä herra notarius, minulla ei tätä nykyä ole ollenkaan rahoja".

"Ei rahoja?" huudahti notarius ja silmäili velallistansa katseella semmoisella, kuin olisi tämä antanut hänen luoda silmäyksen mitä ilkeimpään sydämeen ja olisi kertonut käyneensä juuri liittoon pirun kanssa. "Ei," lisäsi hän, "sitä en usko." Ja mitä luutnantti hyvänsä sanoi ja vakuutti ja rukoili, kovana ja jäykkänä seisoivat notarius hänen edessään ja sanoi Akselille suorastaan vasten silmiä, ettei hän sitä uskonut — syy oli se, ettei hän tahtonut maksaa.

Vihdoin viimeinkin tuli tuo vanha, suloinen apukeino, ajanpidennys, puheeksi, johon luutnantti niin mielellään jo kohta alusta olisi suostunut, jos sitä hänelle olisi ehdoteltu; mutta se soveltui vasta nyt notariuksen tuumiin, sillä hän tahtoi enemmän odottavaisia, kuin Taavetti, ja tahtoi myös huvitella itseänsä pikkusen; sillä hän piti paljon viattomasta pilasta, ja hänen suurin huvinsa oli voida sanoa itsellensä: sinun viisaudellesi ei vedä kukaan vertoja, sinä asetat jalkas ylhäisten ja alhaisten niskoille, ja varsinkin lysti on nähdä, kuinka he sen alla sätkivät.

Semmoisessa tuskassa ja hädässä oli nyt Aksel von Rambow aina kaulaa myöden ja se häiritsi hänen suruansa isänsä kuolemasta. Suuresta surusta, jonka Jumala meille lähettää, pääsee ihminen kyllä taas, niinkuin meren aalloissa taisteleva, kun hän vaan vahvasti meloo, ja tultuansa rannalle, on hän puhtaampi ja virkumpi ja katselee rohkeasti ympärilleen, ryhtyäkseen reippaasti uusiin yrityksiin. Mutta joka on joutunut hätään oman mielettömyytensä tähden, hän on pudonnut lätäkköön ja rupa istuu hänessä kiini ja hän häpeä tulla ihmisten näkyviin. Niin oli laita nuoren luutnantin, hän häpesi, että hän oli elänyt kevytmielisesti, hän häpesi, että hän oli ruvennut asioihin mustain ja valkosten juutalaisten kanssa, hän häpesi, ettei hän voinut omin päinsä keksiä mitään keinoa, päästäksensä ylös lätäköstä, ja että se apukeino, jonka muut lykkäsivät hänen jalkainsa alle, veti häntä vaan vielä syvemmälle. Ja kuinka helposti olisi hän voinut tätä kaikkea välttää, jos hän olisi uskonut asiansa Hawermannille! Kuinka mielellään olisi Hawermann häntä auttanut, nyt kun se syy, kamarineuvos, oli kadonnut, joka häntä ennen oli estänyt sitä tekemästä. Mutta ihmisen sydän on paatunut ja samassa

pelkurimainen olento, ja tämä Pelkuri luuli saavansa enemmän rauhaa, jos hänen ja hänen häpeänsä välillä oli muutamia penikulmia; sentähden matkasi Aksel varemmin pois maatilaltaan, kuin hänen sisarensa olivat toivoneet.

Hänen karnisoonissaan oli vielä kaikki samalla kannalla, kuin hänen lähteissään, mutta hän oli muuttunut, kumminkin luuli hän sitä itse; mutta jos joku olisi kysynyt sitä hänen kumppaneiltansa, niin olisivat he sanoneet, etteivät he mitään erityistä hänessä huomanneet, ja se oli varsin luonnollista, sillä ne, joiden suhteen hän enimmästi oli muuttunut, nimittäin hänen hyvät aikomuksensa, eivät tulleet oikein näkyviin. Hän tahtoi elää säästävästi, hän tahtoi seurata isänsä neuvoa ja tahtoi hoitaa niin hyvin, kuin mahdollista, maanviljelystä kirjoista, hän tahtoi... hän tahtoi... ja mitä kaikkea hän tahtoikaan! Hänen säästäväisyytensä alkoi jo varhain aamulla, kahvista, hän joi sitä tästä lähtein koko viikon aikaa ilman sokuria, "sillä", sanoi hän, "vähästä paljo tulepi;" kahvin perästä poltti hän ennen sikaria, jotka maksoivat kaksikymmentä taaleria sata, nyt semmoisia, jotka maksoivat yhdeksäntoista taaleria, siitä oli jotakin lähtevä, siitä. Hänen pasurinsa sai hyvästi toreita, jos hän aamiaiseksi toi hänelle lihankäikäleillä katettuja voileipiä, ja sai käskyn vähentää kummaltakin hänen hevoseltansa puolen kappaa kauroja, sillä nyt olivat ajat kalliit, sanoi hän. Ainoastaan tämä viimeinen hänen kaikista uusista puuhistaan tuli pysymään — arvattavasti sen tähden, ettei hän itse syönyt samasta seimestä hevostensa kanssa — kaikki muut hommat lahosivat sillensä viikon kuluttua, ja miksi? Siksi, sanoi hän, ettei sitä voitu kaikkialla toimeen panna, ja perin juurin piti semmoinen toimeen pantaman, jos siitä mitään apua oli lähtevä. Kirjojen tutkimisen kanssa kävi samalla tavalla, kolme ensimmäistä sivua jokaisesta kirjasta tunsivat hän melkein ulkoa, niin monesti oli hän niitä lukenut, sillä hänen oli aina täytynyt ruveta alusta, koska hän aina oli tullut keskeytetyksi. Kun hänellä alussa oli näin paljon vastuksia ollut, korvasi hän tämän ahkeruutensa sillä, että hän etsi kirjoista mitä niissä oli huvittavinta, ja nuuskittuansa tällä tavoin ne läpitse ja luettuansa sieltä täältä jonkun luvun hevoshoidosta, viskasi hän ne soppeen ja sanoi, että sen hän jo ennenkin tiesi ja tiesi sen paremmin, tässä asiassa oli kirjantekijä erehtynyt. Ja muutenkin, mitä hyvää hänellä lukemisesta, jos ei hän käytännössä voinut tietojansa toimeen panna; sen hän kyllä tiesi, jokaisen maanviljelijän täytyy olla käytännöllinen, ei mitään muuta kuin käytännöllinen. Hän teki sentähden tuttavuutta herra von N:n kanssa, jolla oli maatila läheisyydessä, hän ratsasti hänen kanssansa pellolle ja kysyi, samoin kuin herra von N., pehtorilta, mitä tänäpänä tehtiin, ja tultuansa kotia, tiesi hän yhtä hyvin, kuin herra von N., että Seelsdörpissä kesäkuun 15:nä päivänä oli ajettu sontaa ja että herra von N:n kimovalakka oli kotoa varoituslaitoksesta Basedowissa; tahi kahlasi hän herra von N:n kanssa, pyssy selässä, ohraamaan sängessä ja sai sattumalta tietää, että viimeinen kuorma ohria oli ajettu riiheen elokuun 27:nä päivänä, ampui pari peltokanaa, ja mennessään illalla levolle, tiesi hän yhtä hyvin kuin herra von N., miltä peltokanat maistuivat.

Tämmöinen käytännöllinen maanviljelys miellytti häntä suuresti, ja mikä ihmistä miellyttää, siitä hän tavallisesti mielellään puhuu, ja sitä teki Akselkin Ja välttää ei voitu, että hän pian tuli maanviljelyksestensä huutoon ja loisteli kumppaniensa kesken talouden asioissa kuin semmoinen uljas talikynttilä, joita neljä menee naulaan. Koska enimmästi hänen kumppaneistansa olivat aatelisten kartanonomistajani poikia, joiden kerran oli astuminen tähän vaivalloiseen säätyyn ja jotka kauhistuksella ajattelivat, että heidän kerran oli vaihtaminen hauska sotilaselämänsä Semmoisen tilanomistajan katkeraan työhön, niin pitivät he Akselia samassa erinomaisen ahkerana ja katselivat kummastelivat häntä kuin ulkomaan elävää, joka paljaasta omasta halustaan oli mennyt aisoihin ja ottanut ikeen selkäänsä. Enimmästi ihmettelivät häntä, mutta löytyi heidän joukossansa myöskin joitakuita tolliskoja, jotka rypistivät nenäänsä ja arvelivat, että luutnantin pakinoiminen hajahti liian paljon tunkiolta.

Mutta hän oli usein ruvennut tuomariksi maanviljelystä koskeissa asioissa ja täytyi nyt pitää ylhäällä, arvoansa tämän suhteen, hän ei siis saanut hellittää, vaan täytyi seurata aikaansa. Ja maanviljelys edistyi tähän aikaan suurilla askelilla, sillä professori Liebig oli kirjottanut maanviljelijöitä varten oikein kamalan kirjan, joka vilisi täynnä hiiltä, salpietaria, tulikiveä ja kipsiä ja kalkkia ja salmiakkia ja hydratia ja hydropatia — siitä voi ihan hulluksi tulla! Mutta jokainen, joka tahtoi pyrkiä vähän korkeammalle ja kastaa sormensa tieteen lähteeseen, hankki itselleen tämän kirjan, ja sitte istui hän sen ääressä ja luki ja luki, niin että savu suitsi päästä, ja kun yhteen tultiin, niin kiisteltiin, oliko kipsi kiillotusaine vai elatusaine — s.t.s. apilaalle, ei ihmiselle — ja haisiko tunkio salmiakin tähden vai oman haisevan luontonsa tähden. Aksel oli myöskin hankkinut itselleen tämän kirjan ja hänelle kävi samoin kuin kaikille muille, hän luki ja luki, mutta hän tuli yhä hullummaksi ja hänen päätänsä rupesi niin pyöryttämään, että hän pelkäsi jonkun rattaan irtautuvan aivoissaan, hän pauskasi sentähden kirjan kiini. Hänelle olisi mahdollisesti käynyt samoin kuin kaikille muille, hän olisi unhottanut koko tieteen, jos hän onneksensa ei olisi tullut tuntemaan erästä hyvänlaitaista apteekaria, joka antoi hänen omalla kädellään pidellä ja omalla nenälläään haistella kaikkia niitä pirun aineita, joista professori oli kirjottanut. Tämähän oli nyt käytännöllinen tie, ja tästä hetkestä ruveten tunsivat hän asian ja tunsivat sen yhtä hyvin kuin Liebig itse, eikä hänen tarvinnut enää lukea kirjaa.

Kaikista maanviljelykseen kuuluvista seikoista miellyttivät häntä kumminkin enimmästi pellonkalut ja koneet. Pienestä asti oli hän paljon pitänyt kaikenlaisista naperruksista, hän oli lapsena tehnyt pieniä myllyjä ja vipperiä, oli valmistellut yhtä ja toista pahvista ja huolimatta äitinsä suuresta inhosta kaikkea käsityötä vastaan, oli hän kuitenkin saanut sen toimeen, että hän kouluajanansa sai luvan käydä erään kirjannitojan luona, sitä ammattia oppimassa. Nämät pienet taidot olivat nyt hänelle suureksi hyödyksi, hänen oli erinomaisen helppo ymmärtää uudenaikaisen amerikalaisen auran ja skottilaisen äkeen piirustusta, eikä kauvan viipynyt, kun hän täydessä toimessa veisteli valmisteli pieniä auroja, äkeitä ja jyriä. Mutta tähän ei hän seisahtanut, hän kävi edemmäksi ja uskalsi jo ryhtyä klihtain, liinaloukkuin ja pohtimien tekoon. Tähän hän olisi luultavasti seisahtanut — ja sitä olikin jo siinä kylliksi luutnanttimiehelle, että hän riisui pois univormun ja käytti puukkoa, napakairaa ja liimapannua — jos ei hän olisi tullut tuntemaan erästä vanhaa, puolihassua kelloseppää, joka oli tuhlannut elämänsä ja tavaransa, keksiäksensä kiittämättömälle ihmiskunnalle *perpetuum mobile*. Tämä vanha ihmiskunnan hyväntekijä opetti hänelle nyt taitoansa ja näytti hänelle, kuinka toinen ratas on sovitettava toiseen ja siihen tela ja siihen ruuvi ja siihen veivi, ja siihen taas ratas ja sitte kaikki taas alusta samalla tavalla; hän näytti hänelle koneita, jotka eivät käyneet, ja koneita, jotka kävivät, ja koneita, jotka eivät käyneet niin, kuin niiden olisi pitänyt; hän näytti hänelle koneita, joita Aksel voi ymmärtää, ja koneita, joita ei hän itsekään voinut ymmärtää; mutta kaikki tämä oli Akselista niin erinomaisen viehättävää, että hänkin päätti ruveta tekemään ihmiskuntaa onnelliseksi ja keksiä jotakin sen hyväksi, keksiä koneen, pellonkalun semmoisen, joka toimitti kaikki työt pellolla, joka yhtäkaa kynti, äesti, latasi ja möyhensi kokkareet, ja liikuttavaa oli nähdä tuon nuoren, terveen kavallerialuutnantin istuvan yhdessä vanhan kuihtuneen, rypistyneen kellosepän kanssa ja miettivän, kuinka hän vivuilla ja ruuveilla voisi kohottaa ihmiskuntaa korkeampaan onnellisuuteen.

Ja niinhän se olisi voinut olla, hän olisi mahdollisesti yhä kohottanut ihmiskuntaa, kun se puolestaan taas odotusrahoilla ja koroilla ja semmoisilla vietävillä veti häntä yhä alaspäin, sillä velkojensa maksaminen ei johtunut hänelle mieleen, ja vaikka Pümpelhagen kyllä tuotti kauniit rahat, niin olivat hänen isävainajansa vekselivelat, niinkuin testamentissäkin seiso, ensiksi maksettavat, ja hänen sisariensa täytyi myöskin elää ja muuten eli hän itse huomisesta päivästä huolimatta, kun ensimmäinen hätä vaan oli vältetty.

Mutta löytyy mailmassa siskospari, joka herättää huolimattomimmankin ihmisen unesta ja ajaa hänet säälimättä lämpimästä uuninsopesta ulos myrskyyn ja sateeseen; se on viha ja rakkaus. Viha sysää ihmisen päistikkaa ulos ja sanoo: Nyt, lurjus, pidä puoliasi! Rakkaus käy hiljaksen käteen kiini ja taluttaa ulos ovesta ja sanoo: Tule muassa, minä näytän sinulle paremman paikan. Mutta oli miten oli: mukavasta, lämpimästä uuninsopesta ajavat ne sinun kumpikin pois. — Aksel tuli tuntemaan molemmat, ja se tapahtui niin sattumalta, ettei hänellä itsellä siihen ollut paljon tekemistä.

Onko vielä laita niinkuin ennen, sitä en tiedä, mutta siihen aikaan oli Preussissa tapana, että rykmentin päällikkö lähetti säännöllisesti Berliiniin listoja upseerien käytöksestä, ja mitä kuningas Fredrik Wilhelmiin tulee, kurkisteli hän itse toisinaan näihin papereihin, vaan nähdäksensä, kuinka pojat käyttivät itseänsä. No, Akselin vanha, kelpo eversti piti hänestä paljon, koska hänelläkin kerta oli maatila ollut kaukana jossakin Lauenburgin maakunnassa, mutta jonka hän omituisella taloudenpidollaan kokonaan oli kadottanut. Niin oli everstillä nyt kumminkin joku, jolle hän voi selvitellä maanviljelystaitoansa, joka oli sitä laatua, että hän ehdottomasti hylkäsi lannoittamisen, koska hän ei sitä katsonut hyväksi. Lyhyesti sanoen, hänellä oli hänen tapansa, ja nyt kävi hänelle kuin vanhoille ajureille: jos ei hän enää voinutkaan ajaa, heilutteli hän kuitenkin vielä mielellään ruoskaa, ja niin puhui hän vielä kernaasti taloudenpidostaan ja Aksel kuulteli häntä tarkkaan. ja koska olisi ollut epäkohteliasta häntä vastustella, vaikenä Aksel, ja sentähden piti eversti häntä erinomaisen viisaana. Akselin todistukset olivatkin aina hyvät; mutta kovaksi onneksi oli vanha eversti liian vähän harjaantunut oikokirjotukseen ja niin kirjotti hän kerran: "Luutnantti von Rambow on kaikin puolin pelkuri (feiger) upseeri; hänen tarkoituksensa oli kirjottaa 'fäufiger' (kelvollinen). Tämän oli kuningas itse lukenut ja oli kirjottanut reunaan: pelkuri upseeria en tarvitse; on heti paikalla erotettava". Tämä oli nyt harmillinen asia vanhalle everstille; erehdys oli oikaistava, mutta hän ei nähnyt mitään muuta keinoa, kuin kysyä neuvoa ajutantiltansa, kuinka ja millä tavalla? Ajutantti oikaisi kirjotusvirheen ja asia tuli taas hyväksi; mutta se perhana ei ollut pitänyt suutansa kiini, ja kauvan ei viipynyt, ennen kuin koko uppseerikunta rupesi laskemaan pilojansa viattomasta Akselista. Erittäinkin oli niiden joukossa eräs "vanha-aatelinen" tolvana, joka jo ennen aina oli tehnyt pilkkaa Akselin maanviljelyksestä, ei sentähden että hän harjotti sitä *tyhmästi*, ei, vaan sentähden että hän sitä *ensinkään* harjotti, ja tämä tähtäili nyt nuoliansa, niin rohkeasti, että kaikki kumppanit sen huomasivat; mutta Aksel itse ei huomannut mitään, sillä hänellä ei ollut asiasta aavistustakaan.

Tämän lisäksi tuli vielä toinen seikka; herra von N:llä, jonka luona Aksel hevosen selässä ja tuliputki olalla harjotteli käytännöllistä maanviljelystä, oli ihmeen kaunis tytär — no, ei pidä nauraa! Hän oli todellakin oiva tyttö — ja hänen ympärillensä pyöri tuo "vanha-aatelinen" luutnantti, mutta tyttö jätti hänen vähän syrjään vasemmalle ja piti enemmän oikealle Akselin puoleen, joka myöskin tytön

läsnäollessa toi näkyviin suloisimmat omaisuutensa. Joko inhotti "vanha-aatelisen" luutnantin tyhmänrohkea käytös tuota nuorta neitiä ja tahtoi hän, jos hän kerta naimisiin aikoi mennä, *täyden* miehen, se on semmoisen, jolla myöskin oli pohkeet, omaksensa, taikka miellytti häntä niin Akselin hyvänluontoisuus ja todellisesti siivo käytös naisia kohtaan, kauvan ei vaan viipynyt, ennenkuin Aksel oli korkein kukko tunkiolla ja "vanha-aatelinen" luutnantti istui mustasukkaisuuden tulisilla hiilillä.

Nyt tapahtui, että upseerit panivat toimeen suuret paalit ja "vanha-aatelinen" luutnantti hankki itselleen tätä juhlallisuutta varten valepohkeet. Hänen omat kumppaninsa tuskin enää tunsivat hänen alapuoliansa, ja koska niin monen hauskan, nuoren herran joukossa aina kumminkin löytyy *joku* koiranhammas, jota virkaa tässä tilaisuudessa toimitti ajutantti, niin otti tämä pilkkansa esineeksi Akselin kilpaveljen pummuliset pohkeet ja kiinnitti niihin, toisen huomaamatta, koko joukon perhosia, joiden kanssa: "vanha-aatelinen" luutnantti lystisti hyppeli ympäri tanssisalissa. Tietysti syntyi tästä nyt pian viittailemista, ilkkua ja naurua, ja kun herra luutnantti haraksi nuo kaaliperhoset ja pirunhevokset pohkeissansa, suuttui hän silmittömästi ja syöksi vimmoissaan ensimmäisen nauravan naaman kimppuun, jonka nähdä sai, ja se oli Aksel.

"Jos ei teitä", huusi hän raivossaan, "everstin käytöslistan kautta jo olisi tarpeeksi merkitty, niin tahtoisin minä mielelläni merkitä teidän elinajaksenne".

Aksel ei tosin tietänyt näiden sanojen tarkotusta, mutta hän kuuli selvään äänestä loukkauksen, ja koska hän todellakaan ei ollut mikään jänishousu ja helposti voi pikastua, niin huusi hän vastustajallensa yhtä raivosasti: mitä hän tarkotti sanoillansa, ei hän ymmärtänyt, mutta hänen äänensä oli sitä laatua, että hän kyllä sentähden oli valmis sivelemään häntä kerran metsän kalpeessa. Ja niin meni hän päällikkönsä luo, jonka kanssa hän oli hyvässä sovussa, ja kysyi häneltä, miten asian laita oli; ja mitä hän täällä sai kuulla, ei ollut sitä laatua, että se olisi hänen raivoansa; viihdyttänyt. Hän tuli vihan vimmaan ja manasi "vanha-aatelisen" luutnantin ja ajutantin samassa, joka oli asian ilmaissut, kahdentaisteluun, ja "vanha-aatelinen" luutnantti manasi myös ajutantin perhosten tähden, ja niin menivät kaikki kolme eräänä sunnuntai-iltapuolena sekundanttien, todistajain, vierasten miesten, lääkärin ja haavansitojain kanssa viileään metsikköön ja hakkasivat toinen toistensa silmät verisiksi ja ampuivat rikki toistensa luut; ja niin tuli taas rauha maahan. Aksel sai sivalluksen suoraan poikin nenäänsä, koska hän, miekan sijasta, oli väistänyt kasvoillansa.

Jos ei tämä häntä juuri kaunistanutkaan, vahinkoa ei hänellä siitä myöskään ollut: herra von N:n kaunis tytär sai kuulla asiasta, hän sovitti monta pientä, näiden molempain kilpailiain välillä sattunutta selkkausta tämän tapauksen kanssa yhteen, ja ken voisikaan moittia ymmärtäväistä tyttöä siitä, että hän luuli olevansa viaton syy näihin sankaritöihin, ja että hän tästä lähin piti Akselista vielä enemmän kuin ennen.

Nyt voisin kertoa tässä laveasti koko rakkauden historian Akselin ja Fridan välillä, ja jokaisen on myöntäminen, että minä rakkauden historiani esineiksi olen valinnut kaksi henkilöä, jommoisia ei edes raamatussa ole tavattavana, kyrassieriluutnantin ja aatelisneidin, mutta — minä *en tahdo*, minä *en tee* sitä! Sillä ensiksikin minä en tee koskaan enempää, kuin minun pitää; ja ken voisi minua pakottaa antamaan nuorille porvarityöille, jotka mahdollisesti tätä lukevat, yksityistä opetusta rakastamaan kyrassieriluutnanttia, tahi opettamaan nuoria kauppapalvelioita, kuinka voivat sukeltaa aatelisneitien suosioon? Kuka minulle sen vaivan maksaa? Ja toiseksi tahdon minä suorastaan sanoa: minä en ylimalkaan kirjota *nuorille*, minä kirjotan *vanhoille*, jotka päivällisen jälkeen oikaisevat itsensä sohvalle ja ottavat kirjan käteensä, karkottaaksensa sillä karpäsiä pois nenältänsä ja turhia huolia pois mielestänsä. Ja kolmanneksi: minulla on tässä kirjassa vielä ilman sitä kolme nuorta tyttöä naitettavana, ja ken mielihii tietää, mitä vaivaa siitä on, hän kysyköön vaan kolmen naimattoman tyttären äidiltä. Lovisa Hawermannin täytyy tietysti miehen saada, ja eiköhän olisi surkeata, jos noiden molempain pienten kaksoisomenain täytyisi vierä läpi mailman vanhoina piikoina? Ja neljänneksi ja viimeiseksi: minä en ensinkään kykene kuvailemaan kyrassieriluutnantin rakkautta, se menee yli minun voimaini, siihen tarvitaan Shakespearea eli Mühlbach'ia, ja ken tiesi, olisiko Shakespearekaan sitä tehdä voinut, sillä sen verran kuin minä tiedän, ei hän milloinkaan ole siihen tohtinut ryhtyä. Sanalla sanoen: he saivat toinen toistensa, ja 1843 helluntaina vietettiin häät, ja herra von N. antoi heille siunauksensa myötäjaisiksi, kosk'ei hänellä mitään muuta annettavaa ollut. No, me tahdomme kuitenkin kohdella häntä kristillisellä tavalla ja annamme hänelle jotakin, nimittäin nimen, sillä koska hän nyt kerran on oleva meidän appimme, pitää hänellä myös olla nimi ja kutsumme häntä siis: herra von Satrup Seelsdörpistä, josta hänellä kumminkin oli vielä vähemmän, kuin Akselilla Pümpelhagenista.

Frida von Satrup oli älykäs tyttö ja huomasi jo ennen häitä, että "herra luutnantti" vaan oli *suuri* kappale *pienestä* omenasta ja että "luutnantin rouva" vasta oikein oli pienen *pieni* kappale *suuresta* omenasta, hän kehotti siis Akselia ottamaan eroansa sotapalveluksesta; ja Aksel huomasi vähitellen, että pilkanteko "pelkuri" upseerista ei vielä likimaillekaan ollut lopussa, ja että se erehdys, jonka vanha eversti oli käytöslistaan tehnyt, kaipaisi muistutuksia punalla läkillä moneen naamaan; ja pait sitä oli hänellä tulinen halu, vaihtaa maanviljelystietonsa Pümpelhagenissa kovaan rahaan ja sillä maksaa

velkansa.

Hän otti siis eronsa, sälytti loistavan univormunsa, vyönsä ja polettinsa kistuun, piti kyönelet silmissä liikuttavan hyvästijättöpuheen urholliselle miekallensa, pani senkin kistuun, kiinitti arkun nauloilla ja lukitsi sen sinetillä ja kirjotti päälle "äkkinäisen kuoleman sattua perillisten aukaistava" lähetti kaikki tyyni Pümpelhageniin, vietti hänsä mustassa hännystakissa ja matkasi nuoren vaimonsa kanssa muutamaksi ajaksi Rein-virran seuduille.

Luku 11.

Miksikä Fritz Triddelfitz antaa vilvottaa selkäänsä ja miksikä Mari Möller kaataa vesiastian hänen päällensä. — Palmusunnuntai. — Frans näkee jotakin muuta, kuin mitä hän tavallisesti on nähnyt, ja Bräsig viskaa suuren vesikysymyksen tähden kokonaisen taalerin lukkarin kukkaroon ja lahjottaa Miinalle tusinan kirjavia niistinliinoja. Tie kirkosta vihkimysalttarille on puhtaampi kuin paalisalista. Kuinka Miinan kaiken mokomin on tuleminen opettajattareksi, kunnes pastori saa asian kääntymään taas oikealle tolalle.

Ne kolme vuotta, jotka Aksel isänsä kuoltua vietti karnisoonissaan maanviljelyksen, sankaritöiden ja rakkauden puuhissa, käytettiin Pümpelhagenissa ja sen lähitienoilla ihan samaan kolmeen hyödylliseen toimeen. Mitä maanviljelykseen tulee, seurasi se itsestensä; mutta sankarityöt ja rakkauden seikat olisivat kokonaan takapajulle jääneet, jos ei Fritz Triddelfitz loma-aikoina olisi niillä itseään huvitellut. Hänen seurustelemisensa Mari Möllerin kanssa oli äidillisestä kanssakäymisestä vähitellen muuttunut veljelliseksi ja siitä, kumminkin Mari Möllerin puolelta varsin helläksi ja lämpimäksi, ja vaikka sillä vielä yhä kinkuissa ja makkaroiissa oli todellinen pohjansa, niin sekaantui siihen kumminkin Mari Möllerissä vähitellen kaikenlaisia hämäreitä, sinertäviä toiveita papista ja lukkarista, morsiusseppelystä, arennista ja akkavallasta, niin että asia ennen pitkiä sai arveluttavan muodon, ja Fritz rupesi vähitellen pelkäämään, että Hawermann voisi tulla hänen makkarasalaisuutensa perille ja että hänen tätinsä ja vanhempansa jonakin otollisena hetkenä saisivat vihiä hänen tyhmistä toimistansa ja asia niin voisi kääntyä hänelle itselle turmioksi. — Lyhyesti sanoen, rakkauden asian kanssa oli laita niin ja näin, ja vaikka hän ei ensinkään epäillyt, lyödäksensä lenkojansa vielä muuallakin, esimerkiksi noiden pienten kaksoisomenain ja Lovisa Hawermanninkin ympärillä, tätinsä poissaollessa, täytyi hänen kuitenkin rehellisesti itsellensä myöntää, että koko hänen rakkautensa onni yksinomaisesti riippui vaan Mari Mölleristä.

Myöskin Pümpelhagenin sankarityöt olivat kokonaan hänen ansionsa; hän oli harjottanut niitä ensialussa ainoastaan renkipoikia vastaan ja hyvin salaisesti, sillä jos Hawermann siitä olisi tiedon saanut, olisi se suuri kunnia, jonka Fritz kepillään oli saavuttanut renkipoikien selkätaululla, saanut pahan vamman, mutta nyt, kun kaikki oli hyvästi käynyt, tuli hän rohkeammaksi ja uskalsi eräänä onnettoman hetkenä myöskin tallirengin kimppuun, ja se perhanan lurjus oli niin hävytön, ettei hän ollenkaan välittänyt Fritzin persoonallisesta arvosta, vaan pehmitti hänen selkäänsä murkinan aikana itse pyhänä palmusunnuntaipäivänä niin pahanpäiväiseksi, että Mari Möllerin koko iltapuolen oli hautominen hänen hartioitansa. Ja ikävin puoli koko asiasta oli, että jokaisen kylmän kääreen keralla, jonka Mari Möller pani hänen selkäänsä, hän myöskin lasi yhden hänen omalle tunnollensa; hän nimittäin muistutti häntä kaikista niistä hyvistä töistä, joita hän Fritzille oli osottanut, ja kysyi häneltä rohkeasti ja ilman pitkittä mutkitta, mitkä hänen lopulliset aikomuksensa ja vastaiset toiveensa olivat, ja vakuutti hänelle samassa vilpittömästi, että hän puolestaan luotti hänen rakkauteensa ja oli uskollisesti jakava hänen kanssansa hänen elämänsä toiveet. Tämä oli nyt hyvin harmillinen asia, sillä Fritz itse luotti paljon enemmän haluunsa sianlihaan ja makkaraan kuin rakkauteensa, ja nuo vähät vastaisuuden toiveensa tahtoi hän mieluisimmin yksin pitää. Hän soperteli kaikenlaisia verukkeita, joita Mari Möller ei tahtonut eikä voinut hyväksyä; ja mitä enemmän hänen selkäänsä jäytyi, sitä kylmemmäksi kävi myöskin heidän välinsä; Fritz koetti saada puhetta kääntymään toisaalle, mutta Mari Möller ei hellittänyt, hän teki yhä uusia kääreitä, mutta yhä kovemmaksi tuli hänen kätensä. "Triddelfitz", sanoi hän vihdoin, kun Fritz ei millään ehdolla tahtonut vastata, "mitä pitää minun oikeastaan ajatella teistä?" Ja samassa asettui hän, joka tähän asti oli puuhailut ja puhellut Fritzin selän takana, suorastaan hänen eteensä, pisti kädet kupeisinsa ja ahdisti Fritzä nyt hänen kauhuksensa etupuolelta.

"Mari kulta", huudahti Fritz hämmästyksissään, "mitä te tarkoitatte?"

"Mitä minä tarkotan? Pitääkö minun sitä teille vielä selvemmin sanoa?" huudahti Mari Möller ja hänen silmistänsä katosi kokonaan tuo entinen suloinen ja lempeä katsanto, "olenko minä nainen mokoma, joka annan vetää itseäni nenästä?" ja samassa siirtyi hän takapuolelta ja pauskasi tuon kylmän kääreen Fritzin niskaan, niin että mäiskähti.

"Ai! tulimmainen!" huudahti Fritz, "se koskee kipeästi!"

"Vai niin? se koskee kipeästi? Luuletteko te, ettei se koske minuun kipeästi, kun näen ihmisen, jolle minä niin paljon hyvää olen tehnyt, tahtovan minua pettää?"

"Mari kulta, minä pyydän, mitä te tarkoitatte?"

"Mitä minä tarkoitan? Näin minä tarkoitan!" ja mäiskis! sai Fritz taas lätkäyksen selkäänsä — "Tahdotteko sanoa minulle, mitä voin odottaa teiltä?"

"Taivaan pyhät! Sehän polttaa kuin kirkas tuli!"

"Sitä sen pitääkin! Ja eikö se polta teidän omaa tuntoanne, että syöttelette köyhää tyttö parkaa kaikenlaisilla lupauksilla ja toiveilla ja sitte tahdotte peräytyä?"

"Jumalan tähden, Mari kulta, olenhan minä vasta yhdeksäntoista vuoden vanha".

"No, ja mitä sitte?"

"Niin, ja pitäisi minun saada myös toinen paikka ja sitte —"

"No, ja sitte?" — mäiskis! taas lätkäys selkään.

"Tuhat tulimmaista! Kavahtakaa itseänne!"

"Kavahtakaa vaan itse teitänne! No, ja sitte?"

"Niin, sitte pitää minun ensin hankkia itselleni arentitalo, ja siihen voi kulua vielä runsaasti kymmenen vuotta".

"No, ja sitte?" kysyi Mari Möller oikein ilkeällä sitkeydellä.

"Niin, ja sitte", änkytti Fritz Triddelfitz viimein tuskissaan, "sitte olette te minulle toki liian vanha".

Hänen Mari kultansa seiso i ensin kuin ukkosen iskemänä jäykkänä siinä, hänen silmänsä kipinöitsivät kiukusta, hän kallistui hieman lähemmäksi Fritzä, otti märän kääreen, joka juuri sattui hänen kädessään olemaan, ja sivalsi sillä häntä päin suuta, niin että vesi pirsku i ympäri korvia: "Liian *vanha*? Sinä nokka viisas penikka! Liian vanha, sanot sinä?" ja kurotti kädellään vesiastiaa, kaasi läiskäytti sen hänen päällensä ja juoksi ulos ovesta. Ja kun Fritz nyt seiso i siinä ja puhkui ja ähkyi, tempasi Mari Möller oven taas auki ja huusi sisään: "Tuleppa vielä kerran ruokakammioon!"

Rakkaus päättyi nyt, kumminkin vastaiseksi, tähän, ja liha- ja makkaratuttavuus samassa, ja kun Fritz Triddelfitz läpimärkänä ja suruissaan nyt havaitsi, ettei koko tämä tapaus ensinkään soveltunut yhteen hänen ajatustensa kanssa rakkaudesta eikä myöskään yhdenkään hänen romanikirjansa kanssa, sanoi hän harmistuneena samat sanat, jotka hän virkaansa astuissaan oli sanonut, kun hän marraskuun sateessa laitatti teitä: "Tätä olin minä ajatellut ihan toisenlaiseksi! Mutta hyvä", lisäsi hän, "ettei vanhus ole kotona, hän olisi muuten kuullut koko metelin".

Hawermann oli tänä aamuna mennyt Fransin, kanssa Gürlitzin kirkkoon, ja vaikka hän aina muutenkin kävi tälle matkalle hiljaisissa, jumalisissa ajatuksissa, niin oli tänään hänen sydämensä täpötäynnä kiitollisuutta Jumalaa kohtaan, joka isällisellä kädellään uskollisesti oli johtanut häntä ja hänen lastansa näin pitkälle, sillä tänä palmusunnuntaina laskettiin hänen tyttärensä ensi kerran ripille. Hän kävi hiljakseen ajatuksissaan tuota kuivaa polkua pitkin, sillä yöllä oli vähän kylmännyt, hänen silmänsä tähtäsivät, tuota kaunista seutua, jossa lumi vielä valkeina suikaleina virui pellonpientareilla ja synkkien honkien varjossa, ja jossa vihreä rukiinoras kirkkaassa auringonpaisteessa jo ennusti pääsiäistä ja saarnasi ylösnousemisesta. Uuninpiipuista nouseva savu lepäsi noiden pienten kylien päällä ja aurinko painoi sitä alas, ikäänkuin ei saisi tämä ihmimillisten vaivain ja surujen merkki pimentää kirkasta taivasta, ikäänkuin ei muuten olisi tilaa kylläksi kirkonkelloin juhlalliselle äänelle, joka kajahteli laajalta yli peltoin ja metsäin.

"Ah, jospa hän toki olisi saanut nähdä tämän päivän!" äänsi vanhus, ikäänkuin luullen olevansa yksinänsä.

"Kuka?" kysäisi Frans vähän arostellen, ikäänkuin pelkäisi hän olevansa epäkohtelias.

"Minun vaimo parkani, minun rakkaan lapseni äiti", lausui vanhus hiljaa ja katseli tuota nuorta miestä semmoisilla ystävällisillä, yksivakaisilla silmillä, kuin tahtois i hän sanoa: "Katsele sinä vaan meihin, katsele aina sydämen pohjaan asti, sieltä olet vastauksen saava, joka kauvan on vielä sinussa itsessä kajahteleva".

"Niin", sanoi hän, "minun armas vaimoni! Mutta mitäpä minä pakisen? Hän näkee *tänään* paremmin, kuin minä, lapsensa ja hän *tekee* tänään enemmän, kuin minä, lapsensa hyväksi, hänen ajatuksensa ovat korkeammat kuin sininen taivas ja hänen ilonsa loistaa kirkkaammin kuin tuo kultainen aurinko".

Frans käveli hiljaa pehtorin vieressä, hän ei hennonnut häntä häiritä; tuo vanha mies, josta hän paljon piti, näytti tänään hänestä niin kunnianarvoisalta, hänen harmaat hiuksensa ympäröivät niin kauniisti hänen leveätä otsaansa, kuin valkea lumi maata, hänen terveet kasvonsa ja kirkkaat silmänsä osottivat yhtä varmaa ylösnousemisen toivoa kuin rukiinoraat, ja tämä kaikki loisti niin lempeässä rakkauden valossa, että se nuori mies ei enää voinut itseänsä pidättää, vaan tarttui vanhuksen käteen: "Hawermann, hyvä Hawermann, te olette varmaankin paljon kovaa kokeneet".

"En enempää", kuului vastaus, "kuin muutkaan, mutta tarpeeksi kyllä, elinajakseni sitä muistellakseni".

"Ettekö tahdo sitä minulle kertoa? Minä en kysy sitä uteliaisuudesta".

"Miks'en sitä tekisi?" ja hän kertoi hänelle elämänsä; mutta Pomukkelskopin nimeä ei hän maininnut, ja lopetti kertomuksensa puhumalla lapsestansa: "Jaa, niinkuin hän kerran oli minun ainoa lohdutukseni, niin on hän nyt minun ainoa iloni!"

Niin tulivat he pappilaan. Pastorin pieni rouva oli aikaa myöden tullut vähän vanhemmaksi ja täysinäisemmäksi ja niin sukkelaan kuin ennen ei hän enää liikkunut ja pyörinyt ympäri, ja tänään erittäinkään ei juossut hän kenenkään tielle ja hänen pyhjinriepunsakin virui unhotettuna sopessaan ja ikävöitsi yksinänsä kuin penu penkin alla; sillä tänään esti häntä liehumasta tuo pian alkava, kirkollinen juhlallisuus, johon hänellä papin rouvana oli toki lähin oikeus osaa ottaa. Mutta ihan joutilaina ei hän kuitenkaan voinut antaa pienien sääriensä olla, hänen täytyi milloin juosta pastorinsa luoksi, sitomaan hänen kaulustansa ja tarjoamaan hänelle lasi viiniä, milloin Lovisan luoksi, sovittellemaan hänen kaularöyhelöänsä ja huiskaisemaan hänelle pari sydämellistä sanaa; ja kun nyt vielä nuori Jokkum rouva Nüsslerin, noiden molempain kaksoisomenain ja Bräsigin kanssa saapui pappilaan, olisi hän taas pian joutunut tavalliseen pyörimiseensä, jos ei lukkarilla olisi ollut kyllin älyä soittaa viimeistä kertaa. Nuo molemmat kaksoisomenat päästettiin myös tänään edes ja kun seura nyt meni kirkkoon ja pastorin rouva näki noiden kolmen rakastettavan lapsen astuvan yli kirkkotarhan, Lovisa keskellä, päätänsä pitempänä molempia orpaniansa, sanoi hän Hawermannille ja pyöreät kyynelet vierivät hänen ystävällisistä silmistänsä:

"Hawermann, meidän lapsellamme ei ole mitään kultasia vitjoja ja nastoja koristeina, niinkuin nykyaikana tyhmä tapa vaatisi; ja tuo musta silkkinen leninki, hyvä Hawermann, on myöskin jo kolmenkymmenen vuoden vanha, minä käytin sitä viimeksi häissäni ja onnellinen sydän on kerran tykkinyt sen alla, sillä siinä sydämessä asui minun pastorini; se tuli sittemmin minulle liian ahtaaksi, sillä minulla oli jo silloin taipumusta lihavuuteen, mutta se on yhtä hyvä kuin uusi ja tuota jatkosta alhaalla ei voi edes silmin erottaakaan. Ja, Hawermann, ne rahat, jotka te lähetitte minulle leninkiä varten, olen minä pannut Lovisalle säästöön! Ettehän toki pane sitä pahaksi? Minä tahdoin mielelläni vielä kerran nähdä vanhan leninkini onnellisena".

Kirkon oven edessä veti Bräsig Hawermannia takinliepeestä, ja kun Hawermann kääntyi taaksepäin, virkkoi Bräsig ja näytti hyvin liikutetulta:

"Kaarlo, hyvin merkillinen, varsin *merkillinen* on semmoinen ripillepääsö! Nähdessäni noiden kolmen pienen tytön käyvän edelläni, johtui mieleeni, kuinka minä itse samankaltaisen tapauksen kautta pääsin isävainajani lampaita paimentamasta ja tulin maanviljelysoppiin. Ihan samalla tavalla kuin nuo kolme tyttöä kävin minä silloin kirkkoon kahden rippikoulukumppanin, Kaarlo Brandtin ja Kristian Guhlin kanssa, sillä erotuksella vaan, ettei meillä ollut yllämme mustasilkkisiä leninkeitä, ei, Kristianilla oli vihreä, Kaarlolla ruskea ja minulla harmaa takki päällä, ja sen sijasta että noilla pienillä tytöillä on kukkaiskimppu kädessä, olimme me pistäneet vähän vihreätä hihankiverryksiin, ja sen sijasta että he kävivät yhdessä rivissä rinnatusten, kävimme me perätysten kuin yhden kylän porsaas. Niin, ihan niin se oli".

Kun seurakunta oli virret veisannut, piti pastori Behrens saarnansa. Hän oli hyvin vanhentunut muodoltaan, mutta hänen rintansa oli vahva, hänen ajatuksensa olivat selvät ja hänen sanansa ilmaisivat lempeätä, kärsivällistä mielenlaatua, ja pait sitä on tunnettu asia, että vanhuus ei vahinkoita mitään säätyä niin vähän kuin pappissäätyä, jos mies, joka siinä on, tekee tehtävänsä kunnollisesti. Seurakunta ei kuultele ainoastaan hänen sanojansa, se katselee myös hänen pitkää, uskollista ja kunniallista elämänsä juoksua, ja siihen, mitä hän heille sanoo, on hän itse heille esikuvana. Niin oli laita tämän papin.

Nyt oli kyseleminen alkava; nuo nuoret tytöt riisuivat pois saalinsa, Lovisa halasi kyynelet silmissä isäänsä ja elatusäitiänsä, rouva Nüssler suuteli hellästi molempia pieniä kaksoisiansa, nuori Jokkum

tahtoi jotakin sanoa, vaan ei sanonut mitään, ja nuo kolme lasta jättivät papinpenkin ja astuivat alttarin eteen.

"Minun pistäisi ihmeekseni", lausui Bräsig Fransille, joka seiso i hänen vieressään, "jos nuo sirkkuset osaavat läksynsä; minä luulen, että ristilapseni, Miina, varmaankin hämmentyy". Ja samassa niisti hän nenäänsä yläpuolelta silmien välistä, eikä alapuolelta, niinkuin olisi pitänyt.

Frans ei vastannut mitään; hänestä tuntui, kuin olisi kaikki hänen ympäriltänsä kadonnut, hän näki vaan *yhdet* kasvat, ne kasvat tuns i hän, mutta hänestä oli, ikäänkuin ei hän niitä koskaan ennen olisi nähnyt; hän näki vaan yhden olennon, ja tämä olento oli muulloin aina iloisesti juoksennellut, mutta nyt valtasi sitä vieno, oudollainen, juhlallinen vapistus; hän näki vaan *kaksi* kättä, jotka ennen oli niin lystisti hänelle tarjottu, mutta jotka nyt kohotettiin ylös korkeampaa voimaa kohden, ja hänestä tuntui, ikäänkuin olisi meidän Herramme seurannut viittausta ja seisoi nyt tuon vapisevan olennon vieressä tuossa mustassa, yksinkertaisessa puvussa, ja osottaisi hänelle puhdasta ihmissydäntä ja sanoisi: pidä sinä huolta omastas, että se soveltuu tämän kanssa yhteen. Hänestä tuntui, kuin olisi hän aikoja sitten nähnyt ihmeen ihanan seudun kirkkaassa auringon paisteessa, jossa hän oli juoksennellut ympäri, ajattelemta mitään muuta kuin hauskaa elämänsä, ja oli nyt pitkän ajan perästä tullut takasin samalle seudulle ja näki sen nyt hiljaisessa kuuvalossa eikä tahtonut enää tuntea sitä, sillä metsäin ja vuorten, olkikattojen ja kirkontornin päällä lepäsi iltakasteen paksu vaippa, ja sen päällä häilyi tuo hiljainen kuuvalo, niin että hän näki vaan tämän eikä entistä hauskaa seutua hänestä tuntui, kuin liikuttaisi hieno tuulhenki puiden ylimmäisiä oksia ja kuiskaisi hänelle outoja sanoja, hänestä tuntui, kuin kurotta i hänen sielunsa, maan syvyydestä kätensä korkeuteen, armoa anoen, kuin tulisi hänen suurin sääli omaa itseänsä, että hänen sydämensä oli liian köyhä, voidaksensa sitä toiselle lahjottaa. Ja tätä itsensä surkuttelemista, tätä salaista paremman sydämen haluamista, joka kuuvalon säteen tavalla, aavistuksesta ja hämärästä kudottuna valtaa meidät, nimitämme me ihmislaps t "rakkaudeksi".

Bräsig seiso i Fransin vieressä ja kuiskaili hänelle tuontuostakin sanoja, joita Frans ei kuullut, ja joita hän, jos hän olisi ne kuullut, olisi pitänyt tyhmänä lörpötyksenä ja joista hän mahdollisesti olisi suuttunut, ja kuitenkin perustuivat tuon vanhan pehtorin sanat samoihin tunteisiin, jotka häntä itseänsä vallitsivat, sillä erotuksella vaan, etteivät ne enää olleet niin taivaansinisiä ja ruusunpunasia kuin Fransin, ja että ne vanhuuden tähden vivahtivat vähän harmailta. — Bräsig pelkäsi pahoin, että hänen ristilapsensa Miina voisi joutua hämille, ja joka kerta kun Miina vastasi oikein, kuului syvä huokaus papinpenkin takaa, niin että pastori Behrens, jos hän olisi ollut uudenaikaisia pappeja, olisi voinut tulla siihen luuloon, että hän oli saanut paatuneen syntisen kääntymään katumuksen ja parannuksen tielle.

"Jumalan kiitos ja kunnia!" sanoi tämä syntisäkki puoliksi kuuluvalla äänellä, "Miina osaa asiansa", ja nyhjäsi vähän ajan perästä Fransia kylkeen: "Nyt tulee, ottakaa vaari, nyt tulee;" ja nyhjäsi Hawermannia toiselta puolelta: "Kaarlo, saatpa nähdä, että Miina saa sen. Miina saa sen suuren vesikysymyksen. — Minä osasin sen kyllä, mutta Kristian Guhl ei osannut sitä, ja minun täytyi vastata hänen edestänsä; mutta nyt olen minäkin sen unhottanut ja osaan ainoastaan alun: Vesi ei tosin sitä itsestään tee, vaan sana..." Ja kun Miina luki vastauksen sopertelematta, luki vanhus koko vesikysymyksen hänen perässään ja kun lukkari samassa kurotti kukkaroansa, viskasi Bräsig siihen kokonaisen kovan taalerin, ikäänkuin tahtois i hän sillä lunastaa itsensä vapaaksi tuskastansa. Ja hän käännähtihe ympärinsä ja puristi rouva Nüsslerin kättä ja huudahti miltei suuresti: "Rouva Nüssler, oletteko kuulleet meidän pieniä sirkkusiamme?" ja niisti niin rohkeasti nenäänsä, että pastorin rouva mielessään antoi hänelle ankarat nuhteet tämän pyhän toimituksen häiritsemisestä.

Ja jos joku olisi tahtonut vähän pitemmältä seurata sitä lankaa, joka satoi Bräsigin pikku Miinaan, niin olisi hän löytänyt sen pään kimitettynä rouva Nüsslerin sydämeen suurella ristisolmulla, jonka piti kestää ikuisesti ja joka tosin näytt i paljoa kömpelömmältä, kuin se ruusunpunanan silkkinauha, joka alkoi vetää Fransia Lovisa Hawermannin piestä sydäntä kohden, ja joka hänestä, näytt i vielä liian huonolta ja karkealta niin suloiselle sydämelle. — Rakkautta on kaikkialla mailmassa, mutta se pukeutuu mitä kummallisimpiin muotoihin; milloin lentää se enkelinä, ruusuisilla siivillä korkealla, milloin matelee se, kyssä edessä, kyssä takana, puukengillä maata pitkin, se puhuu "kielillä", niinkuin apostolit ensimmäisenä helluntaipäivänä, tahi istuu mykkänä kuin lapsi, jota koulumestari on vetänyt aapiskirjalla vasten suuta, se lahjottelee tiamantteja ja kruunuja, tahi kosii, kuin vanha pehtori Schecker minun tätiäni, lihavalla kalkkunalla.

Mutta kun juhlameno oli loppunut ja nuo nuoret kristityt olivat saaneet Herran ehtoollista, meni pastori Behrens sakaristoon ja Samuli Pomukkelskopp, jonka Kyösti myöskin oli tänään päässyt edes, käydä läähätt i sinisessä, hännystakissaan papinpenkin ohitse ja meni papin perästä ja tempasi sakariston oven auki, mutta ei astunut kuitenkaan sisään, vaan asettui oven eteen — "että kaikki ihmiset, näkisivät, mikä pöllöpää hän on", sanoi Bräsig Hawermannille — ja kutsui pastoria päivälliselle, tarjoten lusikallisen lihalientä, palasen paistia ja pullon punasta viiniä niin suurella äänellä, kuin olisi hän markkinatorilla — "että kaikki ihmiset toki kuulisivat, mikä paatunut jesuviitti hän on", sanoi Bräsig — mutta pastori vaan kiitti ja sanoi olevansa tänään liian väsynyt ja pait sitä oli

hänellä itsellä vieraita. Pomukkelskopp meni tiehensä ja loi yli vasemman olkapäänsä silmäyksen papinpenkkiin ja teki parastansa, näyttääksensä oikein ylhäiseltä, mutta tämä yritys meni tykkönään myttyyn, kun hän sai nähdä Bräsigin ilkullisen naaman, sillä Bräsig oli liian huono kristitty — niinkuin pastorin rouva olisi sanonut, jos hän tämän olisi nähnyt — hän ei voinut edes Herran omassa huoneessa olla ilmaisematta pahoja ajatuksiansa. — Mutta ah, ihan toisenlaisen muodon saivat hänen vanhat kasvonsa, kun nuo pienet tytöt, autuaat kynelet silmissä, nyt myöskin lähestyivät häntä, antaaksensa hänellekin kättä ja tarjotaksensa hänellekin suuta, niinkuin he olivat tehneet vanhemmillensa ja kasvatuvanhemmillensa! Kuinka korkealle veti hän kulmakarvansa ilmaan ja otsansa rypyyihin, saadaksensa oikein isällisen muodon! Mutta se onnistui hänelle ainoastaan Lovisan ja Liinan suhteen, vaan kun hänen lempilapsensa, Miinan, vuoro tuli, silloin tuntui hänestä niin kummalliselta, kuin olisi hän itse vielä lapsi, ja hän tarttui hänen ympärinsä molemmin käsin ja kuiskasi hänen korvaansa: "Älä ole milläsikään, Miina, älä ole milläsikään, minä lahjotan sinulle jotakin!" Ja koska hän ei tässä hopussa tietänyt mitä, ja hänen samassa oli ottaminen niistinliinansa esille, sanoi hän: "Minä lahjotan sinulle tusinan niistinliinoja — — oikein koreita ja kirjavia", sillä hän tahtoi toimittaa asiansa oikein hyvin.

Jokainen seurassa oli nyt sanonut onnentoivotuksensa, ja jokainen oli suudellut noilta punasilta, raittiilta huuilta pois tuon sydämellisen kiitoksen, ainoastaan kaksi oli tässä kohden takapajulle jäänyt, nuori Jokkum oli saanut vaan puolen suudelmaa, eikä Frans mitään. Nuori Jokkum oli tietysti siihen itse syypää ja olisi varsin hyvin voinut sille jotakin tehdä, sillä miksikä siirtyi hän niin jörömäisesti nurkkaan istumaan, että hänen pitkä, vasempi suupielensä vetäytyi kokonaan soppeen ja nuo pienet tyttölöt saivat tyytyä tuohon lyhkäseen, oikeanpuoliseen, jota siis ei voinut lukea muuksi kuin puoleksi suudelmaksi. Ja Frans? Hän ei sitä ajatellut, hän ei vielä ollut maan päällä, hän oli vielä taivaassa, ja vasta silloin kun kaikki lähtivät ulos kirkosta ja hän kirkon ovella sattui yhteen Lovisan kanssa, johtui hänen mieleensä, antaa hänelle kättä ja sanoa hänelle jotakin, jota hän ulos kirkkotarhaan tultuansa ei enää muistanut. Jaa, hän oli rakastunut! Nuo kauniit, syvään hartauteen vaipuneet kasvot olivat hänen lumonneet — lumonneet iäksi päiväksi!

Mahdollista kyllä että minulle joku hyvin hurskas rouva tahi kovin siveä neitsy — en tarkota tässä ainoastaan vanhoja, minä tarkotan myös niitä, jotka vielä ovat naimaiässä — kertomuksessani pannee esteitä eteeni ja kysynee: "Mitä? Eikö se *nuori mies* voinut valita itselleen jotakin toista paikkaa, puuttuaksensa niin maalliseen asiaan, kuin rakastuminen on?" — Ja minä sanon: "Arvoisa rouva ja erittäinkin te kunnioitettava neiti, se nuori mies oli vielä niin äkkinäinen semmoisissa asioissa, jotka te niin hyvin tunnette vanhasta kokemuksesta, ettei hän pitänyt rakastumista ensinkään maallisena asiana. Ja missähän muuten nuoren miehen pitää rakastua? Ainoastaan kesälläkö illan hämärässä sirenipuiden siimeksessä ja talvella tanssiaisissa? Monta tietä vie Roomaan, mutta häihin vielä useampi, ja ken alkaa häämatkansa, tekee viisaammin että hän alottaa sen kirkosta kuin tanssisalista, hänellä on silloin vihkimysalttari ihan vieressään ja voi puhtaana astua sen eteen, tanssisalin ja vihkimysalttarin välillä sitä vastaan on pitkä, likainen ja pölyinen taipale ja monen on astuminen aviosäätyyn likaisilla kengillä ja saappailla. Eikö niin, arvoisa rouva? Onhan tämä paljo varmempi tie, kunnioitettava neiti!"

Yksinkertainen päivällinen oli pappilassa tarjottavana; Bräsig oli erinomaisen hauska päällä ja näytti kuin auringonpaiste sateen jälkeen, ja vanha pastori oli myöskin iloinen, sillä hän tiesi Salomon kanssa, että kaikilla on aikansa, "aika kiviä poimia, aika niitä viskellä;" mutta kirkonkelloin ääni kuului vielä ja vasta kahvipöydän ääressä heltesi pastorin rouvan ja rouva Nüsslerin kielenkanta. Vanha pastori syrjähti heti ruoan jälkeen sohvalle aamupäivän rasituksista, Hawermann meni tyttärensä ja sisarensa tytärten kanssa vähän ulos ilmoittelemaan, että kevään vaivihkainen herääminen rauhottaisi noiden nuorten liikutettuja mieliä, ja Frans seurasi muassa, myöskin kevään vaivihkaisen heräämisen tähden, nimittäin sen kevään, joka hänen omassa sydämessään rupesi vihannoimaan ja kukoistamaan. Jokkum Nüssler oli löytänyt sopen, milt'ei yhtä mukavan kuin se, jonka hän oli ottanut erityiselle arenille oman uuninsa takana, Bräsig käveli lyhyillä sääriillään ja pitkä piippu hampaissa edes takasin huoneessa ja levitti haaransa varsin luonnottomasti ulospäin, sillä aina siitä asti kuin hän oli eläkkeensä saanut, oli hänen käyntinsä muuttunut varsin toisenlaiseksi ja hän näytteli koreita koipiaan aina niin harillaan kuin mahdollista, että ihmiset toki näkisivät, ettei hän ollut kenenkään käskettävä ja että hän oli oma miehensä, ja ettei tuo monivuotinen savensotkeminen ollut sitä ryhtiä vahingoittanut, joka ikäpuoliselle, omista tuloistaan elävälle herralle sopii; pastorin rouva ja rouva Nüssler istuivat sohvassa taulujen alla.

"Jaa, rouva Nüssler", sanoi pastorin rouva, "Jumalan kiitos! Niin pitkälle siis olemme nyt lapsemme saattaneet. Lovisa on nyt puolenseitsemättätoista vuoden vanha ja teidän molemmat tyttärenne vielä puolta vuotta vanhemmat; minun pastorini sanoo ja minä tiedän sen itsekin, he ovat hyvästi oppineet ja jos sieltä täältä vielä vähän paikkaillaan heidän tietojansa, niin voivat he milloin hyvänsä opettajattarina ansaita leipänsä".

Bräsig seisahti, kohotti kulmakarvansa pystyyn ja puhalsi kokonaisen savupilven sohvaan kohden, josta itse nuori Jokkumkin hämmästy.

"Ah Jumalani", huudahti rouva Nüssler, "ja siitä saavat tyttöset kiittää ainoastaan teitä ja herra pastoria!" ja tarttui pastorin rouvan käteen. "Kaarlo-veljeni sanoo sitä ja minä sanon samaten, että me kyllä voimme pitää huolta siitä, että heillä on jokapäiväinen leipä ja säädylliset ja puhtaat vaatteet, ja etteivät he valhettele, ja että he tottelevat, kun heitä johonkin käsketään, sanalla sanoen, me teemme, mikä jo itsestänsä on kodin tehtävä; mutta siihen, mikä ihmisen oikeastaan ihmiseksi tekee, emme kuitenkaan kykene. Eikö niin, Jokkum?"

Uunin takaa kuului myöntävä, tyytyväinen morahdus, ikäänkuin kutkutettaisiin vanhaa, uskollista kotikoiraa selkään.

"Kuuletteko, rouva kulta, Jokkum sanoo sitä myöskin".

"Ah, minä en ole siihen mitään tehnyt", sanoi pastorin pieni rouva, välttääksensä kiitoksia, "nimittäin mitä teidän lapsinne tulee; Lovisan laita on tosin toinen, sillä olihan minulla siihen lähin oikeus. Mutta — mitä minun taas piti sanoa — me emme ole vielä koskaan siitä puhuneet, aikovatko teidän lapsenne, tai kumminkin toinen heistä, esimerkiksi Miina, ruveta opettajattareksi?"

"Mitä?" kysäisi rouva Nüssler ja katseli pastorin rouvaa, ikäänkuin olisi hän kertonut hänelle, että Miinalla oli toiveita päästä paaviksi, ja kun pastorin rouva rupeesi laveammin selittämään asiaa, keskeytti hänen puhettansa yht'äkkiä hirveä nauru: "Hah — hah — hah! Lystiä! Lystiä! Nuori Jokkum oletkos kuullut? Meidän pikku Miina on opettava lapsia! Hah — hah — hah!" — Se oli Bräsigt, mutta hänen kävi kauniisti. Pastorin rouva istui siinä kuin nukki, jota langasta vedetään, hänen punaset kasvonsa muuttuivat kiukusta varsin sinertäviksi ja nuo sinertävät myssynnauhat liukkuivat edes takasin hänen leukansa alla:

"Mitä te nauratte, Bräsigt? Nauratteko kenties *minua*? Nauratteko sitä, että minä sanoin, että Miina on tuleva opettajattareksi? Tiedättekö mitä, herra pehtori?" ja hän asettui vielä jäykempään asemaan, "minä olen myöskin kerran opettajatar ollut ja peräti toista on lapsia opettaa, kuin renkipoikia kurittaa".

"Jaa, mutta! Älkää panko pahaksi, rouva kulta — hah — hah — hah! — meidän Miina koulumamseli!"

Mutta pastorin rouva oli nyt kerran joutunut pyörteeseen ja ui sen aalloissa eteenpäin, huolimatta niistäkään: "Ja suuri erotus on, joko joku on jotakin oppinut taikka ei ole niistäkään oppinut, ja semmoinen ihminen, kuin te, ei voi opettajattareksi tulla!" Samassa tuokiassa, kuin nämä sanat lausuttiin, astui pastori, joka oli herännyt Bräsigtin naurusta, ovesta sisään, ja vanhukselta tuntui myöskin hyvin naurettavalta, että oli nostettu kysymys, joko Bräsigt voi tulla opettajattareksi vai ei; ja koska hän oli likinäköinen eikä voinut havaita rakkaan vaimonsa suuttumusta, purskahti hänkin nauruun: "Hah — hah! Bräsigt opettajatar!"

Pastorin rouvaan teki hänen pastorinsa tulo varsin erinomaisen vaikutuksen, hänen sielussansa riehuivat aallot ankarasti, mutta yht'äkkiä oli, kuin olisi kaadettu öljyä noille hurjille aalloille; tosin hän kyllä pastorinsa läsnäollessa toisinaan voi hieman suuttua, niin että kasvonsa saivat tulipunasen vivahduksen; mutta että antaisi kiukkunsa leimahtaa ilmituleen, se ei seisonut hänen aviokatkismuksessaan, ja sentähden alkoi hänen sielussaan nyt omituinen leikki, joka hohti hänen pyöreäin, suorain kasvoinsa läpi kuin lyhdyn läpitse; ensiksi leimahti vielä kerran vihan tuli ilmi, mutta heikeni heti tummanruskeaan hehkuun häpeän tähden, että hän pastorin rouvana ja semmoisena päivänä, kuin tänään, oli niin pitkälle unhottanut asemansa, ja hehkuminen muuttui vähitellen harmaaksi tuhaksi suuttumuksesta omaan itseensä, ja kun hänen omat viimeiset sanansa, ettei Bräsigt voinut opettajattareksi tulla, johtuivat hänen mieleensä ja hän näki pastorinsa nauravan, silloin puhalsi hänkin pois tuhan naurulla, mutta piti niistinliinaa kasvoinsa edessä, ettei muutos näyttäisi liian äkkinäiseltä.

Rouva Nüssler oli sillä aikaa istunut tulisilla hiilillä, ja pastorin sisääntullessa, hypähti hän ylös istuimeltaan ja sanoi varsin onnettomana hänelle: "Jumalan tähden, herra pastori, minä olen viattomasti syypää tähän riitaan — Bräsigt, lopettakaa toki tuo tyhmä naurunne! — Pastorin rouva arvelee, että minun Miinani pitäisi ruveta opettajattareksi — no, Jumalan nimessä, jos te ja teidän rouvanne katsotte sen hyväksi, niin pitää hänen myös siksi tulla, olettehan te aina neuvoneet meitä hyvään. Eikö niin, Jokkum, Miina rupee opettajattareksi?"

Jokkum rämpi esille uunin takaa: "Niin, kyllä kai se niin on, on kai; jos hänen täytyy, niin hänen täytyy", ja niin puhein meni hän ulos tuvasta, arvattavasti asiaa paremmin harkkiaksensa ulkona yksinäisyydessä.

"Mutta mitähän tämä merkitsee?" kysyi pastori. "Regina, onko tämä todellakin sinun ajatuksesi?"

Ja rouva Nüssler lähestyi pastorin pientä rouvaa: "Rouva kulta, kyllähän tästä vielä — Bräsigt, ettekö te häpee ensinkään! — Rouva kulta, älkää enää itkekö!" ja veti niistinliinan pois hänen kasvoiltansa ja hypähti askelen taakse päin, nähdessänsä noiden pyöreäin kasvoin nauravan häntä vastaan. —

"Mitähän tämä on?"

"Erhetystä, rouva naapuri", nauroi vanha pastori. "Kukaan ihminen ei ole ajatellut tehdä Miinasta opettajataria. Ei! Meidän lapsemme eivät saa lisätä niiden raukkain, onnettomain tyttöjen lukua, jotka, heitettyinä mailmaan, kaikesta siitä vaivasta ja surusta, jota he uhraavat mitä raskaimpaan työhön, eivät saa muuta palkintoa kuin niukan leivän, hengen masennusta ja kivulloisen ruumiin. Ei, meidän lastemme on Jumalan avulla ensiksi tuleminen raittiiksi, terveiksi ja kelvollisiksi emänniksi ja kun he siksi ovat tulleet, sitte voivat he meidän puolestamme ruveta opettajattariksi — s.o. omien lapsiensa opettajiksi".

"Herra pastori, hyvä herra pastori", huudahti rouva Nüssler, ikäänkuin olisi kivi pudonnut hänen sydämeltänsä, "Jumala siunatkoon teitä siitä sanasta! Meidän Miinan ei ole tarvis tulla opettajattareksi. Jokkum — missä sinä olet, Jokkum? — Ah, hän on kai suruissaan mennyt ulos. Niin, herra pastori, ja taloudenpitoa pitää heidän oppia! Saattepa nähdä, että minä olen lapseni siihen harjottava".

"Niin", huudahti Bräsigt väliin, "ja hyvän suullisen ruokaa pitää heidän oppia keittämään".

"Tietysti, Bräsigt! — Ah, herra pastori, minulla on ollut itse tekemistä opettajattarien kanssa, ja viime viikolla olin minä amtmannin nuoren rouvan parissa — hänkin on ollut opettajatar — ja näettekö, hän horjuu ja häälyy, ähkyä ja puhkuu, käydessään yli lattian, ja näyttää niin kalpealta kasvoiltaan kuin Kristuksen piina ja kärsimys — *intressantiksi* sanovat sitä".

"Koko intressanttisuudesta maksan minä napinkuoren!" puhkesi Bräsigt sanomaan.

"Mutta, näettekö, rouva Behrens, hän antaa puuron palaa pohjaan ja polttaa paistin karreksi. Jumala nähköön, enhän minä sitä ole sanonut, ettei ihmisen pitäisi mitäkään oppia, *paljo* pitää hänen oppia, että hän toki osaa lukea sanomalehtiä ja tietää jotakin vanhasta Fritzistä[10] ja muista semmoisista miehistä, ja tietää, missä appelsiinit ja kaneli kasvaa. Mutta, rouva Behrens, jos ei sitä tiedäkään, niin voihan odottaa, siksi kun tulee oppineen kanssa yhteen ja voi häneltä kysyä; mutta paistin laita on toinen! Odottaa ei siinä voi, sillä ruoan pitää olla ajallansa pöydällä ja kysyä en voi myöskään keltään — maalla, nimittäin, rouva Behrens! — tyhmiltä piioilta ehkä? — No, siitpä syntyisi kaunista ruokaa!"

"Oikein, rouva naapuri", sanoi pastori, "ennen kaikkia pitää tyttöin ensiksi oppia taloutta pitämään".

"Sitäpä juuri sanon, herra pastori, sitäpä juuri sanon! — Herranen aika, tuo amtmannin rouva parka! Hän tahtoo mielellään, mutta ei osaa! Mitä minun molemmat pienet tyttöseni jo seitsemän vuoden, ikäisinä tiesivät, sitä hän vielä kyselee muilta; hän kysyy, joko siat on lypsetty ja joko pienet kananpojat ovat imeneet. Ja, herra pastori, Lovisa ei saa: myöskään tulla opettajattareksi?"

"Ei, jos me saamme vallita, ja koska Hawermann pitää samaa mieltä meidän kanssamme, niin saa hän täällä pitää taloudesta huolta. Regina alkaa jo ruveta mukavuutta kaipaamaan, eikö niin?" ja hän istui vaimonsa viereen sohvalle ja heitti kätensä hänen uumillensa, "ja tulee myöskin jo liian vanhaksi, hän ottaa mielellään apua nuorilta ja hänen olisi vaikea erota Lovisasta".

"Ja sinun itse vielä vaikeampi, pastori! Minä huomaan, että olen jo kokonaan pantu pois viralta aamusta iltaan ei muuta kuulu kuin: Lovisa, tuo minulle sitä! ja saa minulle tätä!"

"No niin, jaa, minä en kiellä, että minulle tulisi suuri kaipaus, jos Lovisa ei enää olisi luonani".

Sillä aikaa oli nyt Hawermann tullut lasten ja Fransin kanssa takasin; he olivat tavanneet ulkona nuoren Jokkumin, joka paljainpäin kuljeskeli ympäri, nähtävästi hyvin kiihtyneenä. Kun hän sai nähdä Miinan, kävi hän hänen luoksensa, syleili ja suuteli häntä ja sanoi: "Miina kulta, minä en voi sille mitään;" ja kun Hawermann kysyi, mikä hänen oli, vastasi hän vaan: "Lankoseni, minkä pitää tapahtua, sen pitää tapahtua". Ja kun pappilasta lähtöä tehtiin ja hän istui vaunuissa, tuntui hänestä, juurikuin ajaisi hän teurasuhrin kanssa, ja vaikka hänen vaimonsa kotia tultua pitkältä ja laveasti oli selittänyt hänelle, ettei Miina miksikään opettajattareksi rupeekaan, oli tämä seikka kuitenkin tehnyt häneen niin syvän vaikutuksen, että hän tästä päivästä ruveten piti Miinaansa onnettoman olentona ja sentähden häntä aina hellimmästi kohteli. Miinan täytyi ruoalla oltaissa istua hänen vieresssä, ja Jokkum pani parhaat palat hänen talrikillensa, ikäänkuin söisi Miina joka päivä viimeisen atriansa ennen teloitustansa.

Luku 12.

Fritz Triddelfitz alkaa vihata naisväkeä, mutta malttaa kuitenkin mielensä ja voittaa, sydämen sijasta, paksun voileivän, Minkä lujan päätöksen hän tekee, orasmaassa vaeltaissaan, ja millä rakkaudella hän

kohtelee vastaista oivallista appiansa. Hän tulee mustasukkaiseksi, tekee runoja ja kirjottaa kirjeitä, joissa sanoo rakasta tätiänsä lohikärmeeksi ja Bräsigiä naudaksi. Miten hänelle tästä käy, ja miksikö pastorin rouva tahtois olla pitkä ja pieni, ja kuinka Bräsig putoo ojaan.

Niin oli nyt vastaiseksi noiden nuorten tyttöjen tulevaisuus määrätty, sen verran kuin ylimalkaan ihminen voi toisen elämänjuoksua määritellä; mutta sattumus mahtaa olla hyvin oikullinen olento, sillä mitä vakaisimpaan ja järjellisimpään elämänsuunnitelmaan, jonka vanhat yksivakaiset, harmaapäiset ihmiset ovat tehneet, vetää se usein mitä hullunkurisimpia viivoja, ja ikävin seikka tämmöisessä suunnittelemisessa on, että tavallisesti kaikkein viisaimmat tuumat joutuvat kaikkein pahimpaan hämminkiin, juuri sentähden että nuo hyvät, harmaapäiset vanhukset aprikoivat vaan harmaalla päällään ja unhottavat tavallisesti, että heidänkin tukkansa on kerran musta ollut. Vanha pastori ei vielä koskaan ollut toden perästä ajatellut, että joku nuori mies voisi kerran riistää häneltä hänen kasvattinsa, ja pastorin rouva, joka kyllä monesti ja paljo naisten tapaan oli miettinyt tätä pääkappaletta naisten katkismuksessa, lohdutteli itseänsä aina sillä, etteihän Lovisa tuntenutkaan ketään nuoria miehiä, sillä Fränsia ei hän pitänyt hänen aatelisuutensa tähden minäkään tavallisena nuorena miehenä ja Fritz Triddelfitz oli hänestä tyhmäin kirjeittänsä ja hänen omain ankarain, äidillisten nuhteittensa tähden vielä pieni, kokematon poikanulikka. Mutta juuri tältä haaralta piti hänen silmänsä aukaistaman, hänen oli huomaaminen, että nuori, kaunis tyttö, piiliköönpä vaikka pappilan suojissa, houkuttelee nuoria miehiä luoksensa, kuin kukka perhosia, ja että se kirjava mato, joka niin usein hänen harmiksensa oli madellut hänen tiellensä, oli nyt muuttunut kauniiksi perhoseksi, joka lentää rapisteli hänen puutarhansa kukkien ympärillä ja istahteli välistä sinne, välistä tänne ja levitteli siipiänsä ja jota olisi ollut varsin hauska katsella, jos ei perhonen olisi ollut hänen sisarensa poika, ja jos ei kukan nimi olisi ollut Lovisa Hawermann.

Pari päivää jälkeen palmusunnuntain oli Fritz tullut Gürlitziin ja oli täydestä syystä suuresti vihoissaan koko naissuvulle. Se vadillinen vettä, jonka hän oli saanut niskaans tuo pakollinen lähtö ruokakammion paratiisista oli hänessä herättänyt kylmänkostean, nälkäisen tunteen, ja koska hän romaneistansa tiesi, että jokaisella rakastuneella nuorella miehellä, joka syystä tai toisesta riitaantuu kultasensa kanssa, on oikeus ruveta vihaamaan kaikkia naisia ylimalkaan, niin käytti hän nyt tätä oikeuttansa. Moneen aikaan ei hän ollut Gürlitzissä käynyt, sillä hän tahtoi kostaa tädillensä, että hän häntä aina nuhteli. No, kun hän nyt pitkän ajan perästä taas istui pappilassa ja oikein sydämensä pohjasta kiukutteli eikä hiiskunut sanaakaan kenellekään muulle kuin pastorille, iloitsi pastorin pieni rouva suuresti hänen vakavan käytöksensä tähden ja sanoi ulkona kyökissä Lovisalle: "Fritz on viimeinkin tullut järkevämmäksi. Jumalan kiitos, hänestä voi vielä aikaa voittain mies tulla". Lovisa ei sanonut mitään, mutta nauroi vaan, sillä vaikk'ei hän juuri paljon ollutkaan tutkinut nuorten miesten mieliä, niin tunsikin hän kumminkin Fritzin kuin viisi sormeansa. Sillä se täytyi jokaisen myöntää, että kun Fritz tahtoi teeskennellä, näytti se siltä kuin soittaisi aasi kanteletta, ja kun hän suurella työllä ja vaivalla oli pakottanut itsensä mielialalle, joka oli outo hänen luonnollensa, niinkuin esimerkiksi tänään tuon naisvihän laita oli, niin ei kauvan viipynyt, kun koko tämä naamaripuku putosi pois hänen päältänsä ja hän taas tuli näkyviin ihkasan alastomana Fritz Triddelfitzinä, niin että jokaisen täytyi hänen tähtensä hävetä, erittäinkin hänen oman tätinsä. Tuskin oli hän nyt tuokion aikaa ollut Lovisan seurassa, kun hän jo heitti naisvihansa ynnä kaikki muistot Mari Mölleristä, vesivadeista ja ruokakammioista hiiteen ja sälytti entisten romani-ihanteidensa lisäksi laivanlastittain tätä uutta, versovaa rakkauttansa Lovisaan sydänteljojensa alle, ja tyhjennettyänsä aluksensa kaikista nuoruuden tyhmyyksistä ja saatuansa itsensä, rakkautensa ja laivansa täyteen kuntoon, lähti hän vesille. Ensialussa; risteili hän sinne tänne, ja hänen armas tätinsä seisoi rannalla eikä tietänyt, mitä suuntaa hän piti, mutta kauvan ei viipynyt, kun hän tarttui lujemmin peräsimeen, ja tultuansa ensin tunteittensa avaralle ulapalle, levitti latvapurjeen, ja nyt havaitsi täti kauhuksensa, mitä Fritzin matka tarkoitti ja että hänen sisarensa poika oli vaan tunnoton merirosvo, joka hävyttömimmällä tavalla hätyytti sitä pientä, somaa prikiä, johon täti oli sälyttänyt kaikki äidilliset toiveensa.

Täti huusi hänelle pari kertaa, mitä? ja kuinka? mutta rosvo ei siitä välittänyt; täti ampui pari kertaa sydäntuskissaan hätälaukauksia pastoriansa kohden, mutta pastorista näytti koko asia lystilliseltä, arvattavasti sentähden ettei hän nähnyt tuon pienen soman prikin missään vaarassa olevan, hän istui sohvalleen ja nauroi itseksensä, vaikka hän kyllä toisinaan vähän pudisteli päätänsäkin.

Pastorin rouva oli huutavassa hädässä sisarensa pojan käytöksen tähden; "poika tolvana, vintiö, tollisko", oli hänen yksinpuheensa tavallisena sisältönä, ja kun rosvo rupesti mesikakkusananparsilla ja konfektivärsyillä pommittamaan tuota pientä turvatonta alusta, lähti hänkin vesille ja iski kauluksesta kiini merirosvoon ja purjehti hänen kanssansa ulos ovesta: "Tule, poikaseni, tule! Minulla on sinulle jotakin sanomista, Fritz! Ja ota lakkisi heti mukaasi!" Ja vietyänsä Fritzin ruokakammioon, sovitti hän hänen eränsen soppeen, jossa hänen vatien ja ruukkujen tähden täytyi pysyä alallansa, ja otti nyt leipäkyrsän ja leikkasi tuuman paksun pytkyn ja sanoi: "Sinun on nälkä, Fritz parka; vatsas on tyhjä, poikaseni, ja tyhjä vatsa johtaa mielen kaikenlaisiin tyhmyyksiin — kas tässä, minä olen sivellyt voita päälle ja tässä on myös juustoa — ja syö nyt vaan, syö, poikaseni".

Fritz seiso siinä kuin pilvistä pudonnut, hän oli tahtonut valloittaa sydämen ja sai nyt voileivän; hän tahtoi jotakin sanoa, mutta hänen tätinsä ei päästänyt häntä puheeseen: "Minä tiedän kyllä, poikueni, mitä sinä tahdot sanoa, älä siis vaivaa itseäs! Mutta tässä — tee minulle se palvelus! — tässä on pullo olutta, Hawermann on puutarhamme takana ja kylvää herneitä pappilan pellolla, vie se hänelle ja nyt tule! ja sano hänelle terveisiä — minä tiedän, hän juo mielellään Stavenhagenin pormestariolutta". Ja niin talutti hän Fritzin kyökin kautta ulos takaovesta ja huusi hänelle vielä, ennenkuin sulki oven: "Fritz, näinä ensi aikoina et kai ehdi meillä käymään, sillä nyt on kylvönaika tulossa — jaa, jaa, poikaseni, sitä ei voi auttaa, eikä siitä mitään haittaakaan — mutta kun joskus taas tulet, esimerkiksi syksyllä, silloin on Lovisa jo seitsemäntoista-vuotias, silloin et saa enää lörpötellä hänelle semmoisia tyhmyyksiä kuin tänään, silloin on hän jo liian vanha ja ymmärtäväinen kuulemaan hullutuksia. Kas niin, poikaseni, syö nyt vaan voileipääsi". Ja niin puhein sulki hän oven, ja Fritz seisoi ulkona, toisessa kädessä voileipä ja toisessa olutpullo.

Hyi! Tämäpä oli oikein hävytöntä kohtelua hänen tädiltänsä! Hän oli hyvin vihoissaan tädillensä ja aikoi ensi tuokiossa viskata voileivän sisään kyökin akkunasta ja olutpullon perässä ja vannoi itseksensä, ettei hän sinä illoina ikinä enää pistä jalkaansa pappilan porstuaan; mutta malttavaisuus on toki ihmisen paras avu, hän alkoi käydä pitkin puutarhan käytävää, katseli vuoron voileipäänsä, vuoron olutpulloansa ja sadatteli itseksensä: "Hitto vieköön, eihän minun nälkä ole, eikä vanhus ole ensinkään tällä puolella peltoa. Tätini tahtoi vaan päästä minusta. Äläpä vielä, se ei sinulle toki onnistu! Minä tiedän, milloin ja missä Lovisa käy kävelemässä. *Minun* omakseni pitää hänen tulla! Ja vaikka helveti repeisi, *minun* omakseni on hänen tuleminen!". Ja niin istui hän puutarhan aidan päälle ja arveli! aprikoi uutta tilaansa, mutta kuinka pahasti olisi hän mahtanut suuttua, jos hän olisi tietänyt, että Lovisa tänä hetkenä näki hänen pappilan pytingin päätyakkunasta! Mutta hän ei sitä tietänyt ja koska voileipä mahdollisesti olisi maahan pudonnut, jos hän olisi sen aidan päälle asettanut, söi hän sen ennemmin suuhunsa, ja sen tehtyänsä, sanoi hän: "Minä tädistäni viisi välitän! ja Mari Mölleristä vielä vähemmän; Lovisa on enkeli! *Minun* omakseni pitää hänen tulla! Minun sukulaiseni eivät suosi meidän rakkauttamme, se on selvä asia. — Hyvä! Ilman kamppailua ei Lovisaa voiteta; minä tahdon — — niin, mitä tahdon minä?" Ja ennenkuin hän mitään muuta ehti tahtomaan, tahtoi hän toki ensiksi juoda olutpullonsa tyhjäksi, ja sen hän tekikin, ja nyt kävi hän rohkaistuneella mielellä yli hernemaan ja jokaisella askelella polki hän kylvöinään höllään multaan tämän lujan päätöksen: "*Minun* omakseni pitää hänen tuleman!" ja jos se kylvö olisi oraalle noussut, niin olisivat lähiseudun vanhat talonpojat varmaankin seisahtaneet tiellä ja sanoneet toinen toisellensa: "Mitä vietäviä? Tuossahan on paholainen kylvänyt ohdakkeita ja orjantappuroita vanhan pehtori Hawermannin herneen sekaan!"

Niin oli Fritz nyt taas rakastunut korviin saakka, ja tämä vaikutti häneen hyvääkin, hän tuli erinomaisen ystävälliseksi vanhaa pehtoria kohtaan, sillä hän piti häntä vastaisena appinansa ja kunnioitti häntä sen mukaan. Hän istui iltasin vanhuksen luona ja kertoi hänelle lyhyesti, mitä toiveita hänellä oli isänsä puolelta, ja kysyi häneltä neuvoa, pitikö hänen arenteerata vai ostaa maatila tykkönään, vai pitikö hän sitä parempana, että hän ostaisi itselleen kauniin kreivikunnan Liivinmaassa tahi Unkarissa. Vanhus koetti yksivakaisesti saada hänet luopumaan tämmöisistä ajatuksista, jotka hänestä näyttivät liian haaveellisilta; mutta hänen oli samassa kummasteleminen, mikä muutos hänen oppilaassansa oli tapahtunut; se luikari oli ennen puhunut vaan ratsastamisesta, tansseista ja metsästyksestä ja nyt puhui hän kumminkin vakaisista asioista, vaikka tosin tyhmästi. Mutta vielä enemmän oli häntä kummastuttava, kun Fritz eräänä iltana, jolloin Frans oli mennyt Gürlitziin, kahdenkesken ilmotti hänelle, että hän, jos hän Meklenpuriin jäi, joko hän sitte arenteerasi tai osti maatilan, oli pitävä silmämääränänsä komeata asunhuonetta ja puistoa — *puistoa*, sanoi hän, *ei puutarhaa* — sillä se tuli hänen tehdä vastaisen vaimonsa tähden, jolta ei mitään saanut puuttua; ja vaimonsa lähimmistä sukulaisista oli hän pitävä isällistä huolta, ja samassa katseli hän vanhaa pehtoria niin liikuttavalla tavalla, että tämä tuskin voi nauruansa pidättää.

"Triddelfitz", sanoi vanhus, "ettehän toki niin tyhmä ole, että rupeette ennen aikojanne rakkauden hommiin?"

Voi niin olla, sanoi Fritz, voi myöskin toisin olla; se vaan oli varma, että hänen vanha appinsa oli asuva hänen luonansa, ja asunrivin toinen puoli oli kokonaan valmistettava häntä varten, ja koska hänen vanha appinsa oli tottunut liikkumaan raittiissa ilmassa, niin seiso häntä varten aina tallissa valmisna kaksi hevosta. Ja nyt nousi hän istuvalta, käveli pitkillä askelilla edes takasin huoneessa ja heilutteli käsiänsä, niin että Hawermannin, joka istui sohvankulmassa, yhä täytyi väännellä päätänsä sinne tänne kuin porssiiniukon, välttääksensä oppilaansa arveluttavia hutkimisia. Hyvästijätöksi puristi Fritz tänä iltana vanhan pehtorin kättä, kuin olisi erottu iäksi päiväksi, ja ennen kuin Hawermann voi mitään pahaa aavistaakaan, hiipi lämmin käsi takapuolelta hänen harmaihin hapsiinsa ja taivutti hiljaa hänen päänsä taaksepäin ja tulinen suudelma painettiin samassa hänen otsallensa, niin että vanhus toipui hämmästyksestään vasta, kun Fritz pitkillä askelilla jo oli ulkona ovesta.

Fritz oli kumminkin hyvänlaidainen ihminen, hän tahtoi tehdä kaikki yhtä onnelliseksi kuin hän itse oli; hänen sydämensä oli hyvä, mutta hänen mielensä oli vaan heikko, ja tätinsä luoksi Gürlitzin pappilaan

ei hän millään ehdolla mennyt. Hän oikein oli haltioissaan tästä, ja ne tuskat, joita hän Lovisasta erotettuna kärsi, olivat katkeran-imelä juoma, jota hän joka päivä sai nauttia. Mutta kaikilla on rajansa, ja kun tämmöisen koiruohoisen rohdon sekaan vielä kaadetaan sappea lisäksi, silloin nielaiskoon sen piru! Ja tämä oli hänelle tapahtuva, hänen katkeraan juomaansa sekoitettiin vielä sappea, ja kuka sen teki? Frans! Frans juoksi koko kevätkauden, aina kun hänellä vaan oli aikaa, Gürlitziin, ja kun kartanon kolme naimatonta tytärtä kesäksi taas tuli Pümpelhageniin, tuli Lovisakin usein heitä tervehtimään, ja Frans oli aina silloin saapuvilla, mutta hän — meidän Fritz parkamme — sai seisoa, syrjässä ja katsella tätä kaukaa, joka huvitus ei häntä tietysti liioin miellyttänyt.

Minä en suinkaan tahdo sanoa, eikä kukaan, joka tätä kirjaa tähän saakka on lukenut, voi sanoa, että Fritz oli mikään teräväpäinen ja näppärä mies, joka heti kaikenlaisista pienistä tunnusmerkeistä voi asian arvata; mutta hänen olisi kumminkin täytynyt olla ilmeinen pöllöpää, jos ei hän olisi havainnut, ettei Fransin laita ollut oikeassa. Mutta jos ei laita niin olisi ollutkaan, niin täytyyhän kumminkin rakastuneella nuorella miehellä olla epäluulon syytä, se kuuluu asiaan, ja rakastunut mies, jolla ei ole kilpailiaa, näyttää minusta aina kuin naapurini Hamann, joka istuu hevosen selässä, kannus vaan toisessa jalassa. Mutta tässä oli laita toisin, Frans oli todellakin hänen kilpailiansa ja Fritz kohtelikin häntä semmoisena; eikä kauvan viipynyt, kun hän muuttui yhtä vieraaksi Fransille kuin Mari Möllerille ja tätillensä, hän ei enää puhunut hänen kanssansa, hän seurusteli ainoastaan vanhan oivallisen, vastaisen appinsa kanssa.

Ihminen voi kestää vaan vissin määrän tuskaa, mikä liiaksi on, se on liiaksi; joku huojennus täytyy olla, ja ainoa huojennus, jonka rakastunut tuntee, on seurusteleminen rakastetun kanssa. Se oli nyt Fritzin paneminen toimeen, ja hän kävikin reippaasti asian varteen kiini; hän vainui joka paikassa Lovisaa. Jokainen outo halava kelpasi hänelle piilopaikaksi, josta hän piti silmällä rakastettuansa, jokaista ojaa Pümpelhagenin pellolla käytti hän saartokaivantona, josta hän häntä piiritti, jokainen töyräs oli tähystyspaikkana, jossa hän seisoj vartioitsemassa, ja jokaisen pensaan takana makasi hän väijyksissä. Ei siis ollut ihmettä, että hän näin pääsi tarkotuksensa perille, ja että hän tuontuostakin pelästytti Lovisaa kamalasti, sillä — piru tiesi, mikä häntä riivasi — juuri kun Lovisa ei mitään ajattelut, tahi kun hän ajatteli — no, me tahdomme sanoa, Fransia, silloin tuli yht'äkkiä Fritzin pitkä vartalo näkyviin kuin kenraali Ziethen jonkun pensaan takaa, tahi nousi hänen päänsä kuin hylje ylös vihreästä ruismaasta, eli hyppäsi hän suoraan Lovisan jalkain eteen jostakin puusta, jossa, hän oli häntä väijynyt kuin ilvessusi kaurista. Ensimmältä tointui Lovisa pian hämmästyksestään, sillä hän piti tätä vaan Fritzin tavallisena, tyhmänä hulluttelemisena, jonka hän jo ennestään hyvin tunsi; Lovisa vaan nauroi perästäpäin ja puheli joutavia asioita; mutta pian hän havaitsi, ettei Fritzin laita ollut oikeassa. Hän oli puheissaan niin juhlallinen, kaikkein mitättömimmistäkin asiasta puhui hän niin omituisella äänellä, kynsi korvansa taustaa ikäänkuin lähtisivät sieltä mitä syvimmat ajatukset, laski käden sydämellensä pulmissansa ilmasta, juurikuin tuntisi hän siellä pistosta, ja pudisteli surullisesti päätänsä, kun Lovisa kutsui häntä Gürlitziin, ja selitti kunniansa ei sitä sallivan. Kun Lovisa kysyi häneltä isäänsä, silloin tulvaili Fritziltä sanat suusta, kuin olisi tynnyrintappi aukaistu: Hawermann oli koko enkeli pehtoriksi, semmoista ukkoa ei synny toista mailmaan; Fritzin oma isä oli kyllä hyvä, mutta Lovisan isä oli isien paras; ja kun Lovisa kysyi Fideliaa, sanoi Fritz ei välittävänsä naisista, ne olivat hänestä melkein kaikki yhtäläisiä, ja kun Lovisa kovaksi onneksensa kerran sattui Fransista puhumaan, leimahteli Fritzin silmistä salamoita, hän huudahti pari kertaa "haa!" nauroi sitte hirmuisesti, tarttui äkkiä Lovisan käteen, pisti paperilapun siihen ja syöksi päistikkaa pitkään ruislaihoon, johon hän katosi. — Ja kun Lovisa aukaisi paperin, näki hän siinä seuraavan kyhäelmän:

Ainokaiselle.

Kun hopeelta hohtavana
Kuu pilvistä pilkistää,
Yön hetkenä ihanana
Valo taivaasta tirkistää,
Kun lampi nukkuvi illoin
Ja rauhaa huokuvi vaan,
Mä muistan sinua silloin
Käyn lempeä kuiskaamaan.

Kun kuljet sä ilomielin,
On rakkaus johtajas,
Mä jälissäs aina vierin,
Oi kultani armias!
Vaun heti haihtuvi lempi,
Kun lähdet sä täältä pois,
Ja tuskan' on tulisempi,
Kuun arvata kukaan vois.

Mutta kosta mä vaadin,
Kostoo vihollisellein,
Minä, joka runon laadin,
Koston lupauksen tein

Fritz Triddelfitz.

Pümpelhagenissa, heinäkuun 3 p. 1842.

Kun Lovisa kerran oli lukenut tämän runoelman, ei hän sitä ymmärtänyt, kun hän kahdesti oli sen lukenut, ei hän vielääkään sitä ymmärtänyt, ja kun hän kolmasti oli sen lukenut, ymmärsi hän sitä vielä vähemmin; se tahtoo sanoa, hän ei voinut ensinkään arvata, ketä tuon onnettoman runoilian kosto tarkoitti, sillä niin tyhmä ei hän toki enää ollut, ettei, hän olisi heti älynnyt, että "Ainokaiselle" tarkoitti häntä itseä.

Nyt olisi hän mielellään pitänyt tämän kaiken. Fritzin hullunkurisina kepposina, ja hän koetti luulotella itsellensä, että Fritz taas oli tahtonut laskea pilojansa; mutta kun hänen mieleensä johtuivat Fritzin omituiset liikenteet ja puheet ja hänen muuttunut käytöksensä, niin täytyi hänen itseksensä tunnustaa, ettei tämä ollut mitään leikintekoa; ja sentähden päätti hän, niin paljon kuin mahdollista, karttaa häntä. Ja niin viaton oli hän vielä, että hän piti Fritzia hyvin onnettomana ja rupesi suuresti häntä säälimään. Sääliväisyys on silta, joka vie rakkauteen, ja tässä nyt tuli ensimmäisen kerran hänelle näkyviin tuo kaunis ranta toisella puolella ruusu- ja jasminipensastoineen, ja tämä on seitsentoistavuotiaalle tytölle ihan kuin kirsikkamarjat linnulle, ja kenties olisi hämmennyt yli sillan toiselle puolelle, jos ei hän olisi havainnut siellä Fritzin ratsastavan rautikon selässä, kaulussaappaat jalassa, ja nähnyt hänen loikovan jasminipensasten varjossa voileipä ja olutpullo kädessä. Hänen oli, sääliväisyydestään huolimatta, nauraminen, ja hän jäi tälle puolelle siltaa katselemaan Fritzia vaan kaukaa, sillä rautikko voisi taas panna maata lätäkköön ja Fritz voisi tahrata hänen voileivällään. Tyhmimmätkin tolliskot voivat vetää seitsentoistavuotiasta tyttöä nenästä, ja miehet, joilla sydämen sijasta on vaan lihamöhkäle liivin alla, voivat saavuttaa semmoisen nuoren sydämen rakkauden, ainoastaan ne raukat, joilla on narrinpuku päällä, eivät tule perille, sillä mikään ei vahingoita niin paljon nuorta rakkautta kuin nauru.

Lopuksi oli hänen siis kumminkin nauraminen tälle runoelmalle, ja tehtyänsä sen oikein sydämensä pohjasta, säpsähti hän yht'äkkiä, sillä hänestä tuntui, ikäänkuin olisi eräs pehmeä käsi puristanut hänen kättänsä ja kaksi ystävällistä silmää katsellut syvästi hänen omiin silmiinsä, ja samassa johtui Frans hänen mieleensä, arvattavasti sentähden, että hän näki hänen kaukana tulevan. Lovisa repi kostorunon pieniksi palasiksi ja kun Frans oli tullut häntä lähemmäksi ja häntä tervehti, punastui hän; ja kun hän havaitsi punastuvansa, harmitti se häntä ja hän punastui vielä enemmän, ja kun Frans tyyneästi puhui ihan joutavista asioista, tuli Lovisa hämille, antoi nurinperäisiä vastauksia ja hajotti ajatuksissaan Fritzin kostorunon palaset ilmaan.

"Tiesi hitto", sanoi Frans itseksensä, kun hän nyt, seurattuansa Lovisaa kappaleen matkaa, palasi takasin, "mikä hänen tänään oli? — Olihan hän varsin toisenlainen kuin ennen. — Onko se minun syynti? — Onko hän saanut harmia? — Mikä paperi se oli, jonka palaset hän hajotti ilmaan?" —

Näin ajatellen tuli hän paikalle, jossa hän oli Lovisan tavannut, ja — katso! siinä virui vielä muutamia paperin palasia, ja ottamatta niitä ylös, luki hän yhdellä niistä: "Koston lupauksen tein Fritz Triddelfitz", sillä Fritz oli unhottanut panna pistettä "tein" perään. Tämä teki hänen kuitenkin uteliaaksi, sillä hän tunsu Fritzin käsialan. Hän etsi vielä ja löysi muutamia palasia, ja kun hän niitä jotenkuten oli yhteen sovitellut, ei niistä enempää selvinnyt kuin: "taivaasta tirkistää... Mä muistan sinua... Mä jälissäs aina vierin... haihtuvi... lempi... Kun lähdet sä... Ja tuskan' on... kosta mä vaadin... viholliselleni... Koston lupauksen tein Fritz Triddelfitz;" loput oli tuuli vienyt.

Tästä ei paljo viisastunut; ainoa, mikä hänestä pitkän mietiskelyn perästä näytti selvä olevan, oli, että Fritz Triddelfitz rakasti Lovisaa, että hän väijyi häntä ja tahtoi hänelle *kostaa*! Asia oli naurettava, mutta Fritz oli yhtä täynnä hulluja kureja kuin aasi harmaita karvoja; Fritz voi mahdollisesti panna jonkun tyhmyyden toimeen ja tuottaa harmia Lovisalle; sentähden päätti Frans olla varuillansa ja pitää Fritzia silmällä, kun hän Gürlitziä päin meni.

Fritz oli nyt puolestaan ilmaissut tunteensa, *hän* oli puhunut, *hän* oli tehnyt tehtävänsä; nyt oli Lovisan vuoro, nyt oli hänen puhuminen, jos muuten koko asiasta mitään oli tuleva. Fritz odotti odottamistaan, mutta turhaan. "Tämäpä on oikein harmillista", sanoi hän itseksensä, "mutta hän ei kai ole harjaantunut tällaisiin asioihin, ja se onkin minulle mieleen; minä saan kai näyttää hänelle tien". Hän istahti sentähden pöydän ääreen ja kirjotti kirjeen väännellyllä käsialalla.

Päällekirjotus: *Mielitietylle*. Alkukirjotus: Ajatusteni suloinen unelma!

Tämä kirje on mykkä, se sanoo vaan mikä *välttämättömintä* on ja on löydettävä *kolmannesta* ruusupensaasta *toisessa* rivissä; *suullisesti* enemmän. Vastaiseksi *tämä*: Jos puutarhan veräjään on vedetty *risti* valkealla liidulla, silloin on *minun sydämeni ajatus* löydettävänä toisen rivin kolmannen ruusupensaasta. *Niistinliinan liekuttaminen Gurlitzin* puolelta merkitsee kotona oloa ja kaipausta; minun merkinäni sitä vastaan on kolmekertainen *vihellys* keppini kahvaan. (Lampuri on sen minulle opettanut, rakkaus oppii kaikki). *Yhtymäpaikka*: se suuri ojanne sillan *oikealla* korvalla.

Ikuisesti!!

Salaisuuden tuntia.

P.S. *Rakkaus* on antava minulle anteeksi, että olen kirjottanut tämän paitahihoillani, sillä nyt on *hirveän* kuuma. — —

Tämä kirje tuli vääriin käsiin, pastorin pieni rouva sen löysi, ollessaan kukkasia kastelemassa, sillä Lovisa, jonka nyt täytyi täydestä toimesta puuhia, talouden askareissa, syyttäsi parhaillaan tikkerperimarjoja. Pastorin rouva ei arastellut ensinkään, aukaistuksensa ja lukeaksensa tätä kirjettä, ja kun hän oli saanut sen sisällön tietää, ei hän ollenkaan epäillyt, että kirje oli Lovisalle ja että Fritz, hänen rakas sisarensa poika, oli sen lähettäjä.

Lovisalle ei hän saanut mitään hiiskua löydöstään, sillä niin hän olisi edistänyt Fritzin asiaa; hän viittailei kuitenkin kaikenlaisilla sananparsilla eräisen hullunkuriseen kirjevaihtoon, saadaksensa tietää, oliko Lovisa jo ennen semmoisia kirjoituksia löytänyt; mutta se oli turhaan, tuo nuori tyttö ei ymmärtänyt ollenkaan hänen tarkotustansa ja sentähden päätti hän salata asian pastoriltansakin, sillä miksikä pitäisi vielä hänenkin harmia saada? Ja pait sitä oli pastorin rouvalle hyvin vastenmielistä tunnustaa, että hänen oma lihansa ja verensä — sillä siksi oli hänen valitettavasti Fritz lukeminen — teki semmoisia tyhmyyksiä. Fritzin kanssa itse olisi hän kyllä mielellään vaihtanut sanasen, mutta Fritz pysyi näkymättömissä.

Pari päivää kävi pastorin rouva syvissä ajatuksissa; Lovisalta otettiin kokonaan kukkien kastelemisen toimi, ettei hän mitään asiasta huomaisi, ja tämä oli varsin viisaasti tehty, sillä kauvan ei viipynyt, kun pastorin rouva taas löysi puolikastuneen kirjeen toisen rivin kolmannen ruusupensaasta. Tämä puhui jo selvempää kieltä:

Päällekirjotus: *Ainokaiselle*. Alkukirjotus: Elämäni toivo!!

Kavaluus ympäröi meitä; minä tiedän, että vihollinen väijyy minua. — Viheliäinen *vakoja*, minä *nauran* sinua! — Älä yhtään pelkää, kultaseni, minä pelastan meidät molemmat. — Rohkea *teko* on meidän rakkaudellemme menestyksen tuottava. — Huomenna k:lo 2, jolloin se *lohikäärme* makaa, joka minun *aarrettani* vartioitsee, odotan minä merkinantoa niistinliinalla, minä olen silloin kesantopellolla sen suuren ojan takana sontaa hajottelemassa, kolmen kertainen *vihellys* kepinkahvaan on kutsuva sinua ulos. Ja vaikka *helvetti* rikki räjähtäisi, minä olen *vannonut* aina olevani

Sinun omasi.

Kun pastorin rouva tämän oli lukenut, tuli hän ihan haltioihinsa. "Senkin — —! Senkin — —! Senkin riivattu sikiö! 'Lohikäärme makaa!' sillä tarkoittaa se vintiö minua! Mutta maltappa! kyllä minä sinun kutsutan, ja vaikka helvetti ei rikki räjähtäisikään, pitää sinun korvillasi kumminkin räjähtää, kun kerta vaan saan sinut käsiini!"

Seuraavana päivänä ennen kello kahta nousi pastorin rouva sohvaltaan ja meni puutarhaan. Tuvan ovi narahti, ja pastori kuuli pihan veräjän linkun käyvän, hän nousi sentähden vuoteeltaan ja katsoi ulos akkunasta, mitä hänen rakas vaimonsa tähän tavattomaan aikaan teki puutarhan perässä, sillä hänen lepoaikansa kesti muuten kello kolmeen asti. Pastori näki hänen seisovan pensaan takana ja siellä hän; seisoi seisomistaan ja heilutti niistinliinaa ilmassa "Hän viittaa kai Hawermannille", sanoi pastori ja, kävi taas makaamaan. Mutta pastorin rouva oli vaan tahtonut antaa sisarensa pojalle ystävällisen merkin päästäksensä vähän likemmäksi hänen korviansa. Mutta Fritz ei tullut, eikä mitään kolmea vihellystä kuulunut. — Hyvin suuttuneena meni pastorin rouva tupaan takasin, ja kun kahvin aika tuli ja pastori kysyi häneltä, miksikä hän oli viittaillut puutarhassa joutui hän niin hämille, että minun valitettavasti täytyy tunnustaa, että hän, vaikka hän oli pastorin rouva, valhetteli ja sanoi, että hänen oli ollut niin raskas oltava, jonka tähden hän oli löyhytellyt niistinliinallaan, saadaksensa raitista ilmaa.

Kolmantena päivänä löysi hän taas kirjeen.

Päällekirjotus: *Omalleni*, jonka *sallimus* on minulle määrännyt. Alkukirjotus: Minun *pimeän* sydämeni *aurinko*!!

Tunnetko *helvetin tuskia*? Minä kärsin niitä toispäivänä iltapuolella kello kahdelta, sontaa hajotellessani. Ilma oli puhdas, vihollinen oli apilasheinässä, ja sinun niistinliinasi liehui palsamilta tuoksuvassa ilmassa kuin ennen muinoin paperileijani; juuri aioin minä viheltää *kolme kertaa*, niinkuin suostumuksemme oli, kun samassa tuo vanha *nauta* Bräsig tuli luokseni ja viivytti minua kokonaisen tunnin aikaa puhumalla lannasta. Kun hän oli mennyt, syöksin minä ojalle; mutta *mitäpä vielä!* Aika oli sinusta liian pitkältä tuntunut, sinä olit tiessäsi. Mutta *kuuleppa* nyt! Tänään illalla *juuri kello puoliyhdeksältä*, kun minä olen piimäni syönyt, olen minä sovitulla *paikalla*; tänään on lauvantai, pastori tekee saarnaansa ja *lohikärme* siivoo huoneita; *tilaisuus* on otollinen ja *seljaispensas* tuolla peittää meidät (Schiller!). Varro vaan, pian lepäät sinäkin (Göthe) *rakastajasi sylissä*, joka mielellään *myisi* kaikki, mitä hänellä on kallista, *ostaaksensa* sinulle jotakin, josta sinä pidät.

Oi iloa, sun nähdä saan!
Siks menen ensin makaamaan,
Kaiken halun, kaiken huolen
Syökseen tyyneen virtaan tuonen,
Ja kun taas kultani nähdä saan,
Jos ei virta mua niele vaan,
Niin silloin menen mä, kultaseni,
Mä tiedän sun huomenna näkeväni!

(*Alku* on minun tekemäni, *keskikohta* Schillerin ja *loppu* erään nimettömän, joka myöskin on paljo kirjoitettu, mutta jonka minä olen sovittanut tilaisuutta myöden.)

Kaipauksen tuskilla omasi.

"Todellakin!" huudahti pastorin pieni rouva, luettuansa tämän sekasotkun, "tällähän ei ole enää rajoja, ei reunoja! Oikein, rakas sisareni, sinäpä olet kasvattanut korean vesan ja se alkaa jo kantaa kauniita hedelmiä. Mutta tässä täytyy toisten ihmisten käydä väliin, ja minulla tätinä on tietysti siihen lähin oikeus. Ja sen teen minä!" huudahti hän ääneensä ja polki jalkaa, "ja saapa nähdä, kuka minua siitä voi estää!"

"En minä suinkaan, rouva kulta", sanoi Bräsig, joka huomaamatta oli tullut paikalle mehiläiskeon takaa.

"Oletteko te kuullette, Bräsig?" kysyi pastorin rouva vielä hyvin pahalla mielellä.

"Kuullette?" kysäisi Bräsig. "Minä en kuultele milloinkaan, minä pidän vaan korvani auki, ja silloin kuulen minä, ja pidän silmäni auki, ja silloin näen minä. Nyt esimerkiksi näen minä, että te olette kovin suuttunut".

"Niin, voisihan enkelikin julmistua semmoisesta asiasta".

"No, rouva kulta, enkeleitä ei meidän ole tarvis tänne vaivata, jos jotakin julmaa nähdä tahdomme, sillä minä luulen, että Pümpelhagenissa on itse paholainen valloillaan".

"Herranen aika, onko Fritz ehkä taas...?"

"Sitä en sano", lausui Bräsig, "ja minä en tiedäkään, mitä siellä on; mutta jotakin hullua siellä vaan on".

"Kuinka niin?"

"Rouva Behrens, Hawermann on pahoillaan, ja silloin voi olla varma siitä, että jotakin on nurin. — Näettekö, noin viikon päivät sitte tulin minä Pümpelhageniin, jolloin Hawermannilla juuri oli suuri kiire heinänteon ja turnipsin niittämisen kanssa, ja sanoin: 'Hyvää huomenta', sanoin minä. — 'Jumal' antakoon', sanoi hän. — 'Kaarlo', sanoin minä ja oli minulla aikomus jotakin sanoa, vaan samassa sanoi hän: 'Etkö ole nähnyt Triddelfitziäni?' — 'Olen', sanoin minä. — 'Missä', kysyi hän. — 'Tuolla suuressa valtaojassa istuu hän', sanoin minä. — 'Etkö ole nähnyt nuorta herraa von Rambowia?' kysyi hän. — 'Hän istuu toisessa ojassa ihan lähellä', sanoin minä. — 'Mitä he siellä tekevät?' kysyi hän. — 'He leikittelevät', sanoin minä. — 'Oletko sinä viisas?' sanoi hän, 'tässä kirjavassa kiireessä leikitellä?' — 'Niin, Kaarlo', sanoin minä, 'ja minä leikittelin muassa'. — 'Mitä te sitte leikittelitte?' kysyi hän. — '*Tähystystä* me leikittelimme, Kaarlo.' Näetkös, mitä — sinun vintiöosi tulee, niin tähysteli hän yli ojan reunan aina Gürliitziin päin, ja mitä aatelismieheesi tulee, tähysteli hän taas vintiötä, ja minä tähystelin savikuopasta heitä molempia, ja kun joku meistä käänsi päänsä, silloin kyykistyivät toiset alas, ja niin istuimme, tähystelimme ja kyykistelimme vuorotellen, kunnes minusta rupesi se toimi ikävältä tuntumaan ja minä suorastaan kävin aatelismiehen luo: 'Hyvää päivää', sanoin minä. — 'Jumal' antakoon', sanoi hän. — 'Suokaa anteeksi', sanoin minä, 'mitä maanviljelystä te täällä harjotatte?' —

'Minä', sanoi hän ja änkytti, 'minä tahdoin vaan nähdä, kuinka herne on varttunut'. — 'Hm!' sanoin minä, 'vai niin?' sanoin minä, 'no!' sanoin minä — 'hyvästi', sanoin minä ja menin vintiön luoksi. 'Ettehän pane pahaksi, rouva Behrens, minä nimitän aina sillä lailla teidän sisarenne poikaa'. — 'En ensinkään', sanoi pastorin rouva, sillä hän nimitti häntä vielä hullummin. — 'Hyvää päivää!' sanoin minä siis, 'mitä askareita teillä täällä on?' — 'Ei juuri mitään', sanoi hän ja meni tiehensä kuin uitettu koira, 'minä katsoin vaan, kuinka herne kasvaa'. — 'Kaarlo', sanoin minä Hawermannille, 'jos herne katselemisesta ottaa palkoa tehdäkseen, niin saat sinä runsaan tulon'. — 'Hitto tiesi', sanoi hän hyvin äissään, 'molemmat he eivät muuta tee kuin tyhmyyksiä; nuorta herraa en tunne tänä kesänä enää ollenkaan; hän käy kuin unissa, unhottaa kaikki eikä ole milloinkaan paikallaan, ja tuo toinen tollisko on huonoa huonompi'. — Ette pane Hawermannille pahaksi, rouva Behrens, että hän sanoi teidän sisarenne poikaa 'tolliskoksi'. — Mitä mar vielä, sanoi pastorin rouva, siksi voi häntä syystä sanoa. — Näettekö, siitä on jo viikon päivät, mutta eilen aamulla menin minä varsin varhain, onki olalla, koettamaan, eikö ahven ottaisi koukkuun; ja mitä näen minä? teidän sisarenne pojan, sen vintiön. Hän menee suoraa päätä tänne puutarhaan ja tulee vähän ajan perästä taas takasin, ja hänen perästensä hiipii aatelismies orjantappurapensasten välissä ja pitkin oja, ikäänkuin väijyisi hän kettua ja kun hän oli päässyt minun piilopaikkani ohitse, tulee vielä Hawermann käyden yli töyrään ja seuraa aatelismiehen jälkiä, ja kun hänkin oli kulkenut minun ohitseni, niin aloin minäkin astua heidän perästensä, ja niin kävimme pitkässä kaaressa, etäällä toinen toisistamme, ympäri koko kylän, ja kukin näki vaan edelläkäyvänsä, ja tämä tuntui minusta hyvin naurettavalta. — Huomenna alkaa sama tempu uudestaan, ja jos teitä, hyvä rouva, tai herra pastoria semmoinen leikki huvittaa, niin voitte käydä minun perästäni; sillä Hawermann sanoo tahtovansa kaikenmokomin saada asiasta selvän, sillä hän on jo kolme kertaa juossut heidän perässensä".

"Minä kiitan nöyrimmästi siitä huvituksesta", sanoi pastorin rouva, "minulla on jo ollut kylliksi huvia, tästä asiasta. — Voitteko pitää salaisuuden, Bräsig?"

"Niinkuin seula, jolla on läpi pohjassa".

"No, heittäkää toki leikinlasku. Voitteko pitää suunne?"

"Kyllä mar", sanoi Bräsig ja löi lämäytti samassa kämmenellään päin suutansa, niin että, jos sen joku toinen olisi tehnyt, olisi hän hänelle kumman näyttänyt.

"No, kuulkaapa sitte", sanoi pastorin rouva ja kertoi hänelle, mitä hän tiesi.

"Onpa hän oikein aika tolvana, tuo teidän sisarenne poika!" huudahti Bräsig ja pastorin rouva luki nyt hänen kuullensa kirjeet. "Mistä vietävästä saa hän nuo koreat sananparret; tyhmä on hän kyllä, mutta hänen kirjoituksensa eivät ole hullumpia, niissä on sieviä mutkia".

Ja kun pastorin rouva nyt luki lohikärmeestä, purskahti Bräsig nauramaan: "Rouva Behrens, sillä tarkoittaa hän teitä".

"Sen minä tiedän", sanoi pastorin rouva harmistuneena, "mutta tuo nauta tässä kolmannessa kirjeessä, olette te, niin että nyt voimme olla kuitit. Mutta asia on nyt se, kuinka minä sen luikarin saan käsiini, että kerran voisin antaa hänelle hyvän löylytyksen".

"Oikein. Ja mikään ei ole helpompi tehtävä kuin tämä. Näettekö, me molemmat, te ja minä, asetumme tähän puutarhan taa väijymään jälkeen kello kahdeksan; kello puoliyhdeksän lähetämme Lovisan ojaan ja te saatte nähdä, että Fritz tulee kuin karhu meitä kohden, ja kun hän nyt rupee nuoleskelemaan, silloin hyökkäämme me molemmat hänen päällensä ja otamme hänen kiini".

"Ettehän ole oikein viisas, Bräsig. Jos minä asian ilmi tahtoisin antaa, enhän sitte teitä tarvitsisi. Olisihan se suurin onnettomuus, jos Lovisa siitä vihiä saisi; ei Hawermann, ei edes pastorinikaan saa mitään siitä tietää saada".

"Vai niin, vai niin!" sanoi Bräsig, "no sitte... sitte... malttakaapa! Jo tiedän neuvon: teidän täytyy tehdä itsenne penteleen hoikaksi ja pukea Lovisan vaatteet päällemme ja mennä sovittuun paikkaan, ja kun hän tulee ja istuu teidän viereenne ja rupee teitä hyväilemään, silloin tartutte äkkiä hänen kurkkuunsa *näin*, tällä tavalla, kunnes minä ehdin avuksi;" ja paljon ei puuttunut, ettei hän kuristanut pastorin pientä rouvaa.

"Te ette ole viisas, Bräsig".

"Sitä te kyllä sanotte, rouva kulta; mutta jos ei Fritz näe kultasensa istuvan ojassa, ei mene hän satimeen, ja jollemme saa häntä kiini äkinäisellä päällekkarkauksella, niin saamme kyllä pötkiä hänen perästensä, sillä se luikari on penteleen pitkäkoipinen, hoikkavartinen vintiö, ja me saamme turhaan ähkyä hänen perästensä lyhyillä säärillämme ja lihavilla ruumeillamme".

Se oli kyllä totta; mutta mitä piti tehdä? Pitkö pastorin rouvan mennä rakastajaa tavoittelemaan? Olihan Bräsig ihan hullu, ja kuinka voi hän vetää Lovisan vaatteet päällensä? — Mutta Bräsig ei hellittänyt, hän osotti pastorin rouvalle, että tämä yhtyminen vaan koski hänen oman sisarensa poikaa ja että hänen, jos hän istui ojan reunalle, vaan oli tarvis panna päähänsä Lovisan liina ja italialainen olkihattu; "mutta istuen pitää teidän häntä odottaman; sillä jos te seisotte, havaitsee hän heti, että te olette jalkaa lyhyempi kuin Lovisa, ja että te varreltanne olette jalkaa vahvempi".

Vihdoin viimeinkin suostui pastorin rouva ehdotteluun, ja kun hän kello kahdeksan aikaan, Lovisan hattu ja liina päässä, meni ulos takaovesta, sanoi pastori Behrens, joka syvissä mietteissään ajatteli saarnaansa akkunan edessä: "Hyväinen aika, mitä on Reginalla Lovisan hatun ja liinan kanssa tekemistä? Ja tuollahan tulee Bräsigkin ulos lehtimajasta. No, hän tulee kai sisään, jos hänellä jotakin asiaa on, — mutta kummallista on se kuitenkin!"

Pastorin rouva meni Bräsigin kanssa pitkin puutarhan käytävää, valmisna kohtaamaan mitä seikkoja hyvänsä; hän aukaisi puutarhan veräjän ja kun hän nyt yksin astui ulos veräjästä, sillä Bräsig jäi puutarhaan ja kyykistyi suuren sammakon tavalla aidan taaksi väijymään, rupesi hänestä ensimmäisen kerran asemansa tuntumaan arveluttavalta. "Bräsig", sanoi hän, "tulkaa lähemmäksi ojaa, me istumme liian kaukana toinen toisistamme, sillä silloin kun minä häneen tartun, pitää teidän olla kohta saapuvilla".

"Kernaasti minun puolestani", sanoi Bräsig ja kävi pastorin rouvan perästä ojalle asti.

Semmoista ojaa, kuin tämä iso oja oli, on tuskin enää missään olemassa, koska ne ovat tulleet tarpeettomiksi, sitte kun salaojia on ruvettu käyttämään; mutta jokainen maamies muistaa vielä hyvin, kuinka ne oli kaivettu ylhäältä kuuttatoista, vieläpä kahtakymmentäkin jalkaa leveiksi ja pohjasta varsin kapeiksi; kahden puolin kasvoi pyörtyneillä orjantappurapensaita; ne olivat melkein aina kuivat, ainoastaan syksyin, keväisin puoltatoista jalkaa syvältä veden vallassa, toisinaan myöskin kesäiseen aikaan ankaran ukkosen sateen jälkeen. Semmoinen oli laita nyt tänäpäpä.

"Bräsig", sanoi pastorin pieni rouva, "asettukaa tähän orjantappurapensaaseen taa, juuri lähelle minua, että kohta voitte tulla minulle avuksi".

"Miks'en? — Sen voin kyllä tehdä", lausui Bräsig. "Mutta, rouva kulta, teidän täytyy keksiä joku tunnussana, jonka johdosta minä ryntään esille".

"Jaa, jaa! Kyllä kai se on tarpeesen — mutta mikä! Malttakaapa! Kun minä huudan: '*Philistealaiset sinun päälles*', silloin hyökkäätte te hänen kimppuunsa".

"Hyvä, rouva Behrens, hyvä!"

"Jumalan pyhät!" huudahti pastorin rouva itseksensä, "minusta tuntuu todellakin, kuin olisin Delila. Kello puoliyhdeksältä illalla rakastajaa kohtaamaan! Minun iässäni! Mitä minä nuorena tyttönä olisin inholla karttanut, sitä täytyy minun nyt vanhoilla päivilläni tehdä! — Bräsig! Älkää toki ähkykö niin hirveästi, sehän kuuluu pian virstan päähän. — Ja tämä kaikki tuon poikanulikan tähden, tuon perhanan tolvanan tähden! Herranen aika, jospa pastorini tämän tietäisi! Bräsig, mitä te nauratte! Heittäkää toki se tyhmä nauraminen!"

"Enhän minä ollenkaan naura, rouva kulta".

"Naurattepa, minä kuulin selvästi teidän nauravan".

"Minä vaan ikävissäni haukottelin, rouva Behrens".

"Ja tämmöisessä tilassa voitte te haukotella? Minä vapisen kantapäistä kiireesen. — Oi, sinua vietävän riiviö! Mitä olet sinä minusta tehnyt! Ja minä en voi kumminkaan sitä kenellekään toiselle ilmaista, minun täytyy se itse suorittaa. Bräsigin on Jumala lähettänyt avukseni".

Yht'äkkiä huusi Bräsig — se oli olevinansa viskutusta, mutta se kuului siltä, kuin kuhertaisi teeri jonkun matkan päässä: "Rouva kulta, oikaiskaa nyt itsenne niin pitkäksi kuin mahdollista ja supistakaa vartalonne hyvin hoikaksi ja näyttäkää rakastettavalta ja kainolta, sillä tuolla tulee Fritz yli töyrään, minä näen hänen ehtootaivasta vastaan".

Ja tuon pienen rouvan sydän rupesi kovemmin sykkimään, hänen sappensa paisui vintiötä vastaan, ja häpeä tästä hänelle oudosta asemasta sai hänen punastumaan, ja hän olisi varmaankin juossut tiehensä, jos ei Bräsig taas olisi nauranut, ja tämä harmitti häntä ja hän tahtoi toki näyttää, että hän piti asian ankarana.

Tällä kertaa oli Bräsig todellakin nauranut, sillä ensimmäisen mustan hahmon perästä, joka töyrään yli kävi, tuli pian toinen näkyviin, ja tämän perästä taas kolmas, ja Bräsig jupisi orjantappurapensaansa

takana hiljaa itseksensä: "No niin! Nyt on Kaarlo Hawermannin muassa, nyt ovat kaikki Pümpelhagenin pienet ja suuret pehtorit liikkeellä ja tahtovat kai katsella, miltä herne illan hämärässä näyttää. No, tästäpä vasta komilja syntyy!"

Pastorin rouva ei nähnyt muita, hän näki vaan sisarensa pojan, joka tuli suoraa päätä häntä kohden. Nyt juoksi Fritz yli sillan, nyt riensi hän pitkin ojan reunaa, nyt syöksi hän alas pari askelta ja löi kätensä syleilyyn ympäri armaan tätinsä: "Rakastettu enkeli!"

"Malta, sä juupeli!" huudahti täti takasin, ja niinkuin Bräsig hänelle oli opettanut, tarttui hän, jos ei juuri Fritzin kurkkuun, niin kuitenkin hänen kaulukseensa ja huusi korkealla äänellä: "Philistealaiset sinun päälles!" ja Bräsig-philistealainen kähmi pystyyn — tuhat tulimmaista, hänen jalkansa oli puutunut! — mutta siitä ei estettä! Hän laahusti toisella jalallaan pitkin ojan reunaa ja yritti hyökätä Fritzin kimppuun, mutta tuo yksinäinen jalka ei kestänyt kahden sadan naulan painoa, vaan petti ja Bräsig kaatui selällensä orjantappurapensaasen, meni kuperkeikkaa ja pudota mötkähti ojan pohjaan puoltatoista jalkaa syvään veteen. Siellä istui hän nyt jäykkänä ja järkähtämättömänä, ikäänkuin olisi hän vielä kylpylaitoksessaan ja hautoisi alapuoliaan. Fritz seisoi myöskin jäykkänä ja järkähtämättömänä ja hänestä tuntui, juurikuin kaadettaisiin hänen niskaansa kylmää vettä, ja hän seiso siinä kuullelleen rakkaan tätinsä ankaria nuhdesanoja, jotka kohisivat ja suhisivat ympäri hänen korviansa ja joiden loppuna aina oli: "Nyt olet joutunut lohikärmeen kitaan, poikaseni! Nyt olet joutunut lohikärmeen kitaan!"

"Ja tässä tulee nauta!" ärjyi Bräsig, joka vähitellen oli rämpinyt ylös ojasta ja myös kävi hänen kimppuunsa. Mutta Fritz oli myöskin hämmästyksestään tointunut, tempasi itsensä irti tätinsä käsistä ja olisi varmaankin pötkinyt tiehensä, jos ei suoraan yli ojan uusi vihollinen olisi tullut häntä vastaan. Se oli Frans ja kauvoja ei viipynyt, kun Hawermannin saapui paikalle, ja tuskin oli pastorin rouva tästä hämmästyksestä päässyt, kun hänen pastorinsakin tuli saapuville ja kysyi: "Jumalan tähden, Regina, mitä tämä on? Mitä tämä merkitsee?"

Nyt masentui pastorin rouvan mieli kokonaan, mutta Bräsig ei vielä likimaillekaan ollut masentunut, vaikka näytti siltä, kuin olisi hänen alapuolensa muuttunut paljaaksi juoksevaksi vedeksi ja kävisi hän vähitellen täydellistä hajoamistansa kohden. "Hävytön vintiö!" huudahti hän ja antoi Fritzille pari nyhjäystä kylkeen, "sinun tähtesikö täytyy minun taas saada tuo kirottu leini? Mutta nyt saakoot myös kaikki tietää, mikä penteleen jesuviitti sinä olet. — Hawermann, hän..."

"Jumalan tähden!" huudahti pastorin rouva, joka tämän pahan sään lähestyessä taas oli rohkaissut mielensä, ja juoksi väliin ja sanoi: "Älköön kukaan kuullelko Bräsigiä! Hawermann, herra von Rambow, minä pyydän, menkää koreasti kotia, rettely on lopussa, täydellisesti lopussa ja mikä vielä ei ole lopussa, siitä minun pastorini kyllä lopun tekee. Tämä on vaan pieni perheellinen selkkaus. — Eikö niin, Fritz, poikaseni? — Tämä on perheellinen selkkaus, joka koskee ainoastaan meitä molempia. — Mutta nyt tule, poikaseni! Me tahdomme toki ilmoittaa sen pastorille. Hyvästi, herra von Rambow! Hyvästi, Hawermann! Fritz tulee pian teidän jälistänne. — Bräsig, tulkaa tekin, teidän täytyy mennä heti levolle".

Ja niin ajoi hän seuran hajalle. Ne molemmat, jotka eivät mitään saaneet tietää, menivät kumpikin, yksikseen kotiansa ja ravistelivat päätänsä: Hawermann harmissaan molempain nuorten herrainsa selittämättömän käytöksen tähden, jonka perille hän ei voinut päästä; Frans epäillen koko seuruetta, sillähän oli varsin selvään nähnyt Lovisan liinan ja hatun hämärässäkin, ja jotakin yhteyttä oli sillä Lovisan kanssa oleminen, mutta mitä, siitä ei hän selkoa saanut.

Fritz oli tukalassa tilassa, hänen edellensä kävi pastori rouvansa kanssa, joka jälkimäinen kertoi parjaten ja valittaen koko asian laidan. Joukko läheni pappilaa, ja koska pahantekijä pelkäsi siellä hänelle pahoin käyvän, hidasteli hän kulkuansa, että hän olisi saanut tilaisuuden karkaamaan; mutta Bräsig ahdisti häntä niin likeltä, että hänen ulkonaisesti oli antauminen; mutta sitä pahemmin kiehui ja kuohui hänen sisunsa, ja kun Bräsig kysyi pastorin rouvalta, kuka se oli, joka niin otolliseen aikaan oli tullut saapuville, ja kun pastorin rouva lausui Fransin nimeni silloin seisahtui Fritz ja pudisteli nyrkkiä yli hernemaan kesantopeltoa kohden aina Pümpelhageniin saakka ja huusi: "Petetty olen minä, ja Lovisa myydään, aatelismiehelle myydään hän!"

"Penikka", huudahti pastorin rouva, "etkö tahdo pitää kiini kirottua suutasi!"

"Hiljan, Regina!" lausui pastori, joka nyt johonkin määrään tunsu asian, "mene sisään ja toimita Bräsig vuoteelle; minä tahdon haastella pari sanaa Fritzin kanssa".

Niin tapahtui, ja niin paljon järkeä, kuin Fritz ylimalkaan voi säilyttää, ajoi nyt vanha pastori häneen kaikessa levossa ja säveliäisyydessä; mutta täyteläiseen astiaan menee ainoastaan sen verran kirkasta viiniä, kuin vahtona ja rahkana siitä pois valuu, ja sillä aikaa kuin pastori varovalla kädellä kaasi uutta sisään, vahtoeli Fritzin suusta ulos: hänen omat sukulaisensa olivat tehneet liiton häntä ja hänen

onneansa vastaan ja tuo rikas aatelismies oli heistä parempi kuin heidän oma sisarenpoikansa.

Ja sisällä huoneessa oli melkein sama laita; ainoastaan sillä erotuksella, että se astia, jonka edessä pastorin rouva seiso, ei vahdonnut, vaan vuosi; se oli pehtori Bräsigt, joka ei millään ehdolla tahtonut mennä vuoteelle.

"Sitä en minä voi, rouva kulta", sanoi hän; "eli oikeimmin, minä voisin kyllä, mutta minä en saa, sillä minun täytyy mennä Reksowiin. Rouva Nüssler on kirjottanut minulle, että minun välttämättömästi täytyy tulla sinne".

Sama rahka ja hiiva, joka Fritzissä vahtona kuohui, porisi hänessäkin vitkalleen, mutta kumminkin lakkaamatta, vaikka tuo vanha astia kauvan oli kellarissa maannut ja ravistunut; ja kun vihdoinkin kohteliaisuus pastorin rouvaa kohtaan ja leinin pelko hänen oli pakottanut vuoteelle menemään, pyöivät hänen ajatuksensa samaan suuntaan, kuin Fritzin, joka taas pappilan puutarhan takana tallasi hernemaan multaan tämän urhollisen päätöksen: "Minä tahdon luopua! Luopua toivostani! Mutta tuon kiroton aatelisjunkkarin on piru perivä!"

Luku 13.

Kuinka papin vuoteelta tullaan papinpukuun. Miksikä Bräsigt tahtoo syleillä koko mailmaa, ja miksikä hänen allansa rupee rytisemään. Kuinka Hawermannia huolestuttaa asia, joka oikeastaan ei ensinkään häntä koske. Miksikä "nuori" Jokkum ja "nuori" Sulttaani katselivat toinen toisiansa, ja minkä kyydin nuori Sulttaani sai.

Seuraavana aamuna — oli sunnuntai-aamu — heräsi Bräsigt ja makasi vielä ja loikoi vähän aikaa tuolla pehmeällä vuoteella — "nautinto", sanoi hän, "jota en milloinkaan elämässäni ole suvainnut itselleni, mutta joka kuitenkin tuntuu hyvälle. Mutta se on kai vaan uutuuden tähden, ajan pitkään siihenkin kyllästyisi", ja hän aikoi nousta ylös, kun samassa pappilan sisäpiika liepsahti sisään ovesta, sieppasi Bräsigin vaatteet käteensä ja meni niiden kanssa tiehensä, mutta toi hänelle niiden sijaan mustat housut ja pani ne tuolille.

"Hohoh!" nauroi Bräsigt ja katseli tuota mustaa munteerinkia, "sunnuntai on nyt ja pappilassa olen; eiväthän mahda luulla, että minä olen saarnaava tänään?" Hän kohotti yhden parseelin toisensa perästä ylös ilmaan ja lausui viimein: "Nyt minä ymmärrän! Se on vaan tuon eilisen ojan ja minun oman pukimeni märkyyden ja likaisuuden tähden, kuin minun nyt on vetäminen päälleni pastorin verhot. No, olkoon menneeksi!"

Mutta mikään helppo tehtävä ei se ollut; pituudesta ei tosin puutetta ollut, mutta leveyden puolesta kävivät hänelle pastorin housut sangen ahtaiksi, liivin alimmaisat napit eivät menneet millään ehdolla kiini ja kun hän veti takin päällensä, rytisi se pahasti hartioiden välistä ja hänen käsivartensa töröttivät ulos ruumiista; juurikuin olisi hän valmis likistämään koko mailmaa uskolliselle sydämellensä.

Semmoisena tuli hän nyt alas saliin pastorin rouvan luoksi, haarat harillansa, niinkuin hänen tapansa oli käydä, siitä asti kuin hän eläkkeen oli saanut, mutta nyt myöskin kädet leveellensä; pastorin rouva purskahti nauruun ja pakeni takasin kahvipöydän taa, kun Bräsigt häntä lähestyi, kädet valmisna syleilyyn.

"Pysykää minusta kaukana, Bräsigt!" huudahti pastorin rouva. "Jospa minä vaan olisin aavistanut, että pastorini hyvät vaatteet näyttävät niin rumilta teidän kömpelöllä ruumiillanne, olisitte te saaneet maata vuoteella puolipäivään asti, sillä niin kauvan on viipyvää, ennen kuin teidän verhonne on pesty ja kuivattu".

"Haha!" nauroi Bräsigt, "vai niiden tähden! Ja minä luulin, että te olitte lähettäneet minulle pastorin vaatteet, että näyttäisin suloisemmalta teidän silmissänne nyt aamulla kohdatessamme".

"Kuulkaapa, Bräsigt", puhkesi pieni pastorin rouva punastuen sanomaan, "semmoisia viittauksia en minä suvaitse! Ja jos te naapuristossa kulkeissanne — sillä eihän teillä nyt muuta tekemistä olekaan kuin kuljettaa akkapostia — kerrotte eilisiltaisesta tapahtumasta ja tuosta kirotusta kohtauksesta — Jumala suokoon anteeksi tämän syntisen lauseeni näin pyhänä sunnuntai-aamuna! — sitte, on meidän välimme rikki".

"Rouva kulta, mitä te minusta ajattelette!" huudahti Bräsigt ja astui taas, kädet hajallaan, likemmäksi pastorin rouvaa, niin että tämän oli uudestaan siirtyminen pöydän taaksi.

"Nono, älkää minua niin pelätkö, enhän minä mikään jesuviitti ole!"

"Ette, Bräsig, paatunut pakana te olette, mutta ette mikään jesuviitti. Mutta jos te jotakin siitä hiiskutte... oh, hyväinen Jumala! Täytyyhän Hawermannin siitä tiedon saada, sitä sanoo minun pastorinikin. Mutta jos hän asiaa tiedustelee, niin älkää mainitko minun nimeäni — aatelkaapa, jos Pomukkelskopp tästä tiedon saisi, niin olisin minä onnettomin ihminen mailmassa. Ah, Jumalani! Teinhän minä sen vaan hyvästä sydäimestä tuon viattoman lapsen tähden, Bräsig. Minä uhrasin itseni vaan hänen hyväksensä".

"Sen te teitte", sanoi Bräsig sydämellisesti, "ja älkää sentähden surko hiuksianne harmaiksi, sillä näettekö, kun Hawermann kysyy, kuinka te olitte tähän seikkaan sekaantuneet, silloin sanon minä — niin — silloin sanon minä, että te olitte tahtoneet kohdata minua".

"Teitä? Ettekö te häpee!"

"Nonoh, rouva kulta, enkö minä ole yhtä hyvä kuin vintiö? Ja eikö meidän ikämme sovi paremmin yhteen?" Ja samassa näytti Bräsig niin viattomalta, ikäänkuin olisi hän ehdotellut parhaan keinon, mitä keksittävässä oli.

Pastorin rouva katseli vakaisesti hänen rehellisiin silmiinsä, laski hartaasti kätensä ristiin vatsallensa ja sanoi: "Bräsig, minä uskon teitä. Mutta, Bräsig, Bräsig kulta, toimittakaa nyt niin, että kaikki saa hyvän lopun. Ja — ja... nyt tulkaa ja juokaa kuppi kahvia ja istukaa", ja samassa tarttui hän Bräsigin toiseen jäykkään käteen ja väänsi häntä kahvipöytää päin, niinkuin mylläri vääntää tuulimyllyn siipiä tuuleen.

"Hyvä!" sanoi Bräsig ja tarttui kuppiin ja piti sitä jäykässä kädessään suorana edessänsä, juurikuin olisi hän kepposten tekiä ja painaisi kuppi sata naulaa ja hän heiluttaisi sitä arvoisan yleisön nähden ilmassa; ja istua tahtoi hän myöskin, mutta se ei onnistunut, sillä kun hän oli polvensa taivuttanut, alkoi hänen allansa rytistä ja hän hypähti taas pystyyn — pappilan tuoliko vai pastorin housut rytisivät, sitä ei hän tietänyt, mutta hän joi kahvinsa seisolta ja sanoi sen hänelle olevan ihan yhdentekevää, sillä aikaa ei hänellä kumminkaan ollut, hänen täytyi rientää rouva Nüsslerin luoksi kirjeen tähden, jonka hän oli saanut. Ja vaikka pastorin rouva kyllä pyysi häntä odottamaan, siksi että hänen omat vaatteensa olivat kuivuneet, ei Bräsig kuitenkaan häntä totellut, sillä rouva Nüsslerin paljas toivomus oli hänelle käsky, joka oli kirjetettu hänen omantuntonsa muistikirjaan, ja hän viilsi sentähden matkoihinsa ja lensi löyhytti papintakin pitkillä, mustilla liepeillä Reksowiin, vitkalleen ja raskaasti kuin vareksen poika, joka on ensi kerran ulkona koettelemassa siipiänsä. Ainoastaan Pümpelhageniin saakka tuli hän ensialuksi; siellä seisatti hänet Hawermann, joka katseli yli puutarhan aidan ja huusi: "Herranen aika, Sakari, minkä näköinen sinä olet?"

"Asiat sen vaativat, Kaarlo, asiat sen vaativat! Niinkuin tiedät putosin minä eilen mustaan liejuun; mutta minulla ei nyt ole aikaa, minun täytyy rientää sinun sisares luo".

"Bräsig, minun sisareni asian ei sen kiireempää ole kuin minun; minä olen viimeisinä aikoina kyllä havainnut, että jotakin hommataan minun selkäni takana, josta ei minun pitäisi tietää saada. Ja se olisikin minulle yhdentekevä; mutta eilisestä illasta asti tiedän minä, että pastori ja hänen rouvansa myöskin tietävät asian ja jos ne ihmiset minulta jotakin salata tahtovat, niin tiedän minä myöskin, että he tekevät sen hyvässä tarkoituksessa".

"Aivan oikein, Kaarlo, ainoastaan hyvässä tarkoituksessa", puuttui Bräsig puheeseen.

"Varmaankin, Bräsig, ja epäilystä siitä ei minussa ole rahtuakaan; mutta minua on muutaman aikaa suuresti rasittanut ajatus, että se asia koskee minua perhanan läheltä. Mitä oli sinulla eilen illalla sen asian kanssa tekemistä?"

"Minulla, Kaarlo? — minä olin vaan pastorin rouvan kanssa ojassa".

"Mitä oli pastorilla siellä tekemistä?"

"Kaarlo, hänestä emme itsekään mitään tietäneet, hän tuli ihan odottamatta".

"Mitä oli herra von Rambowilla siellä tekemistä?"

"Hän tarttui sinun vintiöösi kiini kauluksesta ja paiskasi arvattavasti minun ojaan".

"*Mitä oli Fritz Triddelfitzillä asiani kanssa tekemistä?*" kysyi Hawermann erinomaisen uteliaasti. "Ja mitä oli Lovisan hatun ja liinan sen kanssa tekemistä?"

"Ei juuri mitään muuta, Kaarlo, kuin että ne eivät ensinkään sopineet pastorin rouvalle, koska hän on liian paksu".

"Sakari", sanoi Hawermann ja kurotti hänelle kättä yli aidan, "nämät ovat vaan verukkeita. Etkö *tahdo* sitä minulle sanoa — olemmehan me molemmat vanhoja hyviä ystäviä — vai etkö *saa* sitä minulle sanoa?"

"Kaarloseni, hitto vieköön koko himphamppusen ja pastorin rouvan pelon päälliseksi!" huudahti Bräsigt ja pusersi Hawermannin kättä yli aidan ja ravisteli sitä niin kauvan noissa pitkissä, aidan vieressä kasvavissa nokkosissa, että molemmat säpsähtäen vetivät kätensä takasin: "Kaarlo, minä sanon sen sinulle — aikooahan pastori itsekkin sen sanoa sinulle — miks'en minä sitä tekisi? Sinun Fritz Triddelfitzis, se penteleen vintiö, on rakastunut sinuun, luultavasti sinun isällisten nuhteittesi tähden, ja nyt on tämä hänen rakkautensa siirtynyt sinun tyttäreesi, sillä rakkaus hyppelee aina toisesta toiseen, niinkuin esimerkiksi on minun laitani, mitä sinun sisareesi ja Miinaan tulee".

"Bräsigt, puhu vähäisesti!"

"Enkö minä puhu vähäisesti, Kaarlo, pulmissani sinun sisarestasi ja Miinasta?"

"Se on totta, se", sanoi Hawermann ja tarttui taas nokkosista huolimatta Bräsigtin käteen, "mutta mitä on Fransilla sen kanssa tekemistä."

"Hän on myöskin rakastunut sinuun sinun isällisyytesi tähden ja on, luullakseni, siirtänyt rakkautensa sinusta sinun tyttäreesi".

"Se olisi onnettomuus!" huudahti Hawermann, "suuri onnettomuus! Ja saadaksemme asiaa taas selville, ei riitä siihen minun voimani, siihen tarvitaan Jumalan apua!"

"Miksikään onnettomuudeksi, Kaarlo, en sitä luulisi sillä hänellä on kaksi suurta maatilaa..."

"Älä pakise joutavia, Sakari, vaan tule sisään ja kerro minulle mitä tiedät".

Ja kun Bräsigt oli hänelle kaikki kertonut, mitä hän tiesi, ja käydä koipi jalkapolkua Reksowia kohden, seisoi Hawermann ja katseli hänen perästänsä ja sanoi: "Hyvä ihminen on hän, sydän on hänellä oikealla paikalla, ja jos niin olisi suostuisin kyllä siihen — mutta... mutta!" Hän ei tällä kertaa tarkottanut Bräsigtä, hän tarkotti Fransia.

Tänä sunnuntai-aamuna istui nuori Jokkum aamiaisen aikana uuninsopessaan nojatuolillansa, Miina ja Liina valmistivat aamiaisateriaa ja kantelivat vuorotellen talrikeilla pöydälle sianlihaa, makkaraa, voita ja leipää, ja kun kaikki oli siististi valmisna, tuli rouva Nüssler itse sisään, laski pannun, jossa oli kuumaa munakokkelia, pöydälle ja sanoi: "Kas tässä Jokkum, älä anna sen vaan jähtyä!" ja meni taas ulos, katsomaan että kaikki tapahtui säännöllisesti.

Munat kihisi vielä pannussa — ne näyttivät oikein maukkailta — mutta nuori Jokkum ei liikahtanut paikaltaan. Oliko syynä se, että hänen piippunsa ei vielä ollut lopussa, joka toimi kumminkin ensiksi oli tehtävä, tai se, että hän istui ajatuksissaan noiden molempain kirjeiden tähden, joita hän piti sylissänsä; oli miten oli, hän ei liikahtanut paikaltaan, vaan katseli tirkisteli yhtä ainoata pilkkua. Ja tämän ainoan pilkun kohdalla, takan alla, ihan hänen vieressänsä, makasi nuori Sulttaani ja katseli tirkisteli häntä. — Nuori Sulttaani oli nuorin sikiö koko Sulttaanisukua, jota vanhan Jokkumin ajoista asti oli elätetty ja kasvatettu tässä talossa; kun häntä *puhutelttiin*, sanottiin häntä "Sulttaaniksi", mutta kun *hänestä* puhuttiin, nimitettiin häntä "perintöprinssiksi", ei hänen itsensä tähden, vaan Jokkumin tähden, koska tämä — sen verran kuin muistaa voitiin — oli ainoa sukkeluus, jonka hän eräänä otollisena hetkenä oli toimeen saanut.

Niinkuin sanottu, nämä molemmat nuoret, nuori Jokkum ja nuori Sulttaani, katselivat tirkistelivät toinen toisiansa; kummallakin oli omat ajatuksensa, nuori Jokkum ajatteli kirjeitensä ja nuori Sulttaani arvattavasti sitä suloista hajua, joka munapannusta lähti, ja koski hänen sieramiinsa. Jokkum ei liikahtanut paikaltansa, mutta perintöprinssi kääpäsi vähän ajan perästä kypälällään syvämietteistä naamaansa, kuono kävi terävämmäksi ja sieramet rupesivat nuuskimaan ilmaa, hän rämpi esille takan alta, oli nöyrä olevinansa, ja teki nuorelle Jokkumille kunnianosotuksen hännällänsä. Nuori Jokkum ei liikahtanut, ja nuori Sulttaani havaitsi siitä, että kaikki oli, niinkuin olla piti, hän lähenei sentähden pöytää, katsahti karsaasti kerran sivullensa, enemmän varoen rouva Nüssleriä kuin Jokkumia, laski päänsä aamiaispöydälle ja täytti sydämensä suloisilla toiveilla, niinkuin nuorten tapa on. Toivossa voi kyllä elää jonkun aikaa, mutta ihminen tahtoo kuitenkin jotakin pätevämpää suuhunsa — perintöprinssi asetti sentähden molemmat jalkansa — etujalkansa nimittäin — tuolille ja tuli näin likemmäksi tarkotusperäänsä. Hänen kuononsa kulki talrikille, jolla tuo punainen sianliha oli, ja — no, nuoret, nuoret? — Sulttaani hälväisi, ihan kuin meikäläinen nuorena ollessaan, kun kaksi punasta huulta hymyili vastaan, ja ihan samalla tavalla, kuin meikäläinen, säikähtyi hänkin ensi-tuokiossa pahasta teostaan ja kyyristyi alas, mutta — se on minun tunnustaminen — punanen lihanpala oli hällä suussa.

"Sulttaani!" huusi nuori Jokkum yhtä kiivaasti kuin semmoisia punasia huulia vartioitseva äiti, mutta ei liikahtanut paikaltaan. Sulttaani, joka joko luuli itsellensä perintöprinssinä olevan jonkinlaista etuoikeutta kaikkiin punasiin huuliin valtakunnassaan, tahi oli niin paatunut, ettei semmoinen sievä, salainen suudelma enää häntä hävettänyt — hän katseli Jokkumia ujostelematta silmiin, nuoleskeli huuliansa ja himoitsi saada enemmän. Jokkum katsoi myös häntä suorasti silmiin, mutta ei liikahtanut paikaltaan, ja vähän ajan perästä seisoi Sulttaani taas tuolilla, mutta tällä kertaa myöskin takajaloillaan, ja söi suuhunsa talrikillisen makkaraa.

"Sulttaani!" huusi Jokkum. "Miina, Sulttaani syö makkaramme!" mutta ei liikahtanut paikaltaan.

Mutta Sulttaani liikkui sukkelasti ja ahmattuaan mahaansa makkaran, kävi hän käsiksi parhaasen ruokalajiin, munakokkeliin.

"Äiti! Äiti!" huusi Jokkum, "hän syö suuhunsa munatkin!"

Mutta nuori Sulttaani oli polttanut kärkkään kärsänsä kuumassa pannussa, hän hypähti takasin, kaasi pannun nurin, sivalsi vielä saporollaan viinapullon maahan, ja koko pöytä liikkui, mutta nuori Jokkum ei liikkunut, hän vaan huusi nurkastaan: "Äiti kulta! Äiti kulta! Tuo perhanan koira! Äiti, hän syö suuhunsa meiltä munat!"

"Mitä sinä kirvut, Jokkum, omassa huoneessas!" huusi eräs, joka juuri astui ovesta sisään, mutta joka ei ollut sen näköinen, että Jokkumilla hänestä olisi ollut viihdytystä. Jokkum pudotti hämmästyksissään piipun suustansa, oikaisi molemmat kätensä suoraan ja huusi: "Kaikki hyvät henget ylistävät Herraa! Oletteko herra pastori, vai oletko sinä Bräsig?"

Niin, Bräsig hän oli: kumminkin voi se, ken aikaa sai likemmin häntä tarkastellaksensa, pitää häntä vielä pehtorina, nähdessänsä nuo keltavartiset saappaat; mutta Jokkumille ei siihen aikaa annettu, sillä sama olento, joka ovensuuhun ilmaantui, oli heti havainnut Sulttaanin pahan teon ja juoksi nyt ympäri tuvan kaikki nurkat, etsien Sulttaanin selkään sopivaa kelvollista keppiä, ja hänen perässänsä liehui ja löyhyi kaksi pitkän pitkää mustaa takinlievettä kuin traakin pyrstöä, ja takin korkean mustan kauluksen välistä ja tuon korkean mustan hatun alta, joka puoliksi oli pudonnut yli silmien, tuli näkyviin tulipunanen, julmistunut naama, joka näytti siltä, kuin olisi nokikolari ottanut hehkuvan hiilen hampaisinsa, pelättäöksensä lapsia. Nuori Jokkum ei tosin enää mikään lapsi ollut, mutta pelottamaan rupesi häntä kumminkin, hän kavahti ylös istuimeltaan ja piti kiini tuolinsa selkälaudasta ja huusi yhä vuorotellen: "Herra pastori! — Bräsig! — Bräsig! — Herra pastori!" Ja perintöprinssi oli vielä lapsuuden iässä, hän rupesi hirveästi pelkäämään, hän juoksi myöskin nurkasta nurkkaan ja vinkui, vaan ei päässyt ulos huoneesta, sillä ovi oli linkussa, ja kun tuo musta olento ahdisti häntä, keltanen keppi kädessä, silloin — hätä keinon keksii — hyppäsi hän ulos akkunasta ja vei puolet akkunan puitteista mennessään.

No, semmoisesta melusta jo kuolleetkin voivat herätä, miks'ei siis rouva Nüssler sitä olisi kyökkiin kuullut? Ja juuri kun hän pyörähti ovesta sisään, lykkäsi Bräsig toisella kädellään hatun pois silmiltänsä ja osotti toisella ja keltasella kepillään tuota rikkinäistä akkunaa ja lausui nämä ijäti muistettavat sanat: "Tuosta olisi oikeastaan sinun pitänyt mennä, nuori Jokkum! Sillä mitäpä järjetön luontokappale siitä ymmärtää? *Koko tuo ihana kuminaviina!*"

"Taivaan pyhät!" huudahti rouva Nüssler ja kätensä vaipuivat hermottamasti alas. "Jokkum, mitä tämä merkitsee? — Bräsig, Jumala nähköön, minkä näköinen te olette!"

"Äiti kulta", sanoi nuori Jokkum, "koira ja Bräsig... Mitä voin minä sille tehdä?"

"Hävetä pitäisi sinun, Jokkum", huusi Bräsig ja käveli pitkällä askelilla edes takasin tuvassa, niin että nuo pitkät takinliepeet melkein koskivat lattialla viruvaan viinaan; "ken on täällä isäntä talossa, sinäkö vai nuori Sulttaani?"

"Mutta, Bräsig, miksikä olette itsenne niin kamalan näköiseksi pukeneet?" kysyi rouva Nüssler.

"Vai niin?" sanoi Bräsig ja katseli häntä pitkällä silmillä, "putositteko te eilen illalla pastorin rouvaa tavotellessanne ojaan, niin että tänä aamuna vielä sula lieju istuu kiini märissä vaatteissanne? Saitteko te eilen kirjeen, jossa kehoitetaan teitä tulemaan tänne Reksowiin perheelliseen neuvotteluun? Ja mitä piti minun tehdä? Mitä voin minä sille, että meidän pastori on pitkä kuin humalarieku ja hoikka kuin lapamato, ja että hänen päänsä on avarampi kuin minun? Miksikä on pastorin rouva tänä aamuna pakottanut minun ottaman ylleni pastorin koko pukimen, miksikä ovat nuo tyhmät talonpojat kirkkoon mennessään kaukaa lausuneet minulle: 'hyvää huomenta, herra pastori!' eikö juuri sentähden että minä hyvästä sydämestäni tahdoin sekaantua tähän perheelliseen rettelöyyn?"

"Bräsig", huusi nuori Jokkum, "minä vannon..."

"Älä vanno, Jokkum, sinä vannot itses helvettiin. Kutsutko sinä tätä perheelliseksi neuvottelemiseksi, jossa kuminaviina virtana juoksee pitkin lattiaa ja minä teen itseni naurunalaiseksi papin puvussa?"

"Bräsig, Bräsig", huudahti rouva Nüssler, joka ei enää tahtonut ensinkään tuntea vanhaa nuoruuden ystävänsä hänen kiukussa, ja kokosi pirstaleet lattialta ja pani pöytäliinan paikallensa, "tämähän on vaan joutava asia. Näettekö, nyt on kaikki taas entisellänsä".

Rouva Nüsslerin ystävällisiä sanoja vastaan ei Bräsigin suuttumus milloinkaan paikkaansa pitänyt, ja kun hän vihdoin suostui istumaan murkinapöydän ääreen, mutisi hän vaan itseksensä: "Hitto tiesi, nuori Jokkum, minä olen yhä vielä elänyt siinä toivossa, että sinä aikaa voitain pääsisit saamattomuudestas; mutta nyt näen kyllä, että mikä jääpi terältä, se jääpi hamaraltakin. — Mutta mitäpä täällä sitte on tapahtunut?"

"Niin", sanoi rouva Nüssler... "Niin", sanoi Jokkum myös, ja hänen vaimonsa vaiken, sillä hän luuli todellakin Jokkumin aikovan jotakin sanoa; mutta hän ei muuta sanonut kuin: "Kyllä kai se niin on, on kai".

"Niin", alotti rouva Nüssler uudestaan puheensa, "rehtori Baldrianin Gottlieb, joka on Jokkumin sisaren poika, on oikein hurskas ja vakava nuori mies ja papin kandidaattina sanotaan hänen myöskin olevan hyvin oppinut aineissaan — niin, olettehan tekin usein nähneet hänen täällä".

"Kyllä", nyökkäytti Bräsig vastaukseksi, "oikein siivo nuori mies, jonkinlainen herännyt ihminen, jonka hiukset on kammattu suoraan korvien taaksi, että hän näyttää kuin ilmeinen Kristus itse, ja on tahtonut kääntää minuakin, etten menisi sunnuntai-aamuna onkimaan".

"Niin, häntä minä tarkotan. Ja hän ei ole vielä kai suorittanut kaikkia tutkintojansa loppuun, ja rehtori pyytää nyt, että me ottaisimme hänen tänne muutamaksi ajaksi, että hän täällä hiljaisuudessa ajaisi päähänsä, mitä vielä puuttuu, ja nyt mielisimme kysyä teiltä, mitä te asiasta arvelette".

"No miks'ei? Herännäiset ovat hiljaisia ihmisiä, ja ainoa, mikä heitä haittaa, on tuo kääntämisen vimma; ja te, rouva Nüssler, te pidätte kyllä puolianne ja nuori Jokkum, hän on — Jumalan kiitos! — semmoinen, josta ei edes nuori Sulttaani enkä minäkään tolkkua saa".

"Niin, se on kyllä totta, se, Bräsig, mutta pahin mutka on vielä jälillä: Kurzin Rudolf on myöskin lukenut, papiksi päästäksensä, ja hän on myöskin Jokkumin sisarenpoika; hän on kai kuullut, että tuo toinen aikoo ruveta majoilemaan meidän luonamme, ja kirjotti nyt eilen meille, että hän on elamoinnut hyvästi Rostockissa ja tahtoo nyt täällä Reksowissa korvata tyhjiään kulutettua aikaansa. — No mitä mar vielä! Rostockissa oli hänellä kaikki oppineet professorit apunansa ja täällä vaan Jokkum ja minä!"

"Aa, minä tunnen hänen", huudahti Bräsig, "hän on koko perhanan poika! Jo silloin, kun hän vasta rupesi tutkimaan, veti hän jo puolen tusinaa ahvenia mustasta lammesta, joista pienin painoi vähintäinkin puolentoista naulaa".

"Niin, miks'ette häntä tuntisi! Hänpä se oli joka eheänä ja terveenä toi pikku Miinan alas haikaran pesästä, jonne hän kuudenvuotiaana oli tyhmyydessään kiivennyt pitkin tikapuita ja jossa hän seiso korkealla ilmassa, riemusta taputellen käsiään, niin että meidän maassa matelevain silmämme lensivät pimeiksi. Niin, semmoisiin toimiin on hän kyllä kykenevä; mutta lukemisen kanssa on laita niin ja näin, ja rehtori Baldrian sanoo hänen olleen Rostockissa aika tappelian. Aatelkaapa vaan, paljailla miekoilla on siellä tapeltu, ja hän on ollut kahakassa muassa, ja sanotaan sen tapahtuneen erään rikkaan, kauniin kauppiantyttären tähden".

"Kas sitä vaan!" huudahti Bräsig. "Onpa siinä pojassa vasikkaa! Ja oikein toden perästä on hän taistellut kauniin kauppiantyttären tähden! — Niin, nuori Jokkum, naisista kaikki pahuus tulee".

"Niin, Bräsig, sitä sinä kyllä voit sanoa; mutta mitä pitää meidän nyt tehdä?"

"Oo, mitäpä siinä on juuri paljon tehtävää? Jos ette tahdo ottaa molempia nuoria papinalkuja luoksenne, niin kirjatatte kieltävän vastauksen, jos taas tahdotte heidät, niin kirjatatte myöntävän, tilaa on teillä ja ruoasta ja juomasta ei puutetta ole, mutta mitä noiden monien kirjain kustannuksiin tulee, niistä varokaa itseänne, sillä niiden sanotaan kovasti kyselevän kukkaroa; ja jos tahdotte ottaa vaan toisen heistä, niin ottakaa sitte tappelia, sillä minä puolestani tappelen tuhat kertaa kernaammin, kuin annan itseäni kääntää".

"Niin, Bräsig, se on kyllä hyvä, se", sanoi rouva Nüssler, "mutta me olemme jo kirjottaneet Gottlieb Baldrianille myöntävän vastauksen, emmekä voi Kurziakaan niin pahasti loukata, että hylkäämme hänen Rudolfinsa".

"No, ottakaa sitte molemmat".

"Sitä te kyllä voitte sanoa, Bräsig; mutta meidän molemmat pikku tytöt... ripilläkäyppiä ovat he jo... No, Jokkum, puhu nyt sinäkin!"

Ja nuori Jokkum rupesi todellakin puhumaan: "Kyllä kai se niin on, on kai — näetkös, Bräsig, Miina on — sinä tiedät sen itsekin — kasvatettu opettajattareksi, ja minun äiti vainajallani oli aina tapana sanoa: 'opettajatar ja kannedaatti samassa talossa' se ei kelpaa".

"Hohoh! Nuori Jokkum! Sinä tarkoitat rakkauden vehkeitä; johan nyt jotakin, nuo pikku sirkkuset ja rakkauden vehkeet!"

"Nono, Bräsig", puuttui rouva Nüssler pikaisesti puheeseen, "älkää sitä niin mahdottomana pitäkö! Minä äitinä mahdan sen paremmin tietää. Näettekö, minä en ollut vielä niin vanha kuin nuo molemmat, kun..." Rouva Nüssler keskeytti puheensa äkkiä, sillä Bräsigin kasvot kävivät kamalan pitkiksi ja hän tirkisteli rouva Nüssleriä kovin uteliaasti silmiin. Onneksi oli nuori Jokkum päässyt puhumisen alkuun ja sanoi nyt:

"Bräsig — äiti, täytä toki Bräsigin lasi — Bräsig, siitä voi kuitenkin jotakin syntyä, ja mitä pitää meidän vanhempina sille tehdä?"

"Anna asian mennä menoansa, Jokkum! Miksi on Jumala nuoria miehiä luonut mailmaan, ja mitä on heillä muita toimia kuin rakkauden hommia? Mutta nuo pienet sirkkuset!"

"Te laskette leikkiä, Bräsig", puhkesi rouva Nüssler pikaisesti sanomaan; "niin ei pitäisi teidän haastella näin vähäisessä asiassa, sillä tynnessä vedessä kala kutee".

"Antakaa hänen kutea!" huudahti Bräsig.

"Vai niin?" sanoi rouva Nüssler. "Sitä te sanotte! Mutta minä sanon toisin. Jokkum ei välitä semmoisista mitään; hänen puolestansa saisivat kyllä kaikki meidän palvelustyttömme rakastua ja akastua, ja minä — Jumala nähköön — onhan minulla tekemistä muutenkin yltäkyllin ja niin paljo katselemista eteeni, etten jouda näkemään, mitä selkäni takana tapahtuu".

"No, mutta minä sitte?" kysyi Bräsig.

"Te!" sanoi rouva Nüssler vähän halveksimalla, "semmoisista asioista ette te mitään ymmärrä".

"Mitä!" huudahti Bräsig, "minäkö, jolla yhtä aikaa on ollut kolme morsianta..." Edemmäksi ei hän tullut, sillä rouva Nüsslerin kasvot kävivät nyt vuorostaan pitkiksi ja hän katseli Bräsigiä niin uteliaasti silmiin, että Bräsigin oli viruttaminen alas hämmennyksensä tuolla kuminaviinarypyllä, jonka rouva Nüssler oli kaatanut hänen lasiinsa.

"Se on saakelin ikävä juttu!" huudahti Bräsig ja nousi istuimeltaan, "ja ken on siihen syypää? Nuori Jokkum!"

"No, Bräsig, mitäpä minä sille voin?"

"Mitä? Sinä annat Sulttaanin syödä suuhunsa silmäisi edessä oman aamiaises, otat kaksi papinalkua taloosi asumaan, etkä tiedä asiasta sen enempää kuin pässi! Mutta, rouva Nüssler, älkää olko millännekään, ottakaa vaan levollisesti ne molemmat nuoret hengelliset herrat taloonne. Minä — minä pidän silmällä noita pieniä tyttösiä, ja ne molemmat luikarit on pentele perivä! Tappelian, tuon kahdentaistelian, otan niinä vartioitakseni, pitäkää te vaan vaaria kääntäjästä, sillä hän on pahin".

"No, olkoonpa niin, muuta neuvoa ei kai ole", sanoi rouva Nüssler ja nousi myös pöydästä.

Mikon aikana tulivat molemmat papinrekryytit Reksowiin majailemaan, ja Frans lähti Eldenan maanviljelyskouluun, ja kun hän kävi ulos Gürnitzin pappilan puutarhasta, katseli häntä aidalla, ihan samalla paikalla, jossa Fritz voileipänsä ja olutpullonsa kanssa oli istunut, eräät armaat, ihanat kasvot, ja nämä kasvot olivat silkkisen, ruusunpunasen rahakukkaron näköiset, josta viimeinen ropo on annettu parhaimman ystävän hyväksi.

Kun Lovisa tänä iltana hämärän aikana tuli tupaan, veti pastorin rouva tuon ison, kauniin tytön syliinsä, suuteli häntä noille raitteille huulille ja pusersi hänen puhdasta sydäntänsä rintaansa vasten. — Semmoista eivät naiset toki voi jättää tekemättä!

Luku 14.

Mitä Sofi Degel ja Kristian Däsel pakisivat penkillä, ja minkätähden Bräsig näytti, kuin olisi ukkonen

iskenyt häneen, ja miksikä hän seisoikin kuin amiraali mastopuun vieressä. Koulumestari Strull astuu esille sotajärjestyksessä, ja Fritz Triddelfitz ratsastaa tietoja etsimään. Pomukkelskopp menee sattumalta kävelemään kauniin ilman tähden ja Kananen ottaa hänen sillä retkellä vangiksi. Aksel rupee ihmistuntiaksi.

Juhannuksen iltana 1843 istui David Däselin vanhin poika Juha Degelin nuorimman tyttären kanssa Pümpelhagenin yrttitarhassa aikaa viettämässä penkillä kuivalossa, ja Sofi Degel sanoi Kristianille: "Kristian, näitkö nuorta rouvaa, kun olit noutamassa nuoren herran hevosia?"

"Tietysti minä hänen näin; nuori herra veti minun sisään saliin ja näytti hänen minulle, sanoen: 'Kas, tässä on sinun armollinen emäntäsi!' ja nuori emäntä kaasi minulle kupillisen kahvia, jonka minun oli heidän nähdensä juominen".

"No, miltä hän näytti?"

"Sitä ei ole mikään helppo sanoa", sanoi Kristian; "hän on sinun kokoises, ja samanlainen vaalea tukka on hänelläkin ja hän on yhtä punanen ja valkea kasvoiltaan, ja hänellä on myös harmaat silmät niinkuin sinulla, ja hänellä on ihan samanlainen pieni sievä simasuukkonen", ja samassa painoi hän oikein rohkean suudelman Sofin punasille huulille.

"Herran Jestan, Kristian", huusi Sofi ja vapautti itsensä Kristianin syleilystä, "hän näyttää siis ihan semmoiselta kuin minä?"

"Tyttö, oletko oikein viisas?" huudahti Kristian; "älähän semmoisia luule! Näetkös, sellaisilla ihmisillä on aina jotakin, mikä ei meikäläisille ensinkään sovi. — Armollinen rouva olisi minun puolestani saanut istua tänä iltana tässä minun kanssani penkillä, kunnes häntä olisi ruvennut viluttamaan keskellä kesää, ja minun ei olisi mieleeni johtunut, antaa hänelle suukosta".

"Vai niin?" sanoi Sofi Degel, nousi ylös ja keikautti kauniin pänsä taaksepäin, "mutta siihen olen kai minä sinulle hyvä kyllä?"

"Sofi kulta", sanoi Kristian ja löi taas kätensä hänen uumillensa, huolimatta hänen vastustelemisistansa, "näetkös, sellaiset ihmiset ovat liian hoikkia ruumiiltaan ja heillä on myös liian heikko luurakennus; jos minä heitä näin syleilisin kuin sinua, täytyisi minun aina pelätä sysääväni heiltä ristiluun pois sijaltansa tai kaatavani heidät kokonaan nurin. Ei, Sofi kulta", sanoi Kristian, kun hiljakseen kävivät kotoa kohden, ja taputti häntä kädellään, "mikä yhteen sopii, se sopii yhteen".

Ja kun he erosivat, silloin oli Sofi taas armollinen Kristianille ja näytti niin ystävälliseltä, kuin olisi hän valmis rupeemaan Kristianin armolliseksi rouvaksi: "No, huomenna saan hänen itse nähdä", sanoi hän ja siepsahti pois Kristianin käsistä: "Herranen aika, minun pitää auttaa tyttöjä sitomaan seppeleitä huomiseksi".

Ja niin oli laita. Pümpelhagenissa sidottiin seppeleitä ja kunniaportti oli pystytetty, ja kun Hawermann seuraavana aamuna katseli juhlallisuuden valmistuksia ja Mari Möller vielä pisteli sinne tänne jotakin vihantavaa tai jonkun kukkasen koristeeksi ja Fritz Triddelfitz, vihreä jahtitakki yllä, valkeat nahkaset housut, ja keltavartiset saappaat jalassa ja tuli punanen huivi kaulassa, käydä kopeili renkipoikien ja päivätyöläisten keskellä, tuli nyt pehtori Bräsigin saapuville kaikessa loistossaan: heleänsiniset kapeat kesähousut jalassa ja ruskea, ikivanha hännystakki yllä, joka takapuolelta kyllä peitti hänen pohkeensakin, mutta joka etupuolelta näytti, kuin olisi ukkonen iskenyt häneen ja riistänyt pois hänen päältänsä tuon ruskean kuoren, niin että keltanen puu nyt tuli näkyviin leveänä juovana, sillä hänellä oli ruskean takin alla kaunis, keltanen pikeeliivi. Päässä oli hänellä tietysti kolmea korttelia korkea silkkihattu.

"Hyvää huomenta, Kaarlo! No, kuinka voidaan? Haha! Tuossapa ovat jo koko varusteet valmisna! Hyvä vaan, Kaarlo! Mutta kunniaportti olisi saanut olla vähän korkeampi, ja kummallakin puolella olisi pitänyt olla torni; minä olen semmoisen ennen nähnyt vanhan Fredrik Fransin aikana, kun hän riemukulussa tuli Güstrowiin. — Ja missä on teidän lippunne?"

"Lippumme?" kysyi Hawermann, "semmoista ei meillä ole".

"Kaarlosen, mitä sinä aattelet? Kuinka voitte olla ilman lippua? Onhan herra luutnantti ollut sotaväessä, pitää kai hänelle lippu hankkia. — Möller", huusi hän ujostelematta, "tuokaa tänne kaksi karkeata raitia ja ommelkaa ne kiini pitkittäin; Kristian Päsel, nouda minulle oikein suora, sileä humalariuku, ja te, Triddelfitz, saakaa tänne suti, jolla säkkeitä merkitään, ja läkkitötterö!"

"Mutta hyväinen aika, Sakari, mitä kujeita sinulla on tekeillä!" sanoi Hawermann ja ravisteli päätänsä.

"Kaarlo", sanoi Bräsigt, "se on onni, se, että hän on palvellut Preussin väessä, jos hän olisi ollut Meklenpurin palveluksessa, niin emme olisi saaneet värejä kokoon; mutta Preussin värit? Musta läkki, valkea raiti — siinähan ne ovat".

Hawermann tahtoi ensin vastustella, mutta hän maltti mielensä: no, olkoon menneeksi! nuori herra on kyllä ymmärtävä, että tarkoitus on hyvä.

Ja Bräsigt ryhtyi nyt työhön ja maalasi lipulla suurilla kirjaimilla "Eläköön!!!" — "Pitäkää piukassa!" huusi hän Mari Möllerille ja Fritz Triddelfitzille, jotka häntä tässä toimesta auttavat, "että saan piirrettyksi säännöllisesti lipulle herra luutnantin ja hänen rouvansa!" sillä hän oli päättänyt "Eläköön" sanan jälkeen kirjoittaa "Herra luutnantti" ja "Luutnantin rouva", luopuen niin ensimmäisestä aikeestaan "A. von Rambowista" ja "F. von Satrupista", koska nuo jälkimäiset olivat vaan pari aatelinimeä ja semmoisten kanssa oli hänellä elinaikansa ollut tekemistä, eikä hän pitänyt niitä minäkään erinomaisena asiana: mutta luutnanttien kanssa ei hän liioin ollut seurustellut ja sentähden piti hän sitä erinomaisen korkeana arvonimityksenä.

Ja saatuansa nyt lippunsa valmiiksi, juoksi hän sen kanssa ympäri taloa ja pisti sen ulos herraspytingin ylimmästä ullakosta ja lähätti taas alas portaita myöden, sitä alhaalta nähdäksensä, ja pisti sen ulos vilja-aitan akkunasta ja ulos lammasnavetan ikkunasta, mutta se ei ollut hänelle missään mieliksi.

"Kaarlo, se ei näytä kauniilta", sanoi hän harmissaan; mutta vähän aikaa arveltuansa asetti hän sen tuon vihreän kunniaportin eteen ja huudahti: "Kaarlo, mitä vietäviä minä enää etsin? Tässä on hänen oikea paikkansa, josta hän näyttää komealta".

"Niin mutta, Bräsigt", sanoi Hawermann, "se peittää meiltä koko kunniaportin ja noiden korkeain poppelipuiden takaa ei tule mitään tuulihenkeä lippuun ja nuo molemmat raskaat sänkyraidit rippuvat alas pitkin humalariukua kuin viimetalviset jääpuikut".

"Kyllä siihen keino keksitään, Kaarlo", sanoi Bräsigt ja veti taskustansa pitkän nuoran ja sitoi sen kiini lippunsa ylimmäiseen ulkopuoliseen kulmaan.

"Kyösti Kegel", huusi hän sikapaimenelle, "osaatko kiivetä hyvin?"

"Osaan, herra pehtori", vastasi Kyösti.

"No, sie siivo sikapaimen, poikueni", sanoi Bräsigt ja nauroi omalle pilapuheellensa ja kaikki rengit ja renkipojat ja piijat nauroivat muassa, "otappa nyt tähän nuoran päähän kiini ja kiipee poppeliin ja vedä nuora piukkaan".

Ja Kyösti toimitti tehtävänsä erinomaisen hyvästi ja veti lipun piukkaan ja levitti purjeen, ikäänkuin aikoi koko Pümpelhagen lähteä purjehtimaan tiehensä, ja Bräsigt seisoi humalarivun vieressä, ikäänkuin seisoi hän purjeluun luona meritappelussa ja komentaisi: "Minun puolestani voi hän nyt tulla. Kaarlo, minä olen valmis".

Mutta Fritz Triddelfitz ei ollut vielä valmis, sillä hän oli omin päinsä ruvennut jalkaväen komentajaksi ja tahtoi järjestää heidät kahteen sotaiseen riviin lammasnavetan eteen, asettaen toiselle puolelle päivätyöläiset, rengit ja renkipojat, ja toiselle puolelle naidut vaimot, piijat ja piikatytöt. Housukomppanian sai hän pitkällöisen tepastuksen perästä jonkinlaiseen järjestykseen; mutta hamekomppaniasta, siitä ei hän minkäänlaista tolkkua saanut. Naiduilla vaimoilla oli jokaisella kivärin sijasta pieni perillinen käsivarrella, joku Jokkum tai Heikki, jonka välttämättömästi piti saada nähdä myöskin, ja he kantelivat näitä aseitansa sinne tänne hyvin epäsäännöllisellä tavalla, piijat eivät tunnustaneet Fritzia ollenkaan komentajaksensa ja Sofi Degel huusi hänelle, että hän viisi veisasi hänen käskyistänsä, hän oli mamseli Möllerin alamainen, ja piikatytöiden keveä parvi ammuskelin omin päinsä poppelipuiden ja kiviaidan välissä, ikäänkuin olisi vihollinen jo näkyvässä ja jokainen heistä tahtoi tehdä jonkun kauniin soikkarin vangiksensa. Fritz Triddelfitz viskasi keppinsä, jota hän oli komentosauvana käyttänyt, väkensä jalkain juureen ja sanoi heidän ei ansaitsevan edes ilmaa hengittää, ja meni Hawermannin luo ja ilmotti, ei enää tahtovansa puuttua mokoman joukkion johtamiseen, ja jos Hawermannilla ei ollut mitään sitä vastaan, niin tahtoi hän kernaammin ratsastaa herra pehtorin hevosella tiedustelemaan, joko herrasväki oli tulossa. Hawermann ei oikein mielellään siihen suostunut, sillä hän arosteli vanhaa hevostansa, mutta Bräsigt kuiskasi hänelle varsin kuuluvasti: "Anna hänen mennä, Kaarlo, niin pääsemme hänestä, ja toimet tulevat juhlallisemmiksi".

Fritz ajaa leiskautti nyt pehtori Hawermannin kimolla Gürlitziä kohden; mutta Bräsigt sai uutta syytä suuttuaksensa, kun koulumestari Strull koulua käyvän Äsel- ja Egelsuvun nuorison kanssa, virsikirjat selällään kädessä, astui kentälle. Sitä kuria, jota Fritz ei voinut aikaan saada edes hetkeksikään, piti mestari Strull voimassa koko vuosikauden. Hän tuli paikalle kahdessa joukossa, ensimmäisessä rivissä olivat Äselit, koska hän voi luottaa heidän lauluunsa, toiseen riviin oli hän asettanut Egelit, joista hän —

valitettavasti — tiesi, että heillä kullakin oli omat ajatuksensa nuotista ja tahdist.

"Taivas meitä varjelkoon, Kaarlo, mikä tarkoitus noilla on?" kysyi Bräsig, nähdessänsä koulumestarin astuvan esille.

"No, Sakari, mestari Strull tahtoo kai myöskin puolestansa osottaa kunniaa nuorelle herrallensa, ja miks'eivät saisi koululapset näyttää, mitä he ovat oppineet?"

"Liikaa jumalisuutta, Kaarlo; liikaa jumalisuutta *luutnantista!* — Eikö teillä ole rumpua tai jotakin torvea?"

"Ei", nauroi Hawermann, "semmoisia kaluja ei meillä ole".

"Se on pahasti, se", sanoi Bräsig, "mutta maltappa! Kristian Däsel, pidäppä kiini lipusta! — Kyllä siihenkin keino keksitään, Kaarlo", sanoi hän ja lähti pois.

Mutta jos Hawermann olisi tietänyt, mitä hänellä nyt oli mielessä, niin olisi hän varmaankin tehnyt vastusta. Bräsig viittasi nimittäin yövartiaa, David Däseliä, tulemaan syrjään ja kysyi häneltä, missä hänen kalunsa oli. Taavetti arveli vähän aikaa ja vastasi viimein: "Tässä!" ja kohotti keppinsä ilmaan, jolla joka päivätyöläisen Fritz Triddelfitzin käskystä täytyi olla varustettuna: tehdäksensä sillä herra luutnantin tullessa kunnianosotteen, oli hän sanonut.

"Pöllöpää!" tiuskaisi Bräsig, "minä tarkoitan soittokamasi".

"Te tarkoitate minun torveani? Se on kotonani".

"Osaatko sinä soittaa sillä jotakin nuottia?"

"Osaan", vastasi David Däsel, yhden hän osasi.

"Konna enemmän antaa, kuin hänellä on", sanoi Bräsig, "käy nyt noutamaan soittoneuvosi ja tule sitte tuonne navetan taa, minä tahdon sinun taitoas koetella".

Ja kun he siellä olivat molemmat kahdenkesken, asetti Taavetti torven huulillensa ja puhalsi, juuri kuin olisi koko navetta ollut tulessa ja liekissä: "Minä lähden, lähden Berliiniin, Berliiniin, ja kultani mun jää tänn' — tyyt! tyyt!" sillä hän piti soitannosta paljon.

"Seis'!" keskeytti Bräsig häntä: "Täällä pitää sinun puhaltaa hiljaan, sillä minä aion hankkia Hawermannille odottamattoman huvin; kun herra luutnantti tulee, silloin saat sinä puhaltaa voimaisi perästä. Ja kun koulumestari on vedellyt virtensä loppuun, ota silloin vaaria minusta; minä annan sinulle merkin: kun kolme kertaa heilautan lippua, alota silloin".

"Hyvä, herra pehtori; mutta sitte pitää meidän Koiramme pantaman kahleisin; me nimittäin emme viime aikoina ole olleet hyvässä sovussa, ja niin pian kuin minä torveni kanssa tulen näkyviin, syöksee hän heti minun päälleni".

"On toimitettava", sanoi Bräsig ja meni Däselin kanssa taas juhlamenoihin, tarttui itse taas lipuntankoon kiini ja tuli paikalle, juuri kun Fritz Triddelfitz ajaa karahutti ylös töyrästä myöden niin paljon kuin tuon vanhan kimon kädeltä lähti, ja huusi: "Jo tullaan! Jo tullaan! He ovat jo Gürlietzissä!"

Ja he tulivat. Vitkalleen ajoi Aksel von Rambow nuoren kauniin vaimonsa kanssa tänä kauniina kesäaamuna. Vaunuin kuomi oli laskettu alas, ja jo toisella puolella Gürlietziä osotti Aksel kädellään yli noiden avarain, vihreäin, auringon paisteessa helottavain peltojen Pümpelhagenin viileätä puistoa kohden: "Katso, armahin Fridaseni, tuolla se on, tuolla on meidän maatilamme". Ne olivat vaan harvat ja yksinkertaiset sanat, mutta suurta onnea ja kopeutta osottivat ne, että hän oli tilaisuudessa tarjoomaan rakkaimmalle olennolle, mitä hänellä mailmassa oli, pehmosen sijan; ja vaikka hän olisi puhunut tuhansia sanoja, Fridalle ei hän olisi voinut selvempää kieltä puhua; Frida ymmärsi mikä onni ja kopeus hänen sielunsa täytti, ja hänen oma sydämensä uhkui täynnä rakkautta ja kiitollisuutta. Koko hänen olentonsa oli vilvas, raitis ja kirkas, hän oli kuin viileä puro, joka tähän asti on juossut syrjässä vihreän, tyynen siimeksen suojassa kaukana valtatiestä vuorten ja metsäin välissä, mutta joka nyt yht'äkkiä ilmaantuu auringon kultaiseen valoon ja näkee omassa pohjassaan kirjavia kiviä ja oudonlaisia näkinkenkiä, salaisia aarteita, joita ei hän milloinkaan ollut ajatellutkaan, puro, jossa pieniä kiiltäviä kaloja lystisti ja sukkelasti välähtelee, kuin yhtä monta toivomusta ja halua työhön ja toimintaan, ja jonka kirkkaassa vedessä vihannat niityt ja kukkaset kuvastuvat, kuin kaikki ne ilot ja riemut, jotka nyt loistivat hänelle vastaan hänen mielikuvituksensa.

Vilvas, raitis ja kirkas oli hänen ulkomuotonsakin ja soveltui ylimalkaan Kristian Däselin kertomukseen; mutta ken häntä tänä hetkenä likemmin tarkasteli, kun hän katseli Pümpelhagenin puistoa kohden ja taas loi silmänsä nuoreen puolisoonsa, hän voi kyllä nähdä, että nuo raittiit posket

myöskin voivat saada lempeämmän värin ja että vieno, lempeä valo voi lieventää tuota kirkasta tulta, joka loisti hänen harmaista silmistänsä, niinkuin kesäillan hämärä peittää loistoisan maan ja uuvuttaa sen hiljaa lumoavalla lemmenlaulullansa suloiseen uneen.

"Ah", huudahti hän ja puristi Akselin kättä, "kuinka kaunista on täällä teillä! Mitkä viljavat pellot! Näetkö vaan, kuinka kauniina laiho kasvaa! Semmoista en ole milloinkaan ennen nähnyt".

"Niin", sanoi Aksel ja katseli varsin onnellisena vaimonsa iloa, "meillä on rikas maa, paljoa rikkaampi kuin teillä". Nyt hän olisi voinut vaieta, ja se olisi ollut yhtä hyvä; mutta miksikä oli Frida ollut niin varomaton ja oli koskettanut hänen keppihevoseensa, maanviljelykseen; tässä täytyi Akselin toki näyttää, että hänkin ymmärsi jotakin siitä asiasta, hän lisäsi sentähden: "Mutta vielä paremmaksi pitää sen tulla. Meiltä puuttuu tietoja, me emme osaa vielä kaikin puolin käyttää maatamme hyväksemme. Näetkös! Tuolla etäällä töyräällä, jossa nyt kasvaa nisua, on jo Pümpelhagenin pelto, ja saatpa nähdä, että kahden vuoden perästä kasvaa siellä kaikenlaisia kauppayrtejä ja niistä olen saava kolmenkertaisen tulon". Ja nyt rupesi hän lavertelemaan niitä ja näitä hampusta ja humalasta, öljykasveista ja aneksista, ja pisteli niiden joukkoon sinne tänne, niinkuin ymmärtäväinen maanviljelijä ainakin, apilasta ja muuta kylvöheinää, "pitääksensä karjaansa hyvässä lihassa ja saadaksensa pellon höystettä", sanoi hän, ja kun hän juuri parhaillaan puuhaili värikasvien kanssa ja myyskenteli suurista summista punasta krappia, sinistä morsinkoa ja keltasta vauia (väriruohoa) ja otti oikein korkeat sääret selkäänsä, silloin ilmaantui yhtäkkiä eräässä käänteessä tällä puolella Gürlitzia nämä samat kirjavat värit myöskin korkeasäärisen hevosen, Hawermannin kimon, selässä hänen näkyviinsä. Se oli Fritz Triddelfitz; hän ilmaantui ihanana kuin taivaankaari ja katosi samassa kuin tähdenlento.

"Mikä se oli?" huudahti Frida, ja Aksel huusi: "Hei! Hei!" Mutta Fritz ei ollut kuulevinansa, hänen oli vieminen sana kunniaportilla odottaville ja hänellä oli tuskin sen verran aikaa, että hän, Gürlitzin läpi ajaessansa, ehti huutamaan Pomukkelskopille, joka seisoj ovensa edessä: nyt he tulevat viidessä minutissa ovat he Gürlitzissä. Ja Pomukkelskopp huusi yli puutarhan aidan lehtimajaan: "Malla ja Salla tulkaa! Nyt on aika". Ja Malla ja Salla heittivät tuon uuden maalaiskuvan, jota he taas kirjaelivat, lehtimajan vieressä kasvaviin nokkosiin ja pystyttivät italialaiset olkihatut päähänsä ja tarttuivat isä Pomukkelskoppiin kiini kahden puolin ja isä Pomukkelskopp sanoi: "Älkää millään ehdolla vaan katsoko taaksenne, sillä tämän pitää näyttää siltä, kurri olisimme vaan sattumalta kävelemässä, esimerkiksi kauniin ilman tähden".

Mutta kova onni ei nuku! Kun Mukkel tytärtensä kanssa meni ulos veräjältä ja Aksel hiljakseen ajoi läpi kylän ja hänen nuori vaimonsa kysyi häneltä: "Kuka se herttainen tyttö oli, joka meitä tervehti?" ja Aksel hänelle vastasi sen olleen Lovisa, Hawermannin, hänen pehtorinsa tyttären, ja että se talo, jonka edessä hän seisoj, oli pappila, mahtoi kai piru riivata Pomukkelskopin Kanasta, että hän juuri samaan aikaan kävi ruokkimaan ankanpoikia mäskillä, valkea myssy päässä ja tuo musta merinolevätti yllä, sillä se piti vielä yhä ja oli kylläksi hyvä tämmöiseen toimeen. Nähdessänsä Pomukkelskopin menevän ulos veräjältä molempain tyttäriensä kanssa, piti hän sitä ihan hävyttömyytenä, että Mukkel lähti pois kotoa ilman häntä; hän pyyhki sentähden mäskiset kätensä vanhaan, tahmeaan, mustaan pukuunsa ja lähti astumaan perästä, päästä valkeana, varrelta mustana, jäykkänä ja suorana, juurikuin olisi joku vanha, puoliksi lahonnut hautaristi lähtenyt vähän kävelemään.

"Mukkel!" huusi hän puolisonsa perästä.

"Älkää katsoko taaksenne", sanoi Mukkel, "tämän pitää näyttää varsin luonnolliselta".

"Kopp", huusi Kananen, "etkö sinä tahdo seisahtaa! Pitääkö minun sinun tähtes juosta itseni hengähdyksiin?"

"Minun puolestani", sanoi Pomukkelskopp harmissaan. "Älkää katsoko taaksenne, lapset, minä kuulen jo vaunujen jyrinän, ja pitää näyttää siltä, kuin tulisimme vaan sattumalta".

"Mutta, isä", sanoi Salla, "onhan se äiti".

"Äiti tai ei äiti!" huusi Pomukkelskopp vihan vimmassa, "hän turmelee koko asian. Mutta, armaat lapset", lisäsi hän, vähän aikaa arveltuansa, "älkää sanoko sitä äidille".

Ja kyhkynen tuli ähkyen perästä: "Kopp!..." mutta hän ei ehtinyt edemmäksi, sillä vaunut saapuivat myös samassa paikalle ja Pomukkelskopp seisoj nyt siinä ja kumarteli: "Aah! Toivotan onnea, toivotan onnea! Paljo Jumalan siunausta!"

Ja Malla ja Salla niiaisivat, ja Aksel käski ajajan pidättää ja sanoi iloitsevansa suuresti nähdessänsä naapurinsa olevan hyvässä voimisessa perheensä kanssa, ja Mukkel nykäisi tuontuostakin salaisesti vanhaa mustaansa, että Kananenkin niiaisisi; mutta Kananen seisoj jäykkänä ja läähätti vaan, ikäänkuin tuntuisi vastaanotto hänestä liian lämpimältä, ja Frida istui myös niin jäykkänä vaunuissaan, kuin ei tämä seikka häneen ensinkään koskisi. Ja Mukkel rupesi jo kertomaan siitä erinomaisesta tapauksesta,

että hän juuri tänään ja tähän aikaan molempain tyttäriensä kanssa sattui olemaan kävelemässä, kun hän samassa sai pienen nyhjäyksen kylkeensä Kanasen kynkkäluusta ja kuuli hänen irvistellen kuiskaavan: "Ja sinun vaimosi seisoo tässä kai kuin pataässä?" josta hän kokonaan joutui hämille ja takertui kaikenlaisiin sananparsiin, niin että Aksel kyllästyi ja käski kuskinsa ajaa edelleen, sillä muistutuksella, että hän toivoi, pian taas saavansa nähdä herra Pomukkelskopin.

Ja Pomukkelskopp jäi ällistyneenä seisomaan maantielle, korvat lerpuksissa, ja Malla ja Salla tarttuivat häneen kiini taas molemmin puolin, ja sen sijasta, että hänen olisi pitänyt ikäänkuin sattumalta mennä taas kävelemään, palasi hän takasin kartanoonsa ja hänen perässään kulki Kananen ja johti häntä hellillä ohjaksillaan takasin hänen velvollisuuteensa; mutta vuosikautia muisteli Pomukkelskopp tätä hetkeä ja Kanasensa varoituksia ei hän sinä ilmoisna unhottanut.

"He näyttävät olevan hyvin ikäviä ihmisiä", sanoi Frida, kun taas ajoivat eteenpäin.

"Sitä he ovat", sanoi Aksel vastaukseksi, "mutta he ovat hyvin rikkaita".

"Ah", huudahti Frida, "kuinka vähän kiitettävä on rikkaus yksin!"

"Se on totta, Frida kulta! mutta sen miehen sanotaan olevan hyvin kelvollinen maanviljeliä ja tämä seikka ynnä tuo niin likeinen naapuruus pakottaa meitä seurustelemaan heidän kanssansa".

"Onko se todellakin sinun aikomukses, Aksel?" kysyi Frida.

"Varmaan", vastasi Aksel, ja Frida istui tuokion aikaa ajatuksissaan ja kysäisi sitte yht'äkkiä: "Mimmoinen mies pastori on?"

"Minä itse en häntä paljon tunne; mutta minun isävainajani piti hänestä paljon ja minun pehtorini oikein jumaloitsee häntä. Mutta", lisäsi hän vähän ajan perästä, "se on luonnollista! pastori on kasvattanut hänen ainoata tyttärensä pienestä lapsesta asti".

"Vai niin, sitä ihanaa tyttöä pappilan edessä; mutta siinä työssä on kai pastorin rouvalla ollut paras osa. Tunnetko sinä häntä?"

"Tunnen mar — se tahtoo sanoa, minä olen hänen nähnyt — hänen sanotaan olevan vanha iloinen rouva".

"He ovat varmaankin hyviä ihmisiä", sanoi Frida vakavasti.

"Frida kulta", lausui Aksel ja asettui vastarintaan, "kuinka pikaan te naiset toki teette päätöksianne! Sentähden että nuo ihmiset ovat kasvattaneet vierasta lasta ja — otaksukaamme — häntä hyvin kasvattaneet, sentähden..." ja nyt aikoi hän laveammin levitellä laihaa viisauttansa, jota hän itse nimitti "ihmistuntemiseksi" — sillä se on tunnettu asia, että juuri ne, jotka sokeina, kuin koiran penikat, ovat tulleet mailmaan ja jotka eivät vielä ole yhdeksättä päivää nähneet, enimmästi ihmistuntemisestaan haastelevat ja sillä ylvästelevät; — mutta hän ei tällä erällä valitettavasti päässyt sen pitemmälle, sillä hänen nuori rouvansa hypähti ylös istuvalta ja huudahti: "Katso, Aksel, katso! Lippu ja kunniaportti! Väki on valmistanut meille juhollisen vastaanoton!"

Ja kuski Degel katsahti taaksensa yli olkapäänsä ja lausui, tyytyväisesti nauraen: "Niin, armollinen rouva, minä en saisi sanoa; mutta näettehän sen nyt itse, siitä on suuri ilo syntyvä. Mutta minä tahdon ajaa hiljaksen, muuten saavat he vielä minun hevoseni pelkäämään".

Luku 15.

Miksikä lippua ei voi liehuttaa, ja miksikä kahlekoira käy David Däselin kinttuihin kiini. Miksikä Mari Möller on ryykkiluodin näköinen ja Bräsig tahtoo syöttää Pümpelhagenin sikoja rusinoilla ja manteleilla. Fritz saa hevosen ja Hawermann kirjan. Älköön kukaan millään ehdolla juosko pimeässä vaunuin aisaan, ja kuinka oppineet kutsuvat ihmisen vatsaa myöskin organismiksi.

Nyt olivat perillä. Hawermann lähestyi vaunuja ja lausui pari yksinkertaista sydämellistä sanaa, ja tuon nuoren rouvan kirkkaat silmät tähtäsivät niin lempeästi vanhuksen harmaita hapsia, ikäänkuin lämmittävä auringon säde, ja ennen kuin Aksel tiesikään — hän ei, näet, vielä sekasotkuisen ihmistuntemisensä kanssa ollut selvillä, kuinka hänen tässä tilaisuudessa piti itseänsä käyttää — koppasi Frida Hawermannille kättä ja tällä kädenpuristuksella solmittiin liitto, kummankaan mitään hiiskumatta, sillä he olivat katsoneet toinen toisensa silmiin ja havainneet niissä suorutta, totuutta ja luottamusta. Ja Aksel tarjosi nyt myöskin kättänsä, ja koulumestari Strull astui Äsel-joukkoneen esille ja aloitti "kiitosvirren erityisissä tiloissa", n:o 545 Meklenpurin virsikirjasta "Kovan ukkosen ilman

jälkeen"; mutta hänellä oli kumminkin sen verran ymmärrystä, että hän aloitti toisesta värsystä, koska se erinomaisen hyvin sopi hänen nuoreen isäntäänsä: "Herra, sinun voimaas kiitämme", ja Bräsig tahtoi nyt riehuttaa lippua, mutta Kyösti Kegel piti kiini.

"Etkö tahdo hellittää nuorasta, lurjus!" huusi Bräsig.

"Sun vihas me tunnemme", lauloi koulumestari eteenpäin.

"Poika, päästä penteleessä nuora irti!" huusi Bräsig väliin.

"Ja myös kuinka armokätes meitä varjelee", lauloi koulumestari.

"Saan minä sinun kynsiini, köntti, niin kyllä minä sinun luusi runtelen!" huusi Bräsig.

"Ken Sinuun luottaa vaan, se kyllä varjellaan", lauloi koulumestari.

"Herra pehtori, nuora istuu kiini poppelipuussa", huusi poika, ja Bräsig tempaisi lippua ja veti kokonaisen oksan alas, ja koulumestari lauloi: "jos kuinka taivas jyräilee".

Ja Fritz Triddelfitz juoksi ja soitti ruokakelloa, minkä jaksoi, Bräsig heilutti lippua ja miehet ja vainiot, rengit ja piit, renkipojat ja lapset huusivat: eläköön ja hurraa! ja David Däsel puhalsi torvea: Minä lähden, lähden Berliiniin, Berliiniin ja kultani mun jää tänne' — tyyt! tyyt! tyyt! ja nyt tuli kaikki niin juhlalliseksi, että se jo koiraakin liikutti, sillä viimeisen tyytäyksen kuullessaan syöksi kahlekoira, jonka Kyösti Kegel piloillansa oli irtilaskenut, että hänkin saisi tänään vähän iloita, David Däselin koipiin kiini, ja nuo molemmat ruunat vaunujen edessä rupesivat myös omituisella tavalla kuorsahtelevaan, jonka tähden oli oikea onni, että kuski Däsel jo ennakolta oli sitä varten varuillansa; sillä tällä kertaa päättyi kaikki hyvästi, eikä kauvan viipynyt, kun ajaja pidätti herraspytingin eteen ja Aksel nosti nuoren, rakkaan vaimonsa ulos vaunuista.

Huoneet olivat sisältä koristetut yhtä runsaasti vihannuudella ja kukilla kuin ulkopuolelta, ja seppeleiden ja kukkaköynnöksien välissä pyöri Mari Möller uudessa, punasessa musliinipukimessaan, posket ja käsivarret tulipunasina, ja vilvoteltuaan itseänsä pikkusen vihannuudessa, syöksähti hän taas takasin kyökkiin takan eteen ikäänkuin ryykkiluoti, jota tuontuostakin täytyi kumentaa, ja kun nyt tuo nuori, armollinen rouva oli astunut yli kynnyksen, kävi Mari Möller häntä vastaan, nuo punaset käsivarret harillaan, ikäänkuin olisi hän Molok vainajan ilmeinen tytär, ja laski nuoren emännän päähän tulipunasista ruusuista kiedotun seppeleen, hypähti kolme askelta taaksepäin ja liikutteli punasia käsivarsiansa, juurikuin leimahtelisivat tulenliekit ulos hänen sisästänsä ja lausui värsyn, jota hän koko kolme pitkää kuukautta Bräsigin kanssa oli valmistellut:

"Nyt terve, terve tultuas,
Sä emäntämme armias!
Oi ota vastaan seppele,
Jonk' päähääsi nyt laskemme,
Ja nöyrä onnen toivotuksemme!"

Ja kun Mari Möller oli läksynsä lukenut, tempasi hän ruokasalin oven selkiselällensä, ja siellä seisoi pöytä täynnä ruokia ja se oli jo hyvän aikaa ollut katettuna, sillä päivä oli jo pitkälle joutunut. Ja Aksel kuiskasi pari sanaa erikseen rouvallensa ja rouva nyykäytti päätään ystävällisesti tuon ruususeppeleen alta ja kääntyi vanhaan pehtoriin ja sanoi: tänään oli pehtorin oleminen hänen vieraanansa ja koulumestarin ja tuon nuoren maanviljeliän myöskin ja mahtaisiko se vanha oiva herra, joka lippua oli liehuttanut, hänelle rukkaset antaa, jos hän häntäkin päivälliselle pyytäisi? Sitte lähestyi hän Mari Mölleriä ja kiitti häntä vielä kerran hänen kauniista puheestansa ja toimestansa ja sanoi, että hänellä nyt kai oli aikaa nauttia hänen kanssansa yhdessä, mitä hän niin suurella huolella oli valmistanut. Ja Mari Möller lensi nyt ilosta niin punaseksi, kuin olisi koko kyökinuuni sysätty hänen sydämeensä ja kuumennettu mitä tulisimmilla koivuisilla hiilillä.

Ja kauvan ei viipynyt, kun kaikki tulivat saapuville. Hawermann oli tuonut Bräsigin ja esitteli hänen nuorelle haltiaväelle vanhana, uskollisena ystävänänsä, joka myöskin oli tuntenut vanhan kamarineuvos vainajan hyvin likeisesti ja ei ollut voinut olla ottamatta osaa tervetuliaisiloihin Pümpelhagenissa. Bräsig meni suorastaan Akselin luoksi, tarttui hänen käteensä ujustelematta ja puristeli sitä ja ravisteli päätänsä, ikäänkuin vakuuttaen hänelle ystävyyttänsä elämässä, kuolemassa:

"Herra luutnantti", sanoi hän, "on hauskaa nähdä teitä! Ja niinkuin Kaarlolle jo olen sanonut, ilahuttaisi minua suuresti, jos te tulisitte isäänne".

Ja sitte hän lähestyi nuorta rouvaa: "Armollisin rouva", ja nyt haparoi hän hänen kättänsä, tavottikin sen viimein ja näytti siltä, kuin aikoiisi hän sitä suudella, mutta yht'äkkiä sysäsi hän sen kyynärän matkaa pois luotansa: "Ei! Tätä ei! Minun on aina täytynt suudella armollisen kreivinnani kättä ja se

tuntui kuin joku pakollinen hovipalvelus; minä en tahdo kyllästyä teihin, siksi näytätte te liian rakastettavalta; mutta jos joskus tarvitsette luotettavaa miestä — nimeni on Sakarias Bräsig — lähettäkää silloin sana minulle — minä asun pienen taipaleen päässä tästä — Haunerwiemissä — ja päivä ei ole oleva minulle liian kuuma eikä yö liian pimeä".

Tämmöisten puheiden kanssa on omituinen laita; rehelliset ihmiset puhuvat suorastaan suunsa puhtaaksi, eivätkä sinä hetkenä ajattele, kuinka se vastaanotetaan. Aksel ei ottanut näitä sanoja vastaan semmoisina, kuin niiden tarkoitus oli. Että mokoma pehtori Bräsig asetti hänelle esikuvan — olkoonpa vaan se hänen oma isänsä, jolle hän oli niin suurella kiitollisuuden velassa — se ei häntä miellyttänyt; hän tunsi itsensä loukatuksi. Frida taas, joka tarkasti kaikki asiat perin pohjin, otti tuon vanhan pehtorin puheen vastaan kuin sipulin, jonka vanhat kuivettuneet ja karheat hilseet hän kuori pois, ja niin tuli sieltä oikein kaunis kiiltävä sydän näkyviin ja kun hän vielä leikkasi sen halki, löysi hän sieltä niin terveen, eheän sirkkalehden, että hän tarttui tuon vanhan pojan käteen kiini ja veti hänen istumaan pöytänsä viereensä.

Nyt tuli Fritz Triddelfitz, tietysti nuorena tilanhaltiana, sillä hän oli ottanut päällensä sinisen häntyrinsä kiiltävine nappineen, joka näytti ihan siltä, kuin olisi Pomukkelskopin sininen takki penikoinnut vartavasten Fritzin tähden. Ja nyt tuli koulumestari Strull, suuri, roteva mies, jonka luoja pikemmin oli määrännyt puunhakkaajaksi kuin lasten kurittajaksi. Paksun päänsä ja mustan pukunsa kanssa, joka jälkimäinen jo rupesi hyvin ruskealta vivahtelevaan, näytti tämä vanha urho aimolliselta rautanaulalta, joka sattumalta on lyöty viistosti seinään ja, joka siihen nyt vähitellen on kiiniruostunut. Hänen, kasvonsakin näyttivät vähän ruostuneilta, ja ainoa, mikä hänessä näytti eloisemmalta, oli hänen paitansa kellahtunut etupuoli, jota koulumestarin muori sentähden oli runsaasti sivellyt sinivärillä, ja tästä oli hän saanut tuon merivihreän vivahduksen.

Nämä molemmat viimetulleet otti Aksel erinomaisen kohteliaasti vastaan, ja kun hän kuuli, että Fritzin isä oli apteekari Rahnstädtissä, joka myös osasi tehdä analyysejä, täytyi Fritzin istua hänen vereensä, ja kun pehtori Bräsig kuuli sanan analyysi, sieppasi hän sen heti herra luutnantin suusta ja sanoi erikseen Hawermannille: "Analuski? Analuski? Mitä hän sillä tarkoittaa? Tarkottaako hän sillä syöpäläisiä?" Ja odottamatta vastausta, sanoi hän Akselille: "Armollisin herra luutnantti, niitä vietäviä varten on teidän antaminen apteekarin pojan hankkia itsellenne purkin lunkentus napoleonian",[11] jota Aksel tietysti ei ymmärtänyt. Ja vaikka hän olisi ymmärtänytkin, ei hänellä olisi ollut aikaa siihen puuttua, sillä kun nyt kaikki olivat pöytään sijoittuneet — koulumestari istui vaan puoliksi, sillä hän vaan vaappui tuolinsa yhdellä kannikalla — ryhtyi hän heti pääaineeseensa, Pümpelhagenin maanviljelykseen, mullisteli ylös alasin koko pellon ja viskeli ympärillensä luujauhoja, salpietaria ja guanoa ja laitatti heti puutarhan taa suuren humalatarhan, niin että vanha Hawermann parka arveli hiljakseen itseksensä: niin kehoiksi ei hän toki olisi luullut herransa käsityksiä maanviljelyksestä; ja se häntä enimmästi kummastutti, että Bräsig saattoi nauraa täyttä kurkkuansa kaikelle tälle hulluudelle. Mutta se oli varsin luonnollista, sillä Bräsig luuli Akselin vaan laskevan leikkiä ja pilapuheita, ja kun nuori isäntä lopetti humalaviljelyksensä näillä sanoilla: "Tietysti pitää maan olla sitä varten ensin täydellisesti valmistettu", purskahti Bräsig suureen nauruun ja sanoi: "Oikein, — ja kun tämän valmistuksen olemme aikaan saaneet, niin möyhennämme sitä vielä vähäsen ja sitte kasvatamme siinä vaan rusinoita ja manteleita ja syötämme niillä sikoja", — tässä kääntyi hän nuorta emäntää kohden — "miten makealta maistuneekaan rusinoilla ja manteleilla syötetty sika?"

Tämä ei Akselille oikein ollut mieleen ja hän katseli perhanan pitkäkseen pitkin nenäänsä ja rymisteli silmäkarvojansa myttyyn; mutta hän oli niin hyvällä vauhdilla talouden asioissaan, ettei hän siitä niin helpolla voinut hellittää, ja rupesi nyt puhumaan kyntämisestä ja erästä koneesta kokkarenuijan kanssa, jonka hän itse oli keksinyt, ja kääntyi armossa lähimmän naapurinsa Fritz Triddelfitzin puoleen, joka antoi niin äärettömän sivistyneitä ja viisaita vastauksia, että Mari Möller istui siinä suu solallansa ja löi ajatuksissaan rintoihinsa ja huudahti: "Jumala armahtakoon minua syntistä! Ja häntä kohden minä, mieleton mato, kurotin kättäni! Sehän olisi ihan, kuin jos hanhi ja kotka munisivat samaan pesään".

Kun päivällistä oli syöty, nousi armollinen rouva pöydästä, jätti hyvästi seuralle ja sanoi Hawermannille: Aksel ja hän olivat aikoneet mennä huomenna kartanon peltoja katselemaan, ja hän toivoi, että Hawermann rupeisi heille oppaaksi. Sen Hawermann ilolla lupasi tehdä, ja kun nuori emäntä oli pois mennyt, kävi malja vielä vähän aikaa ympäri pöydässä ja Daniel Sadenwaterin oli tuominen sikareja. Tämän vanhan palvelian oli Aksel nimittäin pitänyt Fridan pyynnöstä ja sentähden oli Daniel tänään päivällisellä pannut hänen eteensä vanhan herran veitsen ja kahvelin ja oli tällä tavalla mielestensä asettanut Akselin talon uudeksi isännäksi, ja joka kerta, kun hän tarjottimella oli tarjonnut nuorelle herrallensa uutta ruokalajia, oli hän samassa tarjonnut hänelle oman itsensä ja hänen vanhat silmänsä sanoivat selvään: hänen nuori herransa voi tehdä hänen kanssansa, mitä hän tahtoi, hän oli ehdottomasti häntä totteleva.

Bräsig otti "sikalin", niinkuin hän niitä kutsui, ja kertoi herra von Rambowille, että hänkin silloin

tällöin poltteli semmoisia, nimittäin lukkari Brökerin tekemiä; no, ne olivat kans sitä lajiansa, ja hänestä tuntuivat ne liian karvailta ja samassa ilettäviltä, sillä ihmiset sanoivat Brökerin liisteröivän niitä kiini omalla syljellensä, jonka tähden hän ei voinut pitää niitä maukkaina. Aksel ei tähän mitään vastannut, sillä — hän ei tietänyt miksikä — Bräsig ei häntä miellyttänyt, Bräsigissä oli hänen mielestensä liian paljo ilkullista lystillisyyttä, joka huonosti soveltui hänen omaan ihastukseensa maanviljelyksestensä, sitä vastaan oli Fritz Triddelfitz ollut ihan toisenlainen kuulia, hän oli nyykytellyt ja ravistellut päätään, milloin suostumuksesta, milloin ihmetyksestä, ja huudahdellut ihastuksissaan niin monta kertaa oh ja ah, että Aksel vihdoin luuli olevansa oikein paksu, valettu talikynttilä, joka seisoi korkealla kynttilälajalassa, valaisemassa Pümpelhagenia ja läheisiä kyliä, niin — miksei — koko mailmaa. Mutta, niinkuin jo monesti olen sanonut, Aksel oli hyvä ihminen, hän ei ainoastaan tahtonut valaista ympäristönsä, hän tahtoi myös sitä lämmittää; tuo herkullinen atria, nuo hyvät viinit ja se ihana tunne, että hän oli isäntä, synnyttivät hänessä päivällisen jälkeen kaikenlaisia ajatuksia. Hän huusi Hawermannia tulemaan akkunan luo ja kysyi häneltä, oliko hän tyytyväinen Fritziiin. Hawermann vastasi: noin jotenkin, olihan Fritz jo oppinut yhtä ja toista, ja hän toivoi aikaa myöden hänestä tulevan kelvollisen maanviljelijän. Tämä oli Akselista, joka niin armollisella mielialalla oli, kylliksi, ja hän kysyi vielä, mitä Fritzillä oli palkkaa ja oliko hänellä hevosta käytettävänänsä. Ei, vastasi Hawermann, hevosta ei hänellä ollut eikä mitään palkkaakaan, hän ei antanut mitään eikä myöskään saanut mitään.

Aksel lähestyi nyt Fritziiä ja sanoi: "Hyvä Triddelfitz, ilokseni olen herra pehtorilta kuullut, että hän on hyvin tyytyväinen teihin, minä saan sentähden tarjota teille tulevaksi vuodeksi palkaksi viisikymmentä taaleria ja yhden hevosen pidettäväksi".

Fritz tuli ihan ymmälle: Hawermann hyvin tyytyväinen häneen, se oli hänestä ihkasen uutta; viisikymmentä taaleria, olihan se jo sievä summa; ja hevonen sitte; hänen päänsä kävi niin pyöräile, että hän tuskin voi Akselia kiittää. Mutta Aksel ei hänelle siihen aikaa antanutkaan, sillä hän veti Hawermannin taas akkunan luo. Ja nyt juosta nelistivät kaikki lähiseudun hevoset, mustat ja ruskeat, kimot ja rautikot Fritzin aivoissa ympäri, ja kutakin erikseen siellä nyt tarkasteltiin, ikäänkuin olisi Meklenpurin hallitus siirtänyt Rahnstädtin markkinat hänen päähänsä, ja häntä vastapäätä istui Bräsig ja irvisteli, yht'äkkiä huudahti tuo onnenmyyrä, Fritz:

"Herra pehtori, tulevassa kuussa tulee suuriherttua Rahnstädtiin, siksi pitää minun se saada, sillä me nuoret maanviljelijät ratsastamme häntä vastaanottamaan".

"Mikä pitää teidän saada?" kysyi Bräsig.

"Rautikkotamma, nuori tamma, Kyösti Preberowin tamma".

"Minä tunnen sen", sanoi Bräsig hyvin kylmästi.

"Kelpo hevonen!"

"Vanha kaakki on se", sanoi Bräsig, "ja suuriherttuan tullessa Rahnstädtiin ette voi sitä käyttää, sillä se ei voi kuulla hurraahuutoa".

Se olisi pahasti, se, sillä semmoisessa tilassa tulisi tietysti "hurraa!" huudettavaksi; mutta Fritz tiesi hyvin, että Bräsig joka tilaisuudessa vastusti häntä hän ei siis ollut tästä millänsäkään.

Sillä aikaa oli Aksel vielä pitänyt lyhyen esitelmän vanhalle pehtorillensa maanviljelyksen edistymisestä ja lopuksi pisti hän vanhuksen käteen erään kirjan, sanoen: "Minä annan teille tämän kirjan lahjaksi; sen pitäisi tästä lähin olla jokaisen maanviljelijän raamattuna".

Hawermann kiitti, ja koska rupesi jo hämärtämään, erosi seura. Nuo molemmat vanhat pehtorit ja mestari Strull, joka mukaan kutsuttiin, menivät Hawermannin huoneeseen. Fritz siirtyi talliin.

Mitä hänellä siellä oli tekemistä, ei kukaan tietänyt, ei edes hän itsekään, hän meni vaan sinne kuin vainun vedosta, hänen täytyi saada nähdä hevosia, hänen täytyi saada sisällinen olentonsa sopusointuun ulkomailman kanssa, ja niin käveli hän puolipimeässä edes takasin noiden vanhain työjuhtain takana, jotka hän jo tuhat kertaa ennen oli nähnyt, ja katseli niiden jalkoja. Yhdellä oli patti — kukaan ei ollut mies saamaan häntä ostamaan pattikonttista hevosta, sen taudin tunsu hän kyllä; toisella oli pääntautia — mitä pääntauti oli, sen oli hän tietänyt jo pari vuotta aikaa; kolmannella oli virmatautia — sepä olisi oikea hölmö, joka ostaisi virmaisen hevosen; eräällä oli pahka kintuissa — ei mitään vaaraa! poltetaan vaan vähän tulisella raudalla; ja nyt tulivat kivisapet ja räkätaudit ja kaiken tämän hevoskurjuuden keskeltä loisti hänen sydämeensä ystävällinen myhäily ja eräs ihmeen-ihana olento, nimittäin tuo armollinen nuori rouva, johon Fritz Triddelfitz sitte päivällisen oli kuolemaan asti rakastunut, ja niin kiittämätön oli se luikari, että hän oli aikeissa tehdä isäntänsä, joka tämän hevoshuvituksen hänelle oli toimittanut, onnettomaksi, vaikka tosin vaan ajatuksissa.

"Niin", sanoi hän seisossansa tallin ovella, kun hämärä hiljaa peitti kaikki pimeyteen, "mitä on Lovisa

Hawermann armollisen rouvan enkelihahmoon verrattuna. Minun tulee sinua sääli, Lovisa! Miten oli mahdollista, että minä voin häneen rakastua. Voi hyväinen aika, ja Miina ja Liina sitte! Pari pientä tölleröä. Ja Mari Möller! Semmoinen luntus! Mikä suuri erotus hänen ja armollisen rouvan välillä tänään päivällisellä oltaissa, kuin peruna persikan rinnalla! Ja kun minä nyt vaan saan rautikkotammani, niin silloin — 'armollinen rouva, mitä käskette? Kenties on kirje postiin vietävänä?' tahi kun hän illalla tulee takasin tanssiaisista Rahnstädtistä ja vanha Daniel Sadenwater ei ole heti saapuvilla — tempaisen minä auki vaunuin oven ja kannan hänen sisään käsilläni! 'Ah, hyvä Triddelfitz, minulta jäi nenäliinani Rahnstädtiin', taikka, 'kalossini'. 'Ovat paikalla noudettavat', ja niin hyppään minä rautikon selkään — yks — kaks — kuin nuoli ilmassa — puolen tunnin kuluttua olen taas takasin — kaksi penikulmaa puolessa tunnissa — 'armollinen rouva, tässä ovat kalossinne', ja silloin sanoo hän: 'Kiitoksia, rakas Triddelfitz, semmoinen kohteliaisuus — *tuhat tulimmaista*, sitä penteleen aisaa!' Sillä kun hän nyt pilkkopimeässä aikoi mennä tallista pois, sattui hän rakkauden hommissaan astumaan päin aisaa, joka hänen omasta huolimattomuudestaan siihen oli jäänyt, ja siinä hän nyt makasi nuorena tilanomistajana jollakin pehmeältä tuntuvalta läjällä. Mitä se oli, ei hän tietänyt; mutta hänen nenällensä oli jonkinlainen aavistus siitä, ja sen verran tiesi hän varmaan, että hänen ensin oli tarkasteleminen pukuansa kynttilän valossa, ennen kuin hän meni Hawermannin luo.

Hawermannin huoneesen olivat nuo kolme vanhaa herraa menneet ja kun he nyt illan hämärässä istuivat siellä koossa, kysyi Bräsig: "Kaarlo, tuo kirja on kai semmoinen romanikirja, jota luetaan talvilloilla?"

"Sitä en vielä tiedä, Sakari. Sytytetäänpä kynttilä palamaan, niin saamme nähdä".

Ja kun nyt huone oli valaistu, aikoi Hawermann tarkastaa kirjan nimeä, mutta Bräsig otti kirjan hänen kädestänsä: "Ei, Kaarlo, onhan meillä täällä kirjanoppinutkin seurassamme, Strull saa lukea".

Strull rupesi nyt lukemaan yhtä painoa, ikäänkuin lukisi hän sunnuntain evankeliumia, ja jos hän ylimalkaan mitään pysähdystä teki, niin tapahtui se ainoastaan vieraissa sanoissa: "Kemia maanviljelyksen ja fy-si-o-logian palveluksessa —"

"Seis!" huudahti Bräsig, "niin ei se sana ole, se on fysionomia".

"Ei suinkaan", väitti Strull, "tässä äännetään sitä fy-si-o-logia".

"Olkoon menneeksi, Strull", sanoi Bräsig, "noiden vierasten sanain kanssa on omituista laittaa, yksi ääntää niitä yhdellä tavalla, toinen toisella. Eteenpäin vaan!"

"Kirjotti Justus Liebig lääketieteen ja filosofian tohtori kemian professori Ludwigin yliopistossa Giessenissä Hessenin suuriherttuallisen Ludwig-tähdistön ja Venäjän keisarillisen Pyhän Annan tähdistön kolmannen luokan ritari ulkomainen jäsen kuninkaallisessa tiedeakatemiassa Tukholmissa — ja nyt tulee taas joku latinalainen sana, jota en taida lukea — Lontoossa kuninkaallisen Akatemian kunniajäsen Dublinissa —"

"Seisahda!" huudahti Bräsig. "Taivahan pyhät, mitä kaikkiahan se mies onkaan!"

"Ei ole vielä likimaillekaan lopussa, tulee kumminkin vielä toinen sen verta".

"Sen jätämme sillensä. Lue eteenpäin vaan!"

"Viides parannettu ja lisätty painos Braunschweig Vieweg ja pojan kustantama 1843. Sitte tulee esipuhe".

"Sen jätämme myöskin lukematta", sanoi Bräsig, "ja alotamme alusta".

"Päällekirjotus kuuluu seuraavalla tavalla: *Aineisto*, viiva alla".

"Hyvä!" sanoi Bräsig, "eteenpäin vaan!"

"Elimellisen kemian tehtävänä on tutkia elämän kemiallisia ehtoja ja kaikkein organismein täydellistä kehkiämistä. Piste."

"Minkä vietävän kehkiämistä?" kysyi Bräsig.

"Kaikkein organismein," sanoi koulumestari.

"Jopa nyt jotakin," huudahti Bräsig, "olen minä kyllä ulkomaalaisia sanoja kuullut, mutta organismi, organismi! Olisi se edes ollut urkunisti! Mutta saatpa nähdä, tämä on oleva joku versikirja, sillä ne alkavat myöskin aina semmoisilla ymmärtämättömillä sanoilla. Eteenpäin vaan!"

"Kaikkein elävän olentoin voimassa pysyminen riippuu visseistä aineista, joita sanotaan

ravintoaineiksi; niitä organismi käyttää kehittäksensä ja uudistuaksensa. — Piste".

"Siinä se mies on oikeassa", sanoi Bräsig; "ravintoaineita tarvitsee elävä olento ja" — hän otti kirjan Strullin kädestä — "niitä organismi käyttää, nyt tiedän minä myöskin, mitä hän organismilla tarkoittaa; hän tarkoittaa sillä vatsaa. Minä tahdon sanoa teille, mestari, tämä on vaan korupuhetta, että kirja näyttäisi sitä oppineemmalta".

Siihen suuntaan kulki pakina vielä muutaman aikaa, kunnes koulumestari meni kotia, ja kun hän oli mennyt, istuivat nuo molemmat vanhat ystävät vielä tuttavallisesti ja hiljaa kahdenkesken — sillä Bräsig jäi yöksi Pümpelhageniin — kunnes Hawermann huokasi raskaasti ja lausui: "Ah, Sakari, minä luulen, että minulle nyt on tukala aika tulossa".

"Miksikä niin? Sinun nuori isäntäs on iloinen, leikkilinen mies; kah, sitä hauskaa pilaa, kuin hän tänään laski päivällispöydässä omituisesta maanviljelyksestänsä!"

"Siinäpä se juuri on, sinä pidit sitä leikkinä ja hän piti sitä totena".

"Hän piti sitä totena?"

"Varmaan teki hän sen. Hän on tutkinut maanviljelystä noista uudenaikaisista kirjoista ja ne soveltuvat huonosti meidän vanhoihin tapoihimme, ja vaikka minä mielelläni tahtoisinkin, en voi minä kumminkaan enää perehtyä tuohon uuteen tapaan, minulta puuttuu siihen tietoja".

"Siinä olet sinä oikeassa, Kaarlo! Näetkös, tieteitten laita näyttää minusta olevan sama kuin köydelläkiipiän; joka lapsuudesta asti on tottunut nousemaan torniin, ettei hänen päätänsä pyörytä, se hyppii vanhoilla päivilläänkin pelkäämättä pitkin köyttä, ja joka koulupoikana pienestä asti on tottunut tieteisiin, ettei hänen päätänsä pyörytä, se hyppii myös vanhoilla päivillään huviksensa jokaisella köydellä, jonka tieteet ovat hänen käytäväksensä piukottaneet. — Ymmärrätkö minua?"

"Ymmärrän. Mutta sen me olemme nuorina ollessamme laiminlyöneet, ja ruveta hyppimään tuommoisella köydellä" — hän osotti kirjaa — "siihen ovat minun vanhat luuni jo liian jäykät. Mutta minä en häntä tahdokaan vastustella, hän voipi minun puolestani itse hoitaa maanviljelystä tuolla uudella tavalla ja minä tahdon voimaini perästä olla hänelle siinä avullisna, mutta semmoinen maanviljelys vaatii paljon rahaa, ja sitä ei meillä ole. Minä luulin ensin hänen saavan jotakin vaimonsa kanssa; mutta sieltä kai ei mitään ole lähtenyt, koska hän itse on laitattanut nuo uudet ajoneuvot ja uudet huonekalut Rahnstädtissä, ja maksettu ei niistä vielä ole penniäkään".

"No, vähänpä siitä, Kaarlo; huonoa kauppaa ei hän kuitenkaan ole tehnyt. Hänen rouvansa miellyttää minua erinomaisesti".

"Minua myöskin, Bräsig".

"Ja mitä kelpo vaimo talossa voi toimeen saada, sen voit sinä nähdä omasta armaasta sisarestas. Huomenna menen minä hänen luoksensa, sillä siellä sanotaan ilmaantuneen arveluttavia häirinköjä noiden molempain hengellisten herrain välillä. Ja sentähden nyt hyvää yötä, Kaarlo".

"Hyvää yötä, Bräsig".

Luku 16.

Fritz Triddelfitz rantahaukena. Herra von Rambow pitää puheen, ja mitä Päsel ja Näsel ja Kegel siitä arvelevat. Slusuhr ja Taavetti tulevat ensi kerran vieraisille samalla tavalla kuin ennen. Kuinka Hawermann näytti armolliselle rouvalle pelot, ja miksikä toisinaan yhdessä ainoassa silmäyksessä voi piillä ihmisen koko tulevaisuus.

Seuraavana aamuna kiiteli Fritz Triddelfitz Pümpelhagenin kartanolla kuin rantahauki kourilammikossa, sillä hän oli vetänyt päällensä sievimmän pukunsa, tuon vihreän jahtitakin ja nuo harmaat polvihousut, armollisen rouvan mieliksi — sanoi hän — että hänen ihanat silmänsä saisivat toki nähdä jotakin kaunista. Hänen silmänsä, jotka muuten kaikissa askareissa, joita hän toimitti kartanolla, tähtäilivät päin Hawermannin asunnon akkunoita kuin kompassi päin pohjantähteä, vilkkuivat tänä aamuna sinne tänne pitkin herraspytingin koko etusivua, ja kun sieltä eräs akkuna aukesi ja hänen nuori isäntänsä katsahti ulos ja huusi häntä, syöksähti hän kuin rantahauki yli kartanopihan, juuri kuin olisi Aksel hopeankarvaisessa yönutussaan ollut särki ja tuo punanen huivi hänen kaulassaan sen uimukset.

"Triddelfitz", sanoi herra von Rambow, "minä olen päättänyt pitää tänä aamuna pienen puheen

väelleni, käsketään heidän kokoontua kello yhdeksältä kartanolle".

"Ymmärrän", sanoi Fritz, sillä tätä lausetta aikoi hän tästä lähin ruveta käyttämään herra luutnantin kunniaksi.

"Missä on pehtori? Minä tahtoisin puhua hänen kanssansa; mutta sen ei ole kiirettä".

"Hän meni pehtori Bräsigin kanssa ulos isosta portista".

"Hyvä! Siis hänen takasintultuansa".

Fritz teki syvän kumarruksen ja meni, kääntyi vielä kumminkin takasin ja kysyi: "Käskettekö, herra von Rambow, myöskin naisten tulla saapuville?"

"En, ainoastaan miesten. Mutta — malttakaapa — te voitte käskeä myöskin naiset tulemaan".

"Ymmärrän", sanoi Fritz ja kävi nyt ympäri kylässä ja kutsui sekä miehet että naiset, jotka kartanoon työtä tekivät, ja käski heidän ottaa parhaat vaatteet yllensä. Kahdeksas tunti oli kuitenkin jo lähenemässä, ja jos kyntäjien, jotka tuhrivat kesantopellolla, oli juhlapuvussa saapuminen kello yhdeksäksi paikalle, niin oli heitä heti kutsuminen; Fritz meni sentähden kesantopellolle.

Hawermann oli saattanut vanhaa ystäväänsä taipaleen matkaa ja oli sitte käynyt suoraan poikki pellon kyntäjien luo, ja kun hän nyt käveli niiden joukossa, näki hän Fritzin tulevan yli töyrään häntä kohden, niin suoraan, kuin hänen horjuva käyntinsä ja tuon kynnetyn pellon savikokkareet sallivat.

"Herra pehtori, teidän pitää antaa heti riisua hevoset, miesten pitää kello yhdeksältä kokoontua herrashuoneiden eteen, isäntä aikoo pitää heille puheen".

"Mitä hän aikoo?" kysyi Hawermann ihan hämmästyneenä.

"Pitää puhetta", kuului vastaus, "toiset päivätyöläiset ovat jo kutsutut, myöskin naiset. Ne oli hän unhottanut, mutta minä muistutin hänelle vielä ajoissa niistä".

"Te olisitte voineet tehdä jotakin parempaakin", aikoi Hawermann sanoa, maltti kuitenkin mielensä ja sanoi levollisesti: "No ilmottakaa sitte miehille asianne".

"Ja teidän pitää myös tulla".

"Hyvä", sanoi vanhus ja meni pahoilla mielin kotia. Pellolla oli kiirettä työtä, ja nyt vietiin väki koko aamupuoleksi päivää pois työstä; mutta sen hän kyllä voi taas takasin ottaa, se ei mitään haitannut. Hänen isäntänsä oli heti ensimmäisenä päivänä antanut käskyn, kysymättä häneltä neuvoa, hän oli neuvotellut asiasta Triddelfitzin, vaan ei hänen kanssansa, ja asian kanssa ei ollut toki mitään kiirettä ollut; ja vaikka se kyllä häntä harmitti, niin ei sekään vielä mitään ollut; *puhe* itse se oli, joka häntä huolestutti. Mitä oli hänellä väelle puhumista? Tahtoiko hän kehottaa heitä tekemään velvollisuutensa? Väki oli hyvää, he tekivät työnsä yhtä yksinkertaisesti ja luonnollisesti, kuin he söivät ja joivat, he eivät ajatelleet, että he siten muuta tekivät, kuin mikä heidän velvollisuutensa oli; olisi ollut sulaa hulluutta, muistuttaa semmoisia ihmisiä heidän velvollisuustensa. Jos niistä usein puhutaan, ruvetaan niitä pian laiminlyömään! Tässä suhteessa ovat päivätyöläiset kuin lapset; he rupeevat pian pitämään velvollisuutensa täyttämistä ansiona. Vai aikoiko hän jotakin heille ilmaiseksi antaa? Hyväsydäminen oli hän kyllä, sitä tehdäkseen. Mutta mitä hän heille antaisi? Heillä oli kaikkia, mitä he tarvitsivat, ja mitään erityistä ei hän voinut heille antaa, sillä hän ei tuntenut heidän asemaansa tarpeeksi; hän voi siis syötellä heitä kaikenlaisilla epämääräisillä puheenparsilla ja lupauksilla, joita kukin voi selitellä omain halujensa ja toiveittensa mukaan, joita olisi ollut mahdoton täyttää. Sillä tavoin tekisi hän väen vaan tyytymättömäksi.

Semmoiset olivat hänen ajatuksensa, kun hän astui nuoren isäntänsä kamariin. Nuori rouva tuli ystävällisesti hänelle vastaan, jo täydesti puettuna tuota suostuttua kävelyä varten: "Meidän täytyy vielä odottaa, herra pehtori, Aksel aikoo ensin puhua väelle".

"Se ei ole kauvan kestävä", sanoi Aksel ja myljäsi papereitansa.

Koputettiin ovelle.

"Sisään!" ja Fritz tuli sisään, kirje kädessä: "Gürlitzistä", sanoi hän.

Aksel aukaisi kirjeen ja luki; se oli onneton kirje, se oli notarius Slusuhrin lähettämä, ja hän ilmotti siinä tulevansa Taavetin kanssa Pümpelhageniin edellä puolen päivää; he olivat molemmat sattumalta Pomukkelskopin luona ja olivat häneltä kuulleet herra von Rambowin jo tulleeeksi maatilallensa, ja koska heillä oli tärkeitä asioita keskusteltavana, niin rohkenivat he j.n.e. Asiat olivat sangen tärkeitä, oli liitetty jälkikirjotukseen. Aksel oli suuressa tuskassa, sillä tulemasta ei hän voinut heitä kieltää, hän meni

sentähden ulos ja sanoi sanansaattajalle, että herrat olivat tervetulleita; mutta kun hän taas tuli sisään, oli hän niin hämillään ja levottomana, että nuori rouva sen havaitsi: "Mikä sinua vaivaa?" kysyi hän.

"Ei mikään", vastasi Aksel. "Minä ajattelen vaan, että puheestani päivätyöläisille ei tule vielä pitkään aikaan valmista; on siis kai paras, että sinä menet yksin pehtorin kanssa katsomaan peltoa".

"Ah, Aksel, minä olin niin suuresti iloinnut, saada sinun kanssas —".

"Jaa, sitä ei voi auttaa, rakas lapseni; minä tunnen pellon jo ennestään. Mene nyt vaan pehtorin kanssa, Frida kulta, ja — niin pian kuin joiinkin ehdin, tulen minä perästäpäin".

Hawermann oli oikein peloissaan, ettei nuori rouva tulisikaan, hän autti sentähden Akselia hänen aikeissaan, ja hänen kehotuksestansa seurasi Frida vihdoinkin, vaikka hieman pahalla mielellä.

Kun he olivat menneet, ja kyläläiset melkein miehissä olivat saapuville tulleet, piti Aksel puheensa, vaikka koko huvitus tästä valtiotoimesta oli tyhjäksi rauennut tuon onnettoman kirjeen kautta, sillä mitä hyvänsä hän mielessään kuvittelikaan: oma huvitus ja arvoisuus, olla isäntänä, oli kumminkin tässä hänelle pääasia. Melkein siihen suuntaan, kuin Hawermann oli pelännyt, kävikin nyt hänen puheensa! Muistutuksia ja lupauksia, suurilla sanoilla ja komeilla puheenparsilla koristettuna, pöyhkeili niiden yksinkertaisten päivätyöläisten silmäin edessä ymmärtämättöminä, ja ainoa mikä tästä kaikesta oli heille selvää, mutta mikä myöskin heitä huimasi, olivat nuo kullankiiltoiset lupaukset hyvistä töistä, ja että heidän oli vaan tarvis tulla hänen luoksensa, jos he jotakin halusivat, hän oli pitävä heistä isällistä huolta.

"No niin", sanoi Päsel Näselille, "kummi, se on jotakin se. *Hyvä tahto* on kumminkin hänellä! Minä menen huomenna hänen luoksensa ja pyydän saada yhden vasikan elättääkseni".

"Saithan sinä jo viime vuonna yhden".

"Ei haita mitään, sen voin minä myydä Gürlitzin kankurille".

"Niin", sanoi Kegel Degelille, "minä menen huomenna hänen luoksensa ja pyydän saada kevättouvon aikana kapan alan enemmän perunamaata, sillä minä en voi muuten tulla toimeen".

"Niin, mutta ethän sinä mullittanut peruniasi viime vuonna oikeaan aikaan; ja vanha pehtori onkin sinua sentähden hyvästi nuhdellut".

"Se ei haita, hän ei siitä mitään tiedä, ja onhan hän nyt isäntä, vaan ei pehtori".

Niin oli nyt levottomuus ja tyytymättömyys valloillansa; Aksel itsekin oli levoton ja tyytymätön odotellessaan kutsumattomia vieraitansa, ja ainoa sielu, joka koko Pümpelhagenin kartanossa oli tyytyväinen, vaikk'ei levollinen, oli Fritz Triddelfitz, ja niin ei nuori isäntä siis kokonaan ollut viskannut helmiänsä sioille.

Slusuhr ja Taavetti tulivat ja mitäpä olisi minulla siitä paljon kerrottavaa? He lauloivat samaa virttä kuin ennenkin, ja Akselin täytyi kirjottaa siihen nuotit, ja tähän toimeen harjaantui hän vähitellen oikein hyvästi. Lainaaminen on todellakin ikävä tehtävä; mutta ei löydy mailmassa yhtään niin ikävää tehtävää aina telottamiseen ja hirttämiseen asti, jota ei yksi tai toinen toimita oikein mielihyvällä. Minä olen tuntenut ihmisiä, jotka eivät lepoa saaneet, ennen kuin olivat lainanneet kaikilta sekä juutalaisilta että kristityiltä, ja vaikk'ei Aksel vielä niin pitkälle ollut ehtinyt, ajatteli hän kuitenkin jo toden perästä, ettei pidä päästää mitään sattuvaa, otollista tilaisuutta käyttämättä. Hän otti siis tänä aamuna vielä toisten velkojensa lisäksi Taavetilta uuden lainan, maksaaksensa taloutensa uutta sisustusta, ettei hänellä olisi tekemistä niin monen vaan ainoastaan yhden kanssa; hän ei kai ajatellut, että tämä *yksi* oli yhtä hyvä kuin kymmenkunta *toista*.

Sillä aikaa käveli Hawermann nuoren rouvan kanssa pelloilla. Raitis keväätaamu karkotti pian nuo pienet alakuloisuuden varjot noilta vereviltä kasvoilta ja noista kirkkaista silmistä loisti hyvä tahto tulla jotakin tuntemaan ja oppimaan, ja vanha pehtori havaitsi iloksensa, että nuorella rouvalla todellakin oli hyvä käsitys. Hän oli kasvanut maalla ja hänen luontonsa oli sitä laatua, että hän otti vaaria semmoisistakin asioista, jotka olivat vähän syrjempänä naisten tavallisista askareista, eikä hän tehnyt sitä vaan pintapuolisesti, ei, hän tahtoi tietää jokaisen asian perinjuurin. Hän tunsikin maanviljelystä tarpeeksi, voidaksensa pian tutustua oloihin täällä, sillä vaikka hän täällä sai nähdäkin paljon, mikä hänestä oli outoa, koska hänen isänsä tila oli vaan hietanummi ja Pümpelhagen sitä vastaan kauniinta vehnämaata, oli hänellä kuitenkin joku lanka, jota myöden hän voi kulkea, ja jos hänen silloin tällöin täytyi seisahtuakin, niin autti vanha pehtori häntä taas lyhyellä, järkevällä opastuksella eteenpäin. Kävelystä oli molemmille todellista iloa, ja yhteisestä, vilpittömästä ilosta kasvaa luottamus kuin kaunis kukka.

Niin olivat he tulleet Gürlitzin rajalle asti, ja Hawermann osotti Fridalle pappilan pellon, ja kertoa hänelle, että kamarineuvos vainaja oli ottanut sen arennille.

"Ja ohra tuolla toisella puolella?" kysyi nuori rouva.

"Kasvaa jo Gürlitzin maalla, jonka herra Pomukkelskopp omistaa".

"Siis se sama tilanomistaja, joka eilen perheensä kanssa tervehti meitä", huudahti Frida. "Mimmoinen mies on oikeastaan tuo Pomukkelskopp?"

"Minä en pidä mitään seuraa hänen kanssansa", sanoi Hawermann vähän synkistyneenä.

"Ettekö häntä siis tunne?" kysyi nuori rouva.

"Tunnen — se tahtoo sanoa, minä olen hänen ennen tuntenut; mutta siitä asti kuin hän täällä on asunut, emme ole mitään seuraa toinen toisemme kanssa pitäneet", vastasi vanhus ja aikoi ruveta puhumaan jostakin muusta; mutta Frida tarttui hänen käsivarteensa ja kysyi:

"Herra pehtori, minä olen vieras näillä seuduilla, Aksel näyttää, vaikka vaan pintapuolisesti, olevan tuttu sen miehen kanssa; sopiiko hän meidän seuraamme?"

"Ei", sanoi Hawermann lyhyesti ja vakaasti.

He kävivät edemmäksi, kumpikin omissa ajatuksissaan. Nuori rouva seisahtui ja sanoi: "Voitteko ja tahdotteko sanoa minulle syyn, minkätähden olette lakanneet seurustelemasta sen miehen kanssa?"

Hawermann katseli tuota nuorta rouvaa miettivän näköisenä: "Kyllä", lausui hän vihdoin, ikäänkuin puhuisi hän itseksensä, "ja jos te vastaanotatte minun sanani samalla luottamuksella, kuin kamarineuvosvainaja teki, niin on teille siitä hyötyä oleva", ja hän kertoi nyt hänelle elämäkertansa levollisesti ja kiivastumatta, mutta myöskin peittelemättä.

Nuori rouva kuulteli häntä tarkasti, keskeyttämättä häntä liioin, ja lausui vaan lopuksi: "Ne ihmiset minua jo eilen puoliksi inhottivat, tänään he tekevät sen kokonaan".

He kävelivät tällä hetkellä pappilan pellolla pitkin puutarhan aidan vierustaa, kun aidan toiselta puolelta kajahti heleä iloinen ääni: "Hyvää huomenta, isä! — Hyvää huomenta!" ja samassa riensi se nuori, kaunis tyttö, jonka Frida eilen oli pappilan edessä nähnyt, ulos puutarhan veräjältä vanhaa pehtoria kohden. Mutta yht'äkkiä keskeytyi hänen riemunsa, kun hän näki tuon nuoren rouvan, hän seisahtui ja poskensa lensivät kauttaaltaan punasiksi, niin että Hawermannin oli itse meneminen noutamaan aamusuudelmansa, jos hän semmoista tahtoi.

Sydän täynnä onnea ja uljuutta esitteli vanhus nyt rakastetun tyttärensä; nuori rouva puheli hänen kanssansa ystävällisesti ja kehotti häntä usein käymään Pümpelhofin isänsä ja hänen itsensäkin luona, ja kun Hawermann oli antanut hänen toimeksensa viedä terveisiä pastorille ja pastorin rouvalle, sanoivat he jäähyväiset, ja molemmat kävelivät menivät edemmäksi.

"Pappi ja hänen rouvansa ovat kai hyviä ihmisiä?" kysyi Frida.

"Armollinen rouva", sanoi Hawermann, "minä en ole tasapuolinen mies antamaan vastausta tähän kysymykseen. *Minulle* ovat ne ihmiset pelastaneet, mitä minulle onnettomuudestani oli jälille jäänyt, he ovat rakkaudella huolineet ja vaalineet minun ainoata lastani ja kasvattaneet häntä hyvyteen, minä voin vaan suurimmalla kunnioituksella ja sulimmalla kiitollisuudella heitä muistella. Mutta kysykää lähiseudussa, keneltä tahdotte! Köyhät ja rikkaat, ylhäiset ja alhaiset ovat rakkaudella heistä puhuvat".

"Myöskin herra Pomukkelskopp?" kysyi armollinen rouva.

"Myöskin hän, jos hän tahtois rehellinen olla Ja ilman ennakkoluuloa puhua", sanoi vanhus, "mutta semmoisena kuin hän nyt kerran on, joutui hän heti tultuansa pastorin kanssa riitaan juuri tästä pellostä, jolla nyt kävelemme. Pastori ei sille mitään voi, minä oikeastaan olen syypää hänen vihaansa, sillä minä kehotin kamarineuvosvainajaa kaikissa tapauksissa vouramaan pappilan pellon. — Ja", lisäsi hän vähän ajan perästä, "pelto on Pümpelhofin ihan välttämätön, edut siitä ovat niin suuret, ettei niistä voida milloinkaan luopua".

Frida pyysi tämän suhteen likempää tietoja, ja kun asia hänelle oli selväksi tullut, voipi melkein hänen päältänsä nähdä, että hän oli päättänyt tehdä, mitä hän voi, pysyttääksensä peltoa heidän hallussansa.

Kun tulivat Pümpelhofin kartanolle, lähtivät herra notarius Slusuhr ja Taavetti juuri pois, ja Aksel seisoi ovella ja jätteli heille hyvästi niin nöyrästi, kuin olisi notarius hänen entinen rykmentinpäällikkönsä ja Taavetti joku nuori kreivi.

"Keitä he ovat?" kysyi Frida ja Hawermann sanoi sen. Frida tervehti nyt miestänsä ja kysyi häneltä: "Mitä on sinulla, Aksel, noiden miesten kanssa tekemistä ja miksikä olet niin erinomaisen kohtelias heitä kohtaan?"

"Kohtelias?" kysyi Aksel hämillään; "miks'en sitä olisi? Minä olen kohtelias joka ihmiselle", ja loi silmäyksen Hawermanniin, joka levollisesti ja vakaasti katseli häntä.

"Sitä sinä olet", sanoi hänen nuori rouvansa ja tarttui hänen käsivarteensa, mennäksensä sisään, "mutta tavallista kauppajuutalaista ja..."

"Lapsi kulta", keskeytti Aksel äkkiä hänen puheensa, "hän on vilja- ja villakauppias ja minä tulen varmaankin vielä usein hänen kanssansa kauppaa tekemään".

"Ja tuo toinen?" kysyi Frida.

"Oh, hän on — hän on sattumalta tullut myötä; hänen kanssansa ei minulla ole mitään tekemistä".

"Hyvästi, herra pehtori", sanoi Frida ja antoi vanhukselle kättä, "kiitoksia, kiitoksia paljon ystävällisestä opastuksestanne". Ja niin puhein meni hän huoneeseen ja Aksel seurasi häntä; ovesta katsahti Aksel taaksensa, vanhan pehtorin silmä tähtäsi niin täysinäisenä ja surullisena häntä, että hänen oli kääntyminen pois. Hän seurasi vaimoansa huoneeseen.

Tässä vilpittömässä ja surullisessa silmäyksessä piili noiden kolmen nyt toisistaan eronneen ihmisen koko vastaisuus. Aksel oli valhetellut, hän oli ensi kerran pettänyt vaimonsa luottamuksen ja Hawermann tiesi sen, ja Aksel tiesi, että Hawermannilla oli siitä tieto. Tässä oli kivi tiellä, johon jokaisen oli lankeeminen, joka sitä tietä kulki, sillä vilppi ja petollisuus oli pimentänyt käytävän, eikä kukaan voinut eikä tahtonut varottaa toista siihen kiveen loukkaantumasta. Frida kulki viattomana ja sydän täynnä luottamusta edelleen tietä pitkin; mutta kauvanko voi viipyä, niin oli hän satuttava itsensä kiveen. Aksel valehteli valehtelemistaan, hän koetti luulotella itsellensä, että hän pimeässä oli vievä itsensä ja Fridan kiven ohitse, ilman että Frida oli sitä havaitseva ja toisella puolella oli käytävä sitte taas tasainen oleva. Hawermann näki selvästi vaaran ja tahtoi auttaa; mutta kun hän kurotti kättänsä, opastaaksensa ja varottaaksensa, työnsi Aksel sen takasin ynseydellä ja salaisella vihalla. Sanotaan, että paha ihminen rupee aikaa voittain salaisesti vihaamaan sitä, ken hänelle on hyviä töitä tehnyt; se on kyllä mahdollista, mutta se ei ole mitään sen salaisesti kalvavan ja jäytävän vihankaunan suhteen, jolla *heikko* ihminen muistelee sitä, joka yksinään mailmassa tietää hänen kerran tehneen kehnon työn. Semmoinen salainen kaiho ei synny yht'äkkiä, niinkuin ilmeinen viha, joka tavallisesta riidasta ja torasta leimahtaa ilmituleen, ei, hiljakseen ja vähitellen nävertää se tiensä sydämeen kuin toukka seinään, ja tonkii tonkimistaan syvemmälle, kunnes sydän on täynnä kiukkua kuin seinähirsi toukanjauhoja.

Luku 17.

Tässä luvussa muuttaa Jokkum kaksi luontoansa ja puhuu niin paljon, että rouva Nüsslerin on todellakin suuttuminen. Miksikä Gottlieb ja Rudolf vaihtavat rooleja, ja mitä siitä syntyy. Miksikä Rudolf pitää kauniin saarnan ja Gottlieb ei osaa pitää mimmoistakaan. Molemmat pienet kaksoisomenat ullakkokamarissa. Minkä näköinen Gottlieb oikeastaan on, ja millä tavalla pehtori Bräsig tahtoo sekaantua tähän hämmennykseen.

Bräsig meni aamulla, niinkuin hän oli aikonut, Reksowiin rouva Nüsslerin luo. Ovella tuli perintöprinssi häntä vastaan ja liehakoitsi niin ystävällisesti hännällänsä, että häntä voi pitää oikein kristillisenä koirana, joka ei enää muistellut entistä tuskaansa ja sitä kepitystä, jonka Bräsig oli hänelle antanut, ja tuosta Tyynestä tyytyväisyydestä päättäen, joka loisti hänen keltasenuskeista silmistänsä, mahtoi Reksowissa kaikki olla hyvässä voimisessa, rouva Nüssler kyökissä ja Jokkum nojatuolillaan. Mutta niin ei kuitenkaan ollut laita, sillä kun Bräsig aukaisi oven, istui Jokkum tosin asemallansa, mutta rouva Nüssler seiso i hänen edessänsä ja piti pientä sydämellistä nuhdesaarnaa, ettei Jokkum muka välittänyt mistään eikä hiiskunut sanaakaan koko asiasta ja kun rouva Nüssler sai Bräsigin nähdä, lähestyi hän heti häntä ja sanoi hyvin suuttuneena: "Ja tekään ette enää tule näkyviin, Bräsig; teidän puolestanne saisi täällä kyllä kaikki mennä ylös alas, ja te olette kumminkin osaksi syypää siihen, että me otimme ne molemmat huoneesemme".

"Hiljaa!" sanoi Bräsig, "hiiskukaa hiljaa, rouva Nüssler! Mitä on sitte papinalkujen kanssa tapahtunut?"

"Paljo on tapahtunut, vaikka minä en ole tahtonut puhua siitä mitään, sillä he ovat Jokkumin sukulaisia, ja se on huono lintu, joka sokaisee oman pesänsä; mutta siitä hetkestä saakka, kuin nuo

molemmat luikarit taloon tulivat, ei ole enää lepoa, ei rauhaa, ja jos sitä vielä eteenpäinkin kestää, riitaannun minä vielä viimeksi Jokkuminkin kanssa".

"Äiti", sanoi Jokkum, "mitä minä sille voin?"

"Vaikene hiljaa, Jokkum", huudahti Bräsig, "syypää olet sinä. Miksi et sinä rohkaise mieltäsi ja opeta heille ihmisten tapoja?"

"Ei, Bräsig", puuttui rouva Nüssler äkkiä puhumaan, "antakaa Jokkumin olla rauhassa, tällä kertaa olette *te* syyllinen. Te lupasitte pitää silmällä, että nuo nuoret miehet tekisivät tehtävänsä eivätkä rupeisi tyhmyyksiin, mutta sen sijasta heitätte te toisen kokonaan, ettekä huoli hänestä mitään, ja yllytätte toista vaan tyhmyyksiin, niin että hän, sen sijasta että hänen pitäisi lukea kirjojansa, juoksentelee pitkin rantoja ongenvapa kädessä ja tuo minulle illalla kimpun sormenpituisia ahvenia. Ja kun jo luulin kaikista päivän askareista päässeeni, täytyy minun vielä ruveta perkaamaan noita viheliäisiä kituspiikkejä".

"Mitä? Sormenpituisia ahvenia tuo hän, ja minä olen hänelle kumminkin näyttänyt oikeat paikat, joissa suuria kaloja oleskelee. Kylläpä minä hänen...! Maltappa vaan!"

"No mitähän vielä!" huudahti rouva Nüssler, "teidän pitää kokonaan kieltää häntä onkimasta, sillä sentähden ei hän ole tänne tullut! Hänen pitää oppia jotakin, sanoo hänen isänsä, joka on vielä tänään tänne tuleva".

"Ei, rouva Nüssler", huudahti Bräsig, "se minua suuresti harmittaa, että hän niin huonosti on seurannut minun neuvoani. Onko hän muuten mitään tyhmyyksiä tehnyt?"

"Ah, kylläpä vaan, tyhmyyksiä tekevät he molemmat! Mutta niinkuin jo sanoin, minä en ole tahtonut siitä mitään puhua, koska he ovat Jokkumin sukulaisia, ja ensimältä näyttikin siltä, kuin menisi kaikki hyvästi. Alussa oli täällä varsin hauska elämä, minun molemmat tyttöseni vasta oikein elpyivät elämään: Miina täällä ja Rudolf tuolla, ja Liina täällä ja Gottlieb tuolla, ja he pakisivat Gottliebin kanssa ja telmivät Rudolfin kanssa ja nuo molemmat nuorukaiset olivat myöskin ahkeria työssänsä, ja Gottlieb istui kamarissansa ja luki, niin että savu suitsi päästä, ja Rudolf tutki myös kirjojansa. Mutta ei kauvan viipynyt, kun he joutuivat riitaan ja kiistaan hengellisistä asioista, ja Gottlieb, joka toki on oppineempi kuin tuo toinen, sanoi Rudolfin ei enää ensinkään seisovan kristillisellä pohjalla".

"Hahah!" huudahti Bräsig, "se on hänen mukaistansa. Hän tahtoi siis häntäkin kääntää?"

"Niin", sanoi rouva Nüssler, "siltä se näytti kai. Mutta toisella on kumminkin paljoa parempi pää kuin Gottliebillä, ja hän rupesi nyt laskemaan pilojansa ja teki Gottliebistä pilkkaa, ja niin tuli asia vaan yhä hullummaksi; ja minä en tiedä kuinka, mutta minun molemmat tyttöseni rupesivat myös sekaantumaan asiaan, ja Liina, joka on viisaampi, piti Gottliebin puolta ja antoi korvainsa lerppua samalla tavalla kuin hän, ja Miina nauroi Rudolfin pilapuheille ja mellasti hänen kanssansa".

"Niin", puhkesi Jokkum sanomaan, "kyllä kai se niin on, on kai".

"Sinun pitäisi hävetä, Jokkum", sanoi Bräsig, "että kärsit semmoista elämää talossas".

"Ei, Bräsig", sanoi rouva Nüssler, "älkää niin sanoko: Jokkum on tehnyt, mitä hän on voinut, rakentaaksensa rauhaa. Kun Gottlieb puhui perkeleestä ja sillä tahtoi häntä pelottaa, uskoi Jokkum häntä, ja kun Rudolf nauroi koko jutulle pirusta ja laski siitä leikkiänsä, nauroi Jokkum myös sydämensä pohjasta. Mutta kun kiista oli pahimmallansa, silloin johtui hullunkurinen juoni Miinan päähän, hän vaihetti noiden molempain nuorten herrain kirjat, kantoi Rudolfin kirjat Gottliebin kamariin ja Gottliebin kirjat Rudolfin kamariin; ja kun molemmat tästä hämmästyivät, sanoi Miina iloissaan, että oli paras, että he kerran vaihtaisivat oppia, niin tulisi ehkä sen kautta sopu heidän välillensä".

"Miina on koko perhanan tyttö!" huudahti Bräsig.

"No, he eivät ensimältä siihen tahtoneet suostua; mutta Gottlieb, joka on hyvänlaitainen ihminen, hän teki ensin alun, ja tuo toinen ryhtyi vihdoon myöskin työhön ikävissään, nyt kun talvi oli tullut eikä hän enää voinut ulkona kuljeskella. Ja nyt olisi teidän pitänyt olla sitä näkemässä! Kauvan ei viipynyt, kun näytti siltä, kuin olisivat he kirjojen kanssa vaihtaneet myös itsensä, Gottlieb laski pilojansa ja nauroi perkeleelle, ja tuo toinen hölmiö tuskitteli ja huokaili ja puhui pirusta, ikäänkuin istuisi se meidän kanssamme pöydässä joka päivällisatrialla ja söisi perunia kuin joku muu kunniallinen ihminen. Nyt tulivat tyttösetkin ihan hämille, Miina rupesi nyt pitämään Gottliebin puolta, ja Liina Rudolfin, sillä nyt sanoi Rudolf, että *Gottlieb* ei enää seisonut kristillisellä pohjalla".

"Hyi", sanoi Bräsig, "sitä ei hänen olisi pitänyt sanoa. Mutta, maltappa! Oletko sinä sitä sorttia, ettet voi edes vetää ylös kunnollista ahventa?"

"Niin", huudahti rouva Nüssler hyvin harmistuneena, "teidän onnettomain ahventenne tähden alkoi sama rettelö taas uudestaan, sillä kun kevät tuli ja ahven rupesi syömään, viskasi Rudolf koko kristillisen pohjansa ja kantansa sillensä, otti ongenvavan olallensa ja juoksi teidän kanssanne pitkin rantoja, ja tuo toinen otti taas pirun armoihinsa, sillä hänen täytyi käydä tutkintonsa ja ilman perkelettä ei sitä nykyaikana voida suorittaa. Ja minun molemmat pienet tyttöseni eivät enää tiedä, kenenkä puolta heidän tulee pitää".

"Niin, kylläpä he ovat koko penteleitä!" huudahti Bräsig, "mutta kääntäjä on syyppää kaikkeen, miksi rupesi hän tyrkyttämään toiselle perkelettänsä ja kristillistä kantaansa?"

"Älkää te koskeko siihen asiaan! Sillä Gottlieb on jotakin oppinut ja on suorittanut tutkintonsa ja voi minä päivänä hyvänsä tulla papiksi; mutta tuo toinen junkkari ei kelpaa nyt enää mihinkään, ja on tehnyt meille hirveän kepposen ja häpeän!"

"Mitä on hän nyt taas toimeen pannut? Onko hän onkinut salakoita?" kysyi Bräsig ja kohotti silmäkarvansa korkealle ilmaan.

"Ah, salakoita! Ei, saarnan on hän itselleen onkinut. Näettekö, Baldrianin rouva tahtoi tietysti mielellään kuulla Gottliebinsä kerran saarnaavan, ja hän pyysi Rahnstädtin pastorilta siihen lupaa ja tämä suostuikin siihen, ja sen kertoi Baldrianin rouva sisarellensa, Kurzin rouvalle. No, tämä tietysti harmitti Kurzin rouvaa, ettei hänen poikansa vielä ollut niin pitkälle ehtinyt kuin tuo toinen, ja hän meni myös pastorin luoksi ja tuo vanha pastori oli semmoinen pöllöpää ja antoi myös Rudolfille luvan saarnata samana päivänä. Ja nyt heittivät he arpaa, kumman piti saarnata aamupuolella, kumman iltapuolella, ja Rudolf sai aamupuolensaarnan toimeksensa. No, Gottlieb parka teki nyt työtä voimainsa perästä, aamusta iltaan istui hän lehtimajassa puutarhassa ja koska hänellä on huono muisto, luki hän yhä korkealla äänellä, ja tuo toinen lurjusteli vaan joutilaana. Mutta molempina viimeisinä päivinä istui hänkin lehtimajan taa ja oli valmistelewinansa saarnaa. No, nyt tuli sunnuntai ja Jokkum kyyditsi heidät kirkkoon ja me matkasimme kaikki muassa ja istuimme papinpenkkiin, ja minun on tunnustaminen teille, että minä olin hyvin tuskissani Rudolfin tähden, mutta se luikari seiso siellä niin rohkeana eikä ollut millänsäkään, ja kun aika tuli, nousi hän saarnastuoliin ja piti semmoisen saarnan, että kaikki ihmiset ällistyivät ja ihmettelivät, ja minä iloitsin pojasta ja aioin ilmaista tunteeni Gottliebille, joka istui minun vieressäni, mutta silloin näen minä tuon vaivasepän tepastelevan siinä käsin ja jaloin, ikäänkuin aikoi hänkin ylös saarnastuoliin vetämään tuota toista sieltä alas, ja sanoo: 'Täti kulta, sehän on *minun* saarnani'. Ja niin oli todellakin laita, Bräsig: se lurjus oli oppinut ulkoa koko saarnan, toisen sitä korkealla äänellä lukeissa".

"Haha haha!" nauroi Bräsig täyttä kurkkuansa, "sepä on hauskaa, oikein hauskaa!"

"Ja sitä te sanotte hauskaksi?" huudahti rouva Nüssler täydessä vihassa. "Semmoinen narripeli Jumalan huoneessa on teistä hauskaa?"

"Ei suinkaan!" huudahti Bräsig ja nauroi sydämensä pohjasta, "mitä hauskaa se kai olisi, piru sitä hauskana pitäköön, kelvoton kepponen on se; mutta minä en voi sille mitään, minun on sille nauraminen".

"Niin kai", sanoi rouva Nüssler närkästyen, "sitä te kyllä voitte tehdä, vaikka me muut kaikki emme tiedä miten olla, kuin elää häpeän ja harmin tähden, seisotte te vaan ja nauratte".

"No, jättäkäämme se seikka", sanoi Bräsig lepytellen. "Kuinkas kävi kääntäjän? Ha ha ha! Olisinpa minä tahtonut nähdä hänen naamaansa".

"Niin, kuinka hänen kävi? Samaa saarnaa ei hän tietysti voinut iltapuolella pitää, ja vanhan pastorin täytyi tätä hätätilaa varten lämmittää hänelle: eräs vanha saarna; mutta hän oli kovin suuttunut ja sanoi, että, jos hän ilmottaisi asian, voisi Rudolf ripustaa vastaisen papinkauhtanansa ensimmäisen pajupehkon nokkaan".

"No, ja kääntäjä?"

"Ah, se hurskas mies parka oli niin masentunut, ettei hän voinut sanoa mitään, mutta sitä enemmän sanoi rehtorin rouva ja suuttui niin kovasti sisarellensa, Kurzin rouvalle, ettei heidän välillänsä — vielä nytkään ole sopua. Kah, sitä melua, mikä siitä syntyi! Minua oikein hävetti ja suututti, sillä Kurz ja rehtori sekaantuivat myös asiaan ja vielä olisi Jokkumikin siihen puuttunut, ellei vaunuja olisi samassa ajettu kuistin eteen ja minä saanut häntä istumaan niihin."

"Mutta mitäpä sanoi kaksintaistelia?"

"Se vietävä oli kyllä viisas, hän vältti koko metelin, otti heti mokoman saarnansa jälkeen turvansa kypälämäkeen ja juoksi tänne Reksowiin".

"No, mutta sittemmin sai hän kai kelpo nuhdesaarnan teiltä?" kysyi Bräsig.

"Ei", sanoi rouva Nüssler vakaasti, "sitä hän ei saanut. Semmoisiin en minä pistä nenääni. Hänen isänsä tulee tänään tänne ja hänellä on siihen lähin oikeus, niinkuin pastorin rouva sanoo. Ja Jokkumin olen minä ankarasti kieltänyt siitä paljon puhumasta, sillä hän on viimeisinä aikoina ihan muuttanut luontonsa, hän vahtaa yhtä mittaa ja haastelee asioista, joiden kanssa ei hänellä ole mitään tekemistä. — Ole vaiti, Jokkum!"

"Niin, Jokkum, ole sinä vaan hiljaa!"

"Ja minun molempia pienosiani en tunne enää ollenkaan; saarnan jälkeen itkivät tihkuttivat he koko matkan, ja karttavat kainostellen toinen toisiansa ja vaihtavat tuskin sanaa toinen toisensa kanssa, he, jotka muulloin aina kävivät käsi kädessä ja mitä toisella oli mielessä, se täytyi toisen heti saada tietää. Niin on, koko talo on käännetty ylös alasin".

"Äiti", lausui nuori Jokkum ja nousi reippaasti ylös tuoiltaan, "minä en paljon tahdo puhua, mutta sen minä vaan tahdon saada sanotuksi ja sinä olet sen näkevä, nuo nuorukaiset ovat panneet jotakin tyttösten päähän".

"Mitä olisivat he heidän päähänsä panneet, Jokkum?" kysyi rouva Nüssler vähän närkästyneenä.

"Rakkauden hommia", vastasi Jokkum ja istahti taas nurkkaansa. "Minun äiti vainajallani oli aina tapana sanoa, kannedaatti ja opettajatar samassa talossa... sinä olet sen näkevä: Gottlieb ja Miina".

"Jumala varjelkoon sinun järkeäsi, Jokkum! Mitä tyhmyyksiä sinä lörpöttelet? Jos se totta olisi, niin sitte täytyisi kannedaatin vielä tänä päivänä lähtee talosta ja tuon toisen kans. — Tulkaa ulos, Bräsig minulla on teille jotakin sanomista".

Kun he olivat ulostulleet, viittasi rouva Nüssler Bräsigille tulemaan puutarhaan ja he istuivat yhdessä lehtimajaan.

"Bräsig", alotti rouva Nüssler, "minä en enää voi kuulla tuota Jokkumin ijankaikkista lörpötystä ja siihen on yksin Rudolf syynä, joka viime talvena, niin paljon pakisi hänen kanssansa, ja nyt se on tullut Jokkumille semmoiseksi totutuksi tavaksi, ettei häntä siitä enää saa luopumaan. Sanokaa minulle nyt rehellisesti ja suoraan — sillä olettehan te luvanneet pitää siitä vaaria — oletteko te havainneet jotakin outoa pikku tyttösissä?"

"Johan nyt jotakin!" huudahti Bräsig, "en pienintä rahtustakaan!"

"Minä en myös voi sitä ensinkään ajatella", sanoi rouva Nüssler ja arveli aprikoi ajatuksissaan "ensin olivat Liina ja Gottlieb hyviä ystäviä ja Miina ja Rudolf, sittemmin piti Miina enemmän Gottliebkin seuraa ja Liina Rudolfin, ja tutkinnon jälkeen seurusteli Liina uudestaan Gottliebkin kanssa; mutta Miina ja Rudolf ovat epäsovussa, sillä aina tuosta koreasta saarnajutusta asti ei Miina enää tahdo nähdä häntä".

"Rouva Nüssler", sanoi Bräsig, "mitä rakkauteen tulee, niin alkaa se ensin aina salaisuudessa, niinkuin esimerkiksi kukkaskimpusta, eli sillä tavalla että molemmat lausuvat toisillensa 'hyvää huomenta' ja puristavat samassa kättä, tahi että molemmat yhtäkaa kumartuvat ottamaan maasta lankakerää ja puskevat samassa päänsä yhteen, ja vieras ei siitä sen enempää havaitse. Mutta aikaa myöden tulee se enemmän silmiinpistäväksi, sillä tavalla että naispuoli usein lentää punaseksi ja miespuoli vilkuttelee ympäri silmillänsä, taikka sillä tavalla että naispuoli vetää miespuolen ruokakamariin ja panee hänen eteensä makkaraa, häränkieltä ja sianlihaa, ja miespuoli lahjottelee naispuolelle punasia tai sinisiä liinoja, tahi, jos oikein hullusti on, kävelevät he kesäilloilla ulkona kuutamossa ja huokailevat. — Onko pikku tyttösten laita tällainen ollut?"

"Ei, sitä en saata sanoa, Bräsig. Ruokakamarissa olen minä heidän kyllä silloin tällöin tavannut; mutta sieltä olen minä heidän heti poiskarkottanut, sillä minä en suvaitse semmoista kestitystä ruokakammiossa; ja että minun pienoiseni olisivat punasiksi lentäneet, en ole myöskään havainnut, mutta että he viime aikoina usein ovat itkeneet silmänsä punasiksi, sen minä kyllä olen nähnyt".

"Hm!" sanoi Bräsig, "tämä viimeinen seikka ei ole merkitystä vailla. Minä tahdon sanoa teille jotakin, rouva Nüssler, luottakaa täydellisesti minuun, minä tunnen semmoiset asiat; Hawermannin vinttiönkin sain minä kiini hänen rakkauden retkillään. Minä olen vanha metsämies, minä vainuun heitä heidän pesäpaikkaansa asti; mutta teidän pitää sanoa minulle, missä he päiväkauden tyyssijaa pitävät, s.o. missä minä heidän mahdollisesti voin tavata".

"He oleskelevat täällä, Bräsig, juuri tässä lehtimajassa. Minun pienet tyttöseni istuvat täällä

iltapuolella päivää ja ompelevat ja silloin tulevat myös nuo molemmat nuorukaiset tänne, mutta minä en ole koskaan tullut ajattelemaan siinä mitään pahaa olevan".

"Ei siinä mitään pahaa olekkaan", sanoi Bräsig ja astui ulos lehtimajasta ja katseli pikimmältä ympärillensä, jolloin hänen silmänsä sattuivat eräasen suureen kirsikkapuuhun, joka kasvoi täynnä lehtiä, ihan lehtimajan edessä. — "Hyvä!" lausui hän, "mitä tehtävissä on, on tehtävä".

"Herranen aika!" huudahti rouva Nüssler, kun astuivat takasin huoneeseen, "mitä kaikkea kurjuutta on vielä täällä tänä päivänä tapahtuva! Kurz tulee iltapuolella päivää kahvin aikana ja hän on kovin vihoissaan pojallensa ja muutenkin pahasisuinen mies! Saattopa nähdä, että hän on täällä kauniin melun nostava".

"Niin on aina lyhytkasvuisten ihmisten laita", selitti Bräsig, "pää ja ruumiin alapuoli istuvat liian liki toinen toistansa, mieli leimahtaa heti tuleen".

"Min", huokasi rouva Nüssler ja astui huoneeseen, "kurjuutta siitä tulee".

Hän ei tietänyt, että kurjuus jo oli vallallansa talossa.

Sillä aikaa kuin alhaalla puutarhassa tätä keskustelua pidettiin, istuivat nuo molemmat kaksoisomenat ylhäällä ullakkokamarissansa ja ompelivat. Liina istui akkunan ääressä, Miina toisen, eikä kumpikaan katsahnut ylös työstänsä, he eivät ensinkään puhuneet toinen toisensa kanssa, niinkuin ennen ompelukoulussa pappilassa, he ompelivat ompelemistaan, ikäänkuin olisi mailma revennyt ja heidän pitäisi silmineulalla ja langalla paikata se taas kiini ja ikäänkuin tietäisivät he varsin hyvin, mikä tärkeä työ heillä oli tehtävänä. Kummallista, ettei heidän äitinsä ollut mitään sanonut Bräsigille siitä, että heidän kauniit, punaset poskensa olivat pahasti vaalenneet; se oli mahtanut tapahtua hyvin vähitellen, kosk'ei hän sitä ollut huomannut. Mutta niin oli nyt kumminkin laita, nuo molemmat pienet omenat näyttivät niin kalpeilta, ikäänkuin olisivat he kasvaneet pohjanpuolella elämänpuuta, jossa ei heitä tavannut auringon säde, joka olisi voinut heidän poskensa värjätä; ja näytti siltä, kuin eivät he enää kasvaisikaan samalla oksalla. Viimein antoi Liina ompeluksensa pudota helmaansa, hän ei voinut enää ommella, vedet tuli hänen silmiinsä ja kyynelät vierivät pitkin vaaleita poskia, ja Miina kurotti myös niistinliinaansa ja piti sitä silmillänsä, joista kirkkaita kyyneliä alkoi tippua hänenkin syliinsä, ja niin istuivat he ja itkivät ikäänkuin olisi tuo kaunis, viaton mailma heidän povessansakin revennyt rikki ja he eivät voisi sitä enää kiinipaikata.

Yht'äkkiä hypähti Miina ylös ja juoksi ulos ovesta ikäänkuin täytyisi hänen välttämättömäsi ulos raittiisen ilmaan; mutta hän maltti kumminkin mielensä semmoisessa tilassa ei hän voinut pihalle mennä äiti voisi hänen nähdä ja kysyä, mikä häntä vaivasi; hän jäi sentähden oven ulkopuolelle seisomaan ja itki taas. Ja Liina hypähti myös ylös ja aikoi mennä lohduttamaan Miinaa; mutta hän maltti myös mielensä, sillä ei hän tietänyt, millä hän olisi häntä lohduttanut, ja hän jäi oven sisäpuolelle seisomaan ja itki myös uudestaan.

Niin erottaa usein ainoastaan ohut lauta kaksi sydäntä, ja kumpikin sydän kuulee toisen huokaavan ja itkevän ja kummallakin puolella tuota ohutta lautaa on salpa, jota olisi tarvis vaan vähän liikauttaa, niin väistyisi tuo väliseinä pois sydänten vallita; mutta kumpikaan ei tahdo ensiksi koskea salpaan, ja nuo molemmat sydämet itkevät itkemistään.

Mutta Jumalan kiitos! — semmoista itsekästä ylpeyttä toinen toistansa vastaan eivät nämä pienet sydämet tunteneet, ja Miina aukaisi oven ja sanoi: "Liina, miksikä itket sinä?" ja Liina kurotti Miinaa kohden käsiänsä ja lausui: "Ah, Miina kulta, miksikä itket sinä?" Ja he vaipuivat toinen toisensa kaulaan ja itkivät uudestaan ja posket saivat verevämmän värin, ikäänkuin olisi auringon sade niitä taas kohdannut, ja he pitivät niin lujasti toinen toisestansa kiini, juurikuin istuisivat he taas samalla oksalla.

"Miina kulta!" huudahti Lima, "minä tahdon luopua hänestä sinun hyväksesi, sinä olet tuleva onnelliseksi hänen kanssansa".

"Ei, Liina kulta!" huudahti Miina, "hän pitää enemmän sinusta ja sinä oletkin paljoa parempi kuin minä".

"Ei, Miina, minä olen asiasta selvällä, tänään iltapuolella tulee setä Kurz tänne ja minä tahdon pyytää isää ja äitiä, että he antavat minun mennä hänen kanssansa, sillä minulle tulisi ehkä liian raskaaksi olla sitä näkemässä".

"Tee niin, Liina kulta, silloinhan olet hänen vanhempainsa luona; ja minä tahdon pyytää Gottliebiä, että hän isänsä kautta hankkii minulle opettajattaren paikan, kun te molemmat taas tulette tänne takasin; minä tahdon olla kaukana, kaukana täältä, sillä minun sydäntäni kirventelee myös kovasti".

"Miina", huudahti Liina ja sysäsi sisarensa kyynärän matkaa pois tyköänsä ja katseli häntä varsin

hämmästyneenä silmiin, "*hänen* vanhempainsa luona? Ketä sinä tarkoitat oikeastaan?"

"No — Rudolfia".

"Sinä tarkoitat Rudolfia?"

"Niin, ketähän sinä sitte tarkoitat?"

"Minä? No, minä tarkoitan Gottliebiä!"

"Jee, jee!" huudahti Miina ja halasi Liinaa taas kaulasta. "Onko se mahdollista! Onko se mahdollista! Emmehän tarkota ensinkään samaa!"

"Ah, Jumalani!" huudahti Liina, joka oli ymmärtäväisempi, "ja mihinkä tuskaan olemme toinen toisemme saattaneet!"

"Mutta nyt on kaikki hyvästi taas", huudahti Miina ja hyppeli, ymmärtämättömämpänä ollen, ympäri huoneessa, "nyt on kaikki hyvästi!"

"Niin, Miina kulta, nyt on kaikki hyvästi;" ja Liina ymmärtäväisempänä tanssi myös ympäri huoneessa. Ja Miina ymmärtämättömämpänä halasi uudestaan sisartansa kaulasta — mutta tällä kertaa ilosta.

Niin, jos oikealla ajalla tartutaan salpaan ja sysätään väliseinä syrjään, niin yhtyvät taas sydämet ja kaikki tulee taas hyväksi, vaikk'ei riemu olisikaan niin suuri, kuin se täällä ylhäällä ullakkokamarissa nyt oli. Milloin itkivät he, milloin nauroivat he, milloin tanssivat ympäri lattialla, milloin istuivat toinen toisensa syliin ja kertoivat kuinka tämä kaikki oli tapahtunut ja valittivat tyhmyyttänsä, etteivät olleet huomanneet kuinka heidän laitansa oli, ja ihmettelivät, kuinka oli ollut mahdollista, etteivät ennemmin olleet siitä selkoa tehneet, ja sitte ilmottivat he toinen toisellensa, kuinka pitkälle kumpikin oli orpanansa kanssa tullut ja että ne molemmat oikeastaan olivatkin syypäät koko hämminkiin, sillä he eivät vielä olleet puhuneet suutansa puhtaaksi. Ja Liina sanoi jo kauvan olleensa epäilyksissä, mutta vasta viime sunnuntaista oli hän ollut varma siitä, että Miina rakasti Gottliebiä, sillä miksi olisi hän muuten niin katkerasti itkenyt kotimatalla. Ja Miina sanoi, eikö hänen olisi pitänyt itkeä, kun Rudolf teki semmoisen hirveän kepposen saarnastansa, ja hän oli ajatellut samalla tavalla kuin Liina, nähdessänsä hänen niin katkerasti itkevän kotimatalla. Ja Liina sanoi: eiköhän se ollut häntä loukkaava, että Gottliebiä oli niin pahasti petetty. Mutta nyt oli kaikki hyvä taas; ja kun ruokakello soi, käydä tipsuttivat nuo molemmat kaksoisomenat käsi kädessä alas portaita myöden, ja kun he astuivat sisään tupaan, hämmästyivät Bräsig, joka oli asettunut istumaan selin päivää vastaan, nähdessänsä heidän iloiset kasvonsa ja kirkkaat silmänsä, ja hän pakisi itseksensä: "Mitä? Nuotko olisivat päästä pyörällä? Heilläkö olisi rakkauden tuskaa? — Ei, hauskaa on heillä".

Ruokakellon soidessa tuli nyt myöskin Bräsigin kääntäjä, papinkandidaatti Gottlieb Baldrian sisään. Liina punastui ja kääntyi hänestä pois päin, ei vihoissaan, ei, vaan sen tunnustuksen tähden, jonka ullakkokamarissa oli tehnyt, ja Bräsig puhui itseksensä:

"Tämä on minusta taas kummaa: Liina lentää punaseksi. Kuinka on se mahdollista? Tuon varestenpelätyksen, kääntäjän tähden?"

Bräsigin sanat olivat kyllä ankarat, mutta mikään kaunis mies ei Gottlieb ollut: luonto ei ollut häntä varustanut millään komealla ulkomuodolla ja sen hiukkasen, mitä hän oli siltä saanut, oli hän turmellut järjettömällä tavalla. Niin oli esimerkiksi laita hiuksien. Hänellä oli paksu tukka, ja jos sitä säännöllisesti olisi keritty, olisi se ollut varsin sievä, vaalea tukka ja hän olisi sen kanssa voinut ilmaantua mihin hyvänsä, pelättämättä ihmisiä. Mutta nyt oli hän papillisessa innossaan ottanut vapahtajamme Kristuksen rakkaimman opetuslapsen, Johanneksen esikuvaksensa ja oli tehnyt jakauksen keskelle päätänsä ja suki väkisin harjaksensa kahden puolin alaspäin, vaikka luonto oli ne määrännyt kasvamaan pystysuorasti ylöspäin. — Minulla tietysti ei ole mitään sitä vastaan, jos tuommoinen pieni, kymmen- tai kahdentoistavuotinen pojannulikki juoksentelee ympäri hapsen hajallaan ja semmoisten pienten nulikkain äideillä on vielä vähemmän sitä vastaan, he vaan silloin tällöin mielihyvillään pyhäkäsivät suortuvia pois heidän kasvoiltansa ja silittävät ne sileiksi, kun vieraita tulee — ymmärtämättömät äidit käyttävät tietysti vielä tyhmyydessään hiuspaperruksia ja poltinrautaakin. Minulla ei myöskään ole mitään sitä vastaan, jos tapa semmoinen olisi, että vanhat ihmiset käyttävät pitkiä kiehkuroita, sillä vanhoissa seinätauluissa näyttää se kumminkin kauniilta; mutta kellä ei pohkeita ole, älköön käyttäkö kapeita housuja, ja kellä ei kiehkuroita ole, älköön käyttäkö pitkiä tukkaa. Gottliebin vastahakoiset hapsen kiiluivat nyt, auringosta ruskettuneina, alas taappain kuin kimppu vanhoja ruostuneita rautanuloja, ja koska hänen oli niitä hyvästi voitelemisen, saadaksensa niitä sileinä pysymään, tahrasivat ne vaan hänen takinkauluksensa, mitään muuta hyötyä ei niistä ollut. Tämän tuuhean hiusvarustuksen alta tuli näkyviin jokapäiväinen, vaalea naama, joka tavallisesti näytti tuskaantuneelta, niin että Bräsig jo usein oli kysynyt häneltä, minkä suutarin luona hän teetti saappaansa, koska ne niin pahasti puristivat hänen varpaankänsiänsä. Hänen muu muotonsa soveltui

tähän ulkonäköön, hän oli pitkä, hoikka ja kulmikas. Mutta se osa, josta tämän mailman matoiset lapset vähän iloitsevat, puuttui häneltä kokonaan, hänellä ei ollut mitään mahaa, ja se paikka, jossa tämä tarpeellinen ja hyödyllinen parseeli tavallisesti sijaitsee, oli hänen ruumiissaan niin tyhjä ja ontto kuin rouva Nüsslerin juurikaukalo, sisäpuolelta nimittäin. Bräsigistä oli hän sen vuoksi jonkinlainen luonnon ihme, sillä hän söi kuin mies, mutta tähän asti ilman mitään seurausta. Kukaan ei saa luulla, että herännäiset muusta elävät kuin ruoasta ja juomasta; minä olen tuntenut muutamia ja tunnen vielä nytkin, joille en minä tässä suhteessa voi vertoja vetää. Niin, se on totta kyllä, kandidaattitilassa ovat he vielä kyllä hoikkia, mutta annappa heidän saada lihava kirkkoherran paikka, niin pullistuvat he kyllä, ja sentähden ei Bräsigkään vielä heittänyt kaikkea toivoa, saadaksensa vielä kerran nähdä Gottlieb in arvoisasti täyttävän papinkauhtanan, vaikka se nyt tuotti hänelle paljon salaista päänvaivaa.

Semmoiselta näytti Gottlieb Baldrian; mutta kuva ei olisi varsin täydellinen, jos en vielä lisäisi, että tämän kaiken yli levisi pienen pieni vilahdus pharisealaista ulkokultaisuutta; sitä oli vaan pieni rahtunen, mutta ulkokultaisuuden laita on sama kuin juoksuttimen: pienen pienellä tilkalla voipi happauttaa koko vadillisen maitoa.

He istuivat nyt päivällispöytään ja Jokkum kysyi: "Missä viipyy Rudolf?"

"Herranen aika, Jokkum, mitä sinä pakiset?" huudahti rouva Nüssler harmissaan. "Senhän sinun, toki viimeinkin pitäisi tietää, ettei hän milloinkaan tule ajallansa paikalle. Hän on onkimassa: mutta joka ei tule ruoalle oikealla ajalla, saa olla tyytyväinen tyhjällä palalla".

Pöydässä istuttiin hyvin hiljaa, sillä Bräsig ei puhunut mitään, hän tähysteli kaikin aistimin, havaitaksensa tunnusmerkkejä, ja rouva Nüsslerille oin kyllä hiljaisuudessa ihmettelemistä, mikä muutos hänen tyttösissänsä oli tapahtunut. Siinä he istuivat ja nauroivat toinen toisellensa ja kuiskailivat hiljaa ja näyttivät niin onnellisilta, kuin olisivat heränneet tuskallisesta unesta, ja iloitsisivat nyt, että kaikki oli ollut vaan unta ja että kirkas päivä taas paisti heidän päällensä.

Luku 18.

Sisältää paljaita rakkauden asioita ja tekee Bräsigistä kuultelian, siveyden vartian ja rakkauden suojelusenkelin puutarhan suuressa kirsikkapuussa.

Kun päivälliseltä oli päästy, kysyi Miina, jonka vuoro oli auttaa äitiä talouden sisäaskareissa. "Liina, mihinkä sinä menet?"

"Minä tahdon vaan noutaa ompelukseni", vastasi Liina, "sitte menen lehtimajaan".

"No, minä tulen pian perästä", sanoi Miina.

"Ja minä tulen myös", sanoi Gottlieb vitkalleen, "minulla on kirja, jonka minun vielä tänäpänä täytyy loppuun lukea".

"Se on oikein", lausui Bräsig, "siitäpä tulee julman hauskaa Liinalle".

Gottlieb aikoi ensin pitää pienen nuhdesaarnan Bräsigille tuon "julma" sanan väärin käyttämisestä, mutta maltti kuitenkin mielensä, arvellen, ettei se Bräsigiin mitään vaikuttaisi, ei hän sanonut siis mitään, vaan meni molempain tyttösten kanssa ulos tuvasta.

"Hyväinen aika", huudahti rouva Nüssler, "mitenkä on minun lasteni laita? Heistä en tule hullua hurskaammaksi: nyt he ovat taas yksi mieli, yksi sydän?"

"Hiljaa rouva Nüssler!" virkkoi Bräsig; "tänään otan minä asiasta selvän. Jokkum tuleppa kanssani, mutta älä hiiskahda hivaustakaan".

Jokkum seurasi häntä puutarhaan ja Bräsig tarttui hänen käsivarteensa: "Ole vaivihkaa, Jokkum, äläkä katso ympäriilles, vaan tee niinkuin olisit minun kanssani päivällisen jälkeen kävelemässä".

Jokkum teki, niinkuin käskettiin. Kun olivat tulleet lehtimajan edessä kasvavan kirsikkapuun luo seisautti Bräsig: "Kas niin, Jokkum, köyristyppä nyt päin puuta vastaan".

Jokkum aikoi jotakin sanoa, mutta Bräsig painoi hänen päänsä alas: "Ole vaiti, Jokkum, — pää puuta vastaan!" ja samassa kiipesi hän Jokkumin selkään: "No niin, oikaise nyt ryhösi suoraksi. Todellakin, minä yletyn juuri", — ja iski käsin kiini alimmaisiin oksiin ja kapusi ylös puuhun. Vielä ei Jokkum ollut

mitään sanonut, mutta nyt sai hän sanoneeksi: "Bräsig, eihän ne vielä ole kypsä."

"Pöllöpää!" huudahti Bräsig ja kurkisteli punasine kasvoineen noiden vihreäin lehtien välistä kuin kypsä kurpitsi, "luuletko sinä minun aikovan Juhannuksen aikana etsiä marjoja kirsikkapuusta? Korjaa nyt mitä pikemmin luusi, äläkä seiso ällistele siinä kuin koira, joka vainuu kissaa puussa."

"Niin mitä minä sille voin," sanoi Jokkum ja jätti Bräsigin oman onnensa nojaan.

Kauvan ei Bräsigin tarvinnut odottaa, kun hän kuuli keveän, vilppaan jalanastunnan kirskuvan käytävän hiedalla ja Liina istahti lehtimajaan, suuri tukku ompeluaineita kädessä, ja jos hänellä oli aikomus saada tämän kaiken tänään valmiiksi, olisi hänen heti pitänyt ryhtyä työhön; mutta sitä ei hän tehnyt, vaan levitti kaikki pöydälle, antoi päänsä vaipua päin kättänsä, katseli sinistä taivasta kohden ohitse Bräsigin kirsikkapuun ja istui syvissä ajatuksissa.

"Ah kuinka onnellinen olen minä!" huudahti hänen kiitollinen pieni sydämensä, "että Miina on minulle taas hyvä ja Gottlieb on minulle myöskin hyvä, miksikä olisi hän muuten tänään päivällispöydässä polkenut minua jalkaan? Ja miksikä tarkasteli Bräsig meitä koko ajan niin tuimasti? Minä luulen että minä lensin varsin punaseksi. Ah, mikä hyvä ihminen on Gottlieb toki! Kuinka vakaisesti ja oppineesta voi hän puhua, kuinka totinen on hän, pappius tulee ihan selvästi näkyviin hänen kasvoissansa. Kaunis ei hän tosin ole, Rudolf näyttää paremmalta; mutta hänessä on jotakin omituista, ikäänkuin sanoisi hän aina: pysykää kaukana minusta viheliäisen, kurjan romunne kanssa, minulla on korkeammat ajatukset, minä olen hengellinen mies. — Hänen hiuksensa leikkaan minä vielä kyllä lyhemmäksi".

Se on hyvä asia maailmassa, etteivät kaikki nuoret tytöt katso ulkonaisen kauneuteen, muuten olisimme me rumat iäksi päiväksi jääneet vanhoiksi pojiksi ja meistäpä olisi kaunis joukkio syntynyt, sillä mikähän on rumempi kuin vanha, ruma nuorimies.

Liinan loppusanoissa, että hän oli Gottliebinkin hiukset leikkaava, oli niin varma toivo, että hän siitä punastui, ja kun hän samassa kuuli hietakäytävällä vitkallisten, arvokkaitten askelien narisevan, tarttui hän ompelukseensa ja alkoi pistellä kuin henkensä edestä.

Gottlieb tuli, kirja kainalossa ja istui kolmen askeleen päähän Liinasta ja rupesi lukemaan, mutta katseli kumminkin tuontuostakin yli kirjansa ikäänkuin ajattelisi hän tarkemmin, uuta hän oli lukenut, tai miettisi jotakin muuta. Papinkokelaiden kanssa on laita nyt semmoinen, nimittäin jos he ovat oikeata lajia ja itse uskovat, mitä he muille saarnaavat: ennen tutkintoa ei heillä muuta ole kuin hengellisiä ajatuksia, mutta *jälkeen* tutkinnon tulevat myös maalliset armoihin, ja ennen kuin ryhtyvät papin toimiin, rupeevat ensiksi naimahommiin. Niin oli laita Gottliebinkin, ja koska ei tutkinnon jälkeen kukaan toinen tyttö ollut hänen tiellensä sattunut, kuin Liina ja Miina, ja koska Liina oli paljoa tarkemmin kuullut hänen hengellisiä manauksiansa kuin tämän vallaton sisar, oli hän saanut päähänsä sen maallisen ajatuksen, tehdä hänet papin rouvaksi. Mutta tämmöisissä asioissa ei hänellä ollut paljon kokemusta, ne saattivat hänen suureen hämminkiin, ja hän ei ollut vielä edemmäksi tullut kuin jalkaapolkemiseen, jota tehdessään hän kuitenkin aina itse enemmän säikähti, kuin Liina tunteissaan polkemisen.

Tänään oli hän kumminkin päättänyt, puuttua asiaan toden perästä, hän sanoi sentähden: "Liina, tämän kirjan olen minä oikeastaan ottanut mukaani sinun tähtes. Tahdotko kuulla sitä?"

"Tahdon", vastasi Liina.

"Siitä syntyy ikävä juttu", pakisi Bräsig itseksensä, joka ei tuolla ylhäällä puun oksilla suinkaan levännyt millään pehmeillä patjoilla.

Gottlieb luki nyt Liinan kuullen pitkän saarnan kristillisestä avioliitosta, kuinka siihen pitää mentämän ja kuinka sitä pitää ajateltaman; ja kun hän sen oli lopettanut, siirtyi hän askelen likemmäksi ja kysyi: "Mitä sinä siihen sanot, Liina?"

"Onhan se varmaankin hyvin kaunista", vastasi Liina.

"Naiminenko?" kysäisi Gottlieb.

"Oi, Gottlieb!" virkki Liina ja kumartui syvemmälle ompeluksensa yli.

"Ei, Liina", sanoi Gottlieb ja siirtyi taas askelen lähemmäksi, "se ei ole kaunista. Jumala siunatkoon sinua, ettet tätä tärkeätä tehtävää ihmiselämässä ole ymmärtänyt kevytmielisesti. Se on hirveän tukala, nimittäin kristillisessä merkityksessä", ja nyt antoi hän kauhistavan kuvauksen avioliiton raskaista velvollisuuksista, vaivoista ja murheista, ikäänkuin valmistaisi hän Liinaa kuritushuoneeseen, ja Bräsig siunaili ylhäällä kirsikkapuussa ja kiitti onneansa, ettei hän ollut joutunut semmoiseen kamalaan tilaan.

"Niin", sanoi Gottlieb, "avioliitto on sen kirouksen seurauksia, jolla Jumala ajoi meidän

esivanhempamme ulos paratiisista", ja otti raamatun esille ja luki tuolle lapsi paralle Mooseksen ensimmäisestä kirjasta kolmannen luvun, niin että Liinan koko ruumis rupesi värisemään eikä hän enää tietänyt miten olla, kuten elää tuskan ja häpeän tähden.

"Sunkin vietävän jesuviitti!" huudahti Bräsig puoliksi kuuluvalla äänellä puustaan, "miksikä saatat sinä tuota viatonta lasta hämille!" ja hän oli miltei hypätä alas puusta, ja Liina olisi juossut tiehensä, ellei se kirja olisi ollut raamattu, josta Gottlieb oli lukenut, sillä mitä siinä seiso, voi olla kyllä hyvä; Liina peitti kasvonsa käsiinsä ja itki katkerasti.

Mutta Gottlieb oli nyt joutunut kokonaan hengelliseen innostukseen ja oli lyönyt käsivartensa ympäri Liinan ruumiin ja huudahti: "Minä en säästä sinua tänä juhllisena hetkenä! Karoliina Nüssler, tahdotko näillä kristillisillä ehdoilla tulla minun aviovoimokseni?"

Liina parka oli semmoisessa hämmingissä, ettei hän voinut puhua, ei ajatella, hän itki vaan itkemistänsä.

Silloin kuului puutarhan käytävällä iloinen laulu.

Kala pieni järvessä
Uipi toisen jäljessä;
Kala pienoinen
Saapi kultaisen.

Ja Liina ponnisti viimeiset voimansa ja töytäsi ulos lehtimajasta, huolimatta raamatusta ja kristillisistä ehdoista, ja juoksi Miinan ohitse, joka nyt myöskin tuli ompeluksensa kanssa, ja Liinan perästä kaikki Gottlieb pitkillä, hitailla askelilla, ja hänen naamansa näytti niin pitkältä kuin entisen papin, jolle lukkari pitkän saarnan aikana kurotti kirkonavaimen saarnastuoliin, ilmottaen, että pastori saarnasta päästyänsä voi itse sulkea kirkon oven, sillä hänen oli nyt rientäminen päivälliselle. Ja hämmästynyt mahtoi hän ollakin, sillä hän oli samoin kuin tuo pappi, tahtonut toimittaa tehtävänsä oikein hyvin, ja nyt oli hänen kirkkonsa tyhjä.

Miina oli vielä pieni kokematon lapsi, sillä hän oli nuorin, mutta niin näppärä oli hän kumminkin, että hän havaitsi, että jotakin oli tapahtunut, ja hän arveli itseksensä, eikä hänenkin pitäisi itkeä, jos hänelle semmoista tapahtuisi, ja millä hän sitte itseänsä lohduttaisi. Hän istui siis levollisesti lehtimajaan, levitti ompeluksensa pöydälle, ja alkoi vähän huokailla, ajatellessaan omia epävarmoja toiveitaan, sillä muuta ei hän asiain näin ollessa juuri voinut tehdä.

"Jumala varjelkoon!" ajatteli Bräsig ylhäällä puussa, "nyt istuu hänkin tuohon lepäämään, ja minun luuni ovat jo ihan puutuneet. Tämä rupee tulemaan pitkälliseksi".

Mutta pitkälliseksi se ei kuitenkaan tullut, sillä kotvasen sen jälkeen kuin Miina oli istahtanut, tuli kaunis nuori mies lehtimajan nurkan takaa näkyviin, ongenvapa selässä ja kalapussi kaulassa.

"Hyvä", huudahti hän, "että kohtaan sinun täällä, Miina. On kai jo aikaa sitte päivällistä syöty?"

"Tietysti, Rudolf", vastasi Miina, "onhan kello jo kohta kaksi".

"Nyt on kai tati taas suuttunut minulle".

"Oo, vähänpä siitä, sitä hän on ilman jäämättäsi pois päivälliseltäkin, mutta minä vaan pelkään oman vatsasi olevan sinulle enimmästi suuttuneena sillä siitä olet sinä pitänyt hyvin huonoa huolta".

"Mutta sitä parempaa huolta teidän vatsastanne illalliseksi. Minä en voinut enemminkin tulla, kala söi niin vimmatusti. Minä olin tänään mustalla lammella, sinne ei Bräsig minua ole koskaan mukaansa ottanut, ja nyt tiedän minä miksikä: se on hänen ruoka-aittansa, kun hän muualta ei mitään saa; koko lampi on täynnä turpia, näetkös! tuommoisia kelpo venkaleita!" ja samassa aukaisi hän kalapussinsa ja näytti Miinalle saaliinsa. "Tällä kertaa olen tehnyt vanhalle Bräsigille aika kepposen".

"Perhanan kanalja!" huudahti Bräsig itseksensä ja hänen nenänsä tuli kirsikkapuun lehtien välistä näkyviin kuin kelvollinen suolakurkku, joita rouva Nüssler tavallisesti talveksi kääri tämän saman kirsikkapuun lehtiin. "Perhanan kanalja! hän on kumminkin päässyt minun turpaini perille! Tuhat tulimmaista! Semmoisia mötkäleitä kuin hän on saanut!"

"Annappa tänne, Rudolf", sanoi Miina, "minä vien ne sisään ja tuon sinulle jotakin syödäkses".

"Ei, ei! Anna sen olla".

"No, ethän tahdo kai nälkää nähdä?"

"No, olkoon menneeksi sitte. Pari voileipää, Miina!"

Miina meni ja Rudolf istui lehtimajaan.

"Hitto kans!" sanoi Bräsigt ja siirteli koipiensa hiljakseen oksilla, löytääksensä paikkaa ruumiistansa, joka ei vielä ollut arostunut, "nyt istuu tuokin peto lehtimajaan, täälläpä on heidän varsinainen pesänsä".

Rudolf istui syvissä ajatuksissa penkillä, mikä muuten ei ollut hänen tapojansa. Hän oli luonnoltaan hieman välinpitämätön, ikäänkuin antaisi hän asian panna hänet jotenkin ahtaalle, ennen kuin hän siihen puuttui, mutta sitte ei hän myöskään kauvoja enää siekaillut, viskataksensa sen pois niskoiltansa. Ja kykyä siihen oli hänellä, sillä hän oli kyllä hoikka mutta samassa tukeva mies, ja kaiken tuon veitikkamaisuuden ohessa loisti hänen ruskeista silmistänsä hyvä joukko itsepäisyyttä, jonka kanssa tuo hieno arpi hänen, ruskealla poskellansa varsin hyvin soveltui yhteen ja ilmotti samassa, ettei hän ollut viettänyt aikaansa yksistään uskontunnustuksen tutkimisella. "Niin", sanoi hän istuissaan ajatuksissansa, "asia on perille saatettava. Minä olen kauvan kyllä sitä jo päässäni hautonut ja mitään kiirettä ei sen olisi ollutkaan, onhan täällä varsin hauska olla, mutta tänään pitää kaksi asiaa ratkaistaman. Tänään tulee ukko; hyvä vaan, ettei äiti tule, muuten minulta vielä. Puuttuisi siihen rohkeutta. Minä sovin yhtä vähän papiksi kuin aasi kanteleen soittajaksi ja Gottlieb kyrassierieverstiksi. Jospa Bräsigt vaan olisi täällä tänään, hän kyllä minua auttaisi. Ah taivahinen, Miina sitte! Kunpa hänen vaan ensin saisın lepytetyksi".

Samassa tuli Miina, tuoden talrikin täynnä voileipiä.

Rudolf hypähti ylös istuimeltaan: "Miina kulta, mikä pieni kiltti tyttö sinä olet!" ja löi kätensä hänen uumillensa.

"Hellitä! hellitä!" huudahti Miina ja irtautti itsensä. "Minkä turmion olet sinä matkaan saattanut! Äiti on sinulle kovasti suuttunut".

"Sinä tarkotat minun saarnani tähden? No niin! Se oli tyhmä teko".

"Ei", sanoi Miina kiivaasti, "se oli paha teko! Sinä olet sillä tehnyt pilkkaa pyhimmästä".

"Nonoh! Niin aivan pyhiä eivät tuommoiset kokelaiden saarnat ole! vaikka ne olisivatkin jumalisen Gottliebın tekemiä".

"Mutta, Rudolf, *kirkossa!*"

"Ah, Miina kulta, sanoinhan minä sen tehneeni tyhmyydessä, minä en ollut asiaa tarpeeksi arvellut; minä ajattelin vaan, minkä pöllömäisen muodon Gottlieb saisi, ja se houkutteli minua tekemään tyhmyyden. Mutta jätetään se jo sillensä, Miina!" ja hän laski taas kätensä hänen uumillensa.

"Ei, hellitä!" sanoi Miina, mutta jäi kumminkin olemaan. "Ja pastori on sanonut, että, jos hän asian ilmottaisi, sinä et sinä ilmoissa saisi kirkkoherraan paikkaa".

"Sitte hän vaan sen ilmottakoon, niin pääsen minä koko rettelöstä".

"Mitä?" kysyi Miina ja irtautti itsensä hänen käsistänsä ja työnsi hänen kyynärän matkaa pois tyköänsä, "sitä sanot sinä toden perästä?"

"Oikein toden perästä. Tämä oli ensimmäinen ja viimeinen kerta, kuin minä kävin saarnastuolissa".

"Rudolf!" huudahti Miina varsin hämmästyneenä.

"Mitäpä pitkistä mutkista!" huudahti Rudolf pikaisesti. "Katso Gottliebiä, katso minua, sovinko minä papiksi? Ja vaikka minulla olisi kaikki uskonnolliset tiedot päässäni, että voisin niistä vielä vähän oppineille professoreillekin jakaa, niin eivät he kumminkaan minua tutkinnossa hyväksyisi; he tahtovat vaan, että märehtii heidän niinkutsuttua jumalista mielialaansa. Ja vaikka olisin apostoli Paavali itse, he antaisivat minulle repposet, nähdessänsä tuon pienen naarman poskessani".

"Mutta miksihän sinä sitte rupeet?" kysyi Miina ja tarttui äkisti hänen käsivarteensa. "Ah, älä vaan rupee sotamieheksi?"

"Enhän toki! Sitä en ajattele! En, *maamieheksi* rupeen minä!"

"Tuo perhanan lurjus!" pakisi Bräsigt puussa.

"Niin, Miina kultaseni", pitkitti Rudolf ja veti Miinan istumaan viereensä penkille, "maamieheksi rupeen minä, oikein ahkeraksi, kelvolliseksi maamieheksi, ja sinä, rakas Miinaseni, saat auttaa minua siksi tulemaan".

"Miinan pitää kai opettaa heitä kyntämään ja äestämään", sanoi Bräsigt puussa.

"Minäkö, Rudolf?" kysyi Miina.

"Niin, sinä, armas kiltti lapseni", ja hän silitti hänen sileitä hiuksiansa ja taputti hänen hienoja poskiansa ja kohotti hänen leukaansa ja katseli hänen sinisiin silmiinsä, "jos varmaan tiedän että vuoden perästä tahdot tulla minun vaimokseni, niin on oleva helppo asia, tehdä minusta kelpo mies. Tahdotko, Miina, tahdotko?"

Ja Miinan silmistä vierivät kyynelet ja Rudolf suuteli ne pois hänen poskiltansa ja suuteli hänen punasia huuliansa, ja Miina laski pienen, pyöreän päänsä hänen rintaansa vasten ja kun hän vähän loma-aikaa sai, kuiskasi hän hiljaa tahtovansa, ja Rudolf suuteli häntä uudestaan useat kerrat, ja Bräsigt huudahti puusta puoleksi kuuluvalla äänellä: "Tätä ei pirukaan kestä! Tehkää joutua!" Ja Rudolf selitti nyt yhä suudellen, että hän aikoi tänään puhua isänsä kanssa, ja valitti samassa olevan vahinko, ettei Bräsigt ollut saapuvilla, sillä Bräsigt voisi häntä suuresti auttaa hänen yrityksessään, ja hän sanoi varmaan tietävänsä vanhan pehtorin pitävän hänestä.

"Perhanan veitikka!" pakisi Bräsigt puussa, "nyppii pois minun turpani!"

Ja Miina sanoi Bräsigin olevan täällä, hän oli kai levolla päivällistä syötyänsä.

"Kuuleppa vaan sitä tyttöstä!" pakisi Bräsigt, "tätä sanoo hän päivällislevoksi! Mutta onpa nyt kaikki selvissä. Miksikä minä kauemmin luitani vaivaisin?"

Ja kun Rudolf samassa sanoi tahtovansa sitä ennen puhua vanhan pehtorin kanssa, luisti Bräsigt alas kirsikkapuusta, niin että housut kivertyivät ylös aina polviin asti, ja roikkui puun alimmilla oksilla ja huudahti: "Tässä hän on!" pudotti itsensä samassa alas ja asettui tuon rakastavan parin eteen muodolla semmoisella, joka selvästi osotti, että hän piti itseänsä tuomarina mitä arkaluontoisimmissakin asioissa.

Nuo molemmat nuoret hämmästyivät hyvänpäiväisesti. Miina piti samoin kuin Liina kädet silmillään, sillä erotiuksella vaan, ettei hän itkenyt, ja olisi, varmaankin juossut pois samoin kuin Liina, jollei hän pienestä asti olisi ollut pehtori Bräsigin kanssa mitä parhaimmassa sovussa. Hän heittäytyi sentähden, silmät peitossa, Bräsigin syliin ja pisti pienen pyöreän päänsä paljaasta häpeästä milt'ei Bräsigin liivintaskuun ja huudahti: "Setä Bräsigt! setä Bräsigt! Te olette häijynilkinen mies!"

"Vai niin?" sanoi Bräsigt. "Sepä kuuluu varsin kauniilta".

"Niin", lausui Rudolf vähän kopeasti, "teidän pitäisi hävetä, ruveta täällä kuulteliaksi".

"Munsööri maitoparta!" sanoi Bräsigt. "Yksi sana niin hyvä kuin yhdeksän: häpeeminen ei minun puoleltani tule kysymykseenkään, ja jos te luulette kopeudella jotakin voivanne vaikuttaa minuun, niin erehdytte suuresti".

Sen huomasi kai Rudolfikin, ja jos hän muuten ei kammonutkaan pientä kiistaa, niin oli nyt kumminkin hänelle sen verran selvää, että hänen tässä tapauksessa oli antaminen myöden Miinan tähden. Hän vastasi sentähden vähän hiljaisemmalla äänellä, että jos Bräsigt sattumalla — joka kyllä oli mahdollista — oli puuhun joutunut, niin olisi hänen häveliäisyyden vuoksi pitänyt joko yskimällä taikka muulla tavalla ilmoittaa lässäolonsa, eikä kuullella heidän asioitansa alusta loppuun asti.

"Vai niin?", sanoi Bräsigt, "yskiä olisi minun vielä pitänyt? *Ähkynyt* olen minä kyllä, ja jos ette olisi olleet niin innossanne asioistanne, niin olisitte sen kyllä kuulleet. Mutta teidän pitäisi hävetä, että te ilman rouva Nüsslerin lupaa rakastutte Miinaan".

Se oli *hänen* asiansa, sanoi Rudolf, ja se ei koskenut keneenkään, eikä Bräsigt tuntenut semmoisia asioita.

"Vai niin?" sanoi Bräsigt. "Onko teillä ollut kolme morsianta yhdellä haavaa? Minulla on ollut; ja ihan julkisia morsiamia olivat ne, enkä kuitenkaan asiaa tuntisi? Mutta te olettekin semmoinen salasissi, ongitte pois turpani mustasta lammesta ja sieppaatte pois ihan silmäini nähden pikku Miinan lehtimajassa. — No, älä ole milläsikään, Miina: hän ei ole sinulle mitään tekävä".

"Ah, setä Bräsigt", rukoili Miina neuvotonna, "auttakaa meitä, me pidämme toinen toisistamme niin paljon".

"Älä ole milläsikään, Miina, olethan minun oma ristilapseni; kyllähän se taas haihtuu".

"Ei, herra pehtori!" huudahti Rudolf ja laski kätensä vanhuksen olkapäälle, "ei, hyvä pehtori Bräsigt, se ei haihdu; se on kestävä elämän loppuun asti. Minä rupeen maamieheksi, ja jos minulla on toivo saada Miina omakseni, ja" — lisäsi hän, sillä niin sukkela oli hän — "ja jos te minulle hyvän neuvon

annatte, niin sitte perhana kans riivaa, jollei minusta kelvollista maamiestä tule".

"Perhanan veitikka!" jupisi Bräsigt itseksensä ja lausui kuuluvasti: "Kyllä mar, jommoinkin latinalainen maanviljeliä, joku Pistorius, Praetorius tai Trebonius, on teistä tuleva ja istutte pyörtynälle ja luette tuon pitkänimisen miehen kirjasta happeesta ja tukkeesta ja organismista, sillä aikaa kuin renkipojat teidän selkänne takana hajottelevat sontia ja jättävää pellolle virumaan könttiä suurina kuin päkällo. Oo, kyllä minä teidän tunnen! Yhden ainoan tiedän minä joka on käynyt korkeat koulut, ja josta on jotakin tullut; se on nuori herra von Rambow".

"Ah, setä Bräsigt", sanoi Miina ja kohotti vähitellen päätänsä näkyviin ja taputti vanhusta poskille, "mitä Frans voi, sen voi Rudolfkin".

"Ei, Miina, sitä ei hän voi. Ja miksikä ei? Sentähden että hän on vintiö, ja toinen käytännöllinen mies!"

"Setä Bräsigt", sanoi Rudolf, "te luulette sitä kai tuon tyhmän saarnajutun tähden; mutta Gottlieb kiusasi minua niin kovasti kääntämiskiihkollansa, minun täytyi tehdä hänelle pieni kepponen kostoksi".

"Ha ha ha!" nauroi Bräsigt, "en sentähden suinkaan, se oli minusta hauskaa, hyvin hauskaa. Hän on siis tahtonut teitäkin kääntää, arvattavasti onkimastakin? Olisittepa kuulleet sitä käännetyssaarnaa jonka hän tänään iltapuolella piti, mutta Liina juoksi hänen käsistänsä; mutta asia on kuitenkin ratkaistu".

"Liinan ja Gottliebin välillä?" kysyi Miina hyvin pelonalaisesti, "ja senkin te olette kuulleet?"

"Tietysti olen minä sen kuullut, sillä juuri heidän tähtensä istuin minä tuossa penteleen kirsikkapuussa. Mutta tulkaapa nyt tänne, munsööri Rudolf. Ettekö enää ikipäivinänne aio nousta saarnastuoliin ja saarnoja pitää?"

"En, en ikinä enää".

"Tahdotteko nousta kello neljältä aamulla ja kesällä kello kolmelta antamaan apetta?"

"Mihin aikaan hyvänsä".

"Tahdotteko oppia oikein säännöllisesti kyntämään, äestämään ja sitoilemaan, s.o. oikealla olkisolmulla — nuoralla ei ole mikään konsti".

"Tahdon", vastasi Rudolf.

"Lupaatteko ettette kaupunkimatkoilla milloinkaan jää istumaan Thürkowin kapakkaan punsilasin ääreen, kun kuormanne jo ovat edemmäksi menneet, niin että teidän olisi täyttä laukkaa niiden perästä ajaminen?"

"Senkin lupaan minä", sanoi Rudolf.

"Lupaatteko — Miina, näetkös tuolla vähän syrjempänä on kaunis kukka, sitä sinistä tarkotan minä, nouda se minulle, minun tekee sitä mieleni — lupaatteko", kysyi Bräsigt uudestaan, kun Miina oli mennyt, "ettette milloinkaan luo silmäännä noihin perhanan piikatyttöihin?"

"Oh, herra pehtori, mitä te minusta ajattelette", sanoi Rudolf ja kääntyi narkästyneenä pois päin.

"No, noh", virkki Bräsigt, "joka asia on edeltäpäin punnittava, ja sen sanon minä teille: jokaisesta kyynelystä, jonka minun pieni ristilapseni teidän tähtenne vuodattaa, väännän minä kerran niskanne nurin", ja samassa teki hän liikenteen, kuin aikosi hän jo panna uhkauksensa toimeen.

"Kiitoksia, Miinaseni", sanoi Bräsigt, kun Miina toi hänelle kukan, ja Bräsigt haisteli sitä ja pisti sen sitte napinreikänsä: "Ja tuleppa nyt tänne, Miina, minä tahdon antaa sinulle siunaukseni. — Ei, polvilles ei sinun ole tarvis langeta, sillä minä en ole sinun luonnollinen isäsi, ainoastaan risti-isäsi. — Ja teitä munsööri Rudolf, tahdon minä tänään iltapuolella auttaa, kun isänne tulee, että pääsette pappiudestanne. — Ja tulkaa nyt molemmat, meidän täyty mennä sisään. Mutta sen minä sanon teille, Rudolf, te ette saa istua pyörtynälle lukemaan, vaan teidän on pitäminen sonnan hajottelemista silmällä. Näettekö, näin pitää noiden perhanan renkipoikien tarttua tadikkoon, eivätkä saa heittää sontaa vaan noin mäiskis! pellolle, vaan heidän pitää sitä ensin kolme neljä kertaa tadikolla pudistella, että lanta löyhentyy. Säännöllisesti sonnitettun pellon pitää näyttää niin siistiltä ja hienolta kuin samettimatto". Niin puheini meni hän molempain nuorten kanssa ulos puutarhan veräjältä.

Tämä on pitkä ja tärkeä luku, ja jos joku tahtoisikin kertoa laveasti, mitä se sisältää, täytyisi hänellä olla enemmän aikaa kuin minulla; sentähden sanon minä vaan: kaksi nuorukaista astuu yli rouva Nüsslerin puutarhan aidan ja poimii sieltä itselleen pari omenaa puusta, joka oikeastaan oli Bräsigin oma.

Myöhempään iltapuolella päivää tuli kauppias Kurz rehtori Baldrianin kanssa käyden Reksowiin. Kurz oli vahingoksensa kutsunut rehtorin tälle kävelyille, sillä lyhytläntäisen on perhanan vaikea seurata pitkäkoipista, ja mitä luonto oli ottanut Kurzin säännönmukaisesta mitasta, sen oli se auliilla kädellä antanut rehtorille. Niin astuivat he nyt yhdessä pitkin maantietä, ja rehtori Baldrian oli lausunut sen sukkeluuden, että he molemmat yhdessä näyttivät hänestä siltä värsylajilta, jota roomalaiset sanoivat dactylyiksi, nimittäin pitkä, lyhyt, lyhyt; pitkä, lyhyt, lyhyt. Tämä tietysti harmitti Kurzia, koska hänen jalkavärkkinsä ja hän itse käveliänään sen kautta tuli huonoon arvoon; hän koetti sentähden ottaa niin pitkiä askeleita kuin mahdollista.

"Nyt me muodostamme spondäin", lausui rehtori.

"Tee niin hyvin, lanko", sanoi Kurz hyvin harmissaan ja kokonaan hengästyneenä, "ja heitä nuo oppineet pistopuheesi; minä hikoilen jo muutenkin kautta kaiken ruumiin".

Hän pyhki hien pois kasvoistansa, riisui takin pois yltänsä ja ripusti sen sauvansa nokkaan.

Kurz oli ammatiltaan oikeastaan kryptikauppias, mutta hän harjotti sen ohessa myöskin rihkamakauppaa, ja koska tästä tavarasta aina jäi pätkiä jälelle, oli hän varsin tyytyväinen lyhkäiseen vartaloonsa, sillä hän saattoi aina käyttää näitä jäännöksiä hyväksensä. Tänä vuonna oli hän, varastoonsa tarkastaissaan, tavannut jäännöksen naisväen kappa-kangasta, johon oli painettu palmupuun lehtiä kurottelevain kirahvien kuvia. Vahinko olisi ollut sitä poisheittää, kaupaksi ei hän sitä myöskään saanut käymään, hän teetti siitä sentähden itselleen kesänutun, ja nyt marsi hän, tämä lippu selässä, Reksowin kartanolle, juurikuin olisi hän äsken ruvennut jonkun saksalaisen ruhtinaan lipunkantajaksi, jonka vaakunana oli kirahvi ja palmupuun ja rehtori Baldrian koipi keltasessa nankkinitakissa hänen sivullansa saman saksalaisen ruhtinaan henkivartiarykmentin reunusmiehenä, ikäänkuin olisi tämä ruhtinas vaihtelun vuoksi kerran valinnut keltasen nankkinin mieliväriksensä.

"Jumala nähköön", huudahti rouva Nüssler, "nyt tuo Kurz vielä rehtorinkin tullessaan!"

"Todellakin", virkkoi Bräsig; "mutta hän ei ole meitä tänään paljon häiritsevä, minä tahdon keskeyttää hänet aina hänen puheessaan". He pelkäsivät nimittäin molemmat rehtorin pitkäveteyttä.

Molemmat vieraat tulivat sisään, ja rehtori piti pitkän lorun siitä suuresta ilosta, että taas sai nähdä heitä, ja siitä erinomaisesta tilaisuudesta, kuin hänellä oli ollut, tulla tänne Kurzin seurassa, jonka tähden Bräsig lausui lyhyesti, että pitkät koivet ovat paras apu sille, ken kävelyllä on, ja samassa kääntyi hän pois päin, niin että rehtorille, koska rouva Nüsslerkin vaan pakisi Kurzin kanssa, ei jäänyt muuta kuuliaa kuin Jokkum, joka myöskin tarkasti kuulteli kaiken aikaa ja vihdoinkin lausui: "Hyvää päivää, lanko, tee hyvin ja istu".

Kurz oli pahalla päällä, ensiksikin sentähden että hänen oli nuhteleva poikaansa, toiseksi sentähden että rehtori oli juoksuttanut hänen ihan uuvuksiin, ja kolmanneksi sentähden että hän, riisuttuaan takin pois päältänsä, oli vilustunut ja saanut nikotuksen. Hänen mieliharminsa ei kuitenkaan paljon merkinnyt, sillä hän oli pahalla päällä yhtä mittaa, hän oli nimittäin demokraatti, tietysti ei mikään valtiodemokraatti, sillä semmoisia ei vielä siihen aikaan Meklenpurissa ollut, ei vaan kaupunkilaisdemokraatti, sillä hän oli pannut elämänsä vastaiseksi päämaaliksi tempaista tuolta paksunenäiseltä leipurilta, joka asui torin varrella ja jota pormestari niin kauheasti suositteli, oikeuden elättää kaupungin yhteistä sonnia. Hän ähkyi ja nikotti ympäri huoneessa, ja varistuneen, hikisen naamansa ja lyhyen harmahtavan tukkansa kanssa näytti hän kauniilta, punaselta, äsken leikatulta sianlihakäikäleeltä, jonka päälle on varistettu pippuria ja suolaa ja josta rasva valuu pitkin veistä. Vertaus ei sovi täsmälleen, sillä veistä ei ollut; mutta Bräsig piti siitä huolen, etten minä vertaukseni kanssa häpeään tule, sillä hän veti pöytälaatikosta esille kirkkaan, terävän pöytäveitsen, lähestyi lihakäikälettä ja sanoi: "No nyt, Kurz, istukaa nyt ihan hiljaa tähän".

"Mikä on tarkotuksenne?" kysyi Kurz.

"Keino nikotusta vastaan. — Kas niin — Katselkaa nyt yhä veitsen terää. Nyt uhkaan minä yhä likemmältä teitä terällä; mutta teidän täytyy pelätä, muuten ei siitä lähde mitään apua. Yhä likemmäksi, — yhä likemmäksi, ikäänkuin tahtoisin minä halkaista nenänne. Yhä likemmäksi — aina silmiin asti".

"Tulimmainen", huudahti Kurz ja hypähti ylös "puhkaisettehan vielä silmät päästäni".

"Hyvä!" sanoi Bräsig, "hyvä! Te pelästyitte, nyt auttaa se kyllä".

Ja se autti todellakin, nimittäin nikotusta vaan ei mieliharmia vastaan.

"Missä on minun poikani?" kysyi Kurz. "Minä annan tänään hänelle hyvän löylytyksen. Niin, lankoseni", lisäsi hän, kääntyen Jokkumia kohden, "ei mitään muuta kuin harmia! *Täällä* pojastani, *raatihuoneessa* kaupungin sonnista, *kotona* vaimostani tuon tyhmän saarnajutun tähden, *kauppapuodissa* apulaisestani, joka myy luodin mustaa silkkiä ja ottaa maksun vaan neljänneksestä! ja nyt täällä maantiellä rehtorin pitkistä koivista".

"Äiti kulta", sanoi Jokkum ja sysäsi kahvikupin esille, "täytä Kurzin kuppi".

"No niin, lanko", virkkoi rouva Nüssler, "onhan siihen vielä aikaa; me voimme ensin asiasta vähän puhella. Miksikä pitäisi teidän kohta ensi-pikaisuudessa käydä pojan kimppuun, se vaan saattaisi asian vielä pahemmaksi".

"Kyllä minä hänen..." huudahti Kurz vihoissaan; mutta edemmäksi ei hän ehtinyt, sillä ovi aukeni samassa ja Gottlieb tuli sisään.

Gottliebin käynnissä oli jotakin liiallista juhmallisuutta havaittavana, kun hän lähestyi isäänsä ja lausui hyvää päivää. Hänessä oli jotakin luonnotonta vakaisuutta ja samassa jotakin niin outoa papillista kainostelevaisuutta, että näytti siltä, kuin olisi hänen suojeluspyhänsä omaa erityistä tarvettansa varten vetänyt häneen silmuksen ja ripustaisi hänen joka ilta vaarnaan, ettei mailma millään muotoa saisi häntä kuluttaa.

"Hyvää päivää, kuinka on teidän laitanne, pappa?" lausui hän ja suuteli isäänsä kummallekin poskelle, ja vanhus suuteli myös, mutta tyhjään, ikäänkuin toutain, joka haukkaa ilmaan, kärpystä tavottaaksensa.

"Kuinka voi mamma?" kysyi poika vielä. Sillä Gottliebin oli pienestä ruveten aina täytyntä sanoa "pappa" ja "mamma", koska rehtori piti "isän" ja "äidin" nimitystä sopivana tavallisille ihmisille, mutta ei oppineille, josta Kurz aina oli harmissaan, sillä hänen poikansa sanoi vaan "isä" ja "äiti".

"Hyvää päivää, eno", sanoi Gottlieb Kurzille, "hyvää päivää, herra pehtori", Bräsigille, ja kääntyi taas "pappansa" puoleen: "Ilahuttaa minua suuresti, että tulitte tänään; sillä minun on puhuminen teidän kanssanne eräästä minulle sangen tärkeästä asiasta".

"Ahah!" jupisi Bräsig itseksensä, "hän alkaa jo".

Rehtori meni poikansa kanssa ulos pihalle, Bräsig asettui akkunan ääreen ja piti silmällä molempia. Rouva Nüssler tuli hänen viereensä: "Bräsig", sanoi hän, "no, oletteko saaneet tietää, miten minun tyttösteni laita on?"

"Rouva Nüssler", sanoi Bräsig, "älkää pelästykö, asia on jo hyvällä alulla".

"Mitä?" huudahti rouva Nüssler pikaisesti, "mikä on hyvällä alulla?"

"Sen te pian saatte kuulla; katsokaa vaan ulos akkunasta. Miksikä luulette te rehtorin noin puristelevan kättä ja halailevan herännäistä? Hänen kristillisen uskonsa tähdenkö? Ei, minä tahdon sanoa sen teille, sen tähden, että te, rouva Nüssler, olette niin hyvää taloutta pitäneet".

Bräsig tunsu ihmissydämen yhtä hyvin kuin mikään propheta; mutta hänellä oli sama paha tapa kuin entisillä prophetailla, hän puhui epäselvillä sananparsilla. Rouva Nüssler ei ymmärtänyt sanaakaan.

"Mitä? Sentähden, että minä olen hyvää taloutta pitänyt, halaa hän Gottliebiä?"

Bräsig oli vielä siinäkin suhteessa prophetain kaltainen, ettei hän vastannut mitään järjellisiin kysymyksiin, jos eivät ne soveltuneet hänen omiin tarkoituksiinsa.

"Näettekö", huudahti hän, "miksikä antaa rehtori hänelle nyt siunauksensa? Sen tähden, että hän tietää rahalla kaikkia saatavan, ja että hän tietää täältä sitä lähtevän".

"Mutta mitä on sillä minun tyttösteni kanssa tekemistä?"

"Sen pian saatte nähdä! Näettekö, nyt menee herännäinen tiehensä, ja ukko — Jumala meitä armahtakoon! — hän valmistelee puhetta, ja pitkäksi on se tuleva, sillä kaikki on hänessä pitkää, mutta kaikkein pisimmät ovat hänen puheensa".

Bräsig oli erinomainen ihmistuntia ja toteen näytti hän sen tässäkin, sillä tuskin oli rehtori tullut sisään, kun hän jo puhkesi puhumaan: "Kunnioitettavat lässäolijat, eräs muinaisajan viisas on lausunut sen järkähtämättömän totuuden, että ennen kaikkia on se talo onnellisena pidettävä, jossa hiljainen

sopu riittävän, vieläpä runsaan toimeentulon kanssa pitää asuntoa. Täällä tässä talossa on laita semmoinen. Minä en ole tullut tänne, tätä sopua häiritsemään — minun rakas lankoseni Kurz voipi tehdä mitä hän katsoo parhaaksi —, minä olen sattumalta tullut tänne; mutta sattumus voi useinkin tuottaa ihmiselle jotakin varsin odottamatonta. Niin on tänään tapahtunut minulle. Tällainen sattumus von olla onneksi, se voi myös olla onnettomuudeksi; mutta koska en tahdo mitään ennakolta sanoa, niin en myös puhu siitä sen enempää. — Rakas lankoseni Jokkum, sinä, tämän onnellisen perheen varsinainen päällikkö" — Jokkum katseli häntä muodolla semmoisella, kuin olisi rehtori sanonut hänen oikeastaan olevan kaikkein Ryssäin yksinhallitsijan ja pitäisi hänen oikeuden mukaan istua valtaistuimella Kremlissä Wenäjän pääkaupungissa Moskowassa eikä täällä uunin takana — "niin", pitkitti rehtori puhettansa, "sinä, perheen varsinaisena päällikkönä, olet antava minulle anteeksi, että minä myöskin käännyin rakkaan kälyseni puoleen, joka aina niin suurella huolella ja rakkaudella ja niin siunatulla menestyksellä on hoitanut oman perheensä asioita ja samassa tehnyt niin erinomaisen hyvän vaikutuksen heimolaisperheisiin — minä tarkoitan tässä erittäinkin Gottlieb'in ystävällistä vastaanottoa. Sinä, rakas lankoseni Kurz, kuulut myös heimoon, ja vaikka meidän kummankinpuoliset perheemme, kumminkin mitä niiden naispuolisiin jäseniin tulee — no, minä en tänä onnellisena hetkenä tahdo siitä laveammin puhua — elävät pienessä epäsovussa; niin tiedän minä kumminkin, että sinä sydämestäsi otat osaa minun onneeni. — Mutta", hän lähestyi Bräsigiä, — "miten tulee minun teitä puhutella, pehtori? Te, joka ette sanan oikeassa merkityksessä kuulu heimoon, mutta joka aina olette olleet avullinen töissä ja viisas neuvoissa..."

"Niin, ja minä tahdon antaa teillekin semmoisen", keskeytti häntä vanhus, "ajakaa aika vauhtia, muuten ette tule milloinkaan loppuun".

"Loppuun?" kysyi rehtori ja hänen alkuperäinen papillinen luontonsa, joka kauvan oli homettunut koulun tomussa, puhkesi näkyviin. "Loppuun?" kysyi hän juhlallisesti ja kohotti silmänsä korkeuteen, "onko loppu oleva onneksi vai onnettomuudeksi? Kuka sitä voi tietää?"

"Sen minä tiedän", sanoi Bräsig, "sillä minä olen kuullut alun tänään iltapuolella tuossa perhanan kirsikkapuussa. Koko lorun loppuna on se, että herännäinen tahtoo kosia Liinaa".

No, siitähän hälinää nousi.

"Herran Jestan!" huudahti rouva Nüssler, "Gottlieb? Meidän lapsemme?"

"Niin", sanoi rehtori ja keskeytti yht'äkkiä puheensa ja seiso siinä kuin ruiskumestari Klein Stenhagenissa, kun ruiskuja koeteltiin ja letku repesi ja hänen oma vesisuihkunsa lensi hänen päällensä.

Kurz hypähti pystyyn ja sanoi: "Tuo penteleen veitikka Gottlieb vasta on onnenotus!"

Jokkum kavahti myös pystyyn, mutta vitkaan, ja kysyi Bräsigiltä: "Sanoitko *Miina*, Bräsig?"

"En, Jokkum, vaan *Liina*", vastasi Bräsig levollisesti.

Ja Jokkum istahti uudestaan.

"Ja te olette sen tietäneet, Bräsig, ettekä ole sitä minulle sanoneet?" huudahti rouva Nüssler.

"Oo, minä tiedän vielä enemmänkin", sanoi Bräsig, "mutta miksikä minä sitä teille sanoisin? Jos sen tiedätte neljänneestä tuntia ennemmin tai myöhemmin, on yhdentekevä; ja minä ajattelin valmistaa teille odottamattoman ilon".

"Ja tässä hän on", sanoi rehtori ja veti Gottlieb'in, joka tähän asti oli seisonut oven takana, porstuasta sisään, "ja odottaa tuomiotansa teidän hyväntahtoisuudestanne".

Ja nyt astui Gottlieb esille tavallisena ihmisenä ilman mitään naurettavia omituisuuksia. Tuon papillisen muodon, Leevin suvun tunnusmerkin, oli hän kokonaan heittänyt sillensä, sillä tällaisella romulla ei nyt ollut sijaa hänen olennossaan, sen täyttivät tänä hetkenä puhtaat ihmiselliset tunteet, epäily ja toivo, pelko ja rakkaus, ja ne, jotka nämä kaikki voivat hyväksi kääntää, seisovivat tavallisina ihmisenä! hänen edessään — Jokkum tosin istui taas —; mutta oikea rakkaus ja mikä sitä seuraa, kihlaus ja vihkimys, on niin kaunis, ihmiselimen tunne, ettei se suinkaan papillisesta koristelemisesta tule paremmaksi. Tätä väitöstä olisi Gottlieb jokaisessa muussa tilaisuudessa vastustellut voimainsa perästä, mutta tänä hetkenä oli tämä suloinen tunne hänen niin vallannut ja hän puhui niin sydämellisesti, niin täynnä luottamusta Jokkumin ja rouva Nüsslerin edessä, että Bräsig pakisi itseksensä: "Onpa se ihminen muuttunut! Jos Liina niin vähässä ajassa on sen toimeen saanut, niin olkoon menneeksi! Hänestä voi vielä mies tulla".

Rouva Nüssler kuunteli mielihyvällä Gottliebin vilpittömiä sanoja ja hän olikin aina pitänyt Gottliebistä, mutta että hänen oli antaminen pois lapsensa, se tuntui hänestä liian äkkinäiseltä, hän joutui suureen levottomuuteen: "Herranen aika!" huudahti hän, "Gottlieb, olethan sinä aina ollut hyvä ihminen ja olet oppinut oppittavasi hyvästi, mutta..."

Tässä tuli hän ensimmäisen kerran elämässään Jokkumilta keskeytetyksi. Kun Jokkum kuuli, ettei kysymys Miinasta ollut, tuli hän levolliseksi. Kun Gottlieb kääntyi puheellaan häneen, kokosi hän ajatuksensa, ja kun hän havaitsi, että kaikkein silmät tähtäsivät häneen, päätti hän puhua, ja niin puuttui hän vaimonsa puheeseen ja lausui: "Niin, Gottlieb, kyllä kai se niin on, on kai, ja mitä minä isänä sille tehdä voin, olen minä tekevä! Jos äiti suostuu, niin suostun minäkin; ja jos Liina suostuu, niin suostun minäkin".

"Herranen aika, Jokkum", huudahti rouva Nüssler, "mitä sinä pakiset? Pysy sinä ääneti! Minun on ensin puhuminen lapseni kanssa, minun on ensin kuuleminen, mitä hän siihen sanoo". Ja niin puheinen riensi hän ulos ovesta.

Mutta ei kauvan viipynyt, kun hän taas tuli takasin, taluttaen Liinaa kädestä, ja heidän perästänsä seurasivat Miina ja Rudolf, jotka tästä tapauksesta mahdollisesti tahtoivat saada käytännöllistä kokemusta omaksi hyväksensä. Ja Liina irtautti itsensä äitinsä kädestä ja heittäytyi Gottliebin rinnalle ja siitä äitinsä kaulaan ja istui sitte Jokkumin polvelle, joka taas oli istahtanut, ja tahtoi häntä suudella, mutta ei voinut sitä yskältä tehdä, sillä Jokkum poltti mielikiikkossaan perhanan rajusti tupakkaa, ja Liina sanoi: "Isä kulta!" ja Jokkum sanoi: "Liina kulta!" ja kun Liina nousi, lähestyi Bräsigin häntä ja silitteli häntä ja sanoi: "Älä ole milläkään, Liina, minä lahjotan sinulle jotakin". Ja nyt tuli Gottlieb ja tarttui Liinan käteen ja talutti hänen isänsä luoksi, ja herra rehtori kumartui niin syvälle alas, antaaksensa Liinalle isällisen suudelman, että muut kaikki luulivat hänen aikovan ottaa nuppineulan ylös lattialta; hän oli taas aikeissa ruveta pitämään uutta puhetta, mutta siitä ei tullut mitään, sillä Bräsigin seisoi akkunan ääressä ja rummutti vanhaa Dessauin marsia vasten ikkunalasia, niin ettei kukaan voinut sanaakaan kuulla, ja katseli samassa yli kartanon ladonkaton kirkkaaseen ilmaan, ikäänkuin olisi siellä jotakin erinomaista nähtävänä. Ja hänellä olikin siellä jotakin erinomaista nähtävänä, hän näki tuolla etäällä, hyvin kaukana omenapuun, joka kerran oli kukostanut kauniisti ruusunpunasine kukkineen, se oli hänen puunsa, hän oli sitä kasvattanut ja vierailta vesoilla jalostuttanut; se oli hänen puunsa, mutta Jokkum oli sen istuttanut puutarhaansa, ja hänen oli ollut antaminen sen tapahtua; mutta yhtä kaikki oli hän kuitenkin sitä puuta hoitanut ja vaalinut, ja puu oli kantanut hedelmiä, kauniita, punasia, täysinäisiä hedelmiä; ja hedelmät olivat kypsyneet ja ne näyttivät hänestä kauniilta ja nyt oli kaksi nuorukaista kiivennyt yli aidan ja toinen heistä oli jo poimiminen yhden omenan ja pistänyt sen taskuunsa, ja toinen kurotti myös jo kättänsä toista kohden. No, nuoret ovat nuoria, ja omenat ja pojat sopivat yhteen, sen hän tiesi, ja että näin oli kerran tapahtuva, sitä hän oli usein itseksensä ajatellut; hän soikin ne heille! mielellänsä, mutta että hänen pienten kaksoisomenainsa holhous nyt oli menevä toisiin käsiin, se häntä huolestutti, pienten sirkkustensa hoitoa ei hän heille suonut ja sentähden rummutti hän kovasti ikkunalasia vasten.

Kauppias Kurz niisti nenäänsä niin rajusti, kuin puhaltaisi hän torvea, säestääkseen Bräsigin rummutusta. Liikutuksesta ei hän tätä tehnyt, ei, vaan harmista; sillä nähdessään tätä perheellistä onnea, tunsu hän täällä olevansa kuin outo mulli karjassa, ja kuitenkin oli juuri hän tänne tullut tärkeän asian tähden. Mutta asianhaarat vaativat kumminkin, että hän ystävällisesti toivotti onnea, ja hän muutti sentähden muotonsa etikassa liotetun makean luumun näköiseksi ja kävi poikansa Rudolfin ohitse, luomatta häneen silmäystäkään, ja toivotteli onnea kahden puolin, ikäänkuin seisoi hän tiskinsä takana ja palvelisi ostajia ja täytyisi kohdella jokaista vierasta ystävällisellä sanalla, vaikka hän varsin selvästi kuuli, kuinka hänen selkänsä takana koko etikkatynnyri juoksi maahan. Mutta kun hän nyt lähestyi rehtoria ja piti kaataa kortteli öljyä hänen mahdikkaan puheensa varaksi, silloin seisoi hän nilkasta asti etikassa, jonka hänen palveluspoikansa oli antanut maahan juosta, ja hän ei enää voinut hieroa kauppa ostajien kanssa, hän käännähti äkkiä pois päin ja huusi Rudolfillensa: "Etkö sinä häpeä?" ja juoksi taas vierasten luo ja sanoi: "suokaa anteeksi! mutta tämä asia on ensiksi suoritettava. — Etkö sinä häpeä? Etkö sinä ole maksanut minulle enemmän kuin Gottlieb isällensä? Mitä sinä olet oppinut? Sanoppa kerran, mitä olet oppinut? Sanoppa se!"

"Lankoseni", sanoi rehtori ja laski ystävällisesti kätensä Kurzin päälle, ikäänkuin olisi Kurz hyvästi suorittanut latinan kirjoituksensa, "mitä hän on oppinut, on hänen mahdoton tuossa hopussa sanoa".

"Mitä vietäviä!" huudahti Kurz ja sysäsi rehtorin käden pois, "oletko sinä ottanut minun mukaasi vai olenko minä ottanut sinun? Minä arvelen ottaneeni sinun mukaani, siis on nyt tullut minun vuoroni. — Etkö sinä häpeä?" tiuskasi hän taas Rudolfille, "tuossa seisoo Gottlieb, hän on suorittanut tutkintonsa, hänellä on morsian — kaunis, rakastettava morsian", samassa tahtoi hän tehdä kumarruksen Liinalle, mutta kumarsikin innoissaan rouva Nüsslerille, "voipi minä päivänä hyvänsä kirkkoherraksi tulla", tämän nojan sai Gottliebin sijasta Bräsigin, "ja sinä? Sinä olet vaan tapellut, ja mitä on sinulla nyt?"

Velkoja on sinulla; mutta niinä en niitä maksa!" ja vaikk'ei kukaan väittänyt hänen täytyvän niitä maksaa, vakuutti hän vakuuttamistaan: "Minä en niitä maksa! En, minä en niitä maksa!" ja kävi Bräsigin luoksi akkunaa ääreen ja rupesi myös rummuttamaan.

Rudolf parka sai tämän puheen aikana kestää hirveitä tuskia. Totta kyllä, että hän luonnosta oli saanut paksun nahan, ja että isä jo usein ennen häntä tällä tavalla oli löylyttänyt, hänen ei siis olisi pitänyt panna sitä pahemmin mieleensä, kuin tarkotus oli, sillä kukaan ei saa luulla, että Kurz sydämensä pohjasta oli suuttunut poikaansa, ei, Jumala varjelkoon! päin vastoin! Juuri sentähden että hän hänestä piti, harmitti se häntä, ettei hänen poikansa ollut yhtä hyvissä kirjoissa. Mutta vaikka Rudolf kyllä tiesi, kuinka paljo hänen isänsä piti hänestä, ei olisi asia tällä kertaa hyvästi päättynyt, sillä ukko oli nuhdellut häntä liian kovasti ja kaikkein näiden todistajain kuullen, ja Rudolfilla oli jo koko syöksäys katkeria sanoja kielellä, kun hän kaikeksi onneksi sattui katsahtamaan Miinaan, joka tämän päivän iltapuolesta asti rehellisesti piti itseensä yhtenä lihana ja luuna Rudolfin kanssa ja joka sentähden Rudolfin sijasta oli käynyt kalman kalpeaksi kasvoiltansa. Rudolf nielaisi katkerat sanansa, ja ensi kerran sai hän nyt tunteen, ettei hän tästä lähtien enää omin päinsä saanut tehdä tyhmyyksiä ja että hänen joka kerta, kuin hän semmoista aikoi tehdä, ensiksi oli katsahtaminen Miinan silmiin. Ja tämä, arvelen minä, on varsin hyvä ominaisuus nuorena rehellisessä rakastajassa.

"Isä", lausui hän, maltettuaan mielensä, ja kävi huolimatta noista pitkistä silmäyksistä, joilla häntä kaikilta tahoilta katseltiin, isänsä luoksi ja lasi kätensä hänen olallensa, "isä, tyhmit kepposeni ovat nyt lopussa".

Kurz rummutti rummuttamistaan, Bräsig taukosi.

"Isä", sanoi Rudolf uudestaan, "te olette syystä minulle suuttunut, minä ansaitseen sen, mutta..."

"Heittäkää toki tuo perhanan rummutus", sanoi Bräsig ja tarttui Kurzin hyppysiin kiini.

"Isä", sanoi Rudolf ja tavotteli isänsä kättä, "antakaa se anteeksi ja unhottakaa".

"Ei!" lausui Kurz ja pisti molemmat kätensä taskuihinsa.

"Mitä?" kysyi Bräsig, "te ette tahdo? Minä tiedän kyllä hyvin, isän ja pojan välille ei saa kukaan vieras tunkea, mutta minä tahdon siihen tuntea, koska te itse olette syypää, että asia on näin julkisesti puheeksi tullut. Mitä? Te ette tahdo antaa anteeksi tuolle nuorelle miehelle, teidän omalle pojallenne, hänen tyhmiä tekojansa? Ettekö te itse lähettäneet minulle tuota kehnoa imelää Preussin kuminaviinaa? Ja enkö minä ole sitä anteeksi antanut ja unhottanut ja yhä edespäin teiltä ostanut ja rehellisesti maksanut?"

"Minä olen teille aina hyvää tavaraa myynyt", sanoi Kurz.

"Vai niin?" sanoi Bräsig pilkallisesti, "myöskin mitä housuihin tulee? Jokkum, sinä muistat vielä, miltä ne sittemmin näyttivät".

"Ah, nuo vanhat, onnettomat housut!" huudahti Kurz, "niistä te olette jo niin suurta melua pitäneet, että..."

"Ha ha", puuttui Bräsig hänen puheesensa, "niin kelvolla että minusta pääsee. Eikö se ollut hävytön teko, ette annoitte minun käyttää niitä, vaikka kyllä tiesitte, että ne punasiksi tulivat, ja enkö minä ole sitä anteeksi antanut ja unhottanut? Unhottanut en tosin sitä ole, sillä minulla on hyvä muisti kaikesta, mitä tapahtunut on. Mutta teidän ei olekkaan tarvis unhottaa, teidän tulee vaan antaa anteeksi tuolle nuorelle miehelle".

"Lankoseni", alotti nyt rehtori, joka luuli häneltä, joka ennen oli ollut pappina, vaadittavan että hän rupeisi rauhaa rakentamaan.

"Tee niin hyvin ja hoida omia asioitas", huudahti Kurz ja pyöri ympäri huoneessa, "sinulla on morsian ja saat kirkkoherran paikan — nimittäin Gottlieb saa sen, ja me — me emme ole mitään oppineet, meillä ei ole mitään morsianta, ei mitään kirkkoherran paikkaa, vaan häpeä on meillä!"

"Isä", huudahti Rudolf, "kuulkaa toki minua!"

"Niin", sanoi rouva Nüssler, jonka sydän oli mielenliikutuksesta pakahtua, ja tarttui Kurzin käteen kiini, "kuulkaa nyt häntäkin, mitä hänellä oli sanomista; jos hän onkin tehnyt tuon tyhmän kepposen saarnan kanssa — ja ketään ei se asia enemmän ole harmittanut kuin minua — niin on hän kumminkin muuten hyvä nuorukainen ja moni isä iloitsisi hänestä".

"Kyllä vaan, kyllä!" sanoi Kurz, "minä tahdon häntä kuulla, minä tahdon häntä kuullella", ja asettui

seisomaan Rudolfin eteen, kädet kupeissa: "No sanoppa nyt, mitä sinulla on sanomista!"

"Isä kulta", sanoi Rudolf ja seisoi rukoilevan, mutta samassa vakaisen näköisenä hänen edessänsä, "minä tiedän sen teitä suuresti surettavan, mutta minä en voi toisin tehdä, minä en tule papiksi, minä rupeen maamieheksi".

Sanotaan Puolassa pakotettavan karhuja tanssimaan sillä tavalla, että ne pannaan kuumalle rautapellille, jossa niiden täytyy vuorotellen nostella jalkojansa, etteivät pala. Ihan samalla tavalla hyppi Kurz, kuultuaan nämä Rudolfin sanat, yhä vuorotellen milloin tällä, milloin toisella jalallaan ympäri huoneessa, ikäänkuin piilisi piru rouva Nüsslerin lattiani alla ja kuumentaisi hänen jalkapohjiansa. "Tämäpä on lystiä", huudahti hän jokaisessa hyppäyksessä, "tämäpä on lystiä! Minun poikani, joka on minulle niini paljo maksanut, joka niin paljo on oppinut, aikoo ruveta maamieheksi! aikoo ruveta sontakuskiksi, maamoukaksi!"

"Jokkum", huudahti Bräsig, "suvaitsemme me tämmöistä häväistystä? Nouse ylös, Jokkum! — Mitä viettäviä, herra!" huusi hän ja kävi Kurzin kimppuun, "mokoma sillisissi, semmoinen siirappisankari tulee häpäisemään tänne meitä maanviljeliöitä? Herra, tiedättekö, keitä me olemme? Me olemme alkusääty, jos ei meitä olisi ja jos emme teiltä ostaisi romuanne, silloin saisitte te, kaupusteliat, juosta ympäri maata, kerjäläispussi selässä, ja tämmöiseenkö säätyyn on teidän poikanne liian oppinut? Hän on oppinut pikemmin liian vähän kuin liian paljo. Luuletteko että kunnolliseksi maanviljeliäksi — asetu tähän minun viereeni, Jokkum! — kelpaa mikä pöllöpää ja hölmö hyvänsä?"

"Lankoseni", alotti rehtori uudestaan.

"Aiotko tappaa minun pitkällä puheillasi?" tiuskasi Kurz. "Sinä olet täällä katsonut etuasi; minä tulin myöskin tänne katsomaan tätä *kilttiä* poikaani, ja nyt käyvät kaikki minun kimppuuni".

"Kurz", sanoi nyt rouva Nüssler, "malttakaa toki mieltänne. Mitä ei ole olemassa, sitä ei ole olemassa. Jos ei hän *tahdo* papiksi tulla, niin on se *hänen* asiansa; ja minusta näyttää olevan yhdentekevä, jos hän kerta kelvolliseksi mieheksi tulee, joko hän sitte saarnaa tai kyntää".

"Isä", sanoi Rudolf, nähdessään isänsä rupeevan asiaa arvelemaan, "antakaa minulle suostumuksenne, te ette voi arvata, kuinka suuressa määrässä minun elämäni onni siitä riippuu".

"Kuka ottaa *sinua* oppiin?" kysyi Kurz vielä kovin vihoissaan. "Ei kukaan!"

"Se on minun asiani", sanoi Bräsig, "minä tiedän yhden, se on Hilgendorf Tetzlebenissä, hän ymmärtää ohjailta latinalaisia maanviljeliöitä, hän on tehnyt ihmisiä kaikkein sivistyneimmistäkin. Hänellä oli kerran eräs, joka kirjotteli värsyjä kuhilaiden takana; kun hän tahtoi sanoa: aurinko on noussut, sanoi hän: Aurora kurkistelee jo yli pensasaidan, ja kun hän tahtoi sanoa: ukkosen ilma on tulossa, sanoi hän: lännestä nousee rusoreunainen pilventörmä, ja kun hän tahtoi sanoa: nyt sataa tihuttaa, sanoi hän: taivas itkee hiljakseen — ja kuitenkin on Hilgendorf tehnyt hänestä miehen. — Hänen luoksensa pitää Rudolfin mennä".

"Niin", sanoi Kurz, "mutta minä tahdon puhua Hilgendorfin kanssa, minä tahdon sanoa hänelle..."

"Sanokaa hänelle kaikki, isä", sanoi Rudolf ja tarttui isäänsä innokkaasti kiini uumilta, "mutta minulla on vielä yksi pyyntö..."

"Haha!" huudahti Kurz, "sinä tarkotat velkojas; älä hiisku niistä tänään minun kuulleni, minulla on kylliksi maamoukasta, ja minä en maksa niitä!" ja niin puhe in työnsi hän poikansa pois.

"Sitä ei teidän pidäkkään, isä", sanoi Rudolf ja ojensi itsensä suoraksi, ja koko hänen olennosta tuli näkyviin niin uljas mieli ja niin vakaa uskaliaisuus, että hän veti kaikkein silmät puoleensa; "sitä ei teidän pidäkkään!" huudahti hän, "minä olen tänään tehnyt uuden velan, ja olen antanut kunniasanani, itselleni olen minä sen antanut, sen rehellisesti suorittaakseni ja takasinlunastaakseni, vaikka maksaisi se oman sydänvereni. — Ja tässä on minun velkani!" huudahti hän ja lähestyi Miinaa, joka koko kiistan ajan oli levännyt sisarensa rinnalla ja jonka mielestä tuntui, kuin olisi viimeinen tuomio tulossa! — "Tässä!" sanoi hän ja veti Miinan omalle rinnallensa. — "Ja kun minusta kerran on kelvollinen mies tullut, silloin saatte kiittää *häntä* siitä — *tätä tässä!*" ja kyynelet purskahtivat ulos hänen silmistänsä, "tätä minun rakasta morsiantani".

"Perhanan veitikka!" sanoi Bräsig ja pyyhkäisi silmiänsä, siirtyi akkunan ääreen ja rummutti taas Dessaun marsia, sillä hän oli ainoa, joka osasi sen sävelen. Muut seisoivat siinä kuin pilvistä nakatut.

"Herran Jestan!" huudahti rouva Nüssler, "mitä tämä on?" — "Mitä?" huudahti Jokkum, "*Miina*, sanoo hän?"

"Hyväinen Jumala, Jokkum, älä toki pakaja!" huudahti rouva Nüssler.

"Miina, mitä tämä on, mitä tämä on, mitä tämä merkitsee?"

Mutta Miina lepäsi niin lujasti ja rauhallisesti Rudolfin rinnalla, ikäänkuin ei hän enää milloinkaan voisi päätänsä nostaa, eikä milloinkaan sanaa hiiskahtaa. — Kurz älysi asian kaikkein ensimmäiseksi, pari laskuosotusta oli jolahtanut hänen päähänsä, ja Jokkumin varallisuuden tila muodosti niissä pääluvun, ja laskun tulos miellytti häntä niin suuresti, että hän taas rupesi hyppimään vuorotellen toisella ja toisella jalallaan, mutta tällä kertaa ei tehnyt hän sitä puolalaisen karhun tavalla, ei, vaan niinkuin villi indianilainen, joka tanssii voitonriemusta, ja Bräsig rämisti siihen tahtia. Rehtori Baldrianin naama oli ainoa rauhallinen kohta koko tässä yleisessä hämmennyksessä ja se näytti yhtä käsittämättömältä kuin minun oma muotoni, tirkistäissäni hebrealaisen raamattuun.

"Mitä tämä on, mitä tämä merkitsee?" huudahti rouva Nüssler ja heittäytyi tuolille. "Minun molemmat pienet tyttöseni samana päivänä! Ja te sanoitte kumminkin tahtovanne heitä vartioita!" sanoi hän kiivastuneena Bräsigille.

"Rouva Nüssler", sanoi Bräsig, "enkö minä ole heitä vartioinnut, niin että luuni vielä ovat arat; mutta vahinko ei tule kello kaulassa, kuka sitä voi estää? — Mitä sanot sinä, Jokkum?"

"Minä en sano mitään; mutta minun äiti vainajani sanoi aina: kannedaatti ja opettajatar..."

"Jokkum", huudahti rouva Nüssler, "sinä otat minulta vielä hengen sillä paljolla pakinallas, jonka tuolta lurjukselta Rudolfilta olet oppinut".

"Pöllöpää!" huusi Kurz väliin ja hyppi ympäri pariskunnan, "miks'et sitä minulle heti sanonut? Minä olisin sinulle kaikki heti anteeksi antanut tämän pienen, kiltin miniän tähden", ja samassa veti hän Miinan pään esille ja suuteli häntä.

"Taivaan pyhät!" huudahti rouva Nüssler, "nyt kutsuu Kurz häntä jo miniäksensä ja suutelee häntä, Ja hänen poikansa ei ole vielä mitään ja Miina on vielä varsin ymmärtämätön tyttö".

"Vai niin?" sanoi Bräsig, "te arvelette sentähden että hän on nuorempi. — Tulkaapa vähäisen tänne, minä tahdon sanoa teille jotakin kahdenkesken", ja samassa veti hän rouva Nüsslerin eräisen soppeen ja siellä katselivat he molemmat yksimielisesti nurkassa olevaan sylkilaatikkoon. "Rouva Nüssler", sanoi Bräsig, "mikä sopii toiselle, sopii myöskin toiselle! te olette antaneet siunauksenne Liinalle, miksi ette myöskin Miinalle? Totta kyllä, että hän on ymmärtämättömämpi, koska hän on nuorempi; mutta, rouva Nüssler, erotus kaksoisten välillä iän suhteen on niin mitätön, ettette sitä saata lukuun ottaa, ja ilman sitä, — kääntäjälle on teidän kumminkin antaminen tyttärenne; mitenkä tämä liitto on päättyvä, ei voi kukaan eläväinen tietää, koska emme ymmärrä mitään papin asioista, sillä te ja Jokkum ja minä emme ole yksikään papiksi lukeneet. Mutta kaksintaistelian kanssa — näittekö, kuinka hän seisoi, ikäänkuin tahtoisihan käydä koko maailman kanssa miekkasille — se perhanan lurjus! — näettekö, hänen kanssansa maamiehenä kyllä tulemme toimeen, häntä voitte te ja Hawermann ja minä ja, jos niiksi tulee, vielä Jokkumikin silmällä pitää, opastella ja ojennella. — Ja näettekö, rouva Nüssler, minä luulin aina, että Jokkum aikaa voittain miehistyisi, mutta miehistyykö hän? Ei, hän ei miehisty, ja sentähden voipi tämä nuorukainen vävy-poikana tulla teille siunaukseksi, ja hän nimittäin johonkin kelpaa, sillä me vanhenemme vanhenemistamme, ja kun minä kerran silmäni ummistan — no, siihen on kai vielä aikoja kuluva — mutta se olisi oleva minulle suuri lohdutus, jos tietäisin teillä olevan jonkun, joka katsoo teidän parastanne".

Ja tuo vanha herra katseli tuijotteli sylkilaatikkoon, ja rouva Nüssler halasi häntä kaulasta ja antoi hänelle ensimmäisen suudelman eläissänsä ja lausui ystävällisesti ja levollisesti: "Bräsig, jos te toden perästä sen oikeana pidätte, niin ei se voi olla Jumalan tahtoa vastaan".

Moni lehvikö on nähnyt raittiimpia, verevämpiä, tulisempia suudelmia, mutta tuo vanha sylkilaatikko tuvan nurkassa ei kuitenkaan vaihtaisi heidän kanssansa.

Ja rouva Nüssler kääntyi takasin seuraan ja kävi Rudolfin luo ja sanoi: "Rudolf, minä en sano muuta kuin: Jumalan nimeen sitte", ja veti Miinan ja Liinan luoksensa ja asetti heidät vuorotellen rinnallensa, niinkuin hän monta vuotta sitte oli tehnyt, ja toivo rehotti taas raittihimpana, vihreänä seppeleenä hänen vieressänsä, niinkuin se monta vuotta sitte oli tehnyt, ja kuiskaili samoja suloisia sanoja hänen sydämeensä, kuin silloin; ja kuitenkin oli tänään laita ihan toinen, kuin silloin. Silloin lahjotti se hänelle nuo molemmat pienet kaksoiset, tänään tahtoi se ne häneltä ottaa; mutta toivo on rohkea kuin mehiläinen, se tungeikse joka kukkaseen ja imee siitä mettä.

Ja Bräsig käveli pitkillä askelilla edes takasin huoneessa ja piti nenäänsä ilmassa ja kuorsahteli ja veti silmäkarvansa korkealle ja levitti lyhyet koipensa niin arvokkaasti ja ylpeästi harilleen, kuin olisi hän lasten oikea isä ja olisi päättänyt tänään naittaa pois heidät, ja hänen seurassansa käveli ihmeen ihana naishahmu, myöskin seppele kädessä, ja se seppele oli sammalista ja keltaisista talvikukista, mutta se soveltui varsin hyvin yhteen noiden vakaisten, uskollisten silmäin kanssa, ja se hahmu tarttui hiljaa

hänen käteensä ja veti hänen yhä uudestaan äidin ja lasten luo ja hän laski kätensä heidän pänsä päälle ja kuiskasi heidän korvaansa lempeitä, ystävällisiä sanoja.

Ja Rudolf lähestyi Gottliebiä ja antoi hänelle kättä: "Eikö niin, Gottlieb, tänään et sinä enää ole minulle vihainen?" ja Gottlieb puristi hänen kättänsä ja sanoi: "Kuinka voit sinä semmoista ajatella, rakas veli! Anteeksi antaminen on kristityn velvollisuus".

Rehtori rykäsi kurkkuansa, ikäänkuin aikoisi pitää taas pienen puheen, ja Kurz tempaisi häntä takinliepeestä ja pyysi häntä Jumalan tähden, ettei hän pilaisi asiaa, ja nyt vasta havaittiin, että Jokkum oli kadonnut seurasta. — Missä oli Jokkum? "Herranen aika, missä on Jokkum?" huudahti rouva Nüssler.

"Niin, missä on Jokkum?" kysyttiin kaikkialla ja Bräsig lähti ensimmäiseksi liikkeelle, häntä etsimään ja huusi ulos porstuan ovesta pihalle: "Jokkum!" riensi takaovelle ja huusi puutarhaan: "Jokkum!" ja tullessansa takasin näki hän kyökissä tulipunaset kasvat, jotka puhaltelivat hiilokseen suuren kuparikattilan alle, ja ne olivat Jokkumin kasvat.

Tuvassa ollessaan oli hän yht'äkkiä saanut päähänsä, että näin erinomaisessa tilaisuudessa oli hänenkin jotakin tekeminen, ja hänen sydämensä oi tullut niin lämpimäksi, että nuo viisikolmatta astetta ulkona varjossa tuntuivat hänestä vielä liian viileältä, ja saadaksensa ulkopuolisen ihmisensä sisäpuolisen kanssa sopusointuun, oli hänen mieleensä heti johtunut punsinteko, sillä millään muulla tavalla ei hän perheellistä juhlaa voinut vietettäväksi ajatellakaan ja hän puhalteli nyt voimainsa perästä, ja Bräsig joutui hänelle avuksi ja maisteli keitosta, ja niin tulivat he vihdoin yhdessä sisään, kantaen rouva Nüsslerin suurinta soppavattia, tulipunasina kuin aarretta vartioitsevat lohikärmeet, ja asettaessaan vadin pöydälle, lausui Jokkum: "Kas tässä!" ja Bräsig sai molemmille kaksoisomenille: "Menkää kiittämään isäänne! Hän pitää huolta aina kaikista".

Sillä aikaa kuin nyt vanhat herrat istuivat punsimaljan ääressä, sillä nuorilla oli kyllä muutakin tekemistä, meni rouva Nüssler hiljaa ulos ovesta; hänen täytyi itseksensä neuvotella vanhemman ystävän kanssa, kuin Bräsig oli, ja nuo pienet kaksoisomenat olivat vaipuneet kokonaan vastaisen onnellisuutensa ihaniin unelmiin ja heräsivät niistä ainoastaan silloin, kun pehtori Bräsig päästi jonkun lystillisen pilapuheen, silloin tulivat heidän punaset poskensa kainostellen näkyviin tuon vastaisen onnenpuun kaunisten, vihreäin lehtien takaa ja loistivat niin suloisesti, että Bräsig yhä taas sai halua laskemaan pilojansa.

"Niin", sanoi hän Gottliebille, "kaikilla on loppunsa. Te tahdoitte kääntää *minua*! Olkaa vaan varuillanne, minä käännän teidän — Liinan avulla käännän minä teidän".

Ja kun Gottlieb aikoi vastustella, nousi Bräsig istuimeltaan ja antoi hänelle sydämellisesti kättä: "Antakaa sen olla, intoa pitää teissä kumminkin olla, vaikka pastorikin olisitte, ja minä ajattelen hyvää teistä, sillä tupakkakumppanit eivät hylkää toinen toistansa. — Ja te luikari, malttakaapa", sanoi hän Rudolfiin kääntyen, "te olette onkineet pois minun turpani; mutta Hilgendorf on kyllä teidän opettava huilua soittamaan", ja niin puhe in lähestyi hän nuorta onkikumppaniansa ja kuiskasi hänelle korvaan: "ei vahinko suuri! Teidän pitää vaan aina, kun mittaatte kapan jyviä, ajatella Miinaa, ja kun keväällä seisotte ulkona pellolla kymmenkunnan äestäjän keskellä ankarassa itätuudessa, joka ajaa nenänne täyteen savipölyä, että tuntuu siltä, kuin tahtoisit pääskynen tehdä, sinne pesänsä, ja aurinko kurkistelee pölypilven läpitse pyöreänä ja punasena kuin vaskikattila, silloin on teidän ajattelemisen, että ne ovat Miinan kasvat, jotka katselevat alas teihin. — Eikö niin, kiltti ristilapseni?"

Sillä aikaa oli nyt rehtori juonut kolme lasia punsia, kummankin, morsiusparin kunniaksi yhden ja yhden kaikkein kunniaksi yhteisesti, ja nyt ei hän enää antanut itseänsä pidättää, ei edes Kurzinkaan, vaan piti vihdoinkin kauvan säästetyn puheensa ja alkoi esipuheen esipuheesta. Hän nousi istuimeltaan, otti teelusikan ja sokeripihdit käteensä, jotka kahvikalasin jälkeen vielä viruivat pöydällä, yskäisi pari kertaa merkiksi, että nyt oli alkava, ja kun hän havaitsi, että kaikki häntä silmäilivät ja että Jokkum laski kätensä ristiin, tarkasteli hän ensin hyvin syvämielteisesti milloin lusikkaa, milloin pihtejä. Yht'äkkiä kurotti hän teelusikan ihan Bräsigin nenän alle ja kysyi häneltä tarkasti, ikäänkuin olisi Bräsig sen varastanut ja täytyisi hänen nyt tunnustaa: "Tunnetteko tätä?" — "Tunnen", vastasi Bräsig, "mitä sitte?" — Ja rehtori piti pihtejä Kurzin silmäin edessä ja kysyi häneltä samoin, tokko hän niitä tunsi. Kurz tunsi ne kyllä, olivathan ne Jokkumin.

"Niin", pitkitti rehtori nyt puhettansa, "te tunnette ne, se on: teillä on aistillinen käsitys niistä, voitte ne erottaa muista esineistä värin, kiillon muodon puolesta; mutta sitä siveellistä merkitystä jonka minä niille annan, te ette tunne". Hän katseli ympärillensä, eikö kukaan tahtonut häntä vastustella; mutta kun kaikki vaikenivat, jatkoi hän. "Niin, sitä ette tunne! Minun on se teille ilmottaminen ja selittäminen. Näettekö, kauvan ei ole viipyvää, niin tulee tämän talon toimelias emäntä ja korjaa lusikan ja pihdit, jotka tässä näennäisesti olivat erillään toinen toisistansa, pöytälaatikkoon, jossa ne lepäävät yhdessä; tuhannen tuhansissa perheissä lepäävät ne yhdessä *samassa* pöytälaatikossa; ja tuhannen tuhatta

vuotta takaperin lepäsivät ne yhdessä *samassa* pöytälaatikossa. Se on vanha, pyhä tapa, sillä mitkä yhteen kuuluvat, niitä ei saa erottaa. Ja Aatami" — hän kohotti sokeripihdit ilmaan — "ja Eeva" — hän piti teelusikkaa näkyvillä — "kuuluivat yhteen, sillä Jumala oli heidät toinen toistaan varten luonut" — hän piti niitä molempia korkealla — "ja Jumala itse pani heidät yhteen paratiisin pöytälaatikkoon. — Ja mitä teki Noah? Hän rakensi arkin, pöytälaatikon — jos niin tahdotte, rakkaat kuuliani — ja kutsui uros- ja naaraspuoliset eläimet ja ne tottelivat hänen ääntänsä" — nyt hän kuljetti sokeripihtejä yli pöydän sillä tavoin nimittäin, että hän vuorotellen aukaisi ja taas sulki niitä, ja sysäsi teelusikkaa perästä päin — "ja menivät..." —

"Sisään!" huudahti Bräsig, sillä joku oli koputtanut ovelle, ja sisään astui Fritz Triddelfitz. Hän toi terveisiä Hawermannilta herra Nüsslerille ja kysyi, eikö hän tahtonut lainata Hawermannille pari turnipsiraitia, sillä Pümpelhagenissa alkoi nyt turnipsinleikon aika. Tämä teki häiringön, mutta rehtori pysyi asennossaan, valmisna puhumaan.

Kyllä vaan, sanoi Jokkum, hän oli ne lainaava, ja kun Fritz punsinhajusta ja rehtorin liikenteistä, jotka hän hyvin tunsii niiltä ajoilta, jolloin rehtori oli hänen selkäänsä pehmittänyt, havaitsi että täällä oli jotakin erinomaista tekeillä, kävi hän varpaisillaan yli lattian ja istui pöydän ääreen, ja Jokkum lausui: "Miina, täytä toki Triddelfitzillekin lasi".

Fritz joi ja rehtori oli taas alkamaisillaan.

"Alottakaa taas alusta", sanoi Bräsig, "sillä Triddelfitz ei muuten tiedä niistä on kysymys".

"Me puhuimme siis..." alotti rehtori.

"Sokeripihdeistä ja teelusikasta", huudahti Kurz harmistuneena, "ja että niiden paikka on pöytälaatikossa", ja samassa otti hän ne hopeakalut rehtorin kädestä ja viskasi ne pöytälaatikkoon ja sanoi: "Kas niin, nyt ovat uroot ja naaraat Noahn arkissa, ja minä arvelen, meikäläiset ovat myöskin sinne tulevat. — Teidän on nimittäin tietäminen, Triddelfitz, että me vietämme täällä tänään kahdenkertaista kihlausta, se on pääasia, ja mitä rehtori täällä veisailee, on vaan lörpötystä samasta asiasta. — Kuinka voi Hawermann?"

"Kiitoksia vaan", lausui Fritz, "hän voi hyvin", ja nousi istuimeltaan ja toivotti onnea molemmille pariskunnille, tosin varsin valituilla sanoilla, mutta kumminkin vähän välinpitämättömästi, ikäänkuin vietettäisiin täällä vaan syntymäpäivää ja olisi noilla kaksoisomenilla tapana mennä kihloihin joka vuosi. — Rehtori seiso i vielä yhä valmisna puhumaan.

"Liina, täytä toki eno rehtorin lasi", sanoi Jokkum.

Se tapahtui, ja rehtori joi; mutta sen sijasta että sen olisi pitänyt saada hänet toiselle mielelle, sekotti punsi vaan ja hämmensi vielä enemmän hänen ajatuksiensa, jotka hän puhetta pitääkseen oli ko'onnut, ja hänen aivoissansa syntyi täydellinen sekamelske, sillä kukin niistä pyrki ensiksi päästä liikkeelle lähtemään, mutta joka kerta, kuin joku niistä tuli näkyviin, ajoivat lässäoliat, milloin Jokkum, milloin Kurz, milloin Fritz Triddelfitz, ne takasin yhden toisensa perästä, ja kun hän nyt vihdo i tahtoi tuoda esille syviä mietteitään onnellisesta avioliitosta, kysyi Bräsig häneltä mitä viattomimman näköisenä: "Te olette varmaankin aina eläneet onnellisessa avioliitossa, herra rehtori?" Ja rehtori Baldrian istui rahille, syvästi huo'aten, eikä vielä tähän asti ole kukaan selkoa saanut, koskiko tämä huokaus avioliittoa vai puhetta. Minä puolestani luulen sen koskeneen jälkimäistä, sillä minä pidän helpompana asiana luopua onnellisesta avioliitosta kuin onnistuneesta puheesta.

Nyt oli kumminkin tullut ilta ja rehtori, Kurz ja Triddelfitz sanoivat jäähyväiset, ja Rudolfin täytyi lähteä muassa, sillä Bräsig ja rouva Nüssler olivat saaneet päähänsä, että hänen heti oli ryhtyminen uuteen toimeensa ja tekeminen loppu tuosta joutilaana loipertelemisestä. Jokkum ja Bräsig saattoivat heitä kappaleen matkaa.

"Mitä toimii teidän nuori isäntänne, Triddelfitz?" kysyi Bräsig.

"Kiitoksia, herra pehtori; hän on varsin verraton; hän piti tänään aamulla puheen päivätyöläisille ja se oli puhe, joka kelpasi".

"Mitä?" huudahti Kurz, "pitääkö hänkin puheita?"

"Mitä oli hänellä puhumista?" kysyi Bräsig.

"Mitä hän piti?" kysyi Jokkum.

"Puheen", sanoi Triddelfitz.

"Minä luulin hänen aikovan ruveta maamieheksi". sanoi Jokkum.

"Niin kyllä", sanoi Triddelfitz, "mutta eikö hän maamiehenä voi mitään puhetta pitää?"

Se kävi yli Jokkumin ymmärryksen; maamies ja puhuja? Sitä ei ollut hän ennen kuullut, hän ei lausunut sanaakaan enää koko iltana, ja kun hän meni maata ja oli nukkumaisillansa, sanoi hän siunatuksi loppuksi: "Se mahtaa olla koko perhana mieheksi!"

Bräsig ei niin helposti hellittänyt: "Mitä on hänellä puhumista?" kysyi hän uudestaan, "jos päivätyöläisten kanssa jotakin on keskusteltavana, niin onhan Hawermann saapuvilla".

"Herra pehtori", puuttui rehtori puheeseen, "hyvä puhe on aina paikallansa. Cicero..."

"Mikä oli Cicero?"

"Muinaisajan suurin puhuja".

"Siitä en minä välitä; minä tarkoitan, mikä hänen ammattinsa oli; oliko hän maamies vai kauppiamies, tai oliko hänellä joku virka, tai oliko hän lääkäri, tai mikä hän oli?"

"Sanoinhan teille, että hän oli muinaisajan suurin puhuja".

"Minä muinaisajasta viisi veisaan! Jos ei hän mitään muuta ollut — minä en voi kärsiä noita vanhoja lörpötteliöitä. Ihmisen pitää osata jotakin tehdä. Ja sen minä sanon teille, Rudolf, älkää ruvetko vaan puhujaksi; onkia saatte kyllä minun puolestani, ahvenia tai ihvenia, yhdentekevä, mutta puhumisen laita on ihan sama, kuin pistäisitte onkenne kaivoon. Ja nyt hyvää yötä! Jokkum tule!" Ja niin erkanivat he; ja Fritz Triddelfitz poikkesi oikealle kädelle Pümpelhagenin kesantopellolle ja kaikenlaisia ajatuksia pyöri hänen päässänsä.

Hän ei suinkaan kateinen ollut, mutta se harmitti häntä kuitenkin, että hänen molemmilla koulukumppaneillansa Rahnstädtin ajoilta jo oli kummallakin morsian, eikä hänellä ollut mitään. Hän osasi kumminkin lohdutella itseänsä. Ei, sanoi hän, molemmista morsiamista, kuin he olivat saaneet, hän viisi piittäsi: jos joku olisi hopeaisella tarjottimella noita molempia kaksoisomenia hänelle tarjonnut, hän ei olisi niitä ottanut. Lovisa Hawermann voi myöskin mennä niin pitkälle, kuin tietä kesti. Fritz Triddelfitz ei ollut mikään hölmö, hän ei poiminut ensimmäisiä luumuja, kuin hänen tiellensä sattui, sillä ensimmäiset luumut olivat madon syömiä, hän odotti ennemmin siksi, että ne olivat täydellisesti kypsytetyt, ja silloin voi hän niitä poimia sekä ylhäältä että alhaalta puusta ja niiden joukkoon luki hän vielä kaikki pienet tytöt, jotka kahdella sievällä jalalla hyppelivät ympäri mailmassa, ja olihan hänelle jo kumminkin hevonen luvattu ja näinä päivinä oli hän menevä ostamaan Kyösti Prebberovin tamman.

Luku 20.

Nuoren rouvan silmät aukenevat, ja epäsopu alkaa hiljakseen. Miksikä nuori herra ei tahdo käydä vieraisilla Jokkum Nüsslerin luona eikä nuori rouva Pomukkelskopin luona. — Pomukkelskopin aatelisista hommista ja Kanasen mesileivistä. Minkä suloisen tunteen Aksel sai tästä rauhallisesta, yksinkertaisesta perheestä ja kuinka hän antoi Bräsigille matkapassin. Miksikä Bräsig puhuu vihan vimmassa pannukakosta, ja miksikä Fritz Triddelfitz hevosen selässä käyntöjalkaa ratsastaen yhä huutaa "hurraa".

Niin sai nyt kaksi viikkoa kuluneeksi, jotka Aksel, sen sijasta että hänen olisi pitänyt sillä aikaa ottaa selkoa kartanon tiluksista ja siitä tavasta, millä niitä viljeltiin, suurimmaksi osaksi vietti nikkari Flegelin luona työvajassa. Malli hänen peltokoneesensa, jolla hän yht'aikaa aikoi kyntää, äestää ja kokkareita möyhentää, oli nimittäin saapunut, ja hänen täytyi tietysti saada nyt kone valmiiksi itsensä ja koko mailman hyväksi. Kirjeet ja rätingit ynnä muut kirjalliset toimet, joita suurella maatilalla kysymykseen tulee, jäivät sentähden tekemättä, ja kun hän päivällisatrialle tai illalliselle tuli, osotti hänen muotonsa selvästi tuolle nuorelle emännälle, kuinka raskaasti hän oli työtä tehnyt.

Ja ken uskoo helpommin kuin nuori vaimo? Morsian ehkä? Eipä niinkään! Morsian on epäilevä, hän kyselee ja tiedustelee muilta, hän tahtoo ensin tulla tuntemaan miehen, jota hän rakastaa; mutta kun hän luulee hänen tuntevansa ja antaa hänelle sydämensä, iäksi päiväksi, silloin on hän varma ja seuraa miestänsä sokeasti, kunnes kerran väkivallalla tempaistaan peite pois hänen silmiltänsä, ja vielä sittekin ponnistelee hän vastaan eikä tahdo nähdä ja pitää velvollisuutenansa, olla uskomatta sitä, mitä silmillänsä näkee.

Eihän se ollutkaan mitään pahaa, mitä Aksel koetti uskottaa vaimollensa, se oli vaan tyhmyyttä ja hän itse uskoi, että hän teki työtä vastaiseksi hyväksensä; mutta se oli pahasti, ettei hän asiaa ymmärtänyt ja ettei hänen vaimonsa sitä ymmärtänyt, sillä vaikka Fridalla oli kyllä kirkkaat silmät ja selvä pää, ei hän kuitenkaan tullut ajattelemaan, että Akselin laita voi toisin olla kuin hänen, joka joka päivä kävi läpi kyökkit ja kellarit, maitohuoneet ja voipuodit, oppiaksensa talouden toimia ja voidaksensa itse kerran

ottaa emännyyden ohjat omiin käsiinsä.

Mutta kaikilla on aikansa ja vanha lampuri Köpke sanoi: yhdeksäntenä päivänä saavat koiran penikatkin silmät.

Frida käveli eräänä päivänä illan tullessa edes takasin sen korkean pensasaidan varjossa, joka ulottui siihen pihan kulmaan asti, jossa työvaja oli, ja hänen nyt täällä ajatuksissaan kävellessänsä kuuli hän aidan toiselta puolelta pakinaa ja herjaussanoja, ikäänkuin olisi kaksi ihmistä joutumaisillaan toinen toisensa tukkaan: "Vai niin? Se ei kelpaa sinulle? Luuletko sen minulle sitte kelpaavan? — Roisto, mitä sinä siinä virut tielläni? — Mitä sinä täällä lurjustelet? Kyllä minä sinun opetan", ja samassa viskattiin jotakin hyvällä vauhdilla ovea vastaan.

Frida tuli uteliaaksi ja kurkisteli aidan raosta, mutta näki vaan yhden ainoan henkilön, tuon vanhan nikkarin, Fritz Flegelin; ketään muuta ei ollut näkyvässä, ja hän torueli ja pakisi ainoastaan omain työkalujensa kanssa. Semmoinen riehuminen yksin päinsä näyttää varsin hullunkuriselta, ja Frida katselikin naurussa suin, kuinka vanhus kiroten ja sadatellen: "Virukaa missä vietävässä tahanne! Minäkö teistä välittäisin?" oli aikeissa viskata yhden kalun toisensa perästä työvajaan, mutta aina vaan heittää mätkäytti ne vajan raollaan olevaa ovea vastaan ja taas tarttui tukkaansa ja rupesi sitä pöyhimään. Ja toisinaan taas herkesi hän äkkiä ja katseli tuijotteli tuimasti alas maahan: "Senkin vietävän nauta! Sinun tähtesi minulle kaikki tämä kiusa ja kurjuus!"...

"Hyvää päivää, kummi", lausui eräs toinen ääni ja päivätyöläinen Kegel tuli hänen luoksensa ja nojasi lapionsa, "mitä sinä vielä täällä toimit? Onhan jo pyhäilta käsissä".

"Toimit! Onko tämä toimimista! Turhaa puuhaa on tämä. Mitä? Tämäkö on malli olevinansa? Minä osaan varsin hyvin mallin mukaan työtä tehdä, mutta mokoman mallin mukaan ei itse paholainenkaan mitään toimeen saa".

"Onkohan teillä vielä se sama susi tekeillä, jota jo kauvan aikaa sitte alotitte?"

"Mitä kai muuta! Tulevana kesänä voit käydä kysymässä, joko on valmis".

"Hänellä mahtaa kumminkin olla hyvä pää, koska hän semmoisen kalun on keksiä voinut".

"Vai niin! Sitä sinä luulet? Minä tahdon sanoa sinulle: keksiä voi kyllä jotakin mikä pöllöpää hyvänsä, mutta *tehdä* jotakin, kummi; *tehdä* jotakin kelvollista, siinä on taito! Näetkös, mailmassa on kolmea lajia ihmisiä: muutamat ymmärtävät, mutta eivät osaa tehdä, muutamat taas eivät ymmärrä, mutta osaavat kumminkin tehdä, ja muutamat taas eivät ymmärrä eivätkä osaa tehdä, ja näiden viimeisten joukkoon kuuluu *hän*", ja samassa heitti hän taas erään vaajan päin vajan ovea, "ja sen kanssa täytyy minun nyt, tukka hiessä, vaivata itseäni".

"Niin kummi, vähän kummallinen on hän tosiaankin. Sanoihan hän silloin, että meidän vaan oli tarvis mennä rohkeasti hänen luoksensa ja ilmottaa hänelle asiamme, jos meiltä jotakin puuttui; no, minä meninkin hänen luoksensa ja pyysin saada häneltä enemmän perunamaata, mutta hän vastasi minulle, ettei hän voinut siihen mitään, ennenkuin hän kysyi neuvoa vanhalta pehtorilta. Niin, jos pehtori asiasta saa vihiä, niin ei synny siitä mitään, sillä hän tietää, että minä jätin perunani mullittamatta".

"Anna vanhuksen olla rauhassa; hän on semmoinen, kuin hän on; hän sanoo minulle: Flegel, tee minulle auransiipi, ja minä teen sen, tahi sanoo hän: pyörät kaipaavat uusia kappoja, ja minä panen niihin uudet kavat, ja muusta mistään ei minun ole tarvis huolia; mutta tuon toisen kanssa! — — Saatpa nähdä, kummi, hän saa kynsiä vielä korvansa taustaa".

"Se on varma, se", sanoi Kegel, "ja perunamaa on jo luistanut minun kynsistäni".

"Niin", sanoi Flegel ja sulki vajan oven ja veti takin yllensä, "mutta se oli varsin oikein! Ettet sinä saanut perunia, siihen olet itse sypää, miks'et mullittanut niitä? Ja jos pehtori antaisikin sinulle enemmän perunamaata, ei se sinua kuitenkaan auttaisi".

"Se on totta, se", sanoi Kegel, heitti lapion olallensa ja lähti Megelin kanssa tiehensä, "se ei minua auttaisi, erittäinkään noiden monien lasten tähden, mutta varma on, ettei se haitaksikaan olisi".

Sanotaan kiitoksen lasten ja alhaisten suusta miellyttävän ymmärtäväisintä ja ylhäisintäkin, ja se onkin totta; mutta yhtä totta on, että moite samasta mitättömästä suusta sattuu kipeästi, erittäinkin jos se koskee ihmistä, josta me paljon pidämme. Ja mitähän merkitsi tämä pakina? Se oli tavallista lörpötystä, jommoista tuhat kertaa kuullaan tyhmäin ihmisten suusta, mutta myhäily katosi kuitenkin tuon nuoren rouvan huulilta ja mieli tuli pahaksi. Hänen miehensä taitoa ja hyvää tahtoa täyttämään sitä, mitä hän puheessaan oli luvannut, epäiltiin, ja tarkotus tällä kaikella oli, että Aksel ei ollut mies tekemään, mitä hän oli ottanut tehdäkseen.

Frida oli alakuloinen, Akselin tullessa illalliselle, ja hän sitä vastaan oli iloisella mielellä, ja tämäkin sopi jo hyvin huonosti yhteen.

"No niin, Frida kulta", sanoi Aksel, "nyt olemme jo jotenkin täällä perehtyneet, nyt olisi luullakseni aika käydä naapureilla vieraisilla".

"Niin kyllä, Aksel, mutta kenenkä luona?"

"No, ensiksi tietysti rajanaapuriemme luona".

"Mutta ennen kaikkia kumminkin pastorin luona".

"Tietysti, hänen luonansa myöskin — myöhempään".

"Keitä muita on sitte enää jälillä?" kysyi nuori rouva ja aprikoi itse mielessään, "kartanonomistaja herra Pomukkelskopp ja arentimies Nüssler".

"Frida kulta", sanoi Aksel ja tuli vähän vakaisen näköiseksi kasvoiltaan, "arentimies Nüsslerin nimitit kai vaan pilan vuoksi; arentimiesten kanssa emme tietysti saata mitään seuraa pitää".

"Tästä asiasta on minulla toinen ajatus", lausui Frida levollisesti, "minä katson enemmän ihmiseen kuin hänen säätyynsä. Täällä voi olla laita toisin kuin meillä Preussissa; mutta minun isäni huoneessa kävi monta arentimiehen perhettä, miks'ei täällä? Nüsslerin rouva sanotaan olevan kelpo ihminen".

"Minun pehtorini sisar. Hänen luoksensa en voi mennä; se ei käy laatuun".

"Mutta kartanonomistaja Pomukkelskopin luoksi?"

"Tietysti; hän on kartanonomistaja, on rikas, on valtiosäätyläinen yhtä hyvin kuin minä..."

"Ja on koko seudussa huonossa maineessa, ja hänen vaimonsa vielä huonommassa. Ei, Aksel, sinne en minä milloinkaan mene".

"Rakas lapsi..."

"Ei, Aksel, minä luulen, että sinä et näe, miten asiat ovat. Jos arentimies Nüssler olisi ostanut Gürlitzin kartanon, olisiko hän silloin toinen mies, ja kärsitkö sinä silloin hänen luonansa vieraisilla?"

"Ne ovat otaksumisia, jotka eivät kuulu tähän! Arentimieliä luoksi en minä mene", sanoi Aksel harmissaan.

"Enkä minä kartanonomistajan luoksi, niitä ihmisiä en voi kärsiä", sanoi Frida myöskin vakaasti.

"Frida!" rukoili Aksel.

"Ei, Aksel", lausui Frida lujasti, "minä matkaan huomenna sinun kanssas Gürlitziin, mutta en mene edemmäksi pappilaa, vaan poikkeen sinne".

Siihen asia päättyi; se ei ollut mitään riitaa eikä epäsofia; mutta kumpikin piti päänsä. Ja helposti ja mielellään olisi Frida antanut myöden, jos hän olisi istunut illallispöytään sillä tuskallisella tunteella, että Akselilta puuttui älyä, arvostelemaan asiaa, ja lujuutta, sitä perille saamaan; ja kuinka helposti ja mielellään olisi Aksel antanut myöden ja olisi jättänyt Pomukkelskopin sillensä, jos ei hänen mieleensä aina olisi muistunut, että Pomukkelskopp oli rikas mies, jota hänen täytyi hyvittelä, sillä se voi joskus häntä vielä auttaa; kuinka helposti ja mielellään olisi hän mennyt arentimiehen perheeseen, jos eivät nuo joutavat ennakkoluulot, joita hän sotaväessä palvellessaan oli päähänsä saanut, olisi estäneet häntä nöyristämästä niskaansa.

Mutta se oli liian myöhäistä, asia ei enää ollut autettavissa, alkupuoli epäsofia oli päässyt huoneeseen, ja ovi oli jäänyt raollensa, niin että loppupuolikin voi seurata perästä; sillä epäsofia on samannäköinen kuin paperileijan häntä, jolla lapset leikittelevät; pitkä on sen nauha ja siihen on kiinnetty paperin liuskoja vieretysten ja vaikka jokainen eri paperin liuska ei paljon merkitse, tekevät ne kaikki yhteen kumminkin kokonaisen läjän, josta on mahdollon selkoa saada, sillä siitä ei voi mitään alkua ei loppua löytää.

Seuraavana iltapuolispäivänä kävivät he Gürlitziin — Aksel oli tässä kohden antanut myöden Fridalle, joka mieluisemmin kävi jalkasin kuin ajoi vaunuilla — ja Aksel saatti rouvaansa pappilan veräjälle asti ja lupasi taas tulla häntä noutamaan; itse meni hän herraskartanoon.

Pomukkelskopin perhe oli juuri juonut kahvinsa, ja Filip ja Natti ja nuo toiset lapset seisovivat pöydän ympäri kuin varsat seimessä ja kastelivat vehnäsiä sikurikahviin ja ryvettivät silmänsä ja pistivät

teelusikat ja sormensa kuppeihin liottuneiden vehnäsiemen sekaan ja kirjottivat uljaan nimensä "Pomukkelskopp" pöydälle kaadettuun kahviin ja maitoon, ja nyhjäivät ja lykkivät toinen toisiansa ja katselivat samassa rakasta äitiänsä niin viattomannäköisinä, kuin eivät olisi mitään pahaa tehneet; sillä Kananen istui myös pöydässä tahmeassa, mustassa leningissään ja piti järjestystä voimassa. Tämä oli kaunis kuva perheellisestä onnesta, vehnäsiemen muruista ja sikurista, ja Pomukkelskopp istui sohvan kulmassa ja poltti tupakkaa. Hän oli jo juonut kahvinsa, sillä isä joi aina ennakolta erityisestä kannusta puhdasta kahvia; mutta sekin oli vaan petosta, sillä Malla ja Salla, jotka vuorotellen keittivät kahvia, joivat aina parhaan osan ja täyttivät sikurilla perhekannusta, mitä puuttui. Hän istui siis sohvan kulmassa ja oli kohottanut vasemman jalkansa yli oikean, Klewen herttuan Adolfin määräyksen mukaan: "Kun tuomari istuu tuomioistuimella, pitää hänen kohottaa vasen jalkansa oikean yli" j.n.e., ja vaikk'ei hän tätä nykyä ollutkaan tuomari, niin oli hän kumminkin vielä paljoa enemmän, sillä hän oli tätä nykyä lainlaatia ja ajatteli tänvuotisia valtiopäiviä, joille hän kaikissa tapauksissa oli päättänyt mennä.

"Kanaseni", sanoi hän, "tänä vuonna menen minä valtiopäiville".

"Vai niin?" kysyi eukko, "sinulla ei kai ole mitään muuta tilaisuutta, tuhlata rahoja?"

"Kyhkyseni, se on minun velvollisuuteni; minun täytyy olla saapuvilla, ja kalliiksi ei se myöskään tule. Tänä vuonna pidetään valtiopäiviä tässä lähellä, Malchinissa, ja jos minä otan eväskontin mukaani..."

"Vai niin? Ja minun kai pitää sillä aikaa vetää sinun saappaasi jalkaani ja kahlata syvässä liejussa tanhualla ja pitää silmällä renkejä?"

"Kyhkyseni, sitä vartenhan on Kustaa täällä, ja jos minua tarvitaan, voin tulla kotia minä hetkenä hyvänsä".

"Mutta isä kulta", sanoi Malla, joka yksinään koko seurasta silloin tällöin silmäili Rostockin lehteä, ja jota sentähden ja koska hän aina tiesi, missä suuriherttua ja suuriherttuatar kunakin hetkenä oleskelivat, pidettiin hyvin tarkkana valtiolisten olojen tuntiana — sillä Pomukkelskopp itse luki ainoastaan viljan hintoja ja rahan kursia — "mutta isä kulta", sanoi Malla, "jos nyt jotakin tärkeitä esille tulee, esimerkiksi nuo punaset takit, josko te aatelittomat kartanonomistajat myöskin saatte käyttää punasia takkeja, tahi luostarikysymys, josko teidänkin naimattomilla tyttärillänne on oikeus saada eläkettä luostarien tuloista, niin ettehän silloin voi kotia päästä." Mallalla oli, näet, jo jonkinlainen aavistus siitä, että luostariasia mahdollisesti vielä voi tulla hänen omaksi asiaksensa.

"No, ethän kai luule", sanoi Pomukkelskopp ja nousi pystyyn ja alkoi käydä pitkillä askelilla edes takasin huoneessa, "että isäsi niin alentaa itsensä, että vetää samaa köyttä muiden aatelittomain kartanonomistajain kanssa ja äänestää heidän kanssansa ja laiminlyö sentähden oman taloutensa? Ei, jos täällä jotakin tapahtuu, kirjota vaan minulle, niin tulen minä, ja jos minun punasta takkia mieleni tekee, niin tiedän minä paremman keinon — jokainen katsokoon itse eteensä — ja se on minulle oleva suurempi kunnia, jos saan sen *yksin* kuin muiden rentusten kanssa, joilla ehkä on pari tuhatta taalerialia omana, ja kun minä kerran tulen kotia ja sanon: Malla kulta, minä yksin olen sen saanut! Silloin voit sinä ylpeillä isästäsi;" ja samassa koikki hän ympäri huoneessa ja puhalteli viattomain lastensa silmiin tupakan savua, niin että he näyttivät kuin pasunaenkelit pilvissä, joiden vaan oli tarvis pistää hölötin huulillensa, toivottaaksensa isänsä kunniaa kuuluvaksi.

"Kopp, oletko tullut hulluksi?" kysyi hänen rakas vaimonsa.

"Anna minun olla, Kanaseni! Aina vaan uljaasti! — Sano minulle, kenenkä kanssa sinä seurustelet, niin sanon minä, kuka sinä olet. Jos minä äänestän aatelisten kanssa..."

"Minun luullakseni olet sinä jo saanut kylliksi nenällesi aatelisherroilta".

"Kanaseni..." sanoi Pomukkelskopp, vaan ei päässyt edemmäksi, sillä Salla, joka ompeli akkunan ääressä, hypähti ylös: "Herranen aika, tuolla tulee herra von Rambow yli pihan".

"Kanaseni!" sanoi Pomukkelskopp uudestaan ja hänen silmistänsä tuli selvään näkyviin ankara moite, "näetkös, aatelismies tulee *minun* luokseni. Mutta nyt ulos! ulos!" kääntyi, hän lapsiparvensa puoleen ja ajaa hoputti heidät ulos ovesta. — "Malla, pois kahviastiat! Salla, saa tänne pyhjinriepu! Ja Kanaseni", hän pani oikein kätensä ristiin, "mene nyt ja ota toinen leninki yliesi!"

"Mitä?" sanoi Kananen, "tulenko minä hänen luoksensa vai tuleeko hän minun luokseni? Semmoisena kuin hän minun tapaa, mahdan minä olla hänelle hyvä kyllä".

"Kanaseni", rukoili Pomukkelskopp taivahisten tähden, "minä pyydän, sinä turmelet tuolla mustalla aamupuvullasi koko asian".

"Mukkel, oletko sinä ihan mieletön?" kysyi Kananen eikä liikahtanut pois paikaltansa, "luuletko sinä

hänen tulevan sinun tai minun tähteni? Hän tulee sentähden että hän tarvitsee meitä, ja kerjäläisille on tämä musta leninki hyvä kyllä".

Mukkel rukoili vielä yhä, mutta turhaan. Malla ja Salla liepahtivat ulos ovesta, asuansa vähän siivoamaan, mutta eukko jäi istumaan jäykkänä kuin kanto.

Aksel tuli sisään ja tervehti pariskuntaa, ja tuota vanhaa mustaa leninkiä kohdeltiin yhtä höylysti kuin noita vihreäraitaisia housuja, sillä tuo nuori herra osasi niin oikealla ajalla ja oikeassa tilaisuudessa osottaa hienoa käytöstapaansa, että Pomukkelskopp oikein ällistyi kaikesta tämän nuoren aatelismiehen ystävällisyydestä ja nöyryydestä, ja Kananenkin tuli niin hyvälle mielelle, että hän kutsui rakasta puolisoansa "Pokuksi;" vielä tuo vanha, tahmea musta leninkikin häpesi omaa tyhmyyttänsä, niin että hän näytti itse oman omistajansa, Kanasenkin, silmissä kaiken tämän kohteliaisuuden ja höylyyden loisteesi ihan ruosteenkarvaiselta. Ja nyt tuli Salla sisään ja oli jotakin etsivinänsä ja perästäpäin tuli Malla ja teki myös jotakin asiaa, ja Pomukkelskopp esitteli heidät, ja kohteliaasta puheesta syntyi nyt sivistynyt kun Sallan koruompelu tuli puheen aineeksi, ja kun Malla otti käsiinsä Rostockin lehden, kääntyi keskustelu valtiolliselle alalle. Ja Filip tuli sisään ja asettui nurkkaan äitinsä taa, ja nuo kaikki toiset pienoiset tulivat paikalle, aina yksitellen, ja asettuivat noiden molempain ensimmäisten taa, niin että Kananen vihdoinkin näytti oikealta vanhalta mustalta kanalta jonka taaksi poikaset hiipivät, haukan lennellässä ilmassa. Ja kun äiti nyt otti liinavaatekaapin avaimen korista ja lähti ulos ovesta — sillä, sanoi hän itseksensä, näin suurta kohteliaisuutta täytyy toti jollakin tavalla palkita —, seurasi häntä koko parvi, sillä liinavaatekaapissa talletettiin niitä mesileipiä, joita Kananen piti varalla koko vuoden ja joita kahdesti vuodessa leivottiin. Ja nämä mesileivät olivat aina varsin kauniita, vaikka ne aikaa myöden saivat hieman saksansaippuaisen maun, joka tuli liinavaatteiden läheisyydestä. Mutta siitä ei haittaa! Lasten makua ei ollut herkuilla pilattu, he olivat siihen pienestä asti tottuneet, ja jos ei Akselin olisi täytyntä kuululla Pomukkelskoppia, niin olisi hän kyllä kuullut, kuinka ulkona kerjättiin ja manguttiin: "Äiti, antakaa minulle! — Äiti, minulle myös!" Mutta Pomukkelskopp oli hänen kokonaan vallannut ja koetti tyrkyttää häneen hyvää ajatusta omasta itsestäänsä ja rakastettavasta perheestäänsä: "Näettekö, herra von Rambow", sanoi hän, "te tapaatte täällä hyvin yksinkertaisen perheen, minä olen hyvin yksinkertainen, minun vaimoni" — hän katsahti ympärillensä, vieläkö Kananen oli lässä — "on varsin yksinkertainen, niinkuin nähneet olette, minun tyttäreni, minun muut lapseni on kasvatettu hyvin yksinkertaisesti. Meillä ei ole mitään vaatimuksia, me elämme vaan itseksemme onnellisena perhekuntana. Me emme välitä muiden seurasta, Jumalan kiitos, meillä on kyllä itsestämme, mutta", lisäsi hän ja hänen olentonsa sai arvoisan patriarkaalisuuden muodon, "jokaisen täytyy vetää kortensa, jokaisella on määrätty työnsä, jonka hänen *täytyy* toimittaa — *täytyy*, sanon minä, kun hän sen kerran on tehäksensä ottanut, ja silloin ei ole myöskään Jumalan siunaus poisjäävä".

Aksel myönsi kohteliaasti tämän olevan oivallisen järjestyksen.

"Niin", sanoi Pomukkelskopp ja tarttui kauluksesta kiini pikku Filippiin, jolla oli suu täynnä kahdeksan kymmenettä osaa mesileipää ja kaksi osaa saksansaippuaa, ja esitteli hänen nuorelle herralle, "Filip, kumarra! — Näettekö, tämän pienen pojan toimenä on etsiä munia, joita kanat munivat ulkopuolelle aitausta; jokaisesta tusinasta saa hän killingin ja rahat pannaan säästöön. Filip, kuinka paljo olet sinä jo koonnut, poikueni?"

"Seitsemän taaleria, kolmeviidettä killinkiä", vastasi Filip.

"Näetkö, poikaseni", sanoi Pomukkelskopp ja taputti rakasta poikaansa poskille, "Jumalan siunaus seuraa ahkeruutta, ja niin" — kääntyi hän taas Akselin puoleen — "on Natin toimenä ko'ota vanhoja rautanauvoja, hevosenkenkiä ja muita semmoisia, joista hän saa maksun painon jälkeen, ja Mari ja Heikki ja Kirsto kokoilevat omenia, pääryniä ja luumuja jotka puista putoavat; ne ovat, tosin vielä suurimmaksi osaksi röhkäleitä, mutta ei haita mitään, kaupunkilaiset ostavat niitä kumminkin. Ja näettehän herra von Rambow, niin on jokaisella minun lapsistani oma tehtävänsä".

Aksel veti vähän suutansa nauruun. Kananen tuli samassa sisään, tuoden tullessaan pullon viiniä ja talrikillisen mesileipiä, ja Pomukkelskopin iloksi oli hän vaihtanut tuon mustan pukunsa keltaraitaiseen silkileninkiin ja päässä oli hänellä aimollinen myssy.

"Kanaseni", sanoi Pomukkelskopp, "ei sitä viiniä! Kun meillä on niin ylhäinen vieras, pitää tuoda parasta sorttia!"

"Tuo se itse sitte", sanoi eukko tylästi.

Niin tapahtui, ja Pomukkelskopp alkoi taas puheen: "Niin, ja minun molemmilla vanhemmilla tyttärilläni on myös kummallakin eri taipumuksensa, Salla pitää enemmän taiteesta, koruompelusta ja klaverinpelaamisesta, ja Mallaa miellyttää enemmän sanomalehdet ja valtiotiede".

Aksel lausui kummastustansa siitä, että Mallaa! huvittivat asiat, joista naiset eivät muuten paljon

välitä, ja Malla vastasi, että jonkun talossa täytyi kumminkin niistäkin huolta pitää, koska ei isä sitä tehnyt; ja koska isä nyt kumminkin oli valtiosäätyläinen, täytyi hänen toki tietää, mitä valtiopäivillä toimitaan, ja juuri silloin, kun herra von Rambow tuli; oli heillä puheena ollut, että isäkin tänä vuonna oli valtiopäiville menevä.

"Niin, herra von Rambow", sanoi Mukkel, "minä aion myöskin kerta sinne; en niiden rettelöjen tähden, joita minun aatelittomat virkaveljeni ovat toimeen panneet, ne eivät minua liikuta, ja minä tunnen erotiuksen aatelisten ja aatelittomani välillä varsin hyvin — ei! minä tahdon vaan kerran mennä sinne ja tahdon näyttää heille, että minä olen mies!"

Aksel kysyi nyt, jotakin sanoaksensa, eikö Pomukkelskopp pitänyt mitään seuraa lähiseudun maamiesten kanssa.

"Kenenkä kanssa minä seurustelisin?" kysyi Pomukkelskopp, "arentimiehen kanssa Reksowissa? Hän on pöllöpää. Pehtorien kanssako? Semmoinen seura ei sovi minulle. Ja muuta seuraa ei täällä ole olemassa".

"No sitte te seurustelette ainoastaan pastorin kanssa?"

"En, en hänenkään kanssansa. Se mies ei ole alusta käyttänyt itseänsä niin, että minä tahtoisin mitään tekemistä hänen kanssansa; hän seurustelee henkilöjen kanssa, jotka eivät sovi minulle; hän on ottanut huoneesensa teidän pehtorinne Hawermannin tyttären, ja minä en mielelläni näkisi, että minun tyttäreni tulisivat *sen* kanssa likempään tuttavuuteen".

"Minä olen kuullut hänen olevan rakastettavan tytön", sanoi Aksel.

"Kyllä vaan, sitä minä luulen", sanoi Pomukkelskopp, "enkä minä tahdokaan sanoa mitään pahaa työstä — näettehän, herra von Rambow, minä olen vanha, yksinkertainen mies — mutta Hawermannin tunnen minä vanhastaan, minä en tahdo sanoa, että hän minua silloin petti, mutta... se tapa millä teidän oma isänne ja pappilalaiset saattoivat tytön ja nuoren herran von Rambowin yhteen, ei voinut minua miellyttää".

"Minun orpanani Fransin?" kysyi Aksel.

"Niin, hänen nimensä on kai Frans? Häntä minä tarkotan, häntä joka oli täällä Hawermannin luona maanviljelysopissa. Minä en häntä tunne, sillä minun huoneessani hän ei ole käynyt. Onkin minusta varsin mieleen, siihen katsoen, mitä ihmiset keskenänsä puhuvat".

"Hän kirjoitteleekin vielä yhä tytölle kirjeitä", sanoi Kananen.

"Ei, äiti", sanoi Malla, "sitä ei voi sanoa, hänen kirjeensä tulevat aina pastorille. Meidän postinkuljettajamme tuo nimittäin aina pastorin kirjeet muassa", lisäsi Malla, Akseliin kääntyen.

"Se on yhdentekevä, se", sanoi Kananen, "säkkiä lyödään, asiaa tarkotetaan".

"Tätä en ole vielä ennen kuullut", sanoi Aksel ja katseli hyvin arvelevasta pitkin nenäänsä.

"Min", vakuutti Pomukkelskopp, "senhän tietävät kaikki ihmiset. Tyttö juoksenteli yhä hänen perässänsä, tehden isällensä ja teidän sisarillenne, ja jos jotakin häirinköä tuli heidän välillensä, osasi Hawermann ja pappilan herrasväki heidät taas sovittaa".

"Ei, isä kulta", huudahti Salla, "heidän pääapulaisensa oli vanha Bräsig, hän kuljetti yhä sanomia toiselta toiselle".

"Ken on oikeastaan tuo vanha Bräsig?" kysyi Aksel jo hyvin äkäisenä.

"Köyhä vaivainen on hän!" huudahti Kananen. "Se hän on", sanoi Pomukkelskopp ja pöyhenteli itseänsä, "ja on saanut pienen eläkkeen herra kreiviltä, eikä hänellä nyt ole mailmassa muuta tekemistä kuin juosta kylästä kylään, talosta taloon ja panetella ihmisiä, ja päälliseksi on hän vielä..."

"Ei, isä", puuttui Malla puheeseen, "antakaa minun sanoa se. Herra von Rambow, se mies on — demokraatti, täydellinen demokraatti!"

"Se hän on", vakuutti Pomukkelskopp, "ja ihmehän olisi, ellei se veijari vielä kerran tule murhapolttajaksi".

Ja tämä kelvoton heittiö oli istunut Akselin omassa pöydässä, ja kuka oli siihen syypää? — Hawermann. — Tämä keskustelu oli valuttanut kylläksi kiukkua nuoren herran vereen ja mesileivät eivät myöskään houkutelleet häntä jäämään, hän jätti siis hyvästi, ja Pomukkelskopp saatti häntä yli

pihan veräjälle saakka.

"Onko se todellakin totta, mitä orpanastani sanoitte?" kysyi Aksel, kun kävelivät yhdessä ulkona. "Herra von Rambow", sanoi Pomukkelskopp, "minä olen vanha, yksinkertainen mies, ja minun iässäni ei enää välitetä semmoisista asioista, minä sanon vaan, mitä ihmiset sanovat".

"No, se on kai tuommoinen pian haihtuva ihastus: poissa vierestä, poissa mielestä?"

"Sitä en luule", sanoi Pomukkelskopp hyvin arvelevaisesti, "sen verran kuin minä Hawermannia tunnen, on hän vanha, kavala kettu, joka ei luovu tarkotuksestaan. Teidän orpananne on tarttunut koukkuun".

"Onhan poika ihan mieletön", sanoi Aksel, "mutta kyllä minä hänen järjelle saan. Voikaa hyvin, naapuri! Kiitoksia ilmiannoistanne; minä toivon pian saavani nähdä teidät luonani. Hyvästi!" ja niin puhe in poikkesi hän oikeanpuoliselle tielle.

"Malttakaa", huusi Pomukkelskopp hänen perästänsä, "te menette väärää tietä; vasenpuolinen tie vie Pümpelhageniin".

"Minä tiedän sen", sanoi Aksel, "mutta minun täytyy mennä pappilaan, noutamaan vaimoani. — Hyvästi!"

"Aha", sanoi Pomukkelskopp, käydessään takasin yli pihan, "tämäpä on sievää, tämä on kaunista! Armollinen rouva on pappilassa! Niin, miks'ei? Nuorelle herralle olen minä hyvä kyllä; mutta armolliselle rouvalle? — Lapset!" huusi hän, tultuansa ovesta sisään, "armollinen rouva on pappilassa, me olemme kai hänelle liian huonoja".

"Se ilahuttaa minua suuresti, Poku", sanoi eukko, "että aatelismies taas on vetänyt sinua nenästä".

"Onko se mahdollista!" huudahti Salla.

"Kyllä vaan se mahdollista on", sanoi isä, "se on varma asia", ja antoi Natille ja Filipille, jotka ahkerasti syödä möykkyttivät mesileipien jäännöksiä pari jyhmäystä selkään: "Ulos, te mukulat!" ja heittäytyi sohvankulmaan ja sivalteli karpäsiä; ja eukko pisteli nyt häntä kaikenlaisilla sananparsilla ylhäisistä tuttavuuksista, köyhistä vaivaisista ja aatelismiehistä ja sanoi: "Salla, vie tuo kallis viini kellariin talteen, pullossa näkyy vielä olevan vähän, isä voi vielä kerran kestittä sillä korkeasukuisia ystäviänsä". — Ja vähän ajan perästä huudahti hän: "Isä, tuleppa tänne akkunaa ääreen! Katsoppa, tuolla menee sinun ylhäinen ystävänsä armollisen rouvansa — sen hampsun! — kanssa, ja kuka kulkee heidän kerallansa? — Sinun murhapolttajasi, vanha Bräsig!"

Ja niin oli laita. Bräsig kulki molempain seurassa Pümpelhageniin päin, ja vaikka Aksel ei hänestä mitään lukua pitänyt, vaan antoi hänelle kaikenlaisia ynseitä vastauksia, ei hän siitä mitään välittänyt, sillä hän iloitsi tuosta nuoresta rouvasta, jonka hän pappilassa oli tavannut ja joka miellytti häntä tänään vielä enemmän, kuin päivällispöydässä taanoin.

Ja Frida voikin häntä miellyttää, voi miellyttää jokaista, joka näki, kuinka ystävällisesti hän astui sisään pappilan tupaan, jossa Bräsig istui vanhan pastorin luona, joka voimaton ja sairaana lepäsi sohvalla; kuinka hän pidätti vanhaa herraa, joka vieraan tullessa tahtoi nousta seisaalle, ja kuinka hän laski molemmat kätensä pastorin rouvan olkapäille, katsoi häntä kirkkailla silmillään ja kysyi häneltä, tahtoiko hän ottaa opastaaksensa vierasta, joka tarvitsi hyviä neuvoja, ja kuinka hän lähestyi Bräsigiä, ikäänkuin vanhaa tuttua, ja pudisteli rohkeasti hänen kättänsä. — Ja kun Lovisa tuli sisään, tervehti tuo nuori rouva häntäkin kuin vanhaa tuttua, ja katseli häntä yhä uudestaan, ikäänkuin olisi aina jotakin uutta hänen kasvoissansa nähtävänä ja vaipui tätä tehdessään ajatuksiinsa niinkuin kauniin kirjan luki, joka ei tahdo kääntää lehteä, ennen kuin oikein ymmärtää, mitä on lukenut.

Ja tuolla nuorella rouvalla oli täällä paljon lehtiä käännettävänä, ja jokaisella lehdellä oli jotakin kaunista ja opettavaista; pastorin kasvoissa oli luettavana kokemusta ja ystävällistä ihmisrakkautta, pastorin rouvan kasvoissa toimeliaisuutta, elämän halua ja sydämellisintä hyvänlaitaisuutta kirjavassa sekamelskassa, ja Lovisan kasvoissa kainoutta, älyllisyyttä ja iloa siitä, että sai olla naisen kanssa, jolla oli nimi, joka hänelle kerran oli tullut niin rakkaaksi; ja Bräsigin kasvoissa oli nähtävänä tosin vaan muistutuksia tähän kaikkeen, mutta ne kuuluivat siihen ja tekivät asian selvemmäksi, ja tuo nuori rouva luki näitä muistutuksia yhtä suurella ilolla, kuin me poikanulikat muinoin muistutuksia tekstin alla *Cornelius Nepoksessa*. Ja kaikki tämä soveltui niin kauniisti ja viattomasti yhteen, ja siinä oli niin paljon rakkautta ja iloisuutta, että tuosta nuoresta armollisesta rouvasta tuntui, kuin olisi hän kaunisten lasten parvessa, jotka somassa puutarhassa tanssivat vanhain puiden viileässä varjossa rinkitanssia, ja ringin keskellä seisoi Lovisa ja kurotti hänelle kättä ja sanoi: "Tule, nyt saat sinä tanssia vuoroosi!"

Ja tähän rauhalliseen, iloiseen seuraan tuli Aksel nyt suuttuneena siitä, mitä hänen korvaansa oli

kuiskattu, ja harmissaan, että hänen täytyi noutaa vaimoansa semmoisten ihmisten seurasta, ja kun Bräsig nyt vielä päälliseksi tervehti häntä: "Hyvää päivää, herra luutnantti", ei hänen mielensä siitä juuri paremmaksi tullut, ja hän kääntyi äkkiä pastorin puoleen ja lausui pari sanaa voimisesta ja ilmasta, mutta niin kylmästi, että hänen käytöksensä koski kuin jääpuikko hänen rouvansa lämmintä sydäntä, jonka tähden Frida äkkiä kavahti ylös istuimeltaan ja sanoi jäähyväiset, ettei vielä suurempi kylmyys, ikäänkuin raesade kesäiseen aikaan, jähdyttäisi tätä lämmintä ystävällisyyttä.

He lähtivät, mutta pehtori Bräsig lähti muassa, tuon nuoren kerran epäkohteliaisuudesta ei hän millänsäkään ollut, Bräsig ei ollut hänelle mitään tehnyt, hänellä oli hyvä omatunto, ja pait sitä oli hänellä hyvä ajatus omasta kyvystänsä, hauskuttamaan ihmisiä ja saattamaan heitä toiselle päälle, jos he pahalla mielellä olivat. Hän koetti siis pysyä luutnantin rinnalla ja pakisi pajatteli yhtä ja toista, vaan hänen ei onnistunut saada tuon nuoren herran lyhyitä, ynseitä vastauksia muuttumaan ystävällisiksi. Mutta kun nuori herra seisahti sillä paikalla, missä kirkkopolku yhtyy valtamaantiehen, ja häneltä kysyi, mitä tietä hän aikoi mennä, jolahti yht'äkkiä Bräsigin päähän, että tuo perhanan pöllö voi luulla hänen etsivän hänen seuraansa. "Kuulkaapa, herra luutnantti", sanoi hän ja seisahti myöskin, "tämä on minusta kummaa. Häpeettekö ehkä, käydä minun kanssani maantiellä? Minä saan ilmottaa teille, etten minä oikeastaan käykään teidän kanssanne, minä käyn vaan teidän arvoisan, armollisen rouvanne kanssa koska hän on ystävällinen minua kohtaan. Muuten en tahdo olla rasitukseksi;" ja samassa teki hän syvän kumarruksen nuorelle rouvalle ja lähti astumaan suoraan poikki turnipsisängen Hawermannia kohden, joka vähän matkan päässä panetti eloja aumoihin.

"Aksel", sanoi Frida, "miksikä pahotit sinä niin kovasti tuon vanhan hyvänlaitaisen miehen mieltä?"

"Sinun vanha hyvänlaitainen miehesi ei ole mikään muu kuin turmiontuottaja ja parittelia".

"Luuletko sinä sitä todellakin? Ja luuletko sinä, että, jos hän semmoinen olisi, Hawermann pitäisi niin likeistä kanssakäymistä hänen kanssansa?"

"Miks'ei, jos hänellä siitä hyötyä on?"

Nuori rouva katseli häntä puoliksi kummastellen, puoliksi surkutellen: "Aksel, mikä sinun on? Sinä olet muuten niin ystävällinen jokaista ihmistä kohtaan ja uskot jokaista; mikä on saattanut sinun epäluuloiseksi näitä molempia miehiä kohtaan? *Näitä* molempia kohtaan, jotka ovat osottaneet meille vaan ystävyyttä ja rehellisyyttä?"

"Ystävyyttä? — Miks'ei? — Olenhan minä *isäntä* kartanossa. — Mutta rehellisyyttä? Sen on aika osottava, ja mitä minä siitä olen kuullut, soveltuu huonosti yhteen minun käsitteitteni kanssa rehellisyydestä".

"Mitä olet sinä kuullut? Keneltä olet sinä kuullut?" kysyi Frida pikaisesti ja hartaasti. "Sano se minulle, Aksel! — Minä olen sinun vaimosi".

"Minä olen kuullut yhtä ja toista", vastasi Aksel pilkallisesti, "minä olen kuullut, että Hawermann jo kerran on tehnyt vararikon; ja kaunein juttu, mitä minä olen kuullut, on se, että hän opettajana on käyttänyt valtaansa, parittaaksensa pappilan herrasväen ja tuon vanhan veijarin avulla, jolle minä juuri matkapassin annoin, tyttärensä meidän orpanamme Fransin kanssa. Ja", lisäsi hän suuttuneena ja täynnä sappea, "se hupsu on tarttunut onkeen!"

Nyt nousi Fridan koko olento ankaraan vastarintaan, tämä ilkeys ei loukannut ainoastaan tuota viatonta lapsi parkaa, Lovisa Hawermannia, vaan häpäisi aina sisimpään sydämen pohjaan saakka koko hänen sukupuoltansa; hänen silmänsä iskivät tulta, kun hän tarttui kiini Akselin käsivarteen ja seisatti hänen: "Sinä olet ollut *huonossa* seurassa ja olet kuullellut mitä ilkeintä panetusta!" Hänen kätensä heltesivät, viha haihtui pois ja raskas alakuloisuus valasi hänen: "Ah, Aksel", huudahti hän, "olethan sinä muuten niin hyvä, kuinka saattaa semmoinen panetus hämentää sinun selvää järkeäsi?"

Aksel hämmästyti siitä kiivaudesta, millä hänen rouvansa tähän asiaan puuttui, hän olisi mielellään ottanut takasin, mitä hän oli sanonut; mutta nyt oli hän sen kerran sanonut, ja jos hän nyt olisi vähänkin myöden antanut, niin olisi hän omissa silmissänsä näyttänyt heikkouskoiselta, arvelemattomalta mieheltä, ja hän oli kumminkin olevinansa oikein vankka ja luja, hän ei siis voinut ottaa sanojansa takasin, vaan sanoi: "Frida, mikä sinun on? Sitä ei voi kuitenkaan vastaan väittää. Että minun hupsu orpanani on mennyt tuon tytön ansaan, tietää koko seutu".

"Jos sinä toisilla sanoilla tahtoisit ilmottaa tämän asian, jos sinä sanoisit, että sinun orpanasi on rakastunut tyttöön, niin minä sen mielelläni uskoisin ja sinun orpanasi, jota en minä vielä likemmin tunne, tulisi minulle sitä rakkaammaksi".

"Mitä? Minun orpanani, joka on rikas ja itsenäinen, naisi minun pehtorini tyttären?"

"Sehän juuri on rikkaan ja itsenäisen nuoren miehen etu, että hän voi vapaasti valita; ja todellakin! sinun orpanasi ei ole kelvotonta valinnut".

"Ja minä joutuisin vielä lopuksi jonkinlaiseen sukulaisuuteen pehtorini kanssa, ja nuo parittajat, jotka asian ovat alkuun panneet, jotka liiton ovat solmineet, saisivat riemuita voitostansa? — En, en milloinkaan minä sitä suvaitse".

"Kas, tässä", huudahti Frida, "tässä juuri on valhe ja panetus, ja kuinka on mahdollista, että sinä uskot niin törkeätä kielastusta? Kuinka voit sinä — ottamatta lukuun ensinkään tuon rakastettavan tytön viattomuutta — kuinka voit sinä otaksua, että tuo vanha yksinkertainen mies, tuo lempeä isä, joka ei muuta toivo kuin tyttärensä onnea, kuinka voit sinä luulla, että tuo arvoisa pastori ja hänen vilpitiön rouvansa ja että se vanha kunnon mies, joka meidät juuri loukattuna jätti, voisivat tehdä sydänpäpysensä tämmöisten saastaisten vehkeiden esineeksi?"

"No, sehän on helposti ymmärrettävä", sanoi Aksel, "he tahtovat tehdä hänen onnelliseksi".

"Ah", huudahti Frida yksivakaisesti ja surullisesti, "sitte on meillä ihan erilaiset käsitteet onnesta. Semmoisilla juonilla ei ketään onnelliseksi tehdä".

"Enhän minä puhukaan *minun* käsitteistäni onnesta", sanoi Aksel, johon moite sattui, "minä arvelen vaan, että sellaiset ihmiset pitävät sitä onnena".

"Älä sitä luule, Aksel, älä Jumalan tähden sitä luule! Korkeampi asema elämässä voipi tarjota ehkä vapaamman katsahduksen ihmisellisiin oloihin; mutta alemmissa elämän ehdoissa vallitsee sen sijasta rakkaus, joka tähtää ylemmäksi maallisia oloja ja — joka meiltä niin usein puuttuu", lisäsi hän vitkalleen ja pyyhkäisi kyynelen silmästänsä, sillä hän muisteli lapsuuden aikaansa, jolloin hän, ilman äitiä, oli ainoastaan isän holhottavana, joka töin tuskin voi pystyssä pitää säätynsä arvoa ja joka etsi lohdutusta vaivoillensa nuorten aatelisherrain huvituksista.

Niin menivät he kotia, ja Aksel hyvinluontoisuudessaan koetti taas lepyttää Fridaa, joka otti tämän ystävällisyyden vastaan semmoisena, kuin se tarjottiin, ja molemmat olivat taas sovinnossa — ulkonaisesti kumminkin —, sillä itse kiistan aineesta oli kummallakin oma ajatuksensa.

Kun Bräsig erosi heistä, meni hän Hawermannin luo, joka oli olkiauman teossa. Bräsig oli kiukkuinen, kovin kiukkuinen; sillä tavalla oli ainoastaan Pomukkelskopp häntä kohdellut, ja hänen kiukkuunsa voi ainoastaan toinen kiukku lepyttää, ja hän oikein halusi tulla renkipojan kiukkuun.

"Hyvää päivää, Kaarlo", lausui hän ja ähkyi mennä Hawermannin ohitse, piti päänsä jäykkänä, kohotti silmäkarvansa korkealle, tarkasteli yhä aumaa ja kävi jykeillä askelilla sen ympäri. "Aiotko valmistaa, tähän pannukakon?" kysyi hän ystävältänsä, käytyänsä ympäri auman, ja asettui, haarat harillaan, hänen eteensä.

"Älähän haastele mitään!" huudahti Hawermann pahalla mielellä, "se on minua jo kylliksi harmittanut. Minä sanoin eilen Triddelfitzille, että hän perustaisi auman kahdenkymmenen jalan läpimitalla ja hän on perustanut sen neljänkymmenen jalan läpimitalla, ja kun minä nyt tulín sitä katsomaan, seisoo tämä kummitus täällä. Hajottamaan sitä ja tekemään sitä uudestaan ei minulla ole aikaa. No, seisokoon se sillänsä! Onhan siinä vaan olkia, eihän siitä suurta haittaa, vaikka ne kastuisivatkin; mutta harmittaa se minua kumminkin, että minun pellollani seisoo tuommoinen susi".

"Niin, Kaarlo, ja saatpa nähdä että naapurisi. Pomukkelskopp saapi siihen hampaansijan".

"Saakoon! Mutta minä en voi ymmärtää, mikä minun Triddelfitziani riivaa. Aina siitä ajasta ruveten, kuin nuori isäntä lupasi hänelle hevoson, ei hän kykene enää mihinkään mailmassa".

"No, sinä annat kai silloin tällöin hänelle pienen löylytyksen?"

"Ah, mitäpä siitä apua. Hän ei ajattele muuta kuin hevosta. Hän ei minusta mitään enää välitä, sillä meidän nuori herra on kehottanut häntä hankkimaan itselleen englantilainen emähevonon, ja hän on luvannut sitten ostaa häneltä kaikki vastaiset varsat. Tänä aamuna lähetin minä hänet matkaan — sillä sitä en voinut enää kärsiä — hän tehköön nyt lopun asiasta ja ostakoon sen vanhan tamman!"

"Kyösti Prebberowin rautikkotamman, Whalebonetamman?"

"Niin, sehän se pitää olla!"

"Oivallista!" huudahti Bräsig, "oikein oivallista! Ja tämän tamman selässä aikoo hän tepastella, suuriherttuan tullessa riemukulussa Rahnstädtiin? Kaarlo, siinä vintiössä on sinulla suuri aarre".

"Jumala sen tietää", sanoi Hawermann ja tarkasteli aumaansa.

"Minä en sano, että hänestä on maanviljeliäksi, Kaarlo, minä sanon vaan että hän on lystillinen veitikka, ja jos hän rupee sinun nuoren herrasi kanssa yksiin tuumiin..."

"Bräsig, älä puhu mitään minun herrastani väen kuullen".

"Siinä sinä olet oikeassa, Kaarlo, se ei sovi; mutta tuleppa muassa!"

Ja kun olivat taipaleen matkaa käyneet maantiellä, seisautti Bräsig ja sanoi vitkalleen ja vakaisesti: "Kaarlo, sinun nuori herrasi pitää häpeänä, käydä minun kanssani maantiellä. Mitä sinä siitä sanot? Hän on loukannut minua rakastettavan rouvansa lässäollessa;" ja nyt kertoi hän tapahtuman. Hawermann koetti häntä lepyttää, mutta se ei onnistunut, sillä Bräsig oli ihan haltioissaan.

"Kaarlo", sanoi hän, "tyhmyydessään on hän ampunut tämän nuolen, jonka Samuli Pomukkelskopp on teroittanut, sillä hän tuli juuri hänen luotansa. Ja sinä saat sanoa, mitäs tahdot. Sinun nuori herrasi on tyhmä, ja kun sinä kerran lähdet pois, tulen minä lystin vuoksi tänne ja asetun tuonne töyräälle katsomaan, mitä hulluuksia sinun herrasi ja tuo vintiö Triddelfitz yhdessä saavat pellolla toimeen".

"No", huudahti Hawermann, "voithan tuolla jo nähdä semmoista! Katsoppa tuonne!" ja osotti etäälle pitkin maantietä, jonka varrella he sattumalta seisivat erään orjantappurapensaansa takana.

Bräsig katseli tuijotteli pitkin tietä eikä voinut kummastuksesta saada sanaa suustansa; vihdoin sanoi hän kumminkin: "Kaarlo, sinun vintiösi on menettänyt mielensä. Apteekarien sanotaan toisinaan menettävän mielensä, ja se ehkä kulkee perintönä lapsiin".

Näytti todellakin siltä, kuin olisi Bräsig oikeassa: Fritz tuli ratsastaen tuon kuuluisan rautikkotamman selässä. Hän oli ottanut hatun päästänsä ja heilutteli sitä nyt ilmassa ja huusi täyttä kurkkuansa: "Hurraa! hurraa!" ja tätä teki hän ihan yksiksensä, sillä noita molempia ystäviä orjantappurapensaansa takana ei hän varmaankaan nähnyt, ennenkuin he yhtäkkiä astuivat hänen tiellensä ja Hawermann häneltä kysyi, joko hän nyt oli kokonaan menettänyt järkensä.

"Se on paljasta valhetta", sanoi Fritz.

"Mikä on valhetta?" kysyi Hawermann suuttuneena.

"Että tämä tamma ei muka voi kuulla hurraahuutoa", ja samassa rupesi hän taas hurraamaan.

"Näettekös", sanoi hän ja hyppäsi alas hevosen, selästä ja sitoi sen pajupensaasen, ja asettui jonkun matkan päähän siitä ja huusi taas "hurraa! — Näettekö, se ei ole millänsäkään. Ja te", sanoi hän Bräsigille, joka oli pakahtua naurusta, "te sanoitte minulle, ettei se voi kuulla hurraa huudettavan; mutta se ei ole ollenkaan totta".

"Niin", sanoi Bräsig ja nauroi täyttä kurkkuansa, "ja se on *kumminkin* totta. Mitä olen sanonut, sen olen sanonut: se ei voi sitä kuulla, sillä tuo vanha tamma on ne viisi vuotta, kuin minä hänen olen tuntenut, ollut täysi kuuro".

Siinä seisoivat nyt Fritz Triddelfitz, tuo kokenut, viisas ja sukkela Fritz Triddelfitz, ja näytti niin tyhmältä, kuin milloinkin mikäkin näyttää voi.

"Mutta", sanoi hän vihdoin, "Kyösti Prebberow on toki minun hyvä ystäväni, ja tätä ei hän ole minulle ensinkään ilmottanut".

"Niin", lausui Bräsig, "tämä olkoon teille opiksi; hevossaupassa ei katsota ystävyteen".

"No, älkää olko millännekään, Triddelfitz", sanoi Hawermann, jonka tuli häntä sääli, "kuuro hevonen ei ole mikään suuri vahinko, mutta varokaa, ettette osta vikuria".

"Oo", sanoi Fritz, taas rohkaistuneena, "kyllä minä asian tunnen! Mutta näettekö vaan, mikä komea hevonen! Puhdasrotuinen — Hektorin astuma — ja kaikki sen varsat ostaa herra von Rambow minulta, ja myytyäni noin kolme neljä varsaa..."

"Ostatte te ritariskartanon", puuttui Bräsig hänen puheesensa. "No, senhän me tunnemme jo ennestään. — Ratsastakaa nyt vaan rauhassa kotia ja älkää särkekö maitopulloa, niinkuin entinen tyttö — Kaarlo, sinä muistat kai? Gellertin saduista".

Ja Fritz ratsasti tiehensä.

"Perhanan vintiö!" sanoi Bräsig.

"Minä en tiedä minkä tähden", sanoi Hawermann, "mutta minä pidän tuosta veitikasta paljon hänellä on aina niin tyytyväinen mieli".

"Se on nuoruuden ansio, Kaarlo".

"Jaa, sitä kai se on", sanoi Hawermann ajatuksissaan, "tuolla hän nyt ratsastaa vanhan kuuron tammän selässä varsin onnellisena".

Luku 21.

Fritz Triddelfitz on ainoa onnellinen ihminen Pümpelhagenissa, vaikka hän Kristian Däselin kanssa elää epäsovussa. Miksikä Kristian Däsel mielellään löisi Mari Möllerin luun ruhjuksi, ja miksikä tuo vanha makkara- ja sianlihatuttavuus taas virkiää. Kuinka pikku vasikoille siitä on vahinkoa. Pomukkelskopp lainlaatiana ja suuriherttuan fasanina. Kuinka pormestari Langfeldt käy, lyhty kädessä, pitkin, Malchinin katuja, ja mitä hullutusta vanhat hyväntahtoiset herrat voivat aikaan saada, kun heillä on hölmön kanssa, tekemistä. Miksikä Pomukkelskopp ei edes omassa kodissaan tunne itseään oikein onnelliseksi.

Niin, Fritz oli onnellinen, hän oli onnellisin ihminen Pümpelhagenin kartanossa, sillä siellä ei ollut paljon onnea, ja mitä kukin siitä oli itselleen kuvailut, ei ollut toteutunut. Hawermann tuli päivän päivältä yhä selvemmin huomaamaan, että hänen paras aikansa oli mennyt, sillä hänen nuori isäntänsä hommasi asioita, joita hän ei ymmärtänyt, ja sitäkin teki hän vaan aika ajoin ja semmoisella innolla ja kiireellä, että siitä vaan oli maanviljelykselle haittaa ja saatti väen häirinköön, ja jos ei käynyt, niinkuin piti, ja jos kuorma kaatui ojaan, pantiin se aina Hawermannin syyksi.

Nuori isäntä itse ei myöskään ollut onnellinen, häntä ahdistivat velat, joita hän koetti salata vaimoltansa, häntä ahdistivat Taavetin ja Slusuhrin kirjeet — itse eivät he enää saaneet kartanoon tulla, sen oli hän vaatinut, että asia salassa pysyisi, ja siihen olivat molemmat mielellään suostuneet, sillä mitä salaisempana asiaa pidettiin, sitä paremmin voivat he häntä, nylkeä, ja kun he hänen kanssansa Rahnstädtissä kaikessa hiljaisuudessa vehkeilivät, silloin voivat he pidellä häntä ihan toisenlaisilla pihdeillä ja pusertimilla kuin Pümpelhagenissa, jossa hän oli isäntä ja jossa heidän muutamissa kohdin oli osottaminen häntä kohtaan jonkinlaista häveliäisyyttä. Mutta muutenkaan ei hän ollut onnellinen: hän tahtoi olla isäntänä, mutta hänessä ei ollut siihen kykyä, sillä ken tahtoo käskeä, hänen täytyy itsekin jotakin *osata* — ei *tietää* yksistään, sillä hän tiesi kaikki asiat, paljoo paremmin kuin kukaan toinen — mutta "*osata!* Kummiseni, *osata!*" sanoi vanha nikkari Flegel, ja hän oli oikeassa: onnettomin ihminen on se, joka *tahtoo*, vaan ei *osaa*.

Ja Frida? Ei, ei hänkään ollut onnellinen; hän havaitsi, ettei hänellä ollut miehensä täydellistä luottamusta, hän havaitsi, että heillä kummallakin monessa vakaisessa asiassa oli eri ajatukset, hän havaitsi, ettei Akselilla ollut kykyä siihen ammattiin, jonka hän kerran oli valinnut elämänsä päätoimeksi, hän havaitsi, että Aksel oli heikko kyllä, lykkäämään omat erehdyksensä muiden niskoille, ja päälle päätteeksi havaitsi hän — ja se on mitä pahin seikka nerokkaan naisen silmissä — että Aksel teki itsensä naurettavaksi, ja että Pomukkelskopilla, joka usein ja vasten Fridan tahtoa tuli Pümpelhageniin, täytyi olla muita syitä kuin tavallinen kohteliaisuus, ettei hän nauranut Akselin sekasotkuisille ja ajattelemattomille lauseille. Tätä asiata päätti Frida nyt pitää silmällä; mutta tällainen toimi ei suinkaan onnea kartuta.

Fritz Triddelfitz oli onnellisin ihminen koko Pümpelhagenissa ja myöskin koko lähiseudussa, jos emme ota lukuun noita molempia kaksoisomenia; mutta heitä emme saa lukuun ottaa, sillä kuka kuolevainen vetäisi kai onnellisuudessa vertoja äskenkihlatuille morsiamille? Ei edes heidän omat sulhasensa, sillä vaikka tuo kunnon Gottlieb, joka oli saanut kotiopettajan paikan erään iloisen, hyvänlaitaisen ja aatelittoman kartanonomistajan luona, aika tavalla ja täydestä sydäimestä kuritti ja opetti poikia, ja vaikka Rudolf Hilgendorfin luona Tetzlebenissä hajotteli sontia niin koreasti ja hauskasti, että Tetzlebenin kesantopelto näytti kuin hieno samettimatto, ja hän iltasin laulellen, vihellellen meni levolle ja säännöllisesti nukkui väsymyksestä keskellä lauluaan — noiden kaksoisomenain onnellisuuteen verraten, kun he yhdessä istuivat ja ompelivat morsiuspukuansa ja pakisivat ja laskivat leikkiä äitinsä ja isänsä kanssa ja näyttelivät Lovisalle kirjeitänsä, ei koko sulhaissonni, ei edes Fritzin hevosilo ollut mitään.

Mutta Fritz oli todellakin hyvin onnellinen. Hänen ensimmäisenä tehtävänänsä aamulla oli mennä talliin, jossa nuoren isännän molemmat ratsashevokset ja Hawermannin vanha kimo seisovat hänen tammansa kanssa; hän ruokki sitä itse, hän varasti kaurat pois toisten hevosten suusta, ja — vaikka se ei oikeastaan ollut hänen tapojansa — hän harjasi sitä omin käsin, sillä Kristian Däsel, jonka huolena oli ratsashevosten ruokkominen, ei tehnyt sitä likimainkaan hänen mieliksensä. Sunnuntai-iltapuolisina, jolloin hänellä ei muutakaan tekemistä ollut, meni hän talliin, veti oven perästänsä kiini, istui apehinkalolle, pani kätensä ristiin mahallensa ja katseli hartaasti, kuinka tuo vanha koni söi kuroja ja silppua, ja kun tamma täytenäisenä ähkyi, nousi hän seisaalle, silitti sen selkää, kutsui sitä ystävällisesti

"vanhaksi hyväksi eukoksi", ja kolme kertaa päivässä mittasi hän sitä ympäri mahan, ja sitä ei saata kummastella, sillä siitä riippuivat hänen vastaiset tulonsa.

Mutta mikään onni ei ole täydellinen, vähän harmia sekaantuu siihen aina. Ja Fritz sai myöskin osansa siitä. Ensiksikin harmitti häntä, että *hänen* rautikkotammansa täytyi seisoa samassa tallissa Hawermannin vanhan kankeakoipisen kimon kanssa: se seura ei sopinut hänen rautikollensa; ja toiseksi oli hän ainaisessa kiistassa Kristian Däselin kanssa tammansa apettamisesta ja ruokkoomisesta.

"Herra Triddelfitz", sanoi Kristian kerran, kun he taas olivat riitaantuneet, "minä tahdon ilmoittaa teille, että minä ruokin hevosia kaikkia yhdellä tavalla ja ruokkoon heitä yhdellä tavalla, mutta sen minä olen jo aikaa havainnut, että te otatte kaurat pois pehtorin vanhan kimon edestä ja panette ne tammanne purtiloon. Ja älkää panko pahaksi, herra Triddelfitz, mutta kimo on yhtä hyvä luontokappale kuin mikään toinen, ja tarvitsee myös ruokaa elääksensä. — Ja mitähän on tämä?" kysyi hän, käydessään lähemmäksi seimihäkkiä, "mitä? tämähän on vasikkain apilasta; kuinka tulee vasikkain apilas tänne? Minä en tahdo kuulla toreita pehtorilta, kun hän tulee tänne".

"Sitä en minä tiedä", sanoi Fritz, eikä hän sitä tietänytkään.

"No, se onkin yhdentekevä", sanoi Kristian, "mutta siltä, joka kantelee vasikkain heiniä tänne talliin, lyön minä luut ruhjuksi, sillä minä en tahdo mitään harmia saada".

Ja Kristian Däsel asettui väijymään, nähdäksensä kuka vasikkain heiniä talliin kanteli, eikä kauvan viipynytäkään, niin sai hän sen nähdä. Ja ken oli hän, joka kumosi kaiken laillisen järjestyksen Fritzin rautikkotamman hyväksi, ken oli niin kovasydäminen, että hän Fritzin rautikkotamman tähden varasti noilta viattomilta vasikoilta heidän heinänsä, kellä oli rohkeutta rautikkotamman tähden antamaan luunsa alttiiksi, Kristianin ruhjottavaksi. Ken oli hän? No, minun täytyy se kai sanoa, sillä arvata ei voi sitä kukaan. Mari Möller oli se, joka joka kerta, kuin hän tuli vasikoita juottamasta ja tallin ohitse kävi, toi tukullisen vasikkain makeita heiniä ja levitti ne Fritzin vanhan tamman eteen. — Tässä voisi nyt joku tehdä muistutuksen ja sanoa: seis! seis! Äläpä nyt laske liikoja! Mistä kesällä juottovasikoita saadaan? Niin vastaan minä hänelle, että se on minun asiani, minulla on oikeus hypätä yli pitkien aikojen, ja sillä tavalla olen nyt tullut keskelle talvea uuden vuoden jälkeen v. 1844. Ja jos hän vielä kysyy minulta! kuinka voi Mari Möller semmoista tehdä? Niin vastaan minä hänelle, että se on yhtä tyhmä kysymys kuin tuo kysymys juottovasikoista; eikö minulla ole oikeus ottaa kirjaani yhtä hyvin leppeitä ihmisiä, jotka anteeksi antavat ja unhottavat, kuin häijyjä ja sapikkaita, jotka kaiken ikänsä kantavat vihaa? Mari Möller tahtoi unhottaa ja anteeksi antaa, mutta koska ei käynyt laatuun, että hän vaan noin suorastaan lensi Fritzin kaulaan, lensi hän rakkautensa ja heinänsä kanssa Fritzin rautikkotamman kimppuun, koska se tätä nykyä oli rakkahin olento, mitä Fritzillä mailmassa oli. Ja tämä oli hyvin liikuttava teko, Fritz tuli varsin haikealle mielelle, kuullessaan, mikä oli syynä kiistaan hänen entisen kultasensa ja Kristian Däselin välillä. Hän sopi pois entisen morsiamensa kanssa ja tuo entinen hyvä makkara- ja sianlihatuttavuus virkosi uuteen eloon.

Niin oli nyt talvi tullut, niinkuin sanoin, ja mitään merkillistä ei ollut näillä seuduilla tapahtunut, ainoastaan Pomukkelskopin oli myöhään syksyllä ollut meneminen valtiopäiville ja se sai tuon hiljaisen yksinkertaisen perhekunnan kokonaan häirinköön. Kananen riehui ja torueli huoneissaan ja viskeli astioitaan — nimittäin semmoisia, jotka eivät rikki menneet — paukutti ovia ja sanoi suoraan, että hänen miehensä oli tullut hulluksi; Malla ja Salla panivat hänelle vastarintaa — vaikka vaan salassa —, sillä he olivat saaneet tietää, että se luutnantti, joka komensi valtiopäiväin vartiaväkeä, lisäsi tulojansa komeilla paaleilla, jotka hän pani toimeen lousdorin sisäänpääsömaksua vastaan kultakin hengeltä. Helluntaipaaleissa olivat he olleet Rostockissa, eläinnäyttelyssä olivat he myöskin käyneet; mutta valtiopäiväpaalit? Nehän mahtoivat olla jotakin erinomaista! He yllyttivät sentähden isäänsä voimainsa perästä pitämään puoliaan äitiä vastaan.

"Kyhkyseni", sanoi Pomukkelskopp, "enhän minä toisin voi tehdä; minä olen luvannut herra von Rambowille, että minä tulen, ja hän lähti jo eilen ja odottaa minua".

"Vai niin?" sanoi Kananen, "ja hänen rouvansa, se riikinkukko, odottaa kai minua?"

"Kyhkyseni, eihän hän ollenkaan tulekkaan; ja jos en minä käytä tätä tilaisuutta näyttääkseni, että minä olen mies, joka pidän aatelin puolta, kuinka voin minä toivoa, että he tekevät minun aatelismieheksi? Näethän, nyt matkaan minä vielä sinne mustassa hännystakissa, mutta ken voi taata, etten tule takasin punasessa?"

"Kylläpä sinä sitte kauniilta näyttäisit!" sanoi eukko ja lähti ulos ovesta.

"Yhtä kauniilta kuin mikä toinen aatelismies hyvänsä", jupisi Pomukkelskopp hänen perästensä.

"Herran Jestan, isä kulta, minä tiedän..." huudahti Salla ja juoksi ulos ovesta ja tuli taas takasin

tuoden tullessaan tulipunaseen alushameen, jonka hän heitti isän hartioille kuin papin messupaidan. ja asetti hänen peilin eteen; ja Pomukkelskopp silitteli hametta ja katseli itseänsä kaikin puolin suurella ihastuksella, kunnes eukko taas tuli sisään ja tempaisi tuon punaseen pukimen pois hänen yltänsä: "Jos välttämättömästi tahdot ruveta pöllöksi, niin rupee siksi sitte valtiopäivillä, mutta älä täällä minun huoneessani".

Tätä piti ritariskartanonomistaja jo täydellisenä lupana, saada mennä valtiopäiville, ja hän lähtikin matkaan. Mutta tultuansa Malchiniin ja poikettuansa Voitelin hotelliin, alkoivat heti vastukset; hän oli, näet, poikennut väärään paikkaan, sillä hänen olisi pitänyt ruveta majoilemaan Büllenin hotellissa, jossa aatelismiehet majailivat; nyt seiso i hän paljasten pormestarien ja aatelittomain kartanonomistajain keskellä, joka ei millään tavalla sopinut hänen tarkoituksiinsa. Hän oli nyt joka miehen tiellä eikä tietänyt miten olla, kuin elää, ja kukaan ei häntä myöskään neuvoa voinut; vihdo i rohkaisi hän kumminkin mielensä ja kyseli yhdeltä ja toiselta, eikö kukaan heistä ollut nähnyt herra von Rambowia Pümpelhofenista, sillä Akseliin perusti hän vastaiset toiveensa. Kukaan ei ollut häntä nähnyt; vihdo i sanoi kuitenkin eräs herra hänelle, että herra von Rambow oli tänään iltapuolella mennyt herra von Brülöwin kanssa Brülöwin kartanoon, katsomaan puhdasrotuisia oreja. Se oli vahinko, se, sillä Aksel oli hänen ainoa turvansa valtiopäivillä, ja hänen piti esitellä hänet ylhäisille herroille, ja hän oli nyt tiessänsä, antamassa esitellä itsellensä puhdasrotuisia oreja. Tuskissaan lähestyi Pomukkelskopp vihdo i erästä muhkeata, lihavaa herraa, joka näytti hyvin ystävälliseltä, mutta jonka silmissä samassa piili pieni veitikkamaisuus, ikäänkuin tahtois i hän mielellään tehdä jonkun kepposen, mutta sitä ei Pomukkelskopp havainnut.

"Suokaa anteeksi", sanoi hän, "minä olen kartanonomistaja Pomukkelskopp Gürlitzistä, ja olen ensimmäistä kertaa valtiopäivillä. Te näytätte minusta ystävälliseltä mieheltä, sentähden tahtois i minä kysyä teiltä, mitä minun oikeastaan pitää täällä tehdä?"

"Hee", sanoi tuo ystävällinen herra, otti nuuskaa hyppysiinsä ja katseli Pomukkelskoppia uteliaasti, "mitä teidän täällä pitää tehdä? Teidän ei ole tarvis täällä mitään tehdä; välttämättömät käyntinne olette kai jo suorittaneet?"

"En", sanoi Pomukkelskopp.

"No, sitte täytyy teidän käydä hallituskomsarjuksen, maamarsalkin ja maakuntaneuvoksen luona visitillä. — Hyvää iltaa Langfeldt, mihin sinä menet?" keskeytti hän puheensa tässä ja tähtäsi kysymyksensä eräasen mieheen, joka juuri, lyhty kädessä, oli astumaisillaan ulos ovesta.

"Noita tavallisia tyhmiä visitejä tekemään", vastasi mies ja kääntyi ovesta vielä kerran ympärinsä: "Jäätkö sinä tänne Brückner? Minä tulen pian taas takasin".

"No, älä vaan viivy liian kauvan", lausui tuo ystävällinen herra ja kääntyi taas Pomukkelskoppia kohden, "ja noita käyntejä ette vielä ole suorittaneet?"

"En", sanoi kartanonomistaja.

"Herranen aika, no rientäkää sitte! Tuo herra, jolla on lyhty kädessä, käy samoilla, retkillä, teidän ei ole muuta tarvis kuin vaan seurata lyhtyä, Sepä sopii oivallisesti! Mutta rientäkää, rientäkää!"

Pomukkelskopp tempaisi hattunsa naulasta, töyttäsi ulos ovesta ja kiiruhti pitkin Malchinin katuja tuon opastavan lyhdyn perästä niin sukkelaan kuin hänen lihavuutensa ja ähkynsä suvaitsivat. — Tuo ystävällinen herra otti hyppysillän nuuskaa nenäänsä, ja veitikka tuli varsin selvään näkyviin hänen silmistänsä, hän istahti levollisesti pöydän taa, myhäili itseksensä ja sanoi: "Tahtoisinpa nyt mielelläni nähdä Langfeldtin naamaa".

Ja sitä olisi todellakin ollut haaska nähdä, Kun Güstrowin pormestari Langfeldt oli tullut hallituskomsarjuksen etehiseen ja oli antanut lyhtynsä lakeijalle, ähky i joku hänen perässänsä portailla, ja Pomukkelskopp teki syvän nojan lakeijalle ja kysyi: "Herra lakeija, missä on se herra, jonka luona pitää visiti tehdä?"

Lakeija aukaisi hänelle oven ja Pomukkelskopp rämpi nyt sisään ja teki mitä nöyrimpiä kumarruksia Langfeldtin edessä, sillä hän piti häntä hallituskomsarjuksena, jota ei saatakaan ihmeeksi panna, sillä Güstrowin pormestari piti aina päätänsä niin etunojossa, ikäänkuin tahtois i hän puskea läpi seinän, ja se asento soveltui hyvin Meklenpurin hallituskomisariukselle. Hän oli kuitenkin niin ystävällinen, että hän osotti Pomukkelskopille oikean miehen, ja koska hän nyt oli asiansa toimittanut, lähti hän pois ja otti taas lyhtynsä lakeijalta. Pomukkelskopille tuli tuska, hän pelkäsi jäävänsä yksin, hän teki sentähden enää vaan pari syvää nojaa, ja sitte pötkimään taas lyhdyn perässä.

Maamarsalkin luona kävi samalla tavalla: herra, pormestari oli juuri alottanut kohteliaan puheen, kun

Pomukkelskopp tulla ähkyi hänen perästänsä, "Tuleeko tuo peto tännekin?" jupisi Langfeldt itseksensä, sanoi hätäisesti jäähyvästin ja yritti päästä hänestä; mutta kartanonomistaja oli sitkeä, lyhty oli hänen ainoa turvansa, hän töyttäsi taas ulos huoneesta sen perässä.

Maakuntaneuvoksen luona tapasivat he taas toinen toisensa; pormestari suuttui nyt silmittömästi, ja koska hän oli maakuntaneuvoksen kanssa hyvin tuttu, sillä he istuivat molemmat samassa valiokunnassa, ei hän täällä kavastellut, vaan sanoi: "Herra, mitä te juoksette yhä minun perässäni?"

"Mi — minä", änkytti Pomukkelskopp, "minä saan yhtä hyvin käydä visiteillä kuin tekin!"

"No, käykää niillä sitte omin päinne!" huudahti pormestari.

Maakuntaneuvos koetti heitä viihdyttää, mutta seurauksena siitä vaan oli, että Pomukkelskopp rupesi hävyttömäksi, ja kun pormestari meni ulos ovesta, töyttäsi hän taas hänen perästänsä, lyhtyä seuraten. Mutta nyt loppui pormestarin kärsivällisyys: "Herra!" puhkesi hän sanomaan ja käännähti ympäri kadulla, "mitä te minun perässäni juoksette?"

Pomukkelskopp oli nyt kokonaan tointunut hämmennyksestään, jossa hän äsken tuon ylhäisen herran luona oli ollut, ja koska hän oli kuullut, että hänellä oli tekemistä vaan tavallisen pormestarin kanssa, rehenteli hän sentähden rintojansa ja sanoi: "Herra, minä olen yhtä hyvin suuriherttuan fasani kuin tekin!"

Hänen aikomuksensa oli sanoa "vasalli", mutta erehtyi sanan suhteen. No, tuommoinen naurettava erehdys voi saada ihmisen, olkoonpa hän vaikka kuinka vihainen, lystille päälle, ja semmoinen sukkela veitikka, kuin herra pormestari oli, unohti heti kiukkunsa, hän puhkesi sydämelliseen nauruun ja sanoi: "No, sepä on lystiä, että sain tietää, kuka te olette".

"Ja mihinkä te menette", huudahti Pomukkelskopp vielä vihoissaan, "sinne voin minäkin mennä!" ja astua läähätti lyhdyn perässä.

Sitä ei hänen kuitenkaan olisi pitänyt tehdä, sillä Langfeldt oli nyt suorittanut visitillä käyntinsä ja meni kortteeriinsa, ottamaan portin avainta ja pelirahoja illaksi, ja Pomukkelskopp seurasi häntä hänen huoneesensa. Pormestari laski lyhtynsä pöydälle — asia rupesi tuntumaan hänestä hyvin hullunkuriselta —, hän kääntyi Pomukkelskoppia kohden ja kysyi nauraen: "Sanokaapa minulle toki, mitä asiaa teillä täällä on?"

"Käydä visitillä yhtä hyvin kuin tekin!" huudahti Pomukkelskopp täydessä vihan vimmassa tuon naurun tähden.

"Kenenkä luona *täällä*?"

"Se ei teihin koske!" huudahti Pomukkelskopp, "se herra on kyllä tuleva", ja istua rojahutti eräälle tuolille.

"No tämäpä on hauskaa komiljaa", sanoi pormestari ja huusi ulos ovesta: "Sofi, tuoppa tänne kynttilää!" ja kun Sofi tuli, näytti pormestari hänelle Pomukkelskopin ja kysyi häneltä: "Sofi, oletko koskaan ennen nähnyt fasanian? Katso, tässä on fasani! Tämä on suuriherttuan fasani!" ja Sofi nauroi sydämensä pohjasta ja juoksi ulos ovesta, ja talonomistaja tuli myös katsomaan fasanian ja hänen lapsensa samaten, ja siitä syntyi nyt semmoinen ilo, että Pomukkelskopin oli vihdoin huomaaminen, kenenkä luona hän oli visitillä, Täydessä vihan vimmassa töyttäsi hän ulos huoneesta ja pormestari astuskeli nyt hiljakseen lyhtynsä kanssa hänen perästänsä.

"Langfeldt", kysyi tuo ystävällinen herra Voitelin salissa ja pisti nuuskaa nenäänsä, "oletko jo suorittanut käyntisi?" ja samassa tuli veitikka näkyviin hänen silmistänsä.

"Kuuleppa", huudahti pormestari, "nyt minä asian ymmärrän! Se minun olisi pitänyt heti arvata, että sinä tuon pedon olit lähettänyt minun perästani juoksemaan". Ja hän kertoi nyt koko tapahtuman, ja niin tuli se tiedoksi muillekin, sillä herrat valtiopäivillä tahtovat myöskin jotakin huvitusta, ja Pomukkelskoppia kutsuttiin fasaniksi ja Akselia, jonka hännässä hän yhä pyöri, kutsuttiin fasaninvartiaksi, ja kun Malla ja Salla tulivat valtiopäiväpaaleihin, varsin kirjavina, kutsuttiin heitä pikkufasaneiksi. Kun Pomukkelskopp kerran äänestyslipulle oli kirjottanut myönnytyksensä sanalla "I-a-a!", tahtoivat muutamat nimittää häntä "valtiopäiväaasiksi", mutta se ei saanut yleistä kannatusta, sillä fasani oli jo päässyt liian suureen valtaan.

Paljon iloa ei Pomukkelskopilla ollut valtiopäivillä olostaan, sillä itse aatelismiehetkään, joiden hännässä hän hyöri ja joiden kanssa hän äänesti, eivät hänestä mitään välittäneet, sillä he pelkäsivät sen kautta tulevansa naurunalaisiksi; ja kun Pomukkelskopp kotia tuli, silloin vasta oikein hänen kärsimyksensä alkoivat, sillä hänen rakas Kanasensa nimitti häntä tuontuostakin "Pokuksi", ja mitä

tämä tarkotti, tiesi hän hyvin, ja Malla ja Salla eivät pitäneet enää hänen puoltansa, sillä he olivat valtiopäiväpaaleissa istuneet, istuneet kuin munia hautomassa. Ja nyt pisteli ja näykki koko perhekunta tuota yksinkertaista miesraukkaa ja lainlaatiaa, joka istui sohvankulmassaan muodolla semmoisella, että jo kivenkin olisi häntä sääli ollut.

"Poku, mitä hyvää on nyt sinulla ollut valtiopäivillä käynnistäsi?"

"Isä, tuletteko pian aatelismieheksi?"

"Poku, mitä noilla valtiopäivillä oikeastaan hommataan?"

"Ah, minä en sitä tiedä. Siellä nalkutetaan".

"Poku, kuka siellä nalkuttaa?"

"Sitä en minä tiedä. Siellä nalkuttavat toinen toistansa".

"Isä, miten on luostariasia nyt oikeastaan päättynyt?"

"Sitä en minä tiedä; sen saat kyllä vielä ajoissa lukea Rostockin lehdestä;" ja niin sanoin nousi hän sohvalta ja meni riiheen torumaan puijia.

Luku 22.

Leinin eri lajeista ja mikä erotus on sanoilla *Venus*, *Phönix* ja *Ponys*. Bostonin pelaajat. Minkä näköinen Fritzin puhdasrotuinen varsa oli, ja miksikä entisen pehtorin päistärikköhevonen juoksi kylän lammikkoon.

Mutta — niinkuin jo olen sanonut — uusi vuosi 1844 oli tullut ja talvi oli mennyt, ja kevät seiso i lehtineen, ruohoineen ja kukkineen mailman oven takana ja odotti vaan viittausta isännältä, saadaksensa käydä sisään koristamaan huonetta, ja mikäli lumi ja jää katosi maasta, sikäli sulivat myöskin ihmissydämet, ja heidän silmänsä kävivät kirkkaiksi kuin auringon paiste, joka heijasti mailmaa.

Vanhan Hawermanninkin silmät olivat kirkastuneet ja hänen rintansa kohosi, kevään muuttaissa sinne, hänen askaroitessaan ja puuhatessaan ulkona pellolla, ja niinkuin hän kylvi kevättouon maan mustaan multa, niin oli Herra kylvänyt hänen uskolliseen sydämeensä uutta toivoa. Hänen isäntänsä oli matkannut nuoren rouvansa kanssa sukulaistensa luo, hän voi siis taas mielensä mukaan hallita ja vallita omassa valtakunnassaan, ja hän saattoi nyt useammin tavata tyttärensä kuin talven kuluessa. Tänä aamuna oli Hawermann puhutellut häntä, kirkossa käydessään, ja nyt istui hän sunnuntai-iltapuolella varsin hyvillä mielin kamarissaan ja ajatteli niitä ja näitä. Kukaan ei häntä häirinnyt, sillä Fritz istui tallissa tammaansa vartioimassa, joka vanhuksesta oli varsin hyvä asia, sillä nyt tiesi hän aina, missä Fritz oli tavattavana.

Bräsig astui sisään ovesta: "Hyvää päivää, Kaarlo!"

"Mitä?" huudahti Hawermann ja hypähti pystyyn, "minä luulin sinulla taas leinin olevan ja olin jo hyvin kahdella päällä, eiköhän pitäisi käydä sinua, tänään katsomassa, mutta isäntäni ei ole kotona ja Fritz Triddelfitziin ei ole viime aikoina ollut mitään luottamista".

"No, mikä häntä vaivaa?"

"Hänen vanha tammansa on varsan saava".

"Haha!" huudahti Bräsig "ja se tulee mailmaan puhdasrotuisena ja hän aikoo myydä sen sinun nuorelle herralles".

"No niin on kai laita. Mutta onko sinulla taas ollut leini vai eikö?"

"Siitä perhanan taudista, Kaarlosen, en voi todellakaan sanoa, onko se *oikeata* leiniä vai eikö. Muuten onkin se yhdentekevä, sillä kärsimys on samaa mutta syyt ovat hyvin erilaiset. Näetkös, Kaarlo, jos saat leinin hyvinsyömisestä ja hyvinjuomisesta, silloin on se *oikeata* sorttia; mutta jos saat sen noista kiroituista ohutpohjaisista, lankkinahkaisista saappaista, silloin on se väärää lajia, ja se on minulla".

"No, miksihän sinä yhä vielä käytät niitä vietäviä?"

"Ovathan ne minulla vielä jälillä kreivin ajoiltani, enkä voi niitä poisheittää. Mutta — mitäpä piti

minun taas kysyä — oletko tänään ollut pappilassa?"

"Olen".

"No, mitenkä on siellä laita?"

"Äh, siellä on laita huono kyllä; vanha herra on sangen heikko; kun hän tänään saarnastuolista alas astui, juoksi hiki virtana pitkin hänen kasvojansa, ja viipyi hyvän aikaa, ennenkuin hän sohvalleen tointui taas".

"Vai niin, vai niin!" sanoi Bräsigt ja pudisteli päätänsä, "ei näytä hyvältä; mutta — ikää onkin hänellä jo".

"Sitä hänellä on", lausui Hawermann miettivästi.

"Ja kuinka voi sinun tyttösi?"

"Kiitoksia, Sakari — Jumalan kiitos! hän voi hyvin. Hän oli viime viikolla täällä, mutta minulla ei ollut liioin aikaa, minun täytyi mennä hernekylvölle; mutta armollinen rouva näki hänen ja vei hänen luoksensa ja hänen luonansa oli Lovisa iltaan asti".

"Kaarlo!" huudahti Bräsigt, hypähti pystyyn, käveli ympäri huoneessa ja puri innoissaan imukkeen poikki piipustansa, "usko minua, sinun armollinen rouvasi on naisista paras koko ihmiskunnassa".

Ja Hawermann kavahti myös pystyyn ja alkoi kävellä edes takasin huoneessa, ja joka kerta, kuin he kohtasivat toisensa, puhalsivat he mahtavan savupilven toinen toistansa vastaan, ja Bräsigt kysyi: "Enkö minä ole oikeassa, Kaarlo?" ja Hawermann vastasi: "Sinä olet oikeassa, Sakari!" Ja ken tiesi, kuinka kauvan he vielä olisivat tällä tavalla tepastelleet, jolleivät samassa olisi pihalle ajaneet eräät vaunut, joista Kurz ja rehtori Baldrian astuivat ulos.

"Hyvää päivää! Hyvää päivää!" huudahti Kurz tullessaan sisään tupaan, "kas sitä vaan! Täällähän on pehtorikin. No, mitenkäs voidaan, vanha ystävä? — Hawermann, minä tuln apilaansiementen tähden".

"Hyvää päivää!" lausui rehtori Baldrian Bräsigtille ja venytti sanaa "päivää" niin pitkäksi, kuin kestäisi päivää ikuisesti, "kuinka te voitte, arvoisa herra?"

"No jotenkuten", sanoi Bräsigt.

"Hawermann", huusi Kurz samassa, "eikö niin? oivallisia siemeniä".

"No niin, Kurz", sanoi Hawermann, "mitään erinomaisia eivät ne ole, minä olen koetellut niitä tulella rautapellillä; jos siemenet ovat semmoisia, kuin niiden pitää olla, niin hyppivät ne kuin kirput pellillä, mutta näistä jäi moni siemen olemaan paikallansa".

"Te ette näytä likimaillekaan niin pulskalta arvoisa herra", sanoi rehtori taas kesken puheen Bräsigtille, "kuin sinä siunattuna hetkenä, jolloin punsin ääressä vietimme kihlausta".

"Sillä on syynsä", sanoi Hawermann ja löi kätensä Bräsigtin uumille, "minun vanhalla ystävälläni on taas ollut leini".

"Niin, niin", nauroi rehtori ja oli olevinansa oikein sukkela.

"*Vinum*, isä,
Ja *coena*, äiti,
Ja *Venus*, kuoma,
Ne leinin tuovat".

"Siemenet ovat oivallisia", huudahti Kurz sillä väliin, "parempia ette ole mies saamaan mistäkään".

"Ohoh, Kurz", sanoi Hawermann, "oma kehu haisee, on myös vanha sananparsi".

"Kuulkaapa!" huusi Bräsigt samoihin sanoihin rehtorille, "säästäkää franskaanne minun kuulleni! Sitä kieltä en minä ymmärrä. Mitä on minulla ja minun kirodulla leinilläni *Venuksen* kanssa tekemistä?"

"Arvoisa ystävä ja suosiani", sanoi rehtori juhlallisesti, "Venus oli ennen muinoin rakkauden jumalatar".

"On minusta yhdentekevä", huudahti Bräsigt, "olkoonpa hän ollut mikä hyvänsä, tätä nykyä kutsutaan tavallisia lampurin koiria Venukseksi".

"Ei, Hawermann", huusi Kurz taas väliin, "Jos apilaan siemenillä on oikea kiilto ja näyttävät

punertavansinisiltä..."

"Niin, Kurz", sanoi Hawermann, "mutta semmoisilta eivät teidän siemenenne juuri näytäkään".

"Hyvä ystävä", lausui rehtori taas Bräsigille "Venus oli, niinkuin jo sanoin, jumalatar, ja kuinka lampurin koiraa..."

"Mitä joutavia!" keskeytti Bräsig hänen, "tuon jumalattaren jutun on joku teille uskotellut, Venus on jonkinlainen lintu. Kaarlo, sinä muistat kai vielä tarinat lapsuuden ajoiltamme Venus linnusta?"

"Aa", huudahti rehtori, ikäänkuin olisi asia hänelle selvennyt, "nyt minä tiedän, mitä te tarkoitate, te tarkoitate Phönix lintua, joka Arapiassa tekee pesänsä kalleista yrteistä..."

"Sehän on ihan mahdoton!" huudahti Kurz. "Kuinka voisi taitavinkaan lintu valmistaa pesänsä neilikoista, karvaista pippureista, kartemummasta ja muskottipähkinöistä!"

"Hyvä lankoseni, sehän on vaan tarina".

"No, sittenpä valehtelee tarina", sanoi Bräsig, "ja te äännätte sen sanan ihan väärin, se ei ole Phönix, vaan se on Ponys, ja ne eivät ole mitään lintuja, ne ovat pieniä hevosia, eivätkä ne ole kotoisin Arapiasta, vaan Ruotsista ja Ölannista, ja minä tunnen ne varsin hyvin, sillä minun armollisella kreivinnallani oli kaksi ponysta, joilla hän aina kävi ajelemassa".

Rehtori tahtoi taas oikaista, mutta Kurz puuttui hänen puheensa: "Älä, lankoseni, älä viitsi! Me uskomme muutenkin, että sinä semmoisissa asioissa olet Bräsigiä oppineempi".

"Ei", sanoi Bräsig, "antakaa hänen vaan tulla!" ja asettui samassa rehtorin eteen, ikäänkuin voisi hänen puolestansa kiista taas alkaa.

"Ei, ei!" huudahti Kurz, "emme ole tulleet tänne kiistelemään Venuksista ja apilaan siemenistä; me olemme tulleet tänne kaikessa ystävyudessa pelaamaan bostonia".

"Se onkin parempi, se", sanoi Hawermann ja asetti pöytää kuntoon.

"Malta, Kaarlo", sanoi Bräsig, "minua ei miellytä, että sinä itse hommaat semmoisia toimia, se on sinun oppilaasi tehtävä". Ja samassa huusi hän yli pihan: "Triddelfitz!"

Ja Fritz tuli täyttä juoksua.

"Triddelfitz, me aiomme pelata bostonia, pankaa pöytä kuntoon ja potti piettejä varten ja täyttäkää piiput".

Fritz teki, niinkuin oli käsketty, herrat istuivat pöydän ääreen ja nyt voi peli alkaa; mutta niin väleen ei se kuitenkaan käynyt, sillä ensin piti määrättämän, kuinka korkeasti pelattiin. Kurz, joka pelissä aina oli uhkarohkea, tahtoi pelata killingin grandissimoa; mutta se oli toisista liian korkeata peliä ja Bräsig selitti ettei hän istunut pelipöytänsä nylkemään toisia. Vihdoin suostuttiin Hawermannin välityksellä huokeammasta pelistä ja vedettiin.

"Kenellä on ruutua?" kysyi rehtori, "ruutu jakaa".

"Kurz jakaa", sanoi Bräsig.

No nyt voitiin viimeinkin alottaa; mutta ei vieläkään alkanut, sillä rehtori laski kätensä korteille ja katsellen ympärilleen pelitovereitansa lausui hän "Kummallista todellakin! Olemmehan kaikki selväjärkisiä ihmisiä ja me pelaamme peliä, nimittäin korttipeliä, joka historiallisten todistusten mukaan on keksitty erään heikkomielisen kuninkaan huvitukseksi. Franskan kuningas Kaarlo nimittäin..."

"Ei, veikkoset", sanoi Kurz ja otti kortit pois rehtorin kädestä, "jos pelaamme, niin pelaamme, jos tahdomme tarinoita, niin tarinoitsemme".

"Jakakaa!" huudahti Bräsig ja Kurz jakoi, mutta jakoi kiireissään väärin; siis "uudestaan!" Nyt onnistui ja voitiin ruveta ostamaan.

"Minä passaan", sanoi Hawermann etukädessä. Nyt tuli rehtorin vuoro; hänen kauttansa viivähti peli tuokion aikaa, sillä hänellä oli se taikausko, että kortit tulivat muka paremmiksi, jos hän kokosi ne yksitellen, ja koska hän teki kaikki tehtävänsä mitä suurimmalla tarkkuudella, pani hän kortit aina tarkkaan järjestykseen ja hän asetti seitikot ja viitikot niin, että hän voi nähdä niiden keskimäisen silmän, ettei hän hairahtuisi ja pitäisi niitä kuutikoina ja nelisilmäisinä.

Kurz oli sillä aikaa laskenut korttinsa pöydälle, latonut kätensä ristiin niiden päälle ja katseli nyt

rehtoria ja huokasi.

"Minä passaan", sanoi rehtori.

"Kyllä minä sen arvasin", sanoi Kurz, sillä hän tiesi, että hänen langollansa täytyi olla erinomaiset lehdet, jos hän uskalsi jotakin omin päinsä sanoa, mutta sitä vastaan oli hän suuresti peloissansa, että rehtori menisi mukaan, kun hän itse oli ostanut, sillä silloin ei hänellä tavallisesti ollut mitään, tahi turmeli hän pelin, jos hänellä jotakin oli.

"Pas!" sanoi Bräsig, jonka vuoro nyt oli lausua.

"Boston grandissimo!" sanoi Kurz.

"Ken menee mukaan?"

"Pas!" sanoi Hawermann.

"Hyvä lankoseni", sanoi rehtori, "*yksi tikki — toinen tikki*— no, kylläpä kolmaskin tulee — minä menen mukiin".

"No niin", sanoi Kurz, "mutta yhteisesti ei makseta, jokainen maksaa puolestansa".

"No, Kaarlo", sanoi Bräsig, "lyö pöytään! näytetäänpä heille, mistä pukki parran sai".

"No niin", sanoi Kurz, "mutta hiiskua ei saa sanaakaan".

"Ei millään muotoa", sanoi Hawermann ja paiskasi pöydälle herttakymppin: "Herttaa tällä kertaa".

"Sotamies ei ole joka mies", sanoi rehtori ja viskasi herttapampun päälle.

"Naisten mieli on miehelähän", sanoi Bräsig ja otti pampun matamilla.

"Rouvan pitää herra saada", sanoi Kurz ja kaasi matamin kuninkaalla, laski tikkinsä eteensä ja pelasi ulos ristilankun: "Ristiä, sanoi kissa, kun jälle kuoli!"

"Iske se!" neuvoi Bräsig Hawermannia.

"Ei saa hiiskua pelissä", huudahti Kurz.

"Ei tule kysymyksenkään", sanoi Hawermann ja viskasi pienen ristin päälle.

"Yhdeksäinen on itsepäinen", sanoi rehtori ja veti esille yhdeksänsilmäisen.

"Naispuoli minusta huoli", virkkoi Bräsig ja otti pelin matamilla.

"No, pentele kans!" huudahti Kurz. "Ristiä ei hänellä myöskään ole. Mitäpä hänellä viimein onkaan?"

"Päästä pino aljetaan", sanoi Bräsig. "Kas tässä pataässä!" ja pelasi ulos mainitun lehden. "Eläköön armias, rakkakin ruhtinas!" huusi hän ja veti patakuninkaan pöydälle. "Kunnia sille, jolle kunnia tulee!" ja patarouva seurasi perästä.

"Herranen aika!" huudahti Kurz, laski korttinsa pöydälle ja katsasti rehtoria, "mitäpä hänellä lieneekään? Pataa ei hänellä myöskään ole".

"Hyvä lankoseni", sanoi rehtori, "vielä tulee minunkin vuoroni".

"Mutta liian myöhään", sanoi Kurz ja otti kortit taas käteensä syvällä huokauksella, ikäänkuin olisi; rehtori kohdellut häntä hävyttömästi, jota hän kuitenkin tahtoi kristillisesti kärsiä.

"Kaarlo", kysyi Bräsig, "kuinka monta tikkiä on meillä?"

"Neljä", sanoi Hawermann.

"Ei", sanoi Kurz, "tämä ei kelpaa. Hiiskua ai saa pelissä mitään".

"Eihän tämä ole mitään hiiskumista", sanoi Bräsig, "minä vaan kysyin. — Maltappa, Kaarlo, *yhden* tikin saan minä vielä, ja jos sinä vielä saat yhden niin on meillä tarpeeksi".

"Minä saan osani", sanoi Kurz.

"Ja minä myös", sanoi rehtori.

Parin pelauksen perästä laski Kurz kätensä korteillensa ja sanoi: "No niin, minulla on tarpeeksi".

Ruutu oli viskattu pöydälle, rehtori leikkasi matamilla, Bräsig otti kuninkaalla: "Mihin on mielesi, tyttöseni?" ja rehtori parka istui siinä pitkällä nenällä: "Mitenkä on tämä mahdollista, minä en voi sitä ymmärtää".

"Eihän sinulla ollut mitään lehtiä", huudahti Kurz.

"Kaarlo", sanoi Bräsig, "jos olisit oikein ollut varuillasi, niin olisivat saaneet vielä yhden pietin lisäksi".

"Niin, sinähän olet syypää, ethän sinä vastannut minun herttaani".

"Kaarlo, eihän minulla ollut enemmän väriä, minulla oli kuningas yksistään".

"Ei, lankoseni", huudahti Kurz, "tämä ei kelpaa, sinä turmelit koko pelin, olihan sinulla risti kuningas ja viskasit vaan yhdeksäisen päälle. Me olisimme kyllä voittaneet".

"Aa, mitäpä te pakisette?" sanoi Bräsig ylenkatseella, "te olisitte voittaneet! Minullahan oli koko pataväri kädessäni ja lisäksi vielä pari oikein kelpo jyskykorttia; mitäpä te voitte tehdä?"

"Herra, luuletteko te, että minä paljon välitän teidän jyskyistänne, kun minä kerran boston olen sanonut?"

"No no", viihdytti Hawermann heitä ja antoi uudet kortit, "heittäkää tuo perästäpäin viisasteleminen sillensä, se tuntuu ikävältä".

Tähän tapaan pelasivat he edelleen, ja näytti usein siltä, kuin olisivat he tarttua toinen toisensa, tukkaan, vaikka olivat mitä parhaimpia ystäviä. Rehtori voitti, ja hänellä olikin paras toivo voittaa, sillä ken ensiksi häviää, voittaa tavallisesti aina perästäpäin. Kurzilla oli huono onni; mutta semmoinen on usein helposti autettava: "Kymmenen grandissimoa", sanoi hän. Kaikki hämmästyivät, vieläpä hän itekin; hän tarkasti vielä kerran korttejansa: "Kymmenen grandissimoa!" sanoi hän toistamiseen, laski kortit pöydälle ja käveli kamarissa edestakasin; "niin pelataan Venedigissä ja muissa suurissa kylpypaikoissa".

Juuri kun hän parhaillaan riemuitsi ja toiset, olivat mitä suurimmassa pulassa, tuli Fritz Triddelfitz sisään, varsin kalpeana ja surkeannäköisenä; "Herra pehtori, herra Hawermann, ah, tulkaapa pikkusen ulos!"

"Hyväinen aika!" huudahti Hawermann, "mitä on tapahtunut?" ja aikoi nousta; mutta Kurz piti hänestä kiini:

"Ei", sanoi hän, "peli on ensin pelattava. Minulle on jo kerta ennen samoin käynyt, silloin nimittäin kun se suuri tulipalo oli ja minä juuri olin levittänyt grandissimo-kortit pöydälle, silloin juoksivat myös kaikki tiehensä".

"Herra pehtori", rukoili Fritz uudestaan, "teidän on tuleminen".

"Herranen aika!" huudahti Hawermann, eikä antanut Kurzin enää pidättää itseänsä, vaan hypähti pystyyn, "mitä on tapahtunut? Onko tuli vallallansa?"

"Ei", änkytti Fritz, "minä... minulle... minulle on jotakin tapahtunut".

"Mitäpä on teille tapahtunut?" tiuskasi Bräsig yli pöydän.

"Minun rautikkotammani on saanut varsan", sanoi Fritz häpeissään.

"No, semmoista on jo usein tapahtunut", virkkoi Bräsig. "Miksikä näytätte te niin nolonnäköiseltä sentähden. Sehän on iloinen sanoma, että niin on käynyt".

"Kiin kyllä", sanoi Fritz, "mutta... mutta... se on niin kummallista. Teidän on tuleminen sitä katsomaan, herra pehtori".

"No, onko varsa sitte kuollut?" kysyi Hawermann.

"Ei", sanoi Fritz, "se on ihan terve; mutta se on niin kummallinen... Kristian Däsel sanoo sen olevan kamelivarsan".

"No", sanoi Hawermann, "voimmehan pelata pelimme jälestäpäin, mennään katsomaan".

Ja vaikka Kurz pani vastaan, menivät kaikki kumminkin Fritzin kanssa talliin.

"Semmoista varsaa en ole vielä milloinkaan nähnyt", sanoi Fritz talliin mentäissään, "sillä, on tuommoiset pitkät korvat", ja hän osotti kyynärpäistä alaspäin.

Kun tulivat talliin, seisoi Kristian Däsel seimessä, jossa rautikkotamma ystävällisesti nuuskieli varsansa ja kökötti ja tuo pienokainen teki ensimmäisiä kömpelöitä yrityksiä vastaisiin, sukkelampiin hyppäyksiinsä. Tallirenki pudisteli päätänsä ja sanoi Bräsigille, joka oli siirtynyt hänen viereensä: "Niin, sanokaapa, pehtori, mikä otus tuo kummitus on tässä syntisessä mailmassa".

"No niin", sanoi Bräsig, katsahti Hawermanniin ja lausui vähäisesti: "minä tahdon sanoa sinulle, mikä se on: tämä *puhdasrotuinen* varsa on *muul*".

"Se se on", sanoi Hawermann. "Muuli?" huudahti Fritz, hyppäsi molemmin jaloin yli seimen aitauksen ja tarttui, tamman hököttämisestä huolimatta, varsan kaulaan kiini ja tarkasteli häntä naamaan, silmiin ja korviin, ja nähdessään näistä tämän kauhistavan totuuden, huudahti hän vihan vimmassa: "Kylläpä minä taitan niskan sekä tältä epäluomalta että Kyösti Prebberowilta".

"Hävetkää toki, Triddelfitz", sanoi Hawermann vakaisesti, "etteköhän näe, kuinka emä on iloissaan, vaikk'ei varsa olekaan mikään puhdasrotuinen sikiö".

"Niin", lausui Bräsig, "ja hänellä on kumminkin siihen lähin oikeus, niinkuin pastorin rouva sanoo. Kyösti Prebberowilta saatte minun puolestani niskan taittaa, sillä hän on kolmekertaisesti karaistu, paatunut lurjus".

Fritz nousi vitkalleen ulos seimestä, syvä alakuloisuus oli tullut vihan sijaan; "kuinka on se mahdollista?" huudahti hän, "hän on minun paras ystäväni ja hän pettää minun kuurolla hevosella ja aasin varsalla. Minä vedän hänet oikeuteen".

"Sanoinhan teille, ettei hevoskaupassa tule kysymykseen ystävyys eikä rehellisyys", sanoi Bräsig ja tarttui Fritzin käsivarresta ja talutti hänen ulos tallista, "mutta minun tulee teitä surku teidän oikeutetun harminne tähden. Hevoskaupan oppirahoja olette nyt saaneet maksaa ja sitä täytyy jokaisen tehdä; mutta hevosriidasta tahdon teitä varottaa, sillä, muulin jo aikaa kuoltua, ei semmoinen oikeudenkäynti ole likimaillekaan lopussa. Näettekös", sanoi hän ja talutti Fritzia edes takasin kartanolla, "minä tahdon kertoa teille erään semmoisen jutun varoitukseksi. Oli nimittäin vanha Rütebusch Swensinissä hän myi omalle langollensa, joka täällä ennen Hawermannia oli pehtorina, erään kimohylkiön ratsashevoseksi. Hyvä, eli niinkuin teidän tapanne on sanoa: 'bong!' Kolme päivää sen perästä tahtoo pehtori koettaa uutta hevostansa, hän kiipee siis otuksen ratsaille, sillä se oli koko kolhonkorkea ja hän sitä vastaan perhanan lyhytkoipinen; mutta tuskin oli hän päässyt selkään istumaan, kun tuo juhta juoksee täyttä nelistä hänen kanssansa kylän lammikkoon — seisattamisesta ei puhuttakaan! — aina kaulaan asti, ja siihen jäi se seisomaan; ei liikahda eteen- ei taaksepäin. Se oli onni kimolle ja pehtorille, sillä muuten olisivat molemmat hukkuneet. Pehtori huusi, minkä jaksoi, apuun tulemaan, sillä hän ei voinut pohjata, eikä hän osannut uidakaan, ja tuon vanhan nikkari Flegelin täytyi pelastaa hänet paatilla. No, nyt alkoi oikeudenkäynti, sillä pehtori väitti hevosen olevan vikurin ja Rütebuschin piti se takasin ottaa, sillä vikuruus purkaa hevoskaupankin. Siihen ei Rütebusch kuitenkaan suostunut, ja nuo molemmat langokset joutuivat ensin epäsopuun ja tulivat vihdoon: niin kiivaiksi vihamiehiksi, etteivät suvainneet nähdä toinen toistansa kolmen penikulman päässä. Mutta oikeudenkäynti meni menojojansa. Koko Swensinin oli tekeminen valansa, että eläin heidän luonansa oli täysjärkinen ollut ja Pümpelhagenilaiset saivat vanhaa, että hevonen heidän luonansa oli vikuruutta osottanut: Niin kesti oikeuden juttua jo viidettä vuotta ja sillä aikaa seisoi eläin joutilaana tallissa ja söi kuroja, sillä pehtori ei enää milloinkaan tahtonut sen selässä ratsastaa, koska hän piti sitä hengelle vaarallisena olentona; nuijata ei hän sitä myöskään tohtinut, koska se oli *corpus delictus*, niinkuin sitä lakikielessä sanovat. Nyt tuotettiin oppineimmat hevostohtorit paikalle, kuusi kappaletta, mutta heistä ei apua, he olivat erimielisiä, kolme heistä sanoi hevosen olevan viisaan, toiset kolme väittivät sen olevan hullun. Mutta oikeudenkäyntiä kesti kestämistään, ja koko joukko uusia riitoja oli siitä syntynyt, sillä nuo oppineet hevostohtorit olivat antaneet haukkumanimiä toinen toisillensa, ja vetivät toinen toisensa oikeuteen. Nyt kirjoitettiin eräälle kuuluisalle hevosprofessorille Berlinissä, mitä hän muka arveli asiasta. Professori kirjotti takasin, että piti leikattaman tuolta vanhalta kaakilta pää poikki ja lähetettävän hänelle, hänen täytyi muka nähdä sen aivot; olihan hyvin vaikea järjellisestä ihmisestä sanoa, oliko hän hullu vai viisas, mutta järjettömän luontokappaleen suhteen oli se viittä vaikeampi, koska se ei voi mitään puhua. Niin, se piti nyt tehtävän, mutta vanha Rütebusch asianajajansa kanssa pani vastaan ja sai sen estetyksi, ja oikeudenkäyntiä voitiin taas jatkaa. Niin kuoli vanha Rütebusch ja puolta vuotta myöhempään hänen lankonsa, ja kumpikaan ei sopinut, ei edes kuolinvuoteella, ja he ovat molemmat menneet ijankaikkisuuteen, kumpikin lujana luulossaan, toinen pitäen kaakkia viisaana, toinen hulluna. Nyt lopetettiin riitajuttu vihdoinkin, se loppui itsestään, koska tuo vanha, kimo kolme viikkoa sen perästä myös kuoli paljaasta lihavuudesta hyvien päivänsä tähden. Nyt suolattiin sen pää niin hyvästi kuin mahdollista ja lähetettiin tuolle oppineelle professorille Berliniin, ja hän kirjotti takasin, että kimo koko elämänsä aikana oli ollut yhtä vähän hullu kuin hän itse, ja toivoi vaan että

riitakumppanit myöskin olisivat olleet yhtä viisaita kuin tuo luontokappale, niin selviltä olivat sen aivot näyttäneet. Ja se mies oli oikeassa; sillä se renkipoika lurjus, joka toi pehtorille hevosen, palveli sittemmin minulla ja hän tunnusti minulle panneen kappaleen palavaa taulaa eläinraukan hännän alle, kostoksi siitä, että pehtori edellisenä päivänä oli antanut hänelle selkään. Ja nyt kysyn minä jokaiselta järjestelmältä ihmiseltä, eikö se ollut varsin viisas eläin, joka juoksi kylän lammikkoon, sammuttaaksensa tulta! — Ja niin loppui se suuri riita; mutta ne pienet! riidat noiden oppineiden hevostohtorien välillä, ne kestävät vielä yhä. Ja nyt tahdon minä sanoa teille jotakin: Hawermann on vanhan Prebberowin, sen veijarin isän, hyvä ystävä ja hän on puhuva hänen kanssansa, että te saatte omanne takasin. Menkää nyt vaan ja älkää olko vihoissanne tuolle pienelle olennolle taikka sen emälle, sillä ne ovat viattomia, emä on pettynyt yhtä hyvin kuin tekin". Ja niin puheihin seurasi hän toisien jälestä, jotka jo istuivat pelipöydän ääressä.

"No nyt!" sanoi Kurz, "kymmenen grandissimoo siis! Minä pelaan itse ulos".

"Kaarlo", sanoi Bräsigt, "sinun pitää puhua vanhan Prebberowin kanssa, ettei sinun vaivainen vintiösi joudu liian suureen huoleen".

"Sen minä teenkin, Sakari, ja asia on selville saatettava. Minun tulee suuresti sääli, että tuon poika paran koko ilo meni tyhjiin. Ken olisi voinut ajatellakaan muulia!"

"Minun tulee huomauttaa", lausui rehtori ja laskei korttinsa, jotka töin tuskin oli saanut järjestetyiksi pöydälle — Kurz istui kuin tulisilla hiilillä — "että täällä yleisesti kutsutaan tuota vastasyntyntä eläintä muuliksi, vaikka sitä luonnonhistoriallisen puheparren mukaan pitäisi kutsuttaman hevosaasiksi. Erotus on nimittäin se..."

"Sinä voit tehdä ihmisen hulluksi luonnonhistoriallasi!" huudahti Kurz. "Pelaammeko me luonnonhistoriaa vai pelaammeko korttia? Kas tässä, ruutuässä on pöydällä!" Nyt ei mikään enää auttanut, rehtorin täytyi tunnustaa, ja Kurz voitti pelinsä ja samassa oikeuden neljä viikkoa aikaa kerskailla kymmenestä grandissimostansa.

Niin pelasivat herrat edelleen, riidellen kaikessa ystävyudessa, kunnes rehtori, laskettuaan umpiarviolta rahansa, havaitsi että hän oli voittanut jo kolme taaleria ja kahdeksan killinkiä, ja koska onni ei enää viimeisenä aikana ollut häntä yhtä uskollisesti seurannut, päätti hän lopettaa, nousi sentähden ylös pöydästä, sanoi jalkojansa paleltavan ja pisti voittonsa taskuunsa.

"Jos teidän jalkojanne paleltaa", sanoi Bräsigt, "tahdon minä antaa teille hyvän neuvon: ottakaa joka aamu, ennen kuin einehditte, näpillinen nuuskaa nenäänne, se auttaa kylmiä jalkoja vastaan".

"Johan nyt!" huudahti Kurz, joka viimeaikoina oli voittanut, "kuinka täällä voi jalkoja paleltaa!"

"Vai niin?" kysäisi rehtori pikaistuneena, sillä hänen oli puolustaminen voittoansa, "eikö minun jalkojani voi paleltaa yhtä hyvin kuin sinun? Eikö sinun jalkojasi aina rupee paleltamaan meidän peliseurassamme, kun sinä olet voittanut?" ja hän pysyi päätöksessään ja sai pitää kylmät jalkansa ja voittonsa, ja kotvasen ajan kuluttua lähtivät nuo molemmat kaupunkilaiset tiehensä ja ottivat Bräsigin taipaleen matkaa mukaansa.

Hawermann oli juuri menemäisillään levolle, kun hän kuuli ovensa takana kovasti puhuttavan ja riideltävän, ja Fritz Triddelfitz astui sisään Kristian Däselin kanssa.

"Hyvää iltaa, herra pehtori", sanoi Kristian, "minulle se on yhdentekevä".

"Mitä nyt on taas tapahtunut?" kysäisi Hawermann.

"Herra pehtori", sanoi Fritz, "te tiedätte kuinka minulle kävi tuon — niin — tuon muulin kanssa, ja nyt ei Kristian tahdo antaa sen eläinraukan olla tallissa".

"Mitähän se merkitsee?" kysäisi Hawermann.

"Niin, herra, se on minusta yhdentekevä! Mutta *tämä* ei voi olla yhdentekevää, minä olen palkattu hoitamaan hevosia ja varsoja, vaan en kameleita ja hevosaaseja. Mitä? Sitte voisi herra Triddelfitz pian tuoda apinoita ja karhujakin talliin".

"No, mutta jos minä sanon, sinulle, että sen eläimen pitää saada olla tallissa ja sinun pitää hoitaa sitä yhtä hyvin kuin muitakin varsoja..."

"Niin, jos te sitä käskette, niin on se minusta yhdentekevä ja voinhan minä sen sitte tehdä. No, hyvää yötä sitte, herra pehtori, ja älkää panko pahaksi", ja niin puheihin meni hän.

"Herra Hawermann", sanoi Fritz, "mitä on herra von Rambow tästä tapauksesta sanova? ja erittäinkin

hänen armollinen rouvansa?"

"Älkää siitä olko millännekään, he eivät siitä paljon välitä".

"Niin", sanoi Fritz ja astui ulos ovesta, mennäksensä levolle, "mutta se minua kuitenkin hävettää, että sen juuri piti tapahtuman minun tammalleni".

Kun herra von Rambow tuli kotia, sai hän kuulla asian heti Kristianilta, ja koska hän oli hyvänlaitainen mies ja piti paljon Fritzistä, sillä he olivat useissa suhdissa toinen toisensa kaltaiset, lohdutti hän Fritzia ja sanoi: "Älkää olko millännekään! Puhdasrotuisen varsan kaupasta ei tosin meidän välillämme mitään tullut. Teidän tulee kuitenkin muistaa, että tämä on epäsopeuden yhtymisen tavallinen seuraus. Me panemme tamman ja varsan myöhemmin samaan hakaan, ja saattepa nähdä, että meillä vielä on iloa heistä".

Ja niin tapahtuikin, jokaisella oli hauskaa tuosta omituisesta eläimestä. Kun kylän mukulat sunnuntai-iltapuolina kuleksivat pelloilla, lähestyivät he varsakarsinaa ja katselivat tuota pientä muulia: "Näetkös, Jokkum, tuossa hän on".

"Niin, siinä hän on todellakin!"

"Näetkös, kuinka se vilkuttaa korviansa!"

"Katsoppa vaan, kuinka se potkii takajaloillansa!"

Kun piit menivät ohi karsinan niitylle lypsämään lehmiä, seisahdivat he myöskin tässä: "Näetkös, Stiina, tuossa on herra Triddelfitzin muuli!"

"Tule, käydäänpä likemmäksi, Wiikka".

"Ei, sitä en minä tee, se näyttää niin rumalta!"

"No, kaikkiapa vielä! Ethän häntä itseä kumminkaan niin kammo, sillä hän määrää sinulle aina kaikkein helpoimmat tehtävät".

Ja koko lähiseudussa tuli nyt rautikkotamma ja muuli ja Fritz tunnetuiksi, ja missä hyvänsä Fritz nähtiin, kysyttiin aina hänen suureksi harmiksansa, kuinka muuli jaksoi. Mutta aasinvarsa siitä viisi välitti, hän juoksenteli kesäkauden muiden jalosukuisten varsain kanssa ympäri karsinassa ja jos joku tuli häntä liian likelle, tiesi hän antaa hänelle hyvän kiemauksen.

Luku 23.

Tässä luvussa tekee Aksel laskujansa ja parantelee talouden hoitoa Ayrshire-sonneilla ja hienovillaisilla jaaroilla. Kananen tahtoo kaiken mokomin lentää yli Pümpelhagenin rajan. Gottlieb pelaa bostonia, ratsastaa, tanssii ja laulaa hei-rallaralla-raa! Nuori Jokkum ja nuori Sulttaani katselevat iltataivasta. Kotiapteekista ja vanhoista kenkäräjoista, hiljaisesta miehestä ja kolkosta haudasta. Pastorin pieni rouva, Lovisa ja Bräsig katselevat kirkkomaata, Mukkel ja Kananen pappilanmaata.

Tämä vuosi oli Pümpelhagenille ollut oikein siunattu vuosi, ja kun syksy lähenee ja viljan hinta nousi, luuli Aksel pääsevänsä kaikista huolistaan ja murheistaan. Hän laski ja laski, ja tiesi ihan täsmälleen, jos hän sai turnipsista niin korkean hinnan ja villoista niin ja niin paljon ja karjantuotteista niin paljon, kuinka monta kappaletta nisuja hänen oli myyminen, maksaaksensa velkansa viimeiseen taaleriin. Kylläpä sitte perhana riivaisi, jos ei hän tänä vuonna päässyt kaikista veloistaan. Mutta tämä vuosi olikin toista, hän oli *itse* ollut Pümpelhagenissa, hän oli *itse* isäntänä hoitanut asioitansa, ja isännän silmä on talouden pidossa, mitä aurinko on suuressa mailmassa, sen valossa kasvaa ja kypsyy kaikki, sillä isännän jalka pellon sonnittaa. Eikä kauvan viipynyt, niin riisti Aksel vaivihkaa nämä armolahjat pois Jumalan käsistä ja luki tämän siunatun vuoden omaksi ansioksensa; nuo korkeammat viljan hinnatkin näyttivät hänestä olevan hänen ansionsa.

Hän ui nyt päälläpäin ja jos häneltä sattumalta silloin tällöin puuttuikin rahoja talouden tarpeellisten ulostekojen ja Taavetin ja Slusuhrin langenneiden vekselien maksamiseen, niin ei se mitään haitannut, sillä hän oli viisaalla ja kelvollisella talouden pidollaan hankkinut itselleen suurta luottamusta lähitienoossa, johon päätökseen hän tuli siitä, että kumminkin Pomukkelskopp useassa tilaisuudessa oli tarjonnut hänelle rahoja lainaksi. Ne oli hän ottanutkin arvelematta vastaan, päästäksensä Taavetin kynsistä, ja niin maksoi hän Pomukkelskopin rahoilla velkansa Taavetille ja Slusuhrille, ja nämä antoivat rahat taas Pomukkelskopille ja Pomukkelskopp taas hänelle, ja niin kulkivat rahat mieheltä miehelle, ja tämä kiertokulku olisi ollut varsin hauskaa, jos ei Aksel olisi ollut ainoa, joka siitä tappiolle

tuli ja jos ei Pomukkelskopilla olisi ollut vaiva, uudestaan järjestää rahapakat, ettei Aksel huomaisi, että hän aina sai takasin omat rahansa. Mutta sitä ei voitu välttää, jos ei Pomukkelskopp tahtonut astua ilmi piilostaan, josta hän väijyi Pümpelhagenia; hän otti siis tämän vaivan hartioillensa, pääasiallisesti sentähden, että hänellä oli oma ilonsa siitä, että kanssakäyminen heidän välillään oli tullut niin vilkkaaksi.

Aksel iloitsi myöskin tästä asiasta, sillä hänellä oli nyt aina rahoja, joilla hän pääsi pahimmasta pulasta, ja ne pienet korot, joita hän niistä sai maksaa, näyttivät hänestä varsin mitättömiltä, sillä hänen ei milloinkaan johtunut mieleensä laskea yhteen, mitä ne tekivät koko vuodelta, ja hän oli täydessä aikeessa ryhtymään suuriin parannuspuuhin Pümpelhagenissa. Mutta tunnettu asia on, että nuoret herrat, jotka eivät enempää ymmärrä maanviljelyksestä ja talouden hoidosta, juuri alkavat parannuksiansa siitä, joka kaikkein pikemmin vie heidät perikatoon. Minä tarkotan karjanhoitoa. Ja miksikä juuri siitä? Minä luulen sentähden, että nuorilla herroilla ei ole suurta vaivaa, ostaa itselleen joku muukalainen sonnipulkki ja pari uudenaikaista jaaraa, ja sentähden että karjanhoidon lait vielä ovat niin epäselviä, että tyhminkin voi puhua siitä viisaan tavalla. Ei ole muuta tarvis kuin sysätä syrjään kaikki vanhat, monivuotiset kokemukset, joka ei ole vaikeata, ja kohta näyttää hänen nuori keltanen tukkansa yhtä arvokkaalta kuin vanhuksien harmaat hapsat.

Pümpelhagenissa oli breitenburgilaisia lehmii joita vanha kamarineuvos Hawermannin neuvosta ja Hawermannin avulla oli hankkinut. Näiden suhteen piti jotakin uutta saada toimeen, ja Aksel matkasi sentähden Sommersdorfiin Pommerissa, jossa huutokaupalla myytiin karjaa, ja huusi Pomukkelskopin kehotuksesta erään erinomaisen kauniin Ayrshire-sonnin. Miksikä juuri sen? No, ensiksikin, koska se oli niin kaunis, toiseksi, koska se oli Skotlannista, ja kolmanneksi, koska se oli jotakin uutta.

Pümpelhagenissa oli negretti-rotuisia lampaita, jotka antoivat runsaasti villoja ja joista aina oli ollut hyvä tulo; mutta villamarkkinoilla oli Pomukkelskopp, oman ilmotuksensa mukaan, saanut puolentoista taaleria enemmän leiviskältä, siis sai tämä viekas naapuri tuon nuoren herran houkutelluksi ostamaan häneltä hyvin kalliista hinnasta kaksi hienon-hienoa elektorali-jaaraa. Että hän ennen oli saanut paljon enemmän villoja jokaisesta lampaasta ja siis paljon suuremman leiviskäluvun kuin Pomukkelskopp, ei johtunut hänen mieleensä; olihan hänellä paljon muutakin laskettavaa.

Hawermann vastusteli voimainsa perästä näitä uusia puuhia, mutta turhaan, hänen nuoren herransa silmissä oli hän vanha ukko, joka oli jäänyt takapajulle eikä enää voinut seurata aikaansa, ja kun tuo vanhus ahdisti häntä liian kovasti järjellisillä varoituksillaan, oli hänellä aina sama vastaus valmisna: "mutta herranen aika, voidaanhan aina koettaa;" vaan ei ajatellut sitä, että muutamissa kohdissa koettaminen ja hävittäminen on sama asia. Pehtori ei saanut hänestä mitään urakkaa ja hänen oli kiittäminen Jumalaansa, ettei tuon nuoren herran mieleen johtunut puhdasrotuisten hevosten kasvattaminen, joka jo kumminkin kummitteli ilmassa. Nuori rouva ei myöskään voinut mitään estää, sillä hän ei tietänyt, millä tavalla hänen miehensä pääsi rahapulistaan, hänen oli vastaiseksi tyytyminen siihen, mitä hän näki, heittävätkään kuitenkään asioita kokonaan sillensä, ja Akselistä oli tämä silminnähtävästi paljasta tyytyväisyyttä ja kultaisia toiveita.

Ja Gürlitzissä Pomukkelskopin ja hänen Kanasensa luona vallitsi myös sula tyytyväisyys, se tahtoo sanoa, ei juuri perheellinen; mutta sitä eivät he pyytäneetkään yksinkertaisuudessaan, ei, he olivat tyytyväiset raha-asiain sukkelaan kiertokulkuun, ja toiveet kävivät yhä kultaisemmiksi sanan alkuperäisessä merkityksessä, sillä Pümpelhagenin ja Gürlitzin raja tuli yhä epäselvemmäksi, mitä enemmän sitä tallattiin; Pomukkelskopilla oli vaan tuontuostakin ikävänä toimena, typistää Kanasensa siipiä, kun hän kaiken mokomin nyt jo tahtoi lentää yli väliaidan, poimimaan toiselta puolelta toukkiansa.

Jokkum Nüsslerin talossa istua pönötti tyytyväisyys kaikessa mukavuudessa tuolla leveällä sohvalla, ja jos joku siellä olisi tahtonut kultaisista toiveista puhua, olisi hänen täytynyt tehdä se siinä merkityksessä, kuin runoilijat sille sanalle antavat, puhuisaan "kultaisesta aamutaivaasta", ei niin, kuin luulisivat he kullaan kiillon vastaavan taivaan loistetta, ei, vaan sentähden, etteivät he tunne mitään kauniimpaa, sillä, niin harvoin saavat he sitä nähdä. Gottlieb heitti vähitellen tuon pörhöisen herännäiskotelon pois päältä ja rupesi katselemaan mailmaa toisilla: silmillä kuin noilla sinisillä silmälaseilla, jotka hän oli saanut Erlangenista tai Jumala tiesi mistä. Hän pelasi Bräsigin suureksi iloksi jo huonosti bostoniakin, oli kerran noussut hevosen selkään ja pudonnut maahan vahingoittamatta itseänsä, olipa tullut Jokkum Nüsslerin elojuhlaankin, hän ei ollut tanssinut se tahtoo sanoa, ei kumminkaan julkisesti kaikkein nähden, mutta Liina oli kuitenkin vienyt hänen viereiseen kamariin ja siellä opettanut häntä tanssimaan polkkaa, ja lopuksi oli Gottlieb laulanut kuuluvasti mutta hyvin huonolla äänellä hei-ralla-ralla-rraa!

Ja Rudolf sitte? No, hänestä emme tahdo mitään muuta sanoa kuin mitä Hilgendorf sanoi Bräsigille: "Bräsig, *hän?* Ihan kuin minä itse: mahdoton saada häntä uupumaan: kourat kovat kuin rauta! Hän luo vaan silmän vilkauksen, niin tietää hän heti asian, ihan kuin minä itse! — Ja kirjat? — Niihin ei koske!

Ihan kuin minä!"

Rouva Nüssler oli onnellinen lastensa onnesta, ja nuori Jokkum ja nuori Sulттаani istuivat tuntikausia yhdessä ja katselivat toinen toistansa, lausumatta sanaakaan, ja ajattelivat sitä hetkeä, milloin he saisivat uuden vallanperiän, nuori Jokkum Rudolfin ja nuori Sulттаani uuden nuoren Sulттаanin "seitsemännen". Se ei tosin ollut mikään aamutaivas, mitä he katselivat, mutta tyytyväisistä ihmisistä, niinkuin Jokkum ja Sulттаani olivat, näyttää iltataivaskin toisinaan kultaiselta.

Niin asui onni jokaisessa kodissa tällä seudulla, jokaisessa omalla tavallaan, ainoastaan siinä kodissa, johon se vasta oikein oli ottanut tyyssijansa ja jossa sai talvella istui lämpimän uunin ääressä ja kesällä lehmuksen alla oven edessä ja lehtimajassa puutarhassa ja jossa se, ikäänkuin vanha hyvänlaitainen isoisä, mielihyvillään oli tarkastellut Lovisan vilkkaita liikuntoja ja johtanut pastorin rouvan pyhjinriepua ja pitänyt herra pastorin kirjatukset järjestyksessä, siellä ei onni enää tahtonut viihtyä, se oli sanonut hiljaa jäähyväiset ja oli sulkenut oven vaivihkaa ja oli mennyt sinne, mistä hän oli tullut; ja hänen perästensä oli tullut levottomuus ja suru, sillä tuo vanha, hyvänlaitainen pastori oli käynyt yhä heikommaksi. Hän ei oikeastaan maannut vuoteella eikä ollut varsinaisesti kipeä, ja tohtori Strumpf Rahnstädtissä ei ollut kaikista niistä kolmesta tuhannesta seitsemästasadasta seitsemästäkymmenestä ja seitsemästä taudista, jotka oikeudella tulevat ihmisen osalle, mies löytämään yhtään, joka olisi sopinut pastorille. Hänen täytyi siis tyytyä kohtaloonsa, ja sen hän tekikin nurkumatta, sillä tuo vanha, uskollinen ystävä, rauha, oli lähteissään laskenut kätensä hänen päänsä päälle ja sanonut hänelle: "Minä menen, mutta vaan vähäksi aikaa; sitte palaan minä taas Reginasi luoksi. Sinä et minua tarvitse luonasi, koska minä jo vuosia olen asunut sinun sydämessäsi aina siitä ankarasta hetkestä asti, jolloin sinä teit tilin Jumalan ja mailman kanssa. Lepää nyt, väsynyt olet sinä kumminkin!"

Ja väsynyt oli hän, hyvin väsynyt. Hänen Reginansa oli asettanut hänen sohvalle kuvien alle, hänen oman tahtonsa jälkeen, että hän voisi nähdä ulos akkunasta; Lovisa oli peittänyt hänen lämpimillä vaipoilla, ja molemmat olivat varpaillaan menneet ulos, ettei hänen leponsa tulisi häirityksi. Ulkona lankeavat tämän talven ensimmäiset lumisinkaleet maahan, hiljaa, varsin hiljaa; ja ulkona oli yhtä hiljaista kuin sisällä, sisällä hänen sydämessänsä; ja hänestä tuntui, kuin viittaisivat nuo siunaavat Kristuksen kädet hänelle — kukaan ei sitä ollut nähnyt, mutta hänen Reginansa oli jäljestäpäin niin selittänyt — ja hän oli noussut ja aukaissut kaapin, jonka hän oli saanut perinnöksi isävainajaltansa ja jonka hänen äitivainajansa aina itse oli kiillottanut, ja oli istunut nojatuolille kaapin eteen ja oli vielä kerran tahtonut nähdä, mikä hänelle tässä mailmassa oli rakasta ja kaunista.

Kaappi oli nimittäin kaikkein niiden kalujen talletuspaikka, jotka hänestä hänen elämässään olivat tärkeitä ja ihmeellisiä, se oli hänen kotiapteekinsa, jossa hän talletti välikappaleita tämän maallisen elämän suruja ja tuskia vastaan, joita hän käytti, kun hänen sydämensä oli kipeä; ne olivat vaan yksinkertaisia kotikuureja, mutta ne auttivat aina. Niitä ei ollut säilytetty purkkeihin ja pulloihin, eikä mitään opastuslippuja niiden käytäntöön ollut niihin kiinnitetty, ne olivat vaan jonakin otollisena hetkenä sattuneet hänen käsiinsä ja hän oli ne käytettäväksi tallelle pannut. — Kaikki, mikä saattoi johtaa hänen muistiinsa puhdasta iloa, oli tallella tässä kaapissa, ja jos hän jolloinkuloin surullinen oli, niin virkisti hän mieltänsä näitä katselemalla, eikä milloinkaan sulkenut hän tätä kaappia, tuntematta tämän kotilääkityksensä voimaa ja ilmaisematta kiitollisuuttansa siitä. — Siellä oli se raamattu, jonka hän lapsena ensiksi oli saanut isältänsä, siellä oli se kaunis kristallipikari, jonka hänen paras yliopistoverinsa hyvästijättäissä oli lahjottanut hänelle, siellä oli se niistinliina, jonka Regina morsiamena oli virkannut hänelle, siellä oli se näkinkenkä, jonka eräs merimies, jonka hän oli opastanut oikealle tielle, vuosien perästä oli hänelle lähettänyt, siellä olivat Lovisan, Miinan ja Liinan uudenvuoden ja joulun onnentoivotukset, joita he läkillä ja kynällä olivat sopertaneet paperille ja niiden vieressä viruivat heidän ensimmäiset kömpelösti tehdyt käsityönsä; siellä oli hänen Reginansa kuihtunut morsiussepele ja se suuri hopealla silattu kuvaraamattu, jonka Hawermann, ja se hopeasilainen merivahainen piipunkoppa, jonka Bräsig oli lahjottanut hänelle hänen seitsemäntenäkymmenentenä ja viidentenä syntymäpäivänänsä, ja kaapin alimmaisella hyllyllä talletettiin kenkiä, niitä kenkiä, jotka Lovisalla ja Reginalla ja hänellä itsellään oli ollut, kun he ensimmäisen kerran tulivat Gürnitzin pappilaan.

Vanhat jalkineet eivät ole kauniita, mutta hänestä mahtoivat ne olla suloiset nähdä, sillä he ottanut ne ulos kaapista ja oli asettanut ne ympärillensä ja oli kauvan tarkastellut niitä ja oli ajatellut yhtä ja toista tätä tehdessään, ja oli ottanut ensimmäisen raamattunsa syliinsä ja oli aukaissut Kristuksen vuorisaarnan ja lukenut siitä. — Kukaan ei ollut sitä nähnyt, mutta se ei ollutkaan tarpeesen, hänen Reginansa tiesi sen ilmankin, kuinka kaikki oli tapahtunut. — Ja sitte oli hän hyvin väsynyt ja oli kallistanut päänsä nojatuolin kulmaa vastaan ja oli nukkunut.

Siinä asemassa he hänen tapasivat, ja pastorin rouva istui hänen viereensä nojatuolille, painoi hänen silmänsä kiini ja laski päänsä hänen päätänsä vastaan ja itki hiljaa itseksensä, ja Lovisa heittäytyi hänen jalkainsa juureen ja pani kätensä ristiin hänen polvillensa ja katseli vesissä silmin noita molempia rakkaita rauhallisia kasvoja. Sitte taitti pieni pastorin rouva tuon avonaisen raamatun lehdenkulman ja otti kirjan hiljaa pois pastorin kädestä ja nousi, ja Lovisa nousi myös ja heittäytyi Reginan kaulaan, ja

molemmat hyrähtivät ääneensä itkemään ja koettivat lohdutella toinen toistansa, kunnes pimeä alkoi tulla. Sitte otti pastorin rouva pastorinsa saappaat ja omat kenkensä ja pani ne kaappiin ja sanoi: "Siunattu olkoon se päivä, jolloin te yhdessä tulitte tähän huoneeseen;" ja pani Lovisan pienet pieksut niiden viereen ja sanoi: "ja sekin päivä, jolloin te ensimmäisen kerran kävitte meidän kynnyksemme yli", ja sitte sulki hän kaapin kiini kaikkine iloineen.

Kolmen päivän perästä haudattiin tuo hyvä pastori Behrens siihen paikkaan kirkkotarhassa, jonka hän eläissään itse oli valinnut ja josta voi nähdä noiden kirkosten akkunain läpitse pappilan tupaan sisään ja johon aurinko aamulla loi ensimmäiset säteensä.

Saattojoukko oli hälvennyt, Hawermanninkin oli ollut lähteminen, Bräsig yksin oli ilmoittanut tahtovansa jäädä pappilaan yöksi; hän oli koko päivän ollut avullisna, missä vaan tarvittiin, ja hiipi nyt, nähdessänsä noiden molempain rouvasihmisten seisovan käsi kädessä akkunan ääressä, hiljaa pois tuvasta ylös lepokammioonsa ja katseli hämärässä ulos akkunasta kirkkotarhaan, jossa tuo kolkko hauta oli valkean lumen peitossa. Hän ajatteli sitä miestä, joka siellä lepäsi, kuinka hän usein oli kurottanut hänelle kättä auttaaksensa ja neuvoaksensa häntä, ja hän lupasi itseksensä, korvata sen voimainsa perästä tuolle pienelle pastorin rouvalle. — Ja alhaalla asuntuvassa seisovat nuo molemmat turvattomat naiset ja katselivat myös tuota kolkkoa hautaa kohden ja lupasivat hiljaa sydämissänsä toinen toisellensa osottaa kaikkea sitä rakkautta ja ystävyyttä, johon se hiljainen mies, joka tuolla mullassa lepäsi, niin usein oli heitä kehottanut ja jota hän niin usein heitä kohtaan oli harjottanut. Ja pastorin pieni rouva kiitti Jumalaa ja pastoriansa siitä, että he olivat antaneet hänelle hänen surussansa niin hyvän lohdutuksen kuin tämä oli, jota hän nyt halaili, ja hän silitti Lovisan kiiltävää tukkaa ja suuteli häntä tuontuostakin, ja Lovisa rukoili Jumalaa, antamaan hänelle kaikkea hyvää ja kaunista, että hän voisi laskea ne kaikki elatusäitinsä syliin. — Niin, verekset haudat ovat kukkaspengerten kaltaisia, joita puutarhuri tekee, kasvattaaksensa niissä kaikkein kauniimpia kukkia; mutta myöskin rumia sieniä kasvaa usein näillä penkereillä.

Samana iltana seisoi Gürnitzissä vielä kaksi muutakin henkilöä akkunan ääressä ja katseli ulos hämärään, ei kirkkotarhaan, ei sinnepäinkään, vaan pappilan maata, ja Pomukkelskopp sanoi Kanaselensa, että nyt ei voinut toisin käydä, nyt oli arentikontrahti purjettava, nyt oli hänen se saaminen, hän tahtoi puhua asiasta uuden pastorin kanssa ennen vaalia.

"Mukkel", sanoi Kananen, "Pümpelhagenin herra ei suinkaan sitä suvaitse, hän ei päästä peltoa kynsistänsä".

"Kynsistänsä, Kanaseni? Minähän pidän häntä kynsissäni".

"Niin, jospa nuori herra suostuisikin siitä luopumaan; mutta kuinkas käy sitte, jos me saamme semmoisen uuden papin tänne, joka itse hoitaa maanviljelystänsä?"

"Kyhkyseni, enhän minä tunne sinua enää ensinkään! Valitsemmehan itse; me valitsemme herännäisen papin. Semmoisilla on vaan tekemistä raamatun, virsikirjan ja uskonkappalten kanssa, heillä ei ole aikaa maanviljelyksestä huolta pitämään".

"No, mutta emmehän valitse yksin, Pümpelhagen ja Reksow ja Warnitz valitsevat myös".

"Kyhkyseni, Warnitz ja Reksow! Mitä voivat ne Pümpelhagenia ja Gürnitzä vastaan? Jos Pümpelhagenilaiset ja minun alustalaiseni ääntävät yhdessä..."

"Älä luota alustalaisiisi, ne roistot tekevät sinulle vaan vahinkoa. Ja etkö luule, että pastorin rouvakin on vastusteleva sinun pyyteitäisi? Ja hän voi sen tehdä, koko kylä riippuu kiini hänessä kuin takkiainen".

"Enköhän minä voi hänelle sitä kostaa? Hänen pitää lähteä pois kylästä; — täällä ei ole papinlesken kotia, ja pitäisikö minun rakentaa hänelle semmoinen? Juu perunia, rouva kulta, odottakaa vaan sitä!"

"Kopp, sinä olet pöllöpää! Tapahtuuhan vaali jo paljoa ennemmin".

Ja niin puhein läksi hän.

"Kyhkyseni", huusi Pomukkelskopp hänen perästänsä, "armas kyhkyseni, ole huoletti, minä pidän kyllä huolta asiasta".

Niin, vereksillä haudoilla rehoittaa myöskin rikkaruoho, kun perilliset kurottavat ahneesti kätensä vainajan rahaan ja omaisuuteen, kun naapuri käyttää hyväksensä lesken ja orpoin hätää, laventaaksensa taloansa ja tiluksiansa, ja kun voitonhimo istuu mukavassa sohvankulmassa ja miettii, mitenkä voisi kostua toisen onnettomuudesta.

Mitä Frans aikoi tehdä pappilassa, vaan ei tehnytään. Miksikä Bräsig oli varovainen ja Fritz kopea. Uudestaannäkeminen ja mieliharmit. 2000 taaleria tippusen tiessänsä! — Ken on auttava? Vanha ystävä Pomukkelskopp ja pappilan pelto.

Bräsig oli koko viikon pappilassa, hän pani kaikki kuntoon, mitä semmoisessa muutoksessa tarpeesen oli, hän toimitti kalunkirjotuksen, kirjotteli kokonaisia kasoja mitä kummallisimpia surukirjeitä, kantoi itse, huolimatta pyrstä ja pakkasesta ja leinistään postiin, suoritti suutari- ja nikkarirätingit Rahnstädtissä ja istui nyt maanantaina hautauksen jälkeen pastorin rouvan ja Lovisan kanssa aamiaispöydässä ja aikoi kohta syötyänsä lähteä, kun samassa eräät vaunut ajoivat pihalle ja Frans von Rambow hyppäsi maahan ja riensi sitä päätä terveenä ja iloisena pappilan tupaan. Mutta: "hyvä Jumala!" huudahti hän, nähdessään nuo molemmat rouvasihmiset surupuvussa, "mitä on täällä tapahtunut? Missä on pastori?"

Pastorin pieni rouva nousi ylös nojatuoliltaan ja kävi tuota nuorta herraa vastaanottamaan, antoi hänelle kättä ja lausui hiljaisella äänellä: "Minun pastorini on matkannut pois, matkannut kotiansa, ja hän käski sanoa terveisiä kaikille, kaikille" — tässä ei voinut hän pidättää kyneleitänsä, vaan itki niistinliinaansa — "kaikille, joista hän oli pitänyt, teille myöskin".

Ja Lovisa lähestyi myöskin häntä ja antoi hänelle kättä, sanomatta mitäkään. Hänen poskensa olivat lentäneet punasiksi, kun hän ensiksi hänen näki ja tunsu, mutta nyt oli hän taas rauhallinen ja maltti mieltänsä. Ja Bräsig pudisteli Fransin kättä ja puheli niistä ja näistä, johtaaksensa seuraa toisille ajatuksille ja saadaksensa heitä heittäämään näitä ensikohtauksen tuskallisia tunteita; mutta Frans ei häntä kuullellut, hän seisoi ihan ällistyneenä, tämä sanoma tuli hänelle niin äkkiä ja niin ankarana hänen iloisiin toiveisinsa.

Kaksi vuotta oli hän ollut Eldenan maanviljelysakademiassa; hän oli ollut uuttera ja oli siellä hankkinut itselleen tietoja kaikilla haaroilla, joita maanviljelyksessä tarvitaan ja joita ainoastaan semmoinen laitos tarjoaa; käytännöllisen maanviljelemisen tunsu hän tarkoin Hawermannin opastuksesta. Hän oli nyt täysi-ikäinen ja voi ottaa tiluksensa omaan haltuunsa; mikään ei estänyt häntä perustamasta perhettä, kuin hänen oma varovaisuutensa. Tämä ja pastori vainajan levolliset, järkevät kirjeet, jotka huolellisesti karttivat jokaista pienintäkin yllytystä tai viittausta ja jotka kaiken iloisen sydämellisyyden ohessa aina kehottivat seuraamaan järjen tietä, olivat pidättäneet häntä äkkinäisistä teoista ja ajattelemattomista toimista. Hänen sydämensä ei ollut tunnoton, se tykki yhtä lämpimästi hänen rinnassaan, kuin minkä toisen nuoren miehen hyvänsä, joka ensisilmäyksellä rakastuu aina korvihin asti ja kantaa edessään kättänsä ja sydäntänsä tarjottimella; mutta hän oli lapsuudesta asti tottunut luottamaan omaan järkeensä ja hän oli pieniäkin asioita toimittanut varovaisuudella — muutamit sanoivat *liian suurella* varovaisuudella — mutta se ei haittanut! Tässä asiassa oli hän oikeassa, tämän koko elämälle tärkeän askelen tahtoi hän tehdä lämpimällä sydämellä, mutta kylmällä päällä. Hän oli hillinnyt sydämensä tunteet, oli sulkenut kaikki iloiset unelmat onnesta ja autuudesta lujasti rintaansa, ikäänkuin makean ytimen kovaan kuoreen hän ei ollut tahtonut aukaista sitä paljaasta himosta ja hekumasta, hän oli odottanut kärsivällisesti, kunnes onnelliset sattumukset, juurikuin auringon paiste ja sade, saivat kuoren itsestään hiljaa aukeamaan, että sydän terveenä ja eheänä tulisi näkyviin ja että siitä, kasvaisi puu, jonka varjossa hän kerran onnellisena voisi istua Lovisansa kanssa. Ja kun hänen sydämensä toisinaan oli tulisemmin sykkinyt ja oli yllyttänyt häntä käymään katsomaan ja tapaamaan rakastettuansa, silloin oli hän uskollisesti vastustellut tätä haluansa, oli varonut, ettei tyttöä millään tavalla pakotettaisi, vaan että hän saisi aikaa, ajatella tilaansa, ja tehdä päätöksensä; ja kopeasti oli Frans sysännyt syrjään sen ajatuksen, että hän käyttäisi onnellista taloudellista asemaansa puhemiehenänsä. Ja jos hänen sydämensä toisinaan tämän taistelun aikana vuosikin verta, niin oli hän sille silloin rohkeasti lausunut: "Arpajaispeliä tämä ei ole! Semmoinen voitto on helposti voitettu ja yhtä helposti hävitetty. Se voitto vasta kelpaa, jonka vaivalla saa, siitä voi vastedes iloa olla".

Mutta nyt oli hän täysi-ikäinen, nyt oli hän mies kaikin puolin, nyt oli hänen kopeutensa ja rehellisyytensä tuota suloisinta, rakastettavinta olentoa kohtaan tullut täydellisesti tyydytetyksi, nyt tuli tuon kovan päähkinän sydän terveenä ja eheänä näkyviin maan mustasta mullasta, nyt oli aika sitä hoitaa, että siitä puu kasvaisi, nyt ei ollut ainoastaan aika, vaan myöskin velvollisuus se tehdä. Nyt hyppäsi hän vaunuihinsa, taistelu varovaisuuden ja lämpimän sydämen välillä oli loppunut, varovaisuus jäi kotia, hyvään säilyyn, ettei se kokonaan katoaisi, sillä hän saattaisi sitä vielä tarvita, ja tuon lämpimän sydämen otti hän vaan mukaansa ja matkalla hyvitteli ja hellitteli hän sitä kaikilla tavoin ja lauloi sille suloisia lauluja ikäänkuin olisi se kapalolapsi ja hän sen äiti. — Ja nyt oli ilo tiessänsä, laulut onnesta ja rakkaudesta olivat turhaan laulettu, hänen sydämensä tykki levottomammin kuin ennen, nuo molemmat huolelliset, surupukuun puetut olennot nähdessään, ja vaikka hän olikin jättänyt malttavaisuutensa kotia, hänen ihmisellinen tunteensa, hänen kunnioituksensa näin suurta surua kohtaan ja muisti tuosta kunnianarvoisasta vainajasta olivat kumminkin seuranneet hänen muassaan, ja

semmoisten valtaa ei voi mikään rehellinen sydän vastustella, se masentuu, vaikka kyllä surulla ja tuskalla. — Rakkaus, sanovat ihmiset, on itsekäs eikä välitä muista, ja se onkin totta! Se on oma mailmansa itseksensä ja menee omaa menoansa, ikäänkuin ei mikään muu siihen koskisi; mutta jos sen alku on Jumalasta, niin on sen kulku ijankaikkisilla laeilla määrätty, ettei se milloinkaan hairahdu pois oikealta tolalta, ei mihinkään kosketa, vaan valaisee muut mailmat suloisella, lempeällä valollansa, ikäänkuin iltatähti, vuodattaen lepoa ja virvotusta kipeihin sydämiin.

Niin oli Fransinkin rakkauden laita, se ei voinut loukata, ei voinut mitään levottomuutta muille tuoda, sen täytyi lohduttaa ja lääkittää, ja sentähden hillitsi hän sydämensä ja vaikenä, ja kun hän sanoi jäähyväiset pappilassa, silloin oli hänen mielensä kuin matkustajan, joka hiellä ja vaivalla on lähestynyt kaukaa näkyvää kirkontornia ja saa nyt ensimmäisistä taloista tietää, että tämä ei ole oikea, että vasta pitkän, taipaleen takana on hänen matkansa määrä, hän ottaa hyvän siemauksen ja lähtee ripeästi astumaan edelleen.

Oli kaunis, kirkas talvipäivä, kun Frans kävi Pümpelhageniin ja antoi vaunujen hiljaa seurata perästä; Bräsig kävi hänen kanssansa. Tuo nuori mies oli vaipunut omiin syviin ajatuksiinsa, mutta Bräsig ei ja sentähden he eivät sopineet oikein yhteen. Bräsig olisi kernaasti voinut jättää kertomatta kaikki ne jutut, jotka tänään kummittelivat hänen päässänsä; mutta pehtori Bräsigin parhaimpia ominaisuuksia, oli, ettei hän milloinkaan havainnut, koska hän oli haitaksi. Vihdoin oli hänen kumminkin huomaaminen, ettei tuo nuori herra mitään vastannut: hän seisahtui sentähden melkein samassa paikassa, jossa Aksel taanoin oli niin hävyttömästi hänelle matkapassin antanut, ja kysyi: "Mitä? Olenko minä ehkä teille rasisukseksi? Semmoista on minulle jo kerta ennen tällä paikalla tapahtunut teidän arvoisan orpananne kanssa, voinhan nyt, niinkuin silloinkin, väistyä syrjään".

"Hyvä herra pehtori", sanoi Frans ja tarttui vanhuksen käteen, "älkää panko pahaksenne: tuon vanhan hyvän pastorin kuolema ja tämä surullinen muutos tuossa minulle rakkaassa pappilassa ovat tehnet minuun liian syvän vaikutuksen".

"Vai niin", lausui Bräsig ja puristi hänen kättänsä, "jos niin on, niin on se teille kunniaksi, ja minä olen aina sanonut, myöskin pastorin rouvalle; ja pikku Lovisalle, että te olette, niinkuin sivistyneen maanviljelijän olla pitää, sillä teillä on ihmiselliset tunteet rinnassa ja pidätte kumminkin noita perhanan renkejä kurissa; ja Rudolfille olen minä aina sanonut, hänen tulee ottaa teidät esikuvaksensa. Tunnetteko Rudolfia?" Ja nyt rupesi hän kertomaan Rudolfista ja Miinasta ja Gottliebistä ja Liinasta ja otti koko seudun puheeksi, ja Frans maltti mielensä ja kuulteli tarkasti, niin että hän, kun Pümpelhageniin saapuivat, tunsu kaikki, vieläpä Pomukkelskopp ja hänen Kanasensakin.

"Niin", sanoi Bräsig, kun tulivat Pümpelhagenin pihalle, "te menette nyt armollisen orpananne luoksi ja minä Hawermannin luoksi, ja mitä minä puhuin teille Pomukkelskopista ja hänen salaisista juonistansa, se jää meidän kahden kesken, ja siitä saatte olla vakuutettu, että minä pidän häntä silmällä, ja jos hän täällä vielä panee toimeen salaisia vehkeitä niin otan minä niistä selvän".

Mutta Frans ei mennytkään herraspytinkiin, hän jaoksi Bräsigin edellä pehtorin puolelle, jossa hän oli viettänyt niin monta hiljaista sydämellistä hetkeä vanhan, uskollisen opettajansa kanssa, hän heittäytyi vanhuksen kaulaan, ja näytti kuin olisivat aika ja vuodet pyyhkäistyt pois heidän molempain väliltänsä, ja vanhuksen silmät kävivät kosteiksi ja tuon nuoren miehen posket saivat verevämmän värin, ikäänkuin olisi vanhuksen siunaus saanut tuon nuoren sydämen heleämmin rehottamaan. Niin oli laita tässä, ja niin pitäisi aina olla. Ja Frans lähestyi myöskin Fritz Triddelfitziä ja oikaisi hänelle kätensä ja sanoi: "Hyvää päivää, Fritz".

Mutta Fritz oli myös kopea puolestansa, hänellä oli porvarismiehen kopeus, ja hän oli myös kostonhimoinen, hänellä oli tuo tapaus valtaojanteessa vielä tuoreessa muistossa, hän vastasi kylmästi: "Kuinka te jaksatte, herra von Rambow?"

"Fritz, oletko sinä hullu?" sanoi Frans ja kiersi hänen ympäri ja jätti hänen seisomaan kuin tutkimattoman kysymysmerkin, johon toisetkin saivat arvotusvoimaansa koetella, ja antoi kättä noille molemmille vanhoille herroille ja meni orpanansa luoksi.

"Kaarlo", sanoi Bräsig ja istui pöydän ääreen, jossa ruoka jo oli valmisna, "oivallinen nuori mies tuo herra von! Ja mikä herkullinen porsaani paisti teillä tässä! Seitsemään kylmään talveen en ole enää porsaani paistia nähnyt".

Aksel otti vastaan orpanansa Fransin sydämellisesti ja todellisella ilolla, ja se olikin luonnollista, sillä nämä molemmat orpanukset olivat sukunsa ainoat miehelliset edustajat. Frida, joka jo häissänsä oli tullut Fransin tunteinaan, iloitsi nähdessänsä tuon hyvänlaitaisen ja ymmärtäväisen nuoren miehen ja koetti kaikilla tavoin tehdä hänen täälläoloansa niin iloiseksi kuin mahdollista, ja kun Hawermann päivällisen jälkeen oli saattanut Bräsigiä taipaleen matkaa ja nyt tuli takasin yli pihan, lähetti Frida pyytämään häntä tulemaan kahville, koska hän syystä luuli sen olevan Fransille mieliksi. Tässä

tilaisuudessa tuli nyt ilmi, että Frans kaikkein ensiksi oli käynyt pehtorin puolella, joka tietysti närkästytti Akselia; hän rypisti kulmiansa tämän kuullessansa, ja hänen rouvansa kumminkin havaitsi heti, että hänen sydämensä alkoi paisua. Se olisi itsestään voinut olla yhdentekevä, jollei hän olisi ollut niin ymmärtämätön ja maltiton, että hän kylmällä, ylseällä käytöksellä kosti Hawermannille, mitä Frans oli rikkonut — jos sitä ylimalkaan voi rikokseksi sanoa.

Seura ei siis nytkään oikein sopinut yhteen; jokainen ystävällinen sana Hawermannin ja Fransin välillä harmitti Akselia; hän tuli yhä jäykemmäksi ja kylmemmäksi, ja vaikka tuo nuori rouva kyllä levitti suloista, lämmintä auringon paistetta ympärillensä, oli koko keskuuspuhe jo taukoamaisillansa, kun Hawermann yht'äkkiä kavahti ylös istuimeltansa, riensi akkunalle ja ilman pitkittä mutkitta juoksi ulos ovesta.

Akselin kasvot lensivät tummanpunasiksi kiukusta: "Tuopa on toki liian hävytöntä!" huudahti hän "minun pehtorini näyttää tahtovan, heittää kaikki tavallisen kohteliaisuuden vaatimukset sillensä".

"Sehän mahtaa olla jotakin tärkeätä", sanoi Frida; ja läheni akkunaa.
"Mitä on hänellä tuolla päivätyöläisen kanssa tekemistä?"

"Sehän on päivätyöläinen Regel!" sanoi Frans, joka myös katseli ulos akkunasta.

"Regel? — Regel?" kysäisi Aksel ja hypähti nyt myöskin pystyyn, "sehän on se sanansaattaja jonka minä eilen lähetin viemään 2000 taaleria kullassa Rostockiin, eihän hän vielä liene ehtinyt takasin tulemaan".

"Sehän se kai on", huudahti Frans, "mikä tuon vanhan miehen on niin saanut haltioihinsa. Näetkö vaan, kuinka hän rääkkää tuota mies parkaa! Semmoisena en ole minä häntä milloinkaan nähnyt!" ja niin puhein juoksi hän ulos ovesta ja Aksel perässä.

Kun he ulos tulivat, oli vanha pehtori tarttunut tuon nuoren, vahvan päivätyöläisen kaulukseen ja ravisteli häntä niin, että hattu putosi häneltä lumeen: "Se on valhe!" huusi hän, "se on hävytön valhe! Herra Rambow, mies on hukannut rahat!" huudahti hän isännällensä.

"Ei, ne on minulta ryöstetty!" huusi päivätyöläinen ja seiso i kalmankalpeana pihalla.

Aksel oli myös käynyt kalpeaksi; ne 2000 taaleria olisi hänen oikeastaan jo aikaa pitänyt lähettää Rostockiin, mutta hän oli yhä viivytellyt, kunnes hänen vihdo in oli pakko se tehdä, ja hän oli lainannut nämä rahat Pomukkelskopilta — ja nyt olivat ne tippusen tiessänsä.

"Se on valhe!" huusi Hawermann, "minä tunnen miehen. Hänkö antaisi väkisin ryöstää rahat itseltänsä? Kymmenen miestä ei voi häneltä väkisin ottaa edes piipullista tupakkaa;" ja hän hyökkäsi uudestaan miehen niskaan.

"Malttakaa!" huudahti Frans ja astui väliin, "antakaa miehen puhua rauhassa. Kuinka on rahojen laita?"

"Ne on minulta ryöstetty", sanoi Regel. "Kun minä tänä aamuna tulin Rahnstädtin takana olevaan Gallinin metsään, tuli kaksi miestä minua vastaan, ja toinen pyysi minulta vähän tulta piippuunsa ja kun minä aioin hänelle tulta iskeä, tarttui toinen takapuolelta kiini uumilleni ja paiskasi minun maahan, ja ottivat minulta sen mustan paketin taskustani ja juoksivat sitten Gallinin metsään, minä perässä, mutta en voinut heitä enää saavuttaa".

"Mitä tämä merkitsee?" puuttui Aksel puheeseen. "Kuinka tulit sinä vasta tänään aamulla Gallinin metsään, jonne on vaan puoli penikulmaa Rahnstädtistä? Enkö minä sinulle selvään sanonut, että sinun piti hankkia itselles passi Rahnstädtin pormestarilta ja sitte käydä läpi yön, että rahat tänään kello 12 olisivat Rostockissa?" (Se oli viimeinen hetki, jolloin rahat olivat maksettavat, muuten olisi hän haastettu oikeuteen.)

"Niin, herra", sanoi päivätyöläinen, "ja passin olen hankkinutkin, ja tässä hän on", ja veti sen esille hattunsa vuorin alta, "mutta talviyöllä kulkeminen ei ole mitään leikintekoa, ja minä jäin sukulaisteni luoksi Rahnstädtiin ja arvelin, että ehtisinpä vielä sittenkin ajoissa Rostockiin".

"Kristian Däsel!" huusi Hawermann yli pihan ja oli jo varsin levolliseksi tullut, sillä ainoastaan se luja vakuutus, että päivätyöläinen oli valehdellut häntä vasten silmiä, oli saanut tuon vanhan miehen haltioihinsa. "Herra von Rambow", sanoi hän kun Kristian tuli lähemmäksi, "ettekö tahdo, että kruununmies noudetaan tänne?" — ja kun Aksel siihen suostui, sanoi hän: "Kristian, valjasta hevonen kääsien eteen, sinun pitää noutaa Rahnstädtin pormestari tänne; asiaa koskevan kirjeen annan minä mukaasi. Ja sinä, Regel, tuleppa tänne, sinulle tahdon minä osottaa rauhallisen paikan, jossa voit asiaasi aprikoida". Niin puhein lähti hän päivätyöläisen kanssa pois ja sulki hänen kamariin.

Kun Aksel nyt orpanansa kanssa meni takasin huoneeseen, olisi hänellä ollut sopivin tilaisuus ilmoittaa tuolle nuorelle miehelle rahapulansa; mutta, vaikka hän tiesi, että Frans mielellään olisi tahtonut ja voinut häntä auttaa, vaikenä hän kumminkin. Ja se on tunnettu, kaikkialla havaittu totuus, että varsinaiset velantekiät mieluisemmin kääntyvät kovasydämisten koronkiskojain kuin helläsydämisten ystäväin ja sukulaisten puoleen. He ovat liian ylpeitä, tunnustaaksensa tyhmyyttänsä ja hätäänsä; mutta: eivät ole ylpeitä kylliksi, pyytämään ja lainaamaan rahoja kelvottomilta juutalaisnylkyreiltä. Mutta tämä ei ole mitään ylpeyttä, tämä ei ole mitään muuta kuin viheliäisintä pelkuruutta, joka kavastelee ystävien ja sukulaisten järjellisiä ja hyväntahtoisia varoituksia.

Aksel vaikenä siis ja käveli levottomana edes takasin huoneessa, jossa Frida ja Frans haastelivat tästä omituisesta tapauksesta. Asia oli herralle kuitenkin sangen hankala, rahat täytyi hankkia, muuten haastettaisiin hän oikeuteen, haaste oli jo kenties tulossa. Hän ei kotona kauemmin viihtynyt, hän käski tuoda hevosensa, ja vaikka jo rupesi hämärtämään, lähti hän ratsastelemaan, niinkuin hän sanoi — hän ratsasti Pomukkelskopin luo.

Pomukkelskopp kuulteli erinomaisella osanotolla herra von Rambowin onnettomuutta ja voivotteli ihmisten kehnoutta ja kummasteli, miksikä herra von Rambow ollenkaan piti pehtoria, koska ei sillä edes ollut sen verran ymmärrystä, että voi hankkia hänelle luotettavan miehen näin tärkeätä asiaa toimittamaan, ja arveli että kaiken tämän takana voi piillä vielä jotakin muuta, vaikei hän sitä vielä tahtonut sanoa, mutta sen hän kumminkin tahtoi saada sanotuksi, että Hawermann aina oli pitänyt erinomaista huolta omasta edustansa, esimerkiksi mitä pappilan peltoon tuli; sen vouraamiseen oli hän yllyttänyt kamarineuvos-vainajaa vaan sentähden, että hän itse saisi enemmän kuormarahoja, [12] sillä Pümpelhagenille oli silminnähtävästi vahinkoa tästä arentimaasta ja sen oli hän hänelle todeksi näyttävä. Ja nyt lateli hän pitkän jonon laskuja Akselin eteen, joita ei Aksel ollenkaan voinut seurata, koska hän ylimalkaan ei osannut lukua laskea ja tässä tuokiassa vaan ajatteli rahapulaansa. Hän sanoi sentähden vaan kaikkeen "niin, niin" ja otti viimein asiansa puheeksi, että Pomukkelskopp vielä lainaisi hänelle 2000 taaleria. Pomukkelskopp väanteli itseään ensiksi hieman, kynsi korvansa taustaa ja lausui vihdoin "olkoon menneeksi" mutta ainoastaan sillä ehdolla, ettei Aksel vouraisi pappilan peltoa uudelta pastorilta. Tämä olisi nyt saattanut herättää tuon nuoren herran kummastusta, ja Pomukkelskopp tulisikin jo jotakin sinne päin, hän osotti sentähden hänelle uudestaan luvuilla, että Gürlitzin kartano paljoa enemmän voi ottaa sen vourataksensa ja että he sillä tavalla molemmat hyötyisivät vaihdosta. Aksel kuulteli vaan puolella korvalla häntä ja suostui vihdoin kirjallisesti antamaan tämän lupauksen; hän oli kovassa rahapulassa, ensimmäisestä hädästä oli pääseminen millä ehdolla hyvänsä, ja hänessä oli miestä kyllä tappamaan lypsävä lehmänsä, saadaksensa rahoja nahasta.

Se asia oli nyt selvillä: Aksel piirsi nimensä; velkakirjaan, Pomukkelskopp pani pakettiin nuo 2000 taaleria ja lähetti oman tallirenkinsä viemään niitä; Akselin kirjeen kanssa Rahnstädtin postiin. Niin olikin paras, sillä sillä tavoin ei kukaan Pümpelhagenissa saanut asiasta vihiä. Kun Aksel ratsasti kotia hautoi hän päässänsä kahta valhetta niin lujasti, että hän vihdoin itse rupesi niitä uskomaan: ensiksi, että Hawermann oikeastaan oli yksin syypää koko vahinkoon, ja toiseksi, että hän voi olla iloinen, että sillä tavalla pääsi pappilan pellostaan.

Luku 25.

Keräjäpäivä. Miksikä Slusuhr on kadottanut omantuntonsa. Kahdesta aviopariskunnasta, ja kuinka paholainen on viekas peijakas. Mitä Hawermannilla oli päivä-työläisen vaimon kanssa puhumista, ja miksikä Frans estää Akselia ryhtymästä äkkipikaiseen toimeen. Pomukkelskopp koskee sormella paistiin ja ratsastaa sitte tiehensä; molemmat orpanukset turmelevat mahansa tällä paistilla, ja Frans huomaa ettei Pümpelhagen ylimalkaan miellytä häntä, hän matkaa tiehensä, eikä edes Fridakaan voi häntä pidättää.

Pümpelhageniin oli sillä aikaa tullut Rahnstädtin pormestari notarius Slusuhrin kanssa, joka piti pöytäkirjaa. Se mies oli toiminut hyvin huolellisesti, hän oli heti Hawermannin kirjeen saatuaan, lähettänyt näppärän polisimiehen kaikkiin kapakkoihin ja kauppapuoteihin, joihin päivätyöläiset tavallisesti poikkeavat, kyselemään, josko ja mihinkä aikaan päivätyöläinen Regel Pümpelhagenista mahdollisesti niissä oli ollut, ja sillä tavalla oli hän saanut tarkoin tietää yhtä ja toista, josta hänellä voi olla apua, asiaa tutkiessaan.

Regel oli kello neljän aikaan edellisen päivän iltapuolella tullut hänen luoksensa ja oli saanut passinsa, oli näyttänyt hänelle rahapaketin, raha oli ollut ommeltuna mustaan vakstuukiin ja pormestari oli vielä tarkasti katsonut, ettei sinetti ollut rikkoontunut. Mies oli kertonut hänelle — hän oli ylimalkaan käyttänyt hyvin puheliaalta — että hänen oli matkaaminen yön läpi; se oli tosin tähän vuoden aikaan liian paljo pyydetty, mutta olihan mies terve, rivakka mies: liian pimeä ei voinut tulla,

koska lumi valaisi ja puoliyön aikana oli kuukin nouseva: hän oli sentähden neuvonut häntä heti lähtemään. Mutta sitä ei hän nyt ollut tehnyt, niinkuin pormestari varmaan oli tietää saanut: hän oli käynyt muutamissa kapakoissa ja oli ostellut ryyppyjä: vielä kello yhdeksältäkään ei hän ollut lähtenyt pois kaupungista, vaan oli siihen aikaan seisonut vielä erään kauppapuodin edessä ja juonut viinaa ja oli kerskaillen puhunut rahoistaan ja oli näyttänyt pakettia puotipojille. Mihinkä hän sitte oli joutunut, ei pormestari vielä tietänyt; mutta se hänestä näytti varmalta, että mies oli ollut pahasti pöhnässä, ja hän kysyi nyt Akselilta ja Hawermannilta, oliko mies tavallisesti viinaan menevä.

"Sitä en minä voi tietää", sanoi Aksel, "minua on tässä suhteessa luottaminen pehtoriini".

Hawermann katsahti häneen, ikäänkuin olisi tämä lause häntä oudostuttanut, aikoi väittää jotakin sitä vastaan, mutta sanoi vaan pormestarille, ettei hän koskaan ollut mitään sentapaista miehessä havainnut, ei edes kuullutkaan; Regel oli aina ollut raittihin mies koko kartanossa ja hän ei ylimalkaan voinut tässä suhteessa kartanon väkeä moittia.

"Saattaa niin olla!" sanoi pormestari... "mutta, varsin oikeassa ei sen miehen laita ollut; *kerta on ensimäinen* kerta — hän oli varmaankin juonut jo ennen, kuin hän minun luokseni tuli. Kutsukaa hänen vaimonsa tänne".

Vaimo tuli. Hän oli nuori, sievä vaimo; ei siitä ollut monta aikaa, kun hän vielä oli ollut mitä verevin ja kaunein meklenpurilainen maatyttö, mutta nyt olivat lapsivuoteet vieneet ruusut poskilta ja, talouden askareet olivat tehneet nuo hienot, notkeat jäsenet jäykiksi — työväen vaimot vanhenevat väleen maalla — pait sitä oli hänellä surua, ja pelko pani kaikki hänen jäsenensä vapisemaan. Hawermannin tuli sääli tuota vaimo parkaa, hän kävi hänen luoksensa ja sanoi: "Älkää pelätkö, sanokaa vaan totuus, niin tulee kaikki taas hyväksi".

"Herran Jestan, herra pehtori, mitä on tapahtunut? Mitä on minun mieheni tehnyt?"

"Sanokaa", kysyi pormestari, "eikö teidän miehenne juo toisinaan enemmän viinaa, kuin hän sietää?"

"Ei, herra, ei milloinkaan, hän ei juo ensinkään viinaa, eikä meillä olekkaan sitä kotona; ainoastaan elonaikana juo hän ryyppyn, joka kartanosta annetaan".

"Eikö hän eilen, kun hän kotoa lähti, ollut juonut viinaa?" kysyi pormestari uudestaan.

"Ei, herra! Hän söi ensin ja sitte lähti hän noin kello puolikolmen aikaan matkaan. Niin, ei... mutta malttakaapa, malttakaapa! — Niin, nähnyt en ole sitä; mutta kuitenkin! Herra Jumala, kun minä eilen illalla avasin kaapin, oli viinapullo tyhjä".

"Eihän teillä ole milloinkaan viinaa kotona?" kysyi pormestari.

"Ei, sitä ei meillä olekkaan; mutta tämä oli vielä jälillä hautajaisista; me hautasimme viime perjantaina vanhimman pienen tyttäremme, ja siitä jäi vähän jälille. Ah, kuinka hän sitä suri! kuinka kovasti hän sitä suri!"

"Ja te luulette, että teidän miehenne on viinaa juonut?"

"Niin, herra, kukapa muuten olisi sen tehnyt?"

Se pantiin pöytäkirjaan ja vaimo sai mennä.

"No niin!" sanoi Slusuhr röyhkeästi Akselille vilkutti silmää pormestarille, "viinan olemme nyt selville saaneet, kunhan vaan löytäisimme rahatkin".

"Herra notarius, kirjottakaa", lausui pormestari levollisesti ja vähän nuhtelevaisesti ja osotti sormellaan pöytäkirjaan: "Päivätyöläinen Regel tuodaan esille, varotetaan puhumaan totuutta, ja antaa seuraavat ilmotukset".

"Herra pormestari", huudahti nyt Aksel, "minä en ymmärrä, mitä tällä viinajutulla on minun rahani kanssa tekemistä. Mies on ne varastanut!"

"Juuri sitä", sanoi pormestari erinomaisen levollisesti, "tahtoisin minä tietää, onko hän ne varastanut eli oikeimmin — kätkenyt, ja josko hän ylimalkaan oli semmoisessa tilassa, että hän semmoista saattoi tehdä", ja hän lähestyi tuota nuorta herraa likemmäksi ja sanoi hyvin ystävällisesti, mutta myöskin vakavasti: "Herra von Rambow, varas, joka aikoo varastaa 2000 taaleria, ei juo itseänsä edeltäpäin humalaan. Muuten on minun teille ilmoittaminen, että minun tuomarina ei tule ainoastaan pitää silmällä teidän, vaan myöskin syytetyn etua".

Regel tuli sisään, hän oli kalmankalpea: mutta se tuska, joka tänään iltapuolella, pehtorin häntä hätyyttäissä, oli koko hänen olennossansa tullut ilmi, oli nyt kadonnut, hän näytti lujalta kuin

tammipölkky, johon ei mikään toukka tohdi kajota. Hän myönsi jo kotona juoneensa viinaa ja Rahnstädtissä vielä enemmän, että hän kello yhdeksältä vielä oli ollut kauppapuodin edessä, sitte sukulaistensa luona Rahnstädtissä yötä ja että hän kello kuudelta aamulla oli lähtenyt matkalle Rostockia kohden; mutta siinä pysyi hän lujana, että Gallinin metsässä oli kaksi miestä ryöstänyt häneltä rahat.

Sillä aikaa kuin hänen viimeiset sanansa kirjoitettiin pöytäkirjaan, lensi ovi auki ja päivätyöläisen nuori vaimo syöksi miehensä luo — sillä mitään ankaraa säännönmukaisuutta ei seurata Meklenpurin yksityisissä keräjäjutkinnoissa — ja tarttui hänen käsivarteensa ja huudahti: "Jokkum! Jokkum! Oletko tehnyt vaimosi ja lapsesi ikuisesti onnettomiksi?"

"Mari! Mari!" huusi mies, "minä en ole sitä tehnyt. Minun käteni ovat puhtaat. Olenko minä koskaan varastanut tai jotakin ottanut?"

"Jokkum!" huudahti vaimo, "sano herroille totuus!"

Päivätyöläisen rinnassa riehui ristiriitaisuus, hänen kasvonsa lensivät tummanpunasiksi; mutta yhtäkkiä kävi hän taas kalmankalpeaksi ja loi arkamaisen, epävakaisen silmäyksen vaimoonsa: "Mari, olenko minä milloinkaan mitään varastanut tai ottanut?"

Vaimo antoi käsiensä pudota alas hänen hartioiltansa: "Et, Jokkum, sitä et sinä ole! Sitä et sinä tosiaankaan ole tehnyt! Mutta sinä valhettelet, sinä olet jo usein ennenkin minulle valhetellut". Vaimo piti esiliinaa silmillänsä ja meni ulos ovesta; Hawermann seurasi hänen perästänsä. Ja päivätyöläinen vietiin pois.

Pormestari ei ollut estänyt miehen ja vaimon yhtymistä; se ei ollut, niinkuin olla piti, mutta se voi antaa hänelle ohjetta, miten päästä totuuden perille. Kuullessaan vaimon sanat: "sinä valhettelet, sinä olet jo usein ennenkin minulle valhetellut", oli Aksel kavahtanut pystyyn ja, käveli pikaisilla askelilla edes takasin huoneessa, hänen omatuntonsa vaivasi häntä, hän ei tietänyt miksikä se teki sen juuri nyt, hän tiesi vaan, että varastanut ja ottanut ei hän ollut mitään, mutta *valhetellut* oli hän jo ennen. Mutta niin on laita ihmisen, joka ei ole suora, siinä silmänräpäyksessäkin, jolloin hänen omatuntonsa herää, valehtelee hän uudestaan jotakin puolustukseksensa. *Hänen* laitansa oli ihan toinen kuin *päivätyöläisen*, *hän* oli vaan valhetellut vähän rouvansa hyväksi, ettei rouva tulisi levottomaksi, mutta *päivätyöläinen* oli valhetellut, anastaaksensa itsellensä toisen omaisuutta.

Niin, herra von Rambow pitkittäkää vaan sillä tavalla, niin on paholainen vielä kerran saava teistä oikein makean haukkapalan.

Slusuhr oli kirjottanut pöytäkirjansa loppuun ja kävi taas rohkeasti Akselin luo ja sanoi: "Niin, herra von Rambow, ken valehtelee, se varastaa myös". Tämä oli hävytön lause Akselista hänen nykyisessä mielentilassaan, erittäinkin kun hän hyvin tiesi, kuinka pieni erotus oli Slusuhrin ammatin ja varastamisen välillä; hän ei ainoastaan kummastunut, ei! hän hämmästyti tuon miehen hävyttömyydestä. Sitä ei hän kuitenkaan olisi tehnyt, jos hän olisi tietänyt, mitä ihmiset puhuivat herra notariuksesta.

Ihmiset puhuivat nimittäin, että notariuksen isä oli aikonut myydä hänen pienenä poikana Meklenpurin suuriherttualle juoksupojaksi ja oli tätä tarkotusta varten antanut tohtori ja kirurgi Kohlmannin Neubrandenburgissa leikata häneltä pois pernan, että hän paremmin voisi juosta; mutta tohtori, joka muuten kaikki tiesi, oli eräänä onnettomana hetkenä, jolloin hänen silmiänsä hämärsi, pernan sijasta leikannut pois omantunnon, ja nyt kuleksi Slusuhr mailmassa pernansa kanssa, mutta ilman omaatuntoa, ei juoksiana, ei, vaan notariuksena.

Tätä nykyä ei tuomarilla ollut mitään enempää tekemistä; todistajat, päivätyöläisen sukulaiset, eivät olleet saapuvilla ja pormestari käski sentähden, että vanki vielä tämä yö pidettäisiin Pümpelhagenissa ja seuraavana päivänä tuotaisiin Rahnstädtiin.

"Sitte on hän pantava kellariin herraspytingin alle", sanoi Aksel Hawermannille, joka taas oli tullut sisään.

"Herra von Rambow", sanoi Hawermann, "eikö olisi parempi antaa hänen olla kamarissa pehtorin puolella, siellä on rautaristikot..."

"Ei", sanoi Aksel tylästi, "kellarissa on myös rautaristikot; minä tahdon välttää hankaluuksia, joita pehtorin puolella voisi tapahtua".

"Herra von Rambow, minä nukun keveästi, ja jos te käskette, niin voipi vielä joku luotettava mies vartioita ovella".

"Mitä minä käsken, sen minä käsken. Asia on minulle liian tärkeä, uskoakseni sitä teidän keveän

unenne ja tuon lurjuksen kumppanin huostaan".

Hawermann katsahti häneen pitkänsä ja lausui "Tapahtukoon tahtonne", ja meni ulos ovesta.

Kello oli likemmäksi kymmenen, illallinen oli jo hyvän aikaa ollut pöydällä. Mari Möller oli tuskissaan noiden paistettujen kourujen tähden, jotka tahtoivat palaa häneltä ihan karreksi, Frida oli myös mielipahoillaan tuosta illallisen pitkästä viivyttämisestä, vaikka Frans voimainsa perästä koetti häntä, puheillaan huvitella. Viimeinkin tulivat oikeudenherrat, ja Frida kävi teeskentelemättömällä tavallaan pormestaria vastaan ja kysyi: "Eikö niin? Hän ei ole niitä varastanut?"

"Niin, armollinen rouva", lausui pormestari levollisesti, mutta vakavasti, "päivätyöläinen ei ole niitä varastanut, mutta ne on häneltä varastettu, tai hän on ne hukannut".

"Jumalan kiitos!" huudahti Frida sydämensä pohjasta, "ettei mies ole mikään varas! Se ajatus, että epärehellisiä ihmisiä asuu kartanossa, olisi minulle ollut kauhistus".

"Ethän kai luule, että meidän väki on parempi kuin kaikki muut? Se on ihan samanlaista roistoväkeä, kuin muissakin kartanoissa, he varastavat jok'ainoa", vastasi Aksel.

"Herra von Rambow", sanoi Hawermann, joka myös oli tullut illallisatrialle, "meidän väkemme on rehellistä väkeä, minä olen ollut kylläksi kauvan täällä, minä tunnen heidät. Koko sillä ajalla ei ole yhtään varkautta tapahtunut".

"Ah, sitähän olette minulle aina sanoneet, ja nytpä nähdään — nytpä nähdään, mistä he käyvät! — Tyhmän herkkäuskoisuuteni tähden menetin 2000 taaleria. Ja jos te niin tarkoin tunnette väen, miksikä hankitte minulle juuri *tämän* miehen?"

Hawermann katsahti häneen pitkäkseen: "Niinkuin näyttää", sanoi hän, "tahdotte sysätä syyn minun päähäni, mutta jos tässä joku erehdys tapahtunut on, niin en minä ota sitä syykseni. Totta kyllä", lisäsi hän pikaisemmin puheesensa, ja kasvonsa punastuivat suuttumuksesta, "että minä olen tämän miehen teille lähettänyt; mutta vaan sentähden, että te itse aina olette käyttäneet häntä kuljettajana rahalahetyksissä; hänen olette jo enemmän kuin kymmenen kertaa lähettäneet Gürlitziin, ja tässä on herra notarius, joka voi todistaa, kuinka monesti mies on ollut hänen luonansa semmoisilla asioilla".

Frida katsahti, Hawermannin näin puhuttua Slusuhriin ja notariuksen silmät tähtäsivät häneen; kumpikaan ei sanonut mitään, ja niin erilaiset kuin heidän ajatuksensa olivatkin, tuntui kuitenkin siltä, kuin olisivat he katsooneet toinen toisensa sydämeen. Hän näki tuosta ilkeästä ilosta notariuksen silmissä, että notarius oli hänen onnensa suurin vihamies ja notarius näki tuon nuoren rouvan kirikkaista, järkevistä silmistä, että Frida oli pahimpana esteenä hänen ja Pomukkelskopin vehkeille.

Aksel aikoi antaa pikaisen vastauksen pehtorin puheelle, mutta, hän vaiken, nähdessänsä tuon vanhan miehen katsovan häneen, vakaasti ja Fridan luovan häneen kysyvän silmäyksen. Myöskin Slusuhr piti suunsa kiini, sillä hän oli ainoa, joka voi nähdä: sen orjantappurapensaän läpitse, joka vähitellen oli kasvanut tähän puutarhaan, ja nyt oli hän väijyksissä pensaan takana ja vainui, eiköhän mikään otus juoksisi hänen tiellensä. Mutta pormestarilla ja Fransilla ei ollut mitään aavistustakaan siitä, että Hawermann pikaisuudessaan oli koskenut arkoihin asioihin, ja he yksistään siis pitkittivät keskuuspuhetta illallispöydässä. Kun ruoalta päästiin, meni kukin erillensä; pormestari jäi yöksi kartanoon.

Kaikki nukkuivat Pümpelshagenissa, ainoastaan kaksi aviopariskuntaa valvoi vielä; toinen pari oli herra von Rambow rouvansa kanssa, toinen Regel vaimonensa. Ensinmainittu pari istui yhdessä tuossa lämpimässä, suuressa salissa ja yö oli niin rauhallinen, että olisi kyllä pitänyt olla halua ja rohkeutta, aukaisemaan sydämensä ja sanomaan totuus. Mutta siinä ei tullut mitään. Frida kehotti niin lämpimästi ja innokkaasti miestänsä tunnustamaan, sillä tiesihän hän jo kyllä, että Aksel oli suuressa rahanpulassa; he voisivat elää niukemmin, mutta Pomukkelskopin ja Slusuhrin kanssa seurustelemisesta oli Akselin luopuminen; Frida oli puhuva Hawermannin kanssa, hän kyllä tiesi parhaan keinon. — Akselissa oli kaikki puolinaista; hän ei suorastaan valhetellut, mutta ei hän sanonut totuuttakaan. Että hän oli satunnaisessa rahanpulassa, myönsi hän, sillä keltä 2000 taaleria varastetaan, voipi kyllä tulla pulaan; eihän hän ollutkaan mitään puinut, eikä ollut siis vielä mitään voinut myydä — että hän jo edeltäpäin oli myynyt hyvän joukon nisuja ja saanut niistä rahat, sitä ei hän maininnut. Mitä hänellä Pomukkelskopin ja Slusuhrin kanssa oli tekemistä. — Taavetista ei hän mitään lausunut —, ei voinut häntä vahingoittaa, ne olivat vanhoja, suoritettuja asioita — uudesta lainastaan Pomukkelskopilta ei hän mitään virkkanut — ja ne ihmiset olivat häntä kohtaan aina olleet siivoja; mutta mitä Hawermanniin tuli — tässä hän nyt ensi kerran innostui — pehtorinsa kanssa ei hän voinut raha-asioista keskustella, se ei isäntänä hänelle sopinut.

Aksel ei suorastaan valhetellut, ja kun hän laski kätensä rouvansa uumille ja hänelle sanoi, että kaikki oli taas hyväksi tuleva, sanoi hän myös totuuden, sillä sinä hetkenä luuli hän sitä itsekin. Frida lähti

raskaalla sydämellä hänen luotansa.

Tuo toinen pari ei istunut lämpimässä huoneessa; päivätyöläinen lepäsi kylmässä kellarissa ja hänen vaimonsa rämpi polvillaan ulkona kellarin akkunan edessä Marraskuun kylmässä tiheässä rankkasateessa; he eivät istuneet vieretysten, heitä erotti toisistaan vahvat rautakanget.

"Jokkum", kuiskasi vaimo tuon rikkinäisen akkunan läpitse, "sano totuus".

"Ne on minulta ryöstetty", kuului vastaus.

"Jokkum, ken on ne ryöstänyt?"

"Kuinka minä sen tietäisin?" sanoi Regel ja hän puhui totta; hän ei tietänyt, kuka se naisihminen oli ollut, joka selvällä kirkkaalla aamulla valtamaantiellä oli vetänyt pois hänen povitaskustansa tuon mustaa paketin, kun hän vielä pohmelopäissä eilisestä elamoisesta ja uudestaan pöhnässä parista ryyppystä varhain aamulla käydä hoiperteli pitkin tietä Gallinia kohden. Hän ei valhetellut, mutta totuutta ei hän myöskään voinut sanoa; kuinka saattoi hän myöntää, että häneltä, nuorelta, väkevältä mieheltä, naisihminen oli julkisella maantiellä ottanut 2000 taaleria. Sitä ei hän voinut, vaikka henki olisi otettu.

"Jokkum, sinä valhettelet! Jos et minulle tahdo totuutta sanoa, niin sano se kumminkin meidän vanhalle pehtorille".

Ei, hänelle ei hän millään muotoa voinut sitä sanoa, sillä hänelle oli hän kerran luvannut, ettei hän koskaan enää valehtelisi, ja pehtori oli häntä niin sydämellisesti varottanut — hänelle ei voinut hän sitä sanoa.

"Jokkum, mitä sinä aiot?"

"Minä tahdon lähteä pois".

"Jokkum! Jokkum! Ja minun aiot jättää tänne lasten kanssa?"

"Mari, minun täytyy päästä pois; muuten käy hullusti".

"Jokkum, sano totuus ja kaikki tulee taas hyväksi".

"Jos et tuo minulle purasta ja rahoja, niin otan minä tänä yönä hengen itsestäni".

Täälläkin rukoiltiin, pyydettiin ja anottiin yhtä hyvin kuin tuolla ylhäällä lämpimässä salissa; mutta puhdas totuus ei tahtonut tulla ilmi, ei täällä eikä tuolla; häpeä pidätti sitä täällä yhtä hyvin kuin tuolla häpeä tunnustaa ajattelemattomia, tyhmiä tekoja, ja myöskin täällä lähti vaimo raskaalla sydämellä miehensä luota.

Seuraavana aamuna sai sanoma, että Regel oli murtanut itsensä irti ja karannut tiehensä, koko Pümpelhagenin häiriöön. Pormestari ryhtyi toimiin, saadaksensa, häntä taas kiini, ja matkasi notariuksen kanssa kotia. Aksel oli raivoissaan, kukaan ei tietänyt miksikä, mutta hän raivosi kai itsensä tähden ja sentähden, ettei hän voinut syyttää tästä ketään toista, koska hän itse oli käskenyt, että mies oli suljettava kellarin.

Aamiaisen aikaan tuli Pomukkelskopp tiedustelemaan, oliko varmaankin totta, mitä hän oli kuullut puhuttavan. Hän ja Frans tervehtivät toinen toistansa kylmästi ja vieraanlaisesti, mutta sitä ystävällisemmin otti Aksel hänet vastaan. Pomukkelskopilla oli paljo kertomista siitä, kuinka oikeuslaitokset kohtelevat yhteistä kansaa veltosti ja että Rahnstädtin pormestari oli liian hyvänlaitainen lurjuksille; hän puhui varkauksista, joita hän ja hänen tuttavansa olivat kärsiä saaneet, ja lopetti vihdoin puheensa sillä, että hän itse luuli, samoin kuin Hawermannkin, ettei mies ollut sitä tehnyt. "Se tahtoo sanoa", lisäsi hän, "hän ei ole sitä itsestensä tehnyt, hän voi olla vaan toisen välikappaleena, sillä mikään päivätyöläinen ei tohdi varastaa 2000 taaleria, jotka hänelle on uskottu; siinä piili joku viekkaampi takana. Ja sentähden", sanoi hän, "neuvon minä teitä, herra von Rambow, pitämään silmällä niitä, jotka ovat olleet avullisina päivätyöläisen karkaamiseen ja jotka ylimalkaan pitävät hänen puoltansa".

Akselin mielen oli tappio ja harmi kylliksi katkeroitannut ja jokainen siemen, joka siihen putosi, erittäinkin rikkaruohon siemen, versoi siinä hyvästi. Hän käveli huoneessa edes takasin. Jaa, Pomukkelskopp oli oikeassa, hän oli vanha kokenut mies, joka tunsii ihmiset, s.t.s. täällä maalla. Mutta ken voi olla Regelin kanssa yksissä neuvoin? Hän ei tietänyt tähän vastata. Ken oli pitänyt Regelin puolta? Sen oli Hawermann tehnyt, hän oli kaikkein ensiksi selvään sanonut, että Regel kai oli hukannut rahat. Mutta olihan hän, asiasta tiedon saatuansa, käsin käynyt miehen kimppuun? No, sehän voi olla ennakolta suostuttua peliä. Ja miksikä hän kaiken mokomin tahtoi, että päivätyöläinen olisi

pantu hänen viereiseensä kamariin? Kenties sentähden, että hän olisi voinut hänen kanssansa keskustella, kenties, että hän tällä tavalla olisi voinut häntä paremmin karkaamaan auttaa?

Nämät arvelut olisivat jokaisesta järjellisestä ihmisestä näyttäneet tyhmiltä; mutta piru on kavala veijari, hän ei valitse viisaita, ja vahvoja ihmisiä, kylvääksensä heihin rikkaruohoansa, hän valitsee sitä varten heikot ja tompelit.

"Mitä on teidän pehtorillanne tuolla vaimon kanssa tekemistä?" kysyi Pomukkelskopp, joka oli siirtynyt akkunaa ääreen.

"Sehän on Regelin vaimo", sanoi Frans, joka seisoi hänen vieressään.

"Niin". huudahti Aksel pikaisesti... "mitä on hänellä vaimon kanssa tekemistä? Sen tahtoisin minä tietää".

"Sepä on hyvin kummallista", virkkoi Pomukkelskopp.

Kartanolla seisoi Hawermann päivätyöläisen vaimon kanssa ja kehotti silmännähtävästi häntä johonkin; vaimo vastusteli, mutta vihdoinkin antoi hän myöden ja kävi Hawermannin kanssa ylös herraspytinkiin. He tulivat sisään.

"Herra von Rambow", sanoi Hawermann, "vaimo on minulle juuri tunnustanut, että hän on auttanut miestänsä tänä yönä karkaamaan".

"Niin, herra", sanoi vaimo ja hänen kätensä ja jalkansa vapisivat, "minä olen sen tehnyt, minä olen siihen syyppää; mutta minä en voinut olla sitä tekemättä, hän olisi muuten tappanut itsensä", ja nyt puikahtivat kyynelät hänen silmistänsä ja hän kätki kasvonsa esiliinaansa.

"Soma juttu!" huudahti Aksel tyyliä, vaikka hän muuten oli niin hyväluontoinen, "soma juttu! Tämähän näyttää olevan oikein varsinainen salaliitto!" Frans likeni vaimoa, veti hänet tuolille istumaan ja kysyi: "Eikö miehellenne ole sanonut teille, mihinkä rahat ovat joutuneet?"

"Ei, nuori herra, hän ei ole minulle mitään sanonut, ja mitä hän sanoi, on vaan valhetta; sen minä tiedän; mutta ottanut ei hän ole niitä".

"Kuinka te tohditte", tiuskasi Aksel Hawermannille, "ilman minun käskyäni ruveta kuulustelemaan vaimoa?"

Hawermann hämmästytti tästä kysymyksestä, mutta vielä enemmän siitä äänestä, millä se tehtiin: "Minä luulin", sanoi hän vihdoinkin levollisesti, "että olisi hyvä tietää, kuinka ja milloinkin vanki on karannut, että saataisiin vihiä hänen nykyisestä olopaikastaan".

"Eli myöskin antaa vihiä!" huudahti Aksel ja kääntyi äkkiä pois päin, ikäänkuin olisi hän sanonut jotakin, joka tulisi hänelle hyvin kalliiksi asiaksi.

Niin vaaralliseksi, kuin hän syystä luuli, ei asia tosiaan tullut, sillä Hawermann ei ymmärtänyt, mitä Aksel sanoillansa tarkoitti, hän kuuli vaan, millä äänellä ne sanottiin, ja siinä oli jo kylliksi saamaan hänen mitä vakaisimmalla tavalla sanomaan: "Mitä te sanoillanne tarkoitatte, en minä tiedä, ja se onkin minusta yhdentekevä; mutta sitä tapaa, millä te eilen illalla ja tänään aamulla olette minulle puhuneet, en minä hyväksy. Eilen vaikenin minä teidän armollisen rouvanne läsnäolon tähden, mutta nyt tässä seurassa" — hän katsahti samassa Pomukkelskoppiin — "ei ole tarvis minun kursastella", ja niin puheinkin lähti hän ulos ovesta ja päivätyöläisen vaimo seurasi häntä.

Aksel aikoi juosta hänen perästään, mutta Frans astui hänen tiellensä: "Mitä sinä aiot, Aksel? Malta tuki mielesi! Sinä olet syyppää, sinä olet loukannut tuota vanhaa miestä pahemmin, kuin hän voi aavistaakaan".

Sepä oli hävytöntä, jupisi Pomukkelskopp, ikäänkuin puhuisi hän itseksensä, semmoista ei hän olisi kärsinyt pehtoriltansa; mutta hänen oli kiiruhtaminen kotiansa, sanoi hän, ja huusi ulos akkunasta hevostansa. Hän oli jo saanut asiat niin hyvälle alulle, kuin hän milloinkin toivoa voi.

Hevonen tuli, Aksel saattoi naapuriansa ulos ovesta; Frans jäi tupaan.

"Todellakin varsin hyvä mies, tuo teidän orpananne!" sanoi Pomukkelskopp, "mutta hän ei tunne vielä mailmaa, ei tiedä vielä, mikä sopii *herralle*, mikä *palvelialle*". Ja niin ratsasti hän tiehensä.

Aksel tuli huoneeseen takasin ja paiskasi lakkinsa, jonka hän tuon kylmän aamun tähden oli pannut päähänsä, sohvankulmaan ja huudahti: "Penteleen roistot! Piru periköön heidät kaikki, kosk'ei enää, voi luottaa heihin keneenkään!"

"Aksel", sanoi Frans ja kävi ystävällisesti häntä likemmäksi, "sinä teet suurta vääryyttä väellesi, sinä teet vääryyttä itsellesi, veli kulta, kun tuolla tavalla kiihotat hyväntahtoista sydäntäsi syyttömään vihaan". "Syyttömään? Mitä? Minulta on varastettu 2000 taaleria..."

"Ne ovat menneet hukkaan, Aksel, erään päivätyöläisen kevytmielisyyden kautta".

"Joutavia, *menneet hukkaan?*" huudahti Aksel ja kääntyi pois päin, "matkitko sinäkin samaa tyhmää tarinaa kuin minun pehtorini!"

"Aksel, kaikki ymmärtävät ihmiset ovat samaa mieltä, sanoihan pormestari itse..."

"Mitäpä semmoisen nahjuksen sanoista! Jos minä olisin asiaa tutkinut, niin olisi peräti toisia asioita tullut ilmi; niin jospa minä vaan olisin saanut tuon vaimon tänä aamuna ensiksi käsiini, niin olisivat hänen ilmotuksensa kuuluneet ihan toisilta; mutta nyt? Ah, tähän on ihan täysi salaliitto!"

"Kuuleppa, Aksel, sinä teit jo kerta ennen jonkinlaisen viittauksen", sanoi Frans kovalla äänellä ja vakavasti, "onneksi ei sitä ymmärretty, nyt teet sinä sen toistamiseen, ja minun puolestani *täytyy* se ymmärtää".

"No, ymmärrä vaan; ilman riittävää syytä ei sitä tehdä".

"Ja semmoista voit sinä sanoa levollisella omalla tunnolla? Sinä tohdit kiukussasi ilkeällä röyhkeydellä viskata semmoisen häpeäpilkun kuudenkymmenen vuotisen ukon kunnialliseen elämään?"

Se sattui Akseliin ja jähdytti hieman hänen tulusuuttansa, ja hän sanoi, harmissaan, ettei hänen teeskennelty raivonsa enää tahtonut kestää: "Minä en ole sanonut, että hän on sen tehnyt; minä olen vaan sanonut, että hän mahdollisesti on voinut sen tehdä".

"Semmoinen epäluulo on yhtä paha kuin itse teko", sanoi Frans kylmästi; "se häpäisee sinua yhtä paljon kuin tuota vanhaa miestä. Arvele toki, Aksel!" lausui hän pikaisemmin ja laski kätensä orpanansa olkapäälle, "kuinka kauan tuo vanhus on uskollisesti ja vilpittömästi palvellut sinun isääsi ja sinua itse? *Minulle*", lisäsi hän hiljakseen itseksensä, "on hän ollut vielä enemmän, minulle on hän ollut ystävä ja opettaja".

Aksel kävi edes takasin, hän tunsi tehneensä väärin — kumminkin tässä silmänräpäyksessä —, mutta suorastaan tunnustamaan, että hän epärehellisellä tavalla oli tahtonut tykätä oman tyhmyytensä ja vääryytensä toisen syyksi, siihen puuttui häneltä rohkeutta, hän rupesi tinkimään omantuntonsa kanssa ja ryhtyi siihen keinoon, johon väärintekiät ja heikot ihmiset aina ryhtyvät: hän johti riidan vastustajan omaan personaan. Puhtaana totuuden myy vielä tänä päivänä heikko ihmissielu kolmestakymmenestä hopeapeningistä.

"Niin, *sinulle*", sanoi Aksel, "*sinulle* on hän kyllä tuleva vielä joksikin muuksikin".

"Mitä sinä tarkoitat?" kysäisi Frans ja kääntyi äkkiä häntä kohden.

"No, en juuri mitään", vastasi Aksel. "Minä arvelin vaan, että sinä pian tulet kutsumaan häntä appivaariksi".

Näissä sanoissa piili hävytön ilkeys, niillä oli karkotuksena loukata miestä, joka puolusti totuutta; se oli sitä lokaa, joka Pomukkelskopin kanssakäymisestä oli häneen tarttunut; tummanpunasiksi lensivät Fransin kasvat. Hänen kallein, pyhin salaisuutensa oli tuotu ilmi, tuotu ilmi tässä kiusallisessa tilaisuudessa ja tällä tavalla, sanojen häpäisevä tarkoitus oli silminnähtävä. Veri syöksähti tummanpunasena hänen kasvoihinsa, ja koettaen malttaa mieltänsä, sanoi hän lyhyesti: "Se ei kuulu tähän".

"Miks' ei?" sanoi Aksel; "se selittää kumminkin, miksikä sinä niin kiihkeästi puolustat herra Hawermanniasi".

"Se mies ei tarvitse mitään puolustusta, hänen koko elämänsä on hänen puolustuksensa".

"Ja hänen kaunis tyttärensä", sanoi Aksel ja käveli pitkillä askelilla ja suurella riemulla edes takasin.

Fransin sydän alkoi paisua, mutta hän hillitsi itsensä: "Tunnetko sinä tyttöä?" kysyi hän levollisesti.

"Tunnen — tahi en — se tahtoo sanoa, minä olen hänen nähnyt: minä olen nähnyt hänen pappilassa, ja hän on usein ollut täällä minun vaimoni luona ja minun vaimoni myöskin hänen luonansa; minä tunnen hänen vaan ulkomuodolta: kaunis tyttö, hyvin kaunis tyttö, todellakin! Hän veti minun huomioni puoleensa jo isäni hautajaisissa".

"Ja kun sinä sait tietää, että minä pidin tytöstä, etkö sinä koettanut tulla häntä likemmin tuntemaan?"

"En, Frans, en! Miksikä? Tiesinhän minä, ettei siitä tuumasta milloinkaan mitään voi syntyä".

"Sitten tiesit sinä todellakin enemmän kuin minä".

"Oo, minä tiedän vielä muutakin, minä tiedän mitä vipuja ja ansoja on käytetty, että sinä paulaan menisit, ja että vielä yhä ollaan puuhassa, sopivassa tilaisuudessa heittämään perus sinun kaulaasi".

"Ja keneltä tiedät sinä tämän kaiken? Mutta mitäpä minä sellaista kyselen! Semmoisia ilkeitä juoruja voidaan ainoastaan yhdessä talossa koko seudussa kokoon panna. Mutta koska nyt kerran meidän kesken se asia on puheeksi tullut, niin tahdon minä suoraan ilmoittaa sinulle, että minulla todellakin on aikomus naida tyttö, se tahtoo sanoa, jos hän ei anna minulle rukkasia".

"Sen jättää hän kyllä, tekemättä!" huudahti Aksel ja pyöri kiukuissaan ympäri huoneessa. "Sen jättää hän kyllä tekemättä! Ja tämän tyhmyyden tahdot sinä tehdä? Ja tämän häpeän tahdot sinä tuottaa minulle?"

"Aksel, punnitse sanasi!" huudahti Frans, jonka viha puhkesi ilmituleen. "Mitä se asia sinua liikuttaa?"

"Mitä? Minuako, joka olen vanhin koko suvussamme, eikö se minua liikuttaisi, että nuorempi sukulainen häpäisee sitä sopimattomalla avioliitolla?"

Vielä kerran hillitsi Frans itsensä ja sanoi: "Sinä olet itse nainut, sydämesi halua seuraten, etkä ole sivuseikoista väliä pitänyt".

"Se on ihan toista!" huudahti Aksel ylpeästi ja luuli nyt olevansa voiton puolella: "Minun vaimoni on yhtä jalosukuinen kuin minä, hän on vanhaa aatelissukua; sinun kultasesi on minun pehtorini tytär, jonka pappilan herrasväki armosta ja sääliväisyydestä on ottanut luoksensa".

"Häpeä!" huudahti Frans täydessä vihan vimmassa, "ettäs soimaat viatonta niin suuren onnettomuuden tähden!"

"On minulle yhdentekevää!" sanoi Aksel kiivasten, "minä en tahdo kutsua pehtorini tytärtä orpanakseni; se tyttö ei ole milloinkaan astuva minun nynnykseni yli".

Kaikki se veri, joka äsken tulisena kuohui Fransin poskissa ja suonissa, tunkihe nyt sydämeen, kalpeana seisoi hän orpanansa edessä ja sanoi äänellä, joka vapisi sisällisestä liikutuksesta: "Sinä olet sen sanonut. Sinä olet sanonut sanan, joka erottaa meidät. Lovisa ei ole astuva sinun kynnykses yli, mutta en myöskään minä". Ja niin puheini meni hän; ovesta, kohtasi häntä Frida, joka viereisestä huoneesta oli kuullut kiistan:

"Frans, Frans, mikä teidän on?"

"Jääkää hyvästi, Frida", sanoi Frans pikaisesti ja meni ulos ovesta pehtorin puolelle.

"Aksel", huudahti Frida, käydessään miestänsä kohden, "mitä olet sinä tehnyt? Mitä olet sinä tehnyt?"

"Olen antanut hyvän läksytyksen nuorelle hulivilille", sanoi Aksel ja käveli pitkällä askelilla edes takasin huoneessa, ikäänkuin olisi hän voitollisesti ryhtynyt mailman nurinperäiseen järjestykseen ja pannut sen taas oikealle tolalle, "nuorelle hulivilille, joka kaunisten kasvojen tähden aikoo tehdä tyhmyyden".

"Ja sen olet sinä uskaltanut tehdä?" sanoi Frida ja vaipui kalpeana tuolille ja katseli suurilla, kirkailla silmillänsä miehensä riemukulkua lattialla: "Sinä olet uskaltanut sysätä mitättömän sukukopeutes kahden jalon sydämen väliin?"

"Frida", sanoi Aksel ja tiesi kyllä olevansa väärässä, sillä hänen omatuntonsa sanoi sen hänelle, mutta hän ei kuitenkaan voinut sitä myöntää, "minä luulen tehneeni velvollisuuteni".

Ja siitä voi olla varma, että ne ihmiset, jotka eivät milloinkaan täytä velvollisuuttansa, kaikkein enimmän tällä sanalla röyhkeilevät.

"Oi", huudahti Frida ja kavahti ylös, "ja olet loukannut rehellisen suoran miehen sydämen kuolemaan asti! Aksel", rukoili hän ja laski molemmat ristiin ladotut kätensä Akselin olkapäälle, "Frans on mennyt pehtorin puolelle, mene hänen perässänsä, sovita taas, mitä olet rikkonut, tuo hän taas meidän luoksemme".

"Minun pitäisi kai pyytää häneltä anteeksi pehtorini läsnäollessa? Ei, sen jätämme mieluisemmin tekemättä! Oo, tämäpä on kummaa!" ja hän kiihotti itsensä taas teeskenneltyyn kiukkuunsa, "minulta varastetaan 2000 taaleria, minun pehtorini mestaroi minua, minun orpanani pitää rakkaan appi-isänsä puolta ja nyt yhtyy vielä oma vaimoni heidän seuraansa!"

Frida katsahti hänen silmiinsä, hellitti kätensä, viskasi saalin hartioillensa ja sanoi: "Jos et sinä mene, niin menen minä", lähti ulos ovesta ja kuuli Akselin vielä vaan huutavan: "Niin, mene vaan, mene! Mutta sen vanhan ketun on lähteminen pois talostani!"

Kun Frida kävi yli pihan, valjastettiin jo Fransin hevosta, ja kun hän tuli pehtorin huoneeseen, oli Hawermann juuri sanonut nuorelle herralle: "Herra von Rambow, te olette sen unhottava. Te olette tähän asti viettäneet elämäanne meidän ahtaassa piirissämme; kun te menette matkoille — jonka minäkin pidän varsin oikeana — niin tulee teille toiset ajatukset. Mutta, Frans kulta", sanoi vanhus oikein sydämellisesti, muistelllessaan entisiä aikoja, "älkää saattako lapseni sydäntä levottomaksi".

"En, Hawermann", sanoi Frans juuri, kun nuori rouva astui huoneeseen.

"Herranen aika!" huudahti Hawermann, "minä olen unhottanut jotakin. Suokaa anteeksi, armollinen rouva!" ja niin lähti hän ulos ovesta.

"Aina hellätuntoinen ja nöyrä!" virkkoi Frida.

"Niin, sitä hän on", sanoi Frans ja katseli vanhuksen menoa. Vaunut ajettiin esille, mutta niiden oli vielä kauvan odottaminen: näillä molemmilla oli vielä paljon haastelemista toinen toisensa kanssa, ja kun Frans vihdoon nousi vaunuihin, olivat nuoren rouvan silmät punaset ja Fransinkin kiilsi kyynel silmässä: "Tervehtikää vanhaa, kunnan pehtoria!" sanoi hän. "Ja tervehtikää myös Akselia!" lisäsi hän hiljaisemmalla äänellä, puristeissaan Fridan kättä. Vaunut vierivät matkoihinsa.

Luku 26.

Rouva Nüssler saa jotakin päähänsä ja hänen nojatuolinsa narahtaa, Bräsig hyväksyy sen myöskin, ja rouva Nüssler lähtee sentähden Rudolfin kanssa Pümpelhageniin. Mitä rouva ja herra von Rambow sanovat tämän käynnin johdosta. — Gottlieb ja Jokkum matkaavat Pomukkelskopin luoksi ja Jokkum piirtää nimensä kirjaan. Ajaja Kristian ennustaa ja ennustaa oikein. — Varo nenääsi. — Liina halaa Gottliebiä ja luulee saaneensa sammakon syliinsä. — Jokkumin nenä tulee kylpylaitokseen, ja Bräsig vannoo löylyttävänsä Pomukkelskoppia kuin pieni Taavetti suurta Goliathia.

Nuori-Jokkum istui uuninurkassa ja poltteli tupakkaa, nuori Sulttaani makasi tuolin alla, pää roikkuen niin pitkälle, että voi nähdä Jokkumin. Jokkum katsahti Sulttaaniin, vaan ei sanonut mitään, eikä Sulttaanikaan sanonut mitään. Oli varsin hiljainen ja rauhallinen meno tänä joulukuun iltapuolipäivänä Reksowissa, ainoa, joka rytisi ja narisi yhtämittaa, oli rouva Nüsslerin varpuinen nojatuoli, jolla hän istui akkunan ääressä; joka kerta, kun rouva Nüssler heitti silmuksen kudinvartaasen, narahti tuoli, eikä häntä voitu siitä moittia, sillä rouva Nüssler ahdisti häntä pahasti, hän oli nimittäin aikaa voittain tullut jotenkin lihavaksi rouvasihmiseksi.

Mutta tänään narisi tuo vanha tuoli pahemmin, kuin tavallisesti, sillä rouva Nüssler oli kutoissaan vaipunut syviin ajatuksiin, ja nämä ajatukset kävivät yhä levottomammiksi ja ahdistivat hänen mieltänsä ja painoivat tuolia, ja tuoli narisi yhä hullummin.

"Hyväinen aika", sanoi hän ja laski kutimen syliinsä, "niinhän on tämän mailman meno: toisen vaivaisen vahinko on toisen autuaan onni! Jokkum, tiedätkö mitä minä juuri ajattelin?"

"En", sanoi Jokkum ja katsoi Sulttaaniin, mutta ei Sulttaanikaan tietänyt.

"Jokkum", sanoi rouva Nüssler, "mitä sinä siitä arvelet, jos Gottlieb etsisi Gürlitzin kirkkoherran paikkaa? Gottlieb on tosin vanhaan kirkkoherra vainajaan verraten vaan viheliäinen raukka; mutta joku saa sen paikan kumminkin, miks'ei hän ole yhtä hyvä sitä saamaan kuin joku toinenkin?"

Jokkum ei sanonut mitään.

"Jos Pomukkelskopp olisikin häntä vastaan, meidän väki ja Warnitzilaiset valitsevat hänen kumminkin; tulee siis vaan riippumaan Pümpelhagenin herrasta. Mitä sinä siihen sanot, Jokkum?"

"Niin", sanoi Jokkum, "kyllä kai se niin on, on kai", ja koska asia häntä suuresti liikutti, puhui hän vielä enemmän ja sanoi: "mitä voi sille tehdä?"

"Ah", sanoi rouva Nüssler, "sinun kanssasi ei ole puhumista. Jospa Bräsig olisi täällä, hän voisi neuvon antaa", ja alkoi kutoa uudestaan.

"Aa", huudahti hän noin puolen tunnin kuluttua, "siinä paha, missä pahasta puhutaan; tuollahan tulee

Bräsigt ajaen kartanolle. Ja ken on hänen kanssansa? Rudolf — no johan nyt, Rudolf! Kuinka tulee Rudolf tänään tänne? Jokkum, tee minulle mieliksi — se poikahan käyttää itsensä siivosti — ja älä häntä nyt suututa monilla vanhoilla sananparsilla". Niin puhein juoksi hän ulos ovesta, ottamaan vieraita vastaan.

Mutta hän oli liian kauvan haastellut; kun hän tuli ulos, oli Miina jo Rudolfin kaulassa: "Herranen aika!" huudahti rouva Nüssler, "Miina, hiljaa!" ja talutti Rudolfin sisään huoneeseen.

"No", sanoi Jokkum, "istuhan toki, Bräsigt! Rudolf istu sinäkin!"

Mutta istumisesta ei nyt tuossa hopussa mitään tullut, sillä Rudolfilla oli niin paljon pakisemista Miinan ja Liinan kanssa, ja Bräsigin päässä pyöri kaikki ympäri kuin kellossa ja hän käydä tepasteli edes takasin huoneessa, kuin olisivat hänen koipensa kellon heilurit; "Jokkum", sanoi hän vihdoinkin, "tiedätkö mitä? Häntä ei ole saatu kiini".

"Ketä?" kysyi Jokkum.

"No herranen aika, Jokkum", sanoi rouva Nüssler, "anna toki Bräsigin puhua loppuun. Sinähän puutut aina päistikkaa ihmisten puheeseen; anna heidän toki puhua loppuun! Bräsigt, ketä ei ole saatu kiini?"

"Regeliä", sanoi Bräsigt, "ovat seuranneet hänen jälkiänsä aina Wismariin asti, mutta siellä tuli loppu ilosta, sillä juuri viikkoa ennemmin oli hän paennut ruotsalaiseen kauppalaivaan ja lähtenyt Itämerelle".

"Taivaan pyhät!" huudahti rouva Nüssler. "Minkä surun tämä on tuottava veljelleni Kaarlolle!"

"Rouva Nüssler, siinä te olette oikeassa: Kaarlo ei voi enää tuntea, sillä hän on kokonaan vetäynyt pois muiden seurasta ja hautoo raskaita ajatuksia mielessään. Se asia huolettaa häntä aina perhanasti — ei hänen itse tähtensä — ei! vaan hänen isäntänsä tähden, sillä te saatte nähdä, sen nuoren miehen on ennemmin tai myöhemmin lyöminen kintaat pöytään".

"Se olisi Kaarlon kuolema!" huudahti rouva Nüssler.

"Mitä sille voi tehdä?" sanoi Bräsigt, "se nuori aatelismies hävittää itsensä tahallansa: hän alkaa nyt kasvattaa puhdasrotuisempia hevosia. Sillä niinkuin minä vanhalla Prebberowilta olen kuullut, on hän antaunut yhteyteen Lichtwarkin kanssa, joka on houkutellut hänen ostamaan puhdasrotuisen orin, jolla on patti jaloissa ja halvaus kintuissa, sanalla sanoen kaikki raaja-taudit, ja lisäksi on hän hankkinut itselleen vielä puhdasrotuisen tamman, joka ähkyy niin raskaasti kuin torvella toittotaisi, ja hän aikoo vielä ostaa Triddelfitzin kuuron rautikon, saadaksensa aikaan täydellisen hevoslasaretin Meklenpurissa. Sen pienen aasinvarsan saa hän kaupanpäälliseksi — ja se minua ilahuttaa, sillä se on ainoa järkevä olento koko joukkiosta".

"No, katsokoon hän itse eteensä", sanoi rouva Nüssler, "mutta Jokkum ja minä puhuimme juuri siitä nuoresta, herrasta — Miina, sinä voit mennä vähän Rudolfin kanssa kävelemään! Ja Liina, sinä teet heille seuraa!" — ja kun nuoret olivat menneet, pitkitti rouva Nüssler: "Bräsigt, me puhuimme Gürlitzin kirkkoherran paikasta: Jospa Gottlieb voisi sen saada!"

"Rouva Nüssler", sanoi Bräsigt ja pidätti heilurinsa käymästä ja seisahtui rouva Nüsslerin eteen, juurikuin olisi kello lyönyt täyden tunnin, "mitä te nyt juuri sanotte, on uusi ajatus, eikä mikään ihminen koko mailmassa ole niin näppärä keksimään mitäkään uutta kuin naiset. Mistä te tämän ajatuksen olette saaneet?"

"Ihan itsestäni", sanoi rouva Nüssler, "sillä Jokkum ei pidä minun kanssani tätä nykyä enää ensinkään yhtä; hän tekee semmoissa asioissa aina vaan vastusta".

"Jokkum, ole sinä vaiti!" sanoi Bräsigt, "sinä olet väärässä; sillä tällä sinun rakkaan rouvasi ajatuksella on ponsi ja perä. — Warnitzin puolesta menen minä takaukseen; kartanon alustalaiset valitsevat *minun* vaalipappini, vaikka herra kreivi ja kreivinna seisoisivat päällänsä; Reksowin puolesta vastaat sinä, Jokkum; Pomukkelskopp panee vastaan, vaikka vaan kiusastakin; mutta se ei haita; Pümpelhagenista riippuu paljo. — Mutta kuka on haasteleva asiasta nuoren aatelismiehen kanssa? *Hawermann*? Hän on tätä nykyä isäntänsä kanssa epäsovussa: — *Minä*? En kelpaa, sillä hän on minua loukannut. *Nuori Jokkum* itse? Minä en luota Jokkumiin: hän takertuu vaan sananparsiinsa. *Gottlieb*? — On hyvä mies, mutta pöllöpää. — Siis ken? *Rudolf*! On koko perhana mieheksi, niinkuin Hilgendorf minulle on kirjottanut. Rudolfin pitää mennä Pümpelhageniin ja te, rouva Nüssler, menette muassa sukulaisuuden vuoksi, että hän voi sanoa syynsä".

"Herranen aika!" huudahti rouva Nüssler, "pitääkö minun mennä nuoren herran luo?"

"Ei", sanoi Bräsig, "te menette nuoren rouvan luo ja Rudolf nuoren herran luo. Missä on Rudolf? Rudolfin pitää heti tulla tänne".

Rudolf olikin kohta valmis lähtemään tälle matkalle orpanansa Gottliebin hyväksi, ja sovittiin siitä, että hän seuraavana päivänä menisi tätinsä kanssa Pümpelhageniin.

Niin tapahtuikin; mutta kun lähetyskunta saapui Pümpelhageniin, ei herra von Rambow ollut saapuvilla, hän oli mennyt ratsastamaan; he menivät sentähden armollisen rouvan luo, joka otti heidät ystävällisesti vastaan. Rouva Nüssler lähestyi häntä ujostelematta ja ilman pitkittä mutkitta ja sanoi: "Älkää panko pahaksi, armollinen rouva, että minä tulen teidän luoksenne näin kursastelematta; minä kuulun vanhan ajan ihmisiin ja minun mielestäni on puhdas tinatarikki paljoa parempi kuin hopeainen, joka on likainen".

Frida riisui itse liinan rouva Nüsslerin kaulasta, kehotti häntä istumaan sohvaan, antoi ystävällisen viittauksen kädellään Rudolfille istumaan tuolille ja aikoi itse istua vieraansa viereen, kun samassa rouva Nüssler keskeytti hänet, sanoen varsin tuttavallisesti: "Näettehän, armollinen rouva, tämä on minun orpanani, joka aikoo tulla minun vävykseni; hän on kauppias Kurzin poika Rahnstädtistä, jonka luona tekin teette kauppaa".

Rudolf kumarsi kohteliaasti ja muutamien niausten perästä istui rouva Nüssler viimeinkin sohvaan.

"Niin", sanoi tämä lihava rouva, "hän on myös lukenut, mutta ei ole siinä pitkälle tullut; mutta nyt, ruvettuansa maamieheksi edistyy hän hyvästi, niinkuin Hilgendorf on Bräsigille kirjottanut".

Tämä kaikki oli kyllä totta, mutta Rudolfista tuntui se tässä tilaisuudessa sopimattomalta, jonka tähden hän keskeytti tätinsä puheen ja sanoi: "Mutta täti kulta, te ette aikoneet puhua *minusta*, te aioitte puhua *Gottliebistä*".

"Niin, armollinen rouva, se on minun varsinainen asiani: minulla on nimittäin vielä toinen orpana, joka myös aikoo tulla vävykseni, rehtori Baldrianin poika Rahnstädtistä, hän on lukenut loppuun asti ja on suorittanut kaikki tutkinnot, mitkä vaaditaan, ja voi nyt mikä päivä hyvänsä tulla kirkkoherraksi. Nyt on meidän rakas vanha pastorimme muuttanut ijankaikkisuuteen — ah, armollinen rouva, mikä kelpo mies hän oli! — ja te ette saata siis kummaksua, että minä mielelläni näkisin, että Gottlieb saisi tämän kirkkoherran paikan, sillä niin pysyisi minun Liinani lähitienoilla".

"En, rouva kulta", sanoi Frida, "sitä en minä kummaksu, ja jos minusta riippuisi, tulisi kaikissa tapauksissa teidän vastainen vävynne paikan saamaan; minä olen kuullut niin paljon hyvää teistä ja teidän tyttäristäne".

"Todellakin?" kysyi rouva Nüssler, sydäimestä liikutettuna. "Niin, niin, kyllä he ovat herttaisia tyttöjä!" huudahti hän.

Samassa kuului askelten ääni ulkoa ja herra von Rambow, joka palasi ratsastusretkeltänsä, astui sisään. Nuori rouva esitteli vieraat ja Aksel katseli, nimet kuultuansa, hyvin pitkäkseen pitkin nenäänsä. Mutta Rudolf ei siitä ottanut hämmästyäksensä, hänellä oli mahtava uutinen varalla, jota hän ei nyt aikonut käyttämättä jättää: hän lähestyi nuorta herraa likemmäksi ja sanoi: "Herra von Rambow, saisinko puhua pari sanaa teidän kanssanne kahdenkesken?"

Aksel ja Rudolf siirtyivät viereiseen huoneeseen.

"Herra von Rambow", sanoi Rudolf, "teiltä varastettiin edellisellä viikolla 2000 taaleria, kaikki tanskalaisissa kultatukaateissa, niinkuin itse olette sanoneet; päivätyöläinen on karannut, ja näyttää siltä, kuin ei häntä enää saataisi kiini; mutta rahojen perille on tultu".

"Mitä?" huudahti Aksel, "mistä sen tiedätte?"

"Sitte eilisen iltapuolisen tiedän minä, että Rahnstädtin pormestari on saanut hyvän viittauksen siihen suuntaan. Kun minä seisoin isäni kanssa hänen kauppuodissansa, tuli eräs kankurinvaimo, joka riitelee miehensä kanssa avioerosta, ja pyysi saada rikkoo tanskalaista kultatukaattia. Minä tunnen vaimon, hän on keppiköyhä, ja pormestari tietää erojuttukirjoista, ettei vaimolla ole *mitään*, ei *niin mitään*. Isäni ja minä ilmotimme tämän asian pormestarille, ja kun vaimoa kuulusteltiin, saatiin tietää, että hänellä paitsi mainittua kultarahaa vielä on ollut muitakin rahoja, joista hän ei voinut tehdä tiliä, mitenkä hän ne oli saanut, ja — mikä on pääasia — hän oli samana aamuna käynyt samaa tietä kuin teidän sanansaattajanne".

"Kuinka se on mahdollista!" huudahti Aksel, — "sitten ei mies olisikaan niitä varastanut!"

"Näyttää siltä", sanoi Rudolf, "kuin olisi ne häneltä varastettu. Meidän vanha varova pormestari on pistänyt vaimon muiden pienten tunnustettujen varkauksien tähden vankeuteen ja on kieltänyt isääni ja

minua millään ehdolla asiaa ilmottamasta; teille sitä vastaan, kun hän kuuli, että minä näille seuduille matkaan, antoi hän minulle erityisesti luvan sen ilmottaa. Te tulette varmaan vielä tänään saamaan siitä kirjallisen tiedon".

"Herra Kurz", sanoi Aksel, "minä kiitän sydämestäni, että te vartavasten olette ajaneet tänne, tuodaan minulle tätä sanomaa", ja antoi tuolle nuorellemiehelle kättä.

Rudolf hymyili hieman ja virkkoi vihdoin: "Jos tämä olisi ollut yksin syynä tännetulooni, niin olisin kai tullutkin yksin; mutta te olette kai havainneet minun tätini, hänellä on vielä yhtä ja toista sydämellä".

"Jos jollakin tavalla voin olla avuksi..." sanoi Aksel kohteliaasti.

"No, minä tahdon puhua asian suoraan, minun orpanani, eräs papin kandidaatti, ilmottaa, itsensä minun tätini kautta hakiaksi Gürlitzin kirkkoherran paikkaan".

"Orpananne? Minä luulin teidän itse papiksi aikovan".

"Olen aikonut! Herra von Rambow, olen aikonut!" huudahti Rudolf oikein sydämellisesti, "mutta minä luulen, että minulla ei ole semmoista korkeampaa kutsumusta, niinkuin siihen nykyään vaaditaan, ja olen sentähden luopunut aikomuksestani ja ruvennut maamieheksi, ja minä voin vakuuttaa teille", ja samassa loi hän niin iloisen suoran katseen tuon nuoren herran silmiin, "minä olen siitä asti ollut hyvin onnellinen ihminen".

Täytyisi olla perinjuurin turmeltunut ihminen, ketä ei tämmöinen raitis elämän ilo miellyttäisi, ja vaikka Aksel päältäpäin oli vähän vialle tullut ja kuori paikka paikoin oli kuhmuja saanut, oli ydin vielä, kumminkin ihan terve, hän huudahti sentähden oikein sydämensä pohjasta: "Oikein! Oikein: Minä olen tehnyt samalla tavalla. Meklenpurilaisen maamiehen elämä ei ole suinkaan huonompaa! Missä te tätä nykyä oleskelette, herra Kurz?"

"Tämän vuosisadan suurimman maamiehen Hilgendorfin luona Tetzlebenissä", nauroi Rudolf.

"Varsin kelpo mies!" sanoi Aksel, — "myöskin puhdasrotuinen! Se tahtoo sanoa, niinkuin hänen hevosensa!" Ja nyt he rupesivat lavertelemaan Graymomuista ja Herodoteista, Hilgendorf sai myöskin osansa, ja kun Rudolf vihdoin nousi ja hyvästijätöksi tarjosi herra von Rambowille kättä, puristi jälkimäinen sitä ystävällisesti ja sanoi: "Te voitte olla varma siitä, että minun ääntäni ei saa; kukaan muu kuin teidän orpananne".

Ja kun he nyt tulivat naisten huoneeseen, nousi rouva Nüssler ylös sohvasta ja sanoi Fridalle: "Hän panee henkensä alttiiksi teidän ja herransa edestä", ja lähestyi herra von Rambowia ja sanoi: "Eikö niin, te teette sen, herra von Rambow? Mikä onni olisi minulle, jos saisin pitää Liinani niin lähellä tässä naapuristossa".

Aksel ei ollut tottunut niin vapaasen ja suoraan kohteluun eikä hän juuri liioin pitänyt Nüssleriläisistä — tietysti ilman niitäkään järjellistä syytä; mutta se uutinen, että hän mahdollisesti saisi takasin 2000 taaleriansa, tuo pakina Rudolfin kanssa puhdasrotuisista varsoista ja tämä rouva Nüsslerin todellakin sydämellinen, yksinkertainen ja suora käytös tekivät vaikutuksen, Aksel lähestyi rouvaansa ja sanoi: "Frida kulta, meillä on toivo saada 2000 taaleriamme takasin".

"Jumala sen suokoon!" lausui rouva Nüssler. "Rudolf, oletko puhunut asiasta armollisen herran kanssa?"

"Kyllä", ennätti Aksel edeltäpäin sanomaan; "asia on selvillä, minä puolestani annan ääneni hänelle; mutta minä tahtoisin hänen ensin nähdä".

"Sehän on oikeus ja kohtuus!" sanoi rouva Nüssler, "ei sikaa säkissä osteta. Ja te saatte nähdä, kun hän tulee ja saarnaa teidän kuulenne, te saatte nähdä, että hän *osaa*; mutta, Jumala nähköön, heikkouksia? No, niitähän on joka ihmisellä; niitä ei ole hänkään vailla".

Ja niin matkasivat he taas tiehensä, Gottlieb oli saanut äänet.

"No niin", sanoi Bräsig, "asia on siis hyvällä alulla; nyt riippuu vaan Gottliebin käynnistä Pomukkelskopin luona ja sitte vaaliin! Mutta takoa pitää, niin kauvan kuin rauta on kuuma, ja koska Pomukkelskopin luona ei häntä voi mikään ihminen eikä Jumala auttaa, täytyy hänen itse kestää se isku ja se niin pian kuin mahdollista".

Tämä ajatus oli hyvä ja Gottlieb sai sanan ja kovan käskyn ensi päivinä tulla Reksowiin, saamaan lähempiä neuvoja matkallensa.

Hän tuli, ja kun Bräsig lyhyesti oli asian hänelle selittänyt, otti hän tehdäksensä tämän raskaan tehtävän. Kristian ajoi kummituksella kuistin eteen, Liina toi vaippoja, peittoja ja saaleja ja kääri vastaisen miehensä niihin.

"Oikein", sanoi Bräsig, "kapaloitse hän hyvästi, ettei hän vilustu ja menetä kaunista messuääntänsä; tänään on oikein ilkeä ilma".

Yht'äkkiä nousi Jokkum uuninnurkastaan, oikein kelpo vauhdilla, ja sanoi: "Miina, minun mekkoni!"

"No, nyt on hukka merrassa!" huudahti Bräsig.

"Jokkum, mikä sinun on?" huudahti rouva Nüssler.

"Äiti", sanoi Jokkum, "sinä matkasit Rudolfin kanssa, minä matkaan Gottlieb'in kanssa; minä tahdon myös tehdä tehtäväni", ja hän nyykäytti päätänsä niin lujasti ja katseli ympärilleen niin vakaisesti, että Bräsig huudahti: "Tuhat tulimmaista! Semmoista en ole sinä ilmoisna nähnyt".

"Ah, Bräsig", sanoi rouva Nüssler, "semmoinen on hän viime aikoina aina ollut; mutta antakaa hänen vaan olla, ei siinä mikään puhuminen auta".

Ja Jokkum matkasi Gottlieb'in kanssa. Mutta Liina meni pieneen ullakkokamariinsa ja rukoili niin hartaasti Jumalaa Gottlieb'in edestä, ikäänkuin lähtisi hän todellakin viimeiselle retkellensä.

Jokkum ja Gottlieb taivalsivat äänettöminä tuota vaivalloista tietä, kumpikaan ei puhunut mitään, sillä kumpikin oli ajatuksissaan, ja sentähden ei puhuttu mitään, ainoastaan ajaja Kristian katsahti kerta taaksensa ja virkkoi: "Jos tätä tietä yölliseen aikaan ajaja nukkuu, niin voipi helposti ajaa nurin". Niin saapuivat he kello kolmen aikaan Pomukkelskopin luo.

Pomukkelskopp maata loikoi sohvallansa ja hieroi silmiänsä, sillä Kustaa oli herättänyt hänen päivällisunestansa, kun hän nouti aitan avaimen, sillä tänään oli lauvantai ja hänen oli mittaaminen jyvät.

"Kustaa", huudahti Pomukkelskopp äkäisenä, "sinä olet ja pysyt kaiken ikäsi tolliskona! Pöllöpää! Minä panetan sinun seipään kärkeen, että kaikki ihmiset näkevät, mikä älliö sinä olet".

"Mutta, isä kulta..."

"Mitä vietäviä! Enkö minä ole sinulle sanonut, ettet saa kalistella avaimia, kun isäsi etsii lepoa! Mitkä vaunut ne ovat, jotka tulla vierivät kartanolle?"

"Herranen aika", huudahti Kustaa, "sehän on meidän naapurimme Nüssler erään toisen herran kanssa".

"Pöllöpää!" huudahti Pomukkelskopp, "enkö minä ole sinulle sanonut, ettet saa kutsua joka ihmistä naapuriksi! Viimein on vielä päivämies Brinkmannin minun naapurini, koska hän asuu lähellä puutarhaani; minä en tahdo olla jokaisen naapuri", ja niin puhein meni hän ulos katsomaan, mitä siellä oli.

Jokkum ja Gottlieb olivat sillä aikaa astuneet alas vaunuista ja Jokkum kävi Pomukkelskoppia vastaan ja lausui: "Hyvää päivää naapuri!"

Pomukkelskopp kumarsi niin kohteliaasti, kuin hän valtiopäivillä ollessaan oli oppinut ja pyysi heitä astumaan sisään.

Jos tuolien kolinaa, kun istahdettiin, ei lukuun oteta, vallitsi huoneessa syvä äänettömyys; Jokkum luuli, että Gottlieb alottaisi puheen, ja Gottlieb luuli, että Jokkum sen tekisi, ja Pomukkelskopp luuli, ettei ollut hänen asiansa ensiksi aikaa. Viimein alotti kumminkin Gottlieb ja sanoi: "Herra Pomukkelskopp, niinkuin tiedätte, on pastori Behrens, joka oli hyvä ja kunnan mies, muuttanut taivaallisen isänsä luoksi ja vaikka näyttääkin kovalta ja melkein epäkristilliseltä, että minä näin pian hänen kuolemansa jälkeen etsin hänen jälkeensä avonaiseksi jäänyttä kirkkoherran paikkaa, en luule kuitenkaan tämän kautta loukkaavani ihmisellisiä tunteita ylimalkaan enkä totisen kristityn velvollisuuksia erittäin, koska tiedän, että niinä tämän anomukseni kautta vaan noudatan omani vanhempaini ynnä vastaisen appini ja anoppini toivomusta".

Tämä oli kaunis alkua ja Gottlieb oli kaikin puolin oikeassa; mutta Pomukkelskopp oli myös oikeassa ettei hän siihen ensinkään vastannut, vaan vähän ylhäisesti lausui, että tuo kaikki saattoi olla varsin hyvää, mutta hän toivoi kuitenkin saada tietää, kenenkä kanssa hänellä oli kunnia puhua. Jokkum nyykäytti päätään Gottliebille, sanomaan se vaan rohkeasti, ja Gottlieb sanoikin nyt olevansa rehtori Baldrianin poika ja papin kandidaatti. Tämän ilmotuksen kuultuansa, nojasi Jokkum taas mukavasti

tuolillensa, ikäänkuin olisi asia nyt oikealla tolalla ja hän voisi kaikessa levollisuudessa imeskellä piippuansa. Mutta koska Mukkel ei ollut hänelle mitään piippua tarjonnut, täytyi hänen tyytyä vaan siihen, että teki muutamia turhia maiskauksia huulillaan, ikäänkuin toutain, joka haukkoo ilmaa.

"Herra kandidaatti", sanoi Pomukkelskopp, "samalla asialla on jo useampia teikäläisiä minun luonani käynyt" — se oli valhe, mutta hän ei tietänyt kirkkoherrankaan paikan suhteen mitään muuta neuvoa, kuin mitä hän käytti kaupitessaan syöttälässikoja teurastajalle — "mutta", lisäsi hän, "minä olen heille kaikille antanut repposet, koska minulle eräs kohta on tärkeä".

"Ja se kohta on?" kysyi Gottlieb, "minun todistukseni..."

"Niistä minä viisi välitän", sanoi Pomukkelskopp, "minä tarkoitan pappilan peltoa. Jos te suostutte vouraamaan minulle pellon — tietysti hyvää, sangen hyvää arentia vastaan, — niin saatte minun ääneni, muuten ette".

"Niinkuin luulen kuulleen", sanoi Gottlieb, "on pelto herra von Rambowilla arenilla, enkä minä tahtoisi mielelläni..."

"Siitä voitte olla huoletta, herra von Rambow ei ota enää peltoa hoitoonsa", sanoi Pomukkelskopp ja katseli Gottliebiä niin uljaasti silmiin, kuin olisi hän jo myynyt syöttäläänsä mitä korkeimmasta hinnasta. Jokkum ei lausunut mitään, mutta lopetti turhan imeskelemisensä ja katseli vastaista vävyipoikaansa, ikäänkuin olisi hän tahtonut kysyä: "Mitenkä nyt suu pannaan?"

Gottlieb joutui hieman ymmälle, sillä hän oli maallisissa asioissa varsin kokematon, mutta kun hän oli asiaa tuokion arvellut, asettui hänen rehellinen luontonsa tällaisesta ehtoa vastaan, hän ei tahtonut tällaisella tavallisella kaupanhieromisella päästä hengelliseen virkaansa, hän sanoi siis suoraan: "Sitä en voi enkä tahdo minä teille luvata, semmoisilla keinoilla en minä tahdo virkaani astua. Eihän sen olekaan kiirettä, ennenkuin minä viran olen saanut".

"Vai niin?" sanoi Pomukkelskopp ja katsella karsasteli Gottliebiä ja Jokkumia, suu irvissä, syrjästä päin; "älkää luulko, herra kandidaatti, että vanha kettu menee satimeen; mitä perästäpäin voi tapahtua, on tietämättömissä, ja jos herra von Rambow ei välittäisikään pellostaan, niin voisittehan vourata sen apillenne. Eikö niin, teidän apillenne?"

Johan nyt Pomukkelskopp kummia pakisi! Jokkum vouraamaan peltoa; Jokkum, jolla aamusta iltaan oli raskas kuormansa, ottaisi vielä tämän taakan niskoillensa! Hän kavahti kuin nuoli pystyyn ja sanoi: "Hyvä naapuri, ken tekee, minkä jaksaa, häneltä ei voi enempää vaatia; ja mitä minä sille voin? Jos Pümpelhagenin herra ei tahdo peltoa, en tahdo minkään sitä, minulla on yltäkyllin muutenkin tekemistä?"

"Herra Nüssler", kysyi Pomukkelskopp oikein vieikkaasti, "tahdotteko luvata kirjallisesti, ettette vouraa peltoa?"

"Tahdon!" huudahti Jokkum oikein sydämensä pohjasta ja istahti taas mukavasti tuolille ja alkoi moksahutella huulillaan.

Pomukkelskopp käveli huoneessa edes takasin ja arveli: herra von Rambow luopui arenista. Jokkum ei siitä huoli; he ovat ainoat naapurit, jotka voisivat kysymykseen tulla; erityistä arentimiestä ei niin pieni pelto kannata, ja hänen, kartanonomistajana, ei tarvinnut semmoista suvaitakaan; nyt riippui siis vaan siitä, tokko Gottlieb itse voi hoitaa maanviljelystensä ja siltä kannalta arvosteli häntä nyt Pomukkelskopp, kävellessään edes takasin lattialla ja tarkastellen häntä syrjästä päin.

Luoja on luonut paljon ihmisiä ja jokainen ihminen on saanut erityiset lahjat mukaansa matkallensa, ja kukin ihminen on saanut jotakin lajia koko suuren joukon, mutta toisista lahjoista ainoastaan muruja; mutta Gottliebin suhteen oli luoja hieman erehtynyt, hän ei ollut — siltä kumminkin näytti — pistänyt hänen poveensa minkäänlaista taipumusta maanviljelykseen, ja Bräsig oli voimainsa perästä koettanut Gottliebiin tässä suhteessa jotakin tyrkyttää, mutta turhaan: missä ei mitään siementä ole, ei siinä mitään kasva. Gottlieb ei voinut erottaa kauraa ohrasta, eikä härkää sonnista, ja kun hän eräänä päivänä astui lehmän jälkeen ja huudahti: "Hyi! sitä ilkeätä hevosen sontaa!" antoi Bräsig hänen mennä tahratuilla saappailtaan, istui itse Jokkum Nüssler lehtimajaan ja pakisi itseksensä: "Jumala nähköön kuinka sekin raukka tulee tässä maailmassa toimeen".

Juuri tämän vian havaitsi nyt sukkela Pomukkelskopp Gottliebissä, ja sentähden piti hän hänestä paljon: "Tuo ei viljele maata sinä ilmoisna ikinä" lausui hän itseksensä, "hän on minun miehni. Mutta pitää olla kuitenkin varuillansa!"

"Herra kandidaatti", sanoi hän ääneensä, "minä pidän teistä. Te olette hyvälahjainen ja siivo mies, te ette tahdo suostua minun vaatimukseeni — hyvä! — en ininäkään suostu teidän anomukseenne. Mutta

jos herra Nüssler allekirjottaa kirjallisen sitoumuksen, ettei hän tahdo vourata pappilan peltoa, niin voidaan vielä asiasta puhua, sillä niinkuin sanoin, minä pidän teistä".

Ja niin kirjotti Jokkum nimensä paperiin ja nuo molemmat hölmöt lähtivät kartanosta, hyvin tyytyväisinä toimeensa. He eivät olleet mitään saaneet, eivät mitään muuta kuin neljän osan lupausta herra Pomukkelskopilta ja sentähden oli Jokkumin täytynyt piirtää nimensä kirjaan; he olivat kumminkin hyvin tyytyväisiä. Jokkum pysyi lujana siinä mielessä ja kuolikin samassa luulossa, että hän allekirjotuksellansa oli hankkinut vävyjojallensa kirkkoherran paikan.

Jokkumin ja Gottliebin teki mieli poiketa vielä vähän pappilaankin: mutta ajuri Kristian pani vastaan: se ei käynyt laatuun, oli jo pilkkopimeä. Niin horjui siis "kummitus" tuolla liejuisella tiellä sumussa ja pimeässä kotoa kohden. Pimeyttä, sumua ja kummitusta seuraa tavallisesti uni, ja ken tämän nelilehtisen apilaan löytää, hänellä on kaikenlainen onni tarjona. Uniukko tulikin pian neljänneksi, Jokkum nukahti jo kohta Gürlitzistä lähdeittä, ja jos olisi päivä ollut, niin olisi ruoskan lerppauksista voinut havaita, että Kristian, karjatielle saavuttua, oli ruvennut torkkumaan; Gottlieb ei tosin nukkunut, mutta, hänen ajatuksensa ajelivat vielä etäämpänä kuin muiden, sillä hän uneksi Liinastansa, kirkkoherran paidasta, vaalisaarnasta ja tuloaarnasta. Ja kun olivat, olleet sille paikalle, jossa Kristian menomatalla oli tehnyt järkevän muistutuksensa, ja koska nyt uni ja pimeys sattui yhteen tämän paikan kanssa ja Gottlieb unelmissaan oli ehtinyt viimeiseen vaaliseteliin, joka oli ratkaiseva hänen kohtalonsa, rupesi tuo perhanan kummitus kummittelemaan; toinen etupyörä kohosi korkealle kovalle äyräälle, toinen takapyörä, jonka kohdalla Gottlieb istui, syrjähti syvään kuljuun — vielä pari askelta ja — loiskis! — koko rämelys rojahti ojaan.

Huoneeni akkunasta, jonka ääressä istun ja kirjottelen, olen nähnyt monen suuriherttuallisen tilanhoitajan hyppäävän alas vaunuista ja poikkeavan vastapäätä asuvan ravintolan emännän rouva Lurentzin luoksi, mutta niin sukkelaan, kuin Jokkum lensi ulos vaunuista, en ole kenenkään nähnyt hyppäävän: tehden suuren kaaren syöksähti hän yli Gottliebin, joka tuli lepäämään alla, tuohon pehmeään liejuun, ja ajaja, Kristian, tämä vanha rehellinen palvelia, ei heittänyt isäntäänsä tässä pahassa pulassa, vaan lensi myös päistikkaa alas istuimeltansa ja tuli loikomaan kyljetysten hyvän isäntänsä viereen. — "Ptruu, humma! — Pysykää vaan alallanne lepäämässä, herra!" huudahti tämä kelpo palvelia, "kyllä hevoset seisovat".

"Sinä pöllöpää!" huudahti Jokkum.

"Jumalan kiitos!" huusi Kristian ja nousi seisolle, "minun ovat luuni kaikki eheät. Mutta, herra pysykää vaan alallanne, kyllä minä hevoset pidätän".

"Pöllöpää!" huudahti Jokkum ja rämpi myös jaloillensa, sillä aikaa kuin Gottlieb vielä yhä mänki ja piehtaroi tuossa syvässä kuljussa, "kuinka voit sinä ajaa tässä kumoon?"

"Niin, kyllä kai se niin on, on kai", sanoi Kristian, joka monivuotisessa palveluksessaan oli oppinut isäntänsä sananparret, "mitä voi tällöisessä pimeydessä ja tällöisellä tiellä sille tehdä?"

Nyt oli Jokkumin suu tukittu hänen omilla sananparsillaan, hän ei siis enää tietänyt, mitä hänen piti sanoa, hän kysyi sentähden: "Gottlieb, ovatko luusi eheät?"

"Kyllä vaan, eno", sanoi kandidaatti "entäs teidän?"

"Eheät ovat", vastasi Jokkum, "kaikki muut paitsi nenä, mutta sen olen kai kokonaan menettänyt".

Vaunut nostettiin taas ylös ja kun taas kukin istui paikallansa, kääntyi Kristian puolittain taaksepäin ja sanoi: "Herra, enkö minä sitä jo iltapuolella ennustanut, tämä on sama paikka?"

"Pöllöpää!" huudahti Jokkum ja pyyhkieli nenäänsä, "sinä nukuit".

"Nukuin! herra, minäkö nukuin? Tällöisessä pilkkopimeässä on yhdentekevä, joko nukkuu tai valvoo; mutta minä sanoin sen edeltäpäin. Tunnenhan minä tämän tien ja minä sanoin sitä heti".

Ja kun hän sittemmin kertoi tapauksen toisille reengeille, vakuutti hän yhä, että hän oli sen edeltäpäin sanonut; mutta herra ei ollut tahtonut sitä kuulla, ja Jokkumia ruvettiin tästä lähin pitämään oikeana uhkarohkeana miehenä, joka syyttä pani henkensä alttiiksi.

He ajoivat kuistin eteen ja Gottlieb astui ensin alas vaunuista. Liina oli jo kauvan istunut levottomuuden tulisilla hiilillä ja oli tänä pimeänä iltana, kuullessa jokaista pienintäkin hivausta ulkoa, joka voi tuoda hänelle varman tiedon, kuinka oli käynyt. Nyt kuului jotakin — siinä he ovat — ei, se oli vaan tuulen humina poppelipuissa — mutta nyt! — oikein. Vaunuthan ovat, nyt tulevat likemmäksi, jo ajavat pihalle — Liina hypähti pystyyn, hän juoksi ovelle, mutta täytyi ensin painaa kätensä levottomasti sykkivälle sydämellensä — hyväinen aika, kuinka se tykki toivosta ja pelosta! — Liina juoksi porstuaan.

"Pysy kaukana minusta!" huudahti Gottlieb, mutta liian myöhään; Liina oli hyvin varomaton, vaikka hän oli vanhin — hän heittäytyi Gottliebin kaulaan ja pusersi hänet tuliselle sydämellensä: mutta, yhtäkkiä tunsu hän käsiensä ja lämpimän povensa kylmenevän, hänestä tuntui kuin olisi hän saanut sammakon syliinsä, hän hellitti kätensä ja huudahti: "Herranen aika, mikä sinua vaivaa?"

"Ajoimme nurin", sanoi Gottlieb, "me olemme Jumalan armollisella avulla ajaneet nurin; se tahtoo sanoa, Kristian ajoi nurin, mutta Jumalan armollinen apu varjeli meitä vahingollisista seurauksista".

"Miltä te näytätte!" huudahti Bräsig, joka kynttilän kanssa tuli porstuaan, juuri kun Jokkum astui sisään ulko-ovesta.

"Niin, Bräsig", sanoi Jokkum, "kyllä kai se niin on, on kai: me ajoimme nurin".

"Mitä hulluja!" huudahti Bräsig, "kuinka saattaa järjellinen ihminen sinun iässäsi ajaa nurin omalla tiellänsä? Sinä olet nukkunut, Jokkum".

"Herranen aika!" huudahti rouva Nüssler, "Jokkum, miltä sinä näytät!" ja käänteli Jokkumia yhä ympäri kynttilän valossa, ikäänkuin kääntelisi hän paistinvartaalla vasikanpaistia, jonka hän hyvästi oli valellut kermalla. "Hyväinen Jumala, ja sinun nenäsi, Jokkum!"

"Ja miltä näyttää hengellinen herra!" huudahti Bräsig ja näytteli Gottliebiä edestä ja takaa. "No hyväinen aika!" huudahti hän ja jätti Gottliebin seisomaan, "ja sinä Liina! Mitä Liinaseni, ethän sinä kai ole ajanut nurin! Rouva Nüssler, katsokaa, hänellä on varmaankin puoli Gurlitzin likaista tietä helmassaan".

Liina lensi tummanpunaseksi kaavoiltansa ja Miina rupesi häntä pyyhkieleämään, ja samaa teki rouva Nüssler Jokkuminsa kanssa: "Hyväinen aika! Jokkum, kuinka olet sinä itsesi ryvettänyt! Aa, katsokaapa vaan tuota kaunista, uutta viittaa!" Sen oli Jokkum hankkinut itselleen ylkämiehenä ollessaan noin parikymmentä vuotta sitte. "Ei, tämä ei kelpaa, teidän täytyy riisua kaikki pois yltänne ja huomenna koko repakko pesuun!"

Tätä käskyä nyt noudatettiin, ja vähän ajan perästä istuivat molemmat matkamiehet, kuivat verhot yllä, pöydän ääressä tuvassa. Mutta nyt rouva Nüssler vasta sai nähdä, miltä Jokkumin nenä oikeastaan näytti: "Jokkum", huudahti hän, "miltä sinun nenäsi näyttää!"

"Sanohan sitä", sanoi Jokkum.

"Jokkum", lausui Bräsig, "minun täytyisi perhanasti valhetella, jos milloinkaan olisin havainnut mitäkään kauneutta sinun nenässäsi; mutta, tuhat tulimmaista! mimmoiseksi se nyt on tullut!"

"Jumala nähköön, se suurenee suurenemistaan! Mitä pitää sille tehdä?" huudahti rouva Nüssler.

"Rouva Nüssler", sanoi Bräsig, "hänen pitää kylpylaitokseen".

"Mitä?" huudahti rouva Nüssler, "minun Jokkumini kylpylaitokseen, sentähden että hän on loukannut hieman nenänsä?"

"Ymmärtäkää minua oikein", sanoi Bräsig, "hänen ei pidä kokonaan, käsineen, jalkoineen kylpylaitokseen, hänen pitää pistää vaan nenänsä siihen: meidän täytyy hankkia kylmiä kääreitä. Taikka, Jokkum, voitko sinä saada nenästäsi juoksemaan verta? Siitä olisi suuri apu".

Sitä ei Jokkum voinut tehdä, ja sentähden ruvettiin nyt hautomaan nenää kylmillä kääreillä, ja Jokkum seisoi vakaisesti ja tyytyväisenä, nenällä liinariepuja ja nenän alla piippunysä.

"Mutta", sanoi Bräsig, "vielä ei tiedä yksikään eläväinen sielu, mitä te Samuli Pomukkelskopin luona olette toimeen saaneet".

"Niin", sanoi Liina, "Gottlieb, mitenkä kävi?"

Gottlieb kertoi nyt, kuinka heille Pomukkelskopin luona oli käynyt, ja kun hän lopetti puheensa, sanoi Jokkum: "Niin, kyllä kai se niin on, minä olen allekirjottanut".

"Jokkum, *mitä* olet sinä allekirjottanut?" kysyi Bräsig äkäisesti.

"Etten minä tahdo vourata pappilan peltoa".

"Sitte sinä olet tyhmyyden tehnyt. Kas sitä jesuviittia! Pappilan peltoa hän hapottelee — vaivainen kauvas käkee, ennenkuin ehtoon näkee. Vai sitä tekee sinun mielesi! Mutta malta, malta", Bräsig kavahti pystyyn ja käveli pitkillä askelilla edes-takasin huoneessa, "kyllä minä siihen mutkan muistan. Perästä kuuluu, sanoi torventekiä. Samuli Pomukkelskopp, me tapaamme vielä toisemme! Mitä sanoo

se suuri runoilia Taavetista ja Goliathista? Minä vertaan nimittäin itseäni Taavettiin ja häntä Goliathiin: 'Hän otti lingon käteensä ja otsaan häntä tavotti, niin että kallo komahti'. Ja kuinka kauniisti lausuu sama mainio runoilia ihanissa loppusävelissään: 'Niin käypi suurisuisen aina, kun luulee seisovansa, jo tuho hänet lokaan painaa'. Ja niin on käyvä sinullekin, Samuli! Niin, rouva Nüssler, nyt olen suuttunut, enkä tahdo syödä illallista, vaan sanon 'hyvää yötä', sillä päässäni pyörii vielä kaikenlaisia ajatuksia". — Hän otti kynttilän ja meni, ja illallisen jälkeen menivät pian kaikki levolle, ja Liina makasi vielä hyvän aikaa huolissa ja pelossa uneton ja kuulteli tuulen kohinaa puissa ja loppumatonta jalanastuntaa alakerrassa, sillä pehtori Bräsig asui siellä ja arveli aprikoi koko yökauden.

Luku 27.

Kolme ihmistä lohduttelee toinen toistansa, kunnes muuttolinnut lähtevät. Naisten ripsulojen ja esiliinannauhan jälkeen ei itse paholainenkaan voi huonetta rakentaa. — Ulos! ulos! — Miksikä ovat ne ihmiset sivistyneitä, jotka osaavat kasvattaa varsoja, ja ne sivistymättömiä, jotka osaavat kasvattaa ihmisiä? — Fritz Triddelfitz rupee myös tekemään keksintöjä, ja mitenkä Hawermann häntä siitä kiittää. — Hevoshaat.

Vuosi 1845 oli tullut, ja mailma oli mennyt vanhaa menoansa ja oli kierähtänyt kerran ympärinsä. Yö ja päivä, ilo ja suru olivat vaihdelleet ihan samalla tavalla kuin aina siitä asti, kuin Luoja oli yön ja päivän asettanut ja pannut ihmisen paratiisiin yrttitarhaan ja ajanut hänet taas sieltä pois. Päivä paistaa jokaiselle, yö yllättää jokaisen; siinä ei ole mitään erotusta. Mutta onko ilon ja surun laita sama? Onko ne yhtä rehellisesti jaettu? Minä luulen sitä! Herra oijentaa kätensä kaikkien ylitse ja hänen kädestänsä putoo onni ja onnettomuus, tuska ja lohdutus tasan yli koko mailman ja jokainen saa siitä osansa; mutta ihmiset eivät tyydy siihen, he tahtovat muuttaa onnettomuuden onneksi, ja onnea pitävät he onnettomuutena, lohdutusmaljan työntävät he pois tykönsä, juuri kuin olisi se sapella täytetty, ja tuskan karkottavat he naurulla.

Ihmiset, joista minä tässä kirjassa olen kirjottanut, eivät olleet parempia kuin toisetkaan, he tekivät samalla tavalla kuin kaikki muut. Mutta kaksi asiaa on Luoja mailmaan pannut varsinaiseksi onneksi ja onnettomuudeksi, toisesta näistä ei lähde mitään sappea ja toista ei voi naurulla poistaa, ne ovat syntyminen ja kuolema, alkua ja loppu. Myöskin minun pienessä mailmassani oli alkua ja loppu, syntyminen ja kuolema käynyt. Pümpelhagenissa istui kaunis, nuori rouva ja kiikutteli pientä tyttölästä sylissänsä ja oli aukaissut sydämensä oven väljälle, että Jumalan kirkas päivä voi paistaa sinne sisään. Hän ei toisin voinut tehdä. Yön varjoihin, jotka lähenivät häntä joka taholta, ei hän voinut silmiänsä luoda, hänen oli iloitseminen! Ja lähellä Gürlitzin pappilaa oli hauta ja kaksi mustaa hahmoa kävi hiljaa sinne ja tuli hiljaa taas takasin, ja kun kevät tuli, istuttivat he kukkia haudalle; ja kun lehmus huoneen edessä sai lehden ja seljaispensas kukosti, silloin istuivat he yhdessä penkillä ja lämmittelivät toinen toistansa juuri samalla tavalla kuin silloin, jolloin pastorin rouva kääri pikku. Lovisaa vaippaansa. Mutta nyt oli laita päinvastainen, nyt kääri Lovisa pastorin pienen rouvan vaippaansa. Ja niin istuivat nämä kaksi ihmistä yhdessä ja katselivat kirkkotarhaa kohden, ja kun Hawermann tänne tuli, oli heitä kolme ja he antoivat levollisina yön heidät yllättää, mutta lohdutusmaljaa he eivät työntäneet pois luotansa, ja kun he erosivat, loisti heille iltatähti.

Surun ensimmäinen, tuskallinen tunne oli haihtunut pappilalaisista, mutta sen jäljet olivat vielä nähtävinä, kauniit jäljet, jommoisia kuolemanenkeli painaa ihmisten kasvoihin. Lovisaa oli hän lähteissään suudellut korkeaan, kirkkaaseen otsaan, ja suudelma jäi siihen pysyväisesti ja loisti siinä vakaisena ajatuksena; pientä pyöreätä pastorin rouvaa oli hän lähteissään halannut ja oli vienyt häneltä melkein kaiken elämän ilon ja sen sijaan vuodattanut hänen sieluunsa elävän muiston hänen pastoristansa. Näissä muistoissa hän enää vaan eleli, ja kaikki sai niin olla, kuin ne pastorin aikana olleet olivat; pastori-vainajan lukukamarissa seisoi nojatuoli kirjutuspöydän edessä, Viimeinen saarna, jonka hän oli tehnyt, oli pöydällä ja kynä sen vieressä, ja raamattu, jonka hän lapsena oli saanut, oli aukaistuna siltä kohdalta, johon hän pastorinsa kuollessa oli merkin pannut. Joka aamu meni hän kaikkein ensiksi pyhjinriepunsa kanssa kamariin ja pyyhkieli ja siivosi suojan ja seisoi sitte kauvaa aikaa ajatuksissaan ja katseli päin ovea, ikäänkuin olisi pastori tuleva yönutussaan antamaan hänelle suudelman ja sanomaan: "Kiitoksia, Regina kulta". Ja päivällispöytänsä valmisti Lovisa kolme sijaa ja pastorin tuoli oli aina varalla, ja pastorin rouvasta tuntui, kuin olisi hänen miehensä läsnä ja puhuisi hänen kanssansa hauskimalla tavallansa, ja sen verta eloisuutta, kuin suru häneen oli jättänyt, tuli silloin ilmi, sillä lohdutusmaljaa ei hän työntänyt pois luotansa. Mutta kuinka kauvan voi tätä vielä kestää? Uusi kirkkoherra oli pian valittava; ja silloin täytyi hänen lähteä, niin, hänen täytyi jättää koko kylä, jättää hauta, sillä mitään leskenkotiä ei ollut täällä ja Pomukkelskopp ei suinkaan ollut semmoista rakennuttava, sillä hän ei ollut velvollinen sitä tekemään. Viimeisen kerran näki hän niiden hedelmäpuiden kukoistavan, jotka hänen pastorinsa oli istuttanut, viimeisen kerran istui hän tuon kukkivan seljaispensaansa varjossa, jossa hän niin onnellisena oli pastorinsa kanssa istuskellut, viimeisen

kerran tuli kevät ja ympäröi kukilla hänen onnellisen majansa, viimeisen kerran tyhjensi kesä sille runsauden sarvensa: "Lovisa, kun syksyllä muuttolinnut lähtevät, silloin lähdemme mekin", sanoi hän surullisena ja hänestä tuntui, kuin tulisi kuolema vielä kerran vierastamaan hänen huoneeseensa.

Hawermann oli hänen uskollisin ystävänsä, ja rouva Behrens antautui kokonaan hänen valtaansa; mitä Hawermann teki, oli hyvin tehty. Hawermann arveli ja tuumaili päässään, mutta miten hän tuumailikin, lähteminen oli pastorin rouvan sittenkin; mutta helpottaa tahtoi Hawermann hänelle tätä lähtöä. Kauppias Kurzilla oli tilava syrjärakennus ja sen takana puutarha, se voitiin tehdä ihan samankaltaiseksi, kuin pappila oli. Ja Lovisan oli salaisesti mittaaminen, kuinka suuri pappilan tupa, kuinka pitkä seinä oli, ja sitte matkasi hän isänsä kanssa Rahnstädtiin, ja rakennusmestari Schulz kutsuttiin paikalle, sillä hänen piti tehdä rakennuskaava Lovisan mittausten jälkeen, mutta Schulz ei tahtonut, sillä, sanoi hän, "sitä en minä voi: naisten ripsulojen ja esiliinannauhan jälkeen en osaa minä mitään kaavaa piirustaa, eikä se olekaan tarpeesen; kaavan piirustaminen on kaavan piirustamista, minä en piirusta mitään kaavoja, minulla on kaavat päässäni". Ja Kurz vakuutti rakennuksen tulevan paljoo paremmaksi, jos se tehtiin toisella tavalla; mutta Hawermann pysyi lujana, että niin piti tehtävän, kuin hän tahtoi, muuten ei koko asiasta syntyisi mitään, ja rakennusmestari Schulz sanoi: "Ei haita mitään, jos se sillä tavalla pitää rakennettaman, niin tulen minä ja mittaan itse huoneen suunnat".

Siihen nyt suostuttiin, ja "arkitehti" Schulz, niinkuin hän itse kutsui itseänsä, tuli aamulla varhain, kun pastorin rouva vielä lepäsi, ja mittasi huoneen, pakisten itseksensä: "Seitsemän — seitsemän — viisikolmatta — viisikolmatta — Kurz — Hawermann — Kurz — Hawermann — tyhmyyksiä — tyhmyyksiä! — Tähän pitää hammasorsi — liian paljo painoa — pultti läpilyötävä — no, niin — kaikki valmisna — niin, nyt ulos! ulos!" ja niin lähti hän ja ajaa hyrytteli hiljaa kotoansa kohden, niin ihana rakennuskaava päässä, kuin milloinkaan mikään ihminen on tehnyt.

Rakentamiseen ryhdyttiin nyt, ja Hawermann, joka ahkerasti kävi sitä tarkastelemassa, oli ylimalkaan siihen hyvin tyytyväinen, ainoastaan tuo hammasorsi ei häntä oikein miellyttänyt, mutta koska hän havaitsi, että "arkitehti" Schulz kaikin mokomin tahtoi sitä, tyytyi hän siihen, erittäinkin kun hän sai tietää ettei hänen rakennusmestarinsa vielä milloinkaan ollut mitään huonetta rakentanut, johon hän ei ollut hammasorttansa liittänyt. Kurz tyytyi siihen myöskin, ja niin saatiin muuttaminen niin helpoksi, kuin ylimalkaan mahdollista oli.

Pümpelhagenissa vallitsi, niinkuin sanottu, suuri ilo: Fridan kirkkaat silmät tähtäsivät hänen pientä tytärtänsä ja äidinrakkaus oli kutonut näille kirkkaille silmille hienon, suloisen verhon, ettei hän näkisi niitä pilviä, jotka uhkasivat tämän pienen olennon vastaisuutta. Ja mikä ei muuten ollut hänen tapojansa: hän uneksi, toinen autuas unelma seurasi toista; ja vielä kirkkaammin loisti onni hänen silmistänsä, kun hän autuaalla hymyilyllä kohotti pienokaistansa Akselinsa käsiin.

Akselin sydän oli myös täynnä iloa, hän tuli palan ajan takaa katsomaan äitiä ja lasta; mutta tässä oli kuitenkin eräs mutka: hän oli toivonut itsellensä poikaa, joka olisi perinyt hänen vanhan sukunsa nimen. Kummallinen kyllä on tämän mailman meno, että tuommoinen pieni tyttölapsi, siitä hetkestä ruveten, jolloin hän ensi kerran näkee päivän valkeuden, joutuu ristiriitaan muiden ihmisten kohtuuttomain toivojen ja ennakkoluulojen kanssa ja saa sentähden kärsiä. Jos joku olisi tätä Akselille sanonut, niin olisi hän suuttunut, suuttunut kovasti, sillä hän iloitsi todellakin, tästä pienestä mutkasta huolimatta, hän olikin heti lähettänyt ilmoituksen tästä "ilahuttavasta tapauksesta" kaikille tuttavillensa, vieläpä hevos-ystävillensäkin ja Pomukkelskopille; ainoastaan kolme henkilöä oli hän tahallansa unohtanut: orpanansa Fransin — "tuon tyhmän poika tolvanan" —, pastorin rouvan Gürlitzissä — "sen parittelian" —, ja rouva Nüsslerin — "tuon vanhan, sivistymättömän ihmisen". Ja kun hän nyt lasi kirjeet vaimonsa nähtäväksi lapsivuoteelle ja Fridaa kummastutti, että nuo kolme ihmistä olivat unhotuksiin jääneet, sanoi Aksel ynseästi, ettei hän pitänyt mitään yhteyttä semmoisten ihmisten kanssa; jos Frida tahtoi sen tehdä, sai hän sen tehdä omalla edesvastauksellansa.

Ja Frida teki sen; ja muutamain päivän perästä tuli Lovisa, toivottamaan onnea pastorin rouvan puolesta, ja Aksel sattui tulemaan sisään kamariin, ja kun hän näki pehtorinsa tyttären, sanoi hän: "Aa, neiti Hawermann! Pyydän anteeksi", ja siirtyi pikaisesti ulos ovesta.

Ja taas parin päivän perästä tuli rouva Nüssler ajaen Kristianin kanssa kummituksella kartanolle, ja Aksel pakeni pellolle, tämän nähdessänsä; ja kun hän takasin tultuansa kuuli Danielilta, että rouva Nüssler vielä oli armollisen rouvan luona, huudahti hän tuimasti: "Minä en ymmärrä, kuinka minun vaimoani saattaa miellyttää semmoisen sivistymättömän ihmisen seura!" Tämä oli sangen koomillista, että hän niin sanoi, sillä hän oli muutamia viikkoja takaperin eräässä hevosmiesten seurassa sanonut ystävänsä von Brülöwin, jolla oli samanniminen kartano, olevan hyvin sivistyneen ja oppineen miehen, ja kun eräs nuori tohtori, joka sattumalta oli lässä, muistutti, että sen herran sivistyksestä ja opista ei ollut paljon kehumista, oli Aksel noussut ylös ja sanonut yli olkansa tuolle, nokkaviisaalle nuorelle miehelle: Ken jollakin haaralla on saanut niin kelvollista toimeen, kuin herra von Brülöw korkeammassa hevoshoidossa ja erittäinkin varsain kasvattamisessa, niin pitäisi myrkyllisimmänkin kateuden suoda

hänelle sivistyneen ja oppineen miehen nimen, vaikkei hän muuten mitään osaisikaan, sillä tämä asia oli niin tärkeä mailmassa. Ja nyt oli Akselin silmissä tämä nainen sivistymätön, joka antoi hänen rouvallensa hyväntahtoisia, järjellisiä neuvoja, että hän niiden mukaan voisi hoitaa ja kasvattaa nuorta ihmistäimeä, hänen omaa pientä lastansa.

Pomukkelskopp tuli myös kiiltävänappisessa, sinisessä hännystakissaan noilla nelivaljaisilla vaunuillaan, joiden kyljessä hänen vaakunansa loisti, ja toivotti onnea. Tämä oli peräti toista, tämä oli sivistyneen tuloa! Ja Aksel otti hyvin ystävällisesti hänet vastaan ja Pomukkelskopin oli syöminen illallista hänen kanssansa ja sitte näytti Aksel hänelle puhtasrotuiset tammansa varsoineen, ja Pomukkelskopp iloitsi niistä suuresti ja tarttui oikein sydämellisesti hänen käsivarteensa ja katsoi niin vilpittömästi hänen silmiinsä ja sanoi: "Hyvin kaunista; hyvin kaunista, herra von Rambow, alku on hyvin kaunis, mutta jos te jotakin kelvollista tahdotte puhtasrotuisten hevosten suhteen toimeen saada, niin täytyy teidän hankkia hevoshakoja. Nuori varsa tahtoo tietysti elää vapaassa ilmassa. Vapaus, vapaus, herra von Rambow! Se on ensimmäinen ehto, jos jotakin kelvollista tahdotaan aikaan saada. Ja näettekö, teillä onkin siihen tässä paras tilaisuus; jos te tuolta puiston takaa erotatte neljä aitausta teidän neljälle puhtasrotuiselle tammallenne ja kesäviljan sijasta kylvätte peltoon heinän ja apilaan siemeniä aina tuonne töyräälle asti — alempana juoksee puro ja siinä hyvää juomavettä —, sitte voi jotakin siitä syntyä. Tietysti", lisäsi hän, nähdessään Akselin käyvän hieman arvelevaiseksi, "on teidän pehtorinne sitä vastaan".

"Minun pehtorillani ei ole mitään sanomista, kun minä jotakin käsken", sanoi Aksel pikastuen.

"Sen minä tiedän", viihdytti Pomukkelskopp, "ei hän ymmärräkkään semmoisista mitään".

"Mutta peltolohko tulee liian pieneksi, jos erotan siitä tämän hedelmällisimmän kulman maata", sanoi Aksel.

"Niin", sanoi Pomukkelskopp ja nykäisi olkapäätänsä, "mutta teidän täytyy kumminkin panna peltonne uuteen jakoon pappilan maan tähden, jonka nyt tavalla tai toisella menetätte".

"Se on totta, se", sanoi Aksel vitkallisesti, sillä mitä hän kerran hädässään oli luvannut, se häntä nyt harmitti, sillä ihminen ei luovu mielellään siitä, mistä hänellä ennen on etua ja iloa ollut. Mutta Pomukkelskopp oli niin ystävällinen, niin hyväntahtoinen ja suora; hän antoi Akselille niin monta hyvää neuvoa ja — tämän sanoi hän vaan sivumennen: jos rahoja oli tarvis, hän oli aina altis antamaan —, niin että Aksel hyvästijättäissään puristi ystävällisesti hänen kättänsä ja istui sitte salissaan, pää täynnä hevoshakoja. Hawermann kävi yli pihan; Aksel tempaisi akkunan auki ja huusi häntä: "Herra Hawermann", sanoi hän, kun vanhus seiso i akkunan edessä, "kuinka pitkälle olette ehtineet ohraa kylvämään puiston takana?"

"Luullakseni saamme ylihuomenna sen lohon kylvetyksi, huomenna alotamme puron puolelta".

"Hyvä! Aina töyräälle saakka — minä annan sittemmin teille lähemmät määräykset — pitää kylvettämän timoteiheinä ja valkeata apilasta ohran sekaan. Lähettäkää huomenna Triddelfitz Rahnstädtiin noutamaan Taavetilta heinänsiemeniä".

"Mutta eihän ohran jälkeen peltoa kai jätetä syöttömaaksi".

"Kuulettehan, että minä aion kylvättää tämän pellontilkun laitumeksi. Minä aion laittaa siihen hakoja varsoja ja tammoja varten".

"Hakoja? Hakoja?" kysyi vanhus, ikäänkuin luulisi hän herransa laskevan pilaa.

"Niin, hakoja", huusi Aksel ja aikoi paiskata akkunan kiini.

"Herra von Rambow", sanoi Hawermann ja laski kätensä akkunanlaudalle, "tämä on paras maa koko lohossa, jos erotatte sen pois, niin jää lohko pieneksi. Juuri sentähden vourasi kamarineuvos vainaja pappilan maan sen lisäksi".

Hän sanoi samaa, mitä Aksel itse oli sanonut, ja nuori herra tiesi varsin hyvin, että pehtori oli oikeassa; mutta herroista tuntuu hyvin katkeralta myöntää alamaisiensa oikeassa olevan.

"Minä en vouraa enää pappilan maata", lausui nuori herra.

Vanhuksen kädet vaipuivat alas: "Ette vouraa enää pappilan maata?" sanoi hän, "herra, se maa on meille niin paljo tuottanut... minä olen pitänyt siitä erityistä kirjaa..."

"On minulle yhdentekevää! Kuulettehan, etten minä sitä vouraa".

"Herra von Rambow, se on mahdotonta..." "Kuulettehan, *etten sitä enää vouraa*".

"Herra, minä pyydän, ajatelkaa toki..."

"Mitä vietäviä!" huudahti Aksel ja paiskasi akkunan kiini. "Ikävystyttävä vanhus!" jupisi hän, "on aina oikeassa olevinansa!" ja heittäytyi loikomaan tuolille, ajatellen hevoshakojansa; mutta niin kauneina, kuin ne äsken hänen mielessänsä olivat hämöttäneet, eivät ne enää hänestä näyttäneet, hänen täytyi ensin haihduttaa pois mielestensä, että hän taas oli väärässä.

Ja vanhus sitte! Kuinka katkerasti loukattuna meni hän toukopellolle! Missä ristiriitaisuudessa oli hänen alttiiksiantavaisuutensa ja kiitollisuutensa kamarineuvos vainajaa kohtaan häpeän kanssa, jota hän niin usein sai kärsiä vanhan isäntänsä ainoalta pojalta! Ja mitä autti tämä riita? Mitä autti se häntä? Mitä hyötyä oli hänen nuorelle herrallensa siitä? Ei mitään! Askel askelelta läheni se mies häviötänsä, ja se käsi, joka hänen olisi voinut ja niin mielellään olisi tahtonut pelastaa, sysättiin pois, ja sitä sydäntä, joka oli täpötäynnä rakkautta ja ystävällisyyttä tuota nuorta herraa ja koko hänen perhettänsä kohtaan, kohdeltiin, kuin tykkisi se väliäpitämättömästi ja hitaasti petollisen päivätyöläisen povessa, joka vaan ajattelee palkkaansa.

"Triddelfitz", sanoi hän, tultuansa kylvöpellolle, "tämän kulman tässä pitkin puroa aina töyräälle asti aikoo herra panna heinälle; hän tulee kyllä itse tänne ja antaa teille likempää käskyjä, kylvättäkää tässä ohraa vähän harvempaan!"

"Mitä hän sillä tarkottaa?" kysyi Fritz.

"Sen on hän teille itse sanova, jos hän katsoo sen hyväksi. Tuolla hän tulee ulos puutarhasta", sanoi vanhus ja siirtyi pois herransa tieltä.

"Triddelfitz", sanoi herra von Rambow, paikalle tultuansa, "tämä peltotilkku aina tuonne töyräälle asti kylvetään heinällä, teidän on huomenna noutaminen siemeniä Taavetilta; minä aion laittaa tähän hevoshakoja".

"Oivallista!" huudahti Fritz, "minä olen aina sitä ajatellut, emmekö saisi täällä toimeen hevoshakoja tai jotakin senkaltaista".

"Jaa, jaa, se on välttämätöntä!"

"Niin aina, se on välttämätöntä!" huudahti Fritz täydellä vakuutuksella; sillä kukaan ei saa luulla, että hän oli mikään imartelia. Hän ajatteli todellakin samaa, mitä hän sanoi, ja jos hän olisi tietänyt mitä kustannuksia ja mitä kurjuutta nämä haat muassaan toivat, ei hän suinkaan olisi niihin suostunut. Mutta niinkuin ennemmin on sanottu, kaikissa tämmöisissä hulluuksissa piti hän herransa kanssa sydämestänsä yhtä.

"Onko teillä syltäpuuta?" kysyi Aksel.

"*Syltäpuuta?* Ei", sanoi Fritz ja veti vähän ylenkatseellisesti suunsa nauruun ja sanoi samassa hyvin nöyrästi ja ujostellen: "minä olen keksinyt uuden mittakoneen. Suvaitsetteko, että saan näyttää sen teille", ja samassa juoksi hän lähimpään ojaan ja toi sieltä suuren tynnyrivanteen, joka oli sidottu nuorilla ristin rastin; näiden nuorien keskustaastaan pisti hän keppinsä ikäänkuin rattaan napaan ja pyörittä konetta ympäri: "Vanne tekee ympäri pyörähtäessään täydelleen syllän", sanoi hän, "ja tämä vasara tässä lyö joka kerta, kun syltä on täysi".

"Kas! Kas sitä vaan!" huudahti Aksel, jossa vanha keksimisen halu taas heräsi, "ja sen olette ihan itsestänne keksineet?"

"Ihan itsestäni", sanoi Fritz; mutta hänen olisi pikemmin pitänyt sanoa, että hänen laiskuutensa oli sen keksinyt, sillä hän ei mielellään tahtonut köyristää pitkää runkoansa.

"No, mitatkaa sitte tämä pelto", sanoi Aksel ja meni kotia ja jupisi itseksensä: Triddelfitz oli todellakin kelvollinen maanviljeliä ja kekseliäs mies; hänen kanssansa voi paremmin taloutta hoitaa kuin Hawermannin.

Vähän ajan perästä tuli pehtori takasin Fritzin luoksi hyvin äkäisenä: "Triddelfitz", sanoi hän, "mitä kujetta tämä on? Te kylvätte ohraa liian taajaan".

"En suinkaan!" sanoi Fritz, "olenhan minä asettanut koneeni juuri niin, kuin te käskitte, minä olen itse mitannut maan".

"Se ei ole mahdollista!" huudahti Hawermann, "sitte minun silmäni minun pettäisivät. Missä on teidän mittapuunne?"

"Mittapuuta ei minulla ole", sanoi Fritz, "enkä sitä tarvitsekaan", lisäsi hän ylpeästi, muistellessaan

sitä suurta ylistystä, jonka hän armolliselta herraltansa oli saanut, "minä mittaan kaikki koneellani;" ja hän osotti samassa keksintöönsä, joka kaikessa viattomuudessaan virui hänen jalkainsa juuressa.

"Mitä?" huudahti Hawermann, "mikä kalu tuo on?"

"Minun keksintöni", sanoi Fritz ja näytti niin kopealta, kuin olisi hän keksinyt ensimmäisen höyrykoneen.

"Ahaa!" huudahti Hawermann, "ottakaa nyt tuo kiekkonne ja mitatkaa tähän suuntaan kymmenen syltää".

Fritz otti nyt koneen käsiinsä ja pyöritti sitä, Hawermann kävi sivulla ja luki: "No kuinka paljon olette saaneet?"

"Kymmenen syltää", sanoi Fritz.

"Ja minä olen saanut yhdeksän ja kaksi jalkaa" sanoi vanhus.

"Se ei ole mahdollista", sanoi Fritz, "te olette erehtyneet, minun koneeni käy oikein".

"Kolme minun askeltani tekee Meklenpurin syllän", sanoi vanhus kiivastuen, "mutta sentähden että te olette tyhmä, turmelette te koko ohran kylvön. Kuinka voitte te tuommoisella leikkikalulla mitata kuoppaista maata, jota roisi käyttää ainoastaan ihan sileällä pellolla! Mutta tuo laiskuus — tuo laiskuus! Menkää heti ja tuokaa tänne oikea syltäpuu!" ja niin puhein veti hän veitsen taskustansa ja leikkeli Fritzin keksinnön pieniksi palasiksi; sitte meni hän taas kylvömasinan luo ja asetti sen toisella tavalla.'

Fritz seisoi nyt siinä ja katseli pehtorin perästä ja loi taasen silmänsä keksintöönsä, joka nyt pieninä pirstaleina virui maassa. Se on todellakin raskas hetki nuorelle miehelle, joka mailmassa tahtoo jotakin toimeen saada, jos hän heti, ensi yritystä tehdessään, kellahtaa pylyllensä. Fritzin tarkotus oli niin hyvä — tietysti kaikkein ensiksi oman itsensä tähden — mutta myöskin virkaveljeinsä, kaikkein maanviljelysoppilaiden tähden koko Meklenpurin maassa, että tuosta ilkeästä selän köyristämisestä olisi päästy, ja nyt virui hänen hyvä tarkotuksensa pieninä palasina hänen jalkainsa juuressa. "Syltäpuu on minun tuominen", jupisi hän itseksensä, "siinä ei mikään auta: mutta tuhat kertaa enemmän viljelen minä maata armollisen herran kuin tuon vanhan Hawermannin kanssa". Ja kun hän kävi kartanolle, mittapuuta noutamaan, täytyi hänen sydämensä katkeruudesta Hawermannia vastaan, ja hän unhotti kaikki, mitä hän kerran eräänä suloisena hetkenä, oli vanhukselle luvannut, nimittäin tuon kauniin asunnon ritariskartanossaan, nuo molemmat vaunuhevoset ja ratsashevoset, ja kun hän tuokion aikaa oli ollut Mari Möllerin luona, joka nyt taas oli siirtynyt asumaan hänen tyhjään sydämeensä, ja häneltä oli kuullut, että nuori herra akkunasta oli antanut Hawermannille hyvän läksytyksen, tunki hän tästä lohdutusta ja lähti Mari Möllerin tyköä, syltäpuu olalla ja makkaran pala kädessä, ja pakisi itseksensä: "Ei, ei käy enää työskenteleminen ukon kanssa, hän tulee liian vanhaksi; uusista aatteista ei hän ymmärrä mitään".

Luku 28.

Uudenaikainen elonkorjaus; järjestys pitää toki olla. Miksikä Hawermann riisuttiin valjaista, ja miksi päivätyöläisillä pitää, olla hyödyllistä askaroimista, — Sotamarsalkki ajutanttinsa kanssa. — Miksikä Hawermann istui kiviaidalle, ja mitä Bräsig sanoi. — Miksikä sotamarsalkki ajoi ajutantin perästä, ja ruuna hyppäsi yli lammastarhan aidan. — Kun uskollinen sydän tahtoo meistä erota.

Ja niin sai tou'on aika kuluneeksi ja kesä tuli. Hevoshaat oli pantu toimeen, ja Fritzin vanha tamma käveli eräässä niistä keskellä varsalaumaa kuin vanha arvoisa muori lapsiparven joukossa.

Kartanon nuori emäntä tuli harvoin näkyviin, ja sitä lohdutusta, jonka vanha pehtori ennen oli saanut hänen kirkkaista silmistänsä ja ystävällisistä sanoistansa, täytyi hänen nyt olla ilman, sillä Fridalla oli rakkaampia ja tärkeämpiä toimia, vaikka koko puuha vaan tarkotti muutamia lapsenkääreitä; mutta hän tiesi kumminkin, kuinka suuriarvoisia ne toiveet olivat, joita hän käsivarrellaan kiikutteli, ja tehdäksensä tätä taakkaansa keveämmäksi, pani hän velvollisuuden sille tasapainoksi.

Myöskin Aksel sai isänarvon kanssa jonkinlaisen hämäräisen, epämääräisen käsityksen siitä, että nyt oli hänen velvollisuutensa pitää huolta lapsestansa, ja hän rupesi sentähden hurjasti maata viljelemään. Tähän asti oli hän ollut vaan jonkinlaisena ylipäällikkönä pelloillansa, mutta nyt veti hän korpraalin halvan munteeringin yllensä ja pisti nenänsä joka paikkaan, vieläpä tervatynnyriinkin. Sen hän kyllä olisi voinut tehdä, ja se onkin varsin hyvä, että isäntä pitää huolta kaikista: mutta komentaminen olisi hänen pitänyt jättää siksensä, sillä sitä ei hän ymmärtänyt. Hän puuttui mitä järjettömimmällä tavalla

talouden askareihin, kumosi kaikki pehtorin toimet, ja saatuansa kaikki sekasotkuun, meni hän kotia ja sysäsi kaiken syyn vanhuksen niskoille: "Ukolla ei ole enää mitään kykyä! Hän on tullut liian vanhaksi. Hän ei enää kelpaa!"

Ja Kristian Segel sanoi Didrik Snäselille: "Niin, mitä pitää meidän nyt tehdä, herra sanoo niin ja pehtori näin".

"No, veikkoseni", sanoi Didrik, "kun herra kääsee..."

"Niin, mutta se on paljasta tyhmyyttä".

"Siitä ei sinun tarvitse välittää, kun hän kääsee, täytyy meidän totella".

Niin tuli syksy ja elot piti korjattaman pelloilta. Ruis oli leikattu ja seisoi kolme päivää kuhilaissa.

"Herra pehtori," huusi Aksel akkunasta Hawermannille, ja kun vanhus oli tullut lähemmäksi, sanoi Aksel: "Huomenna ajamme rukiinelot sisään".

"Herra von Rambow, se ei käy vielä laatuun; eilen ja tänään on ollut pilvinen ilma, elot eivät ole vielä kuivia ja jyvä on varsin pehmeä, muutamat oljet ovat vielä varsin vihreitä".

"Oo, kylläpä se käy laatuun. Kuinka olette te ajatelleet elojen ajamista järjestettäväksi?"

"Jos korjaustyöhön ryhdytään, niin täytyy ruveta tästä heti kylän takaa ja pitää tehdä sitä kahdessa jaksossa, toiset ajavat suureen latoon, toiset ohrahuoneukseen".

"Kylän takaa? Kahdessa jaksossa? Miksikä?"

"Mitä likempää kylää alotamme, sitä enemmän saamme korjatuksi, ja ilma näyttää hyvin uhkaavalta; Ja kahdessa jaksossa kaksille parsille on meidän ajaminen, muuten seisoo väki toinen toisensa tiellä ja elovankkurit joutuvat epäjärjestykseen".

"Vai niin!" sanoi Aksel ja pani akkunan kiini, "sitä minä tahdon likemmin ajatella".

Ja hän ajatteli ja tuli siihen päätökseen, että nämä elot oli hän korjaava Triddelfitzin kanssa yksin; Hawermann ei saisi tähän toimeen ensinkään puuttua, ja näyttääksensä kerrankin, että Hawermannia ei ensinkään tarvittu, oli nyt ajaminen alotettava juuri pellon äärimmäisestä päästä ja ainoastaan yhdessä jaksossa. Mitä etua tai haittaa yhdestä tai kahdesta jaksosta oli, ei hän oikein tietänyt, mutta ne olivatkin vaan sivuseikkoja, eivätkä luultavasti muuta olleet kuin pehtorin vanhoja oikkuja ja niistä hän tahtoi itsensä kokonaan vapauttaa.

Seuraavana aamuna kello viisi oli hän jo jaloillaan ja lähenei hyvin ystävällisesti vanhaa pehtoria, joka askaroi kartanolla: "Hyvä herra Hawermann, minä olen asiaa tarkoin punninnut — älkää panko pahaksi —, minä olen päättänyt yksin toimittaa tämän elonajamisen nuoren Triddelfitzin kanssa, ja järjestää itse kaikki valmistukset".

Vanhus seisoi hänen edessään kuin pilvistä pudonnut. Vihdoin sai hän vaivalloisesti suustansa nämä sanat: "Ja minä, herra, minun pitää vaan katsella päältä? Ja tyhmän poikanulikan apuun luotate te enemmän kuin minuun?" Ja hän painoi keppinsä maahan ja katseli tuota nuorta miestä silmillä, jotka loistivat niin vilkkaasti, kuin olisi koko hänen pitkän elämänsä työ ja toiminta vireennyt uuteen eloon. Ja hän lausui rohkeasti: "Te olitte pieni poika, kun minä uhrasin kaikki voimani ja taitoni teidän isänne hyväksi — hän kiitti minua siitä, kuolinvuoteellansa kiitti hän minua siitä! — mutta te? Te olette osottaneet minulle vaan kiittämättömyyttä ja nyt te tahdotte vielä häpäistä minua?"

Ja hän meni, ja Aksel riensi hänen perästänsä:

"Hyvä herra Hawermann, eihän se ollut tarkotus. Minä tahdoin vaan kerran itse koettaa..."

Mutta se oli hänen tarkotuksensa; Aksel tiesi varsin hyvin, että se oli hänen tarkotuksensa! Hän ei enää tahtonut pitää palveluksessaan tuota vanhaa miestä, tämä ymmärsi hänen liian hyvin, ja hänen täytyi hävetä vanhuksen edessä.

Vanha pehtori meni kamariinsa; aukaisi kirjotuspulpettinsa ja istui sen eteen; mutta kauvan viipyi ennen kuin hän voi mitään ajatella ja mihinkään päätökseen tulla. Sillä aikaa kuului kartanolla ääniä:

"*Triddelfitz!*"

"*Herra von Rambow!*"

"Mihinkä sinä aiot, Jokkum?"

"En tiedä, kukaan ei ole minulle mitään sanonut".

"Fritz Päsel, mihinkä aiot sinä äkeinesi?"

"Mitä? Kesantopellolle tietysti, äestämään".

"Pöllöpää!" — se oli Fritzin ääni — "meidän on ajaminen rukiinelot sisään".

"Olkoon niin taikka näin, se on minulle yhdentekevä", sanoi Päsel ja paiskasi rautaset äkeet pois vankkureilta, "mitä pehtori käskee, sitä teen minä".

"Flegel!" huusi nuori herra.

"Fritz Flegel!" huusi Triddelfitz.

"Mikä hätänä?" ärjäsi eräs ääni työvajasta.

"Missä ovat elohäkit?" huusi Fritz Triddelfitz.

"Tuolla ne ovat", sanoi vaunumaakari, "ja minulle ei ole kukaan mitään sanonut".

"No mitä meidän nyt oikeastaan pitää tehdä?" kysyi päivätyöläinen Näsel.

"Jumala tiesi, veikkonen", sanoi Pegel, "meillehän ei ole kukaan mitään sanonut".

"Flegel", huusi Fritz, "meidän on ajaminen eloja sisään, elovankkurit pitää voidella".

"Olkoon menneeksi", huusi Flegel vajasta, "tervapytty on täällä".

"Herra von Rambow", sanoi Fritz, "missä on Hawermann, eikö pidä kutsua Hawermannia?"

"Ei", sanoi Aksel vitkalleen ja kääntyi pois päin.

"Niin", sanoi Fritz, joka rupesi vähän tuskaantumaan, "sisäänajamisesta ei tule kai tänään aamupuolella mitään".

"Ei ole tarpeesenkään, me alotamme iltapuolella".

"Mutta mitä käskette päivätyöläisten sillä aikaa tehdä?"

"Päivätyöläisten!" sanoi Aksel ja kääntyi pois, "yhä vaan päivätyöläiset! — onhan talossa aina jotakin hyödyllistä työtä tehtävänä. Kuulkaapa", ja hän kääntyi takasin, "he voivat myös voidella vankkureita".

Ja sillä aikaa istui vanha pehtori pulpettinsa ääressä ja yritti jotakin kirjottaa, kirjottaa jotakin ratkaisevaa, joka oli koskeva koko hänen elämänsä, hän tahtoi luopua herrastansa, hän tahtoi repiä rikki sen sillan, joka kerran oli rakettu hänen ja kamarineuvos-vainajan välille, sydäimestä sydämeen; hän tahtoi sanoa itsensä irti. Hän kuuli — vaikk'ei tyystin kaikkia — mitä tyhmyyksiä tuolla ulkona hommattiin, hän juoksi akkunalle, ikäänkuin tahtosi hän antaa jonkun järjellisen käskyn; mutta ei! se oli mennyttä, hänellä ei ollut täällä enää mitään tekemistä! Hän rypisti kirjeen, jonka hän oli alottanut kokoon ja alotti uudestaan, mutta ei sekään häntä tyydyttänyt, hän sysäsi kirjotuskalunsa syrjään ja sulki pulpettinsa. Mutta mitä nyt? Mihin piti hänen nyt ryhtyä? Hänellä ei ollut mitään tekemistä, hän oli riisuttu valjaista; hän heittäytyi sohvankulmaan ja arveli aprikoi ympäri päänsä.

Iltapuoleksi oli vanhan Flegelin ja parin vanhan päivätyöläisen avulla vankkurit ja ladonparret saatu sen verran kuntoon, että voitiin ruveta ajamaan; ja nyt ryhdyttiin toimeen. Aksel istui hevosen selkään ja rupesi pääkomentajaksi; Fritzin täytyi herransa käskystä myös nousta ratsaille. Mutta koska hänen vanha kuuro tammansa ontui, oli hänen ratsastaminen puhdasrotuisella ruunalla, joka taas oli vauhko; Fritz oli jonkinlainen ylipäällikön apulantti. Nyt alettiin. Kuusi paria hevosia valjastettiin kuusien elovankkurien eteen ja ajettiin yhdessä jonossa — järjestys on aina pääasia —, toisessa päässä, nimittäin kartanolla, olivat purkajat ja anteliat (jotka sitomia parsille nostivat), toisessa päässä, nimittäin pellolla, kuormantekiät, latojat ja haravoitsiat. Kun merkki oli annettu, astuivat purkajat latoon ja ajajat nousivat vankkureille, Aksel ja Fritz ratsastivat edeltä, elovankkurit tulivat perässä, eikä sinä ilmoisna ikänä ole Pümpelhagenissa niin kaunista järjestystä ollut olemassa, kuin tänä ihanana iltapuolena; ja järjestys on aina pääasia. Vanha nikkari Fritz Flegel seiso i työvajassaan ja katseli jonon menoa: "Mitäpä tuokin nyt merkitsee", sanoi hän ja kynsi päätänsä, niin kummallisen oudolta näytti hänestä tämä järjestys. — "Mutta vähänpä minä siitä", jupisi hän itseksensä ja rupesi työhönsä, "mutta missä vietävässä on meidän vanha pehtori?"

Pehtori istui kamarissaan ja mietti miettimistään; ensi kiivaus oli haihtunut, hän nousi ja kirjotti

lyhyen kirjeen, jossa sanoi luopuvansa jouluksi ja pyysi vapautta elojen korjausajaksi, koska häntä ei enää tarvittu. Sitte hän otti hattunsa ja keppinsä naulasta ja lähti pois kamarista ja meni ulos portista, sillä sisällä ei hän voinut olla. Hän istui kiviaidalle seljaispensaansa varjoon ja katseli pitkin Warnitzin tietä, jota pitkin elovankkurien oli tuleminen; mutta niitä ei kuulunut, ainoastaan Bräsig tuli käyden sitä tietä myöden.

"Tuhat tulimmaista, Kaarlo, mitä hullutuksia te teette tuolla rajalla? Kuinka voit sinä antaa ajaa eloja sisään, ovathan ne vielä ihan vihreitä. Ja kuinka annat sinä kuusien vankkurien ajaa yhdessä jaksossa? Ja miksikä seisovat vankkurit kuormineen tuolla tiellä?"

"Sitä en minä tiedä, Bräsig, sitä pitää sinun kysyä nuorelta herralta ja Triddelfitziltä".

"Mitä?"

"Bräsig, minulla ei ole täällä enää mitään sanomista".

"Mitä? Kuinka? Mitä sinä sanot?" huudahti Bräsig ja nosti kulmakarvansa korkealle ilmaan.

"Minulla ei ole enää mitään sanomista", sanoi vanhus hiljaa itseksensä, "minä olen sysätty syrjään, minä olen nuoren herran mielestä liian vanha".

"Kaarlo", sanoi Bräsig ja laski kätensä vanhaa ystävänsä olalle, "miten on sinun laitasi? Kerro se minulle!"

Ja Hawermann kertoi hänelle, kuinka kaikki oli tapahtunut, ja kun hän oli kertomuksensa lopettanut, kääntyi Bräsig ympärinsä ja loi niin kiukkuisen katseen luojaan ihanaan ilmaan ja puri hammasta, ikäänkuin tahtosi hän murtaa muruiksi koko ilkeän mailman, ja raivosta värisevällä äänellä huusi hän pitkiä Warnitzin tietä: "Jesuviitti! Perhanan jesuviitti!" ja kääntyi taas Hawermannin puoleen: "Kaarlo, myöskin tuota Triddelfitziä olet sinä kasvattanut kuin karmetta povessasi!"

"Bräsig, mitä voi hän sille, hänen täytyy tehdä, mitä käsketään".

"Tuolla hän tulee täyttä nelistä ja koko kuusi elokuormaa hänen perässensä, aika vauhdilla. Tämäpä on komiljaa! maanviljelyskomiljaa! Maltappa! Tuossa vanhan sillan kohdalla ajavat nurin", huudahti Bräsig ja hyppeli tepasteli leinin vaivaamalla raajoillansa, ikäänkuin olisivat ne olleet syypäät onnettomuuteen ja saisivat nyt kärsiä siitä rankaistusta, sillä minun on tunnustaminen, tuo vihan vimma muuttui hänessä nyt yht'äkkiä iloksi. "Kas, siinähan se nyt on koko pentele!" huudahti hän suurella riemulla, sillä niin kuin hän oli ennustanut, niin tapahtuikin: kun ensimmäinen täysinäinen kuorma kelpo vauhtia tuli sillalle, keikahti se kumoon.

"Seis!" huudettiin. "Tuhat tulimmaista, seisattakaa!"

Fritz katsahti taaksensa; mitäpä nyt oli tehtävä? Hän ei kuolemaksensa tietänyt mitään neuvoa; onneksi havaitsi hän Hawermannin ja Bräsigin kiviaidalla ja ajaa leiskautti nyt heitä kohden: "Herra pehtori..."

"Niitä kaloja, kuin onkitaan, niitä saadaan", huudahti Bräsig.

"Hyvä herra pehtori, mitä pitää meidän tehdä? Kuorma on kumossa sillalla ja toiset eivät pääse ohitse".

"Ratsastakaa mitä pikemmin..."

"Kaarlo, sinä pidät suusi, sinä olet pantu viralta, sinulla ei ole enää mitään sanomista", puhkesi Bräsig puhumaan.

"Ratsastakaa mitä pikemmin..." sanoi Hawermann.

"Ei, jättäkää se tekemättä, rengit ovat olleet viisaammat kuin te, he kantavat jo sitomat pois tieltä".

"Herra pehtori", sanoi Fritz ujustellen, "minä en voi sille mitään, herra von Rambow on niin käskenyt: vankkurien pitää seurata kaikki yhdessä jonossa ja renkien pitää ajaa täysiiä kuormia nelisten".

"No ajakaa sitte, niin että kielenne killuu kyynärää pitkältä ulos suustanne!" huudahti Bräsig.

"Ja herra istuu hevosen selässä töyräällä ja pitää silmällä ja komentaa kaikkia".

"On kai toisessa kädessä kiikari ja toisessa komantosauva niinkuin vanhalla Blücherillä Rostockin torilla?" sanoi Bräsig pilkallisesti.

"Ratsastakaa kartanolle ja toimittakaa, että ensimmäinen purettu vankkuri heti taas lähtee matkaansa",

sai Hawermann sanotuksi.

"Sitä en tohdi tehdä", sanoi Fritz, "herra on nimenomaan sanonut, että vankkurien pitää taas lähteä yhdessä jonossa liikkeelle: hän tahtoo pitää järjestystä kunnossa, sanoo hän".

"Sanokaa sitte hänelle, että suurin hölmö, mitä minä eläissäni olen nähnyt..."

"Bräsig, punnitse sanasi!" keskeytti Hawermann hänet äkkiä.

"On — on teidän pieni muulinne, herra Triddelfitz", lopetti Bräsig lauseensa varsin tyvenellä mielellä.

Fritz ratsasti kartanolle.

"Kaarlo", sanoi Bräsig, "voimmehan mennä sisään ja katsella tätä kaunista järjestystä tuolta akkunastakin".

"Minulle yhdentekevää", sanoi Hawermann ja huokasi raskaasti, "joko olemme siellä tai täällä".

He menivät. Kuormat tulivat kartanolle, ensimmäinen ajettiin ladon parsille, toiset jäivät odottamaan tanhualle. Purkajat parkuivat, että heidän täytyi vaivata itsensä hengettömiksi; päivätyöläiset valittivat elojen olevan märkiä ja kummastelivat, ken oli niitä talvella puiva; rengit nauroivat ja tekivät koirankureja joutilaina ollessaan, ja Fritz ratsasti erinomaisen levollisella mielellä ympäri kartanolla, sillä hän teki velvollisuutensa ja noudatti herransa käskyjä. Kun kaikki kuormat oli purettu, asettui hän taas vankkurien etunenään ja jono lähti taas liikkeelle. Purkajat ja anteliat vetivät hiljaksen ladonoven kiini, syrjähtivät longollensa ja nukahtivat, sillä aikaa oli heillä nyt kyllä.

"Onpa tämä ihanaa, rauhallista elonajoa, Kaarlo", sanoi Bräsig, "koko kartanossa vallitsee kuoleman hiljaisuus, ei edes haavan lehtikään värähdä. Tämä on varsin hauskaa minusta, sillä minä en ole semmoista ennen nähnyt".

"Minusta ei se ole hauskaa", sanoi Hawermann "minä näen turmion tulevan. Vielä muutamia tuommoisia tyhmyksiä, ja väki kadottaa kaiken kurin; jos he kerran näkevät, että herra heille käskee, mitä hän ei itse ymmärrä, niin tekevät he, mitä he tahtovat. Minun tulee sääli tuota onnetonta nuorta miestä ja ennen kaikkia hänen nuorta rouvaansa!"

"Tuolla tulee sinun armollinen rouvasi juuri ulos huoneesta ja lapsenpiika seuraa häntä korivaunuineen, jossa se pieni hempukka lepää. Mutta Kaarlo, tuleppa joutusaan akkunalle! Mitä tuo on?"

Oli todellakin syytä juosta akkunaan, sillä suoraan yli pihan ajaa karautti Fritz Triddelfitz vanhan puhdasrotuisen ruunan selässä tulta polttain, ja noin kymmenkunta syltää hänen perästänsä ajoi Aksel ja huusi: "Triddelfitz!"

"Hetii!" huusi Fritz ja ajoi ulos portista; Aksel perässä.

"Mitä pentelettä tämä on?" kysyi Bräsig, ja tuskin sai hän aikaa oikein kummastellaksensa, kun Fritz, ruuna ja Aksel taas leiskahtivat pihalle kaivoportin kautta ja kiitivät yli kartanon.

"Triddelfitz!"

"Hetii!"

"Herra, oletteko hullu?" huusi Bräsig, kun Fritz ajoi pehtorin asunnon ohitse, mutta Fritz ei antanut mitään vastausta, vaan istui ihan kyyryssä ruunan selässä ja irvisteli vähän suutansa tuskasta ja pelosta ja aikoi tervehtiä armollista rouvaa, mutta töyttäsi vaan hattunsa pois päästänsä, ja nuori rouva huusi hämmästyksissään: "Aksel, Aksel! mitä tämä on?" mutta ei saanut myöskään mitään vastausta, sillä Akselilla oli myös kova kiire. Mutta samassa hyppäsi ruuna yli lammastarhan aidan ja Fritz lensi päädellä pavunvarsiin, ja Aksel seisatti hevosensa ja huusi taas: "Triddelfitz!"

"Hetii, herra von Rambow", kuului Fritzin ääni pavunvarsista.

"Piruko teitä ajaa?" huudahti Aksel.

"Ei, hän ei aja minua", sanoi Fritz ja seisoi — Jumalan kiitos! — taas jaloillansa, "minä ajoin *häntä*; minä luulen, että ruuna on vauhko".

"Se hän on varmaan!" sanoi Kristian Däsel, joka tuli juosten paikalle tallista. "Näettehän, armollinen herra, ruunaa on herra kreivin luona aina käytetty ratsashevosena ajojohdissa, ja kun hän saa oikun päällänsä, juoksee hän niin kauvan, kunnes joku aitaus; tulee vastaan, sen ylitse hyppää hän ja seisoo sitten alallansa kuin lammas. Näettehän, tuolla hän seisoo".

"Aksel", kysyi nuori rouva lähemmäksi tultuaan, "mitähän tämäkin merkitsee?"

"Ei mitään, lapsi kulta, minä annoin Triddelfitzille käskyn, ja hänen ratsastettuansa pois, muutin minä mieleni ja aion peräyttää käskyni, seurasin häntä, hänen hevosensa rupesi vauhkoksi, ja minä ajoin perästä".

"Jumalan kiitos!" huudahti Frida, "ettei mitään vahinkoa tapahtunut. Mutta etkö tahdo tulla sisään illalliselle?"

"Kyllä", sanoi Aksel, "minä olen itseäni tänään vähän vaivannut. — Triddelfitz, kaikki pysyy tavallisessa järjestyksessä".

"Ymmärrän", sanoi Fritz, ja Aksel meni rouvansa kanssa sisään.

"Aksel", kysyi Frida, kun istuivat illallispöydässä, "miten on sen laita? Minun kotonani tuli elonaikana aina vaan yksi kuorma erältään kartanolle, mutta täällä tulee aina kuusi yhtä haavaa".

"Frida kulta, minä tunnen tuon vanhan tavan myöskin varsin hyvin; mutta siinä ei voi millään muotoa välttää epäjärjestystä, minä annan järjestyksen vuoksi ajaa kaikki kuormat yhdessä jonossa".

"Ja onko Hawermann niin tahtonut?"

"Hawermann? Ei, hänellä ei ole mitään sen kanssa tekemistä; minä katsoin tarpeelliseksi viimeinkin tehdä lopun pehtorini hallituksesta, minä olen sanonut hänelle, että minä tahdon toimittaa tämän elonajon ilman hänen apuansa".

"Aksel, mitä olet sinä tehnyt! Sitä ei voi se mies mitenkään kestää".

"Hänen on se tekeminen! Hänen on tottuminen pitämään minua herrana kartanossani".

"Semmoisena on hän sinua aina pitänyt. Aksel kulta, tämä on oleva katkerain surujen ja huolten alkuna meille", ja Frida vaipui raskaissa ajatuksissaan tuolillensa ja katseli tuijotteli eteensä. Aksel ei ollut hyvällä mielellä; samassa aukesi ovi ja Daniel Sadenwater toi kirjeen: "Terveisiä herra pehtorilta".

"Siinä nyt ollaan!" sanoi Frida.

Aksel luki kirjeen: "Pehtori luopuu virastansa jouluksi. Voipi heti mennä. En tarvitse mitään pehtoria. Voin saada sata sijaan. Mutta että hän lähettää minulle luopumuskirjeen, etten minä ehtinyt hänen edeltänsä, se minua harmittaa!" ja niin rupesi hän juoksemaan edes takasin lattialla. — Frida istui hiljaa eikä sanonut sanaakaan. Sitä piti Aksel moitteen merkkinä, sillä hän tiesi kyllä hyvin, että hän taas oli väärällä tiellä; mutta se ei saanut tulla näkyviin, hänen täytyi taas sysätä syyllisyytensä muiden hartioille, ja sentähden sanoi hän vääräydessään: "Mutta se tulee siitä, se tulee siitä, että sinä niin kiivaasti puolustat tuota vanhaa, ulkokullattua kettua!"

Frida ei sanonut sanaakaan, hän nousi hiljaa pöydästä ja meni ulos ovesta.

Tänä iltana istui Frida kätkyen ääressä ja tuuditteli pientä tytärtänsä uneen. — Ah, kenpä voisi yhtä helposti tuudittaa ajatuksensa uneen! — Mutta tuommoinen pieni olento on kotoa ylhäältä korkeudesta ja hänessä on vielä vähän jälellä sitä ikuista taivaallista rauhaa, jonka Jumala on hänelle matkan varaksi antanut; mutta ihmisten ajatukset tulevat maasta, ne liikkuvat huolien ja surujen taakan alla torjuvilla, väsyneillä askelilla, ja liiaksi väsynyt ihminen ei saa unta.

Niin, Aksel oli oikeassa, hän sai kyllä pehtorin taas, satakin yhden sijaan. Mutta Frida oli myös oikeassa: uskollinen sydän tahtoi heistä erota.

Luku 29.

Miksikä oikeastaan Gottlieb valittiin, ja nuori Jokkum oli vyhdinpuina. Herännäisiin ei ole ensinkään luottamista. Miksikä pastorin rouva ei mennyt häihin ja kumminkin meni häihin. Kuinka helposti voi luvata itsensä pahalaiselle, ja kuinka helposti voi menettää pillinsä ja pussinsa ja pappilan pellon. Miksikä Pomukkelskopp oikein vakaisesti kysyi Jumalalta: vieläkö oikeutta on olemassa mailmassa, ja miksikä hän hiukan kiusasi Akselia. — Bräsig antaa herra von Rambowille hyvän neuvon ja saa kiitokseksi siitä tölmäyksen rintaansa.

Jokkum Nüsslerin talossa oli vaan iloa ja hauskuutta: Gottlieb oli valittu, oli valittu vakinaiseksi papiksi, ja ketä sai hän tästä kaikesta kiittää? Ketäpä muuta kuin meidän vanhaa hyvää, yksinkertaista ystäväämme Pomukkelskoppia; hän ratkaisi vaalin.

"Kanaseni", sanoi hän kirkossa ja laske lukujaan, sillä aikaa kuin nuo kolme nuorta vaalipappia tuskassa ja hiessä kilpaa ajoivat ja kukin tavallansa koetti käyttää jumalansanaa syöttinä, saadaksensa onkeensa kirkkoherran paikkaa; "Kanaseni", sanoi hän, kun Gottlieb viimein lopetti ja pyyhkäisi katkeran hien pois kalpeilta kasvoiltansa, "Kyhkyseni", sanoi hän, "me valitsemme tämän; hän on tyhmin".

"Kun vaan olisi", sanoi hänen rakas vaimonsa, "kuinka voi toinen pöllöpää arvostella toista pöllöpää?"

"Kyhkyläiseni", sanoi Pomukkelskopp eikä ollut ensinkään kuuleviansa rakkaan puolisonsa pilkallista viittausta ja ivaa; kenties sentähden että hän oli siihen niin tottunut, kenties sentähden että Gottlieb saarna oli häntä liikuttanut, sillä Gottlieb saarnan aineena oli: "antakaa anteeksi vihamiehille". "Kanaseni, ensimmäinen, tuo punanaamainen, on vanhan pehtorin Hamannin poika, ja omena ei putoo kauvas puusta, sinä saat nähdä, hän hoitaa itse maanviljelystäänsä; ja tuo toinen, näethän, hän on kavala kettu. Kustaa on nähnyt hänen pikimmältään tarkastelevan peltoja, ja pappilan ajajapojalta on hän kysynyt: kenen tuli pitää pappilan ulkokuoneita kunnossa, ne rutiskot olivat hajoomaisillansa. — Niistä kummastakaan emme huoli; rehtorin poika on meidän miehemme".

"Ken väärin laskee, saa laskea uudestaan", sanoi Kananen.

"Minä en laske väärin", sanoi Pomukkelskopp, "herra von Rambow ja Nüssler ovat kirjallisesti luopuneet pellostä, itse tuo nuori mies ei voi maata viljellä, siksi on hän liian tyhmä, ja arentimiestä ei minun tarvitse suvaita; hänen on vouraaminen pelto minulle, ja hän on minun käsissäni; minä voin sanoa hänelle: niin ja niin paljon, eikä penniäkään enempää!"

Ja niin tuli nyt Gottlieb valituksi, sillä hän sai melkein kaikki äänet, ainoastaan pari vanhaa päivätyöläistä Reksowista äänesti isäntäänsä, Jokkum Nüssleriä. Mutta se oli vaan erehdys, sillä he luulivat sen olevan yhdentekevää, äänet jäivät kumminkin sukuun.

Ja Jokkum Nüsslerin huoneessa oli vaan iloa ja riemua, ja nuo molemmat kaksoisomenat uiskentelivat heleässä auringonpaisteessa kirkasta puroa myöden, joka reunoihin asti oli täynnä suloisia toiveita, ja pyörivät toinen toisensa ympäri, ja Miina lelli lystisti sisarensa kanssa, vaikka asia ei häneen personallisesti ensinkään koskenut. — Mutta pieni syy oli hänellä sittenkin itse puolestansa uida muassa, sillä hänen isänsä, nuori Jokkum, oli eräänä päivänä tullut kotia pellolta ja oli sanonut, että tämä ainainen puuhaaminen rasitti häntä liioin, hän näkisi mielellään että Rudolf olisi niin pitkälle joutunut, että hän voisi tämän kuorman ottaa hartioillensa. Siihen oli äiti tosin vastannut, että hänen pitäisi hävetä vähän, olihan hän vielä nuori mies, ja isä oli taas sanonut: no, sitte sai hän kai vielä edespäinkin taloutta hoitaa; mutta siinä oli kumminkin pieni alku vastaiseen onnellisuuteen ja olihan asiassa jotakin perää, johon sai toivonsa perustaa.

Liinan asia oli jo päivän selvänä, hänen myötäjäisiensä hommattiin ja rouva Nüsslerin asuntupa näytti kehruhuoneelta ja pummultehtaalta: täällä kehrättiin ja tuolla ommeltiin, täällä neulottiin ja tuolla virkattiin, kelattiin ja vyhdittiin, ja jokaisella oli työtä kyllä, vieläpä Jokkumilla ja Sulttaanillakin. Jokkumia käytettiin vyhdinpuina ja hän istui, piippu hampaissa, jäykkänä ja kurotti käsiään, joihin lankavyhti oli pistetty, ja hänen vaimonsa kehi lankaa, ja kun Jokkum jo luuli huo'ahtaa saavansa, silloin tuli Liina ja sitte Miina, ja hän oli vangittu mies. Mutta myöskin Sulttaani sai osansa, häntä poljettiin yhä käpänille, ja kellään ei ollut suurempaa syytä kirotta, näitä häitä kuin Sulttaanilla, kunnes hän vihdoin peräytyi koko tantereelta ja piti rikkaläjääkin parempana paikkana kuin huonetta, jossa myötäjäisiä valmistetaan.

"No niin", sanoi rouva Nüssler eräänä iltana ja laske kätensä syliinsä, "Bräsig, minun puolestani voidaan vaikka huomenna häitä viettää, minä olen valmis".

"No", sanoi Bräsig, "pankaa ne sitte toimeen, sillä herännäinen ja Liina ovat, luullakseni, myöskin valmiit".

"Ah, Bräsig, mitä te pakisette! Tärkein asia puuttuu vielä; hallitus ei ole vielä antanut vaalille vahvistustansa. Miksi sitä taas vieraalla nimellä sanotaan?"

"Ahaa, minä tiedän. Te tarkotatte vokationia, niinkuin sitä tavallisesti sanovat, mutta minä pidän vokativusta oikeampana, sillä pastori Behrens vainaja sanoi aina minun poikana ollessani vokativus".

Samassa silmänräpäyksessä tuli kuski Kristian ovesta sisään: "Hyvää iltaa, rouva, tässä ovat sanomalehdet".

"Eikö mitään kirjeitä ollut postissa?" kysyi rouva Nüssler.

"Oli", sanoi Kristian, "yksi kirje oli myös, siellä".

"Miks'et tuonut sitä muassa?"

"Ei", sanoi Kristian ja viittasi pois päin kädellään, ikäänkuin osottaaksensa, ettei hän ollut niin tyhmä, "sehän oli oikein kamala hinta, minkä he siitä pyysivät, ja minulla ei ollut niin paljon rahaa muassani".

"No, mitä se sitte maksaa?"

"Niin, sanokaapa sitä: kahdeksan taaleria maksaa se, posti on sen tuonut ja se tulee tuolle nuorelle herralle, ylkämiehelle".

"Herranen aika, Kristian, niin kallis kirje! Keneltähän se tulee?"

"Kyllä minä sen tiedän", sanoi Kristian, "mutta en sano", ja katseli karsasteli Bräsigiä.

"Herra pehtorin kuullen voit kaikki sanoa", sanoi rouva Nüssler.

"No, olkoon menneeksi!" sanoi Kristian, "se tulee eräältä naiselta, mutta nimen olen minä unhottanut".

"Hyväinen aika!" huudahti rouva Nüssler, "naiselta! minun vävypojalleni! ja maksaa kahdeksan taaleria!"

"Semmoista voi tapahtua!" sanoi Bräsig, "voi tapahtua herännäisillekin!"

"Niin, semmoista voi tapahtua!" sanoi Kristian ja aikoi lähteä ulos huoneesta.

"Kristian", kavahti rouva Nüssler ylös istuimeltaan, "sinä menet taas huomenna Rahnstädtiin rukiita viemään, tiedustele samassa hyvin tarkkaan nimeä, ja ne kahdeksan taaleria annan minä sinulle mukaasi, minun täytyy saada se kirje".

"Hyvä", sanoi Kristian ja lähti, "sen tahdon toimittaa".

"Bräsig", huudahti rouva Nüssler ja heittäytyi varputuolilleen, niin että tuo vanha krapelus oikein ryskähti, "mitä on minun vävypojallani naisten kanssa tekemistä?"

"Sitä en tiedä!" sanoi Bräsig, "on minulle varsin tuntematonta, koska minä en milloinkaan välitä toisten salaisuuksista. Perästä kuuluu, sanoi torventekiä. Huomenna saamme sen tietää".

"Kas sitä Gottliebiä", huudahti rouva Nüssler, "sitä hiljaista, siivoa miestä!"

"Herännäisiin ei ole ollenkaan luottamista", sanoi Bräsig. "Älkää luottako mihinkään jesuviittiin!"

"Bräsig", huudahti rouva Nüssler ja tuo vanha tuoli porasi pahasti, kun hän nousi, "jos jotakin tämän takana on, niin otan minä lapseni takasin. Jos Rudolf sen olisi tehnyt, olisin hänelle sen voinut anteeksi antaa, sillä hän on aika hulivili eikä sitä peittelekkään; mutta Gottlieb? En, en sinä ikänä! Joka niin pyhä on olevinansa ja kuitenkin semmoisia toimii — hän pysyköön kaukana minun perheestäni! Semmoisen ihmisen kanssa ei minulla ole mitään tekemistä!"

Ja kun Gottlieb illalla tuli ruoalle, tarkastella tähysteli hänen vastainen anoppinsa häntä joka taholta, juuri kuin olisi hän puotipoika, jota väärällä rahalla tahdotaan pettää. Ja kun Gottlieb illallisen jälkeen pyysi Liinan tuomaan hänen kamariinsa lasin raitista vettä, sanoi rouva Nüssler, että Liinalla oli muuta tekemistä, ja kun Gottlieb nyt kääntyi Mariin, sisäpiikaan, samalla pyynnöllä, sanoi rouva Nüssler, että hän saattoi itse mennä kaivolle, olihan hänellä sinne ihan yhtä pitkä matka kuin Marillakin. Ja niin veti hän yht'äkkiä varsinaisen taikapiirin Gottliebin ympärille, jonka yli ei mikään naisolento voinut mennä.

Seuraavana päivänä, kun kaikki istuivat päivällispöydässä, tuli kuski Kristian sisään ja antoi viittauksen rouva Nüsslerille: "Rouva kulta, minulla olisi pari sanaa sanottavaa".

Ja rouva Nüssler antoi viittauksen Bräsigille ja nuo molemmat vanhat rakastajat menivät Kristianin, kanssa ulos porstuaan.

"No?" kysyi rouva Nüssler.

"Tässä hän on", sanoi Kristian ja veti suuren kirjeen ulos liivintaskustansa, "ja naisen nimen tiedän minä myöskin".

"No?" kysyi rouva Nüssler taas. "Niin", viskutteli Kristian salaisesti rouva Nüsslerin korvaan, "Miina on hänen esinimensä ja Sterium on muistaakseni hänen isän nimensä".

"Mitä? Miina — Sterium on hänen nimensä?" huudahti rouva Nüssler.

"Ahaa!" huusi Bräsig ja tempaisi kirjeen rouva Nüsslerin kädestä, "tässä on taas surkuteltava todistus siitä, ettei tunneta vieraita nimiä, sehän on ministeriumin vahvistuskirja", ja hän tempaisi oven sekillensä ja huusi sisään huoneeseen: "Hurraa! Te vanha herännäinen siellä! Tässä hän on, ja nousevalla viikolla on häät!"

Ja rouva Nüssler heittäytyi Gottlieb'in kaulaan ja suuteli häntä ja sanoi: "Gottlieb, Gottlieb kultaseni, minä olen tehnyt sinulle suurta vääryyttä, älä pane pahaksi, Gottlieb, Liina saa tuoda sinulle joka ilta vettä, ja milloin vaan tahdot, pidetään häät".

"Herranen aika", huudahti Gottlieb, "mitähän tämä on...?"

"Ei, Gottlieb, sitä en vielä voi sinulle sanoa; minua hävettää niin; mutta kun kolme vuotta olet ollut naimisissa, sitte tahdon sinulle kaikki sanoa".

Ja häitä pidettiin, ja niistä olisi paljon kertomista, kuinka Miina Liinan kanssa itki katkerasti vihkimyksen jälkeen, kuinka Gottlieb näytti varsin kauniilta, sillä Liina oli leikannut pois hänen niskastansa nuo ruostuneet rautanaulat, kuinka rouva Nüssler vakuutti jokaiselle, joka sattui hänen tiellensä, ettei hän ensinkään tuntenut jalkojansa, joka oikeastaan merkitsi, että hän tunsu ne aivan hyvin. — Mutta minä en kerro näistä häistä mitään muuta, kuin mitä minä itse olen nähnyt, nimittäin että nuo vanhat ystävykset, nuori Jokkum ja nuori Sulttaani, makasivat aamulla vieretysten sohvalla ja nukkuivat.

Hawermann oli häissä, mutta hän oli hyvin harvapuheinen; hänen Lovisansa oli myös siellä ja iloitsi täydestä sydämestä orpanansa onnesta, mutta ääneti oli hän myös ja yksivakainen. Pastorin rouva ei ollut tullut, mutta juuri kun vieraat rupesivat toivottamaan onnea morsiamelle ja ylkämiehelle ja Jokkum juuri oli aikeissa lausumaan myös pari sanaa, aukesi ovi ja pastorin rouva astui sisään keskelle hääiltoa mustassa surupuvussa ja heittäytyi Liinan kaulaan ja sanoi: "Minä suon sen sinulle, minä suon sen sinulle sydämestäni; ja mahdat sinä tulla siellä yhtä onnelliseksi, kuin minä olen ollut. Sinulla on siihen lähin oikeus!" Ja hän suuteli Liinaa ja silitteli häntä, kääntyi sitte äkkiä pois ja meni ilman hyvästijättämättä ovelle asti. jossa hän huusi: "Hawermann!"

Hänen ei olisi tarvinnut huutaa, sillä Hawermann seisoj jo hänen vieressään, ja kun rouva Behrens oli noussut vaunuihin, istui myöskin Hawermann hänen viereensä ja he ajoivat Gürliitziin.

Gürliitzissä astuivat he ulos vaunuista ja menivät kirkkotarhaan ja tarttuivat toinen toisensa käteen ja katselivat vihreätä hautaa, jonka päällä kasvoi monivärisiä kukkia, ja kun menivät pois, virkkoi pastorin pieni rouva, syvästi huo'aten, ikäänkuin maljan pohjaan juotuansa: "Hawermann, minä olen valmis", ja nousi vaunuihin ja Hawermann ajoi hänen kanssansa Rahnstädtiin. "Lovisa tietää, mitä hänen tulee tehdä", sanoi rouva Behrens, "hän toimittaa huomenna tänne minun kalustoni". Ja he kävelivät yhdessä tarkastellen tuota uutta asuntoa, ja pastorin rouva kiitti Hawermannia ja suuteli häntä hänen hyväntahtoisuutensa tähden, että hän oli laittanut kaikki samaan tapaan, kuin Gürliitzin pappilassa oli, ja hän katsahti ulos akkunasta ja sanoi: "Niin, kaikki, kaikki on täällä, paitsi hauta!"

Kauvan aikaa katselivat he yhdessä ulos akkunasta, vihdoin tarttui Hawermann rouva Behrensin käteen ja sanoi: "Rouva kulta, minulla olisi suuri pyyntö, minä olen ilmottanut luopuvani herra von Rambowin palveluksesta ja lähden sieltä jouluna, voitteko antaa minun asuttavakseni tuolla yläkerrassa päätykamarin ja tahdotteko ottaa minut ruokaanne?"

Paljon olisi rouva Behrensilä ollut kyseltävää ja puheltavaa, jos ei hetki olisi niin liikuttava ollut; tällä kertaa sanoi hän vaan: "Missä Lovisa ja minä asumme, siellä on myös teidän paikkanne".

Niin on laita mailmassa, mikä yhdelle on *ilo*, on toiselle *suru*, ja häät ja hauta ovat lähellä toinen toistansa, ja kuitenkin on erotus niiden välillä suurempi kuin kesähelteen ja talvipakkasen välillä. Mutta mailmassa on erinomaisen oivallinen laji ihmisiä — etsi niitä vaan, kyllä ne ovat löydettävissä —, ja nämä ihmiset rakentavat ihmeellisiä, taivaasen asti kohoovia siltoja sydämestä sydämeen yli juopien, joita mailma kaivaa, ja semmoisen sillan rakensivat nuo molemmat pienet pyöreät pastorin rouvat Liina Reksowissa ja Regina Rahnstädtissä välillensä, ja laskettuansa rakennuksensa päätekiven suorastaan yli Gürliitzin pappilan, vierivät he toinen toisensa syliin ja pitivät kiini toinen toisistansa niin lujasti, ettei heitä enää elämässä voitu toisistansa erottaa.

No, ja meidän hyvä ystävämmä Gottlieb sitte? Hän teki tehtävänsä, hän kantoi tämän sillan rakennukseen savea ja kalkkia — hän olikin vielä vaan vasta alkuinen papintoimissa; mutta se on minun sanominen, että hän tulosaarnassansa vähemmän muisteli itseänsä kuin uskollista edeltäjänsä, pastori Behrens vainajaa.

"Hän alkaa tulla vähän järkeensä", sanoi Bräsig, tultuansa kirkosta, ja taputteli Liinaa poskille ja antoi Miinalle suudelman. "Herännäisistä tulee toisinaan varsin järjellisiä ihmisiä; mutta he ovat pahalaisen vallassa. Minulla on eräs varsin hyvä herännäinen tuttavana, nimittäin pastori Mehlsack, oikein, oiva

kunnon mies; hän on antaunut niin pitkälle yhteyteen paholaisen kanssa, ettei hän enää Jumalasta mitään puhukkaan, ja mitä Krakowin ihanan seurakunnan pastoriin tulee, on hän tesmälleen laskenut, että maihnassa hyörii *kolmesataa kolmekymmentä* ja *kolme tuhatta* pirua, ottamatta ollenkaan lukuun pääperkelettä ja hänen perillisiänsä. Ja arvaappa, Liina, mitä haittoja meille ihmisille voi niistä olla: sinä istut, esimerkiksi Rahnstädtissä, hyväin ystäväin seurassa punssilasin ääressä, juot lasin, juot toisen, ehkä vielä kolmannenkin, ja sinun vieressäsi istuu herra, ruskea hännystakki yllä, — sillä piru käyttää aina ruskeata hännystakkia, se on hänen kontrahdin-mukaisesti tekeminen — ja puhelee koko illan ystävällisesti sinun kanssasi, ja kun sinä seuraavana aamuna heräät, seisoo sama herra sinun edessä ja sanoo sinulle: 'Hyvää huomenta, te lupasitte itsenne minulle eilen', ja samassa näyttää hän sinulle hevosenkaapansa ja jos hän on hyvällä mielellä, niin vetää hän vielä häntänsä näkyviin ja sivelee sinua sillä korville, ja niin olet sinä nyt iäksi päiväksi hänen omansa. Semmoista saarnaavat meille rehelliset, herännäiset, ja nuo toiset ovat vielä hullumpia".

Ja niin muutti Gottlieb Liinansa kanssa pappilaan ja Miina vieri tietysti muassa, ja usein tapahtui, että Gottlieb hämärässä tarttui Miinaan ja antoi hänelle Liinan sijasta suudelman; mutta se jäi kumminkin sukuun, ja sillä ei ollut sen suurempaa merkitystä. — Mutta se merkitsi jotakin, että Pomukkelskopp rakkaan vaimonsa ja Mallan ja Sallan kanssa kävi nuoren pastorin luona, vastaamassa hänen vieraiskäyntiänsä Pomukkelskopin luona. Ja tämän käynnin tarkoituksena oli pappilan pelto, ja tuo sininen, kiiltävänappinen hännystakki sanoi mustalle kauhtanalle: hän tahtoi ottaa pellon haltuunsa ja tarjosi hänelle noin puolen siitä, mitä herra von Rambow oli antanut ja Kananen lisäsi, että se oli oikeus ja kohtuus, ja muistutti että Jokkum Nüssler kirjallisesti oli luopunut arennista, ja Gottlieb seisoi siinä ja kumarteli sinisen hännystakin edessä ja oli jo sanomaisillansa ehdotukseen suostuvansa, kun Liina hypähti pystyyn kuin nuoli tuoliltansa ja sanoi: "Seis! Tässä asiassa on minullakin jotain sanomista. Meidän täytyy kysyä järjellisiltä ihmisiltä neuvoa", ja huusi ulos ovesta: "Pehtori Bräsigt, tulkaapa pikkusen tänne!"

Ja Bräsigt tuli ja asettui rohkeasti liinaiässä nutussaan tuon kauniin sinisen hännystakin eteen ja kysyi: "Mikäs on?"

Ja Liina juoksi hänen luoksensa: "Pehtori Bräsigt peltoa ei saa pois vourata. Se on oleva minun suurin iloni".

"Sitä ei pois vouratakkaan, rouva kulta, armas Liinaseni", sanoi Bräsigt, "minä itse tahdon sitä viljellä".

"Minun ei ole tarvis suvaita mitään erityistä arentimiestä täällä", huusi Pomukkelskopp.

"Ei sinun tarvitsekaan — ei teidän tarvitsekaan, herra Sameli! Minä rupeen vaan herra pastorin pehtoriksi täällä".

"Herra Nüssler on minulle kirjallisesti vakuuttanut..."

"Että sinä olet pöllöpää", sanoi Kananen ja veti hänen ulos ovesta.

"Hyvä herra pastori", sanoi Bräsigt ja meni Gottlieb'in kanssa puutarhaan, "tästä asiain menosta ei teidän tule kiittää minua, vaan ainoastaan omaa rakasta rouvaanne, Liinaa. Kummallista kyllä, kuinka nuo pienet, viattomat olennot heti häiden perästä tulevat jäykemmiksi. No, antaapa heidän olla, heillä on usein oikeus puolellaan. Mutta te, joka teidän kristilliseltä kannaltanne katselette korvapuusteja, joita annetaan oikealle ja vasemmalle poskelle, te tietysti saarnaatte vihaa vastaan, mutta *vihaa pitää* olla; missä ei mitään vihaa ole, siinä ei mitään rakkauttakaan, ja tuo juttu korvapuusteista on minusta paljasta lorua. Minä vihaan vimmatusti, minä vihaan Samuli Pomukkelskoppia! Mitä? Kuinka? Mitä? Eikö semmoista juutasta pitäisi vihata?"

"Hyvä pehtori kulta, tämä jumalaton ajatustapa..." ja Gottlieb olisi kai nyt uudessa asemassaan seurakunnan pappina pitänyt vielä ankaramman nuhdesaarnan vanhukselle kuin ennen onkimisesta, mutta hyväksi onneksi tuli samassa Liina sisään ja heittäytyi ilman pitkittä mutkitta Bräsigin kaulaan: "Bräsigt kulta, Bräsigt kulta, kuinka voimme teille sen palkita, että meidän hyväksemme luovutte rauhallisesta levostanne?"

"Älä siitä surua pidä, Liinaseni, missä vihaa on, siinä on myös rakkautta; mutta huomasiitko, kuinka minä kutsuin häntä vaan ylenkatseellisesti *herra Sameliksi*, vaikka hänen ristimänimensä on Samuli?"

"Te tarkotatte kai Samuelia", puuttui Gottlieb puheesen.

"En, herra pastori, 'Samueli' on juutalainen nimi, ja vaikka hän on todellinen juutalainen, s.t.s. kastettu, niin on hän kuitenkin kasteessa saanut tuon kristillisen nimen *Samuli*, ja hänen vaimonsa sai nimen *Karnalia*".

"Pehtori Bräsig", huudahti Liina ja purskahti nauruun, "nyt te sekotatte kaikki sikin sokin! Hänen ristimänimensä on Kornelia".

"Mahdollista kyllä, että hän tätä nykyä häveliäisyyden tähden kutsuu itseänsä niin, mutta minä olen sen omilla silmilläni lukenut. Kun siihen aikaan vanha pastori Bobzin oli kuollut ja lukkarin täytyi pitää kirkonkirjaa, silloin oli siihen kirjoitettu: Vihityt herra *Samuli* Pomukkelskopp ja neitsy *Karnalja* Kielipalku, sillä hän on syntyänsä kielipalku ja kanalja on hän myös. Mutta, Liina, jättäkäämme heidät; semmoisten kanssa ei meillä ole mitään tekemistä, ja me kolme tahdomme elää onnellisessa avioliitossa ja tuon pienen kulmakamarin annatte te minulle, että minä voin pitää silmällä talouden toimia ja sittehän piru riivaa, jollei nuori herra pastori vuoden perästä itse voi hoitaa maanviljelystäänsä. Mutta nyt hyvästi! Minä tiedän kaksi kelvollista lypsävää lehmää, ne ostan minä ensialuksi ja nuo molemmat kimot vanhalta Prebberowilta, ja vanhan pastorin Yrjön pidämme, sillä hän on oikein koko urhio mieheksi, mitä hevosten ja karjan hoitoon tulee. Ja nyt hyvästi!" ja niin meni hän matkoihinsa, tuo vanha pakana, joka ei voinut olla vihaamatta.

Mutta joka vihata tahtoo, hän älköön panko pahaksi että häntä myös vihataan; ja ketään ei tänä päivänä enemmän vihattu kuin pehtori Bräsigiä.

Kun Pomukkelskopp oli kotia tullut, alkoi Kananen sukia ja sivellä tuota rauhallista yksinkertaista meklenpurilaista perheenisää ja lainlaatiaa mitä ilkeimmällä tavalla ja pisteli hänen onnetonta ritarillista lihaansa pillikkeillä ja nokkosilla, ja Kanasen ivallisten sananparsien loppuna oli aina: "Niin, Kopp, sinä olet yhtä viisas kuin tanskalainen hevonen, tulet kolmea päivää ennen sadetta kotia!"

Viimein ei meidän hyvä ystävämme enää voinut kärsiä tätä, hän hyppäsi pystyyn sohvankulmastaan ja huusi: "Malla, sano minulle totuus, enkö minä aina hellänä isänä teistä ole surua pitänyt?"

Mutta Malla tutki Rostockin sanomalehteä niin uutterasti, kuin lukisi hän siinä oman kihlauksensa.

"Salla, mitä minä sille voin, että mailma on niin paha?"

Mutta Salla pisteli ommeltavansa pienen Amarin lihaa kiivaasti ja huokaili ikäänkuin mielipahasta, ettei tuo pieni Amor ollut hänen rakas isänsä, ja päälle päätteeksi tuli vielä Kustaakin ja kalisteli avaimia lautaa vastaan, ikäänkuin olisi hänen velvollisuutenansa toimittaa musikia tähän liikuttavaan perhenäytelmään.

Mutta kaikilla on rajansa; mikä on liikaa, se on liikaa, ja ihmisen luonto voi kestää ainoastaan vissin määrän kidutusta: meidän hyvän ystävämme oli toki näyttäminen kapinalliselle perheellensä, että hän oli *herra* huoneessaan, hän juoksi sentähden ulos ovesta ja jätti heidät oman onnensa nojaan: hän juoksi puutarhaan aina liimatukille asti, mutta mitä se häntä autti? Hän oli tosin osottanut valtansa omaa lihaansa ja vertansa vastaan, mutta häntä itseänsä ei se ollut hyödyttänyt, sillä tuossa hänen silmäinsä edessä oli pappilan pelto, kaunis pappilan pelto. Ja sen takana Pümpelhagen, ihana Pümpelhagen; molemmat olivat ne oikeastaan hänen omansa, sillä hän oli pappilan pellostaan antanut edeltäpäin 2000 taaleria, ja kuinka paljo oli hän antanut Slusuhille, Taavetille ja tuolle kerjääjälle, herra von Rambowille! Hän ei voinut niitä nähdä, hän käänsi kasvonsa pois ja katseli päin sinistä syystaivasta ja arveli itsensä: lieneekö enää oikeutta olemassa mailmassa. Samassa tuli Filip ja veti häntä sinisen hännystakin liepeestä — Kanasensa kiusaksi oli hän nimittäin jättänyt vastoin kaikkea järjestystä sen yllensä — ja sanoi, että herra von Rambow oli tullut ja tahtoi häntä puhutella.

Herra von Rambow? — Aa, maltappa! Nyt oli hänellä kumminkin joku, jota hän puolestansa voi kiusata, joka sai korvata kaiken sen tuskan, minkä hänen rakas perheensä oli hänelle tuottanut. Herra von Rambow? Maltappa! Hän aikoi mennä kotiansa, mutta tuollapa Aksel jo tuli itse hänen luoksensa: "Hyvää huomenta, hyvä herra naapuri! No, kuinka voidaan? Tahdoin tulla kuulemaan, kuinka pappilan pellon on käynyt".

Vai niin? Pappilan pellon? Malta sinä vaan! Mutta ei pidä olla millänsäkään!

Pomukkelskopp katseli pitkin tylppänenänsä, jonka luonto oli hänelle antanut, mutta ei virkkanut mitään.

"No, kuinka on käynyt?" kysyi Aksel.

Mutta Pomukkelskopp ei hiiskunut juuta, ei jaata, vaan katseli pitkin nenäänsä, ikäänkuin kestäisi sitä penikulmaa pitkältä.

"Naapuri kulta, mikä teidän on? Kaikki on kai järjestyksessä, toivon ma?"

"Sitä toivon minäkin", sanoi Mukkel ja kääntyi pois päin ja tempaisi savikkeenvarren ylös perunamaasta, "kumminkin on 2000 taalerin vekselinne järjestyksessä".

"Mitä?" kysäisi Aksel hämmästyen, "mitä sillä tässä tekemistä?"

"Malta vaan, Aksel! Kyllä sen vuoro vielä tulee. Älä hiisku mitään! Hän tahtoo sinua vaan vähän kiusata. Teillä, herra von Rambow", sanoi Mukkel ja kokoili vielä joukon noita hyvästi rehottavia savikkeita ja kääntyi sitte tummanpunaisena nuorta herraa kohden, "teillä on ne 2000 taaleria ja *minulla* pappilan pelto, s.t.s. minulla ei ole sitä".

"Hyväinen aika, herra naapuri, ja te olitte kumminkin niin varma..."

"En likimaillekaan niin varma kuin te, teillä on ne 2000 taaleria — eikö niin? Te olette ne saaneet — ja minä", hän polki vasenta jalkaansa ja töyssäsi mahastansa ulos seuraavat sanat, "ja minä olen saanut pitkän nenän".

"Mutta..."

"Ei, jättäkää toki nuo 'muttat', minä olen tänään aamulla jo niistä tarpeekseni saanut; kysymys on nyt vekseleistä", ja hän haparoi taskuissansa, "jassoo, minulla on toinen takki ylläni, minulla ei ole lompakkoa muassani, jossa niitä talletan. Kolme viikkoa takaperin oli yksi niistä jo maksettavissa".

"Mutta, hyvä naapuri kulta, minä pyydän. Kuinka muistelette te juuri tänään niitä? Enhän minä sille mitään voi, ettette ole saaneet vourata pappilan peltoa".

Ei auta se sinua, Aksel, pysy vaiti vaan! Ei hän mitään pahaa tee, hän vaan vähän nipistelee sinua.

Pomukkelskopp oli tänään jo kuullut liiaksi pappilan pellostä, hän ei enää tahtonut siitä puhua, hän ei siis ollut kuulevinansa Akselin sanoja, vaan nipisti taas: "Minä olen hyväntahtoinen ihminen, minä olen ystävällinen mies. Ihmiset sanovat myös minua rikkaaksi mieheksi, mutta niin rikas en minä ole, että minä voisin viskata rahani maantielle; sitä en tahdo vielä tehdä. Mutta, herra von Rambow, minun täytyy *nähdä* jotakin, *nähdä* täytyy minun jotakin. Minun täytyy nähdä, että minun rahani ovat ta'atut, ja joka on vetänyt niinsä vekseliin, hänen täytyy myös..."

"Naapuri kulta", puuttui Aksel tuskissaan hänen puheesensa, "minä olen sen kokonaan unhottanut. — Minä pyydän teitä... minä en ole ensinkään sitä ajatellut".

"Vai niin?" kysyi Mukkel, "ette ole sitä ajatelleet? Mutta ihmisen *pitää* ajatella ja...", nyt aikoi hän ruveta ahdistamaan, mutta samassa sattui hän hiomaan silmänsä Pümpelhageniin — ei! — ei pidä olla millänsäkään! Miksikä ravistelisi hän puuta, eiväthän hedelmät vielä olleet kypsät. "Ja", jatkoi hän puhettansa, "tästä kaikesta saan minä kiittää tuttavuuttani tuon viheliäisen Bräsigin kanssa. Näin on hän palkinnut minulle ne hyvät työt, joita minä hänelle hänen nuorena ollessansa tein. Minä lainasin hänelle rahoja, kun hän tahtoi ostaa kellon, minun housujani on hän saanut käyttää, kun hänen omansa olivat rikki. Ja nyt? Ah! Minä tiedän kyllä mitenkä asian laita on, tuo vanha kettu, Hawermann, piilii sen takana".

Kurota *sormenpääsi* vaan paholaiselle, niin sieppaa hän kohta *koko käden*, ja sitte johdattaa hän sinua, mihinkä hän tahtoo, ja jos sopii hänen asioihinsa, niin painaa hän sinun polvillesi eteensä, niin että sinun täytyy rukoilla häntä tuskassa ja pelossa, hädässä ja ahdistuksessa. Niin oli Akselin laita: hänen täytyi koettaa lepyttää kartanonomistajaa, hänen täytyi vetää hänen kanssansa samaa köyttä, hänen täytyi totuutta ja omaatuntoansa vastaan sadatella ja panetella Bräsigiä ja Hawermannia. Miksikä? Sentähden että paholainen, vekseli kädessä, oli painanut hänen alas maahan polvillensa. Ja Aksel, tuo entinen rohkea, suruton kyrassieriluutnantti rämpi polvillaan paholaisen edessä ja imarteli häntä kaikenlaisilla häpäisevillä jutuilla, joita hän tiesi kertoa Bräsigistä ja Hawermannista; että hän saisi vanhan Moolokkinsa tuossa sinisessä hännystakissa viihtymään, petti hän parhaimmat ystävänsä, petti hän herransa ja mestarinsa. Mutta langettuansa niin syvälle ja luotuansa silmäyksen häpeälliseen tekoonsa, ilette häntä niin, että hän heti ratsasti pois talosta, johon hän oli jättänyt hyvän osan kunniatansa.

Hän ratsasti kotia kohden, ja tultuansa peltonsa rajalle, näki hän Hawermannin, joka paahtavassa auringonpaisteessa käveli kylvökoneen perässä, ja piti vaaria, että kaikki tapahtui järjestyksen mukaisesti ja kenenkä hyväksi? Hänen *itsensä* hyväksi, oli Akselin sanominen, ja tuliset hiilet polttivat hänen päänsä päällä. Ja ratsastettuansa taas vähän matkan tuli näkyviin liinainen nuttu ja pehtori Bräsig käydä läähätti hiessään pitkin tietä ja huusi yli kylvöpellon: "Hyvää päivää, Kaarlo! Minä olen matkalla markkinoille, se tahtoo sanoa, lehmii ostamaan, ja kaikki on hyvässä kunnossa: me hoidamme itse maanviljelystämme ja Samuli Pomukkelskopp saa nuolla kynsiänsä"; ja samassa kuuli hän Akselin hevosen korskuvan takanansa ja kääntyi ympärinsä; "ja se mato, joka kalvoi Akselin povessa, teki hänet ystävällisemmäksi tuota vanhaa poikaa kohtaan ja hän sanoi: Hyvää päivää, herra pehtori! Yhä vaan jaloillanne?"

"Miks'ei, herra luutnantti? Ne kestävät vielä, vaikka leini niitä kiusaa, ja koska olen ottanut

hankkiakseni karjaa pappilan nuorelle herrasväelle, niin olen nyt matkalla Gülzowiin; siellä on talollinen Pagel, hänellä on pari lypsävää lehmää, ne aion minä ostaa pastorin puolesta".

"Te tunnette kai täällä kaikki olot, herra pehtori?" kysyi Aksel, ollaksensa ystävällinen.

"Jumalan kiitos", sanoi Bräsig, "täkäläiset olot ovat minulle niin tutut, ettei minun ensinkään ole tarvis niitä tiedustella. Meikäläisen ei ole muuta tarvis kuin vaan vähän vilkauttaa toista silmää, niin tiedän heti, miten asian laita on. Näettehän, minä kävin eilen", ja hän viittasi kädellään Akselin hevoshakoja kohden, "minä kävin eilen teidän hakojenne ohitse, ja silloin näin minä, että tuolla alhaalla perimmäisessä haassa tamma ja varsa kokonaan nääntyvät, ja minkä tähden? Kaurat varastetaan pois niiden häkistä, ja jos ei ole aikomus niitä nälällä tappaa, niin on teidän varustaminen häkki lukolla".

Aksel katsahti pitkäkseen häneen: eiköhän tämä ollut vaan vanhuksen ilkeyttä? Tietysti! Hän kannusti hevostansa ja lausui kylmästi: "Hyvästi!"

Bräsig katseli hänen perästänsä: "Ellei tuo pöllöpää tahdo neuvoa seurata, niin olkoon seuraamatta! Minun tarkoitukseni oli hyvä. Minusta näyttää muuten, kuin tahtoisit tuo nuori aatelismies kaikin voiminsa syöstä onnettomuuteensa... mutta maltappa! Kyllä sinä vielä kerran tulet Tiituksen tuntemaan. — Kaarlo", huusi hän yli pellon, "hän antoi minulle taas tölmäyksen rintaani!" ja lähti lehmäkaupallensa.

Luku 30.

Reestä ja kukkakaalista ja keuhkomakkarasta, runoelmista ja pyöreästä möhkäleestä ja norsunluisista luista ja Iloisesta joulupäivästä. Miksikä toisena joulupäivänä kaikki istuivat yksiksensä Pümpelshagenissa. Mitä kauniita asioita Mukkel laverteli, ja mitä Frans kirjotti kirjeessään; mikä viisas juoni pöllähti Fritz Triddelfitzin päähän, ja mitä Mari Möller sälytti matkalaukkuun. — Mukkelin kylvä kasvaa kauniisti, ja pyssy laukee. — Kaikki rakkaus raukee ja katoo! Viha saa voiton.

Ja niin oli nyt talvi tullut, ja ihmisten täytyi ottaa tämä kolkko vieras vastaan. No, jos hän oikeana talvena tulee, niin tulkoon vaan; mutta jos hän jouluna astuu sisään ovesta märässä karvatakissa ja tuo tuvan täyteen likaa ja hajahtaa traanisaappailta, silloin voi hän yhtä hyvin pysyä poissa. — Mutta tällä kertaa tuli hän, niinkuin hän usein on tullut minun oveni eteen: hän tuli kellojen kilinällä ja ruoskan roiskeella, ja kaksi höyryävää kimoa reen edessä ja hän hyppäsi ulos reestä, ihan kuin Wilhelm Sidenbollentiniä, ja hieroi vilustuneita poskiansa ja hutki käsivarsillaan ympäri ruumistansa — kerran — toisen — ja kolmannen: "Hyvää huomenta, herra Reuter, minä olen täällä teitä noutamassa. Terveisiä herralta ja rouvalta, teidän ei ole muuta tarvis kuin vaan istua rekeen, sillä jalkapeitteitä ja vaippoja on reessä koko kasoja, ja huomenna on jouluilta, ja pikku Hanni käski minun rientää hyvästi ja ajaa nelistä". — Niin, jos hän sillä tavalla tulee, niin laulamme me molemmat, minun vaimoni ja minä: "Terve, terve, sä vieraamme armas!" ja sulatamme sitä vanhaa poikaa lasillisella viiniä ja istumme rekeen, ja nyt lähdetään — kaksi penikulmaa tunnissa —, ja kun olemme saapuneet Bollentiniin, sanoo Fritz Peters: "Mitä vietäviä, kuinka olette niin kauvan viipyneet!" ja rouva rupee heti hieromaan minun vaimoani ja ottaa häneltä saalin pois hartioilta ja sanoo minulle: "Setä Reuter, minä olen säästänyt teitä varten kukkakaalia ja keuhkomakkaraa;" ja nuo molemmat armaat tyttöset, Liisa ja Anna, joita minä niin usein kannoin käsivarrellani, kun he vielä pieniä olivat, tulevat ja antavat vanhalle sedällensä suudelman ja syleilevät minun vaimoani, ja Fritz ja Max, jotka jo ovat suuria kinnasisteja, tulevat ja tervehtivät meitä reippaalla kädenlyönnillä, ja pikku Hanni väijyy sillä aikaa sopivaa tilaisuutta, päästäksensä myös minun kimppuuni, ja tarttuu vihdoin minun vasempaan sääreeni ja siinä täytyy minun nyt koko illan häntä laahustaa. Ja sitte esitellään pikku Ernst, perheen pesäpahna, ja me seisomme tuon ihmelapsen ympäri ja taputamme käsiämme kummastuksesta, kuinka se pienokainen on edistynyt viisaudessa ja tiedossa, ja sitte tulee *isoäiti*. Ja nyt aikaa talvi- ja jouluiho, ja joulukuusi sytytetään, ja joululahjat tulevat ja niiden joukossa on yksi minun vaimoltani värsyn kanssa, ainoa mitä hän milloinkaan on sepittänyt, ja se alkaa: "Täss' istuelen ja hikoelen..." ja pitemmälle ei säveltä kestäkkään; sitä sorttia onkin jo siinä kylläksi.

Ja sitte tulee ensimmäinen joulupäivä, ja kaikki on niin juhlallista ja Jumala könttää hienot lumisinkaleet maahan, ettei mitään melua kuulu. Ja toinen joulupäivä tulee, ja pastori Piper tulee rouvansa kanssa ja provasti tulee rouvanensa, ja sitte tulee Anna, minun lempilapseni, sillä hän kävi koulua minun luonani, ja sitte tulee tohtori Adamin rouva ja yliamtmani Schönemarkin rouva ja Luzie Dolly istuu heidän sylissänsä; ja sitte — sitte tulee pyöreä, möhkäle ajaen ja tohtori Dolly istuu tämän möhkäleen vieressä ja vierittää möhkäleen ulos reestä ja, jättää sen kahden palvelustytön huostaan, jotka seisovat valmisna — sillä he tietävät tehtävänsä — he kehivät möhkäleen päältä pois turkin ja vaipan, päällystakin ja jalkapeitteen, kunnes vihdoin oikeudenneuvos Schröder tulee sieltä näkyviin. Mutta valmis ei ole hän vielä likimaillekaan, hänen on ensin istuminen tuolille ja Sofi tarttuu toiseen jalkaan ja Mari toiseen ja

niin vedämme häneltä karvasaappaat pois jalasta, sillä minun täytyy pitää hänestä kiini, etteivät piiat tempaa häntä lattialle. — Ja taas tulee reki! Ja ulos hyppää Rudolf Kurz — mitä? Hän hyppää yli ajajan ruoskan? — ja perässä tulee Hilgendorf. Tunnetteko Hilgendorfia? Hilgendorfia, meidän Rudolfimme isäntää? — Ettekö? — Ei olekkaan tarpeesen. Lyhyesti sanoen: Hilgendorf on luonnon ihme, hänellä on norsunluiset luut — "paljasta norsunluuta!" ja niin lujasta aineesta on luonto rakentanut tämän tilanomistajan, että jokainen, joka lyö häntä olkapäälle tai polvelle, saa sinimarjoja käteensä, — ihan vaan norsunluun tähden.

Ja sitte juodaan kahvia, ja oikeudenneuvos kertoo tarinoita, ihmeen kauniita tarinoita, ja kertoo niitä innolla, se tahtoo sanoa, hän syyttää yhä uudestaan piippuansa, koska hän palan ajan takaa antaa sen sammua, ja niin tyhjentää hän vähitellen koko tulitikkulaatikon, ja Max asetetaan vartavasten pitämään hänelle tulta varalla. Ja sitte pelataan whistiä mollain ja karonkkain ja kaikkien muiden temppujen ja juonien kanssa, sillä muuten ei herra oikeudenneuvos pelaa. Ja sitte syödään illallista, ja kun hanhenpaisti tulee pöydälle, sepittää herra oikeudenneuvos kauniimmat runoelmansa mitä rohkeimmilla riimeillä, joita löytyy tahi joita ei löydy, ja jokaisen soratuvan riimin perästä kilistetään laseja, ja kun sitte nousemme, puristamme toinen toisemme kättä ja erkanemme rauhassa ja ystävyydessä toinen toisistamme, ja jokainen toivottaa iloista yhtymistä taas vuoden perästä!

Mutta näin ei tänä vuonna vietetty Pümpelhofissa toista joulupäivää. Talvi oli kyllä tullut sinnekin, mutta se, mikä sen tekee suloiseksi, tuttavallinen yhteys sydänten välillä, se oli jäänyt seisomaan ulkopuolelle ovea, se ei ollut tullut sisälle, vaan oli ottanut iloonkin takinliepeestä kiini ja pidättänyt senkin ulkona. Jokaisella oli täällä omat ajatuksensa, kukaan ei vaihtanut rakkauttansa toisen kanssa, paitsi Fritz Triddelfitz ja Mari Möller, sillä he istuivat kumminkin toisen joulupäivän iltapuolella yhdessä ja söivät mesileipiä, kunnes Fritz vihdoinkin sanoi: "Nyt en jaksa enää, sillä näethän, Mari kulta, huomenna täytyy minun lähteä matkalle, viemään Demminiin kolme kuormaa nisuja; ja jos minä vielä enemmän mesileipiä söisin, voisi se olla minulle vahingoksi, ja sitä en minä kumminkaan mielelläni tahtoisi, ja minun on vielä säilyttäminen laukkuun lainakirjaston kirjat, että Demminissä voin ne vaihtaa toisiin, että meillä iltasin on jotakin lukemista", ja niin puheini nousi hän istuimeltaan ja meni katsomaan rautikkotammaansa, ja Mari Mölleristä tuntui siitä, kuin ei hän kokonaan omistaisi Fritzin sydäntä, vaan että se oli jaettu hänen ja tamman välille.

Eräässä toisessa huoneessa istui Hawermann yksinänsä ajatustensa kanssa, ja ne olivat yksivakaisia kyllä, kun hän arveli, että hänen työnsä ja toimensa tässä maailmassa nyt olivat päättyneet ja että hänen tästä hetkestä ruveten oli istuminen joutilaana kädet ristissä; ja surullisia olivat ne myös, kun hän muisteli, minkä lopun hänen työnsä ja toimensa täällä oli saanut ja että se, mitä hän oli siunaukseksi kylvänyt oli muuttunut kiroukseksi.

Ja taas eräässä toisessa huoneessa istui Aksel ja Frida, yhdessä kyllä, mutta kumminkin taas itseksensä, sillä kummallakin oli omat ajatuksensa eikä kumpikaan tahtonut ilmottaa niitä toiselle. He istuivat äänettöminä, Frida hiljaa itseksensä, Aksel harmissaan; yht'äkkiä kuului porokellon ääni pihalta ja Pomukkelskopp ajoi kuistin eteen. Frida otti kutimensa ja meni ulos ovesta: Akselin täytyi yksin ottaa naapuri vastaan.

Pian tulikin nyt molempain herrain välillä sivistynyt keskustelu maanviljelyksestä, hevoskasvatuksesta ja viljan hinnoista hyvään vauhtiin, ja juhlapäivän iltapuoli olisi tällä kertaa saanut viattomasi! ja rauhassa kuluneeksi, jollei Daniel Sadenwater olisi tuonut postilaukkuja. Aksel aukaisi sen ja, sai sieltä käsiinsä kirjeen Hawermannille, hän oli jo antamaisillaan sen Danielille, pehtorille vietäväksi, kun hän näki oman vaakunansa kirjeen sinetissä, ja likemmin sitä tarkasteltuansa, tunsikin orpanansa käsialan.

"Vieläkö sitä penteleen komiljaa pitkitetään minun selkäni takana?" huudahti hän ja paiskasi kirjeen Danielille miltei päin silmiä: "pehtorille!"

Daniel meni hämmästyneenä tiehensä, ja Pomukkelskopp kysyi oikein sydämellisesti, mikä sai nuoren herran niin suuttumaan.

"Eikö ole syytä suuttua, kun pöllöpää orpanani yhä vielä pitkittää mieletöntä yhteyttänsä tuon vanhan ketun ja hänen tyttärensä kanssa?"

"Aa", sanoi Pomukkel, "ja minä luulin sen asian jo aikaa loppuneen. Minä olen kuullut, että teidän orpananne, saatuansa tietää huhun, jota nyt kaikki ihmiset hokevat, äkkiä oli luopunut asiasta eikä enää tahdo siitä mitään kuulla".

"Minkä huhun?" kysyi Aksel.

"No, tuon huhun teidän pehtoristanne ja päivätyöläisestä, Kegel on kai hänen nimensä, ja niistä 2000 taalerista".

"Kertokaa, mitä sanovat ihmiset?"

"No, tiedättehän sen kai itsekkin? Minä luulin, että te sentähden olette antaneet eron pehtorillenne".

"Minä en tiedä mitään, kertokaa!"

"No, sehän on yleisesti tunnettu. Ihmiset sanovat: Hawermann ja päivätyöläinen ovat olleet yksissä neuvoissa, he sanovat, että pehtori siitä hyvästä, että hän päästi päivätyöläisen karkuun, on saanut puolet taikka enemmänkin varastetuista rahoista ja on hankkinut päivätyöläiselle väärän passin, jonka nojalla hän Wismarissa otettiin merimieheksi".

Aksel juoksi huoneessa edes takasin: "Se ei ole mahdollista! Niin hävyttömästi olisi minua petetty!"

"Ihmiset sanovat sitäkin, että he molemmat jo edeltäpäin olivat asiasta keskenänsä sopineet; mutta sitä en minä usko".

"Ja miks'ei? Mitä oli sillä vanhalla lurjuksella minun selkäni takana vaimon kanssa haastelemista? Mies, joka muuten aina oli selvä, olisi tällä kertaa ollut juovuksissa!"

"Niin, mutta senhän sanoi Rahnstädtin pormestari itse huomanneensa".

"Ah, tuo pormestari! Mitäpä semmoisesta tuomarista asian tutkiaksi! Joku kankurin vaimo olisi muka tehnyt sen, hän olisi keskellä maantietä ottanut päivätyöläiseltä rahat, ja miksikä luullaan sitä? Sentähden että hän on tahtonut rikkoa tanskalaisen kultatukatin, jonka hän oli löytänyt; sillä siinä pysyi vaimo lujana, ja tuon viisaan herra pormestarin täytyi laskea hänet irti".

"Niin, ja se, joka sanoi nähneensä kultatukatin, kauppias Kurz, on Hawermannin sukulainen".

"Oh", huudahti Aksel, "vielä tuhannen taaleria antaisin minä, kun vaan pääsisin näiden ilkeyksien perille".

"Se ei ole mikään helppo tehtävä", sanoi Pomukkelskopp, "mutta kaikkein ensiksi ottaisin minä milloin lähtee hän?"

"Hawermann? Huomenna".

"Niin, kaikkein ensiksi ottaisin minä hänen kirjansa, tarkasti tutkiakseni; ei voi tietää, ovatko nekään oikeassa kunnossa. Tarkastakaa erittäinkin rahalaskuja; toisinaan voi tavata odottamattomia seikkoja. Hän on muuten hyvissä varoissa, koska hän aikoo elää Rahnstädtissä koroillansa. No, hän onkin monta pitkää vuotta ollut hyvässä ammatissa; mutta, minä tiedän myös varmaan, että vanhuksen on täytynyt maksaa velkoja, jotka eivät olleet vähäpätöisiä Hän on myöskin — niinkuin minä sattumalta olen notarius Slusuhrlita kuullut — lainaillut vähiä rahojansa, kenties talonkin rahoja, liikaa korkoa vastaan".

"Oh", huudahti Aksel, "ja kun minä silloin häneltä pyysin" — tässä keskeytti hän puheensa, ettei hän mitään ilmiantaisi; mutta hän joutui vihan vimmaan ajatellessaan, että Hawermann olisi silloin voinut häntä auttaa, vaan ei ollut sitä tehnyt, kun hän ei ollut tarjonnut hänelle kylläksi korkeita kasvuja.

Tämän vilkkaan keskustelun perästä ei puhe enää tahtonut oikein sujua, sillä kummallakin heistä oli kyllä tekemistä omaan ajatustensa kanssa; ja kun Pomukkelskopp, hyvin tyytyväisenä toimintaansa, meni kotia, jätti hän nuoren herran von Rambowin niin myrkylliseen, sapikkaasen mielentilaan, että häntä ilette koko mailma ja hän itsekkin ja koko yönä saanut hän unta silmäänsä häijyiltä ajatuksiltaan.

Eräässä kolmannessa huoneessa Pümpelhagenin kartanossa oli myös hiljaista ja yksinäistä menoa; Hawermann istui pulpettinsa edessä, hänellä oli tilikirjansa edesssä ja hän laski viimeisten kuukausien tilit vielä kerta läpitse, josko ne pitivät yhtä kassan kanssa. Niin kauvan kuin hän oli pitänyt taloutta nuoren herran kanssa, oli hän joka vuodenneljännes vienyt hänelle kirjansa ja oli tahtonut tehdä tiliä; mutta nuorella herralla milloin ei ollut aikaa, milloin sanoi hän: kyllä kai ne oikeassa ovat, luomatta silmäystääkään kirjaan, ja kerran sanoi hän, ettei Hawermann ollut ensinkään tarvis sitä hänelle näyttää. Mutta tätä välinpitämättömyyttä ei Hawermann kumminkaan tahtonut hyväksensä käyttää, vaan hän oli päinvastoin pitänyt kirjaansa huolellisesti, niinkuin hän nuoruudesta asti oli tottunut tekemään, ja oli myös pakottanut Triddelfitzin joka viikko antamaan viljarättingit, ja jos ne eivät tarkasti pitäneet paikkaansa, oli hän tässä suhteessa Fritzille paljoa ankarampi kuin muissa asioissa.

Kun ukko nyt istui toimissansa, tuli Fritz sisään ja kysyi sitä ja tätä, mikä koski hänen matkaansa Demminiin, ja kun Hawermann oli hänelle käskynsä antanut ja hän oli lähtemäisillään, huusi vanhus hänen perästänsä: "Triddelfitz, teillä on kai viljarätinkinne valmisna?"

"Kyllä", sanoi Fritz, "se tahtoo sanoa, minä olen sitä jo alottanut".

"Minä pyydän, että te annatte sen minulle tänä iltana, ja että se on tarkempi kuin edelliset".

"Kyllä vaan", sanoi Fritz ja meni ulos ovesta.

Daniel Sadenwater tuli ja toi pehtorille kirjeen; vanhus nousi istuimeltaan ja kävi akkunan ääreen, ja kun hän tunsu Fransin käsialan, alkoi hänen sydämensä tulisemmin tykkiä, ja kun hän luki ja luki, tulivat hänen silmänsä kirkkaammiksi, suuri ilo sädehti hänen sydämeensä ja sulatti kaiken sen kylmyyden ja jään, mikä viimeisinä aikoina sinne oli kokoontunut, ihan samalla tavalla kuin ulkona aurinko sulatti lumen katoilta, niin että se tippui pisaroina hiljaa alas maahan. Hän luki lukemistaan, ja hänenkin silmänsä tulivat kosteiksi, ja hiljakseen tippuivat, hänen kyynelensä paperille.

Frans kirjotti hänelle, että niinkuin hän oli kuullut, aikoi hän nyt lähteä Pümpelhofenista, että hän nyt siis oli varsin vapaa, ja että kaikki estelyt, joita hänellä muuten oli ollut, nyt saivat siirtyä pois hänen vilpittömän toivonsa tieltä, joka ei antanut hänelle mitään rauhaa ja joka pakotti hänen — Hawermannin kiellosta huolimatta — kirjottamaan Lovisalle itse, ja kirjeen, joka muassa seurasi, pyysi hän Hawermannin antamaan tyttärelleensä, niin, toivoi hän, varmaan, olisi kolme ihmistä tuleva onnelliseksi.

Vanhuksen kädet vapisivat, kun hän pisti lapsensa kirjeen lompakkoonsa, hänen polvensa horjuivat, kun hän rupesi kävelemään edes takasin lattialla, niin kovasti valtasi hänet se ajatus, että hän tällä askelella, jonka hän nyt oli ottava, oli ratkaiseva ainoa lapsensa vastaisen kohtalon, oli se sitte onneksi tai onnettomuudeksi. Hän istahti sohvankulmaan, ja kului hyvä aika, ennenkuin hän oli kylläksi levollinen, tätä asiaa maltilla miettimään. Niin kuohuu meri aamulla hurjasti lainehtien ja puolipäivän aikaan ovat aallot asettuneet, mutta synkältä ja uhkaavalta näyttää vielä vesi, ja illalla kuvastelee veden tyynessä pinnassa sininen taivas ja valkeat kesäpilvet ajelevat korkealla ja ilta-aurinko sulkee koko kuvan kultaisiin puitteisiin.

Niin oli laita vanhuksenkin: kun nuo raivoiset aallot olivat asettuneet, rupesi hän miettimään; vakaisesti ja huolellisena arveli hän itsekseen, tekikö hän oikein, jos hän antoi suostumuksensa, eikö hän rikkonut velvollisuuttansa vastaan, jos hän vastoin nuoren isäntänsä tahtoa suostui asiaan. Mutta mitä oli hänellä, tekemistä miehen kanssa, joka kiittämättömyydellä oli häntä kohdellut, joka melkein häpeällä ajoi hänet pois? Ei mitään. Hän rohkaisi mielensä, hänen uljuutensa kohotti päätänsä, tämä uljuus, jonka riippuvassa asemassa niin usein on vaikeneminen, ja jota ainoastaan se tuntee, joka siinä on säilyttänyt puhtaan omantunnon. Hän ei kauvemmin tahtonut tukahuttaa parahinta, sydämellisintä tunnettansa ymmärtämättömän poikanulikan tähden, hän ei voinut uhrata lapsensa onnea tyhmien aatelisten kujeiden vuoksi. Ja kun hän tästä epäilyksestä oli päässyt, loisti kauniin iltataivaan kuva veden tyyneltä pinnalta hänen silmiinsä, ja kauvan istui hän siinä ja näki molempain lastensa vastaisuuden valkeina kesäpilvinä häilyvän veden yli, ja ilta-aurinko valaisi ulkona valkeata lunta ja valaisi sisällä hänen valkeita hiuksiansa.

Kun hän näin istui vaipuneena suloisiin ajatuksiin, tempaistiin ovi auki ja Kristian Degel syöksi sisään: "Herra pehtori, teidän täytyy tulla, Rubenin tamma on saanut hirveän ähkytaudin, emmekä tiedä mitä pitää tehdä".

Vanhus hypähti pystyyn ja riensi talliin.

Tuskin oli hän mennyt, niin tuli Fritz Triddelfitz sisään matkalaukkunsa ja lainakirjaston kirjojen ja koko tilanomistajapukunsa kanssa, laski ne tuolille akkunan eteen ja aikoi juuri säilyttää ne kaikki laukkuun, että hän Demminissä voisi keikailla, kun hän samassa havaitsi Hawermannin tilikirjan, sillä vanhus oli kiireissään unhottanut sulkea pulpettinsa. — "Tämäpä sopii hyvästi", sanoi Fritz, otti kirjan ja kirjotti siihen viljarätingin, mutta hänen täytyi istua akkunan ääreen, sillä alkoi jo hämärtää.

Hän ei vielä ollut rätinkiänsä loppuun kirjottanut, kun Kristian Degel uudestaan syöksi sisään: "Herra Triddelfitz, teidän täytyy mitä pikemmin tuoda kaksi turnipsiraitia aitasta, meidän on kääriminen tamma märkiin raiteihin".

Kun Fritz kuuli jalan astuntaa, pisti hän Hawermannin kirjan taaksensa tuolille, ja kun Kristian nyt häntä joudutti ja pisti aitanavaimen hänen käteensä, jätti hän kirjan sillensä ja riensi ulos hänen kanssansa. — Tultuansa aitanovelle, kohtasi hän Mari Möllerin, joka tuli lehmiä lypsämästä.

"Mari kulta", huusi Fritz, "tehkää niin hyvin ja säilyttäkää minun kapineeni laukkuun, ne ovat tuolilla akkunan edessä, mutta älkää vaan unhottako kirjoja!"

Ja Mari Möller teki, mitä käskettiin, ja kahmasi puoli hämärässä ja kokonaan rakkauden hommissa Hawermannin tilikirjan matkalaukkun lainakirjaston kirjojen keralla.

Kun Hawermann tuli takasin tallista, sulki hän Pulpettinsa, aavistamattakaan mitään pahaa, ja seuraavana aamuna matkasi Fritz Triddelfitz, kukon laulaissa nisukuormineen ja laukkuineen Demminiin, aavistamatta myöskään mitään pahaa.

Kun vanha pehtori viimeisen kerran oli antanut päivätyöläisille käskynsä, rupesi hän myös ajattelemaan omia asioitansa ja haalimaan kokoon kimsujansa, kamsujansa, että hän iltapuolella voisi lähteä. Hän ei kuitenkaan ollut saanut niitä täydellisesti järjestetyiksi, kun Daniel Sadenwater tuli sisään ja käski hänen tulla herra von Rambowin puheille.

Akselilla oli ollut hyvin levoton yö; hänen paras puhdasrotuinen tammansa, josta hänellä oli ollut suuria toiveita, oli sairastunut, se myrkkyy, mitä Pomukkelskopp oli kuiskannut hänen korvaansa, oli häntä vaivannut, se tottumaton asema, johon hän nyt joutui, kun hän itse otti talouden hoitoonsa, teki hänen mielensä katkeraksi, ja nyt oli hänen antaminen Hawermannille hänen palkkansa ja vielä lisäksi ne monet ennakkomaksut, joita vanhus oli hänen puolestansa työvälle suorittanut, eikä hän tietänyt edes, kuinka paljo ne tekivät, tokko hänen rahansa niiden, maksamiseen riittivätkään. Pehtorinsa edessä, joka itse oli virastaan luopunut, ei hän voinut häpäistä itseänsä, hänen täytyi keksiä joku keino ja löytää joku syy, jonka tähden hänen ei ollut tarvis hänelle heti velkaansa maksaa. Semmoista syytä on tuossa hopussa vaikea löytää; mutta *riidan* voi aina saada: toimeen, ja se saa käydä *syystä*. — Viheliäinen keino, mutta hyvin tavallinen! Ja että se johtui Akselin mieleen, todistaa kuinka hirveällä vauhdilla hän miehenä ja aatelismiehenä oli alasmäkeä mennyt; mutta mikään ei saata heikkoa ihmistä niin sukkelasti harhateille kuin rahapula, erittäinkin jos ulkokuori on ylläpidettävä.

Kun Hawermann astui hänen huoneesensa, kääntyi Aksel akkunaan ja katseli ulos: "Onko tamma jo terve?"

"Ei", sanoi Hawermann, "se on vielä kipeä; olisi kai paras, tuottaa hevoslääkäri".

"Se on *minun* asiani. Mutta", lisäsi hän ja katseli tuijotteli yhä tuimemmin ulos akkunasta, "syynä on se, ettei pidetä mitään huolta tallista, vaan syötetään eläimiä pilaantuneilla, tunkkeisilla heinillä".

"Herra von Rambow, te tiedätte itse, että heinät tänä vuonna ovat saaneet liian paljo vettä; mutta tunkkaisia eivät ne ole. Ja itse olette te ottaneet pitääksenne huolta puhdasrotuisista hevosista, sillä kun minä muutamia viikkoja sitten panin toimeen pienen muutoksen tallissa, toruitte te minua siitä kovilla sanoilla kun otitte puhdasrotuiset hevoset omaan huostaanne".

"Niin kyllä! niin kyllä!" huudahti Aksel ja siirtyi pois akkunan luota ja käveli edes takasin lattialla, "se on samaa vanhaa virttä". Yht'äkkiä seisahtui hän Hawermannin eteen ja katseli häntä, mutta vähän epävarmasti: "Te aiotte tänään lähteä?"

"Niin", sanoi Hawermann, "viime suostumuksemme mukaan..."

"Minun ei oikeastaan olisi tarvis", puuttui Aksel hänen puheesensa, "päästä teitä ennen pääsiäistä; uudenvuoden jälkeiseen päivään asti pitäisi teidän kumminkin jäädä".

"Se on oikein; mutta..."

"No se onkin yhdentekevää", huudahti Aksel taas, "mutta tilit on meidän ensiksi tarkastaminen. Menkää ja tuokaa kirjanne". Hawermann meni.

Aksel keksi nyt hyvän keinon, miten päästä pulasta, jos rahoja ei tarpeeksi ollut. Kun Hawermann tuli kirjansa kanssa, voi hän sanoa, ettei hänellä nyt ollut aikaa sitä tarkastaa, ja jos Hawermann sitä vaati, voi hän ottaa korkeat sääret selkäänsä ja sanoa: Uudenvuoden jälkeisenä päivänä oli vasta sen aika. Mutta asia tuli hänelle vielä mukavammaksi; Hawermann ei tullut takasin. Hän odotti odottamistaan, Hawermannia ei kuulunut, vihdoin lähetti hän Danielin ja hänen kanssansa tuli nyt vanhuskin, mutta, suuressa mielenliikutuksessa, ihan kalpeana, ja huudahti, ovesta sisään astuessaan: "Hyväinen Jumala, mitä on minulle tapahtunut! Kuinka on se mahdollista, kuinka on se tapahtunut!"

"Mitä nyt?" kysyi Aksel.

"Herra von Rambow", huudahti Hawermann, "eilen illalla minä päätin vilja- ja raharätingit, lukitsin kirjani pulpettiin ja nyt on se poissa".

"Oo, sepä on kauniisti!" huudahti Aksel ivallisesti ja se suloinen siemen, mitä Pomukkelskopp eilen oli hänen sieluunsa kylvänyt, rupesi nyt itämään, kasvamaan ja rehevästi rehottamaan, "tämäpä on varsin kauniisti! Kun kirjaa ei tarvittu, oli se yhä tarjona, ja nyt, kun sitä tarvitaan, on kirja poissa!"

"Minä pyydän", huudahti Hawermann tuskissaan! "älkää tuomitko liian äkkiä, se on löydettävä, se löydettävän", ja niin puheineen juoksi hän taas ulos ovesta.

Vähän ajan perästä tuli hän taas: "Sitä ei löydy", sanoi hän heikolla äänellä, "se on varastettu".

"Oo, sepä on lystiä!" huudahti Aksel ja, saatti itsensä edes ja takasin juoksemisella teeskenneltyyn raivoon, "välistä ei täällä ensinkään varasteta — niinkuin minun 2000 taalerini laita oli — ja välistä

täällä taas on välttämättömästi varkaus tapahtunut; ihan sen mukaan, kuinka teidän asianne vaativat".

"Jumalan tähden! Jumalan tähden!" huudahti vanhus, "antakaa minulle aikaa, herra!" Ja hän löi kätensä ristiin: "Hyvä Jumala! Minun kirjani on poissa".

"Jaa", huudahti Aksel, "ja päivätyöläinen Regel on myös poissa, ja ihmiset tietävät, *kuinka* hän pois on päässyt, ja minun kaksituhatta taaleriani on myös poissa, ja ihmiset tietävät, *mihin* ne ovat joutuneet. Oletteko nekin panneet kirjaan?" kysyi hän ja lähestyi Hawermannia ja katseli häntä tuimasti silmiin.

Vanhus katsahti häneen, hän katsahti ympärillensä, missä hän oikeastaan oli, hänen kätensä, jotka hän oli ristiin laskenut, erosivat toisistansa, ja hänen jäsentensä läpi kulki hirvuinen vavistus, ikäänkuin särkisi valtava virta jääpeitteen, ja veri syöksyi hänen jäsentensä kautta hänen kasvoihinsa, niinkuin vihaisen virran vesi, kun se vapautuu ja ajaa jäämöhkäleet korkeihin kaseihin ja murtaa tokeet: "Kavahtakaa teitänne, ihmislapset!"

"Konna!" huusi hän ja syöksi Akselin kimppuun, joka oli peräytynyt, nähdessänsä vanhuksen vimmastuvan. "Konna!" huusi hän, "minun kunniallinen nimeni...!"

Aksel haparoi nurkassa, jossa hänen pyssynsä oli.

"Konna!" huusi vanhus, "sinun pyssysi ja minun kunniallinen nimeni!" ja syntyi nyt kiivas taistelu ja ottelu pyssystä, vanhus oli tarttunut ylhäältä pyssyn piippuun ja koetti vääntää sitä pois hänen käsistensä. Yhtäkkiä laukesi pyssy.

"Herra Jesus!" huusi Aksel ja kaatui selällensä sohvalle; ja vanhus seiso i hänen edessänsä ja piti pyssyä kädesssä.

Ovi tempaistiin auki ja nuori rouva juoksi läpi kruutin savun Akselin luoksi: "Jumalan tähden! Mitä täällä on tapahtunut?" ja kaikki se rakkaus, joka ennen oli hänen sydämessään Akselia kohtaan sykkinyt, puhkesi nyt kuin kirkas säde niiden pilvien läpitse, jotka sitä olivat peittäneet; Frida heittäytyi maahan hänen viereensä, hän repäisi auki hänen vaatteensa: "Hyvä Jumala! Hyvä Jumala! Verta!"

"Ole huoletta!" sanoi Aksel ja koetti nousta seisolle, "haava on käsivarressa".

Vanhus seiso i liikkumattomana siinä, pyssy kädessä, virta oli peräytynyt takasin, mutta monen ihmisen onnen oli se hävittänyt ja vihannilla niityillä ja viljavilla pelloilla virui nyt liejua ja hietaa, ja näytti siltä, kuin ei enää milloinkaan siinä mitään kasvaisi.

Daniel tuli juosten sisään ja sisäpiika, ja niiden, avulla pantiin Aksel sohvalle ja riisuttiin häneltä takki. Haulit olivat ruhjonneet käsivarren kamalasti ja veri vuosi virtana lattialle.

"Lääkäriä noutamaan!" huusi nuori rouva ja koetti tukkia veren juoksua liinoilla, mutta kaikki, mitkä käsillä olivat, eivät siihen riittäneet, hän katsahti ylös, noutamaan enemmän, ja hänen oli meneminen Hawermannin ohitse, joka vielä yhä seiso i siinä jäykistyneenä ja katseli kalpeana herraansa. "Murhaaja!" huudahti Frida hänelle, mennessään ulos; "murhaaja!" huusi hän toistamiseen, palatessaan takasin. Vanhus ei virkkanut mitään, mutta Aksel kohotti itseänsä vähän ylös ja sanoi: "Ei, Frida, ei! siihen on hän viaton", sillä vääryyttä rakastava ihminenkin antaa Jumalalle kunnian, tunteissaan Jumalan käden likeltä koskevan hänen elämänsä lankaa; "mutta", lisäsi hän, sillä totuttua tapaansa, puolustella itseänsä syyttämällä toista, ei hän voinut heittää, "petturi on hän ja varas. — Menkää ja älkää tulko enää minun näkyviini!"

Veri syöksähti taas vanhuksen kasvoihin, hän aikoi jotakin sanoa, mutta nähdessänsä nuoren rouvan kääntyvän pois päin hänestä, meni hän hoiperrellen ulos ovesta.

Hän meni kamariinsa: "petturi on hän ja varas", pyöri hänen päässänsä; hän istui akkunan viereen ja katseli ulos pihalle, hän näki kaikki mitä siellä tapahtui, mutta kaikki oli kuin unennäköä; "petturi on hän ja varas", sen yksistään ymmärsi hän, se yksistään oli todellisuutta. Kristian Degel ajoi ulos kartanolta, hän tiesi varsin hyvin, että hän meni lääkäriä noutamaan, hän tempaisi akkunan auki, hän aikoi huutaa hänelle, että hän ajaisi niin kovasti kuin mahdollista; mutta — "petturi on hän ja varas", tunki ehdottomasti hänen suuhunsa. Hän sulki akkunan. Mutta kirja! Kirja täytyi löytyä — kirja! Hän repi auki arkut ja lippaat, joihin hän oli sälyttänyt tavaroitansa, hän levitti kimsunsa ja kamsunsa lattialle, heittäytyi polvillensa — ei rukoilemaan, sillä "petturi on hän ja varas", hän sohi kepillänsä kaapin alle, pulpetin alle ja sängyn alle: kirja täytyi löytyä, kirja! Mutta turhaan! — "Petturi on hän ja varas". — Hän seiso i uudestaan akkunan ääressä, hän katseli taas ulos; mutta hänellä oli keppi kädessä, mitä teki hän kepillä? Tahtoiko hän mennä ulos? Tahtoi, hän tahtoi mennä ulos, hän tahtoi mennä pois, pois täältä, pois! Hän pani lakin päähänsä, hän meni ulos ovesta, ulos portista. Mihinkä? Yhdentekevä! Ihan yhdentekevä! Mutta vanha tottumus ajoi hänet Gürlitzin tielle. Vanhalla tiellä tulivat hänelle vanhat ajatukset: "Lapseni! Minun lapseni!" huudahti hän, "minun kunniallinen nimeni!" Hän piteli

povitaskuunsa — niin, siellä oli lompakko, siellä oli kirje hänen tyttärellensä. Mitä arvoa oli nyt sillä? Hän oli hävittänyt lapsensa onnen, hänen kunniallisen nimensä ja tuon onnettoman laukauksen kanssa oli se iäksi päiväksi hävinnyt ja ensimmäiset katkerat kyynelet tihkuivat hänen silmistänsä ja niiden kanssa hyvän omantunnon tunne ja levitti lempeällä kädellään lievitystä hänen ahdistettuun sieluunsa — mutta hänen kunniallinen nimensä ja hänen lapsensa onni oli iäksi päiväksi mennyt. — Oi, kuinka onnellisena oli hän eilen istunut kamarissaan, kirje kädessä, jonka Frans oli kirjottanut hänen tyttärellensä, minkä autuuden oli se kirje Lovisalle tuova, mikä onnellisuus oli siitä kukostava, kuinka kauniiksi oli hän kuvaillut vastaisuutta! Ja nyt oli tämä kaikki mennyt ja kadonnut, ja se häpeäpilkku, joka häneen oli painettu, poltti hänen ainoan lapsensa sydäntä ja oli sitä kalvava, oli sen kuluttava. Mutta mitä oli hänen lapsellansa sen kanssa tekemistä? Mikä voi olla hänen onnensa esteenä? Ei! ei! Kirous ja häpeä, jonka isä on saanut, mene perintönä lapsille neljänteen polveen asti, ja se sama piikkiaita, joka erotti hänen kunniallisista ihmisistä, oli myös hänen lapsensa onnen esteenä. — Mutta hän oli viaton. — Kukapa siitä välitti, jos hän sitä sanoi? Kenenkä valkean viattomuuden puvun mailma kerran on lialla tahrannut, hänen on matkaaminen mailman läpi samassa puvussa, kukaan ei pese häneltä sitä puhtaaksi, ja vaikka Herra taivaasta tulisi ja ihmeitä tekisi, että viattomuus ilmi tulisi — mailma ei sitä usko.

"Oo", huudahti hän, "minä tunnen mailman!" Hänen silmänsä tapasivat Gürlitzin, Pomukkelskopin herraskartanon, ja eräästä hänen sydämensä sopukasta, jonka hän iäksi päiväksi oli suljetuksi luullut, nousi pimeä hahmu ja levitti mustat siipensä hänen ylitsensä, niin ettei kirkas talviauringon säde enää häntä tavannut, se oli viha, joka hänessä syttyi; se surkuttelemisen kyynel, jonka hän lapsensa tähden oli itkenyt, kuivui hänen silmistänsä, ja ääni, joka ehdottomasti oli päässyt hänen huuliltansa, kuului taas: "petturi on hän ja varas;" ja tuo musta hahmu liikutti siipiänsä ja kohensi tulta, joka ilmilieskana hehkui ulos hänestä: "Hän on siihen syypää, kyllä me vielä kerran suoritamme välimme!"

Hän kävi läpi Gürlitzin, katsomatta oikealle tai vasemmalle puolellensa, kaikki, mikä kerta hänelle täällä oli rakasta ollut, oli kadonnut, hänellä oli vaan vihansa kanssa tekemistä, ja se ajoi häntä suorastaan yhtä määrättyä päämaalia kohden.

Bräsig seisoi tienvarrella pappilan ladon vieressä, hän kävi Hawermannia vastaan: "Hyvä huomenta, Kaarlo. No, mitenkäs voidaan? Mutta mikä sinun on?"

"Ei mikään, Bräsig. Mutta anna minun olla, anna minun olla yksin. Tule huomenna Rahnstädtiin, tule huomenna!" ja niin puheini meni hän hänen ohitsensa.

Kun hän Gürlitzin toisella puolella tuli töyräälle, jolta Aksel ensimmäisen kerran oli näyttänyt kauniin maatilansa Pümpelhagenin nuorelle rouvallensa, ja jossa ilo oli saanut Fridan sydämen sukkelammin sykkimään, seisahti hän; tämä oli viimeinen paikka, josta hän voi nähdä sen paikan, jossa hän oli elänyt niin onnellisia vuosia, jossa hän oli saanut kärsiä aina sydänvereen saakka, jossa hänen kunniansa ja onnensa oli maahan tallattu. Silloin kiehui ja kuohui hänen sielussansa: "Kurja mies parka! Valehtelia!" — Ja rouva? "Murhaaja!" sanoi hän minulle ja vielä kerran "murhaaja!" ja sanottuansa suustansa tämän hävyttömän sanan, kääntyi hän minusta pois. "Teidän turmionne on pian tuleva, minä olisin sen voinut ja tahtonut estää; uskollisesti kuin koira olen minä teitä vartioinnut; ja kuin koiran olette te ajaneet minun pois luotanne; mutta..." hän pitkitti matkaansa Rahnstädtiin ja viha levitti mustat siipensä hänen ylitsensä.

Luku 31.

Miksikä Lovisa kävi Gürlitzin tietä pitkin ja miksi hän katseli länttä kohden, kunnes kyynelet tulivat silmiin. — Hawermann pastorin rouvan kanssa, ja pastorin rouva toivoi, että pastori vielä eläisi. — Bräsig kertoo ystävällensä Kaarlolle pitkiä tarinoita entisistä ajoista. — Kalpea hahmu, eli isä ja lapsi. — Bräsig rupee omin päinsä liittoon Pomukkelskoppia vastaan, sentähden nimittäin ettei hän tahdo olla harakkana. — Rukkaset. — Bräsig ajaa kankuri Rührdanzin kanssa pitkin maantietä ja he haastelevat toinen toisensa kanssa, tarvitseeko papereita pässikin. — Bräsig puhuu armollisen rouvan kanssa karrikkeista, ja Fritz Triddelfitzin täytyy tulla esille Mari Möllerin kanssa. — Miksikä Pomukkel aina käytti paksua kaulavaatetta.

Rahnstädtissä oli pastorin rouvan luona joulun jälkeisenä päivänä ankara kiire ja juokseminen ylös ja alas rappusia myöden, sillä Lovisa teki viimeisiä, valmistuksiaan isänsä vastaisessa asunnossa ja kun hän jo luuli kaikki kunnossa olevan, puuttui vielä, yhä yhtä ja toista, mitä hän voi tehdä isänsä mukavuudeksi. Päivällisen aika tuli, mutta hänen isänsä ei ollut vielä tullut, ja hän oli kuitenkin valmistanut, häntä varten sijan pöytään.

"Minä en tiedä, miten on laita", sanoi hän pastorin rouvalle, "mutta minua pelottaa niin".

"Mitä?" huudahti rouva Behrens, "olet vasta neljänneksen vuotta ollut kaupungissa ja rupeet jo aavistuksia saamaan, niinkuin muutkin teetä särpivät kaupungin naiset? Mihinkä on minun reipas maalaistyttoni joutunut?" ja hän taputteli samassa kasvatustytärtänsä oikein iloisesti ja ystävällisesti poskille.

"Ei", sanoi Lovisa ja tarttui pastorin rouvan ystävälliseen käteen ja piti sitä lujasti omassaan, "semmoiset epämääräiset aavistukset eivät minua vaivaa, mutta minä pelkään todellakin kovasti, voiko isä työn puutteessa täällä viihtyä ja perehtyä kaupungin elämään".

"Lapsi kulta, sinä ajattelet juuri kuin olisi Rahnstädt pääkaupunki; ei — Jumalan kiitos! — hanhet käyvät täällä avojaloin yhtä hyvin kuin Pümpelhagenissa, ja jos isääsi ilahuttaa maanviljelystoimet niin voipi hän katsella, kuinka naapurimme oikealla kädellä ajaa lantaa *kahdella* ja naapurimme vasemmalla kädellä *kolmella* hevosella, ja jos häntä miellyttää keskustelu sillä alalla, niin on hänen vaan tarvis käydä talonisäntämme Kurzin puheille, hän on kertova hänelle niin paljon niittyjen vouraamisesta ja kaupungin sonneista, että hän on saava niistä yhtä kylläksensä kuin mekin".

Lovisa naurahti ja kun ruoat oli korjattu päivällispöydältä, sanoi hän: "Niin, äiti kulta, menkää nyt vähän levähtämään, minä tahdon käydä taipaleen matkaa Gürlitzin tietä, eiköhän isä mahda tulla vastaan".

Hän otti päälystakkinsa yllensä, pani lämpimän myssyn päähänsä ja kävi pitkin tietä, jonka kohta alusta ruveten oli valinnut kävelypaikaksensa, sillä se vei hänet lähemmäksi sitä paikkaa, jossa hän oli niin onnellinen ollut, ja kun hänellä oli ollut enemmän aikaa, oli hän tavallisesti käynyt aina sille töyräälle asti, josta hän voi nähdä Gürlitzin kylän, kirkon, pappilan ja kirkkotarhan, ja kun hänellä oli ollut vielä enemmän aikaa, oli hän poikennut hetkeksi Liinan ja Gottliebin luoksi ja oli puhellut pajatellut entisistä ja nykyisistä ajoista. Hän astui astumistaan, hänen isänsä ei tullut, itätuuli puhalsi häntä päin silmiä ja sai hänen poskensa rusottamaan, niin että hänen herttaiset kasvonsa loistivat tuon pimeään hunnun alta kuin kirkas kevätpäivä, tullessaan näkyviin synkistä sadepilvistä ja täyttäen mailman toivolla ja ilolla. Mutta vesi tuli hänen silmiinsä; oliko siihen syynä vastainen itätuuli? Vai oliko syynä että hän niin tarkasti tirkisteli, nähdäksensä isäänsä? Vai vaikuttivatko ajatukset sen? Ei, itätuuli ei ollut siihen syynä, sillä Lovisa oli seisahtanut ja katseli länttä kohden ja silmät olivat kumminkin täynnä kyneleitä, eikä syynä ollut isäänsä tirkisteleminenkään, sillä Lovisa katseli päinvastaiselle suunnalle, tuonne, missä aurinko tulipunaisena pallona vähitellen teki laskua mustain kuusien taaksi; sitte oli vihdoinkin syynä kai hänen ajatuksensa. Semmoiset ajatukset, jotka herättävät milloin iloa, milloin surua nuorena sydämessä, jotka ympäröivät sitä ruususeppeleillä, niin että se välistä riemuitsee taivaasen asti sanomattomasta onnesta, välistä taas on pakahtumaisillaan itkusta, kun ruususeppeleiden piikit repivät sydäntä veriseksi. — Mutta miksikä kääntyi hän länttä kohden? Ah, hän tiesi, että siellä oli hän, jolta suloisimmat tervehdykset tulivat hänen sydämellensä.

"Länttä kohden, länttä kohden

Lennä vieno siipi!

Sinua mua kuollessainkin

Haluin vielä viepi!"

kuiskaili hän ja lensi punaseksi sen salaisen, suloisen tunteen vallassa, joka tuli ilmi hänen sydämestänsä, ruusunpunaseksi lensi hän kuin kaunis kevätpäivä, joka mennessään maillensa kultaa pilvet ja ennustaa uutta ihanaa päivää huomiseksi.

Hän käveli edespäin aina sille töyräälle asti, jolla hänen vanha isänsä pari tuntia sitte oli seisonut ja vuodattanut ulos kaiken sen katkeruuden, jolla ihmiset olivat hänen maljansa täyttäneet. Lovisa seiso samalla töyräällä ääneti ja katseli Pümpelhagenia ja Gürlitzia kohden, ja kaikki se rakkaus, mitä ihmiset näillä seuduilla olivat hänelle osottaneet, täytti hänen sydämensä, ja mitä vanhuksen ahdistettu sydän vihassa ja kiukussa tässä oli syntiä tehnyt, sen pyyhki tyttären rukous ja rakkauden ja kiitollisuuden kynelet pois siitä taulusta, johon kaikki on kirjoitettu.

Rahnstädtistä oli Gürlitziin penikulma ja talvipäivän aurinko oli jo pian laskemaisillansa taivaalta; Lovisan täytyi palata kotia. Samassa näki hän miehen tulevan Gürlitzistä päin; se voi olla hänen isänsä, hän jäi vielä seisomaan tuokioksi aikaa paikallensa ja katseli tähyteli: ei, hänen isänsä ei se ollut! ja hän kävi taipaleen matkaa edelleen, katsahti taas taaksensa ja nyt näki hän, että se oli pehtori Bräsig, joka tuli suorastaan häntä kohden.

"Herranen aika, Lovisa! mitä? Sinä seisot täällä, keskellä maantietä tässä tuimassa tuulessa? Miks'et mene sinä pappilan nuoren herrasväen luoksi?"

"Ei, pehtori Bräsig, tänään en sinne aio. Minä lähdin vaan tavottamaan isääni".

"Mitä? Kaarlo Hawermann? Eikö hän vielä ole teidän luonanne?"

"Ei, ei vielä!"

"No, mutta hän matkasi kumminkin jo tänään aamupuolella noin puoli-kahdentoista aikaan läpi Gürlitzin".

"Hän on jo täällä ollut? Jumalan tähden, mihinkä hän sitte on joutunut?"

Nyt johtui Bräsigin mieleen, kuinka kurjalta Hawermann näytti, ja havaitessansa tuon rakkaan lapsen levottomuuden, sanoi hän, häntä lohduttaaksensa: "Niin, meidän, nimittäin maamiesten, laitamme on usein omituista laatua; yhdellä on tekemistä siellä, toisella täällä; mahdollista, että hän on poikennut tästä oikealle kädelle Gülzowiin; mahdollista, että hän jo on Rahnstädtissä ja ostelee sieltä yhtä ja toista. Mutta minä", lisäsi hän, "minä tulen nyt sinun kanssasi, lapsi kulta, minulla on myös asiaa Rahnstädtiin ja viivyn siellä yötä, sillä minä aion ottaa takasin tuolta rikkiviisaalta siirappisillit, Kurzilta, ne kolme taaleria, jotka hän viime erällä voitti minulta bostonpelissä. Tänään on nimittäin peliseura koossa".

Kun olivat vähän matkaa taivaltaneet, ajaa karauttivat eräät kääsit heitä vastaan Rahnstädtistä päin. Niissä oli Kristian Däsel tohtori Strumpfin kanssa. Tohtori käski seisattaa: "Oletteko jo kuulleet? Herra von Rambowille on onnettomuus tapahtunut jahtipyssyllä, hän on ampunut käsivartensa ruhjoksi. Mutta minulla ei ole enempää aikaa, kyytimiehen on jo kauvan ollut odottaminen minua; minä en ollut kotona. Anna mennä!" Hän ajoi hyvää vauhtia edelleen.

"Mitä tämä on?" huudahti Lovisa, "minun isäni olisi lähtenyt Pümpelhagenista semmoisen onnettomuuden aikana. Se ei voi olla milloinkaan mahdollista".

"Onnettomuus voi olla tapahtunut hänen lähdeytyänsä", sanoi Bräsig, mutta, muistellessaan Hawermannin tänaamullista onnetonta muotoa, ei uskonut hän itsekään selitystensä.

Lovisa kävi yhä tuskallisemmaksi ja joudutti kulkua. Isänsä viipymisen ja tuon onnettomman tapauksen välillä Pümpelhagenissa ei hän voinut mitään yhteyttä löytää, mutta kuitenkin tuntui hänestä, kuin riippuisivat ne toinen toisestansa.

Sillä aikaa oli Hawermann saapunut pastorinrouvan luoksi Rahnstädtiin. Hän oli poikennut pois suoralta tieltä ja käynyt syrjäiteitä, että hän rauhottuisi, ja ettei hän semmoisessa hirveässä mielentilassa ilmaantuisi lapsensa silmään eteen. Kun hän nyt astui sisään pastorin rouvan luoksi, oli hänen mielensä tosin rauhottunut, mutta se hirmuinen taistelu, jonka hän vähän ennemmin oli sydämessään kestänyt, oli jättänyt jälkeensä häneen hermottomuuden ja väsymyksen, joka sai hänen näyttämään kymmentä vuotta vanhemmalta ja joka heti oli sattuva tuon pienen rouvan silmiin. Rouva Behrens kavahti pystyyn, antoi kahvin, jonka kanssa hän juuri puuhaili, kiehua ylitse, ja huudahti: "Taivaan pyhät, Hawermann, mikä teitä vaivaa? Oletteko kipeä?"

"En! — Kyllä kai, minä luulen sitä. - Missä on Lovisa?"

"Hän meni teitä vastaanottamaan, ettekö häntä ole tavanneet? Mutta istukaa toki! Herranen aika, te näytätte niin riutuneelta".

Hawermann istui ja katseli ympärilleen huoneessa, oliko hän yksin pastorin rouvan kanssa.

"Hawermann, sanokaa minulle, mikä teitä vaivaa?" sanoi pieni rouva Behrens ja tarttui Hawermannin uupuneihin käsiin.

"Minusta ei ole enää mihinkään; minun on tästä lähin heittiönä ja kunnianttomana ihmisenä vaeltaminen matkaani mailmassa".

"Oo, ei suinkaan! ei suinkaan! Älkää semmoista sanoko!"

"Että minulta otettiin tilaisuus työtä tekemään, sen olisin voinut kestää, vaikka kyllä raskaalla mielellä; mutta että minun myös on menettäminen kunniallinen nimeni, se kirventelee minun sydäntäni, sitä en voi minä kestää".

"Ja ken tahtoo teiltä sen ottaa?" kysyi pastorin rouva ja katseli häntä oikein vilpittömästi silmiin.

"Ne, jotka sen parhaiten voivat tehdä, herra von Rambow ja hänen rouvansa", sanoi vanhus ja rupesi kertomaan, mitä tapahtunut oli, sortuneella äänellä ja usein keskeytyen; mutta kun hän viimein lopetti puheensa sillä, että se nuori rouvakin oli hänen hylännyt, oli kääntänyt hänelle selkensä ja antanut hänen varkaana ja petturina mennä tiehensä, silloin pääsi viha taas valloilleen hänessä, hän hypähti ylös tuoilta ja käveli säihkyvin silmin ja nyrkkiä puristellen edestakasin huoneessa, ikäänkuin tahtois

hän käydä taisteluun koko paha mailmaa vastaan.

"Oo", huudahti hän, "jospa siinä olisi kaikki! Mutta he ovat satuttaneet minua pahemmin kuin he aavistaa voivat, he ovat vetäneet minun lapseni onnen minun onnettomuuteeni. Tuossa! lukekaa, rouva kulta!" ja hän antoi rouva Behrensille Fransin kirjeen.

Rouva Behrens luki, paperi rytisi hänen kädesssä, niin suureen mielenliikutukseen oli kertomus hänen saattanut; Hawermann seisoi hänen edesssä; ja katseli häntä luopumatta.

"Hawermann", sanoi rouva Behrens ja tarttui hänen käteensä, luettuansa kirjeen loppuun, "ettekö havaitse Jumalan sorme: mitä toinen orpana teitä vastaan on rikkonut, sen toinen taas palkitsee".

"Ei, rouva kulta", sanoi Hawermann tylästi "minä olisin todellakin semmoinen konna, joksi mailma minua tästä lähin on nimittävä, jos minä rehellisen, mitään paha aavistamattoman miehen huoneesen veisin vaimon, jonka nimi on tahrattu. Köyhä ja kunniallinen! Se kävisi laatuun. Mutta kunniaton? — Ei milloinkaan!"

"Ah, Jumalani!" huudahti pieni rouva, "missä on nyt minun pastorini? Jospa hän nyt olisi saapuvilla! Hän voisi auttaa ja neuvoa".

"Sitä hän voisi", sanoi Hawermann hiljaa itseksensä. "Minä en voi!" huudahti hän, "minun lapseni on seuraaminen omaa neuvoansa ja teidän, on häntä auttaminen, te olette enemmän kehittäneet hänen tunnettansa oikeuden ja vääryyden suhteen, kuin minä valitettavasti olen tehdä voinut. Jos minun lapseni tästä huolimatta pitää oikeana ja kunniallisena suostua tarjomukseen, ja jos te itse sen hyväksytte, niin olkoon menneeksi! Minä en tahdo millään tavalla hänen päätöksensä vaikuttaa, minä en tahdo häntä nähdä, ennenkuin hän on päätöksensä tehnyt. Tässä kirje Fransilta hänelle, antakaa se hänelle ja kertokaa hänelle edeltäpäin, mitä tapahtunut on; niinkuin minä asian teille olen kertonut, niin on tapahtunut. Minä menen huoneeseni; minä en voi, minä en saa siihen kädelläni puuttua".

Hän meni ulos ovesta, mutta hän kääntyi taas takasin: "Rouva kulta, jos te katsotte sen hänen onneksensa — minusta ei mitään väliä tule pitää — unhottakaa, mitä minä äsken sanoin! Minä tahdon tehdä, mitä voin, että minun häväisty nimeni pysyy piilossa".

Hän meni taas ulos ovesta ja portaalla jupisi hän itseksensä: "Minä en voi toisin, minä en voi toisin tehdä" Kun hän kamarissaan istahti sohvaan ja ympärillensä näki, kuinka hänen tyttärensä oli kaikki kauniisti siivonnut ja järjestänyt, peitti hän kasvonsa käsillensä ja itki hiljaa itseksensä: "Ja tästä kaikesta pitää minun luopua?" syvästi huohti hän: "Ja miks'en sitä tekisi? Miks'en sitä tekisi? Jos se on hänen onneksensa", huudahti hän, "niin en tahdo häntä enää ollenkaan nähdä".

Ulko-oven kelloa soitettiin, hän kuuli Bräsigin äänen, hän kuuli lapsensa heleän tervehdyksen. Kaikki kävi taas hiljaiseksi. Hän kuunteli jokaista hivausta. Nyt kertoi pastorin rouva, mitä oli tapahtunut, nyt revittiin rikki se sydän, jota hän rakasti hellimmästi. Vitkalleen lähenei jalanastunta ylös portaita myöden. Bräsig tuli sisään, hän näytti niin tynneltä ja levolliselta, kuin olisi kuolema kulkenut hänellä vieraana, hänen kulmakarvansa, jotka hän muuten kohotti korkealle ilmaan, kun jotakin tavatonta tapahtui, riippuivat nyt raskaina alas peittäen hänen silmänsä, hän ei sanonut mitään muuta kuin: "Minä tiedän, Kaarlo, minä tiedän kaikki", ja istui ystävänsä viereen sohvalle.

Niin istuivat he kauan illan hämärässä kumpikaan ei lausunut mitään; vihdoinkin haparoi Bräsig Hawermannin kättä: "Kaarlo", sanoi hän, "me olemme tunteneet toinen toisemme jo pian viisikymmentä vuotta. Muistat kai vielä vanhan Knirkstädtin luona? Mikä ihana nuoruuden aika on meillä ollut! Aina tyytyväisiä ja iloisia! Ja lukuun ottamatta paria tyhmää tekoa, joita minä autin sinua toimeen panemaan, ei ole meissä mitään muuta moittimista. — Kaarlo se on todellakin lohduttava ajatus, kun vanhoilla päivillään voi sanoa: niin, tyhmyyksiä kyllä, mutta pahoja tekoja ei yhtäkään!"

Hawermann vavahti ja veti kätensä pois.

"Kaarlo", sanoi Bräsig taas, "hyvä omatunto on toki hyvä asia vanhoilla päivillä ja ihmeellistä, varsinkin ihmeellistä on, että nämä hyvät omattunnot vanhoilla päivillä aina ja alati sattuvat yhteen eivätkä heitä toinen toistaan. Kaarloseni, minun rakas vanha toverini!" ja hän heittäytyi hänen kaulaansa ja itki katkerasti.

"Bräsig", sanoi Hawermann, "älä rasita enempi minun sydäntäni, se on kyllä raskas jo muutenkin".

"Älähän mitä, Kaarlo! Kuinka voi sinun sydämesi raskas olla? Sinun sydämesi on puhdas, niinkuin Jobin, se on oleva yhtä keveä kuin leivonen, joka kohoaa kirkasta taivasta kohden, sillä se onneton sattumus tuon perhanan — ei, siitä en minä aikunut puhua; minä tahdoin sanoa — — Niin, mistähän me puhuimmekaan? Ja hah! omastatunnosta. On tosiaankin omituista laittaa tuon omantunnon kanssa, Kaarlo! Niin on esimerkiksi Kurzin omatunto, sillä hänellä on semmoinen yhtä hyvin kuin sinulla ja

minulla ja minä luulen, että hän sen kanssa voi kestää kerran Jumalankin edessä; mutta minun edessäni ei hän pidä paikkaansa, sillä hän kurkistelee toisen kortteihin bostonia pelattaissa. Hänellä on jonkinlainen kolmen äyrin omatunto; sillä, näethän, suurissa asioissa on hän varsin tarkka, niinkuin esimerkiksi rouva Behrensin huoneen hyyryn kanssa; mutta kun kysymystä on kyynäristä, puolista tuopeista ja nauloista, silloin ottaa hän, minkä saa, ja häntä ei hävetä ensinkään, kun hän vaan saa jotakin; mutta jos hän ei saa, niin hävettää se häntä toki. Ja niin tahdoin minä sanoa sinulle, Kaarlo, koska sinä nyt täällä tulet asumaan, että sinun täytyy seurustella toisinaan hänen kanssansa, ja se huvitus on välistä niin ja näin, juuri kuin hänen omatuntonsakin, sillä hän puuttuu useasti puhumaan maanviljelyksestä, ja silloin, kiittää hän pois, kuin ajelisi hän lystiksensä savikärryillä. Siitä ei voi siis sinulle mitään huvitusta olla ja sentähden olen minä ajatellut niin, että, kun ensin olen saanut nuoren pastorin toukokylvön toimitetuksi ja olen pannut kaikki vähän järjestykseen, muutan minä tänne sinun luokses ja niin olemme toinen toisellemme huviksi ja voimme sitte elon aikana taas mennä Gürliitziin, ettei tuo pappi parka joudu liian suureen ahdinkoon, ja siihen ei hän olekaan joutuva, sillä Yrjö on ajatteleva mies, ja hän itsekin rupee jo — Jumalan kiitos! — kykenemään yhteen ja toiseen, sillä Liina on hänellä apuna. Ja kun hän. ensimmäisen vuoden on kestänyt, niin saatpa nähdä, että hän heittää herännäisyytensä; mutta meidän täytyy antaa hänen toisinaan hommata vähän omin päinsä, että hän tulee ahtaalle ja tulee tuntemaan, että inhimilliseen elämään tarvitaan vähän muutakin kuin virsikirjan lukemista. Niin, ja sitte tulen minä sinun luokses, Kaarlo; ja siitä on syntyvä elämä kuin silkki ja sinä olet näkevä, Kaarlo, että meidän elinaikamme viimeinen neljännes on oleva paras pala koko paistista". Ja hän halasi taas häntä kaulasta ja puheli sikin sokin menneistä ja tulevista ajoista, ikäänkuin, äiti joka tahtoo saada lastansa viihdetyksi.

Kuu kumotti sisään akkunasta, ja mikä voipi paremmin parantaa rikkirevittyä sydäntä kuin sen suloisen valo ja vanhan monivuotisen ystävän rakkaus? Minusta on aina tuntunut, että rakastuneille sopii paremmin kirkas, lämmin auringon paiste, mutta kuutamon kanssa soveltuu ystävyys paremmin yhteen.

Heidän vielä näin istuissaan, aukeni ovi ja hiljaisilla askelilla tuli hoikka olento sisään huoneeseen ja jäi seisomaan kuun heleään valoon, kädet oli hänellä ristiin ladottuna rinnalla ja kalpeilta loistivat kasvot kuutamossa kuin valkea marmoripatsas pimeätä seinää vastaan:

Was hat man dir, du armes Kind gethan?

Bräsig siirtyi pois kamarista, sanomatta mitään, Hawermann peitti silmänsä käsillensä, ikäänkuin tuntisi hän niissä kipua, kipua aina sydämen pohjaan saakka. Tuo hoikka olento heittäytyi hänen viereensä, nuo ristityt kädet heltisivät ja sulkiivat Hawermannin syliinsä ja nuo kalpeat kasvot likenivät hänen kasvojansa. Hyvän aikaa vallitsi hiljaisuus, vihdoin kuuli vanhus vienoja, lempeitä sanoja hiljaa kuiskattavan korvaansa: "Minä tiedän, mitä sinä pidät oikeana; minä olen sinun lapses — eikö niin? — Sinun rakas lapsesi?" —

Hawermann laski kätensä lapsensa uumille. "Isä, isä!" huudahti Lovisa, "me emme eroa toisistamme! Minun toinen isäni, joka nyt on Jumalan luona, on kertonut minulle, kuinka sinä et tahtonut luopua minusta, ollessasi suurimmassa surussa ja onnettomuudessa, kun päivätyöläisenhyväsydäminen vaimo tahtoi ottaa minut huostaansa; nyt olet sinä taas surussa ja tuskassa, tahtoisitko nyt luopua minusta? Pitäisikö minun nyt jättää sinut?" — ja hän veti isänsä luoksensa ja virkkoi hiljaa: "*Sinun* nimesi on *minun* nimeni, *sinun* kunniasi on *minun* kunniani, *sinun* elämäsi, on *minun* elämäni". —

Paljo siellä puhuttiin kuun suloisessa valossa tuossa tuttavallisessa kamarissa, mutta mitä siellä, puhuttiin, sitä ei ole kenkään ilmaiseva, sillä kun uskollinen isä ja rakas lapsi keskenänsä haastelevat koko elämän onnesta, silloin on Jumala heidän kanssansa, ja mitä he puhuvat, ei koske mailmaa, vaan ainoastaan heitä molempia.

Alhaalla pastorin rouvan huoneessa oli toisenlaista elämää. Pastorin rouva istui nojatuolilla ja itki katkerasti; tämä armas hyvänluontoinen rouva oli ihan haltioissaan, Hawermannin kova onni oli sattunut kipeästi hänen sydämeensä, mutta kun hänen nyt itse oli — herättäminen tuo hirvittävä kamppailu tuon rakastetun tytön povessa, kun hän näki tämän kamppailun pääsevän valloilleen ja kun hän heti sen perästä näki luottamuksen ja mielenmaltin, tuskista ja haavoista huolimatta, pääsevän voitolle hänen sydämässään, silloin tuntui hänestä, kuin olisi hän tahallansa polkenut pois jaloillansa ottolapsensa onnen, ja tuska ja mielipaha ja katumus ja sääliväisyys runtelivat hänen sydäntänsä, niin että hänen oli hyrättäminen katkerimpaan itkuun.

Bräsig sitä vastaan oli jo ylhäällä Hawermannin luona käyttänyt sääliväisyytensä loppuun, hän oli tehnyt, mitä hän oli voinut, hillitöksensä raivoansa ihmisten pahuuden tähden, ja kun hän nyt tuli pastorin rouvan luoksi eikä hämärässä havainnut hänen tuskaansa, puhkesi hän puhumaan: "Perhanan jesuviitti roistot! Mitä? Semmoiselta mieheltä, kuin Kaarlo Hawermann on, aiotte te leikata kunnian ja hyvän maineen? Sehän on oikein pirullista! Sehän on ihan, kuin pitäisi toinen kissaa ja leikkaisi toinen siltä hännän pois. Te kirotut..."

"Bräsig, Bräsig, minä pyydän", huudahti pieni rouva Behrens, "heittäkää toki tuo jumalaton menonne!"

"Tätä sanotte te jumalattomaksi menoksi? Minusta se kuuluu kuin pyhäin enkelein laulu paratiisissa, kun minä vertaan sitä noiden jesuviittiroistoin konnan töihin".

"Bräsig, emme saa tuomita näitä ihmisiä".

"Sen minä kyllä tiedän, rouva kulta, etten minä ole kaupungin tuomari ettekä te istu oikeusneuvostossa; mutta kun konna rämpiä minun tielleni, ettehän silloin voi vaatia minulta, että minä pidän häntä kauniina kanarialintuna? Ei, rouva kulta, konna on konna, ja Samuli Pomukkelskopp on konnain konna, joka valaa myrkkyyänsä meidän kaikkein päallemme. Mitä sanotte te siitä kiusasta, mitä hän taas on minulle tehnyt? Näettekö, hän on eräälle polulle, joka jo, niin sanoakseni, tuhat vuotta on vienyt pappilan pellolle, pystyttänyt paalun, ettemme kulkisi sitä tietä, ja on lähettänyt sanan minulle, että niin pian kuin minä käyn sitä tietä, antaa hän riisua minulta saappaat ja panee minut paljain jaloin hyppimään lumessa kuin harakka. Sanotteko te tätä kristilliseksi mielenlaaduksi? — Mutta minä aion haastaa hänet oikeuteen. Kuinka voi semmoinen mies haukkua minua harakaksi? Ja pastori Gottlieb pitää haastaa hänet oikeuteen. Kuinka voi hän sulkea pappilan pellolle vievän polun? Ja nuoren Jokkumin pitää haastaa hänet oikeuteen, sillä hän on useat erät julkisessa seurassa sanonut nuorta Jokkumia pöllöpääksi, ja sitä ei Jokkumin tarvitse suvaita. Ja teidän pitää haastaa hänet oikeuteen, että hän rakentaa teille leskenasunnon, sillä minä olen kuullut vanhoilta ihmisiltä, että siitä on vielä välikirjat olemassa. Ja Kaarlo Hawermannin pitää haastaa se nuori herra oikeuteen. Meidän täytyy nostaa oikea kapina noita, jesuviitteja vastaan, ja jos minun neuvoani seurataan, niin matkaamme huomenna varhain kaikki Güstrowiin oikeuteen ja lähetämme haasteen koko joukkiole yhtä haavaa ja otamme viisi avekaattia, että kullakin on omansa, ja sitte vips! oikeudenkäynti alkuun".

Jos hän olisi tietänyt, että Lovisa sai enimmästi kärsiä noiden jesuviittien juonista, olisi hän varmaan hankkinut hänellekin asianajajan; mutta Lovisan kärsimyksestä ei hänellä vielä ollut mitään aavistusta.

Pastorin rouva koetti häntä lepyttää; mutta se ei ollut mikään helppo tehtävä, hän tahtoi mullistaa kaikki ylösalasin, ja hänen vanhan ystävänsä onnettomuus oli niin koskenut hänen sydämeensä, että se mikä muuten lepäsi pohjassa, nuo pienet renkipoikien harmit ja leinin ja korttipelin kiusat, kaikki nyt tulivat pinnalle.

"Tulin tänne", huudahti hän, "huvittelemaan itseäni, koska tänään on korttiseururan kokous, ja että saisin takasin tuolta vietävältä tuutinvääntäjältä, Kurzilta, ne kolme taaleria, jotka hän hävyttömällä kortteihin kurkistamisellaan minulta on veijannut, ja nyt tulee itse paholainen ja pitää kirottua peiliänsä minun silmäini edessä, että minä oikein likeltä näkisin mitä häijynkurisimpain ihmisten ilkiötöitä! No, sitähän voi huvitukseksi sanoa! Ja, rouva kulta, ellette pane pahaksi, niin jäisin minä mielelläni yöksi tänne teidän luoksenne, sillä tuosta tyhmästä bostonpelistä ei kai enää mitään tule, ja olisi hyvä, että lepäisin Kaarlon kanssa, että voisin häntä lohdutella".

Pastorin rouva sanoi että sen hän soi mielellään, ja niin kului ilta sadattelemisessa Bräsigin ja lepyttelemisessä rouva Behrens puolelta. Hawermann ja Lovisa eivät tulleet näkyviin, ja kun Bräsig meni ylös vanhan ystävänsä luoksi, ei Lovisa enää ollut siellä.

Seuraavana aamuna sanoi Bräsig jäähyväiset vanhalle ystävällensä: "Luota minuun vaan, Kaarlo, minä menen itse Pümpelhageniin ja toimitan tänne sinun kalusi. Sinä olet saava kaikki, vaikka minua, kyllä inhottaa mennä taloon, josta sinun semmoisella ilkeydellä ovat pois ajaneet".

Samana aamuna kirjotti Hawermann Fransille; hän kertoi hänelle todenperäisesti ja tarkasti mitä hänelle viime aikana oli Pümpelhagenissa tapahtunut, hän kirjotti hänelle, minkä kamalan lopun asia oli saanut, ilmotti hänelle, mihinkä häpeälliseen epäluuloon hän oli joutunut, ja lopetti sillä että hän ja hänen lapsensa olivat yhtä mieltä siinä, etteivät he voineet suostua hänen tarjomukseensa. Hän tahtoi kirjottaa lämpimästi ja sydämellisesti siitä ystävydestä, jolla he aina olivat kohdelleet toinen toisiansa; mutta sanat eivät sujuneet niin vapaasti kuin ennen, ne tulivat varsin kankeasti paperille. Lopuksi pyysi hän häntä oikein vakaisesti jättämään hän ja hänen lapsensa oman onnensa nojaan.

Lovisa kirjotti myös, ja kun iltapuolella päivää pastorin rouvan palvelustyttö vei kirjeen postiin, seisoi Lovisa akkunan ääressä ja katseli tytön perästä, ikäänkuin eroaisi nyt hänestä iäksi päiväksi, mikä mailmassa hänelle oli rakkainta, hän katsahti päin aurinkoa, joka teki laskua länteen: "Sinne mua kuollessaankin haluin vielä viepi", kuiskasi hän. Mutta hän ei nyt lentänyt punaseksi kasvoiltansa, niinkuin eilen, hän seisoi kalpeana, ja kun auringon viimeinen säde katosi huoneiden taa, nousi syvä huokaus hänen ahdistetusta rinnastansa, ja kun hän kääntyi pois akkunasta, vierivät katkerat kyynelet alas pitkin hänen kalpeita poskiansa. Ne kyynelet eivät vuotaneet hänen itse tähtensä, ne vuosivat Fransin tähden.

Kun Bräsigt tuli pappilaan, juoksi pastorin nuori rouva jo ovessa hänelle vastaan: "Ah, herranen aika, pehtori Bräsigt, se on hyvä, että tulette, täällä — ei, ei täällä — Pümpelhagenissa on kamalia tapahtunut. Tohtori Strumpf oli täällä — meidän Yrjö tuli eilen illalla yht'äkkiä sairaaksi — hän on houraillut — ja minä annoin noutaa tohtorin, joka kävi Pümpelhagenissa — ja hän kertoi kamalia asioita — s.t.s. ei oikeastaan hän, sillä, häneltä sai vaivalla vastausta, vaan hänen kyytimiehensä kertoi, että — ah, tulkaa sisään, täällä vetää niin!" ja niin puheini veti hän Bräsigin tupaan. Siellä kertoi nyt pastorin rouva hänelle, että ihmiset sanoivat, että hänen rakas enonsa Hawermann oli ampunut Akselia ja oli sitte kadonnut tietämättömiin, arvattavasti tekemään loppua omasta elämästensä. Bräsigt lohdutti nyt häntä sillä sanomalla, että Hawermann oli elossa, ja selitti hänelle miten ampumisen kanssa laita oli, mutta kysyi, kuinka nuoren herran tila oli, ja kuultuansa, ettei Strumpf ollut pitänyt haavaa hengelle vaarallisena, meni hän katsomaan Yrjöä, jolla silminnähtävästi oli keuhkokuumeen puuska. Niin oli nyt vähitellen päivä joutunut puolille ja Bräsigin täytyi suoraa Pümpelhageniin, noutamaan Hawermannin kaluja, hänen täytyi sentähden Yrjön sijasta hankkia, itselleen toinen kyyditsiä.

Hän kyseli kylästä, kukaan ei tahtonut häntä kyyditä ja auttaa häntä kaluja kantamaan; yhdellä oli yksi, toisella toinen este, viimein aikoi hän itse ruveta kyyditsiäksensä, kun samassa vanha kankuri Rührdanz ilmotti: "Niin, se on minulle ihan yhdentekevä, mitä *hän* siihen sanoo; jos hän tahtoo tehdä minulle kiusaa, niin tehköön, minä matkaan teidän kanssanne, herra pehtori".

Bräsigt ei sanonut mitään, vaan oli iloinen että hän sai miehen, joka voi auttaa häntä kaluja kuormaan kantamaan, ja niin lähtivät he matkaan.

"Rührdanz", kysyi Bräsigt, "mitä te kiusasta puhuitte?"

"Niin, herra, hän on kieltänyt meitä jokaista, me emme saa tehdä minkäänlaista palvelusta pappilalaisille, me emme saa edes käydä pienimmällä asiallakaan heidän puolestansa".

"Kuka on sen teiltä kieltänyt?"

"No *hän*, meidän isäntämme Pomukkelskopp".

"Perhanan jesuviitti!" sanoi Bräsigt itseksensä.

"Jos me sen teemme, on hän sanonut meille, niin saamme tulevana talvena ruokkia karjaamme sahanpuruilla, hän ei anna meille pivollistakaan heiniä eikä olkia, ja huoneitamme voimme lämmittää tulikivillä, sillä puista ja poltinturpeista ei voi paljon kysymystä olla".

Bräsigt muuttui mustaksi kiukusta, mutta vanhus oli nyt kerran puheeseen päässyt ja pitkitti: "Ja näettehän, hänen tähtensä täytyy meidän nyt aina olla valmisna, olkoon yö tai päivä. Minä olin koko sunnuntain poissa hänen asiollansa ja tulin vasta eilen illalla kello kymmeneltä kotia".

"Missä sitte kävitte?"

"Ludwigslustissa rautatiellä".

"Mitä teillä siellä oli tekemistä?"

"Tekemistä ei minulla ollut siellä mitään".

"No, olihan teillä kai jotakin asiaa sinne?"

"Tietysti, asiaa oli minulla; mutta siitä ei tullut mitään, siliä hänellä ei ollut papereita".

"Mitä sillä tarkotatte?"

"Niin, näettekös, kartanosta tuli sana minulle, että veisin jaaran rautatielle; sen minä tein ja saavuinkin sen kanssa perille. Niin seisoi siellä mies, joka minusta näytti kuuluvan rautatien palvelukseen; hänelle sanoin minä sentähden: Hyvää huomenta, sanoin minä, tässä hän on. — Kuka? kysyi hän. — Jaara, sanoin minä. — Mitä sille pitää? kysyi hän — Niin, minä en sitä tiedä, sanoin minä. — Eikö hänellä ole mitään papereita? kysyi hän. — Ei, sanoin minä, papereita ei ole hänellä. — Pöllöpää, sanoi hän, minä kysyn, eikö *Hänellä* ole mitään papereita! — Ei, sanoin minä, sanoinhan minä jo teille, ettei jaaralla ole mitään papereita. — Tulimmainen! sanoi hän, minä kysyn häneltä, eikö *Hänellä itsellä* ole mitään papereita. — Mitä? sanoin minä, minulla? Mitä tarvitsen minä papereita? Eihän minua ole aikomus mihinkään lähettää. — Näettehän, silloin rupesi tuo mies hävyttömäksi ja survaisi ensin minun pois sieltä ja paiskasi sitte jaaran perästani, ja siinä me seisomme molemmat rautatien vieressä. Hui! huusi se vietävä ja meni matkojansa! Ja me molemmat jäimme seisomaan siihen, *hänellä* ei ollut mitään papereita, minulla ei ollut mitään papereita; mitä piti minun nyt tehdä? Minä nostin hänen taas rattaille ja lähdin hänen kanssansa kotia. Ja kun minä eilen illalla kotia tulin, silloinpa vasta meteli alkoi, minä luulin, että meidän herramme söisi minut elävältä, niin kamalasti

ahdisti hän minua. Mutta mitä minä sille voin? Jos papereita olisi pitänyt olla, niin olisi kai niitä, mukaan annettu. Mutta sen verran voin minä sanoa, että jos ei meidän isäntämme olisi niin suuri herra ja jos ei hänen niskansa olisi niin jäykkä ja jos me uskollisesti kaikki pitäisimme yhtä, niin kyllä me kerran hänet pehmittäisimme. Ja hänen vanha pitkä akka huiskaleensa, se on vielä tuhat kertaa pahempi, kuin hän itse. Keväällä oli hän lyödä minun orpanani Kapphengstin tytön puolikuoliaksi. Kolme kertaa hyökkäsi hän tytön päälle luudanvarrella ja sulki hänen sitte puuvajaan ja antoi hänen nähdä nälkää — ja minkä tähden? Sen tähden että haukka oli vienyt kananpoikasen. Mitä voi tyttö sille tehdä, että haukka vie kananpoikaset, ja mitä voin minä sille, ettei minulle annettu papereita?"

Bräsig kuulteli tätä lorua, ja hän, joka eilen tahtoi nostaa kaikki kapinaan Pomukkelskoppia vastaan, vaikeni nyt hiljaa, sillä hän ei olisi ikinä saanut tunnon rauhaa, jos hän yhdelläkin varomattomalla sanalla olisi yllyttänyt väkeä isäntää vastaan.

Niin tulivat he Pümpelhageniin ja seisattivat pehtorin asunnon eteen. Suurella hyppäyksellä törmäsi Fritz Triddelfitz ulos huoneesta Bräsigiä vastaan: "Herra pehtori, herra pehtori! Minun syyni ei se todellakaan ole, Mari Möller oli ymmärtämättömyydestä pistänyt kirjan laukkuun, ja kun minä Demminissä aion muuttaa vaatteitani, niin tuli kirja käsiini".

"Mikä kirja?" kysyi Bräsig pikaisesti. "Herranen aika! Hawermannin tilikirja, ja sehän oli syynä koko meteliin".

"Ja sen kirjan", huudahti Bräsig ja tarttui Fritzin rinnuksiin ja pudisteli häntä, niin että hampaat suussa kalisivat, "sen olette te, perhanan vintiö, vieneet muassanne Demminiin?" ja survaisi hänet ovea kohden: "Mars sisään! Kirja tänne!"

Vapisten toi Fritz kirjan paikalle, Bräsig tempaisi sen hänen käsistänsä: "Perhanan vintiö! Tiedättekö mitä te olette toimeen saaneet? Sen miehen, joka rakkaudella on teistä tahtonut miestä tehdä, joka kaikki teidän tyhmit tekonne on silkkiverholla peittänyt sen miehen olette saattaneet perikatoon, hänen olette te sysänneet mitä kurjimpaan tilaan".

"Herra pehtori, herra pehtori!" huudahti Fritz ja näytti kalmankalpealta, "ah, hyvä Jumala, minä en sille mitään voi; Mari Möller pisti kirjan laukkuun ja minä ajaa karautin tänään tänne Demministä kahdessa tunnissa, että kirja taas tulisi mitä pikemmin paikallensa".

"Mari Möller!" huudahti Bräsig, "mitä on teillä Mari Möllerin kanssa tekemistä? Oo, jospa minä olisin teidän isänne eli teidän äitinne, tai vaan teidän tätinne, kyllä minä teitä pieksisin, niin että te juoksisitte kuin orava pitkin seinää. Mitä on teillä sen vanhan rutkaleen Mari Möllerin kanssa tekemistä? Ja luuletteko te voivanne korvata tyhmit tekonne ajamalla kuin hullu maantiellä? Pitääkö viattoman eläimen kärsiä teidän tähtenne? Mutta tulkaapa nyt tilille, tilille armollisen rouvan eteen! Siellä täytyy teidän kertoa, kuinka asia on tapahtunut, ja siellä voitte mieliänne myöden kerskailla Mari Mölleristä".

Ja niin puhein meni hän edeltä, ja Fritz seurasi vitkalleen perässä kuin nälkävuosi, sydän täynnä huolta ja tuskaa:

"Ilmottakaa minä ja tuo nuori mies armolliselle rouvalle", sanoi Bräsig Daniel Sadenvaterille, kun tulivat etehiseen, ja osotti Triddelfitziin.

Daniel teki puolinaisen nojon ja meni; Fritz seiso siinä kuin voi auringonpaisteessa ja näytti muodoltaan semmoiselta, kuin hän koulupoikana Parchimissa oli näyttänyt, kun opettajakokouksessa hänen asioitansa tutkittiin ja tuomittiin. Bräsig seiso ihan köyryssä nurkassa; kirjaa piti hän lujasti kainalossaan ja veteli milloin vasenta, milloin oikeanpuolista saappaanraksia, että hänen keltaset saapasvartensa tulisivat kaikessa loistossaan näkyviin.

Kun armollinen rouva tuli ja kävi heidän edellensä saliin, seurasi Bräsig häntä, ihan punasena sisällisestä mielenliikutuksesta ja tuosta köyrystä asemasta; Fritz kävi kalpean näköisenä perästä.

"Te toivoitte saada puhutella minua, herra pehtori?" kysyi nuori rouva ja katseli milloin Bräsigiä, milloin Triddelfitziä.

"Niin, armollinen rouva, mutta ensin pyytäisin, minä nöyryimmästi, että te tahtoisitte kuulla tätä apteekarin poikaa, tätä — perhanan vintiötä", aikoi hän sanoa, mutta hillitsi itsensä, "tätä nuorta miestä, hänellä on teille somia asioita kerrottavana".

Nuori rouva kääntyi nyt uteliaalla katseella Fritztiin, ja tuo poika parka rupesi nyt sopertamaan jotakin, ja kävi milloin vaaleaksi, milloin punaseksi, ja kertoi jotenkin tarkkaan mitä tapahtunut oli, ainoastaan Mari Möllerin nimen jätti hän mainitsematta ja lopetti "ja niin tuli kirja erehdyksestä minun matkalaukuuni".

"Ilmi Mari Mölleri vaan!" huudahti Bräsig väliin, "totuuden pitää kokonaisuudessaan tulla ilmi!"

"Niin", sanoi Fritz, "Mari Möller oli sen pistänyt laukkuun; minulla oli sinä päivänä niin paljon tekemistä".

Nuori rouva joutui suureen levottomuuteen: "Ja niin olisi kaikki vaan onneton erehdys?"

"Niin, armollinen rouva, niin on asian laita", sanoi Bräsig, "ja tässä on kirja, ja tässä viimeisellä, sivulla on Hawermannin loppulasku, paitsi palkkaansa tulee hänen saada vielä 400 taaleria, ja oikein on se ja on pitävä paikkansa, sillä Kaarlo Hawermann ei laske milloinkaan väärin ja voitti minun jo pienestä asti laskemisen tarkkuudessa".

Nuori rouva otti vapisevalla kädellä kirjan vastaan, ja luodessaan silmäyksen viimeiselle sivulle, pyörivät ajatukset sikin sokin hänen päässään: tässä asiassa oli Hawermann viaton, miks'ei myöskin tuossa toisessa, jota hän ei koskaan itse ollut uskonut. Fritzin kertomus ei voinut olla mikään valhe, ja niin oli hän tehnyt miehelle mitä suurimman vääryyden, mutta olihan Hawermann ampunut hänen miestänsä! Siinä hän löysi jonkinlaista puolustusta itsellensä ja hän sanoi: "Mutta, Jumalan tähden, kuinka voi hän Akselia ampua?"

"Armollinen rouva", sanoi Bräsig ja kohotti kulmakarvansa korkealle ilmaan ja kävi mitä vakaisimman näköiseksi, "teidän luvallanne, se on hävytön valhe, nuori herra tähtäsi pyssyllä häntä, ja kun Hawermann koetti vääntää pyssyä pois hänen käsistänsä, laukesi se, ja siinä on koko asia, ja minä tiedän kaikki, sillä hän on sen minulle itse kertonut eikä hän valhettele".

Hyväinen aika, sen Frida tiesi, ja hän tiesi, ettei hän voinut sanoa samaa *miehestänsä*; ensin, ensimmäisessä hädässä oli Aksel itsekin sanonut: "Mikään murhaaja ei hän ole;" mutta jälestäpäin oli hän yhä vakuuttanut, että Hawermann oli häntä ampunut. Frida istahti alas ja lasi kätensä silmillensä kootaksensa ajatuksiansa, mutta se ei onnistunut; hän toipui kuitenkin vähitellen ja sanoi: "Te olette varmaankin tulleet noutamaan, rahoja pehtorin puolesta; minun, mieheni on sairas, minä en saa häntä nyt vaivata, minä lähetän ne hänelle".

"Ei, armollinen rouva, sentähden en minä ole tullut", sanoi Bräsig ja oijensi itsensä suoraksi, "minä olen tullut tänne, sanomaan totuuden, minä olen tullut tänne puolustamaan ystävääni, joka kuusikymmentä vuotta sitte oli minun leikkikumppanini".

"Sitä ei teidän tarvitse tehdä, jos teidän ystävällänne on hyvä omatunto, ja minä luulen, että hänellä on se".

"Tästä minä näen, armollinen rouva, että te huonosti tunnette ihmisen luontoa. Ihmisellä on kaksi omaatuntoa, toinen asuu ihmisen povessa, ja sitä ei voi häneltä mikään perhana ottaa, mutta toinen on hänen ulkopuolellansa ja se on hänen hyvä maineensa, ja sen voi häneltä mikä lurjus hyvänsä ottaa, jolla vaan on siihen kykyä ja näppäryyttä, ja voipi tehdä hänestä lopun mailman silmissä, sillä ihminen, ei elä yksinänsä, hän elää mailman yhteydessä. Ja pahan maineen laita on sama kuin ohdakkeen, jonka paholainen ja hänen apulaisensa kylvävät meidän peltoomme, se on siinä, ja mitä parempi maa on, sitä lihavammin se rehottaa ja kukkii ja tekee hedelmän ja kun tähkää on kypsä, niin tulee tuuli — kukaan ei tiedä, mistä hän tulee ja mihinkä hän menee — ja se kuljettaa ohdakkeen untuvat pitkin peltoa, ja seuraavana vuonna kasvaa koko pelto täynnä ohdakkeita ja ihmiset seisovat ja ällistelevät ja syyttävät maata eikä kukaan tahdo kitkeä pois rikkaruohoa, sillä he pelkäävät saavansa okaita sormiinsa. Ja te armollinen rouva, olette myös arostelleet sormianne, kun minun vanha ystäväni petturina ja varkaana ajettiin pois teidän talostanne, ja sen tahdoin minä sanoa teille, ja tahdoin sanoa teille, että se on kaikista enemmän huolestuttanut ystävääni Kaarlo Hawermannia. — Ja jääkää nyt hyvästi! Mitään enempiä ei minulla ollut sanomista". Ja niin puheinkin lähti hän ulos ovesta, Fritz tallusti hänen perästänsä.

Ja Frida? Missä oli se reipas, nuori, kirkassilmäinen ja teräväjärkinen rouva, joka arvosteli kaikki niin selvästi ja levollisesti? Tämä ei ollut enää sama rouva kuin ennen, tuo maltillinen järkevä tyyneys oli muuttunut tuskalliseksi levottomuudeksi, ja hänen kirkasta silmänsä peitti varjo, joka esti häntä näkemästä ympärillensä.

"Oo!" huudahti hän, "siis tämäkin taas valhe! Kaikki nämä epäluulot vaan valheen, pettymisen ja mitä kurjimman heikkouden synnyttämiä sikiöitä! Ja minun tuskani hänen tähtensä, minun rakkauteni häneen teki minunkin samaan rikokseen sylliseksi, minä loukkasin kuolemaan asti rehellisimmän sydämen, mikä minua kohtaan milloinkaan on sykkinyt! Mutta minä tahdon sen hänelle sanoa!" Ja hän hypähti ylös: "Minä tahdon repiä rikki tämän valheiden verkon!" mutta hän vaipui taas takasin istuimelle: "Ei, ei nyt; minä en voi; hän on niin heikko".

Ah, hän oli kyllä oikeassa: valhe ja petos kietouvat avaralta vilpittömimmänkin sydämen ympäri ja lähestyvät sitä yhä likemmäksi ja likemmäksi ja vetävät sen paulaansa, niin että se joutuu ihan ymmälle,

kun mielen tyyneys on kadonnut ja arveleva järki on saanut siirtyä syrjään pelon ja toivon tieltä.

Kun Bräsig tuli alas, oli Rührdanz Kristian Degelin ja erään toisen avulla jo kantanut melkein kaikki kalut kuormaan, ja mitä vielä puuttui, saatiin myös pian paikallensa. Bräsig aikoi nyt nousta Rührdanzin viereen vaunuille, kun samassa Fritz Triddelfitz pidatti häntä: "Herra pehtori, minä pyydän, sanokaa Hawermannille, että minä olen viaton, etten minä sille mitään voinut".

Bräsig aikoi hänelle antaa hyvän kyydin, mutta nähdessänsä Fritzin onnettoman muodon, tuli hänen häntä sääli, ja hän sanoi: "Kyllä, minä sanon sen hänelle, mutta parantakaa itsenne". Niin puheinkin lähti hän.

"Herra pehtori", sanoi Rührdanz vähän ajan kuluttua, "se ei minuun koske, ja minä puhelenkin vaan jotakin puhuakseni; mutta ken olisi sitä voinut ajatella! — minä tarkotan Hawermannia".

"Mitä te hänestä ajattelette?"

"Oo, en juuri mitään. Minä ajattelen vaan, kuinka hän niin tuota pikaa tuli pois talosta, ja laukaus sitte".

"Se on kaikki tyhjää lörpötystä", sanoi Bräsig harmistuneena.

"Sitä minäkin sanon, herra pehtori; mutta tallirenki Kristian, hän seisoikin tässä, kun me kuormaa teimme, ja hän sanoi, että koko onnettomuuteen oli syynä nuo perhanan paperit, sillä Hawermann nimittäin ei ollut voinut näyttää oikeita papereita. Niin, sitä minäkin sanon, ne perhanan paperit!"

"Hawermannin paperit ovat kaikki hyvässä kunnossa".

"Niin, sitä sanon minäkin, herra pehtori, mutta se hiton ampuminen! Tänä aamuna kertoi meidän nuori herra Kustaa sen kaikille koko kylässä".

"Kustaa", huudahti Bräsig vihan vimmassa, "on lurjus, penikka, joka ei vielä ole kuiva korvain takaa!"

"Sitä sanon minäkin, ja älkää panko pahaksi, herra pehtori, mutta hän on kuitenkin paras koko joukkiosta. Sillä, näettehän, talossa on nyt ensin ukko — niin, Arndtin sisarenpoika oli viime viikolla täällä, hän on kotoa Anklamista Preussissa, ja hän tiesi kertoa, että mitä meidän herraamme tulee, killui aina ihmisen nahkaa hänen kepeissään, niin oli hän piessyt väkeä; mutta sitä eivät preussilaiset tahtoneet suvaita, ja he menivät maakreivin eli maaneuvoksen — minä en oikein tiedä kummaksi häntä sanotaan — luoksi ja kantelivat hänen päällensä, ja maakreivin sanotaan häntä löylyttäneen hyvänpäiväisesti. Minä toivoisin, että meilläkin olisi maakreivi lähellä, sillä oikeuskanslia on liian kaukana".

"Niin", huudahti Bräsig suuttuneena, "jos teillä semmoinen maaneuvos olisi, niin olisi teillä jotakin erinomaista".

"Sitä sanon minäkin, herra pehtori; mutta kerta teki hän liian törkeästi, hän löi erään raskaan vaimon ihan turmiolle, ja älkää panko pahaksi, herra pehtori, sitä pidän minä hyvin huonona tekona. Mutta siitä sai myöskin kuningas tiedon ja antoi käskyn, viedä hänet iäksi päiväksi Stettinin linnaan, kantamaan siellä kanunankuulia. No, sentähden meni hänen pitkä puolisonsa kuninkaan luoksi ja lankesi kuninkaan eteen polvillensa, ja kuningas antoi anteeksi hänen miehensä rikoksen, mutta ainoastaan sillä ehdolla, että hänen täytyy kantaa rautaista rengasta kaulassaan kaiken ikänsä ja käydä joka syksy neljä viikkoa aikaa kantamassa kuulia Stettinin linnassa — tänä syksynä on hän taas ollut siellä — ja samassa oli hänen lähteminen pois maasta; ja niin on hän tullut, tänne. Mutta, sanokaapa, herra pehtori, jos hän nyt täältä ajetaan pois, minne hän sitte joutuu?"

"Minun puolestani menköön sinne, missä pippuri kasvaa!" huudahti Bräsig.

"Niin, sitä sanon minäkin, herra pehtori; mutta, älkää panko pahaksi, minä luulen etteivät ota häntä sielläkään vastaan, sillä näettehän, — rahaa on hänellä yltä kyllä, että hän siellä voi itselleen talon ostaa — mutta mimmoisilta näyttävät hänen paperinsa? Sillä kun kuningas siellä saa nähdä hänen paperinsa ja hän niissä lukee, että hänellä on rautainen rengas kaulassa ja että hän juuri sentähden käyttää tuota paksua rinnalle lerppuvaa kaulavaatetta, niin ei hän hänestä huoli".

"Niin, sitte saatte kai pitää hänet hyvänänne", sanoi Bräsig.

"Muuta neuvoa ei kai ole; meidän on hänet pitäminen, koska hän meille on uskottu. — Huh!" huusi hän ja ajaa hyrytteli läpi Gürlitzin; ja Bräsig vaipui syviin ajatuksiin.

Omituista kyllä tämän mailman meno! Semmoinen mies, jolla niin huono maine oli mailmassa, hän voi

leikata kunnian ja hyvän nimen niin perin rehelliseltä mieheltä kuin Hawermannilta, ja mailma usko mokomaa miestä enemmän kuin kunnan miestä; sillä sen piti Bräsig varmana, että Pomukkelskopp piili kaiken tämän takana, ja että hän kaikella tavalla koetti saada valheitansa levitetyksi, sitä todisti Kustaan kertomus.

"Tämä on ilkeätä", sanoi hän, kun hän Rahnstädtissä astui alas vaunuista pastorin rouvan asunnon edessä, "mutta malta, Samuli! Minä olen sinulle jo yhden kiusan tehnyt, mitä pappilan peltoon tulee, minä teen sinulle vielä toisenkin; mutta kaikkein ensiksi vedän minä sinut oikeuteen — harakka!"

Luku 32.

Miksikä Rahnstädtläisten uunna-vuonna 1846 täytyi syödä paljo hapanta silliä. — Juoruista ja jaarituksista, huhuista ja hohuista. — Suutari Bankin kylmistä jaloista ja Rahnstädtin salaisesta rikosasiain-oikeudesta. — Kuinka molemmat lihavat simpsukat itsestänsä aukenevat, ja viskaalin rouvan on tukkiminen kauppias Krummhornin rouvan suu. — Miksikä molemmat vanhat rouvat kiivastuivat ja pikku asessori parka rupesi itkemään. — Frans voi odottaa ja tulla uudestaan.

Uusi-vuosi 1846 oli tullut onnentoivotustenpa kanssa, ja Rahnstädtläiset onnittelivat toinen toisiansa kyllä kadulla ja lämpimissä huoneissa, miten vaan sattui, ja muutamat lepäsivät puolipäivään saakka ja söivät paljo hapanta silliä edellisen illan kestin tähden ja paljo kerrottiin nuorten kesken, mitä eilen mailmassa oli tapahtunut, ja vanhat istuivat yhdessä ja haastelivat myös keskenänsä, tosin ei siitä mitä paalissa ei vaan siitä mitä mailmassa oli tapahtunut. Ja siellä kulki nyt tuo Hawermannin ja herra von Rambowin juttu jokaisen suussa, ja niinkuin jokaisella kodilla on oma keitintapansa, niin on myös jokaisella oma tapansa valmistaa akkapostia, yhdelle maistuu ruoka semmoisessa, toiselle tämmöisessä muodossa, ja jokainen valmistaa sen makunsa mukaan ja kutsuu naapurinsa vieraaksensa, ja Slusuhr ja Taavetti tulivat molemmat joka paikkaan kutsumatta vieraksi, ja toinen höysteli räättiä pippurillansa ja toinen kynsilaukallansa. Ja niin saatiin pian Rahnstädtin kaupungille ja likitienoolle valmistetuksi juoru ja keitos, joka oli maistuva hyvältä jokaiselle, sillä jokainen oli höystänyt sitä oman makunsa mukaan: Hawermann oli muka jo vuosikausia pettänyt molempia herrojansa ja koonnut hirveän paljon rahaa, jonka tähden nuoren herran von Rambowin oli täytynekin aina olla rahanpulassa; päivätyöläisen Regelin kanssa oli hän pitänyt yhtä varkaus-asiassa, ja oli sentähden päästänyt hänen karkaamaan ja varustanut hänen väärällä passilla. Josko Jokkum Nüssler oli tämän kaiken alkuun pannut, ei vielä varmaan tiedetty. Mutta vihdoinkin oli apteekari Triddelfitzin poika, — erinomaisen hyvälahjainen ja näppärä nuori mies — saanut näistä vehkeistä vihiä, siten nimittäin että hän salaisesti oli tarkastellut Hawermannin kirjaa ja siinä oli havainnut koko petoksen alusta loppuun asti. Tämä oli nyt kertonut havaintonsa Mari Möllerille, emännöitsijälle, ja he molemmat olivat yksissä neuvoin päättäneet, että Triddelfitzin piti ottaa kirja haltuunsa, kunnes Hawermann oli lähtenyt, ja sen oli se varova nuori mies tehnytkin ja oli ottanut kirjan myötänsä matkallensa Demminiin, sillä hän aikoi antaa sen sitte ensi tilaisuudessa herra von Rambowille. Mutta nyt oli Hawermann seuraavana päivänä kaivannut kirjaansa ja oli saanut päähänsä, että herra von Rambow oli sen ottanut, hän oli sentähden ahdistanut herra von Rambowia ja oli sanonut häntä konnaksi ja oli tahtonut kirjaansa takasin, ja kun nuori herra ei sitä ollut tahtonut antaa, oli Hawermann tähdännyt häntä pyssyllä päin rintaa. Tämä ei nuorta herraa miellyttänyt, hän tarttui pyssynpiippuun ja samassa laukesi pyssy, ja herra von Rambow makaa nyt kuoleman kielissä. Mutta Hawermannin sanotaan piilivän jossakin kaupungissa. — Jotenkin tähän suuntaan oli se juoru, jonka Rahnstädtläiset yhdessä olivat valmistaneet, ja jokainen ihmetteli vaan, ettei pormestari panettanut niin vaarallista miestä rautoihin.

Onneksi oli kaupungissa kumminkin kaksi järkevää ihmistä, jotka eivät tätä hullutusta uskoneet, toinen näistä oli Mooses, joka lausui, kun Taavetti hänelle asian kertoi, vaan näin: "Taavetti, sinä olet liian tyhmä!" ja meni toimiinsa; toinen oli pormestari itse, hän pudisteli päätänsä ja meni myös toimiinsa. — Rehtori Baldrian ei mennyt toimiinsa, sillä nyt oli koululla lupa-aika, ja hän arveli, että, koska koko kaupunki sitä sanoi, niin oli kai jotakin perää asiassa; mutta sen hän tahtoi saada sanotuksi ja oli valmis panemaan siitä sielunsa pantiksi, että hänen Gottliebinsä appi-isällä, Jokkum Nüsslerillä ei ollut mitään sen asian kanssa tekemistä. — Kurz sanoi: se voi olla mahdollista, mutta hän ei olisi sitä uskonut vanhasta Hawermannista, mutta toinen ei voi nähdä toisen sydämeen. Kumminkin täytyi hänen tunnustaa, että yksi seikka näytti hänestä epäiltävältä, nimittäin että Fritz Triddelfitz olisi toiminut niin suurella älyllä, ja sentähden luuli hän, että asia oli tapahtunut vähän toisella tavalla. — Mutta juuri sentähden, että hänen Fritziansä siinä kiitettiin, uskoi apteekari jutun todeksi ja kertoi sitä ympäri kaupungissa, että hänen rakas poikansa nousisi ihmisten arvossa.

Ja niin omituisella tavalla käy tässä mailmassa: juuri samaan aikaan, kun Fritzin kunniaa ja ylistystä leviteltiin koko kaupungissa, seisoi hän itse tuon kauhean pahantekiän, Hawermannin, edessä varsin onnettoman näköisenä ja rukoili häntä Jumalan tähden antamaan hänelle tämä teko anteeksi, hän ei

ollut sitä tahallansa tehnyt. Hawermann silitteli hänen pellavaista tukkaansa ja sanoi: "Älkää olko millännekään. Triddelfitz! — Mutta yksi asia painakaa mieleenne: monella hyvällä työllä on huonot seuraukset mailmassa, ja monella huonolla hyvät seuraukset; mutta seurauksista ei meidän tule välittää, ne ovat toisen paremman miehen kädessä, ja seuraukset eivät tee mitään tekoa hyväksi eikä huonoksi. Jos ette olisi väärin tehneet, kun aioitte pettää minut viljarätingillä, niin ei olisi teillä nyt omantunnon vaivoja, ja teidän ei olisi tarvis seisoa häpeissänne minun edessäni. Mutta minä annan sen teille anteeksi, ja tässä saatte kuitenkin rahoista, ja tulkkaa kunnolliseksi mieheksi! Ja nyt hyvästi!" Hawermann antoi hänelle kuitenkin, sillä armollinen rouva oli lähettänyt hänelle hänen palkkansa ja muun saantinsa Fritzin kanssa.

Fritz meni kestikievaritaloon, jonne hän oli jättänyt hevosensa. Siellä oli paljo väkeä koossa, ja kaikki lähestyivät häntä: "No, kuinka on laita? — Tehän teitte miehen tavalla!"

"Onko herra von Rambowin tila vaarallinen? Eläkö hän vielä?"

"Herranen aika, antakaa toki herra Triddelfitzin kertoa!"

"Sanokaapa..."

"Ei, sanokaa vaan, oletteko saaneet jo Hawermanniin kiini?"

Mutta Fritzillä ei ollut ensinkään halua kertomaan, hän ei tietysti tahtonut itse levitellä omia tyhmyksiänsä; hän tunki läpi väkijoukon, syötellen heitä yleisillä sananparsilla, ja hyppäsi hevosensa selkään, ja Rahnstädttiläiset ylistelivät kaikki yhtä suuta hänen kainouttansa, hän ei muka tahtonut itse kehua tekojansa.

Jos Rahnstädttiläiset nyt olivatkin pyörineet Fritzin ympärillä ja koettaneet imeä hänestä uutisia, juurikuin olisi hän siirappi tynnyri ja he karpästä, niin oli siitä vielä kummempia tuleva; tämä uuden vuoden päivä oli tuleva varsinaiseksi uutisten päiväksi. Sillä tuskin oli Fritz, ulkonäöltään uljaana ja vakavana, mutta sisällisesti murtuneena, ratsastanut ulos portista, kun eräät vaunut seisahtuivat kestikievaritalon eteen — herra ajoi itse ja kyytimies istui takana — ja Rahnstädttiläiset litistelivät neniänsä akkunaruujuja vastaan: kukapa se lienee?

"Minusta hän näyttää hyvin tutulta", sanoi joku.

"Niin, nähnyt olen minäkin hänen", sanoi toinen.

"Eikö hän ole...?" alotti kolmas.

"Älähän mitä!" sanoi suutari Bank, "se, ketä sinä tarkoitat, ei hän ole".

"Minä tiedän", sanoi räätäli Wimmersdorf, "minä olen tehnyt hänelle monta takkia, hän on herra von Rambow, joka nyt asuu toisella puolella Sweriniä Hohen-Selchowissa, Pümpelhagenin herran orpana".

"Räätäli on oikeassa, se hän on".

"Niin, se hän onkin".

"Saattepa nähdä, hän tulee tuon tapauksen tähden".

"Se onkin hänen velvollisuutensa, sillä Pümpelhagenin herra makaa sairaana, hän ei voi mitään toimittaa. Saattepa nähdä, hän on käyvä asian varteen".

Ja kun Frans tuli sisään, riisumaan turkkinsa, seisoivat Rahnstädttiläiset kaikki, selät päin akkunaa, selät päin muuria, selät päin seiniä, ja katselivat ällistelivät kaikki huoneen keskikohtaa kohden, jossa Frans seiso, ja olivat hätäpikaa kutoneet hänen ympärillensä uteliaisuuden verkon, jonka kaikki siimat kulkivat keskustaan, johon Frans saamattomana karpäsenä oli takertunut.

Frans meni ulos, puhui pari sanaa talon rengin kanssa ja kävi sitte torille päin.

"Juho", kysyi eräs akkunasta, "mitä hän sinulle sanoi?"

"Oo", sanoi Juho, "hän kysyi vaan pormestaria, lieneekö hän kotona".

"Kuulitteko, hän on kysynyt pormestaria. Hän ryhtyy asiaan toden perästä".

"Juho", kysyi eräs toinen, "eikö hän mitään muuta sanonut?"

"Sanoi, hän kysyi, eikö se papin leskirouva, joka tänne on muuttanut, asu tässä lähellä kauppias Kurzin luona".

"Ahaa! Ymmärrätkö? Papinlesken luona piilii varmaankin pehtori.
Hyvästi nyt!"

"Kummi Wimmersdorf, mihinkä sinä aiot?"

"Oo, minä aion myös kauppias Kurzille".

"Odotappa, minä tulen muassa".

"Se onkin totta, se", sanoi eräs toinen. "Kurzin luona voimme kaikki parhain nähdä".

"Niin, mennäänpä Kurzille!"

Eikä kauvan viipynyt, niin oli Kurzin puoti täynnä ihmisiä, joka muuten oli hyvin harvinaista; mikä osti naukun, mikä kaksi, ja Kurz sanoi itseksensä: "Jumalan kiitos! uusi vuosi alkaa varsin hyvästi".

Vähän ajan kuluttua tuli Frans torilta, takasin ja kävi Kurzin kauppapuodin ohitse pastorin rouvani asuntoon.

"Mitä? Eipä hänellä olekkaan mitään polisimestä muassaan?" kysyi eräs joukosta.

"Niin, Höppner ei ole kotona, hän on noutamassa itselleen sikaa Pribbenowista".

"Niin, se on totta, se".

"Kuinka mahtaa tuntua vanhasta pehtorista, kun tuo nyt yht'äkkiä tulee hänen niskaansa!" sanoi Wimmersdorf.

"Veikkoset, minun rupee paleltamaan jalkojani", sanoi suutari Bank, "minä menen kotia".

"Mitä? Voithan sinä odottaa, siksi kun asia ratkaistaan", sanoi nikkari Thiel.

"Tiedättekö mitä?" sanoi Bank, "minä luulen ettei koko jutussa ole mitään perää"?

"Mitä? Kerroithan sinä itse sen minulle tänä aamuna", sanoi nikkari Thiel.

"Niin kyllä, mutta mitä aamulla puhutaan, ei pidä aina illalla paikkaansa. Minä olen sittemmin asiaa tarkemmin arvellut".

"Se tahtoo sanoa, sinun jalkojasi on ruvennut paleltamaan", sanoi räätäli Wimmersdorf, ja kaikki purskahtivat nauruun.

"Se on tyhjää lorua!" sanoi suutari, "ja koko juttu on tyhjää lorua: vanha pehtori on niin kauvan teettänyt minulla jalkineitansa, ja aina on hän rehellisesti velkansa maksanut, ja hänkö olisi nyt vanhoilla päivillään ruvennut varastamaan ja ihmisiä ampumaan?"

"Puhu sinä pehuja! Koska koko kaupunki sitä sanoo?"

"Loruja, koko kaupunki! Tässä on herra Kurz, kysykää häneltä, eikö Hawermann aina ole rehellisesti hänellekin maksanut? Kysykää häneltä, mitä hän siihen sanoo!"

"Mitä minä siihen sanon? Minä en sano mitään", sanoi Kurz; "mutta uskoa en voi minä sitä, ja minulla on siihen omat syyni".

"Niin, kuuletteko nyt?"

"Niin, kylläpä kai se on mahdollista."

"Sanoinhan minä sitä heti, että asia tuntui minusta hyvin oudolta".

"Jaa jaa", sanoi Wimmersdorf, "minun luonani ei hän ole teettänyt mitään, minä en ymmärrä, miks en minä sitä uskoisi"...

"No, räätäli, älähän toki rupee naurunalaiseksi!"

"Niin, veikkoset, räätäli on tyhmä!"

"Minä tahdon teille jotakin sanoa", sanoi Bank ja lyödi lämäytti nyrkkinsä tiskiiniin, "tulkaa kaikki tänne — herra Kurz, täyttäkää vielä kerta lasit! nyt juomme vanhan kunnon pehtorin onneksi".

Ja niin he tekivät ja lähtivät kotia paremmilla ajatuksilla Hawermannista ja vanhus oli taas saanut hyvän maineensa takasin heiltä kaikilta paitsi räätäli Wimmersdorfilta. — Minkä tähden? Sen tähden että suutari Bankin jalvoja oli ruvennut paleltamaan.

Semmoisesta mitättömästä asianhaarasta riippuu usein ihmisten hyvä tai paha ajatus. Tässä pääsi nyt hyvä puoli voitolle; mutta mitäpä merkitsee mutamain yksinkertaisten käsityöläisten hyvä ajatus salaisen, näkymättömän voiman rinnalla, joka, jokaisessa pikkukaupungissa määrää ihmisten kohtalon ja pitää kädessään heidän onnensa ja onnettomuutensa sekaiset langat ja ohjaa heitä niillä, niin että heidän täytyy tanssia nuoralla tämän salaisen voiman mielen mukaan? Minä tarkotan sitä salaista oikeutta, jota rouvasväki hiljaisina iltahetkinä kaikkein pahantekiäin kauhuksi istuu kutimen ja teekannun ääressä. Siellä saa kukin kurja tuomionsa, siellä merkitään häntä kudinvartauilla, nipistetään sokuripihdeillä, kärvennetään öljylampun liekillä, ja jokainen teeveteen kastettu korppu antaa selvän kuvan, mimmoiselta tuon vaivaisen syntisen sieluntila näyttäisi, jos hän itse olisi lässä tämän tuomioistuimen edessä. — Mitä piti kai Rahnstädtin rouvasväen neuvoskunta väliä, suutari Bankin hyvästä ajatuksesta ja hänen palelevista jaloistansa? Mitä huolivat he Hawermannin rehellisesti suoritetuista rätingeistä? Nämä tuomarit punnitsivat asiaa vakaisemmalta kannalta, he ottivat ennen kaikkia — niinkuin lakimiehet sitä sanovat — syytetyn antecedentiat, entisen elämän, tarkastellaksensa, ja niinä he havaitsivat moitteenalasta, mitä Hawermannin, Lovisaan, pastorin rouvaan ja vieläpä itse Bräsigiinkin tuli. — Malla ja Salla Pomukkelskopp olivat — niinkuin maalarit sanovat — väriä vähän korottaneet, ripotellen pienen tilkan sinne, tilkan tänne, Slusuhr oli ko'onnut nämä kalliit helmet yhteen ja oli — niinkuin oppineet sanovat — saattanut kaikki yhteen särmiöön, vielä oli Taavettikin vähän avullisena ollut, ja niin voi oikeuskunta saada todellisen kuvan Fransin rakkaudesta Lovisaan, Hawermannin ja rouva Behrensin parittajatoimesta ja Bräsigin ilkeästä välittäjävirasta.

Juuri kun edeltävät asianhaarat oli suoritetuksi saatu, tuli kaupungin viskaalin rouva kauppias Krummhornin rouvan kanssa ja saivat nyt teekestin emännältä mitä ystävällisimpiä nuhteita, että olivat myöhästyneet. No, he puolustivat itseänsä niin ja näin, sanomatta juuri mitäkään tähdellistä; mutta kun he istahtivat, tapahtui se semmoisella keikahduksella, ja kun he kutimeensa tarttuivat, tapahtui se niin jäykällä niskanheitolla, että tuon ylhäisen oikeuston olisi täytynyt olla tyhmä, jollei olisi havainnut, että heillä oli jotakin erityistä sydämellä. Oikeusto teki siis vaan velvollisuutensa, kun vähitellen rupesi tunnustelemaan eteensä; mutta viskaalin ja Krummhornin rouvat olivat viisaudessaan edeltäpäin tämän mahdollisuuden arvanneet ja puristivat nyt huulensa lujasti kiini kuin veres simpsukka, ja mitä keinoja korkea oikeusto käyttikin, simpsukat pysyivät lujasti lukossa. Huolien, huokaellen tarttuivat oikeuston jäsenet kutimiinsa ja upottelivat taas korppuja teehe, ja kauhuksensa havaitsivat nyt molemmat simpsukat, että heidän hyvästi talletetut uutisensa voivat pian vanhentua ja että niiden paras mehu voi haihtua ilmaan, he aukenivat sen tähden itsestänsä, ja viskaalin rouva kysyi pormestarinnalta, eikö tänään iltapuolella eräs nuori herra ollut käynyt pormestarin luona. — Oh, vastasi pormestarin rouva, herra von Rambowin orpana oli käynyt hänen miehensä puheilla, he olivatkin vast'ikään siitä haastelleet.

"Ja mitä oli hänellä asiaa?" kysyi viskaalin rouva.

"Hän tahtoi saada tietää, kuinka tutkinto niistä varastetuista rahoista oli päättynyt, ja kysyi myös, oliko sen johdosta, mitä Pümpelhagenissa oli tapahtunut, joihinkin toimiin ryhdytty".

"Ja mitä muuta?" kysyi viskaalin rouva ja loi silmänsä alas kutimeensa.

"Mitään muuta ei ole mieheni minulle sanonut", sanoi pormestarinna.

"Ja sitä te uskotte?" kysyi viskaalin rouva.

"Häpeällistä on jokaiselle oikeustolle, ja erittäinkin tämmöiselle, uskoa yksinkertaista luonnollista asiaa Pormestarin rouva tunsikin heti, kuinka loukkaava tämä kysymys oli, ja hän vastasi pistävästi: Jos te enemmän tiedätte, rouva kulta, niin sanokaa".

Toinen simpsukka katsahti toiseen, ja molemmat purskahtivat nauruun. Kun tuommoinen oikein lihava simpsukka — sillä viskaalin rouva oli lihava, ja Krummhornin rouva ei myöskään ollut laihimpia — sydämensä pohjasta nauraa, tekee se aina suuren vaikutuksen ihmisiin, ja niin tapahtui nyt tässäkin että lässäolijat laskivat kutimensa syliinsä ja katselivat simpsukoita.

"Herranen aika", huudahti teekestin emäntä vihdoon, "mitähän te sitte tiedätte?"

"Krummhornin rouva saa kertoa", sanoi viskaalin rouva kylmäkiskoisesti, "onhan hän sen nähnyt yhtä hyvin kuin minä".

Krummhornin rouva oli hyvinluontoinen ihminen ja hän kertoi hyvin ja sujuvasti, mutta hänen suutansa vaivasi sama vika kuin notarius Schäferin sääriä Rostockissa: sillä ei ollut mitään pidäkettä, ja ihan samoin kuin notariuksen täytyi hänen tuontuostakin huutaa yhdelle ja toiselle: "Pidä minusta

kiini!" eli "Käännä minä takasin!" — Hän aloitti nyt. "Niin, aina, hän tuli suoraan poikki torin.."

"Kuka?" kysyi eräs pieni tyhmä tyttötöllerö, joka asessorina istui oikeudessa eikä tätä asiasta itsestään arvannut.

"Hiljaa!" huusivat kaikki.

"Niin, hän tuli suoraan poikki torin, minä tunsin, hänen heti, hän on kerran ostanut minun mieheltäni uuden pukimen, mustan hännystakin ja siniset housut — ei, mitähän minä pakisen! — sinisen hännystakin ja mustat housut; minä muistan hänen vielä, kuin olisi se tänään tapahtunut, hän käytti aina keltasia nahkahousuja ja pitkävartisia kaulussaappaita - vai oliko se sittenkin Fritz Triddelfitz? — Sitä en minä, tosiaankaan enää varmaan tiedä. Niin, mitä piti minun taas sanoa?"

"Hän tuli suoraan poikki torin", kuului kolmesta suusta yht'aikaa.

"Oikein! Hän tuli suoraan poikki torin ja tuli kadulle, jonka varrella viskaalin rouva asuu, minä satuin juuri olemaan hänen luonsa, sillä viskaalin rouva asuu, minä satuin juuri olemaan hänen luonsa, sillä viskaalin rouva tahtoi näyttää minulle uusia akuttimiensa, jotka hän on ostanut erältä juutalaiselta, nimeltä Hirsch — ei, hänen nimensä on Bär, nyt minä sen muistan, se on se sama juutalainen, joka vast'ikään teki vararikon. Kummallista; minun mieheni sanoo, että kaikki juutalaiset tekevät vararikkoja ja tulevat sen kautta vaan rikkaammiksi, niin ettei mikään kristillinen kauppias voi niiden veijarein kanssa ensinkään kilpailla. Missä minä taas olin?"

"Hän tuli kadulle, jonka varrella viskaalin rouva asuu".

"Niin aina! Viskaalin rouva ja minä seisomme juuri akkunassa ja voimme nähdä sisään rouva Behrensin huoneesen, ja viskaalin rouva sanoi, että hänen miehensä oli sanonut, että jos pastorin rouva rupeisi oikeutta käymään — ei, ei pastorin rouva, vaan kirkkoraati, tai konsistoriumi tai mikä hän lienee — niin täytyisi herra Pomukkelskopin eli jonkun toisen rakentaa Gürlitziin uusi pappila, ja viskaalin rouva..."

Mutta viskaalin rouva oli jo saanut kylliksensä tästä kertomuksesta, hän oli valmistanut itse ruoskan omalle kärsimättömyydellensä, kehottaissaan Krummhornin rouvaa kertomaan, hän puuttui sentähden hänen puheesensa: "ja sitte hän meni rouva Behrensin huoneesen ja viipymättä enempää aikaa etehisessä, astui hän heti asunhuoneesen, ja vanha pastorin rouva hypähti ylös sohvalta ja teki kädellään semmoisen liikenteen, kuin tahtoisi hän torjua häntä pois tyköänsä, ja näytti niin hämmästyneeltä, kuin olisi suuri onnettomuus hänet yllättänyt, ja niin mahtoi laita ollakin; ja sitten tarjosi rouva hänelle tuolin, mutta hän ei sille istunut, ja kun pastorin rouva meni ulos, käveli hän edes takasin huoneessa kuin... niin, kuin..."

"Rouva kulta", puuttui Krummhornin rouva tässä puhumaan, "te kuvailitte sitä tänään iltapuolella niin somalla värsyllä".

"Niin aina: Kuningas on leijona, käydessänsä hiedalla. Niin, semmoisena leijonana käveli hän edes takasin lattialla, ja kun vanha pehtori tuli sisään tyttärensä kanssa, kävi hän hänen eteensä ja nuhteli häntä mitä kovimmilla sanoilla".

"Mutta herranen aika", sanoi tuo tyhmä pikku asessori, "kuinka voitte te sen kuulla?"

"Niin ystäväiseni", sanoi viskaalin rouva ja nauroi pikku asessorin tyhmyyttä, "*kuulla* emme sitä voineet; mutta Krummhornin rouva ja minä olemme sen molemmat *nähneet, nähneet* omilla silmillämme. Ja vanha pehtori seisoj hänen edessänsä viheliäisenä syntisenä ja katseli alas lattiaan ja otti levollisesti vastaan kaikki nuhteet ja hänen tyttärensä, halasi häntä kaulasta, ikäänkuin tahtoisi hän häntä, suojella".

"Niin", puuttui tässä Krummhornin rouva puhumaan, "laita oli ihan sama, kuin vanhan puuseppä Stahlin, joka pantiin kiini, sentähden että hän oli varastanut vitsoja astian vöiksi. Silloin juoksi myös hänen tyttärensä, Mari, isänsä ja poliisi Höppnerin väliin eikä tahtonut suvaita, että hänen vanha, harmaapäinen isänsä vietiin raastupaan; ja vitsat oli hän kuitenkin varastanut, sen minä tiedän, sillä hän vannehti kolmella uudella vyöllä minun maitoastiani, ja minun mieheni sanoo aina sen olevan meille yhdentekevää, josko vitsat on varastettu tahi ei, ja maidolle on se myös yhdentekevä, maito ei varastetuista vöistä happane; mutta minä havaitsin kuitenkin..."

"Niin aina, rouva kulta", sanoi viskaalin rouva, ja keskeytti tämän sanatulvan, "mutta huomasiittekö myöskin, kuinka kalpealta tyttö näytti ja kuinka hän vapisi, kun nuori herra kääntyi häneen ja antoi hänelle eron?"

"En", sanoi Krummhornin rouva vilpittömästi; "kalpealta hän näytti, mutta vapisevan en minä hänen

nähty".

"Sen minä näin", sanoi viskaalin rouva, "näin hän vapisi", lisäsi hän ja huljutti ruumistaan nojatuolilla sinne tänne, juuri kuin olisi kesäpäivä ja kärpäset häntä ahdistaisivat, "ja näin seiso i nuori herra hänen edessänsä", hän nousi seisolle "side on katkennut, niinkuin minun poikani, ylioppilas, laulaa, ja näin katseli nuori herra häntä", ja samassa loi viskaalin rouva niin julman silmäyksen pikku asessoriin, että se raukka lensi varsin punaseksi, "ja sitte rupesi vanha pastorin rouva häntä lepyttelemään ja puhui paljon ja taputteli ja mairitteli häntä, ja hänelle mahtoikin tämä välitystoimi onnistua, sillä erotessaan antoi nuori herra heille molemmille kättä; mutta kun hän kadulle tuli, oli hänen kasvoissaan selvästi nähtävänä, kuinka iloinen hän oli, että pääsi mokomasta seurasta vapaaksi. Eikö niin, rouva Krummhorn?"

"Sitä en minä nähty", sanoi kauppiaan rouva, "minä pidin silmällä vaan nuorta tyttöä, joka seiso i, kädet ristissä rinnalla ja ihan kalpeana. Herranen aika, minä olen nähty monta kalpeata tyttöä, vast'ikään veljeni tyttären, hänellä on kälvetystauti, ja lääkäri sanoo aina: rautaa! rautaa! Mutta rautaa on työllä kyllä, sillä hänen isänsä on seppä. Veljeni olisi voinut tulla joksikin muuksikin, sillä meidän isä vainajamme..."

"Oi sitä tyttö parkaa!" huudahti pieni tyhmä asessori, "hän on niin kaunis tyttö. Ja se vanha ukko raukka! Minä en voi uskoa, että hän niin harmaapäisenä on tehnyt semmoista ilkityötä".

"Ystäväni", sanoi viskaalin rouva ja loi pikku asessoriin silmäyksen, joka sanaksi muutettuna merkitsi "pöllöpää", "ystäväni, kavahtakaa itseänne semmoisesta sopimattomasta sääliväisyydestä, ja kavahtakaa ettette seurustele ihmisten kanssa, jotka ovat tehneet rikoksia".

"Niin, tehnyt on sen hän varmaankin", kulki nyt suusta suuhun, kutimesta kutimeen, kupista kuppiin.

Pikku asessori tuli tappiolle; mutta yht'äkkiä, nousi pari vanhaa kokenutta rouvaa häntä puolustamaan heidän tavallisena toimenansa teekesteissä oli kantajan virka, mutta tänään tahtoivat he kerran ruveta syytetyn puolustajiksi. He olivat, sillä aikaa kuin viskaalin rouva puhui, aina hiljaisuudessa nyykäytelleet päätään ja vilkutelleet silmää toinen toiselleen: he tahtoivat antaa hänen puhua loppuun asti, mutta sitte aikoivat he käydä hänen kimppuunsa. Ja viskaalin rouva oli tehnyt tyhmyyden, hän ei olin ottanut sukulaisuuden suhteita ollenkaan lukuun, sillä nuo molemmat rouvat olivat Kurzin ja rehtori Baldrianin rouvat, ja nyt oli heidän vuoronsa, nyt panivat he viskaalin rouvan ahtaalle.

"Rouva kulta, mistähän sen tiedätte niin varmaan, että Hawermann on syyllinen?"

"Rouvaseni, tiedättekö että Hawermann on minun veljeni lanko?"

"Rouva kulta, teidän pitäisi vähän hillitä kieltänne".

"Rouvaseni, teillä on jo ennen ollut siitä harmia".

Ja nyt ammuskeltiin "rouva kulta" ja "rouvaseni" yhä suoraan yli pöydän, ja teelusikat kalisivat kupeissa ja hatunnauhat värähtelivät leukain alla, ja nuo viattomat kutimet pantiin kokoon ja sälytettiin ompelutaskuihin. Pormestarin rouva kävi näiden molempain rouvain puolelle, sillä hän ei ollut unhottanut viskaalin rouvan pisteliäitä sanoja. Taekestin emäntä juoksi toisen luota toisen luoksi ja rukoili heitä Jumalan ja taivaan tähden, etteivät tekisi *hänelle* sitä häpeätä, että juuri *hänen* teekestissään semmoinen eripuraisuus pääsisi valloilleen, ja pikku asessori rupesi katkerasti itkemään, sillä hän luuli olevansa syyppä tähän meteliin. Mutta asia ei ollut enää autettavissa: puolet vieraista lähtivät tiehensä, toinen puoli jäi jälille, ja Rahnstädtin kaupunki jakautui kahteen puolueeseen.

Ja ne, joiden tähden kaikki tämä melu oli syntynyt, istuivat, jos eivät juuri levollisina, niin kuitenkin rauhassa kotonaan eivätkä voineet aavistaakaan, kuinka paljo vaivaa ja puuhaa he olivat saattaneet uusille naapureillensa ja minkä riidan ja vihan he olivat herättäneet; he eivät ensinkään voineet ajatella, että se tuima katse, jonka viskaalin punaposkinen rouva loi yli kadun, koski heitä, ja pieni pastorin rouva sanoi usein, että ulkomuodosta päättäen oli vastapäätä-asuva viskaalin rouva varmaankin hyvin vankka ja luja ihminen, joka kyllä kykeni pitämään kuria talossaan. Eikä Lovisa aavistanut ensinkään, että se nuori, kaunis tyttö, joka käveli edes takasin hänen asuntonsa ohitse ja loi salaisesti silmäyksen akkunaan, tuns i sydämensä pohjasta häntä kohtaan sääliväisyyttä, ja että hän oli se sama tyhmä pikku asessori, joka teekestissä oli pitänyt hänen puoltansa. — Ei, näillä ihmisillä oli ihan toista ajateltavana: Lovisan täytyi viihdyttää sairasta sydäntänsä ja peittää se mailmalta, ettei hänen isänsä nähty niitä vereksiä haavoja, joita ero Fransista uudelleen oli aukirepinyt. Hawermann oli tämän eron jälkeen käynyt hiljaisemmaksi ja arvelevaisemmaksi kuin ennen, hän ei nähty, ei ajatellut mitään muuta kuin lastansa. Hän istui syvissä ajatuksissa itseksensä, ainoastaan silloin, kun hänen tyttärensä näytti kalpeammalta ja myös uneksi itseksensä, kavahti hän pystyyn ja riensi ulos pieneen talontakaiseen puutarhaan ja käveli siellä edes takasin, saadaksensa lepoa. Ah, mihinkä katosi hänen vihansa,

nähdessänsä lapsensa rakkauden? Mihinkä joutui hänen kiukkunsa mailmaa vastaan, kun hän näki lähimmän mailman ympärillensä kohtelevan häntä ystävyydellä ja hyväntahtoisuudella? Vihan ja kiukun täytyi tietysti kadota semmoisesta sydäimestä; mutta alakuloisuus ja suurin sääliväisyys ainoan lapsensa kohtaloa kohtaan jäi jälille. — Pieni pastorin rouva ei enää muistellut pyhjinriepuansa, hänellä oli tätä nykyä muuta pyhittäjänä, kuin pöytiä ja penkkejä, hänen täytyi puhdistaa kaksi sydäntä, jotka katkeamattomilla siteillä olivat häneen liittyneet, pölystä ja tomusta, ja niitä hän nyt silitteli ja siivoeli lohdutussanoillansa, että ne taas tulisivat kirkkaiksi ja valkeiksi, mutta hänen vaivansa oli turha, kumminkin Hawermannin suhteen.

Vanhuksen miehuuden voiman jänteet oli katkaistu, hyvän maineensa kanssa oli hän menettänyt kaiken elämän halun ja elämän rohkeuden ja joutilaisuus ja työttömyys, johon hän ei ollut tottunut, teki hänen alakuloiseksi, niin että hänen tilansa olisi ollut arveluttava, jollei hänen lapsensa suloinen ääni olisi tuontuostakin karkottanut hänestä sitä pahaa henkeä, joka häntä vaivasi, niinkuin paimenpoika Taavetin laulu karkotti pahan hengen kuningas Saulista. Kaikki, mitä Frans eron katkerana hetkenä oli hänen lohdutukseksensa sanonut: että pääsyytös kirjan löydön kautta oli tyhjäksi rauennut, että hän kyllä tiesi, mikä seikkoja ajattelematon ihminen hänen orpanansa Aksel oli, ja että semmoisen miehen arvostelu ei voinut häntä vahingoittaa, että hän uskoi häneen, vaikka koko mailma häntä vastaan nousisi, sillä hänen povessaan oli toinen mailma; kaiken tämän, jonka vielä pastorin rouva hänelle toisti, hylkäsi Hawermann ja pysyi lujana siinä, että niin kauvan kuin hänen viattomuutensa, mitä varkausiasiaan tuli, ei ollut selville tullut, niin kauvan oli hänen nimensä tahrattu, ja hänen täytyi estää tätä nuorta miestä vastoin hänen tahtoansakin, saattamasta nimeänsä häpeään.

Tämä oli nyt, jos asiaa likemmin tarkasteli, paljasta mielettömyyttä ja moni voipi tässä syystä kysyä: miks'ei hän astunut vapaasti ja rohkeasti, hyvään omaantuntoonsa turvaten, mailman eteen, huolimatta ihmisten valheista? Ja minä sanon niille, jotka niin kysyvät, että he ovat oikeassa: se olisi hänen pitänyt tehdä ja sen olisi hän tehnytkin — jos hän vielä olisi ollut sama Hawermann kuin ennen. Mutta se ei hän enää ollut; kiusa, harmi, loukkaukset ja ylenkatse olivat hänen masentaneet, ja nyt tuli niiden lisäksi vielä julkinen syytös ja tuo kauhea tapaus hänen ja hänen isäntänsä välillä; hänen hylkäsi vielä nuori rouvakin, jonka edestä hän olisi henkensä antanut, ja tämä kaikki tapahtui juuri samaan aikaan, jolloin hänen sydämensä oli auennut onnellista tulevaisuutta vastaanottamaan. Talvipakkanen ei tee vahinkoa, kevät tulee kumminkin; mutta kun luonto vihannoitsee ja kukkii, ja lumi silloin lankee taivaasta ja peittää nämä vihreät toiveet, silloin kutistuu kaikki käppyrään, ja kaikki ne pienet laululinnut, jotka keväsen uskoivat ja luottivat, istuvat nyt kyyrystellen ja vilustuneina pesissään, ja autiossa metsässä vallitsee kuoleman tyyneys. — Vanhus oli sydämessään valmistanut suuren ilon ja aikoi sanoa ihanimmille toiveilleen tervetuloa, ja nyt tunkivat nuo pimeät hahmot sisään ja käänsivät kaikki ylös alasin ja ryöstivät häneltä sen ainoan aarteen, joka hänellä enää oli mailmassa. Tämä oli isku, josta hän ei enää voinut toipua. — Ottakaa saiturilta aarre, jota hän kuusikymmentä vuotta on haalinut kokoon, ja te otatte samassa häneltä hengen, ja se on kumminkin vaan aarre, jota ruoste raiskaa; mitä on se hyvän maineen rinnalla?

Niin ei jäänyt pastorin rouvalle mitään muuta lohdutuskeinoja kuin Fransin viimeiset sanat, että hän voi odottaa, hän oli tuleva uudestaan.

Luku 33.

Minä kysyn joka maamieheltä, voiko hän vielä muistella vuoden 1845 kevättä: eikö silloin variksen sijasta kalkkunakukko voinut piillä Wapun päivänä rukiissa? — Mailman lopusta, Kurzista ja Triddelfitzistä. — Huonot ajat kaupungissa ja maalla, ja kuinka kolme veijaria käyttää tätä hyväksensä. — Akselia ahdistetaan vähän rohkeammin, ja hän tekee mielestensä hyvän kaupan. — Kuinka Taavetin täytyy haistella setelikimppua, ja Pomukkelskopp ei tahdo millään ehdolla vetää takasin jalkaansa, jonka hän on pistänyt Pümpelhageniin. — Isä on liian viisas!

Hawermann eleli siis yksinänsä ja istui karvarissaan eli käveli puutarhassa, kun pastorin rouvan luona oli vieraita; ja se tapahtui usein, sillä toinen puoli Rahnstädtistä luuli tekevänsä kaikille niille kiusaa, jotka olivat julistaneet rouva Behrensin huoneen pannaan, jos kävivät ahkerasti täällä vieraisilla. Niin tuli rehtori Baldrian ja kauppias Kurzkin joka päivä rouva Behrensin luo, sillä heidän molempain rouvansa olivat kotona pitäneet heille niin ankarat saarnat Hawermannin viattomuudesta, että heidän oli mahdoton häntä epäillä. Maalta tuli usein iltapuolisin Nuori Jokkum vaimonsa ja Miinan kanssa ja pastori Gottlieb Liinan kanssa; mutta Bräsig kävi täällä palan ajan takaa; hänelle oli pastorin rouvan huone kyhkyseläkkänä, jonne hänen viaton sydämensä yhä lenteli, kupu täynnä uutisia, joita hän Peksowista, Pümpelhagenista ja Gurlitzistä oli vanhaa ystävänsä varten koonnut. Hän toi Hawermannille sanoman, että maa jo oli kuiva — s.t.s. kynnettävä; mutta öljypuun lehteä ei hänellä aina ollut nokassaan. Kun puhuttiin Pomukkelskopista ja Akselista, silloin pudotti hän sen kiihkossaan

ja kyhkösestä tuli täydellinen varis. Hän ei välittänyt vastusteleemisista, kun hän tuli lentäen, vaan sanoi Hawermannille suoraan päin silmiä tulevansa saattamaan häntä toiselle mielialalle, ja jos ei se hänelle onnistunutkaan, ei hän sitä pannut pahaksensa, vaan tuli uudestaan seuraavana päivänä ja kertoeli niitä ja näitä ilmasta ja maanviljelyksestä.

Ja vuoden 1846 keväällä olikin paljon kertomista ilmasta ja maanviljelyksestä. Talvi oli ollut lämmin ja lauhkea, ja kevät tuli varhemmin kuin miesmuistiin. Helmikuussa vihotti ruoho ja vilja rehevästi, ja apilas tuli näkyviin, ja pelto oli kuiva viljeltäväksi, ja maamies käveli vainiolla, arvelleen joko oli aika kyntämään ruveta, uskaltaisiko hän jo kylvää herneitä vai eikö.

"Kaarlo", sanoi Bräsig, "saatpa nähdä, tästä ei tule hyvää loppua, kevät on liian kaunis: linnun, joka liian varhain aamulla laulaa, syö kissa suuhunsa ennen iltaa; saatpa nähdä, että elonaikana vielä nousevat silmämme pystyyn. Kauniit kevät ovat petollisia!"

Palmusunnuntaina tuli hän Hawermannin luo ja hänellä oli kädessään täysinäinen turnipsin kukka, jonka hän laski Hawermannin eteen pöydälle.

"Katsoppa tätä vietävää! Minä löysin sen sinun turnipsistasi Pümpelhagenissa. Sinä saat nähdä, Kaarlo, viikon kuluttua on koko halme kukkiva kultaisena; mutta se on kaikki pilalla, juuresta latvaan saakka täynnä syöpäläisiä!"

"Niin, Sakari, on usein ennenkin tapahtunut, ja me olemme kumminkin niittäneet kauniin heinän".

"Niin kyllä, Kaarlo, mitä *mustiin* tulee, mutta *harmaiden* laita on toinen — minä olen huviksesi ottanut mukaani yhden niistä näytteeksi —" ja nyt kourasi hän taskuunsa ja veti esille paperikäärn, mutta kun hän sen aukaisi, ei siinä ollut mitään. — "Niin, näethän nyt! Enkö minä, sitä sanonut? Nämä kavalat harmaat syöpäläiset ovat salaisia veijareita, heidän juoniansa on yhtä mahdoton arvata, kuin sitä vahinkoa, jonka he tekevät. — Saatpa nähdä, Kaarlo, että tämän vuoden tulosta ei tule mitään, kaikki on tätä nykyä luonnotonta. Muina vuosina voi tavallisesti varis seisoa Wapun päivänä rukiin oraassa, mutta tänä vuonna voipi kelvollinen kalkkunakukko piillä siinä. Niin, Kaarlo, mailma, on ylös alasin, ja muutamin paikoin ovat papit jo saarnanneet, että kuu on käyvä maan ja auringon väliin, ja että aurinko silloin on tuleva liian lähelle maata ja on polttava kaikki karreksi, toisin sanoen, että mailman loppu on tulossa ja että ihmisten pitää tehdä katumus".

"Oh, Sakari, sehän on vaan tyhjää löpötystä".

"Sitä sanon minäkin ja katumuksen laita on niin ja näin muutamin paikoin. Vähässä Ribowissa esimerkiksi ovat päivätyöläiset heittäneet työnteon ja myyneet sen vähän, mitä heillä omaisuutta oli, juutalaisille ja juovat mässäävät nyt koko päiväkaudet, koska vielä lyhyen elämänsä aikana tahtovat nauttia omaisuuttansa. Pastori Gottlieb aikoi myös ruveta semmoista saarnaamaan, mutta minä puhuin Liinan kanssa ja Liina sai hänen siitä luopumaan. Mutta, mitään hyvää loppua ei tällä ole, Kaarlo".

"Että saadaan huono vuosi, voi olla mahdollista: mutta eilen oli Kurz minun luonani ja hän kehui suuresti sitä kaunista talvilijaa, joka rehoittaa kaikilla pelloilla".

"Kaarlo, minä olisin pitänyt sinua ymmärtäväisempänä. Kurz! Johan nyt jotakin — Kurz! Mimmainen suolatun sillin pitää olla, tietää hän, sillä hän on taitava kauppias; mutta jos hän rupee arvostelemaan talvilijaa, niin täytyy hänen nousta varhemmin ylös, sillä sitä arvostelemaan tarvitaan maanviljeliää, *taitavaa* maanviljeliää. Mutta niinhän on laita, kuin minä aina olen sanonut, joka hölmö hutiloitsee meidän ammatissamme, ja kaupunkilaiset pistävät nenänsä joka paikkaan kuin kärpäset. Jos joku harjottaa maanviljelystä vaan huviksensa, niin olkoon menneeksi, minulla ei ole mitään sitä vastaan, mutta jos hän siitä etsii etuansa — ei, Kurz! Siirappitynnynriin ja kortteihin kurkistelkoon hän, mutta jos hän kurkistelee rukiin laihoon, niin ei hän näe mitään. — Mutta mitäpä piti minun sanoa, nousevalla viikolla muutan minä kimsuineni, kamsuineni sinun luokses".

"Ei, Bräsig, älä sitä tee! Jos tästä huono vuosi tulee, niin tarvitaan sinua pappilassa, ja nuori pastori ei varmaankaan vielä ymmärrä niin paljon maanviljelyksestä, että hän voisi tulla yksin toimeen".

"Niin, Kaarlo, tyhmä on hän kyllä vielä, ja jos, sinä sen hyväksi katsot — sillä minä seuraan kokonaan sinun neuvoasi — niin jään minä vielä hänen luoksensa. Mutta nyt hyvästi! Minä en tiedä, minun vatsaani kurnii niin, minä käyn pikkusen rouva Behrensin luona, eiköhän hänellä liene pieni napaus kuminaviinaa minulle antaa". Niin puheinkin lähti hän ulos ovesta, mutta pisti heti taas päänsä, sisään: "Melkeinpä olin unhottamaisillani puhua Pümpelhagenista, no, siellähän pidetään tätä nykyä semmoista taloutta, että sitä on oikein kumma nähdä. Eilen tapasin Fritz Triddelfitzin kartanon rajalla ja vaikka hän on perhanan vinttiö, oli hänellä melkein kynelet silmissä: 'herra pehtori', sanoi hän, 'näettekös, koko yökaudet lepään minä ja vaivaan päätäni maanviljelyksellä, saamatta unen einettä silmäni, ja kun kaikki olen mitä parhaiten ajatellut ja aamulla panen väen työhön, niin silloin tulee herra, käsivarsi siteessä, ja hajottaa koko järjestyksen, hän lähettää yhden päivätyöläisen sinne, toisen tänne, niin että

he juoksevat ympäri pellolla kuin päättömät kanat, ja minä juoksen perässä, saadakseni heitä taas kokoon, ja kun taas olen saanut heidät kootuksi, niin hajottaa hän heidät uudestaan iltapuolella!" — Kaarlo, tämä on oleva suuri huvitus sinulle, etteivät voi tulla ilman sinua toimeen".

Niin puhelein sulki hän oven ja meni; mutta vähän ajan perästä tuli hän taas näkyviin: "Kaarlo! mitähän minun taas piti sanoa — niin puolet Pümpelhagenin hevosia ovat uupuneet, pari päivää sitte oli toinen merkelikuoppa vielä ihan täynnä — ja siinä seisoivat nuo vanhat kaakit niin hurskaan näköisinä, pää ja korvat lerpukuksissa, kuin talonpojat kirkossa. Ja tähän ei ole liika työ syynä, ei, vaan rehun puute. Sen tekee, sillä sinun nuori herrasi ei voi ollenkaan arvata, kuinka paljon hänellä on ladoissa rehua, ja keväällä myi hän vielä kolme kuormaa kauroja ja kaksi kuormaa herneitä juutalaisille, ja nyt on hänen aittansa niin tyhjä ja puhdas, kuin nuoltu. Ja nyt täytyy hänen itse ostaa kauroja; mutta ne raukat juhdat, jotka leivän ansaitsevat, eivät saa mitään, kaikki menee noille joutaville puhdasrotuisille tammoille, jotka eivät mitään tee, vaan kuluttavat päivänsä joutilaina. Mailmassa ei ole todellakaan mitään oikeutta! No, hyvästi nyt, Kaarlo!" ja nyt hän lähti vihdoinkin.

Tämä oli surullinen kuva, mitä Bräsig tiesi Pümpelhagenista kertoa: mutta todellinen laita siellä oli vielä hullumpi, sillä siitä ahdingosta, johonka Akselin ainainen rahanpula oli hänet saattanut, ei Bräsig ollut mitään kertonut, ja se oli kuitenkin pahin asia kaikista. Ainainen rahanpula tekee ihmisen ei ainoastaan äreämieliseksi, vaan myöskin tylyksi alamaisiansa kohtaan, ja Aksel joutui nyt myös siihen tavalliseen erehdykseen, että hän ei luullut hyvään asemaan pääsevänsä, niin kauvan kuin hänen väkensä voi hyvin, ja tätä nuottia oli Pomukkelskopp hänelle: yhä veisannut. Hän riisti nyt väeltänsä pois milloin mitäkin etuja; ja kun hänen luonnollinen hyväntahtoisuutensa taas pääsi voitolle, antoi hän heille taas takasin yhtä ja toista; mutta kaikki tapahtui ajattelematta ja hätäisesti, ja se ei kelpaa. Ensimmäkeä oli väki nauranut näille nurinkurisille muutoksille, mutta niin on aina laita alussa, naurusta tuli pian nurina ja nurinasta vastustelemista ja valitusta. Hawermannin hallitessa olivat päivätyöläiset aina saaneet jyväsä ja rahansa oikeaan aikaan, nyt täytyi heidän niitä odottaa, siksi että jotakin oli saatavissa; se ei tunnu hyvältä. Ja kun he tulivat isännän puheille valitustensa kanssa, tiuskittiin heitä, ja se tuntuu vielä pahemmalta. Tyytymättömyys oli kaikkialla yleinen.

Aksel luotti vuoden tuloon; mutta valitettavasti oli Bräsig oikein ennustanut: kun elonaika tuli, ei ollut pelloilla paljon korjattavana, ja kun vilja oli koottu, olivat laarit vaan puolellansa, ja vanhat kokeneet maamiehet sanoivat nuorille vasta-alkaville: "Olkaa varuillanne! Säästäkää ajoissa, niin on teillä hädässä jotakin!"

Neuvo oli hyvä, mutta mitä se Akselia autti? Hänen täytyi rahaa hankkia, sentähden antoi hän syksyllä puida, minkä jaksoi, siemeniksi ja myytäväiksi. Ja viljasta sai hän hyvän hinnan, sillä viljakauppiat näkivät edeltäpäin, miten oli käyvä, ja ostivat voittaaksensa, ja niin tuli luonnollisen hädän lisäksi vielä keinollinen. Vanhat päivätyöläiset pudistelivat paitansa, nähdessänsä viljakuormien lähtevän talosta: "Mitä tästä on tuleva! Meillehän ei jää mitään". Ja vaimot seisoivat ryhmittäin ja väentelivät käsiänsä: "Katso, naapuri, tämä pieni kasa tässä, siinä kaikki minun perunani, ja viallisia ovat ne vielä päälliseksi: mistä elämme talven?" Ja niin oli hätä joka talossa, ja tähän mitä hedelmällisimpään maahan oli se tullut kuin varas yöllä, kukaan ei ollut sitä ajatellut, kukaan ei ollut varokeinoihin ryhtynyt, sillä kenenkään mieleen ei semmoinen johtunut. — Mutta kaikkein pahimmassa hädässä olivat pikkukaupungit, ja niissä kaikkein pahimmassa ahdingossa pikkukäsityöläiset. Työväelle hankittiin työtä ja heidän lapsensa kävivät talosta taloon kerjäläispussi selässä, ja sittemmin pantiin toimeen soppakeittimöitä; mutta köyhä käsityöläinen? Työtä ei hänellä ollut — kukaan ei teettänyt mitään — ja kerjätä ei hän ymmärtänyt, eikä hänen kunniansa ja arvonsa sitä sallinutkaan. Ah, minä tulinkin kerran siihen aikaan erään toimellisen ja ahkeran käsityöläisen majaan, päivällisruoka oli pöydällä, nälkäiset lapset seisoivat sen ympäri, ja kun minä aukasin oven, viskasi emäntä liinan vadin yli, ja kun hän meni ulos miestänsä kutsumaan, kohotin minä liinan lievetä, ja mitä sain minä nähdä? Keitettyjä perunankuoria. — Se oli päivällisatriä.

Semmoisina aikoina istuu Jumala taivaassa ja erottaa seulomalla hyvät ihmiset pahoista, niin että jokainen voi heidät selvästi nähdä. Hyvät ihmiset jäävät hänen seulaansa, että hänelle niistä on iloa oleva, ja että he hedelmän kantavat, mutta pahat putoavat maahan lusteen, pillikkeiden ja villikaalin, s.o. heidän vääriin toivojensa ja saastaisten, pahain halujensa ja ajatustensa kanssa, ja kun ne ovat maahan pudonneet ja rupeevat hedelmää kantamaan, silloin nousee myös tämä rikkaruoho, ja mailman silmissä näyttää se tosin kauniilta kukkimiselta, mutta kun elonaika tulee ja viikate vilkkuu pellolla, silloin kaatuu niiden tähkä tyhjänä maahan, ja Jumala kääntyy pois tältä pellolta, sillä kirjoitettu on: "Heidän hedelmästänsä te heidät tunnette".

Moni jakeli tässä hädässä täysin käsin lahjojansa, huolimatta omasta pulastaan, ja maaneuvos von O. ja kamariherra von E. ja arentimies H. ja myös meidän vanha tuttavamme Mooses ja vielä moni muu jäivät meidän Herramme seulaan ja kantoivat kauniita hedelmiä näinä huonoina aikoina, mutta Pomukkelskopp ja Slusuhr ja Taavetti putosivat seulasta pillikkeittensä ja villikaalinsa keralla ja istuivat nyt yhdessä Gürlitzin kartanossa ja tuumailivat, kuinka he parhaiten voisivat käyttää hyväksensä tätä

yleistä onnettomuutta. Ja Taavetti ja Slusuhr tiesivät varsin hyvin, mitä oli tehtävä; jos heillä vaan olisi ollut kylliksi rahoja, niin olisivat he lainanneet niitä hätäantyneille ja ahdistetuille, nälkäisille ja vilustuneille korkeata korkoa vastaan. Mutta ne varat, jotka heillä oli käytettävänä, olivat he jo panneet tähän kauniiseen liikkeeseen, ja nyt kehottivat he ritariskartanonomistajaa antamaan rahojansa tähän tarkotukseen, hän olisi myös saava osansa tästä ihanasta voitosta. Mutta tähän ei tuo varova herra suostunut, se olisi helposti tullut ihmisten korviin ja olisi voinut vahingoittaa hänen mainettansa; hän sanoi sentähden, ettei hänellä ollut mitään, ja mitä hänellä oli, täytyi hänen pitää, elättääksensä karjaansa ja väkeänsä.

"Karjaanne", sanoi Slusuhr hävyttömästi, "sen minä myönnän, mutta väkeänne? Tehkää hyvin ja olkaa leikkiä laskematta. Teidän väkenne juoksentelee kerjäämässä ympäri koko maata, ja äsken juuri, kun me ajoimme pappilan ohitse, seisovat heidän vaimonsa ja lapsensa pappilan pihassa, ja heidän vanha ystävänsä Bräsig seiso i kahden suuren sangon ääressä, jotka olivat täynnä hernerokkaa, ja pastorin nuori rouva jakeli siitä kauhalla ruukkuihin".

"Jaelkoon! jaelkoon!" sanoi Pomukkelskopp "minä en tahdo estää ketään tekemästä hyvää työtä. Heillä mahtaa olla; minulla ei ole mitään, ja rahaa ei minulla myöskään ole".

"Mutta teillä on Pümpelhagenin vekselit", sanoi Taavetti.

"Ja te luulette, että hän voi maksaa? Hän on leikannut vielä vähemmän kuin me muut, ja sen hiukkasen, mitä hän on saanut, on hän jo punnut ja myynyt".

"Juuri sentähden", sanoi Slusuhr, "nyt on aika. Semmoinen sopiva tilaisuus ei tule helposti toistamiseen, eikä hän voi teille suuttua, sillä te olette itse pulassa ja teidän on täytynyt myydä vekselit minulle ja Taavetille. Älkää nyt tehkö mitään estelyitä, ravistelkaa nyt vaan puuta, nyt ovat hedelmät kypsiä".

"Kuinka suuri on summa?" kysyi Taavetti.

"Niin", sanoi Pomukkelskopp ja meni kaappinsa, luo ja kynsi korvansa taustaa, "vekseleitä on minulla yhdentoistatuhannen taalerin edestä".

"Loruja!" sanoi Slusuhr, "enemmän täytyy niitä olla".

"Ei, enempää ei niitä ole. Kahdeksantuhatta kiinitin minä puolentoista vuotta sitte kartanoon, koska hän niin hartaasti pyysi sitä".

"Sitte olette te tehneet tyhmästi, ne täytyy teidän ensin ylössanoa, ja sitte saatte vielä kauvan odottaa", sanoi notarius; "mutta ei haita mitään! Antakaa vaan nuo yksitoistatuhatta meille, niillä voimme häntä tällä ihanalla ajalla kyllä hätyyttää".

Mukkel ei ensin oikein mielellään tahtonut tähän suostua; mutta Kananen tuli sisään, ja mikä hänen tahtonsa oli, tiesi Mukkel hyvin; hän antoi siis vekselit Slusuhriin ja Taavetille.

Nyt alkoi tuo vanha leikki taas Pümpelhagenissa, Slusuhr ja Taavetti tulivat ja panivat Akselin ahtaalle, ja kävivät hänen kimppuunsa tällä kertaa, ankarammin kuin ennen, ja ajan pidennyksestä ei tällä erällä ollut mitään puhuttakaan. Hänen täytyi ja piti maksaa, ja hänellä ei ollut rahaa nimeksikään, eikä edes toivoa mitään saada. Tämä tuli hänen päällensä kuin pyryilma, ja nyt heräsi ensimmäisen kerran hänessä synkkä ajatus siitä, että tämä voi olla ennakoita suostuttua peliä, että hänen ystäväallinen naapurinsa Gürlitzissä oli oikea syypää hänen ahdinkoonsa, ja että Pomukkelskopilla mahtoi olla joku erityinen tarkotus antaissaan aina näiden molempain vejarein kiskoa häneltä vekseleillä rahoja; mutta mikä tämä tarkotus oli, sitä ei voinut hän selville saada. Mutta mitä autti tässä uhka ja puhka, hänen täytyi rahoja saada, mutta keneltä? Hän ei tietänyt mitään neuvoa, mutta aina palasivat hänen ajatuksensa siitä epäluulosta huolimatta, joka hänessä oli herännyt, hänen naapuriinsa Pomukkelskoppiin. Hänen oli auttaminen; kukas muuten? Hän hyppäsi hevosensa selkään ja ratsasti Gürlitziin.

Mukkel otti hänen erinomaisen ystävällisesti vastaan, oikein sydämellisesti, ikäänkuin täytyisi näiden huonojen aikojen saattaa naapurit likempään yhteyteen, ja olisi toisen auttaminen toista tässä hädässä. Hän veisasi pitkän valitusvirren huonosta vuodentulostaan ja voivotteli haikeasti rahapulaansa, niin että Aksel ei alussa ollenkaan voinut asiaansa ilmottaa ja rupesi häpeemään, lähestyvä näin suuressa hädässä olevaa miestä anomuksellaan. Mutta hätä ei lue lakia, hän kysyi vihdoon, miksikä hän oli antanut vekselit noille molemmille verenimiöille, ja Pomukkelskopp laski kätensä ristiin mahallensa ja loi tuohon nuoreen mieheen niin surkean katseen ja sanoi: "Ah, herra von Rambow, suuressa hädässäni. Näettekö!" ja hän aukaisi kaappinsa ja näytti laatikkoon, jossa oli kai noin pari sataa taaleria, "näettekö, tässä on kaikki, mitä minulla on, ja minun pitää kumminkin pitää huolta väestäni ja karjastani, ja minä ajattelin, että teillä saattoi olla liikeneviä rahoja tallella".

Mutta, kysyi Aksel, miks'ei hän itse ollut kääntynyt häneen tässä asiassa.

"Se on minulle vastenmielistä", sanoi Mukkel, "te tunnette sananparren: raha yhdistää vieraat, mutta erottaa ystävät, ja me olemme kuitenkin niin hyviä ystäviä".

Niin, se oli kyllä totta, se, sanoi Aksel, mutta ne molemmat olivat häntä niin kamalasti ahdistaneet, ja hän oli mitä kauheimmassa pulassa.

"Hekö ovat sen tehneet?" huudahti Pomukkelskopp; "sitä he eivät saa tehdä! Minä olen pannut teille ehdoksi, etteivät saa ahdistaa minun rakasta naapuriani. Kyllä he suostuvat odottamaan — siitä, saatte ehkä pikkusen maksaa, mutta siitä ei pidä välittää, asiain näin ollessa".

Sen Aksel kyllä tiesi, mutta niin helposti ei hän tällä erällä ollut tyydytettävä, hänen tilansa oli liian tukala, hän yritti vielä kerran ja rukoili taivaan tähden herra kartanonomistajaa auttamaan häntä kumminkin kreditillensä, jollei hänellä itsellä rahoja ollut.

"Herranen aika, mielelläni", sanoi Mukkel, "mutta kenenkä luona? Kenellä nyt on rahoja?"

"Eikö Mooses mahtaisi auttaa?" kysyi Aksel.

"Häntä en tunne", kuului vastaus, "minä en ole koskaan ollut asioissa hänen kanssansa. Teidän isänne oli hänen kanssansa yhteydessä, ja te itse tunnette myös hänen. Niin, kääntykää vaan häneen".

Tämä oli ainoa lohdutus, jonka Aksel sai. Liukkaasti kuin ankeriainen luikersi lihava kartanonomistaja hänen käsistänsä, ja kun Aksel taas istui hevosen selässä ja ratsasti kotia, oli hänen ympärillensä pilkkopimeä, mutta hänen sisässsänsä vielä pimeämpi.

Taavetti ja Slusuhr tulivat uudestaan, he kiduttivat häntä mitä ilkeimmällä tavalla, ja vaikka hän kyllä koetti turvaella Pomukkelskopin lempeihin ehtoihin, eivät he niistä mitään välittäneet, he eivät muusta huolineet kuin rahasta.

Hän matkusteli siellä, hän matkusteli täällä, hän kolkutteli jokaista ovea, mutta turhaan, rahoja ei ollut missään; tuskaantuneena ja uupuneena palasi hän kotia, ja siellä kohtasivat häntä hänen rouvansa tyynnet silmät, jotka selvästi kyllä osottivat, että Frida aavisti kaikki. Mutta hänen suunsa vaikenä ja huulet puristuivat kiini, ikäänkuin olisi kaunis, monta suloista lohdutussanaa sisältävä kirja iäksi päiväksi oleva Akselilta suljettu. Aina siitä hetkestä asti, kun Hawermann niin häpeällisellä tavalla oli ajettu talosta, ja Frida oli tullut tuntemaan sen suuren vääryyden, jonka hän rakkaudesta mieheensä oli hänelle tehnyt, ei Frida enää puhunut miehensä kanssa hänen asioistansa; auttaa ei hän kumminkaan voinut, ja näin esti hän miehensä turvaumasta uusiin valheisiin, joilla hän vaan pettäisi itseänsä ja muita.

Mutta tällä kertaa oli Aksel silmännähtävästi suuremmassa pulassa kuin tavallisesti, ja hänen levoton, äkäinen, ärtynyt mielentilansa osotti selvemmin, kuin milloinkaan ennen, hänen tuskaansa, ja kun Frida eräänä iltana meni levolle ja vielä kauvan aikaa katseli pientä lastansa, liikutti se hänen mieltänsä ja sydäntänsä, Aksel oli kumminkin tuon rakkaimman olennon isä, mitä hänellä tässä mailmassa oli, ja Fridan tuli niin sääli häntä, että hän katkerasti rupesi itkemään ja päätti seuraavana päivänä puhua hänen kanssansa ystävällisesti ja mielellään ottaa hartioillensa osansa siitä surujen taakasta, joihin Aksel yksin oli syypää.

Mutta seuraavana aamuna tuli Aksel hyräellen ja vihellellen alas portaita myöden ja huusi Triddelfitziä ja antoi käskynsä ja huusi Kristian Degelille, että hän valjastaisi hevoset ja varusteiksi useamman päivän retkelle, ja tuli vaimonsa luoksi muodolla, jossa ei ollut havaittavana mitään levottomuutta, vaan päinvastoin vakavuutta ja luottamusta, niin että Frida joutui varsin ymmälle ja jätti aikomuksensa toimeen panematta.

"Sinä aiot matkalle?" kysyi Frida.

"Niin, minä matkaan asioille ja tulen luultavasti käymään Swerinissäkin. Onko sinulla jotakin asiaa sisarilleni?"

Fridalla oli vaan terveisiä heille lähetettävänä, ja hetken ajan kuluttua sanoi Aksel hänelle jäähyväiset ja istui vaunuihin ja ajoi Sweriniin. Hän oli taas sanonut vaimollensa vaan puolen totuuden; hänellä ei ollut aikomusta matkata mihinkään muualle kuin Sweriniin sisartensa luoksi. — Yöllä oli jolahtanut hänen päähänsä, että olihan hänen sisarillansa, rahoja, hänen isänsä oli ostanut heille pienen talon ja puutarhan ja pannut heitä varten tallelle viisitoista tuhatta taaleria, jotka antoivat 4,5 prosenttia korkoa, ja siitä he elivät, tosin hyvin niukasti, mutta kamarineuvos ei ollut muuta voinut tehdä, vaan oli toivonut, että heidän lankonsa ja erittäinkin Aksel vastedes tulivat heitä auttamaan. Tämä summa oli

nyt yön kuluessa johtunut Akselin mieleen, sehän oli juuri hänen tarpeensa, siitä oli hänelle apu lähtevä, ja voihan hän yhtä hyvin kuin vieraat ihmiset maksaa heille korkoa; mutta hän oli antava heille täyteen 5 prosenttia, ja vaikka rahat tätä nykyä olivatkin kiini niin totta penteleessä ne irti saatiin, jospa hän vähän saikin maksaa siitä. Tämä toivo oli hänet niin iloiseksi tehnyt.

Kun nuori herra tuli Sweriniin ja ilmotti asiansa sisarillensa ja valitti huonoa vuotta, tulivat nuo raukat vanhat piiat niin liikutetuiksi ja lohduttelivat Akselia, ikäänkuin olisi koko mailma hänelle vääryyttä tehnyt, ja kun Albertina, joka oli heistä viisain olevinaan ja joka piti huolta raha-asioista, varsin hiljaa lausui muutamia sanoja vakuudesta, puuttuivat nuo molemmat toiset, erittäinkin Fidelia, hänen puheesensa: se oli turhanpäiväistä ahdasmielisyyttä, heidän veljensä oli hädässä, ja niin olivat tätä nykyä useat maamiehet, ja heidän veljensä oli heidän kopeutensa ja heidän ainoa tukensa, sitä oli heidän isävainajansa vielä vähän ennen kuolemaansa sanonut. Ja kun Aksel nyt lupasi kiinnittää rahat kartanoon, niin suostui Albertinakin asiaan, ja nuo hyvänlaitaiset vanhat ryökynät iloitsivat suuresti, että voivat auttaa rakasta veljeänsä.

Rahojen irtisaamisessakin oli Akselilla onni, siihen tarvittiin vaan pari juutalaista, ja ne hän löysi, ja vähän tappiota tuotti se myöskin, mutta siihen hän suostui; sen otti hän tietysti yksin niskoillensa, hänen armaat sisarensa saivat pitää viisitoistatuhatta taaleriansa täydesti ja saivat tästä lähin lukea viisi prosenttia korkoa.

Ensiviikolla jälkeen uudenvuoden päivän 1847 tuli Aksel hyvällä mielellä kotia, ja pari päivää sen jälkeen, kun Taavetti ja Slusuhr taas saapuivat ja häntä vasta oikein ahdistaa aikoivat, luki hän rahat pöydälle, pyysi saada vekselinsä ja teki heidän pitkille naamoillensa kumarruksen, joka sanoilla ilmoitettuna merkitsi: "Hyvät herrat, korjatkaa luunne".

"Mitä tämä on?" kysäisi Slusuhr, kun istuivat vaunuissa.

"Jumaliste!" huudahti Taavetti, "hänellä on rahoja. Näittekö? Hänellä oli vielä koko tukku setelejä".

"Niin, mutta mistä vietävästä on hän ne saanut?"

"Niin, kysytäänpä Zodickilta".

Zodick oli Taavetin orpana, mutta köyhä, ja häntä käytti Taavetti aina kyytimiehenänsä, vaikka hänen varsinaisena toimenansa oli kuulustella, mitä ihmiset kartanoissa puhuivat.

"Zodick, oletko nähnyt, oletko kuullut, missä hän on ollut?"

"Swerinissä on hän ollut, niin sanoi kuski". "Swerinissä? Mitä on hänellä Swerinissä tekemistä?"

"Hän on sieltä noutanut rahoja", sanoi Zodick.

"Swerinistä? Enkö ole sitä aina isälleni sanonut, että aateliset auttavat toinen toistansa. Ne on hän varmaankin saanut rikkaalta orpanaltansa".

"Vai niin?" sanoi Slusuhr ja veti tukun setelejä ulos taskustansa ja piti niitä Taavetin nenän alla: "haisteleppa näitä! Haisevatko ne aatelimieheltä? Kynsilaukalta ne haisevat, teiltä penteleen juutalaisilta on hän ne saanut. Mutta se on yhdentekevä. Meidän on meneminen Pomukkelskoppille. Hahaha! Kuinka se häijy itikka on hyppivä kiukusta".

Ja siinä hän oli oikeassa, Pomukkelskopp tuli ihan raivoon, kuullessansa, ettei hänen aikeensa ollut onnistunut: "Sitähän minä sanoin, sitäpä minä juuri sanoin: aika ei ollut vielä tullut; mutta Kananen, Kananen! Sinä minua siihen pakotit!"

"Sinä olet pöllöpää!" sanoi Kananen ja meni ulos ovesta.

"Nyt ei saa hellittää!" sanoi Slusuhr, "nyt ei auta muu, nyt on teidän ilmottaminen Juhannukseksi maksettavaksi ne kahdeksan tuhatta, jotka te olette kartanoon kiinnittäneet".

"Ei, ei", voivotteli Pomukkelskopp, pyörien ympäri huoneessa, "sehän on ainoa jalansija, joka minulla enää on tuossa kauniissa kartanossa, jos hän minulle nyt maksaa, niin on kaikki toivokin mennyt. Ja hänellä oli vielä enemmän rahoja?" kysyi hän Taavetilta.

"Hänellä oli vielä iso tukku ja pieni tukku".

"Niin, tehkää niinkuin tahdotte", sanoi Slusuhr, "mutta sen tahdon minä sanoa, että jollei hän nyt huomaa että te piilitte asian takana, niin on hän ihan hölmö, ja kun hän kerta on siitä vihiä saanut, niin on yhdentekevä, joko sanotte ylös rahanne heti, eli vasta parin vuoden perästä".

"Veikkoset, veikkoset", huudahti arvoisa lainlaatia ja polki ja puhkaili kuin höyrykone edes takasin

tuvassa, "vaikka hän sen todellaan huomaisikin, hän ei voi tulla ilman minua toimeen; olenhan, hänen ainoa ystävänsä, joka häntä voi auttaa".

"No, olkaa sitte häntä auttamatta. Juhannus on sopivin aika, silloin ei hänellä ole mitään tuloja".

"Vai niin? Onhan hänellä rahat villoista ja turnipsista".

"No hyväinen aika! Onhan hänellä korot maksettavina, ja enin osa rahoista on varmaankin jo ennakolta kulutettu".

"Ei, ei, minä en voi, minä en voi; jalkaani, jonka kerta olen pistänyt kartanoon, en voi vetää takasin" ja siihen päätökseen jäi tämä jalo ihmisystävä.

"On oikein kurja nähdä ihmistä", sanoi notarius, kun ajoivat kotia, "joka tahtoo saada jotakin toimeen, mutta kumminkin varoo keinoja. Saattepa nähdä, meidän kauniit puuhamme Pümpelhagenissa ovat nyt lopussa. Jospa meillä vaan ukon sijasta olisi eukon kanssa tekemistä, se eukko ei kavastele mitään".

"Julman nerokas nainen", myönsi Taavetti.

"Niin, sitä ei voi salata, meidän lypsinlehmämme Pümpelhagenissa ehtyy ehtymistään. Ja kuitenkin voisi vielä kaikki käydä hyvästi, jollette olisi semmoinen pöllöpää. Mitä vietäviä? Ettekö te voi pakottaa isäänne sanomaan ylös seitsemää tuhatta taaleriansa? Sitte voisimme taas koreasti ruveta lypsämään".

"Jumala nähköön!" huudahti Taavetti, "hän ei sitä tee. Hän menee vanhan Hawermannin luo, ja siellä istuvat he yhdessä ja puhelevat, ja kun minä sanon: taattoseni, sano ylös! silloin sanoo hän: sano sinä ylös sinun rahasi, minä sanon minun".

"Sitte on hän lapsi uudestaan ja ihminen, joka on niin pitkälle joutunut, ettei hän enää voi valvoa omaa etuansa, on pantava holhouden alaiseksi".

"Jaa, näettehän, sitä minä olen jo ajatellutkin; mutta näettehän — asia on sitä laatua — näettehän: ukko on liian viisas".

Luku 34.

Akselin ja Pomukkelskopin väli rikkoutuu. — Miksikä Jokkum Nüssler uudenvuoden aamuna merkitsee lehmiänsä tervasutilla, ja miksikä Miina Nüssler sysätään isänhuoneesta vieraisin ihmisiin. — Kuinka Lovisa ja pikku asessori sattuvat yhteen ja sitten istuvat soppakeitinlaitoksessa kuorivat nauriita. — Bräsig ottaa toimeksensa ulkoasiat ja lukee Hawermannille Aristophaneen sammakoista. Mooses tahtoo sanoa ylös rahansa ja Akselin taivaalle nousee uusi pilvi. — 1848.

Aksel tuli jotenkuten toimeen kevään ja alkupuolen kesää sisartensa rahojen jäännöksillä, ja kun kukkaronpohja taas rupesi kopisemaan, myi hän ennemmin villansa edeltäkäsän, kuin kääntyi vinhaan uskolliseen naapuriinsa. Hän huomasi viimeinkin Pomukkelskopin paksujen peukalojen tulevan näkyviin peiton alta, ja rupesi yhä enemmän pelkäämään, että häntä oli keritty kuin lammasta ja että hänen rakas naapurinsa oli kätkenyt villat, mutta mikä oikeastaan oli Pomukkelskopin tarkoitus, sitä oli hänen mahdoton arvata. Hän tuli yhä kylmemmäksi Pomukkelskoppia kohtaan, hän ei enää käynyt hänen luonansa, hän pakeni puutarhan kautta ulos pellolle, nähdessänsä herra kartanonomistajan tulevan luoksensa, ja Frida iloitsi hiljaisuudessa tästä muutoksesta. — Mekin voisimme siitä iloita, jos hän järjellä ja maltilla olisi toiminut ja olisi tyynellä mielellä irroittanut itsensä tästä ystävydestä, mutta inhossaan Pomukkelskoppia vastaan kiihkoontui hän niin, että hän luulotteli, ei enää voivansa nähdä häntä silmäinsä edessä, ja kun kerran eräässä vieraassa paikassa, nimittäin isänmaanmielisten kokouksessa Rahnstädtissä, tilaisuus tuli, ajoi hän herra kartanonomistajan, joka ystävällisesti tahtoi lähestyä häntä, mitä hävyttömimmällä tavalla pois luotansa ja loukkasi häntä vielä mitä kipeämmästi ja päästeli semmoisia pistopuheita, että kaikki läsnäolijat voivat arvata, mikä ajatus hänellä oli naapurinsa rahavehkeistä. Tämä oli kyllä rehellinen, mutta varsin tyhmä teko. Hän oli Pomukkelskopille kahdeksantuhatta taaleria velkaa, joita rahoja ei hänellä ollut takanansa, ja jos hän tunsii kartanonomistajan niin hyvin, kuin hän vakuutti, niin olisi hänen myös pitänyt tietää, mikä seuraus tästä oli tuleva. Pomukkelskopp voi sietää koko joukon hävyttömyyttä, mutta tämä oli noiden monien maamiesten lässäollessa vähän liiaksi, ja kosto oli niin lähellä tarjona, ettei hän voinut olla sitä käyttämättä. Hän ei lausunut mitään, vaan nousi ja meni notarius Slusuhriin luoksi ja sanoi: "Ilmottakaa herra von Rambowille että hän Tammikuun 15:ksi päiväksi maksaa minun kahdeksan tuhatta taaleriani. Nyt minä tiedän asian laidan, kynsiimme emme saa häntä kumminkaan enää, hauska on häntä vähän nipistellä".

"Jospa nyt vaan Mooseskin vaatisi rahansa!" huudahti Slusuhr; ja tämä hurskas toive olikin käyvä toteen, mutta myöhempään.

Nuoren Jokkumin luona oli myös muutos tapahtunut, jota ei kukaan ihminen paitsi rouva Nüssler ollut ajatellut. Rouva Nüsslerillä oli aina ollut jonkinlainen aavistus, että Jokkum oli saava huonon lopun ja ettei viimein enää kukaan voisi häntä hallita. Ja tämä pelko kävi nyt toteen. Jokkum oli joka vuosi pannut rahaa säästöön, ensialussa tosin vaan muutamia satoja taalereja; mutta sittemmin olivat sadat tulleet tuhansiksi, ja vaikk'ei hän itse pitänytkään huolta raha-asioistaan, sanoi hänen rakas puolisonsa kumminkin hänelle joka uudenvuoden päivänä, kuinka paljo vuoden kuluessa oli säästöön pantu, ja Jokkum iloitsi siitä, vaikk'ei hän oikein tietänyt miksikä; mutta vuosien kuluessa oli hän nyt tähän niin tottunut, ja tottumus ja elämä oli Jokkumissa sama asia. Kun nyt huono vuosi tuli, sanoi rouva Nüssler syksyllä Jokkumille: "Nyt tulee kova aika, saatpa nähdä, että meidän on kajoaminen säästöihimme".

"Äiti kulta", sanoi Jokkum ja katsahti häneen ihan hämmästyneenä, "eihän toki niin käyne".

alutta uudenvuoden päivänä ilmotti rouva Nüssler miehellensä, että heidän oli tänä vuonna ollut käyttäminen 3,000 taaleria säästörahoista, ja hyvä oli, jos niillä tulisivat toimeen. "Emmehän voi antaa väkemme ja karjamme nähdä nälkää", lisäsi hän.

Jokkum hypähti pystyyn, mikä ei muuten ollut hänen tapojansa, polki Sulттаania varpaille, mikä ei myöskään ollut hänen tapojansa, katsoi varsin ällistyneenä vaimonsa silmiin eikä sanonut mitään, niinkuin hänen tapansa oli, lähti ääneti ulos ovesta ja Sulттаani seurasi perästä.

Tuli päivällisen aika, Jokkumia ei kuulunut; herkullinen lampaan paisti höyryi pöydällä, mutta Jokkum pysyi poissa; hänen vaimonsa huusi häntä, vaan hän ei kuullut: emäntä etsi häntä, vaan ei häntä löytänyt, sillä Jokkum seisoj pimeässä navetassa, tervapytty toisessa kädessä ja suti toisessa, ja veteli ristinmerkkejä karjan selkään. Sulттаani seisoj hänen vieressänsä. Vihdoin viimeinkin löysi emäntä hänen tässä toimessa.

"Herranen aika, Jokkum, miks'et tule päivälliselle?"

"Äiti kulta, minulla ei ole aikaa".

"Mitä teet sinä täällä navetassa tervapytyllä?"

"Minä merkitsen lehmät, jotka meidän on myyminen".

"Taivaan pyhät!" huudahti rouva Nüssler ja tempaisi tervasutin pois Jokkumin kädestä, "mitä hullutusta tämä on? Minun parhaimmat lypsilehmäni!"

"Äiti", sanoi Jokkum levollisena, "meidän on luopuminen yhdestä osasta väestämme ja karjastamme, muuten syövät ne meidän suuhunsa".

Ja onneksi oli ensiksi karja, vaan ei väki, johtunut hänen mieleensä, muuten olisi hänen renkeinsä ja piikainsa tänä uudenvuoden päivänä täytynyt kävellä tervaristi selässä. Suurella vaivalla ja rukoilemisella sai rouva Nüssler hänen viimein luopumaan tästä toimesta ja tulemaan tupaan. Mutta täällä asettui Jokkum täydelliseen vastarintaan, hän ei enää tahtonut taloutta pitää eikä hän enää sitä voinutkaan, ja Rudolfin piti tulla ja naida Miina ja ottaa talous haltuunsa. Rouva Nüssler ei saanut, hänestä mitään tolkkua, hänen täytyi sentähden lähettää sana Bräsigille. Ja Miina, joka puolestansa oli tarpeeksi kuullut, hiipi ylös ullakkokamariinsa ja piti molempia käsiään sykkivällä sydämellään ja pakisi itseksensä: olisi todellakin suuri vääräys, jollei hänen isänsä saisi nauttia lepoa, ja miks'ei saisi Rudolf taloutta hoitaa, koska hän sen osasi, olihan Hilgendorf niin kirjottanut; ja jos nyt pehtori Bräsig tässä asiassa asettuisi, häntä vastaan, oli hän häntä läksyttävä, eikä tahtonut enää olla hänen ristilapsensa.

Kun Bräsig nyt tuli ja asia kerrottiin, asettui hän Jokkumin eteen, haarat harillansa, ja puhui: "Mitä tyhmyksiä sinä toimit, Jokkum? Tahraat lehmäsi pyhänä uudenvuoden päivänä tervaristeillä? Etkä tahdo enää taloutta pitää?"

"Bräsig", sanoi Jokkum, "Rudolf hoitakoon taloutta; miks'ei saisi Miina mennä naimisiin yhtä hyvin kuin Liinakin? Onko Miina huonompi?"
Ja hän loi silmänsä syrjään Sulттаaniin, Sulттаani pudisteli päätään.

"Jokkum", sanoi Bräsig, "oikein puhuttu! Kaikessa tyhmydessäsi olet sinä lausunut hyvin viisaan sanan" — Jokkum nosti silmänsä — "ei, Jokkum, minä en tahdo sinua ylistellä, minä sanon sitä vaan sentähden, että se on minunkin ajatukseni, sillä minä olen myös sitä mieltä, että Rudolfin on ottaminen täällä talous haltuunsa. — Vaiti, rouva Nüssler!" sanoi hän, "tulkaa vähän tänne". Ja hän veti rouva Nüsslerin viereiseen huoneeseen ja selitti hänelle, että pääsiäiseen saakka jäi hän vielä pastori Gottliebin luoksi ja siihen saakka voi hän täällä vielä, pitää ulkoaskareita silmällä; mutta pääsiäisestä

ruveten täytyi Rudolfin ottaa talouden toimet haltuunsa, "ja se on oleva teidän onnenne", lisäsi hän, "sillä hän ei ole tahraava lehmää tervalla, ja hänen onnensa on se myös, sillä siten tottuu hän vähitellen talouden toimiin; ja pääsiäisestä vuoden perästä pidetään hauskat häät".

"Herran Jestan, Bräsigin, se ei käy laatuun, kuinka voisivat Rudolf ja Miina asua samassa talossa? Mitä ihmiset siitä sanoisivat?"

"Rouva Nüssler, minä tiedän sen kyllä, kihlusaikana arvostelevat ihmiset vertaisiansa pahasti, minä tiedän sen itsestäni, silloin kun minulla oli kolme — niin, mitä piti minun sanoa? Niin, Miina voi muuttaa pastori Gottliebille luo, pääsiäiseksi muutan minä Rahnstädtiin Hawermannin luo, ja sitte on minun huoneeni vapaa".

"Niin, se käy laatuun", sanoi rouva Nüssler. Ja siihen se asia päättyi.

Pääsiäisenä tuli Rudolf, mutta Miinan oli lähteminen, ja kun hän kimsuineen, kamsuineen istui vaunuissa, kuivasi hän kyyneleitä silmistään ja piti itseänsä onnettomimpana olentona mailmassa, koska hänen rakas äitinsä oli sysännyt hänen ulos isänhuoneesta vieraisin ihmisiin — joiden joukkoon hän luki oman sisarensakin Liinan — ja tämä kaikki tapahtui *ilman mitäkään syytä*; ja Miina puristi oikein nyrkkiä, ajatellessaan Bräsigiä, sillä äiti oli ilmottanut hänelle, että Bräsigi oli tämän parhaaksi nähnyt. "Niin", huudahti Miina, "ja nyt täytyy minun asua hänen kamarissansa, jonka hän on tupakan savulla niin mustannut, että voi sormellaan kirjottaa nimensä, seinään!" Mutta kuinka lensivät hänen silmänsä pystyyn, kun hän kamariin astui, kuinka lensivät hänen silmänsä pystyyn! Keskellä huonetta seisoi valkealla raidilla peitetty pöytä ja pöydällä kauniissa lasissa kukkaskimppu, tehty vuoden-ajan antimista, lumikukista, sinivuokoista, keltasista narsisseista ja hyasinteista, ja tämän alla oli kirje Miina Nüsslerille pehtori Bräsigin käsialalla, ja kun Miina aukaisi kirjeen, hämmästytti hän varsin, sillä siinä oli värsyjä, ja tämä oli ensimmäinen kerta, kuin hän oli runoelman esineenä. Pehtori Bräsigi oli eräältä rakennusmestarilta, nimeltä. Schulz, oppinut vanhan runoelman, jonka hän nyt sovitti tilaisuutta myöden ja oli itse värsyjen jatkoksi sepittänyt muutamia lohdutussäkeitä, joten kirje tuli kuulumaan näin:

Rakas ristilapseni!

Tässä onni huoneeni, vaan ei ole omani, Se, ken tässä ennen asui, samat sanat siitä lausui.

Kun hän lähti matkaansa,
astun hänen sijaansa;
niin on käyvä vastakin,
kun lähtö tulee mullekin.

Niin, eron hetki on katkera, mut aika kuluvi ahkeraan, siis astu sisään sä huolet vaan, vuoden viertyä häitäsi raketaan.

Miina punastui hiemasen häistä lukeissaan ja heittäytyi nauraen sisarensa Liinan kaulaan ja moitti Bräsigin käytöstä; mutta sydämessään lupasi hän Bräsigille ystävällisen suudelman. Ja niin oli nyt Miina, täällä, Rudolf Reksowissa ja Bräsigin pastorin rouvan luona ja Hawermann Rahnstädtissä.

Hawermann ei ollut paljon muuttunut, hän eleli itseksensä, vaikka useat koettivat häntä lohdutella. Rehtori piti hänelle tuontuostakin pienen puheen, Kurz jaaritteli hänen kanssansa maanviljelyksestä ja Mooseskin käydä köntysti toisinaan portaita myöden ylös Hawermannin luoksi ja haasteli hänen kanssansa vanhoista ajoista ja kyseli häneltä neuvoa asioissaan. Mutta tämä kaikki oli turhaan: hän ajatteli yöt päivät lapsensa kohtaloa ja toivoi yhä, että päivätyöläinen Regel vielä kerta oli ilmaantuva ja oli vilpittömällä tunnustuksella vapauttava hänen tästä häpäisevästä epäluulosta. Päivätyöläinen oli useat kerrat kirjottanut kotia ja oli lähettänyt rahoja vaimollensa ja lapsillensa; mutta hän itse ei tullut. — Pieni pastorin rouva rupesi salaisesti pelkäämään, että Hawermann voi vähitellen tulla päästä vialle, ja hän kiitti luojaansa, että Bräsigi vihdoinkin muutti hänen luoksensa. Bräsigi oli kyllä auttava, ja jos jollakin, niin Bräsigillä oli sekä tahtoa että kykyä siihen. Bräsigin levoton ja samassa hyvänlaitainen luonto ei antanut Hawermannille mitään rauhaa, Hawermannin täytyi tehdä milloin sitä, milloin tätä, hänen täytyi käydä jalottelemassa Bräsigin kanssa, hänen täytyi kuulla kaikkia niitä hullunkurisia kirjoja, joita Bräsigi toi Rahnstädtin lainakirjastosta, ja jos ei muusta apua ollut, niin esitteli Bräsigi mitä mielettömimpiä ajatuksia ja väitteitä, saadaksensa Hawermannia niitä vastustelemaan ja houkutellaksensa häntä siten pieneen kiistaan. Tällä tavalla saatiin tosiaankin Hawermann paremmalle, mielelle, mutta niin pian kuin puhe tuli Pümpelhofenista ja Fransista, katosi kaikki ja paha henki vaivasi taas häntä.

Lovisan laita oli paljoo parempi, hän ei ollut niitä naisia, jotka, sentähden että heidän rakkautensa on vamma saanut, koko elinkautensa sitä hautovat ja ulkonaisella, riutuvalla muodolla tahtovat näyttää koko mailmalle, kuinka kipeä heidän sydän parkansa on, että ainoastaan kuolema voi heidät vapahtaa,

ja ettei heistä enää ole mihinkään tässä mailmassa. Ei, sitä lajia ei hän ollut, hänellä oli voimaa ja rohkeutta kärsimään yksin onnettomuutensa, mailman sääliväisyyttä ei hän kaivannut. Syvällä, syvällä hänen sydämensä pohjassa piili hänen rakkautensa puhtaana kultana, kenenkään ei hän sallinut luoda sinne silmäystänsä, mailma ei saanut edes sen kiiltoakaan nähdä. Ja kun hän itse toisinaan yksinäisinä hetkinä astui alas aarteensa luo ja veti sen esille, vaihtoi hän sitä pieniksi rahoiksi jokapäiväistä tarvetta varten ja jakeli siitä kaikille, jotka tulivat hänen pariinsa, ja *tämän* rakkauden sai mailma nähdä, vaan ei *toista*. Ja kun Herra taivaassa näkee, kuinka semmoinen sydän urhollisesti taistelee kovaa onnea vastaan ja kärsimyksistään huolimatta kaikin voiminsa koettaa hyvää tehdä, silloin auttaa hän myöskin monessa tilaisuudessa, jota ei kukaan olisi aavistanut. Ihmiset sanovat sitä sattumukseksi; mutta jos sitä tarkemmin katselee, niin on se seuraus monista toisista seurauksista, joiden varsinainen syy pysyy meille salaisuutena.

Semmoinen sattumus oli nyt keväällä sen teekokouksen jälkeen, jossa Rahnstädtin rouvasväki oikeutta istui, kohtaava Lovisaa. Hän oli kotimatalla Liinan luota Gürnitzistä ja kulki jalkapolkua pitkin Rahnstädtin puutarhojen välitse, kun eräs puutarhan veräjä aukesi ja nuori, pieni, sievä tyttö tuli Lovisaa vastaan, ihan punastuneena ja kädessä kimppu syreninkukkia, tulpaaneja ja narsisseja.

"Oi, olkaa hyvä ja ottakaa", sanoi pikku asessori — sillä se oli hän — ja kun Lovisa vähän kummastellen seiso siinä, ikäänkuin epätiedossa, mitä hänen piti tehdä, juoksivat kynelet alas pitkin pienen asessorin poskia ja hän piti käsiään silmillänsä ja sanoi: "Minä olisin niin mielelläni tehnyt teille iloa".

No, tämänhän tuntui varsin hellältä ja lämpimältä! Lovisa laski kätensä tyttösen uumille ja suuteli pikku asessoria, joka veti hänet sisään puutarhan lehtimajaan, ja siellä istuivat he kukkivan seljapuun alla ja Lovisa solmi tämän viattoman nuoren tytön kanssa hellän ystävyuden liiton, sillä ystävyys leimahtaa pian ilmituleen hiilistä, jotka rakkaus on jälkeensä jättänyt, ja tästä hetkestä ruveten oli pikku asessori jokapäiväinen vieras pastorin rouvan majassa ja kaikki talossa iloitsivat hänestä. Niin pian kuin Hawermann kuuli pastorin rouvan vanhan klaverin ensimmäiset äänet, kapusi hän alas portaita myöden ja istui nurkkaan ja kuulteli, kuinka pikku asessori vielä tästä vanhastakin pelivärkistä sai kauniita säveliä heltiämään, ja kun soitanto loppui, tuli pastorin rouvan vuoro, sillä pikku asessori oli tohtorin tytär ja tohtorit ja tohtorien lapset tietävät aina paljo uutisia, ja vaikka rouva Behrens ei ollutkaan juuri utelias, niin tahtoi hän kumminkin mielellään tietää kaikki, ja aina siitä asti, kuin hän pikku kaupungissa asui, oli tämä pienen kaupungin omituisuus tarttunut häneenkin, ja hän sanoi Lovisalle: "Minä en tiedä, mikä sen tekee, mutta niin on laita kumminkin, että mielellään tahtoo tietää, mitä naapuristossa tapahtuu; mutta kun minun sisareni, Triddelfitzin rouva, minulle jotakin kertoo, kuuluu se niin tyylyltä, mutta kun pikku Anna minulle jotakin ilmottaa, kuuluu se niin viattomalta ja hauskalta; hän mahtaa olla pieni kiltti lapsi".

Mutta varsinaisen merkityksensä sai tämä ystävyuden liitto vasta silloin, kun huono vuosi tuli tähän pieneen kaupunkiin, tuoden nälän, hädän ja kurjuuden tullessaan. Pikku Annasen isä oli tohtori, ja mitään muita arvonimiä ei hänellä ollut; mutta hänellä oli jotakin parempaa, hänellä oli hellä sydän köyhiä kohtaan, ja kun hän kotona oli kertonut yhden ja toisen kurjasta tilasta, tuli pikku asessori rouva Behrensin ja Lovisan luo ja kertoi heille taas, kuinka laita oli siellä, kuinka laita oli täällä, ja rouva Behrens meni silloin ruokakammioonsa ja aittaan ja kellariin ja sälytti korin täyteen ruokatavaroita — sen teki hän itse siihen ei kukaan toinen saanut puuttua ja nuo molemmat nuoret tytöt kantoivat ruoat pois illan hämärässä ja kun he takasin tulivat, suutelivat he toinen toistansa ja antoivat suudelman rouva Behrensille ja Hawermannillekin, ja siinä oli kaikki.

Ja kun soppakeittimö piti toimeen pantanaan, pitivät Rahnstädtin rouvat suuren kokouksen, jossa oli ratkaistava, kuinka semmoinen parhaiten saataisiin toimeen. — Sen pitää tulla *suurellaiseksi* sanoi viskaalin rouva, ja kun häneltä kysyttiin mitä hän sillä tarkotti, sanoi hän sen olevan hänelle yhdentekevää, "*suurellaiseksi*" piti sen vaan tulla, muuten ei siitä olisi mihinkään. — Ja teeseuran istunnossa lässäolleet tuomarit vaativat, että tehtäisiin erotus jumalattomain ja hurskasten välillä, jumalattomat saisivat kuolla nälkään, ja eräs nuori rouva, joka vast'ikään oli naimisiin mennyt, sanoi että pitäisi valittaman joku mies asiaa johtamaan. Kaikki nousivat häntä vastaan, ja viskaalin rouva sanoi, että niin kauvan kuin hän oli elänyt — ja sitä oli jo jommoinkin aika, muistutti rouva Krummhorn — oli keittäminen ja hyväntekeväisyys ollut naisten asiana, mitäpä miehet semmoisista ymmärsivät? Mutta "*suurellaisesti*" oli asia alustettava. Ja seura erosi yhtä viisaana, kuin se kokoontunut oli, ja kun keittäminen alkoi puuhaili kaksi kaunista tyttöä takan ääressä valkeine esiliinoineen ja jakeli ruokia köyhäin astioihin ja he istuivat yhdessä jumalattomain ja hurskasten kanssa rahilla ja kuorivat perunia ja nauriita seuraavaksi päiväksi, ja tämä oli sitä pientä rahaa, johon Lovisa oli vaihtanut kultaisen aarteensa, ja pikku asessori pani roponsa myöskin alttiiksi.

Bräsig tuli ja vapautti pikku asessorin ulkoaskareista, ottaen ne omalle niskallensa, sillä Bräsig oli kokonaan luotu ulkotoimia varten, niinkuin hänen raajansa sitä kyllä osottivat, ja kun hän vaan vähänkin sai leiniltä hoivaa, juoksi hän ympäri kaupungissa ja sanoi Hawermannille: "tohtori Strumpf

määrää polchikumia ja liikuntoa, ja vesitohtori määrää kylmää vettä ja liikuntoa; liikuntoa määräävät molemmat, ja minä tunnen, että se pitää minua pystyssä, Niin, mitä piti minun sanoa — Mooses lähettää sinulle paljo terveisiä ja tänään iltapuolella tulee hän".

"Mitä? Joko hän on tullut Dobberanista kylpemästä? Minä luulin hänen tulevan vasta elokuussa takasin".

"Niin, Kaarlo, mutta tänään onkin jo Jaakon päivä ja elon aika hyvällä alulla. Mutta — niitähän piti minun sanoa — niin, vanha juutalaisrauhjus on kokonaan uudistunut, hän näytti varsin kauniilta ja juoksenteli ympäri huoneessa, näyttääksensä minulle, kuinka liukkaaksi hän on tullut jaloiltaan. Mutta nyt minun on meneminen vanhan leskirouva Klahnin luoksi, hän odottaa minua puutarhassa, minä olen, näet, luvannut hänelle nauriin siemeniä, ja sitte on minun meneminen kauppias Krummhornin rouvan luo katsomaan hänen kissanpoikasiansa, minkä hänen niistä tulee jättää meitä varten; sillä, Kaarlo, kelpo hiirikissa on meidän hankkiminen, ja sitte menen seppä Rischiltä poltinrautaa noutamaan Kurzin tamman tähden, koska se vanha kaakki on saanut pahkoja jalkoihinsa yhtä taajaan, kuin Mooseksen Taavetilla on varpaankänsiä. Sinä et tiedä kai, onko sinun nuorella isännälläsi jo pahkakonttinen hevonen, muuten voisi hän ostaa Kurzilta tämän vanhan kaakin, täydentääksensä hevoslasarettiansa. Ja illansuussa täytyy minun käydä pormestarin rouvan luona, sillä heillä on myös ollut muutama kappa ruista kylvössä, ja nyt panee rouva kokonaiset pidot toimeen, koska laiho tänään on leikattu, ja minä olen luvannut järjestää kaikki säännönmukaisesti, että kesti näyttäisi oikein maalaisilta pidoilta. No, hyvästi nyt, Kaarlo, tänään iltapuolella luen minä sinulle jotakin, minä olen tuonut hauskan kirjan muassani". Ja niin juoksi hän taas katua ylös, toista alas, ja hikoili muiden palveluksessa, sillä koska meklenpurilaisessa pikkukaupungissa maanviljelys on pääasiana, oli Bräsigin antaminen neuvoja yhdelle ja toiselle, ja niin oli hän pian tullut koko kaupungin hätävaraksi.

Iltapuolella päivää istui Bräsig Kaarlonsa luona ja hänellä oli kirja kädessä, josta hän aikoi lukea, ja jos kurkistamme yli hänen olkapäänsä, niin näemme nimilehdellä: "Aristophaneen sammakot, kreikan kielestä käännetty". Me kummastumme suuresti; mutta kuinka suuresti olisi sama vanha kreikkalainen ivailia kummastunut Rahnstädtläisten sivistyksestä, jos hän kahdentuhannen vuoden perästä olisi kurkistanut pehtori Bräsigin olan ylitse ja olisi nimimerkistä nähnyt, että hänen vanhat runoelmansa loikoilivat kaikenlaisten "Ruusujen", "Helmien", "Lemmikkien" ja "Kukkasten" seassa Rahnstädtin lainakirjaston hyllyllä! Kuinka herttaisesti se veitikka olisi nauranut! — Mutta pehtori Bräsig ei nauranut, hän istui hyvin totisena, suuret pyöreät rillit päässä, jotka kiisivät kuin vaunuin lyhdyt; hän piti kirjaa niin kaukana edessänsä, kuin kätensä ulottui, ja alkoi nyt lukea: "Aristop-haneen sammakot — minä luen 'Hannin', Kaarlo, sillä 'Haneen' pidän minä painovirheenä; sanotaan esimerkiksi 'rakkari Hanni', josta minä kerran olen lukenut, ja jos tämä vaan on puoliksikin niin hirvittävä, niin voimme olla tyytyväisiä, Kaarlo".

Ja nyt alkoi Bräsig lukea ja luki koulumestari Strullin tapaan yhtä mittaa, seisahtamatta, ja Hawermann istui kuin kuultelisi hän tarkasti, mutta jo ennenkuin ensimmäinen lehti oli lopussa, vaipui hän omiin ajatuksiinsa, ja kun Bräsig kostutti sormeansa, kääntääksensä neljättä lehteä, näki hän narkästyen vanhan ystävänsä silmien menevän kiini. Bräsig nousi seisoalle ja asettui hänen eteensä ja katseli häntä. Mutta tunnettu on, että mylläri herää, kun mylly seisahtaa, ja että kuuliat heräävät, kun pappi lopettaa saarnansa; niin kävi nyt Hawermannillekin, hän loi silmänsä auki, veti pari hyvää savua piipustaan ja sanoi: "Kaunista, Sakari, hyvin kaunista!"

"Mitä? Sinä kehut kirjaa, ja olet nukkunut".

"Älä pane pahaksi", sanoi vanhus, joka nyt vasta tuli oikein tunnollensa, "mutta minä en ole ymmärtänyt sanaakaan. Vie kirja taas pois, vai ymmärrätkö sinä paremmin?"

"En ensinkään, Kaarlo, mutta minä olen maksanut siitä groschenin,[13] ja kun minä kerran olen rahan maksanut, niin täytyy minun jotakin saada sen edestä".

"Niin, mutta jos et nyt mitään siitä ymmärrä?"

"Eihän ihminen luekkaan ymmärtääksensä, Kaarlo, vaan ainoastaan huviksensa lukee hän kirjoja. Näethän..." ja hän aikoi hänelle tätä likemmin selittää, mutta samassa kolkutettiin ovelle ja Mooses tuli sisään. —

Hawermann kävi häntä vastaan: "Terve, Mooses, terve! Kuinka reippaalta te näytätte, oikein kauniilta!"

"Sitä on minulle Nuppunenkin sanonut, mutta sen sanoi hän jo viisikymmentä vuotta takaperin".

"No, mitenkä kylpypaikka teitä miellytti?"

"Tiedättekö mitä, Hawermann? Kylpypaikassa iloitaan kaksi kertaa, ensiksi silloin, kun sinne tullaan,

ja toiseksi silloin, kun sieltä lähdetään. Laita on tässä sama kuin hevosen, puutarhan tai talon kaupassa: iloinen olet, kun sen saat, iloinen olet, kun siitä pääset".

"Niin aina, työttömyyttä ette kai voineet kestää, kauppa-asianne ovat kai yhä mielessänne olleet?"

"Kauppa-asiat? Minä olen vanha mies. Minun toimenani on, etten ryhdy uusiin puuhiin, vaan vedän rahani pois vanhoistakin. Ja juuri sentähden tulin tänne teidän luonne; minä tahdon sanoa ylös seitsemäntuhatta taaleriani Pümpelhagenissa".

"Oo Mooses, älkää toki! Te saattaisitte herra von Rambowin suureen pulaan".

"Sitä en luule; hänellä mahtaa olla rahoja, paljo rahoja. Taavetilla, notariuksella ja Pomukkelskopilla on ollut hänen kanssansa asioita, heillä oli aikomus tänä uunnavuonna panna hänet piukalle, mutta hän luki heille yksitoista tuhatta taaleria pöydälle. Minä arvasin sen, sillä minä olen pitänyt Taavettia silmällä. Minä kutsuin Zodickin eteeni. Missä te eilen olitte? kysyin minä häneltä. — Kreivin luona, vastasi hän. — Zodick, sinä valhettelet, sanoin minä. — Silloin vannoi hän kiveen kovaan totta puhuvansa. — Mutta minä väitin yhä: Zodick, sinä valhettelet. Ja viimein sanoin minä: minä tahdon sanoa sinulle jotakin, sanoin minä: hevoset ovat minun, vaunut ovat minun, ja kuski on minun; jos et sano totuutta, ajan minä sinun tiehesi, ja sitte joudut sinä maantielle. — Nyt heltisi hänen kielenkantansa, ja hän puhui minulle niistä yhdestätoista tuhannesta taalerista ja eilen kertoi hän minulle, että Pömökkelskopp on sanonut ylös kahdeksantuhatta taaleria tammikuun 15 päiväksi. — Pömökkelskopp on viisas mies, hän tietää kyllä, miten laita on".

"Jumalan tähden!" huudahti Hawermann ja hänen vihansa unohtui ja entinen uskollisuus von Rambowin perhettä kohtaan heräsi hänessä tietämättänsä, "ja tekin aiotte vielä lisäksi vaatia ulos lainanne? Mooses, teidän rahanne ovat kumminkin varmassa tallessa".

"Olkoon niin, ne ovat varmassa tallessa. Mutta minä tiedän monta muuta paikkaa, jossa ne myös ovat tallessa". Ja hän katseli molempia pehtoreja tuimasti silmiin ja lausui omituisella äänenkorolla: "Minä olen hänen nähnyt; minä olen myös puhutellut häntä".

"Ketä? Herra von Rambowia? Missä sitten?" kysyi Hawermann.

"Dobberanissa pelipöydän ääressä näin minä hänen", vastasi Mooses vihaisesti, "ja majatallossani puhuttelin häntä".

"Herranen aika", huudahti Hawermann, "sitä ei ole hän milloinkaan ennen tehnyt. Kuinka on se onneton miesparka semmoiseen seuraan joutunut!"

"Sitä olen minä aina sanonut", huudahti Bräsig, "herra luutnantti hävittää itsensä avoimin silmin".

"Taivaan pyhät!" puhkesi Mooses sanomaan, "kuinka siellä rahoja mätkittiin, suuria kasoja kultarahoja oli heidän edessänsä ja niitä pantiin sinne, niitä pantiin tänne, niitä lykeltiin pöydän tälle laidalle, niitä lykeltiin pöydän tuolle laidalle, ja tämä on olevanansa rehellistä tointa? Tämä on olevanansa huvitusta? Karvat nousevat pystyyn, sitä nähdessä. Ja siellä istui hän toisten joukossa. — Zodick, sanoin minä — sillä Zodick oli tullut minun vaunuillani, minä aion matkata matkoihini seuraavana päivänä — Zodick, asetu tähän ja pidä silmällä Pümpelhagenin herraa, kuinka hänen käy, minä rupeen voimaan pahoin. Ja samana iltana tuli Zodick ja sanoi: hän on kynitty, ja aamulla tuli herra von Rambow minun luokseni ja pyysi saada minulta tuhat taaleria. Minä tahdon sanoa teille jotakin, sanoin minä, jos minä saan olla isänä teille, niin tulkaa minun kanssani kotia, Zodick odottaa vaunujen kanssa kuistin edessä, minä otan teidän mukaani, se ei maksa teille penniäkään. Mutta hän ei tahtonut, hän jäi sinne".

"Se onneton miesparka!" huudahti Hawermann. "Semmoinen nulikka!" huudahti Bräsig, "ja hänellä on vaimo ja lapsi! Oo, jospa sinä olisit minun poikani, kyllä minä sinun löylyttäisin!"

"Mutta Mooses, Mooses!" huudahti Hawermann, "minä pyydän teitä Jumalan, tähden, älkää sanoko ylös rahojanne. Hän on malttava mieleensä, ja teidän rahanne on hyvässä tallessa".

"Hawermann", sanoi Mooses, "te olette myös viisas mies, mutta kuulkaa: kun minä rupesin rahoilla kauppaa tekemään, sanoin minä itsekseen: Kun tulee joku ja pöyhistelee vaunuilla ja hevosilla ja kalleilla huonekaluilla, hänelle lainaat rahoja, semmoinen mies hankkii itselleen jotakin; kun tulee joku ja pitää hauskaa elämää ja juo shampanjaa — no nuoret ovat nuoria! Mitä he tänään tuhlaavat, sen voivat he huomenna ansaita takaisin — hänelle lainaat myös; mutta kun tulee joku, jolla on kortit taskussa ja joka täysin käsin viskelee rahojaan lokaan — ole varoillasi hänestä, sanoin minä, peluri ei löydä rahojaan takaisin loasta — Ja mitä sanoisivat ihmiset minusta, Hawermann? Juutalainen, sanoisivat he, on yllyttänyt sitä nuorta miestä, on antanut hänelle rahoja, hänen pelataksensa, että hän häviäisi, ja että juutalainen hyötyisi nuoren miehen vahingosta". Ja Mooses oikaisi itsensä suoraksi. "Ei,

juutalaisella on myös kunniansa! Eikä kukaan saa tulla ja osottaa sormellaan minun hautaani ja sanoa: Se, joka lepää tuolla, on liikkunut väärillä teillä. Enkä minä aio antaa miehen, joka ei vielä ole kuiva korvain takaa, viedä minulta minun kunniallista nimeäni vanhoilla päivilläni. Eikö hän ole varastanut teiltä teidän kunniallista nimeänne, ja te olette kuitenkin hyvä ja rehellinen mies. — Ei", sanoi hän, "istukaa", kun Hawermann hypähti ylös istuimeltaan ja pyöri edestakasin huoneessa; "minä en tuomitse teitä; ihmisten luonnot ovat erilaisia; te tahdotte sitä suvaita ja teillä on teidän syynne; mutta minä en tahdo sitä suvaita ja minulla on myös syyni. — Ja nyt hyvästi, Hawermann, hyvästi herra pehtori!" ja hän lähti; "mutta tammikuun 15:ksi vaadin rahani".

Niin nousi siis tältäkin haaralta synkkä pilvi Akselin taivaalle, jota ei hän ollut aavistanutkaan, mustat ukkosen pilvet piirittivät häntä joka taholta, ja mahdollon oli sanoa, eikö niistä voinut syntyä raekuuro, joka iäksi päiväksi oli kukistava hänen toiveensa. Hän itse tosin ei ajatellut, että asia voi hänelle niin turmiolliseksi tulla, hän pani toivonsa hyvään vuodentuloon, niihin ennakkomaksuihin, joita hän vilja- ja villakauppiailta voi saada, ja vielä muihin odottamattomiin onnen sattumiin, joita myöskin toisinaan voi tapahtua, kun hyvin käy. Mutta yhtä usein kuin semmoiset sattumat voivat ihmiselle avuksi tulla, yhtä usein voi yllättää hänet sattumus, joka masentaa mahtavimmankin ja saa hänen luulemaan, että sallimus leikkii sokkosilla hänen kanssansa.

Niin tapahtui vuonna 1848.

Luku 35.

Miksikä Ferron saarella ja pohjannavalla kapinaan ruvetaan, miksikä Rahnstädtin postimestari seisoo oven edessä ja pyöryttää peukaloitansa, ja miksikä papin kandidaatti ei enää voi sanoa muuta kuin "puh". Miksikä kaikki paksut, paitsi rakennusmestari Schulz ja Bräsig, jäivät pois Rahnstädtin reformiyhtiöstä ja miksikä Manassen poika kaupittelee piilukkoja, ja Taavetin on kasvattaminen partaa. — Kurz paiskataan ulos reformiyhtiöstä ja rehtori Baldrian perustaa ompelumamselien yhtiön. Aksel tyhmänä, Pomukkel pulassa, hän kutsuu Gottliebiä ja Liinaa päivälliselle. — Liina ei suostu, ja Gottlieb saarnaa vääriä jumalia vastaan ja saarnaa kirkon tyhjäksi.

Tässä en tietysti tahdo kirjoittaa, oliko tämä vuosi mailmalle eduksi vai vahingoksi, sen arvostelkoon kukin itse olojensa mukaan; enkä minä myöskään aio kirjoittaa, mitä seurauksia siitä oli muulle mailmalle ja missä sen varsinaiset syyt ovat etsittävät; mutta mitä tämä vuosi tuotti niille henkilöille, joiden kohtaloa erittäin olen ottanut kertoakseni, sitä en saata olla mainitsemana; muuten voisi tämä kirja saada järjettömän lopun.

Kun Helmikuussa meteli syttyi Parisissa, olisi se Meklenpurilaisista yhtä hyvin voinut tapahtua Turkinmaalla, ja useammista tuntui varsin hauskalta, että kertakin tapahtui taas mailmassa jotakin erinomaista. Mutta Rahnstädtissäkin rupesi kumminkin valtiollinen henki heräämään, ja postimestari sanoi, että jos tätä kesti, tuli asia arveluttavaksi, sillä hänen oli jo ollut tilaaminen yksitoista uutta sanomalehteä, neljä "Hamburger Correspondentia" ja seitsemän "Vossische Zeitungia", ja tämä oli huono merkki, sillä jälkimäinen jäyti sananparsillaan irti kaikki yhteiskunnalliset olot; se ei luultavasti pahaa tarkottanut, mutta se *teki* sitä kumminkin. Näin tuli nyt neljäviidettä valtioasiain harrastajaa Rahnstädtissä tyydytetyksi, sillä heitä oli, noin umpimähkään laskein, aina neljä, jotka pitivät samaa lehteä, ja Rahnstädtin ylimysten pienet perilliset juoksivat pitkin katuja ja kuljettivat lehdet tarkasti talosta taloon, ikäänkuin aikoisivat heidän rakkaat vanhempansa kasvattaa heistä postimiehiä. Mutta mitä riitti yksitoista lehteä semmoiselle kaupungille kuin Rahnstädt oli? Koko porvaristolla ei ollut vielä mitään, ja porvareista piti kumminkin huolta pidettämän, ja huolta heistä pidettiin.

"Juhana", sanoi Juha Bankin vaimo, "mihinkä, sinä taas aiot?"

"Pikimmältäni Grammelinin luo".

"Sinä juoksentelet liian usein ravintolassa tätä nykyä".

"Oo, yksi lasi olutta, Dortha! Asianajaja Rein lukee tänä iltana taas sanomalehdistä: pitäähän ihmisen toki tietää, mitä mailmassa tapahtuu". Ja Juha Bank ja vielä viisikymmentä hänen vertaistansa meni olutkapakkaan.

Ylimpänä pöydän päässä istui asianajaja Rein, piti sanomalehteä kädessään, loi silmäyksen pitkin pöytää ja rykäisi pari kertaa.

"Hiljaa!"

"Hiljaa!"

"Grammelin, minulle vielä lasi olutta!"

"Perhana, etkö sinä voi pitää suutasi! Hän rupee lukemaan".

"Tuhat tulimmaista! Saanhan minä toki ensiksi tuottaa lasin olutta eteeni?"

"No, hiljaa nyt!"

Ja asianajaja rupesi lukemaan. Hän luki Lyonista, Mailandista ja Münchenistä; joka paikassa oli kapina syttynyt, mailma oli menemäisillään ylösalasin.

"Aa, vartokaapa, tässä on vielä jotakin", sanoi hän. "Ferron saari, 5:s päivä. Saari on täydellisessä kapinassa; meiltä aiotaan ottaa meridiani, joka nyt enemmän kuin 300 vuotta on ollut vedettynä meidän saaremme ylitse, ja nyt aiotaan muuttaa se Greenwichiin Englannissa. Suuri mielenkatkeruus englantilaisia vastaan. Kansa tarttuu aseisiin; meidän molemmat husarirykmentit on komennettu puolustamaan meridiania".

"No johan nyt jotakin, vai alkavat hekin!"

"Niin, kaimaseni, eihän se olekkaan ihmettä; kun 800 vuotta on jotakin omistanut, eihän siitä niin vain tahdo hellittää".

"Kaimaseni, tiedätkö sanoa, mikä meridiani on?"

"Mikäpä se lienee? Se on kai jotakin, jota englantilaiset voivat hyväksensä käyttää. Käethän, sinä et eilen illalla tahtonut uskoa minua, että englantilaiset ovat syypäät koko melskeeseen; nyt kuulet sen".

Asianajaja Rein laski sanomalehden pöydälle ja sanoi: "Tämäpä on hullua; minua oikein rupee pöyristämään".

"Herranen aika, mitä nyt on taas tapahtunut?"

"Onko jotakin hulluutta taas tekeillä?"

"Eiköhän mahda! Kuulkaa! — Pohjan napa, Helmikuun 27:s päivä. Hyvin vaarallinen ja arveluttava kapina on syttynyt Eskimolaisten kesken; he eivät tahdo enää vääntää maan napaa ja vetävät syyksi uppiskaisuteensa traanin puutteen, jolla napaa voidellaan; viime vuonna oli muka valaskalain saalis ollut sangen huono. Tämän kapinan seuraukset voivat tuottaa koko mailmalle arvaamattomia vaurioita".

"Tuhat tulimmaista! Mitähän tämä merkitsee? Nyt seisahtaa kai koko rämäskä käymästä?"

"Kiin, mutta siihen pitää hallituksen puuttua!"

"Ei, kaimaseni, siitä ei mitään synny, sitä ei aatelisto suvaitse".

"Minä en usko koko jutusta sanaakaan", sanoi Juha Bank.

"Sinä et sitä usko? No sinun suutarina pitäisi se kumminkin tietää. Eikö traanin hinta viime vuodesta ruveten ole noussut?"

"No veikkoset", huudahti räätäli Wimmersdorf, "sen saatan minä sanoneeksi, että mikään hyvä loppu ei ole tästä tuleva". "No", huudahti eräs toinen, "minulle on yhdentekevä! Kun taivas repee, putoovat varpuset maahan. Mutta sen tahdon minä sanoa, pitääkö meidän työtä tehdä, sillä aikaa kuin ne perhanan luikarit tuolla pohjannavalla istuvat kädet ristissä? Grammelin, minulle vielä lasi olutta!"

Tästä tarinasta voipi tehdä kolme päätöstä: ensiksi, että herra asianajaja Rein ei lukenut ainoastaan sanomalehdestä, vaan myöskin toisinaan omasta päästänsä, ja että hän oli lystikäs mies, ja toiseksi, että Rahnstädtin porvarit eivät vielä olleet oikein kypsiä lukemaan sanomalehtiä, ja kolmanneksi, että ihminen ei paljon piittaa asioista, jotka eivät vaaranna hänen omaa nahkaansa.

Mutta se oli meitä likemmältä koskeva. Eräänä päivänä jäi Berlinin posti tulematta, ja Rahnstädtiläiset seisoivat tiheässä ryhmässä postikonttorin edessä ja arvelivat, mitähän tämä merkitsi. Ja ratsasmiehet, joiden piti viedä postilaukut maalle, tuumailivat keskenään, pitikö heidän odottaa vai eikö; ja ainoa tyytyväinen ihminen koko tässä häiringössä oli postimestari, joka seisoi oven edessä, kädet ristissä edessään, ja pyöritti peukaloitansa ja sanoi, että kolmeenkymmeneen vuoteen ei hänellä yhden- ja kahdentoista välillä päivällä ollut niin paljon loma-aikaa ollut kuin tänään.

Seuraavana päivänä tulivat pienten postinkuljettajain sijasta kaupungin ylimykset itse, ja ratsasmiesten sijasta ajaa leiskauttivat herrat kartanonomistajat itse kaupunkiin. Mutta apua ei siitäkään lähtenyt, sillä posti ei kuitenkaan tullut, mutta sen sijasta kulki huhu, että Berlinissäkin oli

kapina syttynyt. Yksi tiesi sitä, toinen tätä, ja vanha savenvalaja Düsing, joka asui ulkopuolella kaupungin porttia, vakuutti selvästi kuulleensa tänään koko päivän ammuttavan kanunilla, jonka kaikki ihmiset rehellisesti uskoivatkin, vaikka Berlinistä Rahnstädtiin on neljäkolmatta penikulmaa. Mutta hänen naapurinsa, nikkari Hagen, sanoi: "Veikkonen, minähän se olin, joka toimeen sain tuon kanunan jyskeen halkaistessani tänä aamuna pyökipölkkyjä puuvajassani".

Kolmantena päivänä tuli nyt viimeinkin posti; mutta ei Berlinistä, vaan Oranienburgista; se toi tullessaan kuitenkin miehen, joka olisi voinut kertoa paljon asioita, sillä hän oli koko ajan itse ollut Berlinissä, mutta hän oli matkalla puhunut äänensä niin sorroksiin, ettei hän Rahnstädtissä enää voinut saada sanaa suustansa. Hän oli papin kandidaatti lähiseudulta, ja Rahnstädtiläiset tunsivat, hänen ja kestitsivät häntä munatotilla, että hän saisi kielenkantansa liikkeelle. Hän joikin sitä sekoitusta kosolta, mutta se ei auttanut; hän osotti vaan kädellään kurkkuunsa ja rintaansa ja tahtoi lähteä tiehensä. Tämä oli tyhmä vaatimus, sillä Rahnstädtiläiset eivät olleet tänne tulleet, lähteäkseen taas pois pitkällä nenillä, he eivät häntä päästäneet, ja kandidaatin täytyi käsin ja jaloin koettaa antaa heille kuvausta Berlinin kapinasta. Hän rakensi siis pari katusulkua — ilmaan tietysti, sillä jos hän olisi ryhtynyt Rahnstädtin katukiviytykseen, niin olisi hän varmaankin saanut poliisin kimppuunsa; hän ampui kepillänsä sulkujen takaa, hän teki rynnäköä niitä vastaan — taas kepillään — edestäpäin ja ajoi täyttä nelistä keskelle Rahnstädtiläisiä, antaaksensa heille selvän käsityksen rakunain tehtävästä; ja kanunain jyskettä osasi hän myös matkia, sillä hänellä oli vielä sen verran ääntä jälillä, että hän voi sanoa "puh!" "puh!"

Niin tiesivät nyt Rahnstädtiläiset, mimmoiselta kapina näytti, ja kuinka se piti toimeen pantaman; he istuivat yhdessä ja joivat olutta ja kiistelivät, ja asiaa punnittiin niin vähäisesti, ettei edes ystävämme Reinkään enää tohtinut lukea pohjannavan seikkoja, erittäinkään kun herrat kaupungin ylimyksetkin tulivat ja joivat olutta, sillä he tahtoivat ajoissa sukeltaa alamaisten suosioon, jos nimittäin täälläkin kapina oli syttävä. Ja sitä ajateltiinkin jo kovasti.

Rahnstädtissä oli yhtä hyvin levottomia päitä kuin muualla, ja vaikk'ei koko kaupungilla ollutkaan mitään yhteistä valitusta, niin oli kumminkin itse kullakin oma mielihalunsa, jota saattoi vetää tyytymättömyytensä syyksi, ja Kurzin huolena oli kaupungin sonni. Yhdestä asiasta olivat kumminki kaikki yksimielisiä, nimittäin että muutos oli tapahtuva ja hyvää loppua ei ollut muuten tuleva, jollei saatu toimeen mullistusta, s.t.s. hyvin pientä vaan.

Tuosta järjettömästä sanomalehtien lukemisesta syntyi järjellinen reformiyhtiö presidentin ja kellon kanssa, ja epäsäännöllisestä edes- ja takasinjuoksemisesta syntyi säännöllisiä kokouksia, joissa kävi niin paljo väkeä, että eräänä iltana seuran täytyi muuttaa juomahuoneesta saliin, jonne kumminkin olutkannut otettiin mukaan. Tämä kaikki tapahtui mitä parhaimmassa järjestyksessä, joka on sitä kummallisempi, kun ajattelee, että koko seurassa oli paljaita tyytymättömiä ihmisiä, sillä ainoa tyytyväinen jäsen tässä yhtiössä oli ravintolan isäntä Grammelin yksin. Salissa nyt pidettiin puheita, ensi aluksi pöydiltä ja tuoleilta; mutta siinä oli myös muutos tapahtuva. Nikkari Thiel rakensi jonkinlaisen pyöreän pölkön, joka sai käydä puhujalavasta, ja ensimmäisen puheen siitä piti tynnyrintekiä Dreier nikkari Thieliä vastaan, sillä hän nimittäin piti tätä kalua pikemmin vannehtian kuin nikkarin työnä ja pyysi läsnäolevalta kokoukselta suojelusta ammatillensa. Hän ei kuitenkaan saanut mitään puolustusta, vaikka selvään kyllä nähtiin, että pölkkyä kyllä oli paloviinatehtaissa käytettävän jähdystystiinun näköinen. — Paksun leipuri Wredowin pyyntöön ei myöskään suostuttu, hän ehdotteli nimittäin, että tynnyri tehtäisiin avarammaksi, koska siinä oli mahdoton liikkua. Mutta nikkari Wimmersdorf vastusteli häntä kovasti: pölkkyä ei ollut tehty möhömahoja varten, jotka viruivat ja loikoivat rasvassa, ne ajat olivat olleet ja menneet, jolloin huolta pidettiin ainoastaan *heidän* edustansa. Ei, tämä pölkky oli niitä varten, joilla ei ollut liikoja lihoja, ja niille oli se tarpeeksi avara. Ja tämä oli syynä, että ainoastaan lihat saivat puheita pitää, ja lihavat jäivät kiukusta ja harmista kokouksista pois, ja tämä oli toisista hyvin mieleen. Mutta tämä oli heille itselle vahingoksi, sillä he karkottivat sillä tavoin yhtiöstä levolliset henget — niinkuin sitä sanotaan — ja sen sijaan tunkivat nyt päivätyöläiset siihen, ja nyt voi kapina alkaa. Ainoat, jotka olivat vähän lihavanläntiä ja jäivät kuitenkin yhtiöön, olivat pehtori Bräsig ja rakennusmestari Schulz.

Kukaan ei voinut olla tyytyväisempi näihin levottomiin aikoihin kuin pehtori Bräsig; hän oli yhä liikkeellä; hän oli kuin ampiainen eli, vielä paremmin, mettiäinen, hän piti joka ovea ja akkunaa Rahnstädtissä kukkasena, johon hän pisti kärsänsä ja josta hän imi uutisia, ja imettyänsä itsensä mettä täyteen, lensi hän takasin pesäänsä ja syötteli Kaarloansa mesikakuillaan.

"Kaarlo, Ludwig Filip on ajettu tiehensä".

"Onko se sanomissa?"

"Olen itse sen lukenut. Kaarlo, hän mahtoi olla aika pelkuri. Kuinka voi kuningas ottaa turvansa kypälämäkeen?"

"Oo, Bräsig, semmoista on tapahtunut ennenkin. Etkö enää muista, kuinka Ruotsin kuninkaalle Kustalle kävi? Kun kansa piti yhtä ja nousi häntä vastaan, niin jäi kuningas olemaan yksinänsä".

"Siinä olet sinä oikeassa, Kaarlo; mutta kypälämäkeen en minä sittekään turvaani ottaisi. Tuhat tulimmaista! minä istuisin valtaistuimelleni ja panisin kruunun päähäni ja sätkisin käsilläni ja jaloillani, jos joku kimppuuni kävisi".

Ja myöhempään tuli hän taas: "Kaarlo, Berlinin posti ei ole tänäänkään tullut ja sinun nuori isäntäsi ajoi täyttä nelistä läpi katujen postikartanolle, tiedustellaksensa itse, mikä siihen syynä on; mutta hänelle oli käydä hullusti, sillä muutamat porvarien joukosta olivat kokoontuneet ja neuvottelivat, tokko heidän oli tarvis suvaita, että mokoma aatelisherra ajoi nelistä kaupungin kaduilla. No, hän ratsasti sittemmin toista tietä Mooseksen luo, ja koko asia jäi siksensä. Minulla oli myös vähän asiaa Moosekselle ja kävin vähän ajan perästä myös sinne ja saavuttuani paikalle, astui sinun nuori isäntäsi juuri ulos ovesta, ällisteli minua, mutt'ei tuntenut minua, jota en minä ihmeekseni pannutkaan, sillä hänellä oli pää täynnä omia ajatuksia, ja minä kuulin vielä, kuinka Mooses sanoi: niinkuin sanonut olen, pelaajalla en lainaa mitään rahoja! — Mooses tulee tänne iltapuolella päivää".

Iltapuolella tulikin Mooses: "Hawermann, se on totta, se on ihan totta, mitä Berlinistä puhutaan".

"Mitä? Onko sielläkin kapina syttynyt?"

"Kapina on syttynyt — mutta älkää puhuko siitä mitään — tänään aamulla tuli minun luokseni Berlinistä Manassen poika, kaupitteli vanhoja piilukkoja, joita hänellä on vielä lähes kolmekymmentä tuhatta tallella vuodelta 1815".

"Mitä tekee hän vanhoilla piilukoillansa?" huudahti Bräsig, "jokainen sivistynyt ihminen käyttää nykyaikana knallihattuja".

"Mitäpä minä tietäisin", sanoi Mooses, "minä tiedän jotakin, enkä tiedä niitäkään. Hän arvelee, että jos kapinaan noustaan, tulevat vanhat piilukkoiset pyssytkin käytäntöön, ja hän kertoi minulle että Berlinissä on ammuttu pyssyillä ja käyty sapeleilla ja pistooleilla ja kanunilla ihmisjoukkoon; puh! puh! on siellä paukkunut koko yön, ja ratsuväki ajelee pitkin katuja, ja kansa viskelee kiviä ja ampuu akkunoista ja katusulkujen takaa. Hirmuista! hirmuista! — mutta älkää puhuko siitä mitään".

"Siis oikea kanunanjyske?" kysyi Bräsig. "Hyväinen Jumala!" huudahti Hawermann, "mikä kamala aikakausi nyt on mailmassa!"

"Mitä merkitsee kamala aikakausi? Tyhmille ovat ajat aina huonoja, ja viisaille ovat ne aina hyviä. Jos olisi ollut hyviä aikoja, ei olisi minulla ollut syytä vetää kokoon omaisuuttani ja sanoa ylös lainojani sieltä ja täältä. Minulle, vanhalle ukolle, ovat ajat hyviä".

"Mutta eikö teitä pelota, Mooses, nyt kun kaikki menee ylös alasin? Pidetäänhän teitä rikkaana miehenä".

"Ei, minua ei pelota. Nuppunen tuli sisään ja voivotteli, Taavetti tuli sisään — näin hän vapisi ja sanoi: isä, mihinkä joudumme nyt rahoinemme? Me jäämme olemaan, missä olemme, sanoin minä. Me lainaamme taatuille miehille, me ryhdymme hyviin toimiin, niinkuin ennenkin; me käymme myös miehestä jos tarvis on. Anna partasi kasvaa, Taavetti, sanoin minä, ajat vaativat sitä. — No mutta jos ajat muuttuvat? kysyi hän. — Sitte ajelet sinä partasi pois, sanoin minä, ajat eivät sitä silloin enää vaadi".

Puhe kääntyi nyt Akseliin ja hänen pulaansa ja sitte siihen yleiseen rahan ja luottamuksen puutteeseen, joka tätä nykyä vallitsi mailmassa ja siitä oli paljon puhumista, sillä luottamuksen rautessa täytyi maatalojenkin raueta, ja moni sai jättää talonsa. Ja kun Mooses oli mennyt, istuivat molemmat vanhat maanviljelijät iltaan myöhäiseen pastorin rouvan kanssa yhdessä ja puhe liikkui yhä surullisissa asioissa, ja rouva Behrens löi tuontuostakin kätensä yhteen mailman jumalattoman elämän tähden ja kiitti ensimmäisen kerran luojaansa, joka oli ottanut hänen pastorinsa luoksensa, ettei hänen ollut tarvis nähdä tätä epäkristillistä menoa, ja Hawermannin mieli oli kuin miehen, joka on luopunut hyvästä työalastaan, jota rakkaudella on hoitanut, ja nyt näkee seuraajansa siinä tulevan turmiolle. Bräsig yksin ei ollut millänsäkään, hän piti päänsä pystyssä ja sanoi, että tämä levottomuus, joka vallitsi koko mailmaa, ei suinkaan ollut yksistään ihmisten keksimä, vaan Jumalan käsi oli siinä myöskin, kumminkin oli hän sen sallinut, ja ukkosen perästä oli ilma taas puhdistuva. "Ja sinä, Kaarlo", lisäsi hän — "teistä rouva Behrens ei puhu mitään — jos saan antaa sinulle neuvon, Kaarlo, niin tule huomenillalla mukaan Grammelinille, sillä mitään ihmisyyjiä ja kapinoitsioita emme ole, ja tiedätkö, miltä se minusta tuntuu? Ihan kuin ukkosenilma; kun sitä katselet tyynestä kamarista, näyttää se hirveältä, mutta ollessasi ulkona, sitä tuskin huomaatkaan".

Niin kävi siis Bräsig Rahnstädtin reformiyhtiössä, ja joka ilta tuli hän kotia ja kertoi, mitä siellä oli

tapahtunut.

Eräänä iltana tuli hän kotia myöhempään kuin tavallisesti ja kertoi: "Tänään oli siellä aika rähinä, ja minä join pari lasia enemmän olutta, kuin tavallisesti, asian tärkeyden tähden. Näethän, nyt ovat kaikki päivätyöläisetkin ruvenneet reformiyhtiön jäseniksi, ja miks'ei? Olemmehan kaikki veljiä. Ja ne penteleen veijarit ovat saaneet päähänsä, että Rahnstädtin koko alue pitäisi uudestaan naitattaman ja jaettaman yhtä suuriin osiin ja jokaisen asukkaan pitäisi saada yhtä paljo maata, ja kaupungin metsästä pitäisi jokaisen saada syksyllä kaataa itselleen talven varaksi oikein komean pyökkipuun, sitte vasta olisi yhdenvertaisuus vallitseva ihmisten kesken. Mutta nyt nousivat maan omistajat tätä vastaan; he kyllä sanoivat rakastavansa tasa-arvoa, mutta omaisuudestaan he eivät tahtoneet luopua, ja Kurz piti pitkän saarnan pelloista ja niityistä ja sai todellakin taas kaupungin sonnin puheesensa sekoitetuksi; ja kun hän oli puheensa lopettanut, pidettiin häntä aristokraatina ja sysättiin ulos. Ja sitte otti räätäli Wimmersdorf puhuaksensa ja saarnasi teollisuusvapaudesta, mutta toiset räätälit kävivät heti hänen kimppuunsa ja ahdistivat häntä kovasti: tasa-arvoa he kyllä sanoivat harrastavansa, mutta ammattioikeuksiin ei saanut koskea. Silloin nousi taas eräs nuori mies puhumaan ja kysyi ivallisesti, mitenkä oli ompeliattarien laita? Voitaisiko hekin ottaa ammattikuntaan, vai eikö? Ja kun vanhat räätälit eivät siihen tahtoneet suostua, nousivat nuoret miehet ompeliattarien oikeutta puolustamaan ja paiskasivat vanhat räätälit ulos ja ulkona oteltiin vielä kiivaasti. Ja sisällä salissa piti rehtori Baldrian pitkän puheen, jossa hän laverteli laveasti naisten vapauttamisesta, tai jostakin semmoisesta ja ehdotteli, että jos räätälimestarit eivät tahtoneet ottaa ompeliattaria ammattikuntaansa, niin perustettaisiin ompeliattarille oma ammattikunta, sillä he olivat yhtä hyvin meidän sisariamme kuin muutkin ammattilaiset; tämä hyväksyttiin, ja ompelumamselit ovat nyt ammattilaisia, ja niinkuin lähteissäni sain kuulla, aikovat ompeliattaret ylihuomenna, valkeissa vaatteissa ja sen vanhan keltanaamaisen piian johdattamina, joka tästä aina ohitse kulkee ja jota nimittävät 'mustalaiseksi', käydä rehtorin luona, häntä kiittämässä hänen puheestansa, ja antavat hänelle muistoksi villaisen ihokkaan ja alushousut".

"Bräsig! Bräsig!" huudahti Hawermann, "mitä tyhmyyksiä te toimitte! Menettelettehän ihan, kuin ei teillä enää olisi mitään esivaltaa, kuin saisitte te hallita ja vallita mielenne mukaan".

"Miks'emme sitä saisi, Kaarlo? Kukapa meitä estää? Me teemme päätöksiamme, niin hyvin kuin ymmärrämme, jos ei niistä mitään synny, niin ei niistä mitään synny, eikä niistä sinä ilmoisna mitään voi syntyäkään, sillä, näethän, asiassa on yksi mutka: kaikki tahtovat jotakin, vaan ei kukaan tahdo luopua mistäkään".

"Niin kai on laita, Sakari, ja minä luulen, ettei siitä mitään suurta vahinkoa voi tulla meidän pienelle kaupungillemme, sillä täällä on aina toinen toiselle vastapainona. Mutta ajatteleppa kuinka kävisi, jos päivätyöläisten päähän maalla johtuisi ruveta maataloja jakamaan?"

"Eiväthän mahda semmoisiin ryhtyä!"

"Että saa sanoa omaksensa olkoonpa vaikka kuinka pienen tilkun maata, on juurtunut syvälle ihmisen luontoon, ja ne eivät suinkaan ole huonoimpia ihmisiä, jotka tätä halajavat. Katseleppa ympärilles! Kun käsityöläinen on jotakin koonnut, ostaa hän pienen puutarhan, vähäisen pellontilkun, josta hänelle on sekä hyötyä että huvitusta, ja palkkamies kaupungissa tekee samalla tavalla, kun hänellä vaan on siihen mahdollisuus tarjona niinkuin täällä; ja sentähden luulen minä, että palkkamiesten tyytymättömyys tässä kaupungissa ei mitään merkitse. Mutta päivätyöläisen laita maalla on toinen: hänellä ei ole mitään, omaisuutta, eikä voi edes kaikella säästäväisyydellensä ja ahkeruudellansa sitä saavuttaa. Kun tällaiset tuumat kerta hänen korviinsa tulevat ja hän asiaa ajattelemaan rupee ja ymmärtämättömät ihmiset vielä häntä yllyttävät, niin saatpa nähdä että siitä voi vielä tuhoja tulla. Niin", huudahti hän, "ensimmäisen iskun saavat kyllä vaan pahat isännät kestää, mutta ken takaa, ettei isku satu hyviinkin?"

"Sinä voit olla oikeassa, Kaarlo, sillä tänään iltana sanoi Kurz minulle — nimittäin ennenkuin hän ulos paiskattiin —, että viime sunnuntaina muutamat päivätyöläiset Gürlitzistä olivat pitäneet omituisia puheita hänen tiskinsä edessä".

"Niin", sanoi Hawermann ja otti kynttilän, mennäksensä levolle, "minä en toivota kenellekään ihmiselle mitään pahaa, vaikka moni kyllä sitä olisi ansainnut, mutta pahasti on, että hyvät isännät saavat kärsiä pahojen kanssa ja että se hyvin ansaittu vitsaus, joka tavoittelee yhtä ja toista, sattuu koko maahan".

Ja niin puhein lähti hän ja Bräsig sanoi itseksensä: "Toden totta! Kaarlo saattaa olla oikeassa, maalla voipi pahasti käydä, minun on pian meneminen Jokkumia ja pastori Gottliebiä katsomaan. No, Jokkumia ei mikään hätä vaaranna, hän ei ole ikipäivinänsä sanonut pahaa sanaa päivätyöläisilleen ja ne eivät myöskään sano mitään hänelle, ja pappilan Yrjö ei suinkaan ole mikään kapinoitsia".

Hawermann oli oikein arvostellut ihmiset, joiden kanssa hänellä niin kauvan oli ollut tekemistä: koko

maassa liikkui levottomuus kuin kuumetauti. Oikeutettuja valituksia ja mitä järjettöimpiä ja hävyttömimpiä vaatimuksia kulki suusta suuhun rahvaan kesken, ja mitä alussa hiljaa kuiskailtiin korvasta korvaan, oli pian leimahtava ilmeiseen tyytymättömyyteen. Tähän olivat kartanoin omistajat enimmästi itse syypäät, he joutuivat ymmälle, kukin toimi omin päinsä ja omanedun pyyntö tuli vasta oikein selvästi näkyviin, kun kukin piti vaan huolta itsestensä — kun vaan sai elää rauhassa väkensä kanssa, ei naapurista mitään välitetty. Sen sijasta, että rehellisellä omallatunnolla ja vanhalla totutulla ystävällisyydellä olisivat näinä aikoinakin kohdelleet väkeä, kyyrystelivät muutamat omain palkollistensa edessä ja suostuivat antamaan kaikkia, niitä ne tyhmyydessään vaativat, toiset ottivat korkeat sääret selkäänsä ja uhkasivat miekalla ja pistoolilla, ja minä olen nähnyt muutamia, joilla aina oli kaksi pyssyä muassaan, kun ajelivat omilla pelloillaan. Ja minkä tähden? Juuri sentähden ettei heillä ollut mitään hyvää omaatuntoa ja että ihmisrakkaus heistä oli jo aikaa kadonnut. — Tätä tietysti ei voitu sanoa kaikista tilanhaltioista.

Akselista ei sitä myöskään voitu sanoa, väkeänsä kohtaan ei hän koskaan ollut paha ollut, ja jos ei hän tavallisesti kova ollutkaan, voi hän kumminkin siksi tulla, jos hän pelkäsi asemansa isäntänä rupeevan horjumaan. Semmoisissa oloissa, kuin mailmassa nyt oli olemassa, tulee tavallisesti jokaisen oikea luonto näkyviin, niinkuin sitä myös humalaisista ihmisistä sanotaan, ja sen täytyi olla perhanan kokenut ja kylmäverinen mies, joka voi pitää silmällä koko tätä melskettä ja häiriötä, pysyä varovana ja katsella sitä kaukaa ja arvata, mikä hyvä, mikä paha oli, ja kuinka oli johtaminen alustansa näissä hyrskyvissä aalloissa. — Tähän ei ollut Akselilla kykyjä hän joutui pian ymmälle ja tarttui sokeasti kaikenkaltaisiin apukeinoihin, päästäksensä selville, ja niin tapahtui, että hän teki itsensä syylliseksi tilanhaltiaihin molempiin tyhmyyksiin: milloin myöntyi hän mielettömiin vaatimuksiin, milloin taas heräsi kyrassieriluutnantin luonto hänessä ja tarttui hän silloin pistooliin ja sapeliin. — Hänen alamaisensa eivät olleetkaan enää semmoisia, kuin ennen olivat olleet, ja siihen oli Aksel syypää: sillä välistä oli hän ottanut heiltä yhtä ja toista pientä, jota köyhä mies vanhan tavan mukaan pitää suuressa arvossa, ja välistä taas oli hän täysin käsin hyväntahtoisuudessaan jaellut heille kaikenlaisia armolahjoja ja oli herättänyt väessä himon enempään, sillä hän ei tuntenut ihmistä, erittäinkään köyhää maanviljelijää. Hän oli kiittänyt, väkeä, kun he laiskana olivat olleet, ja oli heitä moittinut, kun he olivat ahkeria olleet, sillä hän ei tietänyt kuinka paljo väki voi työtä tehdä. Lyhyesti sanoen, hän ei ollut kohdellut heitä oikeuden ja kohtuuden, vaan omien oikkujensa mukaan, ja koska hän viime ajoilla ei ollut millään hyvällä mielellä ollut, oli tyytymättömyys päivätyöläisten seassa kasvanut, ja mikä tähän asti ei heissä vielä tahtonut syttyä tuleen, niinkuin vanhan kovan tammipuun laita on, sen virikkeiksi tuotiin muualta yhä uusia tervaksia, niin että senkin viimein täytyi ruveta palamaan.

Jokainen tietää, että ainoastaan viallisia puista tämmöisiä virikkeitä saadaan, ja Akselin läheisyydessä, kasvoi semmoinen pilaantunut honka, josta monta tervaslastua voi lähteä: nimittäin Gürnitz. Tämä puu oli myös kerran terve ollut, mutta vaikka pastori Behrens oli tehnyt mitä oli voinut, sitä semmoisena pitääksensä, oli puu kumminkin sairastunut, sillä kukin niistä isännistä, jotka sitä toinen toisensa perästä olivat hallinneet, oli taittanut siitä oksan, ja tuo vanha tervanpolttaja Pomukkelskopp iloitsi oikein sydämestensä, että puu oli viallinen, ja ajatteli vaan mitä mehuja hän siitä saisi lähtemään. Sillä löytyy todellakin — hirmuista kyllä — isäntiä, jotka enemmän pitävät rappiolle joutuneesta kuin hyvinvoivasta työväestä, ja jotka iloitsevat, että heidän alamaisensa ovat heille velkaa, sillä silloin voivat he heitä paremmin nylkeä. — Mutta Pomukkelskopp ei ollut ajatellut, että semmoinen viallinen, tervanen honka ukkosen tulen siihen iskeissä, palaa pikemmin ja paremmin kuin terve puu; ja herra ritariskartanon omistajan naapurit, jotka varsin hyvin tiesivät, että Gürnitzin väkeä kohdeltiin pahasti ja sentähden heistä usein olivat pilkkaa tehneet eivät myöskään ajatelleet, että se tuli, jonka Pomukkelskopp — tietysti tahtomattansa — oli syyttänyt, kärventääksensä omaa selkäänsä, myöskin saattoi kerran polttaa heitä, ja niin tuli Gürnitz siksi ahjoksi, josta tuli levisi koko seutuun.

Gürnitzin päivätyöläiset olivat viinaan meneviä, sillä kartanossa oli viinakeittimö, josta he koko viikon kuluessa saivat viinaa velaksi, joka velka palkan maksupäivänä vedettiin pois heidän palkastansa; ehtimiseen juoksentelivat he myös kaupungissa ja veivät joka pennin, joka heille ylitse oli jäänyt, Rahnstädtiin, jossa he kyllä saivat tietää, miten laita mailmassa oli, ja näissä tilaisuuksissa olivat herrat puotimiehet myöskin selittäneet heille, mimmoiseksi mailman vielä pitäisi tulla, ja kun he sitte kotia tulivat, kaasivat he kaiken viina-viisautensa yhteen astiaan ja syyttivät tämän onnettoman keitoksi palavien himojensa ja halujensa kanssa tuleen, niin että sen siniset, liehuvat liekit kohosivat korkealle ilmaan ja heidän nälkäiset vaimonsa ja lapsensa seisovivat aaveentapaisesti ympärillä ja pitivät tuon viallisen puun tervasta lastua — omaa hätäänsä ja kurjuuttansa — tuleen ja juoksivat sitte, tämä tulisoihutu kädessä, ympäri lähiseutua ja saivat viimein itse vanhan, rehellisen ja kovan tammipuunkin syyttymään.

Ilmituleen ei se tosin heti leimahtanut, sillä sille oli vielä monta estettä voitettavana; vielä kuului järjellisten ihmisten hyväntahtoisia varoituksia, vielä oli vanha uskollisuus elossa, vielä oli muisto jälillä entisistä hyvistä töistä, vielä oli olemassa synnynnäinen oikeuden tunto, joka eksyneessäkin sielussa on hereillä ja kaivaa kärkensä omaantuntoon; ja tämä kaikki lankesi kuin kylmä sade taivaasta näille

hehkuville hiilille ja esti tulen valloilleen pääsemästä, vieläpä Gürnitzissäkin. Mutta jos Gürnitziläiset olisivat voineet arvata isäntänsä ajatukset, niin olisi kyllä tuli pikemmin ilmieleimahtanut, sillä Pomukkelskopin sielussa vallitsi milloin törkeä viha, milloin mitä kurjin pelkuruus, sillä hyvän omantuntonsa oli hän jo menettänyt ja entisistä hyvistä töistään ei hän myöskään voinut kerskata. Milloin huusi hän vimmoissaan: "Voi niitä lurjuksia! Lait ovat muutettavat! Mitä hyvää on hallituksesta, jolla on sotamiehiä, vaan joka ei niitä käytä? Mitä? Minun omaisuuteni on vaarassa; hallituksen pitää suojella minun omaisuuttani". Milloin kutsui hän poikansa Kustaan kartanolta sisään ja sanoi: "Sinä pöllöpää, mitä on sinulla puijien kanssa tekemistä, anna heidän puida mielensä mukaan, minä en tahdo torua väkeäni", ja kääntyi Kanasen puoleen, joka istui jäykkänä kuin kanto ja katseli Pomukkeliä, nenä pitkänä ja leuka terävänä, liikahtamatta edes päätänsäkään.

"Kanaseni", huudahti Pomukkelskopp, "minä tiedän mitä sinä ajattelet, sinä ajattelet, että minun pitää näyttää että olen mies; mutta se ei käy laatuun! Kyhkyseni! Meidän täytyy luovia, meidän täytyy luovia, varovaisella luovimisella saavumme ehkä vielä satamaan".

Kananen ei lausunut mitään tähän tuumaan, mutta näytti siltä, kuin ei hän puolestansa siihen suostuisi, ja Pomukkelskopp kääntyi Mallaan ja Sallaan: "Lapsukaiseni, ei hivaustakaan siitä, mitä täällä puhutaan! Minä tarkotan palvelusväelle! Ja olkaa ystävällisiä heitä kohtaan ja pyytäkää rakasta äitiänne, että hänkin on ystävällinen. Herranen aika, olenhan minä aina pitänyt ystävällisyydestä".

Ja Malla ja Salla kävivät nyt Kanasen kimppuun: "Äiti kulta, ette ole kuulleet, ette tiedä vielä mitä kummia on tapahtunut; Juha Jokkum on kertonut, että päivätyöläisten vaimot ovat pieneset nokkosilla erään kartanonomistajan. Äiti, meidän täytyy olla mielinmielin; muuten ei käy hyvin, muuten ei käy hyvin!"

"Te olette hulluja kaikki!" sanoi Kananen ja siirtyi ovea kohden. "Minäkö pelkäisin semmoisia roistoja?" huudahti hän ja lähti ulos ovesta.

Mutta tämä, asiain näin ollessa, melkein luonnoton urhollisuus oli jotakin varsin yksinäistä, sen täytyi ilman muiden apua ihan hyödyttää raueta tyhjään, sillä Mukkel, joka tuskallisesti pelkäsi rajun ilman puhkeamista, ei antanut itseänsä kiihottaa, ei houkutella, ja tämän hiljaisen, yksinkertaisen perheen muut jäsenet pitivät tällä kertaa isän puolta.

"Lapsukaiset", huudahti isä, "jokaista tulee kohdella ystävällisyydellä. — Ne perhanan roistot! Kukapa olisi sitä muutamia kuukausia takaperin voinut ajatella? Filip ja Natti, te ette saa lyödä kylän lapsia ettekä maalata enää vanhan Brinkmannin selkään aasinpäättä! — Senkin roistot! Mutta tuo kirottu Rahnstädtin reformiyhtiö ja juutalaiset ja puotimiehet ovat heitä yllyttäneet; mutta malttakaapa...!"

"Niin, isä", sanoi Salla, "ja kankuri Rührdanz on jo ruvennut Rahnstädtin reformiyhtiön jäseneksi ja muut kylän asukkaat aikovat myös mennä sinne; siitä voi tuho tulla".

"Herranen aika, se on kyllä mahdollista! Mutta, malttakaapa, kyllä minä siihen mutkan muistan, minä rupeen itse yhtiön jäseneksi".

"Te?" huudahtivat molemmat tyttäret yhtä haavaa, ikäänkuin aikoisi heidän isänsä omalla kädellään pistää talonsa tuleen.

"Minun täytyy, minun täytyy! Sen kautta pääsen porvarien suosioon, etteivät he enää yllytä noita lurjuksia minun kimppuuni; minä maksan käsityöläisille heidän saantinsa, ja — se *täytyy* minun tehdä! — se on saakelin kova asia, mutta minun *täytyy* se tehdä! — minä pyyhkäisen pois kirjoista päivätyöläisten velat".

Malla ja Salla hämmästyvät; semmoisena eivät he isäänsä vielä milloinkaan olleet nähneet; mutta he saivat vielä suuremman syyn hämmästyäksensä, kun isä sanoi: "ja sen tahdon minä painaa teidän mieleenne, olkaa hyvin kohteliaat pastorille ja hänen rouvallensa — Jumala paratkoon! — äiti ei sitä tee - Kanaseni, Kanaseni, mihin kurjuuteen sinä minun saatat! Pappilan herrasväki voi meille olla sanomattoman suureksi eduksi ja vahingoksi. Ah, mitä ihmeitä voivat tilanomistaja ja pappi toimeen saada, jos he uskollisesti yhtä pitävät näinä pahoina aikoina! Meidän on ystävällisesti kutsuminen heitä luoksemme, sittemmin, kun ajat taas tulevat rauhallisiksi, voimme tämän kanssakäymisen rikkoa, jos ei se meitä miellytä". —

Ja todellakin! Muutaman päivän perästä tuli pastori Gottliebille sydämelliset terveiset herra ja rouva Pomukkelskopilta — Kananen oli siis antanut myöden tässä asiassa — ja pyydettiin, että herra pastori olisi hyvä ja tulisi rouvansa kanssa päivälliselle; sanansaattaja odotti vastausta.

Bräsig sattui juuri olemaan pappilassa, talouden toimia tarkastelemassa.

Kun Gottlieb oli kutsumuskirjeen lukenut, seisoi hän ällistyneenä, kuin olisi hän kutsuttu

tuomiokapitulin eteen väärän opetuksen tai epäsiiveellisen käytöksen tähden.

"Mitä?" huudahti hän. "Kutsumus meidän kartanon isännältä? Missä on Liina? Liina!" huusi hän ulos ovesta.

Liina tuli, luki kirjeen ja katseli Gottliebiä, joka seiso i neuvotonna hänen edessänsä, hän loi myös silmänsä Bräsigiin, joka istui sohvankulmassa ja irvisteli itseksensä.

"No", virkkoi Liina viimein, "sinne emme tietysti mene?"

"Lapsi kulta", sanoi pastori Gottlieb — sillä hän kutsui vaimoansa aina "lapsikullaksi", kun hän aikoi paiskata papillisen arvonsa hänelle vastapainoksi, muuten sanoi hän vaan "Liina" — "lapsikulta, sinä et saa hylätä kättä, jonka veljesi tarjoo sinulle".

"Gottlieb", sanoi Liina, "tässä ei ole kysymystä kädestä, vaan päivällisestä, ja veljen nimi on Pomukkelskopp — Enkö ole oikeassa, Bräsig?"

Bräsig ei sanonut mitään, hän vaan irvisteli, hän istui jäykkänä, kuin Mooseksen Taavetti punnitessaan, kultarahaa, ja katseli kumpi oli vaa'assa painavampi, papillinen arvoko vai terve ihmisjärki.

"Lapsi kulta", sanoi Gottlieb, "kirjotettu on: Sinä et saa antaa auringon laskea vihasi ylitse, ja jos joku lyö sinua korvalle..."

"Gottlieb, se ei sovi tähän; emmehän ole vihaisia, ja mitä korvapuustiin tulee, olen minä samaa mieltä kuin Bräsig. — Jumala antakoon minulle anteeksi! mutta ennen muinoin lie kai laita ollut toinen, mailmassa, sen verran tiedän vaan, että jos se nykyään olisi tapana, niin syntyisi siitä semmoinen korville mäiskiminen, että joka mies saisi käydä, poski turvoksissa".

"Mutta, lapsikulta..."

"Gottlieb, sinä tiedät, etten milloinkaan sekaannu sinun papillisiin toimiisi; mutta päivällisatria on maallinen toimi, ja Pomukkelskopin luona vielä maallisempi kuin tavallisesti. Ja sinä unhotat, että meillä on vieraita. Eikö pehtori Bräsig ole täällä? Ja etkö tahdo ennemmin syödä pehtori Bräsigin kanssa kotona hernerokkaa ja siankorvia, kuin Pomukkelskopin kanssa herkkuja? Ja Miinan ovat he jättäneet kutsumatta", lisäsi Liina, kun Miina samassa astui sisään, "ja he tietävät kumminkin, että Miina asuu meillä".

Tämä oli Gottliebistä pätevä syy, hän piti paljo herneruo'asta ja porsaan korvat söi hän tavallisesti aina yksin, ja minä voin lisätä vielä, että hän todellakin rakasti suuresti Bräsigin seuraa, joka häntä niin paljon oli auttanut ja uskollisesti ohjannut maan viljelemisessä, ja Gottlieb aprikoi usein, kuinka semmoinen mies, kuin Bräsig, joka oli niin uskollinen ja rehellinen toimissaan, kuitenkin saattoi olla niin vähän kristillinen ja kirkollinen mielialaltaan. — Hän hylkäsi siis Pomukkelskopin kutsumuksen, mutta kun he nyt istuivat hernerokan ääressä ja Bräsig sattumalta tuli mainitsemaan, että hän oli *varsinainen* jäsen Rahnstädtin reformiyhtiössä, hypähti pastori Gottlieb kuin nuoli pystyyn, jätti siankorvat siksensä ja piti ankaran saarnan reformiyhtiötä vastaan. Liina nykäisi häntä tuontuostakin takinliepeestä: kylmenihän tällä tavoin hernerokka; mutta Gottlieb ei siitä välittänyt: "Niin", huusi hän, "Jumalan vitsaus on tullut maahan; mutta voi sitä ihmistä, jonka Herra valitsee vitsaksensa!" mutta koska ei tämä ollut mikään kirkko, puuttui Bräsig hänen puheesensa ja kysyi, kenenkä Jumala sitte siksi oli valitseva.

"Se on Herran kädessä!" huusi Gottlieb, "hän voi valita siksi minun, hän voi valita siksi Liinan, hän voi valita siksi teidän!"

"Liinaa ja minua ei hän valitse", sanoi Bräsig ja pyyhkieli suupieliänsä, "Liina ruokki köyhiä vuonna 47 ja minä vannoin muutama viikko sitte tasa-arvoa ja veljyyttä reformiyhtiössä; minä en ole mikään vitsa, minä en tee kenellekään ihmiselle pahaa; mutta jos minä kerran saisin Samuli Pomukkelskopin kynsiini — niin..."

Gottlieb oli liian kiihkoissaan, hän ei tätä ollenkaan kuullut, vaan saarnasi edelleen: "Oo, perkele käy nyt ympäri mailmassa kuin kiljuva jalopeura, ja se puhelava, joka tuossa kirotussa reformiyhtiössä on rakettu, on alttari, jossa hänelle uhria kannetaan; mutta minä pystytän toisen alttarin tätä alttaria vastaan; Jumalan huoneessa tahdon minä saarnata perkeleen suitsutusuhria, roformiyhtiöitä, vääriä jumalia ja heidän alttareitansa vastaan!"

Niin puhein istui hän ja särpi pikaisesti pari lusikallista rokkaa. Bräsig antoi hänen olla vähän ajan rauhassa, mutta kun hän havaitsi, että tuo nuori hengellinen herra taas oli sen verran vaipunut maallisiin toimiin, että hän kävi siankorviin käsiksi, sanoi hän: "Herra pastori, yhdessä kohdassa olette

oikeassa, Rahnstädtin puhelava näyttää jotakuinkin perkeleen alttarilta, se on todellakin kuin jonkun viinakeittimön jähdytysamme; mutta että hänelle siellä uhrattaisiin, sitä en voi sanoa, jollei juuri räätäli Wimmersdorf tahi teidän oma rakas isänne sitä tee, sillä hän pitää aina kaikkein pisimmät puheet — ei, älkää minua keskeyttäkö! — Minä tahdon vaan sanoa, että niin kauvan kuin minä pirun olen tuntenut, ja siitä on jo monta vuotta, ei hän mielellään puutu Rahnstädtin reformiyhtiön toimiin, sillä niin tyhmä ei hän suinkaan ole".

"Gottlieb", sanoi Liina, "sinä tiedät, etten milloinkaan sekaannu sinun papillisiin toimiisi, mutta eihän toki ottane niin maallista asiaa kuin reformiyhtiötä saarnan aineeksi?"

Kyllä vaan, sanoi Gottlieb vakaasti, sen hän oli tekevä.

"No, olkoon menneeksi!" sanoi Bräsig; "mutta mitä ihmiset sanovat, että nimittäin papit parhaiden ymmärtävät valvoa omaa etuansa, se ei ole totta, sillä sen sijasta että heidän pitäisi saarnata kirkkoon ne ihmiset, jotka eivät kirkossa käy, saarnaavat he ulos nekin, jotka siellä vielä käyvät".

Ja pehtori Bräsigin ennustus kävi toteen, sillä kun Gottlieb seuraavana sunnuntaina erinomaisella kiivaudella saarnasi tätä uutta aikaa — josta hän sivumennen mainiten ymmärsi yhtä paljon kuin äskensyntynyt lapsi — ja reformiyhtiötä vastaan, ja toisena sunnuntaina vielä aikoi tätä tointansa pitkittää, jäivät ainoastaan Liina ja Miina ja lukkari kirkkoon, sillä niitä muutamia kehruakkoja, jotka siellä täällä yksinään istuivat penkeillä, ei voitu lukuun ottaa, sillä Gottlieb tiesi kyllä, etteivät ne olleet tulleet kirkkoon hänen saarnansa vaan sen keitoksen tähden, jonka he sunnuntaina pappilassa saivat päivälliseksensä. Hän meni sentähden saarnansa ja rouvaväkensä kanssa kotia ja nuo muutamat kehruakat seurasivat astiainsa kanssa perästä, lukkari lukitsi kirkon, ja Gottlieb oli samalla mielellä kuin sotilas, joka kiihossaan on paiskannut miekan, jolla hänen pitäisi taistella, keskelle vihollisten ryhmää ja nyt seisoo aseeton taistelutanterella.

Niin oli laita kaikkialla maassa, toisen käsi oli toista vastaan; mailma oli kuin ylösalasin mullistettu, ne joilla jotakin oli ja jotka ennen olivat ylvästelleet, olivat nyt alamieliset, ja ne joilla ei mitään ollut, olivat rohkeat, ne joita ennen oli viisaina pidetty, moitittiin nyt tyhmiksi, ja tyhmät tulivat yht'äkkiä viisaiksi; ylhäiset muuttuivat alhaisiksi, aatelismiehet luopuivat aatelisuudestaan, ja päivätyöläiset vaativat että heitä piti nimitettämän "herroiksi". Mutta kaiken tämän pelkuruuden ja hävyttömyyden läpi kulki kaksi lankaa, jotka voivat ihmistä taas lohduttaa ja virvottaa. Toinen näistä langoista oli korean kirjava ja jos seurasit sitä ja voit irtauttaa itsesi maan yleisestä tuskasta ja oman edun pyynnöstä niin voit sille nauraa sydämesi pohjasta, se oli ihmisten narrimaisuus joka nyt tuli peittelemättä näkyviin. Toinen lanka oli ruusunpunanen ja siinä riippuivat kaikki ne avut, joilla toinen ihminen voi tehdä toisen onnelliseksi: sääliväisyys ja armeliaisuus, terve ihmisjärki ja viisaus, uutteruus ja tyytyväisyys, ja tämä lanka oli rakkaus, puhdas ihmisrakkaus, jonka avuliaat kädet kietoivat tuon saastaisen itsekkäisyyden likaiseen kihermään, vastaiseksi vaan Jumalan oman päätöksen jälkeen, merkiksi, että se on pysyvä voimassa pahimpinakin aikoina, mutta ken tiesi, hän voipi vielä antaa tämän hienon viivan levetä, niin että koko tuo likainen kihermä loistaa ruusunpunaselta, sillä lanka — Jumalan kiitos! — ei ole katkaistu.

Luku 36.

Miksikä Sulttaani, Jokkum, rouva Nüssler ja Bräsig riitaantuvat ja Rudolf ja Miina eivät saa yhdistyä. — Mitä Jokkum laati Rostockin lehdeltä, ja miksikä Bräsig esittelee rouva Nüssleriä Rudolfille vanhan testamentin aikaisena enkelinä. — Miksikä Fritz Triddelfitz ja hänen kimonsa olivat kumpikin hyvin nöyriä ja rouva Nüssler kaasi revolverit täyteen kuumaa vettä, ja Bräsig särki toisen revolverin hanan, ja on olevinansa Fritzin tatinä. — Sulttaani herättää Jokkumin hännällään, Sulttaani on viisas koira.

Reksow pysyi levollisena, nimittäin mitä päivätyöläisiin, rouva Nüssleriin ja Rudolfiin tuli; Jokkumin ja Sulttaanin laita ei ollut yhtä hyvä.

Sulttaani oli kerta kävellyt navettaan katselemaan ja oli siellä nähnyt pienen leikillisen olennon, jota vanha paimen Flasskopp hoiteli; tämä olento oli Sulttaanin ilmetyinen kuva ja sitä kutsuttiinkin samalla nimellä. Sulttaani muisti vielä varsin tarkkaan lapsuuden ajoiltansa, mimmoisten olojen vallitessa hän oli Sulttaani "kuudennen" jälkeen noussut Reksowin valtaistuimelle, hänen mieleensä johtui se surullinen ajatus, että tämä hänen kuvansa, jota Flasskopp niin huolellisesti ruokki makealla maidolla, kenties oli aiottu johonkin korkeampaan asemaan ja mahdollisesti oli seuraava häntä "Sulttaani kahdeksantena;" ajat olivat sen mukaiset. Hän tuli hyvin levottomaksi. Hän oli kahdella päällä, pitikö hänen, vetäen syyksi ettei hän enää voinut mukaantua nykyiseen aikaan, jakaa hallitus Reksowissa Sulttaani kahdeksannen kanssa, vai pitikö hänen kohdella häntä vallankilpailiana, syödä suuhunsa hänen edestänsä makea maito, antaa hänelle potkaus ja ajaa hänet tiehensä yli Reksowin rajan. Hän

katseli tarkasteli yhä Jokkumia silmiin, mikä loppu tästä viimeinkin oli tuleva; mutta Jokkumilla oli kyllä itsestensä tekemistä, hän oli myös suurimmassa levottomuudessa, ja niin huonoiksi olivat ajat tulleet, etteivät edes enää nämät vanhat ystävät pitäneet yhtä, vaan olivat käyneet levottomiksi ihan päinvastaisista syistä: Sulттаanille oli toinen hallitsia kauhuksi, Jokkum sitä vastaan sydämestensä semmoista toivoi; Sulттаani ei rakastanut yksityistä elämää ja paljaiksi kalvettuja luita, Jokkum sitä vastaan katseli yksityiselämäänsä kuin kultaiseen maljaan, jonka Miina oli täyttävä aamusin kahvilla, äiti päivällä väkevällä oluella ja illalla sjuklalla, vieläpä punsillakin, kun Bräsigtalossa oli; hän halusi ehdottomasti päästä hallituksen huolista vapaaksi, erittäinkin nyt, kun ajat olivat semmoisia, että oli niiden tähden unhottaa piippunsakin. Hän luki vielä yhä Rostockin lehteä, mutta viskasi sen aina vihoissaan pois luotansa, sanoen rakkaalle vaimollensa: "Äiti, siinä ei mainita vielä nytkään mitään hanhista". Hän luulotteli nimittäin, että häntä koko maassa pidettiin kovasydämisenä isäntänä, kun hän Rudolfin neuvosta oli päivätyöläisillensä hanhien[14] asemasta antanut kauniin summan rahaa, ja hän piti sitä Rostockin lehden velvollisuutena, että se, jota hän jo neljäkymmentä vuotta oli tilannut, piti hänen puoltansa tässä hanhijutussa. Ja sen olisi Rostockin lehti minunkin mielestäni aivan hyvin tehdä voinut, sillä Jokkum oli tässä asiassa viaton kuin äsken syntynyt lapsi; mutta lehden toimittaja oli kai sen unhottanut, tai oikeammin, ei ollut asiasta milloinkaan tietoa saanut. — Mutta Jokkum ei sitä unhottanut: missä kaksi palvelustyttöä seisoi yhdessä ja puheli myssynnauhoista, silloin luuli Jokkum heidän puhuvan siitä, ettei tänä vuonna saatu mitään hanhen munia Reksowissa, ja kun kaksi päivätyöläistä kauroja puidessaan seisoi luuvan lattialla ja puheli vuoden tulosta, luuli hän heidän tuumailevan sitä, ettei tänä syksynä ollut enää hanhia, jotka kauroja tarvitsivat. Hän ei siis ollut tyytyväinen uuteen aikaan eikä uuteen talouden pitoon, hän ei enää *millään ehdolla* tahtonut hallita; Sulттаani sitä vastaan tahtoi vielä hallita, ja niin oli näiden molempien vanhain ystäväin välillä sopu rikkoontunut ja side oli katkaistu.

Rouva Nüssler oli näinä kovina aikoinakin, niinkuin sanottu, varsin levollinen; mutta Jokkumin tila rupesi häntä kuitenkin arveluttamaan ja hän katseli, usein ulos akkunasta, Bräsigiä ikävöiten.

"Minä en tiedä", sanoi hän Rudolfille, "miks'ei Bräsigt tule? Hänellä, Jumala nähköön, ei kumminkaan ole mitään mailmassa tekemistä, eikä minuaakaan katsomassa".

"Täti kulta", sanoi Rudolf, "tunnettahan hänen? jos ei hänellä mitään ole tekemistä, niin hankkii hän itselleen jotakin. Huomenna tulee hän kumminkin".

"Mistä sen tiedät?"

"Niin täti kulta", sanoi Rudolf hieman vitkastellen, "minä — minä olin aamulla katsomassa ruistamme Gürlitzin rajalla ja poikkesin samassa hetkeksi pappilaan; siellä Bräsigt istui ja huomenna lupasi hän tulla".

"Rudolf, sinä et saa juoksennella pappilassa, sitä en minä suvaitse; sunnuntaisin, kun minä olen muassa, on toinen asia. Te istutte siellä ja kuhertelette ja sinä panet Miinan päähän kaikenlaisia ennenaikaisia houereita häistä ja naimisista, joista ei kumminkaan vielä mitään voi syntyä".

"Niin, mutta täti kulta, jos ei nyt piakkoin häät tule, niin tulemme me vanhoiksi ja harmaiksi, niitä odottaissamme".

"Rudolf", sanoi rouva Nüssler ja läheni ovea, "mihinkä joudumme minä ja Jokkum? Olemmehan vielä nuoria ja voimme työtä tehdä; pitääkö hänen ruveta takataataksi ja minun muonamuoriksi?"

"No", sanoi Rudolf, kun rouva Nüssler oli ulos mennyt, "niin liian nuoria ette toki enää ole, ettette jo voisi lepoon vetäydä. Ukko on kyllä siihen heti valmis, mutta eukko! hän tekee työtä siinä kuin kolme. No, huomenna tulee Bräsigt; minä lykkään hänen edeltäni".

Ja Bräsigt tuli: "Hyvää huomenta. Pysy paikallasi, Jokkum! — No, onko teilläkin täällä pieni kapina alulla?"

"On", sanoi Jokkum ja puhalteli savuja suustaan kuin kuokkamaasta; "mitäpä sille voi tehdä — Sulттаani?" sanoi hän, sillä hänen oli kääntymisen kysymyksellään Sulттаaniin, koska Bräsigt jo aikaa oli pujahtanut ulos ovesta ja huusi ulkona rouva Nüssleriä.

"Herranen aika, Bräsigt", sanoi rouva Nüssler ja pyyhki käsiänsä esiliinaansa, sillä hän oli juuri taikinan vanuttamisessa, "herranen aika, Bräsigt, teitäkään ei saa nähdä näinä kamalina aikoina! Mitenkä jaksaa minun veljeni Kaarlo?"

"Bonus! niinkuin sihteeri Rein sanoo, eli bong, niinkuin vintiö sanoo, eli 'aina parempi puoli päällä päin' niinkuin minä sanon; mutta hänen kunniallisen nimensä häpäiseminen ja pienen Lovisansa ero Fransista kalvaa vaan vielä yhä hänen sydäntänsä ja tämä sisällinen haava vaivaa häntä, niin ettei hän tahdo välittää mitään uudistuspuuhista, parlamenteista ja muista korkeista valtiollisista asioista".

"Jumalan kiitos!" huudahti rouva Nüssler, "siitähän tunnen Kaarlo veljeni hyvin, ettei hän välitä semmoisista hullutuksista".

"Rouva Nüssler", sanoi Bräsig ja asettui tanakasti vanhan kultasensa eteen, "te päästitte varomattoman sanan suustanne, niinkuin rehtori Baldrian nykyään teki, kun puhe oli päivätyöläisten perunamaista; mutta tätä nykyä pitää punnita sanojansa — Kurz paiskattiin joku aika sitte niiden tähden ulos — ja minä olen Rahnstädtin reformiyhtiön varsinainen jäsen enkä voi pitää hyvänäni, mitä te sanotte hullutukseksi".

"Ettehän mahda aikoa paiskata minua ulos omasta kyökistäni?" huudahti rouva Nüssler ja pisti kätensä kupeisinsa.

"Olenko minä sitä sanonut?" kysyi Bräsig, "Ludwig Filip on ajettu pois, Baierin Ludwig on ajettu pois, Ludwig Kurz on ajettu pois; onko teidän nimenne Ludwig? Ei, minä olen tullut tänne katsomaan omin silmin, kuinka täällä on laita, ja jos täällä kapina syntyy, niin tulen minä tänne Rahnstädtin reformiyhtiön ja porvarikaartin kanssa — meillä on kaikilla keihäät ja muutamilla pyssykin — ja minä tahdon varjella teitä".

"Hitto hänen on perivä, joka uskaltaa tulla tänne keihäineen, pyssyineen!" huudahti rouva Nüssler. "Sanokaa teidän roistojoukollenne, että he hankkivat itselleen uudet kädet ja jalat vanhain varaksi, sillä ne lyödään täällä rämäksi".

Niin puhein kääntyi hän pois meni ruokakammioonsa ja paiskasi oven perästänsä lukkoon.

Niin, ajat olivat kovat! Vieläpä tämänkin, vanhan uskollisen parin välille oli paholainen eripuraisuuden siemenen kylvänyt, ja kun Bräsig jonkun aikaa oli seisonut ruokakammion edessä, niinkuin Sulttaani toisinaan, tuntui hänestä samoin kuin Sulttaanista, ikäänkuin pantaisiin hän pois viralta, ja hän meni, pää kallellaan, asuntupaan takasin ja sanoi Jokkumille: "Nyt on todellakin huonot ajat! Ja sinä istut täällä, etkä jäsentäsi järkähdä? Sinun omassa huoneessas riehuu kapina multahirsiä myöden".

"Niin, Bräsig, minä tiedän sen, se tapahtuu hanhien tähden", sanoi Jokkum; "mutta mitä voi sille tehdä? — Bräsig, kaada itsellesi pieni naukku!" ja hän osotti jalallaan kaapin alimmaiselle hyllylle: "tuolla on pullo".

Bräsig kai nyt naukkuja muisteli! Hän asettui akkunan ääreen ja katseli ulos ilmaan ja niinkuin kevättuuli ajeli taivaalla sadekuuroja ja taas antoi auringon paistaa pilvien raosta, niin ajeli myös kaikenlaisia surullisia ajatuksia kuin hajanaisia pilvenrepaleita Bräsigin päässä: "Mitä?" huudahti hän, "niinkö on siis tämäkin päättyvä? Minä tahdoin auttaa häntä, ja hän tölmäisee minua vasten rintaa?" ja taas valaisi auringon paiste hänen mieltänsä, mutta vaan vilaukselta ja ilkullisella valolla, joka ei lämmittänyt: "Haha!" nauroi hän, "minä tahtoisin nähdä, kuinka hän taistelee koko Rahnstädtin porvarikaartia vastaan, ja kuinka räätäli Wimmersdorf ja tuo viisasteleva värjäri 'Minä myös' pötkivät kápälämäkeen!"

Rudolf kävi juuri poikki kartanonpihan, ja nähdessänsä Bräsigin akkunassa, tuli hän sisään, koska hänellä oli hänen kanssansa puhumista.

"Hyvää päivää, pehtori Bräsig".

"Päivää, päivää, Rudolf. No, kuinkas on laita? Minä tarkotan päivätyöläisiä. Kaikki rauhassa?"

"Kyllä vaan! Tähän asti ei ole vielä kukaan hiiskunut sanaakaan".

"Saatpa nähdä, että hanhet..." jupisi Jokkum.

"Eno kulta, jättäkää toki hanhet rauhaan", sanoi Rudolf.

"Mitä on noista perhanan hanhista sanomista?" kysyi Bräsig.

"Ei juuri mitään", sanoi Rudolf. "Näettehän, viime vuonna oli minulla niistä niin monta harmia, ensin piti niitä paimennettaman pyörtynöillä, sitte saivat ne käydä laiumella niityillä ja syksympänä sänkipellolla, jolloin ne yhä juoksivat syysoraille, jonka tähden minä kutsuin kokoon kaikki päivätyöläiset ja lupasin jokaiselle 4 taaleria, jos he tahtoivat luopua hanhistansa, ja siihen he suostuivatkin, ja nyt on eno saanut, päähänsä että väki pitää häntä hirmuhaltiaana ja että noiden vietävain hanhien tähden vielä on kapina syttyvä".

"Hyväinen aika!" huudahti rouva Nüssler, joka samassa tuli sisään, "joko nyt taas on hanhista puhe!" ja heittäytyi tuolille, kohotti esiliinan silmillensä ja rupesi katkerasti itkemään.

"Jumalan tähden, täti kulta, mitä tämä on?" huusi Rudolf ja juoksi hänen luoksensa, "kuinka voi semmoinen seikka teitä niin surettaa?"

"Mitä voi sille tehdä?" kysyi Jokkum ja nousi myös seisaalle.

Bräsig aikoi myös sanoa jotakin, mutta maltti mielensä, sillä hän kai parhaiten tiesi, mikä rouva Nüsslerin sydäntä rasitti, hän kääntyi akkunaan päin, veti silmäkarvansa korkealle ja katsella tuijotteli ulos keväiseen ilmaan.

Rouva Nüssler kavahti ylös tuoliltaan, kuivasi silmänsä, sysäsi Rudolfin ja Jokkumin syrjään — jotenkin tulisesti — kävi Bräsigin luoksi, löi kätensä hänen kaulaansa ja sanoi: "Bräsig, minä tiedän, teidän tarkotuksenne oli hyvä; minä en tahdokaan lyödä kenenkään luita ruhjuksi".

"Oo, rouva Nüssler", huudahti Bräsig, ja keväinen ilma sateineen, auringon paisteineen tuli näkyviin hänen silmistään, sillä hän nauroi koko naamallaan ja silmistä tippui kyyneliä, "räätäli Wimmersdorffille ja rikkiviisaalle värjärille voitte kyllä minun puolestani antaa heidän ansaitun osansa".

"Mitä tämä merkitsee?" huudahti Rudolf.

"Sen minä teille selitän", sanoi Bräsig ja irrotti itsensä hiljaa rouva Nüsslerin syleilystä ja tarttui hänen käteensä. "Se merkitsee, että te saatte oikean enkelin anoppimuoriksenne. En tarkota sitä lajia enkeleitä, joita nykyään pyörii paaleissa ja kävelypaikoilla Rahnstädtissä, en! vaan semmoista vanhaa, kelvollista vanhan testamentin enkeliä, semmoista taisteluun kykenevää, urhokasta enkeliä, joka oikeassa asiassaan ei pelkää itse paholaistakaan ja joka vetää vertoja kolmelle semmoiselle herralle kuin te".

Ja hän asettui Rudolfin eteen, ikäänkuin olisi Rudolf ollut syypää rouva Nüsslerin sydämen tuskaan.

"Tulimmainen!" huudahti Rudolf, "mitähän olen minä tehnyt?" ja katsahti Jokkumiin, Jokkum loi silmänsä Sulttaaniin, Sulttaani ei tietänyt, eikä Jokkumikaan tietänyt, ja Rudolf lisäsi: "Minä en todellakaan tiedä..."

"Eikä ole tarpeesenaan", sanoi Bräsig ja kääntyi tuimasti Jokkumiin päin: "Ja sinä, Jokkum, sinä saatat tyhmällä hanhijutullasi vielä koko talosi kapinaan. Sinun pitäisi ennemmin pysyä ihan vaiti, ja te, Rudolf, te tulette minun kanssani, minä tahdon pikimmältä luoda silmäyksen teidän maanviljelykseenne, nähdäkseni, mitä te olette Hilgendorfin luona oppineet".

Vaikeneminen oli Jokkumille luotuisin toimi, ja Rudolf sai sopivan tilaisuuden puhumaan Bräsigin kanssa vastaisten häiden jouduttamisesta. He myöntivät siis mielellään kumpikin Bräsigin tuumiin.

Iltapuolella tuli Fritz Triddelfitz ratsastaen kartanolle. Tällä kertaa kimon selässä, joka kulki kummallisella tavalla: etujalat kävivät ulospäin kuin ihmisen, ja kaikkiansa kaikki hän vaan kolmella jalalla, josta nähdään, että luonto toisinaan järjettömällä tavalla tuhlaa antimiansa. Kaunis ei Fritzin kimo suinkaan ollut, erittäinkään käydessään; mutta se oli nöyrä hevonen, se kumarteli koko matkan pitkin maantietä, ja niin soveltui hän Fritzin kanssa yhteen, sillä Fritz oli myöskin aatelismiehensä luona tullut erinomaisen nöyräksi ja höyliksi, ja jos muutamat hänen kumppaneistansa häntä pistelivätkin kimon tähden, niin nauroi Fritz hiljaa itseksensä: "Te pöllöpäät! Minä olen hyvästi hyötynyt kaupoistani, rautikon vaihdoin mustaan, mustan vaihdoin ruskeaan ja ruskean taas kimoon, ja aina olen saanut puhdasta rahaa väliä".

Kimo tuli siis nöyrästi Reksowin kartanolle Fritz astui nöyrästi alas selästä, tuli nöyrästi sisään huoneeseen ja lausui nöyrästi "hyvää päivää".

"Äiti", sanoi Jokkum, "kaada toki herra Triddelfitzille kuppi kuumaa", sillä he istuivat juuri kahvin ääressä.

"Hyväinen aika!" ajatteli Bräsig, "jokohan nyt tuotakin 'herraksi' nimitetään!"

Fritz riisui päältänsä sadetakkinsa, veti jotakin ulos taskustansa, istui pöydän ääreen ja laski kummallekin puolelle kahvikuppiansa revolverin pöydälle, jommoisia kaluja juuri tähän aikaan ruvettiin täyttämään.

"Herra", huudahti Bräsig, "piruko teitä riivaa? Mitä te noilla perhanan ampuma-aseilla teette kahvikuppien keskellä?"

Ja rouva Nüssler nousi levollisesti tuoliltaan, otti molemmat revolverit toiseen ja kahvipannun toiseen käteensä, kaasi piiput täyteen kahvia ja sanoi hyvin vähäisesti: "Kas niin! nyt eivät ne enää laukee!"

"Jumalan tähden!" huusi Fritz, "ainoan turvan mikä meillä enää on..."

"Herra", puuttui Bräsigt hänen puheensa, "luuletteko täällä nuoren Jokkumin luona olevanne ryövärien luolassa?"

"Koko maailma on tätä nykyä ryövärien luola", sanoi Fritz, "sen herra von Rambow eilen selitti puheessaan päivätyöläisille, ja sentähden ratsastin minä Rahnstädtiin ostamaan näitä aseita — toisen itselleni, toisen herralleni — me tahdomme pitää puoliamme aina viimeiseen veren pisaraan asti".

Rouva Nüssler katseli karsasteli Bräsigiä ja nauroi hieman salaa; Bräsigt nauroi täyttä kurkkuaan? "ja noilla kapineilla ja herra von Rambowin puheella aiotte te tukkia päivätyöläisten suun ja saattaa heidät toiselle mielelle?"

"Niin, sitä me aiomme; minun armollinen herrani sanoi väelle, että hän aikoi kohdella heitä lempeydellä mutta myöskin ankaruudella, jos niin tarvis vaati".

"Niin, kyllä kai se niin on, on kai", tokaisi Jokkum suustansa.

"Voit olla oikeassa, Jokkum, mutta minä luulen että nuorena aatelismieheksi ei ole miestä sitä tekemään, sinä saat nähdä, että hän kohtelee hävyttömiä lempeydellä ja rauhaa rakastavia kovuudella".

"Onko hän taas pitänyt puheen?" kysyi Jokkum.

"Koko oivan puheen!" vakuutti Fritz.

"Mistä hän niitä saa? Minun on sitä ihan mahdoton tietää".

"Sehän on ihan yhdentekevä", sanoi Bräsigt, "mutta mitä sanovat päivätyöläiset näistä sydämen purkauksista?"

"Ne roistot", sanoi Fritz, sillä hän oli paitsi höylyttä oppinut herraltansa vielä paljon muutakin, "eivät ansaitse hengittää ilmaakaan, sillä kun minä puheen perästä kävin yli kartanonpihan, seisovat ne lurjukset yhdessä ryhmässä ja minä kuulin heidän puhuvan 'lörpöttelemisestä' ja 'nurinperäisestä' taloudenpidosta".

"Sillä he tarkottivat kai teitäkin", nauroi Bräsigt ilkullisesti.

"Se on kyllä mahdollista!" huudahti Fritz varsin vilpittömästi. "Ja iltapuolella tuli heitä viisi herran luoksi, ihan semmoisia, joita minä olin pitänyt ymmärtäväisimpinä, ja vanha nikkari Flegel oli puheenjohtaja ja sanoi: että, niinkuin he olivat kuulleet, oli herra Pomukkelskopp antanut väellensä anteeksi kaiken velan ja oli luvannut keille enemmän perunamaata ja vielä yhtä ja toista, mutta siitä eivät he tahtoneet valittaa, sillä niin huonossa tilassa kuin Gürlitzin väki, eivät he olleet likimaillekaan ja he olivatkin tyytyväiset siihen, mitä heillä oli; mutta kohtelemiseen eivät he olleet tyytyväisiä, sillä he saivat muka syyttömästi toreita ja heille tiuskittiin, jolloin he eivät sitä ansainneet, ja heitä ajeltiin kartanolla ja pellolla sinne ja tänne, niin etteivät he vihdoin enää tietäneet, mitä heidän piti tehdä; ja paras olisi kai, että herra von Rambow antaisi minulle eron, sillä minä en muka vielä ymmärtänyt johtaa niin suurta taloutta ja kohdella väkeä säädyllyisesti, minä olen kaikin puolin vielä liian nuori. Ja jos he vielä saisivat jotakin pyytää, niin pyytäisivät he saada takasin vanhan pehtorinsa Hawermannin. — Niin, ajatelkaapa vaan! Mokomaa väkeä!"

"Hm!" sanoi Bräsigt ja koko hänen naamansa vetäytyi ilkulliseen nauruun. "No, mitä vastasi nuori herra?"

"Kylläpä hän heille kyidin antoi ja sanoi heille, että kun *hän* oli minuun tyytyväinen — ja hän viittasi samassa kädellään minuun, jolloin minä tein nöyrän nojon — niin voivat hänen herrat päivätyöläisensäkin olla tyytyväisiä. Näettehän, silloin astui eräs vanha ukko, Juha Egel, esille — tunnettahan te hänen: hän on heistä vanhin, hänellä on harmaat hapsset — ja sanoi, etteivät he olleet mitään *herroja*, sen he itse parhaiten tiesivät, ja kun he hänen, heidän herransa, luoksi olivat tulleet, olivat he tehneet tämän hyvässä tarkoituksessa eivätkä sen vuoksi, että he ajettaisiin pois pistävillä sanoilla. Herra von Rambow oli itse *herra* ja hän voi nyt tehdä, minkähän parhaaksi katsoi".

"Sepä on koko perhanan ukko!" sanoi Bräsigt ja irvisteli taas.

"Niin, sanokaapa sitä! Mutta siinä ei vielä likimaillekaan kaikki; paksumpi pää tuli perästä päin. — Illempänä näin minä kuinka toinen päivätyöläinen toisensa perästä meni ratsastalliin, ja koska tiesin, että Kristian Däselillä, tallirengillä, on vihankaunaa minua vastaan, niin ajattelin, mitäpä he siellä mahtavat hommata, ja menin tallin viereiseen vajaan, josta on aukko itse talliin, ja sieltä mä kuulin, kuinka Kristian Däsel yllytti toisia".

"Se tahtoo sanoa", puhkesi Bräsigt sanomaan, "te kuultelitte hieman".

"No niin", myönsi Fritz.

"Onkin varsin oikein", sanoi Bräsig, "kertokaa vaan enemmän".

"Niin, minun on tässä mainitseminen, että Kristian Däsel kaiken mokomin tahtoo naida Sofi Degelin ja on jo useampia vuosia ollut hänen sulhasensa, mutta herra ei tahdo nainutta tallirengkiä, sillä hän luulee naiseen tallirengin enemmän pitävän huolta omista lapsistaan kuin varsoista, joka onkin kai totta; mutta luopua ei herra hänestä myös tahdo, sillä hän luulee hänen hoitavan hevosia hyvin, — mutta minä puolestani sanon: se ei ole totta. — Ja nyt on Kristian Däsel saanut päähänsä, että jos puhdasrotuisten hevosten kasvattamisesta varshakoineen tulisi loppu, niin antaisi herra hänen naida Sofi Degelin, ja sentähden yllytti hän tallissa päivätyöläisiä pyytämään että hevoshaat muutettaisiin perunamaiksi".

"No, te juoksitte kai heti herran luoksi ja kerroitte sen hänelle?"
Bräsig kysyi.

"Tietysti", sanoi Fritz, "hänen täytyi saada siitä tieto, että hän voi olla varuillansa. — Ja kun he nyt tulivat ja rupesivat puhumaan hevoshaoista ja perunamaista ja arvelivat, että heidän vaimonsa ja lapsensa toki olivat yhtä hyviä kuin herran tammot ja varsat, ja että niistä enemmän oli huolta pidettävä, silloin näytti hän heille kuuman ja päistikkää tulivat he ulos ovesta. Kristian Däsel tietysti sai heti palkkansa ja ajettiin pois kartanosta".

"No, mitä sanoo teidän hyvä emäntänne tähän?" kysyi pehtori Bräsig.

"Niin", sanoi Fritz ja nykäytti olkapäitänsä, "mitäpä siihen vastaisin? *Hän* ei sano mitään. Minä en tiedä, mitenkä *hänen* laitansa on. Ennen tervehti hän minua — tosin hieman ylhäisesti, mutta kuitenkin kohteliaasti — nyt ei hän enää minuun luo silmäystäkkään, ja niin on ollut laita aina siitä tyhmästä kirjajutusta saakka Mari Möllerin kanssa. — Niin, Mari Möller on myöskin poissa, ja nyt pitää emännyyttä armollinen rouva ihan yksin, ja se on minun tunnustammen, että hän on kelpo emäntä, vaikk'ei hän minua enää tervehdäkään; ja Karoliina Kegel sanoo, että armollinen rouva tekee sitä vaan haihduttaaksensa ajatuksiansa, ja toisinaan istuu hän ja kirjoittelee kirjeitä, jotka hän kuitenkin taas repii rikki, ja panee kätensä sitte ristiin ja katselee pientä lastansa. Häntä tulee oikein sääli, sanoo Karoliina Kegel. — Mutta taloudenpito menee hyvästi ilman toraa ja parkua: niin ja niin *pitää* tehtämän ja niin tehdään. Jospa hänellä vaan olisi joku ystävä, sanoo Karoliina Kegel — no, minähän en siksi sovi — ja herralla ei ole myöskään ketään ystävää".

"Mutta minulle sopii se hyvin", huudahti rouva Nüssler ja kavahti ylös istuimeltaan, "ja huomenna menen minä hänen luoksensa ja sinä, Jokkum, voit myös kerran mennä sen raukan nuoren herran luoksi ja puhella hänen kanssansa; tällaisina aikoina tulee naapurien pitää enemmän yhtä".

"Niin mutta, äiti kulta", sanoi Jokkum, "mitä minä sille voin? — Ja hanhet; — mutta Gottlieb ja Liina..."

"Todellakin!" huudahti rouva Nüssler, "heidät molemmat ovat he leivälle saattaneet, ja sitä emme saa unhottaa".

"*Hänellä*, herra von Rambowilla", sanoi Bräsig ja näytti samassa oikein vanhalta, väijyvältä veijarilta, "hänellä on kai kyllä ystäviä? — Mitä sanoo herra Samuli Pomukkelskopp?"

"Pomukkelskopp?" kysäisi Fritz. "Hänen kanssansa emme enää seurustele", sanoi hän suurimmalla ylenkatseella ja kallistui Bräsigiä kohden ja kuiskasi, hänelle: "Hän on antanut meille haasteen, hän on sanonut ylös rahansa, minä tiedän sen Zodickilta, Mooseksen Zodickilta. Niin, se ystävyys on kokonaan lopussa, ja Slusuhr ahdistaa joka hetki, milloin kirjallisesti, milloin suullisesti; mutta me olemme myös ottaneet avuksemme asianajajan, sihteeri Reinin; tunnetteko häntä?"

"Kyllä vaan", kuiskaili Bräsig, "minä tunnen hänen pohjan navan ja Ferro-saaren jutusta".

"Eikö hän ole koko perhana mieheksi?" kysyi Fritz.

"Kyllä vaan", sanoi Bräsig, "hän voi vetää ihmisiä oikein hyvästi nenästä. Mutta", kysyi hän ääneensä, "mitä on teidän nuori herranne päättänyt tehdä päivätyöläisten asiassa?"

"Sen tahdon minä sanoa teille", sanoi Fritz. "Me olemme molemmat päättäneet pitää puoliamme viimeiseen veren pisaraan saakka, ja minä sain heti käskyn mennä Rahnstädtiin, ostamaan näitä molempia revolvereja".

"Ja jos päivätyöläiset nyt uudestaan tulevat?"

"Sitte ammunne", sanoi Fritz.

"Oikein!" sanoi Bräsig ja otti toisen revolverin käteensä ja leikkitteli sen kanssa vähän itsekseen: "Mutta rouva Nüssler, te olette kastaneet tämän ihan märäksi, se voi ruostua", ja hän pyyhkieli sitä takinliepeellään ja meni akkunan ääreen, ikäänkuin tahtoisihan tarkemmin katsella tätä kalua, sillä aikaa kuin Fritz selitti Jokkum Nüsslerille tuon toisen revolverin rakennusta. "Jokkum, missä on sinun työkalusi?" kysyi Bräsig.

Jokkum osotti jalallaan kaapin alle. Fritz kuuli takanansa ensin jotakin rytinää ja rätinää ja sitte kimeään napsauksen, ikäänkuin jos joku kova kapine katkeaisi, ja kun hän katsahti taaksensa, kurotti Bräsig hänelle revolverin, mutta ilman hanaa, sillä sitä ynnä hohtimia piti hän toisessa kädessään: "Kas tässä!"

"Tuhat tulimmaista!" tokaisi Fritz suustansa.

"Kas niin!" sanoi Bräsig, "nyt ette enää tuolla kalulla voi ampua keltään ihmiseltä silmiä pois päästä".

"Herra, kuinka uskallatte te turmella minun revolverini?"

"Sentähden että te olette tyhmä poikatolvana, eikä lapsien saa antaa leikitellä ampuma-aseiden kanssa".

"Te olette vanha..."

"Pöllöpää, tahdotte kai sanoa? Ja mahdollista, on, että minä se olen, ruvetessani teidän kanssanne pakinoihin; mutta, herraseni, minä olen tässä tätinne sijassa, ja hänen puolestansa olen minä sen tehnyt".

"Herrani on minun käskenyt ostaa revolverit, ja mitä hän minun käskee, sen teen minä".

"Se onkin teidän velvollisuutenne ja tässä onkin tämä teidän herraanne varten; voihan hän ampua, jos hänen haluttaa — onpa hän jo ennenkin ampunut — mutta te...?" ja Hawermannia muistelllessaan kiivastui hän: "Senkin vietävän vintiö, ettekö te jo ole kylliksi onnettomuutta toimeen saaneet?"

Ja rouva Nüssler tulistui myöskin: "Vait, Bräsig, vait! *Siitä asiasta* ei hiiskaustakaan! — Mutta teidän pitäisi hävetä, Triddelfitz, että niin kevytmielisesti puhutte ampumisesta ja ihmishengestä".

"Mitä?" huudahti Jokkum ja hypähti myös pystyyn, "äiti, aikooko hän ampua ihmisiä?"

Ja Sulttaani nousi myös jaloillensa ja lausui myöskin pari rohkeata sanaa, ja Fritz kävi tästä kaikenpuolisesta vastustelemisesta niin hämille, että hän unhotti kaiken kohteliaisuuden, tempasi kainaloonsa, sadetakkinsa, pisti eheän ja rikkinäisen revolverin taskuunsa, katsahti vielä kerran taaksensa ovelta ja lausui pontevasti, ettei hän sinä illoina ikinä enää ollut pistävä jalkaansa yli tämän talon kynnyksen, "Ei olekaan tarvis", sanoi Bräsig hyvin levollisesti. Mutta jos hän olisi kuullut, mitä puheita Fritz piti, ratsastaissaan nöyrästi noikkivan kimonsa selässä pitkin maantietä ja tuontuostakin katsellen rikkinäistä revolveriansa, silloin ei hän suinkaan olisi niin levollisena pysynyt, sillä niille kunnianimityksille joita Fritz hänelle antoi, eivät edes Itävallan keisarin arvonimet voineet vertoja vetää.

Onneksi ei Bräsig häntä kuullut ja ylimalkaan ei hän siitä paljon välittänyt, että Fritz julisti Nüsslerin talon pannaan; mutta tänään aamulla oli hän tehnyt sen kokemuksen, että tällaisina aikoina parhainkin ystävyys saattaa rikkoontua, ja hän teki pyhän lupauksen, ettei hän *millään* ehdolla ollut ryntäävä Rahnstädtin porvarikaartin kanssa Reksowin kartanoon. Nuo tyhmät mielijohteet pääsivät toisinaan valloillensa, mutta hänen hyvä sydämensä laahusti aina heti perästä ja sai ne kiini taas, sillä riitaa ja toraa ei hän rakastanut. Hän ei oikeastaan muuta tahtonut kuin paljasta iloa ja rauhaa, vaikka hänen omituisista puuhistaan päättäen näytti enimmästi siltä, kuin olisi hän hyvin riitainen mies.

Kun illan hämärässä Jokkum ja Sulttaani hiljaa, olivat vaipuneet uneen, ja tuo suloinen, tuttavalliseen pakinoimiseen sopiva hetki oli tullut, rupesi Bräsig puhumaan Rudolfista ja Miinasta: "Rouva Nüssler, vanha sananlasku sanoo tosin, ettei hätää häihin, mutta myöskin että ennen kurki kuolee kuin..."

"Heittäkää toki nuo vanhat tyhmät sananlaskunne, Bräsig, ne eivät sovi minulle eikä teille! Mitä te tahdotte sanoa, tiedän minä, ja minä olenkin samaa mieltä kuin te ettei sitä kauemmin voi viivytellä: mutta mitä tulee hänestä ja minusta?"

"Rouva Nüssler, te tarkotatte Jokkumia..."

"Hiljan! Bräsig, älkää ilmottako mitään nimeä! Hänen puolestansa" — ja rouva Nüssler osotti Jokkumia — "voitte kyllä sen sanoa; mutta tuon toisen puolesta" — ja hän viittasi Sulttaaniin — "saatte olla hyvin varuillanne, sillä hän on viisaampi kuin me kaikki yhteen. Näettekö vaan, kuinka hän nostaa korviansa".

"Aa!" sanoi Bräsig ja katsahti Jokkumin nojatuolin alle, "todellakin! Mutta siitä ei estettä. Rouva Nüssler, asia on saatettava hyvään loppuun".

"Niin kyllä, Bräsig, sitä minäkin sanon, mutta mihinkä joudun minä ja hän?" tässä osotti hän taas Jokkumia. "Jos nyt Miina ja Rudolf saavat hallinnon haltuunsa, mitä teen minä ja mitä tekee hän?"

"Rouva Nüssler, teillä on sitte levolliset päivät ja saatte iloita perillistenne karttumisesta".

"Se saattaa olla hauskaa kyllä, Bräsig, ja ihminen tottuu kaikkeen, vieläpä laiskuuteenkin; mutta katsokaapa minua tarkemmin, minä tulen askaroimisessakin yhä täysinäisemmäksi, ja jos tästä lähin kokonaan panen käteni ristiin ja istun vaan nojatuolissa, silloin vasta muutun oikein muodottomaksi möhkäleeksi".

"Rouva Nüssler", sanoi Bräsig ja nousi seisaalle hänen eteensä ja nuoruuden suloiset muistot johtuivat hänen mieleensä: "Te olette aina olleet kaunis ja tulette aina kauniina pysymään", ja teki rouva Nüsslerin edessä nojon ja tarttui hänen käteensä.

"Bräsig, se on tyhmää lörpötystä!" sanoi rouva Nüssler ja veti kätensä pois; "katsokaapa vaan tuota koira! Eikö hän todellakin ole meitä ymmärtänyt? Minusta ei ole niin paljon väliä, mutta mitä on hänestä tuleva? Minä saatan vielä tehdä sitä ja tätä käsilläni; mutta hän — jos ei hänellä enää ole mitään tekemistä?"

"Hän polttaa piippua ja makaa", sanoi Bräsig.

"Niin", sanoi rouva Nüssler, "tätä nykyä kyllä".

"Mutta hän on suuresti muuttunut viimeisinä aikoina — tuosta tyhmästä hanhijutusta en tahdo mitään sanoa, sillä sen minä kyllä saan hänen unhottamaan — mutta hän on käynyt niin uppiniskaiseksi, vastustelee joka asiaa, ja jos ei hänellä vast'edes enää ole mitään tekemistä, saa hän mitä häijyimpiä juonia päähänsä".

"*Jokkumko?*" kysäisi Bräsig oikein pontevasti.

"Niin, hän", sanoi rouva Nüssler, "mutta siitä ei nyt sen enempää; näettekö?"

Ja Bräsig katsoi ja näki, kuinka Sulttaani nousi jaloillensa ja siveli pari kertaa karhealla hännällensä Jokkumia nenän alta, niin että Jokkum heräsi, kohosi pystyyn ja kysyi: "Äiti, mitä on kello?" Sitte hän kiskotteli ja havaitessansa Bräsigin, sanoi hän: "Bräsig, onpa se koko perhanan mies, tuo herra von Rambow, hän on taas pitänyt puheen".

Rudolf tuli sisään, valkea sytytettiin ja Bräsig veti leveän naamansa ilkeään irvistelyyn suoraan yli pöydän Rudolfille vastaan; sen tarkoitus ei kuitenkaan paha ollut, se oli vaan olevinaan vilkutusta, joka merkitsi jotenkin näin: "Ole hiljaa vaan, luota kokonaan minuun, sinun asiasi on hyvällä alulla".

Ilta kului hitaasti, sillä jokaisella oli omat ajatuksensa, ja kun aika tuli levolle mennä, oli Bräsig ainoa, joka heti nukkui. Rudolf ajatteli Miinaa ja häitä, rouva Nüssler sitä kamalaa joutilasta aikaa, joka häntä odotti, ja Jokkum hanhia ja herra von Rambowin puhetta. Tältä viimeiseltä ajatukselta ei hän saanut yöllä unta, ja kun rouva Nüssler aamupuolella käänsi itsensä toiselle kyljelle, ottaaksensa vielä unta silmäänsä, näki hän Jokkumin täydessä asussa menevän ulos ovesta Sulttaanin kanssa. Että tämä merkitsi jotakin, tiesi hän, mutta mitä? — se oli tietämättömissä.

Luku 37.

Lyhyt luku, mutta sangen tärkeä, sillä Nuori-Jokkum aikoo pitää puheen.

Jokkum käveli Sulttaanin kanssa edes takasin kartanolla, seisahtui toisinaan ja kynsi päätänsä ikäänkuin tahtoisi hän saada jostakin selkoa. Sulttaani, seisahtui aina samassa, katseli Jokkumia, heilutti hieman häntäänsä ja vaipui taas omiin surullisiin ajatuksiinsa tuon perhanan kanssahallitsian tähden.

Rudolf tuli: "Hyväinen aika, eno, joko tekin olette ylhäällä?"

"Kyllä vaan, Rudolf, noiden juupelein hanhien tähden", hän aikoi vielä jotakin lisätä, mutta ei saanut sitä niin pian lähtemään suustansa, ja Rudolf sanoi: "No, eno hyvä, jättäkää toki tuo vanha juttu. Minusta on kuitenkin varsin mieleen, että olette tänään näin varhain jaloillanne, te teette tai hyvin ja ilmoitate renkivoudille, mitä väen tulee tehdä; minä en ollut eilen Gürlitzin puolella, tänään tahdon

pikimmältäin käydä siellä katsomassa, joko siellä voidaan ruveta kyntämään. Me jatkamme kai tänään eilistä tointamme ja ajamme lantaa perunamaalle".

"Niin, Rudolf, mutta..."

"Oo, eno hyvä, kyllähän se menee; mutta nyt on minun rientäminen matkaan", ja niin lähti hän tiehensä.

Jokkum astuskeli taas edes takasin; päivätyöläiset tulivat vähitellen kartanolle ja renkivouti Kalsow lähestyi Jokkumia.

"Kalsow", sanoi Jokkum, "käske väen kokoontua tänne yhteen ryhmään", ja niin puhein meni hän Sulttaanin kanssa tupaan sisään.

Päivätyöläiset, heidän vaimonsa ja muut palkolliset seisoivat yhdessä ryhmässä talon edessä ja kyselivät toinen toisiltaan: "Mitä meidän pitää tehdä?"

"Sitä en tiedä", sanoi renkivouti Kalsow.

"No, menehän kumminkin sisään, häneltä kysymään".

Kalsow tuli sisään; Jokkum käveli tuvassa edes takasin, Sulttaani seurasi häntä askel askelelta, sillä Jokkum piti lakkia päässänsä, ja se oli Sulttaanille, merkki, että hänen seuransa oli välttämätön.

"Isäntä", sanoi Kalsow, "väki on kaikki koossa".

"Hyvä!" lausui Jokkum.

"Mitä pitää meidän tehdä?" kysyi Kalsow.

"Odottaa", sanoi Jokkum.

Kalsow meni ulos, ilmotti väelle isännän käskyn ja väki odotti. Vähin ajan perästä tuli Kalsow taas sisään: "Isäntä, he odottavat".

"Hyvä!" sanoi Jokkum, "sano heille, että heidän on vielä vähän aikaa odottaminen, minä tahdon pitää heille puheen".

Kalsow meni ja sanoi väelle, että heidän oli vielä odottaminen, isäntä oli pitävä heille puheen.

Väki odotti, mutta kun ei mitään puhetta tullut, sanoi kuski Kristian: "Kalsow, minä tunnen hänen. Mene vielä kerta sisään ja hoputa häntä vähän".

Kalsow meni vielä kerran sisään ja hoputti: "No, isäntä, kuinkas on puheen laita?"

"Tuhat tulimmaista!" tiuskaisi Jokkum hänelle, "luuletko sinä, että ajatukset syntyvät itsestensä kuin kyssä selkään?"

Renkivouti Kalsow pelästyi, tuli ulos väen luoksi ja sanoi: "Se ei auta, isäntä suuttui, meidän on odottaminen".

"Herranen aika", jupisi rouva Nüssler itseksensä aitassa, jossa puuhaili toimissaan, "mitä tämä merkitsee, seisoohan väki vielä yhä kartanolla?" ja tempaisi akkunan auki: "Mitä te täällä seisotte?"

"Me seisomme täällä ja odotamme, hyvä rouva".

"Mitä te odotatte?"

"Me emme sitä tiedä; isäntä aikonee kai pitää puheen".

"Kuka?" kysyi rouva Nüssler.

"Isäntä", vastasi Kalsow.

"Mitä aikoo hän pitää?" kysyi rouva Nüssler.

"Puheen", sanoi Kalsow.

"Kyllä minä hänet puhutan!" huudahti rouva Nüssler ja paiskasi akkunan kiini, juoksi alas Jokkumin luoksi, sai häneen käsikynästä kiini ja pudisteli häntä, ikäänkuin olisi hänen ensin saattaminen häntä tunnollensa: "Mitä sinä *aiot*? Aiotko *sinä* pitää täällä puheita? Minustako, vai Rudolfista ja Miinasta?"

"Äiti", sanoi Jokkum, mutta hyvin kovalla äänellä "hanhista".

"Jumala sinua armahtakoon", sanoi rouva Nüssler vihan vimmassa, "jos sinä hiiskahdat sanaakaan hanhista!"

"Mitä?" huudahti Jokkum ja asettui ensi kerran elämässään vaimoansa vastaan. "Enkö minä saa pitää puheita? Kaikki pitävät puheita, herra von Rambow pitää puheita, Pomukkelskopp pitää puheita, Bräsig pitää puheita reformiyhtiössä, mitä? Olenko minä sinusta liian huono siihen?" ja hän löi nyrkillään pöytään. "Vaimo! enkö minä ole isäntä talossani? Enkö minä saa puhua hanhistani?"

Rouva Nüssler kävi ihan kalpeaksi, seiso jähkänä ja katseli Jokkumia silmiin, ei sanonut juu eikä jaa, tavotteli toisella kädellään sydäntänsä kohden ja haparoi toisella taaksensa oven hakaa ja kun hän siihen oli kiini saanut, aukaisi hän oven ja meni takaperin ulos, aina tähdäten Jokkumia silmillään, ikäänkuin leijonankesyttävä tekee, nähdessänsä, ettei hirviö enää tahdo totella. Mutta päästyänsä ulos, heittäytyi hän etehisen penkille ja purskahti hillittömään itkuun. — Niin vuosi 1848 oli kamala vuosi, mitään hallitusta ei enää toteltu, täälläkin oli ilmeinen kapina syttynyt.

Bräsig tuli vihellelleen ja laulelleen alas portaita myöden; mutta yht'äkkiä seisahti hän, nähdessänsä vanhan kultasensa näin surkeassa tilassa.

"Tuhat tulimmaista! Mitä nyt on tapahtunut? Näin varhain aamulla, kello puoli seitsemältä, virutte te rouva Nüssler, jo kyynelissä?" Samassa astahti Bräsig rouva Nüsslerin viereen penkille ja aikoi vetää esiliinaa pois hänen silmiltänsä, mutta rouva Nüssler sysäsi hänen kätensä pois.

"Rouva Nüssler, minä pyydän teitä Jumalan tähden, sanokaa sanokaa minulle toki syy".

Vihdoin viimeinkin huokaisi rouva Nüssler sydämensä pohjasta:
"Jokkum!"

"Herrainen aika!" huudahti Bräsig, "oli hän kumminkin vielä eilen ihan terve! Onko hän kuollut?"

"Mitäpä vielä hän kuollut olisi", huudahti rouva Nüssler, tempasi itse esiliinan pois kasvoiltansa ja katseli Bräsigiä punastuneilla, säihkyvillä silmillä, "hulluksi on hän tullut!"

"Taivaan pyhät!" huudahti Bräsig ja hypähti pystyyn, "mitä hän tekee?"

"Puheen aikoo hän pitää".

"Mitä? Nuori-Jokkum pitää puheen? Se on paha merkki!"

"Hyväinen Jumala!" vaikeroi rouva Nüssler, "ja väki on seisonut jo tunnin aikaa kartanolla ja minun hän paiskasi ulos ovesta, minä en tiedä ensinkään, kuinka tulin ulos tuvasta".

"Hänen laitansa ei todellakaan ole oikeassa", huudahti Bräsig, "mutta älkää olko millännekään, rouva Nüssler, minä en ole pelkuri, minä uskallan käydä sisään". Ja niin puhein meni hän tupaan.

Jokkum käveli edes takasin ja kynsi päätänsä. Bräsig istui ovensuuhun tuolille ja piti häntä silmällä, vaan ei lausunut sanaakaan. Tuvan toisessa päässä istui Sulттаani ja katseli samoin isäntänsä kävelyä eikä hiiskunut hivaustakaan — tämä tuntui oikein tuskalliselta, kumminkin Jokkumista ja Bräsigistä; Sulттаani oli jotenkin levollinen.

Vihdoin kysyi Bräsig leppeästi: "Mikä sinua vaivaa, Jokkum?"

"En tiedä", sanoi Jokkum, "minun pääni on niin pyöryksissä ja ajatukseni ajelevat sikinsokin, ikäänkuin herneet pohtimessa".

"Sen mä uskon, Jokkum, sen mä uskon", sanoi Bräsig ja katseli hänen käyntiään edes takasin lattialla.

Yht'äkkiä seisahtui Jokkum ja huusi kovin kiukustuneena: "Eihän hittokaan voi ajatuksiaan koota, puhetta pitääkseen, kun te molemmat noin tirkistelette!"

"Vai puheen sinä siis aiot pitää? Miksikä aiot sinä puhetta pitää?"

"Bräsig, olenko minä huonompi kuin kukaan toinen? Ovatko minun päivätyöläiseni huonommat kuin muiden ihmisten päivätyöläiset? Heillä pitää myös olla jotain huvitusta näinä huonoina aikoina; mutta minulla ei ole siihen oikein taipumusta, se tulee minulle liian raskaaksi; sinä olet siihen sukkelampi, tee niin hyvin ja pidä heille puhe".

"Miks'en?" vastasi Bräsig, "jos sinua sillä voin auttaa; mutta sinä et saa minua häiritä!"

Ja nyt alkoi *Bräsig* kävellä edes takasin lattialla ja *Jokkum* istui vuorostaan tuolilla ja katseli häntä.

Yht'äkkiä tempasi herra pehtori akkunan auki ja huusi: "Tulkaa tänne lähemmäksi kaikki!"

Päivätyöläiset tulivat.

"Kansalaiset!..." alotti Bräsigt, mutta löi lämäytti samassa akkunan taas kiini: "Tulimmainen, sehän ei sovi, sillä he ovat vaan päivätyöläisiä ja heitä ei käy laatuun puhutella sillä nimityksellä! Nythän näet, Jokkum, kuinka vaikea on puhetta pitää; ja sinä aiot ryhtyä toimeen, johon en edes minäkään kykene?"

"Niin, niin, mutta..."

"Ole vaiti, Jokkum, minä tiedän mitä sinä aiot: sanoa!" Ja hän meni taas akkunan ääreen, aukaisi sen uudestaan ja sanoi: "Hyvät ystävät, menkää nyt kukin työhönne tänään, puheesta ei tule tänään mitään".

"Niin, se onkin yhdentekevä", sanoi Kalsow, "mutta isäntä..."

"Hän on malttanut mielensä", keskeytti Bräsigt hänen, "hän arvelee, että keväällä ei ole hänellä kylliksi aikaa siihen, mutta syksyn puoleen, elojuhlana, on hän pitävä teille oikein oivallisen puheen".

"Se onkin kai paras, se", sanoi Kalsow. — "No, väki, tulkaa nyt!" ja he menivät työhönsä.

Mutta nyt, kun päivätyöläisistä oli päästy, kääntyi Bräsigt Jokkumiin päin, ja kaikki se arvoisuus, mitä hän ryhdillään voi osottaa, kaikki se valta, jolla hän Jokkumia jo monta vuotta oli johtanut, tuli nyt käytäntöön, tätä raukkaa suuriherttuallista arentimiestä ahdistettaissa, ja Bräsigt sanoi: "Mitä? Sinäkö olisit *hullu*? Sinä olet yhtä vähän *hullu* kuin Sulstaani ja minä; mutta *tyhmä* olet sinä. Miksikä ovat sinun rakkaat — piti sanoa — manalaan menneet — piti sanoa — perhanan vanhempasi sinua mailmaan saattaneet? Siksikö, että sinä pitäisit puheita ja kiduttaisit rakasta vaimoasi, joka viisikolmatta vuotta on imettänyt sinua rinnoillansa kuin äskensyntynyttä lasta? Tule nyt heti muassa ja pyydä häneltä anteeksi ja sano, ettet sitä enää koskaan tee".

Ja Jokkum olisi kyllä tämän kaiken tehnyt, mutta anteeksipyyttäminen, eli kumminkin se tapa ja se muoto, millä Bräsigt sitä vaati, tuli häneltä säästetyksi, sillä rouva Nüssler ilmaantui samassa oveen: — "Jokkum, Jokkum! Mitä rumia töitä olet sinä tehnyt!"

"Niin, äiti..."

"Jokkum, sinä saatat minun vielä hautaan!"

"Ja sen vielä päälliseksi tuolla kiroitulla mahtavalla puheellaan", puhkesi Bräsigt sanomaan.

"Äiti, enhän minä enää..."

"Ah, Jokkum, minä en luule, että sinä siitä voit luopua, sinä olet sen kerta saanut päähäsi, ja saatpa nähdä, se tulee uudestaan".

Jokkum vakuutti nyt saaneensa jo tarpeeksi puheen pitämisestä.

"Suokoon Jumala, että niin olisi!" sanoi rouva Nüssler, "ja ettäs näet, että minäkin myönnyit sinun, tahtoosi, niin saapi Rudolf kyllä minun puolastani ja ylihuomenna pitää häitänsä".

"Niin", lausui Bräsigt, "ja nyt on taas rauha talossa, nyt on kaikki, kuin olla pitää, nyt muiskaiskaa suuta!" — "Vielä kerta, Jokkum, ettei vasen suupielesi jää osattomaksi!"

Ja niin tapahtui, ja pehtori Bräsigt pötki tiehensä suoraa päätä Gürlitziin, ilmottamaan pienelle ristilapsellensa Miinalle näitä hyviä sanomia. Hän meni suorinta polkua, joka oli juuri sama, jolle ritariskartanon omistaja Mukkel oli pystyttänyt varoituspaalun, ettei sitä myöden saataisi kulkea; mutta Pomukkel ei ollut päässyt aikomuksensa perille, sillä Gottlieb oli Bräsigin yllytyksestä vastustellut tätä tien sulkemista ja oli voittanut asian oikeudessa.

Kun Bräsigt nyt kävi tätä polkua myöden, sattui herra kartanon omistaja juuri tulemaan häntä vastaan ja veti jo kaukana muotonsa hyvin ystävällisen näköiseksi ja lausui likemmäksi tultuansa: "Hyvää huomenta, rakas naapuri..." — edemmäksi ei hän päässyt, sillä Bräsigt viilsi hänen ohitsensa ja lausui, luomatta häneen silmäystäkkään: "Joku on aikonut vedättää minulta saappaat pois jalastani, että hyppelisin tässä kuin harakka paljain jaloin;" ja niin meni hän menojojansa, katsahtamatta edes taaksensa.

Ja kun hän nyt oli toimittanut asiansa Miinan luona Gürlitzissä ja kun Miinan suuri ilo vähän oli asetunut ja Liina oli pyytänyt häntä jäämään koko päiväksi pappilaan, vaikka Gottlieb ei tosin voinut hänelle seuraa tehdä, sillä tänään oli lauvantai ja hänen oli tekeminen saarnaansa, sanoi Bräsigt: "Rouva kulta, jokaisella on tehtävänsä, ja jos pastori Gottliebillä on saarna tehtävänä, niin miksei minulla

myös? Pitäähän minun vielä tänä iltana mennä reformiyhtiöön;" ja niin lähti hän matkalle Rahnstädtiin.

Luku 38.

Bräsig ja Pomukkelskopp reformiyhtiössä. — Saako toinen veli vetää *toiselta* saappaat pois jalasta? — Herra Pomukkelskoppia pidetään suur-mogulina ja herra Schulzia etanana. — Mistä köyhyys on mailmaan tullut, ja miksikä se yhä vielä on mailmassa olemassa. — Platonin tasavalta pitäisi toimeen pantaman; pelivapaus pitää olla; indigo on liian kallista; köyhyys pitää olla, mutta sen pitää olla järjellinen; tievero on poistettava ja kansallisomaisuus hankittava: häränpaisti ja luumut maistuvat hyvältä kyllä, mutta niitä emme saa. — Pehtori Bräsig seppelöitynä. — "Hohe Lorbeern stehen, wo der Krieger schläft".

Kerrottuansa mitä uutisia hänellä Reksowista ja Gürlitzistä oli kerrottavana, ja koska pastorin rouvalla ja Hawermannilla ei enää ollut mitään kysymistä, lähti Bräsig taas matkaan: "Älkää panko pahaksi", sanoi hän, "minun on, niin pian kuin olen saappani muuttanut, meneminen reformiyhtiöön. Sinun pitäisi tulla mukaan, Kaarlo, me valitsemme tänään itsellemme uuden esimiehen, koska vanha ei enää sano voivansa hoitaa asioita. Minä valitsen sihteeri Reinin — tunnetko häntä? Näppärä mies, oikein koko mailman tuntia; mutta kepposia tekee hän, se on totta. Ja tänään on meillä myös eräs hyvin tärkeä asia keskusteltavana — rehtori Baldrian sanoo sen koskevan ajanhenkeä — me aiomme nimittäin ottaa selvän siitä, mikä on syynä suureen köyhyyteen mailmassa. — Tuleppa vaan mukaan, Kaarlo".

Mutta Kaarlo ei tahtonut, ja Bräsig meni yksin.

Ensimäinen, jonka Bräsig sattui näkemään reformiyhtiön kokoussalissa, oli — Samuli Pomukkelskopp, joka myöskin, Bräsigin havaittuansa, heti riensi häntä kohden: "Hyvää iltaa, rakas veli, kuinka sinä jaksat, Sakari kulta?"

Monta ei ollut tässä näkemässä, miltä Bräsig näytti, tämän kuultuansa, ja ne, jotka sen näkivät, ällistyivät niin, etteivät oikein selvää käsitystä siitä saaneet; mutta suutari Bank näki sen ja hän on sen minulle kertonut: "Fritz", sanoi hän, "hän näytti ihan semmoiselta kuin katselisit kuvaasi mykevän lasin pinnalla: suu oli toista vertaa leveämpi ja nenä toista vertaa paksumpi kuin tavallisesti, ja koko naama näytti tulelta ja rasvalta, ja kun hän asetti toisen jalkansa pistekkeeseen ja sanoi: 'Herra Samuli Pomukkelskopp, teillä ei ole oikeutta minua sinutella', tiedätkö miltä hän silloin näytti? Ihan tsemälleen semmoiselta kuin Andreas Hofer Tirolista, jonka kuva killuu Vossin kapakan seinässä Ivenackissa, sillä erotuksella vaan, ettei pehtorilla ollut mitään pyssyä kädessä. Ja niin kääntyi hän pois ja näytti Pomukkelskopille takapuolensa, ja minkämoisen takapuolen! ja meni vaalipöydän ääreen valitsemaan esimiestä ja huusi suurella äänellä kautta salin: 'Minä valitsen herra sihteeri Reinin,[15] sillä puhdas pitää meidän seuramme oleman ja kun eräs saastainen roisto tänne tunkee, on hän ulos ovesta viskattava'. Sitä ei nyt kukaan ymmärtänyt; mutta kaikki vaikenivat hiljaa, sillä että täällä jotakin oli tapahtunut, sen tiesi jokainen; ja kun hän nyt kävi läpi salin, tekivät kaikki hänelle tilaa, sillä hän näytti kiukkuiselta kuin sonni, joka uhkaa puskea; mutta hän istui kuitenkin levollisesti salin toiseen päähän, ja mitä sitte tapahtui, tietää jokainen reformiyhtiön jäsen". — Niin kertoi Juha Bank minulle, ja minä uskon häntä, sillä hän oli minun hyvä ystäväni ja oli rehellinen mies, vaikka hän oli vaan suutari; eräs kelvoton konna saatti verisellä teollaan hänen ennenaikaiseen hautaan sentähden että hän puolusti oikeutta, ja vaikk'ei se tähän kuulukaan, tahdoin minä kuitenkin siitä kirjottaa, että niin kunnianarvoisan miehen ja rakkaan ystävän muisto ei olisi ainoastaan hänen hautakivellänsä luettavana.

Sakarias Bräsig siirtyi siis salin toiseen päähän ja siellä hän istui kuin ukkosen ilma, joka joka hetki uhkaa puhjeta valloilleen.

Sihteeri Rein tuli valituksi esimieheksi, hän soitti siis kelloa, sukelsi tynnyriin ja kiitteli kokousta tästä suuresta kunniasta ja lausui viimeiseksi: "Hyvät herrat, ennen kuin rupeemme keskustelemaan köyhyys-asiasta, on minulla ilo ilmottaa teille, että herra ritariskartanonomistaja Pomukkelskopp Gürlitzistä on pyytänyt päästä yhtiömme jäseneksi. Luullakseni ei kellään ole mitään sitä vastaan, että hän otetaan yhtiöön".

"Vai niin?" kuului eräs sapikas ääni hänen takanansa, "tiedättekö sen niin tarkoin? Minä pyydän puheen vuoroa", ja kun uusi presidentti katsahti taaksensa, seisoi pehtori Bräsig jo jähdytysastian laidalla.

"Herra pehtori Bräsigillä on puheen vuoro", sanoi esimies ja Bräsig tunkihe tynnyriin.

"Kansalaiset!" alotti hän, "kauvanko aikaa siitä on, kun me täällä Grammelinin entisessä tanssisalissa

vannoimme vapautta, tasa-arvoa ja veljyyttä? Vapaudesta en tahdo tässä mitään puhua, kosk'en tässä viheliäisessä suppilossa edes voi liikuttaa ruumistani; tasa-arvosta en myöskään tahdo mitään lausua, sillä mitä meidän uuteen esimieheemme tulee, on hän meille hyvänä esimerkkinä, sillä hän käyttää aina harmaata nuttua, eikä niinkuin muutamat sinistä hännystakkia kiiltävain nappien kanssa; mutta veljyydestä tahdon minä puhua. — Kansalaiset! minä kysyn teiltä, onko se veljyyttä, että toinen tahtoo vedättää toiselta veljeltänsä saappaat pois jalasta? Kun toinen tahtoo hypyttää lähimmäistänsä kuin harakkaa lumessa tahi liejussa, jos lunta ei ole? Ja että toinen tästä sitte kerskailee joka paikassa, ja tällä tavoin häpäisee lähimmäistänsä? Minä kysyn teiltä, onko se veljyyttä? ja sanon: *herra* Samuli Pomukkelskopp on niin veljellinen. Ja muuta mitään en tahtonut sanoa".

Hän astui alas puhelavalta ja niisti nenäänsä, ikäänkuin olisi hän tahtonut torven toitahuksella lopettaa puheensa.

Räätäli Wimmersdorf sai hänen perästänsä puheen vuoron. Hän piti sitä suurena kunniana Rahnstädtin reformiyhtiölle, että eräs kartanonomistaja tuli sen jäseneksi; hänen tietääksensä, oli tämä ainoa sitä laatua, sillä herra Zanzelia, vaikka hänelläkin oli maatila ja myös oli yhtiön jäsen, ei voitu lukuun ottaa, sillä hän ei tehnyt ostoksiaan Rahnstädtissä eikä teettänytkään siellä mitään tarpeitansa. Hän puolestaan äänesti herra kartanonomistajan eduksi.

"Hyvä!" kuului kautta salin. — "Wimmersdorf on oikeassa! — Kummi, sinä olet oikeassa! — Mistä me eläisimme, jos emme olisi hyvässä sovussa niin mahtavain miesten kanssa?"

"Minä en ajattele samalla tavalla", sanoi rakennusmestari Schulz ja tuli vitkalleen näkyviin tynnyristä, ikäänkuin lihava etana kuorestaan: "Räätäli Wimmersdorf — lörpötystä! — lörpötystä! Onko Gürnitzin patruuni ennen meistä välittänyt, onko hän ennen rätinkinsä maksanut, ennen kuin hän meitä tarvitsi? Miksikä seisoo hän täällä salissa, kun hänestä äänestetään? Eikö hän voisi nöyrästi mennä ulos? Mutta mitä vielä! Häinkö sitä tekisi! Ja miksi ei hän sitä tee? Sentähden että hän on suurmooguli, Minä sanon: ulos! ulos!"

Ja etana vetäytyi taas kuoreensa, mutta hänen puheensa oli tehnyt mahtavan vaikutuksen! "Ulos! ulos!" huusivat muutamat, ja toiset huusivat: "Pitkittäkää, pitkittäkää! Alkaka uudestaan!" ja eräs suutarinsälli, oikea koiranhammas, laului selvästi kuuluvalla äänellä:

"Etana, etana, lähde ulos kuoresta!"

Mutta rakennusmestari Schulz ei tullut näkyviin, hän tiesi kyllä, että hän uudella puheella vaan heikontaisi sitä suurta vaikutusta, jonka hänen ensimmäinen puheensa oli tehnyt, hän tahtoi sitä ennemmin vahvistaa ja seisoi Bräsigin vieressä puhelavan takana ja molemmat huusivat lakkaamatta: "Ulos! ulos!" ja he olisivat varmaankin voittaneet, jos ei kovaksi onneksi paholainen olisi ajanut Taavettia ja Slusuhria jähdytysastiaan, molemmat varustettuina viiksillä merkiksi, että he olivat hyvin vapaamielisiä. He laulelivat nyt Pomukkelskopin ylistystä; hän on oikea "auttava enkeli", sanoi Slusuhr — "niin, oikea pikienkeli!" huusi tuo koiranhammas suutarinsälli väliin — hän oli täällä Rahnstädtissä antanut monelle köyhälle perheenisälle edeltäpäin rahaa — kymmenen prosenttia kasvuista vaikenä hän — ja oli tekevä vielä paljon enemmän kaupungin hyväksi. Taavetti veisasi samaa virttä, ainoastaan vähän värjäten puhettansa saframilla ja höystellen sitä kynsilaukalla: "Hyvät herrat", sanoi hän ja teki tuolle irvihampaiselle suutarinsällille syvän kumarruksen, ettei hän häntä keskeyttäisi, "ajatelkaapa! ajatelkaa koko kaupungin etua! heitä on ensiksi herra Pomukkelskopp itse, sitte Pomukkelskopin armollinen rouva — erinomaisen älykäs nainen — sitte ryökynä Salla ja ryökynä Malla ja herra Kustaa ja herra Natti ja herra Filip, ja sitte tulevat pikkuryökynät Mari ja Sofi ja Melani ja sitten pikkuherrat Kirsto ja Jokkum ja sitte vasta nuo pienen pienet — aa! malttakaapa, minä en ole vielä lopussa — sitte tulevat sisäpiiat ja kyökkipiit ja lapsenpiiat ja sikapiiat — minäkö heitä kaikkia tietäisin? — ja sitte tulee kuski ja sitte tallirengit ja sitte härkärenki — niin, tarvitsehan hänkin jotakin. Miks'ei hän mitään tarvitsisi? Joka ihmisellä on tarpeensa. Ja he tarvitsevat takkeja, he tarvitsevat housuja, he tarvitsevat kenkiä ja saappaita, ja he tarvitsevat sukkaa ja paitoja ja yönuttuja; ja kun kylmä tulee, täytyy heidän saada *lämmin* takki, ja kun *lämmin* tulee, täytyy heidän saada *kylmä* takki, ja kun palmusunnuntai tulee, jolloin he päästetään ripille, täytyy heidän saada *hieno* takki, ja jouluksi! Taivahan tekiä! Enkö ole aina sanonut: Kristus on toki ollut suuri mies! Minkä suuren liikkeen hän on saanut toimeen mailmassa jouluksi! Ja nämä kaikki on meidän hankkiminen ja on pitäminen niitä kauppana puodeissamme? Mutta kuka ne meiltä ostaa? Herra Pomukkelskopp ostaa ne meiltä. Enempää ei minulla ole sanomista". — Eikä se ollutkaan tarpeesen, sillä kun hän oli lopettanut puheensa, istuivat kaikki suutarit ja räätälit ja tekivät ajatuksissa kaikille noille pienille Pomukkelskoppille kenkiä ja saappaita ja ompelivat housuja ja takkeja, ja kauppamiehet kaupittelivat Muckkelille tähteitänsä, ja häthätää oli Kurz myynyt hänelle puolen puotiansa tyhjäksi.

Mutta tästä kaikesta huolimatta huusi Bräsig rakennusmestari Schulzin kanssa uudestaan: "Ulos! ulos!" jota vastaan toiset huusivat: "Täällä pysyköön!" — "Ulos! ulos!" — "Täällä pysyköön!" — Ja siitä syntyi nyt hirveä rähinä. Maalliset edut nousivat Pomukkelskopin saappaiden ja housujen muodossa

taisteluun ihanteellista veljeyttä vastaan: tämä oli kova kamppailu. Viimeinkin sai presidentti kellollaan sen verran metelin häikemään, että hänen äänensä voitiin kuulla.

"Hyvät herrat", sanoi hän.

"Ulos! ulos!"

"Täällä pysyköön!"

"Hyvät herrat", alotti hän uudestaan, "Jumalan kiitos!"

"Ulos! ulos!"

"Täällä pysyköön!"

"Jumalan kiitos! Kokouksen mielet ovat niin selvästi tulleet ilmi, että voimme asiasta ruveta äänestämään. Siis: kaikki ne, jotka suostuvat siihen, että herra Pomukkelskopp otetaan yhtiöön, menevät soittolavan puolelle salia, ne taas, jotka ovat sitä vastaan, menevät puhelavan puolelle".

Nyt tuli Rahnstädtin reformiyhtiö liikkeelle; jokainen polki niin lujasti kuin mahdollista, osottaaksensa vakaata mieltänsä, ja kaukaa kuului se siltä, kuin olisi vanutusmylly ollut Grammelinilla käymisessä, ja seuraus tästä tulikin pian näkyviin, sillä Grammelin pyörähti sisään ovesta ja huusi: "Herra presidentti, veikkoset! Minä pyydän, että äänestätte rauhallisemmalla tavalla!"

"Mitä joutavia!" huusi nikkari Thiel, "äänestää pitää, muuten ei tämä ole mikään reformiyhtiö".

"Sen minä kyllä tiedän, Thiel, mutta te äänestätte niin että rapinki varisee seinistä".

Jokainen sen kyllä nyt havaitsi, että äänestäminen oli tapahtunut liian rajusti, ja Grammelinin kehotuksesta päätettiin nyt, että tästä lähin ei enää äänestettäisi jaloilla, vaan ainoastaan käsillä.

Äänet luettiin: Pomukkelskopp tuli varsinaiseksi jäseneksi Rahnstädtin reformiyhtiöön. Rakennusmestari Schulz kääntyi Bräsigiin päin ja kysyi häneltä noin hieman yli olkapäänsä: "No, jos näin käy, herra pehtori, mitäpä sitte on Saksanmaasta tuleva?"

"On minusta yhdentekevä", sanoi Bräsig; "mutta veljeydestä älköön kukaan enää hiiskuko minulle sanaakaan".

Nyt tuli köyhyyskysymys keskusteltavaksi, ja kun presidentti oli asian likemmin määritelty, sai Rahnstädtin reformiyhtiö nyt ratkaistaksensa: "kuinka köyhyys ensin oli tullut mailmaan ja miksikä se yhä vielä oli mailmassa olemassa?"

Rehtori Baldrian otti ensimmäiseksi asiasta puhuaksensa. Hän astui puhelavalle takapuolelta, niinkuin kaikki muutkin tekivät, mutta antoi ylimmäisen oppilaansa kurottaa etupuolelta suuren joukon kirjoja eteensä, että kokous ennen kaikkia saisi hyvän ajatuksen hänen opistansa. Kun hän nyt oli asettanut viereensä raamatun, Xenophonin, Platonin ja kaikki, mitä hänellä Cicerosta oli, teki hän kumarruksen ja sanoi näiden olevan hänen apujoukkonsa.

"Kummiseni", sanoi Juha Bank suutari Deichertille, "tästä tulee pitkä juttu, tunnemmehan hänen jo ennestään; otetaanpa ensiksi lasi olutta".

Nyt alkoi rehtori puhua paukuttaa ja todisti raamatusta, että jo vanhan testamentin aikana köyhyys oli ollut juutalaisilla.

"Se ei ole totta!" kuului eräs karkea ääni ta'ampaa joukosta, "noilla kirotuilla juutalaisilla on kaikki raha, he siitä viisi piittaavat, miltä köyhän olo tuntuu".

Rehtori ei ottanut tästä hämmentyöksensä, hän näytti asian todeksi raamatusta, otti sitte Xenophonin esille ja kertoi paljon heloteista Spartassa, jota kokous silminnähtävästi ei täysin ymmärtänyt. Sitte sai hän Platonin käsiinsä ja kävi nyt puhumaan hänestä, s.t.s. ei hänestä itsestään, vaan hänen tasavallastansa ja sanoi, että jos Rahnstädtillä olisi, mitä Platon joutoilloillaan Athenalaisten hyväksi oli ajatellut, sitte voisi jokainen Rahnstädtin käsityöläinen joka päivä syödä häränpaistia ja perunia päivälliseksi ja sunnuntai-iltapuolina ajaa vaunuilla, ja lapset, jotka nyt juoksivat mierolla kerjäläispuusi selässä, kävelisivät silloin kultavitjat kaulassa pitkin katuja.

"Tästä on meidän saaminen tarkempi selitys".

"Eläköön Platon! Eläköön!" kuului kautta salin.

"Veikkoset, oliko se sama vanha juutalaislahtari Platow, joka oli silmäpuoli?"

"Kyllä kai, veikkonen, minä tunsin hänen varsin hyvin, hän on teurastanut monta nautaa minun luonani", sanoi teurastaja Krüger.

Presidentin kello sai rauhan toimeen, ja sihteeri Rein kääntyi rehtoriin ja pyysi häntä veitikkamaisesti kokouksen puolesta, olemaan niin hyvä ja antamaan Rahnstädtin reformiyhtiölle selvä kuvaus Platonin tasavallasta. Se oli kova vaatimus, ja rehtori paran juoksi tuskan hiki pitkin otsaa, kun hän kolmasti yritti ja kolmasti joutui hämille, sillä hän ei tietänyt asiaa itsekään oikein. Hän sanoi siis vihdoin tuskissaan: Platonin tasavalta oli tasavalta, ja mitä tasavalta oli, sen tiesivät kyllä hänen valtiollisesti oppineet kuuliansa. — No, senhän nyt jokainen tiesi, ja rehtori saapui nyt Roomalaisiin ja kertoi hyvin omituisena seikkana, että vanhat Roomalaisetkin toisinaan olivat nälkää nähneet ja että he silloin aina olivat täyttä kurkkuansa huutaneet *panem et circenses*. "*Panem*, rakkaat kuuliani", sanoi hän "merkitsee nimittäin leipää ja *circenses* merkitsee julkisia pelejä eli huvituksia".

Yht'äkkiä kavahti suutari Deichert penkiltä pystyyn, vaikka Juha Bank yritti pidättää häntä takinliepeestä, ja huusi: "Kas sitä vaan! Vanhat Roomalaiset eivät olleet mitään tyhmiä miehiä, ja mitä he voivat tehdä, voimme me Rahnstädtiläisetkin tehdä! Oletteko kuulleet kummempaa? Kun minä ja Bökel ja Jürendt ja pari muuta istuimme Pfeiferin luona ja pelasimme *vingt-unia* [16], otatti pormestari kortit pois, ja meidän täytyi vanhan Pfeiferin kanssa mennä raastupaan ja saimme siellä maksaa sakkoa ja oikeuden kustannukset. — Mitä hullutusta? — Minä sanon niinkuin vanhat Roomalaiset: pelivapaus pitää olla, julkisesti pitää pelata saada!"

"Siinä olet oikeassa, kummiseni", huudahti Jürendt, "eläkööt vanhat Roomalaiset ja herra rehtori, eläkööt!"

"Eläkööt!" kuului nyt kautta salin, "Eläkööt!"

Rehtori otti nyt tämän eläköönhuudon itsensä ja Roomalaisten hyväksi kumarruksella vastaan ja nähdessänsä presidentin tuontuostakin luovan silmänsä kelloa kohden, suorihe hän päättämään puhettansa ja lopetti tosiaankin: "Arvoisat kuuliani", sanoi hän, "kun siis tarkastelemme nykyistä köyhyyttämme, niin ovat ne oikeastaan, köyhäin lapset ja oppipojat, jotka tässä kaupungissa kerjulla käyvät". Sen sanottuansa, astui hän syrjään ja otti apujoukkonsa kainaloonsa.

Hänen perästänsä puhui Juha "Minä myös".

"Hyvät herrat", sanoi hän, "minä olen värjäri, minä myös", ja samassa oikaisi hän molemmat kätensä semmoisella kiivaudella ulos tynnyristä, että koko reformiyhtiön silmät lensivät mustiksi, "minä olen myös käynyt herra rehtorin koulua, ja oikeassa on hän, meidän pitää saada tasavalta toimeen, olkoon se sitte Platonin, olkoon jonkun toisen, arvelen minä myös; mutta mitä herra rehtori sanoo oppipojista, on synti ja häpeä; minä tarkotan oppipoikia, en herra rehtoria, minä myös. Hyvät herrat, minä olen oppipoikana matkannut ulkomailla, minä myös". —

"Uunin sopessa olet istunut äitisi luona", kuului eräs ääni.

"Mitä? — Aina Birnbaumissa asti Puolassa olen minä ollut ja vielä edempänäkin, minä myös, aina niin kaukana kuin taivas on sininen ja kunnollista sinivärjäreitä tarvitaan" ja löi rintoihinsa. "Ja, hyvät herrat, minä saisin pitää kaksi sälliä, minä myös, mutta minä en voi, indigo on liian kallista".

"Aa, sinä veijari! Sinä värjää sinipuulla", huudahti suutari Deichert.

"Tyhmää lörpötystä", huusi Juha. "Mitä vietävän indigoa?" huusivat useat äänet, "hän värjää sinipuulla!"

"Niin", huudahti kokkapuheinen suutarin sälli, "naiset, jotka hänen luonansa verhojansa värjättävät, voipi paikalla tuntea, he näyttävät kaikki tervanpolttajilta, sillä hänen kelvoton sinivärjäreitä lähtee".

"Nuorukainen", sanoi Juha jotenkin kopeasti, "oletko milloinkaan kurkistanut minun sinityskattilaani?"

"Sinun olisi paras pitää suusi kiini, kun köyhyydestä puhe on, onhan sinulla itsellä yltäkyllin", huusi joku joukosta.

"Hyvät herrat, tämä on tyhmää lörpötystä! Totta kyllä, että minä olen itselleni uuden talon rakentanut, minä myös..."

"Sinipuusta", huudahti suutarinsälli.

"Sinipuusta!" huudettiin kautta salin.

"Ei!" huusi värjäri, "vaan hongasta tammisilla alushirsillä!"

"Sinipuusta!" huudettiin uudestaan.

"Hyvät herrat", yritti Juha vielä kerran, oikaisi itsensä suoraksi ja löi sinertävällä nyrkillään rintaansa, "minä olen Rahnstädtin porvari, minä myös, mitään enempää ei minulla ole sanomista".

"Onkin jo kylläksi!" huusivat muutamat.

"Tuommainen hölmö!" huusivat päivätyöläiset, "alas se pöllöpää! Mitä hän tietää, tiedämme me kaikki jo ennestään!" Ja Juha "Minä myös" sai astua alas puhelavalta.

Nyt otti Kurz puhuaksensa: "Kansalaiset! Me puhumme täällä köyhyydestä ja se arvoisa herra, jolla äsken oli sananvuoro, puhui indigosta. Tuhat tulimmaista! Mitenkä me kauppamiehet voimme maksaa veroa, jos joka värjäri tuottaa itse indigonsa, ja sen tekee arvoisa edellinen puhuja yksistään sentähden, ettei kukaan saisi tirkistää hänen kortteihinsa, kuinka paljo indigoa ja kuinka paljo sinipuuta hän käyttää!"

"Te tirkistätte itse kortteihin!" huusi joku hänen takanansa; Kurz katsahti taaksensa suorastaan Bräsigiä päin naamaa, mutta ei ollut millänsäkään, vaan pitkitti: "Ja hän voi kumminkin saada indigoa minulta helpommalla hinnalla kuin Rostockista. Mutta, kansalaiset, mitä köyhyyteen tulee, jos asiat tällensä jäävät, tulemme kaikki köyhiksi".

"Siinä on hän oikeassa", sanoi suutari Deichert Juha Bankille.

"Kansalaiset, minä olen vartavasten hankkinut itselleni hevoset ja vankkurit, kuljettaakseni itse kotia tavaroitani ja säästääkseni ajurin palkkaa".

"Sitäkään pientä etua eivät nuo roistot suo meille enää!" huusi ajuri Siewert.

"Mutta", pitkitti Kurz puhettansa, "mitenkäs kävi? Viime vuonna otettiin ajoneuvoni takavarikkoon Teterowissa" —

"Sentähden että hän aikoi pettää tullimiehiä", keskeytti Siewert hänen.

Semmoisesta vähäpätöisestä asiasta kuin puheen keskeyttämisestä ei Kurz välittänyt, sillä hän oli jo kerran ulos viskattu ja oli saanut selkäänsä, hän pitkitti siis vaan puhettansa: "Pormestari kutsutti minun eteensä ja kysyi minulta, ketä ajuria minä olin käyttänyt tavaroitani kuljettaissani? Oma ajoneuvoani, vastasin minä. — Siis *per se*",[17] sanoi hän. — "Ei, sanoin minä, ei meritse, sillä Rahnstädt ei ole mikään merikaupunki, vaan härillä. — Silloin nauroi pormestari ja sanoi käyttäneensä latinan kieltä. — Kansalaiset, mihinkä on jouduttava, jos oikeustot käyttävät latinan kieltä, kun joltakin hevoset ja ajokalut on takavarikkoon otettu? Se vie suorastaan köyhyyteen. Kuinka me kauppiaat voimme elää sillä vähällä voitolla, mitä me saamme kahvista, sokerista, tupakasta ja nuuskasta?"

"Teidän viheliäisestä nuuskastanne älkää hiiskuko hivaustakaan!" huusi suutari Deichert, "tämmöisen bonon olen minä siitä saanut", ja hän piteli nenäänsä kämmenellään, vaan ei voinut sitä peitellä, sillä molemmin puolin tuli se vielä näkyviin hänen nyrkkinsä alta, ja kaikki nauroivat.

"Kansalaiset!" pitkitti Kurz, "minä tiedän kyllä hyvin että köyhyys pitää olla, mutta sen pitää olla järjellinen, semmoista tarkotan minä, josta jokainen itse saa pitää huolen ja jonka tähden hänen ei ole tarvis tulla lähimmäisellensä rasitukseksi. Mutta onko se mahdollista meidän kaupungissamme, jossa asiat ovat niin surkuteltavassa tilassa? Kansalaiset! Jo vuosikausia olen minä taistellut niitä kohtuuttomia etuoikeuksia vastaan, joita muutamat henkilöt ovat itselleen anastaneet ja joita korkeat asianomaiset suosivat".

"Kummiseni", sanoi nikkari Thiel Jürendtille, "saatpa nähdä, nyt alkaa hän taas puhua kaupungin sonnista. Mutta sitte on hänen astuminen alas, sillä leipuri Wredow on minun lankoni".

Ja niin kävikin!

"Kansalaiset!" huusi Kurz, "minä tarkotan kaupungin sonnia; tämä ilkeävaltaisuus..."

"Alas! alas!" huusi nikkari Thiel.

"Niin, alas! alas!" kuului kautta salin.

"Me emme tahdo täällä kuulla mitään sonneista emmekä muista sarvipäistä!" huusivat muutamat.

"Ei sitäkään pientä etua suvaitse hän toiselle!" huusi Fritz Siewert. "Hän tahtoo ahmata kaikki

suuhunsa ja päälliseksi vielä kaupungin sonninkin!"

Presidentti kilisti kelloa mitä julmimmalla tavalla, Kurz kurotteli ja ojenteli ruumistansa puhelavalla niin pitkäksi kuin mahdollista: "Kansalaiset!..."

"Mitä vietäviä? Kansalaiset?" huusivat suutari Deichert ja nikkari Thiel ja vetivät tuon onnettoman kauppamiehen takaperin takinliepeistä ulos jähdytysastiasta, niin että hän vaipui alas, ainoastaan hänen sätkivät kätensä olivat vielä jonkun aikaa näkyvissä, ikäänkuin hukkuvaisen, ja astian sisästä kuului kumisten: "Kaupungin sonni — sonni — sonni — sonni —", sitte tuli äänettömyys, ja Kurz vaipui puoliksi pyörtäneenä Bräsigin syliin. Bräsig ja rakennusmestari veivät hänen ulos ovesta.

"Pitäkää toki onneton suunne kiini!" sanoi pehtori Bräsig ja sysäsi Kurzin viereiseen huoneeseen, kunnes hän sai hänen sijoitetuksi erääsen soppeen, "tahdotteko väkisinkin taas saada selkäänne?"

Ja täällä asettuivat nuo molemmat vanhat pojat Kurzin oikealle ja vasemmalle puolelle ja vartioitsivat häntä.

Sillä väliin oli Fritz Siewert näyttänyt toteen, että köyhyys sai alkunsa tieverosta; tievero oli poistettava; ja räätäli Wimmersdorf oli lausunut sen järjellisen ajatuksen että köyhien hyväksi oli jotakin tehtävä ja tätä nykyä ei voitu heidän hyväksensä mitään muuta tehdä kuin että suuriherttuan linnan seinään Rahnstädtissä kirjoitettaisiin "kansallisomaisuus"; jos se myytiin, voitiin sillä tyydyttää koko joukko köyhiä. Tämä ehdotus hyväksyttiin ja seitsemän miestä meni Grammelinin tallilyhdyllä varustettuna linnan tienoille ja toimitti tehtävänsä liidunpalasella.

"Kristian", kuului eräs ääni Pomukkelskopin takana, "*tämä* toimi miellyttää minua. Sinä osaat kirjottaa, se on sinun kirjottaminen huomenillalla meidänkin herran porstuan oven päälle".

Pomukkelskopp katsahti taaksensa — ääni tuntui hänestä tutulta — ja hän katsoi erästä omaa päivätyöläistensä suorastaan naamaan, ja se penteleen luikari vaan vielä lisäksi nyökkäytti hänelle päätänsä. — Pomukkelskopp tuli omituiselle mielelle; hän ei tietänyt, mitä hänen piti tehdä: pitikö hänen olla tuon lurjuksen *herra* vai *veli*. Jotakin täytyi tässä tapahtua, hänen täytyi saada kumminkin reformiyhtiö puolellensa; kun Bräsig ja Schulz, saatettuansa Kurzin kotiin, tulivat saliin, huusi presidentti: "Herra Pomukkelskopilla on puheenvuoro". — Vitkalleen tunki Pomukkelskopp väkijoukon läpitse, puristi matkallaan nikkari Thielin kättä, taputti räätäli Wimmersdorffia olalle ja puhui muutaman ystävällisen sanan kokkapuheiselle suutarinsällille, ja ahdattuansa itsensä tynnyriin, alotti hän:

"Hyvät *herrat!*"

No, sehän tekee aina suuren vaikutuksen, kun sininen hännystakki kiiltävien nappien kanssa puhuttelee päivätyöläisen mekkoa ja paikattua nuttua nimityksellä "herra!" ja kautta salin kulkikin heti jupina: "Se mies on oikeassa! — Hän tietää, miten ihmisiä pitää puhutella".

"Hyvät herrat!" alotti Pomukkelskopp uudestaan, kun jupina oli tauonnut, "minä en ole mikään puhuja, minä olen yksinkertainen maamies; minä olen täällä kuullut parempia puhujia"— ja hän teki nojon rehtorille, Juhalle "Minä myös" ja räätäli Wimmersdorffille, ja Fritz Siewert sai myöskin puolen kumarrusta tieveron tähden — "olen myöskin kuulut huonompia" — ja hän katsahti ovea kohden, josta Kurz oli viety ulos — "mutta, hyvät *herrat*, *puheet* eivät ole minua teidän luoksenne vetäneet, vaan se mieliala, jonka minä täällä tapaan".

"Hyvä, hyvä!"

"Hyvät *herrat!* Minä rakastan täydestä sydäimestä vapautta, tasa-arvoa ja veljeyttä! Minä kiitan teitä, että olette ottaneet minun tähän jaloon yhtiöön jäseneksi". — Tässä veti hän valkean niistinliinan taskustansa ja laski sen viereensä. — "Hyvät *herrat*, te puhutte täällä köyhyydestä. Monta hiljaista hetkeä olen minä tätä asiaa ajatellut, monta unetonta yötä olen minä päättäni vaivannut, saadakseni selkoa, kuinka tämän pahan voisi poistaa" — tässä pyyhkäisi hän niistinliinalla hien pois otsastansa luultavasti osottaaksensa, kuinka raskas tämä toimi oli hänelle ollut — "minä tarkotan, hyvät herrat, köyhyyttä pikkukaupungeissa, sillä meidän päivätyöläisemme maalla eivät tiedä mitään köyhyydestä".

"Vai niin?" huusi eräs ääni takapuolilta, "Kristian, nyt on aika, puhu nyt!"

"Meidän päivätyöläisemme", sanoi Pomukkelskopp taas, huolimatta häiritsestä, vaikka hän kyllä tunsikin äänen, "saavat vapaan asunnon puutarhan kanssa, vapaan laitumen yhdelle lehmälle, heinät ja oljet sitä paitsi, puita ja poltinturpeita, peruna- ja pellavasmaata niin paljon kuin tarvitsevat, vuorotellen joka viikko vakkasen ohria, vakkasen rukiita eli yhden taalerin ja vielä päälliseksi osansa puiduista jyvistä ja vaimot voivat vielä ansaita joka päivä viisi killinkiä lisäksi. Nyt kysyn minä teiltä, hyvät herrat, onko päivätyöläisen asema kaupungissa niin hyvä? Voiko päivätyöläinen ylimalkaan enemmän vaatia?"

"Ei! ei!" huusivat kaupungin päivätyöläiset. "Hyvät herrat!" huusi nikkarinsälli Rutschow, "minä olen nikkarinsälli ja saan koko kesänä yhdeksän groschenia ja yhden groschenin on minun vielä antaminen mestarille; minä olisin mieluisemmin päivätyöläinen herra Pomukkelskopilla!"

"Lurjus!" huudahti rakennusmestari Schulz, "oletko koko tänä keväänä ollut kertaakaan työssä? Sinä lurjustelet joutilaana".

"Hiljan! hiljan!" huudettiin.

"Hyvät herrat!" pitkitti Pomukkelskopp taas puhettansa, "näettehän, niin on meidän päivätyöläistemme laita, ja kohtelu sitte! Jokainen päivätyöläinen voi minä hetkenä hyvänsä luopua palveluksestaan ja etsiä itsellensä toisen paikan; eikö heidän kelpaa? Eikö siinä ole kylläksi?"

"Kristian, puhu nyt sinä, nyt on aika!" kuului taas takapuolelta.

"Hyvät herrat!" huusi Pomukkelskopp nyt vielä lopuksi, "mielialan tähden ja erittäinkin pikkukaupungeissa vallitsevan köyhyyden tähden olen minä liittynyt tähän jaloon yhtiöön, ja te saatte nähdä — minä en tosin ole mikään rikas mies — mutta mitä minä tehdä voin, olen minä tekevä. Ja nyt, hyvät herrat, kehotan minä teitä vielä molemmanpuoliseen puolustukseen; jos kaupunkilaiset ja maalaiset uskollisesti pitävät yhtä, niin pysyy järjestys voimassa, ja me voimme keskustella ja suorittaa kaikki asiat hyvässä sovussa tässä ihanassa reformiyhtiössä. Eläköön Rahnstädtin reformiyhtiö".

"Hurraa! — Eläköön! — Hurraa! — Eläköön!" riehuttiin nyt joka taholla ja haaralla.

"Eläköön herra Pomukkelskopp!" huusivat muutamat, ja Mukkel kävi kumarrellen ja mitä ystävällisimmän näköisenä paikallensa.

Kun hän käännähti ympärinsä, oli hänen paikkansa puhelavalla jo toisen hallussa, ja Sakarias Bräsigin punanen naama loisteli sieltä hänelle vastaan, ei ystävällisesti niinkuin aurinko ja kuu, ei, vaan niinkuin tulipallo, jonka Jumala on paiskannut ilmaan merkiksi, että vitsaus on pian kohtaava mailmaa.

"Kansalaiset!" huusi hän ja osotti kansalaisillensa semmoisen muodon, ikäänkuin olisi hän jo aamiaiseksensa syönyt heistä kaksi ja aikoi nyt vaata heidän joukostansa vielä yhden oikein lihavan illallisatriaksensa. "Kansalaiset! Jos herra Sameli Pomukkelskopp olisi levollisesti jäänyt istumaan tunkiollensa Gürlitziin, niin en olisi mitään sanonut; jos ei hän täällä tässä salissa olisi minua sinutellut, eikä olisi tältä ylhäiseltä isänmaan alttarilta" — tässä lyödä lämäytti hän nyrkillään jähdytysastian reunaan — "levitellyt mitä ilkeimpiä valheita, en olisi mitään sanonut".

"Se ei kuulu tähän!" huudahti räätäli Wimmersdorf, "se on tyhjää lörpötystä!"

"Hiljaa! Hän saa puhua yhtä hyvin kuin joku toinen".

"Herra, räätäli Wimmersdorf", pitkitti Bräsige, "jos te pidätte minun puhettani lörpötyksenä, niin voittehan minun puolestani tukkia korvanne, sillä te olette minusta liian *tyhmä!* ja nyt voitte mennä ja kantaa minun päälleni; minä olen pehtori Bräsige!"

"Hän on oikeassa! — Pitkittäkää!" huudettiin.

"Kansalaiset, minä en olisi mitään sanonut, sillä minä pidän sopimattomana jokaiselle maanviljelijälle ja muille ihmisille, yllyttää päivätyöläisiä heidän isäntäänsä vastaan; mutta kun joku" — "Suur-mooguli!" huudahti rakennusmestari Schulz tässä — "astuu tälle veljeyden alttarille ja koettaa valheella lumoa reformiyhtiön silmät ja tekee itsensä viattomaksi ja levittelee väriä luuloja päivätyöläisten onnesta, niin tahdon minäkin jotakin sanoa. — Kansalaiset! Minun nimeni on pehtori Bräsige!"

"Hyvä! Hyvä!"

"Herra Sameli Pomukkelskopp on teille sanonut, ettei maalla ole mitään köyhyyttä olemassa, koska hän nimittäin on luetellut kaikki ne edut, mitkä päivätyöläiselle oikeastaan pitäisi tulla — *bonus!* niinkuin meidän arvoisa presidenttimme Rein sanoo — mutta, kansalaiset, päivätyöläisten etujen laita on ihan sama kuin häränpaistin ja luumujen laita: ne maistuvat varsin hyvältä, mutta me emme saa niitä. Esimerkiksi ja noin vaan umpimähkään, mitä tulee asuntoon! Heti oikealla kädellä, kun Gürlitziin tullaan, on jonkinlainen sikaläätti, joka on olevanansa ihmisasunto, siinä asuu Willgaus — onko Willgaus täällä?" — Willgaus ei ollut tässä. — "Ei haita mitään. Kattoa ei ole kolmeen viimeiseen vuoteen laitettu ja vesi vuotaa kuin tapista sisään, ja kun tulee oikein ukkosen sade, silloin täyttyy tupa vedellä, niin että hänen pienet lapsensa loiskivat siinä kuin sammakot, sillä aikaa kuin mies itse vaimonsa kanssa on elonleikossa, ja kun mies sitä valitti, sanoi herra Pomukkelskopp: olihan hänen nimensä Willgaus [18] ja viihtyväthän hanhet parhaiten vedessä".

"Hyi, hyi! Sitä ei hänen olisi pitänyt sanoa!"

"Ja mitä tulee lehmän vapaasen laitumeen ja heiniin! Missä on tämä laidun olemassa? Puolen penikulman päässä kylästä, kankaalla, jossa ei kasva muuta kuin kanervaa ja kuusia, ja sinne pitää vaimojen mennä kolme kertaa päivässä lypsämään? No, heitä on vaan enää kolme, joiden sitä on tarvis tehdä, sillä kahdeksantoista päivätyöläistä yhdestäkolmatta on kadottanut lehmänsä ähkyyn ja punatautiin, ja ne kolme, jotka vielä ovat jälillä, ovat oikeita loukkuja".

"Se mies on suur-mooguli!" huusi rakennusmestari hänen takanansa, "ulos! ulos!"

"Hiljan! hiljan! Älkää häiritkö puhujaa!"

"Niin, kansalaiset, minä tahdon puhua enemmän. Mitä puihin ja polttoturpeisin tulee: Turpeet ovat rahkasuon turpeita, jotka murenevat käsiin eivätkä anna mitään lämpöä, ja puut ovat kuusenkräniä ja risuja, joita lapset saavat kantaa selässään kotia metsästä. Ja peruna- ja pellavasmaa sitte! Missä on se? Kaikkein taaimmalla ja huonoimmalla pellolla. Kuka sitä sonnittaa? Linnut sitä sonnittavat, ja ken syksyllä näkee tuon viheliäisen pienen perunaläjän, hän lyö kätensä ristiin ja huudahtaa: hyväinen Jumala! tuostako on perheen ja sian koko pitkän talven eläminen? Mutta he eivät eläkkään siitä, he varastavat. Herra Pomukkelskopilta eivät he varasta, sillä sitte heidät hukka perisi, vaan he varastavat naapureilta, ja eräs minun ystävästäni, rouva Nüssler, on antanut käskyn, että niin pian kuin joku Gürnitzin päivätyöläinen tavataan hänen perunakuopistansa, on hän päästettävä irti, sillä hän tekee sen hädässään, ja tämä on kurjaa kyllä!"

"Eläköön rouva Nüssler!" huusi Juha Bank.

"Eläköön!" huudettiin, "eläköön!"

"Ja pellava sitte!" pitkitti Bräsigt puhettansa, "noin pitkää!" ja hän osotti jalan mitan pitkin käsivarttansa, "niin että itse notarius Slusuhr, joka kumminkin on olevinansa herra Pomukkelskopin erityinen ystävä, minun lässöollessani lausui tämän pahan pilapuheen: sentähden käyttävät kai naiset Gürnitzissä niin lyhyitä paitoja, kun tuosta lyhyestä pellavasta ei tule tarpeeksi pitkiä".

"Se mies on hävytön konna", huusi rakennusmestari, "että hän vielä uskaltaa tehdä pilkkaa kurjuudesta. — Ulos! ulos!"

"Kansalaiset", alkoi Bräsigt uudestaan, "minä tahdon vaan sanoa: asunto, lehmänlaidun ja puut ja polttoturpeet ja peruna- ja pellavasmaa, ne ovat päivätyöläisten häränpaisti ja luumut maalla, ne maistuvat varsin hyvältä, mutta he eivät saa niitä, ja se on syynä köyhyyteen maalla. — Mutta mistä saa köyhyys alkunsa kaupungissa? Kansalaiset, minä tahdon sen teille sanoa, sillä minä olen asunut täällä kaupungissa jo kauvan kyllä ja olen tarkastellut ihmisten elämää: *syynä suureen köyhyyteen kaupungissa on köyhien suuri luku!*"

Hän kumarsi, astui alas puhelavalta ja "eläköön" huutoja kaikui kautta salin. "Se mies on oikeassa!"

"Herra pehtori Bräsigt eläköön!"

Ja presidentti Rein lopetti kokouksen, sanoen, että semmoisen puheen perästä ei kai enää kukaan toinen tahtomat astua esille; ja nyt lähestyivät kaikki Bräsigiä ja onnittelivat häntä ja jokainen pudisteli hänen kättänsä, paitsi Pomukkelskopp ja kaupungin soittoniekka David Berger; edellinen oli hiljaa hiipinyt tiehensä ja toinen oli juossut kotiansa, rämistämään kokoon soitto-kuntansa. Ja kun Bräsigt astui ulos Grammelinin portista, törrötti seitsemän torvea puolikehässä häntä vastassa ja puhalsi suoraan häntä päin naamaa "Heil Dir im Siegerkranz!" ja David Berger oli pannut rillit nenällensä ja löi tahtia Grammelinin biljardisauvalia, niin että pehtori Bräsigin oli varominen, ettei sauva häneen sattunut. Mutta Gürnitzin päivätyöläiset seisoivat tiheässä ryhmässä hänen ympärillensä ja kankuri Rührdanz sanoi; "Älkää pelätkö, herra pehtori, te olette puolustaneet meitä, nyt me taas puolustamme teitä". Ja kun nyt Bräsigiä juhlallisessa kulussa saatettiin yli torin ja pitkin Rahnstädtin monimutkaisia katuja, seurasi tämä kidutettu, kurja joukko uskollisesti ja rehellisesti häntä sillä tämä oli ensimmäinen kerta, kuin kukaan mailmassa otti heidän hätäänsä ja kurjuuttansa julkisesti puheeksi, ja se tieto, ettei kokonaan ole hylätty, taivuttaa pikemmin kuin kaikki manaukset ihmisen sielun hyvyteen.

Pastorin rouvan asunnon edessä piti Bräsigt vielä lyhyen puheen saattojoukollensa ja sanoi heille, ettei ollut sopivaa, että hän kutsui heitä luoksensa, sillä hän asui papillisessa huoneessa, mutta ylihuomenillaksi pyysi hän seuraa kokoontumaan Grammelinilla tyhjentämään malja punssia. Tähän kaikki suostuivatkin hurraahuudolla, ja kun Bräsigt lepäsi vuoteella ja kertoi Kaarlolle, mitä tapahtunut oli, lauloi Rahnstädtin lauluseura ulkona: "Hohe Lorbeern stehen, wo der Krieger schläft", ja Gürnitzin tiellä kulkivat Gürnitzin päivätyöläiset yksivakaisesti ja kankuri Rührdanz lausui: "Veikkoset, seuratkaa minun neuvoani! Päästä me tahdomme hänestä, mutta se ei saa tapahtua väkivallalla, ei! vaan siivosti, sillä mitäpä sanoisi suuriherttua ja herra pehtori Bräsigt, jos me kostaisimme hänen puheensa käyttämällä itseämme roistoin tavalla?"

Kuinka toinen ratsastaa sonnin, toinen aasin selässä. — Kurzin rouva koettaa saada rakasta miestänsä levolle, mutta mies tahtoo enämmin harjottaa maanviljelystä ja ajaa lantansa leipuri Wredowin pellolle. — Musta paketti, ja mitä pormestari sanoo vakstuukista. — Miksikä Kählertska[19] kaikin mokomin tahtoo naida kankuri Smidtin ja lyödä Smidtskalta sääret poikki. — Kurz on saava kuhmun kurkkuunsa ja Hawermann saa Juhanneksen kukan. — Miksikä Nuori-Jokkum juoksentelee pellolla. — Mitä rouva von Rambow sanoi rouva Nüsslerille, ja miksikä Bräsig sanoo yhä "ylemmäksi" — Kirje Parisista.

Iltapuolella seuraavana päivänä jälkeen kirkonmenojen, sillä silloin oli sunnuntai, tuli Kurz Hawermannin ja Bräsigin luo: "Hyvää päivää! Hyvää päivää! Minä olen suuttunut! Ei mitään muuta kuin harmia niin pitkältä kuin päivää on! Mitä? Mokoma joukkio! Ei anna edes puhua suutani puhtaaksi. Ennemmin paimennan minä sikoja kuin rupeen kansanmieheksi! Mitä tyhmiä puheita kuultelevat he mielihyvällä ja huutavat 'eläköön' ja pitävät iltalauelmia ja häiritsevät ihmisten unta, ja kun minä aion selvittää heille erään tärkeän asian, niin he polkivat ja vihelsivät. Ja tämä on olevanansa reformiyhtiö?"

"Kuulkaapa, herra Kurz", sanoi Bräsig ja lähestyi häntä, paria tuumaa kookkaampana kuin tavallisesti, "on hyvin sopimatonta, että te moititte iltalauelmaa, sillä minulle se laulelma pidettiin, ja te olisitte taas saaneet selkäsauvan, jos hyvälaitainen herra Schulz ja minä emme olisi ottaneet teitä siipiemme suojaan. Mitä sanoo vanha sananlasku: 'Missä tapa on semmoinen, siellä saa ratsastaa sonnin selässä kaupunkiin;' mutta reformiyhtiössä ei ole semmoista tapaa, ja jos joku siellä yhä tahtoo ratsastella ja tepastella sonnin selässä, niin häneen suututaan ja hän paiskataan sonnineen päivineen ulos; sillä, sitä varten ei ole reformiyhtiö olemassa".

"Se on minusta yhdentekevä! ihan yhdentekevä!" huusi Kurz, "muutamats ratsastavat aasin selässä ja heitä vaan ylistellään".

"Tehän olette oikea kolho!" huusi Bräsig, "tehän olette hävytön mies! Jos ei tämä olisi Kaarlo Hawermannin huone, niin paiskaisin minä teidän ulos portaita myöden, niin että saisitte kantaa lunnne säkissä kotia".

"Hiljan, Bräsig, hiljan!" puuttui Hawermann heidän väliinsä, "ja te, Kurz, teidän pitäisi hävetä, että rupeette täällä ilman syytä riitaa ja toraa rakentamaan".

"Riitaa ja toraa on minulla eilen illalla ollut, riitaa ja toraa on minulla ollut koko päivän. Tänään aamulla, kun tuskin olin saanut silmäni auki, alkoi minun vaimoni jo riidan ja toran; hän ei suvaitse, että minä menen reformiyhtiöön".

"Siinä hän on varsin oikeassa", sanoi Hawermann hyvin äissään, "te ette sovi sinne ensinkään, sillä pikaisuudellanne ja ajattelemattomuudellanne ette saa mitään muuta kuin turmiota toimeen;" ja hän jätti hänen ja lähestyi Bräsigiä, joka astuskeli edes takasin ja puhisi kiukuissaan: "Bräsig, hän ei kai sillä mitään pahaa ajatellut".

"On minusta ihan yhdentekevä, Kaarlo, mitä tuommoinen ilkeä, madonsyömä epäluoma minusta ajattelee. — Ratsastelee aasin selässä? Hyi, sehän on vaan mitä ilkeintä kateutta".

"Enhän minä teitä tarkottanut", huudahti Kurz ja juoksi tuvan toisella puolella edes takasin, "minä tarkotin sillä lankoani Baldriaania ja värjäriä ja noita toisia hölmöjä. Ja eiköhän pitäisi hulluksi tulla? Ensin toraa vaimoni kanssa reformiyhtiön tähden, sitte toraa puotipojan kanssa, joka makasi kello yhdeksään asti, lauloi eilen illalla toisten kanssa kadulla ja mässäsi aamuyöhön kello neljään asti; sitte toraa rengin kanssa ja eläinlääkärin kanssa, sillä minun hevosellani on kurkkutautia; sitte uudestaan toraa vaimoni kanssa, hän ei salli minun ruveta maata viljelemään".

"Siinä hän on taas oikeassa", puhkesi Hawermann sanomaan, "koko teidän maanviljelyspuuhastanne ei tule mitään, sillä te ette ymmärrä siitä mitään".

"Vai niin? Minä en ymmärrä siitä mitään? Ei mitään muuta kuin harmia! Sisäpiika tolvana peitti pöydän liinalla, joka ulottui alas lattialle saakka; no, me istuimme pöytään, samassa tulee eräs ostaja, minä suutu puotipojalle, joka ei paikalla rientänyt ylös pöydästä, kiiruhdin itse, sain pöytäliinan jalkoihini ja tempaisin soppavadin ja kaikki astiat lattialle. — Niin, samassa tulee vaimoni ja pidättää minun ja sanoo: Kurz, mene levolle, sinua seuraa tänään kova onni; ja joka kerta kun minä harmia saan, sanoo hän: Kurz, mene levolle! — Tästä voi ihminen hulluksi tulla".

"Ja teidän vaimonne on taas oikeassa, jos te olisitte levolle menneet, niin ette olisi täällä mitään riitaa alottaneet", sanoi Hawermann.

"Vai niin?" huudahti Kurz, "oletteko te jolloinkin terveenä ja raittiina levänneet koko päiväkauden

vuoteella, sentähden että on ollut kovan onnen päivä? Minä en sitä enää koskaan tee, pyytäköön vaimoni kuinka hartaasti hyvänsä. Siitähän voi suuttua kuoliaksi! Vaimoni riisuu minulta silloin saappaat ja housut, ja minä lepään vuoteella ja kiukuttelen, etten voi nousta, vaikka tahtoisinkin".

Nyt rupesi pehtori Bräsig täyttää kurkkuansa nauramaan.

"No", sanoi Hawermann, "tulkaa nyt tänne ja sopikaa pois".

"Ah, mitä?" sanoi Kurz, "enhän minä häntä ole tarkottanutkaan, minä tulin tänne vaan pyytämään teitä molempia tulemaan minun kanssani pellolleni katsomaan, joko voi ruveta kyntämään".

Hawermannin välityksellä saatiin nyt sovinto aikaan, ja nuo kolme maanviljelijää menivät yhdessä pellolle, sillä Kurz luki itsensä ylpeästi heidän joukkoonsa ja takertui niin pahasti kaikenlaisiin tyhmiin puheisiin maanviljelyksestä, että pehtori Bräsig yhä arveli itseksensä: "Kenpä nyt oikeastaan ratsastelee aasin selässä?"

"Minulla on täällä peltotilkku", sanoi Kurz, "150 neliösyntää suuri, sitä varten olen minä ostanut 10 kuormaa lantaa teurastaja Krügeriltä, oikein väkevää teurastajanlantaa, minä aion istuttaa siihen punajuurikkaita; eilen annoin hajotella lannan; eikö se riitä, hyvät herrat? Näettehän tässä!" ja hän poikkesi tieltä peltomaalle.

"Sangen huonosti hajoteltu!" sanoi Bräsig. "Hyvästi, sonnitetun pellon pitää näyttää kuin samettimatto", ja rupesi kepillään tyrkkimään sontamöhkäleitä.

"Ei haita mitään", sanoi Kurz, "sen pitäisi kuitenkin hyvästi kasvaa, se on teurastajanlantaa, siitä olen maksanut 10 taaleria".

Mutta yht'äkkiä seisahtui hän, haparoi käsillään ilmaan ja katseli hämmästyneenä ympärillensä.

"Tuhat tulimmaista!" huudahti Bräsig, "mikä nyt on?"

"Taivaan pyhät!" huusi Kurz, "johan nyt piru riivaa! Tämä ei olekkaan minun peltoni, tuossa tuo viereinen on minun peltoni, ja se perhanan renki on ajanut minun lantani vieraalle pellolle ja minä annoin sen vielä päälliseksi hajotella! Kymmenen taaleria! Ajajan palkka! Hajottelemis-palkka! Eiköhän tästä voi hulluksi tulla?"

"No, Kurz, eihän se ole mikään suuri vahinko", sanoi Hawermann, "semmoista voi tapahtua, teidän naapurinne korvaa varmaankin teille lannan hinnan".

"Mitäpä vielä!" huudahti Kurz. "Tämä on leipuri Wredowin pelto, hänen, jonka kanssa minä riitelen kaupungin sonnista; hän kyllä jättää sen tekemättä!"

"Ja tämä on olevanansa maanviljelystä", sanoi Bräsig hyvin levollisesti, "vedättää lantansa toisten pellolle!"

"Eiköhän tästä voi hulluksi tulla?" huusi Kurz, "mutta mitä pelastettavissa on, on pelastettava", ja samassa juoksi hän rajalle ja tyrkki kepillään sontamöhkäleitä ja viskeli niitä yli rajan omalle pellollensa ja uhkasi ja puhkasi tässä toimesta niin, että hän hengästyi, ja otti keppinsä ja viskasi sen kauvas pellolle ja änkytti ihan kalpeana: "Minä en välitä enää mistään! Miks'en mennyt levolle! Kun tulen kotia ja saan tuon perhanan rengin käsiini — ystävät, minä pyydän teitä, pitäkää minusta kiini, — muuten tapahtuu onnettomuus!"

"Luottakaa kokonaan minuun", sanoi Bräsig, "minä pidän teidät pystyssä", ja iski jo edeltäpäin kiini hänen takkinsa kaulukseen.

"Mutta mitä pahaa on keppi tehnyt?" sanoi Hawermann ja meni sitä noutamaan.

Keppiin oli jotakin takertunut kiini, Kurz oli toimestaan pistänyt sen jonkun esineen läpi, joka oli kohonnut ylös kepin varteen; Hawermann aikoi irrottaa sen, mutta kun hän sitä tarkemmin katseli, jäi hän seisomaan jähmistyneenä. Bräsigillä oli kylliksi tekemistä Kurzista, hän ei ollut havainnut mitään hänen vanha ystävänsä toimi, mutta nyt huusi hän: "Tuleppa, Kaarlo, mennään pois! Asiain näin ollessa ei ole täällä kuitenkaan mitään tekemistä".

Hän ei saanut mitään vastausta, ja kun hän katsahti ystävänsä kohden, näki hän hänen seisovan ja pitävän kädessään jotakin mustaa ja näki hänen sitä katselevan tuijottelevan ja kääntelevän ja vääntelevän.

"Hyväinen aika, Kaarlo, mikä sinun on?" kysyi Sakarias Bräsig ja kävi lähemmäksi Hawermannia. Hän ei saanut mitään vastausta, Hawermann katsella tuijotteli, kalman kalpeana, esinettä, jota piti kädessään, ja kasvojen äkkinäiset vavahdukset osottivat, kuinka liikutettu hän oli.

"Kaarlo, mikä sinun on, mikä sinua vaivaa?" Rintansa syvimmästä pohjasta sai Hawermann vihdoin sanotuksi: "Paketti! — Paketti! — Tässä on paketti!" ja näytti samassa Bräsigille mustaa vakstuukin kappaletta.

"Mitä? Mikä paketti!"

"Oo, minä olen pitänyt sitä kädessäni, minä olen vuosikausia nähnyt sitä hereillä ollessani ja unissani! Katso, tässä on Rambowin vaakuna! Katso, tässä ovat vakstuukin laskokset! Näin oli se käärittynä, noin suuri oli se! Näin oli ne kaksituhatta taaleria kullassa siihen kääritty! Tämä on se paketti, jonka Hegelin piti viedä Rostockiin!"

Tämä kaikki tuli niin tykähytellen, niin tuskallisesti ja raskaasti hänen rinnastansa, ikäänkuin puhuisi hän unissaan, ja vanhus joutui silminnähävästi niin mielenliikutuksen valtaan, että Bräsig juoksi hänen luoksensa ja tuki häntä; mutta vakstuukista piti hän kiini niin lujasti kuin riippuisi siitä hänen henkensä, ja Bräsigin oli luopuminen aikomuksestaan, likemmin tarkastella löytöä.

Kurz tuli myös saapuville, mutta ei havainnut mitään erinomaista, sillä hän ei ollut vielä päässyt harmistansa: "No", huudahti hän, "sanokaapa, eikö tästä pitäisi hulluksi tulla? Tuossa viruu minun lantani, tuossa minun kymmenen taaleriani leipuri Wredowin pellolla".

"Hiiteen teidän lantanne!" huudahti Bräsig. "Kun te kerran puheesen pääsette, niin juoksee se kuin tynnyrin tapista. Tuossa on keppinne. Meidän on meneminen kotia. Tule, Kaarlo, malta mielesi!"

Ja kun Hawermann muutaman askelen oli astunut, palasi veri taas hänen kasvoihinsa ja nyt valtasi hänet kiireinen levottomuus, hän kyseli sitä ja tätä: keneltä Kurz oli lannan ostanut, milloin se oli ajettu, mistä se oli ajettu, mimmoinen mies teurastaja Krüger oli; ja sitte seisahtui hän taas, ja laski paketin kokoon ja katseli vakstuukin laskoksia ja sinettiä, niin että Kurz kokonaan unhotti kiukkunsa ja katseli ällisteli vanhaa pehtoria, mitähän nyt lie tapahtunut, että vanhusta niin suuresti liikutti hänen lantansa ja kymmenen taaleriansa. Viimein täytyi Bräsigin ilmottaa hänelle asian, mutta samassa uhkasi hän Kurzia hirmuisella kirouksella, jos Kurz vaan sanasenkin hiiskahtaisi tästä muille: "sillä", päätti hän puheensa, "te olette sitä lajia ihmistä, jotka eivät voi pitää suutansa kiini".

Ja sitte seisoiivat he taas yhdessä maantiellä ja arvelivat aprikoivat, mitenkä vakstuuki oli tullut teurastaja Krügerin tarhaan, sillä Kurz ja Bräsig olivat siitä vakuutetut, ettei teurastajalla ollut mitään asian kanssa tekemistä; hän oli siksi liian kunniallinen mies.

"Niin", sanoi Hawermann, ja se entinen pontevuus, vakaisuus ja neuvollisuus, joka hänen surunsa ja kaihonsa aikana oli hänestä luopuneet, tuli taas täydellisesti takasin, "niin, mutta mahdollista on, että joku naapuri on sen viskannut sinne; asuuko teurastaja yksin talossa?"

Pihanpuolisessa rakennuksessa sanoi Kurz olevan hyryläisiä, mutta keitä ne olivat, ei hän tietänyt.

"Minun on meneminen pormestarille", sanoi Hawermann, ja kun olivat kaupunkiin tulleet, meni hän suoraa päätä hänen luoksensa. Kurz tahtoi mennä muassa, mutta Bräsig pidätti häntä: "Me kumpikaan emme ole mitään kadottaneet". Ja kun hän Kurzin talon edessä, sanoi hänelle jäähyväiset, lisäsi hän: "Te olette mitä ilkeimmällä tavalla tänään minua loukanneet; mutta minä annoin teille anteeksi tuon 'aasin selässä ratsastelemisen'; mutta jos te hiiskahdatte vaan sanankin jollekin Kaarlo Hawermannin asioista, niin minä väännän teiltä niskat nurin. Te vanha siirappisissi, te!"

Hawermann tapasi pormestarin kotona, hän kertoi hänelle löydöstänsä, hän pani vakstuukin kokoon entisten laskoksien jälkeen, ja pormestari kävi yhä uteliaammaksi ja sanoi vihdoin: "Jaa, todellako! Olihan paketti minunkin kädessäni, kun minä kirjoitin sanansaattajalle matkapassin; ja heti perästä päin tapahtuneen tutkinnon johdosta muistan minä vielä varsin tarkkaan, miltä se näytti, ja jos minun itse olisi todistaminen, täytyisi minun tunnustaa, että tämä on ihan sen näköinen tahi sama. Mutta hyvä Hawermann, tämä on hyvin epävarma todistuskappale, sillä teurastaja Krügerillä ei varmaankaan ole mitään asian kanssa tekemistä; hän on meidän parhaimpia porvareitamme, hänestä ei voi semmoista uskoa".

"Mutta talossa sanotaan asuvan vielä muitakin ihmisiä pihanpuolisessa rakennuksessa".

"Se on totta, se! Malttakaapa, kenpä asuu vielä talossa? No, saammepa sen heti tietää". Ja hän soitti kelloa ja sisäpiika tuli sisään: "Wiikka, kuka asuu piharakennuksessa teurastaja Krügerin talossa?"

"Siellähän asuu Kahlertin leski ja kankuri Smidt", vastasi Wiikka.

"Smidt? — Smidt? Onko hän sama kankuri Smidt, joka on erotettu vaimostansa?"

"On, herra, ja ihmiset sanovat, että hän aikoo mennä taas naimisiin

Kählertin lesken kanssa".

"Vai niin? vai niin? Vai sitä sanovat ihmiset. — Nyt saat sinä mennä", ja pormestari käveli edes takasin ja arveli aprikoi päässään, ja asettui sitte seisomaan Hawermannin eteen ja sanoi: "Merkkillinen yhteensattumus todellakin: se on saman vainion erotettu mies, jota me jo kerta ennen tässä asiassa tutkimme; te muistatte kai, sama vaimo, joka silloin sanoi muka löytäneensä tanskalaisen kultarahan".

Hawermann ei sanonut mitään, pelko ja toivo taistelivat liian rajusti hänen rinnassaan. Pormestari soitti taas kelloa, Wiikka tuli uudestaan: "Wiikka, meneppä teurastaja Krügerille ja pyydä häntä tulemaan minun luokseni pikimmältänsä". — Wiikka meni, ja pormestari sanoi Hawermannille: "Herra pehtori, nämä ovat kaikki vielä hyvin epävarmoja merkkejä, mutta mahdollista kyllä, että niistä vielä saadaan lujempi syytöksen peruste; minä voin sentähden antaa teille vaan vähän toivoa. Mutta vaikkemme mitään varmuutta asiassa saisikkaan, mitä vahinkoa siitä? Kukaan järjellinen ihminen ei teitä epäile. Oikealla mielipahalla olen nähnyt, että te olette panneet tämän niin perättömän epäluulon sydämellenne. Mutta nyt on minun pyytäminen teitä, että menette pois; ihmiset pitävät teitä kumminkin jollakin tavoin asiaan kuuluvana. Olkaa kuitenkin tykkönään vaiti asiasta ja toimittakaa niin, ettei Kurz eikä Bräsigkään siitä mitään hiisku. Niin — jaa — niin, se käy laatuun! — pehtori Bräsigin voitte lähettää huomenna kello 9 minun luokseni".

Hawermann meni, ja teurastaja Krüger tuli.

"Hyvä herra Krüger", sanoi pormestari, "minä olen pyytänyt teitä tulemaan että antaisitte minulle tietoja muutamista asioista. Teidän talossanne asuvat kai Kählertin leski ja kankuri Smidt?"

"Niin, herra pormestari, he asuvat pihanperäisessä rakennuksessa".

"Niinkuin olen kuullut, aikoo kankuri Smidt naida Kählertin lesken? Mutta tietääkö Kählertska, että on kaikenlaisia laillisia esteitä olemassa Smidtin uudestaannaimista vastaan?"

"Aa, herra pormestari; minä en tiedä siitä mitään; minä en ylimalkaan välitä mitään muiden ihmisten asioista; mutta te tiedätte kyllä — naisväki! — kun naiminen on tekeillä, niin hyörivät he kuin mehiläiset ja kantavat uutisia taloon — niin, herra pormestari, älkää panko pahaksi, minun vaimoni ei ole tietysti muita parempi, ja hän tuli muutama päivä sitte ja sanoi, että asiassa oli sen verran perää, että Kählertska kaikin mokomin tahtoi, mutta kankuri ei tahtonut. Ja Kählertska on sanonut Borchertsalle, että hän jo toista vuotta on keittänyt ja pessyt kankurille ja että nyt jo oli aika, että hän tekisi asiasta toden; mutta siihen oli vaan kankurin erotettu vaimo, se naaras, syynä, sillä hän juoksentelee kankurin luona yhä, että kankuri naisi hänet uudestaan. Mutta jos Smidtska vielä kerran tuli, niin uhkasi Kählertska lyödä häneltä sääret poikki, ja kankuri saisi itse keittää ruokansa ja pestä poukkunsa".

"Kählertin leski mahtaa olla ihan hullu", ennätti pormestari sanomaan, "pyrkiessänsä sen miehen kanssa naimisiin. Onhan leskellä vielä sen verran varoja, että hän tulee jotenkuten toimeen, mutta Smidillä ei ole mitään muuta kuin kangastuolinsa; se tuli kyllä ilmi silloin, kun avioliitto purettiin".

"Niin, semmoinen oli kyllä laita *silloin*. Mutta näettehän, herra pormestari, minä en juuri siitä välitä. Jos hyyryläinen maksaa hyyrynsä, en huoli minä hänestä sen enempää, ja sen on kankuri aina tesmälleen rehellisesti tehnyt, ja on vourannut vielä — siitä on kai noin vuosi sitte — minulta viereisen, pienen kamarin lisään, ja minun vaimoni sanoo olleensa siellä Kählertskan kanssa ja siellä oli kaikki niin kaunista, komea sohva ja tauluja seinässä".

"Hänellä mahtaa olla paljon työtä ja ansaitsee paljon rahaa".

"Johan nyt, herra pormestari, kankuri! Ja se on semmoista tointa, että kaikki naapurit heti kuulevat milloin tuolit ovat käymisessä, ja päiviä kuluu useampia, jolloin en kuule niiden sälinää. Ei, hänellä mahtaa olla tallella säästöjä".

"Ja hän elää muutenkin hyvästi?"

"Kyllä vaan? Hänellä on lihaa joka päivä, ja minä olen sanonut vaimolleni: saatpa nähdä, olen minä sanonut, että ainoastaan oivallisen lampaan- ja häränlihan tähden Kählertska pyrkii päästä hänen vaimoksensa".

"No, herra, Krüger, sanokaapa minulle vilpittömästi — tämä pysyköön meidän kahden kesken! — pidättekö te sitä miestä kaikin puolin rehellisenä miehenä?"

"Pidän, herra pormestari, semmoisena pidän minä häntä. Aa, semmoisissa asioissa olen minä tarkka; minulla on ollut hyyryläisiä, jotka kartanolla saavat tikun sormeensa ja kun kyökissään sen pois vetävät, onkin se neljää jalkaa pitkä halko minun parhaasta pinostani, ja kun he käyvät etehisessä, putoo sattumalta naula naudaneliä heidän takintaskuunsa, ja omenat omenapuistani varisevat aina heidän

puolellensa. Mutta hänen laitansa ei ole niin; hän ei koske milloinkaan mihinkään".

Pormestari oli hyväntahtoinen mies, kunnon mies; mutta tätä nykyä ei tällainen hyvä todistus tästä hänen kanssaihmisestänsä ollut hänelle ensinkään mieleen, hän olisi ennemmin nähnyt, että ihmiset olisivat pitäneet kankuria lurjuksena. Semmoista on vaikea selittää; mutta se on vaan varmaa, että ihmisen luonnossa on monta pohjatonta syvyyttä, ja että semmoinen syvyys, jos se on auennut tuomarin eteen on nielaissut tuhansia viattomia ihmisiä. — "Tuomari tuomitse oikein! Jumala on sinun *herras*i ja sinä olet hänen palveliansa!" on kaunis lause, jonka isäni opetti minulle jo lapsena; mutta ihmisellisen luonnon ilkeys ei anna sen aina vallita, puhumattakaan siitä ilmeisestä pahuudesta, joka siitä etsii etuansa.

Teurastajamestari meni ja pormestari käveli edes takasin huoneessaan ja arveli aprikoi päässään, kuinka hänen oli menetteleminen, saadaksensa selville, millä tavalla vakstuuki oli tullut teurastajan tarhaan. Kaksi seikkaa yllytti häntä tätä asiaa tutkimaan, ensiksikin sääliväisyys Hawermannin kanssa ja toiseksi se luja vakuutus, että tämä oli sen saman rahapaketin kääre, jota hän kerran itse oli pitänyt kädesssä. Mutta miten hän arvelikin, mitään varmaa osviittaa, jota hän olisi seurata voinut, ei hän vielä löytänyt; mutta sen verran tiesi hän jo kumminkin, että kankurin erotettu vaimo vielä yhä piti yhteyttä kankurin kanssa.

Hawermann käveli myös huoneessaan edes takasin pikaisilla levottomilla askelilla. Ah, kuinka mielellään olisi hän tahtonut ilmottaa lapsellensa ja pastorin pienelle rouvalle näinä uudet toiveensa! Mutta miksikä saattaisi heidän sydäntänsä levottomuuteen? Olihan hänellä tekemistä omastansakin kyllyiksi.

Bräsig istui tuolilla ja seurasi yhä silmillään Hawermannin kulkua lattialla, niinkuin Sulittaani teki, nähdessään Jokkumin panevan lakin päähänsä.

"Kaarlo", sanoi hän vihdoinkin, "minä iloitsen suuresti sinusta, sinä olet taas saanut ripeyttä ruumiisesi ja saatpa nähdä, että se tekee sinulle hyvää. Mutta sen minä sanon sinulle, sinun pitää hankkia itsellesi asianajaja. Ota herra sihteeri Rein avuksesi; hän on koko perhana mieheksi, hän osaa käännellä ja väännellä itseänsä, vaikka hän kyllä on pitkä. Yksin et pääse perille, mutta hän voi sinua auttaa, ja jos niin tahdot, niin voin minä ottaa asian puheeksi reformiyhtiössä, että kansalaisesi sinua auttavat".

"Bräsig, minä rukoulen sinua Jumalan tähden! Kuinka voit sinä ruveta semmoista torvella toittamaan! Minä olen jo ilmankin pahasti peloissani, että Kurz sen ilmaisee".

"Kurz? Ei, Kaarlo, hänen puolestansa voit olla rauhassa; tänään ei hän vielä sitä kenellekään ilmaise, sillä minä kävin hänen luonansa ja pärmäntäsin häntä silmät ja korvat umpeen ja, saatpa nähdä, huomenna on hänellä kuhmu kurkussa, niin ettei hän saa lähtemään eläväistä sanaa suustansa".

"Kurzilla kuhmu kurkussa? Mitä joutavia sinä jaarittelet, Bräsig?" huudahti Hawermann ja hänen oli nauraminen levottomuudessaankin.

"Kaarlo, älä sitä naura! Näethän, hänen tammallansa on kurkkutautia, sen sanoi hevoslääkärikin ja määräsi, että se vanha kaakki erotettaisiin muista tovereistaan tarttuman välttämiseksi, ja nyt pyörii Kurz yhä pummulilla topatussa yönutussaan sairaan tamman luona ja tunnustelee häntä sieltä ja täältä ja juoksee sitte taas terveitten hevosten luo tiedustelemaan niidenkin tilaa, ja saastuttaa sillä tavoin nekin, sillä tauti aina tarttuu yönutun pummulitopinkiin — pummulivaate on nimittäin mitä luotuisin tarttuman — levittäjä — ja saatpa nähdä, hän saastuttaa vielä itsensä ja huomenna on hänellä kurkku täynnä kuhmuja. Pääntauti tarttuu, miks'ei kurkkutauti tarttuisi?"

Hawermann sai kovin levottoman yön; mutta vaikk'ei hän ollut silmänsä ummistanut, oli hän seuraavana aamuna kuitenkin virkku, toivon kipenä oli pudonnut hänen synkkään yöhönsä ja valaisi sitä avaralta, mutta huoneessa ei hän voinut olla, nuo neljä seinää ahdistivat hänen sydäntänsä, hänen täytyi saada enemmän tilaa levottomuudellensa, ja jo aikaa enemmän, kuin Bräsig k:lo yhdeksältä meni raatihuoneeseen, niinkuin pormestari oli käsenyt, käveli Hawermann pitkin rauhallista polkua läpi vihantavien toukoppeltojen. Ja mikä ihana, kevät nyt oli! Tuntui ihan, kuin puhuisi taivas maalle: "Ole hyvässä turvassa ja toivo!" ja ikäänkuin puhuisi maa taas ihmisille: "Olkaa hyvässä turvassa ja toivokaa!" ja vanhalle pehtorille puhui se myös kevään vihannuuden ja lintujen laulun kautta. "Ole hyvässä turvassa ja toivo!"

Mutta taivas ei pitänyt maalle sanaansa, sillä seuraava vuosi oli katovuosi; maa ei pitänyt sanaansa ihmisille, sillä seuraava vuosi oli nälkävuosi; oliko se pitävä sanassa tälle vanhuksellekaan? Hän ei sitä tietänyt, mutta hän luotti sanansaattajaan. Hän kävi yhä edemmäksi, hän kävi läpi Gürnitzin, hän astui samaa polkua, jota hän kerta palmusunnuntaiaamuna oli astunut Fransin kanssa, silloin kun hänen tyttärensä pääsi ripille. Hän tiesi, että sinä päivänä Fransin povessa ensimmäisen kerran rakkaus oli herännyt — tämä nuori mies oli hänelle siitä kerran kirjottanut; hän kirjotteli usein hänelle — ja suuri

katkeruus täytti hänen mielensä, että onni, joka niin hiljaisena ja puhtaana oli hiipinyt kahteen viattomaan sydämeen, tuli häirityksi ja runnelluksi toisen ihmiseni mielettömyyden ja vääryyden kautta, ja hän poikkesi oikealle kädelle Reksowiin vievälle polulle, ettei hänen ollut tarvis mennä Pümpelhagenin puiston kautta. Täällä tapasi hän tytön, jolla oli lapsi käsivarrella, ja likemmäksi tultuansa, seisautui tyttö ja huudahti: "Herranen aika, herra pehtori! Herra pehtori! Enpä ole teitä pitkään aikaan nähnyt".

"Hyvää päivää Sofi", sanoi Hawermann ja katseli lasta, "mitenkä on sinun laitasi!"

"Ah, herra, *huonosti* on minun laitani: Kristian Däsel on puhunut asiasta herran kanssa, että saisimme naida toinen toisemme, ja herra ajoi hänet pois ja minun aikoi hän myös ajaa pois, mutta armollinen rouva ei sitä sallinut. — Aa, haluatko maahan, no juokse sitte!" sanoi Sofi lapselle, joka sätki käsin ja säärin, päästäksensä maahan. "Tähän aikaan päivästä", pitkitti Sofi puhettansa, "on minun aina käyminen lapsen kanssa ulkona, sillä armollinen rouva häärii talouden toimissa, ja pienokainen tahtoo juosta hänen perässensä".

Hawermann katseli lasta. Lapsi poimi kukkia ojan pyörtynällä ja tuli hänen luoksensa, Juhanneksen kukka kädessä: "Se! — Mies!" sanoi lapsi ja pani kukkasen Hawermannin käteen, ja Hawermannin mieleen jolahti samanlainen kukka, jonka monta pitkää vuotta sitte samanlainen lapsi — hänen oma lapsensa — oli pistänyt hänen käteensä, ja hän nosti lapsen ylös maasta ja suuteli sitä, ja lapsi silitteli hänen harmaita hapsiansa: "ai! ai!" ja hän laski lapsen taas maahan ja kääntyi pois päin ja sanoi: "Sofi Degel, riennä kotia, rupee pian satamaan". — Ja kun Hawermann astuskeli edelleen, putoeli kevätsade hiljaisina pisaroina maahan, ja hänen sydämensä oli virkistynyt, niinkuin sade virkistää nuorta orasta. Mihinkä oli nyt hänen vihansa joutunut?

Kun Hawermann tuli Reksowiin, juoksi hänen sisarensa niin sukkelaan, kuin hänen lihavuutensa sitä salli, hänelle vastaan: "Kaarlo! Herran Jestan, Kaarlo! Tulethan viimeinkin vielä kerran tänne! Herranen aika, ja kuinka reippaalta sinä näytät! ja niin kauniilta! Kaarlo-veljeni onko sinulle jotakin tapahtunut?"

"On, lapseni, on; mutta siitä sittemmin. Missä on Jokkum?"

"Jokkum? Herranen aika, sepä on kysymys. Missä hän on, ei tiedä kukaan; hän tulee ja menee tätä nykyä kuin pyöriäinen. Aina siitä asti, kuin määrättiin, että Rudolf ja Miina nousevalla viikolla perjantaina viettävät häitä — sinä tulet kai myöskin häihin? — ei ole hänellä lepoa, ei rauhaa yöllä, ei päivällä, ja nyt hommaa hän maanviljelyksen kanssa, nyt kun touvot jo on tehty eikä enää ole Jumalan rahtuista tekemistä, nyt juoksentelee hän ympäri pelloilla ja, kotia tultuansa, alkaa hän torua. Tuntuu ihan siltä kuin tahtoisi hän näinä kahdeksana päivänä, jotka vielä on häihin, korvata kaikki, mitä hän viitenäkolmatta vuotena on laiminlyönyt".

"Oo, anna hänen olla! Mitään vahinkoa eihän siitä ole".

"Sitä sanon minäkin, mutta Rudolf on vihoissaan, että Jokkum pistää nenänsä jokaiseen hänen toimeensa".

"No, kyllähän sekin tasaantuu. Onko teillä muuten kaikki rauhassa?"

"Kyllä vaan, ja jos ei Jokkum olisi tahtonut pitää puhetta hanhista, emme olisi havainneet hivahustakaan koko ryminästä; mutta Gürlitzissä ja Pümpelhagenissa sanotaan olevan huonosti laita".

"Pümpelhagenissakin?"

"Niin kyllä! He eivät kumpikaan sitä sano; herra ei sano, rouva ei sano; mutta tietäähän koko seutu, että siellä voi syttyä meteli mikä päivä hyvänsä. Herralla sanotaan olevan niin paljon velkoja, ja päivätyöläiset tahtovat palkkansa, jonka hän on jättänyt maksamatta, ja he tahtovat sinua taas takasin pehtoriksensa".

"Sehän on tyhmää lorua!"

"Sitä olen minäkin sanonut. Ei, sanoin minä armolliselle rouvalle: tähän taloon ei pistä minun Kaarlo-veljeni enää jalkaansa".

"Mitä?" kysäisi Hawermann pikaisesti, "oletko sinä ollut hänen luonansa?"

"Kyllä, Kaarlo. Eikö Bräsig ole sinulle sanonut, että sinne aioimme?"

"Että te sinne aioitte, on hän sanonut, mutta että te siellä olette käyneet, sitä en tiedä".

"Niin, Kaarlo, se tapahtui tällä tavalla: Triddelfitz tuli tänne kaikenlaisten ampuma-aseiden kanssa ja sanoi heidän aikovan käyttää niitä päivätyöläisiä vastaan, silloin sanoin minä Jokkumille, että meidän oli meneminen heitä katsomaan. No, he olivat ennen meitä loukanneet, ja meidän ei olisi tarvinnut heistä huolia; mutta, Kaarlo, *ajat!* Kun nyt kerran ollaan naapureita ja jos *tämmöisenä aikana* ei tahdo kurottaa kättänsä lähimmäisellensä, niin ei ole naapuruudesta paljon kehumista. No, me menimme heidän luoksensa; mutta mitä Jokkum siellä haasteli nuoren herran kanssa, siitä ei tietysti saa mikään ihminen vihiä. Jokkum, kysyin minä, mitä sanoi hän sinulle? Ei mitään, sanoi hän. Mistä te keskenänne haastelitte sitte? kysyin minä. Mistäpä piti meidän sitte haastella? sanoi hän. Mitä sanoi hän viimeiseksi sinulle? kysyin minä. Hyvästi sanoi hän, mutta, äiti, minä en mene sinne enää toista kertaa. Siellä ei tule hullua harmaammaksi!"

"Mutta kuinka otti rouva sinun vastaan?" kysyi Hawermann.

"Niin, Kaarlo, minä luulen, että jos hän olisi tahtonut ilmottaa tunteensa, niin olisi hän heittänyt itkein minun kaulaani. Mutta nyt kutsui hän minua kamariinsa ja näytti samassa niin ystävälliseltä, mutta myöskin välinpitämättömältä, ja kun minä hänelle ilmoitin tullessi hänen luoksensa ystävyiden ja naapuruuden tähden, ehkä voisin jossakin asiassa olla hänelle apuna, katseli hän minua ystävällisesti ja levollisesti silmiin ja kysyi: Sanokaa minulle, miten voi teidän veljenne? Ja kun minä hänelle vastasin, että sinä voit hyvin — Jumalan kiitos! — kysyi hän Lovisan tilaa, ja kun minä siitäkin annoin hänelle hyvät tiedot, tuli hän varsin iloiseksi ja kertoi minulle talouden toimistaan yhtä ja toista; mutta tässä ei ollut kuitenkaan sama laita, kuin jos pari meikäläistä naisihmistä istuu yhdessä ja pakisee lyhyesti ja järjellisesti talouden askareista; minusta tuntui tämä haastelu vähän liukkaalta; mutta sen saattoi nähdä, että hän osaa olla säästäväinen. Jumala nähköön, se taitaa ollakkin heillä tarpeesen! Näethän, Kaarlo, silloin rohkaisin minä mieleni, nousin istuimelta ja tartuin hänen käteensä ja sanoin, ettei hän saa minun apuani hylätä; kenkään ei saa heittää pois likaista vettä, ennen kuin hänellä on puhdasta, hän saattaisi tulla pulaan — ja varmaankin oli hänellä ystäviä, mutta ne olivat mahdollisesti etäällä — silloin voi hän kutsua minua, sillä naapurina oli minulla siihen lähin oikeus, niinkuin pastorin rouva sanoo, ja mitä milloinkin tehdä voin, olin tekevä. Näetkös, Kaarlo, silloin vieräsi kyynel hänen silmänsä ja hän kääntyi pois päin ja pyyhkäisi sen pois silmästänsä, ja kun hän taas kääntyi minua kohden oli hänen muotonsa niin ystävällisen ja iloisen näköinen ja hän tarttui minua käteeni ja kiitteli minua ja vei minun toiseen huoneeseen ja otti pienen lapsensa käsivarrellensa ja kurotti sen minulle ja pienokaisen oli minua suuteleminen. Mikä armas, herttainen olento se olikaan!"

"Niin, niin!" sanoi Hawermann, "minä näin sen tänä aamuna. Mutta eikö rouva sinulle mitään vai valittanut?"

"Ei sanaakaan. Hän ei puhunut miehestänsä eikä omasta tilastansa, ja kun kotia ajoimme, olimme yhtä viisaat kuin ennenkin, kumminkin mitä minuun tuli, sillä Jokkum ei puhu mitään, jos hän todellakin jotakin nuorelta herralta on kuullut".

"No, sisar kulta, se onkin yhdentekevä. Että nuori herra on suuressa rahanpulassa, tietää koko mailma: Pomukkelskopp on vaatinut rahansa eikä ole saanut niitä määräpäivänä ja on hänen nyt haastanut oikeuteen; Mooses on sanonut ylös rahansa Juhannukseksi eikä ole myöskään saava rahojansa, sillä tämmöisellä ajalla ja asiain näin ollessa ei voi Aksel niitä hankkia, ja kartano tulee myytäväksi, ja helposta hinnasta on se menevä, ja Pomukkelskopp ostaa sen. Mutta jos ajat paranevat ja kartanossa ruvettaisiin järjelliseen talouden pitoon, niin voisi se vielä paljon tuottaa. Sinä tahdot auttaa armollista rouvaa, minä myöskin; pienet säästöni tahdon minä mielelläni alttiiksi antaa, jos nuori herra suostuu järjelliseen talouden pitoon; mutta siinä ei ole vielä kylliksi. Minun on vielä vaihtaminen vakainen sana Mooseksen kanssa; olisipa synty ja häpeä, jos eivät kunnialliset ihmiset voisi pitää puoliansa konnaan vastaan, joka ensiksi sekottaa veden, voidaksensa sitä paremmin siinä kalastaa!"

"Niin, Kaarlosen, jos hän järjellisesti rupeisi taloutta pitämään ja sinä taas tulisit sinne pehtoriksi, silloin..."

"Ei lapseni", keskeytti Hawermann häntä vakaasti, "siihen taloon en pistä enää jalkaani. Mutta Jumalan kiitos! — onhan meidän maassa vielä kelvollisia maamiehiä kyllin, ja semmoinen on hänen ottaminen taloonsa, ja sen on hänen antaminen taloutta pitää, sen panemme hänelle välttämättömäksi".

"Niin Kaarlo, se on kyllä hyvä, mutta nyt on meidän antaminen Miinalle myötäjäiset — Kurz voisi tehdä asiassa enemmän, sillä onhan Rudolf hänen ainoa poikansa; mutta hän vaan valittaa mangutta yhä — ja nyt on meidän kumminkin tekeminen tili Rudolfille ja on samassa katsominen eteemme, että meillä on elämistä vanhoilla päivillämme, ja rahamme ovat kaikki kiini hypoteekeissa".

"Siihen Mooses keinon keksii. Näethän, sisarueni, sinä olet sanonut rouvalle, että tahdot auttaa, ja minä tiedän, ettet sinä sitä vaan ole suotta sanonut — nyt on aika, auta nyt!"

"Niin, Kaarlo, mutta Jokkum! Mitä sanoo Jokkum?"

"Jokkum on viisikolmatta vuotta tehnyt, mitä sinä olet tahtonut, hän on kai nytkin sen tekevä".

"Siinä olet sinä oikeassa, Kaarlo, hänen *täytyy* se tehdä, Mitä? Minä olen yhä hyvää taloutta pitänyt ja nyt rupee hän niskottelemaan? Hän ei tätä nykyä muuta tee kuin kiusaa; hänen kanssansa on ihan mahdollon tulla toimeen!" ja samassa hypähti rouva Nüssler ylös tuoliltaan ja löi nyrkkiä pöytään veljensä edessä, ikäänkuin olisi hän Jokkum.

"Rakas lapseni", sanoi Hawermann, "sinä olet pitkään vuosien kuluessa monta hyvää asiaa aikaan saanut, sinä saat kyllä aikaan tämänkin. Jää nyt Jumalan haltuun! Hyvästi!" ja hän antoi sisarellensa suudelman ja meni.

Mikä ihana kävely! Hänen eilinen ja tänaamuinen levottomuutensa oli kadonnut, toivo oli toden perästä häneen palannut, ja kaikki mitä hän näki ympärillensä, sininen taivas ja viheriä maa, soveltui niin hyvästi hänen mielialaansa, soveltui siihen rauhaan, joka hänen sydämeensä oli tullut, ja kun hän saapui kotia ja hänen tyttärensä häntä nuhteli ja pastorin rouva suuresti kummasteli, ettei hän ollut päivälliselle tullut, että hän ensimmäisen kerran oli aikansa unhottanut, silloin näytti hänen luontonsa niin iloiselta, että Sakarias Bräsig oikein ihmetellen katseli häntä ja arveli itseksensä: "Kaarlo on varmaankin löytänyt jonkun uuden todistuskappaleen". Ja nyt istui hän ja muikisteli muotoansa Hawermannille hirmuisella tavalla, niin että Hawermannin vihdoin oli se ymmärtäminen ja hän lähti hänen kanssansa ylös kamariinsa.

"Bräsig", huudahti Hawermann innossaan, "tiedätkö mitään enempiä asiasta? Onko jotakin ilmi tullut?"

"Kaarlo", sanoi Bräsig ja käveli, pitkä piippu hampaissa, edes takasin lattialla ja nykki pystykaulustaan, joka arvattavasti häntä haittasi, sillä hän ei tavallisesti semmoista käyttänyt. "Kaarlo, etkö minussa mitään huomaa?"

"Kyllä vaan, Bräsig", sanoi Hawermann, "tuon pystykauluksen ja että sinä olet hyvin mielissäsi".

"Se ei merkitse mitään, ylemmäksi"

"No, sitte en tiedä sitä".

"Kaarlo", sanoi Bräsig ja asettui hänen eteensä, "semmoisena kuin sinä minun tässä näet, olen minä nimitetty asessoriksi rikosasiain oikeuteen ja saan istumisesta joka tunnilta kahdeksan killinkiä Preussin rahassa".

"Ah, joutavia! Sano minulle toki, onko toivoa päästä asian perille?"

Bräsig katseli ystäväänsä tuimasti silmiin, vilkautti hieman ripsiänsä ja sanoi: "Kaarlo, minä en saa sinulle mitään sanoa, enkä sanokkaan sinulle mitään; herra pormestari on minua nimenomaan kieltänyt täällä kaupungissa mitään puhumasta erittäinkin sinulle, sillä herra pormestari sanoo, että sinulle tulisi siitä vaan turhaa tuskaa, ja meidän täytyy saada enemmän todistuksia, sillä ilman todistuksia ei hän voi mitään tehdä; ja näitä todistuksia karttuu ainoastaan mitä suurimmassa salaisuudessa, sanoo herra pormestari, ja jos koko kaupunki siitä tiedon saisi, syntyisi siitä vaan hämmennyksiä lurjusten puolelta".

"Sen verran vaan saatan sanoa sinulle, että he ovat jo valhetelleet, ja he tulevat vastakin valhettelemaan, kunnes he valhettelevat itsensä kiikkiin, s.o. kunnes he pistetään putkaan".

Koputettiin ovelle: kirjeenkantaja tuli sisään ja toi Hawermannille kirjeen: "Parisista!" sanoi hän ja meni.

"Herranen aika, Kaarlo! Sinullahan on perhanan ylhäisiä tuttavuuksia; johan nyt hittoja! Parisista!"

"Se on Fransilta", sanoi Hawermann ja kiskoi äkkiä kirjeen auki; hänen kätensä värisi, tätä tehdessään. Frans oli tosiaan usein hänelle kirjottanut, mutta joka kerta oli Hawermann joutunut levottomuuteen, kun hän sai häneltä kirjeen, ja joka kerta oli hän kahdella päällä, pitikö hänen sanoa tästä kirjevaihdesta mitään lapsellensa vai eikö. Tähän asti ei hän ollut hänelle siitä mitään sanonut. — Hän luki; kirje oli täynnä ystävyyttä ja vanhaa uskollisuutta; joka sana muistutti entisiä aikoja, mutta ei yksikään viitannut hänen rakkauteensa. Lopussa kirjotti hän, että hän vielä Juhannukseen asti oli viipyvä Parisissa ja sitte oli tuleva kotia. Tämän viimeisen ilmotti Hawermann Bräsigille, pistäissään kirjeen taskuunsa.

Bräsig oli sillä aikaa käynyt ajatuksissaan edes takasin, ja Hawermann olisi kyllä kuullut, mitä hän itseksensä pakasi, jos ei hänen mielensä olisi niin ollut kiintynyt kirjeeseen.

"Kummallista, varsin kummallista! Tämähän on ikäänkuin viittaus ylhäältä! Sitä vastaan ei ole

pormestarilla mitään sanomista. Parisilla ei ole mitään todistusten kanssa tekemistä; tämä on kokonaan yksityinen asia. — Kaarlo", sanoi hän vihdoinkin ääneensä ja seisoivat Hawermannin edessä ja loi häneen semmoisen katseen, jommoisen pormestari aamulla oli luonut kankuriin, kun hän häntä tutki. "Kaarlo, sano minulle puhdas totuus: tietääkö nuori herra von Rambow, se tahtoo sanoa, sinun entinen oppilaasi, että *sinä* ja *rouva Behrens* tiedätte, että hänen ja Lovisan välillä on jotakin tapahtunut, josta ei kukaan saa tietää?"

"Ah, Bräsig, minä en ymmärrä..."

"Hyvä, Kaarlo, minä huomaan etten lausunut ajatustani oikein selvästi: minä arvelen, että onko hänen ajatuksensa, että *sinä* ja *rouva Behrens* ajattelette, että minä ajattelen hyvää hänen rakkaudestansa Lovisaan, ja että te olette sen minulle sanoneet. Se on minun ajatukseni, sano nyt mikä on sinun ajatuksesi".

"Että *sinä* sen tiedät, tietää hän, ja että *sinä* ajattelet siitä hyvää, tietää hän myöskin; mutta mitä kuuluu se tähän?"

"Hyvä, Kaarlo; pane mieleesi jokainen sana! Mutta minun on nyt meneminen, minä olen tänä iltana kutsunut David Bergerin pasunaenkeleinsä ja reformiyhtiön kaikki miespuoliset jäsenet Grammelinille punssille, ja nyt on minun paneminen kesti toimeen. Hyvästi siis, Kaarlo!" ja hän meni, mutta tuli taas sisään: "Kaarlo, sano *rouva Behrensille*, etten tule illalliselle. Jos ilmottaisin hänelle jotakin punssista, antaisi hän vielä minulle muistutuksia; ja älä hämmästy, Kaarlo, jos tänä yönä tulen myöhään kotia. Avain on minulla." Mutta hän tuli vieläkin takasin ja sanoi: "Kaarlo, mitä tehtävissä on, on tehtävä."

"Sen minä uskon", sanoi Hawermann, sillä hän luuli Bräsigin punssia tarkottavan, "*sinä* toimitat kyllä asiasi hyvin."

Bräsig nyykäytti päätään, ikäänkuin vakuutukseksi, että Hawermann voi täydellisesti häneen luottaa, ja meni...

Hawermann istui kamarissaan ja luki vielä kerran kirjeen läpitse, ja ken voisi häntä moittia, että sen riveistä sarasti kaikenlaisia suloisia toiveita hänelle vastaan? Se lempeä ystävyys, jota kirje huokui, tuntui hänestä hyvältä, kuin kevättilma aamulla, ja tuo vilpityn pakina soi suloiselta hänen korvissansa kuin lintujen laulu aamulla. Oliko toivo taas peittävä hänet? Aika oli sen osottava! Ah, *aika* ja *toivo*! Ne seisovat vastatusten kuin yö ja päivä; monen ihmisen, joka pitkän yön perästä taas uskaltaa sydämensä pohjasta toivoa ja näkee onnen ensimmäisen kajotuksen sarastavan pimeällä taivaalla, tempaisee aika pois, ennen kuin päivä on korkeimmallaan!

Luku 40.

Bräsigillä on mehiläispesä päässään ja hän panee veljeyspaalit toimeen. Kurzilla on kurkkutautia, ja herra postimestari laulaa kuin kanarianlintu. Bräsig istuu postimestarin rouvan pyhimässä kammiassa ja kirjottaa kirjettä Pariisiin. — Pastorin rouva koettelee ottaa tulta tulitikuillansa, ja kun ei siitä mitään synny, ottaa Bräsig sen tehdäksensä. Rahnstädtin posti lähtee, kummallista kyllä, oikealla ajalla matkaansa, ja Bräsig selittää kaikille Rahnstädttiläisille olevansa aika parittelua ja valmisteleo Hawermannia odottamaan tärkeitä uutisia, tehtyänsä ensin Kählertskan mustasukkaiseksi. Miksikä hän piti kiini pastorin rouvasta, ja miksikä pastorin rouva vihdoinkin pitää häntä milt'ei kristittynä ihmisenä.

Kun Bräsig seuraavana aamuna heräsi, ravisteli hän päätänsä molemmin käsin ja sanoi: "Kaarlo *sinä* voit kiittää onneas, ettei minun päätäni porota vielä hullummin kuin todellakin porottaa; sillä ken istuisi muuten tänään asessorina? Jos minä olisin suostunut Grammelinin kirokun punssin sekotukseen, niin olisi — tänään aamulla täydellinen mehiläispesä päässäni. Mutta minä valmistin punssin itse".

"No, teillä oli kai hyvin hauskaa?" kysyi Hawermann.

"Kyllä vaan! mitä nuorempiin osallisiin tulee, huvittelivat he itseänsä voimainsa perästä; mutta mitä minuun tulee, olin hyvin varovainen. Minä istuin kaupungin musikantin David Bergerin kanssa; mutta arvaappa, Kaarlo, mitä se mies voi kestä! Se kuuluu kyllä hänen ammattiinsa; mutta yhä vaan lasi lasin perästä, ja aina pohjaan! Viimein toki heltyi hän, halasi minua kaulasta ja valitti minulle, kynelet silmissä, että hänen ansionsa oli näinä levottomina, aikoina niin huono, että minun ja Süssmannin, joka on Kurzin puotimiehenä, tuli häntä sääli. Ja herra Süssmann ehdotteli seuralle, että emmekö tahtoisimme mitä pikemmin panna David Bergerin hyväksi toimeen veljeyspaaleja, se tahtoo sanoa, valtiollisia huveja, joihin kaikki säätyläiset, aateliset ja porvarit, ritariskartanonomistajat ja arentimiehet vaimoineen lapsineen saisivat kokoontua ja toinen toisensa kättä, puristaa ja yhdessä tanssia ja

suudellakin toinen toistansa, jos niin haluttaisi. Ja ehdotus hyväksyttiin ja sunnuntaista viikon perästä on paalit. Ja herra Süssmann pani heti listan esille ja siihen piirsin minä paikalla sinun ja minun ja rouva Behrensin ja Lovisan nimet".

"Bräsig, kuinka voit sinä luulla, että rouva Behrens ja Lovisa, minusta puhumattakaan, menisivät paaleihin!"

"Se tulee heidän tehdä, sillä niiden tarkoitus on hyvä".

"Sinä et itsekään niihin mene, Sakari, sillä perjantaista viikon perästä on Miinan häät ja sunnuntaina niiden jälkeen ripilläkäynti, ja mitä luulet että sisareni sanoisi, jos sinä jäisit tulematta ja sen sijasta mässäisit tyhmissä reformipaaleissa?"

"Sitte tulee tietysti asia muutettavaksi ja sentähden nyt hyvästi, Kaarlo, minä menen heti Süssmannin luoksi asiasta puhumaan, ja sitte on minun meneminen raatihuoneeseen — istumaan, neljä groschenia tunnilta".

Hän meni suoraa päätä Kurzin puotiin, mutta herra Süssmann ei ollut kotona, Kurz itse hyöri puodissa, veteli laatikoita auki, kurkisteli niihin ja sysäsi ne taas kiini.

"Hyvää huomenta, Kurz, missä on teidän nuori herranne?"

"Minulla ei ole mitään nuorta herraa; minä itse olen herra".

"Kurz, punnitkaa sananne, me elämme kansanvaltaisessa aikakaudessa."

"Mitä vietävän punnitsemista! Täälläkö? Minä viisi välitän koko kansanvallastanne, jos ei puotipalveliani aamusin pääse ylös vuoteelta, vaan koko yökaudet vaan juo mässä punssia; ja vanhain ihmisten pitäisi hävetä..."

"Vaiti, Kurz! Te aiotte kai taas pitkittää, viime sunnuntaisia hienoja lauseparsianne; mutta minun asemani oikeudessa ei enää suvaitse semmoista. Ja nyt hyvästi, Kurz! Minun tulee kuitenkin teitä sääli, teihin on tarttunut kurkkutauti, teidän pitäisi mennä vuoteelle, tauti piilii jo luissanne ja jos tunnustelette leukapielienne alustaa, niin huomaatte että paise jo on hyvällä alulla. Mutta nyt hyvästi, Kurz".

Hän meni; mutta Kurz riehui puodissaan ja sadatteli koko mailmaa, kunnes hänen rouvansa sai hänet viedyksi vuoteelle, juuri samassa kuin puotimies kämpi ylös, ja niin joutui Kurz tällä erällä arestiin.

Tämän pienen hämmingin perästä meni Bräsig raatihuoneeseen ja ansaitsi tänä päivänä ilman enempää vaivaa ja kaikessa rauhassa viisi kertaa neljä groschenia, sillä istunto kesti viisi tuntia, ja kun hän tuli kotia, oli jo ruoalta päästy, ja kun häntä varten pöytä uudestaan katettiin ja pastorin rouva rupesi pistelemään häntä epäsäännöllisestä elintavasta, kuinka tullaan kotia yöllä kello kahdelta ja päivälliselle kello kahdelta, istui pehtori Bräsig leveänä pöydän takana ja myhäili niin tyytyväisen näköisenä, kuin tahtoisi hän sanoa: niin, jospa sinä tietäisit, mitä vaikeita toimia minulla on tehtävänä ja millä sukkelalla tavalla minä ne perille saatan, niin sinä minua silittelisit ja taputtelisit ja suutelisit minua, jota et vielä milloinkaan ennen ole tehnyt; ja kun hän nousi pöydästä, lausui hän juhlallisesti: "Rouva Behrens, kaikki tulee vielä päivän valoon, niinkuin herra pormestari sanoo", ja vilkutti silmää Hawermannille: "*Bonus!* niinkuin presidentti Rein sanoo;" ja lähestyi Lovisaa ja tarttui häneen uumilta ja suuteli häntä ja sanoi: "Lovisa kulta, anna minulle hienoin arkki paperia, mitä löytää voit, sillä minä aion sälyttää siihen jotakin, joka ei saa matkalla hieraantua, sillä se on lähetettävä kauvas".

Ja kun hän meni ulos ovesta, paperiarkki kädessä, kääntyi hän taas takasin ja sanoi: "Kaarlo, niinkuin sanonut olen, mitä tehtävissä on, on tehtävä". Ja hän palasi vielä kerran ja sanoi: "Rouva Behrens, tänään illalla tulen illalliselle".

Hän meni postihuoneeseen. Postimestari oli kotona, hän oli aina kotona, 150 taalerin palkasta vuodessa oli hän antanut vangita itsensä elinajaksi, ei mihinkään vankikoppiin, ei, vaan linnunhäkkiin, jota hän kutsui konttooriksensa, ja väliaikoinakin, jolloin hänellä ei ollut mitään postiasioita hommattavana, istui hän häkissään ja vihelteli ja lauleli kuin kaunihin kanarianlintu. Tässä suloisessa toimessa hän juuri oli, kun Bräsig tuli hänen luoksensa.

"Hyvää päivää, herra postimestari. Te olette kunnan mies, sentähden uskallan minä teihin luottaa hyvin arkaluontoisessa asiassa. Asian oikeata laitaa ei teidän tietysti ole tarvis tietää, se pysyy salaisuutena, ja se, mitä minä teille sanon, on myös pysyvä salaisuutena. Minä aion nimittäin kirjottaa Pariisiin".

"Pariisiin? Riivaako teitä pahalainen! Mitä on *teillä* Pariisiin kirjottamista?"

"Parisiin", sanoi Bräsigt ja oikaisi itsensä suovaksi.

"Hitto kans!" sanoi postimestari, "toinen pehtori saa kirjeitä Parisista ja toinen aikoo niitä sinne lähettää. No, katsotaanpa, mitä semmoinen maksaa". — Hän selaili nyt kirjojansa ja lausui vihdoin: "sen hintaa ei ole näissä kirjoissa ollenkaan mainittu".

"Mutta jos umpimähkään sitä arvostelen: alla kuudentoista groschenin en voi sitä tehdä".

"Ei haita mitään; minä olen aamupuolella jo ansainnut kaksikymmentä groschenia oikeuden istunnossa".

"Kenelle sen lähetätte?"

"Nuorelle herralle Frans von Rambowille".

"Tiedättekö, missä hän asuu?"

"No, Parisissa tietysti".

"Niin, mutta Parisin kaupunki on suuri. Kadun, pitää teidän tietää ja talon numeron".

"Hyväinen aika!" huudahti Bräsigt, "niin monta mutkaa! Niitä en minä tiedä".

"Kysykää toki Hawermannilta".

"Siinäpä se juuri on, hän ei saa siitä mitään tietää".

"No, sitten en tiedä minä mitään muuta neuvoa, te kirjoitate kirjeen, ja meidän on lähettämisen se Meklenpurin lähettiläälle, tohtori Örtlingille, hän kyllä siitä selvon ottaa".

"Sen hän tekee", sanoi Bräsigt, "sillä asia on hyvin tärkeä ja sitä varten saakin hän palkkansa. Mutta mitä minun piti sanoa? — Niin, suvaitsetteko että minä kirjoitan sen kirjeen teidän luonanne, sillä Hawermannille pitää sen pysyä salaisuutena?"

"Kyllä vaan", sanoi postimestari, "tulkaa vaan sukkelaan tänne sisään, ettei vaimoni teitä näe, sillä vaikka tämän oikeastaan pitäisi olla odotushuone, ei hän kuitenkaan suvaitse, että muut kuin kreivit tänne pääsevät. Ette saa pahaksua, että lukitsen oven perästänne".

Sitä ei Bräsigt pahaksensa pannut, ja niin istui hän nyt siellä kello kolmesta iltapuolella hämyyn saakka ja kirjotti kirjettänsä; ulkona oven takana vihelteli ja lauleli postimestari häkissään. Bräsigt kirjotti kirjottamistaan; postimestarinna sälisteli ovea päästäksensä pyhimpään paikkaansa ja piti pahaa melua, mutta postimestarilla oli avain taskussaan ja hän lauleli vihelteli yhä edelleen; Bräsigt kirjotti kirjottamistaan. Vihdoinkin sai hän kirjeen valmiiksi, hän luki sen vielä kerran läpitse, ja voimmemhan mekin luoda siihen silmäyksen. Se kuului näin:

Korkeasukuinen herra von Rambow!

Täällä on tapahtunut merkillinen seikka, kauppias Kurz on vedättänyt lantansa leipuri Wredowin pellolle, saman Wredowin, jonka kanssa Kurz riitelee kaupungin sonnista. Siitä lannasta on Hawermann löytänyt kappaleen mustaa vakstuukia varustettuna Rambowin vaakunalla, ja on tämä löytö ollut Hawermannille suureksi lohdutukseksi, mitä epäluulonalaisuuteen kultarahain varkaudesta vuodelta 45 tulee, sillä itse pormestarikin sanoo tämän olevan todistuskappaleen. Herra pormestari on tehnyt minun oikeuden asessoriksi; siitä on pieni palkkio, mutta minulle se toimi tulee sangen raskaaksi, sillä minä olen maamiehenä tottunut liikkumiseen ja leinin tähden on liikunto minulle välttämätön; vaivaa ei tosin siinä virassa paljon ole, mutta unta sitä enemmän, sillä se tulee silmiin aina noiden pitkäillöisten istuntoin aikana. Uutta se etu tästä virasta on, että minä sen kautta tiedän varsin tarkkaan, mitä Hawermann ei ollenkaan tiedä, sillä pormestari on kieltänyt minun sitä ilmottamasta. Mutta koska Te olette Parisissa ettekä Rahnstädtissä, voin minä ystävänä vapaasti puhua Teidän kanssanne asiasta, ja asian laita on tämä: leipuri valhetteli, ettei hän enää pidä mitään yhteyttä erotetun vaimonsa kanssa, ja herra pormestari sanoo tämän taas olevan todistuskappaleen. Meillä on ylimalkaan jo niin paljo todistuskappaleita, että oikein päätä pyöryttää. Mutta tärkein todistuskappale on Kählerlska. Kählerlska tahtoo nimittäin kaikin mokomin mennä kankurin kanssa naimisiin, mutta kankuri ei hänestä huoli, sillä kankurin erotettu vaimo tahtoo itse saada takasin miehensä. Tämä on Kählerlskassa herättänyt, niin sanoakseni mustasukkaisuuden, ja sentähden on hän antanut ilmi yhä uusia todistuksia, joiden herra pormestari sanoo olevan hyvin päteviä, Mutta herra pormestari sanoo, että tässä pitää olla hyvin varovainen, sillä nainen on täynnä sappea ja voi valhetella pahanilkisytydessään. Mutta hänen valheensa ovat näyttäneet olevan tosia, sillä hän on

sanonut täyden: totuuden, ilmottaessaan kankurilla yhä nähneensä tanskalaisia kultarahoja, niinkuin teurastaja, Krügerkin kahdessa tapauksessa on todistanut; kun kankuri nimittäin tänä aamuna seisoi oikeuden edessä ja syötteli meitä uusilla valheilla ja uusilla todistuskappaleilla, pitivät polisimiehet, Höppnerin johtamina, huonesyyniä kankurin luona ja löysivät sieltä yhdeksän tanskalaista kultarahaa eräästä kaapista. Tätäkin hän koetti vielä valheeksi väittää, mutta se ei onnistunut. Kankurin erotettu vaimo, joka on itse, pääpentele, pistettiin tänä aamuna vankeuteen, koska hänen huonettansa syynättäissään hänen luotansa löydettiin nuuskatuosa, joka on ollut tšekäläisen pastori vainajan oma ja jota pastorin jälkeenjäänyt perhe on säilyttänyt pyhänä muistona eräässä lasilippaassa, ja tästä ilkeästä teosta istuu akka nyt kiini. Kählertska on myös kiini; mutta vastaiseksi vaan sentähden, että hän pahanilkisyydessään on loukannut koko oikeutta, herra pormestaria ja vieläpä minuakin asessorina. He valhettelevat kaikki umeet ja pimeet, mutta mitä apua heillä siitä? Herra pormestari sanoo, että hän on vakuutettu siitä, että he ovat sen tehneet, ja ilmi on sen tuleminen, ilmi on sen tuleminen. Mikä ilo olisi se ystävälleni Kaarlo Hawermannille, jos hän vanhoilla päivillään seisoi täydellisenä viattomuuden enkelinä mailman edessä ja kävelisi taas ihmisten seurassa harmaapäisenä valkeassa viattomuuden puvussa. Heidän pitäisi hävetä silmänsä täyteen, että ovat hänelle tämän tehneet, minä tarkotan — luvalla sanoen — Pomukkelskoppia ja Pümpelhagenin herraa, jotka nyt myöskin ovat riitaantuneet, sillä Sameli on haastanut Pümpelhagenin herran oikeuteen, mutta se ei minua likemmin liikuta, sillä minä olen reformiyhtiössä sanonut Pomukkelskopille ajatukseni ja teidän orpananne on minua loukannut. Hänelle ei käy suinkaan hyvin, sillä Mooses on sanonut ylös rahansa Juhannukseksi, jonka tähden hän on pahassa pulassa, koska hänellä ei ole rahoja eikä viljaakaan, ja mistä on hän elävä? Mies ei olekaan enää oikein tajullansa. Tästä kirjeestä ette saa mitään hiiskahtaa Hawermannille, sillä tämä on salaisuus. Mutta minä ajattelin, että teitä miellyttäisi saada tietää, kutka varsinaiset syylliset ovat ja että Kaarlo Hawermann — Jumalan kiitos! — ei ole niiden joukossa. Nämä viimeiset tapaukset ovat hänen mieltänsä hyvin virkistäneet ja hän potkasee jo taaksepäin kuin varsa, jonka selästä satula on riisuttu. Tätä pidän minä ilahuttavana merkinä vastaisuuteen katsoen. Uutta näiltä seuduilta voin Teille vaan ilmottaa, että ensi perjantaina Miina ja Rudolf viettävät häitänsä. Rouva Nüssler, jota vielä kai muistelette kauniina nuorena vaimona, voi varsin hyvin, mutta on tullut vähän täysinäisemmäksi; myöskin Jokkum jaksaa hyvin ja kasvattaa uutta kruununperillistä, ruvetaksensa pian itse takataataksi. Teidän entinen virkakumppaninne, Triddelfitz, on nyt kaikki kaikkena Pümpelhagenissa; Hawermann sanoo hänestä vielä jotakin tulevan; mutta minä sanon, että hän on vintiö ja hätyyttää ihmisiä ampuma-aseilla, sen tähden onkin hän julistanut minun ja rouva Nüsslerin täydelliseen pannaan. — Reformiyhtiö on myöskin tätä nykyä Rahnstädtissä; nuori pastori Gottlieb saarnaa sitä vastaan, mutta pastorin nuori rouva Liina on kyllä pitävä hänet kurissa. Rehtori Baldrian on vetänyt reformiyhtiöön ompelumanselit ja erään muukalaisen, jonka nimi on Platow eli Patow tai Petow eli jotakin semmoista; mutta Kurz on useat kerrat viskattu ulos; hänen neljällä hevosellansa on kurkkutautia; hänen vanhasta tammastansa tauti alkoi ja häneen itseensä on se kai loppuva, sillä hänellä on jo kuhmu kurkussaan. — Vanha pastorin rouva Behrens on vielä yhä meidän arvoisa emäntämme, myöskin mitä ruokaan ja juomaan tulee, sillä Hawermannilla ja minulla on hänen luonansa lepo- ja asuntopaikka; ynnä jokapäiväinen ravintomme; hän lähettäisi Teille yhtä hartaasti kuin Hawermann terveisiä, mutta hän ei voi sitä tehdä, sillä hän ei tiedä mitään tästä kirjeestä. Mutta usein me Teistä haastelemme, Te seisotte aina elävänä kuvana vielä meidän silmäimme edessä. Enempää en tällä erällä tiedä kertoa — niin, johtuupa toki mieleeni — Pomukkelskopp on ruvennut reformiyhtiön jäseneksi; rakennusmestari Schulz on kelpo mies, hän autti minua. Kristian Däselin on Teidän orpananne ajanut pois, ja Regel on yhä vielä teillä tietämättömillä; mutta Lovisa Hawermann voi — Jumalan kiitos! — varsin hyvin.

Toivossa ettei tämä nöyrä kirjoitukseni Teille ole haitaksi tai häiriöksi, saan suurimmalla kunnioituksella sulkeudun teidän suosioonne ja tervehdän Teitä oikein sydämeistäni vanhana ystävänä!

Rahnstädt, Maaliskuun 13 p. 1848.

Teidän korkean Armonne kaikkein nöyrin

Sakarias
Bräsig,
entinen
pehtori
ja
nykyinen

Jälkikirjotus.

Yhdestä toiseen! Tätä kirjettä kirjotan postimestarin rouvan kaikkein pyhimmässä suojassa, sillä postimestari on minua nimenomaan sitä varten sinne sulkenut ja hän on vannonut minulle pysyvänsä asiasta vaiti. Tämä kaikki tapahtuu salaisuuden vuoksi, sillä Hawermann ja pastorin rouva ja Lovisa eivät tiedä tästä mitään; mutta Lovisa on antanut minulle tämän postipaperin, se tulee häneltä, ja luullakseni on tämä oleva Teille suureksi iloksi, kun muistelen nimittäin omia nuoruuteni aikoja, jolloin minulla yhtä aikaa oli kolme morsianta. Mutta Lovisa onkin kaikessa rakkaudessaan ja surumielisyydessään vanhan isänsä hellin holhooja ja muille ihmisille koko sukupuolensa kallis helmi. — Jos saan Teiltä vastauksen, ettei Teillä ole mitään sitä vastaan, kirjotan vielä useammin niistä vankeuteen pistetyistä ilkiöistä. Jos sunnuntaista viikon perästä taas olette näillä seuduilla, niin kutsun Teitä meidän veljeyspaaleihimme; kaikki ompelumamselit on myös kutsuttu.

Sama.

Lopetettuansa tämän raskaan työnsä, koputti hän ovelle, ja kun postimestari aukaisi oven ja päästi hänen ulos, seisoi hän, hiki otsassa.

"Herranen aika", huudahti postimestari, "miltä te näytätte! Eikö niin? Tottumaton työ tuottaa känsiä käsiin". — Samassa otti hän kirjeen Bräsigin kädestä ja pani sen kuverttiin ja kirjotti osotteen: herra von Rambow, ja pani sen vielä toiseen kuverttiin, jonka päälle hän kirjotti: Meklenpurin lähettiläskunnalle Parisissa, Bräsig maksoi kuusitoista groschenia edeltäpäin ja kirje voi nyt Jumalan nimessä lähteä matkaan, sillä postimies, joka sen oli ottava mukaansa, odotti postihuoneen edessä. Ja postimestari lauleli häkissään: "Leipzigin ylioppilas kirjotti äsken kotians: äiti armas, sanokaa, saako tyttö rakastaa?" ja kun Bräsig astui ulos ovesta, lauloi hän: "Custine pikajuoksian Pariisiin laittaa sanomaan: Nyt Preussin ja Saksin sotilaat Mainzia alkaa pommittaa, ja jos ei apu tule vaan, mä kaupungista luopua saan".

"Luopukaa mistä tahanan; mutta pitääkö suunne kiini, niinkuin lupasitte", sanoi meidän vanha ystävämme ja meni kotia, sillä ihanalla tunteella, että hän ei ainoastaan ollut saanut toimeen hyvää työtä, vaan oli niin hienolla tavalla tässä vaikeassa tehtävässä noin sattumalta saanut pistetyksi kirjeesen Lovisan nimen, niin että sillä täytyi olla perhanan hieno kärsä, joka tässä voi mitään epäluulonalaista keksiä.

Kellä nyt on semmoinen autuas tunne povessaan, että on aikaan saanut näin hyviä ja nerokkaita töitä ja siitä hieman tahtoo nauttia kuin lämpimän uunin läheisyydestä talvella, häneen sattuvat nuhteet ja herjaussanat sitä kipeämmin; ja näin kävi Bräsigin, kun hän astui huoneesen, jossa pastorin rouva istui pikku asessorin kanssa — Lovisa ei ollut lässä. Pastorin rouva sytytti juuri lamppua, mutta tulitikut eivät tahtoneet ottaa valkeata, ensiksi siitä syystä että Kurzin tulitikut eivät ylimalkaan tahtoneet syttyä, ja toiseksi siitä syystä että pastorin rouvalla — kenties säästäväisyyden tähden — oli tapana pistää laatikkoon takasin käytetyt ja turhaan koetellut tikut, jotenka tapahtui että semmoinen tulitikku lyhyen elämänsä aikana tuli vähintänsäkin kaksikymmentä kertaa koetelluksi; tämä saattoi tikusta olla kyllä hauskaa, mutta muille ihmisille oli se hyvin harmillista.

"No, siinäpä te olette!" huudahti rouva Behrens harmissaan ja koetti uutta tikkua. "Vihdoinkin tulette kotia!" toinen tikku. "Te luikertelette päiväkaudet kaupungissa", taas uusi tikku; "mutta te käytte kai silmät kiini" — kaksi tikkua yht'aikaan — "ja korvat ummessa!" — taas uusi tikku. — "Te tiedätte muuten kaikki" — yksi tikku — "ja jos niiksi tulee, niin ette tiedä mitään" — kolme tikkua yhtä haavaa.

Bräsig oli rouva Behrensiä kohtaan aina hyvin nöyrä ja kohtelias, hän otti sentähden laatikon hänen kädestänsä ja sanoi: "Sallikaapa minun koettaa!" yksi tikku. — "Mitä te tällä pakinalla tarkotatte?" — toinen tikku. — "Olenko minä teitä jollakin tavoin loukannut?" — kolmas tikku. — "Kurz voi kuurata kurkkuansa tikuillansa!" — kaksi tikkua. — "Minkä hänessä pitäisi syttyä, se ei syty, ja minkä ei pitäisi syttyä, se syttyy", — kolme tikkua. — "Näillä riivatuilla on kai myöskin kurkkutahtia!" ja niin paiskasi hän koko laatikon pöydälle ja veti omat tuluksensa ulos taskustansa ja iski tulta.

"Bräsig", sanoi rouva Behrens ja kokoili huolellisesti käytetyt tikut takasin laatikkoon, "minä olen hyvin vihainen teille. Minä en ole utelias; mutta kun jotakin tapahtuu, mikä koskee Hawermannia ja Lovisaa, niin on minulla kai lähin oikeus saada siitä tieto. Miksikä täytyy pikku Annan kertoa minulle, minkä te jo aikaa olisitte voineet minulle ilmoittaa, sillä te olette sen tietäneet, minä näen sen teidän silmistänne, te olette sen tietäneet".

"Mitä sitte?" kysäisi Bräsig ja oli olevinansa oikein tyhmä; mutta pastorin rouva oli kovin suuttunut, sillä hän piti itseänsä pahasti petettynä ja sanoi:

"Aiotteko vielä tehdä itsenne viattomaksi? Minä tiedän varmaan, että te tiedätte kaikki, ettekä kuitenkaan sano minulle mitään?" ja nyt rupesi hän ammentamaan uutisia vanhukselta ja pikku asessori ahdisti myös häntä pahasti; yhä hienommaksi ja hienommaksi punoivat nuo molemmat naiset paulojansa ja tyhjensivät niillä Bräsigin kaikesta, mitä hänellä oli sydämellä, sillä vaikeneminen ei ollut oikeastaan Bräsigin asia, ja kun hän vihdoinkin epätoivossaan huusi: "Niin, nyt en tiedä enää mitään", silloin asettui pieni pyöreä pastorin rouva hänen eteensä ja sanoi: "Bräsig, minä tunnen teidän, minä näen sen teidän kasvoistanne, että te vielä tiedätte jotakin. Puhukaa suunne puhtaaksi! Mitä te vielä tiedätte?"

"Rouva kulta, se on yksityinen asia".

"Se on yhdentekevä: ilmi pitää sen tulla!"

Ja Bräsig kierteli tuolillaan sinne tänne ja katseli oikealle, ja vasemmalle puolelleen; mutta siinä ei auttanut, hänen oli puhumisen ja hän lausui vihdoin: "Minä olen kirjottanut Frans von Rambowille Pariisiin; mutta Kaarlo ei saa siitä tietää saada".

"*Pariisiin!*" huudahti rouva Behrens ja pisti kätensä kupeisinsa, "*nuorelle herralle von Rambowille!* Mitä on teillä hänelle kirjottamista? Te olette kirjottaneet jotakin Lovisasta, minä näen sen teidän silmistänne! Niin, te olette jotakin kirjottaneet ja mitä minä tuskin olisin uskaltanut ajatella, sen olette te tehneet!" ja hän juoksi kellonnuoraan ja soitti voimainsa perästä: "Wiikka, juokse postiini postimestarin on heti antaminen pois se kirje, jonka pehtori Bräsig on kirjottanut pariisiin".

Tarattarattaraa! puhalsi postimies ja vei Bräsigin kirjeen torventoitotuksella juuri samassa pastorin rouvan nenän ohitse, suoraa päätä Pariisiin, ja pastorin rouva vaipui vihan vimmassa sohvankulmaan, ajoi Wiikan takasin kyökkiin ja — valitettavasti on meidän tunnustaminen — hänessä heräsi melkein pä pieni napina Jumalaa vastaan, että hän juuri tänään kenties ensimmäisen kerran — salli Rahnstädtin postia lähteä oikealla ajalla, viemään Pariisiin Bräsigin tyhmyyksiä. Bräsig vakuutti kivenkovaan toimittaneensa asiat mitä hienoimmalla tavalla, kirjeessä ei ollut havaittavana mitään epäluulonalaista.

"Oletteko lähettäneet terveisiä Lovisalta?" kysyi pastorin rouva.

"En", vastasi Bräsig, "minä kirjoitin, että hän jaksaa varsin hyvin".

"Oletteko kirjottaneet mitään muuta hänestä?"

"Minä kirjoitin vaan, että postipaperi on Lovisan ja että hän on koko sukupuolensa helmi".

"Se hän on", toisti pastorin rouva.

"Ja sitte lopetin kirjeen kutsumalla ystävällisesti nuorta herraa meidän veljeyspaalihimme".

"Se oli tyhmä teko", huudahti pastorin rouva, "siitä voipi hän luulla, että on tarkotus saada hän ja Lovisa taas yhteen".

"Rouvaseni", sanoi Bräsig ja oijensi itsensä suoraksi rouva Behrensin edessä, "teidän sanoillenne kaikkea kunnioitusta! Mutta oliko se tyhmä ja kehno teko, että koetin taas saattaa yhteen kaksi ihmistä, jotka muiden ihmisten pahuus ja ilkeys on erottanut toinen toisistansa? Tässä tarkoituksessa kirjoitin minä kirjeen. Hawermann ei voinut sitä tehdä; ja miksikä? Siksi että hän on isä, se ei olisi hänelle sopinut. Te ette voineet sitä tehdä, ja miksikä? Sentähden että teille täällä Rahnstädtissä tämän asian tähden jo ennen on annettu kaikenlaisia hävyttömiä nimityksiä. Minulle sitä vastaan on ihan yhdentekevä, jos he haukkuvatkin minua vanhaksi välittäjäksi; semmoisesta minä viisi piittaa; minä tahdon laittaa Pariisiin sanomia, ja jos Parisissa pidetään minua kunniallisena miehenä ja Kaarlo Hawermannin ja Lovisan lujana ystävänä, niin on minusta yhdentekevä, vaikka koko Rahnstädt haukkuisikin minua vanhaksi paritteliaksi".

"Niin, hyvä rouva, niin!" huudahti pikku asessori ja halasi pastorin rouvaa kaulasta, "herra pehtori on oikeassa. Mitä on Rahnstädtin juoruilla väliä? Mitä on väliä mailman tyhmillä tuomioilla, kun kaksi ihmistä on onnelliseksi saatettava? Fransin pitää tulla ja Lovisa on tuleva onnelliseksi;" ja samassa juoksi hän iloissaan Bräsigin luo ja tarttui häneen uumilta ja antoi hänelle suudelman. — "Te olette vanha, kelpo pehtori Bräsig!"

Ja Bräsig antoi hänelle suudelman takasin ja sanoi: "Ai, te pieni sievä klaverinsoittaja, te pikku kiurunen, te! Kyllä kai tekin tahtoisitte semmoisessa tilassa koettaa onneanne! Mutta malttakaapa! Älkäämme vielä huutako hoi, vielä on asia tietämättömissä, vielä eivät lurjukset ole mitään tunnustaneet, ja sen verran kuin minä Hawermannia tunnen, on hänen ensin oleminen ihan puhdas syytöksestä, ennen kuin hän mihinkään suostuu, ja sentähden en ole mitään hiiskunut hänelle asiasta, ettei Lovisa ja hän joutuisi levottomuuteen. Ja onnipa on, että Kurzilla on kurkkutauti, sillä muuten olisi

hän jo aikaa sen koko mailmalle huudellut".

"Bräsig", sanoi pastorin rouva, "kun asiaa lähemmin ajattelen, niin luulen, että olette tehneet oikein".

"Todellakin, rouvaseni? Ja teitä harmitti vaan, ettette itse ensiksi olleet kirjottaneet. Mutta sen sijasta saatte te kunnian kirjottaa nuorelle herralle, niin pian kuin kaikki on selvillä".

Kolmen päivän perästä tämän keskustelun jälkeen tuli Bräsig kotia ja kohtasi etehisessä pastorin pienen rouvan, jonka oikea käsi oli sidottu, sillä hän oli loukannut sen, kompastuissaan kellarin portailla.

"Rouva Behrens", sanoi hän hyvin vakaisesti ja pontevasti, "minä tulen heti taas ilmottamaan teille jotakin", ja niin puhein astui hän portaita myöden ylös Hawermannin luo.

Hän ei lausunut "hyvää päivää" eikä mitään muutakaan tultuansa Hawermannin huoneeseen, vaan kävi hyvin juhlallisen näköisenä suoraa päätä läpi tuvan makaushuoneeseen. Siellä kaasi hän lasin täyteen kylmää vettä ja lähestyi lasi kädessä Hawermannia: "Kas tässä, Kaarlo, juo!"

"Mitä? Miksikä pitää minun juoda?"

"Sentähden että se on sinulle hyväksi. Mikä sinulle jälistäpäin on tarpeesen, ei voi sinua edeltäpäin vahingoittaa".

"Bräsig, mikä sinun on?" huudahti Hawermann ja sysäsi lasin syrjään; mutta hän huomasi, että jotakin erinomaista hän nyt oli saava kuulla.

"No, Kaarlo, jos et tahdo, niin ole tahtomatta; mutta pysy nyt lujana, minä varotan sinua, pysy lujana", ja alkoi kävellä edes takasin lattialla ja Hawermann katseli ihan kalpeana hänen kulkuansa, hän huomasi Bräsigin valmistuksista, että tämä silmänräpäys oli ratkaiseva hänen kohtalonsa.

"Kaarlo", kysyi Bräsig ja asettui hänen eteensä, "oletko nyt luja?"

Sitä oli Hawermann todellakin, hän nousi seisaalle ja sanoi: "Bräsig, sano, mitä sinulla on sanomista; mitä niin kauvan olen kantanut, voin kantaa vielä kauvemmankin".

"Se ei ole tarkotus", sanoi Bräsig, "asia on selvillä; lurjukset ovat tunnustaneet ja meillä on rahat, jos ei juuri kaikki, niin kumminkin suurin osa".

Todellakin oli vanhus valmistaunut kuulemaan jotakin, kuulemaan kuinka sen uuden päivän sarastus, jonka toivo oli kohottanut hänen taivaallensa, taas oli sammuva; mutta kun nyt visseys, että uusi päivä todellakin oli noussut, kirkkaana kuin aurinko loisti hänen silmiinsä, silloin häikäsi se hänen näköänsä ja tuhansittain aurinkoita pyöri hänen ympärillensä: "Bräsig! Bräsig! Minun kunniallinen nimeni! Minun Lovisani onni!" ja hän vaipui tuolille takasin ja Bräsig kurotti hänelle vettä, ja vanhus joi ja tointui ja halasi Bräsigiä, joka seisoi hänen edessänsä, polvista: "Sakarias, sinä et ole minulle milloinkaan valhetellut!"

"En, Kaarlo, se on selvä totuus ja on kirjotettu pöytäkirjaan, ja ne lurjukset joutuvat Dreibergeniin [20], niinkuin herra pormestari sanoo, mutta ensiksi viedään he rikosasiainoikeuden eteen Bützowiin".

"Bräsig", sanoi Hawermann ja nousi pystyyn ja käveli edes takasin makauskamarissa, "jätä minut yksin, äläkä sano mitään Lovisalle! — Ei, sano hänelle, että hän tulee tänne!"

"Kyllä vaan, Kaarlo", sanoi Bräsig ja asettui akkunan ääreen ja katseli ilmaan ja pyyhkeili pois silmistään kirkkaita kyneleitä, ja kun hän lähti ulos ovesta, näki hän ystävänsä Kaarlon rukoilevan polvillaan makaushuoneessa.

Lovisa meni isänsä luo; Bräsig ei hänelle mitään muuta sanonut.

Mutta pastorin rouvan luona ei vallinnut sama hiljaisuus.

"Herranen aika", sanoi tuo pieni rouva, "Lovisa meni pois, Hawermann ei tule, ja tekin, Bräsig, ette tule oikealla ajalla, ruoka jähtyy ja meillä on kuitenkin niin koreita kaloja. Mitä te aioitte minulle sanoa, Bräsig?"

"Oo, en juuri mitään", sanoi pehtori Bräsig ja näytti semmoiselta, kuin olisi hän oppinut lurjuksilta kaikenlaisia konnankoukkuja ja tahtois hän nyt käyttää niitä pastorin rouvaa vastaan, sentähden, että pastorin rouva oli läksyttänyt häntä kirjeen tähden. "Minä en tiedä juuri muuta kuin että Hawermann ja Lovisa eivät tule ruoalle. Mutta voimmehan syödä, kahdenkeskenkin".

"Aa, Bräsig, miksikä eivät he tule?"

"No, esiliinan tähden!"

"Esiliinan tähden?"

"Niin, kun esiliina oli märkä".

"Kenenkä esiliina oli märkä?"

"No, Kählerlskan. Mutta käydäänpä käsiksi ruokaan, rouva kulta, kalat jähtyvät muuten".

"Ei einettäkään!" huudahti pastorin rouva ja laski pari talrikkia kalojen päälle ja niiden yli vielä salvetin ja kaikkein päällimmäiseksi omat pyöreät kätösensä ja katseli Bräsigiä pyöreillä silmillään niin tuimasti, ettei Bräsig enää voinut pidättää itseänsä, vaan tokaisi suustansa: "Asia on selvillä, rouva kulta, ja lurjukset ovat tunnustaneet ja suurin osa rahoja on meillä myös".

"Ja tämän sanotte minulle vasta nyt!" huudahti pieni rouva ja pyörähti ympäri pöydän ja aikoi liepsahuttaa ulos ovesta ylös Hawermannin luo. Mutta sitä ei Bräsig suvainnut, ja luvaten kertoa hänelle kaikki juurtajaksain, sai Bräsig hänet istumaan viereensä sohvalle.

"Rouva Behrens", sanoi Bräsig, "kaikkein pätevin todistus on tullut ilmi Kählerlskan kautta, se tahtoo sanoa, ei juuri hänen itsensä kautta, vaan hänen ilkeän mustasukkaisuutensa kautta, joka naisväessä on perhanan häijy omaisuus ja tuottaa mitä kurjimpia seurauksia. Teitä en minä tällä tarkota, minä puhun yksistään vaan Kählerlskasta. Näettehän, tämä nainen oli saanut päähänsä, että hän menisi naimisiin kankurin kanssa, mutta kankuri ei hänestä huolinut. Nyt tiesi hän varmaan, että kankurin erotettu vaimo tahtoi takasin miestänsä, ja sentähden vainui Kählerlska heitä joka askelelta, ja niin tapahtui kerran, että hänen esiliinansa — minä tarkotan Kählerlskan — oli tullut märäksi ja että hän aikoi kuivata sitä puutarhan aidan päällä. Kun hän nyt seiso puoleksi piilossa esiliinan takana, näki hän kuinka kankuri oli puutarhassa erotettua vaimoansa tavoittelemassa — niin, tunnettehan te itse parhaiten semmoiset seikat".

"Bräsig, minä varotan teitä..."

"Hiljan, rouva kulta! Missään ojanteessa eivät he istuneet, he seisoivat salkopapujen seassa, ja vaimonpuoli oli varmaankin kiivennyt yli aidan puutarhaan, koska hän ei ollut käynyt kartanon kautta. Kählerlska kutsui nyt ilkeässä kateudessaan teurastaja Krügerin vaimon saapuville, ja nyt näkivät molemmat, kuinka kankuri ja hänen entinen vaimonsa katosivat pavunsalkojen taa ja kuinka vähän ajan kuluttua vaimonpuoli kiipesi yli aidan ja kuinka kankuri varovasti kävi puutarhan käytävälle, jonka perästä molemmat matamit hiljaa hiipivät pois. Niin pitkälle olimme nyt tulleet, ja totta se oli, sillä teurastajan vaimo oli sen vannonut. — Silloin sanoi herra pormestari, että jos Kählerlska vaan saataisiin puhumaan, tietäisi hän vielä enemmänkin. Silloin sanoin minä: herra pormestari, jospa koetettaisiin naisellista mustasukkaisuutta! Mutta mitenkä? sanoi hän. Herra pormestari, sanoin minä, minä tunnen semmoiset seikat siltä ajalta, kun minulla oli kolme morsianta yhtä aikaa; mustasukkaisuus on hyvin ilkeänluontoinen, se ei tunne armoa, ei sääliä. Antakaapa minun toimia. — Ja kun nyt Kählerlska taas tuli oikeuden eteen, sanoin minä vaan noin umpimähkään: No, jos ei kankuri voikaan naida ketä hyvänsä ilman pitkittä mutkitta, erotetun vaimonsa voi hän kumminkin heti paikalla naida. — Ja pormestari ymmärsi minun yskäni ja sanoi: niin, jos hän niin tahtoo, on pyhä konsistoriumi heti antava hänelle luvan siihen. — Mutta nyt joutui Kählerlska haltioihinsa ja tokaisi sanoa: jos niiksi oli tuleva, niin oli hän myös kaikki ilmaiseva, kankuri oli tuonut rahoja tullessaan puutarhasta, sillä sitä ennemmin ei hänellä ollut mitään rahoja kaapissaan, mutta perästäpäin oli hänellä niitä siellä koko joukko, paljaita Tanskan Kultarahoja. — Näettehän, nyt oli Kählerlska itse mennyt paulaan, sillä hän myönsi, että hän väärällä avaimella oli käynyt toisten ihmisten kaapissa. Herra pormestari käski viedä hänet pois ja pistää hänet vankeuteen; niin oli meillä nyt kolme koreata lintua häkissä. — Kun kankuri taas tuli oikeuden eteen ja uudestaan valhetteli, kuinka hän oli rahat saanut, ja sanoi teurastajan vaimolle suoraan vasten silmiä, ettei hänen erotettu vaimonsa ollut hänen kanssansa puutarhassa ollut, silloin kilpistyi teurastajan vaimokin ja sanoi nähneensä naaraan ei ainoastaan puutarhassa vaan vielä hänen kinttunsakin, kun hän yli aidan kiipesi — älkää panko pahaksi, rouva kulta — mutta ne ovat hänen oma sanansa. Ja niin tuomittiin kankuri saamaan kymmenen paria selkäänsä, sillä meillä — Jumalan kiitos — on selkäsauna vielä julkeiden valheitten rangaistuksena ja pormestari torui häntä kovilla sanoilla, että hän oli mestari ja oli sysättävä pois ammatistaan; mutta luuletteko, että hän tunnusti? Hän ei tunnustanut. Mutta niin pian kuin hän kolme ensimmäistä paria oli selkäänsä saanut, lankesi hän polvillensa, joka minusta näytti niin ilkeältä, että käännyin pois päin, ja nyt sanoi hän tahtovansa kaikki tunnustaa, ja sen hän tekikin, sillä hän itse ei ollut rahoja varastanut, vaan vaimo oli sen tehnyt. Vaimo oli nimittäin tempaissut mustan paketin päivätyöläisen Hegelin povitaskusta, kun hän tunnottomassa tilassa makasi maantiellä, ja oli kätkenyt paketin metsään sammalien ja risujen alle ja oli tallettanut sitä siellä kaksi vuotta. Joka kerta, kun hän meni metsään risuja kokoelemaan, otti hän aina kätköstänsä pari kultarahaa, jotka hän sai vaihdetuksi vanhain juutalaisakkain avulla. — Kurzin puodissa oli hän myös käynyt. Ja niin tapasi hän noin puolitoista vuotta takaperin kankurin ja kysyi häneltä, eiköhän

kävisi laatuun, että he uudestaan menisivät naimisiin, sillä hän ei ollut enää köyhä, hänellä oli jotakin ja hän lahjotti kankurille kultarahan. Mutta kankuri ei vielä tahtonut tuumaan suostua sillä hän oli siihen aikaan rakastunut Kählerkskaan — aatelkaapa, rouva kulta: *Kählerkskaan!* Minulle saataisiin tarjota Kählerkska hopeatarjottimella, minä en rakastuisi sittenkään häneen. — Mutta kultarahan otti kankuri vastaan ja hänen rupesi tekemään mielensä niitä vielä enemmän, ja vaimo antoi hänelle niitä saada, kunnes kankurissa rupesi vanha rakkaus vaimoonsa heräämään uudestaan, niin ettei hän enää välittänyt mitään Kählerkskasta. Ja sitte näytti vaimo entiselle miehelle koko aarteensa, ja he pitivät sitä kätöksä milloin missäkin, kunnes he viimein tänä kesänä sälyttivät sen lippaasen ja kankuri viskasi mustan vakstuukin teurastajan tunkiolle, ja aarteen kaivoivat he yhdessä puutarhaan. Ja me menimme kankurin kanssa puutarhaan ja löysimme perunamaasta tuhat neljä sataa taaleria. Aatelkaapa: tuhat neljä sataa taaleria perunamaasta! Noilla muilla rahoilla olivat he ostaneet huonekaluja".

"Herranen aika!" huudahti pastorin rouva, "pormestari ja te mahdatte olla kamalan viisaita miehiä, koska te semmoista olette selville saaneet!"

"Sitä me olemmekin, rouva kulta", sanoi pehtori Bräsig tyyneesti.

"Mutta vaimo sitte?" huudahti pastorin rouva, "olihan hän lähimmästi syyllinen".

"Niin aina, rouva kulta, siitä syntyi nyt hyvin hauska asia, sillä herra pormestari oli kätkenyt lippaan ja rahat vanhan hattunsa alle ja kun kankurin vaimo tuotiin hänen miehensä lässäollessa oikeuden eteen ja vielä kerran varotettiin puhumaan totuutta ja hän uudestaan valhetteli, silloin kohotti pormestari hattunsa ja sanoi: No, se onkin yhdentekevää, onhan meillä kumminkin rahat. — Näettehän, kun vaimo nyt havaitsi lippaan, syöksi hän kuin riivattu kankurin kimppeen ja silmänräpäyksessä repi hän hänen kasvonsa rikki paljailla kynsillään, ja huusi: senkin vietävän nauti! Minä tahdoin tehdä hänet onnelliseksi ja nyt tekee hän minut onnettomaksi! — Rouva kulta, rakkaus on vielä hullumpi kuin mustasukkaisuus. Tätä ei Kählerkska milloinkaan olisi tehnyt! — Mutta, hyvä rouva, minä pelkään, että kalat jähtyvät".

"Aa, Bräsig, kuinka semmoinen asia voi teidän mieleenne johtua! Mutta minun on meneminen ylös; Hawermannin luo, minun on hänelle sanominen..."

"Että te suuresti iloitsette hänen viattomuudestaan", sanoi Bräsig ja veti pastorin rouvan hiljaa taas takasin sohvalle. "Hänen luoksensa on teidän, tietysti meneminen, mutta myöhempään. Sillä näettehän, minä luulen että Hawermannilla on vähäsen pakisemista Jumalan kanssa ja Lovisa on häntä siinä toimessa auttava, ja se onkin hyvä, se, mutta myöskin kylläksi; sillä rouva kulta — pastorin rouvana, te sen kyllä tiedätte — meidän Herramme on hyvin, mustasukkainen, ja kun hän haastelee kiitollisen ihmissielun kanssa, silloin ei hän suvaitse, että muita naisia sekaantuu heidän väliinsä, hän vetäytyy siinä tapauksessa pois, ja missä äsken vallitsi Jumalan pyhä kirkkaus, siinä tulee nyt näkyviin inhimillinen kurjuus".

Pastorin pieni rouva katseli Bräsigiä ällistyen ja puhkesi vihdoin sanomaan: "Hyväinen Jumala, Bräsig! minä olen aina pitänyt teitä paatuneena pakanana ja te olette kumminkin kristitty!"

"Sitä en tiedä, rouva kulta; se ei ole milloinkaan johtunut mieleeni. Mutta sen tiedän, että sen mitä tässä asiassa heikoilla voimillani tehnyt olen, en ole sitä tehnyt kristittynä, vaan asessorina rikosasiain oikeudessa. — Mutta, rouva kulta, meidän syömisestämme ei kai enää mitään synny, minun ei olekaan nälkä, minusta tuntuu kaikki täällä niin ahtaalta. Hyvästi, hyvä rouva! Minun täytyy mennä vähän raittiisen ilmaan!"

Luku 41.

Taidetempelin hammasorsi kuluttaa kuski Kristianin pukinnahkaiset housut rikki. Miksikä kauppiaan kukkaset ovat parempia kuin Jumalan luomat. Miksikä Bräsig liikkuu lehtosammakkona. Sadantuhannen taalerin rojahdus. Miksikä kaupungin soittoniekka David Berger yhä tuntee nyökkimistä tukassaan, kun Kristian viipottelee ruoskaansa. — Uudenaikainen vihkimystapa. Kirjavista liiveistä ja kukkaisruukuista myssyjen päällä. Miksikä Bräsig yhä suutelee pastorin rouvaa. Sininen kukka toistamiseen. Sulittaani vihkimysalttarilla. Taidetempeli ja maitopuoti soitannollisessa kiistassa.

Perjantai, jolloin Rudolf ja Miina aikoivat häitönsä viettää, oli tullut ja mitä kaunein helluntai-ilma helotti Reksowissa ja valaisi sitä omituisia komia, jonka Jokkum rakennusmestari Schulzin avulla oli pystyttänyt yksinkertaisen arentitalonsa viereen. Ulkopuolelta ei se juuri miltään näyttänyt, se oli rakettu vaan lehtereistä ja laudoista ja oli jotenkin markkinakojun näköinen, jossa ulkomaan petoja näytellään. Sisäpuolelta näytti tämä taideteos muhkeammalta, sillä ensiksikin olivat seinät verhotut

puoliksi sinisillä, puoliksi keltasilla tapeteilla, Rahnstädtissä ei, näet, ollut niin suurta salia varten tarpeeksi samaa lajia paperia saatavissa: toiseksi oli sali varustettu kuudella hammasorrella, sillä muuten Schulz ei olisi puuttunut koko puuhaan. Oikeastaan, sanoi hän, olisi niitä pitänyt hankkia yhdeksän niin suurta huonetta varten, kuin hääsali oli. Ja koska nyt Jokkum ei mitään ymmärtänyt rakennustaidosta ja rouva Nüsslerillä kyllin oli tekemistä hääruokien ja juomien valmistamisesta ja Bräsigt oli Schulzin hyvä ystävä eikä siis tahtonut häntä vastustella, sai rakennusmestari toimia mielensä mukaan ja liitti Jokkumin uuteen huoneukseen kuusi hammasortta, jotka näyttivät niin vankoilta, kuin kestäisivät ne mailman sivun. Bräsigt ripusti jokaiseen hammasortteen jonkinlaisia heilureita, joiden piti käydä kynttiläkruunuista, ja kuski Kristian ratsasteli harin reisin viikon aikaa edestakasin hammasorsilla pukinnahkaisilla housuillansa, verhotaksensa näitä orsia tammenlehdillä; tämän hän saikin tehdyksi, mutta ainoastaan omain verhojensa vahingolla, sillä nuo karheat orret olivat vähitellen kuluttaneet hänen housunsa rikki. Jokkum hellitti hieman kukkaronsa nauhoja ja antoi hänelle rahaa, ostaaksensa uudet housut, sillä hän tahtoi että hänen Miinansa kunniapäivänä kaikki oli hyvässä kunnossa.

"Äiti", huusi hän vaimollensa, "tuleppa katsomaan! Mitä voi kai tälle enää tehdä?"

"Niin, Jokkum, kyllä kai se niin on, kuin olla pitää! Mutta herranen aika, pitäähän panna kynttilät kruunuihin!"

Hän aikoi juosta ulos, mutta samassa kuului ääni pilvistä, tammenlehtien pilvistä, ja eräs valkea olento, talikynttilöistä valkea olento, tuli näkyviin ja lausui juhlallisesti: "On kaikki toimitettava, rouva Nüssler!" Ja kun rouva Nüssler katseli tarkemmin korkeuteen, josta ääni tuli, näki hän vanhan enkelinsä, Bräsigin, kauniin punasen naaman tulevan näkyviin tammenlehtien ja talikynttiläin keskeltä, sillä Bräsigt oli sitonut kynttilät papin pyhän kaularöyhelön tavalla ympäri kaulansa, että hän vapaasti voi käyttää käsiänsä, kynttilöitä paikoilleen pannaan. Ja kun tämä toimi oli tehty, seisovat he kolme yhdessä ja katselivat valmistuksia ja Bräsigt sanoi: "Todellakin, Jokkum! Tämähän on kuin joku taikalinna, joista olen lukenut kirjassa nimeltä Tuhat yksi yötä".

Ja Jokkum sanoi: "Oikein, Bräsigt; kyllä kai se niin, on kai, mutta tämä on pysyvä vaan yhden yön, sillä ylihuomenna jaotan minä sen taas maahan!"

"Sehän olisi julma teko!" sanoi rakennusmestari, "sillä nuo kuusi ortta kestävät mailman sivun ja täällä voisi mikä keijukainen hyvänsä asua".

Ja seuraavana päivänä tulivat keijukaiset, ei semmoisina, kuin herra Schulz oli niitä mielessään, kuvitellut, ei vaan krinuliineissa, se tahtoo sanoa, puolieräisissä, jouhista valmistetuissa krinuliineissa, ei semmoisissa kirkonkellon tapaisissa, vivustimilla ja teräsvauloilla varustetuissa, joita nykyaikana käytetään, mutta hyvällä alulla oltiin jo silloinkin, ja tati Klein Rostockista oli kiinnittänyt hameensa alle kelvollisen, kovan, saarnipuisen tynnyrinvanteen, joka matkalla hankasi hänen rakkaan sisarensa sääriä niin pahasti, että sen arvoisan rouvan koko häiden ajan, oli hautominen toista koipeansa kylmillä kääreillä. Mutta keijukaiset tulivat, he tulivat, sepeleet päässä, nämä sepeleet oli valmistettu luonnollisista kukista, vaan ei keinotekoisista, ja tämä oli suuri vahinko, sillä kun häiden lopussa sääret väsyivät ja naisten kauniit silmät rupesivat ummistumaan ja hiuskiehkurat menivät hajalleen, ikäänkuin olisi tuuli niissä riehunut, silloin vaipuivat myös uupuneiden kukkasten kuvut alaspäin ja toinen kuiskasi toiselle heikolla äänellä: "Jospa tästä jo tulisi loppu; mikään ei herätä niin suurta halua yön hiljaiseen lepoon kuin hurmaava ilo". Kuinka toisin on laita nykyään! Nykyään seisovat kukkaset, kauppiaan kukkaset nimittäin, kun kaikki muut ovat väsyneet, suorasti pystyssä ja virkkavat toinen toisillensa: "Yhä edelleen vaan! Meidän teräslankamme ja verhomme kestää kyllä, ja kun tästä ilosta loppu tulee, panevat meidän laatikkoon, ja kun taas meitä tarvitaan, olemme virkut ja sirot!" Ah miten mailma todellakin on paremmaksi muuttunut! Jospa vaan voisi yhtä hyvästi rautalangalla, saarnipuulla ja teräsvanteilla vahvistaa nuorten jalat ja keuhkot ja nuo viattomat sydämetkin!

Bräsigt oli rouva Nüssleriltä ja Jokkumilta saanut täyden vapauden kutsua häihin kenen tahansa, ja ahkerasti tätä lyhyttä aikaa käyttäen oli hänelle onnistunut saada kootuksi koko pieni sievä joukko somia, tanssiin taipuisia, uttertia tanssisääriä Reksowin hääjuhlaan, ja jos näiden joukkoon, mitä miespuoleen tuli, oli hairahtanutkin joku kämpyräkontti, niin ei siitä suurta haittaa, sanoi pehtori Bräsigt, sillä miesten sääret olivat selvästi näkyvissä, niin että niitä voi kavahtaa. Paitsi Rahnstädtläisiä ja joitakuita lähitienolta, oli Jokkum Nüssler Rudolfin kautta kutsunut saapuville kaikki sukulaisensa, joita oli jommoinen joukko, sillä heitä asui avaralta siellä täällä Meklenpurissa ja Etupommerissa. Täällä oli setä Ludvig, täällä oli setä Kristian ja eno Hanni ja orpana Wilhelm — "minun oikea orpanani ja koko perhana suuta sukaisemaan", sanoi Jokkum, "kun syömään ja juomaan ruvetaan" — ja täällä tati Diina, tati Stiina, tati Miina, tati Liina ja Riina. "Ja tati Sofi tulee myös", sanoi Jokkum, "hän oli aikoinaan valittu vaimo".

"Siitä mahtaa olla jo monta aikaa", muistutti Bräsigt.

Ja kun nyt vaunut vaunujen perästä uljaasti ajoivat Reksowin kartanolle ja koko Nüsslerin suku yhdessä ryhmässä seisoivat Jokkumin ympärillä ja toinen toisiansa tervehteli ja kyseli, kuinka viimeisinä viitenätoista tai kahtenäkymmentenä vuotena oli jaksettu — sillä niin kauvan oli jokainen istunut yksinänsä tunkiollansa eikä ollut mitään toisista tietänyt, sillä ne heistä, jotka kirjottaa osasivat, eivät kirjottaneet — sanoi Bräsig rouva Nüsslerille: "Hyvin vankkaa rotua nämä Nüssleriläiset! Ihan puhdasverisiä Nüsslereitä! Ainoastaan Jokkum on vähän heistä syrjähtänyt laihuutensa ja puheliaisuutensa puolesta".

Bräsig meni "taidetemppeleihin", niinkuin Schulz kutsui hammasorsista rakennustansa, ja kun hän siellä tapasi tämän rakennuksen mestarin olutpullon ääressä vaipuneena taideteoksensa katselemiseen, sanoi hän: "Schulz, te olette tehneet tehtävänne ja minä myös; mutta saattepa nähdä, että Jokkum pilaa koko juhlallisuuden tyhmillä sukulaisillansa".

"Minulla ei ole sen kanssa mitään tekemistä", sanoi herra Schulz, "koska minä itsekin olen täällä vaan vieras, mutta jos he semmoisia ovat, kuin te sanotte, niin sitte: ulos! ulos!"

Ja Bräsig liikkui nyt puutarhassa edes takasin kuin lehtosammakko, ei sentähden että hänellä olisi, ollut yllänsä "*vihreä*" hännystakki, sillä hän oli puettu kauniiseen ruskeaan takkiinsa keltasen liivin kanssa, ei, vaan sentähden että hän ennusti yöksi huonoa ilmaa. — Yht'äkkiä katsahti hän yli puutarhan aidan ja näki Jokkumin oman "kummituksen" tulevan, ei Kristianin, vaan erään päivätyöläisen ajamana, ja kun hän likemmin tarkasteli, näki hän kaksi rouvasihmistä istuvan vaunuissa, ja kun hän vielä likemmin tähysteli, havaitsi hän niiden olevan hänen oman sisarensa, Korthals vainajan lesken, ainoan tyttärensä kanssa, jotka asuivat köyhissä varoissa jossakin Etupommerin perällä.

"Herranen aika!" huudahti Bräsig, "minun oma sisareni! Ja Lotta hänen kanssansa! Sen on rouva Nüssler tehnyt!" huudahti hän ja riensi kyökin kautta etehiseen ja tapasi siellä rouva Nüsslerin ja sanoi: "Tämän olette te minulle tehneet. Oo, te olette..."

Samassa astui kaksi rouvasihmistä etehisen hyvin yksinkertaisessa puvussa; mutta molemmat olivat he *kauniita, ihmeen kauniita!* Vanhemman ystävälliset vanhat kasvot viruivat liikutuksen ja kiitollisuuden kyynelissä, nuoremman suurista, sinisistä silmistä ja kullankarvaisten hiuksien alta tuli näkyviin riipeys ja teeskentelemättömyys: Missä on minun rakas setäni Sakarias? näyttivät nämä silmät kysyvän. Sillä tyttö ei ollut häntä nähnyt kuin yhden ainoan kerran, ja siitä oli jo monta pitkää vuotta kulunut.

"Täällä! Täällä!" huudahti Bräsig ja lykki ja nyhji rakkaita sukulaisiansa pois tieltä, ja sysäsi rouva Nüssleriä edeltänsä, ja sanoi: "Tässä hän on; kiittäkää häntä!"

Ja kun molemmat kiitollisilla sanoilla sen olivat tehneet ja taas kääntyivät Bräsigiä päin, oli hän tiensänsä. Niinkuin mylläri, pantuansa myllynsä käymään ja tyhjennettyänsä jyvänsä myllyntoroon, oli hän pujotellut pois Nüssler-suvun täysinäisten jauhosäkkien välistä ja istui nyt lehtimajassa puutarhassa ja pursutteli ja niisteli nenäänsä, niin että rakennusmestari Schulz tuli olutpullonsa kanssa ulos taidetemppeleistään, koska luuli soittajain jo tulevan.

Mutta ne eivät vielä tulleet; ensin tuli Kurz ja rehtori, kumpikin rouvansa kanssa, ja kun he oli esitelty ja jonkun aikaa olivat Nüsslerein kanssa polkeneet salin lattiaa, lähestyi setä Ludvig Nüssler möhömahansa kanssa Kurzia oikein pöyhkeänä ja sanoi syvältä mahansa pohjasta: "Te voitte iloita, että tämän naimisen kautta uudestaan liitytte näin rikkaaseen ja ylhäiseen sukuun. Näettekö", ja hän osotti setä Kristiania, joka juuri mötkähti sohvaan istumaan, "tuossa rojahtaa satatuhatta taaleria".

"Siinä ei kylliksi", muistutti setä Kristian.

Tämä tietysti harmitti Kurzia, mutta hän maltti kuitenkin mielensä; mutta kun setä Ludvig kysyi häneltä: "Oletteko milloinkaan elämässänne nähneet näin paljon rikkaita miehiä yhtä aikaa koossa?" silloin puhkesi Kurz kiukuissaan sanomaan: "En! Enkä myöskään niin paljo pöllöpäitä!" ja kääntyi pois päin, ja hänen rouvansa, joka tämän kuuli, lähestyi häntä ja sanoi: "Kurz, minä rukoilen sinua Jumalan tähden! Sinä alat jaaritella täällä taas kansanvallasta; olisi paras, että menisit heti levolle".

Sitä ei Kurz kuitenkaan tahtonut tehdä, mutta Nüsslereitä kammoi hän koko illan kuin ruttoa.

Ja pastori Gottlieb tuli Liinan kanssa, ja he näyttivät molemmat, heidän ikäänsä katsoen, hyvin kunnianarvoisilta, sillä heidän piti molempain toimittaa vihkimys. Älköön kenkään ymmärtäkö minua, väärin! Minä en tarkota, että Liina itse oli vihkivä, sitä en tarkota! Mutta hän oli tämän ainoan kerran elämässängsä sekaantunut Gottliebiniin ja, oli tarkastellut ja muutellut Gottliebiniin vihkimyspuhetta, mutta niin, että Gottlieb sanoi, ettei se enää ollut mikään kristityn papin puhe, vaan perheellinen, puhe; mutta Liina pysyi lujana, hän Miinan kaksoissisarena tiesi parhaiten, mikä hänen sisarensa sydäntä liikutti, ja Gottlieb sai tyytyä siihen.

Ja sitte tuli Hawermann pastorin rouvan ja Lovisan ja pikku asessorin kanssa ajaen lasivaunuilla, sillä rouva Behrens oli sanonut: muuten ei tule asiasta mitään. Hän oli kerran suuren surun tähden jäänyt pois häistä, joita pidettiin rouva Nüsslerin luona, nyt hän tahtoi suuressa ilossaan korvata tämän vahingon ja oli puristanut Hawermannin ja Lovisan ja pikku asessorin kättä ja sanonut: "Eikö niin? Me olemme tänään kaikki iloisia". Ja semmoisina saapuivat he Reksowiinkin, jossa Hawermann tapasi Bräsigin sisaren, jonka hän monta vuotta takaperin oli tuntenut, eikä viipynyt kauvan, niin istui Hawermann hänen vieressänsä ja haasteli hänen kanssansa entisistä ajoista ja joka kolmas sana oli aina "Sakarias"; ja Lovisa ja pikku asessori pitivät Lottaa, välissänsä ja joka kolmas sana oli aina "setä Bräsig".

Ja nyt tulivat suuret kukilla ja sepeleillä koristetut elovankkurit. Neljä hevosta oli niitä vetämässä ja kuski Kristian ratsasti ajajana etumaisen hevosen selässä, uudet, keltaset, pukinnahkaiset housut jalassa, ruoska punasilla ja sinisillä nauhoilla koristettuna ja hattu ruususepeleellä, joka näytti melkein siltä, kuin tahtoisivat tämä vanha hatunkulu käyttää nykyistä tilaisuutta, viettäöksensä muiden muassa viidenkymmenen vuotisia kultahäitönsä. Etumaisella laudalla istui David Berger, kaupungin soittoniekka, ja puhalsi: "Juoppas, juoppas, juomahärkä, veteleppäs viinan märkää!" ja hänen takanansa istuivat hänen oppilaansa ja puhalsivat samaa nuottia, mutta ei samaa tahtia, sillä istuen toisella, kolmannella ja neljännellä laudalla oli heidän mahdoton sitä seurata, koska David Berger istui kolmea lautaa edempänä heistä, ja kun hän kiukuissaan katsahti taaksensa, tahi kun Kristian tahtoi ajaa ja viipautti ruoskaansa, tuntui aina nytkäys hänen tukassansa, sillä joku hänen pahankurisista oppilaisista oli kiinnittänyt piiskansiiman hänen niskakarvoihinsa, ja joka kerta kun Kristian tempaisi piiskaansa tahi Berger itse liikautti päätänsä, tunsivat hän aina tukistamista.

Ja näiden vankkurien perästä tulivat toiset elovankkurit, täynnä valkeita vaatteita, ja valkeista vaatteista pilkisti joukko pieniä sieviä tanssijia näkyviin ja ylhäällä pyöreäin päiden päällä nuokkuivat ruusut ja neilikat ja näyttivät oikein häpeilevän noiden nuorten kaunisten kasvojen rinnalla. Nämä olivat niitä pieniä nuoria keijukaisia. Ja keskellä keijukaisten parvea istui postimestari uudessa univormussaan — ainoa, mikä Rahnstädtissä oli olemassa — ja lauleli, kirjavana kuin tiklivarpunen, kaikkein kauniimpia säveliänsä tässä kukkaistaruissa. Ja näiden vankkurien perästä tulivat taas toiset elovankkurit, täynnä nuoria herroja, täynnä salonkisanokareita, täynnä Rahnstädtin parhaimpia tanssioita, ja ensimmäisenä hyppäsi Kurzin puotimies Süssmann pitkin vankkurien aisaa alas maahan ja takapuolelta keikahtivat rehtorin nuorimman seminaristin korkeat koivet ilmaan.

Vieraat näyttivät kaikki hyvin iloisilta, emäntä yksin oli suurimmassa pulassa, sillä hän ei tuntenut yhtäkään ainoata kaikista, näistä vieraistaan, Bräsig oli, näet, valinnut heidät sen mukaan, miten hän tunsivat heidän sääriensä notkeutta. Hädissään huusi emäntä Bräsigiä, mutta ennen kuin tämä ehti tulemaan, suoritti kuski Kristian asian, ruveten itse edeskäviäksi. Hän tempaisi kyökin ja ruokakammion oven auki ja sysäsi kaikki, mitä hän Rahnstädtissä oli vankkureillensa sälyttänyt, edeltänsä kamariin: "Kas niin, sisään nyt vaan! Hiljan, hiljan! Nauttikaa nyt ensin vähäsen; kyllä vielä saadaan odottaa". — Ja tämä neuvo oli hyvä, sillä vihkimykseen viipyy vielä hyvä aika, koska toinen teltanpitäjä, nimittäin Fritz Triddelfitz, ei ollut vielä paikalle saapunut. Rudolfin pyynnöstä oli hän purkanut Nüsslerin huoneen pannaanpanostaan ja oli suostunut ottamaan tätä kunniavirkaa vastaan.

Vihdoinkin tuli hän kimonsa selässä ratsastaen ja täydessä juhlapuvussa kartanolle ja astui semmoisella arvoisuudella vierasten joukkoon ja kumarteli niin kohteliaasti oikealle ja vasemmalle puolelle, että rehtorin pieni tyhmä seminaristi kuiskasi herra Süssmannin korvaan: "Vahinko, vahinko, että jo olemme tämän tempun tehneet, muuten olisimme tästä paljon oppineet". Herra Süssmann katseli häntä säälivillä silmäyksillä ja sanoi Bräsigille, joka seisoi toisella puolella hänen vieressään: "Herra pehtori, oletteko jo kuulleet, että minä olen valittu ylihuomenna johtamaan tanssia meidän veljeyspaalissamme?"

Bräsig aikoi juuri sanoa, että hän oli hölmö, jos hän sen ottaisi tehdäkseen, sillä Kurz olisi ajava hänet pois, mutta hän ei sitä ennättänyt sanoa, sillä morsiuspari astui samassa saliin.

Rudolf oli todellakin kaunis sulhanen. Hänen reipasta, iloista luontoansa vallitsi tänään hiljainen vakaisuus, jonka tähden hänen hilpeytensä ei nyt tullut näkyviin, ainoastaan se luja päätös, että hän kaikissa elämän vaiheissa kelpo miehenä raivaisi tiensä, loisti hänen ruskeista silmistänsä. Hän oli todellakin kaunis sulhanen, sillä milloinkaan on mies kauniimpi, kuin juuri silloin, kun hän rohkeana ja täynnä toivoa lähtee vakaiseen taisteluun? Ken voi moittia hänen vanhaa äitiänsä, että hän nyt lähestyi poikaansa, suuteli häntä ja silitteli hänen ruskeita kiehkuroitansa ja veti salaisesti hännystäkin hihasta näkyviin hänen rannikkaansa, että ihmiset toki sen huomaisivat?

Ja Miina sitte! Miina näytti valkeassa atlaskapuvussaan ja myrttisepele päässään niin somalta kuin äsken vereksine lehtineen puusta poimittu omena, joka viruu kirkkaalla hopeatarjottimella. Ulkonäöltään oli hän raitis ja viileä, kuin terve hedelmä, mutta sisällä sydämessä hehkui tuli. Ja rouva Nüssler itki nyhkytti hiljaa nenäliinaansa ja sanoi Bräsigille: "Minä en voi sille mitään, hän on minun

viimeiseni, nuorimpani".

Ja Bräsig katseli häntä ystävällisesti ja vastasi: "Rouva Nüssler, älkää olko millännekään! Kyllä se pian haihtuu," ja hän meni suorastaan Lovisa Hawermannin luo, kumarsi ja sanoi: "Neitiseni, jos suvaitsette, nyt olisi aika". Muuten oli hänen tapansa sanoa vaan: "Lovisa", mutta tänään oli hän nuodemies ja hänen täytyi semmoisena seurata muiden tapaa. Ja Fritz Triddelfitz lähestyi pikku asessoria, sillä he molemmat olivat toisena nuodeparina, ja Kurz ja rehtori Baldrian asettuivat sulhasen opastajina molemmin puolin Rudolfia, ja kun Jokkumia jonkun aikaa oli sysäilty sinne tänne, sai hän vihdoin paikkansa Miinan viereen ja toisella puolella seisoivat Hawermann morsiamen toisena oppaana. Ja joukko lähti liikkeelle Schulzin taidetemppeleihin, jossa Gottlieb seisoivat valkeaksi ja vihreäksi verhotun alttarin takana ja aloitti Liinan vihkimyspuheen.

Minä tiedän kyllä, ettei vihkimys kotona enää kelpaa, että vihkimisen pitää tapahtua kirkossa, ja minulla ei olekaan mitään sitä vastaan, koska minä itsekkin olen vihitty kirkossa, sillä minun vaimoni on syntynyt papintytär, hänelle ei muu tapa siis olisi sopinutkaan; mutta yhdessä kohdassa oli ennen laita parempi kuin tätä nykyä, kun nimittäin vihkimystoimi oli loppunut, ei nuorten naisten silloin ollut tarvis lentää punasiksi häpeästä, eikä puolikasvuisten tyttöjen juosta äiteiltänsä kysymään: "Äiti, mitä tämä merkitsee: Kivulla pitää sinun..." ja äitien ei ollut tarvis keskeyttää heidän puhettansa ja tukkia heidän suutansa: "Hiljan! hiljan! Sen olet kyllä vielä aikanasi tietävä!" — Ja mitkään ra'at roistot eivät seisoneet silloin nuorten tyttöjen takana ja ilkkuneet niinkuin nyt, niin että lapsiraukat eivät tiedä, mihinkä silmänsä luovat, ja tämä kaikki tapahtuu vaan sentähden, että nämä sanat sattumalta ovat raamatussa. Yhtä hyvin voisivat nuoret papit lukea morsiusparille Salomon korkiaa veisua, sillä onhan sekin raamatussa. Minä luulen, että jos meidän herramme Kristus taas ilmaantuisi, hänen tulisi sääli lasten viattomuutta ja hän ajaisi monen pois temppeleistänsä. Semmoista opettamaan on huonoin, raainkin äiti paljoka parempi pappi kuin nuori kandidaatti, joka on suorittanut tutkintonsa ja pitänyt tuloaarnansa ja joka hauskan ylioppilaselämän perästä tuota pikaa on saanut kristillisen mielialan ja lihavan kirkkoherran paikan.

No, niinkuin sanottu, siihen aikaan ei mikään pyhä konsistoriumi vielä ollut keksinyt semmoisia vihkimyspuheita Meklenpurissa ja vanhat tavat olivat vielä voimassa ja lapset vihittiin vielä samalla lajilla kuin vanhemmat oli vihitty. Nyt on tässäkin muutos tapahtunut, niinkuin Kristian Schult sanoi, suistaissaan ruunaansa häntäpuolelta; mutta Gottlieb ei vielä mitään siitä tietänyt, ja jos hän jotakin siitä, olisi tietänytkin ja olisi tahtonut suistaa ruumansa uuden muodin mukaan, ei Liina sitä olisi suvainnut, Liina oli valittu vaimo; hän ei olisi suvainnut, että hänen puolisonsa olisi häpäissyt itsensä noiden rikasten, möhömahaisten ja tyhmäin Nüsslerein ja Rahnstädtin kauppapalveliaian ja seminaristien nähden! hän ei olisi sallinut että mikään pyhä konsistoriumi olisi pilannut hänen kaksoissisarensa kauneimman elämän juhlan, vaikka hän muuten kyllä oli yhtä harras papinrouva kuin joku toinenkin, lukuun ottamatta rouva Behrensiä, jolla tässä oli etusija.

Niin vaipuivat siis molemmat kaksoisomenat vihkimyksen jälkeen täydellisesti onnellisina toinen toisensa syliin, ja Rudolf halasi heitä molempia yhtä haavaa ja rouva Nüssler seisoivat vähän syrjämpänä ja katseli nenäliinansa takaa, pää kallellaan, ikäänkuin kuulisi hän ylhäältä korkeudesta jotakin — kenties enkelein laulua — ja kun nyt nuo pöyhkeät, rikkaat Nüsslerit tunkivat likemmäksi onnittelemaan, seisoivat Nuori-Jokkum keskellä joukkoa ja kumarteli joka taholle, ikäänkuin viettäisi hän tänään omaa häpäiväänsä toistamiseen: "Setä Ludvig, minun oma Miinani on hän! Orpana Wilhelm, meidän pikku opettajatar on hän! Täti Sofi, mitäpä sille voi tehdä?" — Ja nämä sukulaiset, tunkivat nyt esille, miehet kirjavissa liiveissään, joissa kultaiset kellonvitjat killuivat suoraan poikin mahoja, ja naiset ihan täydelliset kukkaisruukut päässä myssyjen päällä ja muutamien silmistä vuosi vettä, juuri kuin olisi noita pään päällä olevia ruukkuja liaksi kasteltu. Ja Jokkumin miespuoliset ja naispuoliset sukulaiset suutelivat vuorotellen Rudolfia ja Miinaa, ikäänkuin merkiksi että he nyt tulivat jäseniksi heidän rikkaaseen, paksuun ja pöyhkeään veljeskuntaansa; mutta tästä Kurz vihdoin suuttui silmittömästi, kun hän ei päässyt uuden miniänsä luo, ja hänen vanha kelpo vaimonsa piti tällä kertaa hänen puoltansa, koska ei edes hänkään voinut päästä omaa poikaansa halailemaan. Myöskin Rahnstädtin tanssijat tunkivat päis ja tekivät nojojaan ja raapaisivat jalkojaan nuoren parin ympärillä, ja mitäpä muuta he voivatkaan tehdä, suudella eivät he saaneet, se oli selvä seikka; ja tämän ryhmän keskellä seisoivat Fritz Triddelfitz pikku asessorin kanssa, pitkänä ja soikkana, ei nuodemiehenä, ei, vaan kaikkein komentajana, ja hänen takanansa seisoivat rehtorin seminaristi lyhyessä häntyrissään ja mustissa pummulisukissaan ja matki tarkoin kaikkia temppeleitä, mitä Fritz edellä teki pitkässä häntyrissään ja mustissa, silkisukissaan. Hän oli Fritzin luonnollinen varjo, semmoisena kuin se on puolipäivän aikaan, lyhimpänä ollessaan.

Ihan syrjässä muista seisoivat vielä kaksi paria yhdessä; he eivät tulleet esille, sillä heillä oli vielä kyllin tekemistä keskenänsä, eikä heillä ollut mitään kiirettäkään; nämä kaksi paria olivat Hawermann Lovisan kanssa ja pehtori Bräsig pastorin rouvan kanssa. Ja Lovisa oli kallistanut päänsä isänsä rintaa vasten ja katseli häntä silmiin, ikäänkuin olisi hän kauvan ollut sairaana ja olisi nyt ensimmäisen kerran kannettu tautivuoteelta ulos Jumalan raittiisen ilmaan, ja sinisestä taivaasta loisteli uutta elontoivoa

hänen sydämeensä, ja Hawermannin kasvot näyttivät todellakin niin rauhallisen onnellisilta, että sininen taivas ja aurinko ja kuu ja tähdet kaikki voivat kuvastua niillä ja kaste ja sade voi niistä maahan langeta ja ihmisiä virvottaa, ilahuttaa ja valaista. Ja ihan lähellä tätä paria seisoivat Sakarias Bräsig ja oli laskenut kätensä pienen pyöreän pastorin rouvan uumille ja kohottanut silmäkarvansa korkealle ja purskutti nenäänsä ja sanoi: "Minun pikku Miinaseni! Minun ristilapseni! Kuinka onnellinen hän on!" ja joka kerta kuin joku noista vanhoista möhömahaisista Nüsslereistä antoi suudelman Miinalle, kallistui hän pastorin rouvaa kohden ja suuteli häntä, korvataksensa tälle vanhalle papin rouvalle, mitä nuo paksukärsäiset Nüsslerit vanhan totutun muodin mukaan mitä maallisimmalla tavalla Miinaa vastaan rikkoivat. Pastorin rouva suvaitsi hänen suuteloitansa, mitään pahaa ajattelematta; mutta kun täti Sofi, joka ennen aikoinaan oli ollut hyvin kaunis ja jonkinlainen Venus Nüsslerein joukossa, antaa moksahutti Rudolfille kolme suudelmia perästysten, hämmästytti pastorin rouva, kun Bräsig taas kaikessa ystävyydessä kurotti suutensa, ja sanoi: "Bräsig, etteköhän ensinkään häpee? Mitä on minulla teidän kanssanne tekemistä?"

Ja Bräsig peräytyi taaksepäin, sanoen: "Rouva kulta, älkää panko pahaksenne, minä olin kokonani tunteitteni vallassa", ja hän vei pastorin rouvan Hawermannin luo ja sanoi: "Kaarlo, sinä harjotat oman käden oikeutta! Lovisa on minun nuodeneitini, sillä minä olen naimaton mies, pastorin rouva ja sinä olette molemmat leskiä, ja se sopii paremmin".

Miina oli tarttunut Rudolfinsa käteen, ja nähdessänsä vanhimpain ja parhaimpain ystävänsä seisovan vähän syrjempänä, oli hän jo useat erät yrittänyt rynnätä Nüsslerein rikkaita, paksuja ja pöhöisiä hietasäkkeitä ja seminaristein ja puotimiehien puista paalutusta vastaan, pääsemättä kuitenkaan läpitse, mutta kun hänen vasta vihitty aviomiehensä havaitsi hänen turhat yrityksensä, astui tämä itse rintamaan, sysäsi hietasäkin numero 1, nimittäin tuon rikkaan setä Ludvigin, ja hietasäkin numero 2, tuon kokkapuheisen Wilhelmin, syrjään, tarttui pisimmän paalutuksen, itse Fritz Triddelfitzin, kylkiluihin kiini ja siirsi hänet varovasti toiseen paikkaan, asetti siivosti hänen varjonsa, seminaristin, hänen viereensä ja kun hän tällä tavalla oli raivannut tien auki, vei hän pienen vastaviihityn vaimonsa niiden luoksi, jotka kukkaisruukkujen ja kirjavain liivien ja kultaisten kellonvitjojen sijasta onnittelivat heitä suulla ja sydämellä. Ja kun rouva Nüssler oli päässyt lähelle lapsiansa ja heitä vuorotellen oli sydämellensä pusertanut, pyyhkäisi Rudolf kyynelät pois silmistänsä ja sanoi: "Menkäämme vähän kävelemään puutarhaan, saadaksemme olla yksinämme". — Ja rakennusmestari Schulz, joka sattui olemaan lähellä ja tämän kuuli, sanoi: "Niin, ulos! ulos! Kaikki ulos! Täällä on ruokapöytä valmistettava!" ja alkoi lykkiä ja nyhjiä rikkaita Nüsslereitä ikäänkuin pölkkejä ja sahatukkeja edellensä.

Ja kun meidän seuramme — minä sanon tahallani meidän — kävi tuon tunnetun lehtimajan ohitse viittasi Bräsig kirsikkapuuhun ja sanoi: "Munaseni, tämä puu on koko sinun elämällesi oleva jonkinlainen todistuskappale ja tunnusmerkki, sillä sen suojassa sai sinun vastaisuutesi onni alkunsa, ja koska nyt puhumme tunnusmerkeistä, niin noudappa minulle taas sininen kukka, tuolla kasvaa yksi niistä". Ja kun Miina juoksi sitä noutamaan, sanoi pehtori Bräsig: "Rudolf, oletteko yhä pitäneet silloisen sinisen kukan mielessänne?" Ja kun Rudolf sanoi sen tehneensä, katseli Bräsig hänen kirkkaisin silmiinsä, ja tarkasteli häntä kiireestä kantapäihin ja lausui: "Minä uskon teitä!" ja kun Miina tuli takasin kukkanen kädessä, sanoi Bräsig: "Kiitoksia, Miina kulta! Minä tahdon sen sijasta heti antaa sinulle häälahjan", ja hän veti ruskean hännystakkinsa povitaskusta näkyviin vanhan, pöhöisen lompakon, selaili vanhoja maito- ja viljarätinkejä, joita hän siellä talletti, ja veti vihdoinkin eräästä syrjäisestä lompakon sopesta esille kuivettuneen kukkasen ja sanoi: "Näetkös, kiltti ristilapseni, tämä on sama kukka, jonka minulle silloin annoit", ja hän piti äsken poimittua tuoretta hukkaa vanhan rinnalla, "ja jos vuosien kuluttua Rudolf saattaa antaa sinulle tämän uuden kukkasen samoilla kirkkailla silmillä, silloin voit sinä sanoa: minä olen ollut onnellinen vaimo. Muuta mitään en minä sano. Ja muuta mitään ei minulla olekkaan annettavaa, ei mitään!" ja samassa oli hän jo siirtynyt pois heidän seurastansa ja he kuulivat vaan vielä etäältä: "Ei muuta mitään, kuin tämä todistus — Rudolfin todistus!" Ja kun seura hänen taas kohtasi, kävi hän sisarensa tyttären Lotan kanssa, jotka molemmat miellyttelivät ja kiittelivät häntä, ettei hän milloinkaan ollut unohtanut eikä hylännyt heitä.

Nyt tuli rouva Nüssler seuraan: "Lapsikullat, tulkaa nyt, nyt on kaikki valmis. Mutta älkää panko pahaksi: Jokkumin sukulaiset ovat kuitenkin arvoisimmat, enkä minä voi loukata Jokkumia — hän on kumminkin isäntä talossa — heidän täytyy istua lähinnä morsiusparia, sitä ei voi auttaa. Kurz ja hänen rouvansa istuvat tietysti heidän keskellensä, sillä heillä, niinkuin te, rouva Behrens, sanotte, on lähin oikeus siihen; ja Gottlieb ja Liinan on myös istuminen joukossa, edellinen pappina ja jälkimäinen kaksoissisarena, ja Jokkumin myöskin, sillä hän tietysti kuuluu sukulaisten joukkoon. Mutta me, rouva Behrens, Kaarlo, Lovisa ja te, Bräsig, me istumme toiseen päähän, ja häät tulevat olemaan iloiset".

"Hyvä juttu!" sanoi Bräsig, "mutta missä istuu puotimies Süssmann, minun on vielä puhuminen hänen kanssansa meidän veljeyspaalistamme".

"Ah, hyväinen Jumala! Se vaivanen istuu meidän perätuvassa, hän tahtoi näyttää Triddelfitzille muutamia tanssitemppuja ja kompastui, ja samassa ratkesi hänen verhonsa, ja Kristianin oli

noutaminen hänelle Jokkumin siniset housut, mutta siinä pukimessa ei hän tahdo päivällä tulla näkyviin, hän toivoo, ettei vaihtoa huomata illalla kynttilän valossa". "Ja hänkö rupee tanssin johtajaksi!" sanoi Bräsigt ja meni meidän seuran kanssa saliin.

Ja nyt alkoi atrioiminen, ja taidetempelissä juoksivat rouva Nüsslerin kauniit palvelustyötöt punasine poskiineen, nauhamyssiineen ja valkeine esiliinoineen edestakasin ja hyöriivät, pyöriivät kuin hyrrät, sillä semmoisia palkkapalvelioita kuin nyt kuluneessa mustassa hännystakissa, likainen valkea huivi kaulassa ja valkeat pummulihanskat kädessä, ja sormenpäät rasvassa, ei siihen aikaan vielä ollut muotina; ja paksut Nüsslerit istuivat pöydässä ja söivät mässäsivät, ikäänkuin asuisi joku franskalainen muonakomsarjus vuodelta 1812 heidän mahassaan ja kokoilisi ruokavaroja kokonaista armeijaa varten, joka on marsiva Venäjää vastaan. Kun hakkeluspaistista olivat päässeet, kävivät he putinkiin käsiksi, ja kun putinki oli liiviin köntätty, käytiin kyhkyispaistin ja parsan kimppuun, ja he kummastelivat suuresti, etteivät kyhkysen Meklenpurissa olleet niin suuria kuin hanhet, ja moittivat luoja, ettei parsajuuri ollut kasvanut yhtä paksuksi kuin humalariuku. Ja kun paisti tuotiin pöydälle, nousi orpana Wilhelm, Nüssler-suvun pilanpuhuja, seisolle, kilisti lasia, huusi kolme kertaa korkealla äänellä "Hiljan!" kautta salin, kohotti lasinsa, korkealle ja lausui: "Vanhan kenraalin Knusemongin[21] terveydeksi, joka on ollut ja on vieläkin mainio sankari!" ja samassa tähtäsi hän katseensa nuoreen pariin ja vilkutti vasenta silmäänsä Miinalle ja oikeata Rudolfille. Ja setä Ludvig — ymmärtäkää minua oikein: rikas setä Ludvig — nousi vartavasten sentähden pystyyn ja sanoi: "Wilhelm, sinä olet kumminkin perhana mieheksi!"

Ja Bräsigt sanoi pastorin rouvalle: "Rouva Behrens, minä tiedän, ettette suvaitse reformia; mutta, reformiyhtiön kokkapeuhiden laskia on sukkelampi!"

Ja rouva Nüssler istui kuin kuumilla hiilillä, sillä hän pelkäsi yhä, että Jokkumikin rupeisi nyt puhumaan; mutta Jokkum hillitsi itsensä, hänen puheensa eivät tarkottaneet koko seuraa, vaan ainoastaan lähimpiä naapureita, ja niiden sisältö oli tähän, suuntaan: "Wilhelm, täytä toki Ludvigin lasi. Ludvig, täytä toki Wilhelmin lasi".

Ja kun nyt sjampanja tuotiin pöydälle, tarkastelivat paksut Nüsslerit yhä vaan pullojen etikettejä, ja sanoivat semmoista sorttia olevan heidänkin kellarissaan, ja Fritz Triddelfitz ja puotimiehet ja seminaristit joiivat kuin miehet lasin lasin perästä, etteivät takapajulle jäisi, ja hääjoukon vasempi kylki, jossa tanssiat olivat, joutui semmoiseen hurmaukseen, että pikku asessori sanoi näiden keveäin joukkoin komentajalle, Fritz Triddelfitzille, että jos hän pitkitti tällä tavalla, oli hänen taistelun alkaessa siirtyminen pois, ja kun Fritz juuri alkoi ruveta tätä vastaan väittämään, veti eräs odottamaton tapaus hänen ja koko seuran huomion puoleensa. Niin, ajatelkaapa vaan, mitä kummia asioita toisinaan järjettömän luontokappaleen päähän voi pöllähtää! Sulittaani, Jokkumin Sulittaani, meidän vanha tuttavamme Sulittaani ilmaantui yht'äkkiä, vihreä seppelä päässä ja toinen hännässä — kuski Kristian oli juhlan kunniaksi hänet niillä koristanut — alttarille, jossa Gottlieb ja Liina olivat toimittaneet vihkimisen, ja pisti arvoisan itsevaltasnaamansa avioparin väliin ja nuoleskeli vuorotellen Miinaa, vuorotellen Rudolfia kielellänsä ja siveli heitä hännällänsä kasvoihin. Ja tehtyänsä tämän, istahti tämä vanha lukki levollisesti alttarille ja näytti olevan hyvin tyytyväinen näihin menoihin. Jokkum kavahti pystyyn: "Sulittaani, etkö sinä häpeä? Suori heti alas sieltä!"

Mutta nyt nousi Bräsigt ja huusi: "Jokkum, niinkö sinä kohtelet tässä juhllisessa tilassa parhainta ystävääsi?" ja hän kääntyi pastori Gottliebiin ja sanoi: "Herra pastori, antakaa Sulittaani olla! Jos tämä luontokappale tällä kristillisellä alttarilla ilmottaa rakkautensa, niin tietää hän sen, vaikk'emme sitä tiedä. Ja Sulittaani on viisas koira! Minä tiedän sen, sillä kun minä ylhäällä kirsikkapuussa tulini näkemään tämän rakkauden alun, tuli hän tuntemaan sen samassa tilaisuudessa, sillä hän makasi lehtimajassa penkin alla. Herra pastori, Sulittaani on myös, niin sanoakseni, todistaja, sillä hän oli tässä, kun nämä nuoret kihlasivat toinen toisensa".

Gottlieb kävi kalpeaksi tämän kauhean ajatuksen kuullessansa, mutta nuhdesaarnaa ei hän tällä kertaa päässyt pitämään, sillä hänen ympärillensä kuului rähinää ja sähinää kuin mehiläispesässä, sillä tästä syntyi nyt kova meteli ja kaikki rupesivat nyhjimään tuoleja ja pöytiä — "ulos! ulos!" huusi rakennusmestari — ja sälistelivät vateja ja talrikkeja, ja rehtorin pieni seminaristi pauskasi tässä häiriössä kokonaisen koston rouva Nüsslerin porsliinitalrikkeja lattialle, niin että sirpaleet lensivät pitkin salia, ja seisoi nyt urostyötänsä katsellen ja haparoi liivintaskustansa aarteita, joita ei siellä kumminkaan ollut, ja kun rouva Nüssler kävi ohitse ja näki tämän turmion, punastui seminaristi kauttaaltaan ja sanoi tahtovansa tämän vahingon mielellään maksaa, vaikka hänellä tätä nykyä ei ollut niin paljon rahaa mitassansa. Ja rouva Nüssler taputti häntä ystävällisesti olkapäälle ja sanoi: "Ah joutavia! Mutta rangaista teitä pitää!" ja tarttui hänen käteensä ja talutti hänen Bräsigin sisarentyttären Lotan luo ja sanoi "Te saatte suorittaa minun talrikkini tanssimalla tämän kanssa tämän illan". Ja seminaristi maksoi rehellisesti velkansa.

Ja nyt alkoi tanssi. Ensiksi tanssittiin poloneesia. Fritz Triddelfitz oli johtaja sillä herra Süßmann ei ollut vielä näkyvässä, ja mitenkä uljaasti hän toimitti tehtävänsä! Läpi salin, läpi puutarhan, läpi kyökin

ja etehisen ja asunhuoneen ja makaushuoneen, ja takasin läpi puutarhan ja salin kulki jono, niin että Jokkumin paksut sukulaiset kokonaan hengästyivät, ja Bräsig huusi hänelle: eikö hän aikonut ottaa, vielä tunkiotakin mukaansa? Ja Jokkum Nüssler tanssi joukossa, itse kolmantena, toisella puolella täti Sofi, toisella puolella Sulttaani, ja täti Sofin kukkaisruukun ja Sulttaanin seppeleiden välissä näytti hän kuin helmi kullankoristeissa tahi kuin aasi kahden heinätukun välissä. Ja kun poloneesi oli loppunut, alotti David Berger vitkallista valssia johon etäältä vastasi sukkelan polkan sävelet, sillä rouva Nüssler oli toimittanut niin, että väki myös sai tanssia, maitopuodissa nimittäin, ja siellä istui nyt vanha silmäpuoli Hartloff ja nikkari Wichmann ja kankuri Rührdanz ja kaikki muut, ja Hartloff oli kaatanut toisille kelpo ryypyt ja oli sanonut heille, etteivät he saaneet kavastella, mokomalle kaupungin musikantille he kyllä vertoja vetivät, ja nyt vinguttivat he viulujansa henkensä edestä, ja kuski Kristian täytteli ehtimiseen laseja. Ja kun ilo nousi ylimmillään tuli Rudolf ja Miina maitopuotiin, ja Miina tanssi kuski Kristianin kanssa, ja Rudolf kyökkipiian kanssa ja renkivouti huusi "Eläköön!" nuorelle parille ja Hartloff vingutti viuluansa samassa niin vimmatusti, ettei Rührdanz huilullansa voinut häntä ensinkään seurata, vaan jäi hyvän taipaleen taaksepäin.

Kun morsiuspari oli mennyt, seisoi kuski Kristian kyökkipiian kanssa oven takana ja keskusteli hänen kanssansa: "Dortha, mitä pitää tehdä, se pitää tehdä!"

"No, Kristian, mikä sinun on?"

"Dortha, olemmehan mekin kihlatut, ja mikä sopii yhdelle, sopii toisellekin; meidän on vastaaminen heidän käyntiänsä, muuten he voivat sen pahaksi panna".

Ja Dortha sanoi häntä vähän hävettävän mennä herrasväen luo, mutta jos he sen kumminkin tekivät, aikoi hän tanssia pehtori Bräsigin kanssa, sillä hänen hän tunsu, ja Kristian sanoi: olkoon niin, hän puolestansa tanssii emännän kanssa. Ja ennenkuin taidetempelissä voitiin mitään pahaa aavistaa, seiso Kristian rouva Nüsslerin ja Bräsig Dorothean kanssa toisten joukossa ja pyörivät kuin vietävät. Niin oli tapa siihen aikaan; vahinko vaan, ettei enää ole laita sama — kumminkaan enimmässä paikoissa. Ilo ja suru yhdistävät ylhäiset ja alhaiset; miks'ei saata herra, joka kuolinvuoteellaan toivoo, että hänen päivätyöläisensä todellisesti surren saattavat hänen ruumistansa hautaan, jakaa heidän kanssansa myöskin iloansa?

Niin, tämä oli ilopäivä, ja mahdoton on kielin kertoa kaikkea sitä riemua, joka täällä liikkui jokaisen sydämessä, ja sai koivet hauskasti koikkimaan ja kädet toinen toisiinsa liittymään. Minä tiedän vaan, että Fritz Triddelfitz oli koko kemujen komentaja ja että pikku asessori hänen sivullansa usein lensi punaseksi ja tanssin jälkeen juoksi Lovisan luoksi, ikäänkuin etsimään hänessä turvaa. Minä tiedän vaan, että pikku seminaristi tanssiessaan kompastui pari kertaa nurin, kun hän ajatuksissaan oli vaipunut luvunlaskun sokkeloihin: mitäpä jos hänen lähin esimiehensä saisi lukkarin paikan, ja hän sai hänen virkansa, ja jos hän eläisi hyvin säästävästi ja saisi suutarin perunamaan, ja jos rikas setä Bräsig häntä muutamilla taalereilla auttaisi — eikö hän sitte voisi kosia tätä kaunista tyttöä, joka niin iloisesti tähtäsi häneen siniset silmänsä, ja jonka keltaset kullankarvaiset hiukset tanssiessa liehuivat hänen mustaa hännystakkiansa vastaan. Minä tiedän vaan, että ainoa onneton ihminen koko seurassa oli herra Süssmann, ja hänkin ainoastaan silloin, kun hän sattui luomaan silmänsä alapuoliinsa, Jokkumin kuluneisiin, sinisiin housuihin.

Niin, täällä oli hauska elämä; mutta kaikilla on loppunsa. Pienet keijukaiset ja puotimiehet ja seminaristit, tanssiat ja David Berger ja muut soittoniekat lähtivät kotia — vanhukset olivat jo aikaa menneet. Ja Jokkum astui sukulaistensa etupäähän ja sijoitteli jokaisen paikallensa ja rouva Nüssler vei rouvasväen levolle, ja jokainen aviovaimo sai oman vuoteensa, mutta niiden, jotka vielä olivat naimattomina, joiden joukossa täti Sofi ensimmäisnä, niiden täytyi maata yhteisellä vuoteella suuressa, sinisessä salissa.

Luku 42.

Kun peikot meitä peljättävät ja huone alkaa horjua. Vanha ystävä auttavalta enkelinä. Vielä kaksi toista hyvää ystävää auttavina enkeleinä. Aatelisnainen ei ole mikään talonpoika; Pümpelhagen on sentähden julkisella huutokaupalla myytävä. — Toiset ihmiset pitävät myös neuvoa ja tulevat siihen päätökseen, että suuriherttualla ei voi olla mitään sitä vastaan, jos asia menee säännöllisesti. Pomukkelskopp veljeyspaalissa. Isä Pomukkel uhraa oman lihansa ja verensä suutarinsällin hyväksi. Bräsig suuttuu ja pitää itseänsä esi-isänä Abrahamina. Hän ei tahdo millään muotoa ruveta Franskan kuninkaaksi. Veljeyspaali päättyy selkäsaunalla, ja Pomukkelskopp saa pistoksen ihmisystävälliseen sydämeensä.

Sunnuntaina jälkeen häiden puuhasi nuori rouva von Rambow aamulla varhain talouden toimissaan,

hän piti tarkkaa huolta asioistansa ja kirjotti kirjaansa tulot ja menot ja vaipui sitä tehdessään syviin mietteisiin. Hän oli kokonaan masentumaisillaan pelosta ja tuskasta, sillä hän aavisti, että Akselin laita oli huono; mutta mihinkä toivottomaan tilaan Aksel järjestömällä taloudenpidollaan oli joutunut, sitä ei hän kuitenkaan voinut arvata, sillä niin suuri kuin hänen tuskansa ja pelkonsa olikin, ei hän kuitenkaan aavistanut asiain todellista laitaa. Hän voi ainoastaan Akselin epävakaisesta, ärtyneestä mielentilasta ja siitä levottomuudesta, joka häntä ahdisti, arvata hänen olevan suuressa pulassa. Että hätä oli korkeimmallansa, että veitsi uhkasi hänen kurkkuansa, että pieninkin sivuseikka, jonkun pahansuopaisuus voi tehdä hänestä lopun, sitä ei Frida tosin vielä tietänyt. Aksel ei ollut hänelle mitään sanonut, hän oli aamulla antanut valjastaa hevoset ja oli lähtenyt matkalle kolmeksi päiväksi. Mihinkä? Miksikä? Ne olivat kysymyksiä, jotka eivät moneen aikaan enää olleet lähteneet Fridan suusta, sillä miksikä kolkuttaisi hän ovelle, jonka takana piili vaan valhe ja teeskenteleminen? Hän löi syvällä huokauksella kirjansa kiini ja puheli itseksensä: "Mitä apua tästä kaikesta?! Naiskädet eivät kumminkaan voi estää huonetta raukeemasta". Ja kun hän akkunasta näki Fritz Triddelfitzin vitkalleen ja unisena horjuvan poikki pihan, antoi hän käsiensä vaipua syliinsä ja sanoi: "Ja tuosta nyt riippuu koko talous; hyvä on kumminkin, että hän on rehellinen ja on käynyt Hawermannin koulua. — Niin, Hawermann! Hawermann!" huudahti hän ja surulliset ajatukset ja katumus valtasi hänen ja kietoi hänen lumousvoimallaan. Ken ei muistele jolloinkulloin omasta elämästään hetkeä, jolloin samanlaiset ajatukset ovat ahdistaneet häntä kuin menneiden aikojen peikot, jolloin kaikki viittasivat sormellaan yhteen ainoaan kohtaan, jossa ihmissydän oli ollut heikko? Ne eivät väisty syrjään, ne seisovat vankkana kuin muuri ja viittaavat yhä samaan paikkaan ja yhdistävät nykyisen hätäsi ja tämän tapauksen ja huutavat korvaasi: Tämä on seuraus, miksikä silloin teit väärin? — Ja mitä Frida oli tehnyt oli hän tehnyt vaan rakkaudesta! Mutta siitä eivät peikot välitä — mitä huolii peikko rakkaudesta:

Hänen vielä näin istuissaan, astui Daniel Sadenwater sisään ja ilmotti ritariskartanomistajan Pomukkelskopin tulon. — Eihän herra ollut kotona, sanoi Frida. — Sen oli Danielkin jo sanonut, mutta herra Pomukkelskopp oli nimenomaan sanonut tahtovansa, puhutella armollista rouvaa.

"Minä tulen heti", sanoi Frida.

Sitä ei hän muuten suinkaan olisi sanonut, jollei hän tätä nykyä olisi tahtonut päästä ahdistavista ajatuksistaan, sillä hän inhosi sydämestänsä Pomukkelskoppia, mutta Pomukkelskopp oli kumminkin ihminen, jolla oli liha ja luu, hän ei ollut mikään valju peikko. Mutta Frida ei kuitenkaan olisi tätä tehnyt, jos hän olisi tietänyt, mikä häntä odotti. Pomukkel oli edeltäpäin, ja vielä tänä aamuna, pitänyt neuvoa Taavetin ja Slusuhrin kanssa ja he olivat tulleet siihen päätökseen, että olisi paras, että Pomukkel ostaisi kartanon kaikessa hiljaisuudessa Akselilta, "sillä", sanoi Pomukkelskopp, "jos kartano tulee huutokaupalla myytäväksi, niin nousee sen hinta liian korkeaksi. Ah, se nousee liian korkeaksi; ah, silloin tulevat toiset aatelismiehet — heitä löytyy joitakuuta, joilla on paljo rahaa — he eivät heitä toisiansa — he istuvat kiini toisissaan kuin takkiaiset — he voivat maksaa ja maksavat hänen velkansa, jos niiksi tulee, tai ostavat kartanon hänelle takasin".

"Sen kyllä jättävät tekemättä", sanoi Slusuhr. "Ei, ei!" huudahti Pomukkel, "jos minä voisin ostaa kartanon kenenkään tietämättä, se olisi paras. Hän on pehmennyt, pehmennyt kuin mädännyt omena, ja minä tunnen hänen, hän ei kurkista milloinkaan yli aidan, hän tarttuu aina vaan lähimpään oksaan, ja jos minä tarjoo hänelle sen verran rahaa, että hän pääsee veloistansa, ja annan hänelle vielä vähän lisäksi, niin käy hän onkeen".

"Te unhotatte vaan yhden seikan", sanoi notarius, "rouva on myös talossa".

"Ah, rouva ei tiedä siitä mitään", sanoi Mukkel. "Se on teidän onnenne, muuten ette olisi niin pitkälle tulleet. Hän loi minuun — nimittäin silloin kuin noista varastetuista rahoista juttu oli — semmoisen katseen, etten sitä ikipäivinäni unhota".

"No", sanoi Taavetti, "mitäpä siitä? Hän on nainen — ei semmoinen nainen kuin rouva Pomukkelskopp, joka on kamalan viisas nainen — vaan hän on aatelisnainen, hän tietää paljo, hän ei tiedä mitään, hän ei tiedä yhtäkään mitään. Jos herra on pehmennyt, niin pitää rouvankin pehmentyä".

Taavetin ajatus hyväksyttiin: niin, jos tuolle rouva raukalle nyt isku iskulta ilmoitettiin kaikki, niin oli hän kyllä pehmenevä, niin ei tullut hän vastustelemaan kauppaa, ja nyt päätettiin, että Pomukkelskopp oli rynnäkön aloitettava, ja molemmat toiset seuraisivat perästä, vielä tänä aamuna: Aksel ei ollut kotona, sen he tiesivät.

Kun nuori rouva von Rambow tuli saliin Pomukkelskopin luo, oli Pomukkel niin lempeän ja sääliväisen näköinen, kuin olisi hän Jumalan pappi, joka oli tullut lohduttamaan rakastetun äitinsä kuolemaa surevaa nuorta rouvaa, hän kurotti niin sydämellisesti molemmat kätensä Fridalle vastaan, ikäänkuin tahtosi hän pusertaa hänen kättänsä oikein hartaasti. Mutta kun Frida ei tarjonnut hänelle kättä, laski hän molemmat kätensä ristiin ja katseli Fridaa molemmilla rasvasta kiiluvilla silmillään niin isällisesti kuin krokotiili, joka juuri aikoo ruveta itkemään.

Hän oli tullut, sanoi hän, vanhana ystävänä! uskollisena naapurina ja oli tahtonut puhutella herra von Rambowia; asia oli kiireinen, hyvin kiireinen, ja koska nuori herra ei ollut kotona, oli hänen välttämättömästi puhuminen armollisen rouvan kanssa. Olisi kurjaa kurjempi, jos ei hän naapurina tahtois auttaa, kun semmoinen onnettomuus oli tulossa, että Pümpelhagen oli myytävä julkisella huutokaupalla enemmän tarjoovalle.

Frida säikähti ja sanoi: "Pümpelhagen myytävä?"

Ja nyt näytti Pomukkelskopp todellakin niin onnettomalta, viattomalta kuin äiti, joka nukkuessaan on maannut lapsensa kuoliaksi: "Ah hyväinen Jumala!" huudahti hän vastaukseksi, "mitä tuhoja minä olen tehnyt! Minä luulin että armollinen rouva jo tiesi..."

"Minä en tiedä mitään", sanoi Frida kalpeana, mutta lujana, ja katseli tuota vanhaa kettua, juuri kuin tahtois hän katsoa hänen läpitsensä: "Minä en tiedä mitään, mutta minä toivon saavani kaikki tietää. Miksikä tulee Pümpelhagen myytäväksi?"

"Armollinen rouva", sanoi herra kartanonomistaja ja väenteli itseään sinne tänne, "suuret velat..."

"Kenelle on minun mieheni velkaa?"

"Minä luulen, monelle".

"Teillekin?"

Ja nyt näytti siltä, kuin olisi Pomukkelskopin sydämessä auennut se sulku, joka vuosikausia oli pitänyt hänen ihmisrakkauttansa suljettuna; nyt voi antaa sen tulvana valua yli Pümpelhagenin kartanon. Niin, sanoi hän, hänellä oli myös saatavaa; mutta ne rahat, jotka hän aikansa oli antanut, oli hän antanut ystävydestä, ja niin saisivat ne olla vieläkin. Hän oli tänään tullut vaan tänne, antamaan herra von Rambowille hyvää neuvoa, kuinka asiaa voitaisiin kiertää ja väentää niin, että nuori herra pääsisi pulastansa. Sen verran kuin hän tiesi, vaati Mooses myymistä, ja jos hänen suunsa saataisiin tukitukseksi, niin voisi asia taas selvetä. Ja lähtöä tehdessään pudisteli hän vielä päätään ja vilkutti silmää, ikäänkuin olisi hänen väkisin täytynyt hillitä kyöneleitänsä, ja sanoi: että jos hän sen olisi tietänyt, että asia oli pidettävä armolliselle rouvalle salassa, olisi hän ennen antanut repäistä kielensä ulos suustansa, kuin olisi siitä eläväistä sanaa hiiskahtanut.

Jos ei asia olisi koskenut Fridaa niin likeltä, olisi tuo kavala viekkaus Pomukkelskopin olennessa tullut hänelle selvemmin näkyviin, mutta nyt oli hänellä vaan jonkinlainen aavistus siitä, tuska ja pelko hämmensi hänen näköänsä; hänestä tuntui, kuin vapisuttaisi maanjäristys huonetta, jossa hän asui, kuin tahtoisivat seinät, jotka tähän asti olivat olleet hänen turvanansa rajuilmaa vastaan, raueta hänen ja hänen lapsensa päälle ja haudata allensa sen hiukkasen onnea, mikä hänellä enää oli vastaisuuden toivona. Hän meni ulos vapaasen ilmaan, puutarhaan; ja siellä käveli hän nyt edestakasin päivän helteessä ja istui viileään siimekseen ja arveli ajatteli, ja hänestä tuntui, ikäänkuin ei tämä puiden pimento enää olisi hänen, ja ikäänkuin eivät kukkasat, jotka kukkivat maassa hänen jalkainsa juuressa, ja jotka hän itse oli istuttanut, eivät enää olisi hänen. Hän istui samalla penkillä, jolla hänen vanha appisänsä, kamarineuvos, oli istunut valittaissaan Hawermannille pulaansa; silloin oli Hawermann auttanut — missä oli nyt Hawermann? Samojen puiden siimeksessä istui hän, jotka hän ensiksi oli nähnyt, kun Aksel näytti hänelle tämän kauniin kartanon — missä oli nyt hänen kopeutensa? Mihinkä oli kartano joutuva? Kenenkä omat olivat nyt nämä puut? Hän istui täällä hetken aikaa, mutta tätä hetkeä kesti kaksi tuntia; hän ei sitä huomannut. Hän kuuli jalanastuntaa Gürnitzin tieltä, hän aikoi lähteä pois; mutta ennenkuin hän ehti lähtemään, seisoivat notarius ja Taavetti hänen edessään.

Slusuhr säpsähti hieman, nähdessänsä yht'äkkiä edessään naisen, jota hän aikoi kiusata ja hätyyttää; Taavetti taas irvisteli kuin apina, jonka kápäliin odottamatta omena on pudonnut. Notarius lähestyi armollista rouvaa suurella kunnioituksella ja kysyi syvästi kumartaen, oliko armollinen herra kotona. — Hän oli matkalla, sanoi Frida.

"Mutta meidän täytyy välttämättömästi saada häntä puhutella", sanoi Taavetti.

Slusuhr katseli karsasteli Taavettia yli olkapäänsä, ikäänkuin tahtois hän sanoa: jospa sinä toki pitäisit tyhjän leukasi kiini. Ääneensä sanoi hän kuitenkin samat sanat: "Niin, armollinen rouva, meidän täytyy saada häntä välttämättömästi puhutella".

"Sitte on teidän tuleminen uudestaan keskiviikkona, tiistaina tulee herra von Rambow kotia;" ja niin puhein aikoi Frida mennä. Mutta notarius astui puolittain hänen tiellensä ja sanoi:

"Se ei oikeastaan ollut meidän oma asiamme, vaan enemmän herra von Rambowin asia, joka meidät tänne toi; kenties voitaisiin lähettää häntä noutamaan. Asia on todellakin sangen tärkeätä laatua. Me

tunne erään kaikin puolin taatun miehen, joka mieli ostaa Pümpelhagenin, mutta hän tahtoo saada vastausta kolmen päivän kuluessa, tahtooko herra von Rambow myydä kartanon salaisesti, tahi tahtooko hän antaa sen mennä huutokaupalla enemmän tarjoovalle. Tämä herra tässä on Mooseksen poika, joka on sanonut ylös rahansa Juhannukseksi, ja hän kehottaa hartaasti teitä minun, hänen asianajajansa kautta, myymään taloa vaivihkaa".

Tämä kaikki oli tietysti valhetta. Nuori kaunis rouva seiso ääneti heidän edessänsä ja katseli näitä molempia konnia; ensimmäinen hämmästys oli kadonnut ja nyt nousi hänen viattomassa sydämessään kaikki hänen kopeutensa tätä ansaitsematonta onnettomuutta vastaan.

"Armollinen rouva", sanoi Taavetti, joka, Fridan katseen tähden hämilleen joutuneena, kultaisia kellonvitjojansa muutaman aikaa oli nypistellyt, "ajatelkaapa: minun isälläni on saatavaa seitsemäntuhatta taaleria — korkojen ja oikeuden kustannuksien kanssa nousevat ne kahdeksaan tuhanteen —, herra Pomukkelskopilla on saatavaa kahdeksan tuhatta taaleria, Rahnstädtin käsityöläisillä — meillä on heidän rätinkinsä muassamme — noin kolmetuhatta — sitte on vielä vekselivelkoja ja sitte vielä noin kymmenen tuhatta — minä en tarkoin tiedä kellä — luullakseni Israelilla Swerinissä. — Jos nyt myytte taatulle miehelle ja myytte huonekalut, sängyt ja liinavaatteet, voipi teille jäädä vielä kymmentuhatta taaleria, kenties yksitoista, ehkäpä kaksitoistakin tuhatta taaleria. Ja jos sitte muutatte Rahnstädtiin ja asutte siellä, ei ole teillä mitään huolia ja voitte elää kuin kreivinna".

Frida ei sanonut mitään, teki molemmille herroille kylmäkiskoisen kumarruksen ja meni sisään huoneesensa. Mikään ei rohkaise enemmän jaloa, uljasta sydäntä kestäämään mailman suruja ja huolia, kuin jos mailma esiintyy sille oikein kurjassa ilkeydessään. Silloin nousee jalka itsestään talleamaan tuon iletysten pään ruhjuksi, ja uljas mieli ja hyvä omatunto purkavat ulos sydämestä kaiken levottomuuden ja silloin taukoo siellä ristiriitaisuus; siellä vallitsee enää vaan viileä lepo, kirkkotarhan lepo.

"Pois hän menee kuin ruhtinatar!" sanoi Taavetti.

"Te pöllöpää, te!" sanoi Slusuhr. "Milloinkaan en enää rupee semmoisen hölmön kanssa, kuin te olette, mihinkään asioihin".

"No, mutta", sanoi Taavetti, "emmekö tehneet samalla tavalla talonpojan kanssa Kaaninissa ja eikö hän masentunut?"

"Niin, talonpojan kanssa! Oletteko vasta eilen mailmaan tulleet, ettette vielä tiedä, ettei aatelisrouva ole mikään talonpoika? Tahdoimme hänen lannistaa — juu perunia! — kangistaneet olemme hänen. Jos olisimme näin käyneet herran kimppeun, olisi hän suostunut kaikkiin; mutta", lisäsi hän pikemmin itseksensä kuin Taavetin kuullaksi, "löytyy tosiaankin ihmisiä, vieläpä naisiakin, joita todellinen onnettomuus vasta tekee vahvoiksi".

Kun olivat tulleet herra ritariskartanomistajan luo, ja hän nyt sai tietää, kuinka nuoren rouvan luona oli käynyt, joutui hän suureen hätään: "Herranen aika, kuinka on se mahdollista!" sanoi hän Taavetille, "kuinka voitte te käyttää itseänne niin tyhmästi näin arkaluontoisessa asiassa? Teidän olisi pitänyt häntä kiusata, häntä kutkuttaa ja ahdistaa enemmän, ennenkuin näytitte hänelle hänen vastaisen kohtalonsa. Herranen aika, minä olin pannut kaikki niin hyvälle alulle: saattepa nähdä, kun herra tulee kotia, kangistaa rouva vielä hänenkin niskansa, ja seuraus on oleva, että kartano myydään huutokaupalla".

"Ja sitte te ostatte sen", sanoi Slusuhr. "Ei, ei! Se nousee liian korkeaan hintaan, ja kuitenkin sopisi se minulle niin hyvin, tilukset sattuvat niin somasti rajatusten!"

Näin voivotteli tämä arvoisa herra ja piti neuvoa noiden toisten vejjarien kanssa, mitä nyt oli tehtävä, mihinkä toimeen oli ryhdyttävä.

Eräässä toisessa paikassa Gürlitzissä pidettiin myös neuvoa: kankuri Rührdanzin tuvassa istui tänä aamuna päivätyöläisiä ja heidän vaimojansa koossa ja täällä puhuttiin, ei vilkkaasti, ei hätäisesti, vaan vakavasti ja arvelevasti, mutta pistävästi. "No, mitäpä sanot sinä, veikkonen?"

"Niin mitäpä siihen pitäisi sanoa? Pois pitää hänen, hän on ihmisnylkiä! No, ja mitä sanot sinä, Rührdanz?"

"Sinä olet oikeassa, sitä sanon minäkin: pois pitää hänen! Mutta hyvät ystävät, saattepa nähdä, hän tulee takasin taas. Niin, jospa meillä vaan olisi paperit, ettei hän enää saisi tulla takasin..."

"Vähänpä teistä ja teidän papereistanne!" huudahti eräs kookas, roteva päivätyöläisen vaimo uunin takaa, "kun illalla tulette kaupungista, pää täynnä paloviinaa, silloin teissä kyllä on miestä, mutta

perästäpäin raukeette rahjuiksi kuin roikaleet. Mitä? Pitääkö minun lähettää lapseni mieron-tielle kerjäläispussi selässä? Kolmeen päivään ei meillä ole ollut leivän palaa kotona, paitsi mitä lapset ovat tuoneet".

"Kaikkein viimeisinä aikoina on kumminkin ollut vähän parempi laita", sanoi ukko Brinkmann.

"Niin kyllä", sanoi Willgaus, "mutta pelosta, vaan ei hyvästä tahdosta. Mennäänpä miehissä kartanoon, jokaisella kelpo sauva kädessä, ja me panemme hänen kerran tuntemaan Jumalaa ja saatamme hänen yli rajan ja annamme hänelle kyydin matkalle. Kas niin! Suori nyt tiehesi!"

"Mitä?" huusi Kapphingstin vaimo, "ja sen vietävän eukon, joka melkein oli lyödä kuoliaksi minun, tyttöseni viheliäisen kananpojan tähden, hänenkö aiotte tänne jättää?"

"Ja mamselit", huusi eräs nuori vaimo, "jotka meitä kiusasivat, kun kartanossa palvelimme, ja jotka sisällä tuvassa näyttivät itse valkeuden enkeleiltä, niin pian kuin joku vieras oli talossa, mutta jotka ulkona nyhjivät meitä kuin ilmeiset pirut, liekö saavat tänne jäädä?"

"Koko joukkio on ajettava pois!" sanoi Willgaus.

"Ei, lapsukaiset!" sanoi ukko Brinkmann, "älkää. käyttäkö väkivaltaa alaikäisiä lapsia vastaan!"

"Niin", sanoi Rührdanzin vanha akka, joka istui jotenkin yksinänsä ja kuori perunia päivälliseksi. "Brinkmann, sinä olet oikeassa, ja Kustaa saa myös jäädä; minä olen nähnyt hänen salaa vievän vanhalle Schultskalle nelikon perunia; hän on myös peruna- ja pellavasmaata jakaissaan aina mitannut pari syltää enemmän, kuin hänen piti; ja, Willgaus, katso, sinun vanhin poikasi käyttää vielä hänen vanhoja housujansa. Hän ei voi tehdä niin paljon, kuin hän tahtoisi; eukko pitää häntä liian tarkasti silmällä. Ei, Kustaata ja pienokaisia vastaan ei kukaan saa kohottaa kättänsä".

"Äiti, sitä sanon minäkin", sanoi Rührdanz. "Ja minä tahdon sanoa teille jotakin: kaikki pitää tapahtua hyvässä järjestyksessä! Kaikki väki ei ole nyt lässä täällä, mutta illalla voimme vielä asiasta puhua. Hän ei ole kotona illalla, Juha Jokkum on saanut käskyn panna lasivaunut kuntoon, he aikovat tänään illalla matkata kaupunkiin paaliin; silloin voimme vielä puhua asiasta".

"Niin", huusi tuo roteva akka uunin takaa, "puhua ja puhua! Te juotte päanne täyteen paloviinaa: ja me saamme nähdä nälkää. Jos ette laita sitä joukkiota pois niskoiltamme, niin teemme me sen, niin teemme me, mitä muut naiset jo ovat tehneet; orjantappuroita ja nokkosia on kyllä vielä olemassa".

Niin puhein lähti hän ulos ovesta ja kokous hajosi erilleen.

"Bernhard", sanoi Rührdanzin vaimo miehellensä, "asia voi saada pahan lopun".

"Sitä sanon minäkin, äiti, sinä olet ihan oikeassa; mutta jos asia ajetaan kaikessa järjestyksessä, niin ei voi suuriherttualla olla mitään sitä vastaan. Ainoa, mikä puuttuu, on, ettei meillä ole mitään papereita näytettävänä, mutta, jos hänenkin on näyttäminen paperinsa, niin eivät ne suinkaan ole kauniita".

Rührdanz oli oikeassa, josko suuriherttuankin suhteen, sitä en tiedä; mutta mitä lasivaunuihin ja Pomukkelskopin paalimatkaan tuli, siinä oli hän oikeassa; sillä illan tullessa istui ritariskartanonomistaja sinisine hännystakkineen lasivaunuissaan, hänen vieressään istui hänen uljas Kanasensa ja näytti keltasenruskeassa silkkileningissään kuin joku hänen omista homettuneista mesileivistään kaikenlaisine monimutkaisine reunuskoristeineen, sillä erotuksella vaan, että hänestä puuttui mesileipien ihra, hän oli kuiva ja sitkeä kuin anturanahka, ja hänen luunsa kalisivat karskuivat tuolla kuoppaisella tiellä kuin pähkinät pussissa. Vastapäätä istuivat nuo molemmat armaat tyttäret, hyvin kauniisti puettuina, hyvin kauniisti: mutta hyvin äkäisiä he olivat, että isä välttämättömästi oli tahtonut ottaa heidät mukaansa näihin paaleihin, jotka vaan olivat jonkinlaiset *porvaripaalit*. Mutta sentähden olivatkin he päättäneet isän kiusaksi olla kokonaan tanssimatta ja aikoivat kohdella mokomia poroporvareita kuin roistoja; jo edeltäpäin osottivat he matkalla vihaansa isäänsä vastaan hankaamalla hänen sääriänsä jykeillä pähkinäpuisilla krinuliinin vanteillaan, jotka vaunumaakari tänään aamulla oli saanut heidän hameitansa kiinnittää. Kustaa istui kyyditsiän Juha Jokkumin kanssa edessä kuskituolilla.

Minun ei voi johtua mieleeni tänään illalla taas ruveta tanssimaan kaunisten naispuolisten lukiaini kanssa veljeyspaalissa, siksi olen minä liian vanha, ja Rudolfin häistä, joissa minä tein parastani, on kulunut vasta kolme päivää. Minä menen sinne vaan! vähän syrjästä päin katsomaan ja istun sitä varten tänä kauniina kesäiltana penkille Grammelinin huoneen eteen; voinhan sittemmin käydä ylös saliinkin, juomaan lasin punssia, ja voin samassa yhden ja toisen kanssa veljestyä.

Grammelinilla oli tänään aika hälinä, Rahnstädtin koko vallassäätty, porvarit lapsineen, pari kartanonomistajaa, Pomukkelskopp etupäässä, pari aatelismiestä poikinensa — rouvat eivät olleet

mukaan tulleet, he olivat tänään iltapuolella saaneet kovan hammastaudin ja tyttäret olivat matkoilla — lähiseudun arentimiehet ja nuoret maanviljelijät tulivat suurissa joukoissa. Meidän ystävästämme oli vaan harva lässä, sillä Jokkum Nüsslerillä oli tänään kirkonkäynti ja pastorin rouva ja Hawermann ja Lovisa olivat menneet sinne, ja rehtori Baldrian ja Kurz rouvineen ja Bräsig olivat myös olleet siellä päivällisellä, mutta tulivat kuitenkin ajoissa takasin, että vielä voivat paaliin mennä. Kurz ei kuitenkaan sinne tullut, hän oli tänään taas niin pahasti suuttunut Jokkumin pöhömahaisiin sukulaisiin, että hänen rakkaan puolisonsa oli paneminen hänet vuoteelle, joka oli hyväksi ei ainoastaan hänelle itselle, vaan erittäinkin herra Süssmannille ja paalille, siliä nyt voi tämä nuori mies ilman häiriötä johtaa tanssia; hän oli sitä varten hankkinut itsellensä uudet housut ja oli voidellut tukkansa niin paljolla rasvalla, että hän hyvin kyllä olisi voinut saada kaikki jäsenensä sillä sulaksi. Pikku asessori oli vanhempainsa kanssa tullut paaliin, ja Fritz Triddelfitz, joka tästä oli tiedon saanut, saapui paikalle ensi luokan maatilanomistajana. Pieni seminaristi, jonka rahat olivat lopussa ja joka voi arvata, ettei Bräsigin sisarentytär ollut tuleva, istui vastapäätä Grammelinia erään vanhan klaverikulun ääressä ja räökkäsi sitä ja lauloi: "Kaikki ilot multa meni, luulen kohta kuolevani", ja niin edespäin.

Rehtori Baldrian tuli rouvansa kanssa ja Bräsig rakennusmestari Schulzin kanssa, ja Slusuhr ja Taavetti tulivat myös. Taavetilla oli kaksi kultaista sormusta enemmän kuin tavallisesti sormissaan, ne oli annettu hänelle pantiksi, ja hän pureskeli kanelinkuorta, karkottaaksensa itsestään karvakaupan lemuja. Ja koska nyt kaikki olivat saapuvilla, voipi kemut alkaa: David Berger pelasi mamseljeesiä — niinkuin värjäri "Minä myös" sanoi — ja herra Süssmann säesti korkealla äänellä: "Allons enfants de la partie!"

Alussa näytti kaikki käyvän hyvästi; mutta veljestyminen kokonaisuudessaan ei tahtonut oikein luonnistua. Yhdeltä puolelta kyllä tämä sujui sukkelaan, sillä vallassäätyiset nuoret herrat ja nuoret herrat maalta veljestyivät tuota pikaa kaunisten porvarityttöjen kanssa; mutta nuoret naiset maalta ja vallassäätyisten tyttäret eivät millään ehdolla tahtoneet mieltä porvarien poikiin, ja ensimmäinen ilmeinen epäsopu sai alkunsa Malla Pomukkelskopista. Suutarinsälli, reformiyhtiön pilkkakirves, pyysi häntä tanssimaan, ja Malla vastasi että hänellä jo oli tanssia, ja nyt istui hän ja odotti Fritz Triddelfitziä eli herra Süssmannia eli jotakin toista pelastavaa enkeliä, jonka sallimus hänelle lähettäisi, tanssimaan hänen kanssansa heti alkavaa polkkaa. Mutta sallimuksella ei sattunut tällä erällä olemaan yhtään pelastavaa enkeliä varalla, vaan Malla jäi istumaan. Tuo sukkelasuinen suutarinsälli laski nyt pilojansa tästä ja sanoi vihdoinkin varsin kuuluvasti, jos eivät *ylhäiset naiset* tahtoneet tanssia heikäläisten kanssa, niin ei ollut *ylhäisten herrainkaan* tarvis tanssia heidän naistensa kanssa, he eivät olleet tänne tulleet ainoastaan syrjästä katselemaan muiden iloa. Ja nyt saivat pienet sievät, viattomat porvarityttöparat, jotka tähän asti olivat tilaansa hyvin tyytyneet, kestää ankaraa myrskyä, sillä veljet ja sulhaset ahdistivat heitä: "Wiikka, tanssippa vielä vaan kertakin tuon vääräsäärisen apteekariroikaleen kanssa!" ja: "Dortha, maltappa vaan kyllä minä sanon äitille!" ja: "Stiina, vielä yksi tanssi notariuksen kanssa, ja meidän välimme on rikki!" Niin torueltiin kautta salin, ja isä Pomukkelskopinkin täytyi vihdoinkin huomata, mistä tämä rähinä alkunsa oli saanut, ja hän joutui sentähden semmoiseen levottomuuteen, että hän meni Mallansa luo ja nuhteli häntä ankarasti tästä teostaan. Suutarinsälli, sanoi hän, on hyvin arvokas henkilö, reformiyhtiössä kävi hän ainakin kymmenestä muusta pelottavain pilkkapuheittensa tähden, ja vaikka Malla kyllä kinasti vastaan, isä Pomukkelskopp otti sivistyneesen tyttärensä käsikynästä kiitti ja talutti hänen läpi salin suutarinsällin luoksi ja sanoi, että tämä oli vaan ikävä erehdys, hänen tyttärensä oli pitävä sitä erinomaisena kunniana, saada tanssia niin arvoisan reformiyhtiön jäsenen kanssa. Ja katso! suutarinsälli hypyttää kieputti nyt mamseli Malla Pomukkelskoppia ympäri salin!

Isä Pomukkel oli nyt, niin sanoakseni, uhrannut esikoisensa veljeyden alttarille, mutta siitä ei paljon apua, asia ei tahtonut enää parantua. Pehtori Bräsig teki kyllä parastansa, hän puuhaili ruskeassa häntyrissään ympäri salia, sillä hän tahtoi kaikin mokomin, Pomukkelskopista huolimatta, saada veljestyksen toimeen: hän esitteli herra sen ja sen nikkari Thielin rouvalle, hän maltti mielensä ja käveli pahimman vihamiehensä, räättäli Wimmersdorfin, kanssa käsi kädessä ympäri salia ja suikkasipa vielä kaikkein nähden "Minä myös" värjäriin vaimon punasille poskille kaksi veljeyden suudelmaa; mutta tämä kaikki oli turhaa, sillä mitäpä voi yksityinen henkilö paljaalla hyvällä tahdollansa matkaan saada! — "Herra Schulz", sanoi Bräsig varsin väsyneenä puuhistaan, "eiköhän ruoka ja juoma mahda saada veljeyttä virkeämään? Tanssi tuottaa vaan häiriötä".

Mutta apua ei tahtonut olla ruoasta eikä juomastakaan; vallassäätyläiset olivat asettuneet toiseen päähän pöytää, porvaristo toiseen; toisessa päässä pöytää juotiin sjampanjaa, toisessa päässä sitä ilkeätä juomaa, jota Grammelin häpeämättä myi hyvästä punaviinistä kahteentoista killinkiin pullolta. Tosin oli Pomukkelskopp kutsunut suutarinsällin ruokatoveriksensa, hän istui Mallan vieressä ja isä Pomukkel täytti hänen lasiansa ahkerasti; tosin oli värjäri "Minä myös" asettunut rouvansa kanssa kahden kartanonomistajan väliin ja tilasi sjampanjaa, sillä hän oli, niinkuin hän itse luuli, tunkenut taskunsa täyteen neljän groschenin kappaleita; mutta kun hän nyt aikoi maksaa, huomasi hän, että hän puolihämärässä oli hairautunut, sillä rahan sijasta veti hän esille plakkaristansa kourallisen värjärimerkkejä. Tosin oli Bräsig istunut kahden niitä viehättävimmän porvaritytön väliin ja kohteli

heitä semmoisella isällisellä höyliydellä, että rouva Nüssler ei suinkaan viikkoon aikaan suonut hänelle yhtään hyvää sanaa, mutta pastori Gottlieb sitä vastaan monta kristillistä kiitoslausetta; mutta mitäpä autti tämä kaikki? Grammelinin hapan punaviini ja sjanpanja eivät sopineet yhteen, ja niin vallitsi pöydässäkin kaikkialla eripuraisuus.

"Herra Schulz", sanoi Bräsig vanhalle ystävällensä, joka istui häntä vastapäätä, "nyt on meidän koettaminen viimeistä keinoa; haastakaa te Süssmannin kanssa, kyllä minä puhuttelen herra Bergeriä".

Ja herra Schulz lähestyi Süssmannia: "Onko teillä nuottikirjat muassanne?"

"Kyllä vaan".

"No, sitte toimiin heti! Nyt on aika!"

Ja herra Süssmann jakeli pöydässä kirjat, ja Bräsig lähestyi David Bergeriä ja kysyi häneltä: "Herra Berger tunnetteko nuottia Schillerin lauluun: Sisko liinaliivisessä, veikko tähti rinnassa?"

"Kyllä vaan", sanoi Berger.

"No, sitte toimiin heti! Antakaapa kuulua!"

Ja yht'äkkiä kajahti kautta salin: "Ilo, suihke jumalien!" mutta yhä väheni laulajien luku, yhä heikommaksi kävi sävel, ja vihdoin seisojien joukko vaan vanha pehtori Bräsig, nuottikirja nokan edessä, ja kyynelkäärä kulkivat alas pitkin poskia, hänen laulaissansa: "Teitä, miljoonat, ma halaan — kuolokoon valheen sikiö!"

Tämä oli liikaa, tätä eivät he voineet suvaita. "Valheen sikiö?" Ei, tämä oli hävytöntä. Mutta valhettelivathan he kaikki! Niin kyllä, mutta vaan tarvittaissa. Seura nousi hyvin nolostuneena pöydästä, Bräsig istui alakuloisena eränsen soppeen, hän oli pahoillaan, kovin pahoillaan; nuoret rupesivat taas tanssimaan, ja Slusuhr ja Taavetti istuivat yhdessä eräässä viereisessä kamarissa ja joivat sjanpanjaa ja laskivat pilojansa pehtori Bräsigistä.

"Herra pehtori", sanoi muutaman ajan kuluttua, rakennusmestari Schulz Bräsigille, "numero 3:ssa istuu muutamia, ja notarius ja Taavetti tekevät teistä pilkkaa, he ovat haastelevinansa yhtä ja toista politiikista, ja notarius sanoi juuri, jos eivät Franskalaiset voi saada ketään toista kuningasta Ludvig Filipin sijaan, niin voitte te ruveta Franskan kuninkaaksi; teillähän ei tätä nykyä ole mitään muutakaan tekemistä, te voitte kyllä sen viran ottaa".

"*Sitäkö* hän sanoo?" kysyi pehtori Bräsig ja nousi pontevasti ylös nurkastaan.

"Niin, sitä hän sanoi ja toiset nauroivat".

"Ja Grammelinilla numero 3:ssa istuu hän?"

"Niin, siellä hän istuu".

"Tulkaa muassa, herra Schulz".

Bräsig oli pahoillaan — niinkuin jo sanonut olen — hän oli kovin pahoillaan; tuo kaunis veljeyden juhla, josta hän niin paljon oli ihmiskunnan hyväksi toivonut, oli rauennut tyhjiin; hänen mielensä oli kuin isä Abrahamin, hän aikoi jo uhrata lempilapsensa, aikoi heittää kaikki sillensä ja lähteä kotia, mutta silloin lähettää taivas hänelle syyllisen, johonka hän voi purkaa vihansa, ja vielä päälliseksi juuri sen, jonka kimppuun hän nykyisessä mielen tilassaan ystävänsä Pomukkelskopin perästä mieluisimmin tahtoi päästä. "Tulkaa, herra Schulz", sanoi hän ja kävi jyrkeillä askelilla suoraan läpi salin etehiseen, jonne hän oli jättänyt hattunsa ja myhkyräsauvansa. Hattunsa jätti hän paikalleen, mutta sauvan otti hän mukaansa numero 3:een.

Täällä istui suuri joukko vieraita pullojen ääressä ja nauroi juuri eräälle pilapuheelle, jonka herra notarius oli lausunut. Yht'äkkiä vaikenen kumminkin kaikki, sillä tämä iloinen seura havaitsi joukossansa naaman, jota nähdessä kyllä nauru voi heretä. Tämä oli Bräsigin naama, joka omituisella tavalla milloin katseli sauvaa, milloin notariusta, niin omituisella tavalla, että seura pian rupesi aavistamaan, mitä mahdollisesti voi tapahtua ja jonkinlaisella kiireellä väistyivät vieraat pois pöydän äärestä.

"Kuka roikale on tahtonut tehdä minun Franskan kuninkaaksi?" huusi Bräsig, niin että rapinki seinistä varisi, ja myhkyräsauva rupesi ikäänkuin elämään hänen kädesssänsä: "Minä en tahdo tulla Franskan kuninkaaksi!" ja — mäiskis! — mätkähti myhkyräsauva notariuksen lapaluiden väliin.

"Herra Jesus!"

"Minä en tahdo tulla Franskan kuninkaaksi!" ja taas teki myhkyräsauva tehtävänsä ja nyt vakuutti pehtori Bräsig ja hänen sauvansa vuorotellen, ettei hän hautonut semmoisia kunnianhimoisia ajatuksia päässänsä. Kynttilät, lamput, pullot menettivät tässä vallantaistelussa henkensä, ja Taavetti joutui pöydän alle, se tahtoo sanoa, vapaehtoisesti hän hiipi sinne. Notarius huusi apua, kukaan ei häntä auttanut; vasta sitte kun myrsky oli tauonnut, rohkaisi Taavetti pöydän alla mielensä ja sanoi: "Suokaa anteeksi, herra pehtori, onko tämä olevanansa veljeyttä?"

"On", huusi Bräsig, "te ryökäle! Ihmisen ja koiran välillä on kepitys paras veljeys".

"Ulos! ulos!" huusi herra Schulz ja haparoi pöydän alle ja veti Taavetin näkyviin.

"Hyvät herrat", huusi Slusuhr, "te olette todistajani, kuinka minua on kohdeltu, minä valitan oikeudessa".

"Minä en ole mitään nähnyt", sanoi eräs.

"Minä en tiedä mitään", sanoi eräs toinen.

"Minä katselin ulos akkunasta", sanoi kolmas, vaikka ulkona oli pilkkopimeä.

"Herra Schulz", sanoi Bräsig, "te olette minun todistajani, että minä täällä olen antanut herra notarius Slusuhrille pahanpäiväisesti selkään", ja niin puheini meni hän ulos ovesta, otti hattunsa ja lähti kotia.

Se kepitys, jonka Slusuhr numero 3:ssa oli saanut, tuli pian tiedoksi salissakin, ja jos jo ennenki täällä nyreämielisyys vallitsi, niin ei se tämän kautta suinkaan parantunut. Molemmat aatelismiehet olivat jo aikaa suorineet tiehensä, muutamat vallassäätyläisistä olivat myös jo kaikessa hiljaisuudessa kadonneet, ja pikku asessorilla oli jo hattu päässä ja huntu hartioilla, vaikka Fritz Triddelfitz melkein polvillaan rämpi hänen edessänsä ja pyysi saada tanssia hänen kanssansa vielä *yhden*, yhden *ainoan* kerran ympäri salia.

Pomukkelskopp teki myöskin jo lähtöä; hänellä oli epäselvä, mutta oikea aavistus, että hänelle vielä tänä iltana jotakin oli tapahtuva; hän meni siis rakkaan perheensä luo ja ilmotti heille, että hänen luullaksensa jo oli aika lähteä kotia. Hänen rakas perheensä kuvasti surullisella tavalla koko juhlallisuutta, se oli myös kokonaan hajallaan. Kustaa hyppeli vielä hyvillä mielin räättäli Wimmersdorfin nuorimman tyttären kanssa, Salla seisoi herra Süssmannin kanssa vähän syrjässä ja kuulteli hartaasti, kuinka herra Süssmann hänelle kertoi, että hän vaan noin lystiksensä oli ruvennut Kurzin palvelukseen, mutta että hän pian oli sen paikan heittävä, hän ei vielä vaan oikein tietänyt, pitkö hänen ottaa vastaan joku niistä paikoista, joita hänelle Hampurissa, Lyypekissä ja Stettinissä oli tarjottu, vai perustaisiko hän oman kaupan Rostockissa, sillä siellä oli hänellä vanha upporikas setä, joka joka kirjeessä rukoili häntä, että hän viimeinkin ottaisi vaimon, että hän, setä nimittäin, voisi luovuttaa hänelle omaisuutensa ja asua hänen luonansa. Malla istui sohvankulmassa ja itki suutarinsällinsä tähden. Meidän vanha uljas Kanasemme seiso suorana kuin seiväs; vaikka häntä tänä iltana kyllä oli ravisteltu, ei hän ollut liikahtanut paikaltaan, hän oli pysynyt lujana, eipä edes suutarinsällikään ollut saanut häntä hämille, ja kun Mukkel ilmotti hänelle, että heidän kai nyt oli lähteminen, sanoi hän vaan hyvin ystävällisesti: "Poku, etkö aio kutsua ystävääsi, suutarinsälliä, mukaan? Voithan kutsua vielä lisäksi jonkun aatelisista tuttavistas. Ja että seura tulee täydelliseksi, voithan vielä kutsua kankuri Rührdanzin ja Willgausin ja muut veljesi reformiyhtiöstä".

Ja tämä aviollinen pistos jalossa veljellisessä sydämessään, matkasi meidän ystävämme kotia.

Luku 43.

Päivätyöläiset ottavat Pomukkelskopin juhlallisesti vastaan, Kananen osottaa taas suurta urhollisuutta. — Herra Süssmann tulee paalista ja saattaa Kurzin erinomaisen onnettomaan tilaan, jota Bräsig käyttää hyväksensä, virkistääksensä vähän Kurzin rehellisyyttä — Rührdanz ja Willgaus menevät suuriherttuan luo, ja Pomukkelskopp, Taavetti ja herra notarius pitävät salaista neuvoa. — Notarius antaa tutkia ruumiinsa ja saa kauniin todistuksen lääkäritä.

Ihminen ei saa milloinkaan sanoa, mitenkä mikäkin asia päättyy; erinomattainkaan ei ole paholaista härsyttäminen, sillä hän tulee kyllä kutsumattakin; ja ne vieraat, jotka Pomukkelskopin piti Kanasen neuvosta kutsua, seisoivat jo Gürilitzin veräjällä ja odottivat jo isäntää ja emäntää. Kaikki Gürilitzin alustalaiset ja Pomukkelskopin päivätyöläiset seisoivat koossa kartanon pihaveräjällä, kun kesäaamu alkoi koittaa, ja aikoivat ottaa vastaan isäntäänsä.

"Lapseni", sanoi Rührdanz, "mitä tapahtuman pitää, pitää tapahtua, mutta kaikki säädyllisesti!"

"Hiiteen sinun säädyllisyytesi!" huusi Willgaus. "Onko hän ollut säädyllinen meitä kohtaan?"

"Ei haita mitään", sanoi Rührdanz, "me emme saa pilata oikeuttamme. Näethän, mitä mielettömyyttä sinä haastelet. Kun me sittemmin menemme suuriherttuan luoksi ja teemme tiliä toimistamme, sillä se on oikeus ja kohtuus, ja hän kysyy: 'Willgaus, kuinka te käytitte itsenne?' ja sinä vastaat: 'Niin, herra, ensin suomimme häntä kelpo lailla ja hosuimme eukkoa, ja sitte ajoimme heidät yli rajan', kuinka tämä soveltuisi? Mitä sanoisi suuriherttua tähän?"

"Niin", sanoi ukko Brinkmann, "Rührdanz on oikeassa. Jos saatamme hänen yli rajan, niin pääsemme hänestä ja mihinkään muihin rettelöihin emme tahdo sekaantua".

Se ehdotus hyväksyttiin. Ja miesten takana seisoivat vaimot ja lapset ja tuo eilisaamuinen suuri roteva akka seiso i heidän joukossansa ja sanoi: "Nyt olemme saaneet heidät niin pitkälle, kuin tahdoimme. Jolleivät he nyt aja ukkoa ja eukkoa pois kartanosta, niin hakkaan minä miestäni siksi, ettei hänellä ole luunsurua terveenä ruumiissa".

"Niin, ystäväni", huusi eräs toinen vaimo, "meidän täytyy, meidän täytyy päästä heistä! Minä olin eilen pappilassa — niin, pastorin rouva antoi minulle jotakin ja pastori kehotti minua kärsivällisyyteen — mitä? Kärsivällisyyteen? Onko nälkä kärsivällinen?"

"Jokkum Smidt", huusi eräs pitkä, hoikka tyttö, "juokseppa mäelle katsomaan, joko tulevat. Wiikka, mitenkä lentänevät meidän molempain mamsselein silmät pystyyn, kun he lähetetään matkaansa!"

"Kummi", sanoi päivätyöläinen Zorndt Brinkmannille, "eikö meidän tule ilmoittaa asiaa papille? Olisi ehkä hyvä, että hänkin saisi tiedon siitä".

"Ei, kummiseni Zorndt, siitä ei mitään hyötyä olisi, sillä hän ei ymmärrä tällaisia asioita, hän on minusta liian kokematon. Niin, jospa vanha pastori vielä eläisi!"

"Nyt tulevat", ilmotti Jokkum Smidt, tullen juosten paikalle.

"No, ken alkaa puheen?" kysyi Willgaus. "Kyllä minä hevoset seisatan".

"Rührdanz tietysti", kuului kautta joukon.

"Niin, jos te siihen tyydytte, miks'en minä puhuisi?" sanoi Rührdanz. Kaikki olivat nyt hiljaa.

Kuski Juha Jokkum tuli nyt ajaen ja aikoi poiketa kartanoon veräjämästä. Willgaus tarttui molempiin etumaisiin hevosiin suupielistä, käänsi ne vähän syrjään ja sanoi: "Juha Jokkum, seisata tässä tuokio aikaa".

Pomukkelskopp pisti naamansa ulos lasivaunuista ja näki koko kylän väen seisovan edessänmä: "Mitä tämä on?"

Rührdanz — ja hänen kerallansa koko ryhmä — lähestyi vaunuin ovea ja sanoi: "Herra, me olemme keskenämme päättäneet, ettette enää voi olla meidän isäntänämme, sillä te ette ole käyttäneet itseänne isännän tavalla meitä kohtaan, ettekä myöskään ennen muita ihmisiä kohtaan, sillä teillä sanotaan olevan rautarengas kaulassa ja semmoista isäntää, jolla on rautarengas kaulassa ei meidän ole tarvis kärsiä".

"Te rosvot! Te lurjukset!" huusi Pomukkelskopp, saatuansa selville, mikä heidän tarkoituksensa oli. "Mitä te tahdotte? Aiotteko käyttää väkivaltaa minua ja minun omaisiani vastaan?"

"Ei, sitä emme aio", sanoi ukko Brinkmann, "me aiomme vaan saattaa teidän yli rajan".

"Juha Jokkum!" huusi Pomukkelskopp, "aja päis! Lyö ruoskalla joukkoon!"

"Juha Jokkum", sanoi Willgaus, "niin kohta kuin sinä liikautat ruoskaa, mättäämme sinun alas kuskituolilta. Käännä nyt takasin! — Niin! Kas niin!" ja kuski ja hevoset kääntyivät Rahnstädtiin päin.

Salla ja Malla huusivat täyttä kurkkuansa, Kustaa hyppäsi alas kuskituolilta ja asettui päivätyöläisten ja isänsä väliin, estääksensä heitä hänen kimppuunsa pääsemästä; kaikki oli häiringössä, ainoastaan Kananen istui jäykkänä ja järkähtämättömänä eikä hiiskahtanut sanaakaan.

"Mitä te minusta tahdotte? Te rosvot ja ryövärit!" huusi Pomukkelskopp.

"Sitä emme ole", huusi Smidt, "teiltä emme ryöstä edes neulannuppia, ja Kustaa voi tänne jäädä taloutta pitämään ja voi sanoa, mitä meidän pitää tehdä".

"Mutta eukkoa ja noita molempia mamsseleja emme tahdo kauemmin täällä kärsiä, heidän pitää pois", sanoi Kapphingstin vaimo.

"Hiljaa, lapset!" sanoi Rührdanz, "kaikki pitää käydä säännöllisesti. Että viemme hänet yli rajan, sillä ei ole kylläksi; meidän on vieminen hänet meidän, tuomarillemme, Rahnstädtin pormestarille. Kaikki pitää tapahtua laillisessa järjestyksessä".

"Rührdanz on oikeassa", kuului nyt joukosta, "ja Kustaa, te saatte mennä rauhassa kotia, teille ei kukaan pahaa tee. Ja sinä Juha Jokkum, sinä saat ajaa käyntöjalkaa", ja nyt asettuivat muutamat tälle, muutamat toiselle puolelle vaunuja ja matkaa nyt tehtiin — oikein juhlamarsissa.

Pomukkelskopp antautui, mutta kohtaloonsa ei hän ollut tyytyväinen, hän istui ja väänteli käsiänsä ja voivotteli itseksensä: "Herran Jestan! Herran Jestan! Miksikä minulle näin käy? Miksikä minulle näin käy?" ja tirkisteli ulos vaunujen ovesta: "Hyvät ihmiset, olenhan minä aina ollut hyvä isäntä teitä kohtaan".

"Ihmisenylkiä olet sinä ollut meitä kohtaan", kuului eräs ääni joukosta.

Salla ja Malla itkivät, Kananen istui jäykkänä kuin lämpömittarin tanko, mutta jos yksikin päivätyöläisistä olisi ymmärtänyt, mikä kalu lämpömittari on, niin olisi havaittu Kananen muodosta, että se osotti paljon yli kiehuma-asteen, ja Willgaus, joka kulki juuri lähellä vaunuin ovea, olisi tietänyt olla varuillansa, siis, yht'äkkiä, hiiskahtamatta hivaustakaan, kääpäsi Kananen kädellään ja iski kiini Willgausin ruskeaan kiehkuraiseen tukkaan ja löyhytti sitä pahanpäiväisesti, ja silmät kipenöitsivät ja kiiluivat puolipimeään vaunuin ovesta ikäänkuin tarhapöllön, joka piti Willgausin ruskeata päätä jäniksen poikana.

"Tuhat tulimmaista! Näettekö sitä riivattua!" huudahti Willgaus, "lyö häntä kynsiin, Düring! Tuhat tulimmaista! Näetkö sitä perhanaa! Lyö häntä toki kápälille!"

Kylläpä vaan! Ennenkuin Düring ehti häntä Kananen kynsistä irrottamaan, oli eukko jo pari kertaa sysännyt Willgausin nenän vaunuin oven ripaa vastaan, niin että veri valui virtana sieramista.

"Tuhat tulimmaista! Tämäpä on saakelia! Siihen ilkiöön ei ole ensinkään luottamista; mutta malta, malta, kyllä minä sinun..."

"Seis!" huusi Rührdanz, "ethän voi häntä siitä moittia, kummiseni, sillä tämä ei ole muuta kuin luonnollista pahanilkisyyttä, sitä on sinun tällä kertaa kärsiminen; mutta sinä voit ilmottaa sen suuriherttualle ja voithan lystin vuoksi vielä näyttää hänelle nenäs kuinka eukko sinua matkalla on pidellyt".

Kananen ei lausunut mitään; joukko kulki eteenpäin; rajalla lähetettiin vaimot ja lapset, jotka tänne asti olivat vaunuin perästä seuranneet, takasin kotia ja kello seitsemän aikaan tultiin Rahnstädtiin, vitkalleen ja juhlallisesti.

Pehtori Bräsig loikoi akkunan äärenä ja imeskeli piippuansa ja arveli ajatteli eilisiltana sankartöitensä. Kurz, joka eilen illalla ei ensinkään ollut veljeyspaalissa ollut, oli kuitenkin hyvin pahalla päällä ja tohisi torueli puodissaan: "Senkin tolvana! Vetelys! Maltappa! Tuletpa sinä vaan kotia!" Ja mitenkäs muuten voi ollakkaan, hänen oli viimeinkin tuleminen kotia, nimittäin herra Süssmannin. Herra Süssmann loikahti yli kynnyksen, Kurz nojasi molemmin käsin tiskin syrjään ja näytti siltä, kuin aikoi hän kiukuissaan hypätä yli pöydän ja käydä Süssmannin kimppuun jo ovella, muta hän antoi hänen kumminkin tulla ensin puotiin sisään.

"Huomenta, patruuna, patrooni!" sanoi herra Süssmann ja hoiperteli puodin lattialla ja istui vihdoin, hattu koreasti kallellaan päässä, sillitynnyrin reunalle: "Huomenta, Kurzinen, Hurzinen, Purzinen, L...", tätä viimeistä sanan muunnosta ei hän kuitenkaan saanut sanotuksi, sillä Kurz tarttui molemmin käsin hänen tukkaansa, töyttäsi lakin hänen päästensä sillitynnyriin ja veti hänet noista rasvaisista, kärvennetyistä hiuskiehkuroista puodin peräpuoleen. Herra Süssmann haparoi umpimähkään taaksensa, saadaksensa kiini johonkin; hän sai käteensä öljytynnyrin tapin, tappi heltesi ja öljy kohisi koskena ulos tapinreistä.

"Herranen aika!" huudahti Kurz, "minun öljyni, minun öljyni!" hän hellitti herra Süssmannista ja pisti oikean kätensä etusormen tapinreikään. Herra Süssmann piti hanaa kädessään ja kieputti sitä riemuiten yli päänsä, ja niinkuin usein tapahtuu, että hullujen ja juopuneitten päähän pöllähtää kaikenlaisia juonia, niin johtui nyt Süssmanninkin päähän, että tämä tempu oli tehtävä täydellisesti!

Hän tempaisi siis hanan pois etikkatynnyristäkin.

"Herranen aika! Minun etikkani!" huusi Kurz ja pisti vasemman kätensä etusormen etikkatynnyriin. Ja koska hän nyt näin oli kokonaan vangittu, ruumis köyryssä eteenpäin ja lyhyt nuttu yllä, oli tilaisuus herra Süssmannista liian otollinen. "Patruuna! Kurzinen!" — mäiskis! — "Jääkää hyvästi, te tuuttisten lierittäjä!" — mäiskis, mäiskis! — "Johanna menee, eikä palaa milloinkaan!" — mäiskis, mäiskis, mäiskis! Sitte otti hän hattunsa sillitynnyristä, pani sen kallelleen päähänsä, laski molemmat hanat kymmenkunnan kyynärän päähän Kurzista tiskille ja lähti nauraen ulos ovesta.

"*Auttakaa!*" huusi Kurz, "*auttakaa! auttakaa!*" Mutta hänen väkensä ei ollut kotona ja hänen uljas vaimonsa oli tarhassa kitkemässä parsajuuria, ja ainoa, joka häntä kuuli, oli pehtori Bräsigt.

"Kaarlo", sanoi Bräsigt, "minusta tuntuu, ikäänkuin joku huutaisi Kurzilla. Minä menen katsomaan, onko siellä jotakin tapahtunut".

"Auttakaa!" huusi Kurz.

"Jumala nähköön", sanoi Bräsigt, "mitä melua, te pidätte jo aamulla varhain kello seitsemältä?"

"Hävytön konna!"

"Mitä? Niinkö te minua kohtelette?"

"Kelvoton heittiö!"

"Te olette raakalainen!"

"Antakaa minulle hanat, jotka ovat tiskillä".

"Noutakaa itse likaiset hananne, te hölmö, te!"

"Minä en voi, öljy ja etikka juoksee maahan, enhän minä teitä tarkottanutkaan, minä tarkotan Süssmannia".

"Se on toista se", sanoi Bräsigt ja kävi istumaan tiskille ja heilutteli jalkojansa, "mikä teitä nyt oikeastaan vaivaa?"

Kurz kertoi nyt, kuinka hän tähän onnettomaan tilaan oli joutunut.

"Te näytätte minusta hyvin lystiltä, Kurz; mutta pankaa tämä tapaus muistiinne: ne osat ruumiista, joilla ihminen on syntiä tehnyt, saavat aina rangaistusta kärsiä".

"Minä pyydän..."

"Hiljan, Kurz! Te olette aina tehneet syntiä öljyllä ja etikalla, sillä te olette sitä kaataissanne aina hetkauttaneet tuopin mittaa niin, että pohjalle aina on jäänyt pari kolme lusikallista. Tahdotteko tästä lähin aina antaa täyden mitan? Lupaatteko, ettette enää milloinkaan, bostonia pelatessamme, tirkistele toisten kortteihin?"

"Herran Jestan, lupaan, lupaan!"

"No, sitte tahdon minä pelastaa teidän", ja niin puhelein toi hän Kurzille hanat.

Tuskin oli Kurz vapaa, kun hän samassa töyttäsi ulos ovesta, ikäänkuin olisi herra. Süssmann vielä ulkona häntä odottamassa. Bräsigt seurasi ja molemmat tulivat juuri parhaasen aikaan, nähdäksensä, kuinka päivätyöläiset toivat Pomukkelskoppia kaupunkiin. "Hyväinen aika, mitä tämä on? Rührdanz, mitä tämä merkitsee?"

"Älkää panko pahaksi, herra pehtori, me olemme ajaneet pois isäntämme".

Bräsigt ravisteli päätänsä: "Nyt olette tehneet tyhmän työn!" ja hän seurasi joukkoa ja paljo joutilasta väkeä seurasi muassa pormestarin taloon asti; täällä riisuivat päivätyöläiset hevoset vaunujen edestä ja Rührdanz ja Willgaus ja Brinkmann ja vielä pari muuta menivät pormestarin puheille.

"Niin, hyvä herra", sanoi Rührdanz, "nyt toimme hänen tänne".

"Kenen?"

"Meidän isäntämme Pomukkelskopin".

"Mitä? Mitä tämä on?"

"Oo, ei juuri mitään, me emme tahdo häntä enää pitää isäntänämme".

"Hyväinen aika, hyvät ihmiset, mitä te olette tehneet?"

"Emme mitään muuta, kuin mikä oikeus on, herra pormestari".

"Oletteko käyttäneet väkivaltaa isäntäänne vastaan?"

"Emme pikkusormellakaan; mutta mitä eukkoon tulee, on hän pahoin pidellyt minun ystäväni Willgausia, hän nimittäin..."

Mutta pormestari oli jo ulkona huoneesta ja seisoi vaunuin luona ja pyysi Pomukkelskoppilaisia astumaan ulos. Se tapahtui ja pormestari vei perheen huoneisinsa.

"Miksikä meitä näin pidellään! Miksikä meitä näin pidellään!" voivotteli Pomukkelskopp. "Herra pormestari te tiedätte, että minä aina olen ollut hyvä herra väkeäni kohtaan".

"Kopp, etkö häpee?" huudahti Kananen.

"Ei", sanoi pormestari, luomatta huomiota Kanaseen, ja katseli herra kartanonomistajaa suorastaan silmiin, "sitä ette ole olleet. Te tiedätte, että minä sentähden usein olen varottanut teitä, te tiedätte että minä juuri teidän käytöksenne tähden väkeänne kohtaan luovuin ajamasta teidän lakiasioitanne. Minulla ei siis ole asian kanssa mitään tekemistä, ja jos minä yksityisenä henkilönä siihen puutun, en tee minä sitä teidän tähtenne, vaan noiden raukkain, sokaistuin ihmisten tähden. Älkää siis panko pahaksi..."

"Ah, hyväinen Jumala, antakaa minulle toki joku neuvo: mitä on minun nyt tekeminen?"

"Gürlitziin ette voi takasin mennä, ette vielä kumminkaan, siitä syntyisi vaan väkivaltaisuuksia, teidän on täällä odottaminen asiain loppua. Mutta malttakaapa; minä tahdon vielä kerran puhua heidän kanssansa".

Niin, mitäpä apua siitä? Väki oli vakaasti arvellut asiansa; niiden levottomain luikarein, joita heidän joukossansa oli, oli täytynyt tyytyä rauhallisempain, vanhain päivätyöläisten päätökseen, ja nyt oli mahdoton saada heitä horjumaan siitä lujasta luulostaan, että olivat oikealla tiellä.

"Ei, hyvä herra", sanoi Rührdanz, "takasin emme häntä ota; käyköön miten tahansa".

"Te olette tehneet itsenne syyllisiksi suureen rikokseen ja tämä asia voi tulla teille hyvin turmiolliseksi".

"Se saattaa olla kyllä mahdollista, mutta jos rikoksista kysymys on, niin on herra Pomukkelskopp enemmän rikkonut meitä vastaan, kuin me häntä vastaan".

"Hyvät ihmiset, te olette reformiyhtiössä antaneet mielettömäin ihmisten viekotella itseänne".

"Älkää panko pahaksi herra pormestari, sitä on kyllä aina sanottu, mutta se ei ole totta. Mitä? Onhan meidän herramme Pomukkelskoppkin reformiyhtiön jäsen, ja hän on myös siellä puhunut; mutta hyvä herra, hän puhui valheita, sen tiedämme me parhaiten".

"No, mutta mitä aiotte nyt tehdä?"

"Nuori herra Kustaa on kotona, ja kun hän sanoo, meidän pitää tehdä sitä tai tätä, niin me teemme; mutta Willgaus ja minä, me menemme suuriherttuan luo ja kerromme hänelle asian, ja sentähden pyydämme teitä, että annatte meille sitä varten paperit".

"Mitä papereita pitäisi minun teille antaman?"

"Niin, herra pormestari, älkää panko pahaksi, mutta se ei haittaisi. Näettekös, minä kävin kerran ilman papereita rautatiellä — sieltä he tietysti ajoivat minun pois — mutta meidän suuriherttua ei ole mikään rautatie ja hän on kai kohteliaampi, ja jos meillä ei olekaan mitään papereita näytettävänä, niin voit sinä, Willgaus, näyttää nenäsi, kuinka eukko on sinua pidellyt, ja minä näytän rehelliset käteni, joita ei ole tahrannut mikään väärä omaisuus".

Niin puhein meni vanhus ulos, ja päivätyöläiset seisoivat ja kahmivat taskujansa ja vetivät esille, mitä rahantähteitä heillä sattui olemaan: "Niin, nyt menkää! Mutta menkää suoraa päätä Sweriniin!" ja: "Älkää unhottako, miten Kapphingstin tytölle kävi!" "Jos suuriherttua kysyy teiltä, mistä me sitte oikeastaan olemme eläneet, niin voitte rehellisesti sanoa, ettemme ole mitään omalta herraltamme

varastaneet; mutta rouva Nüsslerin perunakuoppia olemme toisinaan käyneet tarkastelemassa, koska hän ei siitä mitään ole välittänyt!"

Molemmat miehet lähtivät Sweriniin; toiset päivätyöläiset menivät kotia; Juha Jokkum ajeli tyhjillä vaunuilla perästä; väki jota oli kokoontunut kosolta pormestarin talon eteen, sillä huhu tästä tapauksesta oli kulkenut kuin kulovalkea läpi kaupungin, hălpeni, ja pehtori Bräsigt sanoi Hawermannille: "Kaarlo, hän ei siis ole voinut välttää kohtaloansa. Minä seurasin vähän matkaa joukkoa, en hänen tähtensä, vaan noiden raukkain päivätyöläisten tähden; kun hän itse tuli näkyviin, lähdin minä pois, minä en tahtonut nähdä häntä hänen kurjassa viheliäisyydessään".

Pomukkelskopp oli rakkaan perheensä kanssa mennyt Grammelinille ja istui siellä valittaen, vaikeroiden notarius Slusuhrin vuoteen ääressä, joka, selkäsaunan saatuansa, heti oli ruvennut vuoteen omaksi, antaaksensa asialle oikein arveluttavan muodon.

"Minä lähetin heti lääkäriä noutamaan ja annan tutkia ruumiini, että pääsen tuon perhanan pehtorin kimppuun. Strumpf ei ole kotona, mutta toinen lääkäri on kohta tuleva".

"Ah, kuinka onnellinen te olette", sanoi Pomukkel.

"Kuinka niin?" sanoi notarius ja käänsi itsensä toiselle kyljelle, "eihän sitä voi miksikään erinomaiseksi onneksi sanoa, että saa selkäänsä tuumaa paksusta myhkyräsauvasta".

"Te voitte kumminkin vaatia kosta; mutta minä — minä mies parka! Mitä voin minä tehdä?"

"Komppanian sotaväkeä pitää teidän pyytää avuksenne, ja sitte pieksätätte ne perhanat, niin että ovat vähissä hengissä, ja jos te olette liian arka sitä tekemään, niin antakaa rouvanne toimia, hän kyllä sen seikan suorittaa".

"Hyväinen Jumala! Ei, ei! Minä olen saanut heistä kyllikseni! Pümpelhagenista ei tule mitään ja Gürlitziin en minä enää palaja, he polttaisivat minun taloineni. Ei, ei! Minä myyn, minä myyn!"

"Tiedättekö mitä?" sanoi Taavetti, joka samassa tuli huoneesen ja oli kuullut Pomukkelskopin viimeiset sanat, "te olette oikeassa: myykää; niinä toimitan sen tehtävän, minä tiedän..."

"Penteleen juutalaisluikari!" sanoi Slusuhr ja siirrähtihe taas toiseen asemaan. "Tulimmaista kans! Luuletko sinä, ettemme sitä yksin voi toimeen saada? Niin, herra Pomukkelskopp, myykää vaan, sillä jos eivät he juuri polttaisikaan teidän asunhuonettanne, eloamat ja ladot he kyllä löytävät, sillä te olette vähitellen kasvattaneet siellä itsellenne oikein kaunista sukua".

"Mitä, herra notarius, mitä te tarkotatte? Te olette ansainneet rahaa, te voitte tehdä, pienen kaupan, ostaa jonkun talonpojan talon, tai myllyn; mutta ritariskartanoa? Siihen tarvitaan minun isääni".

"Teidän isääne? Jos hän kuulee, että on Pomukkelskopin kartanosta kysymys, niin sanoo hän: 'Juu perunia!' Me kaikki kolme olemme huonoissa kirjoissa hänen luonansa".

"Kun minä sanon", alotti Taavetti, mutta samassa tuli lääkäri, pikku asessorin isä, huoneesen.

"Hyvää huomenta, te olette kutsuttaneet minua?" kääntyi hän Slusuhrin puoleen. "Mikä teitä vaivaa?"

"Ah, herra tohtori, olittehan tekin eilen paalissa. Oi, mitä tuskia! Te olette varmaankin jo kuulleet...?"

"On saanut selkäänsä", sanoi Taavetti, "minä olen todistaja. Hän on kärsinyt väkivaltaa".

"Pitäkää te kirottu suunne kiini!" huusi Slusuhr. "Herra tohtori, minä pyydän, että pidätte minusta lääkärintutkimuksen; minä tuskin kai enää milloinkaan voin jäseniäni käyttää".

Tohtori kävi nyt, mitään enempää sanomatta, potilaan luo, paljasti hänen selkäänsä, ja siinä oli todellakin paljon nähtävänä, mitä tavallisen ihmisen selässä ei ole ja se oli kirjoitettu siihen suurilla, selvillä punasilla kirjaimilla. Pomukkelskopp oli ristinyt kätensä sääliväisyydestä; mutta kun hän näki nämä viirut notariuksen selässä, lensi hänen kasvoillensa oikein suloinen loiste ja Taavetti hypähti pystyyn: "Taivahan pyhät! Mimmoiselta hän näyttää! Herra tohtori, minä pyydän, että tutkitte minua kans: rakennusmestari Schulz veti minun esille pöydän alta ja repi rikki uuden hännystakkini".

"Lähetäkää räätätilille!" sanoi tohtori levollisesti ja kääntyi notariukseen: "Minä kirjoitan teille alhaalla Grammelinin luona heti todistuksen. Hyvästi, hyvät herrat!"

Niin hän meni ja vähän ajan perästä tuli Grammelinin sisäpiika ja toi paperin, jonka tohtori lähetti notariukselle. Slusuhr aukaisi paperin ja luki:

'Virvani puolesta todistan minä täten, että herra Notarius Slusuhr on saanut kelpo selkäsaunan, niinkuin viinaleista selässä selvästi on nähtävä. Mutta se ei ole häntä vahingoittanut.

Nimi. Lääket. t:ri'.

"Ja tätä kirjottaa se mies minulle?" puhkesi notarius sanomaan, "mutta se ei ole häntä vahingoittanut? — Aa, maltappa. Me kohtaamme kai vielä toisemme".

"Hyväinen aika!" huudahti Taavetti, "onhan, toki parempi: se ei ole minua vahingoittanut, kuin: se on minua vahingoittanut".

"Te olette pöllöpää. Mutta mitäpä minä tässä enää venyn?" sanoi Slusuhr. "Älkää panko pahaksi minun täytyy mennä, minun täytyy saada kiittää herra pehtoria selkäsaunasta — pienellä valituskirjalla".

"Älkää unhottako minua, rakas ystävä", sanoi Pomukkelskopp, "te lupasitte kirjottaa minun puolestani vielä tänään Pümpelhageniin".

"Luottakaa vaan minuun. Minun on mieleni niin katkera, minä tahtoisin kirjottaa koko mailma vastaan. Eikö teillä myös ole mitään kirjottamista, Taavetti?"

"Jos minulla jotakin on kirjottamista, niin kirjotan minä; jos ei minulla mitään ole kirjottamista niin olen minä kirjottamatta", sanoi Taavetti ja meni Pomukkelskopin kanssa ulos ovesta.

Luku 44.

Kun ukkosenilma uhkaa. — Pümpelhagenin päivätyöläiset ja kirje Swerinistä. — Köyhä aatelisneiti. — "Hän on ruvennut konnaksi!" — Miksikä nuori rouva von Rambow rajuilmassa ja yöllä juoksi pitkin maantietä ja mitä Sulittaani siihen sanoi. — Kukkaistee tekee vaikutuksensa, ja Kristianin täytyy ajaa nelisten. — Rouva Nüssler rupee vanhoilla päivillään valhettelemaan ja Hawermann käyttämään taikatemppeja.

Haikean raskas oli aika ollut rouva von Rambowista Pomukkelskopin käynnin jälkeen; vitkallisesti, askel askelelta, olivat hetket vierineet ja niiden perästä oli uusia huolia, uusia tuskia ilmaantunut; vahvalla, lujalla kädellä oli hän kitkenyt tämän rikkaruohon pois ympäriltänsä; mutta ajan pitkään väsyä ahkerinkin käsi ja uskaliainkin sydän halajaa lepoa, illan rauhaa. Hänen miehensä ei ollut tullut määrättynä päivänä kotia; sen sijasta oli tullut sanansaattaja Slusuhrin sinetillä varustetun kirjeen kanssa, ja sanansaattaja sanoi saaneensa käskyn odottaa siksi, että hän voi antaa kirjeen herra von Rambowille itselle. Mitä tämä merkitsi, saattoi Frida kyllä arvata. Hän istui illanhämyssä kamarissaan lapsensa luona ja katseli ulos utuiseen kesäiltaan, jossa raskaita pilviä kohosi taivaalle.

Päivä oli ollut rasittavan lämmin ja semmoisena päivänä juoksee veri hitaasti suonissa: se ei liris ja lorise kuin kirkas lähde, vaan luikertaa vitkaan ja vaivalloisesti, ikäänkuin suopuron likainen vesi, ja niinkuin luonto kaipaa ja halajaa ukkosenilmaa, uudestaan virkistyäksensä, samoin halaa ja toivoo sydän levottomasti, että joku puuska tai isku, oli hän mikä hyvänsä, vihdoinkin pelastaisi hänen tästä tukehduttavasta tuskasta! Niin oli Fridan laita, niin halasi ja toivoi hän kelvollista ukkosen iskua, joka puhdistaisi sen paksun ilman, jota hän hengitti, että vihdoinkin taivas selkenisi; eikä hän toivonutkaan turhaan.

Karoliina Kegel tuli sisään ja toi postilaukun ja jäi seisomaan, ikäänkuin olisi hänellä jotakin tekemistä, ja aukaisi laukun ja laski erään kirjeen rouvan eteen pöydälle ja seisoi taas ja kysyi: "Armollisin rouva, pitääkö minun sytyttää kynttilä?"

"Ei, anna olla sytyttämättä".

Karoliina ei mennyt, hän jäi vieläkin seisomaan: "Armollisin rouva, te olette meitä kieltäneet, me emme saa mitään juoruja kantaa, mutta..."

"Mitä nyt?" kavahti Frida ylös ajatuksistaan.

"Ah, armollisin rouva, Gürlitzin väki on ajanut pois isäntänsä Pomukkelskopin rouvineen ja molempine tyttärineen".

"Siis kumminkin!" huudahti Frida.

"Niin ja kaikki päivätyöläiset seisovat kartanolla ja pyytävät saada puhutella teitä".

"Aikovatko he ajaa meidätkin pois?" kysyi Frida ja nousi levollisesti ja kopeasti ylös tuoliltaan.

"Ei, ei, rakas armollisin rouva", huudahti Karoliina ja heittäytyi maahan ja halasi Fridaa polvista ja kyynleet purskahtivat ulos hänen silmistänsä, "ei, ei, se ei tule kysymykseenkään, ja minun vanha isäni sanoo, että ensimmäistä, joka semmoista uskaltaa lausua, lyö hän lapiolla päähän. He sanovat vaan, että herran kanssa ei voi puhua, hän keskeyttää heidät aina, he tahtovat puhua teidän kanssanne, sillä teihin on heillä luottamusta".

"Missä on Triddelfitz?"

"Hyväinen aika! Tuolla hän pyörii heidän joukossansa, mutta hänestä eivät he mitään välitä, he sanovat, ettei heillä ole hänen kanssansa mitään tekemistä, he tahtovat saada puhua armollisen rouvan kanssa".

"Tule!" sanoi Frida ja meni ulos.

"Mitä te tahdotte?" kysyi nuori rouva, tultuansa ulos porstuan ovesta, jonka edessä päivätyöläiset seisivat tiheässä ryhmässä.

Nikkari Fritz Flegel astui esille ja sanoi: "Armollinen rouva, me tulemme teidän puheillenne sentähden, että me olemme kaikki yksimielisiä ja että me jo ennen olemme herran kanssa puhuneet, mutta siitä ei ole mitään syntynyt. Ja herra tiuskii vaan meille, ja herra Triddelfitziin ei meillä myöskään ole mitään luottamusta, sillä hän on vielä liian kokematon eikä tunne vielä asioita, ja sentähden ajattelimme, että te voisitte meitä auttaa, jos te niin hyvä tahtoisitte olla. Me emme vaadikkaan liikoja, me olemme tyytyväisiä siihen, mitä me saamme, ja me saammekin, mitä meille tulee, mutta emme koskaan oikealla ajalla ja siihen emme voi tyytyä".

"Niin", puuttui Päsel puheeseen, "ja viime vuonna, jolloin oli nälkävuosi, myytiin rukiit loppuun, ja näettehän, armollinen rouva, minun pitää saada välikirjan mukaan kaksitoista karpiota rukiita, joista minun on eläminen, ja niitä en minä saa, vaan minua käsketään odottamaan. Niin, odottamaan, kun perunatkin ovat pilalle menneet! Mistä pitää minun sitte elää?"

"Armollinen rouva", puhkesi tässä eräs vanha harmaapäinen ukko puhumaan, "elatusaineista en tahdo mitään puhua, sillä nälkää meidän ei juuri ole tarvinnut nähdä; mutta minun, vanhan miehen, täytyy päiväkaudet seisoa suokuopassa, selkä köyryssä, ammentamassa vettä, enkä voi illalla liikuttaa jäseniäni enkä yöllä saada unta silmäni tuskien tähden; tässä pitäisi kumminkin joku helpotus tapahtua. Toisin oli laita silloin, kun Hawermann vielä täällä oli, mutta nyt käskyy yksi sitä, toinen tätä, ja ne, jotka käskyvät, eivät ymmärrä työtä".

"Niin, armollinen rouva", astui nikkarimies taas esille, "ja sentähden pyydämme, että saisimme taas varsinaisen pehtorin, jos ei Hawermann tahdo, niin jonkun toisen, mutta semmoisen, joka kohtelee meitä, säädyllisesti ja kuuntelee meitä, kun meillä on jotakin hänelle sanomista, ja joka ei tiuski meille eikä käytä, herjaussanoja, kun emme ole niitä ansainneet, eikä piekse meidän lapsiamme, kun he kartanoon tulevat, kepillä, niinkuin herra Triddelfitzillä ennen oli tapana".

"Se ei saa tapahtua!" sanoi Frida.

"Ei, armollinen rouva, nyt ei hänkään sitä enää tee; siitä on pian puoli vuotta, kun minä hänen kanssansa puhuin siitä vähäisesti kahdenkesken, ja aina siitä asti on hän ollut varsin sävyisä ja maltillinen. Ja jos meidän armollisin herrammekin tulisi kerran järkeensä ja huomaisi oman etunsa, niin hankkisi hän itselleen kelvollisen pehtorin, sillä hän ei kumminkaan itse ymmärrä mitään maanviljelyksestä, ja silloin ei pilaantuisi kokonainen nisulaiho häneltä, niinkuin tapahtui viime vuonna, eivätkä ihmiset puhuisi niin paljon hänestä. Niin, armollinen rouva, ihmiset puhuvat sitä ja tätä ja he sanovat, että herran on: myyminen kartano ja että hän aikoo myydä sen Pomukkelskopille, mutta häntä emme ota isännäksemme".

"Emme", huudettiin nyt sikin sokin, "häntä emme ota".

"Miestä, jonka omat päivätyöläisensä ovat ajaneet yli rajan, ei meidän ole tarvis ottaa isännäksemme".

Isku iskun perästä oli päivätyöläisten puhuessa sattunut Fridan sydämeen. Se rakkauden ja kunnioituksen puute, jolla hänen miestänsä mainittiin, tämä tieto heidän tukalasta tilastansa, joka jo oli levinnyt alhaisimpain työmiestenkin piiriin, kaikki tämä koski niin kipeästi hänen sydämeensä että hän töin tuskin sai sanotuksi: "Hiljaa, väki! Kaikki, mitä minulle olette sanoneet, on herra ratkaiseva, kun hän kotia tulee. Menkää nyt rauhassa kotia ja älkää enää toisten tulko niin suuressa joukossa

kartanolle; minä tahdon ilmoittaa herralle teidän pyyntönne, ja minä luulen voivani luvata teille, että Juhannukseksi on muutos tapahtuva talouden hoidossa — tavalla tai toisella" — lisäsi hän syvällä huokauksella ja herkesi tuokioksi puhumasta, ikäänkuin täytyisi hänen tukehduttaa joku ahdistava ajatus. "Niin, Juhannukseen asti odottakaa, silloin on muutos tapahtuva".

"Se onkin yhdentekevä".

"Sitte onkin asia oikeassa".

"Me kiitämme suuresti".

"No, hyvää yötä sitte, armollinen rouva".

Niin menivät he tiehensä.

Frida meni kamariinsa, ulkona löi salamaa ja jyrisi ja tuulenpuuskaa lenteli yli kartanon, ryöpyttäen hietaa ja ruhjuja akkunia vastaan.

"Niin", sanoi hän, "Juhannus on ratkaiseva; minä en ole liikoja luvannut, Juhannukseksi on muutos tapahtuva. Mutta mikä?" ja hänen mieleensä johtui se kurja kuva, jonka Taavetti ilkeydessään oli maalannut hänen eteensä hänen vastaisuudestaan: hän näki olevansa pakotettu asumaan pikkukaupungissa hyyryllä, miehensä ja lapsensa kanssa joutilaana, ilman mitään toipumuksen toivoa; hän kuuli naapurien kuiskailevan: noilla olisi voinut olla paremmatkin päivät; hän näki miehensä nousevan aamulla, menevän kaupunkiin, tulevan takasin puolipäivän aikana, loikovan iltapuolen sohvalla, menevän taas ulos ja laskeuvan illalla levolle. Aksel oli sillä tavoin yhä vaan kuluttava päivänsä turhaan. Frida näki itse surkastuvansa, uupuvansa jokapäiväisten huolten alla, ilman lohdutusta, ilman ystäviä; hän näki itsensä viimeisellä vuoteellansa ja lapsensa seisovan vuoteen ääressä. Oman lapsensa! Tästä lähin orpona! köyhänä aatelisneitinä! Kova kirous rasittaa tätä säätyä kun varoja ei ole kannattamaan arvoansa. Köyhä, aatelismies tulee kyllä toimeen, hän rupee sotamieheksi; mutta köyhä aatelisneiti raukka? Vaikka Jumala itse taivaasta tulisi ja varustaisi hänen kaikella enkeleinsä suloudella, ja vaikka hänen vanhempansa kasvattaisivat häntä niin huolellisesti, kuin ihmislasta kasvattaa voidaan, mailma menee hänen ohitsensa, ja aatelismies sanoo: "Hän on köyhä", ja porvari sanoo: "Hän on ylpeä". Semmoisena näki Frida lapsensa, joka lepäsi äitinsä sylissä lapsen rauhallista unta, ukkosen ja myrskyn pauhatessa ulkona.

Karoliina Kegel toi kynttilän ja sytytti sen; nuori rouva otti kirjeen, joka oli pöydällä, niinkuin tavallisesti tehdään, kun ei tahdota näyttää muille, mitä omassa povessa liikkuu. Hän katsoi päällekirjotusta, siinä oli hänen nimensä, hänen kälynsä Albertina oli sen kirjottanut; hän repäisi kuvertin auki ja eräs toinen kirje putosi hänen käteensä, se oli kirjotettu hänen miehellensä.

"Pane kirje herran kirjotuspöydälle", sanoi hän palveluspiialle.
Karoliina meni.

Hänen miehensä sisaret olivat usein hänelle kirjotelleet, ja ne olivat olleet enimmästä semmoisia kirjeitä, joita naiset kirjoittelevat toisillensa ajan kuluksi. Frida aukaisi kirjeen, mutta — ah! — tämä ei ollut mikään kirje ajan kuluksi: Albertina kirjotti:

Rakas sisar!

Teenkö oikein, sitä en tiedä; Bertha kehottaa minua ja Fidelia on jo kahdesti tempaissut kirjeen pois käsistäni, hän arvelee, että se vaan voi pahottaa meidän rakkaan veljemme Akselin mieltä. Mutta — minä en tiedä mitään muuta neuvoa — meitä pakottaa todellinen hätä. Me olemme jo pari kertaa Akselille kirjottaneet; hän ei ole mitään vastannut; hänellä on kai näinä huonoina aikoina paljon matkailemista ja tietysti paljon muitakin toimia — sillä nyt ovat tulleet ikävät valtiollisetkin seikat lisäksi, joista meilläkin täällä Swerinissä on ollut kaikenlaista kiusaa — ja sentähden luulen tekeväni oikein, että käännyin sinuun; sinä olet meille vastauksen antava. Sinä tiedät, että Aksel on ottanut ne rahat, jotka meidän isävainajamme oli pannut talteen meitä varten, ja että hänen aikomuksensa oli kiinnittää ne Pümpelhageniin; hän lupasi meille viisi prosenttia korkoa niiden neljän ja puolen prosentin sijasta, jotka me ennen saaneet olimme — se ei olisi ollut tarpeesen, sillä me olisimme tulleet niilläkin toimeen — mutta hän lupasi lähettää meille korot säännölliset neljännes-vuosittain, mutta ei ole kuitenkaan lähettänyt niitä meille kolmeen vuosineljännekseen. Frida kulta, me emme olisi todellakaan siitä mitään puhuneet, jos ei meillä olisi todellinen hätä käsissä. Lisäksi tulee vielä, että meidän lankomme Breitenburg on käynyt meidän luonamme; hän ei tietänyt Akselin lainasta mitään, mutta kun hän sen kuuli, herjasi hän raa'alla tavallansa mitä hävyttömimmästi Akselia ja sanoi meitä kolmeksi tyhmäksi tyttötölleröksi. Hän pyysi saada nähdä meidän kiintyiskirjaamme, jota emme voineet hänelle näyttää, koska Aksel tähän asti aina on unhottanut lähettää sen meille, ja sanoi meille sitte suoraan vasten silmiä, että me

olimme rahamme menettäneet, sillä se oli yleisesti tunnettu asia, että Aksel huonon taloudenpitonsa kautta oli niin velkaantunut, että Pümpelhagen oli myytävä huutokaupalla. Me tiedämme tosin, mitä arvoa meidän tulee panna lankomme sanoihin, sillä hän on aina vihannut meidän rakasta, Akseliämme, ja mitenkä olisi mahdollista? Pümpelhagen myytävä? Satoja vuosia on se ollut meidän suvullamme! Sitä ei suuriherttua suvaitsi: — ja me sanoimmekin sen hänelle — Fidelia hyvin kiivastuneena — silloin sieppasi Breitenburg hattunsa ja keppinsä ja sanoi raa'alla tavallansa: "Teidän veljenne Aksel on aina ollut heittiö, nyt on hän ruvennut myös konnaksi teitä kohtaan", jonka kuultoansa Fidelia juoksi esille ja näytti hänelle, missä ovi oli. Se oli kamala kohtaaminen, enkä minä milloinkaan olisi sinulle siitä kirjottanut, jollei minua olisi siihen pakottanut salainen pelko, että Aksel ja Breitenburg kerran saattaisivat sattua yhteen ja että he silloin, samoin kuin langokset Darmenbourg ja Malzahn, kunniani loukkauksen tähden ampuisivat toinen toisensa kuoliaksi. Pidä sentähden vaaria Akselistä, että hän välttää semmoista kohtaamista, ja jos jokin mahdollista, toimita niin, että me saamme korkomme. Elonaikana aiomme tulla teitä katsomaan; me iloitsemme lapsellisesti jo edeltäpäin, että saamme taas nähdä teidän ja ne paikat, joissa me lapsina leikittelimme ja neitosina uneksimme ja jossa me — ah! — näimme herttaisen isämme eroavan näistä ilmoista. Niin, Frida, minä iloitsen siitä jo edeltäpäin ja Bertha ja Fidelia tekevät samoin, sillä me elämme oikeastaan vaan muistoista, sillä nykyinen elämämme on tyhjä ja ikävä. Ainoastaan silloin tällöin tulee joku rakkaan isävainajamme vanha ystävä ja kertoo meille, mitä mailmassa tapahtuu, ja on Berthasta ja minusta oikein liikuttavaa nähdä, kuinka meidän pieni Fideliamme, jonka luonto on niin hilpeä, viskaa syrjään kutimensa ja tarkasti kuuntelee kaikkia. Häntä miellyttää nimittäin suuresti kaikki hoviutiset. — Voi hyvin, Frida, anna anteeksi pajatteleminen ja anna Akselille myötäseuraava kirje; minä olen kirjottanut hänelle vakaasti ja luottamuksella, mutta olen, niin paljon kuin mahdollista, välttänyt mieltä pahottavia sanoja. Elonaikana näemme toisemme.

Albertina von Rambow.

Swerin, Kesäkuun 11 p. 1848.

Frida luki kirjeen; mutta hän ei lukenut sitä loppuun, kun hän tuli sanoihin: "Teidän veljenne Aksel on aina ollut heittiö, nyt on hän myös ruvennut konnaksi", heitti hän kirjeen lattialle ja väänteli käsiänsä, hypähti pystyyn ja juoksi sinne tänne huoneessa ja huusi: "Se hän on! Se hän on!" — Lapsi lepäsi nukuksissa Fridan edessä, hän heittäytyi tuolille ja otti taas kirjeen käsiinsä ja luki nuo kauheat sanat uudestaan, ja se hirveä kuva, jonka hän vähää ennen oli tehnyt oman lapsensa vastaisuudesta, katosi kuin varjo, ja hänen edessään seisoivat toinen, joka kirjavilla väreillään häikäsi hänen silmiänsä, ja tämä kuva oli nuo kolme sisarta ja kuvan alla oli kirjoitettu: "Petetyt! Oman veljen petämät!" ja sen takana seisoivat hänen miehensä kuva, mutta epäselvästi, hän ei voinut oikein nähdä, mikä oli totta, mikä valhetta, ja kuvan alle oli kirjoitettu: "Konna!" — Hirveätä! hirveätä! Nyt oli hän kaikki kadottanut! Kahdenkertaisesti kadottanut! Sillä hän ei ollut itse syypää tähän kadotukseen, syyllinen oli se mies, jota hän kerran oli rakastanut enemmän kuin omaa sieluaan. Tämä oli hirveätä! — Apua! apua! Pois tuo polttava häpeäpilkku otsasta, jota hän niin usein alttiiksi antavassa rakkaudessaan oli suudellut! Mutta millä? Ken voi auttaa? Ah, nimiä jolahti kyllä hänen päähänsä, paljo nimiä, mutta ne nimet hämmöttivät etäällä jyrkkiin kallioseiniin piirrettyinä, joihin hän ei voinut saada jalansijaa. Hän väänteli käsiänsä tuskissansa, ja näköala kävi yhä ahtaammaksi, hän näki Pomukkelskopin ja Slusuhrin ja Taavetin nimet ja kavahti pystyyn ja viittasi kädellään, ikäänkuin tahtoisivat häntä karkottaa pois nämä aaveet, ja näköala kutistui kutistumistaan, mutta yht'äkkiä loisti hänelle hänen tuskissaan ja hädissään erään rouvasihmisen vanhat ystävälliset kasvot vastaan, nimittäin rouva Nüsslerin kasvot, ja ne näyttivät niin ystävällisiltä kuin silloin, jolloin rouva Nüssler suuteli hänen pientä lastansa.

Ja nuori rouva kavahti pystyyn ja huudahti:

"Hänellä on sydän, ihmisen sydän!"

Ulkona jyrisi ja iski salamaa ja vesi valui virtana alas taivaasta; nuori rouva sieppasi huivin päähänsä ja töyttäsi ulos sateesen.

"Armollisin rouva! Jumalan tähden!" huusi Karoliina Kegel, "sateesenko aiotte ja yöhön pimeään?"

"Anna minun mennä!"

"Ei, sitä en tee!" sanoi palvelustyttö ja juoksi hänen perästänsä.

"Ihmisen sydän, ihmisen sydän", jupisi nuori rouva raukka yhä itseksensä ja sade pieksi häntä kasvoihin, mutta siitä ei hän välittänyt; huivi oli hänellä kädessä, hän ei sitä ajatellut, hänen jalkansa luiskahteli liejuisella, pehmeällä tiellä, hän ei sitä huomannut, hänen sydämessään kuului yhä vaan ääni: päis! päis!

"Jos niin pitää olla, armollinen rouva, niin mennään sitte", sanoi Karoliina Kegel ja sieppasi huivin rouvan kädestä ja peitti sillä hänen päänsä ja kaulansa ja tarttui häneen lujalla kädellensä ja kysyi: "Mihinkä?"

"Rouva Nüsslerin luo", sanoi nuori rouva ja jupisi taas: "ihmisen sydän".

Ja eräs ihmissydän tykki ihan lähellä häntä, mutta hän ei ajatellut sitä; mikään ei erota enemmän sydämiä toisistaan kuin sanat "käskeä" ja "totella". Frida oli aina ollut hyvä väkeensä kohtaan ja jokaisen hyvänlaitaisuuden heidän puoleltansa otti hän rakkaudella vastaan; mutta tässä tuokiassa ei hän Karoliina Kegelä muistellut, hänen koko olentoansa valtasi ajatus, että Aksel oli pelastettava häpeästä ja tahrasta, ja rouva Nüsslerin rehelliset kasvot loistivat hänelle vastaan läpi sateen ja yön lähimpänä, ainoana tähtenä. — "Hänen luoksensa! Hänen luoksensa!"

"Taivaan pyhät!" sanoi rouva Nüssler ja kävi akkunan ääreen, "Jokkum, mikä Jumalan ilma nyt riehuu!"

"Niin, äiti, mutta mitä voi sille tehdä?"

"Herranen aika!" sanoi rouva Nüssler ja istui taas varputuolilleen, "kenpä nyt olisi maantiellä kulkemassa! Minä kävisin pelosta puolikuoliaksi".

Rouva Nüssler ompeli ompelemistaan ja Jokkum imeskeli piippuansa ja kaikki tuvassa oli hiljaa ja ääneti. Silloin päästi Sulttaani Jokkumin tuolin alta äkinäisen morahduksen, joka koirain kielellä merkitsee: "Mitä?" Kun hän ei mitään vastausta saanut, jäi hän tyynesti makaamaan, mutta yht'äkkiä nousi hän pystyyn ja kävi vanhoilla, jäykällä jaloillaan oven suuhun ja rupesi tavallansa kovasti haukkumaan.

"Sulttaani!" huusi rouva Nüssler. "Mikä tuon koiran on? — Etkö tahdo pysyä siivosti!"

"Äiti", sanoi Jokkum, sillä hän tunsu Sulttaanin yhtä hyvin kuin Sulttaani hänen, "joku tulee".

Ja ovi aukesi samassa ja sisään horjui kalpea naishahmu ja rivakka tyttö piti häntä pystyssä ja talutti hänen rouva Nüsslerin sohvalle.

"Herranen aika!" huusi rouva Nüssler ja kavahti pystyyn ja tarttui nuoren rouvan molempiin käsiin, "mitä tämä merkitsee? Mitä on tapahtunut? — Taivaan pyhät, ja kokonaan läpimärkä!"

"Niin, Jumala paratkoon!" sanoi Karoliina. "Herranen aika, Jokkum, mitä sinä siinä istut ja töllistelet? Riennä Miinan luoksi. Miinan on tuleminen, ja Dortha saa keittää kukkaisteetä".

Ja Jokkum hypähti myös jaloilleen ja juoksi nyt kiireimmiten ulos ovesta, ja rouva Nüssler riisui liinan nuoren rouvan päästä ja pyyhki niistinliinalla veden pois hänen kasvoistaan ja kauneista hiuksistaan ja Miina lensi kuin nuoli sisään ovesta ja aikoi jotakin kysyä, mutta rouva Nüssler huusi: "Miina, tässä ei ole aikaa katsella ja kysellä; nouda heti verhojasi ja liinavaatteita minun makauskamariini".

Ja kun Miina oli mennyt, kysyi rouva Nüssler itse: "Karoliina Kegel, mitä tämä merkitsee?"

"Ah, rouva hyvä, minä en sitä tiedä; hän sai kai tänään illalla huonoja uutisia".

Ja Miina oli toimittanut tehtävänsä liukkaasti ja rouva Nüssler ja Karoliina veivät nuoren rouvan makauskamariiniin ja kun hän oli muuttanut vaatteet ja juonut teetä ja lepäsi rouva Nüsslerin vuoteella, tuli hän taas tunnollensa, sillä ainoastaan ruumiillinen voipumus oli hänen masentanut, ja vaikka ensimmäinen isku ja se hirvittävä ajatus, ettei hänellä ollut ketään ihmistä luonansa, joka häntä voi auttaa, oli hänen tainnuksiin vienyt, tointui hän täällä taas pian, nähdessänsä nuo ystävälliset kasvot ja tämän lempeän olennon. Hän kohosi istumaan vuoteella ja katseli rouva Nüssleriä oikein luottavasti silmiin: "Te olette minulle kerran sanoneet, että jos minä tulen hätään, tahdotte te auttaa minua".

"Ja sen minä tahdonkin tehdä", sanoi rouva Nüssler hyvin liikutettuna ja silitteli Fridan käsiä, "sanokaa vaan, mitä teiltä puuttuu?"

"Ah, paljo!" huudahti nuori rouva, "meidän päivätyöläisemme ovat tyytymättömiä, meillä on velkoja, paljo velkoja, meidän kartanomme aiotaan myydä..."

"Ah, Jumala varjelkoon!" huudahti rouva Nüssler, "se ei suinkaan niin äkkiä voi tapahtua!"

"Sen minä voisin vielä kestää", pitkitti nuori rouva, "mutta eräs toinenkin asia on minut teidän luoksenne ajanut, ja sitä en voi enkä saa ikinä teille sanoa".

"Älkää sitä sitte sanokokaan, armollinen rouva! Mutta nämä eivät ole mitään naisten asioita, tähän

tarvitaan miehen järkeä, ja jos teillä vaan olisi voimia, niin ajaisimme minun veljeni Kaarlon luoksi Rahnstädtiin".

"Ah, voimia minulla kyllä on; mutta kuinka uskallan minä ilmaantua miehen eteen, jonka..."

"A joutavia, armollinen rouva, te ette tunne häntä. — Jokkum!" huusi hän ulos ovesta, "Kristianin on valjastaminen hevoset, mutta hän tehköön joutua, ja liiku sinäkin sukkelammin. — Miina", huusi hän ulos toisesta ovesta, "saa heti tänne uusi päällystakkisi ja hattusi ja saalisi, me lähdemme ajamaan".

Kaikki pantiin sukkelasti toimeen, ja kun istuivat vaunuissa, sanoi rouva Nüssler Kristianille: "Kristian, sinä tiedät, etten minä mielelläni aja nelistä, mutta tänään aja, minkä kypälistä lähtee; puolesta tunnissa on meidän oleminen Rahnstädtissä. — He ehtivät muuten menemään levolle", sanoi hän, kääntyen nuoreen rouvaan päin.

Pikku asessori oli juuri lähtenyt pastorin rouvan luota kotiansa, Hawermann ja Bräsig olivat sanoneet "hyvää yötä" ja olivat menneet ullakkokamariinsa, ja Bräsig oli juuri aukaissut akkunan ja haistellut ulos ilmaan: "Kaarlo, kuinka hyvältä kajahtaa ilma ukkosen perästä, taivas on täynnä tuoksua;" samassa, ajoivat vaunut pastorin rouvan kuistin eteen, niin että huoneessa palavan kynttilän valo sattui suorastaan vaunuihin.

"Hyväinen Jumala!" huudahti Bräsig, "Kaarlo, siellähän istuu sinun rakas sisares ja Miina, ja näin keskellä yötä!"

"Eihän liene mikään onnettomuus tapahtunut?" sanoi Hawermann, otti kynttilän ja riensi ulos.

"Sisar kulta", kysäisi hän pikaisesti, kun hän tuli alas portaista ja rouva Nüssler astui häntä vastaan, "kuinka tulet sinä näin yölliseen aikaan tänne? — Ja Miina..." mutta samassa keskeytti hän puheensa, "armollinen rouva, te täällä tähän aikaan?"

"Sukkelaan, sukkelaan, Kaarlo!" sanoi rouva Nüssler, "armollisella rouvalla on jotakin sinun kanssasi puhumista kahdenkesken. Tee joutua ennenkuin toiset ehtivät saapuville!"

Hawermann aukaisi heti pastorin rouvan parhaimman huoneen, nuori rouva kävi edeltä, Hawermann perässä, ja hän kuuli vaan alun Bräsigin pakinasta portailla: "Tuhat tulimmaista! Mistähän he tulevat? Suokaa anteeksi, että olen paitahihoillani; Kaarlo onkin kummallinen ihminen, hän vei minulta kynttilän mennessään, enkä voinut pimeässä tuossa hopussa löytää takkiani. Mutta missä hän nyt on ja missä on Miina?"

Rouva Nüsslerin ei ollut tarvis vastata näihin kysymyksiin, sillä pastorin rouvan huoneesta tuli Lovisa kynttilä kädessä:

"Aa, tati kulta!"

"Lovisa, tuleppa sisään ja te, Bräsig, takki yllenne ja tulkaa tekin pastorin rouvan huoneeseen", ja se tapahtui ja pastorin rouva yhtyi samaan seuraan, ja etehiseen tuli tyhjyys ja hiljaisuus, ja jos olisit pannut korvasi oikeanpuolista ovea vasten, niin — olisit kuullut kuinka nuori aatelisrouva teki vilpittömän, liikuttavan synnintunnustuksen vanhan pehtorin edessä, ensin kainostellen ja palavilla kyynelillä, sittemmin täydellä luottamuksella ja salaisella avun toivolla sydämessään, ja jos olisit kallistanut korvasi vasemmanpuolista ovea vasten, niin olisit kuullut rouva Nüsslerin valhettelevan mitä kauheimmalla tavalla, sillä hänen päähänsä oli yht'äkkiä pistänyt, että oli kai paras, koska kaikki kumminkin pitivät armollista rouvaa Miinana, antaa hänen käydä Miinasta, kunnes hänen asiansa oli selvillä, etteivät ahdistaisi häntä kysymyksillä, ja niin kertoi hän nyt, että Miina oli saanut hirveän hammaspoltteen ja että hänen Kaarlo-veljensä tiesi taikatempun sitä vastaan, mutta että se voitiin panna toimeen ainoastaan keskiyöllä kello kahdentoista ja yhden välillä ja varsin salaisesti; ja pastorin rouva sanoi, että hän piti semmoista epäkristillisenä tekona, ja Bräsig sanoi: "Minä en ole sinä ilmoisna tietänyt, että Kaarlo harjottaa taikatempuja ja puoskaroimista".

Ja vähän ajan perästä pisti Hawermann päänsä sisään ovesta ja, sanoi: "Rouva Behrens, jättäkää ulko-ovi auki, minun on meneminen vielä vähän asioille, mutta tulen pian takasin", ja kun pastorin rouva tahtoi jotakin kysyä, oli Hawermann jo tiessänsä ja hän poikkesi sille kadulle, jonka varrella Mooses asui.

Luku 45.

Rahoista, jotka haisevat, ja rahoista jotka eivät haise. — Taavetti on vielä yhä liian nuori, ja Miinan sijasta katselee pastorin rouva Mooseksen silmiin. Rouva Nüsslerin valheet tulevat ilmi, ja pastorin

rouva pitää saarnan. — Miksikä Mooseksen on pyyhkiminen silmiänsä yönutun liepeellä ja rupee viimein myös saarnaamaan. — Vaunut, kaksi kimoa edessä. — Miksikä Frans tallettaa Bräsigin kirjettä sydämellänsä. — Bräsig menee ahvenia onkimaan, Frans nukkuu, ja Hawermann menee talontakaiseen puutarhaan. — Jumalan auringosta ja Jumalan onnesta, maallisista ruusuista ja maallisista iloista.

Mooses oli jo hyvin vanha mies, mutta hänen ruumiinsa oli vielä varsin terve, ainoastaan käyminen kävi hänestä hyvin raskaaksi ja uni ei tahtonut iltasin tulla hänen silmiänsä; hän istui sentähden valveilla yöhön myöhäiseen, kun hänen Nuppusensa jo aikaa oli nukkunut, hän istui nojatuolillaan nojaten päätänsä tyynyyn ja muisteli mielessään vanhoja asioita — uusista ei hän enää mitään välittänyt. Taavetti loikoi silloin sohvalle ja pakisi pajatteli hänen kanssansa eli nukkui, miten sattui; mutta Taavetin kunniaksi on minun sanominen, ettei hän ollut minäkään poikkeuksena muista uskolaisistansa, hän hoiti huolella vanhaa isäänsä hänen vanhuudessaan, ja tämän juutalaistavan voisi moni kristitty ottaa noudattaaksensa. Tänä iltana pakisevat he keskenänsä.

"Taavetti", sanoi vanhus, "mitä olen minä sanonut sinulle? Sinä et saa ruveta mihinkään asioihin Pomukkelskopin kanssa".

"Jos minä olen niihin ruvennut, niin olen minä myös niistä hyvästi hyötynyt".

"Sinä olet koonnut poroa pääsi päälle, sinä olet syönyt lokaa".

"Ovatko rahat lokaa?"

"Pomukkelskopin rahat on tahrattu loalla".

"Isä, jos tahtoisit, niin voisimme tehdä suuren, kaupan: Pomukkelskopp aikoo myydä Gürlitzin".

"Miksikä?"

"No, suottansa vaan".

"Minä tahdon sanoa sinulle minkä tähden, Taavetti: sentähden ettei hän ole turvassa väkensä keskellä, että hän pelkää niiden polttavan hänen talonsa ja lyövän häntä päähän. Minä tahdon sanoa sinulle vielä enemmän: minä en tee sitä kauppaa, sinä et tee sitä kauppaa; kauppa tulee tehdyksi, mutta sen tekee sinun ystäväsi notarius, hän on sinua viisaampi, ja sinä olet vielä liian nuori".

"Isä, minä..."

"Vaiti, Taavetti, minä tahdon sanoa sinulle vielä enemmän: sinä tahdot tulla rikkaaksi, rikkaaksi yht'äkkiä. Katso, tuossa on ruukku, jolla on kapea kaula, se on puoliksi täytetty kultarahoilla; sinä pistät kätesi ruukkuun, kahmaset kourasi täyteen, etkä voi vetää kättäsi ulos; sinä pistät ruukkuun kätesi ja otat yhden rahan ja vedät kätesi ulos, ja pistät taas kätesi ruukkuun ja vedät sen taas ulos ja teet sitä siksi kunnes rahat ovat lopussa, ja sinä saat ne".

"Olenko minä kahmaissut kourani liian täyteen?"

"Vaiti, Taavetti, minä en ole vielä lakannut puhumasta: sinä näet kaksi miestä, toinen viskaa rahan kirkkaaseen veteen ja toinen viskaa kourallisen rahoja tadeveteen. Sinä menet kylmään veteen ja kastut ja noudat rahan vedestä, ja raha on kirkas ja puhdas; sinä menet tadeveteen ja noudat kourallisen rahoja, ja ihmiset kääntyvät pois sinusta, sillä he tuntevat pahan hajun pistävän nenäänsä. Pomukkelskopp on viskannut rahansa sinua varten tadeveteen".

"Mutta ne eivät haise".

"Jos eivät ne haisekaan ihmisten edessä, niin haisevat ne Jumalan edessä; mutta ihmiset huomaavat myös niiden haisun, se tahtoo sanoa, kunnialliset ihmiset; mutta Pomukkelskopp ja notarius eivät sitä haista, sillä heistä on niiden haju mirhami ja pyhä savu".

Taavetti aikoi jotakin sanoa, mutta samassa koputettiin ovelle.

"Mitä nyt?" kysyi Taavetti.

Vanhus oli hiljaa; nyt koputettiin uudestaan, mutta kovemmin.

"Taavetti, mene aukaisemaan ovi".

"Mitä? Näin myöhäiseen?"

"Taavetti, aukaise ovi! Kun minä olin nuori ja matkailin pitkin maata, laukku selässä, koputin minä

usein ovelle, ja minulle avattiin, nyt olen minä tullut vanhaksi ja seison taas oven edessä ja olen koputtava ja Abrahamin Jumala on sanova: laske Mooses sisään, hän on ihminen! Hän, joka koputtaa on myös ihminen. Aukaise ovi, Taavetti!"

Taavetti meni ja Hawermann astui sisään. "Taivaan pyhät!" huudahti vanhus, "pehtori!" "Niin, Mooses, älkää panko pahaksi; mutta minä en voinut muuta tehdä, minä pyytäisin saada puhua teidän kanssanne kahdenkesken".

"Taavetti, mene ulos!"

Taavetti veti suunsa vinoon, mutta meni kumminkin.

"Siitä ei mitään hyötyä", sanoi Mooses, "sillä hän seisoo kumminkin oven takana ja kuuntelee".

"Se on ihan yhdentekevä, Mooses, sillä täällä en minä kumminkaan voi teille sanoa, mikä minun asiani on. Voitteko tulla minun kanssani minun asuntooni?"

"Hawermann, minä olen vanha mies".

"Niin kyllä, minä tiedän sen; mutta ilma on lämmin ja kuu on noussut; minä tahdon taluttaa teitä kädestä; niin, Mooses, minä tahdon kantaa teitä, jos niin tahdotte".

"No, mitä on sitte tapahtunut?"

"Mooses, minä en voi sitä teille täällä sanoa, teidän täytyy saada kuulla omilla korvillanne, nähdä omilla silmillänne. Te voitte tehdä hyvän työn".

"Hawermann, te olette kunniallinen mies, te olette olleet minun ystäväni nuoruudesta asti, te teette, mikä on oikein. Kutsukaa Taavetti".

Hawermann aukaisi oven — oikein! — siellä Taavetti seiso, oven takana: "Herra pehtori, te ette saa viedä minun isääni tänä yönä, hän on vanha mies".

"Taavetti", huusi vanhus, "tuo tänne minun päälyssaappani!"

"Isä, ette saa mennä! Minä kutsun äitiä".

"Kutsu sinä vaan äitiä, minä menen!"

"Mitä aiotte tehdä, isä?"

"Minä aion tehdä kaupan, suuren kaupan".

"Sitte tulen minä mukaan".

"Taavetti, sinä olet vielä liian nuori, nouda tänne päälyssaappaat".

Ei muuta neuvoa ollut, Taavetin oli ne tuominen ja vetäminen isänsä jalkaan, Hawermann tarttui lujasti kiini vanhuksen käsivarteen, vanhus kahmas vasenpuoliseen takintaskuunsa henskelin puutteessa ja käydä tölppärovi vitkalleen ja askel askelelta Hawermannin sivulla pastorin rouvan asuntoa kohden.

Kun Hawermann Mooseksen kanssa rähmi yli pastorin rouvan kynnyksen, ei voinut se tapahtua ilman kolinaa, vaan Mooses töyttäsi ovea vastaan ja kompastui yli kynnyksen, niin että hän oli kaatua. Tämän tietysti kuuli pastorin rouva yhtä hyvin kuin kaikki toiset, jotka hänen luonansa olivat.

"Herranen aika, siinähan tulee Hawermann Miina raukan kanssa taas takasin", sanoi rouva Behrens, juoksi ovelle ja pisti päänsä ulos; mutta sen sijasta että hän luuli saavansa nähdä Miinan ajettuneet posket, seiso, Mooses hänen edessään yönä, päällyssaappaat jalassa, vanhan ryppyisen naamansa kanssa, ja katseli häntä suurilla mustilla silmillänsä: "Hyvää iltaa, rouva Behrens!"

Pieni pastorin rouva hypähti takaperin melkein keskelle huonetta: "Taivaan pyhät!" huudahti hän, "Hawermannihan harjottaa tänä yönä kaikenlaisia taikatemppuja ja epäkristillistä menoa, nyt vetää hän vielä keskellä yötä vanhan juutalaisenkin tänne; mitä on juutalaisella Miinan hammaspoltteen kanssa tekemistä?"

Rouva Nüssleristä tuntui, kuin seisoi hän kyökissään Reksoissa ja perkaisi kaloja ja olisi juuri tarttunut oikein kelvollisen hauen kiduksiin kiini, ja tuo hirviö hälväisisi hänen peukalonsa suuhunsa ja pusertaisi nyt hiljaa, varsin hiljaa hampaansa yhä syvemmälle hänen lihaansa ja hänen täytyisi olla alallaan, ettei hirviö veisi koko sormea. Miksikä olikaan rouva Nüssler valhetellut? Ja vielä päälliseksi semmoisia valheita, joiden joka silmänräpäys oli tuleminen ilmi.

"Rouva Behrens", sanoi Bräsig, "te olette kai nähneet vaan Mooseksen hahmun; hän itse ei se voi olla, sillä minä olin toispäivänä hänen luonansa ja silloin sanoi hän nimenomaan, ettei hän enää voinut käydä kadulle".

"Ah", puhkesi Lovisa tässä puhumaan, "isällä on varmaankin joku tärkeä asia vanhuksen kanssa toimitettavana, ja tati tietää sen ja on keksinyt vaan meidän hyväksemme tuon tarun Miinasta. Kuinka rupeisi isä näin yölliseen aikaan semmoisia tyhmyyksiä harjottelemaan!"

Hauki pusersi hampaansa syvemmälle rouva Nüsslerin lihaan, mutta hän itse puri vielä hammasta ja kärsi: "Aa, katsokaapa vaan!" huudahti hän. "kuinka kamalan viisas on tuo Lovisa! Viisaat lapset ovat vanhempainsa siunaus; mutta" — yht'äkkiä tempaisi hän nyt peukalonsa ulos hauen hampaista — "minä näkisin mielelläni, että sinä olisit vähän tyhmempi. Sillä minä tahdon suoraan sanoa: Miina ei olekkaan täällä, vaan täällä on armollinen Pümpelhagenin nuori rouva; hänellä on jotakin asiaa Kaarlolle ja Moosekselle".

Nyt suuttui pieni pastorin rouva pahasti, niin hyvin sentähden ettei hänelle ollut asiasta tietoa annettu, vaikka hänellä omassa huoneessaan oli siihen lähin oikeus, kuin myöskin sentähden että hän monen, pitkän vuoden kuluttua nyt ensimmäisen kerran eläissään tuli huomaamaan, että rouva Nüssler, hänen vilpitön naapurinsa, voi valhetella oikein kauhistavalla, epäkristillisellä tavalla: "Ja tämän olette meille valhetelleet suoraan vasten silmiä?" sanoi hän.

"Niin, rouva Behrens, sen olen tehnyt", sanoi rouva Nüssler muodolla semmoisella, kuin olisi hän ihan oikeassa.

"Rouva Nüssler", sanoi pastorin rouva ja näytti siltä, kuin olisi näkymätön käsi kääriänyt takaapäin hänen yllensä pastori vainajan papinkapan, "valhetteleminen on kauhistava synty, epäkristillinen teko".

"Sen minä kyllä tiedän, rouva Behrens; minä en valhettelekaan milloinkaan omaksi edukseni. Kun minä valhettelen, niin valhettelen vaan muiden ihmisten hyväksi. Minun tuli sääli, että nuorta rouva raukkaa, joka on niin onneton, täällä vaivattaisiin liiaksi kysymyksillä, ja koska kaikki häntä täällä pitivät Miinana, niin sanoin minä vaan: 'Niin aina' ja valhettelin pikkusen lisäksi".

Mutta nyt näytti siltä, kuin kiinittäisi tuo näkymätön käsi myöskin pastori vainajan papinkauluksen rouva Behrensinkin leuan alle, ja hän pitkitti: "Rakas ystävä, te olette mitä pahimmassa tilassa, te valhettelette vielä tässä silmänräpäyksessäkin, te pidätte hyvänä, mikä on paha, te valhettelette..."

"Teidän suosiollisella luvallanne, rouva Behrens", puuttui tässä Sakarias Bräsig puheeseen ja kallistui kokonaan entisen kultasensa puolelle, "minä olen ihan samaa mieltä kuin rouva Nüssler. Näettehän, viime viikolla huusi kaupungin viskaalin rouva minua ja kysyi hyvin ystävällisesti: Herra pehtori, onko se totta, että pastorin rouva on ollut ojannteessa tavoittelemassa nuorta..."

"Bräsig!" huudahti pieni pastorin rouva ja hypähti pystyyn, ja papinkappa ja kaulus katosivat.

"Olkaa huoletta!" sanoi Bräsig ja loi silmäyksen Lovisaan, "kyllä minä siihen mutkan muistin. — Ei, sanoin minä viskaalin rouvalle, se on ilkeä valhe. Ja niin valhettelin minä teidän hyväksenne, rouva Behrens, ja jos minua sentähden kerran kärvennetään helvetissä, niin pyydän minä teitä, että hyväntahtoisesti lähetätte minulle virvotusta taivaasta".

Pastorin rouva aikoi jotakin sanoa, mutta samassa pisti Hawermann päänsä sisään ovesta: "A, Bräsig, tuleppa pikkusen ulos".

"Hawermann..." alotti pastorin rouva.

"Rouva Behrens, minä tulen heti takasin".

Bräsig meni.

Etehisien toisella puolella oli ollut yhtä vilkasta pakinaa, mutta toiseen suuntaan. Kun Hawermann tuli Mooseksen kanssa pastorin rouvan vierashuoneeseen, nousi nuori rouva ylös sohvalta; Mooses hämmästy.

"Armollinen rouva von Rambow", sanoi Hawermann ja kääntyi nuorta rouvaa kohden, "tässä on minun vanha ystäväni Mooses; mutta hän on hyvin väsynyt käymisestä. Te suotte sentähden anteeksi, armollinen rouva", ja niin puheinein vei hän Mooseksen istumaan sohvalle ja hankki tyynyjä hänen selkäänsä ja niskansa taa. Kun vanhus hieman oli tointunut, kysyi Hawermann: "Mooses, tunnetteko armollista rouvaa?"

"Olenhan minä nähnyt hänen ajavan taloni ohitse; olenhan nähnyt hänen kävelevän Pümpelhagenin maantiellä; minä olen häntä tervehtinyt ja hän on ystävällisesti tervehtinyt minua takasin".

"Mooses, te tiedätte, että herra von Rambowilla on velkoja, paljo velkoja".

"Sen tiedän".

"Te olette myös sanoneet ylös velkanne".

"Se on totta".

"Mooses, teidän on peräyttämisen velkomisenne; teidän rahanne ovat varmassa tallessa".

"Mikä on varma? Puhuinhan teidän kanssanne asiasta jo keväällä. Nykyisinä aikoina ei ole maatila enää varma, ainoastaan mies on varma, herra von Rambow ei ole mikään varma mies, hän on huono maanviljelijä, hän on hevosnarri, hän on pel..."

"Vait! Muistakaa, että hänen rouvansa on täällä meidän luonamme".

"No, minä muistan".

Frida kärsi kamalia tuskia. Tuokion aikaa kesti äänettömyyttä. Hawermann alotti uudestaan: "Jos keksittäisiin joku keino, jos pantaisiin kartano arennille..."

"Kuka arenteeraa nykyaikana?" muistutti Mooses.

"Tahi jos saataisiin herra von Rambow suostumaan, että hän ottaisi kelvollisen pehtorin ja luopuisi itse kokonaan maanviljelystoimista..."

"Hawermann", puuttui Mooses puheeseen: "Te olette vanha mies, te olette viisas mies, te tunnette mailman ja tunnette herra von Rambowin, oletteko nähneet ketään herraa, joka on sanonut: minä en tahdo enää olla herra, minä annan toisen olla herrana?"

Hawermann joutui hämille tästä kysymyksestä, hän loi kysyvän silmäyksen nuoreen rouvaan, ja Frida loi silmänsä alas ja sanoi: "Minä pelkään herra Mooseksen olevan oikeassa, minä pelkään, ettei mieheni suostu siihen".

Mooses katsahti mielihyvällä nuorta rouvaa ja jupisi itseksensä: "Viisas vaimo, rehellinen vaimo".

Hawermann oli pulassa, hän istui ja arveli aprikoi päässään, vihdoinkin sanoi hän: "No Mooses, jos nyt rouva von Rambow, eli minä, eli asianhaarat saisivat nuoren herran siihen suostumaan, ja jos velkojien vakuudeksi vähitellen saataisiin laillisesti vahvistetuksi, että hän luopuu talouden pidosta ja antaa kelvollisen pehtorin hoitaa talontoimia, peräytättekö sitte velkomisenne?"

"Minä peräytän sen vuodeksi, ehkäpä kahdeksikin".

"Te annatte siis rahanne olla kiinitettynä kartanossa; mutta hänellä on vielä muitakin velkoja, ne ovat maksettavat; Pomukkelskopilla on 8000 taaleria saatavaa".

"Sen tiedän", sanoi Mooses itseksensä.

"Sitte on vielä velkoja kauppamiehille, käsityöläisille, joita ei vuosikausiin ole maksettu; ja palvelusväki on maksettava ja talon kalusto kuntoon pantava, niihin menee myöskin noin 6000 taaleria".

"Sen tiedän", sanoi Mooses.

"Mutta sitte on vielä 13000 taalerin velka Swerinissä, joka kaikella muotoa on suoritettava".

"Hyväinen Jumala!" huudahti Mooses, "siitä en tiedä rahtustakaan".

"Niin, ja sitte", sanoi Hawermann varsin tynnosti, "tarvitsemme vielä pari kolme tuhatta taaleria käsirahoja, että voimme voimakkaasti ja järjellisesti ryhtyä uudestaan maata viljelemään".

"Herjetkää, herjetkää! Nämä ovat ikäviä asioita, varsin ikäviä", huudahti Mooses ja näytti siltä, kuin aikoisihan nousta ylös sohvalta.

"Malttakaa, Mooses! Minä en ole vielä lopussa".

"Herjetkää, herjetkää! Minä olen vanha mies, minä en rupee semmoisiin asioihin", ja hän nousi seisovalle ja valmistelihe lähtöön.

"Kuulkaa minua toki ensiksi loppuun, Mooses! Teidän ei ole tarvis antaa rahoja — ne nousevat kai

noin 31000 taaleriin; toiset, taatut henkilöt antavat rahat; teidän on vaan Juhannukseksi hankkiminen ne".

"Abrahamin Jumala! Minun on *näinä* aikoina neljäntoista päivän kuluessa hankkiminen yksineljättä tuhatta taaleria! *yksineljättä tuhatta taaleria!* ja ne narreille, jotka ajattelemattomuudessaan ryhtyvät tällaisiin toimiin!"

"No, Mooses, älkää olko millännekään! Kirjottakaa nimet ja summat, jotka minä teille mainitsen. — Tunnettehan rouva Behrensin? Kirjottakaa rouva Behrensin puolesta 5000 taaleria".

"Niin, minä tunnen hänen, hän on hyvä rouva, auttaa köyhiä; mutta miksikä pitää minun kirjottaa?"

"No, kirjottakaa vaan".

Mooses otti lompakon povestaan, kostutti lyijykynäänsä ja kirjotti:
"No, minä kirjotin: 5000 taaleria".

"Tunnettehan Bräsigin?"

"Enköhän tuntisi Bräsigiä? Ken ei tunne Bräsigiä? Hän on hyvä mies, hauska mies, kävi aina minun luonani, kun minä sairas olin, tahtoi tehdä minusta kansanmiehen, vaati, että pitäisin puheita reformiyhtiössä; mutta hän on kuitenkin hyvä mies".

"Kirjottakaa hänen puolestansa 6000 taaleria. — Minun lankoni Nüsslerin tunnette kai myöskin?"

"Olenhan minä aina ostanut häneltä villoja. Hän on hiljainen mies ja hyvä mies, polttelee tupakkia; mutta hän ei ole mies, vaimo on mies".

"No, kirjottakaa sitte minun sisareni puolesta 13000 taaleria".

"Sitä en kirjota. Hän on nainen, varova nainen; hän on aina tinkinyt kahdesta groschenista leiviskältä".

"Kirjottakaa! Minun sisareni on vielä tänä yönä itse teitä siihen kehottava. — No niin! ja kirjottakaa nyt vielä minun puolestani 7000, niin saamme yhteensä 31000 taaleria".

"Hyväinen Jumala!" huudahti Mooses, "te tahdotte viskata pois rahanne, jotka te hiellä ja työllä olette ansainneet, joita olette säästäneet vanhain päivänne varaksi, ainoan lapsenne hyväksi! — Ja kenenkä edestä te tämän teette? Nuoren miehen edestä, joka on tahtonut teidän ampua, joka on leikannut teiltä kunnian, joka on kohdellut teitä kuin koiraa?"

"Se ei teihin koske, Mooses, se on minun asiani. Me..."

Tähän asti oli nuori rouva istunut alallansa kauheissa tuskissa ja oli tukehduuttanut mitä katkerimmat tunteensa, mutta nyt ei hän enää voinut itseänsä pidättää, hän hypähti ylös ja juoksi Hawermannin luo, laski molemmat kätensä hänen olkapäällensä ja huudahti: "Ei, ei! Se ei saa tapahtua! Nämä kunnan ihmiset eivät saa meidän tähtemme joutua onnettomuuteen. Koska itse olemme syypäät, niin tahdomme myös itse kärsiä. Minä tahdon kärsiä, ah, ja Aksel on myös kärsivä — tämän onnettomuuden ja häpeän! Mutta — mutta —" tässä huudahti hän ehdottomasti: "nuo raukat sisarukset!"

Hawermann tarttui hiljaa hänen uumillensa ja vei hänen takasin istuimelle ja kuiskasi hiljaa hänelle: "Olkaa huoleti! Te olette antaneet asianne minun huostaani; minä ajan sen loppuun, onnelliseen loppuun".

Ja Fridan silmistä purskahti kyynelvirta.

"Hyväinen Jumala!" sanoi Mooses itseksensä ja pani lyijykynänsä lompakkoon, "nyt rupee nuori rouvakin jalomieliseksi. — Onko tämä rahan lainaamista? Tämä ei ole mitään rahan lainaamista. Ja kaikki ovat he kumminkin rehellisiä ihmisiä! Tämä voi saada, vielä vanhan miehenkin itkemään", ja hän pyyhkeili yönuttunsa liepeellä kyyneliä pois silmistänsä. — "Nyt saadaan nähdä, mihinkä juutalainen kelpaa".

Hawermann oli mennyt ulos ovesta ja oli kutsunut Bräsigin toiselta puolelta, oli jo etehisessä ilmottanut hänelle, mistä kysymys oli, ja tuli nyt hänen kanssansa sisään. Bräsig astui esille niin omituisen näköisenä, että Hawermannin itseksensä oli hänelle suuttuminen, puoliksi näytti hän semmoiselta, kuin olisi hän menossa markkinoille jotakin myymään, puoliksi semmoiselta kuin olisi hänellä joululahjat taskussaan. Haararat niin harillaan kuin mahdollista, lähestyi hän Moosesta ja sanoi: "Mooses, mitä Kaarlo Hawermann minun puolestani on allekirjottanut, vahvistan minä, *Sakarias Bräsig*, nimelläni; on minulle ihan yhdentekevä, joko puhtaassa rahassa tai valtiopapereissa; mutta vasta

uudeksi vuodeksi".

"Hyvä", sanoi Mooses, "te olette taattu mies, herra pehtori, kyllä minä rahat hankin".

Bräsig lähestyi armollista rouvaa, joka istui nojaten kyynärpäällään pöytään ja peittäen silmiään kädellensä, ikäänkuin olisi kynttilän valo hänelle haitaksi; Bräsig teki syvän nojon, kysyi kuinka voitiin ja kun nuori rouva tähän oli vastannut, kysyi Bräsig: "Ja kuinka voi nuori herra von Rambow?"

Frida vavahti, ja Hawermann, joka oikeastaan oli aikonut kutsua asianomaiset sisään yksitellen, havaitsi että nyt oli aika käydä väliin, ettei Bräsig kaikessa viattomuudessaan kysymyksillä ja puheilla saattaisi nuorta rouvaa kokonaan hämille.

"Sakarias", sanoi hän, "tee hyvin ja kutsu rouva Behrens ja minun sisareni tänne, Lovisa voi myöskin tulla".

"Kyllä vaan, Kaarlo", ja tuokion perästä tuli hän niiden kolmen naisen kanssa takasin.

Rouva Behrens riensi heti nuoren rouvan luo ja halasi häntä sydämellisesti eikä voinut hillitä itseänsä, vaan rupesi katkerasti itkemään, ja Lovisa seiso vieressä, tuntien rinnassaan mitä suurinta ja syvintä sääliväisyyttä.

"Abrahamin Jumala!" puhui Mooses itseksensä, "mikä yö tämä on! He aikovat tehdä rahakauppoja ja itkevät toinen toisensa nähdessänsä ja puristelevat toinen toisensa kättä ja halailevat toinen toisiansa ja ovat jalomielisiä ja helläsydämiä toinen toisellensa ja minun vanhan miehen antavat he istua aamuun asti. — Neiti Hawermann", sanoi hän ääneensä, "kun suloisten tunteittenne vallasta olette vähän toipuneet, noutakaa minulle pieni siemaus viiniä; minä olen vanha mies".

Lovisa juoksi ulos ja toi pullon viiniä ja lasin, ja Bräsig virkkoi: "Lovisa kulta, noudappa minullekin lasi!" sillä hänen jolahti kai päähänsä, panna vielä tänä yönä Mooseksen kanssa pienet, hauskat juomingit toimeen, ja hän istui Mooseksen viereen ja rupesi hänen kanssansa kilistelemään: "Teidän terveydeksenne, Mooses!" Mutta siitä ei tahtonut mitään syntyä, sillä Mooseksella ei näyttänyt olevan halua, ja Hawermann toi sisarensa esille ja Mooses kostutti lyijykynäänsä ja kirjotti. Rouva Nüsslerin perästä tuli pastorin rouva, Mooses kirjotti taas, ja ilman että nuori rouva, joka Lovisan kanssa istui nurkassa, havaitsi mitään, saatiin kaikki valmiiksi ja Mooses nousi istuimeltaan ja sanoi: "Tiedättekö mitä? Minä tahdon ilmottaa teille että ne yksineljättä tuhatta taaleria on taattu ja kaikki nimet ovat hyviä; mutta tämä ei ole mitään rahakauppaa, jalomielisyyttä on tämä. No, mitäpä siitä? Minä olen juutalainen, minä hankin rahat. Mutta minä olen vanha mies, minä olen varova mies. Jos ei herra von Rambow tahdo antaa, talouden ohjia pehtorin haltuun eikä vahvasta sitä oikeudessa; sitte asia laho, minä en hanki rahoja, hullu sitä tehkoon. — Kun minä haudataan kirkkotarhaan kuusien suojaan, johon olen rahallani teettänyt aitauksen, silloin eivät saa ihmiset sanoa: niin, kyllä hänkin teetti itselleen aitauksen; mitä hyvää nyt tuommoisesta tammipuisesta aitauksesta? Saattihan hän vähän ennen kuolemaansa koko joukon kunnan ihmisiä perikatoon, tehdäksensä vaan rahakauppojansa. Niin kävi rouva Nüsslerin, rouva Behrensin, Hawermannin ja samoin herra Bräsigin. — Minä olen harjottanut kauppaa nuoruudestani asti, ensin pussi selässä, sitte maantuotteilla ja villoilla ja viimein rahoilla, ja kauppamiehenä tahdon minä myös kuolla, mutta varovaisena kauppamiehenä. — Tulkaa, herra Hawermann, tarttukaa minun käteeni ja viekää minua taas kotia. Hyvää yötä, rouva Nüssler, sanokaa terveisiä Jokkumille, hänen on tuleminen minua katsomaan. Hyvää yötä, herra pehtori Bräsig, käykää tekin minun luonani, mutta älkää enää saarnatko reformista, minä olen vanha mies. Hyvää yötä myös, neiti Hawermann, kun käytte minun taloni ohitse, tervehtikää minua taas niin ystävällisesti, kuin viimenkin. Hyvää yötä, rouva Behrens, kun tänään menette levolle, voitte sanoa: paljaita kunniallisia ihmisiä oli minulla tänään majassani; vanha juutalainenkin oli kunniallinen mies". Nyt lähestyi hän Fridaa: "Hyvää yötä teillekin, armollinen rouva, te olette tänään itkeneet, sillä te ette ole tottuneet tällaisiin asioihin; mutta älkää olko millännekään, kaikki tulee taas hyväksi; teillä on uusi ystävä, vanha juutalainen; mutta te olette saaneet vanhan juutalaisen itkemään, sitä ei hän ole unhottava, sillä kyyneleitä ei hänellä ole enää jälillä monta".

Hän kääntyi pois päin ja lausui vielä kerran: "hyvää yötä!" katsomatta taaksensa ja Hawermann talutti hänen ulos ovesta ja Lovisa näytti valkeata. Sisällä huoneessa oli kaikki hiljaa; jokaisella oli omat ajatuksensa. Ensimmäinen, joka toipui, oli rouva Nüssler; hän huusi Kristianille, joka nukkui etehisessä, että hän valjastaisi hevoset. Kristian liikkui tänäpäni eli oikeimmin tänä yönä ihan toisella tavalla kuin tavallisesti, sillä kun Hawermann palasi Moosesta saattamasta, nousivat armollinen rouva ja rouva Nüssler jo vaunuihin, ja hän ehti tuskin enää sanomaan nuorelle rouvalle pari ystävällistä, lohduttavaa sanaa, kun samassa rouva Nüssler lausui: "Hyvää yötä! Kaarlo! Armollisen rouvan täytyy rientää lapsensa luo. Kristian, aja Pümpelhageniin!" ja niin lähtivät he matkoihinsa.

Hawermann seiso vielä ajatuksissaan tiellä ja katseli vaunujen menoa ja aikoi juuri palata huoneesensa, kun samassa eräät toiset vaunut tulivat näkyviin kadulla ja vaunujen edessä häämötti

kuutamossa kaksi kimoa. Vanhus oli väistynyt pois tieltä ja seiso nyt ovella, hänen tyttärensä oli jättänyt häntä varten kynttilän palamaan etehiseen, ja vanhuksen vartalo muodosti selvän varjon valkeata vastaan. Hän tahtoi toki nähdä, kuka näin myöhään eli oikeammin näin varhain ajeli heidän rauhallisella kadullansa. Vaunut tulivat lähemmäksi, ne seisahtivat huoneen eteen.

"Ota ohjokset!" kuului eräs ääni, joka vanhuksesta tuntui hyvin tutulta, ja eräs mies heitti etuistuimelta ohjokset takana istuvalle kuskille ja hyppäsi samassa vaunuista maahan.

"Hawermann! Hawermann! Vieläkö minua tunnette?"

"Frans! Herra von Rambow!"

"Mitä täällä on tapahtunut, kun näin myöhäseen ollaan valveilla?" ja hän lykkäsi vanhuksen takaperin, "eihän vaan mikään onnettomuus ole sattunut?"

"Ei — Jumalan kiitos, ei; minä olen sen teille heti ilmottava".

Ja nuori mies halasi vanhusta ja pusersi häntä, rintaansa vasten ja suuteli häntä yhä uudestaan, ja tämä ei ollut mikään onnettomuus, vaan onni, mutta onnettomuus oli kuitenkin tarjolla, sillä sisällä tuvassa istui tyttö; veri oli paennut hänen kasvoistansa ja nuo suuret silmät suurenivat suurenemistaan ja tähtäsivät tuijottivat ovea ja kädet tavottelivat sydäntä kohden, ja kun hän tahtoi nousta, tuntui siltä kuin vapisisi maa ja jyrisisi ylhäällä ukkonen ja iskisi iskemistään salamoita hänen sydämeensä. Hän ei oikein tietänyt mitenkä, mutta samassa silmänräpäyksessä tuli se rauhallinen puutarha, johon hän vuosikausien kuluessa oli istuttanut kainoja kukkiansa, jonka varjokasten lehvikköjen suojasta hän niin usein oli katsellut iltatähteä ja jonka hiljainen yö aina oli peittänyt vaippaansa, tämä puutarha tuli nyt hänen näkyviinsä salamojen ja ukkosen tulen häikäsevässä valossa, ja kun nyt rajuilma oli mennyt ohitse ja sydän oli tullut viihdytetyksi, paahtoi sitä aurinko niin kirkas ja polttava, että hänen olisi pitänyt kääntää siitä silmänsä pois, mutta hän ei sitä voinut tehdä, sillä hänen rauhallisessa puutarhassaan teki auringon säde ihmeitä: nuo kainot orvonkukat muuttuivat morsiusseppeleen punasiksi ruusuiksi ja tummain illakkojen tuoksu muuttui satakielen houkuttelevaksi, viehättäväksi lauluksi, joka ilmotti että nyt oli rakettava pesä, jossa rakkaus ja kevään ilo oli asuva. Ja hänen käteensä vaipuivat alas, ja sydän tykki vapaasti ja täysinäisenä, ja kun Frans tuli sisään Hawermannin kanssa käsi kädessä, silloin heittäytyi Lovisa hänen rinnallensa ja maa ei enää vapissut hänen allansa eikä ukkonen jyrissyt hänen päänsä päällä eikä mikään salama iskenyt häneen; mutta kaikki loisti täydessä kirkkaassa valkeudessa hänen ympärillensä! Ja he haastelivat toinen toisensa kanssa, paljon haastelivat he keskenänsä: "Frans!" — "Lovisa!" eikä kukaan ymmärtänyt heidän kieltänsä, vaikka kaikki seisoivat heidän ympärillensä, sillä siitä oli jo aikoja kulunut, kun he olivat tätä kieltä kuulleet, ja ymmärtää piti sitä kumminkin; silloin tuli pehtori Bräsigin surku noita nuoria, jotka olivat lentämäisillään iäksi päiväksi pois maasta yli pilvien, ja hän vetää nytkäytti heidät taas takasin maahan: "Rouva Behrens", sanoi hän, "kun minulla oli yht'aikaa kolme morsianta, silloin..."

"Ettekö häpee, Bräsig" huudahti pastorin rouva kyyneltensä kesken.

"Rouva Behrens, sitä samaa sanoitte te minulle, kun minä tohtori Örtlingin kautta kirjoitin nuorelle herralle von Rambowille Pariisiin; mutta minua ei silloin hävettänyt, enkä minä häpee tänäänkään; minä en ole ylimalkaan milloinkaan koko elämässäni hävennyt. Sillä näettehän, rouva Behrens", ja hän asettui pastorin rouvan eteen haarat harillaan ja niisti taas nenäänsä, mutta ylöspäin ikäänkuin olisi jotakin sattunut hänen silmiinsä: "näettehän, rouva Behrens, minä olen viime aikoina pannut toimeen monta kohtausta: ensiksikin valtaojanteessa..."

"Bräsig!" huudahti pastorin rouva.

"Olkaa ihan huoleti, rouva kulta, minä en sano mitään ja minä valhettelen kyllä teidän hyväksenne, jos niiksi tulee. Toiseksi: Gottlieb ja Liinan kirsikkapuussa; kolmanneksi: Rudolfin ja Miinan samassa puussa, mutta sitä ette saa kummaksua, jos vähän siitä ylpeilen, että olen pannut toimeen liiton Rahnstädtin ja Parisin välillä".

"Niin", sanoi Frans ja astui jo toisella askelella taas maahan, "sen olette te tehneet ja minä kiitän teitä oikein sydämeistäni teidän kauniista, ihanasta kirjeestänne; tässä se on, minä olen aina kantanut sitä povessani".

"Hm", sanoi Bräsig, "vai aina povessanne. Sangen suuri kunnia minulle! Mutta sanokaa minulle ihan suoraan: oletteko tallettaneet kirjettä povessanne minun kyhäelmäni tähden — sillä, Kaarlo, sitä et voi sinä kieltää, että minä pastori Behrensin luona olin sinua aina etevämpi kirjeen kirjoittamisessa — vai oletteko sitä tallettaneet sentähden, että paperi oli Lovisalta?"

"Molemmista syistä!" huudahti Frans heleästi nauraen, "mutta myöskin niiden iloisten uutisten tähden, joita kirjeenne sisältää. Niin", sanoi hän ja lähestyi Hawermannia ja halasi häntä, "nyt on tuo

turha tuskitteleminen lopussa, nyt on viimeinenkin tekosyy, joka meidän yhtymistämme esti, kadonnut", ja hän lähestyi Lovisaa ja antoi hänelle suudelman, ja tämä suudelma oli omituinen suudelma, sillä sitä voi jakaa kahdellatoista ja tulos oli vielä yhä täysi suudelma.

"Herranen aika", sanoi rouva Behrens vihdoin, "aamu koittaa jo sisään akkunasta".

"Niin, rouva Behrens", sanoi Bräsig, "ja te valvotte koko yökauden, vaikka, olette vanha nainen, ettekä semmoiseen tottunut; teidän pitäisi mennä levolle".

"Bräsig on oikeassa", sanoi Hawermann, "ja sinä, Liisa, mene myös levolle".

"Tule, lapseni", sanoi pastorin rouva ja tarttui Lovisan käteen, "huomenna on myöskin päivä, ilopäivä", ja pastorin rouva suuteli häntä. "Nyt tulevat sinun ilopäiväsi ja niissä elän minä oman nuoruuteni uudestaan!"

He menivät.

"Herra von Rambow", sanoi Hawermann.

"Miks'ei vaan Frans?" kysyi tuo nuori mies.

"No olkoon menneeksi, Frans, rakas poikaseni, sinä saat levätä ylhäällä minun vuoteellani Bräsigin luona, minä..."

"Minä en voi levätä", puuttui Frans puheeseen.

"Kaarlo", sanoi Bräsig, "minua ei myöskään ensinkään nukuta, minun lepoaikani ja yöneni on mennyt" — hän lähestyi akkunaa, aukaisi sen ja katseli ulos ilmaan, — "Kaarlo, minusta näyttää siltä kuin ottaisi ahven tänä aamuna syödäksensä. Ulos on minun meneminen, täällä tuntuu oloni tuskalliselta, minä menen onkimaan; minä menen Reksowin metsään Laubanin järvelle, siellä tiedän minä paikan, jossa suuria ahvenia asuskelee. Hyvästi siis, nuori herra von Rambow, hyvästi, Kaarlo, pidä hauskaa vastaisen vävysi kanssa". Ja niin puheinkin lähti hän.

"Mutta mikä oli syynä, rakas appi", sanoi Frans, "että minä tapasin teidän kaikki vielä näin myöhäiseen valveilla? Minä lähdin heti matkaan Parisista, saatuani Bräsigin kirjeen, olen matkannut yöt, päivät, ja toispäivänä saavuin maatilalleni. Mutta siellä oli niin paljon toimimista — minun pehtorini eroaa, hän menee naimisiin —, niin että minä vasta eilen aamulla tähän aikaan voin lähteä tänne. Mutta minä olin lähettänyt edeltäpäin hevosia varaksi, ja kun tänne saavuin — niin, minä tahdon sen tunnustaa", — ja hän nauroi hieman — "täytyi minun kumminkin saada nähdä se huone, jossa Lovisa lepäsi. Ja niin tapasin minä teidän vielä valveilla".

"Ah", huokasi Hawermann, "syy siihen oli sangen ikävä. Se tapahtui Pümpelhagenin nuoren herran von Rambowin tähden, nuori rouva oli täällä itse. Hän on kärsinyt kamalasti; mutta sitä ei voinut hän välttää; ja kuitenkin on kaikki vielä epätietoista. Jospa te... sinä olisit tullut puolta tuntia ennemmin, niin olisi, luullakseni, kaikki selvillä".

Ja nyt kertoi hän, mitä oli tapahtunut ennen ja sittemmin, hän kertoi kaikki niin vilpittömällä sääliäisyydellä, niin sydämellisellä avun toivolla, että Fransin povessa heräsi palava halu saada auttaa; ja paras seikka oli, että hän voi auttaa. Hänellä oli sattunut olemaan rehellisiä holhojia ja kelvollisia ja kunnan pehtoreita; hänen varansa ja omaisuutensa oli kasvanut heidän käsissään ja sittemmin myös hänen omassa käsissään, sillä hän ei ollut käyttänyt sitä välikappaleena, vajotaksensa irstaisuuden ja tuhlaamisen pohjattomaan kiuluun, ja tyhmyyksiä tekemästä oli varjellut häntä hänen selvä järkensä. Nyt voi hän kiittää onneansa, sillä hänellä ei ollut ainoastaan halua tekemään hyvää, hänellä oli myös kykyä siihen.

Paljon he nyt haastelivat keskenänsä ja mitä toinen tahtoi, sitä tahtoi toinenkin ja molemmat he tahtoivat auttaa; ja suostuttiin siitä, että Fransin piti vielä tänään puhua asiasta Mooseksen kanssa. Mutta kaikesta avosydämisydestä huolimatta oli kummallakin vielä oma salaisuutensa: Hawermann ei uskaltanut sanoa mitään Akselin velasta sisaruksille, sen oli nuori rouva vedet silmissä ja sydämen tuskalla hänelle uskonut, se ei ollut hänen omansa, se oli toisen tavaraa ja se oli kalliisti maksettu ja kalliisti ansaittu. Fransilla oli myös salaisuutensa; mutta se mahtoi olla hyvä salaisuus, sillä hänen kasvonsa näyttivät niin ystävällisiltä, ja mielihyvillään heitti hän toisen jalkansa sohvalle, ja mielihyvillään veti hän toisenkin perästä, ja hän nyykäytti päätään niin ystävällisesti Hawermannille, hänen puhellessaan, ja hän nyykäytteli päätään uudestaan, kunnes hän vihdoin nukahti. Nuoruus ja luonto otti voiton. Ja vanha Hawermann nousi hiljaa istuimeltaan ja katseli Fransia kasvoihin, joissa viimeiset iloiset ajatukset vielä kuvastelivat, niinkuin ilta-auringon säteet kuvastelevat kirkkaan, levollisen, läpikuultavan järven pinnalla, ja hän meni ja toi peiton ja levitti sen hiljaa Fransin päälle, ja kävi pieneen talontakaiseen puutarhaan ja istui lehvikköön, jonka hän muutamia vuosia sitte suruissaan

ja huolissaan oli istuttanut, ja katseli akkunaa kohden, jossa hänen tyttärensä nukkui. Niin, nukkuiko hän? Ken voi nukkua, kun aurinko paistaa kirkkaasti sydämeen? Ken voi nukkua, kun jokainen ääni muodostuu rakkautta ja onnea kaikuvaksi säveleksi. — Hiljaa helähti puutarhan veräjän linkku ja valkeassa aamupuvussa kävi kaunis tyttö puistoon ja loi silmänsä korkeuteen auringon nousua kohden ja pani kätensä ristiin rinnallensa ja katseli aamuaurinkoa, ikäänkuin ei mikään loiste häntä enää häikäisisi; mutta kyynelet vierivät alas pitkin hänen ruusunpunasia poskiansa. Oikein, Lovisa! Aurinko on Jumalan aurinko, ja onni on Jumalan antama, ja jos se joskus paistaa liian kirkkaasti ja liian pistävästi silmiimme, niin ovat kyynelet hyvät sitä vastaan, niissä särkyvät auringon säteet. — Ja hän kumartui maahan ja otti ruusun käteensä ja hengitti sen tuoksua, vaan ei katkaissut sitä. Oikein, Lovisa! Ruusut ovat maan ruusuja, ilot ovat maan iloja, ne kukostavat aikansa, anna heidän kukostaa! Mutta jos tahdot niitä nauttia ennen aikaansa, niin saat kuihtuneen kukan rinnallesi ja lakastuneen ilon poveesi. Hän kävi hiljakseen edemmäksi puutarhaan, ja kun hän tuli lehtimajan luo, jossa hänen isänsä istui, juoksi hän isänsä luo, heittäytyi hänen rinnallensa ja peitti päänsä hänen poveensa: "Isä, isä kulta!" Oikein, Lovisa! Se on sinun oikea paikkasi! Sinun isäsi sydämessä loistaa Jumalan aurinko, sinun isäsi sydämessä kukostavat maan ruusut.

Luku 46.

Surullinen luku, joka viimein kuitenkin päättyy hyvästi.

Rouva Nüssler toi Fridan Pümpelhageniin ja monta lohdutussanaa pudotteli hän kastepisaroina nuoren rouvan kuihtuneeseen sydämeen, ja kun ei se vielä oikein tahtonut ruveta uudelle oralle, lohdutteli, rouva Nüssler uudestaan: "Älkää olko millännekään! Minun Kaarlo veljeni panee kyllä asian toimeen". — Ja niin tuli nuori rouva aamuhämyssä kotia, ja hänen mielensä oli ihan toinen kuin edellisellä illalla, kun hän pois kotoa kiiruhti, ja toivon keralla palasi myös rakkaus ja luottamus uudestaan hänen sydämeensä, ja hiljaa ja ystävällisesti lähestyi hän Sofi Degeliä, joka istui nojatuolilla, lasta vartioimassa, ja oli nukkunut. Frida silitteli hiljaa hänen hiuksiansa ja sanoi: "Kiitoksia, Sofi; sinä olet väsynyt, mene levolle".

"Armollisin rouva", huudahti Sofi herätessään — varmaankin suloisista unista sulhasestaan — "lapsi on levollisesti nukkunut, ainoastaan kerran annoin minä hänelle juomaa".

"Hyvä", sanoi nuori rouva, "mene levolla". Ja kun palvelustyttö oli mennyt, seisoi Frida pienokaisensa edessä ja katseli häntä: ei! ei! köyhän aatelisneidin surullinen kohtalo ei soveltunut noille suloisille kasvoille, ja hänen illalliset ajatuksensa eivät soveltuneet hänen tänaamuisiin ajatuksiinsa. Hänen sielunsa oli tänä yönä saanut kestää tuskia, hirmuisia tuskia, mutta yön kuluessa ja tuskien aikana oli toivo syttynyt hänen sydämeensä ja tämä tuskien sikiö kietotui hänen kaulaansa ja suuteli häntä ja taputteli hänen poskiansa, ja nuo siniset silmät tähtäsivät taivasta kohden ja niistä loisti luottamus niin — niistä loisti voitto!

Nuori rouva meni levolle ja kaikki tänyölliset hahmut ilmaantuivat hänen eteensä: Karolina Kegel ja rouva Nüssler, pastorin rouva ja Lovisa, Hawermann ja Bräsig, he seisoivat kaikki elävinä ja selvinä hänen silmänsä edessä, hän ymmärsi heidät kaikki ja heidän vilpittömän toimintansa ja olentonsa; mutta niiden väliin tunkihe eräs hahmu, jota hän ei ymmärtänyt, nimittäin vanha juutalainen. Valo sattui niin kirkkaasti tähän olentoon ja niin pimeitä varjoja tuli näkyviin vanhan juutalaisen yönä ja kasvojen poimuista — semmoista ei hän ollut milloinkaan ennen nähnyt — tämä kaikki tuli näkyviin hyvin epäselvänä — ja kun Frida muisteli vanhan juutalaisen lähtöä, silloin suureni tämä hahmu yhä suurenemistaan, mutta kävi samassa yhä epäselvemmäksi, ja Frida risti kätensä rinnallensa ja nukkui.

Frida nukkui, ja näki unta vanhasta juutalaisesta; mutta tämä oli suloinen uni, ja ainoastaan yhden ainoan kerran havahti hän, hänestä tuntui, ikäänkuin ajaisivat vaunut kartanolle. Hän kuulteli, mutta sielu ja ruumis kaipasivat lepoa, pää vaipui hiljaa takasin tyynylle ja tuo suloinen uni häilyi taas hänen vaaleilla hapsillaan ja kuiskaili hänen korvaansa ihmeellisiä asioita.

Mutta hän ei ollut väärin kuullut: eräät vaunut olivat todellakin tulleet, niissä vaunuissa istui hänen miehensä. Aksel oli näinä päivinä ajellut ympäri maata kuin rihkamakauppias, joka ostelee munia ja kanoja, jokaiselle ovelle oli hän kolkutellut kuin lumppujen kerääjä: hän oli kyselty liikemiehiltä, hän oli valitellut vanhain ystävain luona, joita hän hevostilpajuoksuissa oli tullut tuntemaan ja jotka häneltä olivat ottaneet hänen rahansa; kenkään ei ollut kotona, ja ne, jotka hän sattumalta tapasi, olivat ilman rahoja. Niin kauvan kuin kävelemme antivaatteissa, on meillä ystäviä kyllä, mutta kun ne ovat kuluneet, ja niitä täytyy paikata, hävettää tämä ystäviä. Tämän sai Aksel katkerasti kokea. Hän oli salaa, sisariensa tietämättä, käynyt Swerinissä; hän oli käynyt sen juutalaisen luona, joka taanoin niin sukkelaan ja mielellään oli hankkinut rahat. Hän oli majatalostaan katsellut sitä suuntaa kohden, jossa Fransin maatilat olivat; mutta missä oli Frans? Hän oli astunut viimeisen askeleen, hän oli ajanut

lankonsa Breitenburgin luo, jonka kanssa hän oli epäsovussa, hän ei ollut välittänyt tuosta kylmästä vastaanotosta, hän oli ilmottanut hänelle kamalan tilansa, mutta ei ollut sanonut hänelle mitään sisariensa rahoista. Lanko oli katsonut häntä tuimasti silmiin ja kääntänyt hänelle selkänään: "Tu l'as v oulu, George Dandin![22] Ja tähän kuuluun, jonka sinä kevytmielisyydessäsi olet kaivanut, pitäisi minun heittää rahani? Rahani, jotka minä puutetta kärsien ja surulla olen ansainnut? Sinun sisaresi ei ole niitä tuonut myötänsä".

Aksel aikoi jotakin sanoa niistä 7000 taalerista, jotka hänen vanha isänsä häntä varten kerran oli lainannut Moosekselta, mutta samassa kääntyi lanki Akselia kohden ja sanoi hänelle suoraan päin silmiä; "Missä ovat ne 13000 taaleria, jotka sinä sisariltasi olet veijannut?"

Tämä masensi Akselin kokonaan — hänen lankonsa tiesi siis senkin — hän hoiperteli kalpeana ulos ovesta ja astui vaunuhihinsa.

"Mihinkä?" kysyi kuski.

"Kotia".

"Missä vietämme yötä?"

"Kotona".

"Herra, sitä eivät hevoset kestä".

"Niiden täytyy kestää".

Niin ajoivat he kotia, ja kun he olivat astuneet alas vaunuista, seisoi Juha noiden molempain kaunisten rautikkoin tuona ja sanoi: "Molemmat takamaiset vaunuhevoset olemme jo ennen ajaneet pilalle, nyt ovat molemmat etumaisetkin lopussa; heistä ei ole muuhun kuin sontarattaiden eteen".

Aksel kävi raskailla askeleilla huoneesensa, johon jo paistoi kirkas päivä. Hänen huoneesensa oli kaikki kuin ennenkin ja ennen oli hän aina siinä hyvästi viihtynyt ja vanha tottumus oli aina tehnyt lempeän vaikutuksen hänen sydämeensä; mutta hänen sydämensä ei ollut enää sama kuin ennen, hänen mielensä ja sydämensä oli muuttunut, se ei tahtonut enää soveltua vanhaan totuttuun tapaan; hänen mieltänsä ahdisti; hän tempaisi akkunaa auki, että aamun raitis ilma pääsi virvottamaan hänen otsaansa; hän heittäytyi istumaan nojatuolillensa, joka oli hänen kirjoituspöytänsä edessä, ja pusersi päätänsä molemmilla käsillään, ikäänkuin tahtosi hän pingottaa sen ruuvipihteihin. Samassa sattui hän näkemään pöydällä kirjeen, käsiala oli hänelle hyvin tuttu, hän oli sen jo ennenkin nähnyt, hän repäisi kirjeen auki: kirje oli hänen sisareltansa. Mitähän oli hänen lankonsa Breitenburg hänelle sanonut? Niin, siinä se oli! Hän katseli ulos akkunasta, tuolta Reksowin kuusikkometsän takaa nousi aurinko. Hän katsahti taas kirjeeseen; siinä oli ystävällisiä sanoja, mutta mitä apua sanoista, hänellä ei ollut rahoja. Hän katsahti taas ulos akkunasta: hänen silmäinsä edessä lainehti vehnälahjo. Ah, jos se olisi jo tuleentunut, jos se olisi jo puitu ja olisi antanut kahdenkymmenkertaisen sadon, niin, sitte — ei! ei! siitä ei sittenkään hänelle apua olisi ollut. Ja hän katsahti taas kirjeeseen: ystävällisiä sanoja! Mutta vähitellen saivat sanat vakaisemman muodon, ne katsella tuijottelivat häneen tuimemmin — hän ei voinut enää luoda silmiänsä muualle — hän luki kirjeen loppuun, ja siinä seisoi: "minä olen tästä asiasta myöskin kirjottanut Fridalle, rakas veli! Jos et sinä ole kiinnittänyt kartanoon meidän saantiamme, niin olemme me tyttöraukat ihan hukassa!" — "Niin, hukassa!" huudahti Aksel, "hukassa!" ja hypähti pystyyn tuoliltaan ja juoksi ympäri huoneessa; hän riensi akkunaa ääreen, hänen edessään lepäsi luonto täydessä ihanuudessaan ja luonto tekee vaikutuksensa jokaiseen sydämeen; mutta sydämen on oleminen sopusoinnussa luonnon kanssa, sen on oleminen avonainen ja altis auringonsäteelle ja on sisällisellä kaipauksella katseleminen vihantaa maata, sinistä taivasta ja auringon kultaisia säteitä. Mutta hänen sydämensä ei ollut enää puhdas, valhe oli saanut hänestä voiton, hänen mielensä ja ajatuksensa olivat kiinitetyt viheliäiseen ihmiselliseen romuun. Rahaa! Rahaa! Auringon säteistä ei voitu kultarahoja lyödä. Hän heittäytyi taas tuolillensa: Fridakin tiesi siis sen. Mutta Aksel oli niin usein valhetellut hänelle; tätä ei voinut hän kumminkaan kieltää, Frida tiesi sen. Ja Frida seisoi hänen edessään, lapsi käsivarrella, ja katseli häntä tuimasti ja hänen kirkkaat harmaat silmänsä kysyivät: "Olemmeko tämän ansainneet?" ja hänen kolme sisartansa seisoi hänen ympärillään laihtunein poskin ja huulin hyppyneisin: "Niin, Aksel, rakas Aksel, ihan hukassa!" Ja näiden tyttöraukkani takana seisoi eräs synkkä hahmu omituisessa valossa, se hahmu ei näyttänyt olevan tästä mailmasta, ja tämä hahmu oli hänen vanha isänsä, ja se sanoi hänelle: "Sinun pitäisi olla minun vanhan huoneeni tuki, mutta sinä olet irrottanut siitä kiven kiven perästä ja minun huoneeni olet sinä jaottanut maahan". — Tätä ei hän enää kestänyt, hän kavahti pystyyn — hahmut katosivat —, hän juoksi edes takasin, ja kun hän taas tuli tunnollensa, seisoi hän kaapin edessä, jossa hänen ampuma-aseensa olivat. Ah, hän tiesi paikan, joka oli niin yksinäinen, niin hiljainen, tämä paikka oli Laubanin järvi Reksowin metsässä; hän oli iloisilla metsästysretkillä usein siellä ollut vanhan metsävarhian, Slangin, kanssa; siellä voi hän sen tehdä. Hän kurotti kaappiin ja otti revolverin, jonka Triddelfitz kerran oli hänelle hankkinut, että hän ampuisi sillä

päivätyöläisiä. Hän koetteli sitä; oikein, se oli ladattu. Hän meni ulos ovesta; mutta kun hän tuli porstuaan, näki hän oven, joka vei Fridan kamariin ja jonka takana hänen vaimonsa ja lapsensa lepäsivät. Aksel vavahti, hän hoiperteli taaksepäin; kaikki ne suloiset hetket, joita hän täällä, uskollisen vaimonsa sydämellä ja lapsen sielun vähitellen elämään heräämistä nähdessään oli nauttia saanut, johtuivat hänen mieleensä, hän lankesi polvillensa kynnykselle ja kuumat kyynelet vierivät hänen poskillensa, ja nämä kyynelet, tämä palava rukous voivat hänen pelastaa — me tulemme sen vielä näkemään — sillä Jumala johtaa meitä hienolla, näkymättömällä langalla. Aksel nousi, hän ei ollut rukoillut oman sielunsa edestä, hän oli rukoillut toisten sielujen edestä; hän meni, hän meni hiljaiselle Laubanin järvelle. Hän heittäytyi maahan polvillensa nuorena kuusikkometsässä, hän otti revolverin taskustansa ja laski sen viereensä, hän loi vielä kerran palavan silmäyksen mailmaan; hän katsahti vielä kerran aurinkoon, Jumalan ihanaan aurinkoon, viimeisen kerran, ennenkuin hänen oli yllättävä synkkä yö. Aurinko häikäisi hänen silmiänsä, hän otti niistinliinansa ja peitti sillä kasvonsa, ja nyt tulivat hänen mieleensä viimeiset, kamalat ajatukset. Raskaasti hän huokasi: "Sen täytyy tapahtua!" huudahti hän. "Hyvää huomenta, herra von Rambow!" kuului ystävällinen ihmisääni hänen vierestänsä.

Aksel sieppasi liinan pois silmiltänsä ja peitti sillä revolverin.

"Näin varhain valveilla?" kysyi Sakarias Bräsigt, sillä hän se oli, joka istui maahan ruohostoon Akselin viereen. "Aiotteko tekin onkia?" Samassa laski hän kätensä niistinliinan ja revolverin päälle: "Ahaa! Te tahdotte harjotella pistoolilla ampumista. Minäkin olin ennen siinä hyvin taitava, minä ammuin pata- ja herttaässän aina keskeltä puhki". Niin puhehin nousi hän seisaalle ja otti revolverin käteensä: "Näettekös pilkkua tuolla kuusessa — Slang näyttää merkinneen tässä puita kirveellään — minä pidän vetoa neljä groschenia, sillä enempää en pidä minä milloinkaan" — pah! pamahti revolveri, mutta kuula ei sattunut pilkkuun — pah! vielä toistamiseen ja taas turhaan, ja vielä kerran, ja niin ampui hän kaikki kuusi laukausta: "Sitäpä en olisi uskonut! Kaikki harhaan! Sitä en olisi uskonut! Minä olen vedon menettänyt! Tässä ovat ne neljä groschenia. Semmoinen vanha krapelus!" huudahti hän ja viskasi revolverin kauvas Laubanin järveen, "sillä voisivat lapset ja nuoret miehet varomattomuudessaan pian ampua itsensä kuoliaksi".

Akselistä tuntui olonsa oudolta: yht'äkkiä asettui hänen vakaisimman, lujimman, epätoivonsa ja kamppailussa tehdyn päätöksensä ja sen pimeän portin väliin, jonka kautta hän tahtoi uskaltaa astua, mitä tavallisin ja, Akselin mielestä, mitä törkein olento, ja siinä se nyt seisoi niin julkeasti ja röyhkeästi, kuin talonpoika markkinoilla, pois tieltä oi sitä voinut sysätä oikealle eikä vasemmalle puolelle. Aksel hypähti myös pystyyn: "Herra...!"

"Herrrra...!" ärjäsi Bräsigt takasin.

"Mitä teillä täällä on tekemistä?"

"Ja mitä *teillä* täällä on tekemistä?" kysyi Bräsigt puolestansa.

"Te olette hävytön narri!" huudahti Aksel.

"Ja te olette vielä suurempi narri!" huudahti Bräsigt, "te aiotte mielettömässä tilassa tehdä mitä kauhistavimman teon ja olette unhottaneet kaikki: rouvanne ja lapsenne. Niin! tuommoinen pieni hyppäys vaan, ja niin pääsemme kaikista! Eikö niin? Kumpi on nyt suurempi narri?"

Ja Aksel nojasi kuusta vastaan, toinen käsi sydämellä ja toinen silmillä aurinkoa vastaan, ja hänen, edessänsä seisoivat mitkä jokapäiväisin ihmisolento, ongenvapa kädessä, ja sulki häneltä kuoleman pimeän portin.

"Näettekös", otti pehtori Bräsigt uudestaan puhuaksensa, "jos olisitte tulleet kolmea minutia ennemmin kuin minä" — ne olivat ne kolmea minutia, jotka hän oli viettänyt kynnyksellä rukoillen polvillaan vaimonsa ja lapsensa edestä — "niin viruisitte nyt tuossa pää puhki hirvittävässä varoituksena, ja kun olisitte tulleet Jumalan tuomioistuimen eteen, niin olisi Jumala sanonut teille: narrien narri! Sinä et tiedä, mitä tänä yönä sinun rakas vaimosi ja pehtori Hawermann ja rouva Nüssler ja pastorin rouva ja Mooses ja muut ovat tehneet, ja jos Herra olisi tuominut teidän ansion jälkeen, tiedättekös, mihinkä sitte olisitte joutuneet? Helvettiin olisitte joutuneet!"

Aksel otti kätensä pois silmiltänsä ja katseli tuijotteli Bräsigiä:
"Mitä? Mitä te sanotte?"

"Että teille on tänä yönä hankittu 31,000 taaleria, ja että Mooses hankkii rahat, ja että teidän orpananne Frans on tullut, ja hän tekee mahdollisesti vielä enemmän. Mutta teidän olette ihan mieletön ihminen, kun annatte Triddelfitzin, sen vintiön, ostaa revolvereita, ampuaksenne päivätyöläisiä, ja sitte hätyytätte niillä omaa henkeänne".

"Frans on täällä? Frans, sanoitte te?"

"Niin, hän on täällä; mutta teidän tähtenne ei hän ole tullut, hän on tullut sentähden, että hän kaikin mokomin tahtoo tehdä Lovisa Hawermannin armolliseksi rouvaksi von Rambowiksi; mutta jos mielitte mailmassa ketään kiittää — Frans aikoo arvattavasti jotakin tehdä, tehdä mitä vielä puuttuu —. niin menkää sitte rakkaan armollisen rouvanne ja Kaarlo Hawermannin luo ja osottakaa heille kiitollisuuttanne; voitte myöskin käydä Mooseksen luona, ja rouva Nüssleriä ette myöskään saa unhottaa, ettekä pastorin rouvaakaan — he ovat kaikki olleet hyviä teitä kohtaan tänä yönä".

En ole vielä koskaan aikonut itseäni ampua, enkä tiedä, mimmoinen semmoisen ihmisraukan mieli on, kun hänen ja hänen päätöksensä väliin tunkeuu jokapäiväinen elämä. Minä arvelen, että se mahtaa tuntua hyvin harmittavalta, ikäänkuin oikein väsyneestä, uupuneesta matkamiehestä lasillinen hapanta, lannistunutta olutta — ja pehtori Bräsig näytti todellakin tänä aamuna hieman äreältä. Mutta kun rakas, ihana ihmiselämä tulee sisään ovesta, ja nuori vaimo, lapsi käsivarrella, kaataa hänelle lasillisen viileätä, raitista viiniä, juo hän lasin pohjaan ja sanoo: "No niin! Nyt voitte kertoa, mitä täällä on tapahtunut". Ja pehtori Bräsig kertoi ja kertoi hyviä uutisia, ja Aksel horjui pois kuusen juurelta ja lankesi vanhuksen kaulaan! "Herra Bräsig! Hyvä herra Bräsig! Onko tämä kaikki totta?"

"Mitä sillä tarkotatte? Luuletteko, että minä tänä pyhänä hetkenä syöttelisin teille valheita?"

Ja Akselia pyörytti se pohjaton juopa, joka oli hänen edessänsä ja johon hän vastikään oli niin rohkeasti kurkistanut, hän hoiperteli taaksepäin ja hänen ympärillensä alkoi kuulua laulua ja soittoa ilmassa ja maa heijasti ja loisti ja kaikki, mitä hän muuten oli välinpitämättömästi katsellut ja kuullellut, teki nyt häneen valtaavan vaikutuksen, hän peitti silmänsä käsillensä ja rupesi katkerasti itkemään. Ja pehtori Bräsig seiso i hänen edessänsä ja katseli häntä sääliväisesti, lähestyi häntä lempeästi ja tarttui hänen olkapäihinsä ja ravisteli häntä, mutta hyvin vienosti ja sanoi: "Me vaellamme kaikki ekseyksissä, ja te olette suureksi osaksi itse syypää onnettomuuteenne; mutta kokonaan ei se ole teidän syyne, sillä miksikä riivasi paholainen teidän äitiänne ja antoi teidän ensin tulla luutnantiksi? Mitä on maanviljeliällä tekemistä luutnantin kanssa? Sehän on ihan samaa, kuin jos kaupungin musikantti David Berger, joka torvellaan on puhaltanut pilalle toisen keuhkonsa, nyt rupeisi papiksi ja saarnaisi, saarnaisi vaan toisella keuhkolla; hän ei sitä kestäisi. Mutta", ja hän kävi nuoren miehen käsivarteen kiini, "menkäämme pois tästä paikasta, niin tulee mielenne paremmaksi".

"Niin, niin!" huudahti Aksel, "te olette oikeassa! Tuosta onnettomasta soturielämästä on kaikki minun onnettomuuteni alkunsa saanut, silloin tein minä ensimmäiset velkani ja niistä seurasivat kaikki toiset. Mutta", sanoi hän vähän ajan kuluttua ja seisahtui, "mitä sanon minä vaimolleni?"

"Ette mitään", sanoi Bräsig.

"Ei", sanoi Aksel, "minä tein juuri pyhän lupauksen, että tästä lähin aina sanon hänelle totuuden".

"Se tulee teidän tehdäkin", sanoi Bräsig. "Luuletteko todellakin, että nuori armollinen rouva on teiltä suorastaan kysyvä, ettekö tänä aamuna ole aikoneet ampua itseänne? Ja jos te puheessanne joudutte hämille, niin valhettelen minä teidän puolestanne, sitä en minä pane sydämelleni, sillä olisihan hirmuista, että niin hyvän nuoren rouvan koko ikänsä täytyisi vaeltaa mailmassa yhä ajatellen, että mies, jonka hänestä piti huolta pitämän, oli kurjasti aikonut jättää vaimonsa ja lapsensa. Ei!" lisäsi hän lujasti, "sitä ei hänen ole tarvis tietää; sitä ei ole kenenkään tarvis tietää paitsi teidän ja minun. Ja saattepa nähdä, että hän nukkuu vielä, sillä vasta, aamulla voi hän levolle päästä ja hän oli varmaankin hyvin väsynyt".

Niin tulivat he Pümpelhageniin. Daniel Sadenwater oli etehisessä.

"Daniel", sanoi Bräsig, "hankkikaa meille vähän aamiaista, sillä", sanoi hän, kun Daniel oli mennyt, "teidän on vähän vahvistaminen itseänne ruoalla, että tulette toiselle mielelle, sillä tällainen tapaus kyselee voimia".

Mutta tällä kertaa oli epätietoista, sanoiko hän tätä muiden tähden vai itsensä tähden, sillä kun aamiainen tuli pöydälle, ei Aksel voinut mitään syödä, mutta Bräsig söi kuin riihentappaja.

Kello kymmenen aikaan tuli Frida huoneesen: "Hyväinen aika, herra pehtori! ja sinä, Aksel?"

"Niin, Frida kulta, minä tulin kotia tänäaamuna", sanoi nuori mies matalalla äänellä.

"Ja nyt et enää matkaa pois, nyt pysyt sinä täällä", sanoi Frida vakavasti. "Ah, Aksel, minulla on sinulle paljon kertomista, paljon hyvää. Mutta kuinka olet sinä tullut herra pehtorin pariin?"

Nyt, arveli Bräsig, on hänen aikansa puuttua asiaan: "Minä olin aamulla vähän onkimassa — ette mahda panna pahaksenne, että minä panin ongenvapani teidän porstuaanne — ja siellä tapasin minä herra von Rambowin, joka oli kävelemässä, ja niin katselimme yhdessä hänen nisuansa ja hän kutsui minua aamiaiselle. Mutta armollinen rouva, onpa teillä oivallista makkaraa! Sen valmistamisen olette

varmaankin oppineet rouva Nüssleriltä!"

"Ei", sanoi Frida, luomatta kysymykseen mitään suurempaa huomiota, ja katseli Bräsigiä ja Akselia vuorotellen, ikäänkuin olisi hänestä toki kummaa, että Aksel oli kutsunut vanhan pehtorin sisään. "Mutta mitenäs on tämän laita, herra pehtori...?" kysyi Frida.

Maltappa! arveli Bräsig, nyt puhut itsesi pussiin, nyt on kääntäminen puhe toiselle tolalle, hän keskeytti siis Fridan puheen: "Teidän luvallanne, armollinen rouva, te kutsutte minua vielä aina 'pehtoriksi', pehtori olen ollut; mutta minä olen noussut virassa, tätä nykyä olen oikeuden asessori. — Yhdestä toiseen!" kääntyi hän Akselia kohden, "miks ette nouda rahoja, jotka teitä varten on oikeuden hallussa Rahnstädtissä?"

"Mitä rahoja?" kysyi Aksel.

"No, ne 1,500 taaleria, jotka lurjuksilta vielä saatiin. Saitte kai jo viime viikolla siitä asiasta kirjeen oikeudelta?"

"Herranen aika!" huudahti Aksel, "minä olen viime aikoina saanut niin paljon kirjeitä oikeuksilta, etten enää ole yhtäkään niistä avannut".

"Minä tunnen sen asian", sanoi Frida, "rouva Nüssler kertoi sen minulle kotimatalla, minä noudan kirjeen", ja hän riensi ulos ovesta.

"Nuori herra von Rambow", sanoi Bräsig ja oikaisi itsensä suoraksi, "siinä olette taas tehneet tyhmyyden, sillä me oikeudenmiehet emme ainoastaan rankaise ihmisiä, me olemme myöskin ihmiskunnan hyväntekijöitä".

"Mutta sanokaa toki, mitä rahoja ne ovat?"

"Tässä on kirje", sanoi Frida ja antoi sen Akselille.

Aksel aukaisi sen; oo, minkä vaikutuksen tämä häneen teki! "Rahaa!" oli hänen sielunsa viime aikoina huutanut, yhä vaan "rahaa!" Nyt putosi odottamatta kaunis rahasumma hänen syliinsä, mutta mitä rahoja? "Oi hyväinen Jumala!" huudahti hän ja hoiperteli ja horjui ihan hermotonna ympäri huoneessa, ikäänkuin unissakulkia, "ei sekään siis totta! Missä käsissä olen minä ollut? Petetty! Itse pettänyt itseni — kaikkein enimmästi Itse pettänyt itseni!" Niin syöksi hän ulos ovesta, Frida tahtoi juosta hänen perästänsä, mutta Bräsig pidätti:

"Olkaa huoletta, armollinen rouva! Minä tiedän keinon, millä hänen voi viihdyttää". Bräsig meni hänen perästänsä puutarhaan, jossa Aksel pyöri ympäri haltioissaan. Vanhus asettui hänen tiellensä: "Herra, mitä hullutusta tämä on?"

"Pois tieltä!" huusi Aksel.

"Ei!" sanoi Bräsig, "sitä ei minun ole tarvis tehdä. Ettekö häpee, että kidutate rouvanne kuoliaaksi raivoomisellanne?"

"Miks'ette antaneet minun täyttää aikomustani?" huusi Aksel. "Tuhat kertaa katkerampi kuin kuolema on ottaa vastaan hyviä töitä! — ihmisiltä, joita parempina aikoinani olen ylenkatsonut ja loukannut, niin, vieläpä sysännyt onnettomuuteenkin. Ah, minun ei ainoastaan ole niitä vastaan ottaminen — ei! — minun on *täytyms* se tehdä, jos elää tahdon. — Oi, oi!" huudahti hän ja löi kädellään otsaansa, "miksikä pitää elää? Miksikä elää, tämä pistos sydämessä?"

Niin raivosi hän itseänsä ja mailmaa vastaan ja pehtori Bräsig seisoj varsinkin tyyneellä mielellä ja katseli häntä ja lausui vihdoin: "Pitkittäkää sillä tavoin vaan vielä muutama aika; semmoisena miellytätte te minua suuresti; sillä tavoin lähtevät teistä nuo aateliset juonet! Mitä? Te ette tahdo ottaa vastaan mitään ystävyyden osotteita kunniallisilta porvarillisilta ihmisiltä? Eikö niin? Jos joku herra von, tai Pomukkelskopp, tai Slusuhr eli Taavetti tulisi, niin ettei kukaan eläväinen sielu siitä tietää saisi, se olisi teille mieluisempaa; mutta he eivät tule enää. Mutta tämä onkin minusta vaan sivuseikka; hävetä pitäisi teidän toki, että Herran kasvoin edessä, joka tänään aamulla pelasti teidän, vielä uudestaan lausutte toivonne olevan saada ampua itsenne. Tehän olette kahdenkertainen itsemurhaaja!"

Aksel oli rauhottunut, mutta samassa käynyt ihan kalpeaksi; häntä pyörytti, ajatellessaan sitä juopaa, johon hän aamulla oli kurkistanut; Bräsig tarttui hänen käteensä ja asetti hänen istumaan penkille, jolla hänen vanha isänsä ja hänen hyvä rouvansa jo ennen tuskissaan ja huolissaan olivat istuneet. Vähitellen tointui hän taas ja Sakarias Bräsig tarttui uudestaan häneen ja sanoi: "Tulkaa! Tulkaa armollisen rouvanne luo! Siellä on tätä nykyä teidän oikea paikkanne", ja Aksel seurasi kuin lammas, ja kun tuvassa hänen nuori, rakas vaimonsa tarttui hänen käteensä ja veti hänen viereensä sohvalle ja häntä lohdutteli, purskahtivat kuumat kyynelät hänen silmistänsä, sillä nyt vasta suli viimeinen jää hänen

rinnastansa, hänen vaimonsa lempeästi häntä katsellessa, ja hänen sielunsa liikkui avonaisena, vapaana, vielä tosin aaltoilevana, mutta kuitenkin *vapaana!* Ja Sakarias Bräsigt oli siirtynyt akkunan ääreen ja rämisti ruutua vastaan dessauer-marsiansa, niin että Fritz Triddelfitz, joka kulki ohitse, tuli likemmäksi ja kysyi: "Herra pehtori, kutsutteko minua?"

"En!" ärjäsi Bräsigt, "pitäkää te huolta itsestänne ja talon toimista".

Nyt tulivat vaunut jyristen kartanolle ja Hawermann ja Frans astuivat niistä ulos.

Frans oli Hawermannin kanssa käynyt Mooseksen luona yhdeksän aikaan ja oli luvannut maksaa orpanansa puolesta noiden toisten taattuun henkilöjen sijasta 31000 taaleria, ja Mooses oli yhä nyykäytellyt päätänsä ja sanonut: "Te olette varma; toiset ovat myöskin varmoja; mutta te olette rikas ja parempi on parempi". — Ja kun asia oli toimitettu ja Frans oli jonkun matkaa vaeltanut pitkin katua Hawermannin kanssa, sanoi Frans: "Appi kulta, vartokaapa tässä penkillä vähän aikaa, minä tulen heti taas, unhotin puhua eräästä seikasta Mooseksen kanssa". — Ja tultuansa taas Mooseksen luo, sanoi hän: "Mooses, minun appini Hawermann ilmotti minulle tänä aamuna, että Pomukkelskopp aikoo myydä Gürlitzin..." — "Taivahan taatto!" huudahti Mooses, "Hawermann, appi! Mitä sillä tarkotatte?" — "Että minä nain hänen tyttärensä". Ja vanha juutalainen nousi vaivalloisesti istuimeltaan seisaalle ja laski kuihtuneen kätensä kristityn aatelismiehen päälle ja sanoi: "Abrahamin Jumala siunatkoon teitä! Te tulette hyvään sukuun". Ja tuokion ajan kuluttua, sanoi Frans: "Ostakaa kartano minulle, tehkää kauppa minun puolestani, mutta minun nimeäni ei saa mainita, ei kenenkään — erittäinkään Hawermannin — pidä saada siitä mitään tietää. Juhannukseksi voin minä maksaa 100,000 taaleria". — "Mutta kuinka korkean hinnan saan tarjota?" — "Sen jätän kokonaan teidän valtaanne; mutta kysykää jo tänään asiaa. Minä tulen huomenna, ja sitte puhumme likemmin siitä". "No", sanoi Mooses, "tämä on kauppa, tämä on rehellinen kauppa. Miks'en minä tekisi kauppaa". — Frans lähti.

Kun Aksel näki näiden molempain astuvan maahan vaunuista, yritti hän malttaa mieltänsä ja olla olevinansa, ikäänkuin oi olisi mitään tapahtunut, mutta turhaan. Hänen sielunsa oli saanut kestää liian rajun myrskyn; vihreät lehdet olivat rikkirevityt ja paljaat tynkät ja trönöt tulivat näkyviin; Fridan ja Bräsigin oli rientäminen väliin; ja kun Aksel, sydämensä yllytystä seuraten, aikoi rientää Hawermannia vastaan, tarttui Frida häneen kiini ja sanoi: "Aksel, rakas Aksel, ei nyt! Huomenna, ylihuomenna! Joka päivä! *Sen* miehen kohtaat sinä aina".

Ja Hawermann otti lakkinsa ja sanoi, että hänellä oli asiaa Fritz Triddelfitzille hänen isältänsä, ja lähti ulos ovesta.

Ja Frans kävi Akselin luo ja halasi häntä ja sanoi: "Aksel, tule toiseen huoneeseen, minulla on sinulle paljon sanomista".

Ja kun jonkun aikaa olivat olleet siellä kahdenkesken, pisti Frans päänsä ulos ovesta ja huusi Fridaa. Eikä viipynyt kauvan, niin juoksi Daniel Sadenwater kartanolle ja etsi herra pehtori Hawermannia, ja kun Hawermann oli mennyt Bräsigin nokan ohitse, tuntui Bräsigistä tupa tyhjältä ja hän meni puutarhaan ja asettui eräälle töyräälle ja katseli Reksowin kuusikkometsää kohden, tuonne Laubanin järvelle päin ja arveli ajatteli itseksensä: "Kummallista! Mikä on elämä, miksi on ihmisen elämä!" ja kun hän puolentoista tuntia oli tätä kysymystä hautonut päässänsä, puhkesi hän vihdoin sanomaan: "Jospa nyt olisi jotakin suuhun pantavaa, ja sitte rauhallinen paikka, jossa saisi vähän levähtää".

Ja hänen toivonsa oli pian toteen käyvä, sillä Daniel tuli ja kutsui häntä, ja kun Bräsigt tuli saliin, seiso Hawermann Akselin kanssa, käsi kädessä, ja Frans hieroi hyppysiään ja katseli ruokia pöydällä ja kävi Bräsigiä vastaan ja sanoi: "Herra pehtori, annetaanpa nyt herkkujen maistua!"

Ja Frida seiso myöskin joukossa, suu hymyssä ja kasvoilla suloinen tyytyväisyyden loiste, ja lähestyi Bräsigiä ja sanoi: "Herra pehtori — herra asessori, piti minun sanoa — kun Pümpelhageniin tulimme, olitte te minun pöytäkumppanini, nyt kun täältä teemme lähtöä, on teidän taas istuminen pöytään minun viereeni".

"Mitä lähtöä?"

"Ahaa, ystävä kulta", sanoi Hawermann, "sinähän olet muuten kaikki tietävinäsi ja huomaat heti asiat; mutta tätä et ole huomannut: herra von Rambow on tehnyt vaihtokaupan Fransin kanssa, herra von Rambow saa Hohen-Selchowin ja Frans Pümpelhagenin".

"Sillä tavoin on asia parhain suoritettu, Kaarlo, ja jos sinä lasketkin pilojasi, etten ole mitään huomannut, niin huomasi minä kumminkin jo niin ja niin monta vuotta sitte, että herra von Rambowista, kun hän vielä oli sinun oppilaasi, oli tuleva jotakin". Ja hän lähestyi Fransia, joka pudisteli oikein miehen tavalla hänen kättänsä.

Päivällisen jälkeen suostuttiin vielä yhdestä ja toisesta, ja jokainen voi nähdä, kuinka hyvällä mielellä

Aksel oli, ettei hänen enää ollut mitään tekemistä niiden entisten koronkiskojain kanssa, vaan ainoastaan orpanansa kanssa, ja näin hyvällä mielellä ollessaan suostui hän kaikkiin, siihenkin että hän antaisi kelvollisen pehtorin hoitaa taloutta ja että hän Fransin vakuudeksi antaisi vahvistaa tämän määräyksen laillisesti.

Meidän kertomuksemme rientää nyt pikaisesti loppuansa kohden. Tuskin oli viikko kulunut, kun Mooses sai kaupan tehdyksi ja osti Pomukkelskopilta Gürlitzin kartanon; 192,000 taaleriin nousi sen hinta. Frans kävi asian varteen kiini molemmin käsin ja riensi suoraa päätä rakennusmestari Schulzin luo: "Herra Schulz, voitteko pitää suunne?"

"Enköhän mahda!"

"No, — minä olen nyt Pümpelhagenin isäntä, lähettäkää muutamia miehistänne sinne ja antakaa heidän repiä maahan ne hevositaukset, jotka sinne olette rakentaneet".

"Sitähän minä heti ajattelin, ettei niillä vietävillä voinut olla pitkä ikä".

"Hyvä! Mutta minä olen Juhannuksesta ruveten myöskin Gürlitzin omistaja..."

"Kas! Kas sitä vaan! Pomukkelskopin lopuksi tuli siis kumminkin:
Ulos! ulos!"

"Niin. Mutta kuulkaapa, minä aion rakennuttaa sinne papinleskenkodin ja se pitää rakennettaman ihan samanlaiseksi kuin pappila on ja sen paikka on oleva ihan vastapäätä, juuri lähellä kirkkotarhaa. Hankkikaa sitä varten kaava".

"Ei ole tarpeesen, minulla on jo kaksi kaavaa, toinen oma hankkimani, toinen neiti Hawermannin, jonka hän esiliinannauhalla on tehnyt".

"Hyvä", sanoi Frans ja nauroi oikein herttaisesti, "seurakaa jälkimäistä kaavaa".

"Mutta se ei ole oikea".

"Ei haita mitään. Sen kaavan jälkeen on teidän rakentaminen. Hankkikaa huomenna tarpeelliset puut, ottakaa täältä Rahnstädtistä ajurit ja kelvollinen muurari; mutta älkää millään muotoa hiiskuko asiasta kenellekään mitään. Jos rahoja tarvitsette, niin saatte niitä Moosekselta".

Niin puhein lähti hän ja vanha rakennusmestari Schulz seisoj ovelta ja katseli hänen menoansa: "Aatelismies! Aatelismies! Tyhmiä toimia! Esiliinannauha! Mutta Pomukkelskopp: Ulos! ulos!"

Frans matkasi Hohen-Selchowiin; Hawermann ja pehtori Bremer, joka Akselin apulaiseksi oli pestattu, matkasivat hänen kanssansa. Aksel saapui myös sinne kimsuineen kamsuineen, ja hänen perästänsä tuli Rahnstädtin pormestari, jonka tuli tehdä vaihtokirjat, ja hänen kanssansa tuli Bräsig asessorina. Tähän toimeen ja Pümpelhagenin kaluston kuntoon panemiseen kului kolme viikkoa; ja niin oli nyt kaikki hyvässä järjestyksessä.

Ja pastorin rouvan luona oli myös kaikki valmisnä häiden viettämistä varten. Näitä häitä vietettiin kaikessa hiljaisuudessa ja minä vaikenen niistä myöskin.

Häiden jälkeisenä päivänä istuivat Lovisa ja Frans ja pastorin rouva ja Hawermann suurissa vaunuissa, ja Bräsig istui edessä kuskilaudalla. He ajoivat Pümpelhageniin. Kun he saapuivat Gürlitziin, oltiin siellä ankarassa puuhassa; hirsä ja parsia vuoltiin ja veistettiin ja eräs hammasorsi oli jo valmisnä, ja rakennusmestari Schulz seisoj paitahihoillaan ja hiki tippui otsasta, sillä hän rehki muassa väkensä keskellä. Frans pidätti hevoset ja huusi vanhalle ahkeralle rakennusmestarille: "Onko kaikki kunnossa, herra Schulz?"

"Kaikki kunnossa!"

"Nyt voitte puhua vapaasti, herra Schulz".

"No, hyvä!" sanoi Schulz. "Neiti Hawermann... armollinen rouva, piti minun sanoa, mihinkä tuskaan te minun olette saattaneet! Kun luulin jo kaikki olevan kunnossa, puuttui vielä yhtä ja toista. Minun on teidän kaavanne tähden täytynyt laittaa vielä hammasorsi lisään".

"Mitä?" kysyi Lovisa ja katsahti Fransiin. "Ei mitään muuta, kultaseni", sanoi Frans ja halasi häntä uumilta, "kuin että minä olen ostanut Gürlitzin ja rakennan tähän papinleskenkodin, ihan samanlaisen, kuin pappila on".

"Minua varten?" huudahti pieni pastorin rouva ja kyynelät, jotka jo kauvan olivat hänen silmissänsä viruneet, kun hän sai kirkkotarhan nähdä, jossa hänen pastorinsa lepäsi, purskahtivat nyt virtana ulos,

ja hän tarttui Fransin käteen ja itki ilokyyneitä, sillä kaipauksen kyynel muuttuvat ihmisissä usein ilon kyyneliksi.

"Ja niin olen minä arvellut", sanoi Frans hiljaa ja ystävällisesti, "että minun appini ja pehtori Bräsig saisivat asua teidän luonanne, niinkuin tähänkin asti. Ja minä ajattelin, appi hyvä, että te voisitte ottaa huoleksenne täällä talonhoidon, ja Bräsig voi silloin tällöin käydä Pümpelhagenissa katsomassa, kuinka siellä toimitaan".

"Hyvä juttu!" huudahti Bräsig kuskilaudalta, sillä hän oli kaikki kuullut, koska vaunuin kuomi oli alas laskettu, "Kaarlo, enkö ole aina sitä sinulle sanonut? Hänestä on tuleva jotakin!"

Ja Hawermannin silmät vilkkuivat ilosta, että hän vielä sai taloutta hoitaa, vielä työskennellä, vielä puuhata ja toimia! — — Ja Lovisa heittäytyi Fransin kaulaan: "Frans sinä olet herttasen hyvä ihminen!"

Ja vaunut vierivät eteenpäin ja niin tultiin Pümpelhageniin. Ei mitään kunniaporttia! Mutta jokaisen sydämessä oli kunniaportti, jonka Jumala taivaassa oli pystyttänyt!

Nyt olen puhunut suuni puhtaaksi ja tähän voisin lopettaa kertomukseni; mutta minä tiedän kyllä, että moni tahtoo mielellään tietää, kuinka niiden henkilöjen, joista tässä kirjassa olen puhunut, jälkeen vuoden 1848 on käynyt ja sentähden seuratkoon tässä vielä lopuksi:

Luku 47.

Ennenkuin muutin Meklenpurista Thüringeniin, kävin vielä kerran katsomassa niitä vanhoja rakkaita paikkoja, joissa nuorempana olin viettänyt hyviä päiviä, ja niin tulin Rahnstädtiin ja menin sieltä suoraa päätä eräänä sunnuntai-iltapuolena keskellä kesää Gürlitziin. Minä tahdoin käydä katsomassa Hawermannia, Bräsigiä ja pastorin rouvaa; heidät tunsin niiltä ajoilta, jolloin vielä olin maamies, ja olin usein käynyt heidän luonansa Rahnstädtissä. Myöskin Gottliebin tunsin minä juuri hänen kaikkein hurskaimmalta ajaltaan, ja — omituista kyllä! — meistä on tullut hyvät ystävät, vaikka minä olen ihan toista mieltä kuin hän, arvattavasti on Gottliebiä mahtanut miellyttää juuri se vakavuus, joka asuu minun varsinaisessa luonteessa.

Tultuani Gürlitziin, menin papinlesken asuntoa katsomaan; minä tartuin ovenripaan; ovi oli lukittu: "Hm", ajattelin itseni, "on sunnuntai-iltapuoli, arvattavasti levähtävät kai hieman". — Minä lähestyin akkunaa ja nousin varpaileni, nähdäkseni sisään, kun samassa ääni kuului minun takanani: "Siitä ei mitään apua, herra, siellä ei enää ketään asu".

"Eiköhän pastorin rouva enää täällä asukkaan?"

"Hän on kuollut".

"Ja Hawermann?" kysyin minä.

"Hän on muuttanut armollisen rouvan luoksi Pümpelhageniin".

"Onkohan pastori kotona?"

"On, hän on kotona", sanoi vanha pappilan Yrjö, sillä se oli hän, "hän on kotona ja pastorin rouva myös, he juovat juuri kahvia".

Minä menin pappilaan ja koputin ovelle.

"Sisään!" kuului kolea ääni.

Minä astuin sisään, mutta — minulle on paljo tapahtunut mailmassa, jota en ole ymmärtänyt, ja usein olen minä kummastunut — mutta tässä ei ollut yksistään kummastuminen, tässä täytyi hämmästyä! Siinä istui Gottlieb — hiukset oli keritty ihan järjellisellä tavalla lyhyiksi; missä ennen rouva Nüsslerin juurikaukalon ontopuoli oli, siinä oli nyt oikein säädyllinen maha, joka silmännähtävästi oli kasvamisessa; entiset kalpeat, kuoppaiset posket olivat muuttuneet kiiltäviksi ja punertaviksi ja punaset pyöreät huulet osottivat, että päivällisatriä oli hyvästi maistunut, mutta niiden takana olevat kelvolliset hammasrivit olivatkin myös tehneet velvollisuutensa. Ja semmoiselta näytti koko mies, kuin maistuisi ruoka hänelle hyvästi, mutta että hän myös teki velvollisuutensa. Hänessä ei ollut mitään velttoutta, hän näytti pontevalta ja reippaalta, kaikki hänessä todisti kovaa työtä, mielenrenteyttä ja hyvää ruokahalua. No niin! Ja rouva Liinan ruumiin tilasta ei ollut juuri mitään sanomista, hän oli tässäkin suhteessa ottanut tuon pienen pyöreän rouva Behrensin esikuvaksensa. "Hm!" pakaisin minä itseni, "se kuuluu kai asiaan täällä".

Kun tervehtimisen ensimmäisistä tempuista oli päästy, istuttiin, ja nyt ruvettiin kyselemään, erittäin tein minä sitä puolestani. Tapaukset, jotka tässä olen kertonut, sain minä enimmäksi osaksi kuulla Bräsigiltä; myöskin Hawermannilta olen kuullut yhtä ja toista, sillä vanhus piti minusta paljon, ja joitakuita asioita olen tiedustellut sieltä ja täältä, ja niin istuin pöydän ääreen ja kirjoitin ne paperille, ja koska kertomuksen pääkohtaukset tapahtuivat siihen aikaan, jolloin olin maamies, panin kirjani nimeksi: "Maamiesajoiltani".

Gottlieb kertoi minulle nyt yhtä ja toista ja rouva Liina autti häntä tässä toimessa uskollisesti, tuontuostakin häntä keskeyttäen; ja kun minä nousin istuimeltani, mennäkseni Pümpelhageniin — sillä Fransin tunsin vielä maamiesajoiltani — sanoi Gottlieb: "Niin, mene vaan, tänään olet siellä tapaava kaikki koossa; mekin tulemme pian perästäpäin, ja minä tuon tullessani myös kolme lastamme, vanhin on poissa, hän on jo kimnasisti".

Minä kävelin pitkin Gürlitzin kirkkopolkua ja ajattelin mielessäni mitä olin kuullut, ja laita oli täällä niinkuin joka paikassa muualla tässä matoisessa mailmassa: ilo ja suru, syntymä ja kuolema olivat vaihetelleet.

Vanhoista tutuistamme oli Sulттаani kaikkein ensiksi muuttanut manalan majoille; hän ei ollut kuollut luonnollisella tavalla — itsemurhaa ei hän tosin ollut tehnyt — ei! — Eräänä päivänä tuli kankuri Rührdanz, ruostuneella pyssyllä varustettuna, Reksowin kartanoon, hän satoi nuoran Sulттаanin kaulaan ja, talutti hänen puutarhaan; nuori perintöprinssi seurasi muassa, nähdäksensä mitä tapahtui, ja hän käytti itsensä — niinkuin sittemmin tiedoksi tuli — hyvin sopimattomasti tässä tilaisuudessa, sillä hän hyppi ja rehki kuin hullu. Pyssy laukesi ja vähän ajan perästä tuli Rührdanz ja kertoi Sulттаanin saaneen hyvin kristillisen lopun. Kun rouva Nüssler antoi hänelle ryyppyn, joi hän sen hyvin surullisen näköisenä ja kertoi, että hän ja kaikki muut Gürlitzin päivätyöläiset olivat saman päivän aamupuolella olleet oikeuden edessä; he olivat kaikki tuomitut istumaan vuoden aikaa vankeudessa, ja häntä oli pidetty kaikkein vietteliänä, jonka tähden hän oli tuomittu istumaan vielä puoli vuotta lisään. Hän lähti, tämän sanottuansa, ulos ovesta, mutta palasi vielä takasin ja sanoi: "Rouva kulta, älkää unhottako minun vanhaa vaimoani! Mutta mikäpä oli syynä meidän onnettomuuteemme? Meillä ei ollut papereita".

Toinen, jonka kuolema oli saavuttanut, oli Jokkum itse. Siitä hetkestä ruveten, kun hänellä ei enää ollut mitään talouden kanssa tekemistä, oli hän vasta, oikein virkuksi ruvennut; hän juoksi kaiken päivää ympäri pelloilla, enimmästi paikoilla, joissa ei mitään ollut tehtävää, ja seiso siellä ja ravisteli päätänsä, mutta ei sanonut mitään. Ja eräänä sunnuntaina, joulun ja uudenvuoden välillä, oli hän taas puuhaillut ulkona pellolla jalkaa paksussa lumessa ja oli pudonnut ojaan. Hän oli tullut kotia ihan kangistuneena vilusta; rouva Nüssler oli antanut hänelle kukkaisteetä, koko vadillisia; Jokkum olikin rehellisesti tyhjentänyt maljat, mutta seuraavana aamuna oli hän sanonut: "Äiti, mitä ei voi, sitä ei voi. Mitä tapahtuman pitää, se tapahtuu. Kyllä kai se niin on, on kai, tälle ei kukaan mitään voi tehdä", ja niin nukkui hän hiljakseen. Hän oli puuhannut toimissaan henkensä edestä ja vaivannut itsensä kuoliaksi, ja rouva Nüssler arveli jo hankkia hänen haudallensa päällekirjotukseksi: "Hän kuoli virassaan".

Hänen perästänsä kuoli Mooses; tämä vanhus oli elänyt rehellisenä miehenä ja kuoli rehellisenä miehenä. Hän kuoli lujana uskossaan, ja hänen kuoltuansa, annettiin hänelle mukaansa hautaan ne laudat, jotka Juudaan suvulle tulevat, sillä hän oli Juudaan suvusta, ja kun hän haudattiin, istui Taavetti tuhassa rikkireväistyissä vaatteissa ja moni kristitty seurasi häntä kirkkotarhaan, johon hän oli hankkinut tammipuuisen aitauksen, ja minä luulen että hän on tullut Abrahamin helmaan, vaikka kristityt häntä saattivat. Ja päivänä jälkeen hänen hautaamisensa seiso kolme ihmistä hänen haudallansa, nimittäin Hawermann ja molemmat rouvat von Rambow — Frida oli tullut vieraisille — ja Hawermann kuivasi silmiänsä ja molemmat nuoret rouvat laskivat verekset seppeleet vanhan juutalaisen haudalle, ja kun he hiljaa kävivät kotia läpi Rahnstädtin niittyjen, lausui Hawermann: "Hän oli juutalainen uskonnoltaan, mutta kristitty töiltään".

Ja nyt tuli Kanasen vuoro — meidän urhokas Kanasemme! — Pomukkel oli kimsuineen, kamsuineen, lapsineen, hapsineen, muuttanut Rostockiin sinisellä vaakunalla varustetuilla lasivaunuillaan, joiden perästä seurasi koko jono ramustovankkureita ja suuri lauma syöttiläsoinaita. Kun ajat olivat tulleet paremmiksi, oli hän ansainnut itselleen haukkumanimen; kaikkialla kutsuttiin häntä "Polkuhinnaksi!" sillä hän oli jokaiselle, joka vaan kuulla tahtoi, kertonut mitä hänelle oli tapahtunut ja kuinka hän oli Gürlitzin myynyt ja oli aina lopettanut puheensa syvällä huokauksella, joka tuli aina mahasta asti: "polkuhinnasta! ihan polkuhinnasta!"

Urhokas Kananen piti talouden ohjat yhä edelleen lujasti käsissään; mutta mikä hitto lie mennyt Rahnstädtiin palveluspiikoihin! He eivät ensinkään tahtoneet tyytyä siihen kohteluun, mihin Gürlitziläisten oli ollut tyytyminen. Joka viikko oli hänellä uusi piika; mutta vihdoinkin sai hän erään, joka näytti johonkin kelpaavan, se oli oikein vanha kyökkikarhu, mutta kun tämä oli häntä neljänneksen vuotta palvellut, rupesi sekin heittiö vastarintaan. Kananen ei kauvan siekailut, hän sieppasi

uuninkoukun ja sivalsi sillä tyttöä päähän. Tyttö ei enään vastaan hinaillut, sillä hän kaatua mötkähti takan eteen lattialle. Lääkäri tuli, hän puheli niitä ja näitä veren seisahduksesta ja luunmurrosta; ja lorun loppuna oli, että tyttö parka kannettiin sairashuoneeseen. Lääkäri oli kunnan mies, hän ilmotti tapauksen asianomaiselle virastolle ja Kananen manattiin oikeuteen. Jos hän olisi tyytynyt vaan niin ja niin pitkään ja niin ja niin paksuun keppiin, niin ei olisi hänelle mitään tehty; mutta urhollisuudessaan oli hän siepannut uuninkoukun! Uuninkoukusta ei puhuta mitään Meklenpurin laissa ja niin tuomittiin Kananen istumaan vankeudessa kuusi viikkoa ja suorittamaan pait sitä, oikeuden kulungit ja niin ja niin paljo korvausta työlle. Pomukkel pani vastaan, hän vetosi ylempään oikeuteen, hän anoi armoa; siitä ei apua: Kanasen täytyi istua suuren urhoutensa tähden. Pomukkel kertoi jokaiselle, kenen vaan halutti kuulla, tämän tapauksen; hän parjasi pitkin Rahnstädtin pisintä katua oikeustoa; sattumalta mahtoi joku oikeuden jäsenistä kuulla tämän, ja oikeusneuvosta tuomitsi Pomukkelin istumaan neljä viikkoa vankeudessa tästä hyvästä. Pomukkel koetti päästä asiasta rahalla; mutta se ei käynyt laatuun; itse senatori Bank pani vastaan! Tällä kertaa piti oikeuden saada vallita. Ja niin istuivat ne molemmat urholliset puoliset kumpikin vankeuskopissaan joulun pyhät vuonna 1852 ja uudenvuoden päivän vuonna 1858; ja kun he kaksi viikkoa olivat istuneet, tuli vankivartia vaimonsa luo ja sanoi: "Wiikka, suuri on erotus niiden molempain välillä: sillä aikaa kuin ukko riehuu ja pyörii ympäri ja sadattelee Jumalaa ja koko mailmaa, istuu akka jäykkänä ja järkähtämättömänä vielä samalla paikalla, johon hän ensi iltana istautui".

Malla ja Salla panivat sillä aikaa, kuin heidän vanhempansa vankeudessa istuivat, toimeen suuren teekestin, johon kutsuttiin herroja ja rouvasväkeä ja johon herra Süßmannkin oli tullut; hän nimittäin oli taas sulasta armeliaisuudesta ottanut vastaan puotimiehen paikan jossakin Myllykadun varrella.

Kun vanha arvoisa pariskunta pääsi vankeudesta, meni Pomukkel kotiansa asuntupaan ja voivotteli päiviänsä rakasten tyttärensä edessä; mutta Kananen kävi suoraa päätä kyökkiin, jossa tapasi päivätyöläisen vaimon. Sillä aikaa kuin Kananen oli istunut vankeudessa, oli syntynyt varsinainen kapina Rostockin palvelustyttöjen kesken ja Slepogrellenin tanssisalissa oli salaliitto solmittu, ett'ei yksikään kunniallinen palvelustyttö saisi milloinkaan palvella Pomukkelskoppillaa.

"Mitä saat sinä päivältä palkkaa?" kysyi Kananen päivätyöläisen vaimolta.

"Kuusitoista groschenia", kuului vastaus. Kananen sieppasi uuninkoukun, mutta hän maltti mielensä. Mutta tämä mielenmalttaminen ajoi sapen vereen, ja kolmen päivän perästä kuoli Kananen ja toisten kolmen päivän perästä hän haudattiin. Ei Pomukkelskopp eikä hänen tyttärensä tiedä, missä Kananen lepää, ja kun heiltä sitä kysytään, sanovat he: "Tuolla jossakin syrjässä lepää hän". Ainoastaan Kustaa, joka pehtorina ollen silloin tällöin tulee kaupunkiin, tietää sen. Hän ottaa silloin jonkun pienokaisista mukaansa ja näyttää paikan: "Katso, lapseni tuolla lepää äiti".

Minä olen puhunut surusta enkä ole vielä likimaillekaan päässyt loppuun; miks'en puhuisi myöskin ilosta? Sillä ilo asui papinleskenkodissa monta pitkää vuotta. Pastorin rouva istui usein illanhämyssä ja katseli pastorinsa hautaa: ah, hän olisi niin mielellänsä tahtonut kuolla; ja hän käännähti ympärinsä, kun Dortha toi kynttilän, ja näki vanhat huonekalunsa ja tutut kuvat seinässä ja pyhjinrievun vanhalla paikallaan, ja kuvien alla näki hän kahdet vanhat ystävälliset kasvat, jotka jo hänen pastorinsa aikana usein olivat siinä olleet, ja hän tahtoi niin mielellään elää!

Hawermann puuhaili yhä työssä, ei enää vierasten ihmisten hyväksi, ei! vaan omain lastensa ja lastenlastensa hyväksi, sillä Lovisalla oli jo kaksi pientä sievää tyttöä. Mutta kerran sai Hawermann erityisen syyn iloitaksensa. Fritz Triddelfitz astui pikku asessorin kanssa sisään ovesta — tietysti sinisessä hännystakissa — ja ilmotti olevansa tilanomistaja Takapommerissa ja että pikku asessori oli hän morsiamensa, ja kun hän iltakauden oli puhellut niitä ja näitä ja oli lähtenyt, sanoi Bräsig: "Kaarlo, tällä kertaa olet taas ollut oikeassa — mutta kukapa olisi voinut sitä ajatella? Sinun vintiöstäsi on tullut varsin järjellinen ihminen; mutta älähän siitä ylpeile, sinä et ole sitä tehnyt, pikku asessori on sen tehnyt".

Bräsig itse kierteli ympäri koko seutua etsimässä uutisia; milloin oli hän Reksowissa, milloin Pümpelshagenissa, milloin Rahnstädtissä; mutta kaikkein tärkeimmät kuulumisensa sai hän kuitenkin Hohen-Selchowista. Sinne matkasi hän noin joka vuosineljännes, ja tultuansa takasin, sanoi hän: "Kaarlo, siellä voidaan hyvin, Aksel on kokonaan luopunut talouden hoidosta, hän istuu vaan työvajassa ja tekee keksintöjä. Paljasta hullutusta tietysti; mutta Bremer sanoo, että parempaa isäntää hän ei voisi toivoakaan, ja armollinen rouva näyttää niin onnelliselta ja autuaalta kuin paratiisin enkeli. Mutta, Kaarlo, niin tyhmä ei Aksel kuitenkaan ole, kuin luulisi. Erään keksinnön on hän tehnyt, jonka minäkin tahdon ottaa käyttäkseni. Näethän, asia on sitä laatua, että otetaan vanha hattu, jonka etupuoleen tehdään kelvollinen reikä ja pannaan sitte lyhty hattuun, ja kun talvisaikaan ratsastat johonkin illalla ja olet syyttänyt tulen lyhtyyn, niin ratsastat kuin kirkkaalla päivällä".

Bräsig pani todellakin Akselin keksinnön käytäntöön ja sai kaikki ihmiset lähiseudun maanteillä pelkäämään; mutta kerran oli hän taas käynyt Hohen-Selchowissa ja oli jo siellä ollessaan tuntenut

pienen leinin puuskan ja kun hän takasin tuli, vilustui hän pahasti matkalla. Tästä sai hän kuoleman ruumiisensa.

Ja hänen vuoteensa äärellä istui pastorin rouva ja rouva Nüssler ja hänen vanha ystävänsä Kaarlo Hawermann, ja pastorin rouva kysyi: "Bräsig kulta, eikö pidä kutsua nuorta pastoria?"

"Ei ole tarpeesen, rouva Behrens; te olette koko elinaikani pitäneet minua paatuneena pakanana; oikein ei liene ollut, että semmoista elämää olen viettänyt; mutta papin pakinat!... Ei! niitä en minä tahdo kuulla. Ja kuuleppa, Kaarlo, 2000 taaleria on minuun sisarentyttäreni Lotta saava; muut rahat on Rahnstädtin koulu saava; sillä näethän, Kaarlo, rouva Behrensillä on kyllin elääksensä, ja sinulla on kylläksi, elääksesi, mutta noita pieniä koululapsi parkoja tulee minun sääli! Ja rouva Nüsslerillä on kyllin, elääksensä, ja minun ristilapsellani Miinalla on, elääksensä, ja sinulla, Kaarlo, ei ole mitään puutetta, ja teillä kaikilla on, elääksenne, ja minulla on, kuollakseni".

Ja nyt rupesi hän hourailemaan ja puhumaan sekasin ensimmäisestä nuoruutensa ajasta, jolloin hän oli kainnut isänsä lampaista, ja eräs vanha pässi teki hänelle suurta kiusaa, ja hän huusi rouva Nüssleriä, että hän auttasi häntä, ja rouva Nüssler istui hänen vuoteensa viereen ja halasi häntä, ja nyt rupesi Bräsig hourailemaan kolmesta morsiamestansa ja rouva Nüssleristä ja yhä huusi hän suurella äänellä, että rouva Nüssleriä ainoastaan oli hän oikein todenperästä rakastanut, ja rouva Nüssler suuteli pois sanat hänen suustansa: "Sen minä kyllä tiedän, Sakarias kulta, sen minä tiedän".

Yhä sekaisemmaksi kävi Bräsigin houraileminen, hän puheli asessorina olostaan, keräjäjutusta — todistuskappaleista — nuoresta herrasta von Rambowista ja Laubanin järvestä, ja kuinka hän oli heittänyt pistoolin järveen ja oli menettänyt neljä groschenia vetoa. Ja taas välähti ihmeellinen valo hänen sieluunsa, ja hän kertoi armaalle rouva Nüsslerillensä niitä ja näitä kaksoisomenista ja ristilapsestansa Miinasta, Kaarlo Hawermannista ja Lovisasta; mutta kaikki sikinsokin, ja sillä aikaa piti hän rouva Nüsslerin kädestä kiinni, ja yht'äkkiä kohotti hän itsensä istuvalle ja sanoi: "Rouva Nüssler, pankaa kätenne minun pääni päälle; minä olen teitä aina rakastanut, Kaarlo Hawermann, hiero minun jalkojani, niitä paleltaa".

Hawermann teki sen ja samassa lensi suloinen hymyily Bräsigin kasvoille ja vitkalleen sai hän sanotuksi: "Kirjotuksessa olin minä kumminkin, sinua etevämpi". Ja sitte oli loppu.

Ja pieni pastorin rouva seurasi pian hänen perästänsä. On olemassa harvassa ihmisiä, jotka iloitsevat elämästä ja kumminkin mielellään kuolevat. Näiden harvojen joukkoon kuului pieni pastorin rouva, hänestä oli elämä vielä hauskaa maan päällä, mutta kun hänen ajatuksensa nousivat korkeuteen, ilmaantui hänen eteensä ihana kuva ja entisiä tuttuja säveliä soi hänen korvaansa, sillä hän ajatteli taivasta pieneksi, sieväksi maankirkoksi, jossa enkelit lauloivat ja hänen pastorinsa saarnasi. Nyt on hän korkeudessa pastorinsa luona ja ripustaa hänen hartioillensa kaban ja sitoo hänen kaulaansa papin kauluksen ja laulaa muiden muassa siinä pienessä kirkossa, ei enää mitään "kuolinvirsiä", ei! vaan "ylösnousemisen virsiä".

Kun nyt näitä asioita ajatellessani kiersin ympäri sen lehtimajan nurkan, jossa niin moni ihmlapsi surussa ja tuskassa oli istunut, näin minä vihannalla kedolla kolme pientä, noin neljän ja yhdentoista vuoden ikäistä tyttöstä leikittelevän, ja kun kävin vielä likemmäksi, näin erään ystävällisen, tyytyväisen näköisen rouvasihmisen, joka laski käsityönsä syliinsä ja nauroi noille pienokaisille, jotka tepastelivat vihannalla kedolla, ja varotti sormellaan: "Älkää peuhatko liiaksi!" Ja hänen vieressänsä istui verevä, terveen näköinen mies ja luki sanomalehteä, mutta laski sen samassa syrjään ja ravisteli päätänsä, ikäänkuin tahtoi hän sanoa: ei ole siitä mitään huvitusta. Ja vähän syrjempänä istui toinen hyvin vanha mies, jonka polvea vastaan nojasi eräs kahdentoista vuotinen tyttö ja pakisi vanhuksen kanssa, ja vanhus keskeytti lapsen iloisen pakinan ja sanoi nuorelle rouvalle: "Anna heidän peuhata, Lovisa! Kyllä he vielä aikansa vakaammiksi ja järkeensä tulevat". — Ja kun minä nurkan kierrettyäni tulín näkyviin, huusi vanhus: "Hyväinen aika, eiköhän se ole...?" — Ja Frans ja Lovisa tulivat minua vastaan, ja Frans sanoi: "No sepä on hauskaa, Fritz, että sinä tulit meitä katsomaan". — "Paljo terveisiä, armollinen rouva", sanoin minä, "vaimoltani Lovisalta", sillä minun vaimoni on myös Lovisa.

Ja nyt ruvettiin haastelemaan niitä ja näitä; mutta iloa ei kestänyt kauvan, sillä läpi puutarhan juoksi hurja jahti ja neljä punaposkista, ruskeasilmäistä poikaa, harmaat housut jalassa ja harmaat takit yllä, kiiti pitkin käytävää, ja eräs kuusi vuotinen pieni tenava juoksi Fransin kimppuun ja kävi hänen polviinsa kiini ja huusi yli olkansa: "Minä olen ensimmäinen!"

"Niin", vastasi eräs toinen, noin kahdentoista vuoden vanha poika, "sen minä uskon, sillä sinä juoksit niityn kautta; mutta minkä näköinen sinä sentähden oletkin! No, kylläpä säätkin äidiltä hyvästi toreita!"

Ja nyt tarkasteli pienokainen alapuoltansa, ja todellakin! Jos hänen äitinsä siihen oli tyytyväinen, niin voi hänkin sitä olla.

"Tulevatko vanhempanne pian?"

"Tulevat", sanoi vanhin pojista, "he ovat ihan tässä lähellä. Ja isoäiti tulee myös ja rouva von Rambow, hän tuli eilen illalla meille".

"Ah, Frida!" huudahti Lovisa, "sepä on hauskaa!"

Eikä viipynyt kauvan, niin tuli Rudolf Miinan kanssa, ja he näyttivät semmoisilta kuin kaunis kesäpäivä, jolloin aurinko paistaa helottaa pelloilla ja varjo on lyhyt ja ihmiset ovat paitahilloillaan, voidaksensa paremmin työtä tehdä. Rudolfista on tullut kelvollinen mies, jota hänen kumppaninsa pitävät arvossa, sillä hän ei hoida maanviljelystä vanhan tavan mukaan, vaan hän pitää oman etunsa ohessa muidenkin ihmisten ja koko maan parasta silmällä. — Ja jälestäpäin tuli rouva Nüssler ja Frida. Ja rouva von Rambow katseli oikealle ja vasemmalle puolelle ja hänen mielensä kävi alakuloiseksi, ja kun he saapuivat lehtimajan luoksi ja kun ensimmäiset sydämelliset tervehtimiset oli suoritettu, huusi Lovisa vanhimmalle tyttärelle: "Frida, noudappa tädille tuoli!" sillä Frida oli kerran lausunut, ettei hän mielellään istunut penkillä, jolla hän ennen oli niin suurella tuskassa istunut. — Ja rouva Nüssler lähestyi Hawermannia ja sanoi: "Kaarlo veljeseni, kuinka jaksat?"

"Hyvin!" huusi Hawermann täyttä kurkkuansa, sillä rouva Nüssler oli tullut huonokuuloiseksi, "ja kuinka jaksat itse?"

"Hyvin muuten, mutta kuulo käy yhä huonommaksi. Ihmiset sanovat sen tulevan vilustumisesta. Tyhjää lorua! Kuinka voin minä vilustua? Minä tahdon sinulle sanoa, Kaarlo, siihen on Jokkum syypää; sillä viime aikoinaan puhui hän niin paljo, että minun korvani saivat siitä vian. No, hän ei sille mitään voinut, hänen oli luontonsa kai semmoinen".

Ja vihdoinkin tuli pastori Gottlieb Liinan ja kolmen lapsen kanssa. Ja lapset leikkittelivät yhdessä ja vanhat ihmiset puhelivat yhdessä, ja kun ilta teki tuloa, valmistettiin illallisateria ulkona, vanhoille erikseen ja nuorille erikseen, ja lasten pöydässä piti Lovisan vanhin tytär hallintoa, ja toisessa pöydässä hallitsi isoisä Hawermann, ja kumpikin piti toisenlaista hallintoa kuin hyvä tuttavamme Kananen aikoinaan. Kuinka ystävällistä ja sydämellistä oli elämä täällä! Ja juuri kun me vanhat Hawermannin alamaiset istumme iloisina ja ylistelemme hänen hallitustansa, ken tulee tuolla pitkin puutarhan käytävää? Fritz Triddelfitz pikku asessorin kanssa. Siitäkös nyt elämä nousi! Mitä kaikkia ehdittiinkään kysymään ja haastelemaan lyhyessä ajassa! Yht'äkkiä sai tuo hirviö Fritz Triddelfitz nähdä minun:

"Fritz, mistä sinä tulet?"

"Niin, Fritz, mistähän sinä itse tulet?"

"Fritz, enhän ole nähnyt sinua moneen monituiseen vuoteen".

"Enkä minäkään sinua, Fritz". Ja nyt fritzittelimme toinen toisiamme koko seuran lystiksi ja hauskuudeksi.

"Fritz", kysyi Fritz Triddelfitz, "kirjotteletko sinä vielä kirjoja, Fritz?"

"Kyllä, Fritz, minä olen kyhäillyt niitä jo koko koson kokoon".

"Mutta, Fritz, sitä pyydän sinulta, ettet vaan mainitse mitään minusta noissa vietävän kirjoissasi".

"En voi sille mitään, Fritz", sanoin minä, "sinusta olen jo kirjottanut".

"Mitä sitte?" kysyi hän pikaisesti.

"Kuinka sinä olit tavottelemassa naisia suurella valtaoajanteessa".

"Mitä se on?" kysyi Lovisa, joka istui vastapäätä minua.

Frans purskahti täyttä kurkkuansa nauramaan: "Sen kerron sinulle sopivassa tilaisuudessa".

"Älä, älä sitä tee!" huudahti Fritz.

"No, mistähän tämä on?" kysyi pikku asessori ja katseli minua, Fritz Reuteria, ja katseli Fritz Triddelfitziä. Minä vaikenin, mutta Fritz Triddelfitz sanoi: "Sen kerron sinulle sopivassa tilaisuudessa".

Vanha isoisä Hawermann nauroi sydämensä pohjasta. Kun illallisen jälkeen yksin olimme, tarttui Fritz minun käteeni ja kysyi: "Sanoppa, ken on sinulle sen tapauksen kertonut?"

"Bräsigt", sanoin minä.

"Sitähän juuri pelkäsin", sanoi hän, "Bräsigtillä oli päättehtävä koko tapauksessa".

"Niin aina", sanoin minä.

Moni kysynee nyt: Missä on Pümpelhagen ja Gürlitz ja Reksow? Kartalta saatte niitä turhaan etsiä, ja kuitenkin ovat ne olemassa meidän rakkaassa isänmaassamme, ja minä toivon, että niitä on enemmän kuin yhdessä paikassa. Kaikissa paikoissa, missä aatelismies, joka ei pidä itseänsä muita ihmisiä parempana, joka alhaisimmassakin työmieheessään tuntee kanssaveljensä ja joka itse puuhaa talon askareissa — siellä on Pümpelhagen. Joka paikassa, jossa pappi saarnaa, joka ei hengellisessä ylpeydessään vaadi, että kaikkein ihmisten pitää uskoa, mitä hän uskoo, joka ei tee mitään erotusta rikkaan ja köyhän välillä, joka ei ainoastaan saarnaa, vaan joka neuvolla ja työllä rientää apuun, kun tarvis on — siellä on Gürlitz. Joka paikassa, missä elää maamies, joka koettaa edistää tietoansa ja taitoansa, ja jolle maan yhteinen etu on suuriarvoisempi kuin oma rahallinen voitto — siellä on Reksow. Ja joka paikassa, missä suloisten naisten rakkaus ja iloisten, tervetien lasten toivo yhdistää nämä kolme, siellä ovat myös ne kolme kylää olemassa.

LOPPU.

Viiteselitykset:

[1] Reguladetri.

[2] Kandidaattia.

[3] Merkitsee luikisteliää, kavalaa ihmistä.

[4] Ferdinand.

[5] Baromeeteri = ilmapuntari.

[6] Yläpäästä lukein, niinkuin Saksassa on tapana, jossa koulun korkeinta eli viimeistä luokkaa sanotaan *primaksi*, ja sitä seuraa järjestyksessä alaspäin *secunda*, *tertia* j.n.e. Suom. muist.

[7] Bomukkelskopp merkitsee turskanpäättä.

[8] Kilkkujalka.

[9] S.o. hyväksyi vekselin. Suom. muist.

[10] Fredrik Suuresta. Suom. muist.

[11] Unguentum neapolitanum.

[12] Pehtorit saavat Meklenpurissa tavallisesti jonkun määrätyn palkkion, niin kutsutun kuormarahan, jokaisesta myydyistä viljakuormasta.

[13] Noin 12 penniä. Suom. muist.

[14] Kontrahdin mukaan oli Meklenpurin päivätyöläisillä ennen lupa pitää hanhia, mutta nykyaikana saavat he sen sijasta tavallisesti rahaa tai muita etuja.

[15] Rein = puhdas.

[16] Yksikolmatta, eräs tunnettu onnenpeli franskalaisilla korteilla.

[17] Omin neuvoin: se on latinan kielessä itse, mutta saksan kielessä meri (See). Suom. muist.

[18] Willgaus merkitsee metsähanhea.

[19] Kählertin vaimo.

[20] Meklenpurin kurituslaitos.

[21] Que nous aimons = jota me rakastamme; tarkottanee kai rakkauden jumalaa, Amoria. Suom. muist.

[22] Racinen komediasta "Les plaideurs" lainattu franskalainen sananparsa, jota käytetään niitä

vastaan, jotka itse ovat syypäät onnettomuuteensa. Suom. muist.

*** END OF THE PROJECT GUTENBERG EBOOK MAAMIESAJOILTANI ***

Updated editions will replace the previous one—the old editions will be renamed.

Creating the works from print editions not protected by U.S. copyright law means that no one owns a United States copyright in these works, so the Foundation (and you!) can copy and distribute it in the United States without permission and without paying copyright royalties. Special rules, set forth in the General Terms of Use part of this license, apply to copying and distributing Project Gutenberg™ electronic works to protect the PROJECT GUTENBERG™ concept and trademark. Project Gutenberg is a registered trademark, and may not be used if you charge for an eBook, except by following the terms of the trademark license, including paying royalties for use of the Project Gutenberg trademark. If you do not charge anything for copies of this eBook, complying with the trademark license is very easy. You may use this eBook for nearly any purpose such as creation of derivative works, reports, performances and research. Project Gutenberg eBooks may be modified and printed and given away—you may do practically ANYTHING in the United States with eBooks not protected by U.S. copyright law. Redistribution is subject to the trademark license, especially commercial redistribution.

START: FULL LICENSE
THE FULL PROJECT GUTENBERG LICENSE
PLEASE READ THIS BEFORE YOU DISTRIBUTE OR USE THIS WORK

To protect the Project Gutenberg™ mission of promoting the free distribution of electronic works, by using or distributing this work (or any other work associated in any way with the phrase “Project Gutenberg”), you agree to comply with all the terms of the Full Project Gutenberg™ License available with this file or online at www.gutenberg.org/license.

Section 1. General Terms of Use and Redistributing Project Gutenberg™ electronic works

1.A. By reading or using any part of this Project Gutenberg™ electronic work, you indicate that you have read, understand, agree to and accept all the terms of this license and intellectual property (trademark/copyright) agreement. If you do not agree to abide by all the terms of this agreement, you must cease using and return or destroy all copies of Project Gutenberg™ electronic works in your possession. If you paid a fee for obtaining a copy of or access to a Project Gutenberg™ electronic work and you do not agree to be bound by the terms of this agreement, you may obtain a refund from the person or entity to whom you paid the fee as set forth in paragraph 1.E.8.

1.B. “Project Gutenberg” is a registered trademark. It may only be used on or associated in any way with an electronic work by people who agree to be bound by the terms of this agreement. There are a few things that you can do with most Project Gutenberg™ electronic works even without complying with the full terms of this agreement. See paragraph 1.C below. There are a lot of things you can do with Project Gutenberg™ electronic works if you follow the terms of this agreement and help preserve free future access to Project Gutenberg™ electronic works. See paragraph 1.E below.

1.C. The Project Gutenberg Literary Archive Foundation (“the Foundation” or PGLAF), owns a compilation copyright in the collection of Project Gutenberg™ electronic works. Nearly all the individual works in the collection are in the public domain in the United States. If an individual work is unprotected by copyright law in the United States and you are located in the United States, we do not claim a right to prevent you from copying, distributing, performing, displaying or creating derivative works based on the work as long as all references to Project Gutenberg are removed. Of course, we hope that you will support the Project Gutenberg™ mission of promoting free access to electronic works by freely sharing Project Gutenberg™ works in compliance with the terms of this agreement for keeping the Project Gutenberg™ name associated with the work. You can easily comply with the terms of this agreement by keeping this work in the same format with its attached full Project Gutenberg™ License when you share it without charge with others.

1.D. The copyright laws of the place where you are located also govern what you can do with this work. Copyright laws in most countries are in a constant state of change. If you are outside the United States, check the laws of your country in addition to the terms of this agreement before downloading, copying, displaying, performing, distributing or creating derivative works based on this work or any other Project Gutenberg™ work. The Foundation makes no representations concerning the copyright status of any work in any country other than the United States.

1.E. Unless you have removed all references to Project Gutenberg:

1.E.1. The following sentence, with active links to, or other immediate access to, the full Project Gutenberg™ License must appear prominently whenever any copy of a Project Gutenberg™ work (any work on which the phrase “Project Gutenberg” appears, or with which the phrase “Project Gutenberg” is associated) is accessed, displayed, performed, viewed, copied or distributed:

This eBook is for the use of anyone anywhere in the United States and most other parts of the world at no cost and with almost no restrictions whatsoever. You may copy it, give it away or re-use it under the terms of the Project Gutenberg License included with this eBook or online at www.gutenberg.org. If you are not located in the United States, you will have to check the laws of the country where you are located before using this eBook.

1.E.2. If an individual Project Gutenberg™ electronic work is derived from texts not protected by U.S. copyright law (does not contain a notice indicating that it is posted with permission of the copyright holder), the work can be copied and distributed to anyone in the United States without paying any fees or charges. If you are redistributing or providing access to a work with the phrase “Project Gutenberg” associated with or appearing on the work, you must comply either with the requirements of paragraphs 1.E.1 through 1.E.7 or obtain permission for the use of the work and the Project Gutenberg™ trademark as set forth in paragraphs 1.E.8 or 1.E.9.

1.E.3. If an individual Project Gutenberg™ electronic work is posted with the permission of the copyright holder, your use and distribution must comply with both paragraphs 1.E.1 through 1.E.7 and any additional terms imposed by the copyright holder. Additional terms will be linked to the Project Gutenberg™ License for all works posted with the permission of the copyright holder found at the beginning of this work.

1.E.4. Do not unlink or detach or remove the full Project Gutenberg™ License terms from this work, or any files containing a part of this work or any other work associated with Project Gutenberg™.

1.E.5. Do not copy, display, perform, distribute or redistribute this electronic work, or any part of this electronic work, without prominently displaying the sentence set forth in paragraph 1.E.1 with active links or immediate access to the full terms of the Project Gutenberg™ License.

1.E.6. You may convert to and distribute this work in any binary, compressed, marked up, nonproprietary or proprietary form, including any word processing or hypertext form. However, if you provide access to or distribute copies of a Project Gutenberg™ work in a format other than “Plain Vanilla ASCII” or other format used in the official version posted on the official Project Gutenberg™ website (www.gutenberg.org), you must, at no additional cost, fee or expense to the user, provide a copy, a means of exporting a copy, or a means of obtaining a copy upon request, of the work in its original “Plain Vanilla ASCII” or other form. Any alternate format must include the full Project Gutenberg™ License as specified in paragraph 1.E.1.

1.E.7. Do not charge a fee for access to, viewing, displaying, performing, copying or distributing any Project Gutenberg™ works unless you comply with paragraph 1.E.8 or 1.E.9.

1.E.8. You may charge a reasonable fee for copies of or providing access to or distributing Project Gutenberg™ electronic works provided that:

- You pay a royalty fee of 20% of the gross profits you derive from the use of Project Gutenberg™ works calculated using the method you already use to calculate your applicable taxes. The fee is owed to the owner of the Project Gutenberg™ trademark, but he has agreed to donate royalties under this paragraph to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation. Royalty payments must be paid within 60 days following each date on which you prepare (or are legally required to prepare) your periodic tax returns. Royalty payments should be clearly marked as such and sent to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation at the address specified in Section 4, “Information about donations to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation.”
- You provide a full refund of any money paid by a user who notifies you in writing (or by e-mail) within 30 days of receipt that s/he does not agree to the terms of the full Project Gutenberg™ License. You must require such a user to return or destroy all copies of the works possessed in a physical medium and discontinue all use of and all access to other copies of Project Gutenberg™ works.
- You provide, in accordance with paragraph 1.F.3, a full refund of any money paid for a work or a replacement copy, if a defect in the electronic work is discovered and reported to you within 90 days of receipt of the work.
- You comply with all other terms of this agreement for free distribution of Project Gutenberg™ works.

1.E.9. If you wish to charge a fee or distribute a Project Gutenberg™ electronic work or group of works on different terms than are set forth in this agreement, you must obtain permission in writing from the Project Gutenberg Literary Archive Foundation, the manager of the Project Gutenberg™ trademark. Contact the Foundation as set forth in Section 3 below.

1.F.

1.F.1. Project Gutenberg volunteers and employees expend considerable effort to identify, do copyright research on, transcribe and proofread works not protected by U.S. copyright law in creating the Project Gutenberg™ collection. Despite these efforts, Project Gutenberg™ electronic works, and the medium on which they may be stored, may contain “Defects,” such as, but not limited to, incomplete, inaccurate or corrupt data, transcription errors, a copyright or other intellectual property infringement, a defective or damaged disk or other medium, a computer virus,

or computer codes that damage or cannot be read by your equipment.

1.F.2. LIMITED WARRANTY, DISCLAIMER OF DAMAGES - Except for the "Right of Replacement or Refund" described in paragraph 1.F.3, the Project Gutenberg Literary Archive Foundation, the owner of the Project Gutenberg™ trademark, and any other party distributing a Project Gutenberg™ electronic work under this agreement, disclaim all liability to you for damages, costs and expenses, including legal fees. YOU AGREE THAT YOU HAVE NO REMEDIES FOR NEGLIGENCE, STRICT LIABILITY, BREACH OF WARRANTY OR BREACH OF CONTRACT EXCEPT THOSE PROVIDED IN PARAGRAPH 1.F.3. YOU AGREE THAT THE FOUNDATION, THE TRADEMARK OWNER, AND ANY DISTRIBUTOR UNDER THIS AGREEMENT WILL NOT BE LIABLE TO YOU FOR ACTUAL, DIRECT, INDIRECT, CONSEQUENTIAL, PUNITIVE OR INCIDENTAL DAMAGES EVEN IF YOU GIVE NOTICE OF THE POSSIBILITY OF SUCH DAMAGE.

1.F.3. LIMITED RIGHT OF REPLACEMENT OR REFUND - If you discover a defect in this electronic work within 90 days of receiving it, you can receive a refund of the money (if any) you paid for it by sending a written explanation to the person you received the work from. If you received the work on a physical medium, you must return the medium with your written explanation. The person or entity that provided you with the defective work may elect to provide a replacement copy in lieu of a refund. If you received the work electronically, the person or entity providing it to you may choose to give you a second opportunity to receive the work electronically in lieu of a refund. If the second copy is also defective, you may demand a refund in writing without further opportunities to fix the problem.

1.F.4. Except for the limited right of replacement or refund set forth in paragraph 1.F.3, this work is provided to you 'AS-IS', WITH NO OTHER WARRANTIES OF ANY KIND, EXPRESS OR IMPLIED, INCLUDING BUT NOT LIMITED TO WARRANTIES OF MERCHANTABILITY OR FITNESS FOR ANY PURPOSE.

1.F.5. Some states do not allow disclaimers of certain implied warranties or the exclusion or limitation of certain types of damages. If any disclaimer or limitation set forth in this agreement violates the law of the state applicable to this agreement, the agreement shall be interpreted to make the maximum disclaimer or limitation permitted by the applicable state law. The invalidity or unenforceability of any provision of this agreement shall not void the remaining provisions.

1.F.6. INDEMNITY - You agree to indemnify and hold the Foundation, the trademark owner, any agent or employee of the Foundation, anyone providing copies of Project Gutenberg™ electronic works in accordance with this agreement, and any volunteers associated with the production, promotion and distribution of Project Gutenberg™ electronic works, harmless from all liability, costs and expenses, including legal fees, that arise directly or indirectly from any of the following which you do or cause to occur: (a) distribution of this or any Project Gutenberg™ work, (b) alteration, modification, or additions or deletions to any Project Gutenberg™ work, and (c) any Defect you cause.

Section 2. Information about the Mission of Project Gutenberg™

Project Gutenberg™ is synonymous with the free distribution of electronic works in formats readable by the widest variety of computers including obsolete, old, middle-aged and new computers. It exists because of the efforts of hundreds of volunteers and donations from people in all walks of life.

Volunteers and financial support to provide volunteers with the assistance they need are critical to reaching Project Gutenberg™'s goals and ensuring that the Project Gutenberg™ collection will remain freely available for generations to come. In 2001, the Project Gutenberg Literary Archive Foundation was created to provide a secure and permanent future for Project Gutenberg™ and future generations. To learn more about the Project Gutenberg Literary Archive Foundation and how your efforts and donations can help, see Sections 3 and 4 and the Foundation information page at www.gutenberg.org.

Section 3. Information about the Project Gutenberg Literary Archive Foundation

The Project Gutenberg Literary Archive Foundation is a non-profit 501(c)(3) educational corporation organized under the laws of the state of Mississippi and granted tax exempt status by the Internal Revenue Service. The Foundation's EIN or federal tax identification number is 64-6221541. Contributions to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation are tax deductible to the full extent permitted by U.S. federal laws and your state's laws.

The Foundation's business office is located at 809 North 1500 West, Salt Lake City, UT 84116, (801) 596-1887. Email contact links and up to date contact information can be found at the Foundation's website and official page at www.gutenberg.org/contact

Section 4. Information about Donations to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation

Project Gutenberg™ depends upon and cannot survive without widespread public support and

donations to carry out its mission of increasing the number of public domain and licensed works that can be freely distributed in machine-readable form accessible by the widest array of equipment including outdated equipment. Many small donations (\$1 to \$5,000) are particularly important to maintaining tax exempt status with the IRS.

The Foundation is committed to complying with the laws regulating charities and charitable donations in all 50 states of the United States. Compliance requirements are not uniform and it takes a considerable effort, much paperwork and many fees to meet and keep up with these requirements. We do not solicit donations in locations where we have not received written confirmation of compliance. To SEND DONATIONS or determine the status of compliance for any particular state visit www.gutenberg.org/donate.

While we cannot and do not solicit contributions from states where we have not met the solicitation requirements, we know of no prohibition against accepting unsolicited donations from donors in such states who approach us with offers to donate.

International donations are gratefully accepted, but we cannot make any statements concerning tax treatment of donations received from outside the United States. U.S. laws alone swamp our small staff.

Please check the Project Gutenberg web pages for current donation methods and addresses. Donations are accepted in a number of other ways including checks, online payments and credit card donations. To donate, please visit: www.gutenberg.org/donate

Section 5. General Information About Project Gutenberg™ electronic works

Professor Michael S. Hart was the originator of the Project Gutenberg™ concept of a library of electronic works that could be freely shared with anyone. For forty years, he produced and distributed Project Gutenberg™ eBooks with only a loose network of volunteer support.

Project Gutenberg™ eBooks are often created from several printed editions, all of which are confirmed as not protected by copyright in the U.S. unless a copyright notice is included. Thus, we do not necessarily keep eBooks in compliance with any particular paper edition.

Most people start at our website which has the main PG search facility: www.gutenberg.org.

This website includes information about Project Gutenberg™, including how to make donations to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation, how to help produce our new eBooks, and how to subscribe to our email newsletter to hear about new eBooks.